F.M.DOSTOIEVSKI
Frații
Karamazov

Feodor Mihailovici Dostoievski

Fraţii Karamazov

Roman în patru părţi şi epilog

Traducerea:
OVIDIU CONSTANTINESCU
şi
ISABELLA DUMBRAVĂ

Din partea autorului

În momentul acesta, când mă pregătesc să aştern pe hârtie viaţa eroului meu, Aleksei Fiodorovici Karamazov[1], mă simt oarecum încurcat. Şi iată de ce: deşi spun că este

1 „Karamazov” – modificare a numelui cunoscutului terorist Karakozov, care a săvârșit atentatul din 4 aprilie 1866 împotriva țarului Alexandru al II-lea. În notele pregătitoare la roman Dostoievski face direct aluzie la Dmitri Karakozov.

eroul romanului meu, îmi dau seama că Aleksei Fiodorovici nu e nici pe departe ceea ce se cheamă un om mare; mă aştept, deci, să mi se pună o seamă de întrebări inevitabile, bunăoară: „Prin ce este remarcabil Aleksei Fiodorovici al dumitale, de vreme ce l-ai ales ca erou? Ce anume a făcut? Cine îl cunoaşte şi prin ce a devenit el cunoscut? De ce eu, cititor, trebuie să-mi pierd vremea cercetând viaţa lui?”

Întrebarea din urmă este cu atât mai dificilă cu cât n-aş avea altceva de răspuns decât: „Poate c-o să vă daţi seama din roman”. Dar dacă citind romanul, asta n-o să se întâmple, lumea nu va fi de acord cu însemnătatea lui Aleksei Fiodorovici al meu? O spun fiindcă mi-e teamă că, din păcate, aşa va fi. Pentru mine este într-adevăr un om cu totul deosebit, dar am cele mai mari îndoieli că voi reuşi să-l conving pe cititor că Aleksei Fiodorovici este, probabil, un aşa-numit om de acţiune, dar care se manifestă într-un fel destul de vag, de nedefinit. De altfel, nici nu cred că s-ar putea în ziua de azi să pretindem unui om ca în tot ce face să urmărească un ţel precis. Un lucru totuşi e sigur, şi anume, că eroul meu este un om original, dacă nu chiar ciudat. Originalitatea şi ciudăţenia lui însă mai mult îi dăunează decât îi conferă vreun drept la atenţia semenilor săi, mai ales în timpurile noastre, când lumea caută să asocieze cazurile particulare şi să descopere o semnificaţie cât de cât generală în haosul care domneşte pretutindeni. Iar un om ciudat este, de cele mai multe ori, un caz particular, izolat. Nu-i aşa?

Dacă nu sunteţi însă de acord cu ultima afirmaţie şi-mi veţi răspunde: „Ba nu, nu-i aşa”, sau „Nu totdeauna e aşa”, atunci s-ar putea să mă simt ceva mai liniştit în ce priveşte importanţa eroului meu, Aleksei Fiodorovici. Fiindcă un om ciudat nu numai că „nu este totdeauna” un caz particular, izolat, ci, de multe ori, s-ar putea ca tocmai el să deţină cele mai caracteristice trăsături ale epocii respective, în timp ce contemporanii lui să fi fost smulşi cu toţii, dintr-o cauză ori alta, de o răbufnire năprasnică de vânt din ansamblul vieţii.

La drept vorbind, aş fi putut foarte bine să renunţ la toate aceste lămuriri destul de anoste şi de confuze şi să încep romanul fără nici un fel de preambul, zicându-mi: dacă e sortit să placă, lumea o să-l citească şi aşa. Nenorocirea este însă alta, şi anume, că biografia eroului meu e una singură, iar aici avem de-a face cu două romane[2]. Mai important mi se pare a fi cel de-al doilea dintre ele, care înfăţişează viaţa actuală a eroului meu, ceea ce face el chiar în clipa de faţa, în timp ce primul roman prezintă lucruri petrecute încă acum treisprezece ani şi nici nu e, de fapt, un roman, ci numai un moment din prima tinereţe a eroului. Nu mă pot lipsi totuşi de el, fiindcă multe dintre împrejurările zugrăvite în cel de-al doilea roman n-ar putea fi altfel înţelese cum trebuie. Lucru ce mă pune într-o încurcătură şi mai mare decât cea despre care vorbeam mai înainte: din moment ce eu însumi, biograful, consider că şi un singur roman ar fi încă prea mult pentru un erou atât de modest şi de nedefinit ca al meu, cum îmi permit în cazul acesta să mă prezint cititorului cu două şi în ce fel justific asemenea înfumurare din partea mea?

Cum nu mă simt în stare să răspund la aceste întrebări, am decis să le ocolesc pur şi simplu, lăsându-le neclarificate. Fireşte, un cititor dotat cu oarecare perspicacitate va fi ghicit de mult că tocmai aici voiam să ajung, şi pe bună dreptate poate fi supărat că irosesc în zadar un timp atât de preţios cu o vorbărie inutilă. De data aceasta pot răspunde lămurit că dacă am irosit un timp preţios cu vorbe inutile am făcut-o, în primul rând, din politeţe, iar în al doilea rând, fiindcă la mijloc este un şiretlic: orişicum, l-am prevenit, chipurile, dintru început

2 Dostoievski intenționa să scrie un al doilea roman despre Karamazovi. Acțiunea căruia trebuia sa se plaseze la sfârșitul deceniului al 8-lea şi începutul deceniului al 9-lea al secolului. După mărturiile Annei Grigorievna Dostoievskaia – născută Snitkina (1846-1918), cea de-a doua soţie a scriitorului – acesta avea de gând să dedice în întregime anul 1881 scrierii Jurnalului, iar anul 1882 continuării Fraţilor Karamazov. Moartea l-a împiedicat să-şi realizeze proiectul.

pe cititor. De altfel, ca să spun drept, sunt mulţumit că romanul s-a împărţit de la sine în două părţi distincte, „păstrând totuşi unitatea de ansamblu”; după ce va şti ce cuprinde primul roman, cititorul va fi în măsură să hotărască singur dacă merită sau nu să înceapă lectura celui de-al doilea. Bineînţeles, nu pretind nimănui să le citească, dimpotrivă, orişicine e liber să azvârle cartea după ce va fi parcurs două pagini din primul roman ca să nu mai pună niciodată mâna pe ea. Există, totuşi, unii cititori delicaţi – şi spunând asta mă gândesc în primul rând la toţi cititorii ruşi – care vor ţine cu tot dinadinsul să persevereze până la sfârşit, ca să nu comită cumva vreo eroare în imparţiala lor judecată. Tocmai faţă de aceşti cititori mă simt cu inima împăcată: cu toată conştiinciozitatea şi pedanteria de care dau dovadă, le ofer motivul cel mai temeinic ca să lase cartea din mână de la primul capitol. Şi cu aceasta am încheiat ceea ce voiam să spun în precuvântare. Sunt de acord cu domniile voastre că nu avea nici un rost, dar din moment ce am scris-o, de ce să nu rămână?

Şi acum, să trecem la fapte.

PARTEA ÎNTÂI

Cartea întâi

ISTORICUL UNEI FAMILII OARECARE

Capitolul I

FIODOR PAVLOVICI KARAMAZOV

Aleksei Fiodorovici Karamazov era cel de-al treilea fiu al lui Fiodor Pavlovici Karamazov, un moşier de la noi din judeţ, a cărui moarte tragică, survenită în împrejurări misterioase exact acum treisprezece ani – dar despre asta o să am prilejul să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo – stârnise la un moment dat oarecare vâlvă în jurul numelui său (aşa se şi explică faptul că lumea îşi mai aducea şi acum aminte de el). Deocamdată mă voi mulţumi să vă spun doar că acest „moşier” (cum i se zicea, deşi, în toată viaţa lui, aproape că n-a locuit la el, la moşie) era un personaj ciudat; totuşi, ca tip omenesc, nu constituia deloc o excepţie: Fiodor Pavlovici nu era numai o canalie şi un desfrânat, dar, în acelaşi timp, şi un om absurd; trebuie să

adaug însă că făcea parte din acea categorie de inşi care, oricât de absurzi ar fi, se pricep de minune să-şi aranjeze afacerile patrimoniale, singurul lucru pare-se la care se pricep cu adevărat. Aşa, bunăoară, Fiodor Pavlovici îşi începuse cariera fără să aibă mai nimic, fiindcă moşia lui era destul de săracă: se ducea pe la mesele altora, mâncând azi aici, mâine dincolo, ajungând să trăiască pe spinarea unor boieri mai cu dare de mână; ca după moartea lui să iasă la iveală că lăsase o avere care se ridica la aproape o sută de mii de ruble bani gheaţă. Şi când te gândeşti că toată viaţa lui fusese cel mai absurd şi mai aiurit de la noi din judeţ! Repet: nu este vorba de prostie – majoritatea celor în genul său sunt oameni destul de inteligenţi şi mai au, pe deasupra, şi o anumita şiretenie – ci de o comportare absurdă, care are un caracter specific, aş spune chiar naţional.

Fiodor Pavlovici fusese însurat de două ori şi avea trei fii: cel mai mare, Dmitri Fiodorovici, de la soţia dintâi, iar ceilalţi – Ivan şi Aleksei – din a doua căsătorie. Prima lui soţie era dintr-o familie de boieri, Miusov, oameni cu stare şi bine văzuţi la noi în judeţ. Cum se făcea totuşi că o fata frumoasă, cu zestre, şi pe deasupra inteligenta, dezgheţată – ca atâtea fete din generaţia noastră, dar care se întâmpla să mai apară pe ici, pe colo şi în trecut – fusese în stare să se mărite cu un „terchea-berchea”, cum era considerat Fiodor Pavlovici pe atunci, asta n-aş mai putea să vă spun. Am cunoscut cândva o domnişoară din generaţia „romantică” de altădată, care, după câţiva ani de tainică iubire pentru un domn – cu care de altfel s-ar fi putut mărita oricând în modul cel mai liniştit – a sfârşit totuşi prin a născoci fel de fel de piedici de netrecut şi, într-o noapte vijelioasă, şi-a făcut seama, aruncându-se de pe un mal înalt ca o stâncă, în apele destul de adânci şi repezi ale unui râu; şi s-a înecat doar dintr-o fantezie, numai şi numai ca s-o imite pe Ofelia lui Shakespeare; îmi vine chiar să cred că lucrurile s-ar fi schimbat dacă acea stâncă – pe care mai demult o avusese în vedere şi o îndrăgise – n-ar fi fost atât de poetică şi dacă în locul ei s-ar fi aflat un mal

neted şi foarte prozaic, poate că atunci fata nu s-ar mai fi sinucis. Faptul este perfect autentic şi sunt convins că în ultimele două-trei generaţii cazurile acestea au fost destul de frecvente în istoria poporului nostru. Tot aşa şi cu Adelaida Ivanovna Miusova; măritişul ei fusese, fără doar şi poate, efectul unor influenţe străine, rezultatul „frământărilor unui suflet captiv”[3]. Poate că voise să-şi afirme astfel independenţa feminină, să protesteze împotriva condiţiilor sociale, împotriva despotismului familiei şi al rudelor, în timp ce, pe de altă parte, imaginaţia ei indulgentă reuşise s-o convingă – deşi numai pentru o clipă – că Fiodor Pavlovici, pe care toată lumea îl ştia ca pe un linge-blide, ar fi în realitate unul dintre cei mai curajoşi şi mai ascuţiţi la limbă oameni ai epocii aceleia de tranziţie spre alte vremuri mai bune, când de fapt individul nu era decât un biet măscărici răutăcios, atâta tot. Ceea ce o încântase mai ales pe Adelaida Ivanovna fusese latura aventuroasă a măritişului ei, adică răpirea. În ceea ce-l priveşte pe Fiodor Pavlovici, prin însăşi poziţia pe care o avea în societate, era omul cel mai potrivit pentru asemenea lovituri de teatru, fiindcă dorea din tot sufletul şi cu orice preţ să parvină; iar ca să intri într-o familie bună şi să mai iei şi zestre pe deasupra era, desigur, un lucru foarte ispititor. Cât despre dragoste reciprocă, ea nu exista – pare-se – deloc, nici din partea miresei, nici din partea lui, deşi Adelaida Ivanovna era o fată într-adevăr frumoasă. A fost, cred, în felul său, unicul caz în viaţa lui Fiodor Pavlovici – un bărbat altfel foarte senzual, gata oricând să se aprindă de cum vedea o fustă. Adelaida Ivanovna era, aşadar, excepţia, fiind singura femeie care nu-i spunea nimic.

Aproape imediat după ce fugise cu dânsul, Adelaida Ivanovna deschisese ochii asupra bărbatului ei şi-şi dăduse seama că nu simte nimic altceva pentru el decât dispreţ. Lucrurile stând astfel, urmările căsătoriei nu întârziară să se arate. Şi cu toate că familia miresei se resemnase destul

3 Expresie împrumutată dintr-o poezie a lui Lermontov (Nu crede, nu te-n-crede-n tine, visătorule tânăr – 1839).

de repede, ba chiar acceptase să-i încredinţeze fugarei zestrea cuvenită, cei doi soţi duseseră din primele zile o viaţă agitată, de certuri interminabile. Se spune că, în ciuda neînţelegerilor, tânăra căsătorită dăduse totdeauna dovadă de nobleţe şi frumuseţe de caracter, arătându-se cu mult superioară soţului său; acesta, după cum s-a aflat acum, pur şi simplu pusese mâna pe toată averea Adelaidei – aproape douăzeci şi cinci de mii de ruble – chiar din momentul când ea o căpătase, bani gheaţă, care s-au şi dus pe apa sâmbetei. În foaia de zestre mai erau trecute un cătun şi o casă destul de arătoasă la oraş, pe care, bineînţeles, Fiodor Pavlovici încercase în fel şi chip să şi le însuşească printr-un act legalizat, şi cine ştie dacă nu şi-ar fi ajuns scopul numai şi numai fiindcă soţia sa, scârbită până în adâncul sufletului şi sătulă până-n gât când îl vedea cum îi cerşeşte banii şi încearcă s-o şantajeze cu atâta cinism, se simţea prea istovită ca să-i mai ţină piept şi ar fi dat orice numai s-o lase în pace. Din fericire, familia intervenise la timp, retezând ghearele jecmănitorului. Se ştie, de asemenea, că de multe ori soţii ajungeau chiar la bătaie şi că în astfel de ocazii nu Fiodor Pavlovici, ci Adelaida Ivanovna se dovedea mai iute de mână. Era o femeiuşcă brunetă, impulsivă, aprigă la mânie, îndrăzneaţă şi pe deasupra înzestrată cu o putere fizică la care nu te-ai fi aşteptat. Până la urmă, ea îşi luase lumea în cap şi plecase cu un seminarist, un amărât de învăţător sărac lipit pământului, lăsând în seama lui Fiodor Pavlovici un copil de trei ani – Mitea. Văzându-se singur, Fiodor Pavlovici nu găsise altceva mai bun de făcut decât să-şi transforme imediat casa într-un fel de harem şi s-o ţină numai în chefuri zgomotoase, iar când se sătura de beţii, să colinde gubernia în lung şi-n lat, povestind cu lacrimi în ochi orişicui voia să-l asculte despre infamia Adelaidei Ivanovna; lamentările lui cuprindeau mai totdeauna o serie de amănunte din viaţa conjugală, pe care orice soţ tare s-ar ruşina să le dea în vileag faţă de nişte străini. Mai mult, s-ar fi zis că rolul de soţ încornorat pe care-l juca în ochii lumii ca şi toate detaliile intime nu numai că-i făceau

plăcere, ci chiar îl şi măguleau. „Te lauzi de parc-ai fi fost avansat în grad, de parcă nici n-ai fi dat de necaz”, îi spuneau unii mucaliţi. Alţii susţineau că omul se simte pur şi simplu fericit că, în sfârşit, avea prilejul să facă pe clovnul, prefăcându-se într-adins, ca lumea să râdă şi mai cu poftă, că nu observă ridicolul acestei situaţii. Cine ştie, poate că totuşi nu era decât o naivitate din partea lui. După câtva timp, Fiodor Pavlovici izbutise să dea de urma fugarei. Sărăcuţa se afla la Petersburg, unde se refugiase cu seminaristul ei, apucând pe calea celei mai depline emancipări. Fiodor Pavlovici începu să se frământe şi-şi puse în gând să plece la Petersburg. Pentru ce? Nici el probabil n-ar fi ştiut să spună. Şi ar fi şi plecat, desigur, dacă, luând această hotărâre, nu s-ar fi simţit îndreptăţit să tragă mai înainte un chef zdravăn ca să prindă curaj. Tocmai atunci însă, familia neveste-sii fusese înştiinţată că biata de ea murise la Petersburg. Murise subit, într-o mansardă, după unii, de febră tifoidă, după alţii, răpusă de foame. În momentul când Fiodor Pavlovici aflase vestea, era beat turtă; se zice c-ar fi ieşit val vârtej în stradă, strigând de bucurie, cu braţele ridicate la cer: „Slobozeşte acum pe robul tău!” Unii susţin totuşi că plângea cu hohote, ca un copilaş, încât ţi se rupea inima auzindu-l, oricât ţi s-ar fi părut de respingător. Şi poate să fi avut dreptate şi unii, şi alţii, adică să fi fost fericit, pentru că se văzuse în sfârşit liber, şi să fi şi plâns moartea celei care-i dăruise libertatea. Oamenii, cât ar fi ei de răi, sunt adeseori mai naivi decât s-ar putea crede şi au o candoare pe care nimeni nu le-ar bănui-o. Ca oricare dintre noi de altfel.

Capitolul II

FIODOR PAVLOVICI SE DESCOTOROSEŞTE DE PRIMUL SĂU FIU

Nu e greu să ne închipuim ce fel de tată putea să iasă dintr-un om ca Fiodor Pavlovici şi ce educaţie putea el să dea unui copil. Procedase, deci, exact aşa cum era de aşteptat, părăsindu-şi cu desăvârşire şi definitiv odrasla zămislită cu Adelaida Ivanovna, şi nu din ură sau dintr-un sentiment de mândrie conjugală rănită, ci pentru că uitase pur şi simplu că avea un fiu. Aşa se face că în vreme ce el împuia capul tuturor cu tânguirile lui lăcrămoase, făcând din casa lui un adevărat locaş de desfrâu. Băieţaşul, Mitea, care abia împlinise trei anişori, ajunsese să fie ocrotit de Grigori, o slugă credincioasă. Dacă acesta n-ar fi avut atunci grijă de bietul copil, în toata casa nu s-ar fi găsit cineva care să-i primenească măcar cămăşuţa. Rudele din partea mamei păreau că nici nu se sinchisesc de existenţa lui, mai ales în primul an. Bunicu-său, domnul Miusov, tatăl Adelaidei Ivanovna, încetase din viaţă; bunica, rămânând văduvă, se mutase la Moscova, unde căzuse bolnavă la pat, iar cât priveşte surorile maică-sii, se măritaseră între timp, aşa încât aproape un an de zile Mitea rămăsese în izba lui Grigori. De altfel, chiar dacă taică-său şi-ar fi amintit de el (oricum, nu se putea să nu ştie că are un copil), l-ar fi ţinut tot aşa surghiunit în izba lui Grigori, fiindcă – orice s-ar zice – băiatul ar fi fost totuşi o piedică pentru viaţa lui dezmăţată. Tocmai atunci întâmplarea făcuse să se întoarcă în ţară un văr de-al răposatei, anume Piotr Aleksandrovici Miusov, care fusese până atunci la Paris şi care mai apoi avea să plece din nou, pentru mulţi ani, în

străinătate. Pe vremea la care ne referim însă, Miusov era în floarea tinereţii, un om cu totul deosebit de restul familiei, cultivat şi umblat prin lume, obişnuit cu viaţa marilor capitale, european până în vârful degetelor – şi aşa avea să rămână toată viaţa – şi, până la sfârşitul zilelor sale, un liberal de tipul celor de pe la 1840-1850. Miusov, de altfel, era în legătură cu o serie întreagă de liberali din ţară, ca şi din străinătate, oameni cu cele mai avansate idei ale epocii: îi cunoscuse personal pe Proudhon[4] şi pe Bakunin[5]; iar la bătrâneţe nu era plăcere mai mare pentru el decât să vorbească despre evenimentele petrecute în cele trei zile[6] ale revoluţiei franceze din februarie 1848, la care – după cum lăsa să se înţeleagă – ar fi luat şi el parte, luptând efectiv pe baricade. Era poate cea mai frumoasa amintire a lui din tinereţe. Ca situaţie materială, era un om înstărit, stăpân peste o mie de suflete, aşa cum se socoteau avuţiile altădată. Avea o moşie de toată frumuseţea în împrejurimile oraşului, învecinată cu pământurile vestitei noastre mânăstiri, cu care – încă din anii tinereţii, de când intrase, adică, în posesiunea moştenirii – Piotr Aleksandrovici era în proces şi părea c-o să mai fie încă multă vreme pentru nu ştiu ce drepturi asupra pescuitului în râu sau a tăierii copacilor din pădure – nu mai ţin minte. Procesul îl deschisese numai aşa, din principiu, considerând ca pe o datorie a sa de cetăţean luminat să lupte împotriva „clericaliştilor”. Aflând totul despre

4 Pierre Joseph Proudhon (1809-l865), filosof şi economist francez, ilustru reprezentant al anarhismului; i-a cunoscut personal pe Bakunin, Herzen, Lev Tolstoi. În scrierile sale, Dostoievski s-a referit adesea la el.

5 Mihail Aleksandrovici Bakunin (1814—1876), revoluţionar rus, unul dintre fondatorii şi ideologii anarhismului şi narodnicismului, prieten cu Belinski, Herzen, Turgheniev. Dostoievski l-a întâlnit prima oară la Londra, în 1862.

6 Acestea sunt: 22 februarie, când a început revolta poporului împotrivi aristocraţiei şi guvernului; ziua următoare cu ciocniri armate şi lupte pe baricadă; şi 24 februarie, cea a victoriei temporare a insurgenţilor, materializată în demisia guvernului Guizot, abdicarea regelui şi proclamare celei de-a Doua Republici.

Adelaida Ivanovna, de care-şi aducea foarte bine aminte, bineînţeles fiindcă o admirase cândva pentru frumuseţea ei, precum şi despre existenţa lui Mitea, Piotr Aleksandrovici se decisese să intervină, cu tot dispreţul pe care-l avea pentru Fiodor Pavlovici şi toată indignarea ce clocotea în inima lui tânără. Abia atunci avusese prilejul să-l cunoască. Piotr Aleksandrovici îi declarase din capul locului că dorea să ia copilul în grija lui să-l crească şi să-l educe. Mai târziu, Miusov va povesti – ca un lucru semnificativ pentru caracterul individului – că în momentul când îi pomenise despre Mitea, Fiodor Pavlovici făcuse o mutră mirată, ca şi cum nu înţelegea despre cine-i vorba şi nici habar n-ar fi avut că la el în casa se afla un copil mic. Piotr Aleksandrovici, fireşte, putea foarte bine să exagereze, totuşi, imposibil să nu fi fost şi un grăunte de adevăr în spusele lui. Ce-i drept, lui Fiodor Pavlovici îi plăcuse totdeauna să joace teatru, intrând în pielea celor mai diverse personaje, adeseori chiar fără vreun rost, dacă nu chiar în detrimentul său, ca în cazul de mai sus, bunăoară. Ceea ce de altfel este o particularitate constatată la o serie întreagă de oameni, dintre care unii infinit superiori lui Fiodor Pavlovici. Piotr Aleksandrovici luase în serios toată treaba şi reuşise să fie numit (împreună cu Fiodor Pavlovici) tutorele copilului, căruia maică-sa îi lăsase o moşioară şi o casă în oraş. Mitea se mutase, aşadar, la unchiul său de-al doilea, Miusov, care, fiind holtei, după ce pusese la punct situaţia veniturilor sale de la moşie, se grăbise să se întoarcă la Paris, unde se stabili pentru o bună bucată de vreme. Copilul fusese încredinţat unei cucoane din Moscova, şi ea tot mătuşă de-a doua. La rândul său, Piotr Aleksandrovici, prinzând gustul vieţii în străinătate, mai ales de când cu revoluţia din februarie, a cărei amintire i se întipărise atât de adânc în suflet, încât până la sfârşitul vieţii căuta mereu prilejul să vorbească despre ea, a uitat şi el de copil. Nu trecuse mult, şi mătuşa din Moscova închisese ochii; atunci Mitea fusese luat de una dintre fiicele ei măritate. Se pare că, şi după aceea, băiatului îi fusese dat să-şi schimbe din nou –

pentru a patra oară – domiciliul. Cum şi în ce împrejurări – rămâne să vă spun altă dată, cu atât mai mult cu cât vom mai avea ocazia să vorbim de primul născut al lui Fiodor Pavlovici; deocamdată mă voi mulţumi să menţionez numai unele date din biografia lui, fără de care n-aş fi în măsură să încep romanul.

În primul rând, trebuie să vă spun că Dmitri Fiodorovici era singurul copil al lui Fiodor Pavlovici care crescuse convins că are ceva avere şi că la majorat se va putea bizui pe o situaţie independentă. Altminteri, tinereţea lui fusese destul de agitată; nu apucase să-şi termine studiile şi intrase într-o şcoală militară, după care împrejurările îl aduseseră în Caucaz, unde câştigase galoane de ofiţer, se bătuse în duel şi fusese degradat, ca mai apoi să-şi recapete iarăşi gradul şi să se ţină noapte de noapte de chefuri, risipind banii în dreapta şi-n stânga. Nu primise nicio leţcaie de la taică-său decât după majorat; până atunci se mulţumise să trăiască din datorii. Pe Fiodor Pavlovici îl văzuse pentru prima oară la faţă abia după ce împlinise douăzeci şi unu de ani, atunci când sosise în oraş ca să-şi lămurească situaţia materială. Pe cât se pare, nu putu să-l înghită pe taică-său din primul moment; de altfel, nici nu zăbovise prea mult în casa părintească, grăbindu-se să-şi ia tălpăşiţa îndată ce apucase să-i stoarcă bătrânului o sumă oarecare de bani împreună cu promisiunea că-i va trimite regulat veniturile moşiei, în privinţa căreia nu izbutise să afle nimic (ceea ce este semnificativ), nici ce valoare are, nici la cât se ridică rentele respective. Taică-său, în schimb, văzuse imediat, de la prima lor întâlnire (şi este un lucru care trebuie reţinut), că Mitea habar nu avea ce avere îi rămăsese, socotind-o mult mai mare decât era în realitate. Şi se bucurase să constate asta, fiindcă bătrânul avea planurile lui. Dându-şi seama că băiatul este fluşturatic, o fire nerăbdătoare, impulsivă, pătimaşă, un chefliu căruia putea foarte uşor să-i închidă gura – fie chiar numai pentru câtăva vreme – dacă-i dădea ceva parale, nu pregetase să exploateze situaţia, căutând să scape de el cu sume derizorii, pe care i le trimitea din când în când. În

cele din urmă – adică la vreo patru ani după ce descinsese pentru prima oară în orăşelul nostru – Mitea, pierzându-şi răbdarea sosise din nou în localitate, de astă dată hotărât să încheie toate socotelile cu taică-său. Şi care nu-i fu mirarea când i se spuse lămurit că nu mai avea nici un sfanţ, că, de altminteri, ar fi şi greu să se facă un calcul exact, deoarece sumele pe care le primise depăşiseră de mult valoarea în bani a moşiei – dacă nu cumva chiar îi rămăsese dator lui Fiodor Pavlovici – că după cutare şi cutare tranzacţie, pe care o încheiase la data cutare şi cutare, nu mai avea dreptul să ceară nimic şi aşa mai departe. Uluit, tânărul bănui că fusese tras pe sfoară, că aici trebuie să fie un dedesubt cam dubios, îşi ieşise din fire şi mult nu mai lipsise ca să-şi piardă minţile. Toate acestea, fireşte, contribuiseră la declanşarea catastrofei, care va constitui obiectul primului nostru roman cu caracter introductiv sau, mai bine zis, cadrul său. Dar mai înainte mă simt dator să spun câteva cuvinte şi despre ceilalţi doi fii ai lui Fiodor Pavlovici, fraţii lui Mitea, şi să arăt de unde venea fiecare.

Capitolul III

CEA DE-A DOUA CĂSĂTORIE ŞI ODRASLELE RESPECTIVE

Foarte curând după ce se descotorosise de Mitea – care avea pe atunci patru ani – Fiodor Pavlovici se însurase pentru a doua oară. De astă dată căsnicia ţinuse opt ani încheiaţi.

A doua soţie era, tot aşa, o fată tânără de tot, Sofia Ivanovna, din altă gubernie, unde se întâmplase ca Fiodor Pavlovici să meargă odată împreună cu un ovreiaş cu care făcea unele mici afaceri. Uşuratic, beţiv şi zurbagiu cum era, Fiodor Pavlovici nu neglijase totuşi niciodată să-şi plaseze cât mai bine capitalul şi să-şi aranjeze în chipul cel mai fericit pentru el afacerile, care de cele mai multe ori nu erau tocmai curate. Sofia Ivanovna provenea dintre „orfane” – era fiica unui obscur diacon, şi rămăsese de mică singură pe lume. Fata fusese crescută în casa îmbelşugată a tutoarei sale, văduva generalului Vorohov, o bătrână de neam mare, care o luase sub aripa ei ocrotitoare şi care o tiraniza. Nu cunosc prea multe amănunte, dar am auzit că într-o bună zi Sofia Ivanovna, bună, blânda şi supusă din fire, fusese surprinsă în cămară tocmai când încerca să-şi lege de gât ştreangul, pe care-l agăţase de o grindă, într-un moment de disperare, sătulă de tirania, toanele şi cicălelile de fiece clipă ale bătrânei, care, fără să fie un suflet rău, neavând ce face toată ziua, ajunsese un adevărat despot. Fiodor Pavlovici se dusese să ceară mâna protejatei, dar generăleasa, după ce luase informaţii asupra lui, îl dăduse pur şi simplu pe uşă afară. Folosind din nou mijlocul pe care-l mai folosise odată, pretendentul îi propuse atunci fetei să fugă de acasă. Şi

poate că Sofia Ivanovna nu i-ar fi dat ascultare, dacă ar fi aflat la timpul potrivit unele amănunte din viaţa lui. Din păcate însă, locuia în altă gubernie, şi apoi, ce putea să priceapă o copilă de şaisprezece ani, care ştia doar un singur lucru: că orişice s-ar întâmpla, ar fi fost mai bine pentru ea decât să mai rămână o clipă în casa protectoarei sale. Aşa că, sărăcuţa, preferase s-o înlocuiască pe protectoare cu un protector. De astă dată, Fiodor Pavlovici nu căpătă nici un ban zestre, fiindcă generăleasa, mâniată foc, nu voise să-i dea nimic fetei, ba îi mai şi blestemase pe amândoi; ca să fim drepţi, trebuie să spunem că nici el nu se gândise la zestre, fiind ispitit de frumuseţea neasemuită a copilei şi mai ales de inocenţa ei. Libertinul acesta, care toată viaţa nu fusese atras decât de nurii celor mai vulgare femei, rămăsese în extaz în faţa purităţii ei sufleteşti. „Când i-am văzut ochişorii aceia nevinovaţi, parcă mi s-a înfipt un cuţit în inimă”, avea să povestească el mai târziu, cu rânjetul lui odios. Unui om ca el însă, corupt până în măduva oaselor, până şi candoarea nu era în stare să-i trezească decât cele mai josnice pofte. Cum nu primise nicio para zestre, ceea ce era, aşa zicând, un „păcat” de care nevastă-sa se făcuse vinovată în ochii lui – şi profitând de faptul c-o scăpase, chipurile, „din şreang”, şi mai ales de neobişnuita ei blândeţe şi umilinţă – Fiodor Pavlovici găsi foarte firesc să nu ţină prea mult seama de ea, şi din primele zile chiar nu se sfii să calce în picioare cel mai elementar respect conjugal. La el în casă, sub ochii tinerei soţii, se adunau tot soiul de lepădături şi se dezlănţuiau adevărate orgii. Ca o trăsătură caracteristică, trebuie să menţionez faptul că Grigori, rândaşul, un om cumsecade, altminteri destul de mărginit, încăpăţânat şi morocănos, care o urâse de moarte pe prima lui stăpână, Adelaida Ivanovna, de astă dată trecuse cu totul de partea noii soţii, luându-i mereu apărarea şi certându-se din pricina ei cu Fiodor Pavlovici, aşa cum nu şi-ar fi permis nicio slugă. Într-o bună zi pusese chiar cu de la sine putere capăt unei petreceri şi dăduse cu de-a sila pe uşă afară toate muieruştele. După câţiva ani, sărmana Sofia Ivanovna,

silită de mică să îndure tirania cuiva, căpătase o boală de nervi, destul de frecventă printre femeile din popor, despre care lumea zice că sunt „apucate”. Bolnava, chinuită adesea de nişte cumplite crize de isterie, ajungea uneori să-şi iasă din minţi. Cu toate astea, adusese pe lume doi feciori, Ivan şi Aleksei, cel dintâi născut chiar în primul an de căsnicie, cel de-al doilea – trei ani mai târziu. La moartea ei, Aleksei abia dacă împlinise trei anişori; oricât ar părea de ciudat însă, băiatul îşi aducea aminte de maică-sa, bineînţeles numai aşa, ca prin vis. După ce Sofia Ivanovna închisese ochii pe vecie, băieţii ei împărtăşiseră soarta primului născut al lui Fiodor Pavlovici, Mitea; fuseseră adică părăsiţi cu desăvârşire de tatăl lor, care nici habar n-avea de ei, ajungând la rându-le să se aciueze tot în izba rândaşului Grigori. Acolo îi găsise tiranica generăleasă, binefăcătoarea care o crescuse pe mama lor. Aşadar, bătrâna mai trăia încă, şi în cei opt ani de căsnicie ai Sofiei Ivanovna nu reuşise să uite jignirea pe care o suferise. În tot acest timp primise pe sub mână informaţii foarte precise asupra vieţii pe care „Sophie” a ei era silită s-o ducă şi aflând că biata era bolnavă şi trăia mai rău ca în iad, declarase de vreo două-trei ori în auzul protejatelor sale: „Aşa-i trebuie, a pedepsit-o Dumnezeu pentru că n-a ştiut să fie recunoscătoare”.

Exact la trei luni după moartea Sofiei Ivanovna, generăleasa descinsese pe nepusă masă la noi în oraş, ducându-se glonţ la Fiodor Pavlovici. Nu zăbovise mai mult de o jumătate de oră în localitate, dar acest răstimp fusese destul de bogat în evenimente. Era pe înserat. Fiodor Pavlovici, cu care generăleasa nu mai dăduse ochii de opt ani încheiaţi, ieşise s-o întâmpine umblând pe două cărări. Lumea vorbeşte că, fără să sufle o vorbă, cum îl văzu înaintea ei, bătrâna i-ar fi tras două perechi de palme de răsunase curtea şi, înşfăcându-l de ciuful din frunte, l-ar fi zgâlţâit de vreo trei ori, apoi, tot aşa, fără un cuvânt, o pornise întins spre cocioaba unde se aflau copii. Văzându-i în ce hal erau, murdari ca vai de ei şi neprimeniţi, îi mai arse o palmă şi lui Grigori, punându-i în vedere c-o să-i ia

cu dânsa; îi scosese apoi afară aşa cum îi găsise, îi înfăşurase într-o pătură pe amândoi şi, urcându-i în trăsură, plecase înapoi, acasă. Grigori, ca o slugă supusă ce era, înghiţise palma fără să crâcnească şi fără să-şi îngăduie vreo obrăznicie, dimpotrivă, o petrecuse pe bătrâna până la caretă şi, aplecându-se până la pământ, o asigurase cu gravitate că „Dumnezeu are s-o răsplătească pentru bieţii orfani”. „Degeaba, că tot dobitoc eşti!” îi strigase generăleasa la plecare. Înţelegând, în sfârşit ce se întâmplase, Fiodor Pavlovici chibzuise că, de fapt situaţia nu putea decât să-i convină, drept care mai apoi, când i se ceruse să declare formal că într-adevăr consimte să încredinţeze generălesei creşterea copiilor, nu făcuse nicio obiecţie. Cât despre cele două palme încasate, o bună bucată de vreme umblase încolo şi încoace prin oraş, povestind orişicui cum se întâmplase toată tărăşenia.

Întâmplarea făcuse ca generăleasa să moară după puţin timp, nu însă înainte de a fi lăsat prin testament câte o mie de ruble fiecăruia dintre băieţi, „pentru creşterea lor, bani de care să se folosească numai ei, în aşa fel ca să ajungă până la majorat, fiindcă şi aşa e o pomană prea mare pentru nişte copii ca ei, iar dacă doreşte cineva să facă mai mult, n-are decât să deschidă punga” etc, etc. Eu, personal, n-am citit testamentul, dar am auzit că, într-adevăr, cuprindea unele dispoziţii curioase cam în genul acesta, sau în orice caz ceva destul de original formulat. Principalul moştenitor al bătrânei era un om de vază, mareşalul nobilimii din gubernia respectivă, Efim Petrovici Polenov. Acesta căutase, fireşte, să ia legătura cu Fiodor Pavlovici, însă, dându-şi seama din capul locului că nu va reuşi să scoată de la el nicio leţcaie pentru creşterea copiilor (deşi în asemenea ocazii Fiodor Pavlovici nu răspundea niciodată cu un refuz categoric, mulţumindu-se doar să tărăgăneze lucrurile şi la fiecare nouă amânare învăluind totul într-o peltea sentimentală), se ocupase personal de soarta lor şi ajunsese să se ataşeze mai ales de cel mai mic, Aleksei, care fusese ani de zile găzduit chiar în sânul familiei mareşalului. Ţin să atrag de la început

atenţia cititorului asupra acestei împrejurări. Se poate spune, aşadar, că dacă cei doi tineri datorau cuiva recunoştinţă pentru creşterea şi învăţătura primită, acesta era Efim Petrovici, un om de o mare nobleţe sufletească şi de o rară bunătate. Mareşalul nu numai că nu se atinsese de mia de ruble lăsată prin testament de bătrână, dar avusese grijă s-o mai şi sporească, aşa încât la majorat, calculând dobânzile respective, fiecare dintre băieţi avea un capital de câte două mii de ruble; de crescut, îi crescuse pe socoteala lui, cheltuind bineînţeles mai mult de o mie de ruble pentru fiecare în parte. Despre copilăria şi adolescenţa acestor băieţi n-am să vorbesc prea mult, mărginindu-mă să menţionez numai unele împrejurări mai importante. Despre cel mai mare dintre ei, Ivan, nu pot spune, de altfel, decât că fusese un copil ursuz, taciturn, care, fără să fie timid, de la vârsta de zece ani îşi dădea foarte bine seama că era crescut de nişte oameni străini, trăind din milă lor, că avea un tată de care ţi-era ruşine să vorbeşti şi aşa mai departe. De mic, adică foarte curând după ce fusese primit în sânul familiei Polenov – cel puţin aşa se povestea mai târziu – se văzuse că băiatul era excepţional de înzestrat din fire şi avea o aplicaţie deosebită pentru învăţătură. N-aş putea să spun exact cum s-au petrecut lucrurile, dar la treisprezece ani Ivan părăsise căminul protectorului său pentru a pleca la Moscova ca să urmeze liceul, fiind dat în seama unui ilustru pedagog cu multă experienţă, prieten din copilărie cu Efim Petrovici. Amintindu-şi mai apoi de toate acestea, Ivan mărturisea că îi datora foarte mult lui Polenov, care avea „pasiunea faptelor bune” şi pe care-l încântase ideea că un băiat cu asemenea geniale aptitudini avea să încapă pe mâinile unui pedagog genial. De altminteri, nici protectorul său şi nici genialul pedagog nu mai erau în viaţă în momentul când tânărul nostru isprăvise liceul şi păşise pragul universităţii. Cum, din păcate, Efim Petrovici nu apucase să ia măsurile necesare înainte de a fi închis ochii, plata sumei lăsate prin testament de generăleasa cea tiranică – sumă care între timp, datorită dobânzilor, se

dublase – fusese întârziată de o serie întreagă de formalităţi şi tergiversări inerente, aşa că în primii doi ani de facultate tânărul se descurcase destul de greu, fiind silit să se întreţină singur şi să şi înveţe în acelaşi timp. Trebuie să menţionăm că nici nu încercase măcar să-i scrie tatălui său, poate din mândrie şi dispreţ, poate dintr-un calcul rece şi sănătos, fiind convins că n-o să ajungă la nici un rezultat. Indiferent de motivele rezervei sale, fapt este că Ivan nu se pierduse cu firea şi, după ce dăduse un timp meditaţii cu douăzeci de copeici ora, căpătase în cele din urmă de lucru prin diferite redacţii de ziare, unde se prezenta cu câte un articolaş de zece rânduri însăilat pe marginea unor fapte diverse, semnând „Un martor ocular”. Se zice că aceste articolaşe erau fără excepţie atât de interesante şi scrise cu atâta vervă, încât avuseseră totdeauna succes. Aşa se face că Ivan Fiodorovici reuşise încă de pe atunci să-şi dovedească într-un mod evident superioritatea practică şi intelectuală faţă de toată acea pletoră a tineretului nostru studios de ambele sexe, a nefericiţilor în permanentă luptă cu mizeria, care băteau zi de zi pragurile ziarelor şi revistelor din capitală, incapabili să găsească un mijloc mai fericit de a-şi câştiga existenţa decât făcând traduceri şi prelucrări din limba franceză. Luând astfel contact cu redacţiile, Ivan Fiodorovici menţinuse mai departe legătura cu ele, iar în ultimii ani de facultate începuse să publice o serie de cronici de specialitate scrise cu talent, ajungând să-şi creeze oarecare faimă în cercurile literare. Numele lui însă fusese într-adevăr remarcat şi reţinut de un număr mai mare de cititori abia în ultimul an, şi în chip cu totul surprinzător. E un caz care merită să fie menţionat. Terminând studiile universitare, Ivan, care îşi pusese în gând să plece cu cele două mii de ruble în străinătate, publicase într-una dintre revistele de prestigiu un articol destul de curios, care făcuse oarecare vâlvă, şi nu numai în rândurile specialiştilor, lucru cu atât mai ciudat cu cât subiectul atacat era cu totul străin de preocupările lui – Ivan studiase ştiinţele naturii, or articolul trata o problemă la

ordinea zilei în momentul acela, şi anume: reforma jurisdicţiei bisericeşti. După ce analiza părerile îndeobşte cunoscute, autorul sfârşea prin a-şi da în vileag propria lui opinie. Dar ceea ce atrăgea îndeosebi luarea-aminte erau tonul în care fusese scris articolul şi concluzia lui neprevăzută. Citindu-l, mulţi dintre aceia care susţineau extinderea puterii bisericeşti crezuseră că autorul apăra punctul lor de vedere; în acelaşi timp însă, el fusese aplaudat nu numai de adepţii laicizării unora dintre instituţiile clericale, dar chiar şi de atei. Până la urmă, se găsiră câţiva deştepţi care să decreteze că în fond articolul cu pricina nu era decât o mistificare, un caraghioslâc. Am socotit totuşi cu cale să-l pomenesc, deoarece, la un moment dat, ajunsese să fie cunoscut chiar şi în vestita noastră mânăstire. Şi cum aici toată lumea se interesa în cel mai înalt grad de reformă, articolul prilejuise o adâncă nedumerire. Interesul sporise când se aflase numele autorului, care se dovedise a fi concetăţean de-al nostru, feciorul „ăluia, ştii cine, al lui Fiodor Pavlovici”. Şi tocmai atunci se întâmplase să sosească şi cel în cauză la noi în oraş.

Îmi amintesc că de la început m-am întrebat cu o uşoara strângere de inimă pentru ce venise oare Ivan Fiodorovici, şi trebuie să mărturisesc că multă vreme n-am reuşit să înţeleg motivul ce-l îndemnase să facă acest pas fatal, punctul de plecare al unei serii întregi de întâmplări dezastruoase. În primul rând mi se părea curios că un tânăr atât de instruit, de mândru şi, în aparenţă, atât de rezervat fusese în stare să treacă pragul unei case al cărei stăpân ducea o viaţă atât de odioasă, venind să-şi vadă tatăl, care niciodată nu voise să ştie de el, ba mai mult chiar, uitase cu desăvârşire că există pe lume şi nici măcar nu recunoştea c-ar fi băiatul lui şi care, deşi în ruptul capului nu i-ar fi dat o leţcaie, toată viaţa stătuse cu frica în sân că într-o bună zi feciorii săi Ivan şi Aleksei îl vor sili să le dea bani. Şi iată că, totuşi, tânărul sosise în oraş şi acceptase să locuiască în casa unui părinte de teapa lui Fiodor Pavlovici, ba încă stătuse acolo o lună sau două,

împăcându-se de minune cu el. Şi nu numai eu m-am mirat de lucrul acesta. Piotr Aleksandrovici Miusov, rudă de-a şaptea spiţă cu Fiodor Pavlovici după soţia dintâi, despre care am avut prilejul să vorbesc mai înainte şi care sosise de curând de la Paris – unde se stabilise definitiv – să-şi vadă moşia de lângă oraşul nostru, se arăta şi mai uimit decât alţii. Mi-aduc aminte că, odată, după ce-l cunoscuse personal pe tânărul nostru, care-i făcuse o deosebită impresie şi cu care discuta uneori în contradictoriu, invidiindu-l într-ascuns pentru cultura lui, spusese: „Ivan e un om atât de mândru, capabil oricând să-şi câştige singur existenţa, în plus are şi ceva parale cu care ar putea să plece în străinătate: atunci ce caută aici? E limpede ca lumina zilei că n-a venit după bani, cu atât mai mult cu cât tată-său în nici un caz nu i-ar da un sfanţ. Nu-i place să bea şi nici nu este ceea ce se cheamă un desfrânat. Cum se face atunci că se înţelege atât de bine cu bătrânul, încât Fiodor Pavlovici nu mai poate să trăiască fără el?” Aşa şi era: Ivan exercita o vădită influenţă asupra tatălui său, care uneori chiar se îndupleca să-l asculte, deşi era încăpăţânat din fire, încăpăţânat şi abraş; ba de la o vreme începuse parcă să se poarte mai frumos…

Aflase mai apoi că unul dintre motivele pentru care venise aici fusese şi faptul că fratele lui mai mare, Dmitri Fiodorovici, îl rugase să se ocupe de interesele lui. Cei doi fraţi nu avuseseră încă ocazia să se vadă la faţă până acum, când se întâlniseră aici, în oraş, deşi erau mai de mult în corespondenţă, întreţinând un schimb de scrisori prilejuit de o anumită împrejurare deosebit de importantă mai ales pentru Dmitri Fiodorovici. Despre toate acestea însă, cititorul va fi informat mai pe larg la momentul oportun. Totuşi, chiar după ce îmi fusese dat să cunosc împrejurarea aceea excepţională, Ivan Fiodorovici rămăsese mai departe o enigmă pentru mine, iar venirea lui – tot atât de inexplicabilă.

Trebuie să adaug că în momentul acela Ivan părea să fie un fel de mediator şi că, probabil, voia să determine o împăcare între tatăl şi fratele lui mai mare, Dmitri, aceştia

fiind certaţi la cuţite; mai mult chiar, fiul îl dăduse în judecată pe bătrân.

Acest mic grup familial avea pentru întâia oară ocazia să se reunească, iar unii dintre membrii lui se vedeau acum pentru prima dată în viaţă. Aleksei Fiodorovici, cel mai mic dintre fraţi, era singurul care venise de mai bine de un an în urbea noastră. Din păcate însă, îmi vine cam greu să vorbesc despre el în această parte introductivă, înainte de a fi apucat să-l aduc pe scenă în cuprinsul romanului; mă văd, totuşi, obligat să-i închin şi lui câteva rânduri aici, cel puţin ca să lămuresc o anumită particularitate, fiindcă trebuie să vă spun din capul locului că eroul meu vi se va înfăţişa îmbrăcat în rasa călugărească. Da, Aleksei Fiodorovici îşi făcea de un an de zile ucenicia în mânăstirea noastră şi părea decis să se claustreze pe viaţă între zidurile ei.

Capitolul IV

CEL DE-AL TREILEA FIU, ALIOŞA

Pe vremea aceea, Alioşa abia împlinise douăzeci de ani (Ivan avea douăzeci şi trei, iar Dmitri – douăzeci şi şapte). De la bun început mă simt dator să vă spun că nu era nicidecum un fanatic, nici măcar – cel puţin aşa îmi făcea impresia – un mistic. Prefer chiar să va împărtăşesc de la început părerea pe care o aveam despre el. Alioşa, în sufletul căruia încolţise de timpuriu dragostea faţă de semenii lui, se hotărâse să ia calea mănăstirii, singura cale ce-i captivase imaginaţia, oferind inimii sale zbuciumate un ideal, acela de a ieşi din bezna răutăţii lumeşti la lumina iubirii. Mijlocul acesta exercitase o influenţă cu atât mai adâncă asupra lui cu cât aici întâmplarea îi scosese înainte un om extraordinar – aşa cum îl vedea el pe atunci – schivnicul nostru, părintele Zosima, despre care toată lumea vorbea. Tânărul se apropiase de el cu toată ardoarea unei prime iubiri ce clocotea în inima lui înflăcărată. E un lucru pe care fără îndoială nu-l pot nega, şi anume, faptul că Alioşa era un copil ciudat şi că această particularitate a lui s-a manifestat, ca să zic aşa, chiar din faşă. Spuneam mai înainte că deşi la moartea maică-sii n-avea mai mult de trei anişori, în sufletul lui se păstrase nealterată amintirea chipului, a mângâierilor ei. „O văd parcă aievea în faţa ochilor”, spunea băiatul. Sunt amintiri care se păstrează (aşa cum prea bine se ştie) chiar de la o vârstă mai fragedă, bunăoară de la doi ani, amintiri ce apar ca nişte licăre în noapte, ca un fragment luminos dintr-un tablou de vaste proporţii, singurul care a rămas intact, în timp ce restul s-a şters, a dispărut cu desăvârşire. La fel se întâmplase şi cu Alioşa; memoria lui

nu înregistrase decât o înserare tihnită de vară, fereastra deschisă, razele soarelui, ce pătrundeau pieziş în odaie (mai ales razele acelea piezişe), icoana din colţ, sub care ardea o candelă, şi mama lui în genunchi, cu faţa scăldată în lacrimi, ţipând isteric. Îl strângea în braţe frenetic şi implora Născătoarea să aibă grijă de el, întinzând mâinile în care ţinea copilul spre icoană, ca şi cum ar fi vrut să-l pună sub ocrotirea ei. Apoi dădaca dând buzna în odaie şi îngrozită, smulgându-i-l din braţe. Ce spectacol! Chipul maică-sii i-a rămas adânc întipărit în minte, aşa cum îl văzuse în clipa aceea, pătimaş, aproape dement, dar de negrăită frumuseţe, cel puţin aşa i se păruse atunci. Nu-i plăcea să vorbească însă niciodată despre aceste amintiri. În copilărie, ca şi mai apoi, în adolescenţă, Alioşa nu fusese prea expansiv şi nici prea vorbăreţ, dar nu din neîncredere sau din sfiiciune, ori pentru că ar fi fost ursuz şi sălbatic din fire; dimpotrivă, lipsa lui de expansivitate avea cu totul altă cauză; tânărul era în permanenţă stăpânit de o frământare lăuntrică, un sentiment cu totul personal, care nu avea nicio legătură cu nimeni, dar era atât de copleşitor, încât ajungea să uite cu desăvârşire de existenţa celor din jur. Şi totuşi, lui Alioşa îi erau dragi oamenii; toată viaţa lui avea să păstreze o încredere oarbă în ei, fără ca pentru asta să-l fi socotit cineva vreodată prost sau naiv. În felul lui de a fi (atât în copilărie, cât şi mai apoi, de-a lungul existenţei sale) era ceva care te făcea să-ţi dai seama, să fii chiar sigur, că nu voia să judece pe nimeni şi că în nici un caz nu şi-ar fi acordat dreptul de a condamna; ba mai mult: nici n-ar fi fost în stare să condamne ceva. Ai fi zis chiar că admitea fără să cârtească orice josnicie, deşi adesea se simţea cuprins de o tristeţe amară. Mai mult: ajunsese atât de departe, încât nimeni pe lume n-ar fi izbutit să-i stârnească mirarea sau să-l înspăimânte, şi asta încă din cea mai fragedă copilărie. Aşadar, când se pomenise dintr-o dată în mijlocul acelui locaş al desfrâului, aşa cum pe drept cuvânt putea fi numit, tânărul acesta pudic şi cast, în vârstă de numai douăzeci de ani, se mulţumea doar să se depărteze fără o vorbă

atunci când ochii săi refuzau să mai privească dezmăţul în care se bălăcea taică-său, dar niciodată nu-şi dispreţuise părintele, nici nu-l condamnase cumva. Fiodor Pavlovici, care în tinereţe fusese linge-blide şi era deci deosebit de sensibil la orice i-ar fi putut răni amorul propriu, la început se uitase la Alioşa pe sub sprâncene, bănuitor („De ce-o fi stând aşa, mereu tăcut? Înseamnă că sunt o mulţime de lucruri pe care le osândeşte în sinea lui”, îşi zicea el), ca foarte curând după aceea, la vreo doua săptămâni, să nu-l mai slăbească o clipă, îmbrăţişându-l şi sărutându-l mereu, ce-i drept, cu o duioşie de beţiv, în momentele de efuziune când băuse un pahar mai mult, dar în acelaşi timp şi cu o dragoste vădită, sincera, adâncă, aşa cum nu fusese în stare, probabil, să iubească pe nimeni până atunci.

De altfel, era destul ca Alioşa să apară undeva, ca toată lumea să-l îndrăgească. În casa binefăcătorului său, Efim Petrovici Polenov, care-l crescuse, reuşise să-i cucerească pe toţi, încât puteai foarte bine să crezi că făcea parte chiar din familie. Şi totuşi, atunci când intrase acolo în casă, Alioşa era la o vârstă când nu te puteai aştepta din partea unui copil să recurgă în chip premeditat la viclenie sau la cine ştie ce artificii ori linguşiri servile numai ca să placă şi să fie iubit. Darul de a câştiga dragostea celorlalţi era ceva înnăscut la el, făcea parte – cum s-ar zice – din însăşi firea lui spontană şi lipsită de prefăcătorie. La fel i se întâmplase şi la şcoală, deşi ai fi crezut mai curând că se număra printre copiii care stârnesc îndeobşte suspiciunea, dacă nu chiar ura colegilor de clasă ajungând în cele din urmă calul lor de bătaie. De multe ori, bunăoară, cădea pe gânduri şi parcă se închidea în sine. De mic îi plăcea să se ascundă în câte un ungher şi să citească, şi totuşi, colegii lui îl priveau cu atâta drag, încât din primul moment şi până la sfârşit, atâta timp cât urmase şcoala, se putea spune cu drept cuvânt că Alioşa fusese favoritul clasei. Nu era nici exuberant şi nici prea zburdalnic de felul lui, dar îţi dădeai seama numaidecât că nu era nici ursuz; dimpotrivă, avea o fire senină, egală, fără toane. Nu se simţise niciodată îndemnat să-şi dea

aere. Poate tocmai de aceea niciodată nu se temuse de nimeni, şi cu toate acestea băieţii vedeau foarte bine că nu-şi făcea nicio falâ din tăria lui de caracter, ba le venea chiar să creadă că nici habar n-avea c-ar fi curajos şi că nu ştia ce înseamnă frica. Uita pe loc orice jignire i s-ar fi adus. Nu trecea nici un ceas, şi era gata să stea iarăşi de vorbă, sau chiar să-i adreseze el însuşi cuvânt celui care-l jignise, senin şi cu inima deschisă, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, fără a se preface cumva c-ar fi avut numai aşa, un moment de uitare, sau că intenţionat ar fi căutat să treacă peste ofensa ce i se adusese; dimpotrivă, se purta aşa ca şi cum n-ar fi avut nici un motiv să fie supărat ceea ce nu putea decât să-i câştige definitiv simpatia copiilor, făcându-i să fie trup şi suflet cu el. Era totuşi ceva în felul său de a fi care-i ispitea mereu pe colegi, încă din primele clase de liceu şi până mai apoi, în cursul superior, să-l dea în tărbacă, fără nici un pic de răutate însă, ci numai aşa, ca să se distreze puţin pe socoteala lui. Nu putea suporta să audă anumite cuvinte sau discutându-se într-un anumit fel despre femei. Din nefericire, acele cuvinte şi discuţii „speciale” sunt o meteahnă cu neputinţa de stârpit în şcolile noastre. Nevinovaţi în sufletul lor şi cu inima curată, băieţii – nişte copii în fond – simt o deosebită plăcere să spună în clasă, uneori chiar în gura mare, unele lucruri şi să descrie anumite scene despre care până şi soldaţii se sfiesc să vorbească în tot momentul; mai mult chiar, soldaţii nu înţeleg sau poate nici nu cunosc o bună parte din lucrurile pe care le ştiu la o vârstă destul de fragedă copiii din înalta noastră societate sau din familiile de intelectuali. Mă îndoiesc că în cazul acesta ar putea fi vorba de o aplecare spre desfrâu sau de imoralitate, nici măcar de un veritabil cinism, de ceva vicios, adânc înrădăcinat; există însă un cinism superficial, pe care copiii îl consideră de multe ori ca pe un rafinament subtil, un fel de act de bravură care merită să fie imitat. Văzând că „Alioşka Karamazov” îşi astupa urechile de câte ori se pomenea „despre asta”, băieţii se strângeau buluc în jurul lui, silindu-l să-şi ia mâinile de la urechi şi strigându-i în

faţă tot felul de cuvinte obscene. Alioşa se zvârcolea, căutând să se smulgă din mâinile lor, se trântea pe jos şi nu ştia ce să mai facă pentru a scăpa de ei; suporta însă în tăcere toate umilinţele, fără să crâcnească măcar, fără să le adreseze o singură insultă. Până la urmă, copiii se îndurau să-l lase în pace şi nu-l mai sâcâiau tot timpul spunându-i „fetiţă”, ba chiar se uitau la el cu un fel de compătimire. Trebuie să mai adăugăm că în toate clasele, fără să fi fost vreodată premiant, se numărase totdeauna printre cei mai buni elevi.

După moartea lui Efim Petrovici, Alioşa urmase încă doi ani la liceul din capitala guberniei. Curând după ce Polenov îşi dăduse obştescul sfârşit, soţia lui, nemângâiată, plecase pentru mai multă vreme în Italia împreună cu toată familia, alcătuită aproape exclusiv din femei, iar Alioşa rămăsese să fie găzduit mai departe de două cucoane, rude mai îndepărtate de-ale lui Efim Petrovici; cum însă şi în ce condiţii ajunsese să se mute acolo, habar n-avea.

Ceea ce era iarăşi o trăsătură caracteristică pentru el, niciodată Alioşa nu părea curios să ştie pe a cui socoteală, trăia. În privinţa asta era diametral opus fratelui său Ivan Fiodorovici, care înfruntase mizeria în primii doi ani de facultate muncind ca să se întreţină singur şi care de mic copil simţise cât e de amară pâinea pe care o mânca în casa protectorului său. Nu trebuie să judecăm însă cu prea mare severitate nici această trăsătură de caracter, de vreme ce oricine avea prilejul să-l cunoască putea să-şi dea seama cu uşurinţă că Alioşa făcea parte dintre oamenii, aş putea spune, naivi din fire, care, dacă le-ar fi picat cumva din senin cine ştie ce avere, n-ar fi pregetat s-o cedeze cu prima ocazie, fie pentru vreo operă de binefacere, fie chiar vreunui şarlatan iscusit, dacă acesta l-ar fi solicitat. În general, n-aş greşi afirmând că nu cunoştea valoarea banului, nu în sens literal, bineînţeles. Când căpăta bani de buzunar, deşi lui nici prin gând nu i-ar fi trecut să-i ceară, se întâmpla uneori să-i păstreze şi câteva săptămâni, neavând ce face cu ei, dacă nu cumva îi risipea cât ai bate

din palme. Piotr Aleksandrovici Miusov, care era foarte susceptibil în chestiuni de bani şi de onestitate burgheză, după ce-l ţinuse sub observaţie o bucată de vreme, îşi formulase părerea asupra lui în felul următor: „Cred că e singurul om din lume care, lăsat de capul lui, fără o leţcaie, în mijlocul unui oraş necunoscut, cu un milion de locuitori, nu s-ar prăpădi, n-ar muri nici de foame, nici de frig, fiindcă orişicând o să se găsească cineva să-i dea de mâncare şi un adăpost, şi chiar dacă, să zicem, s-ar întâmpla să nu găsească pe nimeni, sunt convins că s-ar descurca foarte uşor şi aşa, singur, fără să se umilească şi fără să cadă pe capul celui care l-ar primi în casă; dimpotrivă, aş putea spune chiar c-ar fi o adevărată fericire pentru acesta să-l adăpostească”.

Alioşa nu apucase să-şi termine studiile secundare; mai avea un an, când, într-o bună zi, veni să le anunţe aşa, tamnisam, pe gazde că vrea să plece acasă, fiindcă are de lămurit cu taică-său ceva care-l frământa. Cucoanele se arătară grozav de mâhnite că le părăseşte, ba la început se ţinură morţiş de el să nu se ducă. Şi cum drumul nu costa cine ştie ce, nu-l lăsară să-şi amaneteze ceasul pe care-l primise în dar de la familia protectorului său în ajunul plecării în străinătate, ba îi mai dădură şi bani, mai mulţi chiar decât îi trebuiau, înzestrându-l pe deasupra şi cu haine şi lenjerie. Alioşa însă le restituise jumătate din sumă, spunându-le că vrea să călătorească neapărat cu clasa a treia. odată sosit la noi în orăşel, când taică-său începuse să-l descoasă de ce nu avusese răbdare să termine mai întâi şcoala apoi să vină acasă, Alioşa căzuse pe gânduri, fără să-i răspundă nimic. Curând se aflase că se interesa de mormântul maică-sii. Pentru asta chiar şi venise, mărturisise el, ca să vadă unde-i îngropată. Nu cred să fi fost însă singurul motiv care-l determinase să se întoarcă. Mai curând aş crede că nu ştia nici el prea bine pentru ce se înapoiase şi că n-ar fi fost cu nici un chip în stare să explice cuiva ce pornire se trezise în sufletul lui, purtându-i paşii spre un drum nou, necunoscut, dar pe care din momentul acela nu-l mai putea ocoli. Fiodor

Pavlovici nu se pricepu să-i arate unde era înmormântată cea de-a doua soţie a sa pentru simplul motiv că nu mai dăduse niciodată pe la cimitir după ce sicriul fusese coborât în groapă, şi, cum trecuse cam mult de atunci, uitase cu desăvârşire unde se afla.

Şi acum, câteva cuvinte despre Fiodor Pavlovici. El dispăruse o bună bucată de vreme de la noi din oraş. Cam la vreo doi-trei ani după moartea celei de-a doua soţii, plecase în sudul Rusiei, ca să poposească, în cele din urmă, la Odesa, unde se statornicise pentru câţiva ani. Acolo făcuse cunoştinţă din primul moment, după cum zicea el, „cu o mulţime de ovrei, ovreiaşi, ovreicuţi, ovreiori”, ca până la urmă să ajungă prieten la cataramă nu numai cu gheşeftarii, „ci şi cu evreii”. Şi, după toate probabilităţile, în perioada aceasta se dezvoltase iscusinţa lui de a stoarce bani şi din piatră seacă şi de a strânge parale. Abia cu vreo trei ani înainte de venirea lui Alioşa se înapoiase în oraşul nostru, de astă dată definitiv. Prietenii lui de odinioară îl găseau puţin cam ramolit, deşi nu atinsese încă pragul bătrâneţii. Nu se putea spune nici c-ar fi fost mai omenos acum decât în tinereţe, dimpotrivă, era parcă şi mai arogant. Aşa, de pildă, bufonul de ieri simţea un fel de cinică satisfacţie să-i pună pe alţii să îmbrace costumul de măscărici. Toată viaţa îi plăcuse să-şi facă de cap cu femeile, dar acum ajunsese un desfrânat de cea mai vulgară speţă. În scurt timp deschisese câteva cârciumi noi în judeţ. Se ştia îndeobşte că are ceva parale – dacă nu chiar o sută de mii de ruble, în orice caz, cam pe aproape. Multă lume din oraş şi din judeţ lua bani cu împrumut de la el, bineînţeles în schimbul unor gajuri cât se poate de sigure. În ultimul timp era puhav la faţă de băutură şi părea să nu mai fie chiar în toate minţile; uneori nu-şi dădea seama ce face, pierdea socoteala lucrurilor, începea cu una şi sfârşea cu alta, avea gesturi dezordonate şi se îmbăta tot mai des. Să nu fi fost nelipsitul lacheu Grigori, care îmbătrânise odată cu el, purtându-i de grijă ca o dădacă, Fiodor Pavlovici ar fi intrat desigur în cine ştie ce buclucuri serioase. Se pare că venirea lui Alioşa avusese

oarecare înrâurire asupra lui din punct de vedere moral şi că în sufletul acestui om îmbătrânit înainte de vreme se treziseră unele reminiscenţe de mult adormite: „ştii, îi spunea el uneori lui Alioşa, pe care se străduia să-l cunoască mai bine, semeni grozav cu ea, cu apucata”. Voia, adică, să spună, cu răposata lui soţie, mama lui Alioşa. Până la urmă, tot lacheul Grigori fusese cel care-l ajutase pe băiat să găsească mormântul „apucatei”. Acesta îl luase cu el la cimitir, şi acolo, într-un colţ, îi arătase o placă de fontă, modestă, dar destul de aspectuoasă, pe care statul scrise numele, starea, vârsta şi anul morţii răposatei. Dedesubt un epitaf de modă veche, aşa cum poţi citi la tot pasul pe mormintele celor din pătura mijlocie. Mare îi fusese mirarea lui Alioşa aflând că placa funerară era tot opera lui Grigori. El o pusese, cu cheltuiala lui, în memoria bietei „apucate”, după ce Fiodor Pavlovici, pe care-l tot bătuse la cap pomenindu-i mereu de cimitir, plecase în cele din urmă la Odesa, lăsând baltă totul – şi mormântul, şi amintirile din trecut. Alioşa nu dăduse nici un semn de emoţie când descoperise, în sfârşit, locul unde era îngropată maică-sa; ascultase relatarea judicioasă a lui Grigori, care-i împărtăşea cu gravitate împrejurările în care placa fusese aşezată şi, după ce stătuse câteva clipe cu capul în piept, plecase fără să scoată o vorbă. Un an întreg după aceea n-a mai călcat prin cimitir. Deşi episodică, întâmplarea aceasta avu asupra lui Fiodor Pavlovici un real efect, manifestat însă într-un chip cu totul original. Tatăl lui Alioşa făcu imediat o donaţie de o mie de ruble mănăstirii noastre pentru pomenirea răposatei sale soţii, dar nu a celei de-a doua, mama lui Alioşa, „apucata”, ci a primei neveste, Adelaida Ivanovna, care-l lua la bătaie. În aceeaşi seară se îmbătase criţă şi începuse să-i înjure pe călugări de faţă cu Alioşa. Nu era evlavios şi în viaţa lui nu aprinsese nici măcar o lumânare de cinci copeici la biserică. Ce bizare sunt ideile şi sentimentele unor asemenea indivizi şi ce curioase elanuri se nasc câteodată în sufletul lor!

După cum spuneam, Fiodor Pavlovici se buhăise din

pricina băuturii. În perioada despre care vorbim, pe figura lui se puteau citi cu uşurinţă atât caracterul, cât şi felul său de viaţă. Pe lângă pungile ce atârnau puhave sub ochişorii lui bănuitori, ironici şi pururea aroganţi, pe lângă sumedenia de cute subţiri ce-i brăzdau obrăjorul mic, dar grăsuliu, de sub bărbia lui ascuţită ieşea în afară, lunguieţ şi bulbucat ca o punguţă cu bani, mărul lui Adam, făcând ca mutra lui să pară pe cât de libidinoasă, pe atât de respingătoare. Dacă mai adăugăm că avea o gură mare, flămândă, cu buze groase ce lăsau să i se vadă dinţii stricaţi, ca nişte cioturi negricioase, portretul va fi pe deplin creionat. Când vorbea, te împroşca tot cu salivă. El însuşi, de altminteri, lua în derâdere propria-i înfăţişare, deşi părea cât se poate de mulţumit de sine. Îi plăcea de obicei să atragă atenţia asupra nasului său, un nas acvilin, potrivit ca mărime şi foarte subţire. „Adevărat nas de roman, zicea el; nasul împreună cu mărul lui Adam îmi dau – nu-i aşa? – aerul unui patrician roman, bineînţeles din timpul decăderii imperiului”, şi se umfla în pene de câte ori spunea asta.

Curând după ce descoperise mormântul mamei sale, Alioşa îl anunţă pe nepusă masă că avea de gând să intre la mănăstire şi că monahii acceptaseră să-l primească în rândurile lor spre a-şi face ucenicia. Îi mărturisi totodată că dorea din toată inima lucrul acesta, cerând binecuvântarea lui părintească. Bătrânul ştia mai de mult că stareţul Zosima, care-şi căuta mântuirea în schitul cinului nostru călugăresc, făcuse o adâncă impresie asupra „băiatului tatii cel cuminte”.

— Stareţul este, fără îndoială, ceea ce se cheamă uit monah cinstit, mai cinstit decât toţi la un loc, rosti Fiodor Pavlovici după ce-l ascultă cu toată atenţia, în tăcere, pe Alioşa, fără să dea nici un semn de mirare. Hm, vasăzică, băiatul tatii cel cuminte vrea să intre acolo! Fiodor Pavlovici se cam întrecuse cu băutura, şi un zâmbet larg, ce lăsa să se întrevadă o şiretenie ascunsă şi un vicleşug de beţiv, îi lăbărţa gura până la urechi. Hm, ca să vezi, puteam să jur c-aici o să ajungi! Vasăzică, asta îţi dorea

sufleţelul! Bine, eu n-am nimic de zis. Tu să ştii că ai două mii de ruble puse deoparte, zestrea ta, şi pe urmă eu, poţi să fii sigur, îngeraşule, n-o să te părăsesc niciodată, dacă va fi nevoie, o să dau de la mine tot ce trebuie pentru tine. Dar dacă n-o să ne pretindă nimic, n-are rost – nu-i aşa? – să le-o luăm înainte. Şi apoi tu ce cheltuieşti? Cât mănâncă o păsărică, două grăunţe pe săptămână, o să-ţi tot ajungă. Hm, ştii, există undeva o mănăstire şi lângă ea un sătuc, unde locuiesc – cel puţin aşa vorbeşte lumea – „nevestele călugărilor”, după cum li se spune prin partea locului. Sunt vreo treizeci de muieri, dacă nu şi mai multe. Am fost şi eu odată în satul acela care e destul de interesant în felul lui, în orice caz e o variaţie. Tot ce nu mi-a plăcut e că-i prea din cale-afară de rusesc, nu găseşti nici picior de franţuzoaică. Şi doar călugării ar avea de unde să facă rost, că nu duc lipsă de parale. Nu-i nimic, când au să prindă de veste, au să vină ele şi singure. Ei, la noi în mănăstire însă, fireşte, despre muieri nici pomeneală, iar călugări sunt peste două sute. De treabă oameni! Toţi postesc. Ştiu precis... Hm, vasăzică, vrei să iei calea bisericii? Mie, ce să-ţi spun, îmi pare rău de tine, Alioşa, zău că-mi pare rău; nu ştiu dac-o să mă crezi, dar mi te-ai lipit de suflet... Cel puţin o să ai prilejul astfel să te rogi pentru noi, păcătoşii, că prea ne-am făcut de cap! Mă tot gândeam, cine oare o să se roage şi pentru mine? Vezi tu, măi băieţaş, eu îs cam nătărău în treburile astea, sau poate nu crezi ce-ţi spun? Şi totuşi, aşa e, sunt un nătărău şi jumătate. Dar în prostia mea, uite, tot stau câteodată şi mă gândesc, rar, fireşte, dar mă gândesc: „Nu se poate, îmi zic, ca, după ce-oi da ortul popii, dracii să nu mă ia în furci şi să mă împingă în împărăţia lor”. Dar, mă întreb eu, furcile de unde le au? Şi cum sunt? De fier? Cine le face? Să fie oare pe lumea cealaltă asemenea fabrici? Cuvioşiile lor îşi închipuie, bunăoară, că iadul are tavan. Eu, ce să zic, cred; de ce să nu cred că există iad, dar fără tavan? E un lucru mai inteligent, mai avansat, adică aşa cum spun luteranii. Şi totuşi, parcă nu-i tot aia dacă iadul are ori nu tavan? Ei, fir-ar să fie! Păi, dacă iadul nu are tavan,

înseamnă că nu există nici furci. Şi dacă nu există, toate celelalte se dau peste cap, şi totuşi, parcă nu-mi vine să cred că-i aşa, fiindcă atunci cine o să mă ia în furci, să mă zvârle în iad? Că dacă nu m-or zvârli pe mine, ce-ar fi atunci? Unde ar mai fi dreptatea? Aşadar, dacă nu există furci, *il faudrait les inventer*[7] special pentru mine, numai şi numai pentru mine, că de-ai şti tu ce pramatie-i taică-tău, Alioşa!...

— Nu există nici un fel de furci, rosti grav, cu glas scăzut Alioşa, uitându-se drept în ochii tatălui său.

— Da, da, ştiu, nu sunt decât umbre de furci. Aşa trebuie să fie. Cel puţin aşa spunea un francez, vorbind despre iad: *J'ai vu l'ombre d'un cocher, qui avec l'ombre d'une brosse, frottait l'ombre d'un carosse*[8]. Dar tu de unde ştii că nu există furci? Lasă, după ce o să stai câtva timp printre călugări, o să-ţi schimbi părerea. Ştii ceva: du-te acolo şi vezi, caută de află care-i adevărul. Pe urmă vino şi spune-mi şi mie. Parcă, totuşi, te simţi mai împăcat să pleci pe lumea cealaltă ştiind ce te poate aştepta. De altminteri, e mai cuminte, cred, să stai acolo, la mănăstire, decât la un beţiv ca mine, cot la cot cu ţiitoarele mele... Deşi tu eşti ca şi îngerii din cer, nimic nu s-ar atinge de tine. S-ar putea deci ca şi acolo să rămâi tot aşa cum ai fost, de aceea, zic, te las să pleci, am încredere în tine. Aghiuţă nu ţi-a furat minţile, şi focul ce o să pâlpâie în tine o să ardă cât o arde şi o să se stingă; până la urmă o să-ţi treacă şi o să te întorci acasă. Că eu ce am de făcut decât să te aştept? Simt că eşti singurul om de pe lume care nu mă condamnă, da, simt, dragul tatii, cum s-ar putea să nu simt?...

Îl podidiră lacrimile. Era sentimental de felul lui. Hain şi sentimental.

---

7 Ar trebui inventate (fr.).

8 Am văzut umbra unui vizitiu care, cu umbra unei perii, freca umbra unei trăsuri (fr.) – reproducere liberă a unor versuri dintr-o parodie burlescă de Charles Perrault (1628-1703).

Capitolul V

STAREŢII

Unii cititori ar putea, cine ştie, să-şi închipuie că eroul nostru avea în el ceva bolnăvicios, că era un exaltat din fire, destul de mărginit, altminteri, la minte, un tinerel firav, visător, palid la faţă dacă nu cumva un neurastenic. Dimpotrivă, Alioşa, care pe vremea aceea avea nouăsprezece ani, era un adolescent voinic, cu bujori în obraji, cu privirea senină, plesnind de sănătate. S-ar putea spune chiar că era chipeş, zvelt, potrivit de înalt – cu părul blond-închis, cu trăsături armonioase, deşi avea poate o figură un pic cam prelungă, cu nişte ochi cenuşii, scânteietori, depărtaţi unul de altul – de obicei gânditor şi în aparenţă stăpân pe sine. Se vor găsi probabil unii care să riposteze că un obraz rumen, de fapt, nu exclude nici fanatismul şi nici misticismul; impresia mea e însă că Alioşa era în fond mai realist decât mulţi alţii. O, fireşte că, trăind printre călugări, nu se putea să nu creadă şi el în minuni; după părerea mea însă, minunile nu vor reuşi niciodată să-l descumpănească pe un realist. Nu datorită minunilor un realist va ajunge credincios. Fiindcă un spirit cu adevărat realist, dacă nu este credincios, va găsi orişicând în sufletul său tăria şi însuşirile necesare ca să nu creadă în minuni, iar în cazul când minunea i s-ar impune ca un fapt incontestabil, mai curând se va îndoi de propriile lui simţuri decât s-o admită ca atare. Iar dacă, totuşi, o va admite, atunci o va accepta numai ca pe un fapt natural, despre care n-a avut prilejul să ia cunoştinţă până atunci. În sufletul unui realist nu credinţa este aceea care se naşte din minune, ci minunea ia naştere din credinţă. E suficient, deci, ca un realist să înceapă a crede

pentru ca, datorită tocmai spiritului său realist, el să admită neapărat şi minunea. Apostolul Toma a spus că nu va crede până nu va vedea cu ochii săi, ca, după ce a văzut, să exclame: „Domnul meu şi Dumnezeul meu!” Oare minunea va fi fost aceea care l-a determinat să creadă? Probabil că nu; a crezut pentru că voia să creadă, dacă nu cumva, în adâncul sufletului său, credea chiar în momentul când mărturisea: „Până nu voi vedea, nu voi crede!”

Se va găsi poate cineva care să spună că Alioşa era, de fapt, limitat şi incult, că n-a mai apucat să-şi termine studiile ş.a.m.d. Este adevărat că n-a isprăvit şcoala; ar însemna, totuşi, să-l nedreptăţim peste măsură socotindu-l cumva mărginit sau prost. Nu pot decât să repet ceea ce spuneam mai înainte, că dacă Alioşa luase calea mănăstirii, o făcuse numai pentru că în momentul acela era singura cale spre care fusese cu deosebire atras, oferind un ideal sufletului său zbuciumat, acela de a ieşi din beznă la lumină. Trebuie de asemenea să adăugăm că Alioşa era, cel puţin până la un anumit punct, ceea ce se cheamă un tânăr din vremea noastră, adică o fire cinstită, iubitoare de adevăr, un om care căuta cu stăruinţă adevărul şi credea în el şi care, purtând în sine acest crez, era hotărât cu tot dinadinsul să lupte pentru el din răsputeri; însufleţit de râvna înfăptuirilor imediate, a faptelor de vitejie, gata să-şi jertfească şi viaţa pentru a le împlini. Din păcate însă, junii aceştia nu pricep că a-ţi jertfi viaţa este adesea, poate, lucrul cel mai uşor, mult mai uşor de pildă decât acela de a închina cinci-şase din cei mai frumoşi ani ai tinereţii lor clocotitoare unei învăţături aride, ştiinţei bunăoară, fie chiar numai ca să-şi sporească înzecit forţele pentru a putea sluji cât mai bine adevărul şi actele de eroism pe care doresc din toată inima să le săvârşească, fiindu-le ţelul vieţii; dar pentru majoritatea tineretului, o asemenea jertfă este mai presus de puterile sale. Alioşa se hotărâse să aleagă o cu totul altă cale decât junimea contemporană, având totuşi şi el sufletul însetat de aceleaşi înfăptuiri imediate. Şi după ce apucase să reflecteze mai serios şi să se pătrundă de credinţa în nemurirea sufletului şi în

existenţa lui Dumnezeu, fără să mai stea pe gânduri, decisese spontan: „Vreau să trăiesc pentru nemurire; nu accept sub nici un motiv compromisuri sau jumătăţi de măsură”. După cum, dacă ar fi ajuns la concluzia că Dumnezeu nu există şi că sufletul nu este nemuritor, ar fi devenit pe loc ateu şi socialist (pentru că socialismul nu se rezumă numai la problema muncitorească sau, aşa cum se spune îndeobşte, a celei de-a patra stări, ci în primul rând e vorba de însăşi problema ateismului, a expresiei sale contemporane, problema Turnului Babel construit fără ajutorul divin şi nu pentru a atinge slăvile cereşti de aici, de jos, din lumea noastră pământească, ci pentru a pogorî cerurile pe pământ). Acum lui Alioşa i s-ar fi părut curios, ba chiar imposibil, să trăiască mai departe aşa cum trăise până atunci. S-a spus: „De voieşti să fii desăvârşit, du-te, vinde averea ta, dă-o săracilor şi după aceea vino şi mă urmează” . La rândul său Alioşa se gândise: „Nu se poate să dau numai două ruble în loc să-mi împart «averea» şi nici să mă mulţumesc a merge la liturghie în loc «să-l urmez pe El»”. Cine ştie dacă în mintea lui nu stăruia cumva amintirea vagă a mănăstirii din preajma oraşului nostru, unde nu se poate ca maică-sa să nu-l fi luat cândva cu dânsa la slujbă! Se prea poate de asemenea să fi avut o influenţă icoana în momentul când „apucata” îl ridicase în braţe. Alioşa probabil venise îngândurat şi grav la noi în oraş numai ca să-şi poată da seama dacă la mânăstire trebuia într-adevăr să dea „toată averea” sau dacă „două ruble” ar fi fost de ajuns, şi aici întâmplarea i-l scosese pe stareţ în cale...

După cum am mai spus, era vorba de stareţul Zosima; dar înainte de a trece mai departe, mă simt dator să arăt ce rol au de împlinit „stareţii” în mănăstirile noastre, şi-mi pare nespus de rău că nu sunt nici destul de competent în această materie şi nici absolut sigur de exactitatea informaţiilor. Voi încerca totuşi să lămuresc cititorii în câteva cuvinte, fără să caut să adâncesc mai mult problema. În primul rând, trebuie să spun că oamenii de specialitate, cunoscători în materie, susţin că stăreţia ar fi

apărut destul de recent în mănăstirile noastre, adică de mai puţin de un secol, în timp ce în tot Orientul pravoslavnic, pe muntele Sinai şi pe muntele Athos, această instituţie datează de mai bine de un mileniu. Unii spun că în vechime ar fi existat şi la noi sau cel puţin că ar fi trebuit să existe, dar că ar fi căzut în desuetudine, fiind definitiv părăsită în urma calamităţilor ce se abătuseră asupra Rusiei; jugul tătăresc, zavistia ce domnea în ţară şi întreruperea legăturilor cu Orientul după ce Constantinopolul fusese cucerit de turci. Se pare că stăreţia ar fi renăscut la sfârşitul secolului trecut datorită unui vestit anahoret, Paisie Velicikovski[9], şi a ucenicilor acestuia, deşi până astăzi adică într-un răstimp de aproape o suta de ani – nu şi-au însuşit-o decât prea puţine mănăstiri, ba chiar a fost supusă persecuţiilor ca o inovaţie străina Rusiei. La noi, în Rusia, înflorise mai cu seamă în faimosul schit Kozelskaia Optina[10]. Cum şi cine o făcuse să pătrundă în mănăstirea noastră, n-aş putea să spun, dar până la vremea în care se desfăşoară povestirea de faţă se perindaseră trei generaţii de stareţi, iar cuviosul Zosima, ultimul dintre ei, măcinat de boală şi şubred, era cu un picior în groapă şi nu se ştia încă cine ave să-i ia locul. Era într-adevăr o problemă foarte serioasă pentru mănăstirea noastră, care, până în momentul când fusese introdusă stăreţia, nu avusese un prestigiu deosebit (nu poseda nici moaşte sfinte, nici icoane făcătoare de minuni, iar numele ei nu era legat de nici una dintre legendele glorioase înscrise în cronicile neamului, sau de vreun eveniment istoric, ori de cine ştie ce merite strălucite faţă de patrie. Mănăstirea noastră ajunsese la o situaţie înfloritoarei dobândindu-şi totodată faima numai datorită stareţilor săi, pe care sumedenie de credincioşi din toate colţurile Rusiei veneau să-i vadă şi să le ceara sfatul, străbătând mii de verste. Aşadar, ce este un stareţ? Stareţul este acela care găzduieşte în sufletul său şi îmbrăţişează cu voinţa sa,

9 Paisie Velicikovski (1722-l794) - vestit călugăr şi cărturar; a sihăstrit prin părţile Moldovei şi Munteniei.

10 Cunoscută mănăstire în gubernia Kaluga.

propriul tău suflet şi voinţa ta. Din clipa când şi-a ales un stareţ, omul renunţă la propria sa voinţă, încredinţându-i lui cu cea mai deplină supunere şi cu o totală uitare de sine. Acela care îşi pecetluieşte astfel soarta acceptă de bunăvoie această încercare, această austeră ucenicie, în speranţa că la capătul unor îndelungate străduinţe vă ajunge să se învingă pe sine şi să se domine atât de perfect, încât după o viaţă întreagă de ascultare să poată dobândi, în sfârşit, deplină libertate, descătuşându-se de propriul său eu, ca nu cumva să împărtăşească soarta celor care-şi încheie viaţa fără a fi reuşit să se regăsească pe sine. Aceasta instituţie, stăreţia, nu este o simplă abstracţie. Îndatoririle faţă de stareţ nu se mărginesc numai la obişnuita ascultare, ce, precum se ştie, dăinuie din cele mai depărtate vremuri în mănăstirile din Rusia. Cel care face un legământ faţă de duhovnicul pe care şi l-a ales e obligat să i se spovedească în permanenţă, după cum tot aşa trebuie să existe o legătură indestructibilă între cel care primeşte şi cel care face legământul. Se povesteşte, de pildă, că odată, în vremurile străvechi ale creştinismului, un frate n-ar fi îndeplinit canonul dat de stareţul său, pe care l-a părăsit, fugind din mănăstire şi trecând în altă ţară, adică din Siria în Egipt. Acolo, după o viaţă îndelungată plină de minunate fapte, s-a învrednicit să pătimească pentru credinţă şi să moara ca un mucenic. Drept pentru care biserica s-a gândit să-i îngroape cu cinste trupul neînsufleţit, socotindu-l din momentul acela printre sfinţi; în clipa când, însă, diaconul a rostit „Ieşiţi cei chemaţi”, sicriul, în care se aflau rămăşiţele mucenicului, s-a smuls din loc şi a zburat afară din biserică. Lucrul acesta s-a repetat de trei ori. Abia atunci a ieşit la iveală că sfântul mucenic călcase ascultarea pe care o datora stareţului său, părăsindu-l şi, prin urmare, cu toate slăvitele sale fapte, nu putea dobândi iertarea păcatelor fără dezlegarea acestuia. Îngropăciunea nu s-a putut, aşadar, îndeplini decât după ce l-au chemat pe stareţ să-i dea dezlegarea. Fireşte, nu este decât o veche legendă, dar iată mai jos un caz autentic şi ceva mai

recent. Un călugăr din zilele noastre venise să-şi caute mântuirea la muntele Athos[11], când, într-o bună zi, stareţul său i-a poruncit să părăsească mănăstirea pe care o îndrăgise că pe un sfânt locaş şi un liman liniştit şi să plece spre Ierusalim, să se închine la locurile sfinte, ca după aceea să se întoarcă înapoi în nordul Rusiei, undeva, în Siberia. „Acolo ţi-e locul, nu aici.” Consternat, foc de supărare, călugărul s-a înfăţişat patriarhului ecumenic de la Constantinopole cerându-i dezlegarea, la care i s-a răspuns că el, patriarhul, nu este nicidecum în măsură să-l dezlege, şi nu numai atât, dar că nu există pe toată faţa pământului şi nici nu e posibil să existe o putere care să-l dezlege de ascultarea dată de stareţ în afară de acesta însuşi cu puterea sa. De aici se poate vedea că, în anumite cazuri, stăreţia era investită cu o putere nelimitată, aproape de neînţeles, şi tocmai de aceea, în primele timpuri, s-ar putea spune c-a fost chiar persecutată în unele mănăstiri. În popor însă, stareţii s-au bucurat dintru început de un prestigiu deosebit. Oamenii cei mai simpli, ca şi feţele alese veneau, bunăoară, să li se închine stareţilor de la noi din mănăstire şi să-şi mărturisească păcatele, îndoielile şi necazurile, cerându-le un sfat sau o îndrumare. Din pricina asta cei care îi priveau cu ochi răi pe stareţi îi acuzau, printre altele, că înjoseau în chip samavolnic sfânta taină a spovedaniei, luând-o în deşert, deşi faptul că ucenicul sau laicul îşi deschidea mereu sufletul în faţa duhovnicului ales nu avea deloc caracterului unei taine bisericeşti. Stăreţia a izbutit totuşi să se statornicească în cele din urmă, pătrunzând treptat în mai toate mănăstirile ruseşti. Ce-i drept, mijlocul acesta, încercat de milenii, de regenerare spirituală a omului, ce-i dă posibilitatea să-şi descătuşeze sufletul din robie şi să atingă perfecţiunea morală, poate foarte bine să ajungă o armă cu două tăişuri, aşa încât, în locul smereniei şi a stăpânirii depline asupra propriei fiinţe, să sădească în inima unora cea mai demonică trufie, adică să-i arunce

11 Dostoievski precizează că e vorba de călugărul Partenie, autorul unei cărţi despre peregrinările sale prin Moldova, Turcia şi Palestina.

iarăşi în lanţuri, şi nicidecum să-i elibereze.

Stareţul Zosima avea şaizeci şi cinci de ani şi se trăgea; dintr-o familie de moşieri. Cândva, în tinereţe, fusese ofiţer într-un regiment din Caucaz. Impresia puternică pe care i-o făcuse lui Alioşa se datora, fără îndoială, unui fel de har sufletesc care-l deosebea de restul oamenilor. Tânărul locuia în aceeaşi chilie cu stareţul, care-l îndrăgise, îngăduindu-i ai sta în preajma sa. Trebuie să spunem că, deşi Alioşa se statornicise la mănăstire, nu era încă legat în nici un fel de ea. Putea, bunăoară, să iasă oricând voia, ba chiar să lipsească zile întregi, iar dacă purta rasa călugărească, o făcea de bunăvoie, ca să nu existe nicio diferenţă între el şi ceilalţi ucenici, dar totodată, fireşte, şi pentru că aşa îi plăcea Iui. Imaginaţia sa juvenilă fusese probabil adânc impresionată de slava şi de puterea de care stareţul era înconjurat. Se spune că primind de ani şi ani la el, în chilie, toată lumea care, dornică de o povaţă şi însetată de cuvântul său alinător, venea să-şi deschidă inima în faţa lui, Zosima ar fi adunat în sine atâtea mărturisiri, atâta zbucium sufletesc şi atâtea spovedanii, încât spiritul lui devenise extraordinar de pătrunzător; era destul să arunce o privire asupra unui necunoscut, ca să ghicească imediat ce păs îl adusese la el, ce dorea şi ce suferinţă îl apasă, spre marea uimire şi descumpănirea nou-venitului, ba uneori spre spaima bietului om, care vedea că taina lui era cunoscută înainte chiar de a fi apucat să deschidă gura. În acelaşi timp, Alioşa observase că mulţi dintre vizitatori, adică majoritatea celor care veneau pentru întâia oară să stea de vorba între patru ochi cu stareţul, intrau de obicei speriaţi, nelinişтiţi, pentru ca la urmă să plece, aproape fără excepţie, înseninaţi, fericiţi, încât chiar şi cea mai sumbră figură se lumina. Aşijderea, îl surprindea faptul că stareţul nu se arăta deloc încruntat, dimpotrivă, mai totdeauna era vesel când venea lumea să-l vadă. Călugării spuneau că se apropie cu tot sufletul tocmai de cei mai păcătoşi dintre oaspeţii săi; ba chiar, cu cât omul era mai împovărat de păcate, cu atât îl îndrăgea mai mult. Au fost printre monahi unii care l-au urât toată

viaţa şi l-au duşmănit. Aceştia însă erau din ce în ce mai puţini, şi îndeobşte îl urau pe tăcute, cu toate că printre duşmanii lui Zosima se numărau persoane cu mare prestigiu şi greutate în mănăstire, de pildă, un schimnic, cel mai bătrân dintre toţi, căruia i se dusese faima prin faptul că făcuse legământul tăcerii şi că postea cu cea mai mare străşnicie. În schimb, mai toţi ceilalţi erau de partea lui, mulţi chiar îl iubeau sincer, din toată inima, cu o râvnă ce mergea uneori până la fanatism. Aceştia mărturiseau deschis – deşi, ce-i drept, nu în gura mare – că stareţul era fără doar şi poate un sfânt, şi gândindu-se că i se apropia sfârşitul, se aşteptau din zi în zi să înfăptuiască cine ştie ce minuni, făcând să se reverse o slavă fără seamăn asupra mănăstirii. Alioşa credea şi el orbeşte în harul de a săvârşi minuni al stareţului, la fel cum credea în sicriul ce-şi luase zborul din biserică. Văzuse atâţia oameni care veniseră la Zosima cu câte un copil sau vreo rudă bolnavă, rugându-l să pună mâna pe creştetul lor ori ca să se roage pentru ei; unii dintre aceştia se întorceau în scurtă vreme, dacă nu chiar a doua zi, la mânăstire şi, căzând la picioarele stareţului, îi mulţumeau cu lacrimi în ochi pentru vindecarea celor în suferinţă. Alioşa nu-şi punea niciodată întrebarea dacă era într-adevăr vorba de o tămăduire miraculoasă sau numai de o simpla ameliorare survenită de la sine în evoluţia bolii; credea cu tot dinadinsul în forţa spirituală cu care era înzestrat învăţătorul său, şi slava acestuia se răsfrângea asupră-i, ca şi cum ar fi fost propriul său triumf. Mai cu seamă îi creştea inima de bucurie şi se lumina la faţă atunci când stareţul ieşea în întâmpinarea mulţimii de credincioşi ce-l aştepta la poarta mănăstirii – oameni simpli, din popor, veniţi de cine ştie unde de pe cuprinsul Rusiei, să-l vadă şi să-i primească binecuvântarea. Lumea se prosterna în faţa lui lăcrimând, îi săruta picioarele, femeile strigau în gura mare, întinzând spre el pruncii sau împingând din spate câte o biată bolnavă muncită de „ducă-se-pe-pustii”. Stareţul le vorbea şi, cum stăteau aşa, cu capetele plecate, rostea asupra lor o scurtă rugăciune şi-i binecuvânta, dându-le apoi drumul

să plece. În ultima vreme însă, din pricina crizelor ce-l chinuiau tot mai des, ajunsese ca o umbră, încât nu mai avea putere să iasă până la uşa chiliei, şi credincioşii îl aşteptau zile întregi în prag. Alioşa nu se întreba de ce, oare, bătrânul era atât de iubit şi nici de ce lumea cădea la picioarele lui, lăcrimând înduioşată numai cât îl vedea. O, el îşi dădea prea bine seama că pentru sufletul smerit al rusului, al omului din popor, istovit de necazuri şi de nevoi, şi mai ales covârşit de veşnicele nedreptăţi şi de povara eternelor sale păcate – ale sale, ca şi ale lumii întregi – nu există necesitate mai puternică, nici consolare mai deplină decât un obiect sau un om sfânt căruia să-i poată cădea la picioare şi să i se poată închina, zicându-şi în adâncul lui: „Cel puţin dacă noi, ăştia, suntem păcătoşi, netrebnici şi slabi de înger, se află pe lume un sfânt, un om mai presus decât toţi, un suflet drept, în care sălăşluieşte adevărul. Prin urmare, adevărul nu s-a irosit, vom avea şi noi parte de el odată şi odată, când va pogorî peste tot, precum ni s-a făgăduit”. Alioşa ştia că aşa, şi altfel, simte şi judecă poporul, ştia şi înţelegea lucrul ăsta, şi pentru el nu mai încăpea nicio îndoială că Zosima era într-adevăr sfântul acela în sufletul căruia se păstra dreptatea divină, aşa cum nu mai încăpea nicio îndoială pentru mujicii care plângeau şi pentru femeile lor bolnave care întindeau spre el pruncii. Cu atât mai vârtos era convins Alioşa – mai convins chiar decât toţi ceilalţi monahi – că, după ce bătrânul va închide ochii, mănăstirea va fi în mare cinste şi slavă. De altfel, de la un timp încoace, sufletul său era stăpânit de un puternic şi mistuitor entuziasm, ce ardea cu o flacără tot mai vie. Faptul că, în felul lui, stareţul se dovedea a fi un caz izolat nu-l tulbura câtuşi de puţin. „N-are a face, îşi zicea în sinea sa, oricum ar fi, stareţul este un sfânt, şi în inima lui sălăşluieşte taina primenirii tuturor, puterea aceea fără seamăn care va statornici cândva dreptatea pe pământ şi va face ca toţi oamenii să devină sfinţi şi să se iubească între ei, să nu mai existe pe lume nici bogaţi, nici sărmani, nici sus-puşi, nici umili, să fie unul ca şi altul, deopotrivă, copiii Domnului. Atunci se

va întrona cu adevărat împărăţia lui Hrist.” Acesta era visul pe care îl hrănea în sufletul său Alioşa. Se pare că tânărul nostru fusese adânc impresionat de sosirea celor doi fraţi mai mari, pe care nici măcar nu-i cunoscuse până atunci. Cu Dmitri Fiodorovici se împrietenise mai repede şi mai strâns decât cu celălalt frate, Ivan Fiodorovici (frate bun, şi după tată, şi după mamă), deşi Dmitri venise mai târziu la noi în oraş. Era foarte curios să-l cunoască mai bine pe Ivan, dar, deşi se împliniseră două luni de când acesta se afla în localitate şi se vedea destul de des cu el, nu izbuteau să se apropie unul de altul. Alioşa, tăcut din fire, părea că aşteaptă mereu ceva, că se simte stingherit din nu ştiu ce pricină; la rândul său, Ivan, deşi în primele zile Alioşa îi surprinsese de câteva ori privirea aţintită asupra lui, cercetătoare, uitase foarte curând de existenţa mezinului, sau cel puţin aşa s-ar fi spus. Alioşa îşi dădu numaidecât seama de asta şi se simţi ruşinat, punând lipsa de interes pe care i-o arăta fratele său pe seama diferenţei de vârstă dintre ei, şi mai ales a diferenţei de cultură. În acelaşi timp însă se întreba dacă nu cumva mai putea fi şi o altă pricină la mijloc care să explice lipsa lui de interes, un motiv pe care Alioşa nu putea să-l cunoască, şi-i făcea impresia că Ivan era preocupat de ceva, probabil de un lucru foarte important, că avea un ţel pe care-l urmărea, ştiind totodată că este foarte greu de atins; de aceea, pesemne, părea să se sinchisească atât de puţin de frate-său mai mic; asta era, firește, singura explicaţie a privirilor lui absente. Alteori se gândea că, poate, savantul şi ateul Ivan se uita cumva cu dispreţ la un biet călugăr tinerel şi naiv ca el, care-şi făcea ucenicia. Ştia prea bine că fratele lui este ateu. Nu se simţea, aşadar, jignit de acest dispreţ – în cazul când într-adevăr Ivan l-ar fi dispreţuit – şi Alioşa aştepta cu timiditate, şi în acelaşi timp cu o neliniște inexplicabilă, clipa când Ivan va binevoi, în sfârşit, să se apropie de el. Dmitri Fiodorovici vorbea despre Ivan cu cel mai adânc respect, ba chiar cu un tremur de emoţie în glas. Din gura lui aflase Alioşa o serie de amănunte asupra acelei împrejurări importante care-i legase atât de strâns

în ultima vreme pe cei doi fraţi mai mari. Veneraţia pe care Dmitri o avea faţă de Ivan i se părea cu atât mai semnificativă lui Alioşa cu cât, în comparaţie cu Ivan, fratele cel mare era aproape incult şi, puşi alături, se deosebeau atât de mult unul de altul ca individualitate şi fire, încât nu ştiu dacă s-ar fi găsit pe lume doi oameni mai diferiţi.

Cam pe atunci a avut loc în chilia stareţului care, precum spuneam, făcuse o adâncă impresie asupra lui Alioşa, întâlnirea sau, mai bine zis, reunirea tuturor membrilor acestui nucleu familial alcătuit din elemente atât de disparate. Pretextul ce o prilejuise era de fapt fals. În momentul acela divergenţele dintre Dmitri Fiodorovici şi tatăl acestuia, Fiodor Pavlovici, pricinuite de moştenire şi diferite răfuieli băneşti, tocmai atinseseră punctul culminant şi păreau cu neputinţă de aplanat. Raporturile se înăspriră într-atât, încât situaţia devenise insuportabilă. Se pare că Fiodor Pavlovici fusese cel care venise cu propunerea, mai mult aşa, în glumă, ca să se întrunească cu toţii în chilia stareţului Zosima şi, fără a recurge la mijlocirea lui directă, să încerce a ajunge la o înţelegere cât mai decentă, cu gândul că figura bătrânului monah şi cinul său nu puteau decât să impună respect şi dorinţa de împăciuire. Dmitri, care nu-l vizitase niciodată pe stareţ şi nici măcar nu ştia cum arată, bănuise numaidecât că taică-său voia să-l intimideze, punându-l faţă în faţă cu stareţul; dar cum în adâncul său îşi reproşa unele ieşiri mai violente în discuţiile pe care le avusese în ultima vreme cu părintele său, primi provocarea. Trebuie să menţionăm că Dmitri nu locuia ca fratele său, Ivan Fiodorovici, în casa părintească, ci singur, în celălalt capăt al oraşului. Cel mai încântat dintre toţi de această propunere fu Piotr Aleksandrovici Miusov, care se întâmplase să fie în momentul acela în localitate. Liberal de tipul celor din anii 1840-1850, liber-cugetător şi ateu, Miusov îşi dădu toată silinţa să aducă la îndeplinire acest proiect, poate numai din plictiseală sau poate dintr-o dorinţă deşartă de a găsi un prilej de distracţie. Era curios, de altminteri, să vadă şi

el mănăstirea şi să dea ochii cu „sfântul”. Cum vechiul său litigiu cu mănăstirea nu se stinsese şi procesul pentru hotărnicie şi pentru nu ştiu ce drepturi de tăiere a pădurii şi de pescuit etc. era încă în curs, se grăbi să se folosească de ocazie, exprimându-şi dorinţa de a sta de vorbă personal cu părintele egumen ca să încheie printr-o înţelegere amicală toată tărăşenia. Un oaspete mânat de asemenea intenţii frumoase se cuvenea, bineînţeles, să fie primit cu mai multă deferentă şi politeţe decât un simplu curios. În virtutea acestor considerente se depuseră oarecare stăruinţe în mănăstire pe lângă stareţul Zosima, care, fiind bolnav, în ultima vreme aproape că nu mai ieşea de la el din chilie, refuzând să-i primească până şi pe vizitatorii săi obişnuiţi; până la urmă, totuşi, îşi dădu consimţământul, şi astfel se stabili ziua când trebuia să aibă loc întâlnirea. „Cine m-a pus pe mine judecător peste ei?” se mulţumi stareţul să-i spună, zâmbind, lui Alioşa.

Reuniunea proiectată îl frământa grozav pe tânărul nostru, îşi dădea seama că, singurul dintre împricinaţii care se hârâiau de atâta timp, singurul în stare să ia în serios această întrevedere era, fără îndoială, Dmitri, pe când motivele ce-i determinau pe ceilalţi să vină erau destul de uşuratice, dacă nu chiar jignitoare pentru stareţ. Ivan şi Miusov veneau probabil împinşi de o curiozitate destul de vulgară, iar tatăl lui, ca să facă pe măscăriciul sau să joace teatru. O, cât era el de tăcut, Alioşa ajunsese totuşi să citească foarte lămurit şi adânc în sufletul tatălui său! Fiindcă băiatul ăsta, repet, nu era câtuşi de puţin naiv, aşa cum îl socoteau toţi. Aştepta, deci, cu o strângere de inimă ziua stabilită. În sinea lui dorea, fireşte, să se curme odată zâzania ce dezbina familia sa. Mai presus însă de ăsta era grija pe care i-o purta stareţului: tremura pentru el, pentru prestigiul lui, se temea să nu fie cumva jignit, şi mai ales se temea de ironia fină, politicoasă a lui Miusov, ca şi de reticenţele şi tăcerea condescendentă a eruditului său frate, Ivan, închipuindu-şi că nici unul, nici altul nu vor pierde această ocazie. Ar fi vrut chiar cu orice risc să-l prevină pe stareţ, să-i atragă atenţia asupra

persoanelor care aveau să-l viziteze, dar până la urmă se răzgândi şi nu-i mai spuse nimic. Doar în ajunul întrevederii îi trimise vorbă, printr-o cunoştinţă comună, fratelui său Dmitri că-l iubeşte şi aşteaptă să se ţină de cuvânt. Dmitri nu prea se dumiri care putea să fie tâlcul acestui mesaj, cu atât mai mult cu cât nu-şi amintea să-i fi făcut vreo promisiune, dar îi răspunse, totuşi, printr-o scrisoare că va căuta, pe cât va fi cu putinţă, să-şi păstreze cumpătul, în pofida acestei „ticăloşii”, şi că, deşi pentru el atât stareţul, cât şi Ivan sunt oameni vrednici de toată stima, este convins că la mijloc nu poate fi decât o capcană ce i s-a întins cu multă abilitate, sau cine ştie ce josnică mascaradă, şi încheia în felul următor: „Cu toate astea, mai curând mi-aş muşca limba decât să mă port necuviincios faţă de părintele Zosima, ştiind cât de mult îl cinsteşti pe Sfinţia sa”. Aceste câteva rânduri nu avură însă darul să-l liniştească pe Alioşa.

Cartea a doua

O REUNIUNE FĂRĂ ROST

Capitolul I

SOSIREA LA MĂNĂSTIRE

Era o zi minunată, caldă şi senină, aşa cum sunt zilele pe la sfârşitul lui august. Întrevederea cu stareţul urma să aibă loc îndată după liturghie, adică pe la unsprezece şi jumătate.

Cum însă oaspeţii nu aveau chef să meargă la liturghie, sosiră chiar în momentul când lumea ieşea din biserică. Veniseră cu două trăsuri; în prima – o caleaşca elegantă trasă de doi bidivii scumpi – se afla Piotr Aleksandrovici Miusov, însoţit de un tânăr de vreo douăzeci de ani, Piotr Fomici Kalganov, rubedenie cu dânsul. Tânărul se pregătea să intre la universitate, iar Miusov, la care – din cine ştie ce motive – locuia deocamdată, stăruia să plece cu el în străinătate, la Zurich sau Jena, ca să-şi desăvârşească studiile acolo.

Kalganov stătea, totuşi, în cumpănă. Părea dus pe gânduri, distrat. Altminteri, agreabil ca înfăţişare, bine clădit şi destul de înalt. Uneori avea o privire fixă, ciudată: ca mai toţi oamenii distraţi, se uita la tine multă vreme fără să te vadă. Tăcut de obicei, părea stângaci, dar uneori – însă numai atunci când se afla între patru ochi cu cineva – se însufleţea dintr-o dată, îi mergea gura şi râdea mereu din te miri ce. Era numai un foc de paie, care însă se stingea tot atât de repede şi de brusc cum se şi isca. Umbla totdeauna bine îmbrăcat, chiar elegant. Avea ceva avere, de altfel, şi aştepta o moştenire care să i-o mai sporească. Îl cunoştea pe Alioşa şi erau prieteni.

În cealaltă trăsură – o birjă hodorogită, care trosnea din toate încheieturile, altminteri destul de încăpătoare, trasă de două gloabe sure cu pete roşcate, care rămăseseră mult

în urma telegarilor lui Miusov – sosi, în sfârşit, şi Fiodor Pavlovici, însoţit de fiul său Ivan Fiodorovici. Dmitri Fiodorovici fusese încunoştinţat din ajun în privinţa orei la care trebuiau să se întâlnească, dar, precum se vedea, întârziase. Oaspeţii îşi lăsară trăsurile afară, la intrare, unde se afla arhondaricul, şi pătrunseră pe jos în incinta mănăstirii. Se pare că, în afară de Fiodor Pavlovici, nici unul nu vizitase în viaţa lui o mănăstire, iar cât îl priveşte pe Miusov, nu mai călcase în biserică de cel puţin treizeci de ani. Se uita în jurul lui cu o curiozitate pe care căuta s-o ascundă sub o prefăcută nepăsare. Jur-împrejur însă, în cuprinsul mănăstirii, spiritul său de observaţie nu descoperi nimic altceva decât clădirea bisericii şi acareturile, care nu aveau nimic deosebit. Ultimii credincioşi părăseau tocmai locaşul şi, scoţându-şi pălăriile, îşi făceau cruce. Ici-colo, printre oamenii de rând, se zăreau şi câteva persoane din elită, două-trei doamne, ba chiar şi un general foarte, foarte bătrân, care trăseseră cu toţii la arhondaric. Cât ai clipi din ochi, nou-veniţii fură asaltaţi de cerşetori, dar nici unul dintre ei nu catadicsi să-i miluiască, numai Petruşa Kalganov scoase din pungă un gologan de zece copeici, pe care-l strecură în pripă, ruşinat, în mâna unei femei, şoptindu-i repede: „împărţiţi între voi”. De fapt, nu avea nici un motiv să se ruşineze, fiindcă însoţitorii lui nici nu băgaseră de seamă, dar când îşi dădu seama de asta, tânărul se fâstâci şi mai tare.

Un lucru părea, totuşi, ciudat: oaspeţii se aşteptau, aşa cum era şi firesc, să fie primiţi de cineva, şi chiar cu oarecare consideraţie, de vreme ce unul dintre ei făcuse de curând o danie de o mie de ruble mănăstirii, iar celălalt se număra printre cei mai de seamă moşieri din judeţ atât ca avere, cât şi în privinţa culturii, un om de care – s-ar putea spune – călugării depindeau într-o oarecare măsură; ar fi destul să ne gândim numai la întorsătură pe care putea s-o ia procesul pentru dreptul de a pescui în râu şi de a tăia pădurea. Cu toate astea, nu li se făcu nicio primire oficială şi nimeni nu le ieşi în întâmpinare. Miusov aruncă o privire distrată asupra mormintelor din jurul bisericii şi dădu să

spună că probabil lespezile acelea îi vor fi costat bani grei pe răposaţii care ţinuseră să-şi asigure odihna de veci într-un loc „sfinţit”, dar se răzgândi; mânia începuse să-l cuprindă, luând locul în sufletul său ironiei liberale.

— Cine dracu' ar putea să ne dea o lămurire în harababura asta de aici?!...Trebuie să ne decidem ce facem, timpul trece... rosti el ca pentru sine.

În momentul acela, un domn în vârstă, îmbrăcat cu o manta de vară, chel şi cu o privire dulceagă, se apropie de grupul lor. Îşi scoase pălăria şi, cu un glas peltic şi mieros, se recomandă, spunându-le că se numea Maksimov şi că avea o moşie în Tuia. După care se oferi să dea toate lămuririle necesare călătorilor noştri.

— Stareţul Zosima locuieşte la schit... aşa, aşa, dumnealui, ştiţi, nu părăseşte niciodată schitul; de aici, de la mănăstire, să tot fie vreo patru sute de paşi până acolo. O luaţi, uite, pe aci, prin crâng, aşa, aşa prin crâng....

— Ştiam şi eu că trebuie să trecem printr-o pădurice, răspunse Fiodor Pavlovici, atâta doar că nu-mi aminteam pe unde s-o luăm, sunt ceva ani de când n-am mai călcat pe aici.

— Ieşiţi pe poarta asta, şi pe urmă drept înainte, prin crâng...aşa, aşa, prin crâng. Mergeţi cu mine, dacă-mi permiteţi... Şi eu... aşa, aşa, şi eu... Poftiţi pe aici, aşa, aşa, pe aici...

Vizitatorii se îndreptară spre poartă şi, ieşind afară, o apucară prin pădurice. Moşierul Maksimov, un om de vreo şaizeci de ani, îi însoţi, mergând sau, mai bine zis, alergând ca să ţină pasul cu ei şi cercetându-i pe toţi cu o curiozitate înfrigurată, aproape supărătoare. Pur şi simplu căsca ochii la ei.

— Vedeţi dumneavoastră, avem ceva de discutat cu dânsul, o chestiune personală, îi explică puţin cam tăios Miusov. Domnia sa a binevoit să ne acorde, cum s-ar zice, o audienţa; de aceea, cu toate că vă suntem îndatoraţi pentru că ne-aţi arătat drumul, v-am ruga să nu intraţi odată cu noi.

— A, păi am şi fost la dânsul, aşa, aşa, am fost mai

înainte… *Un chevalier parfait!*[12] izbucni deodată moşierul, plesnind din degete.

— Cine este chevalier? întrebă Miusov.

— Dânsul, adică stareţul… stareţul-minune, aşa, aşa… dumnealui în persoană, mândria şi slava mănăstirii, „părintele” Zosima! Asemenea stareţ…

Pălăvrăgeala lui fără şir fu întreruptă deodată de un călugăr tinerel care-i ajunse din urmă. Era un monah de statură mijlocie, cu o camilafcă pe cap, tras la faţă şi palid. Fiodor Pavlovici şi Miusov se opriră. Călugărul se înclină adânc şi cu smerenie în faţa lor şi rosti:

— Domnilor, părintele egumen vă pofteşte cu plecăciune să-i faceţi cinstea şi să luaţi masa cu dânsul după ce vă duceţi la schit. La ora unu, la arhondaric; apoi, întorcându-se către Maksimov: şi pe dumneavoastră de asemenea.

— Vin, sigur că vin! exclamă Fiodor Pavlovici, măgulit peste măsură de invitaţie. Mai încape vorbă! ştiţi că am promis cu toţii să ne purtăm cuviincios… Vii şi dumneata, nu-i aşa, Piotr Aleksandrovici?

— Bineînţeles. De ce crezi doar că m-am ostenit până aici dacă nu ca să cunosc toate datinile lor? Un singur lucru mă supără, Fiodor Pavlovici, ca să-ţi spun drept, şi anume, faptul că eşti şi dumneata aici…

— Văd că Dmitri Fiodorovici e lipsă la apel.

— Ce bine ar face să stea acasă. Crezi poate că-i o plăcere pentru mine să mă amestec în răfuielile voastre, şi pe deasupra să te mai suport şi pe dumneata? Venim cu dragă inimă, rosti el apoi, adresându-se monahului, spuneţi-i părintelui egumen că-i mulţumim pentru invitaţie.

— Mi s-a dat în grijă să merg cu dumneavoastră la Sfinţia sa, răspunse tânărul călugăr.

— Atunci eu mă reped între timp până la părintele egumen, aşa, aşa, mă duc la dânsul, gânguri ca un porumbel moşierul Maksimov.

— Părintele egumen este ocupat acum, dar dacă vreţi să va duceţi, treaba dumneavoastră.

— Ce bătrân pisălog! exclamă Miusov după ce moşierul

12 Un cavaler desăvârşit! (Fr.).

Maksimov plecă, luând-o la picior spre mănăstire.

— Seamănă cu von Sohn[13], spuse tam-nisam Fiodor Pavlovici.

— Atâta ştii şi dumneata... De unde ai mai scos-o că seamănă cu von Sohn? L-ai văzut vreodată?

— I-am văzut fotografia. Chiar dacă trăsăturile sunt diferite, există totuşi ceva comun între ei, ceva ce nu se poate exprima prin cuvinte. Îţi spun eu, leit von Sohn. Mă pricep la fizionomii.

— S-ar putea să ai dreptate, dacă zici că te pricepi atât de bine. Dar uite ce este, Fiodor Pavlovici, după cum prea bine spuneai adineauri, ai promis c-o să te porţi cuviincios, te rog să nu uiţi acest lucru. Îţi repet, deci: fii bun şi caută să păstrezi măsura. Iar dacă te apuci să faci aici pe bufonul, îţi spun clar: n-aş vrea să am nimic de împărţit cu dumneata... Uite, ăsta-i omul – adăugă el, adresându-se călugărului – ţi-e şi frică să intri cu dânsul într-o casă de oameni cumsecade.

Un surâs fin, înmuiat într-o undă de şiretenie, se înfiripă pe buzele subţiri şi palide ale călugărului, care se mulţumi să nu spună nimic, lăsând să se vadă lămurit că tăcea dintr-un sentiment de demnitate. Miusov se încruntă şi mai tare.

„Dracu' să-i ia pe toţi. Totul e numai spoială, de atâtea veacuri au învăţat să păstreze aparenţele, când, în fond, nu-i decât şarlatanie şi ipocrizie curată!” se gândi el.

— Iată şi schitul, am ajuns! strigă Fiodor Pavlovici. Uite gardul, uite şi poarta; e încuiată. Şi începu să-şi facă nişte cruci mari în faţa sfinţilor zugrăviţi pe canaturile porţii şi de jur-împrejurul ei. Câte bordeie, atâtea obiceie, ce poţi să faci!? comentă el. Aici trăiesc vreo douăzeci şi cinci de preacucernici, veniţi la schit să-şi caute mântuirea, şi care toata ziua se uită unul la altul şi se îndoapă cu varză. Ştiţi însă care e lucrul cel mai grozav? Nicio femeie nu are voie să intre pe poarta asta. Nu are voie, şi nici nu s-a pomenit

13 Funcţionar asasinat la Moscova la sfârșitul anului 1869 într-o casă de toleranţă; crima făcând la vremea ei mare vâlvă. Cazul von Sohn este Pomenit de Dostoievski şi în romanul Adolescentul.

să treacă vreuna. Am auzit că stareţul le primeşte totuşi pe cucoane... se întoarse el deodată spre tânărul monah.

— Persoanele feminine din popor se odihnesc şi-l aşteaptă acolo, în apropierea cerdacului, aşa cum puteţi vedea şi dumneavoastră. Iar pentru doamnele din societate, tot acolo lângă cerdac, dar dincolo de gard, s-au zidit două încăperi. Vedeţi gemuleţele acelea de colo? Stareţul, când îi permite sănătatea, iese pe o uşiţă lăturalnică, adică le primeşte afară din schit. Şi acum e o cucoană din Harkov care-l aşteaptă, o moşieriţă, Hohlakova, cu fiică-sa, care-i bolnavă. Se vede că Sfinţia sa le-a promis c-o să iasă, deşi în ultima vreme se simte atât de slăbit, încât nici măcar lumea de rând n-a mai apucat de mult să-l vadă la faţă.

— Vasăzică, totuşi, există o portiţă de ieşire, când e vorba de cucoane! Să nu crezi Sfinţia ta c-am vrut să fac vreo aluzie necuviincioasă, am zis şi eu aşa, într-o doară. Nu ştiu dacă aţi auzit că pe muntele Athos sunt interzise cu stricteţe vizitele feminine, mai mult chiar, nicio făptură de parte femeiască – găinuşe, curci sau viţeluşe – n-are voie să treacă pragul mănăstirii.

— Fiodor Pavlovici, să ştii că te las aici şi plec. Au să te dea afară pe brânci, să vezi dacă n-o să se întâmple aşa!...

— Nu înţeleg ce ai cu mine, Piotr Aleksandrovici... Priviţi, se minună el apoi în gura mare, intrând pe poartă, cum trăiesc dumnealor ca-n rai în această vale a trandafirilor!

Într-adevăr, deşi nu se zărea niciun trandafir nicăieri, curtea era aşternută cu un covor de flori tomnatice, care mai de care mai frumoase şi mai alese. Se vedea o mână pricepută în felul cum erau îngrijite. Pretutindeni, numai straturi de flori – şi-n preajma bisericii, şi printre morminte. Căsuţa în care se afla chilia stareţului – o căsuţă scundă, de lemn, cu cerdac la intrare – era şi ea înconjurată de flori.

— Tot aşa era şi pe vremea stareţului dinainte, Varsonofie? Se zice că dânsul nu îngăduia luxul; era un om iute la mânie – când se supăra nu-i lipsea mult să bată

drept-credincioasele cu cârja, observă Fiodor Pavlovici în timp ce urcau treptele.

— E adevărat că stareţul Varsonofie avea momente când o cam lua razna, dar i se pun în seamă şi multe parascovenii. N-am auzit, ce să spun, să fi bătut pe cineva vreodată cu cârja, răspunse călugărul. Şi acum, domnilor, vă rog aşteptaţi o clipă, să vă anunţ.

— Fiodor Pavlovici, pentru ultima oară îţi atrag atenţia! Ştii, cum ne-a fost vorba... Te rog să te porţi frumos, altfel o să ai de-a face cu mine, îi mai şopti odată Miusov.

— Nu pricep de ce eşti atât de îngrijorat... strecură ironic Fiodor Pavlovici. Ori te apasă cumva păcatele? Se zice că stareţul citeşte dintr-o privire tot ce ai pe suflet. Şi-apoi, nu ştiu, zău, de ce te sinchiseşti atâta de părerea lor, dumneata, un parizian, o persoană cu vederi liberale! Nu te mai recunosc, pe onoarea mea!

Miusov nu apucă să mai răspundă la sarcasmele lui, fiindcă în momentul acela fură poftiţi înăuntru. Dar când păşi pragul chiliei era oarecum iritat.

„Uf, ştiu ce o să se întâmple acum, se gândi el, mă cunosc prea bine. Sunt enervat, o să mă las târât în cine ştie ce discuţie, o să mă înfierbânt, şi nu văd ce rost are să mă înjosesc şi pe mine, şi opiniile mele!”

Capitolul II

BĂTRÂNUL MĂSCĂRICI

În momentul când pătrunseră înăuntru, tocmai intră pe uşă şi stareţul care, încunoştinţat de sosirea lor, se grăbea să-şi părăsească iatacul. Mai erau în chilie doi ieromonahi de la schit care-l aşteptau – părintele bibliotecar şi părintele Paisie, un om bolnăvicios, deşi încă tânăr, despre care toată lumea ştia că este tobă de carte. În afară de ei, se mai afla încă cineva în cameră, stând în picioare într-un colţ (şi acolo rămase până la sfârşitul întrevederii), un seminarist de vreo douăzeci şi doi de ani, îmbrăcat cu surtuc, viitor teolog, care nu ştiu cum ajunsese să fie răsfăţat de toată lumea din mănăstire, de toţi monahii. Destul de înalt ca statură, tânărul avea o faţă lată, plină de prospeţime, şi nişte ochi înguşti, căprui, cu o sclipire de inteligenţa în privire şi foarte atenţi. Părea extrem de respectuos, fără să depăşească niciodată limitele bunei-cuviinţe, dar, în acelaşi timp, şi fără slugărnicie. Nici nu se înclină măcar în faţa oaspeţilor, ca unul ce nu se socotea de rangul lor, făcând parte dintr-o tagmă mai măruntă şi neavând nici o situaţie materială care să-i asigure independenţa.

Stareţul Zosima ieşi din iatac, urmat de un ucenic şi de Alioşa. În clipa când se arătă în uşă, cei doi ieromonahi se sculară în picioare şi-l întâmpinară bătând mătănii până la pământ, apoi se apropiară de el, să le dea binecuvântarea şi să-i sărute mâna. Stareţul făcu semnul crucii asupra lor, bătând aşijderea câte o mătanie până la pământ în faţa fiecăruia, şi le ceru la rândul său binecuvântarea. Tot ceremonialul acesta, îndeplinit cu cea mai mare seriozitate, nu ca un ritual obişnuit, avea ceva aproape

emoţionant. Totuşi, lui Miusov i se păru că monahii îl săvârşiseră cu un anumit scop, încercând astfel să-i insufle respect. Se gândise încă din ajun la clipa asta, şi, cum intrase primul în odaie, îşi spunea ca, oricare ar fi fost ideile lui, măcar din simplă politeţe (fiindcă aşa era obiceiul pământului) s-ar fi cuvenit să se apropie de stareţ şi să-i ceară binecuvântarea; cel puţin atât, dacă nu voia să-i sărute mâna. Văzându-i însă pe călugări cum băteau mătănii şi-i pupau mâna, îşi schimbă pe loc hotărârea şi se mulţumi să salute grav şi plin de demnitate, înclinându-se destul de adânc, dar ca un om de lume, după care se duse să se aşeze pe scaun. Fiodor Pavlovici procedă la fel, maimuţărindu-i fiecare gest. Ivan Fiodorovici făcu la rândul sau o plecăciune politicoasă şi demnă, cu braţele de asemenea lipite de trup, iar Kalganov se fâstâci aşa de tare, încât uită să mai şi salute. Stareţul lăsă atunci să-i cadă moale mâna ridicată pentru binecuvântare şi, făcând de asemenea o plecăciune, îşi invită musafirii să şadă. Lui Alioşa i se urcă tot sângele în obraji de ruşine. Presimţirile sale începeau să se adeverească.

Stareţul se aşeză pe un mic divan din lemn de brad, îmbrăcat în piele, de o formă arhaică, poftindu-i pe oaspeţi, în afară de cei doi ieromonahi, să ia loc pe cele patru scaune de brad, îmbrăcate tot aşa în piele neagră foarte uscată, ce stăteau înşirate de-a lungul peretelui opus. Ieromonahii se aşezară de-a dreapta şi de-a stânga lui, unul lângă uşă, celălalt la fereastră. Seminaristul, Alioşa şi ucenicul rămaseră în picioare. Chilia în care se aflau nu era prea încăpătoare şi destul de sărăcăcios mobilată. Doar strictul necesar, câteva obiecte cioplite ca din topor, numai lucruri vechi şi uzate. Două glastre cu flori împodobeau pervazul ferestrei, iar într-un colţ se zăreau nişte icoane, dintre care una mare de tot, cu chipul Născătoarei, zugrăvită probabil cu mult înainte de schismă. În faţa ei ardea o candelă. Mai erau apoi încă două icoane cu ferecături strălucitoare, nişte heruvimi de ceară, câteva bibelouri de porţelan în formă de ouşoare şi un crucifix catolic de fildeş cu o Mater Dolorosa zăcând la

picioarele lui, în sfârşit, o serie de gravuri străine, reproduceri după operele marilor maeştri italieni din secolele trecute. Iar lângă tablourile acelea arătoase şi scumpe stăteau atârnate câteva naive litografii ruseşti populare, înfăţişând o seamă de sfinţi mucenici şi preacuvioşi părinţi etc, din cele care se vând la iarmaroc cu două copeici bucata. Pe peretele celălalt se vedeau portretele litografiate ale unor arhierei ruşi în viaţă sau de mult răposaţi. Miusov se uită în treacăt la icoanele acelea fabricate în serie, apoi rămase cu privirea aţintită asupra stareţului. Era convins că ochiul său nu poate să dea greş – slăbiciune peste care trebuie să trecem cu vederea, dacă ne gândim că avea cincizeci de ani, vârstă la care un om de lume, inteligent, cu o situaţie materială stabilă, fără să vrea chiar, se simte pătruns de respect faţă de propria persoană.

Stareţul nu-i plăcu de la prima vedere, şi într-adevăr bătrânul avea o figură pe care şi alţii, nu numai Miusov, ar fi socotit-o poate dezagreabilă. Un om costeliv, adus de spate, mic de statură, care abia se ţinea pe picioare. Nu avea decât şaizeci şi cinci de ani, dar din pricina bolii i-ai fi dat cel puţin cu zece ani mai mult. Obrazul lui, uscat ca un pergament, era brăzdat de o mulţime de cute mărunte, ce se îndeseau mai ales în jurul ochilor. Fără să fie mari, ochii aveau o privire deschisă, ageră şi scânteietoare, încât se vedeau ca două licăriri de lumină. Părul cărunt se mai păstra numai la tâmple, purta un barbişon scurt şi rar, buzele – pururea surâzătoare – îi erau subţiri ca un fir de aţă, iar nasul, ascuţit ca un cioc de pasăre.

„După toate semnalmentele, pare un om meschin, răutăcios, arogant şi mic la suflet”, se gândi Miusov, furios pe sine însuşi.

Ceasul, care tocmai atunci începu să bată, făcu să se spargă gheaţa. Ornicul mic, ieftin, cu greutăţi clincăni grăbit de douăsprezece ori.

— Poftim, asta era ora la care trebuia să ne întâlnim! exclamă Fiodor Ivanovici. Şi fecioru-meu, Dmitri Fiodorovici, n-a catadicsit încă să vină... Vă cer iertare în

numele lui, sfinte stareţ! (Alioşa se cutremură numai când auzi spunând „sfinte stareţ”). În ce mă priveşte, să ştiţi că sunt foarte punctual, în viaţă nu mi s-a întâmplat să întârzii vreodată, fiindcă totdeauna am grijă să-mi amintesc că punctualitatea este politeţea regilor...

— Numai că dumneata nu eşti cap încoronat, nu se putu stăpâni să nu-i dea peste nas Miusov.

— Ai dreptate, nu sunt cap încoronat. Închipuieşte-ţi, Piotr Aleksandrovici, că ştiam şi eu asta, o, Doamne! Aşa sunt eu totdeauna, mă ia gura pe dinainte! Preasfinte! exclamă el, sub imboldul unui patos de moment. Aveţi în faţa domniei voastre un măscărici în carne şi oase! Aşa mă şi recomand. Ce vreţi, e o meteahnă veche a mea! Iar dacă se mai întâmplă când şi când să torn câte o minciună, o fac numai, da, da, numai şi numai ca să râdă lumea şi să fiu agreabil în societate. Trebuie doar să fii agreabil în societate, nu-i aşa? Acum vreo şapte ani, mă dusesem într-un târguşor unde aveam nişte daraveri de pus la cale, şi acolo împrejurările au făcut să mă împrietenesc cu nişte negustori mai mărunţei. Într-o zi ne ducem cu toţii la ispravnic, fiindcă, vedeţi dumneavoastră, voiam să-l rugăm ceva şi ne gândiserăm să-l poftim a lua masa cu noi. Iese dumnealui, ispravnicul, un munte de om, gras, bălan şi ursuz din fire, un individ foarte periculos, cu care nu-i bine să ai de-a face în asemenea situaţii, cu atât mai mult cu cât suferă de ficat, da, da, de ficat. „Ştiţi, încep eu cu un aer degajat, ca un om de lume, domnule ispravnic, am venit cu o rugăminte la dumneavoastră: am dori să fiţi, ca să spun aşa, napravnikul[14] nostru!” „Ce Napravnik, care Napravnik?!” zice el. Mi-am dat seama pe loc că n-o să facem nicio ispravă cu dânsul, fiindcă a rămas serios, nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap că era numai un joc de cuvinte, totuşi, nu m-am dat bătut: „Am făcut numai o glumă, zic, aşa ca să mai râdem puţin, fiindcă domnul Napravnik, ştiţi, este un cunoscut capelmaistru rus, iar pentru armonia întreprinderii noastre dumneavoastră

14 Joc de cuvinte: napravnik = îndrumător, călăuza şi Napravnik E.F., compozitor şi dirijor la Opera din Petersburg.

sunteţi cel mai indicat să ne fiţi capelmaistru...” După cum vedeţi, lămuririle mele, ca şi comparaţia ... erau cât se poate de judicioase, nu-i aşa? Dar dumnealui, de colo: „Scuzaţi, vă rog, zice, eu sunt ispravnic şi nu permit nici un fel de calambururi pe socoteala funcţiei mele”. Şi făcând stânga-împrejur, a dat să plece. „Aveţi dreptate, sigur că da, îi strig eu din urmă, sunteţi ispravnic, cum aţi putea fi Napravnik!” „Ba, zice dumnealui, din moment ce aţi spus Napravnik, înseamnă că sunt Napravnik.” Şi, închipuiţi-vă, toate socotelile noastre au fost date peste cap! Uite-aşa mi se întâmplă mereu, dar mereu! Totdeauna îmi tai craca de sub picioare, cu amabilităţile mele! Odată, sunt mulţi ani de atunci, i-am spus, tot aşa, unei persoane influente: „Soţia dumitale, zic, este o fiinţă generos croită”, referindu-mă la calităţile sale morale, cum s-ar zice, la prestigiul ei, iar dumnealui, de colo: „De unde ştii dumneata, ce, ai măsurat-o?” Şi iarăşi m-a luat gura pe dinainte, ce m-am gândit eu, hai să fac pe amabilul mai departe: „Da, zic, am măsurat-o!” Ei, să fi văzut ce m-a mai măsurat după aceea... Sunt mulţi ani de atunci, aşa că pot să vă mărturisesc fără jenă; şi uite aşa, mereu îmi tai craca de sub picioare!

— Aşa cum faci şi acum, bombăni dezgustat Miusov. Stareţul tăcea, uitându-se atent când la unul, când la altul.

— Nu mai spune?! Închipuieşte-ţi, Piotr Aleksandrovici, că mi-am dat şi eu seama de asta, ba chiar simţeam c-am s-o fac boacănă din clipa când am deschis gura, şi, trebuie să ştii, am prevăzut până şi faptul că dumneata o să fii primul care o să-mi atragă atenţia. De câte ori bag de seamă că gluma n-a prins, Sfinţia voastră, simt că mi se usucă gura şi parcă mi se încleştează fălcile; aşa păţeam şi în tinereţe, pe vremea când trăiam ca un linge-blide prin casele boiereşti şi-mi câştigam pâinea cu meseria asta. Fiindcă din faşă chiar am fost măscărici, aşa m-am născut, cum alţii se nasc într-o ureche, preacuvioase părinte. Nu zic, poate să-şi fi băgat cumva şi necuratul coada, o fi stând chircit pe undeva în mine, dar n-aş crede să fie un drac mai răsărit; să fi fost mai de soi, şi-ar fi căutat şi el un

alt adăpost, la o persoană mai importantă, în orice caz nu la dumneata, Piotr Aleksadrovici, fiindcă nici dumneata nu i-ai putea oferi un adăpost mai ca lumea. Oricum, eu sunt credincios, cred în Dumnezeu. Numai în ultima vreme mi s-a cam zdruncinat credinţa, aştept totuşi să încolţească în mine sămânţa unor înălţătoare cuvinte. Eu, Sfinţia voastră, sunt ca filosoful Diderot. Ştiţi cum i s-a înfăţişat, preasfinte părinte, filosoful Diderot[15] – asta se petrecea pe vremea împărătesei Ecaterina – mitropolitului Platon? A intrat la el şi cum a deschis gura i-a declarat: „Dumnezeu nu există”. La care înaltpreasfinţitul a răspuns, ridicând degetul: „Adevăr îţi spun, ai grăit ca un om fără minte, căci Dumnezeu sălăşluieşte în sufletul tău!” Diderot, cum stătea aşa în faţa sa, i-a căzut la picioare, strigând: „Cred şi primesc botezul!” Şi pe loc l-au şi botezat. Prinţesa Daşkova[16] i-a fost naşă, iar naş Potiomkin…

— Fiodor Pavlovici, ai întrecut orice măsură! ştii foarte bine că minţi de îngheaţă apele şi că toată istoria asta nu e decât o anecdotă imbecilă; de ce faci pe nebunul? îi tăie vorba cu un glas tremurat Miusov, care aproape îşi ieşise din sărite.

— Toată viaţa am simţit că trebuie să fie o minciună! mărturisi plin de zel Fiodor Pavlovici. Atunci, domnii mei, am să vă spun care-i adevărul! Preasfinte stareţ! Îmi cer iertare pentru istoria asta cu botezul lui Diderot. Eu am ticluit-o de la un cap la altul, am ticluit-o, uite, chiar acum, în momentul ăsta, până mai adineauri nici prin gând nu mi-ar fi trecut aşa ceva. Am născocit-o numai aşa, pentru ca discuţia noastră să aibă mai mult haz. Iar dacă fac pe nebunul, Piotr Aleksandrovici, zău, crede-mă c-o fac doar din amabilitate. De altfel, de multe ori nici eu nu ştiu prea bine de ce mă maimuţăresc. Cât despre Diderot, că i s-a răspuns aşa, „ai grăit ca un om fără minte”, am auzit de cel puţin douăzeci de ori din gura boierimii noastre, pe

15 Acesta a vizitat Rusia la invitaţia împărătesei Ecaterina a Il-a în anul 1773.

16 Ecaterina Romanovna Daşkova (1743-l810), adeptă şi susţinătoare a împărătesei Ecaterina a II-a.

vremea când mă aciuiam pe la unul şi pe la altul, am auzit-o chiar pe mătuşica domniei tale, Piotr Aleksandrovici, pe Mavra Fominişna povestind. Până-n ziua de azi lumea încă mai crede că ateul Diderot venise la mitropolitul Platon anume ca să discute cu el despre cele sfinte...

Miusov sări în sus, furios, şi încă furios ar fi prea puţin spus, fiindcă era, pur şi simplu, ca scos din minţi. Îşi dădea seama că se face ridicol. Ceea ce-i vedeau ochii era prea din cale-afară.

De patruzeci sau cincizeci de ani, de când existau stareţi acolo, la mănăstire, veniseră fel de fel de vizitatori, dar toţi cei care trecuseră pragul acestei chilii pătrundeau înăuntru cu un adânc sentiment de evlavie, şi nicidecum altfel. Toţi cei care erau primiţi îşi dădeau seama în clipa când intrau în chilie că li se făcuse o deosebită favoare. Unii cădeau în genunchi şi nu se mai ridicau de jos decât la plecare. Multe persoane „simandicoase”, oameni cu o vastă cultură, ba chiar şi unii liber-cugetători care veneau aici fie împinşi de curiozitate, fie din cine ştie ce alt motiv, din momentul când păşeau înăuntru, împreună cu câte un grup de vizitatori sau, pentru a sta de vorbă între patru ochi cu stareţul, toţi fără nicio excepţie se socoteau obligaţi în primul rând să păstreze în decursul întrevederii o atitudine cât se poate de respectuoasă şi de prevenitoare, cu atât mai mult cu cât nu era vorba de bani, ci numai de milostenie şi dragoste pe de o parte, iar pe de altă parte de un simţământ de căinţă şi de dorinţa însetată de a dezlega o încâlcită problemă de conştiinţă sau de a găsi o ieşire dintr-un chinuitor impas sufletesc.

Astfel că scălâmbăielile de saltimbanc ale lui Fiodor Pavlovici şi lipsa lui de respect faţă de locul în care se afla stârniseră nedumerirea, ba chiar stupefacţia celor prezenţi – dacă nu a tuturor, cel puţin a unora dintre ei. Cu toate acestea, nimic nu se clinti pe chipul ieromonahilor, care rămaseră serioşi, gravi la locul lor, aşteptând să audă ce va spune stareţul, deşi păreau gata să urmeze şi ei pilda lui Miusov şi să se ridice în picioare. Alioşa stătea cu capul în piept; îi venea să plângă. I se părea mai ales ciudat faptul

că Ivan Fiodorovici, fratele său, în care îşi pusese toată nădejdea, fiind singurul care avea destulă influenţă asupra bătrânului ca să-i astupe gură, şedea nemişcat, cu ochii în pământ, de parcă aştepta şi el să vadă care va fi deznodământul, ca şi cum n-ar fi avut absolut nicio legătură cu ceilalţi. Cât despre Rakitin (seminaristul), pe care, de asemenea, îl cunoştea foarte bine, Alioşa nici nu îndrăznea măcar să-l privească: ştia ce gândeşte (deşi în mănăstire nimeni în afară de el habar n-avea de felul de a gândi al lui Rakitin).

— Iertaţi-mă… bolborosi Miusov, adresându-se stareţului, dar n-aş vrea să credeţi că sunt cumva de acord cu gluma asta trivială. Am fost convins, şi acum văd ce greşeală am făcut, ca, aflându-se în prezenţa unei persoane venerabile ca Domnia voastră, chiar şi un om de teapa lui Fiodor Pavlovici va fi în stare să-şi dea seama de îndatoririle pe care le are… În niciun caz nu mi-aş fi putut închipui că voi fi obligat să-mi cer scuze pentru că am venit aici împreună cu dânsul…

Îi venea să intre în pământ de ruşine şi, fără să-şi mai încheie frază, dădu să iasă pe uşă.

— Nu trebuie să vă necăjiţi, rosti stareţul ridicându-se pe picioarele-i slăbănoage, şi luându-l de mână, îl sili să se aşeze pe scaun. Păstraţi-vă cumpătul, vă rog. Sunteţi oaspetele meu şi ţin foarte mult ca domnia voastră să rămână; zicând acestea, bătrânul făcu o plecăciune şi se întoarse să se aşeze din nou pe divan.

— Înaltpreasfinţite stareţ, spuneţi-mi, vă rog, vă supără exuberanţa mea? V-am jignit cumva? izbucni Fiodor Pavlovici, apucându-se cu amândouă mâinile de braţele jilţului, gata parcă s-o zbughească pe uşă după cum avea să sune răspunsul.

— Vă rog, nu vă necăjiţi, n-aveţi de ce să vă simţiţi prost… rosti grav bătrânul. Lăsaţi sfiala deoparte, fiţi ca la dumneavoastră acasă. Şi mai ales nu trebuie să vă fie ruşine, numai din pricina ruşinii se întâmplă toate câte se-ntâmplă.

— Să fiu ca la mine acasă? Adică natural? O, e prea mult,

prea mult, dar, înduioşat, primesc! Preafericite părinte, zău, nu-mi cereţi să fiu natural, e prea mare ispita şi-i primejdios... de altfel, nici eu nu ştiu dac-aş ajunge vreodată să mă arăt aşa cum sunt. V-o spun ca să ştiţi la ce vă puteţi aştepta, să vă apăr de mine. Cât despre rest, sunt lucruri ce zac tăinuite în negura neştiinţei, deşi unii vor să mă încondeieze cum e mai rău. Asta, pentru dumneata, Piotr Aleksandrovici, iar Domniei tale, preasfinte, nu pot decât să-ţi spun: mă plec cu cea mai adâncă adoraţie la picioarele tale! Fiodor Pavlovici se ridică pe jumătate de pe scaun, şi, înălţând braţele spre cer, rosti: Binecuvântat fie pântecele care te-a zămislit şi ţâţele care te-au alăptat, o, mai ales ţâţele! Când aţi spus adineauri: „Nu trebuie să-ţi fie ruşine, numai din pricina ruşinii se întâmplă tot ce se-ntâmplă”, m-am simţit pătruns până în rărunchi, ca şi cum aţi fi citit în sufletul meu. Căci de câte ori intru într-o casă de oameni mi se pare că nu există ticălos mai mare ca mine pe faţa pământului, că toată lumea mă priveşte ca pe un măscărici, şi atunci îmi zic în sinea mea: „Dacă aşa-i vorba, chiar am să şi fac pe măscăriciul, nu-mi pasă de părerea voastră, pentru că toţi, până la unul, sunteţi mai ticăloşi decât mine!” De aceea am ajuns un măscărici, de ruşine, preacuvioase stareţ, numai şi numai de ruşine. Numai din pricina firii mele bănuitoare dau cu barda în lună. Căci dacă, intrând într-o casă, aş şti dinainte că toată lumea o să mă primească cu braţele deschise, ca pe o persoană deosebit de simpatică şi deşteaptă foc, o, Doamne!, nu vă puteţi închipui ce om cumsecade aş fi atunci! Învăţătorule! strigă el deodată, căzând în genunchi. Ce să fac ca să dobândesc viaţa veşnică?

Nimeni nu putea să-şi dea seama dacă în momentul acela nu juca mai departe o farsă, sau dacă era într-adevăr emoţionat.

Stareţul se uită la el zâmbind.

— Ştii foarte bine, şi încă de multă vreme, ce trebuie să faci, eşti destul de deştept. Nu mai bea, nu mai vorbi măscări, nu te mai lăsa robit de patimile trupeşti, şi mai ales de arghirofilie, închide cârciumile, dacă nu pe toate,

cel puţin două sau trei. Şi mai ales nu mai minţi.

— Ca adineauri, cu Diderot?

— Hm, nu-i vorba de Diderot. Nu te minţi singur. Cel care se minte pe sine şi-şi pleacă urechea la propriile sale minciuni ajunge să nu mai deosebească adevărul nici în el, nici în jurul lui şi să nu mai aibă respect nici pentru sine, nici pentru lumea cealaltă. Iar dacă nu respectă pe nimeni, nici nu poate iubi pe cineva, şi astfel, neiubind pe nimeni, ca să se afle în treabă sau ca să-şi omoare urâtul, se lasă în voia patimilor şi a ispitelor trupeşti, şi, stăpânit cum e de metehne, ce deosebire mai poate fi între el şi un animal? Şi toate astea numai şi numai fiindcă se minte şi pe sine, şi pe alţii. Cel care se minte singur totdeauna e gata să se simtă jignit. Uneori este foarte plăcut să faci pe supăratul, nu-i aşa? Adesea omul ştie precis că nimeni n-a avut intenţia să-l jignească şi că ofensa există numai în închipuirea lui, nu e decât minciună ticluită numai aşa, pentru plăcerea de a minţi, de a exagera lucrurile anume, ca să pună lumea pe foc, pentru că s-a legat de o vorbă, făcând din ţânţar armăsar, şi totuşi, cine se supără, cine se îmbufnează c-a fost jignit? Tot el; îi face plăcere să se simtă jignit, în sinea lui e chiar încântat, şi, dintr-una într-alta, ajunge să clocotească de ură... Ridică-te, şezi, rogu-te, fă cum doreşti, fiindcă orice ai face, ştiu foarte bine că-i lipsit de sinceritate....

— Preafericite! îngăduie-mi să-ţi sărut mâna! exclamă Fiodor Pavlovici, sărind de pe scaun şi repezindu-se să-şi lipească buzele de mâna uscată a stareţului. Da, da, aşa e, aveţi dreptate, într-adevăr e o plăcere să-i laşi pe alţii să creadă că te-au jignit. Foarte bine aţi spus, nimeni, cred, n-ar fi putut găsi cuvinte mai potrivite. Aşa e, da, aşa e! Toată viaţa am simţit o plăcere să mă consider ofensat, numai aşa, de dragul plăcerii estetice, fiindcă uneori nu este numai plăcut să faci pe ofensatul, dar şi frumos totodată, e un lucru pe care aţi uitat să-l spuneţi, preaînalte stareţ. Da, da frumos! Trebuie să-mi notez asta la mine în carnet! Da, mărturisesc, am minţit, am minţit toată viaţa, zi de zi, ceas de ceas. Minciună sunt din cap

până în picioare, părintele minciunii! Sau nu, nu părintele minciunii – încurc mereu scripturile – mai bine zis odrasla minciunii, cred că-i suficient! Dar... îngerul meu păzitor... istoria aceea cu Diderot de ce nu şi-ar avea rostul câteodată? Nu poate să strice nimănui, pe când unele vorbe strică într-adevăr! Era cât pe ce să uit, şi când te gândeşti că de vreo trei ani încoace vreau să vin la dumneata. Nu mă mai întrerupe! Uite ce voiam să te întreb: este adevărat că în Minei scrie undeva despre un sfânt mucenic făcător de minuni, care, după ce-a fost decapitat, s-a sculat de jos şi luându-şi în mâini căpăţâna retezată, „a sărutat-o duios” şi a mers aşa o bucată de vreme cu ea în braţe, sărutând-o mereu „duios”? Este adevărat ori nu, Sfinţiile voastre?

— Nu, nu este adevărat, răspunse stareţul.

— Nu-mi aduc aminte să fi citit aşa ceva în Minei. Despre care sfânt spuneţi că s-a scris asta? întrebă ieromonahul bibliotecar.

— Nici eu nu mai ştiu care. Nu ştiu, habar n-am. Mai târziu mi-a atras atenţia cineva că probabil am fost indus în eroare. Şi totuşi, povestea asta am auzit-o din gura unui om. Ştiţi de la cine? Chiar de la dumnealui, Piotr Aleksandrovici Miusov, care făcea spume la gură mai adineauri din pricina lui Diderot, dumnealui mi-a spus-o.

— Cum puteam să-ţi povestesc aşa ceva când eu nu stau niciodată la discuţie cu dumneata?

— Ce-i drept, nu mi-a spus-o mie personal, l-am auzit însă povestind-o într-o societate în care mă aflam şi eu, să tot fie vreo patru ani de atunci. Mi-am adus aminte tocmai acum de ea, deoarece cu comedia asta ai reuşit să-mi zdruncini credinţa, Piotr Aleksandrovici. Dumneata n-aveai de unde să ştii, nici nu bănuiai măcar, dar în ziua aceea m-am înapoiat acasă cu credinţă zdruncinată, şi de atunci e din ce în ce mai şubredă. Da, Piotr Aleksandrovici, nici nu-ţi dai seama ce catastrofă ai pricinuit! Asta-i cu totul altceva decât anecdota cu Diderot!

Fiodor Pavlovici luă o poză dramatică. Pentru toată lumea era evident că juca iarăşi teatru. Totuşi, Miusov

simţi ca o săgeată în inimă.

— Cai verzi pe pereţi... bolborosi el. Se poate să fi povestit vreodată ceva asemănător... în orice caz însă nu dumitale. Am relatat doar ce-am auzit de la alţii. Când eram în Franţa, un francez mi-a spus că există în Minei acest episod care se citeşte în timpul liturghiei. Era un savant care studiase multă vreme la noi în ţară... Eu personal mărturisesc că n-am citit în viaţa mea Mineiul şi nici nu cred c-am să-l citesc vreodată... Câte nu sporovăieşte omul la masă?... Şi noi eram tocmai la masă...

— Dă, da, dumneavoastră benchetuiaţi, iar eu mi-am pierdut credinţa! îl zădărî Fiodor Pavlovici.

— Ei, şi ce-mi pasă mie de credinţa dumitale! se burzului Miusov, dar, venindu-şi în fire, adăugă cu dispreţ: dumneata pângăreşti tot ce atingi!

Stareţul se ridică să plece.

— Pe mine să mă iertaţi, domnii mei, dar trebuie să vă părăsesc pentru câteva minute, rosti el, adresându-se vizitatorilor. E lume care mă aşteaptă şi care a sosit înaintea domniilor voastre. Dumneata, totuşi, caută să nu mai spui nicio minciună, adăugă el cu o figură zâmbitoare, întorcându-se către Fiodor Pavlovici.

Şi se îndreptă spre uşă. Alioşa şi ucenicul se repeziră să-l ajute la coborâtul scării. Alioşa simţea că se înăbuşă; era fericit că, în sfârşit, putea să plece, dar şi mai fericit că stareţul nu se supărase, dimpotrivă, părea bine dispus. Bătrânul dădu să iasă în cerdac pentru a-i binecuvânta pe cei care-l aşteptau afară. În pragul uşii însă, Fiodor Pavlovici îl opri iarăşi.

— Preafericitule între fericiţi! strigă el cu patos. Îngăduie-mi să-ţi mai sărut odată mânuţa! Nu, cu dumneata omul poate vorbi, se poate înţelege! Crezi cumva că-mi place să mint şi să fac mereu pe măscăriciul? Află atunci că într-adins m-am prefăcut tot timpul, că să te pun la încercare. Voiam să-mi dau seama dacă se poate înţelege cineva cu dumneata ori nu. Şi dacă umila mea persoană se poate învrednici să stea lângă semeţia dumitale?... Îţi dau diplomă de onoare, se poate înţelege

omul cu dumneata! Şi acum, uite, tac, nu mai scot o vorbă. Am să stau aici pe scaun şi am să tac chitic! E rândul dumitale să vorbeşti, Piotr Aleksandrovici, acum dumneata ai rămas aici persoana cea mai simandicoasă... pentru zece minute.

Capitolul III

MUIERILE CREDINCIOASE

Jos, la picioarele cerdacului de lemn clădit în dreptul gardului ce împrejmuia schitul în aşa fel ca să iasă în afara curţii, se înghesuiau vreo douăzeci de femei din popor; în ziua aceea nu veniseră decât femei. Auzind că stareţul o să iasă în sfârşit din chilie, se strânseseră numaidecât grămadă. Moşieriţele Hohlakov se aflau de asemenea în cerdac; şi ele tot pe stareţ îl aşteptau, dar fuseseră găzduite în camerele rezervate pentru vizitatoarele de neam. Erau două: mama şi fiica. Doamna Hohlakova, o femeie bogată, îmbrăcată totdeauna cu mult gust, încă tânără şi foarte atrăgătoare, era cam palidă la faţă, dar cu nişte ochi negri şi jucăuşi. Nu avea mai mult de treizeci şi trei de ani şi rămăsese văduvă de cinci ani. Fiica sa, în vârstă de paisprezece ani, avea picioarele paralizate. De şase luni, biata copilă nu mai putea umbla şi o purtau de colo-colo într-un fotoliu lung şi comod cu rotiţe. Fetiţa era drăgălaşă, cam trasă la faţă din pricina suferinţei, altminteri vioaie. Ochii ei – mari, negri, adumbriţi de gene lungi – aveau o licărire şăgalnică. Din primăvară încă maică-sa se gândea să plece cu ea în străinătate, dar fusese silită să amâne plecarea din pricina unor treburi ale moşiei. Cele două se aflau de vreo săptămână în oraş, venite mai mult pentru nu ştiu ce interese decât ca să se închine, cu toate că mai fuseseră să-l vadă pe stareţ în urmă cu trei zile. Acum se abătuseră din nou pe acolo, deşi ştiau că bătrânul nu mai primea aproape deloc, şi se rugaseră cu lacrimi în ochi să li se îngăduie „fericirea de a-l vedea încă odată la faţă pe slăvitul tămăduitor”.

În aşteptarea stareţului, mama şedea pe un scaun lângă

jilţul fetiţei, iar ceva mai încolo, în picioare, sta un călugăr bătrân de la nu ştiu ce schit îndepărtat, despre care mai nimeni nu auzise, pierdut prin pustietăţile nordice. Monahul venise şi el să primească binecuvântarea stareţului. Ieşind însă în cerdac, stareţul se îndreptă mai întâi spre femeile din popor. Acestea se strânseră buluc în jurul celor trei trepte ce coborau din cerdacul scund spre pajiştea de la poalele lui. Stareţul se opri în capul scărilor, îşi petrecu patrafirul şi începu prin a binecuvânta mulţimea. În faţa lui fu adusă pe sus o femeie apucată, pe care altele două o ţineau de braţe. Cum dădu cu ochii de stareţ, bolnava se porni să ţipe din senin, să sughiţă şi să se zbuciume, ca într-o criză de epilepsie. Stareţul îi puse patrafirul pe cap, după care îi citi o scurtă rugăciune, şi femeia se linişti, încetând să se mai zbată. Nu ştiu cum o mai fi acum, dar în copilărie am avut adeseori prilejul să văd asemenea muieri lovite de streche prin satele şi mănăstirile noastre. Aduse la liturghie, bolnavele începeau să scheaune sau să latre ca nişte câini, de răsuna biserica, dar când ieşea preotul cu sfintele daruri, şi rudele lor le mânau din spate, ca să fie mai aproape, li se potoleau „năbădăile” şi-şi găseau astâmpăr pentru o bucată de vreme. E un lucru care încă din copilărie mi-aduc aminte că mă uimise peste măsură. Tot atunci însă am auzit de la nişte moşieri, şi mai ales de la profesorii mei din şcoală, pe care-i rugasem să-mi explice fenomenul acesta, că de fapt femeile cu pricina simulează nebunia ca să nu muncească şi că boala lor putea fi totuşi lecuită cu ajutorul unor pedepse drastice; şi, ca să mă convingă, îmi citau o mulţime de anecdote. Dar, spre mirarea mea, mai târziu, am aflat de la nişte medici specialişti că nu poate fi vorba de nicio prefăcătorie, ci de o necruţătoare boală femeiască ce bântuie mai ales la noi, în Rusia, ca o mărturie a sorţii crâncene hărăzite femeilor noastre de la ţară, consecinţă firească a muncilor istovitoare pe care sărmanele erau silite să le facă scurtă vreme după câte-o naştere grea, anormală, lipsită de orice asistenţă medicală; mai erau apoi necazurile care se ţineau lanţ, bătăile îndurate şi

atâtea alte suferinţe pe care, orice s-ar zice, unele constituţii feminine nu sunt în stare să le suporte, deşi în genere femeile sunt destul de răbdătoare. Cât despre vindecarea miraculoasa, aproape instantanee, care se înfăptuia în momentul când bolnava ajungea în faţa sfintelor daruri, în realitate, după câte mi se spusese, nu putea fi decât un simulacru, o stratagemă pusă la cale chiar de „popime”; probabil că era vorba de un fenomen natural, deoarece însoţitoarele nefericitei ieşite din minţi şi, în primul rând, bolnava însăşi credeau cu tot dinadinsul, ca într-un adevăr incontestabil, că necuratul ce pusese stăpânire pe ea nu putea suferi apropierea sfintelor daruri, pe care preotul le ţinea deasupra creştetului apucatei aduse înaintea lui. De aceea, în momentul când femeia isterică şi desigur bolnavă psihic se înclina în faţa sfintei euharistii, întregul ei organism suferea un puternic şoc (nici nu se putea altfel), prilejuit de aşteptarea iminentei şi miraculoasei vindecări şi de credinţa nestrămutată în minunea ce trebuia să se producă negreşit. Şi bolnava era într-adevăr lecuită, fie şi numai pentru moment. Aşa cum se întâmplă şi de astă dată atunci când stareţul îi puse zănaticei patrafirul pe cap.

În faţa acestei privelişti multe dintre femeile ce se îmbulzeau spre el începură a lăcrima înduioşate, cuprinse de exaltare; unele se repezeau să sărute măcar poalele anteriului, altele jeleau în gura mare. Stareţul binecuvântă pe toată lumea, iar cu unele dintre ele schimbă câteva cuvinte. Pe cea cu meteahnă o cunoştea mai dinainte, era de undeva dintr-un sat din preajma mănăstirii, la vreo şase verste distanţă, şi mai avusese şi altă dată prilejul s-o vadă.

— Ei, uite şi cineva care nu-i de pe aici, zise el arătând către o femeie încă tânără, prăpădită de slabă şi suptă la faţă, cu pielea arsă de soare, aproape smolită. Şedea în genunchi şi nu-şi mai dezlipea ochii de la stareţ. În privirile ei se citea o adoraţie frenetică.

— Vin de departe, părintele, de foarte departe, trei sute de verste îmi bătui picioarele pân-acilea. De departe,

taicuţă, de departe tare... rosti ea cu o unduire de cântec în glas, legănându-şi capul, cu bărbia în pumni.

Vorbea ca şi cum ar fi bocit după un mort. Există în popor o suferinţă mută, atotîndurătoare; o durere care stă ferecată în adâncul sufletului şi nici nu crâcneşte. După cum, tot aşa, exista o durere descătuşată, care, îndată ce se revarsă în lacrimi, se şi preschimbă în bocet. Mai ales la femei. Fără a fi totuşi mai puţin cruntă decât durerea ferecată în tăcere. Tânguirea, dacă alină suferinţa pe de o parte, în acelaşi timp scurmă şi mai tare şi sfâşie inima. Sunt dureri care nu cer alinare, care se hrănesc din însuşi zbuciumul lor. Iar bocetele, de fapt, nu exprimă decât nevoia de a zgândări mereu rana.

— Târgoveaţă, nu-i aşa? întrebă stareţul, privind-o cu luare-aminte.

— De la oraş, părinte, taman aşa, de la oraş; că noi de fel suntem tot de la ţară, dară de stat, stăm la oraş. De-aceea, zic, venii şi eu să te văd, taică părinte, că multe mai vorbeşte lumea despre mătăluţă. Băgai pruncuşorul în pământ, tăicuţă, şi luai calea bisericii, să mă rog lui Dumnezeu. Fusei pân-acum la trei mănăstiri, şi pe unde fusei şi cu cine mă întâlnii îmi spuse: „Du-te, Nastasiuşka, la dânsul”, adică la matale, da, da, la mătăluţă, preabunule. Chiar aseară picai şi eu aci, mă dusei la vecernie şi acu' iacătă că venii.

— Şi de ce plângi?

— De jalea fecioraşului, tăicuţă, mă dau de ceasul morţii, aşa dor mă răpune câteodată, că n-avea mititelul nici trei anişori[17]; încă trei luni să fi trăit, şi împlinea trei ani. Mă usucă dorul, taică părinte, că tare mi-e dor de copilaşul meu. Că din patru, câţi avuserăm eu şi cu Nikituşka, omul meu, atâta bucurie ne mai rămase; ce să fac dacă nu ne trăiesc pruncii, taică părinte, n-avem parte de ei, şi pace! Şi pe ăilalţi îi băgai în pământ, dar nu-i plânsei chiar aşa,

17 Anna Dostoievskaia arata că această întâmplare e descrisă de autor sub impresia zguduitoare produsă asupra lui de moartea fiului său Alioşa in anul 1878. Dostoievski începe lucrul la romanul Fraţii Karamazov în acelaşi an.

să mă omor cu firea, dar de când se prăpădi ăsta mai mititel nu pot să mă împac cu gândul că zace acolo, în mormânt, nu pot, nu. Mă seacă la inimă. Cum îi văd hăinuţele, cămeşuicile, cizmuliţele, încep să răcnesc. Aştern pe jos toate lucruşoarele lui, ce bruma îmi mai rămase de la el, mă uit la ele şi bocesc, şi bocesc... Şi ce-mi veni mie, că într-o zi îi spun omului meu, Nikituşka: „Măi bărbate, zic, lasă-mă să plec, mă duc, zic, să mă închin". Dumnealui e surugiu, că nu suntem la cheremul nimănui. Şi dac-avem, ce folos? Cine ştie ce-o mai fi şi cu omul meu, aşa singur cum l-am lăsat, o fi dat în darul beţiei, ba bine că nu, aşa-i el, cum îl scap din ochi, se duce iar întins la cârciumă. Dar acu facă ce-o vrea, nu-mi mai pasă, treaba lui! De trei luni sunt plecată de acasă. Nu mai am bărbat, am uitat şi de el, şi de toate, nu mai vreau să ştiu de nimic. Ce-mi trebuie bărbat de aci înainte? Mai bine lipsă, ducă-se şi el, ducă-se toate, toate... Nu mai vreau să-mi văd casa, mă lipsesc şi de avere, nu mai vreau să văd nimic!

— Ascultă ce-ţi spun eu, măicuţă, rosti stareţul. A fost odată un preafericit sfânt, şi sfântul ăsta a văzut într-o zi în biserică o femeie care-şi jelea ca şi tine pruncul – avusese şi ea un singur odor, şi Dumnezeu, tot aşa, îl chemase la dânsul. „Au nu ştii tu, oare, a dojenit-o sfântul, cât de cutezători sunt pruncii care se înfăţişează la scaunul atotputernicului? Nimeni în toată împărăţia cerurilor nu se încumetă ca ei. «Tu, Doamne, grăiesc ei, ne-ai dăruit viaţa, şi nici n-am apucat bine să deschidem ochii, că ne-ai şi luat-o înapoi.» şi atâta se roagă şi cutează să ceară fără nicio sfială, că Dumnezeu le dă numaidecât harul îngeresc. Aşa că, zice sfântul, bucură-te, femeie, nu mai plânge în zadar, căci fătul tău se află acum în grădină lui Dumnezeu, printre îngerii din cer." Aşa i-a vorbit preafericitul atunci, demult de tot, femeii care jelea. Era un sfânt fără prihană, şi gura lui nu putea rosti minciuni. Află, deci, măicuţă, că pruncul sade acum la picioarele tronului ceresc şi e fericit, se bucură şi se roagă pentru sufletul tău. Nu mai plânge nici tu, ci bucură-te o data cu el.

Femeia îl asculta cu bărbia în pumni, privind în pământ.

Într-un târziu, oftă din greu.

— Uite, taman aşa, ca matale, de parc-aţi fost într-o vorbă, căuta să mă mângâie şi Nikituşka. „Muiere fără minte, zice, de ce boceşti? Fecioraşul nostru, cine ştie, o fi cântând acum cu alţi îngeraşi în împărăţia lui Dumnezeu.” Aşa zicea, şi numai ce-l vedeai că-l pufneşte plânsul, şi plângi, şi plângi, şi el, şi eu... „ştiu, zic, ştiu, Nikituşka. Unde putea să fie puiul mamii, dacă nu în ceruri, lângă Dumnezeu, dar ce folos, dacă nu mai e aci, cu noi, să şadă, uite, aci lângă mine, Nikituşka, aşa cum şedea când trăia!” De-aş apuca barem să-l mai văd odată, numai o singură dată! Fără să m-apropii de el, aş sta aşa, pitită într-un colţ, să mă uit la el, barem o fărâmă de timp; să-i aud glăsciorul, să-l văd cum se joacă pe afară, să-l aud cum mă cheamă: „Mămucă, unde eşti?” Măcar odată să-i mai aud picioruşele lipăind, uite aşa, lipa-lipa prin odaie. Fuga-fuguţa, cum venea altă dată la mine, copăcel-copăcel, şi unde ţipa şi râdea de mai mare dragul! Numai odată să-i mai aud picioruşele, barem odată, lipa-lipa, ar şti mama că-i el chiar fără să-l vadă! Of, că mi l-a înghiţit pământul, n-o să-l mai audă mama niciodată, niciodată n-o să-i mai audă guriţa!...

Femeia scoase din sân o cureluşă bătută în ţinte, şi cum dădu cu ochii de ea, se zgudui toată de plâns şi-şi acoperi ochii cu palmele, lăsând să i se prelingă şiroaie de lacrimi printre degete.

— În sufletul tău, „pururea nemângâiată Rahila[18] plânge pe fiii săi şi nu poate să se împace cu gândul că nu mai sunt”[19], rosti stareţul. Asta-i soarta hărăzită vouă, mamelor, aci pe pământ. Nu căuta mângâiere, tu nu ai nevoie să-ţi alini durerea, lasă-ţi lacrimile slobode. Dar de câte ori te-o podidi plânsul, adu-ţi aminte că pruncul tău se află printre îngerii Domnului, că se uită la tine de acolo, din slavă, şi,

18 (Ieremia, 31 – Prorocie privitoare la Mesia.)

19 Referire la pasajul din Biblie, în care Ieremia o înfăţişează pe Rahila jelindu-şi copiii – „Aşa zice Domnul: Glas se aude în Rama, bocet şi plângere amară. Rahila îşi plânge copiii şi nu vrea să se mângâie de copiii săi, pentru că nu mai sunt".

bucurându-se de lacrimile pe care le verşi, le arată Celui-de-Sus. Şi multa vreme încă plânsul tău nu se va ostoi, dar odată şi odată durerea inimii tale de mamă se va preschimba în tihnită bucurie, iar lacrimile amare – în lacrimi de duioşie, de împăcare, şi sufletul tău va fi curăţat de păcate şi se va izbăvi. Am să mă rog pentru veşnica odihnă a fecioraşului tău; cum îl chema?

— Aleksei, taica părinte.

— Frumos nume. Ca pe Aleksei, omul lui Dumnezeu?

— Da, taică părinte, Aleksei omul lui Dumnezeu.

— Preafericitul! Am să-l pomenesc în rugăciunile mele, măicuţă, pentru odihna sufletului celor adormiţi, şi-am să mă rog pentru durerea ta şi pentru sănătatea omului tău. Dar să ştii că faci mare păcat dacă-l părăseşti. Întoarce-te la el şi veghează asupra lui. Când s-o uita de acolo, de sus, copilaşul şi-o vedea că l-ai oropsit pe taică-său şi ţi-ai luat lumea în cap, o să plângă, mititelul. De ce vrei să-i amărăşti fericirea? Fecioraşul tău trăieşte, trăieşte, îţi spun eu, căci sufletul omului rămâne pururea viu; nu-l afli în casă, şi totuşi, în orice clipă, fără să-l vezi, e alături de tine. Cum vrei să mai vină la tine în casă dacă zici c-o urăşti? La cine să vina dacă nu şi-o mai găsi părinţii, pe tatăl şi pe mama lui, împreună? Acum şi-n somn ai parte numai de vise chinuite, dar când o să te întorci acasă, atunci o să-ţi trimită un somn dulce. Întoarce-te la omul tău, măicuţă, întoarce-te chiar azi la el!

— Mă duc, părinte, mă duc, o să fac aşa cum zici matale. Fiecare vorbuliţă mi-a mers drept la inimă, părintele. Of, Nikituşka, Nikituşka, sărăcan de tine, cum m-oi fi aşteptând, dragule, cum m-oi fi aşteptând, puişorule, cum m-oi fi aşteptând!...

Femeia începu să se jelească iar, dar stareţul şi intrase în vorbă cu o băbuţă îmbrăcată ca o târgoveaţă, spre deosebiri de hagiţele care merg să se închine la locurile sfinte şi care de obicei, poartă alte straie. Se vedea că era muncită de o întrebare ce-i chinuia mintea şi că venise să ceară un sfat. Bătrâna îi mărturisi că era văduvă de subofiţer şi că nu locuia prea departe, ci chiar acolo în

oraş. Fecioru-său, Vasenka, care avusese o slujbă la comisariat, plecase în Siberia, tocmai la Irkutsk. Îi scrisese de vreo două ori, dar de un an încoace nu mai avea nicio veste de la el. Întrebase încolo şi încoace, dar, la drept vorbind, nu prea ştia bine nici ea unde să-l caute.

— Mai deunăzi îmi spune Stepanida Ilinişna Bedreaghina, o precupeaţă putred de bogată: „Uite ce să faci, zice, tu, Prohorovna, ia de scrie un pomelnic şi pune-i şi numele lui, şi după aia du-te cu pomelnicul la biserică, să fie şi el pomenit când o fi să se roage pentru odihna sufletului celor adormiţi. Şi atunci inimioara lui o să simtă că-i duci dorul şi o să primeşti carte de la el”. Stepanida Ilinişna zicea c-au mai încercat şi alţii aşa, cu mijlocul ăsta. Dar eu, ce să zic, mă cam îndoiesc ... Dumneata ce spui, lumina ochilor noştri, aşa să fie? O fi sau n-o fi bine?

— Nici să nu-ţi treacă prin cap! Se poate să întrebi una ca asta, mai mare ruşinea!? Cum să treci în pomelnic pentru odihna celor adormiţi un om teafăr, sănătos? Şi tocmai cine: maică-sa! Mare păcat, asta-i ca şi cum ai umbla cu vrăji; iertat să-ţi fie, căci nu ştii ce faci. Mai bine dă un acatist, roagă-te la crăiasa cerurilor, grabnica ocrotitoare şi miluitoarea tuturor, pentru sănătatea băiatului şi cere-i iertare pentru gândul acesta nesăbuit. Şi acum ascultă ce-ţi spun, Prohorovna: fecioru-tău o să vină curând, o să primeşti scrisoare de la el. Aşa o să fie, să ştii! Du-te şi fii pe pace. Fecioru-tău trăieşte, află de la mine.

— Dragul de el, Dumnezeu să te aibă în pază, binefăcătorul nostru, al tuturor, care te rogi pentru noi şi pentru păcatele noastre...

Stareţul, între timp, zărise în mulţime o ţărancă tânără, cu o faţă suptă de ofticoasă, care se uita la el ţintă, cu o privire de jar. Nu-l slăbea o clipă, rugându-l parcă din ochi, dar nu-şi lua inima în dinţi să se apropie de bătrân.

— Ce păs te aduce la mine, drăguţă?

— Dezleagă-mă, părinte, spuse femeia în şoaptă, răspicat, îngenunchind, şi, îndoindu-se din şale, atinse pământul cu fruntea. Am păcătuit, Sfinţia ta, şi mi-e teamă de păcatul ce-am săvârşit.

Stareţul se aşează pe ultima treaptă şi femeia se apropie de el, târându-se în genunchi.

— Am rămas văduvă acum doi ani, începu ea tot pe şoptite, scuturată de un fior. Mult m-am canonit cât am fost măritată; după ce că era bătrân, bărbatu-meu mă zvânta în bătăi. Până ce a căzut la pat; şedeam şi mă uitam la el şi mă frământam: dacă s-o înzdrăveni şi s-o pune iar pe picioare, ce mi-o fi dat să mai pătimesc? Şi atunci nu ştiu cum mi-a încolţit în minte gândul acela...

— Stai, stai, îi tăie vorba stareţul, şi-şi lipi urechea de buzele ei.

Femeia îşi urmă spovedania fără s-o mai poată auzi cineva. Nu avu prea multe de spus.

— Şi zici că sunt doi ani de atunci? întrebă stareţul.

— Da, taică părinte. La început nici nu mi-ar fi dat prin gând, pe urmă, însă, a intrat aşa ca o boală în mine şi mi s-a înfipt în inimă.

— Vii de departe?

— Păi să tot fie vreo cinci sute de verste.

— Te-ai spovedit?

— M-am spovedit, de două ori am fost de m-am spovedit.

— Şi ai primit împărtăşania?

— Am primit-o. Dar mi-e frică, taică părinte, mi-e frică să nu mor.

— De ce să-ţi fie frică, nu trebuie să te temi de nimic, nu te mai frământa cu firea. Numai căinţa să rămână trează în sufletul tău, şi Dumnezeu o să te ierte. Nu există şi nici nu poate să existe pe lumea asta păcat pe care atotputernicul să nu-l ierte când omul se căieşte cu adevărat. Niciun păcat omenesc nu poate fi atât de cumplit încât să istovească neţărmurita iubire a Celui-de-Sus. Cum poate, oare, un păcat să întreacă puterea iubirii cereşti? Tu cată numai să-ţi păstrezi căinţa şi alungă orice teamă din suflet. Crede, femeie, că Dumnezeu te iubeşte cât nici cu mintea nu poţi gândi, te iubeşte aşa păcătoasă cum eşti, te iubeşte tocmai pentru păcatul tău. S-a spus cândva că mai multă bucurie va fi în cer pentru un păcătos care se pocăieşte decât pentru zece drepţi. Mergi în pace şi nu te mai teme

de nimic. Nu-ţi mai face sânge rău din pricina oamenilor şi nu ţine nimănui supărare dacă te-a obidit. Şi iartă-i toate păcatele răposatului, iartă-l în sufletul tău pentru tot ce ţi-a greşit şi împacă-te cu el pe deplin. Dacă în inima ta sălăşluieşte căinţa, înseamnă că iubeşti cu adevărat. Iar dacă iubeşti, Dumnezeu te va primi la sine... Iubirea plăteşte totul, răscumpără totul. Dacă eu, un biet păcătos ca şi tine, m-am înduioşat de soarta ta, daca mie mi s-a făcut milă, cu atât mai vârtos se va milostivi Dumnezeu. Iubirea este o comoara fără preţ, cu care poţi dobândi o lume întreagă, care-ţi îngăduie să răscumperi nu numai păcatele tale, dar şi pe ale altora. Du-te şi alungă orice teamă.

Făcu de trei ori cruce asupra ei şi-si desprinse apoi de la gât o iconiţă, pe care i-o atârnă de gât. Fără un cuvânt, femeia se aplecă din nou, atingând pământul cu fruntea. Stareţul se opinti să se ridice şi se uită înveselit la o femeie zdravănă cu un prunc în braţe.

— Vin din Vîşegorie, taică părinte.

— Şi ţi-ai rupt picioarele cale de şase verste cu copilaşul în braţe! Pentru ce ai venit?

— Păi, numai aşa, ca să te văd. Am mai fost la Sfinţia ta, sau poate m-ai uitat: Cum aşa, pare-mi-se mie că nu prea ai ţinere de minte, părintele, dacă m-ai uitat. Vorbea lumea pe la noi că-i fi bolnav, şi-atunci, ce mi-am zis, ia să mă duc să-l văz cu ochii mei. Şi-acu avusei parte să te văd; halal bolnav! Păi, Sfinţia ta, o să mai trăieşti încă douăzeci de ani, zău aşa, să te ţină Dumnezeu! Şi-apoi, atâta omenire se roagă pentru Sfinţia ta, se poate să te prăpădeşti aşa, cu una cu două?

— Mulţumesc, fata mea, mulţumesc pentru bunătate.

— Păi, aş avea şi eu o rugăminte, mai nimica toată: uite aici şaizeci de copeici, părintele, dă-Ie cui vei socoti Sfinţia ta că-i mai nevoiaş ca mine. Că ce mă gândii eu pe drum: De ce să nu-i dau banii dumnealui, că ştie mai bine pe cine să miluiască".

— Mulţumesc, copila mea, mulţumesc, inimă de aur. Nu ştii cât mi-eşti de dragă! Aşa am să şi fac, să n-ai nicio

grijă. Copilaşul din braţe e fetiţă?

— Fetiţă, Sfinţia ta, o cheamă Lizaveta.

— Blagosloveşte, Doamne, pe roaba ta şi pe pruncul ei – Lizaveta. Mi-ai luminat inima, măicuţă. Vă las cu bine, dragele mele, rămâneţi sănătoase, suflete scumpe, Domnul cu voi!

Şi după ce binecuvântă norodul, se retrase cu o adâncă plecăciune.

Capitolul IV

O CUCOANĂ MAI PUŢIN CREDINCIOASĂ

Doamna cea străină, moşieriţa care asistase la întrevederea cu femeile din popor, lăcrimase tot timpul în tăcere, ştergându-şi mereu ochii cu batista. Era o cuconiţă de lume, o persoană cam exaltată, dar care totuşi nu era lipsită de calităţi. În momentul când stareţul, în sfârşit, se îndreptă spre ea, îl întâmpină plină de entuziasm.

— Nici nu vă puteţi închipui ce-am simţit privind scena asta înduioşătoare, am fost copleşită... îi mărturisi dânsa, şi se opri brusc, sugrumată de emoţie. O, înţeleg foarte bine de ce vă iubeşte poporul! Şi mie mi-e drag poporul, şi vreau din toată inima să-l iubesc. Cum ar putea cineva să nu iubească un popor admirabil cum e poporul nostru rus, atât de naiv şi atât de sublim în acelaşi timp!

— Cum se simte fetiţa? Doreaţi să mai staţi de vorbă cu mine?

— O, m-am rugat cu lacrimi în ochi, am implorat, era gata să cad în genunchi şi să stau aşa îngenuncheată trei zile şi trei nopţi sub ferestrele Sfinţiei voastre în speranţa că până la urmă o să-mi îngăduiţi să intru! Am venit, făcătorule de minuni, să vă mărturisim recunoştinţa şi admiraţia ce v-o purtăm. Fiindcă aţi vindecat-o pe Lise mea, da, aţi vindecat-o. Acum sunt sigură ca s-a însănătoşit! Şi când te gândeşti cum! Joi, da, nu mai departe decât joi, i-aţi citit la cap o rugăciune şi aţi binecuvântat-o cu mâinile astea. Abia aşteptam să venim încoace ca să le sărutăm în semn de recunoştinţă şi de adâncă veneraţie!

— Cum aşa, chiar s-a vindecat? Văd că e tot în fotoliu!

— Da, dar nu mai face aproape deloc febră peste noapte, de două zile, adică de joi, rosti doamna cu o înfrigurare nervoasă. Mai mult: a început să prindă putere în picioare. Azi-dimineaţă s-a sculat sănătoasă tun, a dormit toată noaptea. Priviţi-o numai ce rumenă e în obraji şi cum îi strălucesc ochişorii! Înainte plângea întruna, de nu mai ştiam ce să mă fac cu ea, iar acum râde, e veselă, fericită. Ne-a cerut azi s-o sculăm din pat şi a stat aşa un minut întreg în picioare, fără s-o ajute nimeni. A pus rămăşag cu mine că peste două săptămâni o să joace cadrilul. L-am chemat pe doctor, pe Herzenstube, care s-a mulţumit să ridice din umeri: „Mă mir, mă mir, zicea, nu ştiu ce să cred”. Şi după toate astea aţi fi vrut să vă lăsăm în pace? Ne-ar fi răbdat inima să nu alergăm într-un suflet ca să vă mulţumim? Lise, mulţumeşte-i părintelui stareţ, ia să vedem cum ştii tu să-i mulţumeşti!

Obrăjorul drăgălaş, numai zâmbet, al fetiţei se făcu deodată serios şi, dând să se ridice din fotoliu cu ochii la stareţ, Lise îşi împreună mânuţele, dar în aceeaşi clipă o pufni râsul...

— El e de vină că m-a făcut să râd! strigă ea arătând spre Alioşa, cuprinsă de o furie copilăroasă, pentru că nu fusese în stare să se abţină şi izbucnise în râs.

Dacă în momentul acela cineva s-ar fi uitat la Alioşa, care stătea în picioare, la spatele stareţului, l-ar fi văzut îmbujorându-se tot. Ochii îi străluciră o clipă şi se plecară în pământ.

— Are o scrisorică pentru dumneata, Aleksei Fiodorovici... Ce mai faci, eşti bine, sănătos? interveni mămica, adresându-se tânărului şi întinzându-i o mânuţă impecabil înmănuşată.

Stareţul se întoarse şi-l privi mai atent. Tânărul se apropie de Lise cu un zâmbet stingherit, nefiresc, şi-i dădu mâna. Lise îşi ticlui o mutră cât se poate de serioasă.

— Din partea Katerinei Ivanovna, spuse copila, întinzându-i un bileţel. Te roagă să treci pe la dânsa cât de curând, dacă se poate chiar foarte curând, să n-o mai porţi cu vorba, să te duci negreşit.

— Mă roagă să mă duc? Eu, la dânsa... Dar pentru ce? se miră Alioşa. Şi căzu deodată pe gânduri.

— Cine ştie, probabil din pricina lui Dmitri Fiodorovici şi... poate a evenimentelor din ultima vreme, îl lămuri în două cuvinte mama fetei. Katerina Ivanovna a luat, în sfârşit, o hotărâre... dar că s-o poată îndeplini trebuie să stea mai întâi de vorbă cu dumneata... De ce? n-aş putea să-ţi spun, fiindcă nu ştiu nimic; stăruie totuşi să vii cât mai repede. Şi sunt convinsă c-o să-i asculţi rugămintea. Chiar dac-ar fi numai dintr-un sentiment creştinesc, şi încă ar trebui să te duci.

— N-am văzut-o decât o singură dată în viaţă, urmă Alioşa, care tot nu se putea dezmetici.

— O, este o fiinţă într-adevăr superioară, aş zice chiar mai presus decât noi!... E destul să-ţi aminteşti numai încercările prin care trece... Gândeşte-te numai cât a suferit şi cât mai suferă încă, gândeşte-te ce o mai aşteaptă şi de aci încolo... e îngrozitor, pur şi simplu îngrozitor!

— Bine, am să mă duc, zise Alioşa, după ce citi în fuga micul răvaş misterios, care nu cuprindea nicio lămurire, ci doar rugămintea stăruitoare de a veni neapărat.

— Ah, ce drăguţ eşti! Bravo, bravo! exclamă Lise, însufleţindu-se deodată. Şi eu, care-i spuneam mamei: sigur că n-o să se ducă, un om ca dânsul, care-şi caută mântuirea! Ce suflet minunat! Totdeauna m-am gândit că trebuie să fii un om deosebit şi-mi face plăcere că pot să ţi-o spun acum!

— Lise! rosti apăsat doamna Hohlakova, dar în acea clipă îi veni să zâmbească.

— Cum vad eu, ne-ai dat uitării, Aleksei Fiodorovici, nu mai vrei deloc să vii pe la noi, şi totuşi, Lise mi-a spus de vreo două ori până acum că numai cu dumneata se simte bine.

Alioşa îşi ridică spre ea ochii plecaţi în pământ şi, îmbujorându-se brusc, surâse iarăşi fără să ştie de ce. Bătrânul nu se mai uita însă la el. Intrase în vorbă cu călugărul străin, care, după cum am arătat, îl aştepta

lângă jilţul Lizei. Părea un om simplu, adică din pătura cea mai de jos, cu o concepţie rudimentară şi nestrămutată asupra lumii, dar credincios şi dârz în felul lui. Călugărul îl încunoştinţă că venea din îndepărtatele ţinuturi nordice, din Obdorsk, de la Sf. Silvestru, o mânăstire săracă, unde erau nouă călugări cu totul. Stareţul îl binecuvântă şi-l pofti să vină la el în chilie când va dori.

— Cum vă încumetaţi să faceţi asemenea lucruri? îl întrebă pe nepusă masă monahul, arătând grav şi solemn spre Liza. Făcea aluzie la „tămăduirea” fetei.

— E încă prea devreme ca să vorbim despre asta. Dacă se simte mai uşurată, asta nu înseamnă că s-a vindecat pe deplin, e numai o îmbunătăţire a stării sale, care ar putea să aibă şi alte pricini. Dar dacă s-a întâmplat într-adevăr ceva, e numai din voinţa Celui-de-Sus. Totul vine de la Dumnezeu. Treci pe la mine, părinte, adăugă bătrânul, altminteri, cine ştie dacă am să te mai pot primi, sunt bolnav şi-mi dau seama că zilele îmi sunt numărate.

— O, nu, nu, Dumnezeu n-o să se îndure a vă răpi din mijlocul nostru, o să mai trăiţi încă mulţi, mulţi ani! protestă doamna Hohlakova. Ce fel de boală aveţi? Păreţi atât de sănătos, atât de vesel şi de fericit!

— E adevărat că azi mă simt mai bine ca niciodată, dar ştiu că este numai ceva trecător. Îmi cunosc boala fără greş. Iar dacă vi se pare că sunt vesel, trebuie să vă mărturisesc că nu mi-aţi fi putut prilejui o bucurie mai mare decât spunându-mi asta. Oamenii au fost făcuţi ca să fie fericiţi, şi numai acela care se simte pe deplin fericit este într-adevăr vrednic să-şi spună: „Am îndeplinit porunca Domnului pe acest pământ”. Dreptcredincioşii, sfinţii, mucenicii au fost cu toţii fericiţi.

— Ah, ce înălţătoare cuvinte şi luminoase! rosti doamna entuziasmată. Tot ce spune Sfinţia voastră pătrunde până în adâncul sufletului. Şi cu toate acestea, vedeţi, fericirea… unde este fericirea? Cine poate să spună că este cu adevărat fericit? Oh, dacă aţi fost atât de bun şi ne-aţi îngăduit să vă vedem din nou astăzi, ascultaţi tot ce n-am apucat să vă spun data trecuta, tot ce n-am îndrăznit să vă

spun, un lucru care mă chinuieşte cumplit de atâta amar de vreme! Fiindcă sufăr, părinte, iertaţi-mă, dar sufăr... Şi, cu un gest avântat şi plin de fervoare, doamna îşi împreună mâinile.

— De ce?

— Sufăr... pentru că îmi lipseşte credinţa...

— Credinţa în Dumnezeu?

— O, nu, nu, nici măcar n-aş îndrăzni să mă gândesc la aşa ceva, dar viaţa viitoare e învăluită într-un mister atât da adânc! şi nimeni, nimeni pe lume n-ar putea să dezlege vreodată această enigmă! Ascultaţi-mă, tămăduitorule, dumneavoastră, care cunoaşteţi toate cutele sufletului omenesc; fireşte, nu pot să vă cer să aveţi absolută încredere în mine, dar vă asigur, vă dau cuvântul meu că ceea ce vă spun acum nu porneşte din uşurinţă şi că gândul vieţii de dincolo de mormânt e într-adevăr chinuitor pentru mine, e o suferinţă cumplită, mă înspăimântă, mă face să mă cutremur... Şi nu ştiu cui să mă adresez, niciodată n-am îndrăznit să întreb pe cineva... Abia în clipa asta mi-am luat inima în dinţi şi m-am destăinuit Sfinţiei voastre... O, Doamne, nu ştiu ce o să credeţi acum despre mine! încheie ea, ridicând braţele spre cer.

— Părerea mea nu trebuie să vă neliniştească, răspunse stareţul. Sunt convins că suferinţa dumneavoastră e sinceră.

— Oh, nici nu ştiu cum să vă mulţumesc! Vedeţi, închid ochii şi mă gândesc: dacă toată lumea crede, atunci de unde vine credinţa asta? După unii, credinţa s-ar fi născut, în primele timpuri, din spaima de care oamenii erau cuprinşi în faţa fenomenelor copleşitoare ale naturii şi că, în realitate, n-ar exista nimic. Şi atunci îmi spun: o viaţă întreagă am crezut şi, totuşi, dacă după moarte n-o să fie nimic decât „buruienile crescute pe mormânt”, cum spune nu ştiu care scriitor... E groaznic! Cum aş putea să-mi recapăt credinţa? Ca să spun drept, n-am crezut cu adevărat decât în copilărie, când eram mică de tot; credeam însă numai aşa, mecanic, fără să mă gândesc la nimic... Dar cum, cum aş putea să ajung astăzi să mă

conving? De aceea am venit acum la Sfinţia voastră, cu plecăciune, să vă rog a mă lumina. Dacă las să-mi scape şi prilejul acesta, n-o să mai găsesc pe nimeni să-mi răspundă la asemenea întrebare, oricât mi-ar fi dat să mai trăiesc. Ce argumente să-mi aduc mie însămi ca să mă conving? Vai de sufletul meu! Mă uit în jur şi văd că nimeni nu se sinchiseşte, sau aproape nimeni, că nimeni nu se gândeşte la asta, că numai eu mă frământ aşa. Este ceva cumplit, vă spun, cumplit!

— De bună seamă. Şi totuşi, nu se poate dovedi nimic, trebuie numai să crezi.

— Dar cum? Cum?

— Prin experienţa unei iubiri active. Străduiţi-vă să-i iubiţi pe cei din preajma dumneavoastră, să-i iubiţi din toată inima şi neprecupeţit. Pe măsură ce iubirea va triumfa, veţi ajunge să vă convingeţi şi de existenţa lui Dumnezeu şi să credeţi în nemurirea sufletului. Iar dacă iubirea de aproape se va desăvârşi printr-o deplină uitare de sine, atunci veţi crede neapărat, şi nicio îndoială nu va mai putea să se strecoare în sufletul dumneavoastră. Este un mijloc pe care atâţia l-au încercat, şi vă puteţi bizui că-i într-adevăr aşa cum vă spun.

— Iubire activă? Mi-aţi dat încă o problemă de dezlegat, şi ce problemă, o, ce problemă! Vedeţi dumneavoastră, mi-e atât de dragă umanitatea, încât – nu ştiu dacă o să mă credeţi – aş vrea uneori să renunţ la tot, să părăsesc tot ce am, chiar şi pe Lise, şi să mă fac soră de caritate. Închid ochii, mă gândesc şi visez, şi în asemenea clipe simt în mine o putere de nebiruit. Niciun fel de răni, nici un fel de plăgi, chiar pline de puroi, nu m-ar putea face să mă dau în lături. Le-aş spăla şi le-aş obloji cu mâinile mele, aş sta de veghe la căpătâiul suferinzilor, aş fi gata chiar să sărut rănile acelea deschise…

— Asta înseamnă foarte mult şi e bine că nutriţi asemenea gânduri. Poate că odată şi odată, din întâmplare, veţi face într-adevăr o faptă bună.

— Da, dar cât am s-o pot duce aşa? urmă doamna cu pasiune, aproape cu frenezie. Asta-i întrebarea esenţială şi,

în acelaşi timp, cea mai chinuitoare din toate câte mă frământă. Închid uneori ochii şi mă întreb: „Cât ai s-o poţi duce aşa, oare, din momentul când ai ales calea asta? Dar dacă bolnavul, ale cărui plăgi te osteneşti să le speli, n-o să dea nicio dovadă de recunoştinţă, atunci, imediat? Dacă, dimpotrivă, o să fie capricios, sâcâindu-te în fel şi chip, fără a preţui câtuşi de puţin şi fără a-şi da seama că tu-l slujeşti cu devotament, o să strige la tine tot timpul, dacă o să-ţi poruncească în tot momentul să-i aduci ba una, ba alta, sau poate chiar o să te reclame superiorilor tăi (aşa cum se întâmplă cu mai toţi oamenii pe patul de suferinţa), ce-o să faci atunci? Dacă iubirea ta o să se irosească în van?” Şi, vă rog să mă credeţi, m-am cutremurat când mi-am dat seama ca singurul lucru care ar putea să stingă flacăra iubirii mele pentru umanitate, s-o stingă imediat, este nerecunoştinţa. Într-un cuvânt, sunt un om care munceşte pentru plată şi cere plata pe loc, vreau adică să fiu lăudată, iar dragostea pe care o dăruiesc să fie recompensată cu dragoste. Altfel nu, nu sunt în stare să iubesc!

Confesiunea ce semăna cu o autoflagelare părea să fi atins punctul culminant; isprăvind ce avea de spus, femeia se uită la stareţ cu o privire sfidătoare.

— Acelaşi lucru mi l-a mărturisit cândva un medic, e mult de atunci, rosti stareţul. Era un om în vârstă şi fără doar şi poate inteligent. Vorbea cu aceeaşi sinceritate ca şi dumneavoastră, şi, deşi părea că glumeşte, glumea cu amărăciune. ”Mie, zicea el, mi-e dragă umanitatea, şi totuşi, mă surprinde un lucru: cu cât mi-e mai dragă umanitatea în general, cu atât îi iubesc mai puţin pe oameni, adică pe indivizii izolaţi. În visurile pe care le urzesc, mi se destăinuia el, adeseori simt o dorinţă pătimaşă de a sluji umanitatea, şi poate că într-adevăr aş primi chiar să port crucea pentru alţii, dacă aşa ar cere împrejurările, şi cu toate astea nu mă simt în stare să stau două zile la rând în aceeaşi odaie cu altcineva, o ştiu din experienţă. Faptul că mai e cineva lângă mine, prezenţa unui alt om mă scoate din fire, îmi zgândăreşte amorul

propriu, îmi stinghereşte libertatea. Ajunge o singură zi ca să ajung să-l urăsc, oricât ar fi el de cumsecade: pe unul pentru că mănâncă prea încet, pe altul pentru că are guturai şi-şi suflă mereu nasul. Eu, îmi mărturisea el, din clipa când vin în contact cu oamenii, ajung să le fiu duşman. În schimb, nu ştiu cum se face, dar am constatat că, de fapt, cu cât urăsc mai mult indivizii luaţi în parte, cu atât dragostea mea pentru umanitate în general e mai fierbinte.”

— Şi ce-i de făcut? Ce-i de făcut în cazul ăsta? Trebuie să renunţi la orice speranţă?

— Ba nu, e de ajuns deocamdată că problema asta vă frământă. Încercaţi tot ce se poate, şi Cel-de-Sus va ţine seamă de străduinţele dumneavoastră. E încă destul de mult ce-aţi făcut până acum, de vreme ce aţi căutat să vă cunoaşteţi cât mai adânc şi cu toată sinceritatea! Dar dacă mi-aţi vorbit acum atât de deschis numai ca să vă laud, atunci probabil iubirea activă de care v-am vorbit mi-e teamă că n-o să vă ducă la nimic; totul o să rămână doar un vis, iar viaţa va trece ca o nălucă. Până la urmă, o să uitaţi şi de viaţa viitoare, şi o să găsiţi împăcarea în propria dumneavoastră persoană.

— Mi-aţi dat lovitura de graţie! Abia acum, în momentul când aţi rostit aceste cuvinte, mi-am dat seama că nu aşteptam decât laude pentru sinceritatea mea, atunci când v-am mărturisit că n-aş putea îndura nerecunoştinţa! Aţi ghicit ce se petrece în sufletul meu şi m-aţi ajutat să mă înţeleg, m-aţi pus faţă-n faţă cu mine însămi, mi-aţi arătat ce fel de om sunt!

— Adevărat? Dacă-i aşa, după această mărturisire, cred că sunteţi fără doar şi poate sinceră şi că aveţi o inimă bună. Şi chiar dacă nu veţi afla încă fericirea, să nu uitaţi că sunteţi pe drumul cel bun şi căutaţi să nu-l părăsiţi niciodată. Şi mai ales feriţi-vă de minciuna, de orice fel de minciună, luaţi seama să nu vă minţiţi singură. Să nu scăpaţi o clipă din ochi minciuna, tot timpul s-o aveţi în faţă în orice moment, înlăturaţi orice aversiune, fie că-i vorba de alţii, fie chiar de dumneavoastră, căci tot ce vi se

poate părea respingător privind în sufletul dumneavoastră, se luminează şi se curăţeşte din clipa când v-aţi dat seama de asta. Înlăturaţi de asemenea teama din inima dumneavoastră, deşi teama nu este decât urmarea firească a oricărei minciuni. Iar dacă s-ar întâmpla să aveţi momente de laşitate, pe drumul ce duce spre iubire, nu trebuie să vă speriaţi, după cum nici faptele rele nu trebuie să vă înspăimânte prea mult. Îmi pare rău că nu vă pot spune ceva mai îmbucurător, dar să ştiţi că faţă de iubirea contemplativă, dragostea activă pare aprigă şi înfricoşătoare. Iubirea contemplativa este însetată de fapte mari, de lucruri pe care să le înfăptuieşti numaidecât şi în aşa fel, ca toată lumea să le vadă. Iubirea contemplativă te poate îndemna chiar să-ţi jertfeşti viaţa, cu condiţia numai să ţi-o jertfeşti cât mai repede, ca pe scenă, sub privirile tuturor, ca să primeşti aplauze. În timp ce dragostea vie înseamnă străduinţă necontenită şi stăpânire de sine, pentru unii poate chiar o adevărată ştiinţă. Pot să vă spun, totuşi, că în clipele când veţi descoperi cu groaza că toate străduinţele dumneavoastră s-au irosit în van şi când vi se va părea că în loc să vă apropiaţi cât de cât de ţelul dorit, v-aţi îndepărtat şi mai mult de el, în clipa aceea puteţi fi încredinţată că l-aţi atins; atunci veţi simţi lămurit puterea minunată a lui Dumnezeu, care n-a încetat să vă iubească şi care v-a călăuzit, fără să ştiţi, pas cu pas. Îmi pare rău că nu pot să mai zăbovesc, sunt aşteptat. La revedere.

Doamna plângea.

— Lise, Lise, tresări ea speriată, binecuvântaţi-o, vă rog, binecuvântaţi-o!

— Nu merită s-o iubească cineva. Am văzut cum s-a ţinut tot timpul de ghiduşii, glumi stareţul. Ce ai cu Alioşa de-l necăjeşti mereu?

Într-adevăr, Lise îşi găsise o joacă de care părea prinsa cu totul. Încă de data trecută, când mai venise aici, observase că Alioşa se ruşina de dânsa şi se ferea s-o privească, ceea ce o înveselea peste măsură. De aceea stătea la pândă tot timpul, doar-doar îl va surprinde uitându-se la ea; nemaiputând îndura privirea aceea

pironită atât de stăruitor asupra lui, fără să vrea, Alioşa ridica la un moment dat ochii, împins parcă de o putere irezistibilă, şi atunci fata îl înfrunta cu un zâmbet triumfător. Alioşa se fâstâcea şi mai tare şi nu mai putea de necaz. în cele din urmă, ca să scape de ea, se ascunse la spatele stareţului. După câteva clipe însă, atras de aceeaşi putere irezistibilă, întoarse iarăşi capul, să observe dacă tot îl mai pândea, şi o văzu pe Lise aplecată peste braţul fotoliului, gata-gata să cadă, cu ochii la el, aşteptând cu nesaţ clipa când tânărul o va privi din nou, iar când, în sfârşit, îl prinse că se uita la ea, începu să râdă cu atâta poftă, încât bătrânul nu se mai putu stăpâni:

— De ce nu-i dai pace, ştrengăriţo?

Lise roşi deodată, ochişorii îi scăpărară mânioşi şi întunecându-se deodată la faţă, izbucni, indignată şi nervoasă.

— Dar el de ce m-a uitat? A uitat tot, tot! îl învinui ea cu aprindere. M-a purtat în braţe când eram mică, ne jucam mereu împreună. Ştiţi că el m-a învăţat să citesc? Acum doi ani, când şi-a luat rămas-bun, mi-a făgăduit că n-o să mă uite niciodată, că toată viaţa o să rămânem prieteni, toată viaţa! Şi acum, poftim!, i-e frică de mine. Ce, crede c-o să-l mănânc? De ce nu vrea să se apropie, de ce nu vorbeşte cu mine? Pentru ce nu mai vine pe la noi? Sau poate că nu-l lăsaţi dumneavoastră... Ştiu doar că poate să meargă unde pofteşte. Frumos mi-ar şedea să-l trag de mânecă? Ar putea foarte bine să-şi amintească şi singur, dacă nu m-a uitat. Nu, dumnealui caută mântuirea sufletului! De ce l-aţi pus să se îmbrace cu un anteriu aşa de lung?... Parcă văd c-o să cadă în nas când o lua-o la fugă...

Şi, cuprinsă de o veselie năprasnică, îşi acoperi faţa cu palmele şi izbucni într-un râs nervos, tăcut, în hohote, aşa cum râdea de obicei, cutremurându-se toată. Bătrânul o asculta cu zâmbetul pe buze şi o binecuvântă cu duioşie; fata îi sărută mâna, apoi o duse brusc ia ochi şi începu să plângă.

— Să nu vă supăraţi pe mine, sunt o proastă, nu-s bună

de nimic... Şi Alioşa are poate dreptate, da, da, are dreptate că nu mai vrea să aibă de-a face cu un caraghios de copil...

— Lasă că-i spun eu să vină neapărat, rosti stareţul hotărât.

Capitolul V

AMIN! AMIN!

Stareţul lipsise aproape douăzeci şi cinci de minute. Trecuse de douăsprezece şi jumătate, şi Dmitri Fiodorovici, care pusese atâta lume pe drumuri, tot nu venise. Între timp însă oaspeţii parcă uitaseră cu totul de el, şi, în momentul când stareţul se întoarse la el în chilie, îi găsi în toiul unei discuţii din cele mai însufleţite. De vorbit, vorbeau mai mult Ivan Fiodorovici şi cei doi ieromonahi. Miusov încerca şi el să strecoare câte un cuvânt, arătându-se foarte dispus să ia parte la discuţie, deşi nici de astă dată nu avu mai mult noroc, fiindcă după cum se vedea, nu i se dădea prea mare atenţie, aproape nici nu catadicseau să-i răspundă, ceea ce nu făcea decât să-i sporească şi mai mult enervarea. Mai încercase el şi altă dată să polemizeze cu Ivan Fiodorovici, şi nu putea să accepte cu sânge rece indiferenţa pe care acesta o afişa faţă de persoana lui. „Până acum cel puţin mă consideram pe picior de egalitate cu tot ce poate fi mai progresist în Europa, se gândea în sinea lui, dar, cum văd eu, tânăra generaţie nici nu se sinchiseşte de noi.” Fiodor Pavlovici, care-şi dăduse cuvântul să stea liniştit şi să nu sufle o vorbă, tăcea chitic, mulţumindu-se să-şi observe cu un zâmbet ironic vecinul, peste măsură de încântat că-l vede stând ca pe ace. Avea el de mult o poliţă pe care voia să i-o plătească şi acum pândea momentul potrivit. În cele din urmă, nemaiputându-se stăpâni, se aplecă peste umărul lui Piotr Aleksandrovici, căutând să-i facă în ciudă:

— Ştii de ce n-ai plecat adineauri, după istoria aceea cu sărutarea duioasă, şi ai binevoit să rămâi mai departe în mijlocul unor oameni care nu-ţi fac nicio cinste? Vrei să-ţi

spun eu? Fiindcă te-ai simţit umilit, rănit în amorul propriu, şi ai rămas numai ca să-ţi iei revanşa, să arăţi cât eşti de inteligent. Şi nici n-ai să mai pleci până n-o să dovedeşti că eşti într-adevăr inteligent.

— Iar începi? Te înşeli, ai să vezi c-o să plec imediat.

— Ba nu, sunt convins c-o să pleci ultimul, ascultă-mă pe mine, ultimul! îl zgândări din nou Fiodor Pavlovici.

Duelul acesta de cuvinte era în toi în momentul când intră bătrânul pe uşă.

Discuţia încetă pentru o clipă, dar, după ce se aşează la locul lui, stareţul se uită prietenos la oaspeţii săi, ca şi cum i-ar fi poftit să continue. Alioşa, care cunoştea tâlcul fiecărui gest al lui, îşi dădea seama că era peste măsură de obosit şi că făcea un imens efort ca să mai rămână. În ultima vreme, din pricina bolii şi a slăbiciunii, i se întâmpla uneori să-şi piardă cunoştinţa. În momentul acela i se răspândise pe faţă paloarea premergătoare leşinului şi buzele-i erau aproape albe. După cum se vedea, totuşi, monahul nu voia să tulbure adunarea, ca şi cum ar fi urmărit ceva, cu un anumit scop – dar care? De aceea Alioşa nu-l slăbea o clipă din ochi.

— Vorbeam tocmai despre un articol foarte interesant pe care l-a scris dumnealui, începu părintele Iosif, bibliotecarul, arătând spre Ivan Fiodorovici. Domnia sa trage unele concluzii noi, dar, cel puţin aşa mi se pare mie, ideea pe care o susţine are două tăişuri. Articolul dumnealui este, de fapt, un răspuns adresat unui arhiereu care a scris o carte despre laicizarea forurilor de judecată bisericeşti şi extinderea jurisdicţiei ecleziastice…

— Punctul dumnealui de vedere, urma părintele bibliotecar, în problema laicizării jurisdicţiei bisericeşti este cât se poate de interesant: pe cât se pare, combate ideea despărţirii bisericii de puterea de stat.

— Interesant, într-adevăr, dar în ce sens? întrebă stareţul. Ivan Fiodorovici îi răspunse, nu însă condescendent şi plictisit, aşa cum se temuse Alioşa c-o să se întâmple, ci cât se poate de prevenitor, cumpănit, cu modestie şi după toate aparenţele, fără nici un fel de gând

ascuns.

— Am pornit de la teza că această confuzie între elementele primordiale, adică între fondul însuşi al noţiunilor de biserică şi de stat, luate separat, va dăinui de bună seamă cât lumea şi pământul, deşi – în sine – este cu neputinţă de conceput. În privinţa asta nu ştiu dacă se va putea ajunge vreodată nu numai la o stare de lucruri normală, dar nici măcar la o soluţie acceptabilă, fiindcă totul se întemeiază, de fapt, pe o eroare. După mine, un compromis între stat şi biserică, în anumite probleme cum ar fi, de pildă, justiţia, în esenţa ei pură şi desăvârşită, este absolut imposibil. Ierarhul, a cărui părere am combătut-o, susţine că biserica ocupă un loc precis şi bine determinat în stat. La care eu i-am obiectat că, dimpotrivă, biserica trebuie să cuprindă în sânul ei statul întreg, iar nu să ocupe numai un colţişor în alcătuirea lui, şi că dacă acest lucru – din cine ştie ce motive – nu poate fi realizat în momentul de faţă, el trebuie să constituie, de fapt, scopul primordial şi nemijlocit în dezvoltarea ulterioară a întregii societăţi creştine.

— Aveţi perfectă dreptate! îi sări în ajutor cu toată hotărârea, deşi dând semne de nervozitate, părintele Paisie, cărturarul cel scump la vorbă.

— Ştiţi cum se cheamă asta: ultramontanism[20] pur şi simplu! interveni Miusov scos din răbdări, schimbându-şi poziţia picioarelor.

— Nu există munţi la noi în ţară! i-o reteză scurt părintele Iosif, apoi, întorcându-se către stareţ: între altele, dumnealui se ridică împotriva următoarelor păreri „fundamentale şi esenţiale”, afirmate de adversarul său, care, vă rog să luaţi aminte, este o faţă bisericească. În primul rând: „Nicio asociaţie nu poate şi nu trebuie să-şi atribuie puterea de a dispune de drepturile civile şi politice ale membrilor ei”. În al doilea rând: „Puterea judecătorească penală şi civila nu trebuie să aparţină bisericii, fiind incompatibilă cu existenţa ei ca instituţie

20 Curent extremist în catolicism, care susţinea infailibilitatea şi puterea nelimitata a papei în chestiunile bisericeşti şi laice.

divină şi ca asociaţie cu scopuri religioase” şi, în sfârşit, în al treilea rând că: „Biserica nu este o împărăţie din lumea aceasta.”

— Ce ruşine! cum poate să se joace aşa cu cuvintele o faţă bisericească! îi luă vorba din gură părintele Paisie, care şedea ca pe ghimpi, apoi, întorcându-se către Ivan Fiodorovici: Am citit şi eu lucrarea criticată de domnia ta şi nu mi-a venit să-mi cred ochilor când am văzut negru pe alb: „Biserica nu este o împărăţie din lumea aceasta”. Dacă n-ar fi din lumea aceasta, n-ar mai fi existat pe faţa pământului. În sfânta evanghelie vorbele acestea au cu totul alt înţeles. Şi nu-i îngăduit nimănui să se joace cu asemenea cuvinte. Domnul nostru Iisus Hristos a venit pe lume ca să statornicească biserica pe pământ. Împărăţia cerurilor nu este bineînţeles din lumea asta, stăpânirea ei se află în slavă, deci nu putem ajunge la ea decât prin mijlocirea bisericii, ale cărei temelii au fost puse aici, pe pământ, unde s-a statornicit. De aceea mi se pare nepermis, ba chiar ruşinos să faci calambururi sau jocuri de societate pe socoteala unor lucruri ca astea. Biserica este într-adevăr o împărăţie; menirea ei este să stăpânească lumea, şi până la urmă stăpânirea aceasta nu se poate să nu cuprindă întreg pământul, aşa cum ni s-a făgăduit...

Părintele Paisie tăcu brusc ca şi cum ar fi vrut să-şi înfrângă vorbele. După ce-l ascultă cu toată deferentă şi atenţia cuvenite, Ivan Fiodorovici continuă cât se poate de calm, cu aceeaşi bunăvoinţă şi simplitate, adresându-se de astă dată stareţului:

— Iată ideea de la care am pornit în articolul scris de mine: creştinismul a apărut în antichitate – în primele trei veacuri după Hristos, numite apoi ale erei noastre – constituit numai ca o biserică, fiind exclusiv o biserică. Mai târziu, când statul roman păgân a hotărât să treacă la creştinism, lucrurile s-au petrecut în aşa fel, după cum era şi de aşteptat, încât, devenind creştin, statul roman s-a mulţumit să înglobeze în componenţa sa biserica, rămânând mai departe un stat păgân în foarte multe dintre

manifestările sale. Fără îndoială că aşa trebuia să se întâmple. Roma, ca stat, a rămas încă prea mult legată de civilizaţia şi de înţelepciunea păgână; e destul să ne gândim numai la obiectivele şi chiar la bazele statului, care au rămas aceleaşi. În ceea ce priveşte biserica lui Hristos, intrând în componenţa statului, n-a putut, fără îndoială, să renunţe la nici unul dintre fundamentele ei, la nicio fărâmă din piatra de temelie pe care fusese aşezată, după cum tot aşa nu putea să urmărească alte ţeluri decât cele statornicite cu străşnicie şi desemnate de Dumnezeu, între altele să transforme întreaga lume – şi deci şi vechiul stat păgân – încorporând-o bisericii. Aşa că (adică pentru a-şi atinge ţelul pe care şi l-a propus în viitor) nu biserica este aceea care trebuie să-şi caute un loc bine limitat în stat ca „oricare asociaţie publică” sau ca „o asociaţie cu scopuri religioase” (aşa cum spune autorul respectivei lucrări), ci, dimpotrivă, orice stat pământean trebuie odată şi odată să se identifice cu biserica, să ajungă să se contopească cu ea, renunţând la orice alte obiective incompatibile cu biserica. Ceea ce nu înseamnă că statul va fi pus într-o situaţie de inferioritate, că onoarea şi mândria lui de stat puternic vor fi ştirbite cumva şi nici gloria conducătorilor lui, ci va ajunge doar să părăsească o concepţie greşită, încă păgână şi prost orientată, mergând pe drumul cel drept, singurul care duce spre ţelurile veşnice. Iată de ce autorul cărţii Bazele jurisdicţiei asupra mirenilor ar fi fost mai aproape de adevăr dacă, examinând şi preconizând aceste baze, le-ar fi privit ca pe un compromis temporar, şi nimic mai mult, necesar vremurilor noastre încă imperfecte şi pline de păcate. Dar din momentul în care autorul îndrăzneşte să afirme că fundamentele preconizate de dânsul – şi pe care adineauri părintele Iosif le-a menţionat în parte – sunt imuabile, spontane şi eterne, înseamnă că se ridică pur şi simplu împotriva bisericii şi a sfintei sale meniri, eterne şi imuabile. Iată, în linii generale, teza pe care o susţine articolul meu.

— Adică, în două cuvinte, zise din nou părintele Paisie apăsând pe fiecare vorbă, după unele teorii, care s-au

limpezit pe deplin abia în secolul nostru, al nouăsprezecelea, biserica trebuie să se transforme în stat, ca şi cum ar trece de la o stare inferioară la una superioară, ca până la urmă să fie complet absorbită de el, făcând loc ştiinţei, spiritului vremii şi civilizaţiei. Dacă nu vrea şi încearcă să opună rezistenţă – i se oferă un locşor bine delimitat în stat, şi încă sub controlul acestuia, aşa cum vedem că se întâmplă peste tot în ţările Europei contemporane. După concepţia şi credinţa noastră rusească însă, nu biserica este aceea care trebuie să se identifice cu statul, trecând de la o situaţie inferioară la una superioară, ci statul trebuie să sfârşească prin a se învrednici să ajungă a se confundă cu biserica, să nu mai fie nimic altceva. Amin, amin!

— Ce să spun acum, c-am mai prins puţin curaj! râse ironic Miusov, schimbându-şi din nou poziţia picioarelor. După câte înţeleg eu, ăsta înseamnă realizarea unui ideal infinit de îndepărtat, menit să se înfăptuiască la cea de-a doua venire a lui Hristos. Mă rog, dacă asta vă face plăcere! Un minunat vis utopic pe tema dispariţiei războaielor, a diplomaţilor, a băncilor etc. Ceva ce seamănă întrucâtva cu socialismul. Şi eu, care credeam că e vorba de un lucru serios şi că biserica va începe să judece chiar acum cazurile penale, condamnând infractorii, de pildă, la pedeapsa cu bătaia, la ocnă, ba poate chiar şi la moarte!

— Chiar dacă în momentul de faţă n-ar exista pentru mireni decât foruri de judecată ecleziastice, biserica tot n-ar trimite pe nimeni la ocnă, nici la moarte. Fiindcă atunci crima şi modul în care este privită ar trebui să se schimbe radical – bineînţeles treptat, nu chiar aşa brusc şi nu imediat, totuşi destul de curând – răspunse liniştit, fără să clipească, Ivan Fiodorovici.

— Vorbeşti serios? întrebă Miusov, privindu-l atent.

— Dacă n-ar exista pe lume decât biserica, ea s-ar mulţumi să-l excomunice din sânul ei pe cel care s-a făcut vinovat de o nelegiuire sau care nu-i da ascultare, n-ar reteza capul nimănui, continuă Ivan Fiodorovici. Şi atunci,

vă întreb, ce o să facă omul lovit de anatemă, unde o să se ducă? Fiindcă, în orice caz, va fi silit să se rupă de oameni, aşa cum se întâmplă acum, dar şi de Hristos. Prin crima lui el nu s-ar ridica numai împotriva oamenilor, ci şi împotriva bisericii lui Hristos. Fireşte, în sensul strict al cuvântului, lucrurile stau şi acum tot aşa numai că nu sunt mărturisite deschis; de aceea, deseori, conştiinţa criminalului se mulţumeşte cu un compromis: „Am furat, zice el, dar n-am păcătuit împotriva bisericii, deci nu sunt duşmanul lui Hristos”, iată cum gândeşte de foarte multe ori astăzi un criminal, pe când atunci când biserica va fi ajuns să ia locul statului, va fi greu să-ţi mai faci asemenea socoteli decât doar cine ştie, tăgăduind biserica aşa cum e statornicită pe faţa pământului. „Toţi greşesc, toată lumea s-a abătut de la drumul cel drept, biserica în care cred ei se întemeiază pe minciună, numai eu, ucigaşul şi furul, reprezint adevărata biserică creştină.” Este foarte greu totuşi să judeci aşa, ar însemna să faci un efort extraordinar şi să fii pus în anumite condiţii care nu se întâlnesc decât foarte rar. Şi acum să privim lucrurile dintr-o altă perspectivă: să considerăm modul în care biserica priveşte crima; nu credeţi oare că punctul ei de vedere – aproape păgân – în asemenea cazuri ar trebui să se schimbe radical şi că în locul unui procedeu mecanic, constând în tăierea mădularului bolnav, aşa cum se procedează astăzi pentru apărarea societăţii, ar trebui să se instaureze – de astă dată cu adevărat, nu numai în aparenţă – ideea renaşterii omului, ideea reînvierii şi a izbăvirii lui?...

— Stai, stai, ce vrei să spui adică?...Iar nu mai înţeleg nimic, îl întrerupse Miusov. Iar o utopie. Ceva indistinct, fără cap şi fără coadă, de neînţeles. Ce-i aceea excomunicare? Despre ce fel de excomunicare e vorba? Am impresia că-ţi râzi de noi, Ivan Fiodorovici.

— De fapt, aşa se şi întâmplă chiar în momentul de faţa, rosti deodată stareţul, şi toată lumea se întoarse către el. Dacă n-ar fi biserica, făptaşul n-ar întâlni nicio stavilă în calea fărădelegilor lui şi nici nu s-ar teme de pedeapsa

viitoare, cea adevărată, nu procedeul mecanic despre care vorbeai dumneata şi care, de cele mai multe ori, nu face decât să-l înrăiască. Ispăşirea adevărată, singura care da roade şi care, înfricoşând, totodată şi împacă sufletul, este aceea care izvorăşte din propria ta conştiinţă.

— Dacă-mi daţi voie, cum vine asta? întrebă cu vădit interes Miusov.

— Iată cum, răspunse bătrânul. Toate pedepsele existente, deportarea, ocna, la care se mai adăuga odinioară şi bătaia, nu reuşesc să îndrepte, şi mai ales nu înfricoşează aproape pe nimeni, în timp ce numărul crimelor săvârşite, departe de a scădea, sporeşte mereu. Cred că-mi daţi dreptate, nu-i aşa? Aşadar, societatea nu este câtuşi de puţin apărată, căci, deşi mădularul bolnav este retezat printr-un procedeu mecanic şi lepădat cât mai departe ca să nu mai fie sub ochii tuturor, în locul nelegiuitului pedepsit apărând pe loc încă unul, poate chiar doi. Dacă există ceva care ocroteşte societatea, chiar în vremurile noastre, îl îndrumează pe făptaş pe calea cea bună şi face din el alt om, este numai şi numai legea lui Hristos, lege care vorbeşte prin glasul conştiinţei sale. Numai atunci când ajunge să-şi recunoască vina ca fiu al societăţii lui Hristos, deci ca fiu al bisericii, nelegiuitul se va recunoaşte vinovat şi faţă de societate, adică tot faţă de biserică. Prin urmare, chiar în momentul de faţă nelegiuitul este pus în situaţia de a-şi recunoaşte vinovăţia numai şi numai în faţa bisericii, şi nicidecum în faţa statului. Dar, dacă judecata ar fi în mâinile societăţii întruchipate în biserică, ar şti atunci cui să-i ridice anatema şi pe cine să primească iarăşi în sânul ei. Aşa cum se află acum însă, biserica neavând dreptul de a judeca, ci doar pe acela de a condamna moralmente, renunţă de bunăvoie la pedepsirea vinovatului. Ea nici nu-l excomunică, şi nici nu-l lasă în părăsire, lipsindu-l de poveţele ei părinteşti. Mai mult chiar, caută să păstreze neştirbită legătura creştinească, duhovnicească, normală cu făcătorul de rele: îngăduindu-l la slujbele bisericeşti, împărtăşindu-l cu sfintele daruri, miluindu-l şi purtându-se

cu el mai curând aşa cum te porţi cu un prizonier decât cu un vinovat. Doamne! Ce s-ar face condamnatul dacă societatea creştină, adică biserica, l-ar îndepărta din sânul ei, aşa cum îl desprinde de trupul societăţii şi-l îndepărtează legile civile? Ce s-ar întâmpla cu el dacă şi biserica l-ar osândi, excomunicându-l, după ce va fi fost pedepsit mai înainte de legile statului? N-ar putea fi deznădejde mai cumplită, cel puţin pentru criminalul rus, căci rusul, chiar criminal fiind, tot mai păstrează credinţa în Dumnezeu. Cine ştie ce lucru înfricoşător s-ar petrece în sufletul lui! Poate, cuprins de disperare, nelegiuitul şi-ar pierde cu desăvârşire credinţa, şi atunci... ce s-ar întâmpla?... Aidoma unei mame duioase şi iubitoare însă, biserica renunţă de bunăvoie să-l pedepsească, fiindcă şi aşa vinovatul a fost destul de greu năpăstuit de legile statului şi trebuie să rămână lângă el cineva care să-i aline suferinţa. Biserica renunţă de bunăvoie la pedeapsă în primul rând pentru că justiţia bisericească este singura adevărată, şi ca atare nu se poate asocia nici fizic, nici spiritual – fie chiar în mod provizoriu – cu o altă justiţie, în cazul acesta nu avem dreptul să cădem la nici un fel de compromisuri. Se spune că în străinătate criminalul rareori are mustrări de conştiinţă, şi asta numai fiindcă doctrinele moderne întăresc în sufletul lui credinţa că fărădelegea pe care a săvârşit-o nu este de fapt o crimă, ci o răzvrătire împotriva stăpânirii care-l asupreşte pe nedrept. Societatea îl elimină din sânul ei în mod cu totul mecanic, prin forţa ei atotbiruitoare (cel puţin aşa spun cei din Europa că se întâmpla la dânşii), făcând această operaţie cu un sentiment de ură, lăsându-l pradă uitării, cu totul nepăsătoare faţa de soarta ce-l aşteaptă, cu toate că e vorba de un fiu al ei. Acolo, de la început şi până la sfârşit, se procedează fără nici un pic de milă creştină, căci în cele mai multe cazuri nu mai există de fapt biserică, există numai clerici şi locaşuri de închinăciune de toată frumuseţea, în timp ce biserica năzuieşte de mult să treacă de la condiţia de inferioritate, în care se află, la o treaptă superioară, aceea statală, pentru a se contopi complet cu

statul. Asta cel puţin mi se pare că este situaţia în ţările luterane. Iar la Roma, încă de acum o mie de ani, statul s-a întronat în locul bisericii. De aceea acolo osânditul nu se mai socoteşte nici el un mădular al bisericii şi, ştiindu-se excomunicat, se lasă pradă deznădejdii. Iar atunci când se înapoiază în mijlocul societăţii, în sufletul lui clocoteşte atâta ură, încât se desprinde singur de ea. Vă puteţi închipui, aşadar, ce se întâmplă până la urmă. În multe cazuri s-ar părea că şi la noi situaţia este aceeaşi, nu trebuie să uităm însă că la noi, în afara legilor statului, mai există şi biserica, şi ea niciodată nu pierde legătura cu cel osândit, socotindu-l mai departe în rândul fiilor săi iubiţi şi păstrându-i aceeaşi dragoste. În afară de asta, mai există şi se menţine – fie chiar numai ca idee – justiţia ecleziastică, justiţie care, ce-i drept, în momentul de faţă nu este în vigoare şi dăinuie doar ca o simplă năzuinţă pentru mai târziu, şi pe care desigur nelegiuitul o recunoaşte instinctiv, în adâncul lui. E drept şi ceea ce s-a spus mai adineauri aici, că în cazul când justiţia bisericească ar intra cu adevărat în vigoare, adică în cazul când întreaga societate ar constitui o biserică, atunci jurisdicţia ecleziastică nu numai că ar mijloci îndreptarea vinovatului, aşa cum nu poate s-o facă vreodată în ziua de azi, dar este foarte posibil ca şi numărul fărădelegilor să scadă simţitor. Şi apoi, fără îndoială, biserica ar avea în viitor cu totul altă înţelegere pentru nelegiuit şi pentru fărădelegea săvârşită de el şi ar şti să-l aducă înapoi pe cel excomunicat, să-i deschidă ochii celui care pune la cale o mârşăvie şi să-l ajute pe cel căzut în păcat să se trezească la o viaţă nouă. Ce-i drept, urmă bătrânul zâmbind, deocamdată societatea creştină nu este încă pregătită pentru asemenea lucruri, bizuindu-se numai pe cei şapte înţelepţi; dar cum puterea lor e neistovită, biserica rămâne totuşi în picioare mai departe, în aşteptarea transformării sale depline dintr-o societate, adică asociaţie cu un caracter aproape păgân, în biserică unică, ecumenică şi cu adevărat domnitoare. Dea Domnul să fie aşa, amin, amin! Chiar dacă asta s-ar înfăptui la sfârşitul veacului, căci de

întâmplat aşa e menit să se întâmple! Şi n-are nici un rost să-ţi frământi sufletul, muncit de îndoieli, socotind vremurile şi soroacele, căci taina vremurilor şi a soroacelor n-o pot dezlega decât înţelepciunea Celui-de-Sus, proorocirile şi dragostea lui. Iar ceea ce după socoteala omului va să se întâmple cine ştie când, prin voia Domnului, poate se află chiar în prag, pe cale să se înfăptuiască. Amin, amin!

— Amin! Amin! întări cucernic şi încruntat părintele Paisie.

— Ciudat! Foarte ciudat, ce să spun! rosti Miusov fără patimă, dar totuşi cu un fel de indignare mocnită.

— Ce vi se pare atât de ciudat? întrebă prudent părintele Iosif.

— Dar ce înseamnă asta la urma urmelor! izbucni pe neaşteptate Miusov. Statul este pur şi simplu dat la o parte, şi în locul lui biserica este ridicată la rangul de stat! Asta nu mai este ultramontanism, ci arhiultramontanism! Aşa ceva n-a visat nici măcar papa Grigore al VII-lea.[21]

— Cu voia dumneavoastră, aţi înţeles totul pe dos! observă cu asprime părintele Paisie. Nu biserica se transformă în stat, vă rog să luaţi bine aminte. Spre asta năzuia Roma în visurile sale! Cea de-a treia ispită a diavolului! Dimpotrivă, statul se transformă în biserică, se ridică până la ea pentru a păstori asupra întregului pământ, ceea ce este cu totul opus şi ultramontanismului, şi Romei, şi felului domniilor voastre de a tălmăci lucrurile, este adică suprema menire a credinţei pravoslavnice pe lumea asta. Şi luceafărul acesta se va aprinde în Răsărit.

Miusov tăcu grav, convins pare-se de covârşitoarea lui superioritate. Un surâs condescendent, plin de indulgenţa, îi miji pe buze. Alioşa îl pândea din ochi, în timp ce inima îi bătea să se spargă. Discuţia îl tulburase până în adâncul sufletului. În momentul acela se uită întâmplător la Rakitin, care nu se clintise de lângă uşă, ascultând, numai ochi şi urechi, deşi în clipa când îl surprinsese ţinea

21 Grigore al VII-lea (Hildebrand) (1073-1085). – aprox. 1020-1085 – papă la Roma

privirile în pământ. După roşeaţa puternică din obraji, Alioşa îşi putu da seama că şi Rakitin era emoţionat, poate chiar mai mult decât el. Şi Alioşa ştia de ce anume.

— Dacă-mi daţi voie, aş vrea să vă spun o mică anecdotă, zise deodată Miusov cu cel mai solemn aer din lume. Acum câţiva ani, la Paris, curând după lovitura de stat din decembrie[22], m-am dus într-o zi în vizită la o persoană care avea un rol foarte-foarte important în conducerea statului pe vremea aceea, şi acolo am avut prilejul să cunosc un individ cât se poate de interesant. Era un agent secret, dar nu un agent oarecare, ci şeful unei brigăzi întregi de agenţi politici, post destul de însemnat în genul său. Am căutat să profit de ocazie şi, împins de curiozitate, am intrat numaidecât în vorbă cu el; cum nu venise acolo în calitate de prieten al casei, ci de subaltern obligat să prezinte un raport, văzând, pe de altă parte, felul în care fusesem primit de şeful său, omul s-a înduplecat să-mi vorbească cu oarecare sinceritate, bineînţeles până la un anumit punct. De fapt, mai curând a fost politicos decât sincer, aşa cum numai francezii ştiu să fie politicoşi, cu atât mai mult cu cât îşi dădea seama că sunt străin. Am înţeles totuşi perfect ce voia să spună. Venise vorba tocmai despre socialiştii revoluţionari, care, trebuie să vă spun, erau persecutaţi pe vremea aceea. Lăsând deoparte ideea de la care a pornit discuţia, mă voi mulţumi să citez doar o singură observaţie, într-adevăr foarte interesantă, care i-a scăpat la un moment dat preopinentului meu: „Noi, mi-a mărturisit el, nu ne temem, de fapt, chiar atât de socialişti, anarhişti, atei, revoluţionari şi aşa mai departe; suntem pas cu pas pe urmele lor şi le cunoaştem toată strategia. Există însă printre ei o categorie distinctă, deşi nu chiar aşa numeroasă: sunt cei care, fiind creştini şi credincioşi, sunt totodată şi socialişti. De ei ne temem mai mult, nu vă daţi seama ce primejdioşi sunt! Socialistul creştin este mult mai primejdios decât un socialist ateu”. Cuvintele

22 Este vorba de lovitura de stat a lui Ludovic Bonaparte din 2 decembrie 1851, care a pus bazele regimului bonapartist al celui de-Al Doilea Imperiu.

acestea m-au uluit pur şi simplu atunci; adineauri însă, ascultându-vă pe dumneavoastră, domnilor, mi-am adus aminte de ele...

— Credeţi poate că ni se pot aplica şi nouă? Nu cumva vedeţi în noi nişte socialişti? întrebă fără înconjur părintele Paisie.

Dar, înainte ca Piotr Aleksandrovici să-i poată răspunde ceva, uşa se deschise, şi multaşteptatul Dmitri Feodorovici intră în odaie. De fapt, nimeni nu se mai gândea c-o să vină, aşa încât apariţia lui intempestiva stârni, în primul moment, oarecare uimire.

Capitolul VI

DE CE MAI FACE UMBRĂ PĂMÂNTULUI OMUL ACESTA!

De statură mijlocie şi cu o figură simpatică, Dmitri Fiodorovici, deşi nu avea decât douăzeci şi opt de ani, părea mult mai în vârstă. Bine legat, simţeai mustind în el o forţă fizică puţin obişnuită, cu toate că avea ceva bolnăvicios în figură. Tras la faţă, cu obrajii supţi, gălbejiţi, de om cu o sănătate şubredă. Ochii negri, destul de mari, uşor bulbucaţi, păreau să privească în gol, deşi cu un fel de statornică îndârjire. Chiar atunci când era frământat de ceva şi vorbea iritat, privirea lui parcă nu oglindea câtuşi de puţin adevărată-i stare sufletească, exprimând cu totul altceva, fără nicio legătură cu clipa prezentă. „Niciodată nu poţi să ştii la ce se gândeşte”, spuneau câteodată cei care aveau prilejul să discute cu el. Alţii, care vedeau în ochii lui o umbră de neguroasă reverie, rămâneau uluiţi de râsul spontan ce-l apuca uneori, dând în vileag cine ştie ce gânduri vesele şi năstruşnice într-un moment când privea mai încruntat ca niciodată. De altfel, aerul acela bolnăvicios nu putea să surprindă pe nimeni în clipa de faţă: toată lumea cunoştea, fie chiar numai din auzite, viaţa foarte dezordonată pe care o ducea în ultima vreme la noi în oraş, „chefurile” lui, ce se ţineau lanţ, după cum toţi ştiau la fel de bine că, de când era în conflict cu tatăl său din pricina banilor, ajunsese într-un hal fără hal de enervare. Circulau chiar prin partea locului o serie de anecdote în privinţa asta. Este adevărat că Dmitri Fiodorovici era irascibil din fire, „un spirit greşit orientat şi fără continuitate în idei”, cum spusese despre el într-o adunare judecătorul de pace Semion Ivanovici Kacialnikov.

Dmitri Fiodorovici era îmbrăcat impecabil, cu un surtuc elegant, încheiat până la gât, cu mânuşi negre şi cilindru în mână. Demisionase de curând din armată, purta încă mustaţă şi-şi râdea barba. Părul blond-închis era tuns scurt şi pieptănat cu cărare la mijloc. Avea un mers apăsat, cu paşi mari, ca în front. Tânărul se opri o clipă în prag, uitându-se la fiecare în parte, apoi se îndreptă spre stareţ, ghicind că dânsul era gazda. Făcu o plecăciune adâncă şi-i ceru binecuvântarea. Stareţul se ridică să-l binecuvânteze, iar Dmitri Fiodorovici, la rândul său, îi sărută cu respect mâna, şi rosti extrem de nervos, aproape iritat:

— Iertaţi-mă, vă rog, că v-am făcut să mă aşteptaţi. Dar servitorul Smerdiakov, pe care mi l-a trimis tata, deşi l-am întrebat insistent la ce oră e fixată întâlnirea, mi-a răspuns de două ori răspicat că la ora unu. Ca să aflu acum că...

— Nu te necăji, îl întrerupse stareţul, nu face nimic dacă ai întârziat, nu-i nicio nenorocire...

— Vă sunt cât se poate de îndatorat. Cunoscând bunătatea Domniei voastre, nici nu m-aş fi aşteptat la alt răspuns. Şi, fără a mai adăuga nici un cuvânt, Dmitri Fiodorovici se înclină din nou, apoi, întorcându-se brusc spre „tăicuţul" lui, îi făcu o plecăciune tot atât de adâncă şi de respectuoasă. Se vedea cât de colo că era un lucru dinainte chibzuit, la care se gândise cu toată sinceritatea, socotindu-se dator să-şi exprime astfel consideraţia şi bunele intenţii de care era însufleţit. Luat prin surprindere, Fiodor Pavlovici găsi totuşi mijlocul să iasă din încurcătură: grăbindu-se să răspundă la salutul lui Dmitri Fiodorovici, sări de pe scaun şi se înclină la rândul său până la pământ. În acelaşi timp îşi ticlui pe loc o mutră serioasă şi impunătoare, cu toate că avea mai curând ceva răutăcios în figură. Dmitri Fiodorovici salută în tăcere cu o plecăciune întreaga adunare şi se îndreptă cu paşi mari, apăsaţi spre fereastră, unde se aşeză pe unicul scaun rămas liber lângă părintele Paisie, şi, aplecându-se din mijloc, se pregăti să asculte discuţia întreruptă din pricina lui.

Sosirea lui nu răpise atenţia celor de faţa mai mult de

două minute, după care dezbaterile continuară. De astă dată, însă, Piotr Aleksandrovici nu socoti de cuviinţă să răspundă la întrebarea pusă pe un ton atât de stăruitor, aproape iritat de părintele Paisie.

— Îmi daţi voie să părăsesc acest subiect... spuse el cu dezinvoltura omului de lume, de altfel, e şi foarte complicat. Văd însă că Ivan Fiodorovici se uită la noi şi zâmbeşte ironic: probabil că are ceva interesant de spus şi de astă dată. Întrebaţi-l mai bine pe dânsul.

— Nimic deosebit, decât o mică observaţie, şi anume că, în genere, liberalismul european şi chiar şi diletantismul nostru liberal rusesc confundă adeseori scopurile finale pe care şi le propune socialismul cu cele ale creştinismului, răspunse prompt Ivan Fiodorovici. Deşi afirmaţia aceasta pare absurdă, este vorbă totuşi de o trăsătură caracteristică. De altfel, trebuie să spun că, după toate aparenţele, liberalii şi diletanţii nu sunt singurii care confundă socialismul cu creştinismul, ci în afară de ei, de multe ori chiar şi jandarmii, bunăoară cei din străinătate, fac aceeaşi confuzie. Anecdota dumitale pariziană ilustrează prea bine ceea ce v-am spus, Piotr Aleksandrovici.

— În orice caz insist, domnilor, să schimbăm subiectul, repetă Piotr Alexandrovici. Să vă spun mai bine încă o anecdotă, e vorba de astă dată chiar despre Ivan Fiodorovici, o anecdotă pe cât de interesantă, pe atât de semnificativă. Acum vreo cinci zile, aflându-se într-o societate unde era foarte mult cuconet, domnia sa, la un moment dat, a declarat solemn în cursul unei dispute că nu există pe lume absolut nimic care să-i determine pe oameni a-şi iubi aproapele, nicio lege a naturii nu impune omului să iubească umanitatea, şi dacă totuşi iubirea a dăinuit şi mai dăinuie încă pe faţa pământului, existenţa ei se explică nu printr-o lege a firii, ci exclusiv prin faptul că oamenii cred în nemurire. Ivan Fiodorovici a mai adăugat totuşi, în paranteză, că şi aici poate fi vorba de o lege a naturii şi că dacă s-ar distruge în omenire credinţa în nemurirea sufletului, izvoarele dragostei ar seca pe loc în inima

omului, şi odată cu ele orice forţă activă care să menţină viaţa pe pământ. Mai mult că atunci nimic din ce se poate întâmpla n-ar mai fi imoral, că totul ar fi permis în lume, chiar şi antropofagia. Să vedeţi însă că nu s-a mulţumit cu atât: în concluzie, domnia sa a spus că pentru orice individ, bunăoară ca mine sau ca dumneata, care nu crede nici în Dumnezeu, nici în nemurirea sufletului, legile morale ale firii ar trebui să se schimbe pe loc, şi-n locul lor să se instituie altele, cu un caracter opus celor religioase, care se vor fi perimat, şi că egoismul, în forma lui cea mai acută, ajungând până la crimă, va trebui nu numai să-i fie permis omului, dar chiar recunoscut ca o soluţie necesară, cea mai inteligentă, şi s-ar putea spune şi cea mai nobilă dintre toate. După acest paradox, domnii mei, vă puteţi da seama foarte bine cam de ce fel sunt opiniile pe care binevoieşte şi va binevoi poate şi mai departe să le proclame scumpul, excentricul şi paradoxalul nostru Ivan Fiodorovici.

— Daţi-mi voie, strigă deodată Dmitri Fiodorovici, daţi-mi voie, poate că n-am auzit eu bine: „Crima nu numai că trebuie să fie permisă, dar chiar recunoscută, fiind soluţia cea mai inteligentă şi cea mai necesară pentru orice ateu!” Aşa este?

— Întocmai, întări părintele Paisie.

— Asta n-am s-o uit. După care, Dmitri Fiodorovici tăcu tot atât de brusc după cum se amestecase în discuţie. Toată lumea se uită la el curioasă.

— Eşti într-adevăr convins că astea vor fi consecinţele în cazul când omul ar pierde credinţa în nemurirea sufletului? întrebă deodată stareţul.

— Da, aşa am spus. Dacă nu există nemurirea sufletului, nu există nici virtute.

— Ferice de dumneata dacă ai această convingere, sau, dacă cumva nu eşti credincios, atunci te compătimesc!

— De ce? zâmbi Ivan Fiodorovici.

— Pentru că, probabil, dumneata nu crezi nici în nemurirea sufletului, nici în ceea ce ai scris despre biserică şi problema ecleziastică.

— Poate că aveţi dreptate!... Totuşi, n-a fost numai o glumă!... mărturisi cu o intonaţie ciudată Ivan Fiodorovici, roşind brusc.

— N-a fost numai o glumă, îmi dau seama. Ideea încă nu şi-a găsit un răspuns în sufletul dumitale şi-l face să se zbuciume. Uneori însă, vezi dumneata, chiar şi un martir simte un fel de satisfacţie să ia în glumă propria sa deznădejde, ca să zic aşa, tot din deznădejde. Dumneata nu faci decât să te distrezi deocamdată, omorându-ţi timpul cu diverse articole şi discuţii de societate, fără să crezi măcar în dialectica dumitale, ba chiar bătându-ţi joc de ea cu sufletul îndurerat... încă n-ai apucat să găseşti dezlegarea acestei probleme, spre marea dumitale nenorocire, căci problema se cere totuşi rezolvată...

— Şi credeţi c-am s-o pot rezolva vreodată? Vreau să spun, în sens pozitiv? urmă cu acelaşi aer ciudat Ivan Fiodorovici, privindu-l pe bătrân cu un surâs nedefinit pe buze.

— Dacă n-ai s-o poţi rezolva pozitiv, atunci fii sigur că n-ai s-o rezolvi nici în sens negativ, ştii şi dumneata asta, fiindcă aşa e făcut sufletul dumitale: şi tocmai aici este punctul dureros. Mulţumeşte-i însă Creatorului că ţi-a dăruit un suflet ales, în stare să fie chinuit de asemenea suferinţă, „să cugete la cele mai presus de fire şi să râvnească la ele, căci viaţa noastră în ceruri este”. Dea Domnul ca hotărârea la care va să ajungă inima dumitale s-o poţi dobândi chiar aici pe pământ! Blagosloveşte, Doamne, căile robului tău!

Stareţul ridică mâna, vrând să-l binecuvânteze de departe, dar Ivan Fiodorovici se sculă imediat şi, apropiindu-se de el, primi blagoslovirea bătrânului, îi sărută mâna, apoi se înapoie fără un cuvânt la locul său. Avea o expresie dârză şi gravă întipărită pe faţă. Gestul lui, precum şi discuţia de mai înainte cu stareţul, lucruri cu totul surprinzătoare din partea lui, aveau ceva atât de misterios, atâta solemnitate chiar, încât toată lumea rămase încremenită, şi un moment se lăsă cea mai adâncă tăcere, în timp ce pe chipul lui Alioşa se zugrăvea un fel de

spaimă. Miusov însă ridică deodată din umeri, şi în aceeaşi clipă Fiodor Pavlovici sări de pe scaun.

— Preasfinte stareţ, alesul lui Dumnezeu! strigă el îndreptând mâna spre Ivan Fiodorovici. Acesta este fiul meu, carne din carnea mea, cel mai scump mădular al familiei mele! El, ca să zic aşa, este Karl Moor, copilul cel smerit, în timp ce ăsta de colo, Dmitri Fiodorovici, care a sosit adineauri şi împotriva căruia îmi caut dreptatea la picioarele Sfinţiei tale, este cel mai nevrednic dintre feciorii mei, Franz Moor, ştiţi care, acela din Hoţii lui Schiller[23], iar eu, între ei doi, sunt Regierender Graf von Moor! Judecaţi-ne şi scoateţi-ne din impas! Fiindcă în împrejurarea de faţă nu numai rugăciunile, dar şi proorocirile domniei tale ne pot fi de mare ajutor!

— Vorbeşte ca un om întreg la minte, nu căuta să înjoseşti cu asemenea cuvinte sângele dumitale, răspunse stareţul cu un glas stins, istovit. Părea din ce în ce mai obosit şi-şi pierdea puterile văzând cu ochii.

— Simţeam eu încă de când am pornit încoace c-o să am parte iarăşi de o mascaradă fără perdea! izbucni Dmitri Fiodorovici revoltat, sculându-se în picioare. Iertaţi-mă, Sfinţia voastră, se întoarse el către stareţ... sunt un om fără multă carte şi nici măcar nu ştiu cum să mă adresez Domniei voastre, dar, vă rog să mă credeţi, aţi fost înşelat, şi asta numai pentru că sunteţi prea bun; nu trebuia să ne lăsaţi să cădem aşa cu toţii pe capul Domniei voastre. Tata caută cearta cu lumânarea – de ce? – o fi având el socotelile lui. Fiindcă e un om foarte socotit. Acum mi se pare că ştiu pentru ce...

— Toată lumea mă socoate vinovat, toată lumea! protestă la rândul lui Fiodor Pavlovici. Chiar şi Piotr Aleksandrovici. Da, da, Piotr Aleksandrovici, chiar şi

23 Una dintre cele mai bune traduceri în limba rusa a Hoţilor îi aparţine Iui Mihail Dostoievski, fratele romancierului. În vara anului 1880, pe când lucra la ultima parte a Fraţilor Karamazov, Dostoievski le citea copiilor săi piesa lui Schiller; temele de baza ale tragediei schilleriene – lupta dintre fraţi, paricidul – sunt prezente în cartea lui Dostoievski, de unde şi analogia făcuta aici între situaţia familiei Karamazov şi aceea din familia contelui von Moor.

dumneata! se întoarse el brusc către Miusov, deşi acesta nici nu se gândise să spună ceva. M-aţi acuzat că am pus la ciorap banii copilului meu şi am luat ban pentru ban; cum se poate, vă întreb, ce, nu există oare judecată? Instanţa are să încheie socotelile, Dmitri Fiodorovici, da, da, are să le încheie, chiar după chitanţele dumitale, după scrisorile şi înscrisurile pe care le ai, cât ai cheltuit cu totul şi ce ţi-a mai rămas! De ce Piotr Aleksandrovici se fereşte să-şi spună părerea? Dmitri Fiodorovici nu este un străin pentru dânsul. De ce? Fiindcă toţi sunt împotriva mea, iar Dmitri Fiodorovici, până la urmă, îmi rămâne chiar şi dator, şi nu cu o sumă oarecare, ci cu câteva mii de ruble, am acte la mână! Tot oraşul vuieşte, tot oraşul e în picioare din pricina beţiilor lui! Iar în fosta lui garnizoană, asta poate că n-o mai ştiţi, plătea două mii de ruble bani peşin ca să-şi bată joc de câte o fată cinstită; toate acestea noi le ştim, Dmitri Fiodorovici, le cunoaştem prea bine, în cele mai tainice amănunte, şi am să ţi-o dovedesc... Preasfinte, vă rog să mă credeţi, a sucit capul unei fete onorabile, mai mult decât onorabile, o fată de familie bună, cu avere, fiica fostului său comandant, un brav colonel, cu merite patriotice deosebite, decorat cu Ordinul Anna cu spade; a compromis-o, săraca, i-a cerut mâna, şi acum, când logodnica lui, care-i o biată orfană, se află aici, în oraş, sub ochii ei, frecventează o femeie cam deocheată, o „seducătoare” locală. Şi cu toate că farmazoana asta a trăit, cum s-ar zice, fără cununie cu un om foarte bine, şi de felul ei e independentă, este o cetate pe care nimeni nu poate s-o ia cu asalt, întocmai ca o soţie legitimă, fiindcă este o femeie virtuoasă, da, Sfinţiile voastre, este o femeie virtuoasa! Iar Dmitri Fiodorovici, vedeţi dumneavoastră, încearcă să descuie cetatea cu o cheie de aur, de aceea face pe grozavul cu mine, fiindcă vrea să-mi mai stoarcă nişte bani; până una-alta, a risipit pentru ea în dreapta şi-n stânga mii de ruble; aşa că trăieşte numai din împrumuturi, cere bani de la toţi, între alţii, de la cine credeţi? Să spun, Mitea, sau mai bine să tac?

— Să taci! urlă Dmitri Fiodorovici. Aşteaptă mai întâi să

ies din odaie, să nu cutezi cumva să ponegreşti de faţă cu mine sufletul cel mai nobil de pe faţa pământului... Numai faptul că îndrăzneşti să-i rosteşti numele este o insultă pentru dânsa...Nu-ţi permit!

— Mitea! Mitea! exclamă Fiodor Pavlovici, sclifosindu-se, ca şi cum l-ar fi cuprins brusc o slăbiciune. Dar binecuvântarea părintească ce rost mai are pe lume? Dacă te blestem, ce o să se întâmple?

— Nu ţi-ar fi ruşine, ipocritule! urlă din fundul rărunchilor Dmitri Fiodorovici.

— Cum, aşa vorbeşti tu cu tatăl tău, cu tatăl tău, care te-a făcut?! Atunci ce să mă mai mir că te porţi aşa cu străinii? Domnilor, închipuiţi-vă: există la noi în oraş un biet om sărman, o persoană onorabilă însă, căpitan de rezervă, un biet amărât scos din cadrele armatei, dar nu printr-o decizie şi nici în urma unui proces, un om care şi-a păstrat onoarea neştirbită, împovărat de o familie numeroasă. Ei, ce credeţi c-a făcut dumnealui, Dmitri Fiodorovici, acum vreo trei săptămâni? L-a înşfăcat de barbă într-o cârciumă şi l-a târât până în mijlocul străzii, şi acolo l-a bătut sub ochii tuturor, şi ştiţi de ce? Numai şi numai pentru că este mijlocitorul meu într-o anumită afacere despre care nu pot să vă spun prea mult.

— Minciuni! în aparenţă lucrurile stau aşa, în fond însă nu e decât o minciună, răcni tremurând tot de mânie Dmitri Fiodorovici. Tăicuţă! Nu caut să-mi justific faptele. Da, recunosc de faţă cu toată lumea: m-am purtat ca o fiară cu căpitanul de care vorbeşti, şi acum îmi pare rău şi-mi vine să intru în pământ de ruşine că m-am lăsat târât de furia mea bestială, dar, precum ştii, dumnealui, căpitanul, omul dumitale de afaceri, s-a dus la doamna aceea pe care ai numit-o farmazoană şi i-a propus în numele dumitale să răscumpere poliţele mele aflate în mâna dumitale şi să mă dea în judecată, ca să fiu arestat dacă s-ar întâmpla să pun piciorul în prag ca să reglăm odată socotelile. Şi acum tot dumneata îmi reproşezi slăbiciunea pe care aş avea-o pentru dânsa, când chiar dumneata ai învăţat-o cum să mă prindă în laţ! Mi-a povestit chiar ea tot, da, da, chiar ea cu

gura ei, şi dac-ai şti ce haz făcea de tertipurile dumitale! Vrei să mă bagi la puşcărie pentru că eşti gelos pe mine, pentru că-i dai târcoale şi n-o mai slăbeşti cu dragostea dumitale; asta tot de la dânsa o ştiu, şi tot aşa îşi bătea joc de dumneata, auzi, râdea de dumneata povestindu-mi. Acesta este omul, Sfinţiile voastre, acesta este tatăl ce are îndrăzneala să-şi mustre feciorul că-i un desfrânat! Domnilor, sunteţi martori, iertaţi-mi ieşirea de adineauri, dar, vă spun, din capul locului am presimţit că bătrânul ăsta făţarnic v-a chemat aici pe toţi numai ca să facă scandal. Venisem cu gândul să-l iert dacă mi-ar întinde mâna, să-l iert şi să-i cer iertare! Dar cum în momentul ăsta m-a jignit nu numai pe mine, dar pe o fiinţă cu un suflet nobil cum rar se întâlneşte, o fată pentru care am cel mai profund respect, încât nici nu îndrăznesc să-i rostesc numele tare, am hotărât să dau în vileag toate sforăriile lui, chiar dacă este vorba de tatăl meu...

Dmitri Fiodorovici nu mai apucă să termine. I se aprinseseră ochii în cap şi gâfâia cu suflarea tăiată. Dar şi ceilalţi erau tot atât de tulburaţi. Toţi, în afară de stareţ, se ridicară, nervoşi, în picioare. Ieromonahii priveau scena cu o figură încruntată, dar aşteptau să audă şi părerea stareţului. Bătrânul însă şedea la locul lui, palid ca un mort, dar nu de emoţie, ci biruit de o slăbiciune bolnăvicioasă. Un surâs blajin îi mijea pe buze, şi din când în când ridica mâna, ca şi cum ar fi vrut să stăvilească furia celor doi năbădăioşi, şi fără îndoială că în alte împrejurări un singur gest din partea lui ar fi reuşit să curme gâlceava; părea totuşi că aşteaptă ceva, şi se uita atent când la unul, când la celălalt, ca şi când ar vrea să înţeleagă un lucru asupra căruia dorea să fie pe deplin lămurit. De astă dată Piotr Aleksandrovici Miusov se simţi definitiv umilit şi ruşinat.

— Suntem cu toţii vinovaţi de scandalul ăsta! rosti el tulburat. Şi totuşi, venind încoace, nici n-aş fi bănuit c-o să se întâmple una ca asta, deşi ştiam foarte bine cu cine am de-a face.... Trebuie să isprăvim odată! Preasfinţia voastră, vă rog să mă credeţi că nu cunoşteam toate amănuntele ce

au fost date acum în vileag în faţa noastră şi că sunt lucruri pe care abia acum le aud pentru prima oară. Vă mărturisesc că nu mă aşteptam la aşa ceva…Un tată gelos pe fiul lui din pricina unei femei desfrânate şi care unelteşte cu lepădătura asta să-şi bage fiul în puşcărie… Ca să vedeţi cu ce fel de oameni am fost silit să vin aici… Am fost indus în eroare, v-o spun cu mâna pe inimă, am fost indus în eroare, şi nu numai eu…

— Dmitri Fiodorovici! răcni deodată Fiodor Pavlovici cu un glas ce parcă nu mai era al lui, dacă n-ai fi copilul meu, te-aş provoca imediat la duel… cu pistolul, la trei paşi… prin batistă! Da, da, prin batistă, încheie el bătând din picior.

Sunt momente când mincinoşii inveteraţi, care toată viaţa lor au jucat teatru, ajung să fie prinşi în asemenea măsură de propriul lor joc, încât încep să tremure de emoţie şi să plângă cu lacrimi adevărate, deşi chiar în aceeaşi clipă (sau o clipă mai târziu) ar putea să-şi şoptească în sinea lor: „Minţi fără ruşine, nemernic bătrân, nu-ţi dai seama că joci teatru, cu toată mânia ta «sfântă», uite, chiar acum în acest «sfânt moment de aprigă mânie»„.

Dmitri Fiodorovici se încruntă fioros şi-şi măsură din ochi tatăl cu un nemărginit dispreţ.

— Mă gândeam… credeam… rosti el încet, reţinut, c-o să mă întorc în oraşul în care m-am născut cu îngerul vieţii mele, cu logodnica mea, ca să-l îngrijesc la bătrâneţe, şi ce-am găsit? Un desfrânat fără pereche, un panglicar neruşinat.

— Duel, duel! îndruga întruna ghiujul, gâfâind şi împroşcând cu bale la fiecare cuvânt. Iar dumneata, Piotr Aleksandrovici Miusov, află de la mine, domnul meu, că în tot neamul dumitale poate n-a existat şi nu există o femeie mai cinstită – auzi dumneata! – mai cinstită decât „lepădătura” asta, cum zici dumneata, cum ai avut obrazul adineauri să-i spui! Cât despre dumneata, Dmitri Fiodorovici, care ţi-ai lăsat logodnica pentru aceeaşi „lepădătură”, înseamnă că ţi-ai dat seama şi dumneata că

nici chiar logodnica dumitale nu-i ajunge la călcâie. Aşa, ca să ştiţi acum cine-i femeia aceasta!

— Ruşine! izbucni deodată părintele Iosif.

— Ruşine şi ocară! repetă cu glasul lui tineresc, tremurând de emoţie, Kalganov, care nu scosese o vorbă până atunci.

— De ce mai face umbră pământului omul ăsta?! îşi smulse un muget înăbuşit din piept Dmitri Fiodorovici, care era ca turbat de mânie; şi ridică din umeri într-un chip atât de ciudat, încât toată lumea avu o clipă impresia că-i cocoşat. Spuneţi-mi, cum de i se îngăduie să mai pângărească faţa pământului cu ticăloşia lui? Şi îşi roti privirile, cu mâna întinsă spre bătrân, rostind răspicat, cu voce scăzută, fiece cuvânt.

— L-aţi auzit, l-aţi auzit ce spune paricidul, cuvioşilor? se năpusti Fiodor Pavlovici asupra părintelui Iosif. Iată şi răspunsul la indignarea dumitale! Ruşine? De ce să-mi fie ruşine? „Lepădătura” asta, cum îi ziceţi voi, femeia asta „uşoară” poate că-i de o mie de ori mai sfântă decât voi, domnilor călugări, care căutaţi mântuirea sufletului. Cine ştie, poate c-o fi fost silită în tinereţe de mediul în care trăia să apuce pe o cale greşită, în schimb „a iubit mult”, şi Hristos a iertat-o pe femeia care a iubit mult...

— Domnul nostru Hristos a iertat-o, dar nu pentru o iubire ca asta, izbucni scos din sărite părintele Iosif, de obicei atât de blajin.

— Ba nu, ca asta, ca asta, pentru o iubire ca asta, părinţeilor, da, da, ca asta! Vreţi să vă mântuiţi aici sufletul îndopându-vă cu varză şi vă credeţi sfinţi! Mâncaţi în fiecare zi porcuşori,[24] câte unul pe zi, şi vă închipuiţi c-o să-l puteţi cumpăra cu porcuşori pe Dumnezeu!

— E prea din cale-afară, s-a întrecut cu gluma! protestau toţi din toate părţile.

Scena aceasta revoltătoare avu însă un final cu totul neprevăzut. Stareţul se sculă brusc de pe scaun. Alioşa, care stătea pierit de spaimă, neliniştindu-se pentru fiecare în parte, şi mai ales pentru dânsul, abia mai avu vreme să-l

24 Specie de peşte mărunt de apă dulce.

ia de braţ. Bătrânul făcu un pas spre Dmitri Fiodorovici şi, când ajunse în dreptul lui, se lăsă în genunchi. Alioşa crezu că i se tăiaseră picioarele din pricina slăbiciunii, dar nu era aşa. Cum stătea aşa, îngenuncheat, bătrânul bătu o mătanie, atingând pământul cu fruntea, stăpân pe mişcările lui şi pe deplin conştient. Alioşa era atât de uimit, încât nici nu mai apucă să-l ajute să se ridice de jos. Un surâs palid mijea pe buzele stareţului.

— Vă cer iertare! Vă cer iertare tuturor! rosti el în sfârşit, făcând plecăciuni în dreapta şi în stânga.

Câteva clipe, Dmitri Fiodorovici rămase locului, ca împietrit. Ce mai era şi asta: să cadă cu faţa la pământ, la picioarele lui? Apoi scoase un strigăt: „O, Doamne!”, şi acoperindu-şi obrazul cu palmele, ieşi buzna pe uşă afară. Oaspeţii îl urmară în grup atât de buimăciţi, încât uitară să-şi mai ia rămas-bun de la gazdă. Numai ieromonahii se apropiară din nou să-i ceară binecuvântarea.

— De ce s-o fi aplecat aşa la picioarele lui? O fi vreun gest simbolic, sau ce? încercă să deschidă iarăşi vorba Fiodor Pavlovici, care se potolise ca prin minune, fără să îndrăznească totuşi să se adreseze cuiva anume. În momentul acela tocmai se pregăteau să părăsească schitul.

— Nu vorbesc cu nebunii şi nici nu văd ce-aş avea de vorbit cu o casă de nebuni, îi răspunse prompt Miusov, mânios. În schimb, pot să-ţi spun că mă lipsesc cu dragă inimă de societatea dumitale, Fiodor Pavlovici, de astă dată, crede-mă, pentru totdeauna! Unde o fi călugărul acela?...

„Călugărul acela”, adică monahul cel tinerel care-i poftise mai înainte la masă din partea egumenului, nu zăbovi să se arate la faţă, ieşindu-le oaspeţilor înainte tocmai când coborau treptele, ca şi cum i-ar fi aşteptat acolo tot timpul.

— Fii atât de bun, cucernice părinte, şi spune-i din partea mea părintelui egumen că mă închin cu tot respectul şi roagă-l pe înaltpreasfântul să mă ierte – numele meu e Miusov – că s-a întâmplat ceva neprevăzut, care mă sileşte să nu pot răspunde cu nici un chip cinstei

de a fi oaspetele Sfinţiei sale la trapeză, deşi aş fi venit cu dragă inimă, spuse Piotr Aleksandrovici.

— Întâmplarea neprevăzută sunt eu! se grăbi să-i ţină isonul Fiodor Pavlovici. Auzi, părintele, Piotr Aleksandrovici nu vrea să mai rămână nicio clipă cu mine, altfel ar fi venit negreşit. Totuşi, ai să te duci, Piotr Aleksandrovici, te rog eu să te duci la părintele egumen, du-te sănătos şi poftă bună! Să ştii că eu sunt cel care refuză invitaţia, nu dumneata. Mă duc la mine acasă să mănânc, da, da, acasă, acasă, aici nu mă simt în stare, Piotr Aleksandrovici, cea mai amabilă rudă a mea!

— Nu-ţi sunt rudă şi nici nu ţi-am fost niciodată, om de nimic ce eşti!

— Într-adins ţi-am spus aşa, ca să te fac să turbezi, fiindcă vrei cu orice chip să te lepezi de asemenea rubedenii, şi totuşi, orice ai zice şi oricât te-ai frământa, pot să-ţi arăt negru pe alb în calendarul bisericesc că am dreptate; am să trimit trăsura să te ia, Ivan Fiodorovici, dacă vrei să rămâi. Cât despre dumneata, Piotr Aleksandrovici, buna-cuviinţă te obligă să te duci la părintele egumen, trebuie oricum să te scuzi pentru toată tevatura de azi...

— Chiar pleci cu adevărat? Nu cumva ne duci iarăşi cu vorba?

— Piotr Aleksandrovici, cum aş mai avea obrazul să vin după tot ce s-a întâmplat?! Mi-am ieşit din fire, domnilor, vă rog să mă iertaţi, m-am înfierbântat! Nici nu ştiţi ce-i în sufletul meu! Mi-e ruşine. Domnilor, sunt oameni în pieptul cărora bate inima lui Alexandru Macedon, alţii au inimioara căţeluşei Fidelka. Aşa ca mine, eu şi căţeluşa Fidelka. Mi-e inima cât un purice! Pot eu să mă duc la masă după o boroboaţă ca asta, să mă îndop cu bucatele lor călugăreşti! Nu mi-ar fi ruşine? Zău, mi-e ruşine, nu pot, scuzaţi-mă!

„Dracu' ştie dacă nu mă duce iarăşi de nas!?” se întrebă îngândurat Miusov, uitându-se nedumerit după bufonul care pleca. La un moment dat, acesta întoarse capul şi, văzând că Piotr Aleksandrovici îl urmărea cu privirea, îi

trimise o bezea.

— Dar dumneata ce faci, mergi la egumen? îl întrebă răstit Miusov pe Ivan Fiodorovici.

— De ce nu? De altminteri, am fost invitat de ieri în mod special.

— Din păcate, mă simt într-adevăr aproape obligat să mă duc la masă, fir-ar să fie! urmă pe acelaşi ton iritat şi plin de amărăciune Miusov, fără să ţină seama că-l aude călugăraşul. Barem acolo să ne cerem iertare pentru ce s-a întâmplat şi să arătăm că nu suntem noi de vină...Ce crezi?

— Da, trebuie să arătăm că nu suntem vinovaţi. Şi apoi, tata nu merge cu noi, observă Ivan Fiodorovici.

— Atâta mai lipsea, să mai vină şi tatăl dumitale! Blestemată să fie de masă! Totuşi, mergeau mai departe cu toţii. Călugăraşul asculta fără să scoată o vorbă. O singură dată doar deschise gura, în timp ce mergeau prin pădure, ca să spună că părintele egumen îi aşteaptă de mult la masă şi că întârziaseră cel puţin o jumătate de oră. Nimeni însă nu-i răspunse. Miusov se uita cu ură la Ivan Fiodorovici.

„Se duce la masă ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat! Obraz de toval şi suflet de Karamazov!” se gândea el.

Capitolul VII

UN SEMINARIST CARIERIST

Alioşa îl conduse pe bătrân în iatac şi-l ajută să se aşeze pe pat. Încăperea era foarte mică şi sumar mobilată doar cu lucrurile strict necesare: un pat îngust de fier, peste care era aşternută o pătură în loc de saltea, iar în colţ, în dreptul icoanelor, un analoghion, şi pe analoghion o cruce şi o evanghelie. Stareţul se lăsă pe pat, istovit de puteri; ochii îi străluceau şi respira cu greutate. După ce se aşeză, se uită atent la Alioşa, ca şi cum ar fi chibzuit în sinea lui ceva.

— Du-te, dragul meu, du-te, îmi ajunge Porfiri, grăbeşte-te! Au nevoie de tine acolo; du-te la părintele egumen, şi serveşte-i la masă.

— Binecuvântaţi-mă, Sfinţia voastră, şi îngăduiţi-mi să rămân aici, se rugă Alioşa.

— Ei au mai multă nevoie de tine. Nu-i pace între ei. Du-te să-i serveşti şi caută să le vii într-ajutor. Când s-o stârni iarăşi satana, spune o rugăciune. Şi să ştii, fiule (aşa-i plăcea lui să-l numească pe Alioşa), că locul tău de acum încolo nu-i aici. ţine minte asta, flăcăule! Când m-oi învrednici să mă înfăţişez ziditorului, tu trebuie să pleci din mănăstire. Să pleci de tot.

Alioşa avu o tresărire.

— De ce tresari? locul tău deocamdată nu este aici. Te binecuvântez pentru o însemnată chemare ce ai de împlinit în lume. Ai să pribegeşti mult, fiule. Va veni vremea să te însori, da, trebuie... Multe o să ai de pătimit până ţi-o fi dat să te întorci iarăşi aici! Şi multe o să ai de făcut... Dar nu mă îndoiesc de tine, de aceea te trimit. Să-ţi ajute domnul nostru Hristos. Ai grijă de-l păstrează în sufletul tău, şi o

să te ajute. Vei încerca o grea suferinţă, şi în suferinţa aceea îţi vei afla fericirea. Iată porunca mea: să cauţi fericirea în durere. Munceşte, munceşte fără preget! Să nu uiţi ce ţi-am spus acum, căci, deşi o să mai stăm de vorbă împreună, zilele, ba poate chiar şi orele îmi sunt numărate.

O adâncă tulburare se zugrăvi din nou pe chipul tânărului. Buzele îi tremurau.

— Ce ţi-a căşunat iar? zâmbi blajin stareţul. Fie îngăduit mirenilor să-şi petreacă morţii cu plânset şi jale, în inima noastră noi ne bucurăm pentru fiecare schimnic răposat întru Domnul. Ne bucurăm şi ne rugăm pentru el. Şi acum, lasă-mă singur. Vreau să mă rog. Du-te, grăbeşte-te. Rămâi lângă fraţii tăi. Şi nu numai lângă unul singur, ci lângă amândoi.

Stareţul ridică mâna şi făcu semnul crucii. Era cu neputinţă să nu-i dea ascultare, deşi Alioşa ar fi vrut din toată inima să rămână lângă el. Şi ardea de nerăbdare să-l întrebe, îi stătea chiar pe limbă să-i spună: „Ce a fost cu mătania aceea, de ce v-aţi închinat până la pământ în faţa fratelui meu Dmitri”, dar nu îndrăzni. Ştia că, dacă s-ar fi putut, bătrânul i-ar fi spus şi singur, fără să-l fi iscodit. Iar dacă tăcea, însemna că aşa îi era vrerea. Alioşa rămăsese încremenit când îl văzu căzând la pământ: credea cu tot dinadinsul că mătania aceea trebuie să aibă un tâlc ascuns. O semnificaţie misterioasă şi poate chiar cutremurătoare. Ieşind pe poarta schitului în grabă ca să ajungă la mănăstire, la părintele egumen, înainte de a se aşeza lumea la masă (bineînţeles numai ca să-i servească pe oaspeţi), simţi o strângere de inimă şi se opri locului: îi răsuna din nou în urechi, ca aievea, glasul stareţului proorocindu-şi sfârşitul apropiat.

Bătrânul vorbise cu prea mare convingere pentru ca prezicerile lui să nu se adeverească fără doar şi poate. Alioşa credea cu sfinţenie în cuvântul lui. Dar ce-o să se facă fără el, cum o să poată oare să trăiască fără a-l mai vedea, fără a-i mai auzi glasul vreodată? Unde o să se ducă? Îi poruncise să nu verse nicio lacrimă şi să plece din mănăstire, Doamne! De mult nu mai încercase o durere

atât de cumplită! Întinse pasul la drum, grăbindu-se să străbată limba de pădure ce despărţea schitul de mănăstire, şi ca să nu se mai gândească la nimic – era prea dureros – privi pinii seculari ce străjuiau cărarea. Nu avea mult de mers, să tot fi fost vreo cinci sute de paşi, şi la ceasul acela nu putea să întâlnească pe nimeni în cale; totuşi, la cea dintâi cotitură, îl zări pe Rakitin, care parcă aştepta pe cineva.

— Nu cumva mă aştepţi pe mine? întrebă Alioşa, ajungând în dreptul lui.

— Ba chiar pe tine, râse Rakitin. Te grăbeşti să te duci la părintele egumen? Ştiu, are masă mare. De mult n-a mai fost asemenea ospăţ la mănăstire, de când, dacă mai ţii minte, i-a primit pe arhiereu şi pe generalul Pahatov. Eu n-am ce căuta acolo, dar tu du-te, trebuie să fie cineva să servească la masă. Voiam numai să-mi explici şi mie ce poate să însemne aiureala asta?

— Ce aiureală?

— Plecăciunea pe care stareţul a făcut-o în faţa frăţiorului tău Dmitri Fiodorovici. A dat cu fruntea de podele.

— Cine, părintele Zosima?

— Da, el.

— A dat cu fruntea de podele?

— Ah, crezi c-am fost necuviincios?! Nu-i nimic, să lăsăm fasoanele deoparte. Hai, spune-mi ce înseamnă aiureala asta?

— Nu ştiu, Mişa.

— Eram sigur că n-o să-ţi spună nimic. Fireşte, nu e nimic de mirare, încă una dintre cucernicele lor inepţii. Figura asta trebuie să aibă totuşi un tâlc. Acum ai să vezi, toţi drept-credincioşii din oraş au să se întrebe: „Ce poate să însemne aiureala asta?” şi o să se întindă vorba în toată gubernia. Eu cred că moşul, căruia într-adevăr nu-i scapă nimic, a mirosit dinainte crima. Miroase urât la voi, pute!

— Ce crimă?

Se vedea cât de colo că Rakitin avea ceva de spus.

— O să se întâmple o crimă în onorabila voastră familie,

cu frăţiorii tăi şi cu babacul cel bogat. De aceea s-a dat cu capul de pământ părintele Zosima, gândindu-se la ce o să fie. Mai târziu, dacă s-o întâmpla ceva, o să se facă zarvă mare: „Ei, aţi văzut, o să spună toată lumea, Sfinţia sa avea harul proorocirii, n-a prezis c-o să fie aşa?”, deşi s-ar putea întreba cineva: ce proorocire mai e şi asta, să te dai cu capul de podele?! De, o fi simbolic, o alegorie, sau dracu' mai ştie ce! Şi-aşa o să se ducă zvonul până hăt-departe şi mereu o să-l pomenească; a prezis crima, a ghicit cine o să fie ucigaşul. Ca smintiţii, îşi fac cruce când trec pe lângă o cârciumă şi aruncă cu pietre în biserică. Aşa şi stareţul tău: pe nevinovat îl alungă cu băţul şi în faţa ucigaşului cade în genunchi.

— Ce crimă? Care ucigaş? Ce tot vorbeşti acolo?! şi Alioşa se opri ca ţintuit locului în faţa lui Rakitin.

— Care? Parcă tu nu ştii!? Pun rămăşag că şi tu te-ai gândit la asta. Stai, stai, este interesant, tu nu minţi niciodată, deşi de multe ori se întâmpla să calci în strâchini; spune drept: te-ai gândit la asta sau nu?

— M-am gândit, mărturisi în şoaptă Alioşa. Rakitin nu mai ştia ce să creadă.

— Nu zău?! Te-ai gândit? strigă el.

— Adică, să vezi... nu că m-aş fi gândit, murmură Alioşa, dar când te-am auzit spunând lucrurile astea atât de ciudate, mi s-a părut că mi-au trecut şi mie prin cap.

— Ei vezi, vezi!? Nici nu se putea să vorbeşti mai lămurit! Azi, când te uitai la babacul şi la frăţiorul tău Mitenka, te-ai gândit la crimă, nu-i aşa? Prin urmare, n-am greşit?...

— Stai, stai puţin! îl întrerupse Alioşa neliniştit. De unde ai scos asta?... Şi mai întâi, nu înţeleg, zău, de ce eşti atât de curios...

— Aici sunt două întrebări cu totul deosebite, dar amândouă fireşti. Am să-ţi răspund la fiecare în parte. De unde am scos asta? N-aş fi observat nimic, poate, dacă nu mi-aş fi dat seama astăzi ce fel de om este fratele tău Dmitri Fiodorovici, dacă nu l-aş fi văzut aşa cum este, până-n fundul rărunchilor. Nu ştiu ce trăsătură anume m-a

făcut să-l înţeleg pe deplin. Oamenii aceştia, cinstiţi până-n adâncul inimii, dar robiţi poftelor trupeşti, au un punct vulnerabil, pe care nu trebuie cu nici un preţ să-l atingi. Altfel... altfel sunt în stare să bage cuţitul şi în tatăl lor. Iar babacul, pe lângă alte celea, mai este şi beţiv, desfrânat şi fără măsură în toate. N-a ştiut niciodată ce înseamnă cumpătarea. Nici unul, nici celălalt n-au să fie în stare să se stăpânească, şi atunci, bâldâbâc! Au să se dea amândoi de-a dura în şanţ!...

— Nu, Mişa, nu, dacă e numai atât, atunci îmi dai curaj. N-au să ajungă niciodată până acolo!

— Atunci de ce tremuri? Ştii ceva, Mitenka al tău poate să fie el oricât de cinstit (e prost, dar cinstit), totuşi, este un senzual. Ăsta este Mitenka în fond, un senzual prin definiţie. Blestemată meteahnă, pe care a moştenit-o de la taică-său... Mă uit la tine şi nu mă pot dumeri: cum de ai rămas tu neprihănit? Doar şi tu eşti un Karamazov! La voi în familie senzualitatea a întrecut orice măsură. Ei, şi acum, aceşti trei senzuali se pândesc unul pe altul... cu cuţitul la brâu... S-au izbit câteşitrei cap în cap; cine ştie dacă nu-ţi vine şi ţie rândul?!...

Alioşa avu o tresărire ciudată.

— Dacă e vorba de femeia aceea, greşeşti. Dmitri... o dispreţuieşte.

— Pe Gruşenka? Nu, drăguţule, n-o dispreţuieşte. Daca este adevărat ce se spune că şi-a părăsit logodnica pentru ea, atunci nu se poate s-o dispreţuiască. Aici... aici este ceva, frăţioare, ce nu poţi tu să pricepi. Când un bărbat se îndrăgosteşte de o femeie nurlie, de un trup frumos de femeie, sau numai de o bucăţică din el (asta numai un pătimaş poate să înţeleagă), e în stare să-şi oropsească copiii, să vândă pe taică-său şi pe maică-sa, Rusia, patria, tot; cât ar fi el de cinstit, ajunge să fure; de blajin, să omoare, de devotat, să trădeze. Puşkin, bardul celor mai nurlii picioruşe, le-a cântat în versuri; sunt alţii însă care nu le cântă, dar nu pot să vadă un picior frumos fără să-i apuce tremuriciul. Şi încă de-ar fi vorbă numai de picioare... Aşadar, cum vezi, dragul meu, în cazul acesta

dispreţul nu ajută la nimic; chiar dacă ar dispreţui-o pe Gruşenka, tot n-ar putea să se despartă de ea.

— Aici îl înţeleg, rosti din senin Alioşa.

— Zău? Aşa o fi, dacă ai sărit în sus de la primul cuvânt!... rânji Rakitin cu o bucurie răutăcioasă. Ai scăpat-o fără să-ţi dai seama, te-a luat gura pe dinainte. Mărturisirea este cu atât mai preţioasă; prin urmare, ştii şi tu ce-i aceea senzualitate, nu e un lucru chiar atât de nou pentru tine şi l-ai mai rumegat în minte. Vai de capul tău, copil neprihănit! Tu, Alioşa, eşti atât de blând, ca un sfânt, dar tare mi-e teamă că eşti ca o apă liniştită: dracu' ştie la câte altele nu te-oi mai fi gândit tu, numai ăl cu coarne ar putea să spună ce-oi fi adunat tu în minte! Un prunc nevinovat care să cunoască asemenea lucruri! De când te urmăresc!... Şi tu, frăţioare, eşti tot un Karamazov, get-beget Karamazov, prin urmare, legile firii şi ale selecţiei naturale înseamnă ceva. După taică-tău, eşti senzual; după maică-ta, lovit cu leuca. De ce tremuri? Pentru că spun adevărul? Ştii ce mi-a spus Gruşenka într-o zi: „Adu-l la mine (pe tine adică). Am să-i dau jos anteriul”. Nici nu-ţi închipui cât s-a rugat de mine: adu-l, şi pace! Mă întrebam chiar: de ce-o fi aşa curioasă oare să te vadă? Şi să ştii că Gruşenka e o femeie cum rar întâlneşti!

Alioşa avu un zâmbet silit.

— Multe salutări din partea mea, dar spune-i că n-am să răspund la invitaţie. Haide, isprăveşte, Mihail, spune tot ce ai de spus, şi pe urmă o să-ţi destăinui şi eu la ce mă gândesc.

— Ce să mai spun, m-am lămurit acum. Poveste veche, dragul meu! Dacă până şi tu eşti un pătimaş, atunci ce să mai vorbim despre fratele tău bun Ivan? Şi el – nu-i aşa? – e tot un Karamazov. Toţi sunteţi pătimaşi, hrăpăreţi şi ţicniţi! Fratele tău Ivan deocamdată publică aşa, ca să se afle în treabă, sau cine ştie ce socoteli neroade şi-o fi făcut, nişte articole teologice de duzină, deşi în fond este ateu şi nu se sfieşte să-şi mărturisească meteahna. Pe de altă parte, încearcă să-i sufle logodnica lui Mitea, şi se pare că până la urmă o să şi reuşească. Mai mult: are să i-o sufle

cu permisiunea lui Mitenka, pentru că Mitenka e gata să i-o cedeze cu dragă inimă, numai să se descotorosească de ea şi să plece cât mai iute la Gruşenka. Asta cu toate că Mitenka este un suflet nobil şi absolut dezinteresat. Oamenii ca el sunt cei mai nefaşti! Dracu' să-l înţeleagă: îşi dă seama că-i un nemernic, şi totuşi se complace în ticăloşia lui. Şi acum ascultă mai departe: în momentul de faţă ghiujul de tătic îi stă în drum lui Mitenka. Fiindcă, vezi tu, şi lui moşulică i s-au aprins călcâiele după Gruşenka, îi curg balele când o vede. Numai din pricina ei a făcut atâta tămbălău adineauri, în chilie, pentru că Miusov a îndrăznit să-i spună „lepădătură”. E amorezat lulea. Mai înainte se slujea de ea în tot felul de matrapazlâcuri cu speluncile lui şi, bineînţeles, o plătea; iar acum, când a deschis ochii şi a văzut-o mai bine, a luat şi el foc şi-i dă mereu ghes cu tot felul de propuneri nu tocmai curate, mă-nţelegi? Ai să vezi ce o să fie când s-or întâlni babacul cu feciorul pe aceeaşi potecuţă, piept în piept: prăpăd, nu altceva! Gruşenka deocamdată nu se ţine nici cu unul, nici cu altul, dă din coadă, îi aţâţă, stă deoparte, cumpănind de la care poate să tragă mai mult folos, pentru că, deşi ar putea să-i pape ceva parale ghiujului, ştie că niciodată n-o să se însoare cu ea, şi până la urmă n-ar fi de mirare să-l apuce cărpănoşia şi să strângă baierile pungii. În privinţa asta, Mitenka poate să aibă mai multă căutare; chiar dacă nu are bani, e gata să se însoare cu ea. Da, da, ascultă-mă pe mine, este gata să se însoare! E-n stare să-şi părăsească logodnica, pe Katerina Ivanovna, o frumuseţe de fată, cum rar întâlneşti, bogată, de familie nobilă – taică-său era colonel – şi să se însoare cu Gruşenka, fosta ţiitoare a unui negustor bătrân, Samsonov, un mocofan desfrânat, care a ajuns acum primarul oraşului. Din câte ţi-am spus, nu crezi c-ar putea ieşi într-adevăr un caz penal? Ei, uite, tocmai asta aşteaptă şi frăţiorul tău Ivan, şi atunci să vezi ce pleaşcă o să-i pice: o să pună mâna şi pe Katerina Ivanovna, după care tânjeşte, şi pe cele şaizeci de mii de ruble zestre. Pentru un amărât ca el, golan, este un început destul de promiţător. Şi bagă de seamă: nu numai că Mitenka n-o să-

i ţină nicio supărare, dar o să-i rămână chiar îndatorat până la sfârşitul zilelor. Am aflat şi am toate motivele să cred că-i aşa, că nu mai departe decât săptămâna trecută, Mitenka, beat mort într-o cârciumă, cu o droaie de ţigănci în jurul lui, a strigăt în gura mare că nu este vrednic de logodnica sa, Katerina Ivanovna, şi că numai fratele lui, Ivan, merită să aibă o femeie ca dânsa. Cât despre Katerina Ivanovna, până la urmă cred că n-o să dea pe uşă afară un bărbat atât de seducător ca Ivan Feodorovici; şi acum chiar stă în cumpănă între ei. Nu ştiu, zău, ce-o fi având omul ăsta de v-a fermecat în aşa hal pe toţi încât aţi căzut în extaz! Şi el în timpul ăsta râde în sinea lui şi probabil se gândeşte: „Eu cu foloasele şi voi cu ponoasele”.

— De unde ştii toate astea? De ce vorbeşti cu atâta siguranţă? îl întrebă deodată Alioşa tăios, încruntându-se.

— Dar tu de ce mă întrebi? şi de ce tremuri dinainte de teama răspunsului pe care aş putea să ţi-l dau? Prin urmare, crezi şi tu că spun adevărul.

— Ştiu eu că nu-l înghiţi pe Ivan. Ivan nu e omul care să jinduiască după bani.

— Ce vorbeşti? Dar frumuseţea Katerinei Ivanovna? Aici nu-i vorba numai de bani, cu toate că nici şaizeci de miare nu sunt chiar de lepădat.

— Ivan are năzuinţe mai înalte. Să nu-ţi închipui că-l ispitesc câteva mii de ruble! Ivan nu umblă nici după bani, nici după o viaţă tihnită. Poate că şi el caută suferinţa.

— Ce aiureală mai e şi asta? De, voi ăştia... nobilii!...

— Mişa, sufletul lui e tare zbuciumat şi mintea, bântuită de gânduri. Ivan are probleme mari, cărora nu le-a găsit încă dezlegarea. Oamenii ca dânsul n-au ce căuta cu milioanele, tot ce-l interesează pe el este să găsească o soluţie.

— Asta înseamnă plagiat, Alioşa. L-ai parafrazat pe babacul tău. Ce enigmă v-a mai pus Ivan în faţă? strigă Rakitin. Se vedea cât de colo că era plin de fiere. Se schimonosise la faţă şi gura i se strâmbase. O enigmă puerilă, la mintea cocoşului. Pune-ţi cât de cât creierul la contribuţie, şi ghiceşti pe loc. Articolul lui este derizoriu, o

inepţie. Ai auzit şi tu adineauri teoria aceea stupidă: „Dacă nu există nemurirea sufletului, înseamnă că nu există nici virtute, şi deci totul este permis”. (ţii minte ce a strigat atunci frăţiorul tău Mitenka: „Asta n-am s-o uit niciodată!”) O teorie care poate să-i încânte pe nemernici, ba nu, nu pe nemernici, e o prostie, de ce să folosesc vorbe goale... ci pe nişte copii cu fumuri în cap, abia ieşiţi de pe băncile şcolii, „cu o insondabilă profunzime de gândire”. Un fanfaron; şi-apoi, în fond: „Ce mi-e roade oase, ce mi-e oase roade?” Toată teoria lui e o aiureală. Omenirea nu se poate să nu găsească în sine puterea de a trăi în numele virtuţii, chiar fără să creadă în nemurirea sufletului! O va afla în dragostea pentru libertate, pentru egalitate, pentru fraternitate... Rakitin se înfierbântase, aproape că-şi pierduse cu totul controlul. Deodată însă se opri brusc şi după o clipă adăugă cu un rânjet şi mai strâmb ca înainte: Am trăncănit destul. De ce zâmbeşti? Ai impresia că spun prostii?

— Nu, nici prin gând nu mi-a trecut aşa ceva. Ştiu foarte bine că eşti inteligent, ţi s-a părut... probabil, am zâmbit numai aşa, într-o doară. Înţeleg de ce te-ai înfierbântat, Mişa. După înflăcărarea ta îmi dau seama că nici ţie nu-ţi este indiferentă Katerina Ivanovna. Am bănuit mai de mult frăţioare, de aceea, vezi, nu poţi să-l suferi pe Ivan. Eşti gelos pe el?

— Nu cumva sunt gelos şi pe bănuţii ei? Hai, spune tot, nu-i aşa?

— Nu, nici vorbă nu poate fi de bani, n-am avut intenţia să te jignesc.

— Te cred, dacă zici. Să vă ia dracu' pe amândoi, şi pe tine, şi pe frăţiorul tău Ivan! Nu puteţi pricepe că orişicum, chiar dacă n-ar fi Katerina Ivanovna la mijloc, tot nu l-aş putea îndrăgi. Ei, fir-ar să fie, de ce să-mi fie drag? Dumnealui binevoieşte să mă facă cu ou şi cu oţet, şi eu să n-am dreptul să i-o plătesc?

— Nu l-am auzit niciodată vorbind despre tine, nici de rău, nici de bine, nici măcar nu ţi-a pomenit numele vreodată.

— Ba, mă rog, eu am aflat că mai acum câteva zile, acasă la Katerina Ivanovna, m-a aranjat cum e mai frumos, drăguţul de el, ca să vezi că totuşi îl interesează preaplecata dumitale slugă! Nu ştiu, zău, care dintre noi e gelos pe celălalt!... Nu ştiu! Vorbind despre mine, a binevoit să insinueze că dacă nu mă hotărăsc mai curând să îmbrac rasa de arhimandrit şi să mă dedic vieţii monahale, n-o să treacă mult, şi o să plec negreşit la Petersburg, unde o să mă aciuez în redacţia unei reviste mai voluminoase, în calitate de critic, şi, după ce o să scriu vreo zece ani la revista respectivă, am s-o trec în cele din urmă pe numele meu. Şi când va apărea sub conducerea mea, am să caut să-i dau o orientare liberală şi ateistă, chiar cu ceva lustru socialist, totul făcut însă cu tact, fiindcă, de fapt, n-am să ţin nici cu unii, nici cu alţii, singurul meu scop fiind să-i pot duce de nas pe neghiobi. Şi frăţiorul tău spunea mai departe că, în orice caz, nuanţa socialistă a publicaţiei n-o să mă împiedice câtuşi de puţin să depun la bancă în contul meu banii realizaţi din abonamente ca, odată şi odată, când se va ivi vreo ocazie, prin mijlocirea vreunui ovreiaş oarecare, să mă folosesc de ei pentru a clădi la Petersburg o casă cât toate zilele, în care o să se mute redacţia, rămânând ca etajele celelalte să le dau cu chirie. Ştia cu precizie chiar şi locul unde o să ridic casa: lângă podul nou de piatră peste Neva, ce, după cât se pare, e în proiect, urmând să fie construit între Liteinaia şi Vîborgskaia...

— Ce vorbeşti, Mişa?! Tare mi-i teamă c-aşa o să se şi întâmple, punct cu punct! râse înveselit Alioşa.

— Eşti cam sarcastic dumneata, Aleksei Fiodorovici!

— Nu, nu, zău, am glumit, iartă-mă! Mă gândeam la cu totul altceva. Dar dă-mi voie să te întreb: cine a putut să-ţi împărtăşească toate amănuntele astea, de la cine le-ai auzit? Nu cumva ai fost şi tu atunci la Katerina Ivanovna, când s-a vorbit despre tine?

— Nu n-am fost, în schimb a fost Dmitri Fiodorovici, şi eu am auzit toate astea din gura lui; nu că mi le-ar fi spus chiar mie personal, dar am tras cu urechea, fără să vreau

bineînţeles, pentru că eram în iatacul Gruşenkăi în momentul acela şi nu puteam să ies de acolo atâta timp cât el se afla în odaia de alături.

— Ah, da, uitasem că sunteţi rude...

— Rude? Eu rudă cu Gruşenka? protestă Rakitin, roşind brusc. Ce, ai înnebunit? Cred că ţi-a sărit o doagă!

— Dar de ce? Nu sunteţi rude? Eu aşa am auzit...

— Unde puteai să auzi una ca asta? mă rog, dumneavoastră, domnilor Karamazovi, sunteţi mari seniori, boieri de viţă veche, când toată lumea ştie că taică-tău a făcut toată viaţa pe măscăriciul la masa unuia şi a altuia, şi abia dacă era primit de milă la bucătărie! Eu, de, ce sunt decât un biet fecior de popă, un păduche, pentru nişte boieri ca domniile voastre, totuşi, n-aveţi dreptul să mă jigniţi aşa de la obraz şi să-mi râdeţi în nas. Am şi eu demnitate, Aleksei Fiodorovici. Înţelege odată că n-am cum să fiu rudă cu Gruşenka, o femeie de stradă!

Rakitin îşi ieşise din fire.

— Iartă-mă, zău, te rog să mă ierţi, n-aveam de unde să ştiu toate astea... Dar de ce o faci pe Gruşenka femeie de stradă? Crezi într-adevăr că-i o femeie... din alea? Alioşa roşi. Îţi repet: aşa am auzit, că sunteţi rude. Ştiam că te duci mereu pe la ea, şi chiar tu mi-ai spus că nu-i vorba de dragoste între voi... N-aş fi crezut c-o priveşti cu atâta dispreţ? Merită, oare, să fie chiar atât de dispreţuită?

— Dacă mă duc la ea, înseamnă ca am motivele mele, şi cu asta am terminat. Cât despre rudenie, mai curând cred că stimabilul tău frăţior, dacă nu chiar babacul, o să caute s-o vâre, vrând-nevrând, în familia voastră; eu în orice caz n-am nimic comun cu ea. În sfârşit, am ajuns. Du-te mai bine la bucătărie. Ei, dar ce-i asta? Ce s-a întâmplat? Doar nu puteau să isprăvească atât de repede masa!? Nu cumva Karamazovii or mai fi făcut vreun pocinog? Să ştii că-i aşa. Uite-l pe babacul şi uite-l şi pe Ivan Fiodorovici în spatele lui. Au ieşit acum de la egumen. Ce o fi cu părintele Isidor că strigă după ei în cerdac? Văd că taică-tău strigă şi el şi dă din mâini, cine ştie ce blestemăţii o mai fi spunând! Stai, stai, uite-l şi pe Miusov, pleacă cu trăsura, îl vezi? Şi

moşierul Maksimov aleargă mâncând pământul! Ehe, aici a fost un scandal de toată frumuseţea! Vasăzică, n-au mai apucat să şadă la masă. Nu cumva or fi sărit să-l bată pe egumen? Sau poate or fi mâncat ei o papară straşnică!... Zău c-ar merita!...

Rakitin avea dreptate. Scandalul izbucnise într-adevăr. Un scandal nemaipomenit, pe nepusă masă. Şi totul din pricina unei „inspiraţii” de moment.

Capitolul VIII

SCANDALUL

În clipa când Miusov şi Ivan Fiodorovici ajunseră la egumen şi se pregăteau tocmai să intre, în sufletul lui Piotr Aleksandrovici, care de felul lui era un om cumsecade şi delicat, se petrecu un proces tot atât de delicat ca şi el, şi anume: i se făcu dintr-o dată ruşine pentru izbucnirea lui furioasa. Îşi dădu seama că, de fapt, Fiodor Pavlovici nu era decât o secătură, pentru care n-ar fi trebuit să aibă decât cel mai adânc dispreţ, şi că nu făcea să-şi piardă capul şi să-şi iasă din sărite din pricina lui, aşa cum se întâmplase în chilia stareţului. „În orice caz, monahii nu sunt vinovaţi cu nimic, îi trecu deodată prin minte, în timp ce urca treptele de la cerdacul egumenului, iar din moment ce aici sunt numai oameni cumsecade (mi se pare chiar că egumenul se trage dintr-un neam de boieri), atunci de ce n-aş fi drăguţ, amabil şi politicos cu ei?... Să caut, deci, să evit orice discuţie; dimpotrivă, am să le cânt în strună şi să le câştig simpatia cu amabilităţile mele şi... Şi până la urmă nu se poate să nu-şi dea şi ei seama că n-am nimic comun cu acest Esop, cu bufonul, cu saltimbancul ăsta, că am fost înşelat şi eu, ca şi dânşii...”

Cât despre tăierea pădurii şi dreptul de pescuit (unde anume, habar n-avea nici el), voia să le cedeze definitiv mânăstirii, odată pentru totdeauna, chiar în aceeaşi zi, cu atât mai mult cu cât nu era cine ştie ce pierdere pentru el, şi totodată să stingă procesul intentat mănăstirii.

Bunele sale intenţii se conturară şi mai bine în clipa când pătrunseră în sufrageria părintelui egumen. De fapt, nu era chiar o sufragerie, fiindcă în tot corpul de case egumenul nu ocupa decât două camere, ce-i drept, mult

mai comode şi mai încăpătoare decât chilioarele stareţului. Dar nici aceste odăi nu erau mobilate prea confortabil: aceleaşi scaune de brad, îmbrăcate cu piele, de modă veche, aşa cum se făceau pe la 1820; podelele nevopsite; în schimb, totul strălucea de curăţenie, iar la ferestre erau o mulţime de flori scumpe; unicul lucru care atrăgea privirea în momentul acela şi care constituia un lux era masa somptuos aranjată cu toate că şi aici era vorba de ceva relativ: faţa de masă era albă ca neaua, vesela strălucea; trei feluri de pâine, bine coaptă, două sticle de vin, două ulcele pline cu minunatul mied făcut la mănăstire şi o carafă mare de sticlă cu cvas renumit în tot ţinutul. Numai vodca lipsea. Rakitin avea să spună mai târziu că urmau să se aducă la masă cinci feluri de bucate: ciorbă de cegă tânără cu pateuri de peşte, pe urmă peşte rasol, pregătit după o reţetă specială, într-adevăr delicios; după aceea chifteluţe de nisetru, îngheţată, compot şi la sfârşit un fel de jeleu. Rakitin era la curent cu totul fiindcă, împins de curiozitate, îşi băgase nasul în bucătăria egumenului, unde avea cunoştinţele lui. Nu ştiu pe cine nu cunoştea omul ăsta, avea unde vrei şi unde nu vrei legături şi nu exista secret pe care să nu-l dibăcească prin iscoadele sale. Neastâmpărat şi invidios din fire, Rakitin era perfect conştient de capacităţile sale, dar, îngâmfat peste măsură, avea o părere exagerată despre propriile sale aptitudini. Era convins că odată şi odată avea să ajungă cumva un om mare; Alioşa, însă, care ţinea din toată inima la el, era chinuit de gândul că prietenul său avea un fond necinstit, cu atât mai mult cu cât Rakitin nu-şi dădea seama de asta, dimpotrivă, ştiind cu certitudine că nu va fi în stare niciodată să bage mâna în buzunarul altuia, se socotea cu toată sinceritatea de o ireproşabilă onestitate. În această privinţă nu numai Alioşa, dar nimeni pe lume nu avea nicio înrâurire asupra lui.

Rakitin, neavând nicio trecere în mânăstire, nu fusese invitat la masă, ca fiind o persoană fără importanţă, în schimb, fuseseră poftiţi părintele Iosif şi părintele Paisie, împreună cu un al treilea ieromonah. Intrând în sufragerie,

Piotr Aleksandrovici, Kalganov şi Ivan Feodorovici îi aflară pe monahi acolo. Venise şi moşierul Maksimov, care aştepta într-un colţ. Părintele egumen făcu câţiva paşi spre mijlocul încăperii, ca să-şi întâmpine musafirii. Era un bătrân înalt, uscăţiv, dar încă în putere, cu un păr negru, în care străluceau o mulţime de fire argintii, prelung la faţă, cu un aer grav şi auster. Egumenul se înclină tăcut în faţă oaspeţilor, lăsându-i să se apropie ca să le dea binecuvântarea. Miusov dădu chiar să-i sărute mâna, dar monahul se grăbi să şi-o retragă, aşa încât gestul rămase suspendat în gol. În schimb, Ivan Fiodorovici şi Kalganov primiră binecuvântarea după obiceiul pământului, adică întovărăşită de cea mai candidă şi mai docilă pupătură de mână.

— Trebuie să ne cerem iertare, înaltpreasfinţia voastră, începu Piotr Aleksandrovici cu un zâmbet amabil, dar pe un ton solemn şi respectuos, c-am venit fără însoţitorul nostru Fiodor Pavlovici, pe care aţi avut bunătatea să-l poftiţi de asemenea la masă; s-a văzut nevoit să renunţe la invitaţia domniei voastre, şi nu fără motiv. În chilia preacuviosului părinte Zosima, răscolit de vrajba ce s-a încuibat din păcate între dânsul şi feciorul lui, în focul discuţiei i-au scăpat câteva vorbe nepotrivite, adică necuviincioase… lucru pe care Domnia voastră (Miusov se uită la ieromonahi) cred că l-aţi şi aflat. De aceea, dându-şi seama de greşeala săvârşită şi căindu-se sincer, a fost cuprins de ruşine şi, cum nu se simţea în stare să-şi biruie sfiala, ne-a rugat, pe mine şi pe fiul său Ivan Fiodorovici, să vă exprimăm în locul lui adânca sa părere de rău, mâhnirea şi căinţa lui… într-un cuvânt, speră şi doreşte să-şi răscumpere cândva greşeala, până atunci vă roagă să-i daţi binecuvântarea şi să treceţi cu vederea cele întâmplate…

Miusov tăcu. Rostind ultimele cuvinte ale tiradei sale, se simţi atât de încântat de propria sa persoană, încât aproape că-i trecuse cu totul supărarea pe care o încercase puţin mai înainte. Iubea din nou cu toată sinceritatea şi din adâncul inimii întreaga umanitate. Egumenul îl ascultă

într-o atitudine de reculegere şi, dând uşor din cap, spuse:

— Îmi pare rău că n-a putut să vină. Poate că stând la masă s-ar fi simţit bine cu noi, precum şi noi ne-am fi simţit bine cu dânsul. Luaţi loc, vă rog, domnilor.

Se întoarse apoi spre icoană şi începu cu glas tare o rugăciune. Toţi îşi plecară cu smerenie capetele; moşierul Maksimov făcu chiar un pas înainte şi-şi împreună mâinile, în semn de adâncă evlavie.

Tocmai atunci Fiodor Pavlovici socoti cu cale să mai facă şi ultima boroboaţă. Trebuie să spunem că la început fusese într-adevăr decis să plece, dându-şi seama că după purtarea pe care o avusese în chilia stareţului nu mai putea să se ducă cu sufletul împăcat la egumen la masă. Nu că i-ar fi crăpat obrazul de ruşine sau s-ar fi simţit cu musca pe căciulă, poate chiar dimpotrivă; înţelegea, totuşi, că a mai rămâne la masă după toate astea ar fi însemnat o lipsă de bun-simţ. În momentul în care însă caleaşca lui hodorogită trase în faţa hanului şi se urcă în ea, avu o ezitare. Îi veniră în minte cuvintele pe care le rostise în chilia stareţului: „De câte ori intru într-o casă de oameni mi se pare că nu există ticălos mai mare pe faţa pământului, că toată lumea mă primeşte ca pe un măscărici şi atunci îmi zic în sinea mea, dacă-i vorba aşa, chiar am să şi fac pe măscăriciul, fiindcă toţi, până la unul, sunteţi mai nemernici şi mai proşti ca mine”. Şi-i căşună deodată să se răzbune pe toată lumea pentru ticăloşiile pe care el însuşi le făcuse. Îşi aminti că odată, era mult de atunci, nu ştiu cine-l întrebase: „De ce-l urăşti pe cutare?”, la care răspunsese cu obrăznicia lui de saltimbanc: „Să-ţi spun de ce: omul nu mi-a făcut nimic, ce-i drept, în schimb, eu i-am făcut o porcărie crasă, şi de atunci nu mai pot să-l văd în ochi, îl urăsc, numai şi numai din pricina acelei porcării!” Depănându-şi astfel amintirile, cum şedea aşa, gânditor, avu o fluturare de zâmbet răutăcios, privirile i se aprinseră deodată şi buzele începură să-i tremure. „Din moment ce am început, de ce să nu duc lucrul până la capăt? îşi spuse el. Tot nu mai pot să spăl ruşinea orice aş face, de ce n-aş merge atunci cu neruşinarea mai departe

şi să-i mai scuip odată în faţă, ca totul să fie perfect şi să vadă toţi că puţin îmi pasă de ei!” Porunci vizitiului să aştepte, iar el făcu calea întoarsă şi, intrând din nou în mănăstire, se duse glonţ la egumen. Nu ştia încă prea bine ce o să facă, dar simţea că nu mai este stăpân pe sine şi c-ar fi de ajuns un simplu bobârnac, o nimica toată, că să mai înfăptuiască încă o ticăloşie, ceva care să întreacă orice măsură, dar numai o ticăloşie, în nici un caz o crimă, sau cine ştie ce gest nesăbuit, care l-ar putea duce în faţa justiţiei. Găsea totdeauna puterea să se înfrâneze în ultima clipă, lucru de care el însuşi se minuna uneori. Intră în sufragerie tocmai când rugăciunea era pe sfârşite şi toată lumea se pregătea să se aşeze la masă. Oprindu-se în prag, Fiodor Pavlovici făcu din ochi ocolul încăperii, stăruind asupra fiecăruia în parte, şi izbucni deodată într-un hohot de râs, prelung, obraznic şi răutăcios, privindu-i cutezător drept în faţă.

— Credeaţi c-am plecat, şi eu după uşă! răcni el, făcând să răsune pereţii.

O clipă, cei de faţă îl priviră ţintă fără o vorbă, şi toţi simţiră dintr-o dată că în scurt timp o să se întâmple ceva odios şi fără niciun sens şi că, inevitabil, o să izbucnească un scandal. Piotr Aleksandrovici, care până atunci fusese într-o stare de spirit cât se poate de paşnică, fu cuprins brusc de o furie aprigă. Tot ceea ce îşi aflase în cele din urmă împăcarea şi se domolise în sufletul lui se trezi subit, ţâşnind la suprafaţă.

— Nu, nu mai pot să suport! strigă el. E peste puterile mele... nu mai pot!

Tot sângele i se urcase la cap. Nu mai ştia ce spune, se poticnea la fiecare cuvânt, dar acum nu-i mai păsa nici de stil, nici de nimic. Şi fără altă vorbă îşi luă pălăria.

— Ce nu mai poate dumnealui? întrebă Fiodor Pavlovici. Ce este „peste puterile” domniei sale şi ce „nu mai poate”? Preasfinţia ta, pot să intru ori nu? Mă primiţi la masă?

— Poftiţi, cu dragă inimă, răspunse egumenul. Domnilor! Dacă-mi permiteţi, adăugă el fără nicio tranziţie, v-aş ruga din tot sufletul să lăsaţi deoparte orice neînţelegere ce s-ar

putea să existe între dumneavoastră şi să poftiţi cu dragoste, ca o familie paşnică şi cu frică lui Dumnezeu, la neîndestulătoarea noastră masă...

— Nu, nu, imposibil! protestă Piotr Aleksandrovici, ieşindu-şi din fire.

— Dacă Piotr Aleksandrovici simte că nu poate să rămână, cred că nici eu atunci n-am să pot rămâne, şi nici n-am să rămân. De asta m-am şi întors. De-acum încolo am să-l urmez pas cu pas pe Piotr Aleksandrovici; dacă pleacă, plec şi eu cu dânsul, dacă rămâne, o să rămân şi eu. L-aţi supărat rău când aţi pomenit despre familia paşnică, părinte egumen; dumnealui nu vrea să recunoască în ruptul capului că suntem rubedenii! Nu-i aşa, von Sohn? Uite-l şi pe von Sohn! Bună ziua, von Sohn!

— Mie... mie-mi spuneţi aşa? bolborosi perplex moşierul Maksimov.

— Fireşte că dumitale! trâmbiţă Fiodor Pavlovici. Cui altuia? Doar nu-ţi închipui cumva că părintele egumen ar putea fi von Sohn!

— Dar pe mine nu mă cheamă von Sohn, numele meu e Maksimov.

— Ba nu, eşti von Sohn dacă-ţi spun! Preasfinţia voastră, poate că nu ştiţi cine a fost von Sohn... Odată, demult, a avut loc un proces la curtea cu juri; un cetăţean fusese asasinat într-un locaş de pierzanie – aşa li se spune la dumneavoastră, mi se pare, stabilimentelor ăstora; fusese ucis şi prădat, şi cu toate că era la o vârstă destul de respectabilă, îl băgaseră într-o ladă, pe care au bătut-o în cuie şi au expediat-o cu fraht în regulă de la Petersburg la Moscova, cu vagonul de bagaje. În timp ce lada era bătută în cuie, ştiţi ce făceau matracucele? Cântau din guzlă[25] că nişte neruşinate – vreau să zic, adică, la pian. Ăsta a fost von Sohn. Ai înviat din morţi, nu-i aşa von Sohn?

— Cum asta? Ce vrea să spună? ridicară glasul ieromonahii.

— Să mergem! strigă Piotr Aleksandrovici, întorcându-se

25 Guzlă - instrument muzical popular specific popoarelor slave, făcut dintr-o cutie de lemn plată, cu una sau mai multe coarde.

către Kalganov.

— Ba, daţi-mi voie! chelălăi piţigăiat Fiodor Pavlovici, făcând un pas înainte. Daţi-mi voie să spun tot ce am de spus. Adineauri, în chilie, v-aţi supărat pe mine că n-am fost cuviincios şi m-aţi făcut de două parale pentru că am pomenit despre porcuşori. Aşa-i place dumnealui Piotr Aleksandrovici Miusov, scumpa mea rubedenie, ca tot ce spune un om să aibă *plus de noblesse que de sincerite*[26]; eu, dimpotrivă, prefer să aibă *plus de sincerite que de noblesse*[27], nu mă sinchisesc eu de noblesse. Am spus bine, von Sohn? Dacă-mi daţi voie, părinte egumen, eu, deşi sunt un panglicar şi mă port ca atare, înţeleg totuşi să fiu cavaler şi om de onoare şi vreau să aud adevărul pe faţă. Da, sunt un om de onoare, în timp ce la Piotr Aleksandrovici nu este vorba decât de o ambiţie jignită, nimic mai mult. Poate că am venit adineauri aici ca să văd tot şi să arăt care-i adevărul. Feciorul meu Aleksei, precum ştiţi, îşi caută mântuirea sufletului; sunt tatăl lui, şi datoria mea este să-i port de grijă. În tot acest timp am ascultat, m-am prefăcut şi fără să bănuiască nimeni am stat la pândă, iar acum am să vă ofer ultimul act al reprezentaţiei. Care-i mentalitatea la noi? Cine a greşit odată e pierdut pe veci! Ei, uite, eu nu sunt, nu pot să fiu de acord cu asta! Eu vreau totuşi să mă îndrept. Preacuvioşi părinţi, sunt pur şi simplu revoltat de purtarea domniilor voastre! Spovedania este o mare taină, pe care o cinstesc şi în faţa căreia sânt gata să mă închin până la pământ. Când colo, ce mi-a fost dat să văd? Acolo, în chilie, oricine intră cade în genunchi şi se spovedeşte în gura mare. Este permis, oare, să te spovedeşti aşa, în auzul tuturor? Sfinţii părinţi au statornicit că spovedania trebuie să se facă la ureche, numai atunci rămâne o taină, şi aşa a fost din vechime. Cum e posibil să arăt de faţă cu toată lumea că sunt aşa şi pe dincolo... înţelegeţi ce vreau să zic? Uneori poate că mi-e ruşine să spun tot. E scandalos ce se petrece aici! Nu, Cuvioşiile voastre, aşa cum procedaţi dumneavoastră nu

26 Mai multă nobleţe decât sinceritate (fr.).

27 Mai multa sinceritate decât nobleţe (fr.)

mai lipseşte mult ca omul să ajungă la autoflagelare...Cu prima ocazie am să fac un memoriu către Sinod, iar pe fecioru-meu am să-l iau acasă...

Nota bene. Fiodor Pavlovici simţise dincotro bate vântul. Cândva se răspândiseră unele zvonuri răutăcioase, care ajunseseră până la urechile arhiereului (şi nu numai în legătură cu mănăstirea noastră, dar şi cu alte mănăstiri unde stăreţia prinsese rădăcini), că stareţii ar fi foarte cinstiţi de credincioşi în dauna cinului ecumenic şi, între altele, că ei ar abuza de taina spovedaniei etc, etc. Tot atâtea capete de acuzaţie fără niciun temei, care au căzut de la sine încă de atunci şi la noi, şi în alte părţi. Diavolul prostiei însă, care pusese stăpânire pe Fiodor Pavlovici şi care îl făcea acum să alunece zgândărindu-i nervii, din ce în ce mai adânc în abisul ruşinii, îi suflă la ureche această veche învinuire, din care el însuşi nu înţelegea nicio iotă. Nici măcar nu se pricepuse s-o formuleze ca lumea, cu atât mai mult cu cât în ziua aceea nimeni nu îngenunchease, nici nu se spovedise în gura mare, aşa cum pretindea el, în chilia stareţului. Fiodor Pavlovici nu avusese, aşadar, prilejul să vadă nimic din toate astea cu ochii lui, mulţumindu-se doar să repete unele zvonuri şi calomnii perimate, de care abia dacă-şi mai aducea aminte, în momentul când îi scăpase însă această prostie, îşi dăduse chiar el seama că era ceva absurd şi căutase să dovedească pe loc auditorului, şi mai mult sieşi, că nu era totuşi nimic absurd la mijloc. Şi deşi ştia că fiecare cuvânt nu făcea decât să adauge o absurditate şi mai mare la cele de mai înainte, nu fu în stare să-şi pună frâu gurii şi-şi dădu drumul la vale.

— Ce murdărie! protestă Piotr Aleksandrovici.

— Îmi daţi voie, interveni egumenul. În vechime se spunea: „şi dezlegându-şi limba, mi-a spus multe şi grele cuvinte de ocară, unele spurcate. Iară eu, auzindu-l, mi-am zis în sine: acest leac de la Iisus este şi trimis a fost pentru tămăduirea sufletului meu trufaş”. De aceea, vă mulţumim cu smerenie, scumpul nostru oaspete!

Şi se înclină adânc în faţa lui Fiodor Pavlovici.

— Ie-te-te! Bigotism şi poliloghie răsuflată! Fraze şi gesturi stereotipe! Minciuni învechite şi plecăciuni până la pământ: tipicărie curată! Cunoaştem noi plecăciunile astea! „O sărutare pe buze şi un pumnal în inimă”, ca în Hoţii lui Schiller[28]. Nu-mi place ipocrizia, Cuvioşiile voastre, eu iubesc adevărul; dar nu în peştişori stă adevărul, şi asta am spus-o sus şi tare! Părinţi monahi, de ce postiţi, rogu-vă? De ce aşteptaţi răsplata în ceruri? Pentru o răsplată ca asta aş fi în stare să postesc şi eu! Nu, Cuvioase, caută mai bine să fii virtuos în viaţă, să aduci folos societăţii, nu te fereca în mănăstire ca să stai acolo pe mâncare şi pe băutură şi să ai totul de-a gata, şi nu aştepta o răsplată de acolo, de sus, asta-i ceva mai greu de înfăptuit. Mă pricep şi eu, cum vedeţi, părinte egumen, să ticluiesc fraze frumoase. Ia să vedem ce aţi pregătit aici (şi se apropie de masă). Porto Factori vechi, mied din beciurile fraţilor Eliseev, halal schimnici! Asta nu prea aduce a peştişori! Ia te uită ce de sticluţe au înşirat sfinţii părinţi, he-he! Cine vi le-a adus plocon toate astea? Mujicul rus! Bietul om, care munceşte din greu şi care-şi aduce aici cu mâinile lui bătătorite banul câştigat cu trudă, rupându-l de la gura familiei şi sustrăgându-l cerinţelor statului! Sugeţi sângele norodului, sfinţi părinţi!

— Asta-i prea de tot, cum îţi îngădui asemenea necuviinţă?! izbucni părintele Iosif.

Părintele Paisie tăcea cu înverşunare. Miusov ieşi buzna afară, urmat de Kalganov.

— Ei, şi acum, Sfinţiile voastre, nu-mi rămâne decât să mă duc şi eu după Piotr Aleksandrovici! Puteţi fi siguri că nu mai calc pe aici; chiar dacă m-aţi ruga în genunchi, tot n-am să vin. V-am trimis o mie de rublişoare şi v-aţi ascuţit dinţii, he-he-he! Nu, n-am să vă mai dau nicio para chioară! Mă răzbun pentru tinereţea mea, pentru umilinţele pe care le-am îndurat! urlă el, bătând cu pumnul în masă, într-un acces de prefăcută revoltă. Nu ştiţi ce-a însemnat în viaţa mea mănăstirea asta! Câte lacrimi amare n-am vărsat din pricina ei! Aţi ridicat-o împotriva mea pe

28 Cuvinte rostite de Karl Moor în Hoţii lui Schiller.

propria mea soţie – o apucată! M-aţi afurisit în şapte soboruri, m-aţi făcut de râs şi de ocară în tot ţinutul! Ajunge, părinţeilor, trăim într-un veac liberal, în veacul vapoarelor şi al căilor ferate. Nici o mie şi nici o sută de ruble, nici chiar o sută de copeici, nimic n-o să mai vedeţi de la mine!

Din nou, nota bene. Mănăstirea noastră n-a însemnat niciodată nimic în viaţa lui şi niciodată Fiodor Pavlovici n-a avut prilejul să verse măcar o lacrimă din pricina ei. Dar atât de mult se înfierbântase vorbind despre acele pretinse lacrimi, încât o clipă fu aproape convins că era într-adevăr aşa şi, cuprins de înduioşare, îl podidi plânsul; în acelaşi moment, însă, simţi că era timpul să se oprească. Drept răspuns la minciunile lui veninoase, egumenul dădu iarăşi din cap şi rosti cu solemnitate:

— Stă scris: „îndură cu inima uşoară necinstea ce se abate fără voie asupra ta, fără să te tulburi şi fără să-l urăşti pe cel care te necinsteşte”. Aşa o să facem şi noi.

— Ie-te-te! Făţărnicie, cai verzi pe pereţi! Lăsaţi făţărniciile, nu vă mai osteniţi, cuvioşilor, că eu plec. Iar pe fecioru-meu Aleksei am să-l iau definitiv de aici, în virtutea drepturilor mele părinteşti. Ivan Fiodorovici, supusul meu fiu, îngăduie-mi să-ţi poruncesc să mă urmezi! Von Sohn, ce rost are să mai stai aici? Vino la mine, în oraş. Să ştii că n-o să te plictiseşti. Cale de o verstă cel mult, şi pe urmă, în loc de ulei de post, o să-ţi dau purcel cu casă; o să ne punem burta la cale şi o să-ţi dau să bei coniac şi după aceea lichior; am şi mamurovka[29]... Hai, von Sohn, nu pierde ocazia! mai zise el şi ieşi din odaie ţipând şi gesticulând.

În momentul acela, zărindu-l, Rakitin i-l arătase lui Alioşa.

— Aleksei, îi strigă de departe taică-său, dând cu ochii de el, să faci bine să te muţi înapoi acasă! Adu-ţi şi perna şi salteaua, să nu te mai prind că rămâi o clipă aici!

Alioşa se opri locului înmărmurit, privind cu ochii mari scena, fără să spună un cuvânt. Fiodor Pavlovici se sui în

29 Lichior de mure, preparat în casă.

caleaşca, urmat de Ivan Fiodorovici, care tăcea posomorât. Ivan nici măcar nu întoarse capul să-şi ia rămas-bun de la fratele lui. În momentul acela se mai întâmplă ceva, un circ întreg, ceva aproape neverosimil, anume parcă făcut ca să pună capac la toate. Moşierul Maksimov răsări deodată lângă trăsură. Alergase într-un suflet, gâfâind, de teamă să nu întârzie; Rakitin şi Alioşa îl văzuseră cum fugea mâncând pământul. Era atât de nerăbdător, încât, în pripă, puse piciorul pe scara trăsurii, pe care se mai afla încă piciorul stâng al lui Ivan Fiodorovici şi, apucându-se cu mâinile de marginile caleştii, se săltă de jos, grăbit să urce cât mai repede.

— Stai că vin şi eu, vin şi eu cu voi! strigă el ţopăind în loc şi râzând cu toată gura, vesel, purtând fericirea zugrăvită pe faţă, gata la orice. Luaţi-mă şi pe mine!

— Ei, n-am zis eu că-i von Sohn!? strigă triumfător Fiodor Pavlovici. Von Sohn în carne şi oase înviat din morţi! Cum de te-ai urnit de acolo? Ce căutai tu acolo şi cum de te-ai îndurat să pleci de la masă? Obraz de toval, nu glumă! Lasă, că nici al meu nu-i de lepădat, dar al tău, frăţioare, merită toată admiraţia! Hai, urcă mai repede! Fă-i loc, Vania, să vezi ce-o să mai petrecem. Să se ghemuiască şi el colea, la picioarele noastre. Acolo o să stai, nu-i aşa, von Sohn? Ori să-l urcăm mai bine pe capră, lângă vizitiu?... Hai, suie pe capră, von Sohn!...

Ivan Fiodorovici, care între timp se aşezase la locul lui în trăsură, fără să scoată o vorbă, îl izbi cu atâta putere în piept pe Maksimov, încât bătrânul zbură cât colo. Şi mult nu lipsi ca să cadă pe spate.

— Dă-i drumul! îi strigă Ivan furios vizitiului.

— Ce-i cu tine? Ce faci? De ce l-ai lovit? Sări cu gura Fiodor Pavlovici, dar, până una-alta, caleaşca o şi luase din loc, şi Ivan Fiodorovici nu se mai învrednici să-i răspundă.

— Aşa eşti tu! rosti Fiodor Pavlovici, după ce tăcuse vreo două minute, uitându-se chiondorâş la fiu-său. N-ai fost tu cu ideea să mergem la mănăstire? Tu m-ai încurajat şi mi-ai dat ghes; atunci de ce eşti aşa furios?...

— Ajunge câte prostii ai spus până acum, mai odihneşte-

te puţin!... i-o reteză cu asprime Ivan Fiodorovici.

Bătrânul tăcu alte două minute.

— Bun ar fi nişte coniac la drum, rosti el sentenţios. Dar nici de astă dată nu primi niciun răspuns. Poate că bei şi tu o picătură când ajungem acasă...

Ivan tăcea mereu.

Taică-său se potoli iarăşi pentru două minute.

— Pe Alioşa, să ştii, în orice caz îl scot din mănăstire, chiar dacă dumitale, mult stimate Karl von Moor, nu-ţi face prea mare plăcere...

Ivan ridică din umeri dispreţuitor, întoarse apoi capul şi rămase aşa, privind drumul. Până acasă niciunul dintre ei nu mai suflă o vorbă.

Cartea a treia

SENZUALII

Capitolul I

ÎN ODĂILE SLUGILOR

Din centrul oraşului şi până acasă la Fiodor Pavlovici Karamazov era o bună bucată de drum, deşi nu se afla chiar la periferie. Casa, cam dărăpănată, avea totuşi un aspect destul de plăcut, o clădire cu parter şi mezanin, cu pereţii cenuşii şi acoperiş de tablă vopsit în roşu. Putea să mai reziste încă mult şi bine, era destul de spaţioasă şi de primitoare. Casa avea multe şi felurite cămări, felurite cotloane şi scăriţe, unde nici nu te-ai fi aşteptat. Şobolanii mişunau peste tot, dar Fiodor Pavlovici nu părea deloc incomodat de foiala acestor jivine. „Cel puţin aşa nu mi-e urât serile, când se întâmplă să rămân singur”, zicea el. De obicei, îşi trimitea slugile să se culce în odăile din curte, iar el se încuia singur în casă peste noapte. Pavilionul din curte, în care se aflau odăile slugilor, era şi el destul de încăpător şi solid construit. Fiodor Pavlovici rânduise tot acolo şi bucătăria, deşi mai avea una în casă: nu putea să sufere mirosul bucatelor, aşa încât, şi vara şi iarna, mâncarea i se aducea de afară. Locuinţa, fusese clădită ca pentru o familie numeroasă, putea să adăpostească de cinci ori mai mulţi stăpâni şi mai multe slugi. Dar pe vremea când se desfăşoară povestirea noastră, singurii locatari erau Fiodor Pavlovici şi cu Ivan Fiodorovici, iar în pavilionul din curte îşi duceau veacul trei slugi: bătrânul Grigori, Marfa, soţia lui, şi Smerdiakov, un om încă tânăr. E cazul, aşadar, să spunem câte ceva şi în privinţa lor. Despre bătrânul Grigori Vasilievici Kutuzov am mai avut prilejul să vorbim mai pe larg. Era un om dârz, neînduplecat, care-şi vedea de drumul lui cu îndărătnicie, mergând drept la ţintă, dacă această ţintă i se părea pentru un motiv ori altul (uneori perfect ilogic) un adevăr

de netăgăduit. Altminteri, un suflet cinstit şi cu desăvârşire dezinteresat. Nevastă-sa, Marfa Ignatievna, deşi o viaţă întreagă îşi plecase capul fără să cârtească în faţa bărbatului ei, după slobozirea iobagilor se ţinuse de capul lui să-l părăsească pe Fiodor Pavlovici şi să plece la Moscova, unde (cum strânseseră ceva parale) să deschidă o dugheană şi să facă negoţ; dar Grigori ştia una şi bună, că „muierea minte” („pentru că muierea de felul ei este păcătoasă”) şi că nu se poate să se ducă de la casa fostului lor gospodin[30], oricum ar fi el „pentru că asta-i datoria noastră acum”.

— Ce ştii tu ce-i aceea datorie? îi spusese el Marfei Ignatievna.

— Ştiu, cum de nu, Grigori Vasilievici, dar ce datorie avem să rămânem mai departe aici, asta zău că nu pricep! îl înfruntase Marfa Ignatievna.

— Treaba ta, dacă nu pricepi, dar aşa rămâne. Altă dată să faci bine şi să nu mai crâcneşti!…

Şi aşa se şi întâmplase: nu plecase niciunul dintre ei, iar Fiodor Pavlovici stabilise ce simbrie să le dea; nu era mare lucru, în schimb, le-o plătea regulat. Pe deasupra, Grigori ştia în chip neîndoielnic că avea o vădită influenţă asupra boierului. Simţea acest lucru, şi aşa era într-adevăr; bufon plin de şiretlicuri şi încăpăţânat din fire, Fiodor Pavlovici care, „în anumite împrejurări ale vieţii”, cum spunea el, era destul de voluntar, spre propria lui surprindere, se dovedea slab de înger în alte „împrejurări ale vieţii”. Ştia el care anume, ştia şi se temea de ele. Trebuia uneori să fie cu ochii în patru, şi atunci îi venea greu să se lipsească de un om credincios, şi mai devotat decât Grigori nu putea fi nimeni pe lume. În cariera sa, Fiodor Pavlovici fusese de nenumărate ori ameninţat cu bătaia, cu o bătaie soră cu moartea chiar, dar de fiecare dată Grigori îl scosese din încurcătură, deşi nu se sfia după aceea să-l dojenească în lege. Bătaia nu l-ar fi speriat chiar într-atâta pe Fiodor Pavlovici; mai era însă o primejdie care-l păştea, un lucru mult mai grav, mai subtil, mai complicat; erau momente

30 Stăpân de iobagi; domn.

când nici el nu era în stare să înţeleagă dorinţa aceea imensă de a avea lângă el un om apropiat şi credincios, dorinţă care uneori punea subit stăpânire, fără să-şi dea seama cum, pe sufletul lui. Era un caz aproape patologic; omul acesta libidinos şi adeseori, în senzualitatea lui, crud ca o insectă veninoasă, în momentele de beţie simţea deodată un fel de neliniște spirituală, o teamă, ceva ca un şoc moral, cu simptome concrete. „Sunt momente când simt cum mi se zbate sufletul în gât”, spunea el. Tocmai în asemenea clipe îi plăcea să ştie că în preajma lui, dacă nu chiar în aceeaşi odaie, cel puţin în acareturile din curte, se află un om credincios, ferm, altfel croit decât el, un om care să nu fie un desfrânat şi care, deşi era martor la toate dezmăţurile lui, vedea şi-i cunoştea toate secretele, accepta totul din devotament, fără să-l ţină din scurt şi mai ales fără să-i reproşeze nimic sau să-l amenințe cu pedeapsa ce l-ar putea aştepta fie pe lumea asta, fie în lumea de apoi, iar la caz de nevoie să-l apere – de cine? De cineva necunoscut, dar primejdios şi înfricoşător. Trebuia neapărat să existe un alt om, un om bătrân şi îndatoritor, pe care în clipele când îşi simţea inima grea să-l cheme ca să-i privească faţa, poate chiar să schimbe cu el o vorbă cu totul străină de gândurile lui; un om pe care e destul să-l vezi că n-are nimic, că nu este supărat, ca să răsufli uşurat, iar dacă-l vezi cumva cătrănit, să simţi cum te apasă mai mult tristeţea. Se întâmpla uneori (destul de rar, de altfel) ca Fiodor Pavlovici să iasă în toiul nopţii afară, în curte, şi să se ducă să-l scoale din somn pe Grigori, ca să-l cheme la el pentru o clipă. Omul venea şi Fiodor Pavlovici, după ce flecărea cu el un timp, îl trimitea la culcare, făcând tot felul de ironii şi glume pe socoteala lui, apoi se urca în pat, scuipa de necaz şi adormea numaidecât.

Ceva asemănător i se întâmplase curând după venirea lui Alioşa. Fecioru-său îl „lovise drept în inimă”, fiindcă „trăind printre oameni, vedea tot şi nu găsea nimic de condamnat”. Mai mult, aducea cu sine ceva cu totul neobişnuit: o lipsă totală de dispreţ faţă de el, o neistovită duioşie şi o dragoste cât se poate de curată şi spontană

pentru tatăl lui, de care acesta nu era câtuşi de puţin vrednic. Bătrânul berbant, în ochii căruia familia nu preţuia nimic şi care până atunci îndrăgise numai „păcatul”, încercase o surpriză la care într-adevăr nu se aştepta. După plecarea lui Alioşa, se văzuse silit să-şi mărturisească în sinea lui că înţelesese ceva ce nu voise să înţeleagă până atunci.

Am mai spus la începutul acestei povestiri că Grigori avusese o ură neîmpăcată pe Adelaida Ivanovna, prima soţie a lui Fiodor Pavlovici şi mama celui mai mare dintre feciori, Dmitri, în timp ce pe soţia de-a doua, Sofia Ivanovna, „apucata”, o apărase din răsputeri chiar împotriva stăpânului său şi a tuturor celor care încercau să spună un singur cuvânt rău sau să vorbească despre ea cu prea multă uşurinţă. În sufletul lui, simpatia pe care o nutrea pentru biata oropsită se transformase cu timpul într-un sentiment de veneraţie şi, cu toate că trecuseră douăzeci de ani de la moartea ei, n-ar fi permis nimănui nici cea mai uşoară aluzie răutăcioasă la adresa ei, răspunzând prompt după cum se cuvenea celui care ar fi ponegrit-o. După înfăţişare, Grigori părea să fie un om rece şi grav, scump la vorbă şi câtuşi de puţin uşuratic. De la prima vedere nu puteai să-ţi dai prea bine seama dacă-şi iubea ori nu nevasta, o femeie blajină şi supusă. O iubea totuşi cu adevărat, lucru pe care şi ea îl ştia. Marfa Ignatievna nu părea să fie o femeie proastă, dimpotrivă, poate era chiar mai isteaţă decât bărbatul ei, în orice caz, mai chibzuita în treburile de fiecare zi. Cu toate acestea, îl ascultase totdeauna fără să cârtească, fără să răspundă, de când făcuse casă cu el şi, fără doar şi poate, îl respecta pentru superioritatea lui morală. De menţionat că toată viaţa soţii vorbiseră cu multă economie între ei şi numai în legătură cu lucrurile de primă necesitate ale vieţii cotidiene. Cu aerul lui grav şi pătruns de ceea ce face, Grigori îşi chibzuia socotelile şi-şi rumega grijile singur, aşa că Marfa Ignatievna înţelesese, odată pentru totdeauna, că bărbatu-său nu avea trebuinţă de sfaturile sale. Simţea că Grigori preţuieşte cum se cuvenea faptul

că ea ştia să tacă, care pentru el era o dovadă de înţelepciune. De bătut n-o bătuse decât o singură dată, şi atunci nu chiar cu tot dinadinsul. Nu se împlinise încă anul de când Fiodor Pavlovici se căsătorise cu Adelaida Ivanovna, şi într-o zi, la ţară, fetele şi femeile din sat, care pe vremea aceea erau încă iobage, fuseseră chemate să cânte şi să joace la curtea boierului. Suratele începură prin a cânta. Printre lozii[31], la un moment dat, Marfa Ignatievna, tânără nevestică pe atunci, se desprinse din mijlocul corului de femei şi începu să joace „ruseasca”, dar nu aşa cum se joacă la horă, ci cum învăţase s-o danseze pe timpul când era fată în casă la bogătaşii Miusov, la teatrul lor de la conac, unde actorii erau struniţi de un maestru de dans special adus de la Moscova. Grigori o văzuse şi, o oră mai târziu, acasă, o târnuise puţintel, ca să se înveţe minte. Asta fusese tot, de atunci n-o mai bătuse niciodată, dar şi Marfa Ignatievna, la rândul său, se jurase că n-o să se mai prindă în horă toată viaţa ei.

Dumnezeu nu le blagoslovise căsnicia cu prunci, nu avuseseră decât unul singur, dar şi acela se prăpădise. Pe cât se pare, Grigori se topea de dragul copiilor şi nici nu căuta să ascundă că-i plac prichindeii, adică nu se ruşina să arate cât îi sunt de dragi. Când Adelaida Ivanovna fugise de acasă, îl luase în braţe pe Dmitri Fiodorovici, care pe atunci n-avea decât trei ani, şi un an de zile încheiat îl dădăcise, pieptănându-l cu mâna lui şi îmbăindu-l în covată. Mai târziu le purtase de grijă şi celorlalţi doi, adică lui Ivan Fiodorovici şi lui Alioşa, lucru pentru care drept răsplată căpătase o palmă; despre asta însă am vorbit. În schimb, din partea copilului său nu avusese alte bucurii decât acelea ale aşteptării, în timp ce nevastă-sa era însărcinată. După naştere însă, Grigori fusese cuprins de groază şi mâhnit până în adâncul sufletului când îşi văzuse odrasla: pruncul avea şase degete la mână. Grigori simţise că se scufundă pământul cu el şi până în ziua botezului nu mai scoase un cuvânt din

31 Lozie - specie de salcie sau de răchită din ale cărei ramuri se fac împletituri.

gură, ba chiar se refugiase în grădină, anume ca să nu fie silit să vorbească. Era primăvară, şi trei zile în şir argatul săpase pământul pentru straturi. A treia zi, în sfârşit, trebuia să aibă loc botezul; până atunci, se vede că Grigori rumegase în sinea lui unele lucruri. Intrând în casă, unde aşteptau oaspeţii şi preotul şi unde venise şi Fiodor Pavlovici, care trebuia să fie naş, tatăl se trezise spunând din senin că pruncul „nu se cădea să fie botezat”. Nu ridicase glasul şi nici nu lungise vorba, abia-abia dacă îngăduise câteva cuvinte, uitându-se tot timpul ţinta, cu o privire nătângă, la preot.

— De ce? întrebă acesta zâmbind mirat.

— Fiindcă este... un zmeu... murmură Grigori.

— Zmeu? Ce fel de zmeu? Grigori tăcu o bucată de vreme.

— O încurcătură a firii... bodogăni el nu prea desluşit, dar stăruitor şi fără şovăială, ca şi cum n-avea niciun chef să se întindă la vorbă.

Toată lumea începuse să râdă, iar bietul prunc primise, fireşte, taina botezului. Grigori se rugase cu toată cucernicia lângă cristelniţă, fără să-şi schimbe totuşi părerea asupra nou-născutului. Se ţinuse deoparte până la sfârşit, fără a mai încerca să se pună de-a curmezişul, dar în cele două săptămâni cât îi fusese dat să trăiască pruncului, care tot timpul zăcuse bolnav, aproape nu se învrednicise să-l privească o singură dată, ca şi când nici nu voia să ştie de el, căutând să-şi facă mereu de lucru pe afară. Când însă două săptămâni mai târziu copilaşul muri de febră aftoasă, Grigori îl aşeză cu mâna lui în sicriu, privindu-l cu jale, fără un cuvânt, iar când groapa micuţa şi puţin adâncă fusese acoperită cu ţărână, îngenunchease şi bătuse o mătanie adâncă, atingând mormântul cu fruntea. De atunci, ani de-a rândul, nu suflase un cuvânt despre pruncul sau, iar Marfa Ignatievna se ferise la rându-i să vorbească vreodată despre el de faţă cu barbatu-său, iar dacă i se întâmpla câteodată să-şi aducă aminte de „puişorul mamei”, îl pomenea numai în şoaptă, chiar dacă în momentul acela Grigori Vasilievici nu era acasă. Băgase

însă de seamă că din ziua înmormântării Grigori începuse să se intereseze de cele „sfinte”; citea şi recitea mereu Mineiul, singur, în gând, punându-şi mai întâi ochelarii săi mari, cu lentile rotunde şi ramă de argint. Rareori obişnuia să citească cu glas tare, şi atunci mai mult în postul mare. Îi plăcea Cartea lui Iov[32], şi făcuse cine ştie de unde rost de o culegere de zicale şi cazanii ale „cuviosului nostru părinte Isaac[33] Sirianul, cel blagoslovit de Dumnezeu”, pe care se îndărătnici să le buchisească ani şi ani de zile, aproape fără să priceapă o iotă, sau poate tocmai de aceea îi şi era atât de dragă şi punea atâta preţ pe cartea aceea. În ultima vreme începuse să-şi plece cu bunăvoinţă urechea la predicile hlâstoviţilor, al căror tâlc se străduia să-l pătrundă (se întâmplase să se ivească tocmai atunci cineva dintre ei prin vecini), păru cumva tulburat în adâncul lui, dar nu se hotărî totuşi să treacă la noua credinţă. Şi cum era şi de aşteptat, lectura cărţilor sfinte îi întipări pe figură o şi mai adâncă seriozitate. Se prea poate ca Grigori să fi avut din fire o aplecare spre misticism. Întâmplarea făcuse ca naşterea pruncului cu şase degete şi moartea lui să coincidă cu încă un fapt, tot atât de curios, ceva cu totul neaşteptat şi unic în felul său, care – aşa cum va spune el însuşi după aceea – îi pusese ca o pecete în suflet. În ziua când mititelul cu şase degete fusese îngropat, Marfa Ignatievna fu trezită în toiul nopţii de plânsetele unui nou-născut. Speriată, femeia se grăbise să-şi scoale soţul din somn. Grigori trase cu urechea şi declară că mai curând s-ar părea să fie nişte gemete, „zău dacă nu e glas de femeie”. Se dădu jos din pat şi-şi puse hainele pe el; era o noapte de mai destul de caldă. Ieşind în cerdac, Grigori se dumiri că gemetele veneau din

---

32 Într-o scrisoare adresată soţiei sale în 1875, Dostoievski arata: „Citesc Cartea Iui Iov şi ea mă duce într-o stare de extaz bolnăvicios, mă las de citit şi mă plimb câte un ceas prin cameră, aproape plângând... Cartea asta, Ania, ciudat, este una dintre primele cărţi care m-au zguduit pe când eram copil".

33 Călugăr din secolul VII, de la care au rămas câteva cărţi de învăţătură religioasă.

grădină. Peste noapte însă poarta se încuia pe dinăuntru cu cheia şi nimeni n-ar fi putut pătrunde în curtea împrejmuită cu gard solid şi înalt de uluci. Omul se întoarse în casă, aprinse felinarul, luă cheia şi, fără să ia în seamă groaza aproape isterică a nevesti-sii, care susţinea morţiş că se aude scâncet de copil şi că nu poate fi decât puiul ei, care plângea, chemând-o la el, intră tăcut în gradină. Acolo îşi dădu seama că zgomotele vin dinspre baia de lângă poartă şi că era într-adevăr glas de femeie. Deschizând uşa, i se arătă în faţa ochilor o privelişte care-l ţintui în loc: nebuna oraşului, care bătea toată ziua străzile, Lizaveta Smerdiaşciaia, cum îi spunea lumea, reuşise nu ştiu cum să pătrundă în baie, unde dăduse naştere unui prunc. Copilul zăcea pe jos, în timp ce mama se zbătea în chinurile morţii. Nu reuşi să afle nimic de la ea pentru simplul motiv că femeia nu ştia să vorbească. Toate acestea însă necesită unele explicaţii.

Capitolul II

LIZAVETA SMERDIAŞCIAIA

Era totuşi la mijloc o împrejurare care îl cutremurase puternic pe Grigori, implântând mai adânc în sufletul lui o bănuială cumplită, respingătoare, care de mult îi dădea târcoale. Nebuna, Lizaveta, era o femeie aproape pitică; „să tot fi avut doi arşini şi ceva”, cum povestiră mai târziu, după moartea ei, pomenind-o, înduioşate, băbuţele cuvioase de la noi din oraş. Avea o faţă tânără – de-abia împlinise douăzeci de ani – sănătoasă, lătăreaţă şi rumenă, dar lipsită de orice expresie şi o privire fixă, supărătoare, deşi placidă. Tot timpul, vara, ca şi iarna, Lizaveta umbla desculţă, doar cu o cămaşă de pânză groasă pe ea. Chica neagra, foarte deasă şi creaţă, ca lâna unui berbec, îi stătea zbârlită pe cap, închipuind o căciulă imensă. De asemenea, totdeauna îi era murdară de glod, de noroi uscat şi presărată cu talaş, frunzuliţe şi aşchiuţe agăţate, pentru că nebuna obişnuia să-şi facă culcuşul pe pământul gol, chiar dacă era mocirlos. Taică-său, Ilia, un târgoveţ, scăpătat şi fără niciun căpătâi, şi pe deasupra cu o sănătate şubredă, dăduse de mult în darul beţiei şi se aciuase ca argat la casa unor gospodari mai înstăriţi, şi ei tot târgoveţi de-ai noştri. Cât despre mama Lizavetei, închisese de ani de zile ochii. Ros de o boală şi înăcrit, Ilia o bătea de-o zvânta pe Lizaveta de câte ori fata se abătea pe acasă. Noroc că nu venea prea des. Umbla, mai mult vagabonda, şi toată lumea se obişnuise cu ea, socotind-o săracă cu duhul şi deci ocrotită de Dumnezeu. Atât tăică-său, cât şi stăpânii acestuia, ca şi alţi oameni de inimă din oraş, mai ales din rândul negustorimii, încercaseră mereu s-o îmbrace cât de cât mai cuviincios, să nu mai umble aşa,

în cămaşă; în pragul iernii, bunăoară, îi puneau cu sila pe umeri un cojoc şi o încălţau cu cizme. De obicei, nebuna îi lăsa s-o înţolească fără să dea semne de împotrivire, apoi pleca pe aci încolo; ajungând însă în pridvorul bisericii, primul lucru pe care-l făcea era să-şi lepede hainele căpătate de pomană – basmaua, fusta, cojocul şi cizmele – şi, părăsindu-le acolo, o pornea numai cu cămaşa pe ea, aşa cum era deprinsă. Odată, guvernatorul, proaspăt numit în gubernia noastră, venind în inspecţie prin oraş, se simţise profund jignit în cele mai alese simţăminte ale sale văzând halul în care umbla Lizaveta, şi deşi se dumerise de la prima ochire că era o biată nenorocită „săracă cu duhul”, după cum de altfel i se şi raportase, semnalase totuşi celor din jur faptul că o fată tânără, care cutreiera străzile numai în cămaşă, încălca buna-cuviinţă, şi ca atare porunci să se ia măsurile de rigoare. Însă guvernatorul plecase, şi Lizaveta fusese lăsată mai departe de capul ei. Până la urmă, taică-său se prăpădise, şi atunci biată fată, rămasă orfană, fusese şi mai mult îndrăgită de persoanele cucernice din partea locului. Într-adevăr, s-ar fi zic că toată lumea o iubea, pentru că nici măcar puştimea de pe străzi nu se lega de ea şi n-o necăjea, şi, precum se ştie, afurisiţii de copii de la noi din oraş, mai ales băieţii de şcoală, nu scapă niciun prilej să se ţină scai de câte cineva. Dacă intra în câte o casă de oameni, nimeni nu s-ar fi îndurat s-o alunge, dimpotrivă, toţi o mângâiau şi-i dădeau câte o părăluţă. Fata lua paraua şi se ducea imediat s-o pună fie în cutia milelor de la biserică, fie la puşcărie. Dacă în piaţă se întâmpla s-o miluiască cineva cu un covrig sau un colac, Lizaveta nu se lăsa până nu-l dădea de pomană primului copil ce-i ieşea înainte sau vreunei cucoane pe care o oprea în cale; şi de obicei cucoanele primeau cu dragă inimă prinosul ei. Lizaveta nu punea nimic altceva în gură decât pâine neagră şi apă. Uneori intra în câte o prăvălie mai bogată, se aşeza, şi chiar dacă în juru-i erau cele mai scumpe mărfuri sau bani, patronii nu se temeau de ea, ştiind că orişice i-ar fi pus la îndemână, să fi rătăcit şi o mie de ruble pe acolo, pe lângă ea, Lizaveta nu s-ar fi atins

în ruptul capului nici de o copeică. De intrat, rareori se întâmpla să intre în biserică, iar de dormit, dormea peste noapte fie în pridvorul locaşului sfânt, fie, sărind pârleazul (mai sunt încă şi astăzi destule pârleazuri la noi în oraş), în vreo grădină. Acasă, adică la stăpânii unde se adăpostise răposatul ei tată, se ducea cam odată pe săptămână; numai iarna venea în fiecare seară să doarmă – fie în tindă, fie în staul. Toată lumea se minuna cum poate îndura o viaţă ca asta, dar fata se obişnuise, şi pe cât era de mărunţică, era sănătoasă tun.

Unii boieri de pe la noi pretindeau că le face pe toate din mândrie, ceea ce era într-adevăr absurd: cum putea fi vorba de mândrie, când biata fată nu era în stare să rostească o vorbă, abia dacă-şi răsucea limba în gură – şi asta încă foarte rar – şi scotea un muget nedesluşit? Şi iată că într-o noapte caldă de septembrie (e cam multişor de atunci), cu lună plină, care lumina ca ziua, la o oră destul de târzie pentru târgul nostru, o bandă de boieri cheflii, vreo cinci sau şase tineri afumaţi, se înapoiau de la club „pe din dos”. Ulicioara pe care o apucaseră era străjuită de ambele părţi de garduri de nuiele, dincolo de care se întindeau grădinile de zarzavat ale caselor învecinate; la capătul ei se afla un podeţ aruncat peste băltoaca lungă şi puturoasă care, după spusele unora de la noi din oraş, ar fi, chipurile, o apă curgătoare. La poalele unei îngrădituri de nuiele, culcată printre urzici şi bălării, tinerii noştri dădură peste Lizaveta care dormea dusă. Domnişorii, care se întrecuseră cu băutura, se opriră în dreptul ei râzând în hohote şi făcând tot felul de glume fără perdea. Unuia dintre junii boiernaşi îi veni atunci în minte o întrebare excentrică, aproape neverosimilă: „Ar putea oare cineva, oricine ar fi el, chiar în situaţia în care se aflau ei, să vadă într-o vită de speţa asta o femeie?” etc, etc. Toată lumea răspunse cu dezgust că nu, e absolut imposibil. Întâmplarea făcuse ca din banda aceea de cheflii să facă parte şi Fiodor Pavlovici, care sări numaidecât cu gura, susţinând sus şi tare că da, putea foarte bine să vadă în ea o femeie, şi că împrejurarea ar avea chiar ceva picant etc,

etc. Ce-i drept, pe atunci se maimuţărea mult mai mult ca acum, vrând cu orice preţ să-şi ia în serios rolul de măscărici; îi plăcea să se dea în spectacol numai şi numai ca să stârnească hazul boierilor, în aparenţă ca şi când ar fi fost pe picior de egalitate cu ei, când, de fapt, nu era decât sluga lor. Asta se întâmpla în perioada când tocmai îi venise veste de la Petersburg că soţia lui, Adelaida Ivanovna, îşi dăduse obştescul sfârşit, şi când umbla cu doliu la pălărie, bând seară de seară şi făcând nişte chefuri de pomină, încât şi cei mai desfrânaţi oameni din oraş aveau un sentiment penibil în faţa lui. Chefliii, bineînţeles, se porniră pe râs, înveseliţi de o declaraţie atât de paradoxală; unul dintre ei începu să-l întărâte pe Fiodor Pavlovici, iar ceilalţi scuipară cuprinşi de scârbă, fără să-şi piardă totuşi buna dispoziţie, apoi îşi văzură mai departe de drum. Mai târziu, Fiodor Pavlovici se jura pe toţi sfinţii că plecase împreună cu ceilalţi; poate că aşa a şi fost, nimeni n-a reuşit să afle adevărul, niciodată nu s-a ştiut nimic precis în privinţa aceasta; după vreo cinci sau şase luni, însă, tot oraşul sărise indignat, văzând-o pe Lizaveta cu pântecele la gură, şi care mai de care se întreba şi căuta să afle cine îşi făcuse păcatul cu ea. Cine îşi bătuse joc de o nenorocită? În acelaşi timp se răspândi un zvon cum că făptaşul ar fi Fiodor Pavlovici. De unde se scornise vorba asta? Din banda de cheflii din noaptea aceea nu mai rămăsese în oraş decât unul singur, om respectabil, în toată firea, consilier de stat, cu o familie numeroasă şi fete de măritat, care în niciun caz nu s-ar fi apucat să trâncănească vrute şi nevrute, chiar dacă s-ar fi întâmplat ceva cu adevărat; ceilalţi cinci se risipiseră care încotro. Gura lumii însă nu-şi găsea astâmpăr, scoţându-l pe Fiodor Pavlovici vinovat. Fireşte, Fiodor Pavlovici nici nu încercase măcar să împrăştie bârfelile: cum s-ar fi putut el înjosi să răspundă unui dughengiu sau târgoveţ oarecare? Se ţinea mândru şi nu catadicsea să deschidă gura decât atunci când se afla într-un cerc de funcţionari sau de boieri din oraş, pe care căuta să-i înveselească. Aşa stând lucrurile, Grigori se ridică cu toată energia în apărarea

stăpânului său, şi nu numai că-i ţinu partea, luptând împotriva tuturor calomniilor scornite pe seama lui, dar ajunse să se certe tare şi să ia la ocară o mulţime de lume, izbutind, de bine, de rău, să-i convingă pe unii că nu era nimic adevărat. „Numai putoarea asta e de vină”, susţinea el cu tărie, iar nemernicul nu putea fi nimeni altcineva decât Karp „Ghiventul” (aşa era poreclit un faimos client al puşcăriilor, care tocmai atunci evadase din temniţă şi se ascundea pe undeva prin oraş). Supoziţia părea destul de plauzibilă. Toată lumea îl cunoştea pe Karp şi-şi aducea aminte că tocmai pe vremea aceea, adică pe la începutul toamnei, tâlharul cutreiera noaptea oraşul şi chiar apucase să jefuiască trei cetăţeni. Nici buclucul ce i se întâmplase şi nici zvonurile ce umblau prin târg nu reuşiră să îndepărteze simpatia unanimă faţă de biata nebună, dimpotrivă, lumea căuta s-o ocrotească şi să aibă grijă de ea mai mult decât înainte. Kondratieva, o negustoreasă cu dare de mână, căreia îi murise bărbatul, făcuse în aşa fel ca, pe la sfârşitul lui aprilie, s-o ia la ea acasă pe Lizaveta, hotărând să nu-i mai dea drumul până-i va veni sorocul să nască. Dar cu toate că era păzită cu străşnicie, în ultima zi, pe înserat, Lizaveta izbutise să-şi ia tălpăşiţa din casa Kondratievei fără să prindă nimeni de veste, ca până la urmă să se oploşească în grădina lui Fiodor Pavlovici. Cum de reuşise să sară gardul înalt şi solid în starea în care se afla – rămăsese o enigmă pentru toţi. Unii pretindeau c-o „trecuse” cineva peste uluci, alţii c-o „purtase în braţe” însuşi necuratul. După toate probabilităţile însă, performanţa aceasta se înfăptuise în chipul cel mai firesc, deşi destul de complicat, şi Lizaveta, care era foarte îndemânatică atunci când era vorba să sară gardurile în grădinile oamenilor ca să aibă unde înnopta, izbutise, cu chiu, cu vai, să se caţăre şi pe ulucile lui Fiodor Pavlovici, iar de acolo, cu riscul de a se alege cu o vătămătură, să sară în grădină aşa, gravidă, cum era. Grigori se repezi îndată s-o cheme pe Marfa Ignatievna, ca să-i dea cât mai grabnic ajutor lehuzei, iar el alergă după o moaşă bătrână care locuia prin vecini. Fătul scăpă cu viaţă, însă maică-sa

îşi dădu sufletul în zorii zilei. Grigori luă în braţe pruncul, îl aduse la el acasă, o puse pe nevastă-sa să şadă pe scaun şi i-l aşeză în poală, la sânul ei, spunându-i „Copilul orfan e sub paza Celui-de-Sus, e copilul tuturor, şi al nostru mai mult ca al tuturora. Ni l-a trimis băiatul nostru, fie-i ţărâna uşoară, şi i-a fost să se nască dintr-un fecior al satanei şi o sfântă. Dă-i să sugă şi şterge-ţi lacrimile” . Şi aşa Marfa Ignatievna ajunse să crească plodul, îl botezară Pavel, iar după tată, toată lumea, ca şi cum ar fi fost de la sine înţeles, îi spuseră Fiodorovici.

Fiodor Pavlovici nu făcu nicio obiecţie, socotind situaţia destul de amuzantă, deşi continua să nege cu perseverenţă, c-ar fi avut vreun amestec aici. În oraş, faptul că pruncul lepădat îşi găsise adăpost la el în casă era privit cu simpatie.

Mai târziu, Fiodor Pavlovici îi găsi şi un nume de familie, Smerdiakov, după porecla mamă-sii, Lizaveta Smerdiaşciaia. Făcându-se mare, băiatul, Smerdiakov, ajunse al doilea rândaş al lui Fiodor Pavlovici, şi, în momentul când începe povestirea noastră, locuia în pavilionul din curte, împreună cu cei doi bătrâni, Grigori şi Marfa. Îndeplinea slujba de bucătar. Poate c-ar mai fi câte ceva de spus în legătură cu el, dar n-aş vrea să reţin prea mult atenţia cititorilor asupra unor slugi, de aceea mă voi grăbi să intru în miezul romanului, sperând că, pe măsură ce vor întoarce paginile, povestea lui Smerdiakov li se va dezvălui de la sine în chipul cel mai firesc, fără să mai fie nevoie de o prezentare mai amănunţită.

Capitolul III

SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. ÎN VERSURI

Auzind porunca pe care taică-său i-o dăduse în gura mare din caleaşca în momentul când se pregătea să părăsească mănăstirea, Alioşa rămase câteva minute încremenit locului, fără să înţeleagă nimic. Nu c-ar fi putut exista ceva pe lume care să-l înmărmurească, nu, aşa ceva nu i se întâmplase niciodată. Dimpotrivă, deşi din cale-afară de îngrijorat, o porni numaidecât spre bucătăria egumenului, unde avu prilejul să afle boroboaţa pe care o făcuse taică-său. După care o apucă spre oraş, sperând că pe drum întrebarea care-l frământa se va lămuri într-un fel sau altul. Trebuie să spun din capul locului că răcnetele bătrânului şi porunca lui de a se muta fără întârziere acasă, „cu pernă şi saltea cu tot”, nu-l făcuseră să se alarmeze câtuşi de puţin. Îşi dădea seama că atât ordinul trâmbiţat din trăsură, cât şi răcnetele acelea teatrale de care fusese însoţit nu puteau fi decât efectul unei înflăcărări „de moment”, cum s-ar zice, un gest înfăptuit numai aşa, de dragul artei. La fel se întâmplase cu un târgoveţ de la noi din oraş, care de ziua lui onomastică, având casa plină de musafiri, la un moment dat, furios că nu mai capătă nicio picătură de vodcă, se apucase să facă praf toată vesela, să rupă hainele de pe el şi de pe nevastă-sa, să spargă mobila din odaie, ba chiar şi geamurile, şi toate astea fără niciun motiv, numai aşa, de dragul artei; aşa şi cu taică-său mai adineauri. A doua zi, târgoveţul, dezmeticindu-se după beţie, îşi dăduse cu pumnii în cap când văzuse toate ceştile şi farfuriile sparte pe jos. Alioşa era încredinţat că până la urmă bătrânul o să-l lase să se

întoarcă la mănăstire, dacă nu chiar în aceeaşi zi, atunci în ziua următoare. Ştia de asemenea că taică-său era în stare să lovească în oricine, numai în el nu. Alioşa avea convingerea că nimeni pe lume nu s-ar fi îndurat să lovească în el, şi nu numai că nu s-ar fi îndurat, dar, să fi vrut chiar, n-ar fi fost în stare. Pentru el era o axiomă, un lucru în privinţa căruia nu mai încăpea nicio îndoială, stabilit odată pentru totdeauna, de aceea îşi văzu de drum fără să şovăie o clipă.

Teama care-l frământa în clipa de faţă era cu totul de altă natură, şi cu atât mai chinuitoare cu cât nu putea s-o definească; se temea de o femeie, anume de acea Katerina Ivanovna, care îl rugase atât de stăruitor prin biletul înmânat puţin mai înainte de către doamna Hohlakova să treacă neapărat pe la dânsa – pentru ce anume, habar n-avea. Stăruinţele ei şi sentimentul că trebuie în orice caz să se ducă îl apăsau ca şi cum ar fi avut o piatră pe inimă, şi toată dimineaţa, cu cât trecea timpul, cu atât apăsarea aceea devenea din ce în ce mai dureroasă, cu toate peripeţiile şi bâlciul ce avusese loc mai întâi la schit, apoi la egumen etc, etc. Nelinişstea lui nu era pricinuită de faptul că nu ştia ce are să-i spună dânsa şi ce o să-i răspundă el. Şi nici de femeia din ea nu se temea; cunoştea desigur prea puţine femei, deşi toată viaţa, din copilărie şi până când intrase în mănăstire, trăise numai printre ele. Îl speria numai gândul de a da ochii cu o anumită femeie, şi această femeie era Katerina Ivanovna. De când o văzuse pentru prima oară, îi fusese teamă de ea. Nu avusese prilejul s-o întâlnească decât de vreo două-trei ori cel mult, şi parcă-şi amintea că într-un rând chiar schimbaseră în treacăt câteva cuvinte. Îi lăsase impresia unei fete frumoase, mândre şi autoritare. Cu toate astea, nu frumuseţea ei îl făcea să se frământe. Şi cu cât se străduia mai mult să-şi explice – deşi fără niciun rezultat – teama ce-l stăpânea, cu atât mai mult o simţea prinzând rădăcini în sufletul lui. Fireşte, ţelul pe care şi-l propusese Katerina Ivanovna era cât se poate de nobil, nu se putea să nu recunoască: fata îşi pusese în gând cu tot dinadinsul să-l

salveze pe fratele lui, Dmitri, de la pierzare, deşi acesta avea destule păcate faţă de ea, şi voia s-o facă numai din mărinimie. Şi totuşi, cu toate că era conştient de sentimentele frumoase de care era animată şi pe care nu se putea să nu le admire, Alioşa, pe măsură ce se apropia de casa ei, simţea că-l trec fiorii.

Ştia că fratele său, Ivan Fiodorovici, care-i era atât de aproape, nu poate fi acum la dânsa; Ivan era, probabil, acasă cu taică-său, şi nici pe Dmitri n-o să-l găsească acolo – de asta era şi mai sigur – şi bănuia şi pentru care pricină. Prin urmare, vor sta de vorbă între patru ochi. Mai înainte însă de această inevitabilă discuţie, ar fi dorit foarte mult să-l vadă pe Dmitri, să treacă un moment pe la el, pe acasă, fără să-i arate biletul, numai aşa, ca să schimbe câteva cuvinte cu dânsul. Dmitri însă locuia departe, şi cu siguranţă că la ora aceea era plecat. Alioşa stătu în cumpănă o clipă şi, în sfârşit, îşi luă inima în dinţi. Îşi făcu în grabă semnul crucii din obişnuinţă, şi, zâmbind enigmatic, se îndreptă cu paşi apăsaţi spre înfricoşătoarea duduie.

Se putea orienta destul de bine în cartierul unde locuia Katerina Ivanovna. Dacă ar fi luat-o prin Strada Mare, ca să traverseze apoi piaţa şi aşa mai departe, ar fi avut o bucată bună de drum. Deşi orăşelul nostru nu este decât un târguşor de provincie, casele sunt răspândite pe o suprafaţă destul de mare, şi ca să ajungi dintr-un loc într-altul ai de mers, nu glumă. Se gândea însă că-l aşteaptă taică-său, care poate încă nu apucase să uite ceea ce-i poruncise, şi putea să-şi piardă răbdarea; încă un motiv să întindă pasul, ca să ajungă la timp şi într-o parte, şi într-alta. Făcându-şi aceste socoteli, se hotărî, în cele din urmă, să scurteze drumul apucând-o pe nişte ulicioare dosnice, pe care le cunoştea ca-n palmă. Ar fi însemnat deci s-o ia de-a dreptul, prin locuri pustii, pe lângă nişte garduri stinghere, sărind uneori pârleazurile, ca să tăie prin ogrăzile oamenilor, pe unde ştia, de altfel, că era numai lume cunoscută, care-i dădea bineţe. În felul acesta putea să răzbată cu mult mai repede în Strada Mare. Calea pe

care-şi îndreptase paşii trecea la un moment dat pe lângă casa părintească, adică foarte aproape de ea, prin dreptul grădinii învecinate, în mijlocul căreia se afla o căscioară scundă şi strâmbă, cu patru ochiuri de geam. Din câte aflase, proprietara ei era o bătrână târgoveaţă paralitică. Locuia împreună cu fiesa, jupâneasa, care trăise multă vreme în capitală, unde ajunsese să se şlefuiască, ca una ce-şi făcuse veacul numai prin case mari, în serviciul nu mai ştiu căror generălese; se întorsese numai de vreun an acasă, de când maică-sa căzuse la pat, şi mai umbla încă şi acum prin oraş gătită că o sorcovă. Cele două femei se zbăteau în cea mai neagră mizerie, şi în fiecare zi veneau după un codru de pâine şi o strachină de supă în bucătăria lui Fiodor Pavlovici. Marfa Ignatievna le dădea cu dragă inimă de mâncare. Dar, deşi ajunsese să trăiască din milă oamenilor, fata nu se îndurase să-şi vândă niciuna dintre rochiile ei elegante cu care se împopoţona mai tot timpul, cu toate că una dintre ele avea o trenă cât toate zilele. Alioşa aflase toate aceste detalii întâmplător din gura prietenului său Rakitin, care ştia absolut tot ce se petrecea în oraş şi, bineînţeles, cum le auzise, le şi uitase. Trecând prin dreptul casei cu pricina, îşi aminti fără să vrea de rochiile fetei şi de trenă, şi cum mergea aşa, cu capul în piept, trist şi îngândurat, ridică privirile deodată şi... cine credeţi că i se arătă înaintea ochilor?

De după gardul de nuiele al grădinii învecinate, cocoţat probabil pe ceva, fiindcă se vedea de la piept în sus, fratesău, Dmitri, care dădea din mâini, făcându-i semne disperate; pare-se, îl chema la el, temându-se totuşi să-l strige, ba chiar să vorbească mai tare, ca să nu-l audă cineva. Din câţiva paşi, Alioşa fu lângă gard.

— Bine c-ai întors capul, era cât pe ce să te strig! şopti dintr-o suflare, fericit, Dmitri Fiodorovici. Hai încoace iute! Iute! Nici nu ştii ce bine îmi pare c-ai venit! Tocmai mă gândeam la tine...

Alioşa se bucura şi el că-l întâlnise, dar nu putea să înţeleagă de ce trebuia neapărat să sară gardul. Mitea îl apucă de cot cu mâna lui puternică, gata să-l sprijine.

Ridicându-şi anteriul, Alioşa îşi făcu vânt peste gard cu îndemânarea unui ştrengar desculţ.

— Hai, vino cu mine! şopti Mitea, care era în al nouălea cer.

— Unde? întrebă tot în surdină Alioşa, uitându-se în toate părţile şi văzând că locul în care se aflau era cu desăvârşire pustiu. Nu se zarea ţipenie de om în afară de ei. Cu toate că grădiniţa nu părea întinsă, căsuţa gazdelor era la cel puţin cincizeci de paşi depărtare. Nu-i nimeni aici, de ce vorbeşti în şoaptă?

— De ce? Ei, fir-ar să fie! izbucni deodată Dmitri Fiodorovici în gura mare. De ce vorbesc aşa? Ca să vezi cum îţi pierzi capul uneori! Am venit aici în cea mai mare taină, ca să pândesc ceva – ce, nu-ţi spun, e secret. Lasă, că-ţi explic mai încolo, dar cu gândul că-i un secret, am început să fac pe misteriosul ca un nătărău şi vorbesc în şoaptă fără să fie nevoie. Haide! Vino cu mine! Şi ţine-ţi gura! Stai să te sărut! Slavă Celui-de-Sus! Slavă lui! Că-n suflet, cu cerul, îl port... Când te-am zărit, tocmai spuneam în gând versurile astea...

Grădina se întindea pe o deseatină şi ceva, fiind împresurată de tot felul de arbori mari, tei, arţari, şi mesteceni, sădiţi de-a lungul gardului. în mijloc se afla un luminiş, de unde se scoteau anual câteva puduri de fân. Din primăvară şi până în toamnă gradină era închiriată pentru câteva ruble. Printre copacii de lângă gard creşteau tufe de zmeură, agrişe şi coacăze, iar pe lângă casa se zăreau nişte straturi de zarzavat întocmite de curând. Dmitri Fiodorovici îşi conduse oaspetele în colţul cel mai depărtat de casă. Acolo, printre teii cu coroană deasă şi tufe bătrâne de coacăze, bozii, călini şi liliac, le apăru deodată în faţă un chioşc străvechi, dărăpănat, înnegrit de vreme şi lăsat într-o rână, cu pereţii şubrezi, dar cu acoperişul încă destul de trainic ca să te poţi adăposti de ploaie. Chioşcul fusese construit de mult, cu vreo cincizeci de ani în urmă, de proprietarul de atunci al casei, un oarecare Aleksandr Karlovici von Schmidt, locotenent-colonel pensionar. Acum totul era părăginit, duşumelele

putreziseră, se clătinau sub picioare şi stăruia un iz de mucegai. Înăuntru se afla o masă verde de lemn, bătută în pământ, iar în jurul ei – bănci tot aşa, verzi, pe care încă se mai putea şedea. Alioşa observă numaidecât că frate-său era mai expansiv ca de obicei; intrând în chioşc, văzu pe masă o sticlă de coniac pe jumătate golită şi un păhărel.

— Coniac! râse Mitea, probabil că-ţi spui acum: „Iarăşi a tras la măsea!” Să nu dai crezare vedeniilor. Nu da crezare gloatei mincinoase. Şi părăseşte orice îndoială...[34] Nu beau, „mă desfăt”, cum spune porcul acela de Rakitin, amicul tău, care ca mâine o să ajungă consilier de stat şi tot aşa are să spună: „Mă desfăt”... Şezi! Ce te-aş mai lua în braţe, Alioşka, şi te-aş strânge la pieptul meu, te-aş strânge să te fărâm, căci în toată lumea asta, cu adevărat, cu a-de-vă-rat (auzi tu? pricepi?) nu te iubesc decât pe tine!

Ultimele cuvinte le rostise cu un glas pătimaş.

— Pe tine şi încă pe cineva, pe o „ticăloasă” de care sunt amorezat lulea, şi de aceea am şi ajuns ca vai de capul meu. Dar, vezi tu, a fi amorezat e una, şi cu totul altceva e să iubeşti. Poţi să fii mort după o femeie, şi în acelaşi timp s-o urăşti! ţine minte ce-ţi spun! Sunt vesel deocamdată! Şezi aici, la masă, lângă mine. Vreau să mă uit la tine în timp ce vorbesc. Iar tu ai să taci. Am să vorbesc numai eu, pentru că a venit vremea să dau totul pe faţă. Ştii, poate c-ar fi mai bine să vorbesc mai încet, pentru că şi aici... da, şi aici... pereţii s-ar putea să aibă urechi, şi încă ce urechi: tocmai acelea la care te-ai fi aşteptat mai puţin. Şi acum ai să afli tot, aşa cum ţi-am promis; o să-ţi explic mai pe urmă de ce sufletul meu te caută cu nesaţ, de ce te aşteptam cu nerăbdare zilele acestea şi chiar mai adineauri. (Sunt cinci zile de când am ancorat aici.) De ce am dorit atâta să te văd în tot acest timp? Pentru că numai ţie pot să-ţi mărturisesc tot, pentru că aşa trebuie, pentru că am nevoie de tine, pentru că mâine am să mă duc iarăşi de

34 Versuri dintr-o poezie de N.A. Nekrasov, apărută în revista Otecestvennîe zapiski (1846); Dostoievski o mai citează în Satul Stepanicikovo şi în însemnările din subterană.

râpă, pentru că mâine viaţa se va sfârşi ca să reînceapă din nou. Nu ştiu dacă ţi s-a întâmplat vreodată să visezi că te prăbuşeşti din vârful unui munte într-un hău fără fund... Uite aşa mă prăvălesc eu acum, ca în vis. Dar nu mi-e frică, nu, şi nici ţie să nu-ţi fie frică. Adică tot mi-e frică, dar e mai mult o teamă dulce. Adică nu e dulce, ci simt aşa, ca o beţie... Naiba să mă ia, n-are importanţă ce se întâmplă cu mine! Suflet oţelit, suflet slab, suflet de muiere – orice-aş fi! Să admirăm mai bine natura; uite ce zi însorită, cerul e senin, curat, frunzele verzi, e încă vară, nu-i decât patru după-amiază, şi ce linişte! Unde te duceai?

— La tata, dar voiam să trec mai întâi pe la Katerina Ivanovna.

— La ea şi la tata! Ei, nu! Ce coincidenţă! Ştii tu pentru ce te-am chemat, pentru ce te-am aşteptat, pentru ce te-am dorit din adâncul inimii, cu nesaţ, cu toate fibrele fiinţei mele, chiar şi cu coastele? Ca să treci mai întâi pe la tata şi pe urmă la ea, la Katerina Ivanovna, să isprăvesc totodată şi cu dânsul, şi cu ea. Să le trimit un înger. Puteam să trimit pe oricine, dar eu aveam nevoie să trimit un înger. Şi când colo, fără să-ţi spun nimic, te-ai gândit să te duci şi la ea, şi la el.

— Chiar voiai să mă trimiţi? izbucni Alioşa, în timp ce pe faţă i se întipărea o expresie de adâncă mâhnire.

— Stai, tu ştiai asta! Şi văd că m-ai înţeles de la primul cuvânt. Dar taci, nu spune nimic deocamdată! Nu trebuie să plângi şi nici să-ţi fie milă!

Dmitri Fiodorovici se scula în picioare şi, ducând un deget la frunte, rămase o clipă pe gânduri.

— Probabil că te-a chemat chiar ea, ţi-a scris cumva o scrisoare sau cam aşa ceva, asta te-a pus pe drumuri, altfel, ce rost avea să te duci la ea?

— Uite biletul pe care mi l-a trimis, răspunse Alioşa, scoţând răvaşul din buzunar.

Mitea îl citi în fugă.

— Şi ca să scurtezi drumul ai luat-o pe ulicioară! O, zei! Vă mulţumesc că l-aţi îndreptat încoace şi mi-a căzut în plasă ca peştişorul de aur în năvodul bătrânului nătărău

din poveste! Ascultă, Alioşa, ascultă, frăţioare! Acum sunt hotărât să dau totul pe faţă. Căci trebuie să te spovedeşti cuiva când ai o povară pe suflet. Îngerului ceresc i-am mărturisit tot, acum trebuie să mă destăinuiesc şi îngerului pământesc. Fiindcă tu eşti un înger. Trebuie deci să mă asculţi, să cântăreşti totul şi să mă ierţi... am neapărată nevoie de iertarea cuiva, a unui suflet mai curat decât al meu. Ascultă-mă: dacă două fiinţe se desprind la un moment dat de tot ce este pământesc şi-şi iau zborul în necunoscut, sau dacă numai una dintre ele se desprinde, înălţându-se în slăvi şi, înainte de a-şi lua zborul sau de a închide ochii pe veci, vine la cealaltă, care rămâne, şi-i spune: fă cutare şi cutare lucru pentru mine, ceva ce nimeni nu cere niciodată nimănui, ceva ce nu se poate cere decât pe patul de moarte – ar fi posibil oare să întâmpine un refuz... dacă celălalt îi este prieten sau dacă-i e frate?

— Spune-mi ce vrei şi am să fac, dar spune-mi despre ce este vorba şi cât mai repede, zise Alioşa.

— Mai repede... Hm! Nu te grăbi aşa, Alioşa; eşti grăbit şi tulburat. Nu mai are niciun rost să te grăbeşti acum. În momentul de faţă lumea a pătruns pe o cale nouă. Ei, Alioşa, rău îmi pare că n-ai gândit niciodată până la exaltare! Adică ce vorbesc?! Tu şi să nu fi gândit! De ce, prostul de mine, îţi spun: Nobil omul să fie[35]... De cine-i oare versul acesta?

Alioşa se hotărî să aştepte. Îşi dădea seama că, poate, tot ce avea de făcut în ziua aceea trebuia să se desfăşoare chiar acolo, în grădină. Mitea rămase o clipă pe gânduri, cu coatele sprijinite pe masă şi cu capul în palme. Tăceau.

— Lioşa, spuse el, tu n-o să râzi de mine! Aş vrea să-mi încep...spovedania... cu imnul bucuriei al lui Schiller. An die Freude! Dar nu ştiu nemţeşte, ştiu numai atât: An die Freude[36], să nu crezi că îndrug verzi şi uscate pentru că sunt beat. Nu sunt beat. Coniacul e coniac, dar ca să mă

35 Din poezia lui Goethe, Dumnezeiesc (1783), în româneşte de Maria Banuş.

36 Oda bucuriei, una dintre cele mai cunoscute poezii schilleriene, scrisa în anul 1785.

îmbăt eu am nevoie de două sticle. Şi Silen, cu obrazul rumen, Pe măgarul poticnit... Şi eu, cum vezi, n-am băut nici măcar un sfert din sticlă şi nu sunt Silen. Nu sunt Silen, ci silex, pentru că am luat o hotărâre nestrămutată. Te rog să mă ierţi pentru calamburul ăsta... azi va trebui să-mi ierţi multe, nu numai un calambur. Nu te supără, nu vreau să lungesc vorba, am să-ţi spun tot ce trebuie să-ţi spun şi am să ajung îndată acolo. N-am să-ţi scot sufletul. Stai, cum vine asta....

Dând capul pe spate, rămase o clipă gânditor, şi deodată îşi luă avânt:

Se-ascundea gol, singuratic,
Trogloditul printre stânci,
Ori, năvălitor sălbatic,
ţarini pustia şi lunci.
Din pădure vânătorul
Fioros se arătă,
Şi vai de navigatorul
Ce pe-acolo rătăcea!
Din Olimp când Ceres, biata,
Cobora la cei de jos,
Căutându-şi, plânsă, fata,
Nu i se-aducea prinos:
Adăpost curat ori fructe
Dăruite n-a aflat
N-aveau zeii, nici în lupte,
Foc pe-altare înălţat.
Pâinea caldă, bunii struguri
Nu-ndulceau vreun ospăţ
Numai cărnuri sângerânde,
Sfâşiate în dezmăţ.
Rătăcea zeiţa-n lacrimi
Printre oamenii cei cruzi:
Minţi întunecate, patimi
Cântec, rugă să n-auzi.

Un hohot de plâns se smulse din pieptul lui Dmitri. Îl

apucă pe Alioşa de mână:

— Prietene, prietene drag, în umilinţă, în umilinţă este omul şi acum. Mult trebuie să îndure bietul om pe pământ, cumplit de multe, atâtea nenorociri, care se abat pe capul lui! Să nu crezi că sunt doar un ţărănoi prost, ajuns peste noapte ofiţer, vrednic doar să sufle în fundul paharului şi să-şi facă de cap. Ei, frăţioare, poate că mint, dar să ştii că nu e clipă aproape în care să nu mă gândesc la umilinţa hărăzită omului. Deie Domnul să nu mint şi să nu mă laud în clipa asta! Mă gândesc la om, fiindcă şi eu sunt din aceeaşi plămadă:

Smuls din neagra-i înjosire,
Să vezi omul bun, frumos,
Cum se leagă cu iubire
De pământul generos.[37]

Dar ce-i de făcut? Cum să mă leg pentru totdeauna de pământ? Eu nu scurm pământul, nu-i spintec sânul; să mă fac mujic sau ciobănaş? Merg, şi nu ştiu unde o să ajung: acolo unde bântuie ruşinea şi duhoarea sau spre zarea luminii şi a bucuriei? Asta-i nenorocirea, căci totul pe lumea asta este o enigmă! De câte ori mi se întâmplă să mă cufund în cea mai abjectă, mai ticăloasă mocirlă a desfrâului (şi mereu mi se întâmplă să mă cufund), totdeauna îmi spun în gând versurile astea închinate lui Ceres şi omului. Crezi, oare, că m-au ajutat să fiu mai bun? Nu, niciodată! Pentru că sunt un Karamazov. Pentru că atunci când alunec în prăpastie, alunec năprasnic, cu capul în jos şi cu picioarele în sus, ba chiar simt o plăcere să mă prăbuşesc aşa, gândindu-mă ce frumos îmi sade în poziţia asta umilitoare. Şi atunci, din străfundul becisniciei mele, încep să recit versurile acestea în slavă. Sunt blestemat, sunt o lepădătură, un ticălos, dar să ştii, şi mie mi-e drag să sărut marginea odăjdiilor pe care le îmbracă Dumnezeul

37 De fapt, Dmitri Karamazov îşi începe spovedania nu cu Oda bucuriei, ci cu o alta poezie a lui Schiller, Sărbătoarea din Eleusis (1798).

meu: chiar dacă în momentul acela mă las târât de diavol pe urmele lui, sunt totuşi fiul tău, Doamne, şi te iubesc, deşi simt tresăltând în mine bucuria fără de care lumea n-ar putea să existe:

Bucuria-i arcul zornic în a firii veşnicii;
Mişcă-al lumii mare ornic
Suflul sfintei bucurii.
Ea roteşte-n ceruri astre,
Şi din germen iscă flori, în tăriile albastre
Mişcă nevăzuţii sori.
Sorb nectar de bucurie
Din natură buni şi răi,
Larg deschise să le fie înfloritele ei căi.
Vin şi dragoste ne-mparte
Buni prieteni, sărutări, îngerii de cer au parte,
Viermele de desfătări.[38]

Dar ajunge cu versurile! Îmi dau lacrimile, şi tu nu spui nimic, mă laşi să plâng. Chiar dacă-i o prostie de care toată lumea îşi bate joc, tu ştiu că n-ai să râzi de mine. Îţi ard ochişorii. Gata, am terminat cu poeziile! Vreau să-ţi vorbesc despre „viermi”, despre viermii cărora Domnul le-a hărăzit desfătări:

Îngerii de cer au parte,
Viermele, de desfătări.

Eu, frăţioare, eu sunt viermele ăsta, şi poezia parcă-i scrisă anume pentru mine! Noi, toţi Karamazovii, suntem la fel, şi în sufletul tău, îngere, viermele trăieşte şi e sortit să dezlănţuie adevărate furtuni! Furtuni, îţi spun, fiindcă desfătarea se dezlănţuie ca o furtună, mai aprigă chiar decât o furtună! Frumosul este ceva cumplit, înfiorător! înfiorător, înţelegi? Pentru că nu poţi să-l cuprinzi, nu poţi să ştii ce-i acolo în fond, şi nici n-ai cum să ştii, fiindcă

38 Din Oda bucuriei de Fr. Schiller, în româneşte de I.C. Mătăsaru. Mitea recita mai întâi strofa a patra, apoi cea de-a treia.

Dumnezeu ne-a pus în faţă numai enigme. Aici se întâlnesc toate extremele, şi toate contradicţiile sălăşluiesc laolaltă. Eu, frăţioare, nu sunt un om cult, dar am stat şi am cugetat mult. Sunt atâtea taine care ne înconjoară! Prea multe enigme apasă asupra bietului om pe acest pământ. Dezleagă-le cum te taie capul, şi ieşi la liman teafăr, nevătămat, dacă-ţi dă mâna. Frumosul! Şi apoi, nu pot să suport gândul că unii oameni cu suflet mare şi luminaţi la minte încep prin a slăvi idealul Madonei, ca să ajungă la urmă să năzuiască spre un alt ideal, idealul Sodomei. Dar şi mai îngrozitor este atunci când omul în al cărui suflet sălăşluieşte idealul Sodomei nu înseamnă că-şi întoarce faţa de la celălalt ideal, al Madonei, fiind singurul care-l însufleţeşte şi pentru care inima lui arde, arde cu adevărat, ca în anii neprihănitei tinereţi. Nu, sufletul omului e larg, mult prea larg, n-ar strica să fie puţin îngustat! Dracu' să înţeleagă! Acolo unde mintea vede numai ruşine inima descoperă frumosul. Poate oare Sodoma să reprezinte frumosul? Crede-mă că pentru cei mai mulţi oameni frumosul este însăşi Sodoma! Poţi tu să dezlegi taina asta? Şi te cutremuri când te gândeşti că frumosul este nu numai ceva care te înspăimântă, ci în acelaşi timp şi o taină nepătrunsă. Aici se dă lupta între diavol şi Dumnezeu, iar câmpul de bătălie este însuşi sufletul omului. Dar fiecare, cum se zice, vorbeşte despre ce-l doare. Şi acum, ascultă, să trecem la fapte.

Capitolul IV

SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. ANECDOTICĂ.

Zi şi noapte o ţineam într-un chiolhan. Adineauri, tata a spus că risipeam mii de ruble că să sucesc capul fetelor. Nu-i decât o fantasmagorie, o născocire infamă; de fapt, adevărul e cu totul altul decât cel pe care-l crede el, şi nici de plătit n-am plătit niciodată pentru... Ştii tu ce. Pentru mine banii nu înseamnă nimic, un simplu detaliu, scânteia amorului, decorul. Azi cutare coniţă e stăpâna inimii mele, ca mâine să-i ia locul o femeie de stradă. Şi pe una, şi pe cealaltă le fac să petreacă, cu muzică, cu veselie şi tărăboi, cu ţigănci, azvârlind banii în dreapta şi-n stânga. Dacă-i nevoie, le dau şi lor, pentru că şi femeile primesc, da, primesc chiar cu plăcere, de ce să n-o spun dacă-i aşa, şi sunt mulţumite, te privesc cu recunoştinţă. Mi-au făcut şi cuconiţele ochi dulci, n-or fi fost ele prea multe, dar au fost totuşi câteva cuconiţe în viaţa mea; mie însă mi-au plăcut mai mult ulicioarele, fundăturile pustii şi întunecoase, aşa cum găseşti dincolo de gura pieţei. Acolo se pândeşte la fiecare pas aventura, surpriza, acolo găseşti tăvălite în noroi bucăţi de aur curat. Fireşte, e numai o alegorie. În orăşelul nostru nu ştiu să fi existat vreodată asemenea fundături, decât doar la figurat. Dacă ai fi şi tu ca mine, ai înţelege ce înseamnă asta. Mi-au fost dragi şi desfrâul, şi ticăloşia lui. Îmi plăcea cruzimea: nu sunt oare o ploşniţă, o lighioană veninoasă? Am spus: sunt un Karamazov! Într-o zi s-a proiectat un picnic. Era o mulţime de lume, aproape tot târgul. Am plecat cu şapte troici. Era iarnă, o vreme mohorâtă; în sanie, am strâns mânuţa unei fetişcane de lângă mine şi am sărutat-o cu sila: era o copilă, fata unui

funcţionar sărac, drăgălaşă, blândă, inofensivă. Multe, foarte multe mi-a permis, sărăcuţa, pe întuneric. A crezut, biata fată, că a doua zi neapărat o să vin să-i cer mâna (trebuie să ştii că eram foarte căutat ca logodnic în perspectivă), iar eu nu i-am mai spus nimic după aceea, cinci luni n-am mai suflat un cuvânt. Vedeam cum mă urmărea din câte un colţ al sălii de dans (la noi se dădeau mereu baluri) cu ochişorii ei, vedeam ce foc mocneşte în ei, focul smeritei indignări. Şi jocul ăsta nu făcea decât să sporească desfătarea viermelui pe care-l cocoloşeam în sufletul meu. După vreo cinci luni s-a măritat cu un funcţionar şi a plecat din oraş... supărată şi poate încă îndrăgostită de mine. Acum am aflat că trăieşte fericită. Bagă de seamă, niciodată n-am spus nimănui nimic, nu i-am scos vorbe; cu toate poftele mele ticăloase şi mocirla în care-mi place să mă tăvălesc, nu sunt un om necinstit. Văd c-ai roşit, îţi strălucesc ochii. ţi-e silă de atâta murdărie, pentru tine-i prea mult. Şi totuşi, ce ţi-am spus până acum e floare la ureche, aşa ceva găseşti şi la Paul de Kock; în vremea asta însă, viermele nesăţios ce sălăşluia în sufletul meu creştea şi începuse să prindă puteri. Am un album întreg de amintiri, frăţioare. Să le dea Dumnezeu sănătate femeilor, că mult sunt dulci! Nu-mi plăcea niciodată să mă despart cu scandal. Şi niciodată nu le dădeam de gol, n-a fost nicio femeie în viaţa mea pe care s-o fi compromis. Ajunge însă. Crezi poate că numai ca să-ţi dezvălui toată murdăria asta te-am chemat? Nu, am alte lucruri mai interesante să-ţi povestesc; să nu te miri că n-am nici cea mai mică sfială faţă de tine, ba chiar mă simt parcă în largul meu.

— Asta o spui fiindcă am roşit, îi răspunse prompt Alioşa. N-am roşit pentru că vorbeşti aşa şi nici pentru faptele tale, să ştii, ci fiindcă-mi dau seama că sunt şi eu ca tine.

— Tu? Fugi încolo! E prea de tot!

— Prea şi nu tocmai, urmă cu însufleţire Alioşa (se vedea că era de mult preocupat de gândul acesta). Stăm amândoi pe aceeaşi scară. Eu pe treapta cea mai de jos, tu ceva mai sus, să zicem, pe a treisprezecea. Cel puţin aşa îmi face

mie impresia; la drept vorbind însă, este unul şi acelaşi lucru, absolut acelaşi. Când ai pus piciorul pe prima treaptă, nu se poate, orice ai face, să nu le urci pe toate până sus.

— Atunci ar trebui să nu punem piciorul pe ea?

— Cine poate, fireşte, să nu-l pună!

— Da' tu poţi?

— Mi-e teamă că nu.

— Taci, Alioşa, taci, dragul meu, ţi-aş săruta mânuţa, uite aşa, mi-au dat şi lacrimile, zău. Şmechera aceea de Gruşenka se pricepe la oameni; ştii ce mi-a spus mai zilele trecute? Că odată şi odată o să te pape dintr-o înghiţitură. Pur şi simplu! şi acum, după toate murdăriile astea, să întoarcem fila pătată de muşte şi să trecem la tragedia mea, care-i tot aşa de pătată de muşte, adică năclăită de tot felul de porcării. Vezi tu, deşi bătrânul minţea când a spus că-mi plăcea să sucesc capul unor fecioare neprihănite, să ştii că totuşi asta e tragedia de care vreau să-ţi vorbesc; mi s-a întâmplat însă numai o singură dată, şi nici atunci n-am mers până la capăt. Bătrânul, când mi-a aruncat în faţă asta, habar n-avea de nimic, fiindcă n-am suflat o vorbă până acum, tu eşti primul căruia îi spun – fireşte, în afară de Ivan. Ivan cunoaşte toată povestea. A aflat-o cu mult înaintea ta. Dar Ivan e mut ca mormântul.

— Ivan e mut ca mormântul?

— Da.

Alioşa era numai ochi şi urechi.

— În batalionul de linie[39] în care eram încadrat, deşi aveam grad de sublocotenent, eram totuşi pus sub observaţie, ca şi cum aş fi fost un deportat. Toată lumea din târg, în schimb, mă primea cu braţele deschise. Mâncam banii cu lingura, încât toţi mă credeau bogat, de altfel şi eu tot aşa credeam. Dar poate că nu era numai ăsta motivul pentru care mă bucuram de atâta simpatie. Oamenii clătinau din cap, şi totuşi, zău, ţineau la mine. Locotenent-colonelul meu, om bătrân însă, nu putea să mă înghită. Mereu se lega de mine; noroc că era cineva în

39 În rusă, *lineinîi* batalion, aparţinând trupelor de grăniceri.

oraş, o persoană influentă, care mă luase sub aripa sa ocrotitoare, şi cum toată lumea mă privea cu ochi buni, nu prea avea ce să-mi facă. De fapt, însă, eu eram de vină, fiindcă dinadins nu-i arătam respectul cuvenit. Mă ţineam mândru. Bătrânul, încăpăţânat ca un catâr, altminteri de treabă, primitor şi bonom, fusese de două ori însurat, şi de fiecare dată rămăsese văduv. Prima nevastă, care era dintr-o familie de oameni simpli, îi lăsase o fată, aproape o ţărăncuţă. Când am cunoscut-o eu, fata avea vreo douăzeci şi patru de ani şi trăia la taică-său împreună cu o mătuşă, sora răposatei sale mame. Mătuşa era femeie din popor, altminteri cât se poate de inofensivă, în timp ce nepoată-sa, adică fiica mai mare a locotenent-colonelului, tot aşa din popor, ca şi ea, părea mai voluntară. Cum însă, când povestesc câte ceva, îmi place să arăt şi calităţile, trebuie să-ţi spun, dragul meu, că-n viaţă n-am avut parte să întâlnesc o femeie cu o fire mai încântătoare decât această duduiţă. O chema Agafia, închipuieşte-ţi: Agafia Ivanovna. Şi nu era deloc urâtă, tip de rusoaică: înaltă, zdravănă, cu pielea albă, cu nişte ochi de toată frumuseţea, dar cu trăsături cam vulgare. Nu se măritase încă, deşi avusese până atunci doi pretendenţi pe care-i refuzase, şi totuşi, precum se vedea, asta n-o făcuse să-şi piardă veselia. Am fost destul de apropiaţi, a, nu, să nu crezi cumva cine ştie ce, a fost cu totul altceva, cea mai curată prietenie. Mi se întâmplase să leg adeseori prietenii cu femeile, prietenii cinstite, fără niciun dedesubt. Vorbeam cu ea destul de liber, şi ea făcea haz. Multor femei le place să le vorbeşti deschis despre anumite lucruri, unde mai pui că era şi domnişoară, ceea ce mă amuza cu atât mai mult. Şi încă ceva: de fapt, nici nu puteai s-o consideri domnişoară. Amândouă – şi ea, şi mătuşa – trăiau în casa locotenent-colonelului, acceptând de bunăvoie o situaţie umilitoare, deoarece nu se socoteau vrednice să stea în rând cu lumea cealaltă. De altminteri, era foarte iubită, cu atât mai mult cu cât toată lumea avea nevoie de ea, Agafia fiind o croitoreasă de mâna întâi, cu o iscusinţă deosebită; şi pe urmă nici nu cerea bani, tot ce făcea, făcea numai din

dragoste, totuşi, dacă i se dădea ceva, nu refuza. În schimb locotenent-colonelul!... Locotenent-colonelul era una dintre figurile proeminente ale târgului nostru. Trăia pe picior mare, casa lui avea uşile larg deschise pentru toată lumea din oraş, la el era mereu masa întinsă şi se dansa. Când am descins eu în localitate şi am intrat în batalion, tocmai umbla zvonul prin târg că în curând avea să sosească a doua fată a comandantului, o frumuseţe excepţională, care fusese până atunci într-un pension din capitală pentru fetele din aristocraţie şi terminase şcoala. Era vorba chiar de Katerina Ivanovna, pe care locotenent-colonelul o avusese din a doua căsătorie. Soţia de-a doua a comandantului meu era fată de familie, taică-său fusese general, deşi, după cum aflasem din sursă sigură, ca şi prima, nu-i adusese nicio para zestre. Prin urmare, neamuri mari şi sărăcie lucie, poate ceva speranţe, încolo, nimic în mână. Totuşi, când veni duduiţa (numai aşa, în vizită, nu de tot), târgul nostru parcă era în zi de sărbătoare, tot cuconetul nostru, elita locului, două excelenţe, o colonelească şi altele, şi altele, câte mai erau, o luară în primire, trăgând care mai de care de ea, zor, nevoie, s-o distreze. Era regina balurilor, plimbărilor, au dat spectacole cu tablouri vivante în folosul nu ştiu căror guvernante etc. Eu tăceam şi-mi vedeam de chefurile mele; tocmai atunci însă am făcut o dandana cum ştiam numai eu să fac, de a vuit tot oraşul. Odată eram la comandantul bateriei; dând cu ochii de mine, Katerina Ivanovna m-a măsurat din cap până în picioare, eu însă nu m-am apropiat nici măcar un pas, adică „nu mă interesează, puţin îmi păsa cine eşti”. Nu m-am învrednicit să-i vorbesc decât peste câteva zile, tot la o serată, când i-am adresat câteva cuvinte: dumneaei însă m-a privit de sus şi a strâmbat din buze. „Aha, mi-am zis în sinea mea, lasă, că ţi-o plătesc eu!” Pe vremea aceea eram grozav de mojic, adică de câte ori aveam prilejul, trânteam câte o grosolănie. Şi mai era ceva ce mă irita la ea, şi asta mai cu seamă: simţeam că ea, „Katenka”, nu este numai o fetişcană naivă de pension, ci şi un om de caracter, o fiinţă

mândră şi cu adevărat virtuoasă, şi îndeosebi inteligentă şi cultă, pe când eu nu aveam parte de nimic din toate astea. Crezi poate că voiam să-i cer mâna? Nici gând, tot ce doream era să mă răzbun, pentru că nici nu catadicsea să se uite la mine, când ştia o lume că eram o mândreţe de băiat. O ţineam numai într-un chef şi un tămbălău, zi şi noapte. Până la urmă, comandantul mi-a dat trei zile de arest. Tocmai atunci s-a întâmplat să-mi trimită tata şase mii de ruble, bineînţeles după ce renunţasem formal la toate drepturile, adică îi scrisesem negru pe alb că „suntem chit” şi n-am să-i mai cer niciun gologan. Pe vremea aceea habar n-aveam de nimic; până am venit încoace, frăţioare, n-am priceput mare lucru din daraverile astea băneşti cu tata. Dar ducă-se dracului acum, o să vorbim mai târziu despre asta. Primisem, zic, şase mii de ruble de la tata şi cam tot atunci îmi venise o scrisorică de la un prieten, care-mi comunica un lucru foarte interesant, şi anume, că cei de sus nu erau deloc mulţumiţi de comandantul nostru, că îl bănuiesc de a fi intrat în banii regimentului şi că se pregăteau să-i dea o lovitură. Într-adevăr, puţin după aceea se abătuse pe la noi la regiment comandantul diviziei şi mi-l făcuse cu ou şi cu oţet pe locotenent-colonel. Apoi i s-a ordonat să demisioneze. Nu-ţi mai dau toate amănuntele, e suficient să-ţi spun că omul avea duşmani berechet şi că de la o zi la alta s-a trezit ca într-un pustiu, lumea s-a răcit faţă de el şi de toată familia lui. Atunci am prins momentul ca să fac prima figură; întâlnind-o într-o zi pe Agafia Ivanovna, cu care rămăsesem prieten, i-am adus la cunoştinţă; „ştii că tăticului matale îi lipsesc patru mii cinci sute de ruble, banii statului?” „Ce prostii sunt astea? Cum poţi să vorbeşti aşa? Generalul abia controlase şi tata avusese toţi banii la regiment…” „I-o fi avut, nu zic nu, dar acum nu-i mai are.” Biata fată a tras o spaimă grozavă; „De ce vrei să mă sperii, zice, de unde ştii asta?” „Fii pe pace, zic, că nu spun nimănui, mă cunoşti doar că sunt mut ca mormântul, dar uite ce vreau; la o adică, dacă s-ar întâmpla să-i ceară cele patru mii cinci sute de ruble şi dânsul n-o să aibă de unde să le

scoată, trimite-o pe surioara matale, pe duduita de la pension, să vină într-ascuns la mine, împrejurarea face să am tocmai patru mii de ruble în casă, poate mă îndur să i le dau ei în mână, bineînţeles cu obligaţia de a păstra cu sfinţenie secretul.” „Vai, cum poţi să fii aşa ticălos?!” (chiar aşa a spus). Atât de rău şi de ticălos! „Cum îţi permiţi?” şi a plecat furioasă foc; i-am mai strigat odată din urmă să n-aibă nicio grijă, c-o să păstrez secretul cu sfinţenie, toată viaţa. Trebuie să-ţi spun că femeile astea două, adică Agafia şi mătuşă-sa, au fost ca nişte îngeri, fără nicio exagerare, îngeri adevăraţi în toată istoria ce a urmat, iar cât o priveşte pe surioara cea mândră, pe Katia, ţineau la ea ca la ochii din cap, s-ar fi târât pe brânci în faţa ei, o slujeau ca nişte servitoare... Cum a ajuns acasă, Agafia s-a şi apucat să-i împărtăşească vorbă cu vorbă discuţia noastră. Am aflat precis că aşa se întâmplase, ştiu sigur, cum te văd şi mă vezi. Nu i-a ascuns nimic, adică a făcut exact ce voiam şi eu.

Între timp, soseşte la regiment un maior nou să preia comanda batalionului. Maiorul îşi ia postul în primire. Bătrânul comandant se îmbolnăveşte subit, nu e în stare să se mişte din pat, rămâne două zile închis în casă şi întârzie să lichideze socotelile cazone. Doctorul Kravcenko m-a asigurat după aceea că într-adevăr locotenent-colonelul fusese bolnav. Eu totuşi ştiam ce ştiam. Mi se spusese sub pecetea tainei că de vreo patru ani încoace, după ce socotelile erau verificate de superiori, banii regimentului dispăreau imediat. Comandantul îi dădea cu împrumut unui om de încredere, negustorului Trifonov, un văduv în vârstă, cu barbă şi cu ochelari de aur. Trifonov se ducea la iarmaroc, îşi făcea treaba cu ei, după care îi restituia comandantului, aducându-i şi ceva plocoane de la târg şi, bineînţeles, dobânda respectivă. Ultima oară însă (şi sunt sigur că era aşa, pentru că-mi spusese chiar băiatul lui Trifonov, singurul lui moştenitor, un mucos, o puşlama şi o secătură cum rar am văzut), înapoindu-se de la iarmaroc, Trifonov nu mai trecuse pe la comandant. Locotenent-colonelul se dusese întins la el. „Mie? Mi-ai dat dumneata

mie ceva? Vezi-ţi de treabă, n-am primit nimic şi nici nu puteam să primesc!” i-o retezase scurt negustorul. Şi aşa, bietul comandant zăcea acasă, cu un ştergar ud înfăşurat în jurul capului şi cu gheaţă pe frunte; tocmai atunci soseşte şi furierul cu un ordin: „Banii regimentului trebuie restituiţi imediat, până în două ore”. Locotenent-colonelul semnează de primire – i-am văzut cu ochii mei semnătura în registru – se ridică şi, sub cuvânt că se duce să se îmbrace, intră la el în iatac, îşi ia arma de vânătoare, o puşcă cu două ţevi, o încarcă cu un cartuş militar, îşi scoate cizma dreaptă, îşi reazemă pieptul de ţeava şi începe să dibuie cu piciorul desculţ cocoşul. Agafia însă, care nu uitase ce-i spusesem eu, cuprinsă de bănuieli, se apropie tiptil de uşă şi descoperă totul; intră buzna în iatac, se repede la el şi-l apucă în braţe pe la spate; în acelaşi moment arma se descarcă, dar glonţul nimereşte în tavan, fără să rănească pe cineva; aleargă toată lumea din casă, pun mâna pe el, îi smulg arma şi nu-l mai lasă să facă o mişcare... Toate acestea le-am aflat punct cu punct curând după aceea. Eram acasă, se înserase, şi tocmai mă pregăteam să ies în oraş; m-am dichisit, m-am pieptănat, mi-am stropit batista cu parfum, mi-am pus chipiul, când deodată s-a deschis uşa şi m-am pomenit faţă în faţă cu Katerina Ivanovna.

Se întâmplă unele lucruri ciudate în viaţă: bunăoară, nimeni n-o văzuse pe stradă când intrase la mine, aşa că nu i-au ieşit vorbe în oraş. Pe de altă parte, eu locuiam cu chirie la două bătrâne, văduve de funcţionari, supuse şi respectuoase, care îmi purtau de grijă; le-am pus în vedere cu străşnicie să nu sufle o vorbă, şi aşa au făcut, au tăcut ca nişte stane de piatră. Mi-am dat seama, cred că-ţi închipui, din primul moment, pentru ce venise. Katerina Ivanovna a intrat în odaie, s-a uitat drept în ochii mei; avea o privire hotărâtă, aproape sfidătoare, numai buzele şi cutele din jurul gurii mai păstrau oarecare sfială. „Sora mea mi-a spus că-mi daţi patru mii cinci sute de ruble dacă vin să le iau ... singură. Am venit... daţi-mi banii!...” Atât a reuşit să spună, fiindcă i s-a tăiat răsuflarea de spaimă,

glasul i s-a frânt, iar colţurile buzelor şi cutele din jurul gurii au început să-i tremure.

— Alioşka, ce faci, asculţi sau dormi?

— Mitea, ştiu c-o să-mi spui numai adevărul, rosti Alioşa tulburat.

— Numai şi numai adevărul. Şi dacă-i vorba să merg până la capăt, uite cum s-au petrecut lucrurile... am să-ţi spun tot, tot, n-o să mă cruţ câtuşi de puţin! Primul gând ce mi-a încolţit în minte a fost karamazovian sadea. Odată, mai de mult, mă muşcase un fel de scorpion, şi două săptămâni încheiate zăcusem în pat cu febră; în clipa aceea tot aşa: am simţit că mă muşcă de inimă un scorpion, o lighioană răufăcătoare, veninoasă, pricepi? Am măsurat-o din cap până în picioare. Ai văzut-o pe Katia, nu-i aşa? E într-adevăr frumoasă. Dar în momentul acela avea un alt fel de frumuseţe. Era frumoasă prin nobleţea ei sufletească, în vreme ce eu nu eram decât un ticălos; era sublimă prin mărinimia ei şi jertfa pe care voia s-o facă numai ca să-şi salveze tatăl, pe când eu nu puteam fi decât o ploşniţă. Şi totuşi, era în mâna mea toată, mă-nţelegi, toată, cu trup şi suflet depindea de mine, de o ploşniţă, de un nemernic! Era ca şi condamnată. Şi am să-ţi mărturisesc cinstit: gândul acela, otrava scorpionului pătrunsese atât de puternic în mine, încât simţeam că leşin numai la presimţirea voluptăţii. Ai fi zis că nu mai era chip să mă împotrivesc, nu mai începea niciun conflict moral, că nu puteam face altfel decât să mă port ca o ploşniţă, ca o tarantulă fioroasă, fără pic de milă... Mi s-a tăiat răsuflarea... Ascultă: chiar a doua zi, bineînţeles, m-aş fi dus să-i cer mâna, ca să închei toată povestea, cum s-ar zice, în chipul cel mai onorabil, în aşa fel ca nimeni să nu prindă de veste şi nici să nu afle vreodată nimic. Pentru că, deşi pornirile-mi sunt josnice, sunt totuşi un om cinstit. Numai că atunci, în aceeaşi clipă, parcă mi-a şoptit cineva la ureche: „încearcă numai, şi du-te să-i ceri mâna, şi ai să vezi că nici n-o să te primească; una ca dânsa e în stare să poruncească să te dea în brânci afară!” „N-ai decât să-mi scoţi vorbe în tot oraşul, că nu-mi pasă!” M-am uitat la ea

şi am văzut că aşa era, într-adevăr, că glasul acela lăuntric avea dreptate şi că avea să se întâmple exact aşa cum îmi şoptise. Fireşte c-avea să mă dea afară, i se citea pe faţă. M-a cuprins o furie turbată, şi-n momentul acela mi-a căşunat deodată să-i joc un renghi, un renghi mârşav, să-i fac o mitocănie, ca-n gura pieţei; s-o privesc cu un zâmbet batjocoritor, aşa cum stătea în faţa mea, şi să-i trântesc în faţă, să-i spun de la obraz, cu tonul pe care numai un precupeţ poate să-l aibă: „Patru mii de ruble? Ce, nu ţi-e bine? Fugi încolo! Am glumit! Crezi că merge chiar aşa de uşor, domnişoară? Două sute, mai treacă-meargă, ba poate că ţi-aş da cu cea mai mare plăcere, dar patru mii – nu arunci chiar aşa, dintr-o dată, patru mii de ruble pe fereastră, duduită! Mi-e teamă că te-ai deranjat de pomană!”

Vezi tu, poate că… atunci aş fi scăpat-o din mână, căci ar fi plecat valvârtej pe uşă, în schimb, ar fi fost o răzbunare într-adevăr infernală, şi măcar pentru atâta merită. Probabil că toată viaţa după aceea mi-aş fi muşcat mâinile, însă, cu orice preţ, tot i-aş fi făcut figura! Mă crezi, niciodată nu mi s-a întâmplat să mă uit cu atâta ură la o femeie; în clipele acelea – asta mi-e crucea! – să ştii, m-am uitat la ea vreo trei sau poate chiar cinci minute cu o ură neîmpăcată, o ură pe care numai un fir de păr o desparte de dragoste, de cea mai înfocată dragoste! M-am dus atunci la fereastră şi mi-am lipit fruntea de geamul îngheţat: era atât de rece, încât am simţit ca o arsură pe piele. N-am lăsat-o să aştepte prea mult, nu te teme, m-am întors îndată, apropiindu-mă de masă, am descuiat sertarul şi am scos dinăuntru o obligaţie de cinci la sută în valoare de cinci mii de ruble (o ţineam ascunsă în dicţionarul de limba franceză). Fără un cuvânt, i-am arătat-o, am împăturit-o apoi frumos, i-am înmânat-o, am deschis uşă ce da spre tindă şi i-am făcut o plecăciune adâncă, ceremonioasă, plină de respect, crede-mă! A tresărit, s-a uitat la mine atent, palidă ca o moartă, aproape albă ca varul, şi fără să scoată o vorbă, nu brusc, ci moale, cu toată bunăvoinţa, încet, s-a aplecat până la picioarele

mele, atingând podeaua cu fruntea, nu aşa cum învăţase la pension, ci după datina rusească! Apoi s-a ridicat repede şi a fugit. Iar după plecarea ei, ce crezi – aveam sabia la mine – am vrut să mi-o înfig în inimă; pentru ce? Nu ştiu nici eu, cea mai mare prostie, fireşte, ceva absurd, probabil că eram într-un moment de exaltare. Pricepi tu, există asemenea clipe de exaltare când te încearcă gândul morţii! Nu m-am sinucis totuşi, am sărutat doar sabia şi am vârât-o la loc în teacă; puteam, de altfel, nici să nu-ţi pomenesc despre asta. Am impresia că şi acum, povestindu-ţi lupta ce s-a dat atunci în sufletul meu, am înflorit puţin lucrurile, ca să mă împăunez. Ei şi, ce-are a face, ducă-se dracului toate iscoadele cugetului omenesc! Asta a fost tot ce s-a „întâmplat” între mine şi Katerina Ivanovna. Acum Ivan şi cu tine ştiţi tot. Numai voi doi, nimeni altcineva!

Dmitri Fiodorovici se ridică în picioare, frământat, făcu vreo doi paşi, scoase batista, îşi şterse fruntea, apoi se aşează din nou, dar nu pe locul unde şezuse până atunci, ci pe banca din faţă, lângă celălalt perete, aşa că Alioşa trebui să se întoarcă spre el.

Capitolul V

SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. „RĂVĂŞITĂ”

— Acum cunosc prima parte, zise Alioşa.

— Şi-ţi dai seama, cred, că este o dramă care s-a petrecut acolo, departe. Cea de-a doua însă este o tragedie, şi o să se petreacă aici.

— Din cea de-a doua parte, până una-alta, n-am reuşit încă să pricep nimic.

— Dar eu? Parcă eu înţeleg ceva?

— Stai, Dmitri, mai este încă ceva foarte important. Spune-mi, eşti logodit, nu-i aşa?

— Nu m-am logodit imediat, ci abia la vrei trei luni după întâmplarea aceea. A doua zi chiar mi-am spus că ce a fost s-a sfârşit, e un lucru definitiv încheiat, care nu mai poate să aibă nicio urmare. Mi se părea nevrednic din partea mea să mă mai duc să-i cer mâna. Pe de altă parte, nici ea n-a mai dat niciun semn de viaţă timp de şase săptămâni, cât a mai stat în oraş. O singură dată doar, chiar a doua zi după ce fusese la mine, slujnica lor s-a strecurat binişor la mine în odaie şi, fără să spună un cuvânt, mi-a lăsat un pachet. Pe pachet adresa mea – pentru cutare. Când l-am deschis, am găsit înăuntru restul de la cele cinci mii de ruble. Avusese nevoie numai de patru mii cinci sute, plus încă vreo două sute şi ceva, care se pierduseră la vânzarea obligaţiei. Îmi trimitea două sute şaizeci de ruble cu totul, parcă aşa ţin minte, bani lichizi, încolo nimic, niciun bilet, niciun cuvinţel, nicio explicaţie. Am căutat în pachet ceva, vreun semn cu creionul – nici pomeneală! Am făcut un chef monstru cu banii pe care-i primisem, aşa că noul comandant s-a văzut silit să-mi dea un avertisment. Iar cât

despre fostul comandant, a predat foarte frumos la ţanc banii regimentului, spre mirarea tuturor, pentru că nimeni nu credea că-i mai are. Şi după ce i-a predat în bună regulă, s-a şi îmbolnăvit. A zăcut la pat vreo trei săptămâni, după care a avut o congestie cerebrală, şi în cinci zile a murit. Înmormântarea s-a făcut cu toate onorurile militare, căci nu apucase încă să-şi dea demisia. Katerina Ivanovna, sora ei şi mătuşa, la vreo cinci zile după ceremonia funebră, au plecat la Moscova. Abia atunci, adică în ziua plecării (nu le-am mai văzut între timp şi nici nu le-am condus), am primit un plic minuscul, albastru, cu hârtie dantelată, cuprinzând doar câteva cuvinte scrise cu creionul: „Am să vă scriu, aşteptaţi. K.” şi atâta tot.

Acum să-ţi povestesc şi ce a mai fost după aceea. La Moscova lucrurile au luat o întorsătură cu totul neaşteptată, fulgerătoare, ca în O mie şi una de nopţi. Cea mai apropiată rudă a ei, o generăleasă, a avut nenorocirea să piardă două nepoate, amândouă moştenitoarele ei directe, care s-au prăpădit de vărsat în aceeaşi săptămână. Nefericita bătrână a primit-o pe Katia cu braţele deschise, ca pe copilul ei, bucurându-se de parc-ar fi fost o stea picată din cer şi, luând-o sub aripa-i ocrotitoare, a trecut toată averea pe numele său, asta, bineînţeles, pentru mai târziu: deocamdată i-a numărat în mână şaizeci sau optzeci de mii de ruble, bani gheaţă, în chip de zestre, să facă cu ele ce vrea. E o bătrână isterică, am cunoscut-o şi eu la Moscova. Şi într-o bună zi mă pomenesc că-mi sosesc prin poştă patru mii cinci sute de ruble; am rămas încremenit de uimire, poţi să-ţi închipui, aproape că mi-a pierit glasul. Trei zile mai târziu primesc şi scrisoarea făgăduită. O am şi acum la mine, nu mă despart niciodată de ea, am s-o păstrez până la moarte; vrei să ţi-o arăt? Trebuie s-o citeşti, neapărat; îmi oferă pur şi simplu mâna ei, cam aşa: „Te iubesc, te iubesc la nebunie, chiar dacă dumneata nu ţii câtuşi de puţin la mine, nu-mi pasă, dar te rog să fii bărbatul meu. Nu te speria, n-am să-ţi stingheresc în niciun fel viaţa, am să mă mulţumesc să fiu doar o mobilă

din casă, covorul pe care calci... Ştiu c-am să te iubesc toată viaţa, vreau să te salvez de dumneata însuţi...” Alioşa, zău, nu sunt vrednic nici măcar să tălmăcesc rândurile astea cu vorbele mele ticăloase, cu tonul ăsta abject, cu vocea asta trivială, de care niciodată nu m-am putut dezbăra! Mă crezi, când am primit scrisoarea parcă mi s-a împlântat un cuţit în inimă, şi astăzi mai simt acolo cuţitul, să nu-ţi închipui că astăzi nu mă mai doare! I-am răspuns imediat (nu puteam cu niciun preţ să plec la Moscova). O scrisoare scrisă cu lacrimi de sânge; de un singur lucru mi-e ruşine: îi spuneam ca dânsa este bogată acum, că are zestre, în timp ce eu nu sunt decât un golan, un pârlit fără o leţcaie, auzi tu, cum am putut să-i pomenesc de bani?! Trebuia să şterg totul, dar nu ştiu cum mi-a scăpat din fuga condeiului! În aceeaşi zi i-am scris şi lui Ivan, care pe atunci era la Moscova, explicându-i atât cât se putea într-o scrisoare – a ieşit până la urmă o epistolă de şase pagini – cum stau lucrurile şi l-am rugat să se ducă la dânsa. Ce te uiţi la mine? Ei da, ştiu, Ivan e îndrăgostit de ea, este îndrăgostit şi astăzi, ştiu că după părerea voastră, după părerea oamenilor de lume, am făcut o prostie, dar poate că tocmai prostia asta o să ne salveze acum pe toţi! Uf! Parcă tu nu vezi cum îl respectă, ce stimă are pentru el! Oare acum, când are ocazia să facă o comparaţie între noi, mai poate ea să iubească un om ca mine, mai ales după toate câte s-au petrecut aici?

— Sunt convins că numai pe tine te iubeşte, aşa cum eşti tu, şi că în niciun caz nu poate să fie îndrăgostită de un om ca el.

— Ascultă-mă ce-ţi spun, nu pe mine mă iubeşte, ci virtutea ei! scăpă fără să vrea, aproape cu necaz, Dmitri Fiodorovici. Şi începu să râdă, dar o clipă mai târziu îi scăpărară ochii şi, înroşindu-se ca focul la faţă, trânti deodată cu pumnul în masă. Îţi jur, Alioşa, strigă el într-o pornire de sinceră mânie, înverşunat împotriva lui însuşi, poţi să crezi ori nu, treaba ta, dar îţi jur pe Dumnezeul meu, îţi jur pe legea lui Hristos că, deşi am rânjit adineauri vorbind despre sentimentele ei nobile, ştiu că sufletul meu

nu preţuieşte nimic, că sunt de un milion de ori mai prejos decât ea şi că toate sentimentele ei frumoase sunt curate, da, curate ca ale unui înger din ceruri! Aici e toată tragedia, fiindcă îmi dau seama de asta. Ei, şi ce dacă omul declamă uneori? Parcă mie nu-mi place să declam? Şi totuşi sunt sincer, cât se poate de sincer. Cât despre Ivan, îmi închipui cât trebuie să blesteme el soarta, mai ales el, care-i atât de inteligent! Gândeşte-te şi tu cine-i alesul! Un monstru care aici, cu toate că-i logodit şi-şi dă seama că toată lumea e cu ochii pe el, n-a fost în stare să se ţină în frâu, să caute să nu mai ducă o viaţă dezmăţată, aşa cum face acum, în văzul şi cu ştirea logodnicei lui! Şi unul ca mine să fie alesul, iar el dat la o parte! Pentru ce? Pentru că din recunoştinţă domnişoara vrea neapărat să se jertfească, să-şi mutileze soarta şi să-şi strice singură viaţa! E absurd! N-am vorbit niciodată cu Ivan despre asta. Ivan bineînţeles, nu mi-a spus nici el nimic, n-a făcut nici cea mai mică aluzie; dar destinul se va împlini până la urmă, cel destoinic îşi va lua locul ce i se cuvine, iar netrebnicul îşi va pierde urma într-o fundătură, în văgăuna lui murdară, în mocirla în care-i place să se tolănească, aşa cum s-a obişnuit şi cum îi e mai bine, şi acolo o să şi moară fericit, în mizerie şi duhoare. Am trăit prea intens, iar cuvintele pe care le rostesc sunt tocite, le spun parcă fără să mă gândesc, dar de întâmplat aşa o să se întâmple, cum am hotărât. Am să mă cufund în mocirlă, iar ea o să se mărite cu Ivan.

— Stai, frate, opreşte-te! îl întrerupse Alioşa, care se frământa tot. Până acum nu mi-ai explicat un lucru: spune-mi, eşti încă logodit, nu-i aşa, eşti logodit? Cum vrei atunci să rupi logodna dacă ea, mireasa, nu vrea?

— Oficial sunt logodit şi logodna a fost consfinţită, cum am sosit la Moscova, cu mare pompă, cu icoane, după obiceiul pământului. Ne-a binecuvântat generăleasa şi – mă crezi – chiar a lăudat-o pe Katia fiindcă, zice, „ai ştiut să-ţi alegi bărbatul, e destul să mă uit în ochii lui ca să-mi dau seama”. În schimb, pe Ivan nu putea să-l sufere, nici măcar nu l-a felicitat. La Moscova am stat mult de vorbă cu

Katia, m-am zugrăvit aşa cum sunt, i-am vorbit deschis, cinstit, cu toată sinceritatea. A ascultat tot ce i-am spus; apoi au fost sfieli şi gingăşii, cuvinte dulci s-au murmurat... S-au spus, nu-i vorbă, şi cuvinte pline de trufie. M-a silit să jur că am să mă îndrept. I-am făgăduit. Şi acum...

— Şi acum?

— Şi acum te-am chemat şi te-am adus aici – vezi, să nu uiţi ziua de azi, să n-o uiţi toată viaţa! – ca să te trimit la ea, la Katerina Ivanovna, şi...

— Ce?

— Să-i spui că n-am să mai vin niciodată şi că-mi iau rămas-bun de la ea.

— Dar cum... în felul ăsta? Se poate?

— Da, te trimit pe tine în locul meu, pentru că eu nu mă simt în stare. Gândeşte-te şi tu: cum aş putea să-i spun eu însumi?

— Şi tu unde vrei să te duci?

— În mocirlă, aşa cum am trăit şi până acum.

— La Gruşenka! exclamă îndurerat Alioşa, împreunându-şi mâinile. Înseamnă că avea dreptate Rakitin! Credeam că te-ai dus cât te-ai dus pe la ea şi că s-a terminat.

— Un om logodit? Cum îţi închipui? Logodit cu o fata ca ea, aşa, în văzul lumii? Am şi eu un pic de onoare. Din momentul în care am început să mă duc pe la Gruşenka înseamnă că am rupt logodna, onoarea mea era pătată, îmi dau foarte bine seama. Ce te uiţi aşa la mine? şi dac-ai şti că atunci când am fost la ea prima oară mă dusesem numai ca să-i trag o mamă de bătaie. Aflasem un lucru de care acum sunt convins, şi anume, că Gruşenka primise de la acel căpitan, omul tatii, o poliţă semnată de mine, ca să mă dea în judecată şi să-mi închidă astfel gura, să nu mai fac scandal. Voiau să mă sperie. De aceea m-am dus la ea, ca s-o iau la palme. O mai văzusem şi altă dată. Nu e o femeie din acelea care-ţi sucesc capul de la prima vedere. Cunoşteam povestea cu negustorul bătrân care, pe deasupra, acum mai este şi beteag, l-a lovit damblaua, dar tot o să-i rămână ceva părăluţe de pe urma lui. Ştiam că moare după bani, se pricepe să-i scoată şi din piatră seacă,

îi dă cu dobândă şi jupoaie oamenii, că este o femeie descurcăreaţă cum nu se află alta, o ticăloasă care nu ştie de milă. Şi cum îţi spuneam, mă dusesem s-o bat, şi când colo am rămas la ea. Furtuna s-a dezlănţuit, a dat ciuma peste mine şi m-am molipsit, şi azi încă mă simt ca atins de o molimă, şi-mi dau seama că s-a sfârşit cu mine, că n-are să mai fie nimic altceva. Cercul s-a închis. Atâta mi-a fost! şi tocmai în ziua aceea, ca un făcut, aveam în buzunar – eu, calicul – trei mii de ruble. Am plecat cu ea la Mokroe – sunt vreo douăzeci şi cinci de verste până acolo – unde am adus lăutari, ţigănci, şampanie, le-am dat ţăranilor să bea şampanie până s-au îmbătat, am aruncat cu pumnii bani muierilor şi fetelor din sat. După trei zile eram lefter, dar ca un şoim! Crezi poate că şoimul a obţinut ceva? Nimic, nici gând de aşa ceva! Îţi spun: există un anumit farmec. Şi farmecul ăsta îl are Gruşenka, nemernica, îl are în trupul ei, şi în picioruşul ei, până şi în degetul cel mic de la picioruşul stâng. Am văzut cu ochii mei, i-am sărutat picioruşul, şi atât – îţi jur! Zicea: „Dacă vrei, mă mărit cu tine, deşi eşti un golan. Spune-mi că n-o să mă baţi şi o să mă laşi să fac tot ce poftesc, şi atunci, cine ştie, poate că mă mărit cu tine”, şi râdea. Şi acum tot aşa râde!

Dmitri Fiodorovici se sculă clocotind, parcă, de furie şi se opri locului ca ameţit. Ochii-i erau injectaţi.

— Şi acum chiar vrei să te însori cu ea?...

— Dacă mă vrea, chiar acum pe loc, dacă nu, mă mulţumesc să rămân şi aşa: argat pe lângă casa ei. Tu, Alioşa, tu... se opri în faţa mezinului şi, apucându-l de umeri, începu să-l zgâlţâie de zor. Ştii tu, copil neprihănit, că toate astea se petrec ca într-un delir, un delir mai presus de orice închipuire, fiindcă ascunde o adevărată tragedie! Află, deci, că oricât aş fi de josnic, un om pierdut, stăpânit de patimi murdare, hoţ însă, pungaş de buzunare sau un borfaş care să se strecoare prin antreurile caselor Dmitri Karamazov nu poate fi. Şi totuşi, află acum că sunt un hoţ, un pungaş ordinar, un borfaş! Când m-am dus la Gruşenka s-o învăţ minte, ţi-am spus că aveam la mine nişte bani. Chiar în dimineaţa aceea, Katerina Ivanovna mă

chemase la dânsa, rugându-mă să plec în mare taină (de ce, nu ştiu, se vede că aşa voia ea), în capitala guberniei şi să-i trimit de acolo, de la poştă, trei mii de ruble Agafiei Ivanovna. Nimeni nu trebuia să prindă de veste aici în oraş, de aceea stăruia să mă duc în capitală. Am fost apoi la Gruşenka, având cele trei mii de ruble în buzunar, şi cu ele am plecat amândoi la Mokroe. Pe urmă faţa de Katerina Ivanovna m-am arătat aşa ca şi cum fusesem în capitală, însă nu i-am dat nicio recipisă, nu i-am dat-o nici până astăzi – chipurile, am uitat. Şi acum, ce crezi? O să te duci la dânsa astăzi şi o să-i spui: „îşi ia rămas-bun de la dumneavoastră”. La care ea o să te întrebe: „Da' banii?” Ai putea să adaugi: „E o secătură, un desfrânat, robul unor pofte pe care nu e-n stare să şi le stăpânească. N-a expediat banii, i-a cheltuit, n-a avut puterea să se împotrivească ispitei, ca o brută ce este.” Şi totuşi, ce-ar fi dacă ai putea să-i explici: „Dar să ştiţi că nu e un hoţ, iată cele trei mii de ruble, vi le trimite înapoi să le expediaţi dumneavoastră Agafiei Ivanovna, iar el îşi ia rămas-bun pentru totdeauna”. Pe când acum dacă te întreabă „şi unde sunt banii?”...

— Mitea, eşti într-adevăr un om nefericit, îmi dau seama! Şi totuşi, nu e o nenorocire chiar atât de cumplită, nu te omorî cu firea, nu trebuie să fii disperat!

— Nu cumva îţi închipui c-o să mă împuşc dacă nu fac rost de cele trei mii de ruble ca să i le dau înapoi!? Nu, n-o să mă împuşc, fii pe pace! Nu mă simt în stare deocamdată, poate mai târziu, cine ştie!? Acum mă duc la Gruşenka... De mi-aş frânge gâtul odată, să ştiu că s-a terminat!

— De ce te duci la ea? Ce vrei să faci?

— Să mă însor cu ea dacă m-o socoti vrednic să-i fiu bărbat, iar dacă o să-i vină amantul, am să ies frumuşel din iatac. Am să spăl de noroi galoşii amicilor ei, am să aprind samovarul, am să alerg la băcănie după târguieli...

— Katerina Ivanovna o să fie înţelegătoare, îţi spun eu, rosti deodată solemn Alioşa. O să înţeleagă cât de adânc te căieşti şi o să se împace cu tine. Este o femeie superioară

şi o să-şi dea seama că nu există pe lume om mai nefericit decât tine.

— Nu, n-o să se împace chiar aşa cu toate, râse Mitea. Există, frăţioare, în toată povestea asta ceva cu care nicio femeie nu se poate împăca. Ştii ce ar fi mai bine?

— Ce?

— Să-i dau înapoi cele trei mii de ruble.

— Dar de unde să le luăm? Ascultă, eu am două mii de ruble, Ivan cred c-ar putea să-ţi dea şi el o mie, ia banii şi du-te de îi dă.

— Şi când o să pot avea în mână aste trei mii de ruble? Tu eşti încă minor, şi până să apuci să-ţi vezi banii, mai va, şi eu vreau chiar astăzi, auzi tu, azi, neapărat, să te duci la ea, să-i spui rămas-bun din partea mea, cu sau fără bani – indiferent, pentru că nu mai pot răbda, mă înţelegi, altfel nu se mai poate, am ajuns la capătul răbdării! Mâine o să fie prea târziu. Ce-ar fi să te duci la tata?

— La tata?

— Da, la el în primul rând. Du-te şi cere-i lui banii.

— Dar n-o să-mi dea, Mitea.

— Păi cum o să-ţi dea? Bineînţeles că n-o să-ţi dea nimic. Tu ştii, Aleksei, ce înseamnă disperarea?

— Ştiu

— Ascultă: din punct de vedere juridic, tata nu-mi datorează nimic. Am luat tot, până la ultimul ban, ştiu foarte bine. Dar moralmente, spune tu, moralmente îmi este sau nu dator? Doar a pus la bătaie cele douăzeci şi opt de mii ale mamei ca până la urmă să agonisească o sută. Să-mi dea numai trei mii din douăzeci şi opt, atâta-i cer, numai trei mii, ca să-mi izbăvească sufletul din iad. Multe păcate îi vor fi iertate pentru fapta asta pe lumea cealaltă! Iar eu, dacă-mi dă banii ăştia, mă vede Dumnezeu, am să lichidez definitiv cu el, şi niciodată n-o să mai audă de mine. Este ultima oară când are prilejul să se poarte ca un tată adevărat. Spune-i că însuşi Dumnezeu îi trimite prilejul ăsta.

— Mitea, n-o să-ţi dea banii pentru nimic în lume.

— Ştiu că n-o să mi-i dea, ştiu foarte bine. Şi mai ales

acum. Mai ştiu încă ceva: tata abia deunăzi a prins de veste, sau poate chiar numai ieri a aflat cu certitudine (ţine minte ce-ţi spun), că Gruşenka, pare-se, nu glumeşte şi vrea cu tot dinadinsul să se mărite cu mine. Bătrânul îi cunoaşte firea, ştie ce fel de pisică e. Şi atunci cum îţi închipui, după toate astea, c-o să-mi mai dea şi bani ca să-mi mijlocească el, cu mâna lui, însurătoarea, când e nebun după ea? Asta încă nu-i tot, pot să-ţi mai spun ceva: am aflat c-a scos acum cinci zile de la bancă trei mii de ruble, pe care le-a schimbat în hârtii de câte o sută; a făcut apoi un pachet cam aşa de mare, l-a sigilat cu şapte peceţi şi l-a mai legat, pe deasupra, cruciş cu un şireţel roşu. Vezi ce de amănunte cunosc! Pe urmă a scris deasupra: „Îngerului meu Gruşenka, când o vrea să vină la mine”; singur cu mâna lui a mâzgălit pe hârtie cuvintele astea, tacticos, în cel mai desăvârşit secret, aşa încât nimeni nu ştie că ţine bani în casă, decât doar sluga lui, Smerdiakov, pentru care poate să pună mâna în foc că-i perfect cinstit. De trei sau patru zile o aşteaptă pe Gruşenka, trăgând nădejde că până la urmă o să vină după pachet, i-a şi trimis vorbă, la care dânsa i-a răspuns că „poate o să vin”. Păi dacă se duce la bătrân, mai pot eu să mă însor cu ea? Pricepi tu acum de ce stau ascuns aici şi pe cine pândesc?

— Pe ea?

— Da. Am avut la mine în batalion un soldat de prin părţile astea, Foma, care ţine cu chirie o cămăruţă la târfele de aici, din curte. Le mai dă şi el o mână de ajutor, noaptea păzeşte casa, iar ziua vânează gotcani, ca să aibă din ce trăi. La el în odaie mi-am instalat cartierul general; nici el, şi nici gazdele nu cunosc misterul, adică nu ştiu că stau la pândă aici.

— Numai Smerdiakov îl cunoaşte?

— Numai el. Şi tot el trebuie să-mi dea de ştire dacă Gruşa vine la bătrân.

— El ţi-a vorbit despre pachet?

— Da, el. Dar să ştii că e un secret pentru toată lumea. Ivan habar n-are de nimic, nici de bani, nici de altceva. Bătrânul vrea să-l trimită la plimbare pentru vreo două-trei

zile la Cermaşnea; cică s-ar fi ivit un muşteriu care oferă opt mii de ruble pentru tăierea copacilor din dumbravă: „Dă-mi o mână de ajutor, l-a rugat el, şi fă un drum până acolo”; prin urmare, cum spuneam, o să plece pentru două-trei zile. Tata ar dori ca Gruşenka să vină în lipsa lui Ivan.

— Vasăzică, o aşteaptă acum?

— Nu, azi n-o să vină. Ştiu eu ce ştiu. Sunt sigur că n-o să vină! exclamă Mitea. Aşa crede şi Smerdiakov. Tata s-a pus pe băutură, stă la masă cu Ivan şi bea. Du-te la el, Aleksei, şi cere-i cele trei mii de ruble.

— Mitea, dragul meu, nu-ţi dai seama ce spui! strigă Alioşa, sărind de pe bancă unde şedea şi cercetându-l cu luare-aminte pe Dmitri Fiodorovici, care părea că aiurează. O clipă îi veni să creadă că-şi pierduse minţile.

— Ce este? Nu sunt nebun, rosti Dmitri Fiodorovici, uitându-se ţintă la el, cu un fel de solemnitate. Nu-ţi fie teama; am spus să te duci la tata şi ştiu ce vorbesc: eu cred în minuni.

— În minuni?

— Da, în minunile Celui-de-Sus. Dumnezeu îmi cunoaşte sufletul şi vede disperarea în care sunt. El vede tot. Crezi, oare, că el o să lase a se înfăptui asemenea grozăvie? Alioşa, eu cred în minuni, du-te.

— Mă duc. Spune-mi, mă aştepţi aici?

— Da. Îmi dau seama că nu se face aşa, cât ai bate din palme, nu se poate să te duci la dânsul şi să-i spui aşa, tam-nisam! Acum probabil că-i beat. Am să aştept trei, patru, cinci, şase, şapte ore, dar să ştiu că astăzi, neapărat, fie chiar la miezul nopţii, o să mergi în orice caz la Katerina Ivanovna, cu sau fără bani, şi să-i vorbeşti aşa: „Am venit să-ţi spun din partea lui: rămâi cu bine!”

— Mitea! şi daca Gruşenka vine astăzi... sau dacă nu chiar azi, atunci mâine, sau poimâine?

— Gruşenka? Am să stau la pândă tot timpul, şi când oi vedea-o, am să dau buzna peste ei, să-i împiedic...

— Şi dacă...

— Dacă o fi ceva, sunt în stare să şi omor. N-aş putea suporta.

— Să omori? Pe cine?

— Pe bătrân. De ea nici nu mă ating.

— Ce vorbeşti, frăţioare?!

— Nu ştiu, nu-mi dau seama de nimic... Poate c-am să-l omor, poate că nu. Mă tem c-o să se răscolească în mine o ură neîmpăcată în momentul acela. Simt că-l urăsc numai văzându-i mutra, nasul, ochii, zâmbetul acela neruşinat. Prea e dezgustător! Uite, de asta mă tem. Mi-e teamă că n-am să mă pot stăpâni...

— Mă duc, Mitea. Cred că Dumnezeu va veghea să nu se întâmple nicio nenorocire.

— Du-te, iar eu am să stau aici şi am să aştept minunea. Şi dacă totuşi minunea nu se va întâmpla, atunci...

Cu gândurile răvăşite, Alioşa plecă la taică-său.

Capitolul VI

SMERDIAKOV

Îl găsi pe Fiodor Pavlovici la masă. Prânzul fusese ca de obicei servit în salon, deşi casa avea şi o sufragerie. Salonul era cea mai spaţioasă dintre toate încăperile, altminteri mobilată destul de pretenţios, dar numai cu lucruri demodate. Mobilierul de culoare albă, îmbrăcat cu un material roşu uzat, ce părea să fie mătase, era de pe vremea bunicilor. Nişte oglinzi cu rame sculptate, şi ele tot de modă veche, în stil baroc, albe, iar pe alocuri aurite, ocupau spaţiul dintre ferestre. Pe pereţii acoperiţi cu un tapet alb de hârtie, plesnit pe ici, pe colo, atârnau două portrete: chipul unui prinţ, fost guvernator general peste întreaga regiune cu vreo treizeci de ani în urmă, şi al unui arhiereu de mult adormit întru Domnul. în colţul dinspre răsărit se aflau nişte icoane, în faţa cărora, noaptea, ardea candela... nu pentru că stăpânul casei ar fi fost evlavios, ci ca să lumineze încăperea. Fiodor Pavlovici se culca foarte târziu, pe la trei-patru dimineaţa; până atunci se plimba de colo până colo prin odaie, sau şedea tolănit în jilţ şi se gândea. Aşa îşi făcuse el obiceiul. De multe ori se întâmpla să doarmă singur cuc în toată casa, după ce trimitea slugile să se culce în pavilionul din curte; în ultima vreme însă, feciorul, Smerdiakov, rămâneau cu el peste noapte în antreu, unde îşi făcea culcuşul pe o laviţă. În momentul când Alioşa intră pe uşă, prânzul era pe sfârşite, tocmai se aduseseră cafeaua şi dulceaţa. Fiodor Pavlovici era obişnuit să-şi încheie masa cu un păhăruţ de coniac şi dulciuri. Ivan Fiodorovici se afla şi el acolo şi-şi lua cafeaua. Grigori şi Smerdiakov serveau. Atât stăpânii, cât şi servitorii păreau plini de însufleţire şi voioşi. Fiodor

Pavlovici râdea cât îl ţinea gura; Alioşa încă din odaia de alături îi auzi râsul strident, cu care urechea lui se familiarizase, şi-şi dădu seama că taică-său nu apucase încă să se îmbete, era numai bine dispus.

— Uite-l c-a venit, uite-l! strigă Fiodor Pavlovici, încântat de sosirea lui Alioşa. Şezi aici, lângă noi, şi ia o cafeluţă, că doar e de post, mă-nţelegi, de post, şi e fierbinte, o bunătate. Nu te îmbii cu coniac, fiindcă posteşti, da' ia spune, n-ai vrea totuşi un păhăruţ de coniac? Nu, mai bine să-ţi dau un lichioraş, am unul fain de tot! Smerdiakov, du-te şi adu sticla din dulap, uite cheile, al doilea raft din dreapta, hai, mişcă!

Alioşa încercă să refuze lichiorul.

— Tot trebuie să aducă, dacă nu pentru tine, atunci pentru noi, zise Fiodor Pavlovici radios. Dar ia stai, ai mâncat?

— Am mâncat, răspunse Alioşa, deşi nu luase în gură decât o bucată de pâine şi băuse un pahar de cvas la bucătăria egumenului. O ceaşcă de cafea fierbinte însă aş bea cu cea mai mare plăcere.

— Dragul de el! Bravo! Vrea o cafeluţă! Nu cumva mai trebuie încălzită? Nu, încă mai clocoteşte şi acum. E o cafea pe cinste, mai ales că-i făcută de Smerdiakov! La cafea şi la plăcinte Smerdiakov este mare meşter, dar, ce-i drept, nu mi-e ruşine cu el nici când e vorba să gătească o ciorbă de peşte! Să vii într-o zi la ciorbă de peşte, numai vezi să ne înştiinţezi dinainte... Adică stai, ce ţi-am poruncit mai adineauri? Parcă ţi-am spus să te muţi chiar azi cu tot calabalâcul... Ei, ţi-ai adus salteaua? He-he-he!...

— Nu, n-am adus-o, zâmbi Alioşa.

— Dar ai tras o spaimă, hai? Nu-i aşa că te-ai speriat? Drăguţul de el; cum aş putea să-l necăjesc tocmai pe el! Ascultă, Ivan, nu pot să-l văd cum se uită în ochii mei şi râde, nu pot, şi pace! Îmi creşte inima numai când îl văd, zău, nu ştii ce drag mi-e băiatul ăsta! Alioşka, vino să-ţi dau binecuvântarea mea părintească.

Alioşa se ridică de la locul lui, dar între timp Fiodor Pavlovici se răzgândi.

— Nu, deocamdată să-ţi fac numai cruce, uite aşa, şezi. Nici nu ştii ce bine ai picat, tocmai vorbeam despre ceva care te interesează. Să mori de râs, şi mai multe nu! Măgarul lui Valaam[40] a prins grai, şi să vezi ce dă din el acum!

Măgarul lui Vălaam nu era altul decât lacheul Smerdiakov, un flăcău de vreo douăzeci şi patru de ani, tăcut de felul lui şi îngrozitor de ursuz. Nu c-ar fi fost sălbatic din fire, sau din cale-afară de ruşinos, dimpotrivă, părea fudul şi se uita de sus la toată lumea. N-aş fi vrut încă să vorbesc despre el, şi totuşi n-am încotro. Aşadar, Smerdiakov fusese crescut de Marfa Ignatievna şi de Grigori Vasilievici, dar copilul „se făcea mare şi n-avea în el nicio simţire de recunoştinţă”, se plângea Grigori; era ca o sălbăticiune, un pui de lup care privea oamenii pitit într-un ungher. Cea mai mare plăcere a lui în copilărie eră să spânzure pisicile şi apoi să le îngroape cu alai. Drept care, se înfăşura într-un cearşaf în loc de odăjdii şi începea să cânte, bălăngănind deasupra stârvului o tinichea în chip de cădelniţă. Toate astea le făcea într-ascuns, să nu prindă nimeni de veste. Într-o zi însă, Grigori dăduse peste el şi-l croise zdravăn cu nuiaua. Băiatul se vârâse într-un ungher, şi o săptămână întreagă se uitase la el pe sub sprâncene. „Nu ne iubeşte, procletul, îi spunea Grigori Marfei Ignatievna, aista nu iubeşte pe nimeni.” „Ce, tu eşti om ca toţi oamenii? îl lua bătrânul în primire pe Smerdiakov. Tu nu eşti plămadă omenească, tu te-ai născut din mâzga de pe podeaua băii, aşa că să ştii şi tu cine eşti…” După cum a ieşit mai târziu la iveală, Smerdiakov nu i-a iertat niciodată cuvintele astea. Grigori îl învăţase buchile şi, când împlinise doisprezece ani, încercase să-i explice Sfânta Scriptură. Toată osteneala lui însă nu fusese de niciun folos. Într-o zi – erau cam la a doua sau a treia lecţie – copilul începuse a zâmbi zeflemitor.

— De ce râzi? îl întrebase Grigori, privindu-l încruntat peste ochelari.

40 După legenda biblică, măgarul lui Valaam a început să vorbească în urma bătăilor primite.

— De-aia. Dumnezeu cică a făcut lumea în prima zi, iar soarele, luna şi stelele – în a patra. Atunci de unde a luat lumină în prima zi?

Grigori rămăsese încremenit. Puştiul îşi măsura cu o privire ironică dascălul. Până şi căutătura lui avea ceva arogant. Grigori îşi ieşise din răbdări. „Uite de unde!” se oţărâse el, lipindu-i o palmă învăţăcelului. Băiatul nu spusese nici cârc, dar se vârâse iarăşi într-un ungher timp de câteva zile. Cam la o săptămână după aceea, avusese pentru prima oară o criză de epilepsie, meteahnă de care n-a mai scăpat până la sfârşitul zilelor. Aflând treaba asta, Fiodor Pavlovici îşi schimbase dintr-o dată purtarea faţă de bietul copil. Până atunci prea puţin îi pasă de el, nu-l certă niciodată şi de câte ori îi ieşea în cale, îi dădea câte un bănuţ. Dacă într-o zi era în toane bune, îi trimitea ceva dulciuri de la masă. Cum auzise însă ce beteşug are, începuse să-i poarte de grijă, chemase îndată un medic, care încercă prin diverse mijloace să-l însănătoşească, dar se dovedi până la urmă că era o boală fără leac. În medie, crizele reveneau cam odată pe lună, la intervale şi cu intensităţi variabile, unele fiind destul de uşoare, altele – cumplite. Fiodor Pavlovici îi poruncise cu străşnicie lui Grigori să nu-l mai bată sub niciun motiv şi începu să-l primească în casă. De asemenea, nu mai voise să-l lase cu niciun chip pe copil să-şi muncească creierul cu învăţătura. Dar într-o zi – băiatul avea pe atunci vreo cincisprezece ani – Fiodor Pavlovici îl surprinsese dând târcoale dulapului cu cărţi şi căutând să desluşească prin geam titlurile. Fiodor Pavlovici avea o bibliotecă mai mult sau mai puţin înzestrată, peste o sută de volume, dar nimeni nu-l văzuse vreodată cu o carte în mână. Descoperind interesul pe care-l arăta Smerdiakov pentru cărţi, bătrânul îi încredinţase pe loc cheile, îmbiindu-l: „Citeşte, te fac bibliotecarul meu; decât să te învârţi fără rost prin curte, mai bine stai aici şi citeşte. Uite, ia-o pe asta, şi Fiodor Pavlovici îi dăduse Serile în cătunul de lângă Dikanka”.

Băiatul se apucase să citească, dar fusese dezamăgit, nu zâmbise nici măcar o singură dată, dimpotrivă, era din ce

în ce mai încruntat.

— Ei, ce zici, ţi-a plăcut? Aşa-i că e nostimă? îl întrebase Fiodor Pavlovici.

Smerdiakov nu-i răspunse nimic.

— Zi, prostule!

— Nu-i adevărat ce scrie acolo, bălmăjise Smerdiakov hlizindu-se.

— Du-te dracului, suflet de slugoi, ia Istoria universală a lui Smaragdov[41], aici tot ce scrie este adevărat, citeşte-o.

Dar Smerdiakov nu apucase să citească nici zece pagini, şi se plictisise. Aşa că până la urmă dulapul cu cărţi fusese din nou încuiat. Curând după aceea, Marfa şi Grigori îi raportară lui Fiodor Pavlovici că Smerdiakov devenise din cale-afară de cusurgiu, nu putea să vadă în ochi nici urmă de gunoi, şi, de câte ori se aşeza la masă, tot mesteca de zor cu lingura în ciorbă, se apleca asupra străchinii, lua o lingură de zeamă şi o ridica în dreptul ochilor, cercetând-o în lumină.

— Ce-ai găsit acolo, un gândac? îl întreba uneori Grigori.

— Sau poate o muscă? adăuga Marfa.

Tânărul, care avea acum mania curăţeniei, nu se învrednicea niciodată să le răspundă, dar tot aşa proceda şi cu pâinea, cu carnea şi cu tot ce i se dădea de mâncare: ridica dumicatul în aer, se uita la el în zare, îndelung, ca la microscop, şi abia după aceea se îndupleca să-l ducă la gură. „Măi să fie, ce boier!” mormăia Grigori, privindu-l pe sub sprâncene.

Fiodor Pavlovici, auzind despre trăsneala cea nouă a lui Smerdiakov, îşi pusese în gând să-l scoată bucătar, drept care îl trimisese la Moscova să-şi facă ucenicia. Smerdiakov stătuse acolo câţiva ani şi se înapoiase acasă grozav de schimbat. Deşi foarte tânăr încă, părea ofilit, cu o faţă smochinită, gălbejită, de scopit. În sufletul lui, nu se petrecuse însă nicio schimbare: rămăsese tot atât de puţin sociabil ca şi mai înainte. După cum se aflase mai încolo, şi la Moscova, tot aşa, nimeni nu putea să scoată o vorbă din

41 Manual apărut în 1845, alcătuit de S.N. Smaragdov, profesor la liceul Aleksandrovski din Sankt Petersburg.

gura lui; oraşul nu-i trezise niciun interes, aşa că nici nu văzuse mare lucru, iar ceea ce apucase să vadă nu-i reţinuse câtuşi de puţin atenţia. Fusese o singură dată la teatru, dar ieşise de acolo îmbufnat şi morocănos. În schimb, se întorsese acasă dichisit, cu nişte haine frumoase, cu lenjerie şi cu un surtuc foarte curat; îşi peria cu grijă îmbrăcămintea de două ori pe zi, iar cizmele elegante de box şi le ungea cu vacs englezesc special, lustruindu-le până străluceau ca oglinda. Era un excelent bucătar, Fiodor Pavlovici se gândise să-i plătească o simbrie; toţi banii pe care-i primea Smerdiakov îi dădea pe îmbrăcăminte, pomezi, parfumuri etc. Cu toate astea, avea acelaşi dispreţ pentru sexul feminin, ca pentru toată lumea, în general; era scorţos cu femeile şi le ţinea la distanţă. Fiodor Pavlovici începuse acum să-l privească cu alţi ochi. Crizele lui se repetau din ce în ce mai des şi, în zilele când nu se simţea bine, Marfa Ignatievna gătea ea mâncarea, ceea ce trebuie să spunem că nu-i convenea deloc lui Fiodor Pavlovici.

— Ce-i cu tine, băiete, de ai mereu crize? îl întreba el uneori, uitându-se chiorâş la bucătar şi cercetându-l cu un ochi scrutător. Barem de te-ai însura şi tu odată, ori poate aştepţi să-ţi găsesc eu o nevastă?...

Smerdiakov pălea de necaz, dar nu răspundea nimic. Până la urmă, Fiodor Pavlovici îl lăsă în apele lui. Se mulţumea să ştie că are un om cinstit pe lângă casă, lucru de care se convinsese definitiv, şi că Smerdiakov n-ar fi furat pentru nimic în lume, şi nici nu s-ar fi atins de un lucru ce nu era al lui. Într-o zi, fiind beat, Fiodor Pavlovici pierduse prin curte, în noroi, trei hârtii de câte o sută de ruble, pe care tocmai le primise de la cineva; nu băgase de seamă că dispăruseră decât a doua zi, dar în timp ce se scotocea prin buzunare, zări câteşitrele hârtiile pe masă. Cum şi de unde răsăriseră acolo? Smerdiakov, pasămite, le găsise în curte şi le adusese în casă încă din ajun. „Măi băiete, n-am ce zice, om ca tine mai rar!” îl lăudase atunci Fiodor Pavlovici, răsplătindu-l cu zece ruble. Fiodor Pavlovici – cred că e cazul s-o spunem – nu numai că era pe

deplin încredinţat de cinstea lui, dar în felul său chiar ţinea la el, deşi Smerdiakov îl privea tot atât de întunecat cum se uita îndeobşte la toată lumea şi tăcea mai tot timpul. Mare minune când scotea vreun cuvânt! Dacă pe vremea aceea i-ar fi venit cuiva în minte să se întrebe ce putea, oare, să-l intereseze pe flăcăul acela, la ce se gândea, cu siguranţă că n-ar fi reuşit să desluşească nimic pe figura lui, privindu-l. Şi cu toate astea, i se întâmpla uneori, fie în casă, fie prin curte, sau chiar în plină stradă, să se oprească locului şi să stea aşa, îngândurat, zece minute în şir. Un fizionomist care s-ar fi uitat la el mai de aproape ar fi zis, probabil, că nu era vorba de un efort de gândire sau de vreo preocupare precisă, ci mai curând de un fel de meditaţie în gol. Pictorul Kramskoi are un tablou excelent intitulat Contemplaţie, înfăţişând o pădure iarna, şi în pădure, pe o cărare, într-un suman jerpelit, cu nişte opincuţe prăpădite în picioare, stând locului singur-singurel, un ţărănuş rătăcit, cu aerul că nu se gândeşte la ceva precis, ci mai curând „contemplă” ceva. Dacă i-ai da un brânci, ar tresări deodată şi s-ar uita la tine, ca şi cum s-ar fi trezit din somn, fără să înţeleagă ce se întâmpla. Ce-i drept, s-ar dezmetici numaidecât, dar, dacă l-ai întreba la ce s-a gândit, n-ar putea să răspundă. În schimb, a păstrat întipărită în suflet impresia sub a cărei stăpânire se afla în timp ce şedea aşa, în contemplaţie. Toate aceste impresii, pline de farmec pentru el, se acumulează încetul cu încetul, se aduna pe nesimţite în sufletul lui, fără să-şi dea seama, şi, desigur, fără să ştie pentru ce şi pentru cine; poate că după ce se vor fi depus acolo, ani şi ani de-a rândul, la un moment dat omul va părăsi totul şi, luând calea pribegiei, va pleca la Ierusalim să-şi caute mântuirea, sau poate va da foc satului în care s-a născut, dacă nu cumva le va face pe amândouă. Asemenea contemplatori abundă în mijlocul poporului. Probabil că Smerdiakov era unul dintre ei; şi el de bună seamă îşi aduna impresiile cu nesaţ, fără să ştie pentru ce.

Capitolul VII

O CONTROVERSĂ

Aşadar, măgarul lui Valaam prinsese grai. Obiectul discuţiei era destul de ciudat: dimineaţa, în timp ce-şi făcea târguielile la băcănia negustorului Lukianov, Grigori auzise pe cineva povestind că un soldat rus care căzuse prizonier undeva, prin nu ştiu ce ţinuturi îndepărtate, la graniţa dinspre Asia, fiind silit sub ameninţarea cu moartea şi a celor mai cumplite torturi să se lepede de legea creştină şi să treacă la islamism, nu se înduplecase în ruptul capului să-şi schimbe credinţa, drept care fusese schingiuit şi jupuit de viu şi-şi dăduse duhul preamărind numele lui Hristos, lucruri care se aflau scrise în ziarul sosit chiar în ziua aceea. Servind la masă, Grigori tocmai despre asta povestise. Lui Fiodor Pavlovici îi plăcea spre sfârşitul prânzului, când era la desert, să glumească şi să stea de vorbă cu cineva, fie şi cu Grigori. Iar în ziua aceea se simţea în largul lui, era bine dispus şi cu gândurile cam împrăştiate. După ce ascultase istorisirea lui Grigori, sorbind câte puţin din păhăruţul de coniac, îşi dăduse părerea, spunând ca soldatul cu pricina trebuia trecut neapărat în rândul mucenicilor, iar pielea jupuită adusă undeva, la vreo mânăstire: „Vă închipuiţi cum ar da lumea năvală şi ce de bănet s-ar aduna!” încheiase el. Văzând că Fiodor Pavlovici nu era câtuşi de puţin înduioşat, dimpotrivă, începuse să ia în deşert ca de obicei, lucrurile sfinte, Grigori făcuse o mutră acră. Tocmai atunci Smerdiakov, care stătea lângă uşă, se găsise să rânjească în bătaie de joc. Bucătarului îi era când şi când îngăduit să servească şi el la masă, mai ales la desert, iar de la venirea lui Ivan Fiodorovici nu era zi în care să lipsească de la

postul lui.

— Ce te-a apucat? îl întrebă Fiodor Pavlovici, văzându-l că rânjeşte şi înţelegând că voia să bată în Grigori.

— Uite-aşa, răspunse prompt Smerdiakov cu glas tare, mă gândeam la isprava soldatului şi-mi ziceam c-o fi, nu zic nu, un lucru vrednic de laudă, dar, ca să spun drept, cred că n-ar fi fost niciun păcat dacă, strâns cu uşa, s-ar fi lepădat şi de legea lui Hristos, şi de taina botezului ca să scape cu viaţă, fiindcă, oricum, mai târziu putea să-şi ispăşească slăbiciunea săvârşind alte fapte bune.

Fiodor Pavlovici sări în sus.

— Cum aşa, niciun păcat?! Minţi, pentru o vorbă că asta să ştii c-o să mergi drept în iad, şi ce-o să te mai prăjească acolo şi pe o parte, şi pe alta, ca pe o ciozvârtă de berbec!…

Alioşa intrase pe uşă tocmai când discuţia era în toi. Fiodor Pavlovici, după cum am văzut, îi făcuse o primire cât se poate de călduroasă.

— Ai picat la tanc, la tanc ai picat! chicotea el fericit, silindu-l să se aşeze şi să asculte.

— Socoteala asta cu ciozvârta de berbec nu-i adevărată, vă spun eu că n-o să se întâmple nimic şi nici n-ar trebui să se întâmple, dacă-i pe dreptare, ripostă grav Smerdiakov.

— Cum pe dreptate? se miră în gura mare Fiodor Pavlovici, din ce în ce mai vesel, făcându-i semn lui Alioşa cu genunchiul.

— Ce ascultaţi la ticălosul ăsta! se burzului mânios Grigori, privindu-l drept în ochi pe Smerdiakov.

— Mai încet cu ticăloşia, Grigori Vasilievici! i-o reteză liniştit şi stăpân pe sine Smerdiakov. Să stăm strâmb şi să judecăm drept: dacă am ajuns în mâinile unor nelegiuiţi, şi ei îmi cer să hulesc numele Domnului meu şi să mă lepăd de taina botezului, am tot dreptul s-o fac, pentru că aşa-mi spune cugetul meu şi pentru că aici nu mai încape vorba de păcat!

— Ai mai spus-o odată, lasă poliloghiile, mai bine dovedeşte că aşa este! strigă Fiodor Pavlovici.

— Ciorbă-lungă! bombăni scârbit Grigori.

— Mai încet cu ciorba-lungă, Grigori Vasilievici, măsoară-ţi cuvintele şi cată să judeci cu capul! Căci nici n-o să apuc bine să le spun nelegiuiţilor: „Mă lepăd de legea creştinească şi afurisesc numele Domnului-Dumnezeului meu cel adevărat”, şi pe loc, chiar în momentul când am să rostesc vorbele astea, pronia cerească mă va judeca, aruncând asupra mea anatema, şi voi fi urgisit din sânul sfintei biserici ca orice păgân. Aşa o să se întâmple, cum vă spun, chiar în clipa când mă voi gândi numai să le rostesc; n-o să treacă niciun sfert de secundă, şi gata – am şi fost afurisit! Nu-i aşa, Grigori Vasilievici?

Se vedea că simte o vădită plăcere să-l ia martor pe Grigori, când, de fapt, răspundea la întrebările puse de stăpânu-său; şi cu toate că îşi dădea foarte bine seama de asta, căuta să dea impresia că Grigori este acela care-l trage de limbă.

— Ivan! strigă deodată Fiodor Pavlovici. Apleacă-te să-ţi spun ceva la ureche. Ştii, toate astea le spune pentru tine, ca să-l auzi. Fă-i pe plac.

Ivan Fiodorovici ascultă cu toată seriozitatea destăinuirea bătrânului, care părea grozav de încântat.

— Stai, Smerdiakov, taci o clipă! îi strigă din nou Fiodor Pavlovici. Ivan, mai apleacă-te odată!

Ivan Fiodorovici se supuse din nou, cu aerul cel mai serios din lume.

— Mi-eşti tot atât de drag ca şi Alioşka. Să nu crezi că nu-mi eşti drag. Vrei un pic de coniac?

— Vreau. „Văd că te-ai pilit serios, bătrâne!” îşi spuse în sinea lui Ivan, uitându-se cu luare-aminte la taică-său. Era foarte atent la ceea ce spunea Smerdiakov, care părea să-i fi trezit o vie curiozitate.

— Anatema asupra ta, blestematule! izbucni pe neaşteptate Grigori. Cum ai tu obrazul să judeci, ticălosule, dacă...

— Nu sudui, nu sudui, Grigori! îi taie vorba Fiodor Pavlovici.

— Aşteaptă puţin, Grigori Vasilievici, aşteaptă numai o clipă, lasă-mă să spun tot ce am de spus, fiindcă n-am

terminat încă. În momentul când pronia cerească mă va osândi, am să fiu şi eu, cum s-ar zice, un fel de păgân; botezul pe care l-am primit o sa-şi piardă harul. E ori nu e aşa?

— Concluzia, concluzia! îl zori Fiodor Pavlovici, sorbind fericit din pahar. Hai, pune punct odată!

— Şi din moment ce nu mai sunt botezat în legea creştinească, înseamnă că nu i-am minţit pe călăii mei atunci când m-au întrebat dacă „sunt ori nu sunt creştin”, fiindcă însuşi Dumnezeu m-a scos din rândul creştinilor, numai şi numai pentru gândul ce mi-a venit în minte înainte chiar de a fi apucat să deschid gura. Iar din moment ce locul meu nu mai e printre creştini, atunci cum s-ar putea, şi cu ce drept, să mi se ceară socoteală pe lumea cealaltă, ca unui creştin adevărat, că m-am lepădat de Hristos, când eu, numai cât mi-a trecut prin gând să mă lepăd de el, şi am şi fost surghiunit din sânul creştinătăţii? Iar dacă nu mai sunt creştin, înseamnă că nu mai pot să mă lepăd de Hristos, fiindcă nu mai am de cine să mă lepăd. Şi atunci poate cineva să-i ceară socoteala unui tătar spurcat, Grigori Vasilievici, fie şi în ceruri, pentru că nu s-a născut creştin, şi poate cineva să-l pedepsească pentru asta că doar, vorba aceea, nimeni nu poate lua două piei de pe o vită! Şi apoi, şi Dumnezeu chiar, dacă i-ar cere cumva socoteală tătarului după moarte, gândesc că n-o să-i dea decât o osândă mai uşoară (şi asta numai fiindcă nu poate să-l lase chiar aşa, nepedepsit), chibzuind că omul n-are nicio vină dacă s-a născut pe lume din părinţi spurcaţi. Doar nu poate Dumnezeu să-l ia cu anasâna pe tătar şi să spună despre el c-ar fi fost creştin!? Ar însemna atunci că şi Atotputernicul minte. Crezi dumneata că poate fi în stare Cel-de-Sus să spună vreodată o minciună, fie chiar numai una singură?

Grigori rămase cu gura căscată, zgâindu-se la orator. Deşi nu pricepu prea bine despre ce era vorba, ceva totuşi reuşise să desluşească din încâlcitura aceea de cuvinte, şi încremeni locului, ca un om care s-ar fi izbit deodată cu fruntea de perete. Fiodor Pavlovici îşi deşertă paharul şi

slobozi un hohot de râs strident.

— Alioşka, ei, cum îţi place? Văzuşi? Cazuistul! O fi fost pe la iezuiţi, Ivan. Ia ascultă, mă, duhneşti cale de o poştă a iezuit! Spune, cine te-a învăţat să vorbeşti aşa? Află însă că minţi, cazuistule, minţi cu neruşinare, minţi şi iar minţi! Nu mai plânge, Grigori, lasă, c-o să-l facem noi praf acum! Răspunde, măgarule! Să zicem c-ai avea dreptate faţă de schingiuitorii tăi, dar gândeşte-te că tu, în sufletul tău, totuşi, ţi-ai lepădat credinţa, şi singur ai spus chiar că în aceeaşi clipă ai fost anatemizat, adică ai fost afurisit, iar aceluia asupra căruia s-a aruncat anatema fii sigur că n-o să-i fie moale, băiete, în iad! Ei, acum ce mai zici, scumpul meu iezuit?

— Fără îndoială că în sufletul meu mi-am lepădat credinţă, şi totuşi, nu văd care ar fi păcatul aici... Poate numai unul mititel, adică un păcat din cele mai obişnuite.

— Cum adică, din cele mai obişnuite?

— Minţi, afurisitule! şuieră printre dinţi Grigori.

— Judecă şi dumneata, Grigori Vasilievici, răspunse domol şi liniştit Smerdiakov, sigur de biruinţă, dar vrând totuşi să facă pe mărinimosul cu cel învins. Judecă şi dumneata: Sfânta Scriptură spune că dacă ai cât de cât credinţă în sufletul tău, măcar cât bobul de mazăre, şi porunceşti muntelui: ,,Ridică-te şi aruncă-te în mare", aşa o să fie, negreşit. Dacă eu sunt un necredincios, iar dumneata atât de credincios, încât mă blestemi mereu, încearcă numai de porunceşte muntelui să se urnească din loc şi să se arunce nu în mare (fiindcă ar fi prea departe), dar uite, măcar în scursura asta clocită din spatele grădinii noastre şi ai să vezi că nici nu se va clinti măcar, oricât ţi-ai sparge dumneata pieptul poruncindu-i. Şi asta înseamnă că nici dumneata nu ai destulă credinţă, Grigori Vasilievici, şi că ştii numai să-i ocărăşti pe alţii cum îţi vine la gură. Şi apoi, trebuie să ne mai gândim că, în zilele noastre nu numai dumneata, dar nimeni pe lume, începând cu cele mai simandicoase persoane şi sfârşind cu cel mai pârlit mujic, nu poate să urnească muntele din loc şi să-l prăvălească în mare, în afară poate de un singur om de pe

faţa pământului, sau cel mult doi, care îşi caută mântuirea sufletului în secret, undeva, prin pustiul egiptean, şi acolo li s-a pierdut urma; dacă este aşa, înseamnă că toţi ceilalţi sunt nişte necredincioşi, şi atunci, te întreb: crezi dumneata oare că pe toţi aceştia, câţi or fi pe lume, adică întreaga omenire, în afară de cei doi pustnici, Dumnezeu o să-i afurisească şi, în marea lui îndurare, pe care i-o cunoaştem cu toţii, n-o să ierte chiar pe nimeni dintre ei? Dimpotrivă, eu, în sinea mea, chiar dacă mi s-a clătinat credinţa, nădăjduiesc, totuşi, c-o să capăt iertarea, spălându-mi păcatul în lacrimi de pocăinţă.

— Stai! strigă Fiodor Pavlovici jubilând. Prin urmare, tu crezi că există totuşi pe lume doi oameni în stare să urnească munţii din loc? Ivan, ia aminte, uite rusul întreg!

Ivan Fiodorovici zâmbi amuzat.

— Ai perfectă dreptate, este într-adevăr o trăsătură specifică pentru credinţa poporului.

— Eşti de acord, vasăzică! înseamnă că am dreptate, dacă şi tu eşti de aceeaşi părere! Alioşka, tu ce zici? Aşa este sau nu credinţa rusească?

— Nu, tocmai că Smerdiakov nu crede ca un rus, rosti grav şi hotărât Alioşa.

— Nu mă refeream la credinţa lui, ci la aceasta trăsătură, ştii, istoria cu cei doi pustnici, numai la amănuntul acesta caracteristic, neînsemnat, dar unic în felul lui; este rusesc, nu-i aşa, rusesc sadea?

— Da, e o trăsătură într-adevăr specific ruseasca, încuviinţă zâmbind Alioşa.

— Vorba asta, care ţi-a ieşit din gură, merită un galben de aur, măgarule, şi chiar ai să-l capeţi, negreşit, dar încolo să ştii că minţi, minţi şi iar minţi, auzi tu, dobitocule! Află că nimeni dintre noi nu crede, pentru că suntem cu toţii nişte oameni superficiali, şi apoi nici nu avem timp, şi nu avem timp în primul rând pentru că suntem prea ocupaţi, în al doilea rând pentru că Dumnezeu nu ne-a lăsat destul răgaz: a făcut ziua numai de douăzeci şi patru de ore, aşa că nu avem nici când să dormim cât am vrea, darmite să ne pocăim! şi tu te-ai

lepădat de credinţă faţă de călăii tăi tocmai când ar fi trebuit să te gândeşti mai presus de toate la credinţa ta şi când ar fi trebuit să dovedeşti cât eşti de credincios! E sau nu-i aşa, măi băiete?

— O fi şi aşa, dar judecă şi dumneata, Grigori Vasilievici, dacă nu cumva tocmai asta îmi uşurează păcatul. Căci dacă aş crede în adevărul acestor cuvinte, dacă aş crede aşa cum ar trebui să cred, atunci ar fi un mare păcat să nu înfrunt orice chinuri pentru credinţa pe care o am şi să trec la legea spurcată a mahomedanilor. Atunci însă n-aş mai ajunge să înfrunt niciun fel de chinuri, pentru că ar fi de ajuns să-i strig muntelui: „Ridică-te şi zdrobeşte-i pe călăii mei”, şi el s-ar urni din loc şi i-ar strivi ca pe nişte gândaci, iar eu aş pleca mai departe, înălţând cântări de slavă Domnului-Dumnezeu. Dar dacă eu în clipa aceea am încercat tot şi i-am strigat din răsputeri muntelui: „Striveşte-i pe călăii mei”, şi el nici nu s-ar fi clintit din loc, atunci, spune şi dumneata, n-aş pune la îndoială credinţa mea într-o clipă atât de cumplită, când aş simţi răcorile morţii? Şi aşa tot ştiu că nu sunt chiar întru totul vrednic să intru în împărăţia cerurilor (căci muntele nu s-a urnit la porunca mea, şi deci credinţa mea înseamnă că nu are nicio trecere acolo sus şi nici nu mă aşteaptă cine ştie ce răsplată în ceruri), pentru ce atunci, pe lângă toate celelalte, m-aş lăsa jupuit de piele aşa, fără să mă aleg cu niciun folos? Căci oricum, chiar dacă aş fi jupuit de piele până la jumătatea spinării, muntele nu s-ar clinti la porunca sau la ţipetele mele. Într-o clipă atât de înfricoşătoare, în care nu mai e vorba de îndoieli, ci de fiorii morţii, îţi pierzi de bună seama şi minţile, şi tot, nu mai ai deci cumpătul să judeci. Şi atunci, nu văd de ce ar fi atât de greu păcatul dacă, încetând să mai caut vreun folos sau vreo răsplată, mi-aş păstra măcar pielea întreagă. De aceea mă bizui pe îndurarea Celui-de-Sus şi trag nădejde c-am să fiu iertat...

Capitolul VIII

LA UN PĂHĂREL DE CONIAC

Disputa luase sfârşit; ciudat, însă, Fiodor Pavlovigi, care era atât de bine dispus la început, între timp se întunecase la faţă. Încruntat, stăpânul casei mai dădu de duşcă un păhărel de coniac, care era într-adevăr de prisos.

— Ia căraţi-vă de aici, iezuiţilor! se răsti la slugi. Şterge-o imediat, Smerdiakov! N-ai grijă, c-o să capeţi galbenul făgăduit, numai pleacă odată! Lasă, nu mai fi aşa amărât, Grigori, du-te acasă la Marfa, să-ţi aline sufletul nemângâiat şi să-ţi facă patul să te culci. Nu te lasă canaliile să-ţi tihnească mâncarea! răbufni el înciudat, după ce servitorii, ascultându-i porunca, ieşiră pe uşă. Smerdiakov se înfiinţează aici în fiecare zi la vremea mesei. Ce o fi văzut la tine de pare atât de interesat, cu ce l-ai momit? adăugă el, adresându-i-se lui Ivan Fiodorovici.

— Cu nimic, răspunse acesta. I-a căşunat aşa c-aş fi un om în faţa căruia trebuie să se încline; un slugoi, un ţopârlan! Carne de tun sortită să cadă în primele rânduri când va veni momentul.

— În primele rânduri?

— Da, şi el, şi alţii, mai buni decât el, dar bineînţeles c-au să fie şi de-alde ăştia ca el. Întâi dintr-ăştia, pe urmă şi ceilalţi mai buni.

— Şi când o să vină momentul?

— Racheta o să ia foc, dar nu se ştie dac-o să ardă până la capăt. Deocamdată, poporul nu se dă în vânt după de-alde ăştia, vorbă-lungă, ca Smerdiakov.

— Ai dreptate, frăţioare, uite, vezi, unul ca ăsta, măgarul lui Valaam, se gândeşte şi se tot răzgândeşte, şi cine ştie până la urmă unde l-o duce capul!...

— Acumulează idei, spuse Ivan zâmbind.

— Vezi tu, ştiu perfect că nici pe mine nu poate să mă înghită, aşa cum nu înghite pe nimeni, ca şi pe tine de altfel, deşi „i-a căşunat”, cum zici tu, c-ai fi un om în faţa căruia trebuie să se încline. Cât despre Alioşka, ce să mai vorbesc, pur şi simplu îl dispreţuieşte. Numai că ce-i al lui e-al lui, nu pune mâna pe nimic, nu umblă cu bârfeli, e mut ca un peşte, nu spune nimic din casă, o vorbă nu suflă, şi face nişte plăcinte cu carne să te lingi pe degete! Dar, la urma urmei, ducă-se dracului, merită să-ţi răceşti gura discutând despre el?...

— Nu, sigur că nu.

— Cât despre ideile ce i-ar putea încolţi în minte, vorbind în general, părerea mea este că mujicul rus trebuie muştruluit cu nuiaua. Am spus-o dintotdeauna. Mujicul nostru este un ticălos, nu trebuie să-ţi fie nici atâtica milă de el, şi-i foarte bine că până şi astăzi mai este din când în când croit cu nuiaua. Toată vlaga pământului rusesc stă în nuiaua de mesteacăn. Când s-or distruge pădurile, atunci să ştii de la mine c-o să se prăpădească şi pământul rusesc. Eu sunt pentru oamenii deştepţi. Dar dacă am încetat acum să-i biciuim, fiindcă de, suntem prea deştepţi, în schimb mujicii au început să se biciuiască singuri. Şi bine fac. Căci cu măsura cu care măsuraţi vi se va măsura, aşa cum zice Scriptura... Într-un cuvânt, vor fi răsplătiţi. Iar la noi, în Rusia, e o adevărată porcărie. Dragul meu, dacă ai şti tu cât urăsc Rusia... adică propriu-zis nu pe ea, ci toate racilele astea... dar poate că până la urmă şi Rusia. *Tout cela c'est de la cochonnerie.*[42] Ştii ce-mi place mie? Îmi place spiritul fin, ingeniozitatea.

— Iar ai mai dat pe gât un păhărel. Cred că-ţi ajunge.

— Stai, nu mai beau decât unul şi încă unul, şi cu asta, gata, am terminat. Dar mi-ai luat vorba din gură. Odată, fiind în treacăt pe la Mokroe, am stat la taifas cu un moşneag, şi ştii ce mi-a povestit? „Nouă, zice, mult ne place să batem fetele, şi atunci le dăm pe mâna flăcăilor să le muştruluiască. Şi după ce flăcăul o bate măr, a doua zi ia

42 Totul e o porcărie (fr.)

fata de nevastă, aşa că vezi matale că şi mândruţele au partea lor”. Auzi ce sadici! Orice ai zice, e nostim, nu? Ce-ar fi să mergem odată acolo, să vedem şi noi, hai? De ce-ai roşit, Alioşka? Nu te ruşina, băieţaş! îmi pare rău că adineauri n-am rămas şi eu la masă la egumen, să le fi povestit părinţeilor cum vine treaba asta cu fetele din Mokroe. Alioşka, să nu fii supărat pe mine că l-am necăjit pe egumen. Dar, frate dragă, sunt furios. Dacă există Dumnezeu – ei, da, atunci nu zic nu, sunt vinovat, şi am să dau socoteală pentru asta; dar dacă totuşi nu există, crezi oare că ce le-am făcut eu cuvioşilor tăi e de ajuns? Să le tai capul, şi încă ar fi puţin, ascultă-mă ce-ţi spun, pentru că pun beţe-n roate progresului. Nu ştiu dacă mă crezi, Ivan, dar să ştii că treaba asta mă roade. Nu, văd că nu-mi acorzi nicio încredere, citesc în ochii tăi. Probabil că le dai dreptate celor care zic că nu sunt decât un măscărici. Dar tu, Alioşka, tu ce spui, sunt eu, sau nu sunt un măscărici?

— Nu cred că eşti un măscărici.

— Şi sunt convins că asta e părerea ta şi c-ai spus-o cu toată sinceritatea. Ai o privire deschisă şi vorbeşti din toată inima. În timp ce Ivan nu poate fi sincer. E prea trufaş pentru asta... Dar eu, totuşi, parc-aş vrea să se termine odată cu schituleţul acela al tău. Bine ar fi să se stârpească tot misticismul ăsta de pe pământul rusesc, să-şi bage minţile în cap odată pentru totdeauna toţi nătărăii! Gândeşte-te ce de argint, ce de aur ar intra la monetăria statului!

— De ce să-l stârpeşti, n-are niciun sens, zise Ivan.

— De ce? Pentru ca adevărul să triumfe mai curând – iată pentru ce.

— Nu-ţi dai seama că dacă acest adevăr ar triumfa, dumneata, în primul rând, ai fi deposedat, şi apoi... cine ştie, poate ai plăti chiar cu capul?...

— Aş! şi totuşi, poate că ai dreptate... Ce prost sunt! sări deodată Fiodor Pavlovici, plesnindu-se cu palma peste frunte. Ei, păi dacă-i aşa, atunci schituleţul tău poate să rămână unde e, Alioşka. Iar noi, ca nişte oameni deştepţi ce suntem, o să stăm frumos la căldurică şi o să ne

desfătăm cu câte un păhăruţ de coniac, Ivan, cine ştie, poate că aşa o fi lăsat Dumnezeu! Zi: există Dumnezeu sau nu există? Stai, spune precis, vorbeşte serios! De ce râzi?

— Râd, pentru că mi-am adus aminte de observaţia dumitale atât de spirituală de adineauri în legătură cu existenţa celor doi bătrâni care, după cum crede Smerdiakov, sunt în stare să urnească munţii din loc.

— Cum, şi tu crezi că s-ar putea spune acelaşi lucru şi despre mine?...

— Întocmai.

— Asta înseamnă că şi eu sunt rus get-beget şi că şi eu am trăsătura asta specific rusească, dar ce-ai zice, filosofule, dacă te-aş prinde şi pe tine cu mâţa în sac, hai? Vrei să te prind? Ei, dacă vrei, punem rămăşag c-am să te prind chiar mâine. Şi totuşi, spune drept: există ori nu Dumnezeu? Vorbeşte, omule, serios! Am nevoie de un răspuns chibzuit.

— Nu, nu există Dumnezeu.

— Alioşka, există Dumnezeu?

— Există.

— Ivan, dar nemurirea există? Cât de cât, fie chiar atâtica?

— Nu există nici nemurire.

— Niciun fel de nemurire?

— Nimic.

— Adică un zero absolut, sau mai e încă „ceva”? Poate că totuşi există „ceva”... Tot ar fi mai bine decât nimic!

— Zero absolut.

— Alioşka, exista nemurirea?

— Exista.

— Şi Dumnezeu, şi nemurirea?

— Da. Nemurirea e în Dumnezeu.

— Hm! Mai curând aş crede că dreptatea este de partea lui Ivan. Doamne, când stai să te gândeşti câtă credinţă, câtă energie a irosit omul pentru această himeră de atâtea milenii! Cine-şi bate joc oare în halul ăsta de biata omenire? Ivan, pentru ultima oară te întreb categoric: există ori nu Dumnezeu? Te întreb pentru ultima oară.

— Şi eu îţi răspund pentru ultima oară că nu există.

— Dar atunci cine îşi bate joc de oameni, Ivan?

— Dracu', pesemne, spuse zâmbind Ivan Fiodorovici.

— Dar ce, crezi că dracu' există?

— Nu, nu există nici dracu'.

— Păcat. Ei, fir-ar să fie, nu ştiu ce-aş fi în stare să-i fac ăluia care l-a născocit pe Dumnezeu! Chiar dacă l-ar spânzura cu capul în jos, şi încă ar fi prea puţin!

— Dacă oamenii nu l-ar fi născocit pe Dumnezeu, n-ar fi existat civilizaţia.

— N-ar fi existat? Fără Dumnezeu?

— Nu, şi nici coniacul n-ar mai fi fost pe lume. Ei, dar, cum văd eu, până la urmă va trebui să-ţi luăm sticla din faţă.

— Stai, stai, stai, dragule, încă un păhărel! Mi se pare că l-am jignit pe Alioşa. Te-ai supărat, Aleksei? Dragul meu Alekseicik! Băieţaşul tatii!

— Nu, de ce să fiu supărat? Îţi cunosc gândurile. Inima dumitale este mai bună decât capul.

— I-auzi ce spune, că inima mea e mai bună decât capul! Doamne, ce tot îndrugă băiatul ăsta? Ivan, îl iubeşti pe Alioşka?

— Îl iubesc.

— Să-l iubeşti (Fiodor Pavlovici era din ce în ce mai afumat). Ascultă, Alioşa, recunosc, am fost mojic cu stareţul tău, dar, ce vrei, îmi ieşisem din fire. Tu ştii, Ivan, că bătrânul ăsta e un om de duh, nu crezi?

— Se prea poate.

— Îţi spun eu, *il y a du Piron la-dedans*[43], este un iezuit, un iezuit rus. Suflet nobil altminteri, turbează în sinea lui când se gândeşte că trebuie să joace teatru... să facă pe sfântul.

— Dar el crede în Dumnezeu.

— Nici cât negru sub unghie. N-ai ştiut? Singur o spune orişicui, adică nu chiar aşa, orişicui, ci oamenilor deştepţi care vin la el. De pildă, guvernatorului Schultze i-a

43 Are ceva din Piron (fr.): Alexis Piron (1689-1773), poet francez, autor de epigrame licenţioase.

mărturisit scurt şi cuprinzător: cred, dar nu ştiu în ce.

— Serios?

— Dacă-ţi spun!... Dar să ştii că-l stimez. Are în el ceva mefistofelic sau, mai bine zis, ceva din Arbenin, parcă aşa îl cheamă, ştii care, cel din romanul Un erou al timpului nostru... Vezi tu, bătrânul este un libidinos; atât de libidinos, că şi azi chiar mi-ar fi teamă s-o las pe fiică-mea sau pe nevastă-mea să se duca la el să se spovedească. Să-l auzi când se pune el pe taclale... Acum vreo doi ani ne-a chemat la el la un ceişor cu un păhăruţ de lichior (ştii, cuconiţele îi trimit lichioruri), şi unde a început să ne povestească despre vremile de altădată, ei, ce să-ţi spun, ne ţineam cu mâinile de burtă de atâta râs... Mai ales avea una bună cu o slăbănoagă pe care a lecuit-o. „Dacă nu m-ar durea picioarele, zicea, v-aş juca ceva.” Ce zici de el? „Multe pozne am mai făcut şi eu în viaţă!” Ştii că l-a pungăşit pe negustorul Demidov cu şaizeci de mii de ruble?

— Cum, i-a furat banii?

— Negustorul venise la el cu banii ca la un om de încredere. „Păstrează-mi-i dumneata, că mâine am percheziţie.” Şi bătrânul i-a păstrat de tot. „Ce bani, zice, păi nu i-ai donat bisericii?” „Mare ticălos eşti!” i-am spus eu. „Nu, zice, nu sunt ticălos, am mâna largă”... A, stai, stai, că nu era el... Altcineva. Am încurcat iţele, era vorba de altcineva... nici n-am observat. Ca să vezi! şi acum încă un păhărel, şi basta, ajunge, ia sticla, Ivan! Vă înşiram aici moşi pe groşi, şi tu nici nu te-ai gândit să mă opreşti, Ivane... de ce nu mi-ai spus că mint?

— Ştiam c-o să te opreşti singur.

— Minţi, nu m-ai oprit, pentru că nu poţi să mă suferi. Mă dispreţuieşti. Ai venit să stai la mine, în casă, şi mă dispreţuieşti.

— Bine, atunci plec; prin gura dumitale vorbeşte coniacul.

— Te-am rugat cu frumosul să te duci la Cermaşnea... pentru o zi sau două, iar tu nici habar n-ai.

— Mă duc mâine, dacă insişti atât.

— Ba nu, n-o să te duci. Stai aici ca să mă spionezi, parcă eu nu ştiu, îndrăcitule, de aceea nu vrei să pleci, nu-i aşa?

Bătrânul nu-şi mai găsea astâmpăr. Sunt unii beţivi care la un moment dat, când li se urcă băutura la cap, de unde până atunci erau la locul lor, simt deodată nevoia să-şi dea arama pe faţă şi să facă scandal.

— Ce te uiţi aşa la mine? Crezi că nu citesc în ochii tăi? Te uiţi la mine şi parcă spui: „Ce mutră de beţiv!” Privirea ta mă suspectează, nu vezi în ea decât dispreţ... Ştii tu foarte bine pentru ce ai venit... Când Alioşka se uită la mine, îi râd ochii. Alioşka nu mă dispreţuieşte. Aleksei, să nu-l iubeşti pe Ivan...

— Nu te supăra pe fratele meu! De ce-l jigneşti? îl înfruntă brusc Aleksei.

— Se poate, da, se prea poate, mai ştii? Uf, cum mă doare capul. Ia de aici coniacul, Ivan, a treia oară îţi spun! (Căzu pe gânduri câteva clipe şi deodată avu un zâmbet viclean, stăruitor.) Nu te supăra, Ivane, nu te supăra pe mine că-s om bătrân şi fără minte. Ştiu că nu mă iubeşti, totuşi, nu fi supărat! Nici n-ai pentru ce să mă iubeşti. Ai să pleci, nu-i aşa, la Cermaşnea... vin şi eu după aceea şi-ţi aduc ceva bun. Am să-ţi arăt acolo o fetişcană, ehei, de când am pus ochii pe ea! Deocamdată umblă încă desculţă. Să nu te sperii de fetişcanele care umblă cu picioarele goale şi să nu strâmbi din nas – nu ştii ce perle găseşti printre ele!... Şi îşi sărută vârful degetelor. Pentru mine... se învioră el deodată, ca şi cum s-ar fi trezit subit din beţie în clipa când atacase subiectul lui preferat. Pentru mine!... Of, copii! Copilaşii, purceluşii tatii mititei, pentru mine... de când trăiesc n-a existat o singură femeie urâtă, asta mi-e legea! Puteţi voi pricepe una ca asta? Aş, da' de unde! În vinele voastre curge lapte, nu sânge, nici n-aţi ieşit încă bine din găoace! Pe cinstea mea, la orice femeie poţi să găseşti ceva, ei, fir-ar să fie, ceva interesant, ceva ce nu găseşti decât la ea, numai să ştii să cauţi şi să ai ochi bun! Este şi ăsta un talent! Pentru mine nu există femeie slută; ajunge că-i femeie, asta face mai mult ca orice... Da' ce

puteţi voi să înţelegeţi!... Până şi *les vieilles filles*[44], chiar şi la ele descoperi uneori câte ceva, că-ţi stă mintea în loc cum de au putut fi oameni atât de dobitoci să nu observe nimic şi le-au lăsat aşa să se ofilească! Pe o golancă sau pe o slută trebuie întâi şi-ntâi s-o uimeşti, îţi spun eu, aşa trebuie să procedezi. N-ai ştiut? Sigur, trebuie s-o uimeşti, să-i iei piuitul, s-o faci să se uite la tine în extaz, buimacă şi ruşinată că ditai boierul a putut să se îndrăgostească de o huidumă ca ea, boccie şi negricioasă. Zău, mare noroc că pe lume sunt şi vor fi totdeauna mujici şi boieri şi că orişicând se va afla pe faţa pământului câte o fetişcană care spală podelele şi un stăpân să-i poruncească; atâta, şi încă ar fi de ajuns pentru ca viaţa să poată fi fericită! Bunăoară... să-ţi spun ceva, Alioşka, pe răposata maică-ta am ştiut todeauna s-o uimesc, bineînţeles însă în alt mod. Nu prea era ea obişnuita cu alintările; numai aşa, câteodată, când mi se năzărea mie, mă aruncam la pământ în faţa ei, mă târam în genunchi şi-i sărutam picioruşele, şi totdeauna, să ştii, totdeauna – îmi aduc aminte ca acum – o făceam să râdă, un râs mărunţel, tremurat, ascuţit, nu prea tare însă, un râs nervos, cu totul special. Râsul ăsta numai ea îl avea. Ştiam că aşa începe de obicei criza, că a doua zi o să se zbuciume din nou ca turbată, şi că râsul acela mărunţel nu înseamnă beatitudine, dar – cu toate că nu era decât o iluzie – în fond, totuşi, era beatitudine! Ca să vezi cum se descoperă esenţialul în toate când ştii cum să procedezi! Într-o zi, Beleavski – un tânăr chipeş şi putred de bogat, care-i făcea ochi dulci şi se înnădise de la o vreme pe la noi – la mine în casă, de faţă cu ea chiar, mi-a tras o palmă. Şi ce crezi, ea, oaia, era cât pe ce să-mi scoată ochii pentru palma aceea, aşa s-a repezit la mine: „Te-a bătut, te-a bătut, a îndrăznit să dea în tine, ţi-a tras o palmă! Se vede, zice, c-ai vrut să mă vinzi lui... Altminteri, cum putea să-şi permită unul ca el să te lovească aşa, în faţă mea?! Nici să nu te mai arăţi în ochii mei! Acum să te duci, auzi tu, chiar acum să-l provoci la duel!”... A trebuit să merg cu ea la mănăstire, să se potolească, nu ştiu ce i-

44 Fetele bătrâne (fr.).

or fi descântat acolo preacuvioşii. Dar, uite, asta mi-e crucea, să ştii, Alioşa, că n-am jignit-o cu ceva pe biata apucată, draga de ea! Doar o singură dată, în primul an de căsnicie: prea se închină toată ziua, mai ales păzea cu sfinţenie sărbătorile Născătoarei, şi atunci mă dădea afară din iatac. Şi într-o bună zi, ce m-am gândit eu, ia hai s-o lecuiesc de misticism! „Priveşte, i-am zis, uite icoana pe care tu o crezi făcătoare de minuni; chiar acum am s-o scot din perete şi am s-o scuip în faţa ta şi ai să vezi că n-o să păţesc nimic!”... Doamne, ce ochi a făcut, credeam c-o să mă strângă de gât: a sărit deodată în sus, a dat din mâini, apoi şi-a acoperit faţă, a început să tremure şi a căzut jos... aşa moale, ca o cârpă... Alioşa! Alioşa! Ce-i cu tine, ce s-a întâmplat?

Bătrânul se ridică brusc, speriat. Din momentul în care începuse să vorbească despre maică-sa, tânărul se schimbase la faţă clipă cu clipă. Se înroşise ca focul, îi ardeau ochii în cap şi-i tremurau buzele... Bătrânul beţiv vorbea mai departe, împroşcând cu scuipat, fără să bage de seamă nimic, până când, deodată, cu Alioşa se petrecu ceva curios, ceva ce reproducea gest cu gest descrierea manifestărilor „apucatei”: tânărul sări de la masă, întocmai cum se pare că făcuse maică-sa după spusele bătrânului, dădu din mâini, îşi acoperi faţa cu palmele şi se prăbuşi pe scaun, zbătându-se cuprins de o criză de isterie, cutremurat tot de un plâns mut, sfâşietor. Asemănarea cu maică-sa era atât de uluitoare, încât bătrânul rămase pur şi simplu înmărmurit.

— Ivan, Ivan, apa, iute, apă! Aşa făcea şi ea, exact aşa! Întocmai ca maică-sa! Ia o gură de apă şi stropeşte-l, aşa o potoleam şi pe ea. Din cauza maică-sii, numai din cauza ei s-a tulburat... îi şopti el lui Ivan.

— Mi se pare c-a fost şi mama mea, dumneata ce crezi? izbucni deodată Ivan, mânios şi dispreţuitor.

Bătrânul tresări sub privirea lui, ce scăpără scântei. Şi în momentul acela se petrecu ceva tot atât de ciudat, ceva ce nu ţinu mai mult de o clipă: bătrânul, pe cât se pare, uitase cu desăvârşire că Alioşa şi cu Ivan avuseseră aceeaşi

mamă...

— Cum maică-ta? murmură el zăpăcit. De ce spui aşa? Despre care mamă vorbeşti?... Parcă ea... Ei, fir-ar să fie! Aşa e, a fost şi maică-ta! Auzi drăcie! Unde mi-era capul? Niciodată n-am păţit aşa ceva, iartă-mă, şi eu, care credeam că... He-he-he! se opri. Un zâmbet stupid de om beat îi lăţi gura până la urechi.

În momentul acela însă în antreu se stârni o zarvă şi o gălăgie nemaipomenită, se auziră strigăte furioase, apoi uşa se trânti de perete şi Dmitri Fiodorovici dădu buzna în salon. Speriat, bătrânul se repezi la Ivan:

— Mă omoară, mă omoară. Nu-l lăsa, nu-l lăsa! ţipă el, agăţându-se de haina lui Ivan Fiodorovici.

Capitolul IX

SENZUALII

Grigori şi Smerdiakov se năpustiră în odaie pe urmele lui Dmitri Fiodorovici. Se luptaseră cu el în antreu, încercând să-l împiedice (aşa cum le dăduse poruncă Fiodor Pavlovici cu câteva zile mai înainte) să intre înăuntru. Folosindu-se de faptul că în momentul când izbutise să pătrundă în salon Dmitri Fiodorovici se oprise o clipă ca să se uite împrejur, Grigori ocoli masa, trânti cele două canaturi ale uşii din fund ce ducea în celelalte încăperi şi se proţăpi în dreptul ei, cu braţele date în lături, ca răstignit, gata să apere intrarea, ca să spunem aşa, până la ultima picătură de sânge. Văzând acest lucru, Dmitri scoase un strigat, mai bine zis un răcnet strident, şi tăbărî asupra bătrânului servitor.

— Aha, prin urmare-i acolo! Acolo aţi ascuns-o! Dă-te la o parte, ticălosule! şi încercă să-l smucească din loc pe Grigori, care îl îmbrânci cât colo.

Turbat de mânie, Dmitri ridică mâna şi-l lovi cu toată puterea. Bătrânul se prăbuşi ca mort, iar Dmitri sări peste trupul lui şi ieşi valvârtej pe uşă.

Palid şi tremurând tot, Smerdiakov rămase în salon, în celălalt colţ al camerei, strâns lipit de Fiodor Pavlovici.

— E aici, striga Dmitri Fiodorovici, am văzut-o cu ochii mei când a cotit spre casă, dar n-am apucat să mă ţin după ea! Unde este?

Însă în momentul în care fecioru-său ţipase: „E aici!” se întâmplă ceva cu totul inexplicabil cu Fiodor Pavlovici. Ca prin farmec, orice urmă de spaimă îl părăsi.

— Puneţi mâna pe el, ţineţi-l! urlă el, şi se repezi după Dmitri Fiodorovici. Grigori se ridică de jos, încă buimac din

pricina loviturii. Ivan Fiodorovici şi Alioşa alergară după bătrân. În cea de-a treia cameră se auzi deodată un zgomot, ca şi cum s-ar fi prăbuşit ceva pe jos, făcându-se zob: era un vas mare de sticlă (fără prea mare valoare) aşezat pe un soclu de marmură, pe care Dmitri Fiodorovici îl răsturnase din fugă.

— Şo pe el! Prindeţi-l! Ajutor! ţipa bătrânul.

Ivan Fiodorovici şi Alioşa îl ajunseră din urmă şi de bine, de rău, îl făcură să se întoarcă în salon.

— De ce te ţii după el? Vrei să te omoare? se răsti mânios Ivan Fiodorovici.

— Vanecika, Lioşecika! înseamnă că Gruşenka e aici! Aţi auzit, zicea c-a văzut-o când a intrat...

I se puse un nod în gât. Nu se aştepta ca Gruşenka să vină chiar în ziua aceea, şi vestea c-ar fi în casă îl făcuse dintr-o dată să-şi iasă din minţi. Tremura din toate încheieturile şi, văzându-l, ai fi zis că înnebunise.

— Păi ce, n-ai fi văzut-o dacă ar fi venit? îi strigă Ivan.

— O fi intrat prin dos?

— Uşa e încuiată şi cheia e la dumneata în buzunar... Dmitri se înapoie în salon. Găsise, firește, uşa din dos încuiată. Şi cheia, într-adevăr, se afla în buzunarul lui Fiodor Pavlovici. Pretutindeni toate ferestrele erau de asemenea închise; prin urmare, Gruşenka nu avea pe unde să intre şi nici pe unde să iasă.

— Pune mâna pe el! strigă din nou cu un glas piţigăiat Fiodor Pavlovici când dădu iarăşi cu ochii de feciorul cel mare. Mi-a furat banii din dormitor!

Şi, smulgându-se din braţele lui Ivan, se repezi la Dmitri. Acesta însă ridică mâinile şi, înşfăcându-l de cele două smocuri de păr care i se mai păstraseră pe tâmple, îl smuci zdravăn şi-l buşi de podele. După care îl mai lovi de câteva ori cu tocul încălţămintei în obraz. Bătrânul gemu sfâşietor. Deşi nu era aşa de voinic ca fratele lui, Ivan Fiodorovici îl cuprinse în braţe şi-l târî de lângă bătrân. Alioşa, încordându-şi toate puterile, îi sări în ajutor, ţinându-l pe Dmitri din faţă.

— Ce faci, nebunule, vrei să-l omori?! răcni Ivan.

— Aşa-i trebuie! ţipă Dmitri gâfâind. Nu-i nimic dacă a scăpat cu zile acum, mai vin eu pe aici şi, până la urmă, tot îi vin de hac! N-o să-l puteţi păzi.

— Dmitri! Pleacă, pleacă, imediat! strigă autoritar Alioşa.

— Aleksei! Spune-mi tu, numai în tine am încredere; Gruşenka a fost adineauri aici sau n-a fost? Am văzut-o cu ochii mei cum a trecut drumul încoace, când a ieşit din ulicioară. Am strigat-o şi atunci a fugit...

— Îţi jur că n-a fost aici şi că nimeni n-o aştepta astăzi!

— Dar am văzut-o cu ochii mei... înseamnă că ea... Lasă, că aflu eu numaidecât unde e! La revedere, Aleksei! Nicio vorbă lui Esop despre bani, du-te chiar acum la Katerina Ivanovna şi zi aşa cum ţi-am poruncit: „M-a trimis să-ţi spun: rămâi cu bine, mă-nţelegi? Rămâi cu bine! Auzi tu: rămâi cu bine, şi basta!” Şi încearcă să-i descrii scena.

În vremea asta, Ivan şi Grigori apucaseră să-l ridice pe bătrân de jos şi să-l aşeze într-un fotoliu. Avea tot obrazul însângerat, însă era lucid şi sorbea fiecare cuvânt al lui Dmitri. Avea mereu impresia că Gruşenka se ascunde undeva în casă. Înainte de a ieşi din salon, Dmitri Fiodorovici îi aruncă o privire plină de ură.

— Nu-mi pare rău câtuşi de puţin că te-am umplut de sânge! strigă el. Fereşte-te, bătrâne, vezi să nu ţi se spulbere visul, pentru că şi eu am unul! Te blestem şi... nu mai vreau să ştiu în vecii vecilor că-ţi sunt fiu!... Şi ieşi ca o furtună pe uşă.

— E aici, nu se poate, trebuie să fie aici! Smerdiakov, Smerdiakov, abia horcăia bătrânul, chemându-l cu degetul pe Smerdiakov.

— Nu-i aici, bătrân nebun ce eşti! se răsti la el, furios, Ivan. Poftim, a leşinat! Apă, un prosop!! Mişcă, Smerdiakov!

Smerdiakov alergă după apă. Fiodor Pavlovici fu dezbrăcat, dus în dormitor şi întins pe pat. Îi înfăşurară capul cu un prosop ud. Slăbit din pricina coniacului, a emoţiilor puternice şi a loviturilor pe care le primise, bătrânul, cum puse capul pe pernă, închise ochii şi aţipi.

Ivan Fiodorovici şi Alioşa se înapoiară în salon. Smerdiakov se pregătea tocmai să ducă afară cioburile vasului spart, în timp ce Grigori sta lângă masă, întunecat la faţă şi cu ochii pironiţi în pământ.

— Ar trebui să-ţi pui ceva rece la cap şi să te culci şi tu, îl sfătui Alioşa. Lasă, că avem noi grijă de el; fratele meu te-a lovit rău... în cap.

— A îndrăznit să dea în mine! rosti răspicat şi cu obida Grigori.

— A îndrăznit să dea şi în tata... nu numai în tine! răspunse Ivan cu o strâmbătură.

— L-am scăldat în covată... Şi el cum a putut... repetă Grigori.

— Pe naiba, dacă nu l-aş fi smuls din mâinile lui, poate că-l omora. Crezi că mult îi trebuie lui Esop? îi şopti Ivan lui Alioşa.

— Doamne fereşte! exclamă acesta.

— De ce Doamne fereşte? urmă pe acelaşi ton Ivan, cu faţa crispată de ură. O lighioană înghite pe alta. Şi cale bună...

Alioşa se scutură ca străbătut de un fior.

— În ce mă priveşte, probabil că aş face totul ca să împiedic un omor, aşa cum am făcut şi acum. Rămâi aici, Alioşa, eu mă duc să fac câţiva paşi prin curte, mă doare capul.

Alioşa se duse în iatacul bătrânului şi rămase acolo, după paravan, la căpătâiul lui, mai bine de o oră. La un moment dat, taică-său deschise ochii şi se uită la el, căutând parcă să-şi adune gândurile şi să cumpănească ceva în minte. O nelinişte cumplită i se zugrăvi pe faţă.

— Alioşa, şopti el îngrijorat, unde-i Ivan?

— În curte, îl doare capul. Ne păzeşte.

— Dă-mi oglinjoara, e acolo, ad-o încoace!

Alioşa îi întinse o oglinjoară rotundă pe care o găsi pe scrin. Bătrânul se privi: i se umflase nasul, şi pe frunte, deasupra sprâncenei stângi, se zărea o vânătaie zdravănă.

— Ce zice Ivan? Alioşa, dragul meu, singurul meu copil, mi-e frică de Ivan; mi-e frică de el mai mult decât de

celălalt. Numai de tine nu mi-e teamă...

— Nici de Ivan nu trebuie să te temi. E iute la mânie, dar să ştii c-o să te apere.

— Alioşa, şi celălalt? A şters-o la Gruşenka, nu-i aşa? Dragul meu, îngeraşule, spune-mi adevărul: adineauri Gruşenka a fost aici sau n-a fost?

— Nimeni n-a văzut-o. A fost numai o părere, nici n-a dat pe aici!

— Dacă Mitka vrea să se însoare cu ea, n-are decât!

— Dar n-o să vrea ea să-l ia.

— N-o să-l ia, nu, n-o să-l ia, n-o să-l ia, îţi spun eu! Pentru nimic în lume n-o să-l ia!... repeta întruna bătrânul, ca şi cum lucrul acesta i-ar fi făcut o plăcere deosebită. Fericit, apuca mâna lui Alioşa şi i-o strânse la piept. Ochii îi sclipeau, înlăcrimaţi. Ştii, iconiţa aceea a Născătoarei, despre care vorbeam adineauri, ia-o şi ţine-o tu. Poţi să te întorci la mănăstire, îţi dau voie... am glumit, nu te supăra... Mă doare capul, Alioşa... Lioşa, hai, împacă-mi inimioara, îngeraşule, şi spune-mi adevărul!

— Tot mai vrei să ştii dacă a fost ori nu aici? rosti îndurerat Alioşa.

— Nu, nu, nu, te cred pe cuvânt, dar uite ce-aş vrea: du-te tu la Gruşenka, sau fă în aşa fel ca s-o vezi; descoase-o, auzi tu, descoase-o, caută să afli din doua cuvinte, ghiceşte după ochii ei la cine vrea să se ducă: la el ori la mine? Cum? Ce-ai zis? Hai, spune, poţi ori nu poţi?

— Am s-o întreb, dacă o văd, murmură Alioşa peste măsură de încurcat.

— Nu, ţie n-o să-ţi spună nimic, îi luă vorba din gură bătrânul, e o şerpoaică. O să-ţi sară de gât şi o să-ţi spună că vrea să rămână cu tine. Nu ştii ce fiinţă vicleana şi neruşinată e! Nu, nu, tu nu te poţi duce la ea!

— Şi nici n-ar fi frumos, tată, zău, n-ar fi frumos deloc!

— Unde te-a trimis el adineauri, când a strigat: „Du-te” şi a luat-o la goană?

— La Katerina Ivanovna.

— După bani? Te-a trimis să-i ceri bani?

— Nu, nu după bani.

— E lefter, n-are o para chioară. Ascultă-mă, Alioşa, eu am să stau noaptea asta şi am să chibzuiesc. Tu du-te, vezi, poate c-o întâlneşti... Vino iar, mâine, de dimineaţă, auzi, să vii neapărat. Mâine am să-ţi spun vreo două vorbe, ai să vii?

— Da.

— Dacă vii, fă-te că ai venit aşa, singur, ca să mă vezi. Nu trebuie să ştie nimeni că eu te-am chemat. Să nu-i spui nimic lui Ivan.

— Bine.

— Du-te, îngeraşule, mi-ai luat apărarea adineauri, asta n-am s-o uit niciodată. Şi mâine am să-ţi spun două vorbe... numai că trebuie să mă gândesc...

— Cum te simţi?

— Mâine am să fiu pe picioare, sănătos, da, da, sănătos tun!

În timp ce străbătea curtea, Alioşa îl zări pe Ivan stând pe laviţa de la poartă; îşi nota ceva cu creionul în carneţel. Alioşa îi aduse la cunoştinţă că bătrânul se trezise şi era lucid şi că-l lăsase să se ducă peste noapte să doarmă la mănăstire.

— Să ştii, Alioşa, că mi-ar face mare plăcere să te văd mâine dimineaţă, spuse Ivan prietenos, ridicându-se pe jumătate de pe bancă.

Alioşa rămase surprins de cordialitatea cu care-i vorbise.

— Trebuie să mă duc mâine la doamna Hohlakova, îi răspunse el. Şi poate că şi la Katerina Ivanovna, dacă n-o găsesc astăzi acasă...

— Te duci totuşi la ea! Să-i spui „rămâi cu bine, rămâi cu bine”! Da? zâmbi Ivan.

Alioşa se fâstâci.

— Mi se pare că, din urletele lui de adineauri şi din câte mi-a mai spus înainte, am cam priceput despre ce-i vorba. Dmitri te-a rugat – nu-i aşa? – să te duci la dânsa şi să-i spui din parte-i... că... în sfârşit, „că-şi ia rămas-bun de la ea”.

— Frate! Cum o să se isprăvească, oare, toată nebunia asta în care au intrat Dmitri şi cu tata? exclamă deodată

Alioşa.

— Cine ştie?! Poate că-n niciun fel: lucrurile au să se potolească de la sine. Femeia asta trebuie să fie o bestie. În orice caz, deocamdată, trebuie să-l păzim pe bătrân să nu facă un pas afară din casă, iar pe Dmitri să nu intre înăuntru.

— Frate, aş vrea să-ţi mai pun o întrebare: crezi oare că orice om are dreptul să-şi judece semenii şi să hotărască cine merită să trăiască pe lume şi cine nu?

— Ce caută aici meritele? De cele mai multe ori întrebarea îşi află de la sine răspunsul în inima oamenilor, însă nu ţinând seama de meritele celorlalţi, ci de alte considerente mult mai fireşti. Cât despre drept, cine nu are dreptul să dorească?

— Da, dar nu moartea altuia.

— Şi de ce nu chiar şi moartea? Ce rost are să te minţi singur, când toţi oamenii trăiesc aşa şi poate nici n-ar fi în stare să trăiască altfel. Te gândeai la ceea ce-am spus mai înainte: „două lighioane care se înghit una pe alta”? Dă-mi voie, în cazul acesta, să te întreb: mă socoti şi pe mine capabil la fel ca Dmitri să vărs sângele lui Esop, adică să-l omor? Da?

— Vai de mine, nu, Ivan! Nici nu mi-a trecut prin minte aşa ceva! şi nu cred că Dmitri ar putea fi capabil...

— Îţi mulţumesc, oricum, zâmbi Ivan. Să ştii că totdeauna am să-i iau apărarea. Cât priveşte dorinţele, dă-mi voie să-mi rezerv toată libertatea. La revedere, pe mâine! Nu mă judeca şi nu te uita la mine ca la un criminal, adăugă el zâmbind.

Fraţii îşi strânseră cu putere mâinile, aşa cum nu şi le strânseseră niciodată până atunci. Alioşa simţi că fratele său voia să se apropie de el şi că făcuse primul pas cu un anumit scop, călăuzit de o intenţie precisă.

Capitolul X

AMÂNDOUĂ ÎMPREUNĂ

Alioşa părăsi casa părintească mai abătut şi mai descurajat decât la venire. Gândurile îi erau răvăşite, destrămate; se temea totuşi să şi le adune şi să tragă o încheiere din conflictele dureroase la care asistase în ziua aceea. În sufletul lui stăruia un simţământ ce se îngemăna cu deznădejdea, pe care nu-l mai încercase până atunci. Şi dominând totul, se înălţa, ca un munte, întrebarea fatală, cea care îl preocupa mai presus de orice, deşi nu putea să-i găsească niciun răspuns: cum se va sfârşi toată încurcătura cu femeia aceea îngrozitoare, încurcătură în care tatăl şi fratele său Dmitri erau amândoi amestecaţi? Cu puţin mai înainte fusese martor la ciocnirea lor. Era acolo, doar, şi-i văzuse faţă în faţă. Singurul, pe drept cuvânt, nefericit, cumplit de nefericit, nu era decât Dmitri: pe el îl pândea adevărata nenorocire. Şi pe lângă el mai erau şi alţii pe care lucrurile acestea îi priveau mult mai mult decât şi-ar fi închipuit. Situaţia lua o întorsătură aproape enigmatică. Fratele său Ivan făcuse primul pas, vrând să se apropie de el, aşa cum îşi dorise până atunci din tot sufletul, şi acum faptul acesta îl speria. Dar femeile acelea? Ciudat, deunăzi, când pornise spre Katerina Ivanovna, se simţise teribil de stingherit, aşa cum nu mai era în clipa de faţă: dimpotrivă, se grăbea să ajungă acolo, ca şi cum ar fi aşteptat din partea ei un sfat, un îndemn sau o îndrumare. Şi totuşi, parcă îi venea şi mai greu acum să-i transmită ceea ce îl rugase Dmitri; chestiunea celor trei mii de ruble fusese definitiv lichidată, şi prăbuşirea lui Dmitri, care se socotea dezonorat şi pierduse orice speranţă, era desigur inevitabilă. Pe lângă aceasta, fratele

său îi ceruse să descrie scena petrecută în casa tatălui lor!

Era ora şapte seara când Alioşa plecase cu gândul de a se duce la Katerina Ivanovna, şi afară începuse să se întunece. Katerina Ivanovna locuia într-o casă încăpătoare şi confortabilă de pe Strada Mare. Alioşa ştia că stătea cu două mătuşi. Una dintre ele era mătuşa Agafiei Ivanovna, o făptură tăcută, care, împreună cu sora ei vitrega, îi făcuse toate voile atunci când se întorsese de la pension acasă la tatăl ei. Cealaltă era o cucoana moscovită, simandicoasă şi plină de ifose, deşi scăpătată. În oraş se vorbea că cele două femei nu ieşeau din cuvântul Katerinei Ivanovna şi şedeau pe lângă ea mai mult aşa, pentru decor. Cât despre Katerina Ivanovna, nu se simţea obligată să se supună decât protectoarei sale, generăleasa, care era bolnavă şi rămăsese la Moscova, punându-i în vedere la plecare să-i scrie regulat şi amănunţit de două ori pe săptămână.

În momentul când Alioşa intră în vestibul, rugând-o pe camerista care-i deschisese uşa să-l anunţe, în salon probabil se şi aflase de venirea lui (poate că-l văzuse cineva pe fereastră), fiindcă auzi imediat oarecare forfoteală, paşi grăbiţi de femeie şi foşnet de rochii, ca şi cum în aceeaşi clipă două sau trei persoane se grăbiseră să părăsească odaia. Şi nu înţelegea de ce sosirea lui stârnise asemenea agitaţie. Fu poftit însă numaidecât în salon. Încăperea în care se afla era spaţioasă şi încărcată cu mobilă, dar fără să aibă nimic din atmosfera saloanelor de provincie. Peste tot, divane şi sofale, fel de fel de măsuţe – şi mai mici, şi mai mari – tablouri, vaze şi lămpi pe mese, flori din belşug şi chiar şi un acvariu în dreptul ferestrei. Fiind pe înserat, era cam întuneric înăuntru. Totuşi Alioşa zări, aruncată pe divanul unde probabil şezuse cineva până atunci, o mantilă de mătase, iar pe masa de alături, doua ceşti pe jumătate pline cu şocolată, biscuiţi, un vas de cristal cu stafide brumării şi un altul cu bomboane. Alioşa îşi dădu seamă că în casă mai erau şi alţi musafiri, cărora li se făcuse toată această primire, şi încruntă din sprâncene. În aceeaşi clipă însă o mână ridică draperia de la uşă, şi Katerina Ivanovna intră cu păşi

repezi în odaie, cu un zâmbet fericit, exuberant pe buze şi cu braţele întinse. Slujnica aduse îndată şi puse pe masă două luminări aprinse.

— Slavă domnului, bine c-ai venit în sfârşit! Toată ziua m-am rugat pentru dumneata ca să vii! Ia loc.

Frumuseţea Katerinei Ivanovna îl impresionase pe Alioşa din primul moment, adică în urmă cu trei săptămâni, când fratele său Dmitri îl adusese aici să i-l prezinte la stăruinţele ei. Cu prilejul acelei întrevederi însă nu apucaseră să schimbe nici câteva cuvinte. Crezând că Alioşa se simte stingherit de prezenţa ei, Katerinei Ivanovna i se făcuse milă de dânsul şi vorbise tot timpul numai cu Dmitri Fiodorovici. Alioşa stătuse deoparte tăcut, în schimb reuşise să vadă cât se poate de lămurit o mulţime de lucruri. Fusese surprins în primul rând de aerul autoritar, de atitudinea ei degajată şi mândră totodată, de încrederea în sine pe care o dovedea fata aceea trufaşă. Toate aceste trăsături erau prea evidente pentru ca Alioşa să se gândească o clipă dacă nu cumva exagerează. Ochii ei mari, negri, arzători i se părură într-adevăr extraordinar de frumoşi şi într-o perfectă armonie cu obrazul ei prelung, palid, aproape gălbui. Ochii ei însă, ca şi gura minunat conturată, aveau un farmec deosebit, pentru care fratele său putea desigur să-şi piardă capul, dar care totodată nu puteau să-i întreţină prea multă vreme dragostea. Când, după acea primă întâlnire, Dmitri se ţinuse de el, implorându-l să nu-i ascundă impresia pe care i-o făcuse logodnică lui, Alioşa îşi mărturisise părerea aproape fără înconjur.

— Ai să fii fericit alături de ea, dar mă tem că... fericirea asta n-o să-ţi aducă liniştea.

— Asta-i, frăţioare, femeile ca dânsa rămân aşa cum sunt şi nu se pleacă niciodată în faţa destinului. Aşadar, tu crezi că n-am s-o iubesc toată viaţa?

— Nu, de iubit poate că ai s-o iubeşti, şi totuşi, alături de ea n-o să fii totdeauna fericit.

Spunându-şi părerea, Alioşa roşi la gândul că-i scăpase din gură o „neghiobie” pe care numai stăruinţele fratelui

său îl făcuseră s-o dea în vileag. Mărturisirea lui i se păruse stupidă chiar din clipa când o rostise cu glas tare. Îi era pur şi simplu ruşine că fusese în stare să-şi exprime atât de categoric opinia lui despre o femeie. Cu atât mai surprins fu acum, când, aruncându-şi ochii asupra Katerinei Ivanovna, care se grăbea să-i iasă în întâmpinare, simţi în adâncul său că s-ar putea foarte bine să se fi înşelat data trecută. Acum obrazul ei era luminat de o bunătate candidă, fără urmă de ipocrizie, de cea mai curată şi mai zeloasă sinceritate. Nu mai avea nimic din „mândria şi aroganţa" care-l uimiseră atunci; pe chipul ei nu se mai oglindeau acum decât energie, nobleţe sufletească, curaj şi o senină şi nestrămutată încredere în propriile sale puteri. Din primul moment când se uită la ea, tânărul îşi dădu seama că era conştientă de situaţia tragică a relaţiilor dintre dânsa şi omul pe care-l iubea şi că ştia probabil tot, absolut tot, dinainte. Oricum, era într-adevăr curios că, deşi pe deplin conştientă de tot ce se întâmpla, mai putea să păstreze pe figură atâta seninătate şi atâta încredere în viitor! Alioşa se simţi deodată vinovat faţă de dânsa, vinovat de un lucru săvârşit cu premeditare, şi în acelaşi timp învins şi captivat de ea. Pe de altă parte, observă numaidecât că era grozav de tulburată, într-o stare de spirit neobişnuită, vecina cu exaltarea.

— Te-am aşteptat fiindcă numai de la dumneata pot afla adevărul, numai şi numai de la dumneata!

— Am venit... murmură Alioşa încurcat. Eu... m-a trimis el...

— A, el te-a trimis, aş fi jurat că-i aşa! Acum ştiu tot, tot! exclamă Katerina Ivanovna cu o scânteiere în ochi. O clipă, Aleksei Fiodorovici, să-ţi spun mai întâi de ce te-am aşteptat. Vezi, poate că eu ştiu mai multe decât dumneata, aşa că n-am nevoie să aflu nimic din gura dumitale. Am nevoie de altceva: vreau să ştiu părerea dumitale personală, ce crezi dumneata despre el, să-mi vorbeşti deschis, fără să atenuezi nimic, poate chiar brutal (da, oricât de brutal!), să-mi spui, ce părere ai despre el şi cum vezi situaţia lui, acum, după ultima voastră întrevedere?

Poate că-i mai bine aşa decât dacă aş căuta să am o explicaţie între patru ochi cu el, cu atât mai mult cu cât nu vrea să vină pe aici. Ai înţeles ce aştept de la dumneata? Şi acum, pentru că te-a trimis la mine (eram sigură că aşa o să facă!), mărturiseşte-mi cinstit care a fost ultimul lui cuvânt!...

— M-a trimis să vă spun din partea lui... rămas-bun şi că n-o să mai vină niciodată pe aici... vă spune „adio”.

— Rămas-bun? Chiar aşa a spus, eşti sigur că aşa s-a exprimat?

— Da.

— Poate c-a vorbit numai aşa, într-o doară, sau la întâmplare, poate c-a greşit cuvântul, o fi spus altceva, adică o fi vrut să spună altceva decât ce a spus...

— Nu, a insistat în mod special asupra expresiei „rămas-bun”. De trei ori m-a rugat să nu uit.

Katerina Ivanovna se aprinse la faţă.

— Ei, uite, vezi, acum, tocmai acum am nevoie, Aleksei Fiodorvici, de ajutorul dumitale! Am să-ţi arăt care-i părerea mea, iar dumneata să-mi răspunzi dacă am ori nu dreptate. Ascultă, dacă vorbele astea pe care te-a rugat să mi le transmiţi le-ar fi rostit numai aşa, într-o doară, fără să insiste deloc asupra lor, fără să le sublinieze, ar fi însemnat că totul s-a sfârşit între noi... Da, ar fi fost într-adevăr sfârşitul! După cum zici însă a stăruit în mod special asupra lor, mai ales dacă ţi-a poruncit să nu uiţi cumva să mi le comunici exact aşa cum ţi le-a spus insistând pe rămas-bun; înseamnă că era tulburat, poate chiar exasperat... Până şi el s-a speriat de hotărârea pe care a luat-o! Nu m-a părăsit cu pasul sigur al unui om care ştie ce face, ci şi-a dat drumul orbeşte la vale. Faptul c-a apăsat pe acest cuvânt cred că nu era din partea lui decât o bravadă...

— Da, da, aşa e, întări cu toată convingerea Alioşa. Acum şi mie mi se pare că aşa a fost.

— În cazul acesta, înseamnă că el încă nu e cu desăvârşire pierdut! E numai într-un impas, pradă deznădejdii, şi deci mai pot încă să-l salvez! Stai, nu cumva

ţi-a vorbit ceva despre nişte bani, trei mii de ruble?

— Nu numai că mi-a vorbit, dar tocmai din pricina asta e atât de distrus. Mi-a spus că se simte dezonorat şi că, orice s-ar întâmpla de acum încolo, pentru el e totuna, răspunse cu căldură Alioşa, în sufletul căruia începuse să mijească iarăşi speranţa la gândul că poate, totuşi, mai există o ieşire, o punte de scăpare pentru fratele lui. Aşadar... dumneavoastră ştiţi ce-i cu banii? adăugă el şi amuţi brusc.

— Ştiu precis, mai demult. Am telegrafiat la Moscova şi mi s-a răspuns că nu s-au primit banii. Înseamnă că nu i-a expediat, dar n-am spus nimic. Abia săptămâna trecută am aflat cât era de strâmtorat. Nu vreau acum decât un singur lucru: să-şi dea seama la cine trebuie să vină, cine îi este cel mai credincios prieten. Dar dacă el nu vrea să creadă că are în mine cel mai devotat prieten, n-a căutat niciodată să mă cunoască, nu vede în mine decât femeia! Toată săptămâna m-am frământat gândindu-mă cum să fac să nu-i fie ruşine de mine pentru că a cheltuit banii. Adică nu, să-i fie totuşi ruşine de alţii, de toată lumea, de sine însuşi chiar, dar nu de mine. Doar lui Dumnezeu îi mărturiseşte tot ce are pe suflet, fără nicio sfială? Cum de nu şi-a dat încă seama ce sunt în stare să îndur pentru el? De ce, de ce n-a reuşit încă să mă cunoască? Cum a putut să nu mă cunoască după toate câte s-au întâmplat? Vreau să-l salvez, să-l salvez definitiv. Să uite că sunt logodnica lui! Se teme să nu fie dezonorat în ochii mei! De dumneata nu s-a temut, dumitale ţi-a dezvăluit tot! De ce nu m-a socotit niciodată demnă de atâta încredere?

Ultimele cuvinte fură rostite cu lacrimi în glas; şi deodată o bufni plânsul.

— Trebuie să vă mai spun, rosti Alioşa cu o voce tremurătoare, ce s-a petrecut adineauri între el şi tata. Şi-i descrise scena dintre cei doi, povestindu-i cum fusese trimis după bani, cum după aceea Dmitri intrase buzna în casă, snopindu-l în bătaie pe bătrân, şi cum, în cele din urmă, insistase din nou cu tot dinadinsul să meargă la dânsa şi să-i spună din partea lui „rămas-bun”... Pe urmă a plecat la femeia aceea... adăugă Alioşa cu glas scăzut.

Katerina Ivanovna râse nervos.

— Şi dumneata crezi că n-aş fi în stare s-o suport şi pe femeia aceea? spuse Katerina Ivanovna cu un râs nervos. Crezi, oare, că n-aş putea să suport? Sunt sigură însă că n-o să se însoare cu ea. Îţi închipui cumva că un Karamazov poate fi mistuit o veşnicie de o pasiune ca asta? Fiindcă e vorba numai de patimă aici, nu de iubire. N-o să se însoare cu ea, pentru că ea n-o să se mărite cu el... Şi Katerina Ivanovna avu din nou un zâmbet ciudat.

— Poate c-o să se însoare totuşi, rosti Alioşa trist, cu ochii în pământ.

— Îţi spun eu că n-o să se însoare! Fata aceea e un înger, ştii dumneata? exclamă ea cu o neaşteptată ardoare. Este cea mai extraordinară fiinţă dintre toate fiinţele extraordinare de pe faţa pământului! E într-adevăr o femeie încântătoare, dar în acelaşi timp un suflet bun şi nobil, un om plin de voinţă. De ce te uiţi aşa la mine, Aleksei Fiodorovici? Te surprinde ce-ţi spun, sau poate că nu mă crezi? Agrafena Aleksandrovna, îngeraşule! strigă ea deodată, întorcând capul spre odaia de alături. Vino aici, Alioşa e băiat tare cumsecade şi cunoaşte toate frământările noastre, vino să te vadă!

— Aşteptam după perdea să mă chemaţi, rosti un glas duios, aproape dulceag.

Perdeaua se ridică şi... Gruşenka în persoană, veselă şi încântată, se apropie de masă. Alioşa tresări deodată înfiorat. O privi ţintă, fără să-şi poată lua ochii de la ea. Asta era, vasăzică, femeia aceea îngrozitoare, „bestia”, cum o numise acum o jumătate de ceas Ivan! Şi totuşi, în faţa lui se afla fiinţa cea mai obişnuită şi mai simplă din lume, o femeie blajină, plăcută, nostimă, ce-i drept, dar aidoma tuturor femeilor nostime din lume, adică o femeie „ca toate celelalte”. Era într-adevăr frumoasă, chiar foarte frumoasă, o autentică frumuseţe rusească, menită să aprindă multe inimi pătimaşe. Durdulie, destul de înaltă, deşi ceva mai scundă decât Katerina Ivanovna (care era foarte înaltă), Gruşenka se mişca lin, fără zgomot, cu mlădieri alintate, în care se simţea aceeaşi galeşă afectare

ca şi în glasul ei. Nu avea pasul hotărât şi sprinten al Katerinei Ivanovna, ci se apropia de ei plutind uşor, fără zgomot. Parcă nici nu atingea podeaua cu picioarele. Ajungând lângă masă, se lăsă alene într-un fotoliu, şi tot aşa alene îi foşni rochia scumpă de mătase neagră în timp ce-şi înfăşură cu un gest plin de răsfăţ gâtul rotund şi alb ca spuma şi umerii largi cu un şal scump de lână neagră... Nu putea să aibă mai mult de douăzeci şi doi de ani şi arăta exact vârsta pe care o avea. Era albă la faţă, cu o bănuială de umbră trandafirie, cu ovalul figurii ceva mai lat în partea de jos, cu maxilarul inferior puţin ieşit în afară. Buza de sus era foarte subţire, iar cea de jos, răsfrântă, de două ori mai groasă şi parcă umflată. În schimb, părul ei minunat, blond-închis, sprâncenele bogate, negre şi o pereche de ochi superbi albaştri-cenuşii, adumbriţi de gene lungi, l-ar fi făcut chiar şi pe omul cel mai distrat sau mai indiferent, furat de şuvoiul mulţimii ieşite la plimbare, în îmbulzeală, să se oprească locului, fascinat, şi să rămână încă multă vreme cu amintirea ei întipărită în suflet. Ceea ce îl impresiona dintru început pe Alioşa fu mai ales expresia copilăroasă, candidă a chipului său. Avea privirea unui copilaş, şi tot aşa „se bucura" ca un copilaş de orice; se apropiase de masă încântată, şi acum părea că aşteaptă ceva, curioasă şi nerăbdătoare ca un copil, şi în acelaşi timp cu o deplină încredere. Îţi râdea inima numai când îi vedeai ochii. Şi mai avea ceva de care Alioşa nu-şi dădea seama lămurit, un farmec pe care totuşi îl simţise inconştient: moliciunea şi gingăşia mişcărilor sale atât de mlădioase, de felină. Cu toate astea, trupul îi era destul de plinuţ, de voinic. Şalul nu putea să-i ascundă rotunjimile umerilor bogaţi, nici pieptul pietros de adolescentă. Trupul acesta părea să tăinuiască formele unei Venus din Milo, deşi chiar de pe acum întrucâtva exagerate. Cunoscătorii frumuseţii feminine ruseşti ar fi pronosticat cu certitudine, cântărind-o pe Gruşenka din ochi, că frumuseţea ei, atât de proaspătă acum, la treizeci de ani avea să-şi piardă armonia, o să se lăbărţeze, că trăsăturile feţei i se vor accentua, că-n jurul ochilor şi pe

frunte vor începe a miji foarte curând creţuri subţiri, că tenul i se va înăspri şi pielea i se va înroşi, într-un cuvânt, că frumuseţea ei era trecătoare, o frumuseţe cum poţi întâlni destul de frecvent printre femeile ruse. Alioşa, bineînţeles, nu-şi pusese asemenea probleme; dar, cu toate că era încă sub vraja acestui chip, avea o senzaţie penibilă şi se întreba cu oarecare părere de rău: de ce oare tărăgăna aşa cuvintele, de ce vorbea afectat? Găsea probabil că-i mai frumos să gângurească aşa, cu nefireşti mlădieri în glas, lungind mieros fiece silabă pe un ton cântat. Era probabil o deprindere proastă, o fandoseală de un gust cam îndoielnic, mărturie a faptului că fusese crescută într-un mediu vulgar, însuşindu-şi din copilărie concepţiile mahalalei despre buna-cuviinţă. Şi totuşi, felul ei de a vorbi, lungind silabele, i se părea lui Alioşa într-o flagrantă contradicţie cu expresia copilăroasă, naivă şi fericită a chipului, cu scânteierea senină, de prunc fericit, a ochilor! Katerina Ivanovna o aşezase într-un fotoliu în faţa lui Alioşa şi-i sărutase de câteva ori pătimaş buzele zâmbitoare. Părea îndrăgostită de Gruşenka.

— Ştii, acum ne-am văzut pentru primă oară, Aleksei Fiodorovici, îi explică ea încântată. ţineam neapărat s-o cunosc, s-o văd, voiam chiar să mă duc la dânsa, şi uite că mi-a împlinit dorinţa, a venit ea la mine. Eram sigură că noi două o să descurcăm toate iţele, toate, toate! Îmi spunea mie inima că aşa o să fie... M-au rugat să renunţ, să nu fac pasul ăsta, dar presimţeam că asta e singura ieşire, şi, cum vezi, n-am greşit. Gruşenka mi-a explicat tot, toate intenţiile ei; ca un înger blând a coborât la mine şi mi-a adus împăcarea şi bucuria...

— Domnişoara, bună şi dulce cum e, nu s-a socotit înjosită să vorbească cu mine, gânguri Gruşenka, păstrând pe buze acelaşi surâs drăgălaş, fericit.

— Să nu te mai prind că vorbeşti aşa, zâna mea fermecată! Stai, încă o guriţă. Uite, buză de jos parcă-i puţin umflată, s-o sărutăm, ca să se umfle mai tare, uite aşa, şi aşa, şi aşa... Priveşte-o, Aleksei Fiodorovici, e ca un înger picat din cer, simţi cum îţi râde inima numai când te

uiţi la ea.

Alioşa roşi în timp ce un tremur mărunt, aproape insesizabil, îi învăluia trupul...

— Prea mă răsfăţaţi, frumoasă domnişoară, şi zău dacă merit atâta alintare!

— Nu merită! Auzi, că nu merită! Tocmai ea! exclamă cu aceeaşi exaltare Katerina Ivanovna. Nu ştii dumneata, Aleksei Fiodorovici, ce căpşor năstruşnic avem noi şi ce inimioară mândră, oho, tare mândră, care face numai ce-i place! Nu cunoşti sufleţelul nostru, Aleksei Fiodorovici, cât e de nobil şi de generos, aşa-i că nu-l cunoşti? Numai că, din păcate, n-am avut parte de fericire. Am jertfit totul, da, da, fără nicio şovăire, unui om care cine ştie dacă merita aşa ceva, sau poate că era prea uşuratic. Fiindcă a fost un om în viaţa noastră, un ofiţer, care ne-a furat inimioara, şi atunci i-am dăruit tot, tot; asta a fost mai demult, acum vreo cinci ani, pe urmă ne-a părăsit şi s-a însurat cu alta. Acum e văduv, ne-a scris c-o să vină aici după noi. Află că toată viaţa numai pe el l-am iubit, numai şi numai pe el! O să vină, şi Gruşenka o să fie iar fericită, după ce cinci ani – gândeşte-te că sunt cinci ani la mijloc – a fost vai de sufletul ei! Dar cine ar putea să ne reproşeze ceva, cine ar putea să se laude că ne-ar fi câştigat bunăvoinţa? Doar bătrânul acela şchiop, negustorul; acela însă a fost mai curând ca un tată pentru noi, un ocrotitor. Ne-a găsit în pragul disperării, zbuciumată, părăsită de omul pe care l-am iubit atât... voiam tocmai să ne facem seama, să ne înecăm, şi bătrânul acela ne-a scăpat de la moarte, da, ne-a scăpat!

— Nu ştiu de ce mă apăraţi aşa, frumoasă domnişoară, prea sunteţi grăbită în toate! ciripi Gruşenka.

— Eu să te apăr? Pot eu să te apăr oare? Cum crezi că mi-aş permite aşa ceva? Gruşenka, îngeraşule, dă-mi mânuţa încoace. Ia uite numai ce mânuţă mică, şi durdulie, Aleksei Fiodorovici, ţi-e mai mare dragul s-o priveşti! O vezi? Ea mi-a adus fericirea, m-a înviat din morţi şi am s-o sărut şi pe-o parte, şi pe alta, uite-aşa, şi-aşa, şi iar aşa!

Şi Katerina Ivanovna, care părea beată de fericire,

sărută de trei ori mânuţa într-adevăr încântătoare, dar poate puţin cam grăsulie a Gruşenkăi. Iar Gruşenka stătea cu mâna întinsă şi râdea nervos, încântată, într-o cascadă de sunete, contemplând-o pe „frumoasa domnişoară”; era evident că-i făcea o deosebită plăcere s-o vadă sărutându-i-o. „E prea exaltată!” se gândi Alioşa, îmbujorându-se; inima îi zvâcnea neliniştită.

— De ce vreţi să mă faceţi să roşesc, frumoasă domnişoară, sărutându-mi mâna de faţă cu Aleksei Fiodorovici?

— Cum aş putea să vreau aşa ceva? se miră Katerina Ivanovna. Vai, scumpa mea, ce greşit mă înţelegi!

— Poate că nici dumneavoastră, frumoasă domnişoară, nu mă înţelegeţi, poate că sunt mult măi rea decât vă închipuiţi. Fiindcă sunt rea, nu fac decât ce-mi place mie. Pe Dmitri Fiodorovici eu l-am prins în mreje numai aşa, ca să-mi bat joc de el.

— Şi acum tot dumneata o să-l scapi! Mi-ai dat cuvântul. O să-i explici – nu-i aşa? – o să-i arăţi că iubeşti pe altul, că-l iubeşti de mult şi că vrea să se însoare cu dumneata...

— Ba nu, nu v-am promis nimic. Dumneavoastră mi-aţi spus să fac aşa, eu însă n-am promis nimic.

— Vrei să spui că nu te-am înţeles bine? rosti Katerina Ivanovna cu un glas înfundat şi pălind uşor. Mi-ai promis...

— Ba nu, domnişoară, îngeraş, nu, nu v-am promis nimic! îi tăie vorbă Gruşenka domol şi cu acelaşi glas cumpănit şi aceeaşi senină candoare zugrăvită pe figură. Uite, acum poţi să-ţi dai seama, domnişoară, că sunt rea şi fac numai ce-mi place! Da, da, aşa e, nu fac decât ce-mi trăsneşte prin cap. Poate că v-am promis ceva, nu zic nu, mai adineauri, dar acum stau şi mă gândesc: dar dacă mi-o plăcea el iar, adică Mitea, fiindcă mi-a plăcut odată tare mult, aproape o oră întreagă. Şi cine ştie dacă n-o să mă duc chiar acum la el să-i spun să rămână la mine de azi încolo... Vedeţi, aşadar, ce schimbătoare sunt...

— Bine, dar adineauri spuneai... cu totul altceva... abia putu să îngâne Katerina Ivanovna.

— Ah, adineauri! Ei, ce să-i faci, păcătoasa asta de inimă

se moaie numaidecât. Când mă gândesc prin câte a trecut, săracul, din pricina mea! Şi dacă, ducându-mă acasă, mi se face iarăşi milă de el... atunci?

— Nu m-aş fi aşteptat...

— Ei, domnişoară, domnişoară, ce suflet bun şi nobil aveţi! Acum cine ştie dac-o să mă mai îndrăgiţi, aşa proastă cum sunt şi cu firea ăsta păcătoasă a mea!... Daţi-mi mânuţa asta dulce, de îngeraş, drăguţă domnişoară, se rugă ea duios, luând mâna Katerinei Ivanovna cu un fel de evlavie. Daţi-mi-o, scumpă domnişoară, ca s-o sărut, aşa cum aţi sărutat-o pe a mea. De trei ori mi-aţi sărutat-o, ţineţi minte? Poate c-ar trebui la rândul meu să v-o sărut de trei sute de ori ca să fim chit. Ce să-i faci, ce-o fi o fi, Dumnezeu cu mila! Poate c-am să fiu roaba dumneavoastră şi am să caut să vă fac pe plac în toate cele, întocmai ca o roabă. Şi acum, fie ce-o fi, cum o vrea Dumnezeu, fără niciun fel de legăminte şi promisiuni! Mânuţa asta, ah, mânuţa asta dulce! Domnişorica mea scumpă, zână mea din poveşti, frumoasă cum nu e alta pe lume! Gruşenka duse încet la buze mâna Katerinei Ivanovna cu un gând, ce-i drept, cam ciudat : ca „să fie chit”, înapoindu-i sărut pentru sărut.

Katerina Ivanovna nu-şi retrase mâna; asculta cu un grăunte de speranţă promisiunea din urmă, şi ea tot atât de curios formulată, a Gruşenkăi, care se arăta gata să i se supună în totul „ca o roabă”; şi se uita ţintă în ochii ei, care păstrau aceeaşi expresie candidă, încrezătoare, aceeaşi seninătate şi voie bună... „Poate că-i prea naivă!” se gândi Katerina Ivanovna cu o licărire de nădejde. Între timp, Gruşenka, fermecată de „mânuţa ei dulce”, o ducea încet-încet la gură. În momentul când însă era gata s-o atingă cu buzele, se opri câteva clipe, ca şi cum ar fi chibzuit ceva.

— Ştiţi ceva, dragă domnişoară, îngeraş scump... rosti ea deodată cu cel mai duios şi mai dulce glăscior. Totuşi, n-am să vă sărut mânuţa! şi Gruşenka izbucni într-un râs sprinţar, zglobiu.

Katerina Ivanovna tresări.

— Cum vrei... Dar de ce?

— Ca să-ţi aduci aminte că mi-ai sărutat mânuţa şi eu nu ţi-am sărutat-o! O licărire ciudată îi fulgeră în privire. Se uită drept în ochii Katerinei Ivanovna.

— Neobrăzata! şopti Katerina Ivanovna, ca şi cum s-ar fi luminat deodată ceva în mintea ei, şi sări în picioare roşie ca focul de mânie. Gruşenka se sculă şi ea tacticos.

— Am să-i spun şi lui Mitea că mi-ai sărutat mânuţa, dar că eu n-am catadicsit să ţi-o sărut. Ce-o să mai râdă!

— Ieşi afară, ticăloaso!

— Vai, ce ruşine, domnişoară, ce ruşine, nu m-aş fi aşteptat să aud asemenea cuvinte din gura dumitale, drăguţă domnişoară, nu-i frumos!

— Ieşi afară, creatură de vânzare! urlă Katerina Ivanovna. Toată faţă i se schimonosise şi tremura.

— Ei, asta-i bună, ba nu zău, creatură de vânzare! Da dumneata ce erai când umblai după parale prin casele burlacilor pe înserat, spune, nu te duceai să-ţi pui frumuseţea la mezat, ce, parcă eu nu ştiu?!

Katerina Ivanovna dădu un ţipăt, şi poate ca ar fi tăbărât asupra ei dacă Alioşa n-ar fi reţinut-o cu toată puterea.

— Niciun pas, niciun cuvânt! Lăsaţi-o în pace, nu-i mai răspundeţi nimic, o să plece singură, o să plece chiar acum!

În aceeaşi clipă, alarmate de ţipătul Katerinei Ivanovna, cele două mătuşi şi fata din casă năvăliră în odaie. Câteşitrele se repeziră spre ea.

— Am să plec, zise Gruşenka, luându-şi mantila de pe divan. Alioşa, dragul meu, nu vrei să mă conduci?

Alioşa îşi împreună mâinile a rugă.

— Pleacă, pleacă mai repede!

— Alioşenka, iubitule, condu-mă, te rog! Am să-ţi spun ceva drăguţ, drăguţ de tot! Numai pentru tine, Alioşenka, am făcut tot circul ăsta. Hai, scumpule, vino cu mine, să vezi că n-o să-ţi pară rău!

Alioşa se întoarse, frângându-şi mâinile. Gruşenka dispăru pe uşă, râzând în hohote.

Katerina Ivanovna se zbătea pradă unei crize de nervi.

Plângea cu sughiţuri, se înăbuşea mereu. Toată lumea forfotea în jurul ei.

— Nu ţi-am spus eu?... o dojenea cea mai în vârstă dintre mătuşi. Am căutat să te împiedic cu orice chip să faci pasul ăsta ... prea eşti inimoasă... nu înţeleg, zău, cum de ţi-a putut trece prin minte aşa ceva! Ce ştii tu de ce poate fi în stare o lepădătură ca asta, care se spune că-i mai mârşavă ca toate... De, cine poate să-ţi ţină piept, prea eşti încăpăţânată, fetiţo, nu faci decât ce te taie capul!

— Este un tigru! răcnea Katerina Ivanovna. De ce m-ai oprit, Aleksei Fiodorovici? Ah, ce bătaie i-aş fi tras!

Nu mai era în stare să se stăpânească în faţa lui, sau poate nici nu voia să se stăpânească.

— Ar trebui bătută cu biciul de către călău, pe eşafod, în faţa lumii întregi!...

Alioşa începu a se retrage spre uşă.

— Doamne! strigă deodată Katerina Ivanovna, înălţându-şi braţele către cer; dar el, el! Cum a putut să se poarte atât de urât cu mine, atât de neomenos?... I-a povestit tot lepădăturii ăsteia, tot ce s-a întâmplat atunci, în ziua aceea nenorocită, fie blestemată în veci! „Te duceai să-ţi pui frumuseţea la mezat, drăguţă domnişoară!” Ştie tot, tot! Fratele dumitale este un ticălos, Aleksei Fiodorovici!

Alioşa ar fi vrut să-i spună ceva, dar nu găsea niciun cuvânt. Şi simţea cum i se strânge inima dureros.

— Pleacă, Aleksei Fiodorovici! Mi-e ruşine, mă simt îngrozitor de prost! Mâine... te implor în genunchi, vino mâine! Nu mă judeca, te rog, iartă-mă, nu ştiu încă ce am să fac!

Alioşa ieşi în stradă împleticindu-se. Îi venea şi lui să plângă, aşa cum plângea ea. Servitoarea îl ajunse din urmă.

— Domnişoara a uitat să vă dea biletul acesta din partea doamnei Hohlakova, îl are la dumneaei de la prânz.

Alioşa primi cu un gest automat micul plic roz şi, inconştient de ceea ce face, îl vârî în buzunar.

Capitolul XI

ÎNCĂ O REPUTAŢIE PIERDUTĂ

Din oraş şi până la mănăstire era cale de o verstă, ba poate chiar ceva mai mult. Alioşa porni grăbit pe drumul care la ora aceea era pustiu. Se lăsase noaptea, şi abia dacă puteai să desluşeşti ceva la treizeci de paşi mai încolo. La jumătatea drumului era o răscruce. Acolo, sub o răchită singuratică, se zărea ceva ca o umbră de om. Când Alioşa ajunse în dreptul copacului, mogâldeaţa o zbughi din loc, repezindu-se asupra lui cu un urlet sălbatic:

— Banii sau viaţa!

Alioşa tresări înfricoşat.

— Mitea! exclamă el cu mirare.

— Ha-ha-ha! Te-ai speriat? Mă gândeam: unde să-l aştept? Lângă casa ei? Acolo sunt trei drumuri care se despart, puteai să treci pe lângă mine fără să te văd. Atunci m-am hotărât să te aştept aici. Ştiam în orice caz că n-ai pe unde s-o iei prin altă parte, fiindcă alt drum nu există până la mănăstire. Hai, spune-mi ce-a fost, adevărul adevărat, striveşte-mă ca pe un gândac... Dar ce ai?

— Nimic, frăţioare... m-am speriat, atâta tot. Vai, Dmitri! Alioşa izbucni în plâns, simţea de mult nevoia să se descarce, dând drumul lacrimilor; iar acum, dintr-o dată, parcă se frânsese ceva în pieptul lui. Adineauri l-ai umplut de sânge pe tata... Era cât pe-aci să-l omori... l-ai blestemat... Şi acum... acum îţi arde de glumă... banii sau viaţa!

— Ei şi? Nu se cade? Sau crezi că nu se potriveşte cu situaţia?

— Nu... nu... am zis şi eu aşa...

— Stai. Priveşte ce noapte: e întuneric beznă, şi norii

ăştia, şi vântul care s-a stârnit! M-am ascuns aici sub copac să te aştept, şi-n vremea asta mă gândeam (să mă bată Dumnezeu dacă nu-i aşa), de ce să mă chinuiesc, la ce bun să mai aştept? Uite copacul, am o batistă, am cămaşa, tocmai bine ca să încropesc o funie şi, dacă o mai înnădesc cu bretelele, de ce să mai fac umbră pământului, de ce să-l mai pângăresc cu ticăloşia mea? Apoi te-am auzit venind, Doamne, parcă m-am luminat deodată; uite, zic, mai există totuşi un om pe care-l iubesc, omuleţul acela de colo, frăţiorul meu drag, mai drag decât orice pe lumea asta, singurul om pe care-l iubesc cu adevărat! Şi am simţit că ţin atât de mult la tine în clipa aceea, că m-am gândit: am să mă arunc de gâtul lui! Dar tot atunci mi s-a năzărit şi ideea asta neroadă: „Ia hai să-l sperii; aşa, ca să mai râdem puţin!” Şi am ţipat ca un dobitoc ce sunt: „Banii sau viaţa!” Iartă-mă, te rog, pentru tâmpenia asta, nu ştiu ce m-a apucat, dar să ştii că în sufletul meu totul e... aşa cum trebuie să fie... Ei, fir-ar să fie, haide, dă-i drumul, spune odată ce a fost acolo! Ce a spus? Loveşte-mă, calcă-mă în picioare, nu-ţi fie milă de mine! S-a înfuriat rău?

— Nu, nu, a fost altceva... Mitea, nici nu-ţi închipui ce s-a întâmplat. Le-am găsit acolo... pe amândouă.

— Care amândouă?

— Am găsit-o pe Gruşenka la Katerina Ivanovna. Dmitri Fiodorovici rămase înmărmurit.

— Nu se poate! strigă el. Aiurezi! Gruşenka la ea?! Alioşa îi povesti tot ce se petrecuse din momentul în care intrase în salonul Katerinei Ivanovna. Vorbi cam zece minute, poate nu tocmai curgător şi ordonat, dar izbutind totuşi să-i redea îndeajuns de clar peripeţiile, cuvintele şi gesturile mai semnificative şi să-i împărtăşească destul de sugestiv – uneori printr-o simplă observaţie – propriile lui impresii. Dmitri îl asculta în tăcere, cu ochii aţintiţi drept înainte. Avea o privire fixă, neliniştitoare, dar Alioşa îşi dădea seama că înţelegea tot, că vedea în sinea lui lămurit tot ce se întâmplase. Pe măsură ce povestirea se depăna, pe chipul lui Dmitri Fiodorovici se aşternea o umbră nu atât mohorâtă, cât ameninţătoare. Încruntat, cu dinţii

încleştaţi, privirea lui devenea parcă din ce în ce mai fixă, mai îndărătnică, mai fioroasă... Cu atât mai neaşteptată fu, aşadar, schimbarea ce se petrecu subit un moment mai târziu, când, aproape fulgerător, figura lui până atunci mânioasă şi înfricoşătoare se destinse deodată, gura i se descleştă, şi Dmitri Fiodorovici izbucni în cel mai impetuos, cel mai sincer hohot de râs. Râdea cu atâta poftă, încât se cutremura tot, şi o bună bucată de vreme nu fu în stare să scoată o vorbă.

— Şi zi aşa, nu i-a pupat mânuţa! A şters-o fără să i-o fi pupat! strigă el cuprins de o exaltare bolnăvicioasă, s-ar putea spune aproape insolentă, daca n-ar fi fost atât de spontană. Şi cealaltă zici că urla şi c-a făcut-o tigru! Chiar aşa, tigru, şi este! Care va să zică, s-o urce pe eşafod? Ba bine că nu, n-ar strica, zău, n-ar strica, sunt exact de aceeaşi părere, asta şi merită! Numai că, vezi tu, frăţioare, eşafodul o fi el bun la ceva, dar mai întâi ar trebui să se lecuiască. O, da, o văd foarte bine pe această regină a neruşinării, povestea asta cu mânuţa o arată aşa cum e, o scorpie infernală! Regina tuturor scorpiilor, câte or fi existând pe faţa pământului! Este într-adevăr extraordinară în felul ei! Şi zici c-a fugit acasă? Eu... ah... Mă duc imediat la ea! Alioşka, nu mi-o lua în nume de rău, şi eu cred tot aşa, că nu merită decât să-i pui ştreangul de gât, şi încă ar fi prea puţin...

— Dar Katerina Ivanovna? întreba întristat Alioşa.

— Şi pe ea o văd, o văd toată, aşa cum poate n-am văzut-o niciodată! Exact aşa ca şi cum aş fi descoperit cele patru continente ale lumii, vreau să zic cele cinci continente[45]. Auzi ce i-a dat prin gând! E ea întreagă, aşa cum o ştiu, Katenka, eleva de pension, care, din mărinimie, ca să-şi scape tatăl din impas, nu s-a temut să meargă acasă la un ofiţer imbecil, un mitocan, ştiind că s-ar putea să aibă de înfruntat cele mai josnice insulte! Dar câtă mândrie în nevoia asta aprigă de a pune totul în joc, de a arunca mănuşa destinului, de a merge până în pânzele albe! Spui

45 Deşi descoperită în anul 1821, Antarctida a fost puţin studiată în secolul trecut şi nici nu era socotita cel de-al şaselea continent.

că mătuşa ei a încercat s-o oprească? Ştii, mătuşica asta este şi ea tot un fel de zbir, soră bună cu generăleasa de la Moscova; umbla şi ea tot aşa, cu nasul pe sus, mai dihai chiar decât soră-sa, până ce bărbatu-său a fost prins c-a băgat mâna în banii statului, drept care a pierdut tot ce avea – şi moşia, şi tot; şi de unde până atunci soţioara dumnealui era ţanţoşă de nu-i găseai pereche, dintr-o dată i-a căzut nasul şi nu l-a mai ridicat nici până azi. Şi zici c-a încercat s-o oprească, şi Katia n-a vrut s-o asculte? „Sunt în stare să răzbesc oriunde, totul mi se pleacă până la picioare! Dacă vreau, pot s-o vrăjesc şi pe Gruşenka!” Şi ştii, credea într-adevăr că poate, se bizuia prea mult pe talentele ei! De, cine-i de vină? Îţi închipui cumva că intenţionat a sărutat cea dintâi mâna Gruşenkăi, că avea cine ştie ce planuri ascunse? Nu, s-a îndrăgostit pur şi simplu de Gruşenka, ba nu, nu de Gruşenka, ci de visul pe care-l urzise, de iluzia ei, gândindu-se tot timpul în sinea sa: e visul meu, e iluzia mea! Alioşa, frăţioare, spune-mi, zău, cum ai reuşit să scapi de ele când sunt aşa cum sunt? ţi-ai ridicat anteriul şi-ai rupt-o la fugă, nu? Ha-ha-ha!

— Mi se pare că nu-ţi dai seama, frate, cât de adânc ai jignit-o pe Katerina Ivanovna povestindu-i Gruşenkăi tot ce s-a întâmplat în ziua aceea, lucruri pe care Gruşenka n-a găsit ceva mai bun de făcut decât să i le arunce în faţă: „Te duceai pe înserat acasă, la burlaci, să-ţi pui frumuseţea la mezat!” Există oare insultă mai grea pentru o femeie? Pe Alioşa îl chinuia gândul că fratele său se bucura parcă în sine de umilinţa Katerinei Ivanovna, deşi era cu neputinţă de crezut.

— Ba! Dmitri Fiodorovici se încruntă, luându-şi o mutră fioroasă, şi deodată se plesni cu palma peste frunte. Deşi Alioşa îi istorisise totul din fir-a-păr, arătându-i cum fusese insultată Katerina Ivanovna şi pomenindu-i şi de ceea ce-i strigase la urmă: „Fratele dumitale este un ticălos!”, abia acum parcă se dumirea. Da, aşa este, mi se pare că i-am povestit Gruşenkăi despre „ziua aceea nenorocită”, cum zice Katia. Da, da, ştiu bine că i-am povestit, mi-aduc aminte! Asta s-a întâmplat tot acolo, la Mokroe, eram beat,

ţigăncile cântau... Dar am plâns cu lacrimi amare şi m-am zvârcolit, am căzut în genunchi şi m-am închinat cu gândul la chipul Katiei, şi Gruşenka a înţeles. A înţeles tot, îmi amintesc că şi ea a lăcrămat... Ah, fir-ar al dracului! Păi se putea oare altfel? Atunci a lăcrămat, şi acum... acum „i-a înfipt cuţitul în mimă”! Aşa-s muierile... Puse ochii în pământ şi rămase aşa, pe gânduri. Da, sunt un ticălos! Ce mai încolo, încoace, un ticălos sadea! rosti el deodată sumbru. Ce importanţă are dacă am plâns ori nu, sunt un ticălos! Spune-i că recunosc, sunt aşa cum m-a numit ea, dacă asta poate să-i aducă vreo mângâiere. Şi acum, destul, te las cu bine, ce să mai pălăvrăgim! Nu-i nicio bucurie. Să ne căutăm fiecare de drum. Şi să ştii că de azi încolo nu mai vreau să te văd până când o veni momentul! Rămâi cu bine, Aleksei!

Îi strânse cu putere mâna şi cu capul în piept, ţinând mereu ochii plecaţi în pământ, se smulse din loc şi porni grăbit spre oraş. Alioşa se uită după el, ca şi cum nu-i venea să creadă că plecase chiar de tot. Şi într-adevăr, după câţiva paşi, Dmitri se opri brusc.

— Stai, Aleksei, vreau să-ţi mai spun ceva, numai ţie îţi spun! Uită-te la mine, uită-te bine; aici, vezi tu, aici se pregăteşte o mârşăvie cumplită, ceva cum nu s-a mai pomenit (spunând „aici, vezi tu, aici”, Dmitri Fiodorovici se izbi cu pumnul în piept cu un aer ciudat, ca şi cum „mârşăvia” de care vorbea s-ar fi aflat, ar fi stat la păstrare acolo, undeva, pe pieptul lui, poate ascunsă într-un buzunar sau cusută şi atârnată de gât). Tu mă cunoşti, sunt un ticălos patentat! Dar să ştii un lucru: tot ce am făcut până acum, adică până în ziua de azi, tot ce am să mai fac de aci înainte – auzi tu? – nici pe departe nu se poate compara în josnicie cu mârşăvia pe care acum, uite, chiar acum, în clipa asta, o port aici, în sân, şi bagă de seamă, e ceva care dospeşte şi e pe cale să se împlinească, ceva care depinde numai de mine, un lucru pe care aş putea să-l împiedic sau să-l înfăptuiesc. Dar până la urmă, totuşi am să-l săvârşesc, n-am să-l împiedic, nu! Acum câteva ceasuri ţi-am povestit tot, numai despre treaba asta

n-am suflat un cuvânt, pentru că, oricum ar fi, nici chiar aşa obraz gros n-am! Mai pot încă să mă opresc; şi oprindu-mă, chiar mâine mi-aş putea recâştiga măcar pe jumătate onoarea pierdută, dar n-am să mă opresc, ştiu bine că nu, am să îndeplinesc până la capăt mârşăvia, iar tu să fii martor că ţi-am mărturisit dinainte, cu bună ştiinţă! Haos şi beznă! N-am ce să-ţi explic, ai să afli totul odată şi odată, când o să vină momentul. Mocirla împuţită şi scorpia infernala! Adio! Nu te ruga pentru mine, nu merit şi nici n-am nevoie deloc, nu, n-am deloc nevoie... nu-mi trebuie deloc! La o parte!...

Şi, întorcându-se pe călcâie, plecă, de astă dată definitiv. Alioşa porni mai departe spre mănăstire. „De ce mi-o fi spus adio? N-o să-l mai văd niciodată? De ce? repeta mereu în neştire. Ba am să-l văd neapărat, chiar mâine, am să-l caut, am să-l caut anume, ce tot îndrugă el?!..."

Alioşa ocoli mănăstirea şi, apucând-o prin crângul de pini, ajunse la schit. I se deschise poarta, deşi la ora aceea nimeni nu mai putea să pătrundă înăuntru. Intră în chilia stareţului cu inima zvâcnind: „De ce oare, de ce am plecat? De ce bătrânul mă trimite «în lume»? E atâta linişte aici, în lăcaşul ăsta sfânt, iar acolo – numai ispite şi o beznă în care te pierzi, în care rătăceşti de la primul pas..."

În chilie se mai aflau fratele Porfiri şi un ieromonah, părintele Paisie. Ieromonahul venea din oră în oră să se intereseze de sănătatea părintelui Zosima, care – după cum află cu groază Alioşa – se simţea din ce în ce mai rău. Atât de rău, încât în ziua aceea nu mai putuse să şadă la sfat ca în fiecare seară cu fraţii monahi. De obicei, după vecernie, înainte de culcare, toţi călugării se adunau în chilia stareţului şi fiecare i se spovedea, mărturisindu-şi cu glas tare păcatele săvârşite peste zi, gândurile nevrednice, visurile, ispitele, până chiar şi certurile – dacă din întâmplare s-ar fi sfădit cu cineva. Unii se spovedeau în genunchi. Bătrânul le dădea dezlegarea, îi împăca, povăţuia pe toată lumea, statornicea canoanele; şi, după ce-i binecuvânta, îi lăsa să plece. Aceste „spovedanii" frăţeşti constituiau capul de acuzaţie adus stăreţiei de

către adversarii acesteia, sub cuvânt c-ar fi o profanare a unei taine bisericeşti, aproape o luare în deşert a celor sfinte, cu toate că nici nu putea fi vorba de aşa ceva. Unii chiar se sileau să argumenteze forului eparhial că în felul acesta spovedania nu-şi mai atingea scopul, ci îi ducea cu bună ştiinţă pe monahi în ispită şi păcat. Se zicea că o bună parte din fraţii monahi nu aveau nicio tragere de inimă să meargă la stareţ pentru a se spovedi, şi dacă totuşi făceau acest pas, îl făceau numai pentru că se întruneau cu toţii la el, în chilie, şi ca să nu treacă drept trufaşi şi răzvrătiţi cu gândul. Se mai zvonise de asemenea că unii dintre călugări, seara, înainte de spovedanie, se înţelegeau între ei: „Eu am să spun că m-am supărat pe tine azi-dimineaţă, iar tu să recunoşti că-i aşa” numai ca să aibă ce mărturisi şi ca să scape mai uşor. Alioşa ştia că într-adevăr chiar aşa se şi întâmpla câteodată. Mai ştia că unii fraţi monahi erau peste măsură de indignaţi din pricina obiceiului care cerea ca orice scrisoare primită de acasă să treacă mai întâi prin mâinile stareţului, care o deschidea înaintea celui căruia îi era adresată. Se presupunea, firește, că toate aceste rânduieli erau împlinite în deplină libertate şi sinceritate, din adâncul sufletului, în numele supunerii de bunăvoie şi a îndrumărilor izbăvitoare, dar, de fapt, uneori toate se făceau cu făţărnicie, de ochii lumii şi fără râvnă. Totuşi, călugării cu experienţă şi cu oarecare prestigiu în mănăstire ţineau la punctul lor de vedere, chibzuind că „pentru cei care se adăpostiseră între zidurile sfântului locaş, cu gândul de a-şi căuta mântuirea, toate ascultările şi canoanele pe care le împlineau erau fără doar şi poate spre binele lor, menite să-i izbăvească; iar acela care, dimpotrivă, se simte împovărat şi cârteşte înseamnă că n-are nicio chemare pentru schimnicie, şi degeaba a mai venit aici, în mânăstire, locul lui fiind în lume. Cât despre păcat şi despre ispita diavolului, nu numai printre mireni, dar nici chiar în locaşul Domnului nu poţi avea chezăşia că vei fi ferit de ele, şi deci cu atât mai vârtos nu se cuvine să cauţi singur prilejul de a cădea în păcat”.

— E tare slab, mereu aţipeşte, îi spuse părintele Paisie lui Alioşa după ce-l binecuvântă. Cu mare greutate poţi să-l trezeşti. Şi nici n-are rost. S-a trezit mai adineauri, acum vreo cinci minute, ne-a rugat să dăm din partea lui binecuvântarea fraţilor monahi, cerându-le să privegheze la noapte pentru sufletul lui. Mâine-dimineaţă vrea să se împărtăşească din nou. Te-a pomenit şi pe tine, Aleksei, a întrebat unde eşti şi i s-a spus că te-ai dus în oraş. „Da, da, l-am binecuvântat la plecare; acolo-i locul lui deocamdată, nu aici”, astea au fost cuvintele lui. A pomenit de tine cu drag şi cu duioşie; îţi dai seama de câtă cinste te-ai învrednicit? Nu pricep numai de ce a hotărât să-ţi facă deocamdată ascultarea în lume? Pesemne că simte ceva în soarta ce ţi-a fost hărăzită! Trebuie să înţelegi, Aleksei, că oricum ar fi, dacă te întorci în lume, te întorci numai ca să împlineşti ascultarea pe care ţi-a poruncit-o stareţul tău, nicidecum pentru deşertăciunile şi plăcerile lumeşti...

Părintele Paisie ieşi. Nu mai încăpea nicio îndoială că bătrânul era pe cale să-şi dea obştescul sfârşit, deşi putea să mai trăiască încă o zi sau două. Alioşa îşi puse în gând cu toată râvna să nu mai părăsească mănăstirea şi să rămână la căpătâiul lui până se va săvârşi din viaţă, cu toate făgăduielile făcute lui Fiodor Pavlovici, doamnei Hohlakova, fratelui său şi Katerinei Ivanovna că se va duce să-i vadă a doua zi. Inima îi ardea cuprinsă de focul iubirii, şi în sinea lui se caia amarnic din cauză că, în vreme ce colindă prin oraş, fusese în stare – chiar pentru o clipă numai – să uite că aici, la mănăstire, zăcea pe patul de moarte omul pe care-l cinstea mai presus de orice pe lume. Intrând în iatacul stareţului, îngenunche şi bătu o mătanie adâncă, până atinse podeaua cu fruntea, în faţa celui care zăcea în aşternut. Bătrânul dormea în tihnă, nemişcat, respirând molcom, încât aproape că nici nu-l auzeai suflând. Pe chipul său se vădea o linişte desăvârşită.

Trecând din nou în odăiţa de alături – unde în dimineaţa aceea bătrânul îşi primise musafirii. Alioşa îşi scoase cizmele şi, fără să se mai dezbrace, se culcă pe divanul îngust şi tare, pe care dormea de la o vreme încoace, seară

de seară, mulţumindu-se să-şi aducă numai o pernă. Cât priveşte salteaua, pe care taică-său îi strigase s-o ia acasă, de mult se lipsise de ea. Îşi scotea numai anteriul, cu care se învelea în chip de cuvertură. Înainte de culcare însă, căzu în genunchi şi se rugă îndelung. În ruga lui fierbinte nu-i cerea nimic altceva Atotputernicului decât să-i limpezească îndoielile şi să pogoare din nou în sufletul său, ca în alte daţi, duioşie senină, duioşia aceea ce-l cuprindea după ce aducea mărire şi slavă Domnului, căci închinăciunea lui de fiecare seară era tocmai un asemenea imn. Bucuria ce se aşternea atunci în inima lui era de obicei însoţită de un somn tihnit şi odihnitor, în timp ce-şi făcea rugăciunea, simţi la un moment dat în buzunar pliculeţul roz trimis de Katerina Ivanovna prin servitoarea care fugise după el până în stradă. Se zăpăci o clipă, dar îşi termina rugăciunea. Apoi, după oarecare ezitare, desfăcu plicul. Înăuntru era o scrisorică purtând semnătura Lizei, fetiţa doamnei Hohlakova, care făcuse tot felul de giumbuşlucuri pe socoteala lui în dimineaţa aceea, de faţă cu stareţul.

„Aleksei Fiodorovici – i se destăinuia fata – *îţi scriu pe furiş, ca să nu prindă nimeni de veste, nici chiar mămica, deşi ştiu că este foarte urât din partea mea. Dar nu pot să mai trăiesc dacă nu-ţi mărturisesc simţământul ce a încolţit în sufletul meu şi pe care deocamdată nimeni nu trebuie să-l cunoască, nimeni în afară de noi doi. Dar cum să-ţi spun ceea ce doresc din toată inima să-ţi împărtăşesc? Se zice că hârtia nu roşeşte, dar te rog să mă crezi că nu-i adevărat şi că şi ea poate să roşească, aşa cum am roşit şi eu. Dragă Alioşa, află că te iubesc, te iubesc din copilărie, de la Moscova, când tu erai altfel, da, cu totul altfel decât azi, şi dragostea mea o să ţină până la sfârşitul vieţii. Inima mea te-a ales pe tine ca să ne unim soarta şi să ne isprăvim împreună zilele la adânci bătrâneţi. Bineînţeles, cu condiţia ca să părăseşti mănăstirea, Chiar dacă n-avem încă vârsta potrivită, o să aşteptăm atâta cât spune legea. Până atunci am să mă fac*

bine, am să încep să umblu şi să dansez. În privinţa asta nu mai încape nicio îndoială.

Vezi ce bine am pus totul la cale? De un singur lucru nu pot să-mi dau seama, şi anume: ce o să crezi despre mine după ce ai să citeşti scrisoarea? Îmi place să râd şi să mă ţin de pozne, chiar azi-dimineaţă, de pildă, te-am necăjit, dar te asigur că adineauri, înainte de a lua pana în mână, m-am rugat la icoana Născătoarei, aşa cum mă rog şi acum, mă rog cu lacrimi în ochi.

Taina mea se află acum în mâinile dumitale; mâine, când ai să vii, ştiu că n-am să mă pot uita la dumneata. Vai, Aleksei Fiodorovici, ce o să fie dacă şi mâine n-am să mă pot stăpâni şi am să izbucnesc în râs ca o proastă, aşa cum s-a întâmplat azi-dimineaţă când m-am uitat la dumneata? O să-ţi închipui că-mi arde iarăşi de şotii şi n-o să mai ai încredere în ceea ce ţi-am scris! De aceea te rog, te implor, dragul meu, dacă ai un pic de milă pentru mine, mâine, când o să intri, să nu te uiţi în ochii mei; mi-e teamă că atunci când privirile noastre s-or întâlni să nu mă umfle iarăşi râsul, numai când mă gândesc c-o să vii tot cu anteriul acela până în călcâie... Chiar de pe acum simt aşa, ca un fior, când îmi vin în minte toate astea... De aceea, dragul meu, te rog, când o să intri, să nu-mi dai nicio atenţie măcar câteva minute, să te uiţi într-altă parte, la mămica sau pe fereastră...

Ca să vezi că până la urma ţi-am scris o scrisoare de dragoste; Doamne, ce am făcut! Alioşa, te rog să nu mă dispreţuieşti şi dacă dumneata vezi ceva rău în asta şi eşti supărat pe mine, iartă-mă. Soarta reputaţiei mele, poate definitiv pierdută, se afla în mâinile dumitale.

Astăzi ştiu sigur c-o să plâng. La revedere, până în clipa – ah, teribilă clipă! – când ne vom întâlni din nou!

Lise.

P.S. Alioşa, să vii – auzi? – să vii neapărat! Lise.”

Uluit, Alioşa citi de două ori scrisoarea, rămase apoi pe gânduri şi deodată începu a râde molcom, cu inima înseninată. Tresări: cum putea oare să râdă, era un păcat!

O clipă mai târziu însă râse din nou, tot atât de molcom şi tot atât de fericit. Puse scrisoarea la loc în plic, se închină şi se întinse pe divan. Frământarea ce-i stăpânea sufletul se potoli dintr-o dată. „Doamne, pogoară mila ta asupra tuturor celor pe care i-am văzut azi, izbăveşte-i pe cei nefericiţi, iar celor aprigi la mânie călăuzeşte-le paşii! La Tine e mântuirea: mântuieşte-i cum vei voi. Tu, care eşti numai iubire, împărtăşeşte-le tuturora bucuria!” şopti el făcându-şi cruce, şi adormi fără grijă.

PARTEA A DOUA

Cartea a patra

DEZLĂNŢUIRI ISTERICE

Capitolul I

PĂRINTELE FERAPONT

A doua zi, Alioşa se deşteptă din somn înainte de revărsatul zorilor. Stareţul, care se trezise între timp, se simţea istovit de puteri; cu toate acestea, ceru să fie mutat din pat în fotoliu. Avea mintea limpede, şi chipul său – pe care se zugrăvea o adâncă oboseală – era senin, aproape fericit, privirea – veselă, prietenoasă, îmbietoare. „Nu ştiu dacă o să mai apuc seara asta”, îi mărturisi el lui Alioşa; apoi ceru să fie spovedit şi împărtăşit fără zăbavă. Părintele Paisie fusese dintotdeauna duhovnicul său. După săvârşirea celor două taine, fu uns cu sfântul mir. Ieromonahii începură să se adune, şi chilia se umplu treptat de schimnici. Se luminase de ziuă. Pe lângă cei de la schit veneau acum şi călugării de la mănăstire. După ce slujba se isprăvi, bătrânul ţinu să-şi ia rămas-bun de la toată lumea şi-i îmbrăţişa rând pe rând pe toţi. Chilia fiind neîncăpătoare, cei care sosiseră mai înainte ieşeau afară, ca să le facă loc nou-veniţilor. Alioşa nu se dezlipea de stareţ, care ceruse să fie din nou mutat în jilţ. Vorbea căutând pe cât îi îngăduiau puterile să le împărtăşească înţelepciunea sa, şi glasul lui, deşi firav, îşi păstrase încă limpezimea. „Ani de zile v-am fost povăţuitor, ani şi ani de zile v-am vorbit mereu, aşa încât m-am obişnuit să grăiesc cu glas tare şi să vă călăuzesc paşii, de aceea, dragi părinţi şi fraţii mei iubiţi, chiar acum, cât mă vedeţi de slab şi de prăpădit, îmi vine mai greu să tac decât să glăsuiesc”, glumi bătrânul, privind cu înduioşare la monahii îngrămădiţi în jurul său. Din tot ce spusese stareţul atunci, Alioşa avea să-şi amintească mai târziu numai unele cuvinte, fiindcă, deşi graiul îi era desluşit şi-n glasul lui nu se simţea nicio şovăială, bătrânul sărea mereu de la o idee

la alta. Erau atâtea lucruri despre care ţinea să vorbească, de parcă s-ar fi străduit să dea în vileag tot ce-i mai rămăsese de spus, să mai repete odată în pragul morţii tot ce nu apucase să spună în viaţă până la sfârşit, şi nu numai din dorinţa de a-i lumina, ci ca şi cum ar fi fost însetat să împărtăşească tuturor bucuria şi exaltarea ce puseseră stăpânire pe sufletul lui, să-şi deschidă pentru ultima oară inima faţă de toţi…

„Iubiţi-vă unii pe alţii, cuvioşilor, îi povăţui bătrânul (din câte putu să-şi amintească mai târziu Alioşa), şi iubiţi norodul ce păzeşte legile Domnului. Să nu credeţi că noi am fi cumva mai sfinţi decât mirenii pentru că am venit să ne ferecăm între zidurile acestui locaş; dimpotrivă, cine s-a hotărât să vină aici, prin faptul însuşi că şi-a îndreptat paşii încoace, a recunoscut că este mai nevrednic decât toţi mirenii la un loc, decât toată suflarea de pe faţa pământului… Şi lucrul acesta fiecare monah trebuie să-l simtă şi să-l priceapă, cu atât mai lămurit, cu cât îi va fi dat să stea mai mult închis între zidurile mănăstirii. Altfel, nici nu avea rost să mai vină aici. Şi doar atunci când se va dumeri, în sfârşit, nu numai că este mai nevrednic decât toţi mirenii, dar că-i e sortit să poarte faţă de toată omenirea, pentru toată suflarea din lume, povara întreagă a păcatelor omeneşti, păcatele tuturor, ca şi ale sale proprii, doar atunci va atinge ţelul pentru c-are ne-am unit. Căci trebuie să ştiţi, dragii mei, că fiecare dintre noi, fără doar şi poate, poartă în numele tuturor vina tuturor păcatelor câte s-au săvârşit, şi nu numai în numele lumii întregi, ci fiecare în parte este vinovat pentru toţi oamenii de pe faţa pământului şi pentru fiecare dintre ei în parte. A pricepe aceasta înseamnă a ajunge pe culmile vieţii monahale, ca şi ale vieţii oricărui om pe pământ. Fiindcă monahii nu se deosebesc cu nimic de ceilalţi oameni, ei sunt aşa cum ar trebui să fie toţi oamenii din lumea aceasta. Numai când ne vom da bine seama de lucrul acesta, inima noastră se va înduioşa, cuprinsa de o nesfârşită iubire, adevărata iubire ecumenică, hărăzită a nu cunoaşte niciodată saţul. Numai când vă veţi lumina pe

deplin, fiecare dintre voi va fi în stare să răscumpere păcatele tuturor cu dragostea lui, să spele păcatele lumii întregi cu lacrimile sale... Fiecare să privească adânc în inima lui şi să se spovedească fără de istov faţă de cugetul său. Să nu vă temeţi de păcat, chiar atunci când simţiţi că aţi greşit, dacă într-adevăr căinţa voastră e cinstită, şi mai ales să nu-i puneţi niciun fel de condiţii Domnului-Dumnezeu. Şi iarăşi vă mai spun: să nu vă semeţiţi. Să nu vă arătaţi semeţi nici faţă de cei mici, nici faţă de cei mari. Nu-i urâţi pe cei care se leapădă de voi, pe cei care vă hulesc şi îşi bat joc de voi sau clevetesc împotriva voastră. Nu-i urâţi pe atei, pe cei care învaţă de rău, pe materialişti, nici măcar pe cei mai răi dintre ei, nu numai pe cei buni, căci mulţi dintre ei sunt oameni de omenie, mai ales în zilele noastre. Pomeniţi-i în rugăciunile voastre, aşa cum vă spun: «Miluieşte-i, Doamne, pe cei care n-au pe nimeni să se roage pentru sufletul lor; mântuieşte-i, Doamne, şi pe cei care nu vor să ţi se închine ţie». După care aveţi grijă să adăugaţi: «Rugămintea asta nu porneşte din mândrie, Doamne, căci eu însumi sunt cel mai nevrednic dintre toţi»... Iubiţi norodul ce urmează căile Domnului şi nu lăsaţi veneticii să vă risipească turma, căci de veţi lâncezi în trândăvie, cuprinşi de o trufaşă scârbă de lume, şi mai ales dacă arghirofilia va pune stăpânire pe voi, ei vor veni din toate ţările şi vor risipi turma voastră. Lămuriţi fără preget mulţimii cuvântul Sfintei Scripturi... Nu fiţi lacomi de bani... Nici argintul, nici aurul să nu vă ispitească, căutaţi să nu vă atingeţi nici de unul, nici de celălalt... păstraţi în suflet credinţa şi ţineţi sus flamura ei. Cât mai sus...”

Cuvântarea stareţului fusese, desigur, ceva mai dezlânată decât s-ar părea din cele arătate mai sus şi decât ar rezulta din însemnările pe care avea să şi le facă după aceea Alioşa. Uneori, glasul i se curma dintr-o dată şi se oprea gâfâind, ca şi cum ar fi încercat să-şi adune puterile, dar tot timpul părea că vorbeşte ca într-un extaz. Îl ascultau cu toţii înduioşaţi, deşi mulţi dintre cei de faţă se minunau de cuvintele lui, socotind că au probabil un tâlc

ascuns... Mai târziu aveau să-şi amintească de fiecare vorbă rostită atunci. La un moment dat, Alioşa, care părăsise pentru câteva clipe chilia, fu surprins de emoţia zugrăvită pe chipurile monahilor care se înghesuiau în chilie sau se îmbulzeau la uşă, părând că aşteaptă ceva. Era o aşteptare plină de nelinişte pentru unii, solemnă pentru alţii. Toată lumea era încredinţată că în clipa când bătrânul va închide ochii, se va întâmpla un lucru cu totul extraordinar. Într-un fel, aşteptarea aceasta putea fi privită ca o mărturie de uşurătate; totuşi, chiar şi cei mai austeri dintre monahi păreau a fi sub înrâurirea ei. Mai ales chipul ieromonahului Paisie vădea cea mai adâncă austeritate. Alioşa plecase, aşa cum am spus, la un moment dat din chilie, chemat fiind în taină de un monah, trimis de Rakitin, care tocmai sosise de la oraş cu o scrisoare destul de ciudată din partea doamnei Hohlakova. Aceasta îi împărtăşea o ştire într-adevăr senzaţională, sosită tocmai la tanc. Printre femeile credincioase din popor, care fuseseră la schit în ajun să se închine şi să ceară binecuvântarea stareţului, se afla şi o bătrânică de la noi din oraş, anume Prohorovna, văduvă de subofiţer. Mătuşica venise să întrebe dacă poate cumva să-l treacă în pomelnic, în rând cu cei răposaţi, pe feciorul ei Vasenka, plecat cu serviciul tocmai hăt-departe, în Siberia, la Irkutsk, dat fiind că de mai bine de un an nu mai avea nicio ştire de la dânsul. Stareţul îi răspunsese cu asprime, oprind-o cu străşnicie să facă un lucru ca ăsta, care, pentru el, era curată vrăjitorie. O iertase totuşi, dându-şi seama cât era de neştiutoare şi, „ca şi cum ar fi citit în cartea destinului" (scria doamna Hohlakova), o mângâiase spunându-i: „că fecioru-său Vasenka trăieşte cu siguranţă şi c-o să aibă parte să-l vadă curând, sau, dacă nu, în orice caz va primi carte de la dânsul, aşa că să se ducă liniştită acasă şi să aibă răbdare". „Şi ce crezi? adăugă entuziasmata doamna Hohlakova: proorocirea s-a adeverit întocmai, ba chiar peste orice aşteptare. N-a apucat bine băbuţa să intre pe uşă, că i s-a şi înmânat o scrisoare din Siberia sosită între timp. Mai mult chiar, în epistola trimisă

din Ekaterinburg, Vasea îşi înştiinţa mama că e în drum spre Rusia, împreună cu încă un funcţionar, şi că se înapoiază definitiv acasă, aşa că peste cel mult trei săptămâni de la primirea scrisorii nădăjduia să-şi îmbrăţişeze mama.” Doamna Hohlakova îl ruga deci stăruitor, din toată inima, pe Alioşa să le comunice numaidecât egumenului şi tuturor cuvioşilor părinţi această nouă „minune profetică”. „Trebuie să afle toţi, toţi!” spunea dânsa în încheiere. Scrisoarea părea să fi fost alcătuită în pripă; fiecare rând trăda emoţia celei care se apucase s-o alcătuiască fără să stea mult pe gânduri. Alioşa însă nu mai avea ce le împărtăşi monahilor, întrucât între timp aflaseră cu toţii despre ce era vorba. Monahul pe care Rakitin îl trimisese după el să-l cheme avusese în acelaşi timp misiunea „să-i spună cu tot respectul Preasfinţiei sale părintele Paisie că Rakitin vrea neapărat să-i vorbească într-o chestiune foarte importantă, atât de importantă, că nu suferă nici cea mai mică zăbavă şi că-şi cere cu toată smerenia iertare pentru această îndrăzneală”. Călugăraşul îi adusese la cunoştinţă părintelui Paisie cele de mai sus înainte de a-i fi spus ceva lui Alioşa, aşa că, atunci când se înapoie în chilie, îndată după lectura scrisorii, acestuia nu-i mai rămăsese altceva de făcut decât s-o înmâneze duhovnicului ca pe o mărturie scrisă. Cât era el de sever şi de neîncrezător din fire, după ce citi, încruntat, rândurile care vesteau „minunea”, părintele Paisie nu-şi putu ascunde emoţia. Ochii începură să-i strălucească, un zâmbet grav şi plin de convingere îi lumină faţa şi, fără să vrea, scăpă aceste cuvinte, la care nimeni nu se aştepta:

— O să mai vedem şi altele!

— O să mai vedem şi altele! repetară într-un glas monahii. La care duhovnicul se încruntă din nou şi-i rugă să nu sufle o vorbă nimănui până ce ştirea nu se va adeveri pe deplin, căci mirenii sunt necumpătaţi de felul lor; şi apoi, întâmplarea aceasta „putea foarte bine să aibă o explicaţie firească”, adăugă el cu chibzuială, aşa, ca să fie cu sufletul împăcat, dar fără să pară chiar atât de convins

de reticenţele sale. Cum era şi de aşteptat, cei de faţă îşi dădură numaidecât seama că vorbise numai aşa, într-o doară, şi, bineînţeles, în câteva clipe vestea făcu înconjurul mănăstirii, ajungând şi la urechile mirenilor veniţi la liturghie. Cel mai tulburat dintre toţi la auzul „minunii” petrecute fu, pe cât se pare, monahul sosit cu o zi mai înainte „de la Sân Silvestru”, din Obdorsk, un schituleţ pierdut prin îndepărtatele ţinuturi din nord. E vorba de călugărul care îl întâmpinase în ajun pe părintele Zosima împreună cu doamna Hohlakova şi care, arătându-i copila „tămăduită”, îl întrebase ritos: „Cum vă încumetaţi să faceţi asemenea lucruri?”

Ştirea îl lăsă cu totul descumpănit pe bietul monah, care nu ştia ce să mai creadă. Cu o zi înainte fusese să-l vadă în chilioara lui de lângă prisacă pe părintele Ferapont şi se întorsese de acolo buimac şi răscolit până în adâncul sufletului. Părintele Ferapont era un călugăr bătrân, care trăia ca un schimnic, postind cu străşnicie şi ferecat în tăcere, şi care, după cum am mai spus, era cel mai neîmpăcat duşman al părintelui Zosima, şi mai ales al stăreţiei, orânduială care din punctul lui de vedere era pe cât de nesocotită, pe atât de dăunătoare. Şi cu toate că făcuse legământul tăcerii şi nu schimba o vorbă cu nimeni, părea să fie un adversar de temut, fiindcă o bună parte dintre călugări erau de aceeaşi părere cu el, şi foarte mulţi credincioşi îl venerau ca pe un adevărat ascet şi ca pe un sfânt printre sfinţi, deşi toată lumea îl lua drept smintit. Dar tocmai sminteala asta a lui îi atrăgea. Părintele Ferapont n-ar fi călcat în ruptul capului pragul chiliei stareţului Zosima. Şi, cu toate că trăia printre călugării de la schit, pentru acelaşi motiv – vreau să zic, fiindcă îl ştiau cu toţii într-o ureche – nu-l sâcâiau prea mult cu respectarea regulilor sihăstriei. Bătrânul avea cam la vreo şaptezeci şi cinci de ani, dacă nu chiar mai mult, şi locuia dincolo de prisaca schitului, într-un colţ, într-o chilioară veche de bârne, pe jumătate dărăpănată, lipită de zidul împrejmuitor, o chilie clădită demult, încă din secolul trecut, pentru un alt mare ascet, care făcuse de asemenea

legământul tăcerii, părintele Iona. Acesta trăise până la vârsta de o sută cinci ani, şi încă şi azi călugării de la mănăstire, ca şi oamenii de prin partea locului, povestesc fel de fel de lucruri care mai de care mai curioase din viaţa lui. Cu şapte ani în urmă, părintele Ferapont primise îngăduinţa să locuiască în chilioara sau, mai bine zis, cocioaba aceea stingheră, care, aşa părăginită cum era, semăna mai curând cu un paraclis datorită icoanelor dăruite de credincioşi şi păstrate acolo, fiecare cu candela ei, ce ardea zi şi noapte. Părintele Ferapont fusese pus, pasămite, să îngrijească de ele şi să aprindă candelele. Se spunea (şi chiar aşa şi era într-adevăr) că toată hrana lui se rezuma la doi funţi de pâine, tainul lui pe trei zile, pe care i-l aducea de două ori pe săptămână prisăcarul, şi cu toate că acesta locuia şi el în preajma stupăriei, părintele Ferapont rareori se îndura să schimbe cu dânsul câte un cuvânt. Cei patru funţi de pâine şi prescura pe care părintele egumen avea grijă s-o trimită smintitului în fiecare duminică, după vecernie, era merindea lui pe o săptămână întreagă. Numai apa din cană îi era primenită în fiecare zi. La slujbă se ducea doar când şi când. Lumea, care venea să-i ceară binecuvântarea, putea să-l vadă stând zile întregi în genunchi, adâncit în rugăciune, fără să întoarcă măcar capul. Dacă se îndura cumva să deschidă gura, vorbea puţin şi grosolan, şi tot ce spunea el era cam ciudat şi fără noimă. Se mai întâmplă totuşi, câteodată, deşi foarte rar, să aibă chef de vorbă, dar de cele mai multe ori nu puteai să scoţi de la el mai mult decât un cuvânt bizar, pe care vizitatorul îşi bătea capul zadarnic să-l înţeleagă, pentru că până la urmă, cu toate rugăminţile, schimnicul să se închidă în el, refuzând să-i dea orice altă explicaţie. Părintele Ferapont nu avea niciun rang bisericesc, era doar un monah ca toţi ceilalţi. Umblau tot felul de zvonuri năstruşnice pe socoteala lui – ce-i drept, numai printre oamenii cei mai ignoranţi – cum că ar fi fost în legătură cu duhurile cereşti cu care stătea adesea de vorbă, şi de aceea îşi ţinea gura ferecată faţă de pământeni. Călugăraşul din Obdorsk se strecurase în

stupărie şi, luându-se după îndrumările prisăcarului – un monah tot atât de tăcut şi de ursuz şi el – îşi îndreptă paşii spre ungherul unde se afla chilioara părintelui Ferapont. „Poate cu dumneata s-o îndura să grăiască, fiindcă nu eşti de prin partea locului, dacă nu, să ştii că nu scoţi nimic de la el”, îl preveni prisăcarul. După cum avea să povestească el însuşi mai târziu, călugăraşul nostru se apropie de chilie cu inima îngheţată de teamă. Era destul de târziu, şi părintele Ferapont şedea afară, pe o băncuţă scundă, lângă uşă. Un ulm bătrân şi uriaş foşnea uşor deasupra capului său. Începea să se răcorească. Călugăraşul din Obdorsk căzu la picioarele rătăcitului şi-i ceru binecuvântarea.

— Ce, n-oi fi vrând acum, călugăre, să mă pun şi eu pe brânci în faţa ta?! îl luă în primire pustnicul. Scoală de acolo!

Monahul se ridică de jos.

— Binecuvântează şi vei fi binecuvântat. Şezi aci. De unde vii?

Privindu-l, călugăraşul nostru fu mai ales uimit că părintele Ferapont, în pofida vârstei lui înaintate şi a postului aspru pe care-l păzea cu cea mai mare străşnicie, se dovedea a fi un om voinic, înalt, căruia trecerea anilor nu izbutise să-i încovoaie spinarea; bătrânul se ţinea drept şi, cu toate că avea o faţă suptă, era rumen în obraji şi sănătos. Se vedea cât de colo că-şi păstrase intactă forţa fizică, care părea să fie considerabilă. Avea o statură atletică, iar la vârsta lui încă nu apucase să încărunţească de tot – părul din cap îi era încă negru şi foarte des, la fel şi barba. Iar ochii mari, cenuşii, strălucitori, dar grozav de bulbucaţi, te încremeneau locului. Când vorbea, pronunţa apăsat vocala o. Umbla îmbrăcat cu un mintean lung, roşcat, dintr-o ţesătură trainică, cum se zicea pe vremuri „de puşcăriaş”, ce-i lăsa gâtul şi pieptul dezgolite, şi era încins cu o funie groasă. De sub mintean ieşea la iveală o cămaşă de pânză, aproape neagră, pe care n-o scotea cu lunile de pe el. Se spunea că purta pe sub haine, înfăşurate pe trup, nişte lanţuri grele, de treizeci de funţi. Iar drept

încălţăminte, avea nişte ghete rupte, prăpădite, în care-şi vâra piciorul gol.

— Vin tocmai de la Sân Silivestru, dacă ştiţi, schituleţul acela din Obdorsk, rosti umil pribeagul, cercetându-l puţin speriat cu ochişorii săi ageri.

— Fusei şi eu pe acolo, pe la alde Silivestru al tău. Ba chiar şi statui o bucată de vreme acolo. Ce face Silivestru, e bine, sănătos?

Călugăraşul se zăpăci.

— Oameni fără minte şi fără rost! Ia spune, cum postiţi?

— Trapeza noastră păzeşte rânduiala călugărească din bătrâni: în postul mare, lunea, miercurea şi vinerea nu se găteşte nimic. Marţea şi joia ni se dau pâine, pâine albă, o fiertură îndulcită cu miere, poame sau varză acră şi făină de ovăz. Sâmbăta – ciorbă de varză, tăiţei cu mazăre şi un terci cu sos; totul cu oloi. În toată săptămâna, duminica, pe lângă ciorbă, căpătăm peşte uscat şi un terci. În săptămâna mare, şase zile în şir, de luni şi până sâmbătă seara, nu se cuvine să te ospătezi decât cu pâine şi apă şi cu verdeţuri crude, dar toate cu socotinţă; şi, dacă se poate, să nu mănânci chiar în fiecare zi, aşa cum e rânduit pentru săptămâna întâi din post. În sfânta Vinere mare nu punem nimic în gură, şi tot aşa şi sâmbăta, până la ceasurile trei după-amiază, când ne îngăduim să luăm o fărâmă de pâine cu apă şi să bem câte o cană cu vin. În joia mare se găteşte fără oloi, în schimb, se mănâncă uscături stropite cu olecuţă de vin. Căci aşa a hotărât soborul din Laodiceea de joia mare: „Cine nu ţine ultima joi din postul mare spurcă tot postul”. Şi aşa, cum vă spun, e datina pe la noi. Dar ce înseamnă cumpătarea noastră pe lângă străşnicia cu care posteşti dumneata, preacuvioase – adăugă călugăraşul, prinzând curaj – dacă în toate zilele câte sunt într-un an, chiar şi de sfintele Paşti, te îndestulezi numai cu pâine şi apă, şi tainul nostru de pâine, pe două zile, cum că ar fi fost în legătură cu duhurile Sfinţiei cereşti cu care stătea adesea de vorbă, şi de aceea îşi ţinea gura ferecată faţă de pământeni. Sfinţiei tale ţi-ajunge o săptămână întreagă! Mare minune, zău, puterea

asta pe care o are Sfinţia ta să se lipsească de toate!

— Da', ghebele, hai? îl întrebă tam-nisam părintele Ferapont pronunţând h în loc de gh.

— Ghebele? îl îngână nedumerit călugăraşul.

— Ei, vezi! Eu pot să mă lipsesc de pâinea lor, nu-mi face trebuinţă, mă duc în pădure, şi acolo găsesc şi ghebe, şi mure ca să-mi astâmpăr foamea, pe când ei nu pot să trăiască fără pâine, prin urmare, diavolul îi ţine încă legaţi. Ştii ce spun azi limbile spurcate: cum că ce-i mult nu-i bun şi n-are rost să posteşti atâta. Aşa judecă ei cu mintea lor nelegiuită şi trufaşă.

— Aşa e, da, chiar aşa, oftă călugăraşul.

— I-ai văzut cum umblă cu dracu'? îl iscodi bătrânul.

— Cine? întrebă cu sfială călugăraşul.

— Acu' un an, de Rusalii, fusei la egumen, că de atunci nici că-i mai căleai pragul. Şi ce să vezi: unu' avea pe dracu' în deşte, altul, pitit sub anteriu, doar coarnele şi le lăsase afară, iar la altul se iţea din buzunar, şi uite-aşa i se învârteau ochii în cap, pasămite îi era frică de mine; altul îl purta în măruntaie, da, da, acolo găsise să-şi facă sălaş, în măruntaiele lui spurcate, altuia i se agăţase de gât şi se ţinea vârtos de el şi umbla aşa cu el spânzurat de grumaz, dar de văzut nu-l vedea.

— Dar... dumneata? îl iscodi călugărul din Obdorsk.

— Dacă-ţi spun că eu văd tot, nimic nu-mi scapă! Când să plec de la egumen, dădui cu ochii de unul care se dosise după uşă, zicând că poate nu l-oi zări. Şi era ditai matahala, aşa, ca de vreun arşin şi jumătate, ba chiar şi mai bine. Şi avea o coadă, uite atâta, groasă şi cenuşie. Ce făcu, ce nu făcu Sarsailă, că-şi şi vârî sfârcul cozii în crăpătura uşii. Apăi că nici eu nu-s gogoman! Tranc cu uşa peste el, de-i prinsei coada înăuntru. Şi unde mi-ţi urla împeliţatul ca din gură de şarpe, şi uite aşa se tot zvârcolea, iară eu dă-i, blagosloveşte-l cu sfânta cruce, odată, înc-o dată şi înc-o dată! Şi aşa îi venii tartorului de hac. Să-l fi văzut cum a crăpat, taman ca un paing când îl stâlceşti! Acu' o fi putrezit în cotlonul lui, ba cred că i s-o fi şi împuţit hoitul, dară ei nu văd nimic şi nici nu le pute. Se

împlineşte anul de când nu mai dădui pe acolo. Numai ţie îţi spusei taina, fiindcă nu eşti de pe aici.

— Cumplite lucruri mi-a fost dat să aud din gura Sfinţiei tale! Şi, prinzând din ce în ce mai mult curaj, se încumetă să întrebe: Preafericite şi luminate părinte, adevărat să fie oare ce vorbeşte lumea despre Sfinţia ta, căci până hăt-departe peste ţâri şi mări, ţi-a mers pomina cum că zi şi noapte ai sta de taină cu Sfântul Duh?...

— Coboară uneori la mine.

— Şi cum coboară? Ce chip ia?

— De pasăre.

— Sfântul Duh în chip de porumbel?

— Acela-i Sfântul Duh, şi ăsta de care-ţi spun eu e Duhul Sfânt. Află că nu-i totuna. Duhul Sfânt coboară şi în chip de altă pasăre; rândunică, sticlete, piţigoi.

— Şi cum ştii că nu-i un piţigoi de rând?

— Fiindcă voroveşte.

— Şi cum vorbeşte? Ce fel de grai?

— Grai omenesc.

— Şi ce spune?

— Azi, bunăoară, îmi dădu de ştire c-o să vină pe aici un nătărău să mă întrebe vrute şi nevrute. Prea multe pofteşti să ştii, călugăre!

— Înfricoşătoare cuvinte ai rostit, Preafericite şi cuvioase părinte! spuse călugăraşul dând din cap, dar în ochişorii lui speriaţi se desluşea o umbră de neîncredere.

— Vezi tu copacul ăsta? întrebă părintele Ferapont după un răstimp de tăcere.

— Îl văd, Sfinţia ta.

— Pentru tine-i un ulm ca toţi ulmii; pentru mine însă-i altceva.

— Ce anume? stărui călugăraşul, după câteva clipe în care aşteptase în zadar să afle ce poate fi.

— Să-ţi spun ce mi se întâmplă uneori peste noapte; vezi cele două cioturi? Câteodată, în puterea nopţii, Hristos îşi întinde braţele spre mine şi mă cată. Îl văd şi mă cutremur. Vajnică şi cumplită arătare.

— Dar de ce ţi-e frică dacă ştii că-i Hristos?

— Şi dacă mă ia şi mă ridică în văzduh?

— Aşa viu?

— N-ai auzit de înălţarea întru duh şi slavă a lui Ilie? Te ia odată, aşa, în braţe, şi pleacă cu tine...

În urma acestei discuţii, monahul din Obdorsk se întoarse destul de nedumerit în chilioara fratelui care-i dăduse găzduire; oricum ar fi fost, însă inima lui înclina mai mult spre părintele Ferapont decât spre stareţul Zosima. Călugărul din Obdorsk ţinea în mare cinste postul, şi deci nu fusese câtuşi de puţin mirat că un monah care postea cu atâta străşnicie ca părintele Ferapont era în stare să „vadă minuni”. Ce-i drept, cuvintele pustnicului păreau cam fără noimă, dar Dumnezeu de bună seamă ştia ce voia el să spună, căci îndeobşte cei săraci cu duhul spun şi fac lucruri chiar şi mai ciudate. Cât despre coada lui Sarsailă, pe care părintele Ferapont o prinsese în uşă, era gata să creadă cu dragă inimă şi cu toată sinceritatea în existenţa ei reală, nu numai în sens simbolic. În afară de asta, înainte chiar de a fi venit aici, la mănăstire, simţise o aversiune faţă de stăreţie, pe care, deşi n-o cunoştea decât din auzite, o socotea ca atâţia alţii o inovaţie pur şi simplu dăunătoare. Între timp, cum apucase să stea o zi întreagă în mănăstire, observase că unii dintre fraţii monahi mai fără scaun la cap, care de asemenea nu se împăcau cu stăreţia, cârteau într-ascuns împotriva ei. Prin firea lui, călugărul din Obdorsk era un om descurcăreţ şi ager la minte, dornic să ştie şi să afle cât mai multe. Iată de ce vâlva pe care o făcuse noua „minune”, săvârşită de stareţul Zosima, îl uluise peste măsură. Mai târziu, Alioşa avea să-şi aducă aminte că printre cei care se îmbulzeau să intre în chilia stareţului, sau se învârteau prin preajma ei, zărise în repetate rânduri mutrişoara curioasă a oaspetelui din Obdorsk, care rătăcea din grup în grup, trăgând cu urechea şi iscodind pe unul sau pe altul. Pentru moment, nu-i dăduse nicio atenţie; abia mai încolo avea să prefire în gând mai pe îndelete toate întâmplările petrecute în ziua aceea de pomină... Deocamdată, avea alte griji pe cap; simţindu-se obosit, stareţul Zosima se întinsese pe pat; dar,

cum şedea aşa, cu ochii închişi, îşi amintise deodată de el şi trimisese pe cineva să-l cheme. Alioşa veni într-un suflet. La căpătâiul bătrânului nu se mai aflau acum decât părintele Paisie, părintele ieromonah şi fratele Porfiri. Stareţul deschise cu trudă ochii şi se uită la el cu luare-aminte:

— Nu te aşteaptă acasă, fiule? îl întrebă el. Alioşa se codi să răspundă.

— Poate că au nevoie de tine... Ai făgăduit ieri cuiva să mergi astăzi?

— Am făgăduit... tatii... Şi fraţilor... Şi încă cuiva...

— Ei, vezi! Du-te. Şi nu te întrista. Să ştii că n-am să-mi dau obştescul sfârşit până nu voi apuca să spun, aşa ca să poţi auzi şi tu, ultimul cuvânt pe care buzele mele îl vor rosti pe lumea asta. Şi cuvântul ăsta ţie îţi este hărăzit. Ţie ţi-l voi lăsa moştenire. Ţie, fiul meu drag, căci ştiu că mă iubeşti. Şi acum du-te, dac-ai făgăduit că te duci.

Alioşa se supuse, deşi nu se îndură să-l părăsească. Făgăduiala, însă, pe care bătrânul i-o făcuse, încredinţându-l că va avea parte să audă ultimul cuvânt rostit de el înainte de a se săvârşi din viaţă, şi mai ales că acest cuvânt voia anume să i-l lase lui cu limbă de moarte, îi lumină sufletul, cuprins de emoţie. Se grăbi deci să plece, ca să poată isprăvi mai curând tot ce avea de făcut la oraş şi să se înapoieze la vreme. Tocmai atunci părintele Paisie găsi cu cale să-i dea unele îndrumări, spunându-i pe neaşteptate câteva cuvinte care se săpară adânc în inima lui. Asta se petrecu îndată după ce ieşiră împreună din chilia stareţului.

— Să nu uiţi, flăcăule, rosti din senin, fără niciun ocoliş, părintele Paisie, că ştiinţa lumească, cu toate mijloacele ei înmănuncheate într-o putere uriaşă, a cercetat mai ales în veacul din urmă tot ce ne-a rămas din cuvântul domnului în cărţile sfinte, şi că după această neînduplecată cercetare, din tot ce purta har în sine, cărturarii lumii acesteia nu s-au ales cu nimic. Numai că ei au cercetat crâmpei cu crâmpei şi n-au ştiut să vadă întregul, încât nu se poate să nu cuprindă mirarea în faţa orbirii lor. Fiindcă

întregul se înalţă în ochii lor nestrămutat, acum ca şi odinioară, şi porţile iadului nu-s atât de largi ca să-l poată mistui. Oare n-a dăinuit atâta amar de vreme, nouăsprezece veacuri în şir, şi nu dăinuieşte oare şi astăzi în sufletul atâtor oameni, ca şi în sufletul mulţimilor? Ba dăinuieşte chiar la fel de neclintit ca-n vremurile de demult şi în sufletul celor atei care ar vrea să spulbere totul! Căci până şi cei care tăgăduiesc creştinismul şi se ridică împotriva lui au fost plăsmuiţi după chipul şi asemănarea lui Hristos, şi aşa rămân, cum au fost plăsmuiţi. Nici înţelepciunea, nici clocotul inimii lor n-au fost în stare să izvodească un alt chip pentru om pe potriva meritelor lui mai presus decât cel pe care ni l-a înfăţişat în vechime cuvântul lui Hristos. Iar din toate încercările ce s-au făcut, n-au ieşit decât nişte monstruozităţi. ţine minte asta mai cu seamă, flăcăule, fiindcă duhovnicul tău ţi-a hărăzit să pleci în lume. Poate, când te vei întoarce cu gândul la această zi slăvită, îţi vei aduce aminte şi de vorbele pe care ţi le-am spus acum, să-ţi fie călăuză în viaţă, căci eşti crud încă, şi ispitele lumeşti sunt mult prea mari ca să le poţi înfrunta cu puterile tale. Şi acum, du-te, orfane!

Părintele Paisie îl binecuvântă; în timp ce ieşea pe porţile mănăstirii, rumegând în minte vorbele neaşteptate pe care le auzise, Alioşa pricepu deodată că în monahul acela auster şi aspru avea să găsească un nou prieten şi un cârmaci sufletesc plin de duioşie, ca şi cum părintele Zosima l-ar fi lăsat în grija lui cu limbă de moarte. „Poate chiar aşa s-au şi înţeles”, se gândi el. Cuvintele nebănuite şi pline de înţelepciune ale părintelui Paisie, aceste cuvinte în sine, desprinse de altele pe care le ascultase cu puţin înainte, dovedeau osârdia cu care noul său duhovnic căuta să-i înarmeze mintea crudă ca să poată înfrunta ispitele şi să ridice în jurul sufletului tânăr, ce-i fusese încredinţat, cel mai trainic zid din câte se puteau închipui.

Capitolul II

ACASĂ LA FIODOR PAVLOVICI

Prima grijă a lui Alioşa fu să treacă pe la taică-său. Apropiindu-se de casă, îşi aminti că în ajun bătrânul îi ceruse să intre fără să prindă de veste fratele său, Ivan. „De ce oare? chibzuia în sinea lui nedumerit Alioşa. Chiar dacă vrea să stea de vorbă cu mine între patru ochi, de ce trebuie totuşi să mă strecor în casă pe furiş? În halul în care era aseară, s-o fi gândit probabil să-mi spună altceva şi n-a mai apucat”, se linişti el. Cu toate acestea, se bucură când, întrebând-o pe Marfa Ignatievna, care ieşise să-i deschidă poarta (Grigori căzuse la pat şi zăcea la el în odaie), unde e fratele lui, femeia îl încunoştinţă că Ivan Fiodorovici plecase de acasă cu vreo două ceasuri mai înainte.

— Şi tata?

— S-a sculat şi-şi bea cafeaua, răspunse cam înţepată Marfa Ignatievna.

Alioşa intră. Bătrânul şedea singur la masă, îmbrăcat cu o haină de vară cam ponosită şi cu papuci în picioare. Ca să-şi omoare timpul, verifica nişte socoteli cu un aer destul de absent. Nu mai era nimeni în toată casa (Smerdiakov ieşise în oraş după târguieli pentru prânz). Se vedea însă că numai de socoteli nu-i ardea în momentul acela. Se sculase devreme şi căuta să pară că nu-i pasă de cele întâmplate, dar era tras la faţă şi arăta destul de obosit. Peste noapte îi apăruseră pe frunte nişte vânătăi cât toate zilele şi era legat acum la cap cu o basma roşie. Avea nasul umflat şi plin de asemenea de pete vineţii, nu prea mari, dar care accentuau răutatea şi iritarea zugrăvite pe chipul său. Bătrânul îşi dădea şi el seama de asta, aşa că-l

întâmpină pe Alioşa cu o privire în care nu se citea nicio bunăvoinţă.

— Cafeaua e rece, îi spuse el răstit, aşa că nu te îmbii să bei. Iar azi n-am decât ciorbă de peşte de post la masă şi nu invit pe nimeni. De ce ai venit?

— Aşa, ca să te întreb de sănătate, îi răspunse Alioşa.

— Mda. De altfel, chiar eu ţi-am poruncit aseară să vii. Fleacuri!! Ai făcut drumul de pomană. Dar ştiam eu că tot o să te trambalezi până aici…

Îi vorbise în duşmănie. Se sculă apoi şi se uită în oglindă (poate pentru a patruzecea oară în dimineaţa aceea), examinându-şi cu îngrijorare nasul umflat. După care îşi potrivi cu cochetărie basmaua pe frunte.

— Îmi sade mai bine cu roşu, albul prea aduce a spital, declară el sentenţios. Ce se mai aude pe la voi? Ce face părintele Zosima?

— E rău de tot, s-ar putea să nu mai apuce ziua de mâine, răspunse Alioşa, dar taică-său era cu gândul aiurea, şi nu-l auzi; de altfel nici habar nu mai avea ce-l întrebase.

— Ivan a ieşit în oraş, rosti el din senin. Nu ştie ce să mai facă să-i sufle logodnica lui Mitka, de aceea sade pe capul meu, adăugă apoi cu parapon, strâmbând din buze, şi se uită la Alioşa.

— Cum aşa? Ţi-a spus el? se miră tânărul.

— Da, şi încă mai de mult. Altfel cum? Sunt mai bine de trei săptămâni de când mi-a mărturisit. Doar n-oi fi crezând c-a venit aici ca să mă înjunghie pe la spate, hai? Avea el un motiv ca să vină, nu-i aşa?

Alioşa îşi pierdu cumpătul.

— Vai de mine! Se poate să vorbeşti aşa? protestă el.

— Bani nu-mi cere, ce-i drept e drept; şi aşa tot n-ar fi văzut o leţcaie de la mine. Eu, dragul meu Aleksei Fiodorovici, dacă vrei să ştii, am de gând să mai trăiesc încă mult şi bine, şi fiecare gologan îmi face trebuinţă. Cu cât o să trăiesc mai mult, cu atât o să am mai mare nevoie de bani, continuă el, plimbându-se de colo până colo prin odaie, cu mâinile în buzunarele hainei de vară, largi şi soioase, din pânză galbenă de in. Deocamdată, poţi să spui

ce vrei, sunt un bărbat în toată puterea: n-am decât cincizeci şi cinci de ani şi mă bizui c-o să mă ţin tare încă cel puţin douăzeci de ani de aci înainte. Dac-o fi să îmbătrânesc însă, şi o să mă fac urât ca dracu', femeile n-or să mai vină chiar cu atâta plăcere la mine, şi atunci bănişorii ăştia or să-mi prindă bine. Uite, de aceea, dragul meu băiat, Aleksei Fiodorovici, de aceea pun ban peste ban, ca să am la o adică, aşa să ştii! Pentru mine strâng şi pentru sufleţelul meu, fiindcă vreau să-mi fac de cap câte zile oi mai avea, află de la mine. Când îţi faci de cap, viaţa e mai dulce, băiete; toată lumea-i foc şi pară împotriva desfrâului şi toată lumea trăieşte în dezmăţ şi-şi face mendrele, dar pe ascuns, nu aşa ca mine, la lumina zilei. Tocmai de aceea, fiindcă îmi place sinceritatea, toate lepădăturile au tăbărât asupra mea să mă sfâşie. Cât despre împărăţia cerurilor, Aleksei Fiodorovici, să ştii că n-o râvnesc nici atâtica, şi apoi un om în toată firea nici n-ar avea ce să caute acolo în rai, la tine, chiar dacă ar exista. După mine însă, odată ce ai apucat să închizi ochii, nu te mai trezeşti, puiule, în vecii vecilor, şi din tot ce se vede aici nu mai rămâne nimic. Dacă vă veţi îndura să daţi de pomană pentru sufletul meu, bine, dacă nu, puteţi să vă duceţi dracului! Asta e filosofia mea. Aseară, Ivan a vorbit foarte frumos, deşi eram beţi turtă. Altminteri, numai gura-i de el, nu-i chiar aşa de savant cum vrea să pară, ce ştie el e aproape egal cu nimic; tace tot timpul, se uită la tine, zâmbeşte şi tace, şi aşa face lumea să creadă că-i mare lucru de capul lui.

Alioşa îl asculta în tăcere.

— De ce nu vorbeşte niciodată cu mine? şi chiar atunci când catadicseşte să-mi spună ceva, îşi ia nişte aere... Mare pramatie mai e şi Ivan ăsta al tău! Cât despre Gruşka, dacă vreau, pot să mă însor cu ea şi azi. Pentru că atunci când ai parale, e destul să vrei ceva, Aleksei Fiodorovici, şi toate ţi se împlinesc după pofta inimii. Tocmai de asta se teme şi Ivan şi nu mă scapă din ochi: să nu mă căsătoresc; de aceea se tot ţine de capul lui Mitka şi-i dă ghes să se însoare cu Gruşka, vrea să mă

descotorosească de ea (ce-şi închipuie el, că dacă n-o iau de nevastă, am să-i las lui bănişorii?!). Pe de altă parte, dacă Mitka se însoară cu Gruşka, Ivan rămâne cu logodnica cea bogată, şi-a făcut el bine socoteala! Mare pramatie mai e şi Ivan ăsta al tău!

— Ce nervos mai eşti! încă te mai frământă cele întâmplate ieri, mai bine te-ai duce să te culci, îl sfătui Alioşa.

— Uite, vezi, orice mi-ai spune tu, reflectă bătrânul ca şi cum abia atunci ideea asta i-ar fi răsărit în minte, nu pot să mă supăr pe tine; să-mi fi spus însă aşa ceva Ivan, aş fi sărit în sus. Numai cu tine sunt bun, altminteri sunt hain la suflet.

— Nu eşti hain, viaţa te-a înrăit, zâmbi Alioşa.

— Ascultă, am vrut să-l bag în puşcărie pe banditul ăla de Mitka, şi nici acum nu ştiu încă ce am să fac până la urmă. Probabil că aşa o fi moda în ziua de azi, să-ţi nesocoteşti părinţii sub cuvânt că-i prejudecată; dar, după câte ştiu, nici chiar în momentul de faţă legea nu îngăduie copilului să-şi cotonogească tatăl care l-a crescut, să-l tăvălească pe jos şi să-l calce în picioare, umplându-i obrazul de sânge, şi asta unde: chiar în casă la el! Şi, pe deasupra, să se mai şi laude, cu martori de faţă, că lasă, c-o să vină şi-o să-i facă de petrecanie! Dacă vreau, să vezi cum ţi-l strâng cu uşa şi-l bag la răcoare pentru toată tevatura de ieri!

— Vasăzică, nu mai faci plângere împotriva lui?

— M-a convins Ivan să nu mai fac. Puţin îmi pasă, în definitiv, de părerea lui, dar vezi că e ceva la mijloc... Bătrânul se aplecă spre Alioşa şi continuă în şoaptă, ca şi când i-ar fi destăinuit un secret: Dacă-l bag la răcoare, tâlharul, când o afla ea că eu i-am făcut bucata, o să alerge în braţele lui. Pe când dac-o să audă că m-a snopit în bătaie, om bătrân şi nevolnic, s-ar putea să-i întoarcă spatele şi să vină la mine să mă vadă... Nu ştiu cum o fi plămădit-o Cel-de-Sus, că toate le face anapoda!... O cunosc până în adâncul sufletului! Nu vrei un coniac? Bea şi o cafeluţă rece, îţi torn şi o picătură de coniac înăuntru,

ca să-i dea gust, numai un fund de păhărel, băieţaş!

— Nu, mulţumesc, nu vreau. Dacă-mi dai voie, uite, am să iau pâinişoara asta cu mine, zise Alioşa, luând de pe masă o franzeluţă de trei copeici şi punând-o în buzunar. Ştii, n-ar trebui să bei nici dumneata coniac, adăugă el, cercetând îngrijorat faţa bătrânului.

— Ai dreptate, coniacul nu te linişteşte deloc, dimpotrivă, te întărâtă şi mai tare. Dar nu beau decât un păhărel... Din dulăpior...

Fiodor Pavlovici descuie „dulăpiorul”, îşi turnă coniac şi, după ce bău, încuie la loc şi puse cheia în buzunar.

— Ajunge, lasă, că n-o să crap dintr-un păhărel.

— Te-ai îmbunat acum, zâmbi Alioşa.

— Hm! Pe tine te iubesc şi fără coniac; când am de-a face însă cu ticăloşii, sunt tot aşa de ticălos ca şi ei. Vanka nu vrea să plece la Cermaşnea – şi de ce, mă rog? Sigur, dumnealui trebuie să fie tot timpul cu ochii în patru, să vadă câte parale-i dau Gruşenkăi când o veni la mine. Nişte nemernici cu toţii! Nici nu vreau să mai ştiu de Ivan. Cum dracu' a ieşit aşa? N-are nimic din sufletul nostru. Ce-şi închipuie dumnealui, c-o să-i las ceva?! Nici măcar testament n-am să fac, uite aşa, ca să ştii! Iar pe Mitka am să-l strivesc ca pe un gândac. Noaptea, când se întâmplă să calc pe câte un gândac negru, numai ce-l aud pocnind – trosc! – sub papuc. Uite-aşa o să facă: trosc! şi Mitka al tău. Da, da, al tău, fiindcă tu îl iubeşti. Ca să vezi, deşi ştiu că ţii la el, uite, nu mi-e frică. Dar dacă în locul tău ar fi Ivan, aş tremura de frică, îţi spun drept, aş fi stat cu frica-n sân, ştiind că el îl iubeşte. Numai că Ivan nu iubeşte pe nimeni. Ivan nu-i de-al nostru, oameni ca el, băieţică, nu-s din aceeaşi plămadă cu noi, nimic nu se alege de ei, decât praful şi pulberea... Să adie numai puţin vântul, şi praful se împrăştie pe loc... Când ţi-am spus aseară să treci azi pe aici, îmi venise o idee năstruşnică, voiam adică să aflu prin tine ceva în legătură cu Mitka. Dacă i-aş da, de pildă, o mie sau două de ruble, s-ar învoi oare, aşa calic şi lichea cum este, să se cărăbănească de aici, să plece undeva pentru câţiva ani, să zicem aşa, vreo cinci sau şi mai bine treizeci

şi cinci de ani? Să plece însă fără Gruşenka, să renunţe la ea, ce crezi, ar vrea?...

— Ştiu şi eu... am... am să-l întreb, bâigui Alioşa. Pentru trei mii de ruble, poate că...

— Cotul! Nu mai e nevoie să-l întrebi acum! Nu trebuie! M-am răzgândit. Aseară mi-a intrat prostia asta în cap. Nu-i dau nimic, nicio leţcaie, sunt banii mei şi-i ţin pentru mine! strigă bătrânul agitat. Am să-l strivesc ca pe un gândac, dar de dat nu-i dau nicio para chioară! Să nu-i spui nimic, să nu-şi facă degeaba iluzii. De altfel, nici tu n-ai ce căuta la mine, hai, cară-te! Stai, stai, logodnica aia, Katerina Ivanovna, pe care o tot ascunde de mine cu atâta grijă, se mărită cu el ori nu? Mi se pare că aseară ai fost pe la dânsa...

— Nu vrea să renunţe la el pentru nimic în lume.

— Uite pentru cine-şi pierd capul domnişoarele astea cu nasul de ceară: pentru tot felul de secături, de beţivi şi lichele! Acum, între noi fie vorba, băieţică, parcă ţi-e şi scârba când le vezi aşa serbede la faţă, ce, se compară cu... Ehei! să fi avut acum anii lui şi să fi arătat cum arătam altădată (pentru că să ştii, măi copile, că eram mult mai chipeş decât el la douăzeci şi opt de ani!), mi-ar fi căzut toate în braţe, aşa cum îi pică lui! Mare canalie! Dar pe Gruşenka tot n-are s-o aibă, nu, nu, n-are s-o aibă... îl fac zob! Îşi ieşise din sărite. Hai, pleacă, n-ai ce căuta la mine azi! se răsti el.

Alioşa se apropie să-şi ia rămas-bun de la taică-său şi se pomeni deodată sărutându-l pe umăr.

— Ce te-a apucat? se miră Fiodor Pavlovici. Ne mai vedem noi. Sau poate crezi că n-o să ne mai vedem niciodată?

— Ba nu, te-am sărutat numai aşa, fără să-mi dau seama.

— Bine, şi eu... Şi eu... îngăimă bătrânul, privindu-l ţintă. Şi cum Alioşa tocmai dădea să plece, îl strigă din urmă: Ascultă, băieţaş... mai vino pe aici, vino cât de curând, la ciorbă de peşte, am să-ţi fac o ciorbă grozavă, nu ca asta de azi, să vii neapărat! Chiar mâine, auzi? Ne vedem mâine, da?

După ce Alioşa trecu pragul, Fiodor Pavlovici se apropie de dulăpior şi mai dădu pe gât o jumătate de păhărel de coniac.

— Şi cu asta, basta! bombăni el. Încuie apoi dulăpiorul, puse cheiţa în buzunar şi se duse la el în iatac, unde se trânti istovit pe pat. O clipă mai târziu dormea dus.

Capitolul III

CÂND ÎŢI PUI MINTEA CU ŞCOLARII

„Slavă ţie, Doamne, că nu m-a întrebat nimic de Gruşenka! se gândi Alioşa în momentul când părăsea casa părintească spre a se duce la doamna Hohlakova. Altfel, aş fi fost silit să-i povestesc cum ne-am întâlnit ieri.” Îndurerat, Alioşa simţea că peste noapte adversarii prinseseră puteri noi şi că odată cu venirea zilei inimile lor se împietriseră şi mai mult. „Tata e supărat şi nervos, i-a intrat ceva în cap şi nu-l mai scoţi dintr-ale lui, dar ce o fi cu Dmitri? Şi el probabil s-a înverşunat peste noapte, şi clocoteşte acum furios, şi el cu siguranţă a pus la cale ceva... Of, trebuie neapărat să-l găsesc, trebuie să mă văd cu el chiar azi...”

Nu avu însă răgaz să-şi depene mai departe firul gândurilor: pe drum îl aştepta o întâmplare care, deşi în aparenţă era cu totul neînsemnată, îl tulbură până în adâncul sufletului. Abia apucase să traverseze piaţa şi, cotind pe o ulicioară ca să iasă în strada Mihailovskaia, paralelă cu Strada Mare, de care este despărţită numai printr-un şanţ (trebuie să ştiţi că oraşul nostru este străbătut de la un cap la altul de o mulţime de şanţuri şi şănţuleţe!), în dreptul podeţului, Alioşa zări un grup de copii între nouă şi doisprezece ani. Veneau de la şcoală, cu ghiozdanele în spinare, sau cu câte o taşcă de piele pe şold, şi se pregăteau să se despartă, împrăştiindu-se pe la casele lor; unii erau îmbrăcaţi cu câte o hăinuţă scurtă, alţii cu paltonaşe, iar câţiva dintre ei purtau nişte cizmuliţe înalte, cu carâmbul încreţit, pentru care au o deosebită slăbiciune odraslele răsfăţate ale unor părinţi cu dare de

mână. Strânşi laolaltă, băieţii discutau cu aprindere, sfătuindu-se pesemne între ei. Alioşa nu putea să treacă nepăsător pe lângă un copil, şi asta încă de pe vremea când stătea la Moscova; îi erau mai cu seamă dragi prichindeii de trei-patru anişori, dar îi privea cu toată simpatia şi pe copiii de şcoală, de unsprezece-doisprezece ani. De aceea, cu toate că era frământat de atâtea griji, simţi că i-ar face plăcere să se apropie de grupul de băieţi şi să intre în vorbă cu ei. În timp ce se îndrepta spre ei, privind obrăjorii rumeni şi chipurile lor însufleţite, observă că fiecare ţinea în mână câte o piatră, unii chiar câte două. Peste şanţ, la vreo treizeci de paşi de ceata lor, lângă gard, se afla încă un puşti, tot băiat de şcoală şi el, judecând după taşca de pe şold; nu părea să aibă mai mult de zece ani, era palid la faţă, cu o figură bolnăvicioasă şi cu nişte ochişori negri care ardeau ca doi tăciuni aprinşi. Puştiul era numai ochi, pândind fiece mişcare din grupul celor şase elevi, probabil colegii lui de clasă, cu care plecase odată de la şcoală puţin mai înainte, dar de care părea să-l despartă o neîmpăcată duşmănie. Alioşa se apropie de băieţi şi, uitându-se la un ştrengar cu părul bălai, numai cârlionţi, îmbrăcat cu o hăinuţă neagră, spuse:

— Pe vremea când mergeam şi eu la şcoală, aşa ca matale, purtam taşca pe partea stângă, ca să-mi fie mai la îndemână, ştii, când aveam nevoie de ceva, puteam umbla mai uşor înăuntru cu mâna dreaptă; matale văd c-o porţi pe dreapta. Nu te incomodează?

Alioşa începuse vorba de la un amănunt de ordin practic, fără să fi avut câtuşi de puţin intenţia să recurgă la un subterfugiu. Un adult nu poate să procedeze decât aşa ca să poată câştiga încrederea unui copil, şi cu atât mai mult a unei cete întregi de ştrengari. Discuţia trebuie neapărat angajată pe un teren practic şi cu toată seriozitatea, ca de la om la om. Era un lucru de care Alioşa îşi dădea seama instinctiv.

— E stângaci, se grăbi să-i răspundă în locul lui un alt băieţaş de vreo unsprezece ani, un puştan dezgheţat, cu o figură sănătoasă. Ceilalţi îşi aţintiră cu toţii privirile

asupra lui Alioşa.

— Şi pietrele tot cu stânga le aruncă, adăugă un alt şcolar, în aceeaşi clipă, o piatră zbură în direcţia grupului şi-l atinse în treacăt pe băiatul stângaci fără să-l nimerească, deşi fusese azvârlită năprasnic şi cu iscusinţă. O aruncase puştiul de peste şanţ.

— Pe el, copii! Nu te lăsa, Smurov! strigară cu toţii într-un glas.

Smurov (stângaciul) însă nu aşteptă să fie îmboldit a doua oară şi căută să-şi plătească poliţa pe loc, făcând să zboare asupra adversarului său un proiectil care căzu pe jos, fără să-şi atingă ţinta. Băieţaşul de peste şanţ ripostă la rândul său, luând iarăşi la ochi grupul de copii; de astă dată însă nimeri în Alioşa, lovindu-l destul de tare la umăr. Puştiul avusese grijă să se aprovizioneze cu muniţie din vreme. Se vedea de la treizeci de paşi după buzunarele paltonaşului doldora de pietre.

— A făcut-o dinadins! Pe dumneata te-a ochit! Dumneata eşti Karamazov, nu-i aşa? strigară băieţii, care mai de care, râzând. Haideţi, toţi odată! Arde-i!

Şase pietre ţâşniră în acelaşi timp din mijlocul cetei de copii. Una dintre ele îl izbi în cap pe adversar, care căzu întins la pământ, ca numaidecât după aceea să sară iarăşi în picioare şi să răspundă cu îndârjire la atac, aruncând mereu cu pietre asupra grupului. Proiectilele curgeau cu nemiluita şi dintr-o parte, şi din cealaltă; toţi băieţii ţineau muniţiile pregătite în buzunare.

— Ce faceţi? Nu vi-e ruşine? şase contra unul!? Ce, vreţi să-l ucideţi? strigă Alioşa, înfruntând bombardamentul ca să-l ocrotească cu trupul lui pe bietul copil stingher: în aceeaşi clipă câţiva dintre băieţi încetară atacul.

— El a început mai întâi! protestă îndârjit, cu glăsciorul lui subţirel de copil, un pici cu hăinuţă neagră, ai cărui ochişori mânioşi scăpărau scântei. E un nemernic! Adineauri l-a lovit cu briceagul pe Krasotkin de l-a umplut de sânge. Krasotkin n-a vrut să-l pârască, dar să ştiţi c-ar merita să-l zvântăm în bătăi...

— Dar de ce? Probabil că tot voi l-aţi întărâtat...

— Uite că iar v-a aruncat o piatră în spate! Vă cunoaşte, strigară ştrengarii. Acum vă ocheşte pe dumneavoastră, nu pe noi. Pe el, băieţi, hai, toţi odată, dă-i la moacă, Smurov!

Proiectilele se încrucişară iarăşi prin aer şi bătălia reîncepu cu mai multă înverşunare. O piatră îl nimeri pe băieţelul de peste şanţ drept în piept; copilul scoase un ţipăt şi, izbucnind în plâns, o luă la goană în sus, spre Mihailovskaia, urmărit de strigătele celor din grup: „Aha! te-ai speriat, ai dat bir cu fugiţii, şomoiog de câlţi!”

— Nici nu ştiţi, Karamazov, de ce e-n stare scârba asta, ar trebui să-l facem harcea-parcea, şi încă ar fi prea puţin! stărui pricinaşul cu hăinuţă neagră şi ochişorii învăpăiaţi de mânie, care părea să fie mai mare decât ceilalţi.

— Dar de ce? Îi place să pârască? întrebă Alioşa. Ştrengarii se uitară unul la altul zâmbind.

— Mergeţi spre Mihailovskaia? continuă acelaşi băiat. Duceţi-vă după el... Vedeţi, s-a oprit, vă aşteaptă, se uită la dumneavoastră.

— Da, da, se uita, se uită! întăriră copiii.

— Duceţi-vă şi întrebaţi-l dacă n-ar vrea un şomoiog de câlţi, unul bine scărmănat! Auziţi: aşa să-l întrebaţi, cum v-am spus eu.

Puştimea se porni pe râs. Alioşa se uită la copii, care îşi aţintiră, la rândul lor, privirile spre el.

— Nu vă duceţi, să nu vă lovească, îi atrase atenţia Smurov.

— N-am să-i pomenesc nimic despre şomoiogul de câlţi, probabil că-i o poreclă cu care-l necăjiţi, am să încerc numai să aflu de ce sunteţi aşa porniţi împotriva lui...

— Da, da, încercaţi, îi răspunseră în bătaie de joc copiii. Alioşa trecu podeţul şi începu să urce la deal, pe lângă uluci, spre micul dizgraţiat.

— Luaţi seama! îi strigară din urmă băieţii. Ăsta nu ştie de frică, să nu vă lovească cu briceagul pe la spate... cum l-a lovit pe Krasotkin...

Piciul îl aştepta fără să se clintească din loc. Apropiindu-se de el, Alioşa îşi dădu seama că avea de-a face cu un copil de vreo nouă ani, mărunţel şi plăpând, cu o

mutrişoară prelungă şi slăbuţă şi cu o pereche de ochi negri, mari, care-l priveau cu ură. Băieţaşul era îmbrăcat cu un paltonaş vechi, jerpelit, care-i rămăsese atât de mic, încât arăta ca vai de el. Mânecile, prea scurte, îi scoteau la iveală braţele goale. Pe genunchiul drept al pantalonului se lăfăia un petic cât toate zilele , iar în vârful cizmuliţei de pe acelaşi picior, în dreptul degetului gros, se vedea o gaură mare, înnegrită cu cerneală. Buzunarele paltonaşului erau umflate de pietre. Alioşa se opri la doi paşi, măsurându-l din ochi mirat. Văzând că nu avea de gând să-l bată, puştiul se linişti şi-i spuse:

— Eu sunt singur, şi ei – şase... Dar lasă, că le vin eu de hac! şi-l fulgeră cu privirea.

— Mi se pare că te-a lovit rău o piatră, remarcă Alioşa.

— Dar şi eu l-am pocnit bine în cap pe Smurov! se lăudă prichindelul.

— Ziceau că ştii cine sunt şi că dinadins ai dat cu piatra în mine. Ce ţi-am făcut? întrebă Alioşa.

Copilul se uită la el încruntat.

— Eu nu ştiu cine eşti. Matale mă cunoşti? îl descusu Alioşa.

— Nu te lega de mine! strigă întărâtat copilul, fără să se urnească totuşi din loc, ca şi cum ar fi aşteptat ceva, străfulgerându-l din nou cu o privire încărcată de ură.

— Bine, mă duc, zise Alioşa. Dar să ştii că nici prin gând nu mi-a trecut să râd de tine. Ştiu cum îţi spun băieţii ca să te necăjească, dar nu vreau să repet, rămâi cu bine!

— Călugăr puturos cu anteriu jegos! strigă după el puştiul, urmărindu-l cu aceeaşi privire aprigă şi provocatoare, şi se aşeză în poziţie de atac, fiind sigur că de astă data Alioşa o să tabere asupra lui să-l ia la bătaie, dar tânărul se mulţumi să întoarcă o clipă capul, aruncându-i o privire, şi-şi văzu mai departe de drum. Nu apucă să facă însă nici trei paşi, şi cea mai mare dintre pietrele care umpleau buzunarele copilului îl izbi între umeri.

— Cum aşa, mă loveşti pe furiş? Vasăzică, aveau dreptate băieţii când mi-au spus că ai obiceiul să ataci pe

la spate!? exclamă Alioşa întorcându-se.

Dar ştrengarul – din ce în ce mai întărâtat parcă – dădu iarăşi în el cu o piatră, de astă dată ţintindu-l drept în faţă. Alioşa abia apucă să ridice braţul ca să se apere şi proiectilul îl izbi cu putere în cot.

— Nu ţi-e ruşine? Ce ţi-am făcut? strigă el.

Convins că de rândul acesta n-o să mai scape de bătaia aşteptată, puştiul tăcea înfruntându-l; când văzu totuşi că nici de astă dată nu izbutise să-l scoată din sărite, se burzului mânios ca un pui de fiară. Ţâşni deodată brusc din loc şi, înainte ca Alioşa să poată face o mişcare, dădu buzna peste el, îşi aplecă brusc capul, îi apucă mâna dreaptă şi-l muşcă năprasnic de degetul mijlociu. Îşi înfipse dinţii cu sete şi timp de zece secunde nu-şi descleştă gura. Alioşa scăpă un ţipăt de durere şi încercă să-şi tragă degetul. Copilul îi dădu, în sfârşit, drumul şi se trase numaidecât îndărăt, căutând să păstreze între ei aceeaşi distanţă. Îşi înfipsese dinţii lângă unghie, aproape până la os, atât de adânc, încât începu să mustească sângele. Alioşa scoase din buzunar o batistă şi-şi înfăşură strâns mâna rănită. Operaţia aceasta dură aproape un minut, timp în care băieţaşul rămase pe loc, în aşteptare. În cele din urmă, Alioşa îşi ridică spre el ochii senini.

— Aşa, zise el. Vezi ce rău m-ai muşcat? Eşti mulţumit, da? Şi acu' vrei să-mi spui ce ţi-am făcut?

Piciul se uita la el mirat.

— Nu ştiu cine eşti, te văd acum pentru întâia oară, urmă tot atât de calm Alioşa, dar nu se poate să nu-ţi fi făcut nimic, altminteri nu m-ai fi urgisit aşa, de pomană... Hai, spune-mi, ce ţi-am făcut, cu ce ţi-am greşit?

În loc să-i răspundă, puştiul izbucni în plâns şi o rupse la fugă pe stradă. Alioşa porni după el agale, şi multă vreme încă îl văzu alergând din ce în ce mai departe, fără să-şi încetinească pasul şi fără să întoarcă o singură dată capul, plângând mereu amarnic. Şi-n sinea lui îşi propuse să-l caute neapărat, cum va avea un pic de răgaz, şi să lămurească misterul acesta, care-l tulburase peste măsură. Deocamdată însă nu avea timp de pierdut.

Capitolul IV

ACASĂ LA DOAMNA HOHLAKOVA

După câteva minute, Alioşa ajunse la locuinţa doamnei Hohlakova, o casă boierească, frumoasă, de piatră, cu etaj, una dintre cele mai arătoase de la noi din târg. Cu toate că prefera să stea mai mult la conac, la o moşie a ei din altă gubernie, sau în casa de la Moscova, doamna Hohlakova mai poseda totuşi şi la noi în oraş o proprietate moştenită din moşi-strămoşi. După cum, tot aşa, dintre cele trei moşii ce alcătuiau averea sa, cea mai întinsă se află tot aici, în judeţ; până în momentul de faţă însă, foarte rar se învrednicise să se abată prin gubernia noastră. Stăpâna casei se grăbi să-l întâmpine, în antreu.

— Ai primit scrisoarea prin care îţi anunţam minunea cea nouă? îl întrebă precipitat doamna, care părea că nu-şi mai găseşte locul.

— Da.

— Ai arătat-o la toţi – nu-i aşa? – ca să afle toată lumea. Biata bătrână s-a pomenit cu fecioru-său acasă! El i l-a redat!

— Ştiţi că-i pe moarte?

— Da, ştiu, am auzit. O! Nici nu-ţi închipui cât doream să stau cu cineva de vorbă. Cu dumneata sau cu oricine. Ba nu, cu dumneata, fireşte, numai cu dumneata! Ce păcat că n-am mai apucat să-l văd odată! Tot oraşul e în fierbere, toată lumea aşteaptă. Dar ştii că... e şi Katerina Ivanovna aici?

— Ah, ce bine îmi pare c-am s-o văd! se bucură Alioşa. Mă rugase ieri să trec neapărat azi pe la dânsa.

— Ştiu, ştiu tot! Am aflat, mi-a povestit chiar dânsa tot, din fir-a-păr, ce s-a întâmplat ieri... toată scena oribilă cu

fiinţa aceea. *Cest tragique*![46] Să fi fost în locul ei... nu ştiu, zău, ce aş fi făcut dacă eram în situaţia ei! Dar şi frăţiorul matale, Dmitri Fiodorovici, ce om, sfinte Dumnezeule! Aleksei Fiodorovici, sunt atât de emoţionată, că nu îmi dau seama ce spun, dar închipuie-ţi că în momentul ăsta, da, chiar acum, stă de vorbă cu fratele dumitale, adică nu cu cel odios, de ieri, nu, Doamne fereşte, ci cu celălalt, cu Ivan Fiodorovici. Au o discuţie serioasă, serioasă de tot... Ce o fi între ei acum, te cutremuri numai când te gândeşti! Este într-adevăr ceva cumplit! Asta-i curată isterie, zău, o poveste de groază, nici nu-ţi vine să crezi că poate să existe pe lume aşa ceva! Singuri îşi sapă groapa, singuri se nenorocesc, Dumnezeu ştie de ce, şi, cu toate că-şi dau foarte bine seama că se nenorocesc, par încântaţi! Abia te aşteptam să vii! Te aşteptam cu sufletul la gură! Nu mai pot să suport grozăvia asta! Îţi spun, tot, tot, imediat, dar stai, că voiam să te întreb un lucru şi mai important, vai, Doamne! era să uit tocmai ce era mai important! Nu ştiu ce-i cu Lise, de ce are o criză de nervi... Spune-mi ce crezi dumneata? Cum a auzit c-ai sosit, a apucat-o isteria!

— Maman, mi se pare că dumneata ai acum o criza, nu eu! ciripi Lise din odaia de alături. Uşa rămăsese puţin întredeschisă, iar glăsciorul era uşor alterat, ca atunci când cineva abia se ţine să nu pufnească în râs. Alioşa băgase de seamă imediat că uşa nu era bine închisă şi se gândea că probabil în momentul acela fata se uita la el din jilţ, numai că el nu putea să vadă dacă într-adevăr îl privea.

— Nici n-ar fi de mirare, Lise, nici n-ar fi de mirare... eşti atât de capricioasă, încât mare minune dacă n-o să am un atac de nervi. E tare bolnavă, Aleksei Fiodorovici, toată noaptea i-a fost rău, a avut temperatură, a gemut! A fost un chin până dimineaţa, şi a venit, în sfârşit, Herzenstube. Doctorul spune că nici el nu mai înţelege nimic şi că trebuie să avem răbdare. Ăsta-i Herzenstube, ce poţi să-i faci, de câte ori îl chemăm, spune că nu pricepe nimic! Cum a aflat c-ai sosit, Lise a scos un ţipăt, a început să

46 E tragic! (Fr.)

tremure toată şi a poruncit s-o aducem, aici, în odăiţa ei de altădată...

— Da' de unde, mamă, habar n-aveam c-a venit, să nu-ţi închipui că din pricina lui am cerut să mă aduceţi aici...

— Nu-i adevărat, Lise, Iulia a avut grijă să-ţi raporteze îndată ce l-a văzut pe Aleksei Fiodorovici venind încoace. N-ai pus-o tu să stea la pândă?

— Mămică scumpă, zău, n-are niciun haz ce spui matale! Şi dacă vrei să-ţi îndrepţi greşeala, spunând un lucru foarte, foarte inteligent, comunică-i atunci, rogu-te, din partea mea stimatului domn Aleksei Fiodorovici, care a intrat adineauri în casă, că dacă a mai avut obrazul să vină azi pe la noi, după tot ce a fost ieri, şi când ştie că toată lumea râde de el, înseamnă că n-are într-adevăr nicio licărire de spirit.

— Lise, prea te întreci cu gluma! Până la urmă, am să mă văd silită să iau măsuri drastice, să ştii! Cine râde de dânsul? Eu sunt fericită c-a venit, aveam nevoie să-l văd, nevoie urgenta. Vai, Aleksei Fiodorovici, nu poţi să-ţi închipui ce-i pe sufletul meu!

— Dar ce ai, mămică scumpă, spune-mi ce ai?

— Ce am? Ah, capriciile astea ale tale, Lise, firea ta schimbătoare, boala, noaptea asta îngrozitoare cu temperatură şi eternul Herzenstube, care mă scoate din sărite, da, da mai ales el, iarăşi şi iarăşi el! şi atâtea, şi atâtea altele... Şi, în sfârşit, minunea asta! Am fost ca năucă, nu ştii cât m-a zguduit, dragul meu Aleksei Fiodorovici! şi pe urmă dincolo, în salon, toată tragedia asta pe care nu mai pot s-o suport, zău! Îţi spun cinstit, pur şi simplu nu mai pot! În definitiv, poate că nu-i decât o comedie, şi nu o tragedie. Ce crezi, stareţul Zosima o mai duce până mâine? O, Doamne! Nu ştiu ce se întâmplă cu mine, închid uneori ochii, şi mi se pare că totul este absurd, absurd...

— V-aş ruga, dacă nu vă supăraţi, îi tăie vorba deodată Alioşa, să-mi daţi ceva, o bucată de pânză curată să mă leg la deget. M-am rănit, şi acum mă doare din ce în ce mai rău.

Alioşa îşi descoperi degetul vătămat. Batista era plină de sânge. Doamna Hohlakova trase un ţipăt şi se grăbi să închidă ochii.

— Doamne-Dumnezeule, ce rană îngrozitoare!

Cum zări însă muşcătura de la degetul lui Alioşa, Lise dădu brusc uşa de perete.

— Vino, vino înăuntru, îi porunci ea insistent, pe un ton care nu mai îngăduia nicio împotrivire, să lăsăm prostiile! Doamne, cum ai putut să stai atâta timp fără să spui nimic? Putea să-şi piardă tot sângele, mamă! Unde te-ai rănit? Cum? Înainte de toate, aduceţi apă, apă! Rana trebuie spălată, să ţii adică degetul în apă rece, ca să treacă durerea, şi să-l laşi aşa mult, mult... Iute, iute, mamă, adu-mi un vas cu apă. Mai repede, rosti ea surescitată. Era pur şi simplu înspăimântată: rana lui Alioşa o făcuse să se piardă cu firea.

— Poate c-ar trebui să trimitem după Herzenstube? întrebă doamna Hohlakova.

— Mamă, ai să mă omori! Ce crezi c-o să facă Herzenstube al dumitale? O să vină şi o să spună iarăşi că nu pricepe nimic! Apă, apă! Mamă, pentru Dumnezeu, du-te matale şi spune-i Iuliei să se grăbească. Şi fata asta, tocmai când ai mai multă nevoie de ea, cine ştie pe unde cască gura, niciodată nu e în stare să fie ceva mai sprintenă! Mai iute, mamă, mai iute, altfel, simt că mor...

— Dar nu e decât un fleac! exclamă Alioşa, speriat de panica lor.

Iulia sosi într-un suflet, aducând un vas cu apă. Alioşa îşi muie degetul în lighean.

— Mamă, pentru Dumnezeu, adu nişte scamă, te rog, nişte scamă şi apa aceea tare pentru tăieturi, am uitat cum îi zice, aceea aşa, tulbure! Avem, avem... Mamă, ştii unde-i flaconul, la matale în iatac, în dulăpior, în dreapta, e un flacon mare, şi tot acolo-i şi scama...

— Ţi-aduc imediat tot ce vrei, Lise, numai nu striga aşa şi nu te alarma. Vezi cât de stoic suportă durerea Aleksei Fiodorovici. Unde te-ai putut răni în halul ăsta?

Doamna Hohlakova ieşi valvârtej pe uşă. Lise tocmai

asta şi aştepta.

— Întâi şi-întâi, să-mi răspunzi la ce te întreb, îl luă ea în primire. Unde ai fost în stare să-ţi faci o asemenea rană? Pe urmă mai avem şi altceva de vorbit. Ei?

Simţind cât era de preţios pentru ea răgazul acesta, deoarece maică-sa se putea întoarce din moment în moment, Alioşa îi povesti în câteva cuvinte, lăsând deoparte detaliile, dar destul de limpede şi de precis, ciudata lui păţanie cu şcolarii. După ce-l ascultă până la capăt, Lise ridică braţele spre cer.

— Ei, spune-mi şi mie dacă se poate ca un om ca dumneata, şi încă îmbrăcat aşa cum eşti, să-şi pună mintea cu nişte puşti!? izbucni ea mânioasă, ca şi cum ar fi avut cine ştie ce drepturi asupra lui. Înseamnă că şi dumneata eşti un copil ca şi ei, şi încă unul mic de tot, cel mai mic dintre toţi! Dar trebuie neapărat să afli ce-i cu băieţaşul acela răutăcios şi să-mi povesteşti tot; am impresia că aici se ascunde un secret. Şi acum să trecem la altele; mai întâi însă aş vrea să ştiu ceva; Aleksei Fiodorovici, poţi dumneata, cu toate durerile pe care le simţi în momentul ăsta, să vorbeşti despre nişte lucruri fără importanţă, dar să vorbeşti ca un om cu capul pe umeri?

— Bineînţeles, de altfel, nici nu mă mai doare.

— Asta pentru ca ţii degetul în apă. Trebuie s-o schimbăm imediat, pentru că se încălzeşte foarte repede. Iulia, adu imediat o bucată de gheaţă din beci şi un alt vas cu apă. Ei, şi acum, fiindcă a plecat, să vorbim serios: Aleksei Fiodorovici, dragul meu, fii bun, te rog, şi dă-mi înapoi scrisoarea pe care ţi-am trimis-o ieri, dă-mi-o chiar acum, fiindcă mămica se poate întoarce în orice clipă, şi n-aş vrea...

— N-o am la mine.

— Ba nu-i adevărat, o ai la dumneata. Eram sigură c-o să-mi răspunzi aşa. E aici în buzunarul ăsta. Nici nu ştii cât am regretat toată noaptea gluma asta stupidă. Dă-mi-o imediat, zău, dă-mi-o!

— Am lăsat-o la mănăstire.

— Cred că nu mă mai poţi socoti o copilă, o fetiţă mică,

mică de tot, după o farsă idioată ca asta cu scrisoarea, nu-i aşa? Te rog să mă ierţi pentru asemenea nerozie; oricum ar fi însă, scrisoarea trebuie să mi-o aduci înapoi; dacă e adevărat că n-o ai acum la dumneata, să mi-o aduci chiar azi, neapărat!

— Astăzi în niciun caz n-am să pot, pentru că mă întorc la mănăstire, şi după aceea vreo două, trei sau poate chiar patru zile n-am să mai vin pe la dumneavoastră: ştii că părintele Zosima...

— Patru zile! Ei, asta-i bună! Ascultă, ai râs mult de mine?

— Defel.

— De ce?

— Pentru că am crezut tot ce mi-ai scris.

— Mă jigneşti!

— Câtuşi de puţin. Când am citit scrisoarea, m-am gândit că toate au să se întâmple exact aşa cum ai spus, fiindcă a doua zi chiar, după ce părintele Zosima o să închidă ochii, trebuie să părăsesc mănăstirea. Pe urmă vreau să-mi termin şcoala, să-mi dau toate examenele, iar când vom împlini amândoi vârsta cerută de lege, ne vom căsători. Am să te iubesc. N-am avut încă răgazul să cuget mai bine la toate astea, dar sunt convins că n-aş putea găsi nicăieri o soţie mai buna ca dumneata, şi stareţul mi-a spus să mă însor neapărat...

— Dar ce sunt eu decât o biată infirmă, purtată de colo până colo cu jilţul? se împotrivi Lise cu obrajii învăpăiaţi.

— Am să te plimb chiar eu, dar sunt sigur că până atunci o să te faci sănătoasă.

— Eşti nebun, rosti Lise nervoasă, dacă poţi să tragi o concluzie atât de năstruşnică dintr-o gluma fără niciun temei!... Ah, uite că vine şi mama, cred că era şi timpul. De ce ai stat atâta, mamă? Nu ştiu cum faci dumneata că totdeauna întârzii! Ah, uite-o şi pe Iulia cu gheaţa!

— Of, Doamne, Lise, nu ţipa, te rog, nu mai ţipa aşa! Din pricina ţipetelor tale simt că... Ce să fac dacă te-ai apucat să vâri scama în altă parte?... Am căutat-o de am înnebunit... îmi vine să cred c-ai făcut-o într-adins.

— De unde puteam să ştiu c-o să vină muşcat de deget? Atunci poate chiar o făceam într-adins. Mămico, înger scump, ai început să spui mata lucruri foarte spirituale!

— Bine, fie şi spirituale, dacă îţi face ţie plăcere, dar zău, Lise, ce inimă ai tu ca să vorbeşti aşa despre degetul lui Aleksei Fiodorovici şi despre toate celelalte?... Of, dragul meu Aleksei Fiodorovici, uite, aşa mă omoară: nu că mi-aş face sânge rău pentru orice fleac, nici pentru Herzenstube sau mai ştiu eu pentru cine, ci toate la un loc, crede-mă sunt prea multe, mai multe decât pot să îndur!

— Ajunge, mamă, lasă-l pe Herzenstube în pace, râse înveselită Lise. Dă încoace repede scama şi apa. Nu-i decât apă de plumb, Aleksei Fiodorovici, mi-am adus aminte, în sfârşit, cum îi spune, dar să ştii că-i un leac miraculos. Mamă, închipuieşte-ţi că s-a încăierat cu nişte băieţi pe stradă şi că unul dintre ei l-a muşcat de deget! Ei, spune şi dumneata dacă nu-ţi vine să crezi că şi el este un copil, un copilaş mic de tot, şi dacă mai are mutră după toate astea să se însoare, pentru că nu ştii, mama, dumnealui vrea să se însoare! Închipuieşte-ţi numai cum i-ar şedea însurat, nu-i aşa că te umflă râsul, să mori de râs, nu-i aşa?

Lise râdea nervos şi mărunt, ca de obicei, uitându-se galeş la Alioşa.

— Cum să se însoare, Lise, de unde şi până unde, şi pe urmă, zău, nu se face să... când s-ar putea ca băiatul acela să fi fost turbat...

— Vai, mamă! Crezi ca există copii turbaţi?

— De ce să nu existe, Lise? Râzi de parcă aş fi spus cine ştie ce nerozie. Se prea poate ca băiatul acela să fi fost muşcat de un câine bolnav de turbare şi să fi turbat şi el, iar acum, la rândul lui, e-n stare să muşte pe oricine s-ar întâmpla să fie în preajma lui. Vai, ce frumos te-a bandajat la deget, Aleksei Fiodorovici, eu n-aş fi putut. Te mai doare?

— Aproape deloc.

— Nu ţi-e frică de apă? îl iscodi Lise.

— Haide, ajunge, poate că nu mi-am dat seama când am pomenit de turbare, am spus şi eu aşa, o vorbă în vânt, şi

uite c-ai şi început iarăşi cu ironiile! Katerina Ivanovna, cum a aflat c-ai sosit, s-a repezit la mine, zice că vrea neapărat să te vadă, abia aşteaptă să dea ochii cu dumneata.

— Vai, mamă! Du-te dumneata singură; el nu poate să meargă, nu vezi cât suferă, săracul?

— Nu mă mai doare deloc, de ce să nu mă duc?... protestă Alioşa.

— Cum? Pleci? Aşa, vasăzică! De ăştia-mi eşti?!

— Dar de ce? Cum termin ce am de vorbit, vin înapoi, şi atunci o să putem pălăvrăgi cât pofteşti. Vreau s-o văd chiar acum pe Katerina Ivanovna, fiindcă, în orice caz, ţin să mă întorc cât mai repede la mănăstire.

— Mamă, ia-l de aici imediat şi du-te cu el! Aleksei Fiodorovici, nu te mai osteni să treci pe la mine după ce stai de vorbă cu Katerina Ivanovna. Nu mai zăbovi şi du-te la mănăstire, acolo-i locul dumitale. Cale sprâncenată! Eu vreau să dorm, n-am închis ochii toată noaptea.

— Vai, Lise, glumeşti probabil, dar ce-ar fi dacă ai încerca într-adevăr să aţipeşti puţin! exclamă doamna Hohlakova.

— Nu ştiu ce i-am făcut de... Uite, aş mai putea să stau încă trei minute, dacă vrei chiar cinci... bâigui Alioşa.

— Chiar cinci! Ia-l mai repede de aici, mamă, e un monstru!

— Ce înseamnă asta, Lise, ai înnebunit? Să mergem, Aleksei Fiodorovici, nimeni nu poate să-i intre în voie astăzi, şi mi-e teamă să n-o enervez şi mai tare. O, ce calamitate e o femeie nervoasă, Aleksei Fiodorovici! Sau, mai ştii, poate că într-adevăr i s-o fi făcut somn de când eşti aici. Mare minune cum ai reuşit atât de repede s-o adormi! Ce fericire!

— Vai, mămico, nu ştii ce plăcere îmi face când te aud vorbind aşa, te pup pentru asta, mămico!

— Şi eu, şi eu, Lise. Ascultă, Aleksei Fiodorovici, spuse precipitat doamna Hohlakova, cu un aer grav şi misterios, ieşind din cameră cu Alioşa, n-aş vrea câtuşi de puţin să te influenţez şi nici să ridic vălul de pe ceea ce se petrece

acolo în momentul de faţă, dar intră, te rog, înăuntru şi ai să-ţi dai seama ce lucruri îngrozitoare se întâmpla. Este cea mai fantastică comedie; nu încape nicio îndoială că-i îndrăgostită de fratele dumitale Ivan Fiodorovici, şi în acelaşi timp face tot ce se poate ca să se convingă că-l iubeşte totuşi pe celălalt frate al dumitale, pe Dmitri Fiodorovici. E îngrozitor, nu-i aşa? Am să intru şi eu cu dumneata şi, dacă n-au să mă gonească, am să caut să stau până la capăt.

Capitolul V

O CRIZĂ DE ISTERIE ÎN SALON

În salon, discuţia era pe sfârşite; cu toată fermitatea întipărită pe chipul său, Katerina Ivanovna era peste măsură de agitată. În clipa când Alioşa şi doamna Hohlakova intrară in odaie, Ivan Fiodorovici tocmai se ridicase să plece. Era ceva mai palid ca de obicei şi Alioşa îl cerceta din ochi îngrijorat. Şi pe bună dreptate, deoarece sosise momentul când avea să cunoască în sfârşit dezlegarea unei probleme chinuitoare, a îndoielilor care-l frământau de la o vreme încoace. De mai bine de o lună, în diferite ocazii, ba unul, ba altul căutase să-i argumenteze că Ivan o iubea cu adevărat pe Katerina Ivanovna, şi mai ales că ar fi avut intenţia să i-o „sufle" lui Mitea. Până mai deunăzi ideea aceasta i se păruse cu totul neverosimilă, deşi îi făcuse destul sânge rău. Alioşa ţinea la amândoi fraţii săi şi se gândea cu inima strânsă c-ar putea să existe o rivalitate între dânşii. Cu toate acestea, în ajun Dmitri Fiodorovici îi mărturisise cât era de fericit la gândul că frate-său s-ar putea să-i fie rival, ceea ce, zicea el, îi era de mare folos. Cum şi în ce privinţă? Ca să se însoare cu Gruşenka? Bine, dar aceasta – cel puţin asta era părerea lui Alioşa – ar fi fost într-adevăr o soluţie disperată, ultima la care s-ar fi putut opri. Pe de altă parte, tot până mai deunăzi, crezuse cu tot dinadinsul în dragostea pătimaşă pe care Katerina Ivanovna se îndărătnicea să i-o poarte lui Dmitri – asta însă numai până în ajun. Cine ştie de ce, îi intrase ei în cap că nu poate iubi cu niciun chip un om în genul lui Ivan, ci numai un bărbat ca Dmitri, aşa cum era el, şi oricât de monstruoasă ar fi părut această dragoste... Cu o seară înainte însă, când apăruse în scenă Gruşenka,

Alioşa îşi schimbase întrucâtva părerea. Cuvântul „isterie”, rostit la un moment dat de doamna Hohlakova, îi dăduse o tresărire lăuntrică, deoarece în noaptea aceea, când se crăpa de ziuă, plutind între somn şi trezie, şoptise, ca şi cum ar fi fost încă sub impresia unui vis: „Isterie, curată isterie!” Şi chiar aşa şi era; visase peste noapte toate întâmplările la care asistase în ajun acasă la Katerina Ivanovna. Cu atât mai mult fusese impresionat acum de convingerea nestrămutată cu care doamna Hohlakova susţinea sus şi tare că Katerina Ivanovna îl iubea fără doar şi poate pe fratele lui, Ivan, şi că, în acelaşi timp, căuta să se mintă singură, cu bună ştiinţă; că pretinsa ei dragoste pentru Dmitri nu era decât un joc, un zbucium isteric”, o amăgire, un sentiment iluzoriu, dictat, pasămite, de nu ştiu ce obligaţie de recunoştinţă. „Poate că aşa o fi într-adevăr”, se gândi el. Dar atunci care era situaţia lui Ivan? Alioşa simţea instinctiv că, prin firea ei, Katerina Ivanovna era făcută să domine, iar ca să-şi exercite dominaţia avea nevoie de un bărbat ca Dmitri, în niciun caz de unul pe măsura lui Ivan. Dmitri (chiar dacă asta s-ar fi întâmplat după un răstimp mai îndelungat) putea, în cele din urmă, să-şi plece grumazul, supunându-i-se, „spre fericirea lui”, ceea ce Alioşa aproape că-i şi dorea, pe când Ivan – nu; Ivan niciodată n-ar fi fost în stare să se încline în faţa ei. De altminteri, o asemenea umilinţă nu i-ar fi adus nicidecum fericirea. Cel puţin, asta era părerea pe care mezinul o avea despre Ivan, deşi nici el n-ar fi ştiut să spună de ce. Muncit de aceste gânduri şi îndoieli, Alioşa intră în salon. În momentul când păşea peste prag, însă, îi fulgeră prin minte o altă idee, cu totul neaşteptată: „Dar dacă dânsa nu-l iubeşte nici pe unul, nici pe celălalt?” Trebuie să spunem că Alioşa se simţea prost de câte ori avea asemenea preocupări şi că în ultima lună, de când îl obsedau mereu, îşi făcea imputări la tot pasul. „Ce mă pricep eu în dragoste, de unde şi până unde cunosc atât de bine inima femeilor şi, deci, cum îndrăznesc să trag vreo concluzie?” se mustra el de fiecare dată. Erau totuşi lucruri la care nu se putea să nu se gândească.

Simţea instinctiv că rivalitatea celor doi fraţi ai lui era o problemă mult prea importantă pentru viaţa fiecăruia dintre ei, o problemă de care depindeau multe. „O lighioană care o să înghită altă lighioană”, spusese la un moment dat, în ajun, Ivan, vorbind despre tatăl lor şi despre Dmitri. Prin urmare, Dmitri era în ochii lui „o lighioană”, şi încă de cine ştie câtă vreme. Poate chiar din clipa când o cunoscuse pe Katerina Ivanovna. Probabil că-l luase gura pe dinainte cu cuvintele acestea fără să vrea, ceea ce era cu atât mai semnificativ. În cazul ăsta, cum ar mai putea fi vorba de pace? Nu era oare un motiv în plus de ură şi zavistie în familia lor? Şi apoi, de care dintre ei trebuia să-i fie milă? Şi ce să le dorească? Ţinea deopotrivă la amândoi, dar ce ar fi fost de dorit pentru unul, ca şi pentru celălalt, prinşi cum erau în asemenea cumplite contradicţii? Orice om şi-ar fi pierdut capul, cu atât mai mult el, care, prin firea lui, nu putea să suporte incertitudinea. Dragostea pe care le-o purta avea un caracter activ. Alioşa nu era în stare, atunci când iubea pe cineva, să rămână în pasivitate, trebuia neapărat să-l ajute într-un fel sau altul. Dar ca să ajuţi un om trebuie mai întâi să ştii exact ce vrei, să ştii adică de ce are nevoie şi ce i-ar fi de folos fiecăruia în parte, şi după aceea să procedezi cum e mai bine. Dar ce te faci când în locul unui ţel precis nu găseşti decât incertitudini şi haos? Doamna Hohlakova pomenise mai adineauri de „isterie”, dar ce putea el să înţeleagă din toată isteria aceasta? Era o adevărată harababură, din care nu pricepea nici o iotă măcar!

Dând cu ochii de el, Katerina Ivanovna se arătă încântată şi se grăbi să-l oprească pe Ivan Fiodorovici, care tocmai se ridicase să plece.

— O clipă! Mai stai puţin. Vreau să aud şi părerea unei persoane în care am o încredere oarbă. Katerina Osipovna, rămâi şi dumneata, spuse apoi, adresându-se doamnei Hohlakova. Îl pofti pe Alioşa să ia loc lângă dânsa, faţă în faţă cu doamna Hohlakova, care se aşează alături de Ivan Fiodorovici.

— Acum îi am în jur pe toţi prietenii mei dragi, singurii

mei prieteni de pe lume! rosti ea cu ardoare. Lacrimi sincere de suferinţă tremurau în glasul ei, şi în momentul acela inima lui Alioşa se deschise din nou, plină de simpatie pentru ea. Dumneata, Aleksei Fiodorovici, ai fost ieri de faţă la scena aceea... teribilă şi ai văzut cum m-am purtat. Dumneata, Ivan Fiodorovici, n-ai nici cea mai mică idee de ceea ce s-a întâmplat; el însă a văzut cu ochii lui. Ce o fi crezut despre mine, nu ştiu; atâta ştiu doar: că dacă astăzi s-ar repeta scena de ieri, uite, chiar acum, sentimentele mele ar fi întru totul identice, aş spune aceleaşi vorbe şi m-aş purta exact ca şi atunci. Îţi aminteşti – nu-i aşa, Aleksei Fiodorovici? – tot ce am făcut; ţii minte că la un moment dat ai încercat să mă opreşti... (spunând acestea, se aprinse la faţă şi ochii îi scăpărară în cap). Ei, uite, află acum de la mine, Aleksei Fiodorovici, că nu mă pot împăca defel cu trecutul, te rog să mă crezi pe cuvânt. În clipă de faţă nici nu ştiu măcar dacă-l mai iubesc. Mi-e milă de el, şi mila nu este chiar cea mai bună dovadă de dragoste. Dacă mi-ar fi drag, dacă aş putea să-l mai iubesc aşa cum l-am iubit, poate că nu mi-ar fi milă de el acum, ci l-aş urî...

Glasul i se frânse deodată şi genele îi străluciră, înrourate de lacrimi. Alioşa simţi ca o tresărire lăuntrică: „Fata asta este sinceră şi cinstită şi... într-adevăr nu-l mai iubeşte pe Dmitri!”

— Aşa este, ai dreptate! exclamă doamna Hohlakova.

— Stai puţin, dragă Katerina Osipovna, nu v-am spus încă ceea ce era mai important, adică hotărârea pe care am luat-o astă-noapte. Îmi dau seama că lucrul pe care l-am pus la cale s-ar putea să fie îngrozitor pentru mine, dar ştiu că n-am să-mi calc niciodată – niciodată, vă asigur! – legământul făcut cu mine însămi şi că am să mă ţin de el până la sfârşitul zilelor. Bunul, dragul şi mărinimosul meu sfetnic pe care m-am bizuit totdeauna, ca unul ce cunoaşte atât de bine inima omului, singurul meu prieten din lume, Ivan Fiodorovici, mă aprobă întru totul şi laudă hotărârea la care m-am oprit.... El ştie ce mi-am pus în gând.

— Da, o aprob, rosti Ivan Fiodorovici cu o voce scăzută,

dar fără nicio şovăire.

— Aş vrea totuşi ca şi Alioşa (vai, Aleksei Fiodorovici, te rog să mă ierţi că ţi-am spus aşa!), da, aş vrea ca şi Aleksei Fiodorovici să-mi confirme de faţă cu cei doi prieteni ai mei dacă am sau nu dreptate. Nu ştiu de ce, dar inima îmi spune, dragă Alioşa, frăţiorul meu scump (fiindcă – nu-i aşa? – dumneata eşti scumpul meu frăţior), continuă ea cu însufleţire, cuprinzându-i degetele reci cu mânuţa ei fierbinte, îmi spune mie inima că părerea dumitale, aprobarea dumitale au să mă liniştească, oricât de mari ar fi suferinţele mele, că vorbele pe care le voi auzi din gura dumitale au să-mi aducă alinarea şi au să mă împace cu soarta mea, da, da, aşa îmi spune mie inima!

— Nu ştiu ce vreţi de la mine... răspunse Alioşa, îmbujorându-se. Ştiu doar atât, că vă iubesc şi că în clipa asta vă doresc mai multă fericire decât mie însumi!... Numai că, vedeţi, eu nu mă pricep în treburile de felul acesta... se grăbi el să adauge fără nicio socoteală.

— În treburile de felul acesta, Aleksei Fiodorovici, da, în asemenea treburi, în împrejurarea de faţă, nimic nu preţuieşte mai mult decât cinstea şi datoria şi încă ceva, ce anume n-aş şti să-ţi spun, în orice caz un sentiment înalt, poate mai presus chiar decât datoria. Este vorba de un sentiment covârşitor, care a pus deplină stăpânire pe inima mea şi mă atrage cu o putere irezistibilă. Hotărârea mea este luată şi v-o pot împărtăşi în două cuvinte: chiar dacă s-ar întâmpla ca el să se însoare cu... fiinţa aceea, începu ea solemn, chiar dacă s-ar însura cu femeia aceea pe care n-am s-o pot ierta în vecii vecilor, eu totuşi n-am să-l părăsesc! De azi încolo, puteţi fi siguri, n-am să-l mai părăsesc niciodată, niciodată, vă spun! repetă ea cu un fel de exaltare isterică, bolnăvicioasă, uşor forţată. Ceea ce nu înseamnă c-am să mă ţin pas cu pas după el, că n-am să-l las în pace niciun moment, silindu-l să dea mereu cu ochii de mine; dimpotrivă, intenţia mea e să plec din localitate, să mă mut în alt oraş, indiferent unde, însă toată viaţa, da, toata viaţa am să fiu neîncetat cu gândul la el. Iar când îşi va da seama cât e de nefericit cu femeia aceea – şi asta o

să se întâmple foarte curând – să aibă la cine veni, ştiind c-o să găsească în mine un prieten, o soră... Numai o soră, bineînţeles – fiindcă nimic din ce-a fost între noi nu mai poate fi – dar până la urmă se va convinge, sper, că sora asta este fiinţa cea mai devotata, pe a cărei dragoste se poate bizui până la capăt şi care şi-a jertfit pentru el toată viaţa. Şi sunt sigură c-am să izbutesc, nu se poate, am să fiu atât de stăruitoare, încât va ajunge să mă cunoască în sfârşit, şi atunci o să-mi destăinuiască tot ce zace în sufletul lui, fără să se mai ruşineze de mine! exclamă ea aproape ca într-un delir. Vreau să se închine la mine ca la Dumnezeu – cel puţin atâta îmi datorează şi el, după ce m-a trădat şi după tot ce am avut de suferit ieri din pricina lui. Şi o să vadă atunci c-am să-i rămân credincioasă până la sfârşitul zilelor, cu toate că el şi-a călcat cuvântul faţă de mine şi m-a înşelat. Am să fiu... am să caut să fiu instrumentul fericirii lui (nu ştiu cum să mă exprim mai bine!), resortul, mecanismul fericirii lui, şi asta toată viaţa, da, da, aşa cum vă spun, toată viaţa, în aşa fel ca să se poată bucura de ea cât o mai avea de trăit de aci înainte! Asta-i hotărârea pe care am luat-o! Şi Ivan Fiodorovici îmi dă dreptate.

Gâfâia. Poate că ar fi vrut să-şi mărturisească gândurile cu mai multă demnitate, ceva mai sobru şi mai firesc, dar se grăbise să spună tot ce avea de spus, şi de aceea vorbise fără niciun fel de reticenţe. Cuvintele ei vădeau o juvenilă impetuozitate şi, în acelaşi timp, o puternică surescitare, prilejuită de incidentul din ajun, precum şi de nevoia de a se înălţa în ochii lor. Îşi dădu şi ea seama de asta şi se întunecă deodată la faţă, mijindu-i în ochi o expresie răutăcioasă. Alioşa observă imediat schimbarea şi i se strânse inima de mila. Tocmai atunci se găsi şi Ivan să toarne gaz peste foc.

— Eu n-am făcut decât să-mi exprim o părere, zise el. La oricare altă femeie, această hotărâre ar fi părut exagerata şi i-ar fi zdrobit inima. Ceea ce nu e cazul cu dumneata. Alta în locul dumitale nu ar fi avut dreptate, dumneata însă o ai. Nu ştiu cum aş putea să lămuresc acest lucru, dar îmi

dau seama că eşti perfect sinceră, şi de aceea îţi dau dreptate...

— Da, dar numai pentru un minut... Şi ce înseamnă minutul acesta? Jignirea pe care a suferit-o ieri, iată ce, nimic altceva! exclamă doamna Hohlakova, care, deşi îşi propusese să nu se amestece în niciun fel, îşi pierduse răbdarea şi intervenise brusc în discuţie, părerea ei fiind cea mai aproape de adevăr.

— Da, da, aşa este, continuă Ivan cu aprindere, furios că fusese întrerupt. Aşa este, dar dacă în cazul altei femei minutul acesta putea fi determinat numai de impresia scenei de ieri şi ar fi durat exact un minut, cunoscând firea Katerinei Ivanovna, sunt convins că pentru dânsa o să dureze toată viaţa. Ceea ce pentru alţii n-ar fi decât o vorbă în vânt pentru dânsa va rămâne pururea o datorie sfântă, grea, chiar apăsătoare, dar fără doar şi poate nestrămutată. Sentimentul datoriei împlinite va fi hrana sa sufletească! De aci înainte, viaţa dumitale, Katerina Ivanovna, va fi ocupată cu contemplarea dureroasă a propriilor dumitale sentimente, a eroismului şi a suferinţei de care ai avut parte. Odată şi odată însă, suferinţa trebuie să se domolească, pentru a se transforma într-o dulce contemplare a unei hotărâri realizate cu consecvenţă până la capăt, o hotărâre orgolioasă în fond, pentru că s-a născut din orgoliu, şi, în orice caz, presupune mult curaj din partea dumitale. Oricum ar fi, dumneata ai să învingi până la urmă, şi conştiinţa acestei biruinţe îţi va da cea mai deplină satisfacţie, în felul acesta ajungând să te împaci şi cu restul...

Nu era greu să-ţi dai seama că Ivan vorbeşte cu necaz şi c-o făcea cu un anumit scop, ba, mai mult chiar, nici măcar nu căuta să ascundă intenţia ironica

— Vai, Doamne, dar e cu totul altceva, cu totul altceva! îl întrerupse din nou doamna Hohlakova.

— Aleksei Fiodorovici, vorbeşte dumneata! Trebuie, trebuie neapărat să cunosc şi părerea dumitale! exclamă Katerina Ivanovna, izbucnind în plâns.

Alioşa se ridică imediat în picioare.

— Nu-i nimic, nu-i nimic! îngăimă ea printre lacrimi, sunt nervoasă după o noapte întreagă de insomnie, dar alături de doi prieteni buni, ca dumneata şi fratele dumitale, mă simt încă tare... pentru că ştiu că voi doi n-o să mă părăsiţi niciodată...

— Din păcate, chiar mâine trebuie să plec la Moscova, aşa încât o să ne luăm rămas-bun pentru mai multă vreme... N-am ce face... o anunţă din senin Ivan Fiodorovici.

— Mâine chiar, la Moscova?! exclamă Katerina Ivanovna cu figura crispată. Ah, Doamne, ce fericire! adăugă apoi cu glasul schimbat şi cu ochii zvântaţi de lacrimi.

De la o clipă la alta se petrecuse în ea o transformare atât de neaşteptată, încât Alioşa nu ştia ce să mai creadă: acum nu mai vorbea o tânără fată jignită de moarte, care până mai adineauri se zbuciumase cu inima însângerată, ci o femeie cu desăvârşire stăpână pe sine, care, judecind după înfăţişare, părea mulţumită, dacă nu chiar încântată.

— O, să nu-ţi închipui cumva că sunt fericită pentru că pleci, bineînţeles că nu! se corectă ea imediat cu cel mai fermecător zâmbet al unei femei de lume. Sunt convinsă că unui prieten ca dumneata nici n-ar putea să-i treacă prin gând una ca asta; dimpotrivă, nici nu-ţi dai seama ce rău îmi pare că sunt nevoită să mă lipsesc de prezenţa dumitale (spunând aceasta, se repezi la Ivan, să-i strângă cu efuziune mâinile), dar mă bucur din toată inima c-o să ai prilejul să vorbeşti personal cu mătuşa mea şi cu Agaşa, şi o să le poţi înfăţişa situaţia în care mă aflu în momentul de faţă în toată grozăvia ei. Agaşei te-aş ruga chiar să-i spui totul cinstit, deschis, însă nu ştii ce nenorocită am fost, şi ieri, şi azi-dimineaţă, şi cât m-am frământat gândindu-mă cum să fac să le împărtăşesc vestea asta cumplită... Pentru nimic în lume nu mă simt în stare să aştern pe hârtie tot ce s-a întâmplat ieri... Dar, dacă-i vorba să pleci dumneata, o să-mi vină mai uşor să le scriu, ştiind c-ai să fii şi dumneata acolo în momentul când au să deschidă scrisoarea mea şi o să le poţi da toate explicaţiile. O, ce fericită sunt! Dar, bineînţeles, numai din pricina asta,

te rog să mă crezi. Fiindcă nimeni nu te-ar putea înlocui pe dumneata... Mă duc să le scriu... încheie ea brusc, pregătindu-se să iasă din odaie.

— Şi Alioşa? Cum rămâne cu părerea lui Aleksei Fiodorovici, pe care ziceai că ţii atât de mult s-o cunoşti? întrebă doamna Hohlakova, puţin iritată, cu o nuanţă sarcastică în glas.

— N-am uitat de ea, răspunse Katerina Ivanovna, oprindu-se locului, dar nu înţeleg de ce eşti atât de pornită împotriva mea tocmai acum, când vezi şi dumneata ce se întâmplă, Katerina Osipovna? îi reproşa ea cu amărăciune şi mânie. Am spus şi repet: am nevoie de sfatul său, mai mult chiar, ţin cu tot dinadinsul să cunosc ultimul său cuvânt! Şi am să fac exact aşa cum va hotărî că-i mai bine, ca să-ţi dai seama cât preţuieşte pentru mine părerea dumitale, Aleksei Fiodorovici... Dar ce ai?

— Niciodată n-aş fi crezut, niciodată nu mi-aş fi putut închipui una ca asta! exclamă Alioşa îndurerat.

— Ce anume?

— Cum se poate, când te-anunţă că pleacă la Moscova, să te arăţi atât de fericită? Ai făcut-o intenţionat! Pe urmă ai căutat să-i explici că, de fapt, nu-i chiar o fericire atât de mare, ci că, dimpotrivă, îţi pare rău că pierzi... un prieten, dar şi asta tot intenţionat ai spus-o... aşa, ca la teatru, pur şi simplu ai jucat o comedie!

— Cum, ca la teatru?... Ce înseamnă asta? se încruntă Katerina Ivanovna, îmbujorându-se toată.

— Oricât ai spune că-l regreţi ca prieten, nu te-ai ferit, totuşi, să-i trânteşti în faţă că-ţi pare foarte bine că pleacă, îngăimă Alioşa, care stătea mai departe în picioare, aşa cum rămăsese de când se ridicase de pe divan.

— Nu înţeleg ce vrei să spui...

— Nici eu... în momentul acesta parcă mi s-a luminat deodată totul... îmi dau seama că nu mă exprim cum trebuie, dar până la urmă trebuie să spun tot ce am de spus... continuă el, cu o voce tremurătoare, sugrumată de emoţie. Acum sunt convins că dumneata nu-l iubeşti pe Dmitri...şi nici nu l-ai iubit vreodată... Şi cred că nici el nu

te iubeşte... Şi n-a fost niciodată îndrăgostit de dumneata... poate cel mult te-a respectat... Nu ştiu cum am curajul să spun toate astea, dar odată şi odată tot trebuie să dea cineva pe faţă adevărul... fiindcă aici, cum văd, nimeni nu îndrăzneşte să spună adevărul...

— Adevărul? Care adevăr? îl întrerupse Katerina Ivanovna într-o izbucnire aproape isterică.

— Adevărul...îngăimă Alioşa, ca şi cum s-ar fi prăbuşit în gol. Cheamă-l pe Dmitri – am să-l scot din pământ dacă-i nevoie – să vină aici, să te ia de mână, apoi să-l ia de mână pe Ivan şi să vă unească pe vecie. Dumneata îl chinuieşti pe Ivan pentru că ţii la el... îl faci să sufere pentru că, de fapt, pe Dmitri nu-l iubeşti cu adevărat, e mai curând un fel de isterie... pentru că aşa ţi-a intrat în cap...

Alioşa se opri brusc şi nu mai scoase niciun cuvânt.

— Eşti... eşti... un copil descreierat! Asta eşti! i-o reteză scurt Katerina Ivanovna, palidă la faţă şi cu gura strâmbată de furie.

Ivan Fiodorovici pufni a râs şi se sculă în picioare, ţinând pălăria în mână.

— Te înşeli, Alioşa, băieţaşule! rosti el cu expresie pe care Alioşa nu avusese până atunci prilejul s-o vadă pe chipul său, o expresie juvenilă de deplină sinceritate, împletită cu o emoţie spontană, vie, nestăvilită. Katerina Ivanovna nu m-a iubit niciodată! Totuşi, ştia c-o iubesc, deşi nu i-am mărturisit niciodată dragostea mea; ştia, dar nu m-a iubit. Şi nici nu cred că m-a considerat prieten vreodată, în niciun moment; este o femeie prea orgolioasă ca să aibă nevoie de prieteni. Mă ţinea lângă dânsa numai ca să se răzbune. Eu eram silit să plătesc toate jignirile, toate insultele pe care le-a avut de suportat zi de zi, tot timpul, din partea lui Dmitri, de la prima lor întâlnire... De atunci chiar i-a rămas ca un ghimpe în inimă, fiindcă de la prima lor întâlnire a trebuit să fie insultată. Aşa e ea făcută! Şi-n tot acest timp menirea mea a fost s-o ascult vorbindu-mi necontenit despre dragostea sa pentru Dmitri. Acum plec, dar să ştii, Katerina Ivanovna, că de fapt dumneata pe el îl iubeşti, poţi să mă crezi pe cuvânt. Cu

cât te insultă mai greu, cu atât eşti mai îndrăgostită de dânsul. Probabil că-i ceva morbid la mijloc, aş spune chiar isteric. Fiindcă dumneata îl iubeşti aşa cum e, şi numai aşa îl iubeşti, pentru că te jigneşte. Dacă s-ar îndrepta cumva, sunt convins că l-ai părăsi numaidecât şi nici nu te-ai mai gândi măcar la dânsul. Dumneata ai nevoie de el ca să te poţi extazia în fiece clipă de eroismul de care dai dovadă, rămânându-i credincioasă, şi în acelaşi timp să-i poţi reproşa necontenit necredinţa lui. Tot ce faci dumneata e numai din orgoliu. O, nu mă îndoiesc câtuşi de puţin că te simţi într-adevăr umilită, înjosită, dar nimeni nu-i de vină decât orgoliul dumitale... Sunt prea tânăr şi te-am iubit din toată inima. N-ar fi trebuit să-ţi spun toate astea, ar fi fost poate mai demn din partea mea să plec fără un cuvânt, îmi dau seama, şi te-aş fi scutit totodată de o jignire în plus. Dar plec departe acum, şi nu cred c-am să mă mai întorc vreodată aici. Ne despărţim pentru totdeauna... Sunt sătul de atâtea istericale... Şi cu asta am terminat, nu ştiu ce-aş mai avea de spus... Rămâi cu bine! N-aş vrea să fii supărată pe mine cumva, fiindcă, te rog să mă crezi, sunt de o mie de ori mai pedepsit decât dumneata; numai faptul că n-am să te mai văd niciodată, şi încă-i destul. Rămâi cu bine! Nu-mi da mâna, n-am nevoie. Ai fost prea conştientă atâta timp cât m-ai chinuit ca să te pot ierta. Poate, cine ştie, mai încolo cândva, am să te iert totuşi, dar acum n-am ce face cu mâna dumitale. *Den Dank, Dame, begehr ich nicht!*[47] adăugă el cu un zâmbet silit, dovedind astfel, spre surprinderea tuturor, că şi el obişnuia să-l citească pe Schiller, ba chiar să-l recitească de atâtea ori, încât să-i înveţe pe de rost poeziile, lucru pe care până atunci Alioşa niciodată nu şi l-ar fi putut închipui. Cu aceste cuvinte, Ivan ieşi din salon fără să-şi ia rămas-bun măcar de la stăpâna casei, doamna Hohlakova. Alioşa îşi frângea disperat mâinile.

— Ivan, vino înapoi! îl strigă el pierdut. Nu, nu, ştiu, pentru nimic în lume n-o să se mai întoarcă! rosti apoi, ca

47 N-am, doamnă, nevoie de nicio răsplată! (germ.); din poezia Mănuşa de Fr. Schiller; în româneşte de I.C. Mătăsaru.

săgetat de un gând copleşitor. Şi numai eu, numai eu sunt de vină, eu am început! Cu câtă răutate a vorbit Ivan şi ce urât! A fost nedrept şi veninos... continuă Alioşa, care părea că începuse să delireze.

Katerina Ivanovna se răsuci pe loc şi ieşi din odaie.

— N-ai făcut nimic rău, fii pe pace, ai fost un înger, zău, un înger adevărat, îi şopti încântată doamna Hohlakova tânărului, care se frământa neîmpăcat. Am să fac tot ce-mi stă în putere ca să-l împiedic să plece la Moscova...

Şi pentru ca disperarea în care se zbătea Alioşa să fie şi mai cumplita, gazda părea transfigurată de bucurie. În momentul acela Katerina Ivanovna intră din nou în salon, ţinând în mână două hârtii de câte o sută de ruble.

— Am o mare rugăminte la dumneata, Aleksei Fiodorovici, începu ea cu un glas în aparenţă liniştit şi molcom, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Acum o săptămână – da, aşa mi se pare, acum o săptămână a fost – Dmitri Fiodorovici, probabil împins de mânie, a avut o ieşire foarte urâtă faţă de cineva pe care l-a umilit pe nedrept. Există undeva, pe aici, un local rău famat, un fel de tavernă. Acolo s-a întâlnit cu un fost ofiţer, un căpitan, omul de încredere al tatălui dumitale, care se foloseşte de el ca să-i aranjeze anumite afaceri. Nu ştiu ce o fi avut Dmitri Fiodorovici cu căpitanul ăsta, că era furios pe el, mai mult n-aş putea să-ţi spun. Cum l-a văzut însă, l-a înşfăcat de barbă, l-a scos afară din local şi, fără să ţină seama că era atâta lume în jur, l-a târât aşa prin mijlocul străzii, punându-l într-o situaţie cât se poate de umilitoare. Se pare că băiatul ofiţerului, un copil de şcoală, care era acolo de faţă, s-a luat după ei, plângând şi rugându-se de Dmitri Fiodorovici să-l cruţe pe taică-său; se ducea când la unul, când la altul, cerând cu lacrimi în ochi ajutor, dar toată lumea râdea. Iartă-mă, Aleksei Fiodorovici, dar de câte ori îmi amintesc de asta şi mă gândesc că el a fost capabil să facă un lucru atât de ruşinos, mă cuprinde indignarea... aşa ceva numai Dmitri Fiodorovici poate fi în stare să facă la mânie... când e robit de patimile lui!... Nici măcar nu pot să povestesc ca lumea... Mereu pierd şirul.

Am căutat să mă interesez de nenorocitul acela şi am aflat că este un biet om amărât ca vai de el şi că se numeşte Sneghirev. Nu ştiu ce-o fi făcut de l-au dat afară din armată... Şi acum se zbate în cea mai neagră mizerie, cu o casă întreagă de copii, dintre care unii bolnavi, şi o nevastă care, după câte mi s-a spus, nu e în toate minţile. Locuieşte de mult în oraş şi-şi câştigă şi el pâinea cum poate, copiază diferite acte, dar cu ce agoniseşte abia dacă-şi ţine zilele. M-am uitat la dumneata... adică m-am gândit, nu ştiu ce am de mă încurc mereu aşa... Aleksei Fiodorovici, dragul meu Aleksei Fiodorovici, aş vrea să te rog pe dumneata să-ţi faci drum până acolo şi să cauţi să intri, sub un pretext oarecare, la el în casă, adică la fostul ofiţer – of, Doamne, iarăşi m-am încurcat! – şi cât se poate de delicat şi cu toate menajamentele, aşa cum ştii numai dumneata (Alioşa roşi brusc), să-i dai acest ajutor, două sute de ruble. O să primească... adică o să-l convingi dumneata să primească... Sau nu, cum să facem? Vezi, nu este vorba de o despăgubire pentru ce a pătimit. N-am câtuşi de puţin intenţia să-l plătesc ca să renunţe la proces (se pare c-ar avea de gând să depună o plângere împotriva lui Dmitri Fiodorovici), nu, totul porneşte numai dintr-un sentiment de milă, din dorinţa de a-i da o mână de ajutor, mână pe care i-o întinde logodnica lui Dmitri Fiodorovici, nicidecum el... într-un cuvânt, cred că ştii dumneata ce să-i spui... M-aş duce chiar eu, dar sunt convinsă că dumneata o să te descurci mai bine decât mine. Locuieşte în strada Ozernaia, în casa precupeţei Kalmîkova... Te rog din suflet, Aleksei Fiodorovici, fă asta pentru mine; şi acum... trebuie să plec, mă simt cam obosită... La revedere.

Şi, întorcându-se brusc, dispăru după draperie, înainte ca Alioşa să fi apucat să sufle o vorba, deşi dorea cu tot dinadinsul să-i mai spună ceva. Poate să-i ceară iertare, să-i arate că numai el era vinovat, orice, numai să-i spună ceva. Inima i se frângea de durere şi n-ar fi vrut să plece aşa, fără un singur cuvânt. Doamna Hohlakova îl luă însă de braţ şi-l trase după dânsa afară. În antreu se opri ca să-l mai ţină de vorba, întocmai ca la venire.

— E mândră, caută pe cât poate să se stăpânească, dar e o inimă de aur, o fiinţă încântătoare, mărinimoasă! îi şopti gazda. O, nu poţi să-ţi închipui ce dragă îmi e, mai ales, uneori, şi ce bine, ce bine îmi pare din nou în clipa de faţă! Dragul meu Aleksei Fiodorovici, dumneata n-ai de unde să ştii, dar noi toţi, toţi, şi eu, şi cele două mătuşi ale ei, toată lumea, chiar şi Lise, de o lună încoace, nu dorim altceva şi nu ne rugăm lui Dumnezeu decât să se despartă odată de scumpul dumitale frăţior, Dmitri Fiodorovici, care nici habar n-are de ea şi n-o iubeşte nici măcar atâtica, şi să se mărite cu Ivan Fiodorovici, un băiat admirabil, cult, care o pierde din ochi de dragă ce-i este. Am pus la cale un adevărat complot şi poate numai din pricina asta nu m-am hotărât încă să plec...

— Dar aţi văzut cum a plâns, s-a simţit atât de jignită! protestă Alioşa.

— Să nu te încrezi niciodată în lacrimile unei femei, ascultă-mă pe mine, Aleksei Fiodorovici. în cazurile astea mă declar totdeauna împotriva femeii şi cred că dreptatea-i de partea bărbatului!

— Mamă, dumneata ai să-l strici până la urmă, vrei pesemne să-l nenoroceşti! se auzi de după uşă glăsciorul subţiratic al Lizei.

— Nu, nu! Eu sunt de vină, numai eu! se tângui nemângâiat Alioşa şi, cuprins de o copleşitoare ruşine pentru ieşirea lui de adineauri, îşi acoperi faţa cu mâinile.

— Dimpotrivă, ai fost un înger, crede-mă, un înger! Am spus şi o repet de o mie de ori!

— Mamă, de ce zici c-a fost un înger? se înfiripă din nou glăsciorul Lizei.

— Când am văzut toate astea, nu ştiu de ce am avut deodată impresia că-l iubeşte, de fapt, pe Ivan, continuă Alioşa, ca şi cum n-ar fi auzit întrebarea ei, şi atunci, fără să vreau, mi-a scăpat prostia aceea... ce o să se întâmple, Doamne, ce o să fie?

— Cu cine, cu cine? se amestecă din nou în vorbă Lise. Mamă, vrei să mă omori cu zile. Te întreb mereu, şi matale nici nu te gândeşti să-mi răspunzi!

În momentul acela servitoarea dădu buzna pe uşă.

— Vai, coniţă, i-e rău Katerinei Ivanovna... plânge... se zbate, are o criză de nervi...

— Dar ce s-a întâmplat? strigă Lise, de astă dată alarmată de-a binelea. Mamă, să vezi că până la urmă o să am eu o criză în locul ei!

— Lise, pentru numele lui Dumnezeu, nu ţipa, vrei să mă omori? Sunt lucruri pe care la vârsta ta nu se cade încă să le cunoşti şi care nu îi interesează decât pe oamenii mari; lasă, că vin eu mai încolo să-ţi spun tot, adică atâta cât se poate. O, Doamne, mă duc, trebuie să mă duc!... Să ştii că-i un semn bun dacă are o criză, Aleksei Fiodorovici, ascultă-mă pe mine, nici nu-ţi închipui ce lucru excelent poate fi o criză de nervi! E tocmai ce-i trebuia. În asemenea cazuri, mă declar totdeauna împotriva femeilor, n-am să mă pot împăca niciodată cu lacrimile şi cu istericalele astea muiereşti. Iulia, dă fuga şi spune-i că vin numaidecât. Cine-i de vină decât dumneaei dacă Ivan Fiodorovici şi-a luat lumea în cap şi a plecat?! Dar până la urmă să ştii că n-o să plece la Moscova. Lise, pentru Dumnezeu, nu mai ţipa! A, da, nu ţipi tu, eu am ţipat, iart-o pe mămica ta, dar sunt atât de fericită, fericită, fericită! Ai văzut, Aleksei Fiodorovici, ce tânăr părea Ivan Fiodorovici adineauri, când a ieşit din salon? A spus tot ce a avut de spus şi a plecat! Îl consideram un savant, un om care a trecut pe la universitate şi, când colo, cine s-ar fi aşteptat să-l audă vorbind cu atâta căldură şi sinceritate, cu atâta prospeţime, ca un tânăr fără experienţă, tânăr, tânăr de tot, şi atât de frumos, atât de frumos cum numai dumneata puteai să vorbeşti... Şi poezia aceea germană, puteam să jur că eşti chiar dumneata! Alerg, Aleksei Fiodorovici, vezi, grăbeşte-te şi dumneata să te achiţi de misiunea ce ţi s-a dat şi caută să fii cât mai repede îndărăt. Lise, nu ai nevoie de nimic? Pentru Dumnezeu, nu-l mai reţine pe Aleksei Fiodorovici niciun moment, lasă, c-o să se întoarcă îndată la tine...

Doamna Hohlakova se îndură, în sfârşit, să plece. Înainte de a ieşi din casă, Alioşa încercă să deschidă uşa Lizei.

— Pentru nimic în lume! protestă fata. Acum chiar că nu mai vreau să te văd. Vorbeşte prin uşă. Ia spune, cum se face c-ai ajuns îngeraş? Atâta vreau să ştiu.

— Dintr-o prostie, Lise, şi încă ce prostie! Te las acum!

— Nu pleca!

— Lise, nici nu-ţi închipui ce-i pe sufletul meu! Vin îndată, dar să ştii că mi s-a întâmplat o mare, mare nenorocire! şi Alioşa se năpusti pe uşă afară, în stradă.

Capitolul VI

O ALTĂ CRIZĂ DE ISTERIE, ÎNTR-O IZBĂ

Era într-adevăr grozav de nenorocit, aşa cum nu i se mai întâmplase decât rareori până atunci. Nu putea să înţeleagă ce-l apucase să intervină într-un chip atât de stupid, „auzi ce nerozie am fost în stare să fac, şi încă într-o chestiune de ordin sentimental! Ce mă pricep eu în treburile astea, ce-aş putea să înţeleg din ele?” se mustra el poate pentru a suta oară în ziua aceea, simţind cum îi dogoresc obrajii. „Vai, ce ruşine! Şi ruşinea încă n-ar fi fost nimic, ce-am căutat am găsit, şi pe drept cuvânt; din păcate, însă, cine ştie ce alte necazuri cumplite au să se mai işte de aici, şi toate numai din pricina mea... Şi când mă gândesc că stareţul Zosima m-a trimis să împac oamenii şi să-i unesc! Asta se cheamă, oare, a-i uni?” Şi, aducându-şi aminte din nou cum „le unise mâinile”, îi veni să intre în pământ de ruşine. „Am fost de bună-credinţă, de cea mai perfectă bună-credinţă, numai că altă dată n-ar strica să fiu ceva mai inteligent”, hotărî în sinea lui, fără a schiţa măcar un zâmbet în faţa acestei concluzii neaşteptate. Misiunea pe care Katerina Ivanovna i-o încredinţase îi îndrumă paşii spre strada Ozernaia, iar întâmplarea făcea ca frate-său Dmitri să locuiască în acelaşi cartier, pe o străduţă învecinată. Îşi propuse, aşadar, ca, înainte de a se duce la căpitan, să se abată în orice caz şi pe la dânsul, deşi presupunea că n-o să-l găsească acasă. Bănuia c-o să se ascundă de el; cu orice preţ însă trebuia să dea de urma lui. Timpul trecea; şi de când plecase de la mănăstire, clipa de clipă, necontenit fusese cu gândul la bătrânul stareţ, care se stingea din viaţă.

În acelaşi timp, mai era un lucru care îl preocupa cu deosebire, o bănuială pe care i-o trezise rugămintea adresată de Katerina Ivanovna; aceasta pomenise la un moment dat despre un copil de şcoală, băiatul căpitanului cu pricina, care, zicea dânsa, alergase după taică-său, plângând în hohote, şi în aceeaşi clipă lui Alioşa îi trecuse prin gând că nu putea să fie de bună-seamă altul decât ştrengarul care-l muşcase de deget, în vreme ce îl tot descosea, vrând să afle cu ce-i greşise. Era aproape sigur că nu putea fi decât acelaşi băiat, deşi n-ar fi putut să spună pe ce se bizuia certitudinea lui. Preocupările acestea, străine de frământarea ce îl obsedase până atunci, izbutiră pentru câteva clipe să-i abată într-altă parte atenţia, şi Alioşa hotărî în sinea lui să nu se mai gândească la „nenorocirea pe care o dezlănţuise”, şi nici să se mai zbuciume atâta, chinuit de regrete zadarnice; să facă ce avea de făcut, şi ce o fi să fie! şi-n felul acesta mai prinse un pic de curaj. În clipa când cotea spre ulicioara unde locuia Dmitri, îl răzbi deodată foamea; scoase din buzunar franzeluţa pe care o luase de acasă şi se ospătă. Şi odată cu asta se simţi mai întremat.

Dmitri nu era acasă. Gazdele – un bătrân tâmplar, nevastă-sa şi fecioru-său – îl priviră cam bănuitori. „De două zile n-a mai dat pe acasă, o fi plecat undeva”, se mulţumi să răspundă unchiaşul la stăruinţele lui. Alioşa îşi dădu seama că tâmplarul fusese dăscălit să-i răspundă aşa. La întrebarea lui dacă nu cumva era la Gruşenka, sau poate se ascundea iarăşi la Foma (intenţionat căutase să le arate că e la curent cu aceste intimităţi) gazdele îl priviră aproape îngrozite. „Îi ţin partea, înseamnă deci că-l iubesc, se gândi Alioşa; asta nu-i rău.”

În sfârşit, izbuti să găsească pe strada Ozernaia casa precupeţei Kalmîkova, o magherniţă dărăpănată şi povârnită într-o rână, cu trei ferestre spre stradă şi o curte plină de gunoaie, în mijlocul căreia adăsta, stingheră, o vacă. Uşa de la intrare dădea într-o tindă; în odaia din stânga locuiau gazdele – o bătrână cu fiică-sa, destul de vârstnică şi ea, şi, pe cât se părea, la fel de surde

amândouă. La întrebarea lui – pe care se văzu silit s-o repete de câteva ori – dacă stătea cumva acolo căpitanul Sneghirev, una dintre ele se dumiri în sfârşit că era vorba de chiriaşii lor şi-i arătă cu degetul uşa de vizavi, care răspundea tot în tindă. Locuinţa în care se aciuase fostul ofiţer era, de fapt, o izbă ţărănească. Alioşa pusese tocmai mâna pe clanţă, dând să deschidă uşa, când se opri mirat de liniştea mormântală ce domnea înăuntru. Ştia totuşi din spusele Katerinei Ivanovna că Sneghirev locuia cu familia. „Ori dorm, ori poate că m-au auzit venind şi aşteaptă să deschid; mai bine să bat la uşă”, se gândi el, şi ciocăni uşor. În sfârşit, după câteva clipe, cineva dinăuntru se învrednici să-i răspundă.

— Cine-i acolo? strigă tare un glas care încerca să pară mânios.

Alioşa împinse uşa şi păşi peste prag. Odaia în care intrase era destul de încăpătoare, deşi ticsită de oameni şi de calabalâcuri. În stânga se desluşea un uriaş cuptor rusesc de ţară. De la cuptor şi până la fereastra din stânga, din perete în perete, era întinsă o frânghie pe care se zvântau tot soiul de cârpe. De o parte şi de alta, lipite de perete, se aflau două paturi, acoperite cu pături croşetate. Pe unul dintre ele se lăfăiau patru perne îmbrăcate în stambă, puse teanc una peste alta, după mărime, în timp ce pe cel din dreapta nu se zărea decât o singură perniţă mică. Colţul din fund, din aceeaşi parte, era mascat de o perdea sau un cearşaf întins tot pe o frânghie. Acolo era dosit încă un pat, înjghebat dintr-o laviţă alăturată de un scaun, O masă rustică de brad, pătrată, stătea împinsă spre fereastră din mijloc. Cele trei ferestre, fiecare cu câte patru ochiuri de geam verzui şi năclăite de murdărie, erau închise ermetic, nelăsând să răzbată înăuntru niciun firicel de aer şi nici suficientă lumină. Pe masă se aflau o tigaie cu nişte resturi de omletă, o felie de pâine din care muşcase cineva şi un clondir de o jumătate de litru, pe fundul căruia mai stăruia un dram de fericire pământească. Lângă patul din stânga, pe un scaun, şedea o femeie cu aere de cucoană, îmbrăcată într-o rochie de

stambă. Era trasă la faţă şi gălbejită; obrajii ei scofâlciţi dădeau în vileag de la prima ochire că era vorba de o persoană suferindă. Dar ceea ce-l izbi dintru început pe Alioşa fu privirea sărmanei cucoane: nedumerită şi totodată plină de ifose. Tot timpul, de altfel, cât musafirul se întreţinu cu stăpânul casei, bolnava nu încetă să-şi plimbe de la unul la altul ochii ei mari, căprui, care oglindeau aceeaşi trufaşă mirare. Alături de ea, la ferestruica din stânga, stătea o fată tânără, lipsită de orice farmec, cu părul roşcat şi rar, îmbrăcată sărăcăcios, dar curăţel. Alioşa observă că-l măsura cu dispreţ. La dreapta, tot lângă pat, se zărea încă o făptură de sex feminin. O biată fiinţă oropsită, de vreo douăzeci de ani, gheboasă şi beteagă, care, după cum află mai apoi Alioşa, avea amândouă picioarele anchilozate. Două cârje stau rezemate în ungherul dintre pat şi perete. Fata îl învălui într-o privire plină de blândeţe; avea nişte ochi nespus de frumoşi şi de blajini. La masă, înghiţind ultimul dumicat din omletă, şedea un domn roşcovan de vreo patruzeci şi cinci de ani, mai mult scund decât înalt, uscăţiv şi firav la trup, cu o bărbuţă rară, roşcată, care semăna grozav cu un ghem zbârlit de câlţi (asemănarea aceasta şi mai cu seamă porecla „şomoiog de câlţi”, după cum îşi aminti mai apoi Alioşa, îi răsăriseră în minte din primul moment). Era, probabil, cel care-l întrebase: „Cine-i acolo?” fiindcă alt bărbat nu se mai afla în odaie. În clipa când Alioşa intră înăuntru, omul sări numaidecât de la masă şi, ştergându-se în pripă la gură cu un şervet rupt, se grăbi să-i iasă înainte.

— Un călugăr care umblă cu cerşitul pentru mânăstire; a şi găsit cine să-l miluiască! pufni fetişcana care stătea în picioare în colţul din stânga al camerei.

Insul, care se repezise să-şi întâmpine oaspetele, se răsuci pe călcâie spre ea şi, cu un glas întretăiat de emoţie, răspunse:

— Ba nu, stimată Varvara Nikolaevna, e vorba de altceva! Cum de n-aţi ghicit, preaonorată duducuţă? Apoi, întorcându-se către Alioşa: îmi daţi voie, cucoane, nu vă fie

cu supărare, să vă întreb, la rândul meu, ce v-a îndemnat, mă rog dumneavoastră, să vizitaţi aceste... subterane?

Alioşa îl privi cu atenţie; nu-şi amintea să-l fi văzut vreodată până atunci. Avea ceva colţuros în figură, ceva răvăşit şi surescitat. Precum se vede, trăsese binişor la măsea, deşi nu era chiar beat. Părea arogant şi în acelaşi timp – lucru ciudat – fricos ca un iepure. Arăta ca un om care pătimise multă vreme şi fusese din plin umilit, dar care acum ar fi vrut să scoată capul în lume. Sau, mai curând, ca un om care abia aşteaptă să te lovească, dar în acelaşi timp se teme să nu-l cotonogeşti tu. În felul său de a vorbi, până şi-n glasul cu ascuţimi supărătoare urechii se simţea ceva deosebit, un fel de umor dement, uneori maliţios, alteori timid, inegal şi cu intermitenţe. Întrebase despre „subterane” tremurând tot, cu ochii holbaţi şi băgându-se în sufletul lui Alioşa, care, fără să vrea, se dăduse un pas înapoi. Purta o haină ieftină de nanchin, de culoare deschisă, cârpită şi pătată peste tot şi prea largă pentru el. Pantalonii în carouri avuseseră probabil şi ei cândva o culoare deschisă, care de mult nu mai era la modă. Dintr-o stofă subţire, mototoliţi, stăteau parcă să se ridice pe picior, ca şi cum i-ar fi rămas prea scurţi, ca la un copil în creştere.

— Numele meu e... Aleksei Karamazov... se prezentă încurcat Alioşa.

— Ne-am dat din primul moment seama, mă rog dumneavoastră, cucoane, îi răspunse prompt insul, arătându-i astfel că ştia cu cine are de-a face chiar dacă nu şi-ar fi declinat numele. Îmi daţi voie să mă prezint şi eu: căpitanul Sneghirev. Am dori, totuşi, nu vă fie cu supărare, să cunoaştem şi noi motivul ce v-a determinat să...

— Eram, aşa, în treacăt pe aici. Voiam să vă spun vreo două cuvinte, ceva personal... Dacă-mi permiteţi...

— În cazul acesta, mă rog dumneavoastră, aveţi aici un scaun. Poftiţi de staţi. Ştiţi, cum se spunea în comediile de odinioară: „Poftiţi de staţi!” şi, trecând imediat la faptă, căpitanul întinse mâna spre un scaun liber (un scaun rustic de brad, necapitonat) şi-l împinse în mijlocul camerei; apoi,

luând încă unul aidoma pentru el, se aşează în faţa lui Alioşa atât de aproape, încât li se atingeau genunchii.

— Nikolai Ilici Sneghirev, mă rog dumneavoastră, fost căpitan de infanterie în armata rusească, deşi stigmatizat din pricina viciilor sale degradante, totuşi căpitan. De fapt, ar trebui acum să mă numesc „Mă rog dumneavoastră” în loc de Sneghirev, întrucât, începând din a doua jumătate a vieţii, cucoane, am început să folosesc această formula. Mă rog dumneavoastră, este apanajul umilinţei, cucoane.

— Ai dreptate, zâmbi Alioşa. Se naşte însă întrebarea dacă apanajul ăsta e involuntar sau folosit cu bună ştiinţă.

— Dumnezeu mi-e martor că nu poate fi decât involuntar. Niciodată n-am tămâiat pe nimeni cu „mă rog dumneavoastră”. M-am prăbuşit însă, la un moment dat, şi când m-am sculat de jos vorbeam cu „mă rog dumneavoastră”. Şi asta-i tot din voinţa Celui-de-Sus. Cum văd, vă interesează problemele de actualitate, cucoane. Aş vrea totuşi să ştiu prin ce am izbutit să trezesc curiozitatea domniei voastre, ca să binevoiţi a-mi face această vizită, deşi, după cum vedeţi, condiţiile în care locuiesc nu-mi îngăduie să ofer cuiva ospitalitate.

— Am venit pentru ... istoria aceea...

— Care istorie? îl întrerupse nerăbdător fostul ofiţer.

— Ştiţi... e vorba de incidentul acela dintre dumneata şi fratele meu, Dmitri Fiodorovici, îi explică din ce în ce mai stingherit Alioşa.

— Ce incident? A, incidentul acela! Vasăzică, venirea dumneavoastră, dacă nu vă supăraţi, e în legătură cu „şomoiogul de câlţi”, vreau să spun cu ţăcălia mea? Domnul Sneghirev făcu o mişcare atât de bruscă, încât îl lovi cu genunchii. Buzele i se subţiaseră ca un fir de aţă.

— Nu înţeleg...

— A venit să mă pârască, tată! L-am muşcat de deget! se auzi deodată de după perdea glăsciorul băieţelului cu care Alioşa se întâlnise în dimineaţa aceea.

Draperia se dădu la o parte, şi Alioşa îşi văzu adversarul întins pe pătuceanul înjghebat dintr-o laviţă şi un scaun în colţul de cinste, sub icoane. Copilul era învelit cu

paltonaşul lui şi cu o plăpumioară veche umplută cu vată. Părea bolnav şi, judecind după privirea-i arzătoare, avea probabil febră. Se uita ostentativ la Alioşa cu alţi ochi decât în dimineaţa aceea, ca şi cum ar fi vrut să-i spună: „Să te vedem dacă aici, acasă, mai îndrăzneşti să te atingi de mine!”

Fostul ofiţer făcu o mişcare, ca şi cum ar fi vrut să se scoale de pe scaun.

— Care deget, mă rog dumneavoastră? V-a muşcat de deget, nu vă fie cu supărare?

— Da... S-a încăierat pe stradă cu băieţii – ei erau şase, iar el era singur. Am vrut să mă apropii şi a dat cu piatra în mine, pe urmă m-am trezit cu încă o piatră în cap. L-am întrebat atunci ce i-am făcut. Nici nu ştiu când s-a repezit la mine şi şi-a înfipt dinţii în degetul meu până la os. De ce? N-am reuşit încă să aflu nici acum.

— Stai, că mi ţi-l croiesc eu acuşi cu nuiaua, cucoane! Îl bat de-l zvânt, mă rog dumneavoastră! zbieră fostul ofiţer, sărind năprasnic în picioare.

— Dar n-am venit să mă plâng, v-am povestit numai ce s-a întâmplat... Vă rog să nu-l bateţi. De altminteri, mi se pare că-i bolnav...

— Dar ce, credeaţi chiar c-o să-l bat, nu vă fie cu supărare? C-o să-l altoiesc pe Iliuşecika, puiul tatii, chiar acum pe loc, în faţa Măriei voastre, pentru deplina dumneavoastră satisfacţie? Chiar atât de grăbit sunteţi, Măria voastră? Sneghirev se răsuci atât de brusc spre Alioşa, încât ţi-ai fi închipuit că-i gata-gata să tabere asupra lui. Îmi pare foarte rău pentru gingaşul dumneavoastră deget, cucoane, dar decât să-l croiesc cu nuiaua pe Iliuşecika, pentru dreapta mulţumire a Măriei voastre, n-aţi binevoi mai curând să-mi retez chiar acum, mă rog dumneavoastră, cu cuţitul, aste patru degete de la mână? Cred că patru degete ajung ca să vă potolească setea de răzbunare, nu vă fie cu supărare... n-o să-mi pretindeţi şi pe al cincilea, cucoane?...

Se opri, ca şi cum i s-ar fi pus un nod în gât. Fiece muşchi de pe obraz îi zvâcnea, şi se uita la Alioşa cu figura

crispată, înfruntându-l din ochi. Părea turbat de mânie.

— Acum cred c-am înţeles tot, în sfârşit, rosti molcom, cu tristeţe în glas Alioşa, fără să se ridice de pe scaun. Băiatul dumitale este un copil bun, care-şi iubeşte tatăl, şi-mi dau seama că s-a repezit să mă muşte numai fiindcă sunt fratele omului care te-a umilit... Acum înţeleg tot, repetă el îngândurat. Dar fratele meu, Dmitri Fiodorovici, se căieşte pentru ce-a făcut, ştiu asta, şi dacă ar putea să vină aici, sau, mai bine, dacă ar avea prilejul să se întâlnească din nou cu dumneata în acelaşi local, ţi-ar cere iertare în faţa tuturor... dacă dumneata ţii la lucrul acesta.

— Care va să zică, după ce mi-a jumulit barba, din moment ce a spus „pardon", înseamnă că s-a achitat de orice obligaţie, mă rog dumneavoastră, şi deci mă pot socoti pe deplin satisfăcut? Nu-i aşa?

— O, nu dimpotrivă, o să facă tot ce ai să spui dumneata, orice ar fi să-i ceri!

— Prin urmare, dacă i-aş pretinde, bunăoară, Excelenţei sale să îngenunche în faţa mea, în spelunca aia care, chipurile, se numeşte „Stolicinâi gorod"[48], nu vă fie cu supărare, sau în piaţa din centrul oraşului, ar face-o şi pe asta, mă rog dumneavoastră?

— Da.

— M-aţi dat gata, cucoane! M-aţi înduioşat până la lacrimi, mă simt copleşit, nu vă fie cu supărare! Aşa sunt eu, sentimental din fire. În cazul ăsta, mă rog dumneavoastră, să-mi daţi voie să mă prezint şi să vă fac cunoştinţă cu toată familia mea: cele două fiice şi fiul meu, sângele meu, cucoane. Că dac-o fi să mor, cine o să-i mai iubească? Iar dacă mi-o fi dat să trăiesc, cine, decât ei, mititeii, ar putea să îndrăgească o pramatie ca mine? Bunul Dumnezeu a potrivit el bine lucrurile pentru fiecare om, cucoane. Căci şi unul ca mine trebuie să aibă parte de dragostea cuiva...

— Aşa e, nici nu ştii ce adevăr ai spus! suspină Alioşa.

— Isprăveşte odată cu maimuţărelile astea! E destul să-ţi intre-n casă orice dobitoc, ca să te faci de batjocură în faţa

48 „Oraşul-capitală", metropola.

lui! Îl ocărî fata care stătea în picioare lângă geam, întorcând spre el o faţă scârbită, pe care se citea cel mai adânc dispreţ.

— Puţină răbdare, Varvara Nikolavna[49], daţi-mi voie să-mi susţin ideea până la capăt, îi răspunse autoritar taicăsău, privind-o totuşi într-un fel ce arăta că, de fapt, îi dă dreptate. Apoi, întorcându-se din nou spre Alioşa: Aşa suntem noi – adică dumneaei! Şi nimic pe lumea asta El nu binecuvânta...[50] în cazul de faţă însă, fiind vorba de genul feminin: „ea nu binecuvânta...”; şi acum, permiteţi-mi să vă prezint soţiei mele, Arina Petrovna. Doamna, care-i în vârstă de patruzeci şi trei de ani, e beteagă de picioare, adică, vreau să spun, are amândouă picioarele, numai că nu poate să umble cu ele, mă rog dumneavoastră. E dintr-o familie de oameni simpli, nu vă fie cu supărare. Arina Petrovna, zâmbiţi, vă rog. Dumnealui este Aleksei Fiodorovici! Şi apucându-l de braţ cu o putere pe care n-ai fi bănuit-o la el, Sneghirev îl sili să se ridice de pe scaun. Vă prezint unei doamne, se cuvine deci să vă ridicaţi, nu vă fie cu supărare! Mămico, să ştii că nu e una şi aceeaşi persoană cu Karamazov, acela care... hm, şi aşa mai departe, e fratele dumnealui, un om apreciat de toată lumea pentru virtutea şi faptele sale bune. Daţi-mi voie, Arina Petrovna, daţi-mi voie, mămico, să vă pup mai întâi mânuşiţa.

Şi se aplecă să-i sărute mâna cu respect şi duioşie. Revoltată, fata de la geam se întoarse cu spatele, ca să nu mai fie silită să privească spectacolul acesta. Privirea semeaţă şi mândră a soţiei lui Sneghirev se lumină deodată, plină de bunăvoinţă.

— Bună ziua, luaţi loc, domnule Cernomazov.

— Karamazov, mămico, Karamazov! E o femeie simplă, nu vă fie cu supărare! îi şopti Sneghirev lui Alioşa.

— C-o fi Karamazov sau mai ştiu cum, eu am să-i spun tot Cernomazov... Luaţi loc, de ce v-a sculat de pe scaun?

---

49 Într-o adresare familiară, patronimul poate fi, spre exemplu, Nikolavna, în loc de Nikolaevna; sau Nikolaici în loc de Nikolaevici.

50 Versurile finale din poezia lui Puskin, Demonul (1823).

Doamna fără picioare, spune el; am picioare, domnule, dar îs umflate ca nişte butuci, iar eu m-am uscat taman ca o scândură. Ehe, altădată eram grasă de plesneam, acuşica însă nu-ş ce o fi cu mine, că parc-am înghiţit un ac...

— E o femeie simplă, mă rog dumneavoastră, simplă de tot! îi suflă din nou căpitanul.

— Vai, tată, tată! îl dojeni cocoşata, care tăcuse tot timpul până atunci, şi-şi ascunse faţa în batistă.

— Caraghiosule! se burzului domnişoara de la fereastră.

— Uite, aşa merge treaba pe la noi, zise mămica arătând cu mâna spre fete. Cum se adună norii pe cer, dar norii trec, şi iarăşi o să cânte muzica. Pe vremuri, când eram militari, toată ziua casa ni-era plină de musafiri, uite, aşa ca dumneavoastră. Că mie, domnule, să ştiţi că nu-mi place lucru amestecat, una-i tanda, alta-i manda. Că orice suflet de om e slobod să iubească pe cine i-e drag. Mă pomenesc odată cu ţârcovniceasa că vine la mine şi-mi spune: „Aleksandr Aleksandrovici e un om să-l pui la rană, zice, da' Nastasia Petrovna, zice, e o scorpie". „Ce-ţi pasă, zic eu, fiecare iubeşte pe cine-i place, da' tu ce eşti decât o stârpitură, şi puţi ca un hoit de cal!" „Apăi că ţie, zice, ţi-ar trebui cineva să te mai ţină în frâu." „Ia vezi, ia vezi, nepricopsito, zic, ai tu mutră să mă înveţi pe mine!" „Eu, zice, când dau un vânt aproape că nu se simte, dar ale tale sunt puturoase rău." „Întreabă-i, zic, pe toţi domnii ofiţeri dacă vânturile mele sunt puturoase sau dacă n-au niciun miros." De atunci parcă mi s-a înfipt un ghimpe în inimă. Deunăzi, şedeam aici, şi numai ce văd că intră în casă generalul ăla, ştii, care a fost la noi de Paşti. „Spuneţi-mi, Excelenţă, îl întreb eu, o cucoană de neam poate ori nu să dea vânturi când pofteşte?" „Da, zice, n-ar strica să deschideţi un geam sau uşa, că e aer cam închis aici." Şi, uite, aşa păţesc mereu!

„Eu, zic, nu vreau să-ţi stric aerul, o să dau să-mi facă nişte botine şi o să plec pe-aici încolo." Puii mamii dragi, scumpeturile mamii, n-o ţineţi de rău pe mămica voastră! Nikolai Ilici, dragule, cu ce ţi-am greşit? Nu-l am decât pe Iliuşecika, numai el, când vine de la şcoală, mă alintă.

Aseară mi-a adus un măr. Iertaţi-mă, puii mamii, scumpi şi dragi, iertaţi-o pe mămica voastră, înduraţi-vă de ea, că-i singură-singurică pe lume! De ce vi-e aşa silă de vânturile mele?

Biata femeie izbucni în plâns, lacrimile ţâşneau gârlă din ochii ei. Căpitanul se duse repede lângă ea.

— Mămico, mămico, draga mea, nu mai plânge, destul, zău, nu mai plânge! Nu eşti singură pe lume! Toţi te iubim, te adorăm, toţi, toţi!

Îi sărută din nou mâinile, o mângâie cu duioşie pe obraz, apoi luă şervetul de pe masă şi-i şterse faţa. Alioşa avu impresia că şi lui îi străluceau lacrimile printre gene. Deodată, Sneghirev se răsuci brusc spre el şi-l întrebă furios:

— Ei, ai văzut? Ai auzit?

— Am văzut şi am auzit, îngăimă Alioşa.

— Tată, tată! Cum poţi dumneata să te... Dă-l afară, tată! izbucni fără veste băieţelul, ridicându-se în capul oaselor în pătucean şi fulgerându-l cu ochişorii lui învăpăiaţi.

— Termină odată cu mascarada asta, nu ţi-e lehamite de maimuţărelile astea neroade, care nu duc niciodată la nimic?... se oţărî Varvara Nikolaevna scoasă din fire, bătând cu piciorul în podea, fără să se clintească de la locul ei.

— De astă dată vă dau dreptate, da, aveţi tot dreptul să fiţi supărată, Varvara Nikolaevna, am să vă fac pe plac. Puneţi-vă căciulită pe cap, Aleksei Fiodorovici; numai o clipă, să-mi iau şi eu şapca, şi plecăm. Avem de vorbit lucruri serioase, dar nu aici, între zidurile astea. Duduia de colo este fata mea, Nina Nikolaevna, am uitat să v-o prezint – un înger cu chip de om... un înger picat din cer printre muritorii de rând... dacă puteţi concepe una ca asta...

— Uite la el cum tremură ca varga, de parcă l-ar fi apucat năbădăile! continuă furioasă Varvara Nikolaevna.

— Şi dumneaei, care bate din picior şi care m-a gratificat adineauri cu numele de caraghios, este tot un înger cu chip de om, şi pe drept cuvânt mă face de două parale. Să

mergem, Aleksei Fiodorovici, ca să isprăvim odată... Şi, apucându-l de braţ, ieşi cu el afară, în stradă.

Capitolul VII

ŞI LA AER CURAT

— Aici e aer curat, pe când în vastele mele apartamente simţi că te înăbuşi în toate privinţele. Să facem câţiva paşi împreună, cucoane. Aş fi încântat să ştiu c-am reuşit cumva să vă trezesc interesul.

— Şi eu am ceva să-ţi spun, un lucru foarte important... zise Alioşa, dar nu ştiu cum să încep.

— Puteam, oare, să nu mă gândesc din primul moment că aveţi ceva de vorbit cu mine? Altminteri, dacă n-aţi fi avut treabă cu mine, în vecii vecilor nu mi-aţi fi călcat în casă. Sau poate c-aţi venit într-adevăr numai ca să vă plângeţi de copilul meu... Parcă n-aş crede. Dar, fiindcă veni vorba de băiat, adineauri n-am avut cum să vă spun tot ce s-a întâmplat, acum însă am să vă arăt lucrurile aşa cum au fost. Vedeţi dumneavoastră, şomoiogul de câlţi – ştiţi care, ţăcălia mea – era ceva mai bogat acum o săptămână; aşa m-au poreclit copiii de la şcoală, „şomoiog de câlţi”, din pricina ţăcăliei. Şi, cum vă spuneam, scumpul dumneavoastră frăţior Dmitri Fiodorovici şi-a înfipt atunci mâna în bărbuţă mea şi m-a târât aşa afară din cârciumă, în mijlocul pieţei; ca un făcut, tocmai atunci s-a întâmplat să iasă şi copiii de la şcoală, şi printre ei şi Iliuşa al meu. Când m-a văzut în ce hal eram, s-a repezit la mine ţipând: „Tată, tăticule!” S-a agăţat de mine, m-a strâns cu braţul lui, căznindu-se să mă scape din ghearele agresorului: „Lăsaţi-l, lăsaţi-l, unde se ruga de el în gura mare, e tata, e tăticul meu, vă rog, iertaţi-l!” Da, da, chiar aşa a strigat: „Iertaţi-l!”; i-a apucat mâna cu mânuţele lui de copil, mâna cu care îmi căra pumni, şi i-a sărutat-o... N-am să uit toată

viaţa obrăjorul lui în momentul acela, nu, n-am să-l uit niciodată!...

— Îţi jur că fratele meu o să-şi ceară iertare cu toată căinţa, chiar în genunchi, dacă doreşti, acolo, în mijlocul pieţei! izbucni Alioşa. Am să-l silesc s-o facă, altminteri, nici nu mai vreau să ştiu că mi-e frate!

— Aha! Vasăzică, era numai aşa, un proiect! Nu vine din partea dumnealui, ci porneşte numai din generozitatea inimii dumneavoastră nobile. Trebuia să-mi spuneţi ăsta de la început. A, nu, dacă-i aşa, daţi-mi voie să vă vorbesc eu despre cavalerismul şi despre nobleţea fratelui domniei voastre – ca fost ofiţer – fiindcă atunci şi-a dat arama pe faţă cu prisosinţă. În sfârşit, când a terminat de dărăcit şomoiogul asta de câlţi, mi-a dat drumul, şi ce credeţi că-mi spune: „şi tu eşti ofiţer, zice, ca şi mine, dacă poţi să faci rost de un martor, om de onoare, trimite-l la mine; sunt dispus să-ţi dau satisfacţie, deşi nu eşti decât o secătură!” Sunt exact cuvintele lui. Ce spirit cavaleresc, nu-i aşa? Am plecat apoi cu Iliuşa, dar sunt sigur că scena asta de familie s-a întipărit pentru toată viaţa în inimioara lui. Ei, cum putem noi să ne mai păstrăm boieria? Judecăţi şi dumneavoastră, nu vă fie cu supărare, aţi intrat adineauri la mine în palat şi ce aţi văzut? Trei domniţe, dintre care una oloagă şi cam într-o ureche, alta tot aşa, beteaga de picioare şi gheboasă, iar ă treia cu picioarele tefere, dar foc de deşteaptă, prea deşteaptă chiar, e înscrisa la facultate, la Petersburg, şi se zbate să plece înapoi, cu gândul de a descoperi pe malurile Nevei drepturile femeii ruse. Despre Iliuşa nu mai vorbesc, n-are decât nouă ani, mititelul, şi e un suflet stingher pe lume. Dacă ar fi să mă prăpădesc, ce credeţi c-o să se întâmple în „subteranele” mele, atât aş vrea să vă întreb. Să-l provoc la duel? şi dacă mă omoară pe loc, ce soartă or să aibă cu toţii? Ce o să se aleagă de ei? Ba cine ştie dacă nu s-ar putea să am ghinionul să rămân doar schilod şi să nu mai fiu bun de nimic, dar gura, vezi, cere de mâncare! Cine să-i astâmpere foamea, cine să mă hrănească pe mine, cine să-i hrănească pe toţi? Să-mi trimit copilul pe stradă să

cerşească în loc să meargă la şcoală? Aşa că nu vă fie cu supărare, dar propunerea dumnealui pentru mine nu poate fi decât o vorbă în vânt şi fără nicio noimă, nimic mai mult.

— Ba nu, o să-ţi ceară iertare, o să se închine până la pământ în faţa dumitale, chiar acolo, în mijlocul pieţei! exclamă din nou Alioşa cu o scăpărare în ochi.

— Mă gândeam să-l dau în judecată, continuă căpitanul, dar deschideţi numai puţin codul, şi vedeţi cam ce daune aş putea să primesc pentru asemenea insultă din partea celui care m-a ofensat. Şi pe urmă nu vă mai spun că Agrafena Aleksandrovna m-a chemat la dânsa şi a început să strige la mine: „Să nu te prind că-l dai în judecată; numai să îndrăzneşti, că ţi-o coc eu! Am să dau sfoară în tot oraşul, să afle toată lumea că te-a bătut pentru că eşti un pungaş, şi până la urmă ai să vezi că tot o să înfunzi puşcăria – eu ce-am fost decât un simplu mijlocitor? – şi din ordinul cui lucrat! Nu m-a mânat chiar dumneaei împreună cu Fiodor Pavlovici? „Şi asta încă nu-i tot, zice, să ştii c-am să-ţi fac vânt şi nu mai vezi un gologan de la mine. Ba am să-i spun jupânului – aşa-i zice dumneaei lui Samsonov, «jupânul» ca să-ţi facă vânt.” Şi atunci am stat eu şi m-am gândit: dacă şi negustorul mă izgoneşte, ce se întâmplă cu mine, de la cine mai apuc să câştig şi eu un ban? Că numai pe ei doi îi mai aveam ca să câştig o bucată de pâine, fiindcă tatăl dumneavoastră, Fiodor Pavlovici, mi-a retras încrederea dumisale pentru un motiv care însă n-are nimic de-a face cu povestea asta. Mai mult încă, după ce m-a pus să semnez nişte chitanţe, are de gând să mă dea chiar dumnealui în judecată. Ce puteam deci să fac decât să tac şi să-nghit? Cât despre „subteranele” mele, le-aţi văzut şi dumneavoastră. Şi acum aş vrea să va întreb ceva, dacă nu vi-e cu supărare: v-a muşcat rău de deget Iliuşa al meu? Adineauri, de faţă cu el, nu puteam să vă cer mai multe amănunte.

— Da, m-a muşcat foarte rău, era ca turbat. De-abia acum îmi dau seama că voia să se răzbune pe mine, ştiind că mă cheamă tot Karamazov, mai bine zis să te răzbune pe dumneata. Dar să fi văzut ce era când s-au bătut cu

pietrele! E foarte periculos, ar putea să-l omoare, sunt copii fără minte, cine ştie cum îl nimereşte aşa, din senin, o piatră şi-i sparge capul!

— Şi aşa l-a pocnit una, dar nu la cap, ci în piept, ceva mai sus de inimă. Chiar azi s-a întâmplat, are o vânătaie cât toate zilele, a venit acasă plângând; gemea, mititelul, şi acum, uite, a căzut la pat.

— Ştii dumneata că tot el este cel care caută râcă? E furios pe toţi din pricina dumitale; copiii mi-au povestit că deunăzi l-ar fi lovit cu un briceag în coastă pe unul dintre colegii lui, Krasotkin, aşa mi se pare că-l cheamă...

— Am aflat şi asta şi mă cam pune pe gânduri, pentru că tatăl lui Krasotkin e funcţionar şi s-ar putea să dau de bucluc.

— Eu te-aş sfătui, urmă cu însufleţire Alioşa, să nu-l mai trimiţi la şcoală câtva timp, până ce o să se liniştească băiatul... Şi o să-i treacă mânia...

— Mânia! repetă căpitanul. Da, da, ai dreptate, şi încă ce mânie! O fărâmă de om, şi o mânie atât de cumplită! Dacă-mi daţi voie, să vă explic şi istoria asta. După întâmplarea cu pricina, băieţii au început să se lege de el, împuindu-i toată ziua urechile cu şomoiogul de câlţi. Aşa-s copiii, nu ştiu ce-i mila: fiecare în parte este un îngeraş, dar când sunt împreună, şi mai cu seamă la şcoală, adeseori nu cruţă pe nimeni. Şi, cum vă spun, atâta-l hărţuiau, că Iliuşecika nu mai avea pace o clipă de răul lor, până ce, treptat, în sufletul lui s-a trezit sentimentul demnităţii. Un băiat obişnuit, un fiu mai slab, s-ar fi resemnat până la urmă şi ar fi ajuns să-i fie ruşine de tăică-său; dar băieţelul meu, nu, el a căutat să le ţină piept tuturor, aşa, de unul singur, luându-mi apărarea. A sărit să-şi apere tatăl, să apere dreptatea, adevărul. Prin ce-o fi trecut bietul copil atunci când îi săruta mâinile scumpului dumneavoastră frăţior, rugându-l cu lacrimi în ochi: „Iertaţi-l, zău, iertaţi-l pe tăticul meu, iertaţi-l pe tata!” Ştie numai Dumnezeu şi cu mine. Uite, aşa ajung copiii noştri, adică nu ai celor de seama dumneavoastră, ci copiii noştri, ai unor bieţi oameni săraci şi dispreţuiţi, dar de familie bună – aşa, zic, ajung să

afle la nouă anişori ce înseamnă dreptatea pe acest pământ. Cei cu dare de mână nu vor apuca niciodată, câte zile or avea, să cunoască durerea în toată profunzimea ei, pe când puiul tatii, Iliuşecika, în momentul când i-a sărutat mâinile fratelui dumneavoastră a descoperit dintr-o dată pe de-a-ntregul adevărul vieţii! Adevărul acesta i-a pătruns până-n adâncul inimii, strivindu-l! strigă pătimaş şi cu un fel de exasperare căpitanul, lovind cu mâna dreaptă strâns încleştată în palma celei stângi, ca şi cum ar fi vrut să-i arate cum îl strivise „adevărul" pe Iliuşa. În ziua aceea a avut febră, mititelul, şi toată noaptea s-a zvârcolit aiurind. Aproape că n-a scos o vorbă mai tot timpul până la culcare, stătea mut în colţişorul lui, dar din când în când îl observam că se uită la mine, ca numaidecât după aceea să se lipească iar de fereastră, făcându-se că învaţă, deşi sunt convins că, numai de lecţii nu-i ardea. A doua zi m-am îmbătat criţă din necaz, ca un păcătos ce sunt, şi nici habar nu mai am ce s-a mai întâmplat. Mămica a plâns, sărăcuţa – nici nu ştiţi ce dragă mi-e! – şi de parapon am băut şi ultimul ban. Nu vă uitaţi aşa, cu dispreţ, la mine, cucoane: în Rusia beţivii sunt oamenii cei mai de treabă. Adicătelea, oamenii cei mai de treabă în ţara noastră sunt şi cei mai beţivi. Şi aşa, cum vă spun, a doua zi am zăcut beat mort şi nu mai ştiu prea bine ce s-a întâmplat cu Iliuşa, şi tocmai în dimineaţa aceea băieţii au început să se agate de el: „şomoiog de câlţi, îi strigau în bătaie de joc, mai ţii minte cum l-au tras pe tat-tu afară din crâşmă de ţăcălie şi cum alergai pe lângă ei, rugându-te să-l ierte?" A treia zi, când s-ă întors de la şcoală, era galben ca un mort. „Ce-i cu tine?" Da' el, nimic – tăcea. În casă nu puteam să-l descos, fiindcă ar fi sărit numaidecât cu gura domnişoarele şi mămica; fetele, de altminteri, aflaseră totul din primul moment. Varvara Nikolaevna a început să bombăne: „Caraghiosule, panglicarule, nu există oare ceva serios în casa asta?" „Ai dreptate, i-am zis, Varvara Nikolaevna, mai există oare un dram de seriozitate în casa asta?" Şi-aşa am scăpat de gura ei. Pe înserat însă l-am scos pe copil la plimbare. Ştiţi în fiecare seară ieşim amândoi să facem

câţiva paşi, uite, chiar pe drumul ăsta pe care am apucat-o acum, de aici din poartă şi până la bolovanul acela mare stingher de colo, de lângă gard – vedeţi? – unde începe izlazul comunal; îmi place fiindcă e pustiu pe aci şi e foarte frumos. Mergeam ca de obicei, ţinându-l de mânuţă; are o mânuţă mică, mică de tot, cu degete reci, subţirele; ştiţi, mititelul e cam bolnăvior, e slab de piept. „Tăticule, mă pomenesc cu el ca spune deodată, tăticule!” „Ce este?” îl întreb eu: mă uit la el şi-i văd sticlindu-i ochişorii. „Tăticule, cum s-a purtat atunci cu dumneata!” „Ce poţi să-i faci, Iliuşa!” zic. „Să nu te împaci cu el niciodată, auzi, tăticule, nu cumva să te împaci! Băieţii spun că ţi-ar fi dat zece ruble pentru asta.” „Nu, Iliuşa, îl liniştesc eu, pentru nimic în lume n-aş primi un ban de la el!” Şi unde începe să tremure tot şi-mi ia mâna între mânuţele lui să mi-o sărute. „Tăticule, zice, zău, tăticule, de ce nu-l provoci la duel? La şcoală băieţii râd de mine, spun că eşti laş, că n-ai curaj să te baţi cu el şi c-o să primeşti cu siguranţă cele zece ruble pe care vrea să ţi le dea.” „Nu pot, Iliuşa, să-l provoc, n-am încotro”, îi răspund eu, şi caut să-i explic în câteva cuvinte ceea ce ţi-am arătat şi dumitale mai adineauri. M-a ascultat. „Tată, zice, tăticule, numai să nu te împaci cu el; lasă, când am să fiu mare, am să-l provoc eu şi am să-l omor!” De-aţi fi văzut cum îi ardeau ochişorii, ca nişte tăciuni aprinşi! Oricum, însă, ca tată, da, trebuia să-i spun ceva, măcar un cuvânt despre dreptate: „E păcat, zic, să omori un om, chiar şi în duel”. „Tată, zice, tăticule, când am să mă fac mare, am să mă reped odată la el, am să-l dobor la pământ, am să-i zvârl cât colo sabia din mână şi pe urmă am să ridic spada asupra lui şi am să-i spun: «Aş putea să-ţi iau viaţa acum, dar treacă de la mine, uite, te iert!»„ Vă daţi seama ce gânduri a frământat în aste două zile căpşorul lui? Zi şi noapte n-a rumegat în sinea lui decât cum să se răzbune cu spada în mână; cred că şi noaptea tot asta vedea în delir. Din ziua aceea venea mereu de la şcoală bătut măr; din păcate, însă, lucrurile astea le-am aflat de-abia deunăzi, şi cred că dumneata ai dreptate: nu trebuie să-l mai las la şcoală. Când am auzit

cum se războieşte aşa, singur-singurel, cu întreaga clasa şi-i asmute pe toţi, cum mi s-a înverşunat copilul şi ce revoltă mistuitoare clocoteşte în inimioara lui, am început să tremur pentru el. Şi iarăşi am ieşit amândoi la plimbare. „Tată, îl aud deodată, cum mergea aşa, tăticule, e adevărat, oamenii bogaţi sunt cei mai tari din lume?” ,,Da, Iliuşa, îi răspund, când ai avere, nimeni pe lume nu se poate măsura cu tine.” „Tăticule, zice, să vezi că eu am să mă îmbogăţesc; am să mă fac ofiţer şi am să mă bat cu duşmanii şi, când am să-i răpun pe toţi, ţarul o să mă răsplătească. Pe urmă am să mă întorc iar acasă, şi atunci să mai îndrăznească cineva!...” Apoi a tăcut şi după câtva timp, îl aud iar spunându-mi (îi tremura guriţa de emoţie): „Tăticule, zice, oraşul ăsta al nostru e tare păcătos”. „Ai dreptate, îi răspund, Iliuşecika, nu-i nicio bucurie să trăieşti în oraşul asta!” „Tăticule, hai să ne mutăm în alt oraş, într-unul mai ca lumea, undeva unde nu ne cunoaşte nimeni.” „Sigur că da, zic, o să ne mutăm, Iliuşecika, numai să strâng ceva bani, şi ne mutăm imediat.” Îmi părea bine să-i pot alunga gândurile negre, îndreptându-i atenta într-altă parte; şi am început să croim amândoi tot felul de planuri, chibzuind ce o să facem când o să ne mutăm aiurea, cum o să cumpărăm un căluţ şi o teleguţă. Pe fete şi pe mămica o să le suim în trăsură şi-o să le învelim bine, iar noi o să mergem pe de lături; pe el o să-l urc când şi când pe cal, iar eu am să vin pe jos, că de, căluţul se cheamă c-o să fie al nostru şi n-o să ne lase inima să-l împovărăm prea mult. Şi iac-aşa o s-o pornim la drum... Nu vă închipuiţi ce încântat era, se bucura mai ales c-o să aibă un căluţ al lui şi o să umble călare. Ştiţi şi dumneavoastră doar că oricare copil de rus, încă din leagăn, duce dorul unui căluţ. Am pălăvrăgit aşa multă vreme în seara aceea. „Slavă Domnului, mă gândeam, cum-necum, bine c-am izbutit să-l împac!” Asta a fost acum două zile, seara; ieri însă probabil că s-a mai întâmplat iarăşi ceva. Dimineaţa s-a dus la şcoală şi când a venit mai apoi acasă era negru la faţă de supărare. Seara l-am luat ca de obicei de mânuţă şi am plecat împreună să ne

plimbăm; tăcea, tot timpul n-a scos un cuvânt. La un moment dat, s-a stârnit vântul, soarele s-a ascuns în nori; mirosea a toamnă afară şi începuse să amurgească. Am mers o bucată de vreme, abătuţi amândoi. „Ei, fătul meu, zic, ia să vedem noi cum să facem să ne pregătim de drum”, căutând, chipurile, să deschid iar discuţia din ajun. Nu mi-a răspuns nimic. Am simţit doar cum i-au tresărit degeţelele în palma mea. „Ei, mă gândesc, e de rău, cine ştie ce s-o mai fi întâmplat!” Ajunsesem, ca şi acum, în dreptul pietroiului ăstuia şi m-am aşezat jos. Sus, în tării, roiau zmeiele de hârtie şi se înălţau vâjâind – să fi fost vreo treizeci, dacă nu şi mai bine, că doar acum e sezonul lor. „Iliuşa, zic, ar trebui să înălţăm şi noi zmeul; să-l caut să-l lipesc pe cel de anul trecut; unde l-am pus?” Băiatul tatii însă tăcea mâlc şi se uita într-o parte; nici măcar nu s-a învrednicit să întoarcă faţa spre mine. În aceeaşi clipă, o răbufnire de vânt a prins a învârteji colbul prin aer, şi numai ce mă pomenesc cu el că se repede la mine, să-mi înlănţuie grumazul cu mânuţele, şi mă strânge tare, tare. Ştiţi, când un copil e tăcut din fire şi are o inimioară mândră, se luptă cât poate mai mult să nu plângă, dar când se umple paharul, atunci să te ţii, lacrimile nu curg, ci ţâşnesc gârlă, un adevărat potop. Toată faţa mi-a scăldat-o cu şiroaie de lacrimi fierbinţi. Plângea cu hohote, mititelul, şi se zvârcolea, strângându-mă în braţe. Şedeam aici, pe piatră. „Tăticule, striga, tăticul meu drag, cum a putut să te înjosească aşa?” M-a podidit şi pe mine plânsul, şi am stat amândoi îmbrăţişaţi, uşurându-ne împreună amarul. „Tăticule, tăticuţule!” mă tot chemă mereu. „Iliuşa, Iliuşa!” îi răspundeam. Nu ne-a văzut nimeni, nimeni decât bunul Dumnezeu, şi mă gândesc c-o fi luat poate în seamă lacrimile vărsate atunci şi mi le-o fi trecut la răboj. Vă rog să-i mulţumiţi pentru asta frăţiorului dumneavoastră, Aleksei Fiodorovici. Nu, cucoane, de dragul Măriei tale n-o să-mi bat eu copilaşul!

Acum, că-i povestise tot ce-i stătea pe suflet, avu din nou o izbucnire de obidă în care se simţea aceeaşi exasperare aproape dementă ca şi mai înainte. Alioşa simţi totuşi că

reuşise să-i câştige încrederea şi că în niciun caz n-ar fi primit „să discute” în felul acesta dacă ar fi fost altcineva în locul lui, nici nu i-ar fi destăinuit ceea ce-i împărtăşise până atunci. Asta îi dădu curaj.

— Ah, exclamă Alioşa, căruia îi lăcrăma inima, nu ştiu cum aş face să mă împac cu băiatul dumitale! Dacă ai vrea dumneata să...

— Bine, murmură căpitanul.

— Stai, stai, nu-i numai atât, mai avem, şi altceva de vorbit, cu totul altceva. Ascultă, continuă Alioşa înfrigurat, am venit cu o misiune la dumneata; fratele meu, Dmitri, s-a purtat tot aşa de rău şi cu logodnica lui, pe care a jignit-o, un suflet nobil cum nu cred să mai existe altul pe lume, probabil o cunoşti şi dumneata din auzite. Şi dacă-ţi spun că s-a purtat rău cu dânsa şi a ofensat-o, să ştii că am tot dreptul s-o fac, şi nu numai că am dreptul, dar sunt chiar dator s-o fac, căci, aflând cum te-a insultat şi în ce strâmtoare eşti în momentul de faţă, m-a trimis... adineauri... să-ţi aduc acest ajutor... din partea ei... numai din partea ei. Să nu te gândeşti cumva c-ar putea fi de la el, adică de la Dmitri, care a părăsit-o, nu, asta în niciun caz, nici de la mine – fratele lui – nici de la oricine altcineva; e numai din partea ei! Te roagă, te imploră să primeşti ajutorul ăsta... Şi unul, şi altul aţi fost insultaţi de aceeaşi persoană... Şi dânsa tot atât de greu a fost jignită (dacă jignirile pot fi cântărite cumva), şi în momentul acela s-a gândit la dumneata. E ca şi cum o soră ar căuta să-şi ajute fratele... Dânsa mi-a dat în grijă să te înduplec a primi banii aceştia, două sute de ruble, din partea ei, ca de la o soră! N-o să ştie nimeni, te rog să mă crezi, poţi să fii sigur că n-o să auzi niciun fel de vorbe răuvoitoare din pricina lor... Iată-i, şi-ţi jur pe orice vrei că trebuie să-i primeşti, altfel... altfel ar însemna că în toată omenirea de pe faţa pământului nu există decât duşmănie! Mai sunt însă şi fraţi pe lumea asta... Ai un suflet nobil... trebuie, nu se poate să nu înţelegi lucrul ăsta!

Şi Alioşa îi întinse cele două hârtii noi-nouţe de câte o suta de ruble. Se opriseră amândoi în dreptul pietroiului

de lângă gard; nu se zărea ţipenie de om în împrejurimi. Pe cât se părea, vederea bancnotelor avusese un efect extraordinar asupra căpitanului; bietul om tresări, însă numai din pricina surprizei încercate în primul moment; numai la asta nu s-ar fi aşteptat, niciodată nu i-ar fi trecut prin gând că lucrurile ar putea să ia o asemenea întorsătură. Nici în vis măcar nu şi-ar fi închipuit că ar fi posibil să capete vreodată de la cineva un ajutor cât de mic, darmite o sumă atât de importantă! După ce luă banii, preţ de un minut aproape nu izbuti să articuleze un singur cuvânt, în timp ce pe chipul său se aşternuse parcă o lumină nouă.

— Mie, mie vreţi să-mi daţi atâţia bani, două sute de ruble?! Sfinte Dumnezeule! De patru ani n-am mai văzut atâta bănet, Doamne! Ca o soră... zici dumneata... adevărat să fie, zău, e adevărat?

— Îţi jur că tot ce ţi-am spus este adevărul curat! exclamă Alioşa.

Căpitanul se rumeni deodată la faţă.

— Stai puţin, dragul meu, stai puţin, dacă primesc banii ăştia, nu înseamnă că sunt un nemernic, nu-i aşa? Cel puţin în ochii dumitale, Aleksei Fiodorovici, n-am să fiu, nu-i aşa? Spune drept! N-am să fiu un ticălos? Nu, nu, ascultă-mă, Aleksei Fiodorovici, ascultă-mă, omul vorbea înfrigurat, punând mereu mâna pe el, dumneata vrei să mă convingi cu tot dinadinsul să primesc banii ăştia sub cuvânt că vin din partea unei „surori”, dar, în sinea dumitale, n-o să mă dispreţuieşti dacă-i primesc, ce zici?

— Nu, nu! Îţi jur pe mântuirea sufletului meu că nu! Şi nimeni n-o să afle nimic niciodată, n-o să ştim decât noi, adică eu, dumneata, dânsa şi încă o doamnă, o bună prietenă a ei...

— Că mult îmi pasă mie de cucoana aceea! Ascultă, Aleksei Fiodorovici, ascultă, a venit momentul să-mi dai ascultare, trebuie neapărat să mă asculţi până la capăt, fiindcă dumneata nici nu poţi să concepi ce înseamnă pentru mine aste două sute de ruble! continuă nenorocitul cuprins treptat de o haotică şi în acelaşi timp aprigă

exaltare. Părea buimac şi rostea cuvintele precipitat, cu sufletul la gură, ca şi cum s-ar fi temut că n-o să-l lase să spună tot ce avea pe suflet. Se cheamă deci că banii ăştia i-am căpătat în mod cinstit din partea unei „surori”, o femeie sfântă, vrednică de tot respectul, dar, în afară de asta, ştii dumneata că aş putea, în sfârşit, să îngrijesc de sănătatea mămichii şi a Ninocikăi, draga tatii, îngeraşul meu ghebos? Doctorul Herzenstube, în bunătatea inimii sale, a fost într-o zi la noi acasă şi le-a consultat pe amândouă un ceas întreg. „Nu pricep nimic”, mi-a mărturisit în cele din urmă, şi totuşi, apa minerală care se găseşte la farmacia din oraş şi pe care i-a prescris-o, i-ar fi cu siguranţă de folos; i-a mai recomandat şi nişte băi pentru picioare. Apa minerală costă treizeci de copeici şi ar trebui să bea vreo patruzeci de sticle. Am luat reţeta şi am pus-o pe policioara de sub icoane, şi tot acolo stă şi acum. Ninocikăi a spus să-i facem nişte băi fierbinţi cu nu ştiu ce soluţie, de două ori pe zi, dimineaţa şi seara; păi, spune şi dumneata, cum putem noi să urmăm asemenea tratament în vastele noastre apartamente – fără slugi, fără niciun ajutor, fără cadă, chiar şi fără apă? Şi Ninocika – nu ţi-am spus încă – este reumatică, noaptea o doare toată partea dreaptă, mult se mai chinuieşte, sărăcuţa, şi, dacă vrei să mă crezi, nu scoate nici măcar un geamăt, îngeraşul, se stăpâneşte cât poate ca să nu ne deranjeze cumva, să nu ne trezească din somn. De mâncat, mâncăm ce se găseşte, ce se întâmplă să fie pe masă, dar Ninocika se mulţumeşte totdeauna cu resturile, cu ceea ce de obicei lepezi la câini. „şi atâta încă-i prea mult pentru mine, vă iau bucăţica de la gură, îmi dau seama că sunt o povară atârnată de gâtul vostru.” Auzi, e prea mult pentru dânsa! În bunătatea ei îngerească, biata copilă se roagă pentru fericirea noastră, a tuturor. De nu era dânsa cu vorba ei blajină, la noi în casă ar fi fost iadul pe pământ. Până şi pe Varia reuşeşte s-o îmblânzească. Şi totuşi, nici Varvara Nikolaevna, să ştiţi, nu-i de condamnat, şi ea este un înger, pentru care soarta a fost tot atât de vitregă. A venit acasă astă-vară cu ceva bani agonisiţi din meditaţii, şaisprezece

ruble, pe care le pusese deoparte, ca să se poată întoarce în octombrie la Petersburg. Iar noi i-am luat banii şi i-am păpat frumuşel, şi acum nu mai are cu ce pleca la Petersburg. Şi chiar de-ar fi avut, tot n-ar fi putut să ne părăsească, pentru că, ştii, biata fată munceşte pentru noi ca un ocnaş; duce toată casa în spinare, ca un cal de dârvală; ea are grijă de toţi, cârpeşte, spălă, mătură, o culcă pe mămica, şi mămica e tare năzuroasă, mămica începe să plângă din orice fleac, ce să-i faci dacă nu e în toate minţile!... Păi cu aste două sute de ruble aş putea să iau servitoare, pricepi dumneata, Aleksei Fiodorovici? Aş avea cu ce să îngrijesc de sănătatea celor ce-mi sunt dragi, aş putea, pe urmă, să-i dau bani de drum studentei noastre ca să plece la Petersburg, să cumpăr carne, să inaugurez un nou regim de alimentaţie la noi în casă. O, Doamne, mi se pare că visez!

Alioşa simţea crescându-i inima în faţa bucuriei pe care i-o prilejuise; bietul om se hotărâse în sfârşit să accepte ajutorul.

— Stai, Aleksei Fiodorovici, stai puţin! În mintea căpitanului se născuse o nouă himeră, şi sărmanul de el continuă cu o volubilitate frenetică. Ştii dumneata că s-ar putea să se realizeze în sfârşit şi visul lui Iliuşa? Să cumpăram adică un căluţ şi o trăsurică, un telegar negru ca pana corbului, aşa-i place lui, să fie neapărat negru ca pana corbului, şi s-o pornim la drum, aşa cum am plănuit acum trei zile! Cunosc pe cineva în gubernia K., un avocat, prieten din copilărie, care mi-a trimis vorbă printr-un om de încredere că, dac-aş vrea să merg acolo, mi-ar da un post de secretar la el în birou. Cine ştie, poate chiar mi l-ar da... Le-aş urca pe mămica şi pe Ninocika în teleguţă, pe Iliuşa l-aş sui pe capră, iar eu aş merge pe jos, după trăsură, şi, încet-încet, până la urmă am sosi... Doamne, dacă aş putea scoate de la cineva o mică datorie, de la care mi-am luat de mult nădejdea, mă gândesc că mi-ar ajunge şi pentru asta!

— O să-ţi ajungă, cu siguranţă c-o să-ţi ajungă! exclamă Alioşa. Katerina Ivanovna o să-ţi mai dea bani, cât ţi-or

trebui. Şi pe urmă, ştii, am şi eu ceva bani, ia cât ai nevoie. Trebuie să iei de la mine, te rog să primeşti ca de la un frate, de la un prieten, o să mi-i dai înapoi când o să poţi... fiindcă o să te îmbogăţeşti, sunt sigur c-o să te îmbogăţeşti! Şi, să ştii de la mine, nici nu puteai să găseşti o soluţie mai fericită decât mutarea asta într-alt oraş! Crede-mă, ar fi într-adevăr o salvare şi pentru dumneata şi mai ales pentru băiatul dumitale, numai că trebuie să pleci cât mai repede, până nu începe iarna, frigul... Ai să ne scrii de acolo şi o să rămânem prieteni... Nu, nu este un vis!

Alioşa era atât de mulţumit, încât se repezi să-l îmbrăţişeze. Se opri însă numaidecât, privindu-l atent: cu gâtul întins, cu buzele ţuguiate, palid la faţă şi surescitat, Sneghirev mişca din buze, ca şi cum ar fi vrut să spună ceva, dar fără să scoată niciun sunet. Nu se auzea nimic, doar gura i se mişca întruna, se mişca fără rost, într-un chip ciudat.

— Ce ai? strigă Alioşa, tresărind fără să vrea.

— Aleksei Fiodorovici... eu... dumneata... bolborosi bietul nepricopsit, privindu-l fix, cu aerul unui om care se pregăteşte să se arunce în gol, deşi pe buzele lui flutura un zâmbet uşor. Eu... dumneata... Vreţi să vă arăt o scamatorie, cucoane? şopti el deodată dintr-o suflare, de astă dată fără să se mai bâlbâie.

— Ce scamatorie?

— O scamatorie grozavă, cucoane, un hocus-pocus! stăruia căpitanul, continuând să vorbească în şoaptă; avea gura sucită spre stânga şi se uita ţintă la Alioşa, mijind ochiul stâng.

— Ce ai? Nu înţeleg, despre ce-i vorba? strigă Alioşa îngrozit.

— Ia uite-aici, uite! trâmbiţă cu o voce ascuţită căpitanul. Şi, fluturându-i pe dinaintea ochilor cele două hârtii filigranate, pe care le ţinuse până atunci de un colţ între degetul mare şi arătătorul mâinii drepte, le apucă deodată şi, făcându-le ghem, le mototoli în palmă. Ai văzut? Ai văzut? urla el, alb ca varul la faţă de mânie, şi, ridicând pumnul în aer, trânti cu toată puterea ghemotocul

în nisip. Ai văzut? repetă el, arătându-i bănii cu degetul. Şi acum – poftim!... Săltând brusc piciorul, izbi cu sete în pământ şi strivi sub călcâi, furibund, bancnotele, ca scos din minţi, dând din mâini şi ţipând in gura mare, gata-gata să se înăbuşe. Uite ce fac cu banii dumitale! Uite ce fac cu banii dumitale! Poftim! Apoi sări în lături şi se proţăpi în faţa lui Alioşa, mândru nevoie mare. Du-te şi spune-le celor care te-au trimis că şomoiogul de câlţi nu-şi vinde onoarea! strigă el cu braţele ridicate la cer.

Şi, răsucindu-se pe călcâie, o rupse la fugă. După câţiva paşi se opri locului, se întoarse şi-i făcu lui Alioşa un semn de rămas-bun cu mâna. Dădu apoi iarăşi să plece, dar, după alţi câţiva paşi, se opri din nou. De astă dată zâmbetul ce-i schimonosea obrazul dispăruse şi faţa-i era năpădită de lacrimi. Învălmăşit, înecându-se de plâns, căpitanul strigă cu o voce spartă:

— Ce i-aş fi spus băieţelului meu dacă primeam banii ăştia drept despăgubire pentru onoarea mea terfelită?

Şi o luă iar la fugă, fără să mai arunce o singură privire îndărăt.

Alioşa îl urmări cu o adâncă tristeţe în ochi. O, îşi dădea foarte bine seama că până în ultima clipă bietul om nici nu gândise măcar c-o să mototolească şi o să lepede banii! Fugarul nu-şi mai încetini pasul, nici nu se mai uită înapoi! şi de astă dată Alioşa era convins că n-o să se mai întoarcă. Nu voia nici să se ţină după el, nici să-l cheme; ştia el de ce. Dar când bietul om vitregit de soartă se făcu nevăzut, tânărul se aplecă să ridice de jos cele două hârtii. Erau doar mototolite şi înfundate în nisip, dar intacte, ba chiar foşniră ca nişte bancnote noi în momentul când le desfăcu, încercând să netezească. Le întinse cutele cu palma, apoi le împături şi duse la Katerina Ivanovna să-i raporteze că misiunea pe a i-o încredinţase se încheiase fără niciun succes.

Cartea a cincea

PRO ŞI CONTRA

Capitolul I

LEGĂMÂNTUL

Doamna Hohlakova se grăbi să iasă şi de astă dată în întâmpinarea lui Alioşa. Era alarmată şi nu-şi mai găsea nicăieri locul: se întâmplase ceva foarte grav. După criza pe care o avusese, Katerina Ivanovna căzuse într-un leşin, urmat de o stare de slăbiciune cumplită, distrugătoare; s-a culcat şi, cum a închis ochii, a început să delireze. „Are febră, am trimis după Herzenstube şi le-am chemat şi pe mătuşile ei. Cucoanele au şi sosit, sunt aici, dar Herzenstube n-a catadicsit încă să vină. Toată lumea-i strânsă în jurul ei în iatac şi aşteaptă. Ce o mai fi şi asta, Doamne, ce-o mai fi! Nu-şi dă seama de nimic! Mi-e teamă să nu aibă un atac.”

În timp ce relata toate astea, doamna Hohlakova avea aerul unui om într-adevăr speriat şi tot timpul se lamenta. „E grav de tot, foarte grav!” repeta întruna, aproape la fiecare cuvânt, ca şi cum ceea ce se întâmplase mai înainte ar fi fost nimica toată pe lângă ce era acum. Alioşa o asculta cu o strângere de inimă; când încercă să-i povestească însă aventura lui, gazda îl întrerupse de la primele vorbe: n-avea nicio clipă de pierdut. Îl rugă, deci, să-i ţină de urât un moment Lisei şi s-o aştepte.

— Dragul meu Aleksei Fiodorovici, îi şopti ea la ureche, nu ştii ce surpriză am avut cu Lise, aproape că mi-au dat lacrimile! I-am iertat tot. Închipuieşte-ţi, imediat după plecarea dumitale a avut remuşcări, îi părea grozav de rău că şi-a bătut joc de dumneata şi ieri, şi azi-dimineaţă. Adică, de fapt, nu se poate spune că şi-a bătut joc, a fost numai aşa, o glumă. Îi venea să plângă de necaz, atât de rău i-a părut, încât nici nu-mi venea să-mi cred ochilor. Niciodată până acum n-a avut remuşcări cu adevărat, nici

chiar când râdea de mine; se căia numai aşa, în joacă. Dumneata ştii că râde mereu de mine? De data asta însă s-a căit cu tot dinadinsul, de data asta e un lucru cât se poate de serios. ţine foarte mult la părerea dumitale, Aleksei Fiodorovici, şi te-aş ruga să nu fii supărat pe dânsa, şi nici să n-ai pretenţii prea mari de la ea. Eu caut tot timpul s-o menajez, tot timpul, fiindcă nici nu-ţi închipui ce fată inteligentă e! Îmi mărturisea adineauri că i-ai fost bun prieten în copilărie, „cel mai sincer prieten din copilăria mea”, aşa zicea; auzi, cel mai sincer – şi atunci eu ce mai sunt? De altfel, să ştii că toate sentimentele ei sunt foarte serioase, şi amintirile, şi mai ales vorbele ce-i ies din gură! Uneori scoate aşa câte un cuvânt că rămâi cu gura căscată, şi asta tocmai când te aştepţi mai puţin. De pildă, povestea aceea cu pinul: când Lise era mică de tot, aveam în grădină un pin, adică poate c-o mai fi tot acolo şi acum, aşa că n-are rost să vorbesc la trecut. Pinii doar nu sunt ca oamenii, nu se schimbă chiar aşa, de la o zi la alta. „Mamă, îmi spune ea mai deunăzi, eu mi-aduc aminte de un pin ca din vis”, sau cam aşa ceva, nu mai ştiu, poate că s-a exprimat altfel, fiindcă, vezi dumneata, era un joc de cuvinte, şi „ca din vis” parcă nu sună aşa bine, e chiar stupid, iar fetiţa mea a făcut un calambur atât de original, încât, hotărât, nu mă simt în stare să-l redau. De altminteri, nici nu mai ţin minte ce mi-a spus. Şi acum te las într-un hal fără hal, zău, mi-e teamă să nu înnebunesc. Vai, Aleksei Fiodorovici, ştii dumneata că până acum de două ori mi-am pierdut minţile, dar m-au îngrijit şi-am scăpat. Du-te la Lise. Dă-i curaj, dumneata te pricepi atât de bine să îmbărbătezi omul! Lise, striga ea, apropiindu-se de uşa fetei, ţi l-am adus pe Aleksei Fiodorovici, cu toate că te-ai purtat atât de urât cu el şi l-ai jignit. Şi totuşi, uite, nu s-a supărat pe tine, crede-mă, nu e câtuşi de puţin supărat, dimpotrivă, se miră chiar cum de ţi-a trecut prin minte c-ar putea să se supere.

— Merci, maman; intră, Aleksei Fiodorovici.

Alioşa paşi în cameră. Lise se uită la el intimidată şi se înroşi până în vârful urechilor. Îi venea să intre în pământ

de i ruşine şi, aşa cum se întâmplă de obicei când te simţi la strâmtoare, începu să vorbească repede-repede despre tot felul de lucruri cu care ea n-avea nimic de-a face, ca şi când ar fi fost singura ei preocupare în momentul acela.

— Aleksei Fiodorovici, am aflat de la mama istoria celor două sute de ruble şi ştiu c-ai avut o misiune de îndeplinit... pe lângă ofiţerul acela... Mi-a spus tot, tot ce s-a întâmplat, atunci, când cu scandalul – e într-adevăr ceva îngrozitor! – în ce hal a fost umilit bietul om, şi cu toate că mama nu prea are talent la povestit... sare mereu de la una la alta... uite aşa îmi curgeau lacrimile în timp ce o ascultam. Spune-mi cum a fost, i-ai dat banii? Ce face, sărmanul de el?

— Tocmai asta e, că n-am apucat să-i dau nimic. Toate mi-au ieşit pe dos, răspunse Alioşa, silindu-se la rândul lui să-i arate că era preocupat exclusiv de faptul că demersul lui dăduse greş şi căutând un subiect de discuţie cât mai neutru.

Lise însă observă din capul locului că se ferea să se uite în ochii ei, făcând vădite eforturi să vorbească despre lucruri indiferente. Alioşa se aşeză pe un scaun la masă şi începu să depene peripeţiile prin care trecuse; de la primele cuvinte însă i se risipi stânjeneala, şi istorisirea lui reuşi s-o prindă cu totul pe Lise. Se afla încă sub impresia recentelor întâmplări şi, emoţionat cum era până în adâncul sufletului, îi înfăţişă totul din fir-a-păr în chipul cel mai sugestiv. Odinioară, pe vremea când locuia la Moscova şi se ducea pe la Lise, îi plăcea să-i povestească copilei câte-n lună şi-n stele, lucruri trăite de el sau citite prin cărţi, ori să-şi amintească de cine ştie ce isprăvi din copilărie. Uneori urzea cu închipuirea tot felul de năzdrăvănii, ticluind adevărate romane, cel mai adesea pline de haz. Şi li se părea acum că sunt din nou împreună la Moscova, aşa cum erau cu doi ani mai înainte. Lise se arăta adânc mişcată de tot ce-i era dat să afle din gura lui Alioşa; îi vorbi mai ales cu multă căldură despre „Iliuşecika”, al cărui portret încercă să i-l înfăţişeze. După Ce-i zugrăvi scena în care bietul căpitan călcase banii în

picioare, Lise nu se mai putu stăpâni:

— Vasăzică, n-ai apucat să-i dai banii? strigă ea. L-ai lăsat aşa, să plece? Sfinte Dumnezeule, cum se poate, de ce n-ai alergat după el?...

— Nu, Lise, am făcut mai bine că n-am alergat, răspunse Alioşa. Şi, ridicându-se de pe scaun, începu să se plimbe, îngândurat, de colo până colo prin odaie.

— Mai bine? De ce crezi că-i mai bine? Săracii oameni, au rămas fără o bucată de pâine, au să ajungă muritori de foame!...

— N-au să ajungă, fiindcă până la urmă totuşi au să primească banii. Ai să vezi că mâine căpitanul o să-i primească, îţi garantez; da, mâine o să-i ia în orice caz, zise Alioşa, furat de gânduri, măsurând de la un cap la altul încăperea. La un moment dat, se opri în faţa ei: Vezi, Lise, chiar dacă am făcut o greşeală, îi mărturisi el, să ştii că tot răul e spre bine.

— Ce greşeală ai făcut? şi de ce eşti atât de convins c-o să fie bine?

— Uite de ce: căpitanul este slab de înger şi sperios. Un biet om chinuit, dar bun la suflet. Stau şi mă întreb de ce s-o fi simţit oare, aşa din senin, ofensat şi ce i-a venit să calce banii în picioare? Te asigur că până în ultima clipă nici habar n-a avut c-o să reacţioneze aşa. Şi bănuiesc că sunt mai multe motive în joc, care l-au făcut să se simtă umilit... nici nu se putea altfel în situaţia lui... în primul rând, cred că nu i-a venit deloc la îndemână când şi-a dat seama că s-a bucurat prea tare de banii aceştia în faţa mea, în loc să fi căutat să-şi ascundă entuziasmul. Dacă s-ar fi bucurat mai puţin şi nu m-ar fi lăsat să vadă cât de bine-i părea, dacă ar fi stat la îndoială şi ar fi făcut fasoane ca alţii, sau ar fi strâmbat din nas primindu-i, ar fi putut să-i ia fără niciun inconvenient, dar el, vezi, şi-a manifestat prea sincer bucuria, şi asta este umilitor. Ah, Lise, ce să-i faci dacă omul e sincer şi de treabă, e tot ce poate fi mai rău în asemenea cazuri! Avea voce stinsă, sugrumată şi turuia mereu din gură, repede-repede, iar la un moment dat a chicotit, ba nu, nu – a plâns. zău, a plâns de fericire...

mi-a vorbit despre fetele lui... mi-a spus că i s-ar fi propus un post undeva în alt oraş... Dar după ce şi-a deşertat inima, s-a simţit prost dintr-o dată că mi-a mărturisit totul. Şi din momentul acela a început să mă urască. Ştii, sunt unii nevoiaşi, ca el bunăoară, care se ruşinează grozav de sărăcia lor. Şi mai ales, cred, s-a simţiţi umilit pentru că a fost în stare să cedeze cu atâta uşurinţă şi să se arate dispus să se împrietenească prea repede. De unde la început s-a repezit la mine, chipurile, ca să mă intimideze, deodată, cum a văzut banii, mi-a sărit de gât. Puţin a lipsit ca să mă ia în braţe, mereu punea mâna pe mine. Şi asta iarăşi! L-a făcut să se simtă umilit; iar eu, pe deasupra, am mai făcut o mare greşeală, o greşeală de neiertat: i-am spus că, dacă n-o să aibă destule parale ca să plece în altă parte, o să-i mai dăm nişte bani, c-o să-i dau şi eu cât i-o trebui. A rămas ca trăsnit: de ce trebuia să-i vin şi eu în ajutor? Ştii, Lise, nu există nimic mai penibil pentru omul sărac decât să vadă toata lumea îmbulzindu-se să-l ajute, aşa, din senin, fără niciun motiv, şi copleşindu-l cu milosteniile ei... aşa spune părintele stareţ Zosima. Nu văd cum aş putea să-ţi explic mai bine, dar e un lucru pe care am avut de multe ori prilejul să-l observ. Dar ceea ce mi se pare mai important este faptul că, deşi până în ultima clipă nici habar n-a avut c-o să arunce banii, totuşi, a presimţit c-o s-o facă, sunt sigur. De aceea bucuria lui a fost atât de mare, pentru că în adâncul lui simţea c-o să-i arunce... Şi din aceeaşi pricină, cu toate că, la primi vedere, s-ar părea c-am dat greş, să ştii că totuşi e bine. Şi sunt convins că-i mai bine aşa, mult mai bine chiar decât m-aş fi aşteptat...

— Dar de ce, spune-mi, de ce crezi că-i aşa bine? îl întrerupse Lise nedumerită.

— Dacă ar fi primit pur şi simplu banii, în loc să-i calce în picioare, n-ar fi trecut niciun ceas poate şi, întorcându-se acasă, şi-ar fi plâns amarnic umilinţa, şi atunci n-ar mai fi fost nimic de făcut. Ar fi plâns, şi a doua zi în zori ar fi venit întins la mine şi mi i-ar fi aruncat în faţă, i-ar fi călcat în picioare, aşa cum s-a întâmplat adineauri. Pe când aşa, a plecat acasă mândru şi triumfător, deşi în sinea lui era

încredinţat că „şi-a mâncat norocul”. În cazul acesta nu-i nimic mai uşor decât să-l conving mâine să primească banii, din moment ce a dovedit cu prisosinţă că este un om de onoare, lepădându-i din mână şi călcându-i în picioare... Doar n-avea de unde să ştie atunci când i-a mototolit şi i-a aruncat pe jos că a doua zi am să-i aduc înapoi. Şi totuşi, avea mare nevoie de bani. Acum este mândru de ceea ce a făcut, dar la noapte are să-şi dea seama, gândindu-se cât de bine i-ar fi prins ajutorul de care s-a lipsit. O să se frământe toată noaptea, o să-i vadă şi-n vis, şi mâine va fi în stare chiar să umble după mine ca să-şi ceară scuze. Atunci am să vin şi am să-i spun: „Eşti un om mândru, ai dovedit-o din plin, te rog să ne ierţi şi să primeşti banii!” Şi ai să vezi c-o să-i primească! Şi, declarând „c-o să-i primească!”, Alioşa avea un aer aproape fericit. Lise bătu din palme.

— Sigur că da, ai dreptate, acum am înţeles, în sfârşit! Vai, Alioşa, de unde le ştii dumneata pe toate? Eşti atât de tânăr, şi totuşi te pricepi să citeşti în adâncul sufletului omenesc... Mie niciodată nu mi-ar fi trecut aşa ceva prin minte...

— Totul e să-l putem convinge că n-are de ce să se creadă mai prejos decât alţii, că, deşi primeşte bani de la noi, suntem, toţi o apă şi un pământ, continuă Alioşa volubil, ba cine ştie dacă el nu e ceva mai răsărit decât noi...

— Ceva mai răsărit... ce frumos ai spus, Aleksei Fiodorovici! Dar continuă, te rog, de ce te-ai oprit?

— Stai, nu m-am exprimat bine... nu „ceva mai răsărit”, dar n-are a face, pentru că...

— Sigur că n-are a face, bineînţeles! Iartă-mă, Alioşa, dragul meu... Ştii, până acum nu te-am respectat... adică te-am respectat totuşi, dar aşa ca şi cum am fi fost pe aceeaşi treaptă, dar de azi încolo, te rog să mă crezi, am să te respect ca pe un om superior... Dragă Alioşa, zău, să nu te superi că, fac „spirite”, spuse ea, apropiindu-se o clipă, emoţionată. Ce vrei, eu sunt un copil prost, pe când dumneata, dumneata... Ascultă, Aleksei Fiodorovici, nu

cumva concluziile la care am ajuns noi, adică dumneata... ba nu, mai bine noi... ascund un grăunte de dispreţ faţă de omul acela, sărmanul... pentru că-i disecăm sufletul, aşa, cu aerul c-am fi mai presus decât el, ce zici? De unde putem şti noi chiar atât de sigur c-o primească banii?

— Nu, Lise, aici nu se ascunde niciun fel de dispreţ, îi răspunse cu fermitate Alioşa, ca şi cum s-ar fi aşteptat la asemenea întrebare. M-am gândit la asta pe drum, venim încoace. Judecă şi dumneata: mai poate fi vorba de dispută când şi noi, doar, suntem la fel cu el, când toată lumea este apă şi-un pământ? Oameni suntem cu toţii, şi niciunul din noi nu poate pretinde c-ar fi mai bun decât el. Şi chiar zicem c-ar putea fi aşa, oricare dintre noi în locul lui ar fost la fel... Nu ştiu ce părere vei fi având dumneata, Lise; dar eu în multe privinţe îmi dau seama că sunt mic la suflet, pe când despre el, dimpotrivă, n-aş putea spune că are suflet mic, ci doar prea delicat... Nu, Lise, aici nu poate vorba de niciun fel de dispreţ! Ştii ce mi-a spus odată părintele Zosima? „Toţi oamenii, fără deosebire, trebuie trataţi ca nişte copii mici, unii chiar ca nişte bolnavi în spital”...

— Sigur că da, Aleksei Fiodorovici, sigur, dragul meu, ce-ar fi să tratăm şi noi oamenii ca pe nişte bolnavi?

— De ce nu, Lise? Sunt gata s-o fac, numai că nu mă simt încă destul de pregătit pentru asta, uneori îmi pierd răbdare alteori nu sunt în stare să văd nimic. Dumneata eşti altfel.

— Da' de unde! Aleksei Fiodorovici, sunt atât de fericită!

— Ce bine-mi pare să te aud spunând aşa, Lise!

— Aleksei Fiodorovici, câteodată eşti bun ca pâinea caldă, alteori însă pari nu ştiu cum, puţin cam pedant... Şi totuşi, când te privesc mai bine, îmi dau seama că nu eşti deloc pedant. Du-te de deschide uşa, aşa, binişor, şi vezi dacă nu cumva mămica trage cu urechea, îi şopti ea repede, nervoasă.

Alioşa se duse să deschidă uşa şi o asigură că nu era nimeni să asculte ce vorbeau.

— Vino aici, Aleksei Fiodorovici, şopti Lise roşind până în vârful urechilor. Dă-mi mâna, uite-aşa! Ascultă, trebuie să-

ţi fac o mărturisire: ştii, scrisoarea de ieri n-a fost o glumă, aşa cum ţi-am spus, ci era ceva serios...

Şi-şi acoperi numaidecât ochii, cuprinsă de sfială după o asemenea spovedanie. Apoi îi apucă brusc mâna şi i-o sărută cu înfocare de trei ori.

— Minunat! Ah, Lise, minunat! exclamă Alioşa în culmea fericirii. Eram sigur că nu putea fi decât ceva serios.

— Poftim! Dumnealui era sigur! chicoti Lise încântată. Şi, îmbujorându-se şi mai tare, îi depărta mâna, fără să-i dea totuşi drumul. Eu îi sărut mâna, şi el nu găseşte altceva de spus decât „minunat”! Dojana se dovedea a fi însă cu totul neîndreptăţită, fiindcă şi Alioşa era grozav de emoţionat.

— Aş vrea să-ţi fiu pe plac totdeauna, Lise, dar zău dacă ştiu cum să fac... îngăimă tânărul, roşind la rândul său.

— Alioşa, dragul meu, după ce că eşti încrezut, mai eşti şi obraznic. Auzi dumneata! Domnul a catadicsit să mă aleagă drept soţie, şi acum, gata, nu-i mai pasă de nimic! Era sigur că i-am scris serios, auzi, auzi! Dar asta-i curată obrăznicie!

Alioşa izbucni în râs.

— De ce, nu trebuia să fiu sigur? Chiar atât de rău am făcut?

— Vai, Alioşa, dimpotrivă, ai făcut foarte, foarte bine! Lise îl privea galeş, fericită.

Alioşa îşi lăsase mai departe mâna într-a ei. Şi, cum şedea aşa, se aplecă deodată şi o sărută pe gură.

— Ce-i asta? Ce faci? protestă fata.

Alioşa se fâstâci.

— Iartă-mă dacă am greşit cumva... Mi se pare c-am făcut o prostie... Dar mi-ai reproşat că sunt rece, şi atunci te-am sărutat... Acum îmi dau seama că m-am purtat ca un dobitoc...

Lise începu să râdă şi-şi ascunse faţa în palme.

— Cu hainele astea pe dumneata! exclamă ea fără voie, râzând în hohote. Însă numaidecât încetă să râdă şi-şi ticlui o mutră serioasă, aproape încruntată. Mai domol cu sărutatul, Alioşa, fiindcă niciunul dintre noi nu se pricepe

la treaba asta, şi pe urmă mai avem încă mult de aşteptat, încheie ea brusc. Mai bine spune-mi, de ce vrei să te însori cu o fată proastă ca mine şi, pe deasupra, şi bolnavă, dumneata, un om atât de inteligent, care pătrunde cu gândul până în miezul lucrurilor şi căruia nu-i scapă nimic? Vai, Alioşa, de-ai şti ce fericită sunt tocmai fiindcă îmi dau seama că nu merit un om ca dumneata!

— Ba meriţi, Lise, zău meriţi! Zilele acestea am să părăsesc mănăstirea. Şi, de vreme ce mă întorc în lume, trebuie să mă însor, ştiu asta. Aşa mi-a poruncit el. Şi atunci pe cine aş putea să iau de nevastă dacă nu pe dumneata?... Şi cine în afară de dumneata ar vrea să se mărite cu mine? E un lucru la care m-am gândit bine. În primul rând, dumneata mă cunoşti din copilărie, pe urmă ai o mulţime de calităţi care mie îmi lipsesc cu desăvârşire. Ai o fire mai veselă decât a mea şi mai ales un suflet mai neprihănit, fiindcă mie mi-a fost dat să mă lovesc până acum de multe, foarte multe greutăţi în viaţă... Dumneata nu ştii, dar şi eu sunt un Karamazov, din păcate! Ce-mi pasă că râzi şi glumeşti chiar şi pe socoteala mea! Dimpotrivă, îmi place să te aud râzând... Numai că dumneata când râzi pari un copil, în timp ce în sinea dumitale eşti frământată de gânduri, ca o adevărată martiră...

— Ca o martiră? Cum asta?

— Da, Lise, să luăm de pildă întrebarea dumitale de adineauri: dacă nu cumva în adâncul nostru nu se ascunde un grăunte de dispreţ pentru nefericitul acela, din moment ce suntem în stare să-i disecăm sufletul? Este o întrebare pe care numai o martiră o putea iscodi... Eu nu ştiu cum să mă exprim, dar omul căruia îi pot încolţi asemenea gânduri în minte este capabil să sufere cu adevărat. Stând acolo, în jilţul dumitale, probabil că te-ai gândit la o mulţime de lucruri...

— Alioşa, dă-mi mâna, de ce nu mi-o laşi? murmură Lise cu un glas stins, copleşit de fericire. Ascultă, Alioşa, cum o să umbli îmbrăcat după ce ai să părăseşti rasa călugărească? Nu râde, te rog, şi nu te supăra că ţi-am pus

întrebarea asta, pentru mine să ştii că-i un lucru foarte, foarte important.

— Drept să-ţi spun, nu m-am gândit încă la asta, Lise, dar am să mă îmbrac aşa cum vrei dumneata.

— Mi-ar plăcea să porţi haină de catifea albastru-închis, jiletcă albă de pichet şi pălărie gri, moale... Spune-mi, ce ai crezut adineauri, când m-am lepădat de scrisoarea mea? Ai fost convins, nu-i aşa, că nu te iubesc?

— Câtuşi de puţin.

— Ah, ce om imposibil eşti! Nu pot să te sufăr!

— Vezi, eu am ştiut că... mi s-a părut că mă iubeşti, dar am căutat să-ţi dau impresia că-n sinea mea sunt convins că nu mă iubeşti, aşa... ca să nu te simţi stingherită...

— Cu atât mai rău! Cu atât mai rău, şi, poate, cu atât mai bine. Alioşa, mi-eşti drag de nu mai pot! Adineauri, în timp ce te aşteptam să vii, mă gândeam aşa: am să-i cer scrisoarea, şi dacă el o s-o scoată liniştit din buzunar să mi-o dea înapoi (lucru pe care nu m-aş fi mirat să-l faci, ştiindu-te cum eşti), înseamnă că nu mă iubeşte deloc, nu simte nimic pentru mine, nu-i decât un băieţaş prost, care nici nu merită să fie iubit, şi deci trebuie să-mi iau nădejdea de la el. Dumneata însă ai lăsat scrisoarea în chilie, şi atunci am prins curaj; nu-i aşa că ai lăsat-o înadins la mănăstire, bănuind că am să ţi-o cer înapoi, fiindcă nu te-ai fi îndurat să mi-o dai? Nu-i aşa? Spune dacă nu-i aşa?

— Ba nu, Lise, nu-i aşa, scrisoarea se află la mine, şi adineauri tot la mine era, uite-aici, în buzunar. Alioşa scoase râzând plicul şi i-l arătă de departe. Dar să ştii că nu ţi-o mai dau, mulţumeşte-te să te uiţi la ea aşa cum o ţin în mână.

— Cum? Prin urmare, ai minţit adineauri? Dumneata, un călugăr, eşti în stare să minţi?

— Ei da, se prea poate să fi minţit, râse Alioşa. Am minţit însă numai ca să nu mi-o iei înapoi. Ţin foarte mult la ea! adăugă el cu patos, îmbujorându-se tot. Scrisoarea asta n-am s-o dau nimănui, niciodată, cât oi trăi!

Lise îl privea în extaz.

— Alioşa, ciripi ea, vezi dacă nu cumva mama trage cu urechea la uşă.

— Bine, Lise, am să mă uit, dar nu crezi c-ar fi mai bine să n-o fac, ce zici? De ce s-o bănuim pe mama dumitale de un lucru atât de urât?

— Urât? De ce urât? Dimpotrivă, are tot dreptul, cred, să asculte la uşa fiicei sale, nu văd ce-ar fi atât de urât aici, se înfierbântă Lise. Fii sigur, Aleksei Fiodorovici, că atunci când o să fiu şi eu mamă, şi o să am o fată aşa ca mine, nimic n-o să mă împiedice să ascult la uşa ei.

— Vorbeşti serios, Lise? Bine, dar dumneata ştii că asta nu-i frumos deloc?

— O, Doamne, de ce vrei dumneata neapărat să fie urât?! Înţeleg, dacă ar fi vorba de o discuţie oarecare într-un salon şi aş trage cu urechea, atunci într-adevăr ar fi un lucru destul de urât din partea mea, dar când ştii că propria ta fiică stă închisă într-o odaie cu un băiat... Ascultă, Alioşa, să nu-ţi închipui cumva că, după ce o să ne cununăm, n-o să te spionez şi pe dumneata, şi pe deasupra să ştii că am să-ţi deschid toate scrisorile şi am să le citesc... Să nu spui că nu te-am prevenit...

— Fireşte, dacă-i aşa... se bâlbâi Alioşa, dar, zău, nu-i frumos...

— Cu ce dispreţ mi-o spui, Alioşa! Hai, dragul meu, să nu ne certăm chiar de la început, mai bine să vorbim deschis; e adevărat, nu se cade să tragi cu urechea, fiindcă e un lucru foarte urât, dreptatea e de partea dumitale, deci nu de partea mea, şi totuşi, oricum ar fi, eu am să trag cu urechea.

— Bine, fă cum vrei. În ce mă priveşte, tot n-ai ce vedea şi nici ce auzi, încuviinţă el râzând.

— Alioşa, dar n-o să ieşi din cuvântul meu, nu-i aşa? şi asta trebuie tot aşa stabilit de la bun început.

— Cu cea mai mare plăcere, Lise, nu însă când e vorba de ceva foarte important. În asemenea cazuri, chiar dacă n-ai să fii de acord cu mine, eu n-am să fac decât aşa cum îmi dictează conştiinţa.

— Aşa şi trebuie. De altminteri, să ştii, sunt gata să te

ascult, şi nu numai în lucrurile importante, dar în orice ar fi, ţi-o jur de pe acum, şi asta până la sfârşitul vieţii! declară pătimaş Lise. Şi cu dragă inimă, Alioşa, cu cea mai mare bucurie! Mai mult chiar: îţi jur că niciodată, auzi, niciodată, n-am să te spionez, nici n-am să-ţi citesc scrisorile, pentru că dumneata ai dreptate, nu eu. Oricât de curioasă aş fi să trag cu urechea – şi ştiu c-o să fiu grozav de curioasă – n-am s-o fac, din moment ce dumneata consideri că e un lucru urât. Eşti îngerul meu păzitor... Ascultă, Aleksei Fiodorovici, de ce eşti aşa trist de câteva zile încoace? şi ieri ai fost trist, şi azi tot aşa. Ştiu că ai o mulţime de necazuri pe cap, dar mi se pare că în afară de ele mai e şi altceva, poate ceva ascuns.

— Da, Lise, am un secret care mă apasă, ceva dureros, îi mărturisi trist Alioşa. Văd că mă iubeşti într-adevăr, din moment ce ai ghicit.

— Dar ce este? Ce te face să fii aşa de abătut? Poţi să-mi spui? se rugă ea cu sfială.

— Am să-ţi spun altă dată... da, altă dată... îi răspunse Alioşa încurcat. Acum poate că n-ai să înţelegi. Şi nici eu n-aş şti să te lămuresc.

— Cred că te frământi din pricina fraţilor şi a tatălui dumitale, nu-i aşa?

— Da, mă gândesc şi la ei... spuse el dus pe gânduri.

— Să ştii că nu-mi place deloc fratele dumitale Ivan Fiodorovici, Alioşa, îi mărturisi brusc Lise.

Alioşa rămase mirat de această declaraţie, dar nu-i ceru nicio explicaţie.

— Mi-e teamă că fraţii mei au să-şi frângă gâtul, urmă el, şi tata tot aşa. Singuri se nenorocesc, cu mâna lor, şi-i mai trag şi pe alţii după ei. Mă gândesc la „forţa aceea sălbatică a Karamazovilor”, despre care a pomenit într-o zi părintele Paisie – o forţă elementară, brută, străină de orice năzuinţe spirituale... Nu ştiu dacă forţa aceasta va fi fost şi ea binecuvântată cu har dumnezeiesc. Dar ştiu, în schimb, că şi eu sunt un Karamazov... Călugăr, zici? Călugăr – eu? Lise! Ai spus că sunt călugăr, nu-i aşa?

— Da.

— Şi totuşi, poate că nici măcar nu cred în Dumnezeu…

— Nu crezi în Dumnezeu? Ce vorbeşti? îngână temătoare, în şoaptă, Lise.

Alioşa însă nu-i mai răspunse nimic. Cuvintele lui neaşteptate păreau să ascundă ceva prea misterios şi prea intim în acelaşi timp, lucruri pe care nici el însuşi, probabil, nu reuşise încă să le lămurească prea bine, dar care, fără doar şi poate, îi dădeau de gândit.

— Şi tocmai acum, prietenul meu, omul cel mai bun de pe pământ, se pregăteşte să părăsească lumea aceasta. Dacă ai şti, Lise, cât de apropiat sunt sufleteşte de omul acesta, ce strâns legat sunt de el! Am să rămân singur de tot… Şi atunci am să vin la dumneata… De acum înainte ne e dat să fim mereu împreună…

— Da, da, o să rămânem, împreună, amândoi! Tot timpul o să fim împreună de aici înainte, zi de zi, toată viaţa! Ştii ce: sărută-mă, îţi dau voie.

Alioşa o sărută.

— Acum du-te, şi Hristos să te păzească de rele! (şi făcu asupra lui semnul crucii.) Du-te la el, du-te, poate că-l mai apuci în viaţă! A fost o cruzime din partea mea că nu te-am lăsat să pleci. Am să mă rog azi pentru sufletul lui şi pentru dumneata. Alioşa, ce fericiţi o să fim! O să fim fericiţi, nu-i aşa?

— Aşa cred, Lise.

Alioşa se despărţi de ea fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova să-şi ia rămas-bun. Dar, cum deschise uşa ce dădea spre scară, se pomeni faţă în faţă cu stăpâna casei. De la primul cuvânt, Alioşa îşi dădu seama că-i aţinuse calea.

— Aleksei Fiodorovici, este ceva de speriat! Auzi, ce copilării, ce năzbâtii pot să-i dea prin gând! Sper că n-o să-ţi faci niciun fel de iluzii… Astea-s prostii, prostii, prostii! exclamă doamna, ducându-se întins la el.

— Numai vă rog să nu-i spuneţi nimic, stărui Alioşa, mi-e teamă să nu se enerveze, şi asta îi face rău.

— În sfârşit, mă bucur că aud un cuvânt înţelept din gura unui tânăr cu mintea întreagă! Înseamnă deci că dumneata

ai acceptat toate năzbâtiile ei numai pentru că ţi-era milă de dânsa, ştiind cât e de bolnavă, sărăcuţa, ca să n-o superi cumva contrazicând-o?

— Da' de unde! Am vorbit cât se poate de serios, răspunse apăsat Alioşa.

— Este imposibil să fie ceva serios, nici n-aş putea să concep una ca asta! Să ştii că n-am să te mai primesc în casă; asta în primul rând, şi pe urmă am să plec din oraş, şi am s-o iau şi pe ea cu mine.

— Dar de ce? Mai avem încă atâta vreme, în orice caz, trebuie să mai aşteptăm cel puţin un an şi jumătate.

— Sigur că da, Aleksei Fiodorovici, ai dreptate. Într-un an şi jumătate o să aveţi tot timpul să vă certaţi de o mie de ori şi să vă despărţiţi. Dar nu ştii ce-i pe sufletul meu, sunt atât de nenorocită! Or fi ele prostii, dar ce pot să fac, uite, m-au dat gata! Mă simt exact ca Famusov în scena finală; dumneata eşti Ciaţki, iar ea Sofia[51]. Ca să vezi ce coincidenţă: am fugit într-un suflet ca să-ţi ies înainte pe scară, la fel ca în piesă; şi acolo, tot aşa, deznodământul fatal se petrece pe scară! Am auzit tot şi nu ştiu cum de m-am ţinut să nu cad. Aici, vasăzică, era explicaţia unei nopţi întregi de chinuri şi a nevricalelor de adineauri! Fetei îi arde de dragoste, şi mama se dă de ceasul morţii! Nu-mi mai rămâne decât să-mi sap singură mormântul. Şi acum, partea a doua, şi cea mai importantă: ce e cu scrisoarea aceea despre care vorbeaţi mai înainte? Te rog să mi-o arăţi imediat!

— Nu, nu se poate. Spuneţi-mi mai bine cum se mai simte Katerina Ivanovna, eram nerăbdător să ştiu ce mai face.

— Tot aşa, aiurează, nu şi-a revenit încă. Au sosit şi mătuşile; oftează tot timpul şi-şi dau nişte aere, de parc-ar fi cine ştie cine!... L-am chemat pe Herzenstube, care s-a speriat atât de rău, că nu mai ştiam ce să-i fac să-şi vină în fire, eram gata chiar să trimit după un doctor. L-am trimis acasă cu trăsura. Şi acum de unde ai mai ieşit şi dumneata

51 Personaje din piesa lui Griboiedov Prea multă minte strică (1822-23).

cu scrisoarea aceea?! Ai dreptate, mai e până atunci încă vreun an şi jumătate... Dar, te rog, gândeşte-te la tot ce ai mai sfânt şi mai scump pe lume, gândeşte-te la duhovnicul dumitale, care trage să moară, şi arată-mi scrisoarea, Aleksei Fiodorovici, doar sunt mama ei! Dacă vrei, o ţii dumneata şi mă laşi s-o citesc, nu ţi-o iau din mână.

— Nu, Katerina Osipovna, chiar dacă ar fi cu permisiunea ei, tot nu v-aş arăta scrisoarea. Lăsaţi, c-o să vin mâine, şi atunci o să putem sta de vorbă, dacă poftiţi, despre una sau alta. Şi acum, la revedere! şi Alioşa se grăbi să iasă afară, în stradă.

Capitolul II

SMERDIAKOV CU CHITARA

Alioşa nu avea timp de pierdut. În momentul când îşi lua rămas-bun de la Lise, o idee năstruşnică îi fulgerase prin cap, şi anume, cum să facă să-l prindă printr-un tertip pe Dmitri, care probabil că se ascundea de el. Era destul de târziu, trecuse de trei după-amiază. Dorea din tot sufletul să ajungă cât mai curând la mănăstire, la căpătâiul „prealuminatului" care se afla pe patul de moarte, dar nevoia de a da ochii cu Dmitri se dovedi şi mai puternică decât dorinţa ce-l mâna într-acolo; cu fiecare ceas ce trecea, în mintea lui se înrădăcina convingerea că până la urmă nu se poate să nu se producă o catastrofă îngrozitoare. Ce fel de catastrofă, nu ştia nici el prea lămurit, după cum nu ştia nici ce o să-i spună fratelui său. „Chiar dacă s-ar întâmpla ca binefăcătorul meu să moară fără mine, cel puţin n-o să am toată viaţa remuşcări, gândindu-mă că îmi stătea în putere să-l salvez pe Dmitri, şi totuşi n-am făcut-o, mi-am văzut de drum mai departe, grăbindu-mă să ajung acasă. Iar dacă voi reuşi să-l scot la liman, nu înseamnă oare c-am ascultat de porunca duhovnicului meu?"

Chibzuise în sinea lui să-l ia pe Dmitri pe nepusă masă, şi iată cum: sărind gardul, aşa cum făcuse în ajun, putea foarte lesne să pătrundă în grădină şi să intre pe furiş în chioşc. „Dacă nu dau de el, se gândea Alioşa, am să mă ascund în chioşc, fără să le spun nimic nici lui Foma şi nici gazdelor, şi la nevoie, chiar am să stau acolo să-l aştept până diseară. În cazul când tot mai umblă s-o prindă pe Gruşenka, nu se poate să nu vină în chioşc..." Alioşa nu zăbovi prea mult să-şi ticluiască planul în amănunţime, în

schimb era hotărât să-l pună în aplicare chiar de-ar fi să nu se mai întoarcă la mănăstire...

Totul se petrecu însă aşa cum chibzuise, fără să întâmpine nicio piedică în cale; sări gardul cam în acelaşi loc pe unde trecuse în ajun şi reuşi să se strecoare tiptil în chioşc. N-ar fi vrut să bage nimeni de seamă, fiindcă şi proprietăreasa, şi Foma (dacă erau cumva acasă) îi ţineau, desigur, partea lui Dmitri şi nu ieşeau din cuvântul lui, şi, prin urmare, s-ar fi putut ori să nu-l lase pe Alioşa să intre în grădină, ori să se ducă îndată să-i dea de ştire lui Dmitri că-l caută cineva. Nu era nimeni în chioşc. Alioşa se aşează pe bancă, la fel cum făcuse cu o seară înainte, şi rămase să-şi aştepte fratele. Şi, cum şedea aşa, începu să cerceteze din priviri chioşcul, care i se păru mult mai dărăpănat şi mai urât decât în ajun. În schimb, era o zi tot atât de frumoasă ca şi cea de ieri. Pe masa vopsită în verde se vedea un rotocol lăsat de păhăruţul cu coniac ce se vărsase, probabil, cu o zi mai înainte. Tot felul de gânduri răzleţe şi nepotrivite cu împrejurările i se perindau prin minte, aşa cum se întâmplă îndeobşte de câte ori aştepţi pe cineva şi te cuprinde urâtul; se întreba bunăoară de ce intrând în pavilion se aşezase exact în acelaşi loc ca şi ieri, şi nu în altă parte? Apoi se simţi deodată abătut, abătut şi neliniştit din pricina nesiguranţei în care se afla. Nu trecu însă niciun sfert de oră, şi undeva, pe aproape, prinse a picura un cântec de chitară. Zvonul venea dintr-un boschet aflat la vreo douăzeci de paşi, unde se aciuase probabil cineva, sau se oprise chiar în momentul acela. Alioşa îşi aminti că-n ajun, seara, când se despărţise de fratele său, zărise, sau cel puţin aşa i se păruse, lângă gard, la umbra unui tufiş, o bancă scundă verde. Prin urmare, erau nişte oaspeţi care poposiseră acolo. Dar cine putea fi oare? O voce siropoasă de bărbat cânta în falset, acompaniindu-se cu chitara:

Ce alean neîmpăcat
Cu lanţuri m-a ferecat,
Doamne, îndură-te de mine,

Şi de mine, şi de ea!
De ea, de iubita mea!
Şi de mine, şi de ea![52]

Cântăreţul se întrerupse. După glasul în falset şi după felul cum prefira melodia, părea să fie un lacheu. O altă voce, feminină, duioasă şi parcă puţin temătoare, gunguri, sclifosindu-se:

— De ce nu veniţi mai des pe la noi, Pavel Fiodorovici, zău, de ce ne ocoliţi?

— Deloc, răspunse glasul partenerului, care, deşi destul de curtenitor, avea un ton categoric şi plin de demnitate. Probabil că se simţea stăpân pe situaţie, în timp ce femeia căuta să i se vâre în suflet.

„Trebuie să fie Smerdiakov, se gândi Alioşa, cel puţin aşa îmi face impresia după voce, iar duduia nu poate fi decât fata proprietăresei, care s-a întors de curând de la Moscova, aceea care umblă în rochie cu trenă şi se duce să ceară câte o strachină de ciorbă de la Marfa Ignatievna…”

— Îmi plac la nebunie poeziile, bineînţeles dacă-s bune, se auzi din nou vocea feminină. De ce nu mai cântaţi?

Şi glasul răsuna iar:
Nu vreau sceptru, nici domnie,
Draga mea mândră să fie.
Ţine-o, Doamne, sănătoasă,
Şi pe mine, şi pe ea!
Pe ea, pe iubita mea!
Şi pe mine, şi pe ea!

— Ultima dată parcă era mai frumos, îşi dădu cu părerea femeia. Aţi cântat tot aşa, cu sceptrul şi cu domnia, şi după aceea: „Draga mea dulce să fie”. E mai duios, nu? Se vede c-aţi uitat cuvintele.

---

52 Dostoievski îi scria în legătura cu acest cuplet lui N.A. Liubimov la 10 mai 1879: „Acest cântec nu e compus, ci cules de mine la Moscova. L-am auzit acum 40 de ani... El apare la mine pentru prima oară." (Bîloe, 1919, nr. 15, pag. 102).

— Poeziile sunt nişte aiureli! i-o reteză Smerdiakov.

— Vai, cum se poate?! Eu mă înnebunesc după ele.

— Cai verzi pe pereţi, ascultă-mă pe mine! Gândeşte-te şi dumneata: unde s-a pomenit pe lumea asta cineva care să vorbească în rime? Dacă toţi oamenii ar vorbi aşa... uite, să zicem bunăoară că stăpânirea ar porunci tuturor să vorbească numai în rime, crezi dumneata c-am mai apuca atunci să spunem chiar tot ce ne trece prin gând? De-aia, zic, poeziile nu-s treabă serioasă, Maria Kondratievna.

— Ce om deştept sunteţi dumneavoastră! Toate le ştiţi! se gudură, din ce în ce mai insinuantă, vocea feminină.

— Aş fi putut să ştiu şi mai mult decât acum, aş fi ajuns să cunosc câte-n lună şi-n stele, dar ce vrei, dacă aşa mi-a fost mie scris de când am venit pe lume!... Altminteri, să fi îndrăznit careva să mă facă lepădătură, fiindcă sunt copil din flori şi maică-mea a fost Smerdiaşciaia, l-aş fi ucis în duel, cu pistolul! Că la Moscova tot aşa îmi scoteau mereu ochii cu obârşia mea, şi ştiu de ce: pentru că Grigori Vasilievici nu şi-a ţinut gura şi le-a spus tot, ce şi cum s-a întâmplat. Grigori Vasilievici mă ocărăşte că de ce să cârtesc dac-aşa mi-a fost dat să mă nasc... „Păi, zice, tu i-ai rupt matca.” Auzi, matca! Fie şi-aşa , dar zău dacă n-ar fi fost mai bine pentru mine să mă fi ucis careva în pântecele mamei decât să mai fi văzut lumina zilei! Că toată lumea din piaţă vorbeşte, ba chiar şi mămica dumitale – ce să-ţi mai spun, că ştii şi dumneata cât poate fi de nedelicată – a încercat de câteva ori să-mi dea peste nas, zicând că umbla cu o claie de păr pe atâta în cap şi era o stârpitură de om de vreo doi arşini şi cevaşilea. De ce oare cevaşilea, când e mai simplu să spui ca tot omul, ceva? Vezi dumneata, voia, chipurile, să vorbească simandicos, dar astea-s fineţuri de mitocan, gusturi de ţoapă. Cum crezi c-ar putea mojicimea să simtă ce simte omul cu carte? Mujicul rus nu poate să simtă nimic, fiindcă e incult. De copil chiar, când auzeam pe câte cineva spunând „cevaşilea”, îmi venea să urlu de ciudă. Urăsc întreaga Rusie, Maria Kondratievna.

— Să fi fost un bujor de iuncheraş, ori vreun husar tras prin inel, n-aţi mai fi vorbit aşa, aţi fi scos sabia din teacă

şi v-aţi fi dat sângele pentru Rusia!

— Pentru nimic în lume n-aş vrea să fiu husar, Maria Kondratievna, dimpotrivă, i-aş stârpi de pe faţa pământului pe toţi militarii!

— Şi atunci cine o să ne mai apere ţara dacă dă duşmanul peste noi?

— Nu-i nevoie s-o apere nimeni. În 1812 a fost invazia cea mare a oştilor lui Napoleon I, împăratul franţujilor, nu ăsta de acum, ci taică-său. Ce bine ar fi fost dacă ar fi pus atunci stăpânire pe noi franţujii! Un neam de oameni inteligenţi, care ar fi cucerit o naţie tâmpită, alăturându-şi-o. Atunci altfel ar fi arătat lucrurile aici, la noi...

— Crezi că acolo, la ei acasă, sunt mai breji? Eu, una, drept să spun, n-aş da un băiat fercheş de la noi pe trei tinerei de-ai lor, oricât ar fi ei de engleji! zise Maria Kondratievna cu dulceaţă în glas, însoţindu-şi probabil cuvintele cu o privire nespus de galeşă.

— Sunt gusturi şi gusturi...

— Dumneavoastră însă semănaţi a străin, da, da, chiar aşa, un străin de neam mare, mare de tot, nu mi-e ruşine s-o spun.

— Dacă vrei să ştii, toţi sunt nişte stricaţi – şi ai noştri, şi cei de acolo. Nişte secături, toţi, numai că cei de acolo umblă cu cizme de lac, iar puşlamaua noastră pute a sărăcie, şi nici măcar nu-i pasă... Poporul rus ar trebui bătut cu nuiele, aşa cum pe bună dreptate spunea ieri Fiodor Pavlovici, cu toate că şi el e nebun de legat, ca şi feciorii lui!

— Parcă ziceaţi ieri că aveţi foarte mult respect pentru Ivan Fiodorovici.

— Da, dar dumnealui m-a făcut lacheu puturos. Cine ştie ce-o fi crezând că mocneşte în mine! Ei, să fi avut eu ceva parale în buzunar, de mult mi-aş fi luat tălpăşiţa! Dmitri Fiodorovici se poartă mai rău ca o slugă, e prost ca noaptea şi mai sărac ca un argat. Nu ştie să facă nimic, şi totuşi, uite că are căutare. Poate că n-oi fi eu bun decât să stau la coada tigăii, dar dacă am noroc, aş putea să deschid la Moscova, undeva, pe Petrovka, un cafe-

restaurant. Fiindcă ştiu să fac specialităţi, şi nimeni la Moscova, decât doar dacă-i venit din străinătate, nu se pricepe să servească delicatese. Dmitri Fiodorovici e tinichea, dar, dacă l-ar provoca la duel pe cutare fecior de conte, să vezi că i s-ar da satisfacţie, şi te întreb, de ce ar fi mai breaz? În primul rând, e mai prost decât mine. Ce de bănet a irosit aşa, fără niciun rost!…

— Trebuie să fie tare frumos un duel! îşi dădu cu părerea Maria Kondratievna.

— De ce?

— Parcă te ia aşa cu fiori; ce curaj, mai ales când te gândeşti că nişte ofiţeri tinerei stau faţă în faţă şi trag cu pistolul pentru vreo damicelă! Taman ca la panoramă. Ce păcat că domnişoarele n-au voie să privească, fiindcă, zău, grozav aş fi vrut să văd şi eu un duel!

— O fi frumos când eşti tu cel care ocheşte, dar când vezi un pistol aţintit drept spre mutra ta, parcă simţi că te cam strânge în spate. O iei numaidecât din loc, Maria Kondratievna.

— Cum se poate?! Un om ca dumneavoastră?

Smerdiakov nu mai catadicsi să-i răspundă. După o clipă de tăcere, chitara prinse a zbârnâi din nou şi vocea în falset cântă şi ultima strofă:

Chiar de-aş trage la edec,
De plecat tot am să plec,
Viaţa vesel să-mi petrec,
Cuib să-mi fac în capitală!
Jalea să mi-o-ngrop, amin!
În veci să nu mai suspin!
În vecii vecilor, amin!

În momentul acela se întâmplă un lucru cu totul neprevăzut: Alioşa strănută. Perechea de pe bancă amuţi. Alioşa se ridică şi porni într-acolo. Era într-adevăr Smerdiakov – gătit foc, pomădat, frezat, cu ghete de lac. Chitara zăcea alături de el, pe bancă. Partenera era Maria Kondratievna, fiica proprietăresei; îmbrăcată cu o rochie

albastră cu o trenă de vreo doi arşini, fata părea destul de curăţică, deşi era cam bucălată şi plină toată de pistrui pe faţă.

— Nu ştii, fratele meu Dmitri se întoarce curând? întrebă Alioşa cât se poate de calm.

Smerdiakov se ridică într-o doară de pe locul lui; Maria Kondratievna făcu şi ea la fel.

— De unde vreţi să ştiu ce face Dmitri Fiodorovici? Mai zic, dacă eram paznicul dumnealui, dar nu sunt, răspunse agale şi răspicat Smerdiakov, pe un ton arogant.

— Te-am întrebat numai dacă ştii cumva, îl lămuri Alioşa.

— Nu ştiu nimic despre dumnealui, şi nici nu sunt curios.

— Fratele meu mi-a spus că dumneata îl ţii la curent cu tot ce se petrece în casă şi că i-ai făgăduit să-l anunţi când o veni Agrafena Aleksandrovna.

Imperturbabil, Smerdiakov ridică ochii spre el.

— Dar, mă iertaţi că vă întreb, cum aţi ajuns aici, fiindcă, după câte ştiu, poarta e închisă cu zăvorul de mai bine de un ceas? îl iscodi el, privindu-l drept în ochi.

— Am sărit gardul dinspre ulicioară şi am intrat în chioşc. Sper că n-o să vă supăraţi?... adăugă Alioşa, întorcându-se către Maria Kondratievna. Trebuie neapărat să dau de fratele meu cât mai urgent.

— Vai, cum s-ar putea să ne supărăm pe dumneavoastră! protestă, izmenindu-se, Maria Kondratievna, măgulită de faptul că Alioşa binevoise să-i ceară scuze. Şi Dmitri Fiodorovici tot aşa vine în chioşc de cele mai multe ori, încât nici nu prindem de veste când a sosit.

— Nu ştiu unde să-l caut şi ţin foarte mult să-l văd. Poate că ştii dumneata unde este. Te rog să mă crezi că e vorba de un lucru foarte important, mai ales pentru dânsul.

— Dumnealui nu ne spune niciodată nimic, ciripi Maria Kondratievna.

— Chiar şi aici, când vin la dumnealor, cum s-ar zice, ca la nişte vechi cunoştinţe, începu iar Smerdiakov, Dmitri Fiodorovici tabără pe capul meu şi caută să mă tragă de limbă, nu şi nu că să-i spun ce face boierul, cine vine şi cine pleacă de la dumnealui, şi dacă n-aş putea să-i mai

dau şi alte noutăţi despre dânsul. De două ori chiar m-a ameninţat că mă omoară.

— Chiar aşa? se miră Alioşa.

— Ce contează pentru dumnealui, cu firea pe care o are, după cum aţi binevoit, cred, să vă daţi seama şi dumneavoastră ieri! „Dacă, zice, o scap cumva din ochi pe Agrafena Aleksandrovna şi-o să se întâmple să rămână peste noapte acasă la noi, tu eşti primul care o să mi-o plăteşti cu capul.”

Nici nu ştiţi ce frică mi-e de dumnealui, că, de nu mi-ar fi aşa frică, de mult ar fi trebuit să-l dau pe mâna autorităţilor. Dumnezeu ştie ce e-n stare să facă!

— Deunăzi i-a spus: „Am să te pisez uite-aşa, ca-n piuliţă!” întări Maria Kondratievna.

— Ca-n piuliţă?! Astea-s sigur vorbe în vânt... îi linişti Alioşa. Dacă aş şti cum să dau acum de dânsul, aş putea să-i pomenesc şi despre asta.

— Tot ce pot să vă spun, îşi luă inima în dinţi Smerdiakov, este că vin aici ca vechi prieten, că doar, nu-i aşa, suntem vecini, altminteri ce rost ar avea? Pe de altă parte, aflaţi că Ivan Fiodorovici m-a trimis dis-de-dimineaţă acasă la fratele dumnealui, în strada Ozernaia, aşa, cu mâna goală, fără niciun bilet, poruncindu-mi să-i spun lui Dmitri Fiodorovici să vină negreşit astăzi la restaurantul din piaţă, să ia masa împreună. M-am dus, dar nu l-am găsit acasă, deşi nu era decât ora opt. „A fost, dar s-a isprăvit”, m-au lămurit gazdele. Parc-ar fi înţeleşi între ei. Aşa că s-ar putea ca în momentul ăsta să fie la restaurant cu fratele dumnealui, fiindcă Ivan Fiodorovici n-a venit azi la masă, iar Fiodor Pavlovici a mâncat acum o oră şi s-a întins puţin să se odihnească. Dar vă rog din suflet să nu-i pomeniţi numele meu, că dumnealui e-n stare să ia zilele unui om pentru nimica toată!

— Ivan l-a poftit, vasăzică, la restaurant? întrebă Alioşa precipitat.

— Da.

— La „Stolicinîi gorod”, în piaţă?

— Chiar aşa.

— Tot ce se poate! exclamă Alioşa, tulburat peste măsură, îţi mulţumesc, Smerdiakov, mi-ai spus un lucru care mă interesa foarte mult, mă duc imediat acolo.

— Numai să nu mă daţi de gol! îi aminti din nou Smerdiakov.

— Fii pe pace, am să spun c-am intrat numai aşa, din întâmplare.

— Unde vă duceţi? Staţi, să vă deschid poarta, strigă după el Maria Kondratievna.

— Pe aici e mai aproape, am să sar iarăşi gardul.

Vestea aflată îl răscolise adânc. Porni întins spre restaurant. Nu era, desigur, recomandabil să intre înăuntru cu straiele lui monahale, putea însă foarte bine să întrebe de ei la intrare, sau să-i roage să coboare o clipă. Dar în momentul când ajunse în dreptul localului, o fereastră se deschise larg şi Ivan îi strigă jos, în stradă:

— Alioşa, n-ai putea să vii puţin până la mine? ţi-aş fi foarte îndatorat...

— Cu dragă inimă, numai că nu ştiu dacă se cade să intru aşa cum sunt îmbrăcat.

— Sunt într-un separeu, aşteaptă-mă în pridvor, că vin să te iau...

O clipă mai târziu, Alioşa stătea la o masă lângă fratele său. Ivan mânca singur.

Capitolul III

FRAŢII AU PRILEJUL SĂ SE CUNOASCĂ MAI ÎNDEAPROAPE

De fapt, masa ocupată de Ivan nu se afla într-un separeu, ci era aşezată în colţul de lângă fereastră, despărţit de restul încăperii printr-un paravan; cei care şedeau acolo erau feriţi de orice privire indiscretă. Era prima sală de la intrare, unde se afla şi bufetul instalat de-a lungul unui perete. Ospătarii forfoteau necontenit încolo şi-ncoace. Nu se zărea decât un singur consumator, un bătrânel, după aspect militar în rezervă, care-şi bea ceaiul într-un ungher. În schimb, celelalte saloane erau pline de freamătul obişnuit al localului, se auzeau ţipete, dopurile săreau pocnind zgomotos, bilele se ciocneau pe masa de biliard, orga vuia. Ivan, după câte ştia Alioşa, nu punea aproape niciodată piciorul în restaurantul acela şi în general nu prea era amator de asemenea locante; prin urmare, intrase acolo numai în speranţa că se va putea întâlni cu Dmitri, aşa cum îi trimisese vorbă. Dmitri însă nu venise.

— Să-ţi comand o ciorbă de peşte sau altceva, doar nu trăieşti numai cu ceai! zise Ivan, care părea cât se poate de încântat că izbutise să pună mâna pe Alioşa. Tocmai isprăvise de mâncat şi-şi sorbea ceaiul.

— Aş lua o ciorbă de peşte, şi pe urmă un ceai, mi-e o foame de lup, primi cu bucurie Alioşa.

— Dar nişte dulceaţă de vişine nu vrei? Am văzut că au la bufet. Ţi-aduci aminte ce mult îţi plăcea dulceaţa de vişine când erai mic, la Polenov?

— N-ai uitat? Bine, să-mi aducă dacă vrei tu, şi acum tot aşa de mult îmi place.

Ivan sună şi-i ceru ospătarului o ciorbă, un ceai şi

dulceaţă.

— N-am uitat nimic, Alioşa, te ţin minte copil până pe la vreo unsprezece ani – eu mergeam atunci pe cincisprezece. La anii aceia, când există asemenea diferenţă de vârstă între ei, de obicei fraţii nu izbutesc să fie prea apropiaţi unul de altul. Nici nu ştiu măcar dacă mi-erai cumva drag pe atunci. Pe urmă, în primii ani după ce am plecat la Moscova, am şi uitat de tine. Mai târziu, când ai venit şi tu acolo, mi se pare că ne-am întâlnit o singură dată, nici nu mai ştiu unde. Şi acum, uite, sunt mai bine de trei luni de când am sosit aici, şi până astăzi n-am schimbat un cuvânt. Mâine e vorba să plec iarăşi şi, în timp ce şedeam aici, mă gândeam: „Cum aş face să dau de el ca să-mi iau rămas-bun?” Şi chiar în momentul acela te-am văzut trecând.

— Ţineai chiar aşa de mult să mă vezi?

— Mult de tot; aş vrea să te cunosc în sfârşit şi să-ţi dau şi ţie prilejul să mă cunoşti. Şi, cu asta, să ne luăm rămas-bun. După mine, cel mai bun lucru este să faci cunoştinţă cu un om înainte de despărţire. Să nu crezi că n-am observat în aceste trei luni cum mă urmăreai tot timpul cu privirile, simţeam mereu în ochii tăi că aştepţi ceva. E tocmai ceea ce mă scoate din fire, de aceea nici n-am căutat să mă apropii de tine. Până la urmă însă am învăţat să te stimez: „Puştiul ăsta, mi-am zis eu, e un om tare”. Ia aminte la ce-ţi spun, să ştii că vorbesc foarte serios, deşi cu râsul pe buze. Eşti tare, nu-i aşa? Îmi plac oamenii tari, indiferent de domeniul în care şi-ar exercita tăria lor de caracter, chiar dacă nu sunt decât nişte băieţandri ca tine. Privirea ta, în care se simţea o continuă aşteptare, nu m-a îndepărtat, dimpotrivă, cu timpul mi-a trezit simpatia… Am impresia că ţii la mine, deşi nu văd de ce, Alioşa…

— Într-adevăr, mi-eşti drag, Ivan. Ştii ce spune Dmitri: „Ivan este tăcut ca un mormânt”. Iar eu spun: Ivan este o enigmă. Şi până în clipa de faţă ai rămas o enigmă pentru mine, deşi am înţeles o mulţime de lucruri. Păcat numai că nu le-am înţeles decât azi-dimineaţă!

— Ce anume? întrebă râzând Ivan.

— N-ai să te superi? zâmbi la rândul său Alioşa.

— Spune!

— Mi-am dat seama că eşti tot atât de necopt ca oricare tânăr la douăzeci şi trei de ani, un băieţaş care abia a deschis ochii pe lume naiv şi cuminte, un pui de om cu caşul la gură, un copil! Sper că nu te-am supărat prea tare?...

— Dimpotrivă, e o coincidenţă într-adevăr uluitoare! exclamă vesel şi cu însufleţire Ivan. Închipuieşte-ţi că după întrevederea de azi-dimineaţă, ştii, atunci când am fost la dânsa, tot timpul m-am gândit numai la asta, la naivitatea mea de copil cu caşul la gură, la lipsa de experienţă tipică pentru un tânăr de douăzeci şi trei de ani! Exact cuvintele cu care ai început tu, ca şi cum mi-ai fi ghicit gândurile. Ştii ce-mi spuneam adineauri, stând aici? Dacă n-aş avea încredere în viaţă, dacă mi-aş pierde credinţa în femeia iubită, în existenţa ordinii universale, dacă m-aş convinge că totul nu este decât un haos blestemat şi fără nicio noimă, poate chiar diabolic, de ar fi să sufăr cele mai cumplite dezamăgiri ce se pot abate asupra unui om, eu tot aş mai fi dornic să trăiesc, fiindcă, odată ce mi-am lipit buzele de cupa vieţii, nu m-aş îndura s-o smulg de la gură până n-aş deşerta-o până la fund! Când am să ajung la treizeci de ani, probabil, am să lepăd cupa din mână, chiar dacă n-am s-o golesc până la fund, am să mă dau foarte frumos deoparte şi am să mă duc... nici eu nu ştiu unde... Dar până atunci – sunt sigur de asta – tinereţea mea va reuşi să treacă peste orice – şi peste dezamăgiri, şi peste dezgustul de viaţă. M-am întrebat de multe ori: există oare pe lume o deznădejde atât de covârşitoare încât să înăbuşe cu desăvârşire în mine pofta asta turbată de viaţă, de care poate ar trebui chiar să-mi fie ruşine? Şi am hotărât în sinea mea că nu există, cel puţin până la treizeci de ani, fiindcă după aceea mi se pare că nici eu n-o să mai am chef să trăiesc. Sunt unii moralişti – mai toţi, nişte mucoşi atinşi de ftizie, şi mai cu seamă poeţii – care s-au găsit să condamne pofta asta de viaţă, numind-o „ticăloasă”. Se prea poate să fie o trăsătură caracteristică a celor din

neamul Karamazovilor, pe care, desigur, o ai şi tu, dar nu înţeleg de ce trebuie să fie neapărat „ticăloasă”... Câtă forţă centripetă mai are încă planeta noastră, Alioşa! Vreau să trăiesc, şi am să trăiesc chiar în pofida oricărei logici! Să zicem că n-aş crede în existenţa ordinii universale, şi totuşi, uite, mi-s dragi mugurii cleioşi ce se deschid primăvara, mi-e drag cerul albastru, mi-s dragi unii oameni, care – mă crezi? – nici măcar nu-mi dau seama pentru ce anume mă atrag, mi-e drag uneori eroismul omenesc, virtute în care poate de mult am încetat să mai cred, dar pe care, totuşi, în adâncul meu, o cinstesc ca pe o amintire. Uite, că ţi s-a adus ciorba, poftă bună! Aşa-i că-i gustoasă? Se pricep s-o prepare. Am de gând să călătoresc prin Europa, Alioşa. Vreau să plec de aici; ştiu că mă duc într-un cimitir, dar nu pot să-ţi spun cât îl iubesc şi ce înseamnă pentru mine cimitirul ăsta! Atâţia răposaţi dragi zac în pământ acolo, fiecare piatră de mormânt vorbeşte despre o viaţă apusă ca o flacără ce s-a stins, despre credinţa pătimaşă în eroismul lor, despre lupta pe care au purtat-o în numele adevărului şi al ştiinţei lor! Parcă mă şi văd cum am să cad în genunchi şi-am să sărut pietrele, stropindu-le cu lacrimi, deşi în inima mea sunt convins că nu-i decât un cimitir, şi nimic mai mult. Nu vor fi lacrimi de disperare, fiindcă, vărsându-le, mă voi simţi fericit. Înduioşarea ce mă va cuprinde va fi o voluptate pentru mine. Mi-s dragi mugurii cleioşi ce se deschid primăvara, cerul albastru, asta este! Nu mai e vorba nici de raţiune şi nici de logică – iubeşti cu toate măruntaiele şi cu tot sufletul tău, îţi iubeşti clocotul primei tinereţi... Pricepi ceva din toată poliloghia asta, Alioşka, sau nu pricepi nicio iotă? îl întrebă brusc Ivan, râzând.

— Te înţeleg foarte bine, Ivan; simţi nevoia să iubeşti cu toată fiinţa şi cu tot sufletul tău, aşa cum tu însuţi ai spus atât de frumos, şi mă bucur grozav că ai asemenea poftă de viaţă! exclamă Alioşa. Cred că toată lumea trebuie să iubească viaţa mai presus de orice.

— Să iubeşti viaţa mai mult chiar decât rostul ei?

— Negreşit, s-o iubeşti mai presus decât logica, precum

singur ai spus, chiar în pofida logicii, căci numai aşa ai să-i înţelegi rostul. De mult mi se năzărea asta. Menirea ta, Ivan, este pe jumătate împlinită, ai reuşit să duci la bun sfârşit o parte din ea: ţi-era drag să trăieşti! Acum nu-ţi mai rămâne decât să te îngrijeşti de cealaltă jumătate, şi eşti salvat.

— Şi tu vrei acum să salvezi neapărat cealaltă jumătate? Dar, cel puţin aşa mi se pare, nu m-am dat încă învins. Şi în ce constă cealaltă jumătate, cum zici tu?

— În faptul că trebuie să-i sculăm din morţi pe cei care poate nici n-au murit cu adevărat. Vrei să-mi torni puţin ceai? îmi pare bine că putem sta de vorbă în sfârşit.

— Cum văd, eşti în vervă. Îmi plac grozav *les professions de foi*[53] ale unor novici... aşa, ca tine. Eşti un om tare, Aleksei! E adevărat c-ai de gând să pleci din mănăstire?

— Da. Bătrânul vrea să mă trimită în lume.

— Prin urmare, s-ar putea să ne mai întâlnim din nou pe la treizeci de ani, când am de gând să dau la o parte încetul cu încetul cupa. Tata, în schimb, n-o să se-ndure să renunţe la ea nici la şaptezeci de ani – mi-a spus-o cu gura lui, şi încă foarte serios, cu toate că de obicei îi place să facă pe bufonul. S-a înşurubat în senzualitatea lui, ca şi cum ar fi încremenit pe un soclu de piatră... Am impresia, de altfel, că după treizeci de ani nici nu-ţi mai rămâne altă resursă decât senzualitatea... Dar s-o duci până la şaptezeci de ani, într-adevăr te apucă jalea! Mai bine să te opreşti la treizeci, cel puţin aşa mai păstrezi „o umbră de nobleţe” şi te poţi amăgi singur. Nu l-ai văzut cumva pe Dmitri azi?

— Nu, nu l-am văzut, în schimb m-am întâlnit cu Smerdiakov.

Şi Alioşa îi povesti în treacăt, dar destul de amănunţit, întâlnirea lui cu Smerdiakov. Ivan îl asculta posomorât, ba chiar insistă să repete unele lucruri.

— M-a rugat să nu-i pomenesc lui Dmitri că mi-ar fi spus ceva, încheie Alioşa.

Ivan se încruntă şi căzu pe gânduri.

---

53 Profesiunile de credinţă (fr.).

— De ce te-ai întunecat aşa? Din pricina lui Smerdiakov? îl întrebă Alioşa.

— Da. Să-l ia dracu'! Voiam într-adevăr să-l văd pe Dmitri, dar acum nu mai am niciun chef... răspunse Ivan în silă.

— Şi vrei să pleci chiar atât de curând?

— Da.

— Şi cum rămâne cu tata, cu Dmitri? Ce sfârşit o să aibă zavistia asta dintre ei? întrebă neliniştit Alioşa.

— Mereu aceeaşi litanie! Ce mă interesează pe mine? Ori poate crezi că m-a pus cineva să-l păzesc pe fratele meu Dmitri? i-o reteză iritat Ivan, dar numaidecât după aceea adăugă zâmbind cu amărăciune: Aşa cum i-a răspuns Cain lui Dumnezeu când l-a întrebat despre fratele lui ucis. Probabil că la acelaşi lucru te-ai gândit şi tu în clipa asta, nu? Dar ce dracu', doar n-o să rămân aici să-l supraveghez?! Am isprăvit tot ce am avut de făcut şi acum plec. Nu cumva îţi închipui c-aş fi gelos pe Dmitri, că în aste trei luni n-am căutat decât să i-o suflu pe aleasa inimii sale, Katerina Ivanovna? La naiba, aveam destule altele pe cap! Acum, c-am terminat, plec. Ai văzut şi tu c-am terminat, ai fost acolo de faţă.

— Când? Deunăzi, la Katerina Ivanovna?

— Da, m-am descotorosit cât ai bate din palme. Ei şi? Ce-mi pasă mie de Dmitri? N-are niciun amestec aici. Aveam socotelile mele cu Katerina Ivanovna. Ştii şi tu doar că Dmitri s-a purtat tot timpul ca şi cum ar fi fost de conivenţă cu mine. Dinspre partea mea, nu i-am cerut nimic, el singur mi-a încredinţat-o solemn, împreună cu binecuvântarea lui. Aşa-i că-ţi vine să râzi? Nu, Alioşa, nu, nici nu poţi să-ţi închipui ce uşurat mă simt acum! Adineauri, stând aici la masă – mă crezi? – mi-a venit chef să comand şampanie, ca să sărbătoresc cel dintâi ceas de libertate. Ptiu, după o jumătate de an, să mă văd, aşa, deodată, scăpat de toate! Nici n-aş fi bănuit ieri ca ajunge numai să vrei, ca să isprăveşti, fără să te coste nimic.

— Vorbeşti despre dragostea ta, Ivan?

— Despre dragostea mea, dacă ţii neapărat. Da, m-am

îndrăgostit de o fată, o domnişoară de la pension. Cât m-am chinuit lângă ea şi cât m-a chinuit ea pe mine! Şi deodată, cum şedeam aşa lângă ea... totul s-a spulberat. Acum câteva ceasuri am vorbit ca din carte, dar pe urmă, când am ieşit afară, mi-a venit să râd, nu ştiu dacă mă crezi? Da, da, poţi să mă crezi pe cuvânt.

— Şi acum văd că mi-o spui cu atâta veselie, observă Alioşa, cercetând chipul fratelui său, care într-adevăr se luminase deodată.

— De unde să fi ştiut că n-o iubeam deloc, dar deloc? Hehe! şi acum mi-am dat seama că n-o iubesc! Şi totuşi, muream după ea, atât de mult îmi plăcea! Chiar deunăzi, în timp ce-mi rosteam discursul, îmi plăcea grozav. Ca să-ţi spun drept, îmi place şi acum, şi totuşi, nu mi-a fost greu s-o părăsesc. Sau te gândeşti poate că mă laud?

— Nu. Dar cine ştie dacă va fi fost o dragoste adevărată!

— Alioşka, râse Ivan, ce te pricepi tu în dragoste ca să vorbeşti despre ea?! Zău, nu-ţi sade bine! Dar ce ieşire, ce ieşire ai avut deunăzi! Aoleu! Am uitat să te pup pentru asta... Cât m-a canonit! Cu adevărat mi-am pierdut vremea admirându-i istericalele... Of, ştia dumneaei c-o iubesc! Pe mine mă iubea, nu pe Dmitri, sublinie vesel Ivan. Pentru Dmitri n-are decât o atracţie morbidă, isterică. Tot ce i-am spus deunăzi este perfect adevărat. Numai că, vezi tu, o să treacă poate cincisprezece sau douăzeci de ani până să-şi dea seama că nu e câtuşi de puţin îndrăgostită de Dmitri, că mă iubeşte numai pe mine, omul pe care nu face decât să-l chinuiască. S-ar putea totuşi ca să nu-şi dea seama niciodată de asta, cu toată lecţia pe care i-am servit-o azi. Şi atunci e, mai bine aşa: să mă scol şi să plec odată pentru totdeauna. Ce-o fi făcând acum? Spune-mi ce s-a mai întâmplat după plecarea mea?

Alioşa îi vorbi despre criza de nervi a Katerinei Ivanovna; îi povesti cum avusese un atac subit, pierzându-şi cunoştinţa, şi că şi acum încă mai era în delir.

— Nu cumva te-o fi minţit Hohlakova?

— N-aş crede.

— Trebuie să aflăm ce-i cu ea. De altfel, nimeni încă,

după câte ştiu, n-a murit dintr-o criză de isterie. Ce ţi-e şi cu istericalele astea! Cred că Dumnezeu, în marea lui bunătate, anume i le-a hărăzit femeii. Nu, n-am să mai trec pe acolo. La ce să mă amestec iar?

— Şi totuşi, adineauri i-ai spus că nu te-a iubit niciodată.

— Într-adins am făcut-o, Alioşka! Am să comand şampanie, vreau să ciocnim pentru eliberarea mea. Nici nu ştii ce fericit sunt!

— Lasă, frate, mai bine nu... se împotrivi Alioşa. Şi aşa nu prea mă simt în apele mele.

— Văd eu că eşti abătut de câtăva vreme.

— Şi ai de gând să pleci chiar mâine-dimineaţă?

— Dimineaţă? N-am spus că plec de dimineaţă... Adică, cine ştie, poate că aşa o să fac... Dacă vrei să mă crezi, am luat astăzi masa aici numai ca să nu mănânc între patru ochi cu bătrânul, atâta m-a scârbit. Mi-aş fi luat eu de mult tălpăşiţa. Dar de ce te nelinişteşte plecarea mea? Mai avem încă timp berechet până atunci. O eternitate întreagă, nemurirea!

— Ce fel de eternitate dacă pleci mâine?

— Ei şi, ce-are a face? spuse râzând Ivan. O să avem destulă vreme să ne spunem tot ce avem de spus, doar pentru asta suntem aici! Ce te uiţi aşa mirat la mine? Răspunde: pentru ce crezi că ne aflăm aici? Că să vorbim despre dragostea mea pentru Katerina Ivanovna, despre babacul sau despre Dmitri? Despre străinătate? Despre situaţia fatală a Rusiei? Ori despre împăratul Napoleon? Pentru asta, da?

— Bineînţeles că nu.

— Prin urmare, îţi dai şi tu seama că nu pentru asta. Fiecare cu ale lui; noi, ăştia, copilandrii cu caşul la gură, trebuie să rezolvăm în primul rând problemele externe, asta-i grija noastră cea mai mare. În clipa de faţă tot tineretul rus nu face decât să discute asemenea probleme. Aşa cum oamenii vârstnici nu sunt preocupaţi decât de chestiunile practice! Ia spune-mi, de ce ai fost tot timpul cu ochii pe mine trei luni de zile? Nu ca să mă iscodeşti? Ca şi cum ai fi vrut să mă întrebi: „Crezi oare în ceva, sau

nu crezi în nimic?” Asta voiau să spună privirile pe care mi le-ai aruncat în aste trei luni, Aleksei Fiodorovici, nu-i aşa?

Alioşa zâmbi:

— Fie şi aşa. Nu cumva râzi de mine acum?

— Să râd de tine? Cum aş putea să-mi necăjesc frăţiorul, Care trei luni de zile încheiate m-a privit întruna, ca şi cum ar fi aşteptat ceva din partea mea. Uită-te în ochii mei, Alioşa, şi eu sunt tot un puşti, un copilandru care abia a deschis ochii, ca şi tine, atâta doar că eu nu sunt novice. Ce crezi tu că fac azi băieţii de o vârstă cu noi în Rusia? Sau cel puţin unii dintre ei? Să luăm, bunăoară, cârciuma asta infectă; se strâng cu toţii aici şi se aşează în câte un colţ. Nu se cunosc între ei şi, după ce vor ieşi din local, timp de patruzeci de ani după aceea nu vor mai şti nimic unul despre altul. Ei şi? în jurul căror lucruri se învârt discuţiile pe care le poartă de câte ori au o clipă de răgaz, aici, în cârciumă? Numai şi numai în jurul unor probleme de importanţă universală: „Ce părere aveţi despre existenţa lui Dumnezeu? Dar despre nemurire?” Iar cei care nu cred în Dumnezeu vor discuta, la rândul lor, despre socialism şi despre anarhism, despre transformarea lumii după un nou calapod, ceea ce, în definitiv, e cam acelaşi lucru, problemele sunt aceleaşi în fond, numai că sunt privite dintr-un alt punct de vedere. În zilele noastre, un număr infinit de tineri ruşi, care mai de care mai originali, nu fac altceva decât să dezbată asemenea chestiuni. Nu este aşa?

— Da, pentru adevăraţii ruşi existenţa lui Dumnezeu sau nemurirea sufletului, sau aşa cum spui tu, aceleaşi probleme privite dintr-un alt punct de vedere, sunt probleme esenţiale şi, deci, e normal să fie aşa, rosti Alioşa, privindu-şi fratele cu surâsul lui blajin şi parcă întrebător.

— Ascultă, Alioşa, a fi rus nu înseamnă totdeauna a fi deştept; îţi spun, nu există ceva mai stupid decât preocupările adolescenţilor ruşi din zilele noastre. Pe unul dintre ei însă eu personal îl iubesc din toată inima!

— Ce bine ai adus-o din condei! rosti Alioşa râzând.

— Hai, spune, porunceşte, cu ce să încep: cu Dumnezeu? Există Dumnezeu ori nu există?

— Începe cu ce vrei, chiar şi cu „celălalt punct de vedere”. Ieri, acasă, la tata, parcă mi-aduc aminte, ai declarat că nu există.

Alioşa îl scrută mai adânc cu privirea.

— Ieri voiam numai să te necăjesc, pentru că vedeam cum îţi scăpărau ochişorii. Dar acum nu mă dau în lături de la o discuţie serioasă. Doresc să mă apropii de tine, Alioşa. Vezi tu, eu nu am prieteni şi caut pe cât pot să mi-i fac. Ce-ai zice dacă, totuşi, aş admite existenţa lui Dumnezeu? (Ivan râse.) Nu ţi-ai fi închipuit una ca asta, nu-i aşa?

— Bineînţeles, dacă nu cumva glumeşti şi de astă dată.

— Glumesc! Ieri, în chilia stareţului tău, tot aşa mi s-a spus: că glumesc. Vezi, dragul meu, în secolul al optsprezecelea, un bătrân învechit în rele[54] a declarat că dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui inventat, *s'il n'existait pas Dieu, il faudrait l'inventer*. Şi într-adevăr, omul este acela care l-a născocit pe Dumnezeu. Surprinzător, aş zice chiar miraculos, nu este însă faptul că Dumnezeu există, ci miracolul constă tocmai în aceea că ideea necesităţii unui dumnezeu – idee atât de sfântă, de emoţionantă şi plină de înţelepciune şi care nu poate decât să-i facă cinste omului s-a putut înfiripa în căpăţâna unei fiare sălbatice şi crude ca el. În ce mă priveşte, am renunţat de mult să mă gândesc dacă în realitate omul este cel care l-a creat pe Dumnezeu sau Dumnezeu cel care l-a creat pe om! Bineînţeles, n-am să mă apuc să inventariez acum toate axiomele actuale pe care tineretul rus le-a scos prin deducţie din ipotezele europene, căci ceea ce în Europa este o simplă ipoteză la noi devine numaidecât axiomă, şi nu numai pentru tineretul rus, ci chiar şi pentru profesorii săi, care de cele mai multe ori sunt tot nişte adolescenţi. Voi trece deci peste toate aceste ipoteze. De fapt, care este problema ce ne interesează? Să-ţi dezvălui în cel mai scurt timp cine sunt, adică ce fel de om sunt, ce

54 Autorul se referă la Voltaire.

cred şi ce năzuinţe am, nu-i aşa? Drept care îţi declar de la bun început că admit existenta lui Dumnezeu, o admit pur şi simplu fără niciun fel de complicaţii. Cu o singură rezervă totuşi: dacă Dumnezeu există şi a creat într-adevăr pământul, atunci fără îndoială că l-a plăsmuit după legile geometriei lui Euclid, sădind totodată în mintea omului noţiunea celor trei dimensiuni spaţiale. Cu toate astea, s-au găsit şi se mai găsesc încă şi azi geometri şi filosofi, unii chiar străluciţi[55], care pun la îndoială faptul că universul nostru, sau, mai bine zis, întreaga creaţie ar fi fost alcătuită după principiile geometriei euclidiene; aceştia presupun, bunăoară, că două linii paralele care – după Euclid – nu se întâlnesc niciodată pe pământ ajung totuşi să se întâlnească undeva în infinit. În ce mă priveşte, dragul meu, consider că, din moment ce nici atâta lucru nu sunt în stare să pricep, ce rost mai are atunci să vorbesc despre Dumnezeu! Mărturisesc cu toată umilinţa că nu mă simt capabil să rezolv probleme de felul acesta; spiritul meu euclidian, realist, refuză să caute soluţia unor probleme ce nu au nimic de-a face cu lumea asta. Şi tot aşa te sfătuiesc şi pe tine, dragul meu Alioşa, să nu-ţi frământi în zadar mintea cu asemenea şarade, şi mai ales să nu-ţi pui niciodată întrebarea dacă Dumnezeu există sau nu. Sunt lucruri ce depăşesc posibilităţile unei inteligenţe iniţial înzestrate cu noţiunea celor trei dimensiuni spaţiale. Aşadar, cum spuneam, admit existenţa lui Dumnezeu; o admit cu dragă inimă, după cum admit deopotrivă înţelepciunea, ca şi finalitatea lui, care ne este cu desăvârşire necunoscută; cred în ordinea, în sensul vieţii, cred în armonia eternă, cu care – zice-se – ne vom contopi cândva, cred în cuvântul spre care tinde întregul univers şi care, fiind el însuşi Dumnezeu, este în acelaşi timp „aspiraţia către dumnezeire”, cred în toate câte mai sunt, chiar şi în infinit. Ce puzderie de cuvinte s-au făurit ca să exprime toate astea! Pe cât se pare, sunt pe calea cea bună, nu-i aşa? Şi tocmai închipuieşte-ţi că, în ultimă

55 Este vizat Nikolai Lobacevski (1792-l856), unul dintre creatorii geometriei neeuclidiene

instanţă, totuşi, eu nu accept lumea asta a lui Dumnezeu în finalitatea ei, n-o accept, deşi ştiu că există; pur şi simplu n-o admit. Nu spun că nu-l accept pe Dumnezeu, înţelege-mă, ci nu accept lumea plăsmuită de el, această creaţie divină, şi nici prin gând nu mi-ar trece c-am s-o pot accepta vreodată. În privinţa asta am de făcut o rezervă: sunt sigur, ca un prunc nevinovat, că suferinţele se vor tămădui şi vor pieri fără urmă, că toată farsa asta penibilă a contradicţiilor umane se va spulbera ca un jalnic miraj, ca o născocire meschină a spiritului omenesc euclidian, nevolnic şi micuţ cât un atom; în sfârşit, că în clipa finalului suprem, în momentul armoniei eterne, se va petrece şi va ieşi la lumină ceva atât de extraordinar, încât toate inimile vor dobândi împăcarea, toate nemulţumirile vor fi astâmpărate, toate crimele – ispăşite şi tot sângele pe care l-au vărsat oamenii – răscumpărat, şi atunci vom ajunge poate nu numai să iertăm, dar să şi găsim o justificare pentru tot ce se întâmplă pe faţa pământului! Fie, fie, să iasă la lumină şi să se statornicească, n-are decât! Dar eu, unul, nu accept – şi nici nu vreau să accept – asta! Chiar dacă două linii paralele vor ajunge să se întâlnească la un moment dat, chiar dacă am să văd cu ochii mei lucrul acesta şi, văzându-l, am să recunosc din gură că-i adevărat, n-am să-l accept totuşi. Şi acum ştii cine sunt eu, Alioşa, şi care-i teza mea. ţi-am vorbit cât se poate de serios. Anume am început discuţia într-un mod cu totul absurd, dar până la urmă am ajuns la spovedanie, şi pe tine asta te interesa. Nu te aşteptai să-ţi vorbesc despre Dumnezeu, ţineai numai să afli în ce anume crede scumpul tău frate. Şi, precum vezi, ţi-am spus.

Încheind această lungă tiradă, Ivan se arătă cuprins de o emoţie pe cât de puternică, pe atât de neaşteptată.

— Şi pentru ce zici c-ai început discuţia „într-un mod cu totul absurd”? întrebă Alioşa, privindu-l îngândurat.

— În primul rând ca să nu dezmint firea mea rusească: discuţiile care se poartă la noi în jurul acestui subiect sunt în genere pur şi simplu absurde. În al doilea rând, cu cât un lucru e mai absurd, cu atât are mai multe şanse să se

apropie de fondul unei probleme. Cu cât e mai absurd, cu atât este mai evident. Absurditatea este simplă şi concisă, în timp ce inteligenţa recurge la tot felul de subterfugii şi ascunzişuri. Inteligenţa este vicleană, iar absurditatea – sinceră şi naivă. Adineauri, bunăoară, mărturisindu-ţi disperarea mea, cu cât am căutat să ţi-o arăt în toată absurditatea ei, cu atât am fost parcă mai câştigat.

— Poţi să-mi explici şi mie de ce „nu accepţi lumea aceasta”? îl întrebă Alioşa.

— Fireşte, nu-i niciun secret la mijloc, aici chiar intenţionam să ajung. Frăţiorul meu drag, să ştii că nu vreau nici să te corup, nici să-ţi zdruncin cumva convingerile, dimpotrivă, poate că dorinţa mea este să mă lecuiesc prin tine.

Pe buzele lui Ivan înflori deodată un zâmbet de copilaş cuminte. Niciodată până atunci Alioşa nu-l văzuse zâmbind aşa.

Capitolul IV

RĂZVRĂTIREA

— Trebuie să-ţi mărturisesc încă ceva, urmă Ivan. Eu n-am putut niciodată să pricep cum e posibil să-ţi iubeşti aproapele. Fiindcă, cel puţin aşa mi se pare mie, tocmai pe acela care-ţi este mai apropiat nu poţi să-l iubeşti decât, cine ştie, doar aşa, de la distanţă. Am citit undeva despre Ioan cel Milostiv (un sfânt) că, venind la el într-o zi un ins flămând şi rebegit de frig şi rugându-l să-l încălzească, sfântul l-a culcat cu el în pat şi, îmbrăţişându-l, i-a suflat în gura puturoasă, fiindcă bietul om pătimea de nu ştiu ce boală cumplită. Ei, uite, eu sunt convins că toate faptele astea săvârşite de el pornesc dintr-o înclinaţie morbidă, un fel de isterie, că sfântul n-a fost sincer, dragostea lui fiind dictată de datorie, o penitenţă pe care şi-a impus-o singur. Nu poţi iubi un om decât dacă-şi ascunde faţa; e destul să-i vezi chipul, ca dragostea să dispară pe loc.

— Ştiu, fiindcă ne-a vorbit şi părintele Zosima despre asta, şi nu numai odată, observă Alioşa; de multe ori, zicea dânsul, înfăţişarea e o piedică în calea dragostei faţă de semeni pentru unii oameni care n-au ajuns încă să cunoască viaţa. Există, totuşi, pe lume atâta dragoste, Ivan, şi dragostea asta, ştiu bine, se apropie foarte mult de cea a lui Hristos, te rog să mă crezi pe cuvânt...

— Eu, ce să-ţi spun, n-am cunoscut încă şi nici nu pot să pricep aşa ceva – şi ca mine sunt mulţi. Se pune întrebarea dacă ăsta se datoreşte unor deficienţe înnăscute sau e ceva inerent firii omeneşti. După mine, dragostea creştinească faţă de aproape este un miracol imposibil pe pământ. Hristos a fost Dumnezeu. Adică ceea ce nu suntem noi. Să presupunem, de pildă, că eu aş avea o suferinţă adâncă;

nimeni altul însă n-o să-şi poată da seama vreodată cât sufăr, pentru că este altul, nu eu, şi, în afară de asta, foarte rar întâlneşti un om care să admită că semenul lui poate fi un martir (ca şi cum ar fi cine ştie ce titlu de nobleţe!). Şi ştii de ce nu vrea să admită? Pentru simplul motiv că, să zicem, miros urât, sau mutra mea i se pare stupidă, ori pentru că odată, nu mai ştiu când, l-am călcat pe picior. Şi apoi, sunt suferinţe şi suferinţe: o suferinţă umilitoare, pentru mine degradantă, cum ar fi, de pildă, foamea, mai degrabă poate să trezească mila cuiva; dacă însă suferinţa mea este de un ordin superior, bunăoară dacă, să zicem, aş avea de pătimit pentru o idee, prea puţini ar fi dispuşi să-i dea crezământ şi asta doar în cazuri extrem de rare, pentru că, uitându-se la mine, ar constata că n-am chipul pe care, după părerea lor, ar trebui să-l aibă omul sortit să sufere în numele unei idei. Şi asta ajunge ca să-mi retragă pe loc bunăvoinţa lor, şi fii sigur că n-o fac din răutate, nu, câtuşi de puţin! De aceea, cred eu, cerşetorii şi, mai ales, boierii scăpătaţi n-ar trebui să scoată niciodată capul în lume, mulţumindu-se să ceară de pomană prin gazete. Teoretic, firește, poţi să-ţi iubeşti aproapele, dar numai aşa, de la distanţă, niciodată însă când e-n preajma ta. Dacă totul pe lume s-ar petrece aşa ca pe scenă, ca într-un balet, unde milogii apar costumaţi în zdrenţe de mătase şi dantele rupte şi cerşesc dansând cu cea mai desăvârşită graţie, atunci ai putea cel puţin să-i admiri. Să-i admiri, însă nu să-i şi iubeşti. Dar cred că m-am cam întins la vorbă. ţineam oricum să-ţi împărtăşesc punctul meu de vedere. Aş fi vrut să-ţi vorbesc despre suferinţa omenească în genere, dar poate că-i mai bine să ne limităm numai la suferinţele copiilor. În felul acesta, argumentaţia mea o să se reducă, probabil, cam la o zecime din ceea ce ar fi trebuit să fie, dar e mai bine totuşi să ne oprim numai asupra copiilor. Este în dezavantajul meu, bineînţeles, dar n-are a face. În primul rând, copiii îţi sunt dragi, chiar dacă-i ai tot timpul lângă tine, chiar dacă-s nespălaţi sau urâţi (deşi mi se pare că nu există copii urâţi). Şi, pe urmă, nu-mi face plăcere să vorbesc despre adulţi nu numai

pentru că sunt respingători şi nu merită să fie iubiţi, dar şi pentru că apasă asupra lor un păcat: acela de a fi muşcat din mărul oprit, de a fi ajuns astfel să cunoască binele şi răul. Aş spune că şi astăzi încă se mai înfruptă din mărul oprit. Pe când copilaşii n-au apucat să se înfrupte din el şi deocamdată nu au niciun păcat. Ţie îţi plac copiii, Alioşa? Ştiu că-ţi plac, şi sunt convins că mă înţelegi de ce nu vreau să-ţi vorbesc decât despre ei. Şi dacă suferă atât de crunt pe lumea asta, este pentru ca sunt sortiţi, probabil, să ispăşească păcatele săvârşite de părinţii lor, atunci când au muşcat din măr; asta încă e o explicaţie metafizică, pentru care sufletul unui pământean nu poate avea nicio înţelegere. Nu se poate ca un nevinovat – un biet prunc neprihănit – să sufere pentru alţii. N-o să-ţi vină poate să crezi, Alioşa, dar să ştii că-mi sunt nespus de dragi copiii. Să observi că tocmai oamenii cruzi, pătimaşi, sângeroşi, ca de-alde noi, ăştia din neamul Karamazovilor, iubesc uneori din toată inima copiii. Vezi tu, copiii, cât sunt încă prunci, adică până pe la vreo şapte ani, bunăoară, se deosebesc teribil de oameni: parcă ar fi nişte fiinţe complet diferite, înzestrate cu altă fire. Am cunoscut cândva un tâlhar care asasinase familii întregi de-a lungul carierei sale, pătrunzând pe furiş noaptea prin case să jefuiască, şi care, printre alte victime, înjunghiase şi câţiva copii. Curios e însă că, la puşcărie, prinsese dragoste de ei. Tot timpul nu făcea decât să stea la fereastră şi să se uite la copiii care se jucau prin curtea închisorii. Ba chiar îl obişnuise pe unul dintre ei – un prichindel, uite, atâtica – să se apropie de ferestruica lui, şi cu timpul piciul ajunsese să se împrietenească cu el... Tu nu ştii pentru ce îţi spun toate astea, Alioşa? Mă doare capul îngrozitor şi nu ştiu de ce mă simt atât de deprimat...

— Ai un aer ciudat, se nelinişti Alioşa, parcă nu eşti în apele tale.

— Nu de mult, la Moscova, un bulgar mi-a vorbit, urmă Ivan Fiodorovici fără să-i dea ascultare, despre atrocităţile săvârşite de turci şi cerchezi în Bulgaria de teama unei răscoale generale a slavilor; trec totul prin foc şi sabie,

violează femeile, omoară copiii, ţintuiesc prizonierii de garduri, petrecându-le cuie prin urechi, şi-i lasă aşa toată noaptea, ca a doua zi să-i atârne cu laţul de gât şi aşa mai departe; nişte grozăvii că ţi se face pârul măciucă. Am auzit spunându-se uneori că omul e crud „ca o fiară”, ceea ce, după mine, este o nedreptate strigătoare la cer şi o insultă pentru bietele jivine; nicio fiară de pe faţa pământului nu se poate compara în privinţa asta cu omul, a cărui cruzime aproape că atinge perfecţiunea. Un tigru se mulţumeşte să-şi sfâşie şi să-şi înfulece prada, e tot ce ştie el să facă. Nici prin minte nu i-ar trece, bunăoară, să ţintuiască oamenii de urechi, lăsându-i să se chinuie aşa o noapte întreagă, chiar dacă ar putea s-o facă. Turcii, mai cu seamă, simt o voluptate deosebită să tortureze copiii, începând cu cei nenăscuţi pe care îi scot cu jungherul, spintecând pântecele ce i-a zămislit, şi sfârşind cu pruncii pe care-i aruncă în aer, ca să-i prindă apoi în vârful baionetelor, sub ochii mamei. Plăcerea lor cea mai mare era tocmai ca mama să fie de faţă la spectacol. Iată însă o scenă care mi s-a părut într-adevăr impresionantă. Închipuieşte-ţi un sugar în braţele maică-sii, încremenită de spaimă în mijlocul unui grup de turci care au tăbărât peste ei în casă. Ce crezi că le dă prin gând ticăloşilor? Spune şi tu daca nu-i o figura grozavă: care mai de care mângâie pruncul şi se hlizesc la el ca să-l facă să râdă, şi până la urmă reuşesc, mititelul începe să râdă. Atunci, unul dintre ei aţinteşte asupra lui pistolul de la o distanţa de-o palmă. Băieţelul râde fericit şi întinde mânuţele, dând să apuce jucăria aceea strălucitoare; în momentul acela bestia apasă pe trăgaci, slobozindu-i glonţul drept în faţă, şi-i zdrobeşte căpşorul... Artistic, nu-i aşa? Se zice că turcii se prăpădesc după dulciuri...

— De ce-mi spui toate astea, frăţioare?

— Ştii ce cred eu? Dacă diavolul nu există şi este numai o născocire a omului, atunci într-adevăr acesta l-a plăsmuit după chipul şi asemănarea lui.

— Adică la fel ca pe Dumnezeu...

— Te pricepi să întorci vorba, cum zice Polonius în

Hamlet începu a râde Ivan. Gata, m-ai prins, n-am încotro, ba chiar îmi pare bine! Dar frumos mai trebuie să arate Dumnezeul ăsta al tău dacă omul l-a plăsmuit după chipul şi asemănarea sa! M-ai întrebat de ce-ţi spun toate astea?... Vezi tu, sunt mare amator de curiozităţi, pe care-mi place să le colecţionez – fie că le găsesc prin ziare, fie că-mi notez ce mi se povesteşte, aşa cum se întâmplă. Există, bunăoară, tot felul de anecdote picante, din care am reuşit să-mi alcătuiesc o colecţie destul de frumoasă. Turcii, fireşte, nu puteau nici ei să lipsească, dar ei sunt de pe alte meleaguri. Cunosc însă unele cazuri autohtone, poate ceva mai interesante decât ale turcilor. Ştii, la noi, bătaia, nuielele şi biciul sunt la mare cinste, bătaia este ceva naţional; unde s-a pomenit la noi să ţintuiască cineva un om de urechi? Oricum, de, se cheamă ca suntem europeni, dar nuielele, biciul sunt specialitatea noastră, şi pentru nimic pe lume n-am renunţa la ele! Se pare că în străinătate bătaia a ieşit din uz. Nu ştiu, poate acolo moravurile s-au îmblânzit, sau legile au fost în aşa fel întocmite, încât nimeni să nu-şi mai permită a croi bice pe spinarea cuiva, dar, ca să suplinească această lacună, oamenii au înlocuit bicele cu altceva, tot aşa specific naţional, atât de specific, încât la noi ar părea absolut imposibil, deşi se zice că ar fi început să prindă şi aici, mai ales de când cu prozelitismul religios din înalta societate. Am acasă o broşură încântătoare, tradusă din limba franceză, în care se povesteşte o întâmplare destul de recentă petrecută acum vreo cinci ani, când a fost executat la Geneva un criminal, un anume Richard, un tâlhar pare-mi-se, de vreo douăzeci şi trei de ani, care, înainte de a se urca pe eşafod, s-a pocăit, întorcându-se în sânul bisericii creştine. Numitul Richard era un copil din flori, pe care părinţii îl dăduseră de suflet, cam pe la vârsta de şase ani, unor ţărani de la munte, nişte ciobani elveţieni, care-l luaseră să-l crească numai ca să-l pună la muncă. Băiatul crescuse, aşadar, ca un pui de fiară, fără să fi învăţat nimic; ba, mai mult chiar, încă de când împlinise şapte anişori, ciobanii îl trimiseseră cu turma la păscut, pe ploaie

şi pe frig, aproape golaş şi mai mult flămând decât mâncat. Nu mai e nevoie să-ţi spun că niciunuia dintre ei nu-i păsa de bietul copil şi nu simţea niciun fel de mustrare de cuget, dimpotrivă, fiecare se socotea îndreptăţit să nu-i poarte de grijă, de vreme ce Richard le fusese dat pe veresie, aşa, ca un lucru oarecare, şi, deci, nu vedeau pentru ce ar fi obligaţi să-i dea de mâncare. Richard spune în mărturisirea lui că în anii aceia, aidoma fiului risipitor din Evanghelie, jinduia după lăturile pe care ciobanii le dădeau porcilor puşi la îngrăşat pentru vânzare; băiatul n-avea însă parte nici măcar de atât, şi-l băteau de câte ori şterpelea din hrana pentru porci. Aşa îşi petrecuse el copilăria şi adolescenţa, până când, crescând şi prinzând puteri, se apucase de furat. Sălbaticul îşi agonisea pâinea muncind cu ziua la Geneva, ca să cheltuiască tot câştigul pe băutură, trăia în rând cu drojdia societăţii, şi până la sfârşit a ajuns să asasineze un bătrân ca să-l jefuiască. A fost prins bineînţeles, judecat şi condamnat la moarte. Prin partea locului sentimentalismul nu prea are căutare. În puşcărie, Richard a fost luat în primire de preoţi şi de membrii diverselor asociaţii creştine, de tot felul de cuconiţe însufleţite de simţăminte filantropice şi aşa mai departe. L-au învăţat să citească şi să scrie, i-au tălmăcit cuvântul Evangheliei şi atâta l-au catehizat şi l-au dăscălit, l-au tocat la cap şi i-au împuiat urechile, că până la urmă l-au făcut să-şi mărturisească solemn crima. Ba, mai mult chiar, s-a apucat să scrie cu mâna lui o declaraţie adresată tribunalului, prin care recunoştea că este cu drept cuvânt un ticălos, dar că, între timp, s-a învrednicit să descopere adevărul şi că Dumnezeu l-a luminat, împărtăşindu-i harul cunoaşterii. Lucrul acesta a făcut vâlvă mare în rândurile populaţiei bigote şi filantropice a Genevei. Toată elita oraşului, tot ce era mai de soi, persoanele cu cea mai aleasă educaţie au luat cu asalt închisoarea. Care mai de care vrea să-l strângă în braţe şi să-l sărute pe Richard. „Eşti fratele nostru, harul Domnului a pogorât asupra ta!” strigau toţi într-un glas. Richard lăcrăma de înduioşare: „Da, harul Domnului a pogorât asupra mea. În copilărie

eram fericit să mă pot înfrupta din hrana porcilor; abia acum însă am cunoscut fericirea cea adevărată şi mor întru Domnul!” „...Da, da, Richard, mori întru Domnul, ai vărsat sânge omenesc şi trebuie să mori întru Cel-de-Sus. Chiar dacă n-ai nicio vină – fiindcă nu cunoşteai cuvântul lui Dumnezeu pe vremea când jinduiai la belşugul porcilor şi când te snopeau în bătăi pentru că le şterpeleai din mâncare (ceea ce, de altminteri, este foarte urât, căci furtul e un lucru oprit) – ai vărsat totuşi sânge omenesc şi trebuie să-ţi ispăşeşti păcatul prin moarte.” Soseşte, în sfârşit, şi ultima zi hărăzită osânditului. Richard, cu obrazul scăldat în lacrimi, repetă întruna înduioşat: „E ziua cea mai frumoasă din viaţa mea, dat fiind că mă înfăţişez stăpânului ceresc!” „Dă, îi ţin isonul într-un glas preoţii, judecătorii şi cuconiţele cu sentimente filantropice, este cea mai fericită zi din viaţa ta, căci vei intra în împărăţia cerurilor!” Şi-l petrec toţi cu alai la eşafod, căruţa infamiei în care l-au suit pe Richard fiind urmată de echipaje şi de mulţimea celor care merg pe jos. Ajung la locul osândei. „Mori, frate”, îl îmbărbătează cu toţii pe Richard. „Mori întru Domnul, căci ai avut parte să cunoşti fericirea!” Şi fratele Richard, sub o ploaie de sărutări frăţeşti, este împins spre eşafod, urcat pe trepte, aşezat sub cuţitul ghilotinei, după care i se taie capul – tot aşa frăţeşte – pentru că s-a împărtăşit din harul ceresc! Cazul este, cred, reprezentativ. Broşurica a fost tradusă de nu ştiu care filantrop rus cu concepţii luterane, din înalta societate, şi distribuită ca supliment gratuit odată cu diferite ziare şi publicaţii. Figura cu Richard este interesantă prin faptul că e naţională. La noi ar părea absurd să decapitezi pe cineva numai pentru că s-a învrednicit să fie frate cu tine şi pentru că harul Domnului a pogorât asupra lui, dar, repet, avem şi noi asemenea fenomene interesante. Bunăoară, la noi nu există o desfătare mai mare, mai intimă decât tortura consacrată prin tradiţie, ca să zic aşa naţională, a bătăii cu biciul. Nekrasov pomeneşte într-o poezie[56] despre

56 Înainte de amurg (1859), din ciclul Despre starea vremii. Dostoievski reluase tema acestei poezii într-unui din episoadele

un mujic care-şi loveşte calul cu pleasna biciului peste ochi, peste „ochii lui blânzi”. Cine n-a avut parte să vadă astfel de scene? Este ceva specific rusesc. Nekrasov descrie căluţul numai piele şi oase, covârşit de o povară peste puterile lui. Carul s-a împotmolit în noroi, şi bietul căluţ se trudeşte zadarnic să-l urnească din făgaşuri. Mujicul îl bate, îl bate cu înverşunare, croindu-l aşa cum apucă, înfierbântat de beţia loviturilor; îl speteşte în bătaie în neştire, cărându-i la bice cu nemiluita. „N-oi fi putând, ştiu, dar trebuie să urneşti carul de aici, chiar de-ai crăpa, numai să-l urneşti!” Gloaba se smuceşte, în timp ce mujicul n-o slăbeşte deloc, plesnindu-l cu şfichiul peste ochi pe nefericitul dobitoc fără apărare, peste „ochii lui blânzi”, înlăcrimaţi. Mârţoaga se opinteşte, reuşind, în sfârşit, să scoată carul din făgaş, şi porneşte mai departe, într-o rână, umilită, tremurând toată şi abia mai suflând, cu un mers şontâcăit, penibil, curios. Scena, aşa cum o descrie Nekrasov, este cutremurătoare, totuşi, acolo este vorba numai de un cal, şi de ce a făcut Dumnezeu pe lume calul dacă nu ca să fie bătut? Aşa cel puţin ne-au învăţat tătarii, lăsându-ne ca amintire cnutul. De altfel, şi oamenii au parte uneori de bice pe spinare. Să luăm, bunăoară, cazul unui anume domn bine[57], om cu şcoală, intelectual care, împreună cu consoarta lui, îşi bate sistematic copila, o fetiţă de şapte anişori, biciuind-o cu nuiele; am notat totul foarte exact. Tăticul se bucură chiar când nuielele au noduri: „Aşa are s-o doară mai tare”, zice el, şi se apucă să-şi „croiască” odrasla. Ştiu că există oameni care simt o plăcere sadică să bată, plăcere care sporeşte cu fiecare lovitură, în timp ce sângele lor se aprinde ca o flacără tot mai vie, clipă cu clipă. Omul îşi bate copila un minut, cinci, zece, mai mult, şi loviturile se înteţesc mai aprige şi mai dureroase. Fetiţa ţipă ca din gură de şarpe, apoi nici să ţipe măcar nu mai poate, se îneacă: „Tată, tată, tăticule,

romanului Crimă si pedeapsă.

57 Bancherul Kroneberg, dat în judecată pentru maltratarea fiicei sale în vârstă de şapte ani. În Jurnalul unui scriitor (februarie, 1876), Dostoievski consacră un întreg capitol acestui caz judiciar.

tăticuţule!” Prin nu ştiu ce diabolică întâmplare, afacerea, devenind scandaloasă, ajunge în faţa tribunalului. E angajat un avocat. Poporul rus şi-a spus de mult părerea despre avocaţi – pentru el un avocat este „un suflet de vânzare”. Şi avocatul nostru începe să vocifereze, apărându-şi clientul: „Cazul e pe cât de simplu, pe atât de banal, o chestiune strict familială, un tată care-şi bate copilul, şi trebuie să recunoaştem că e o ruşine pentru epoca noastră că un caz de felul acesta poate fi adus în faţa instanţei!” Convins de argumentele apărătorului, juriul se retrage pentru deliberare, ca, după câtva timp, să se reîntoarcă în sală, şi să dea sentinţa; acuzatul e achitat. Publicul jubilează: aşadar călăul a fost achitat! Ce rău îmi pare că n-am fost de faţă, fiindcă aş fi cerut să se instituie o bursă de onoare pentru zbirul acesta!... Ei, ce zici, mai mare dragul să vezi asemenea scene! Am însă alte cazuri şi mai grozave, şi tot în legătură cu cei mici, nici nu ştii ce multe am strâns, Alioşa, o colecţie întreagă de cazuri din viaţa copiilor ruşi! Bunăoară, o fetiţă de vreo cinci anişori, pe care părinţii – altminteri „oameni culţi, bine situaţi, respectabili, cu educaţie aleasă” – nu puteau s-o sufere. Îţi repet, există indivizi care simt o plăcere deosebită să maltrateze copiii, însă numai şi numai copiii. Cu toţi ceilalţi reprezentanţi ai speciei omeneşti tartorii ăştia se poartă frumos, cu mânuşi, ca nişte persoane civilizate şi umane, da, sunt europeni până în măduva oaselor, atâta doar că le face plăcere să tortureze copiii pe care îi iubesc tocmai pentru că le procură asemenea voluptate! Lipsa de apărare a unor biete făpturi care n-au pe cine să cheme într-ajutor, încrederea lor angelică este cu atât mai mult o tentaţie pentru aceşti sadici, tentaţie care le înfierbântă sângele spurcat! În sufletul fiecăruia dintre noi, de altminteri, zace o fiară – fiara patimilor neîmblânzite care caută să se smulgă din lanţ – fie că-i vorba de o mânie turbată, de instinctele sadice aţâţate de ţipetele victimei, sau de mai ştiu ce beteşuguri căpătate după o viaţă de desfrâu, podagră, boală de ficat şi aşa mai departe. Şi, cum îţi spuneam, sărmana copilă urgisită era supusă de părinţii

ei – oameni civilizaţi, mă rog! – la cele mai variate torturi. O snopeau în bătăi, o biciuiau şi o călcau în picioare fără niciun motiv, încât mititica de ea avea tot trupuşorul plin de vânătăi. Ca, în cele din urmă, cruzimea lor să atingă o adevărată culme a rafinamentului: iarna, în toiul gerului, o ţineau toată noaptea încuiată în privată, sub cuvânt că nu se cere afară când o prind nevoile peste noapte (ca şi când un biet prunc de cinci ani, care doarme dus, cufundat în somnul lui de îngeraş, poate fi deprins cumva să se trezească atunci când trebuie să se ceară afară!), o ungeau pe obraz cu excremente, pe care o sileau chiar să le mănânce, şi cine crezi că făcea treaba asta? Însăşi mamă-sa, da, da, mama ei! O mamă care e în stare să doarmă liniştită, în timp ce se aud ţipetele nefericitului copilaş, încuiat în miez de noapte în privată! Poţi tu să-ţi închipui cum o fiinţă atât de micuţă, care nici nu e în stare încă să-şi dea bine seama ce se întâmplă cu ea, stă închisă în locul acela infect, pe întuneric şi în frig, şi, bătându-se cu pumnişorii ei mici în pieptul zbuciumat de plâns, cu obrajii scăldaţi în lacrimi fierbinţi, lacrimi suave, curate şi pline de nevinovăţie, se roagă lui „Doamne, Doamne”, s-o scape! Spune-mi, pricepi tu ceva din toată inepţia asta, prietenul şi fratele meu, dragul şi smeritul meu novice? Eşti tu cumva în măsură să-mi explici care-i rostul ei pe pământ şi la ce ne poate folosi?! Se zice că omul n-ar putea trăi fără ea, fiindcă atunci n-ar mai avea posibilitatea să facă deosebirea dintre bine şi rău. Dar pentru ce să cunoşti deosebirea asta blestemată dintre bine şi rău dacă trebuie plătită atât de scump? Toată ştiinţa lumii, adunată la un loc, nu face cât lacrimile bietei copile şi ruga ei către „Doamne, Doamne”. Nu-ţi vorbesc despre suferinţele oamenilor în toată firea, treabă lor dacă au muşcat din mărul oprit, dracu' să-i ia! – dar copiii, mititeii de ei!… Mi se pare că te chinuiesc, Alioşa, am impresia că stai pe ghimpi. Poate că-i mai bine să încetez.

— Ba nu, ba nu, vreau să mă chinuiesc, bâigui Alioşa.

— N-am să-ţi mai descriu decât o singură scenă, cu titlu de curiozitate, fiind într-adevăr cât se poate de

caracteristică. Am citit-o de curând într-o colecţie istorică, în Arhiv, sau poate în Starina[58], nu mai ţin bine minte, trebuie să cercetez. Asta se petrecea pe la începutul secolului, în vremurile de tristă amintire ale celei mai crâncene iobagii. Trăiască deci dezrobitorul norodului iobag! Cum îţi spuneam, pe atunci, la început de veac, era un general, om cu relaţii înalte şi mare latifundiar, unul dintre aceia (ce-i drept, chiar la vremea aceea destul de puţin numeroşi) care, retrăgându-se din activitate după o carieră îndelungată, erau convinşi că dobândiseră cumva dreptul de viaţă şi de moarte asupra celor aflaţi la cheremul lor. Trebuie să ştii că asemenea oameni au existat în realitate. Aşadar, generalul nostru se retrage la ţară, statornicindu-se la el, la conac, pe o moşie dotată cu două mii de suflete, şi, plin de ifose de nu-şi mai încape în piele, se uită de sus la vecinii săi mai modeşti, tratându-i ca pe nişte lingăi sau măscărici din suita lui. Printre altele, generalul întreţine o crescătorie de câini de vânătoare, o haită întreagă de câteva sute de copoi cu îngrijitorii respectivi, şi ei aproape o sută la număr, toţi în uniformă şi toţi călări. Într-o bună zi, un copil din curte, un băieţaş de vreo opt ani, azvârlind cu o piatră în joacă, nimereşte întâmplător în ogarul preferat al generalului, şi nu ştiu cum se face că-l ologeşte. „Ce are câinele, de ce şchiopătează, dragul de el?” întreabă zbirul. I se raportează că băiatul aruncase în el cu o piatră şi-l lovise. „Tu ai făcut asta?” îl ia la refec generalul. „Ia să mi-l înşfăcaţi!” porunceşte dumnealui. Slujitorii pun mâna pe el, smulgându-l din braţele maică-sii, şi-l închid în beci, unde rămâne toată noaptea. A doua zi dimineaţa, în zori, generalul se pregăteşte de plecare cu tot alaiul la vânat; se saltă în şa, înconjurat de oamenii lui de casă, de droaia de câini, de hăitaşi şi de însoţitori, toţi călări. Toată slugărimea de la conac stă strânsă buluc afară în curte, în frunte cu mama vinovatului ca să-i fie învăţătură de minte. Întemniţatul este scos din beci. Era o zi posomorâtă,

58 Russkii arhiv şi Russkaia starina – cele mai importante reviste istorice ale timpului.

ceţoasă şi rece, de toamnă, cum nu se poate mai potrivită pentru vânătoare. Generalul porunceşte ca băieţaşul să fie dezbrăcat în piele goală; îi smulg hainele de pe el, lăsându-l despuiat, în timp ce bietul copil, pierit de groaza, tremura ca varga, fără a îndrăzni măcar să crâcnească... „Goniţi-l!” ordonă generalul. „Fugi, fugi!” se pornesc hăitaşii să strige, şi băiatul o rupe la fugă... „şo pe el!” urlă generalul, asmuţind asupra lui droaia de copoi. În cele din urmă, dulăii îl încolţesc şi-l rup în bucăţi sub ochii maică-sii. Pare-mi-se că după asta generalul a fost pus sub tutelă. Ei, ia spune... ce crezi tu c-ar fi meritat să-i facă? Să-l pună la zid? Să-l împuşte pentru ca morala să fie satisfăcută? Zi, Alioşka!

— Da, să-l împuşte! murmură Alioşa cu un surâs stins, crispat, ridicând ochii spre Ivan.

— Bravo! strigă Ivan încântat. Dacă până şi tu spui asta, înseamnă că... Halal călugăr! Vasăzică, şi-n sufletul tău e cuibărit un pui de drac, Alioşa Karamazov!

— Poate că-i absurd ce am spus, dar...

— Ei, uite, asta e, vezi: există un „dar” la mijloc! exclamă Ivan. Află de la mine, călugăraşule, că asemenea absurdităţi sunt mai mult decât necesare pe lume. Universul se sprijină pe absurdităţi, şi fără ele mă întreb dacă s-ar mai putea întâmpla ceva pe faţa pământului. Ştim noi ce ştim!

— Ce ştii tu?

— Nu pricep nimic, continuă Ivan, ca şi când ar fi vorbit în delir, şi nici nu vreau să pricep. Mă mulţumesc numai cu faptele. De mult mi-am pus în gând să nu mai înţeleg nimic, încercând să înţeleg ceva, ar însemna să trădez faptele, şi eu ţin să mă limitez la ele...

— Pentru ce cauţi să mă ispiteşti? izbucni, plin de amărăciune, Alioşa. Ai să-mi spui odată pentru ce?

— Mai încape vorbă?! Aici chiar voiam să ajung. Mi-eşti tare drag şi n-aş vrea să te pierd, Alioşa, nici să te las pe mâna stareţului tău, Zosima.

Ivan tăcu o clipă, cu o umbră de tristeţe pe faţă.

— Dacă vrei să ştii, m-am ocupat numai de cazul copiilor,

care este şi cel mai flagrant. Pământul nostru însă este îmbibat de lacrimi omeneşti, şi nu numai la suprafaţă, ci mult mai adânc, până în miezul lui, dar despre lacrimile astea nu-ţi mai spun niciun cuvânt, am circumscris anume subiectul. Nu sunt decât o ploşniţă, şi recunosc, cu toată umilinţa, că nu pot cu niciun chip să pricep de ce lumea asta a fost zidită aşa cum o vedem. Cred că oamenii sunt singurii vinovaţi. Gândeşte-te, li s-a dat raiul, şi ei au râvnit libertatea; au furat focul din cer, ştiind de la bun început că asta o să le aducă numai necazuri, prin urmare n-are rost să-i compătimim. O, mintea asta păcătoasă a mea, spiritul meu realist, euclidian, îmi spune că suferinţa există, dar că nu e nimeni vinovat, că toate lucrurile decurg unele din altele, simplu şi direct, că totul e trecător şi totul se compensează, dar, vezi tu, astea nu sunt decât elucubraţiile lui Euclid! Îmi dau seama, şi de aceea nu pot, nu, nu pot accepta să trăiesc după asemenea concepţii absurde! Ce-mi pasă mie că nu există vinovaţi şi că sunt conştient de lucrul acesta! Eu am nevoie de răzbunare, altminteri simt c-am să mă distrug singur. Şi răzbunarea asta să nu se înfăptuiască cine ştie pe ce lume, undeva, în infinit, cine ştie când, ci chiar aici, pe pământ, s-o pot vedea cu ochii mei! Am crezut în ea şi vreau s-o văd cu ochii mei, iar dacă la ceasul acela s-ar întâmpla să fiu mort, vreau să mă scol din mormânt, căci mi-ar părea nespus de rău să se petreacă totul fără mine. Doar n-am suferit ca să îngraş cu fiinţa mea, cu ticăloşiile şi suferinţele mele, pământul pe care va înflori armonia viitoare, ca să se bucure de ea mai ştiu eu cine! Vreau să văd cu ochii mei ciuta tolănindu-se alături de leu şi victima îmbrăţişându-l pe cel care a înjunghiat-o. Vreau să fiu de faţă atunci când lumea va apuca să afle, în sfârşit, pentru ce a fost tot ce-a fost înainte. Dorinţa asta stă la temelia tuturor religiilor de pe lume, şi eu sunt un om credincios. Dar copilaşii, cum rămâne cu ei? Iată o problemă pe care eu, unul, îţi mărturisesc, nu mă simt în stare s-o rezolv. Îţi repet pentru a nu ştiu câta oară: există nenumărate probleme; eu însă m-am oprit numai asupra copiilor,

deoarece în cazul lor lucrurile despre care ţi-am vorbit apar cu o limpezime incontestabilă. Ascultă, dacă toată lumea trebuie să sufere pentru a răscumpăra prin suferinţă acea nepieritoare armonie, ce caută aici copilaşii, explică-mi şi mie, te rog. În ruptul capului nu pot să înţeleg pentru ce sunt sortiţi să sufere şi ei şi de ce armonia trebuie neapărat plătită cu preţul suferinţelor lor? De ce trebuie să ajungă şi ei băligar, să îngraşe cu făptura lor, spre binele nu ştiu cui, pământul pe care va înflori armonia viitoare? Îmi pot explica, bunăoară, solidaritatea întru păcat a oamenilor, după cum îmi pot explica şi solidaritatea lor în răzbunare, dar nu văd cum solidaritatea întru păcat se poate extinde şi asupra pruncilor, şi dacă este adevărat că şi ei sunt răspunzători, deopotrivă cu părinţii, pentru fărădelegile săvârşite de aceştia, aşa ceva, crede-mă, depăşeşte înţelegerea mea, e un adevăr ce nu aparţine acestei lumi! Probabil un mucalit ar putea să-mi riposteze că în orice caz pruncul va creşte cu timpul şi va săvârşi la rândul său destule păcate, dar ce ne facem atunci cu băieţaşul acela de opt anişori rupt în bucăţi de dulăi? O, Alioşa, zău, nu vreau să hulesc divinitatea! Îmi dau seama ce cutremurare va fi în tot universul când tăriile cereşti şi toată suflarea pământească îşi vor uni glasurile ridicând un imn de slavă, când tot ce este viu sau care a trăit cândva pe lume va striga: „Drept eşti tu, Doamne, pentru că judecăţile tale s-au dat pe faţă!” Fiindcă atunci când mama se va îmbrăţişa cu călăul copilaşului ei, cu cel care a asmuţit copoii asupra lui, şi câteşitrei, înlăcrimaţi, vor mărturisi în gura mare: „Drept eşti tu, Doamne!”, desigur, vom fi atins treapta cea mai înaltă a cunoaşterii şi totul se va lămuri. Ei, uite, aici este buba, tocmai cu gândul ăsta nu pot să mă împac! şi, cât timp mai sunt încă pe lume, mă grăbesc să iau măsuri. Vezi tu, Alioşa, dacă într-adevăr mi-o fi dat să apuc vremea aceea, sau dacă am să mă scol din mormânt atunci ca să mă conving cu ochii mei, în clipa când mama îl va îmbrăţişa pe gâdele copilului, se prea poate să strig şi eu într-un glas cu ea: „Drept eşti tu, Doamne!” Eu însă nici

atunci n-aş vrea să fac asemenea mărturisire. Cât mai e timp, deci, caut să-mi iau toate măsurile de apărare, şi de aceea sunt hotărât să renunţ cu desăvârşire la acea supremă armonie. Fiindcă armonia aceasta nu merită nici măcar o lăcrimioară vărsată de bietul copilaş chinuit, care se bătea cu pumnişorii în piept într-o cuşcă împuţită, rugându-se lui „Doamne, Doamne” şi vărsând şiroaie de lacrimi, pe care nimeni, nimeni nu le-a răscumpărat! Nu merită, de vreme ce lacrimile lui au rămas nerăscumpărate. Şi trebuie neapărat să se găsească o compensaţie, altminteri nu poate să existe armonie. Dar cum, te întreb, în ce fel le răscumperi? Mi se pare un lucru imposibil. Răzbunându-le? La ce mi-ar folosi răzbunarea, ce să fac, oare, cu iadul în care sunt azvârliţi călăii, ce mai poate îndrepta iadul după ce aceştia au fost de-acum supuşi la cazne şi au murit în chinuri? Ce fel de armonie mai poate fi aceea, atâta timp cât admitem focul gheenei? Dorinţa mea e să iert şi să îmbrăţişez pe toată lumea, nu vreau să mai pătimească nimeni. Iar dacă suferinţele copiilor sunt sortite să se adauge noianului de suferinţe necesare pentru răscumpărarea adevărului, declar de la bun început că tot adevărul lumii nu merită a fi plătit cu asemenea preţ. Nu vreau, în definitiv, ca mama să-l îmbrăţişeze pe ucigaşul odorului ei, pe cel care a pus câinii să-l sfâşie! Fiindcă nu are dreptul să-l ierte! Din partea ei, n-are decât să-l ierte dacă vrea să treacă peste nemărginita durere a inimii ei de mamă, absolvindu-l pe călău; nu are însă niciun drept să-l absolve în numele copilului ei sfâşiat de copoi, nu are dreptul să-l ierte pe ucigaş, chiar dacă însuşi copilul ei i-ar cere s-o facă! Şi, dacă aşa stau lucrurile, dacă nu-i e îngăduit să acorde această iertare, atunci unde mai este armonia? Există, oare, în toată lumea asta o singură fiinţă care să poată şi care să aibă şi dreptul de a ierta? Nu vreau să primesc deci armonia, din dragoste pentru omenire nu vreau s-o accept. Mai bine să rămân cu suferinţele nerăzbunate. Prefer să rămân nerăzbunat, chiar dacă nu am dreptate, fără a fi apucat să găsesc împăcarea sufletului meu mistuit

de revoltă. Şi apoi, cred că s-a pus un preţ exagerat pe această armonie, biletul de intrare e prea scump pentru punga noastră. De aceea mă şi grăbesc să-l restitui. Şi, dacă vreau să fiu un om într-adevăr cinstit, sunt dator să-l restitui cât mai curând. Ceea ce şi fac. Asta nu înseamnă că nu accept existenţa lui Dumnezeu, Alioşa; mă mulţumesc doar să-i dau înapoi cu tot respectul biletul meu de intrare.

— Asta e răzvrătire... murmură cu ochii în pământ Alioşa.

— Răzvrătire? N-aş fi vrut să aud din gura ta cuvântul ăsta, rosti Ivan apăsat. Crezi tu că ar putea cineva să trăiască tot timpul în răzvrătire? Ei uite, eu aşa vreau să trăiesc. Te rog stăruitor să-mi răspunzi cinstit la o întrebare: închipuieşte-ţi că ţi-ar fi dat să clădeşti cu mâna ta destinul omenesc spre fericirea tuturor, ca lumea să se poată bucura în sfârşit de linişte şi pace, dar că, pentru a ridica această construcţie, trebuie neapărat, e absolut necesar să ucizi în chinuri o singură făptură plăpândă, bunăoară pe copilaşul acela care se bătea cu pumnişorii în piept, să pui la temelia construcţiei lacrimile lui nerăzbunate. Spune, ai accepta în aceste condiţii să fii tu arhitectul? Mărturiseşte cinstit!

— Nu, n-aş accepta, rosti încet Alioşa.

— Ai putea să concepi că oamenii pentru care vrei s-o durezi ar accepta să primească o fericire ce-şi trage obârşia din sângele nevinovat al micului martir, şi crezi tu că, primind-o, ei ar putea să fie pururea fericiţi?

— Nu, n-aş putea să concep aşa ceva. Apoi, deodată i se aprinse o lumină în ochi: Frate, vorbi Alioşa în continuare, m-ai întrebat adineauri dacă există pe lumea asta o singură fiinţă care să poată şi să aibă dreptul de a ierta? Fiinţa aceasta există, să ştii, şi poate să ierte totul, şi să-i ierte pe toţi, da, da, pe toţi şi toate pentru tot, fiindcă ea însăşi şi-a dăruit sângele nevinovat pentru toţi şi pentru toate. Şi tu o cunoşti, ea este într-adevăr temelia clădirii de care vorbeai, către ea se vor ridica glasurile tuturor spre a-i spune: „Drept eşti tu, Doamne, pentru că judecăţile tale s-

au dat pe faţă!”

— Aha, el, unicul neprihănit, şi sângele lui! Nu, nu l-am uitat, dimpotrivă, mă miram tot timpul că nu-l scoţi din sertar mai curând, potrivit bunului obicei al celor din tagma ta, care în orice discuţie se referă la El, în tot momentul. Am să-ţi spun ceva, Alioşa, dar să nu râzi; acum vreun an am compus un poem. Dacă mai poţi să pierzi încă zece minute, ţi-l povestesc.

— Ai scris un poem?

— A, nu, nu l-am scris! râse Ivan. În viaţa mea n-am îmbinat nici două rime. L-am plăsmuit numai şi am căutat să-l memorez. L-am plăsmuit în focul inspiraţiei. Tu o să fii primul meu cititor, adică primul om care-l va auzi. Care autor s-ar îndura să piardă o asemenea ocazie unică? (Ivan zâmbi.) Să ţi-l povestesc sau nu?

— Te ascult.

— Poemul meu se numeşte Marele inchizitor. Este un lucru absurd, dar ţin totuşi să-l cunoşti.

Capitolul V

MARELE INCHIZITOR

— Numai că şi aici e nevoie de o introducere, altminteri nu se poate, vreau să zic de o introducere literară! – adăugă Ivan râzând. Ca să vezi – eu şi literat! Acţiunea se petrece în secolul al şaisprezecelea, pe vremea când – cred c-ai învăţat asta la şcoală – forţele providenţiale interveneau în mod curent în operele poetice. Şi nu mă refer numai la Dante. În Franţa, slujbaşii judecătoreşti şi chiar călugării din mănăstiri organizau adevărate spectacole, în care Maica Domnului, îngerii, sfinţii, Hristos şi până şi Dumnezeu apăreau pe scenă figurând printre personaje. La epoca respectivă, asemenea spectacole erau extrem de naive. În Notre-Dame de Paris[59] Victor Hugo arată cum în capitala Franţei, sub Ludovic al XI-lea, pentru a sărbători naşterea dauphin-ului[60], s-a dat în sala primăriei o reprezentaţie populară gratuită înfăţişând *Le bon jugement de la tres sainte et gracieuse Vierge Marie*[61], reprezentaţie în desfăşurarea căreia Fecioara Maria apare în persoană pe scenă pentru a-şi rosti le bon jugement. La noi, la Moscova, înainte de Petru cel Mare, aveau, de asemenea, loc, din vreme în vreme, spectacole dramatice similare, inspirate de diverse episoade din Vechiul Testament. Tot în aceeaşi perioadă circulau o mulţime de povestiri şi „stihuri”, în care interveneau, după necesităţile

59 Dostoievski aprecia acest roman ca fiind „un lucru genial, măreţ" şi publicase prima traducere rusă a cărţii în revista sa Vremea (1862). În expunerea făcută probabil din memorie, se strecoară unele inexactităţi.

60 Prinţul moştenitor (fr.).

61 Dreapta judecată a preasfintei şi milostivei Fecioare Maria (fr.).

acţiunii, sfinţii, îngerii şi, în general toţi reprezentanţii puterii cereşti. În mănăstirile noastre, călugării tălmăceau, transcriau, ba chiar şi compuneau asemenea poeme – şi asta când? – tocmai pe vremea tătarilor! Există, bunăoară, un poem religios (bineînţeles tradus din greceşte), intitulat Trecerea Maicii Domnului prin vămile văzduhului, cuprinzând unele scene care cred că nu sunt cu nimic inferioare celor zugrăvite de Dante. Dorind să viziteze iadul, Maica Domnului, călăuzită de arhanghelul Mihail, străbate „vămile văzduhului”. Prin faţa ochilor săi se perindă păcătoşii, cu osândele la care sunt supuşi. Printre altele, exista acolo, în iad, o categorie destul de curioasă de osândiţi, ce-şi ispăşesc pedeapsa în focul gheenei – cei care se afundă atât de adânc în vâltoarea flăcărilor, încât nu mai sunt în stare să iasă la suprafaţă, şi până la urmă „îi uită Dumnezeu”, o expresie extraordinar de sugestivă şi de profundă, nu-i aşa? Uimită şi cu lacrimi pe obraji, Maica Domnului cade în genunchi în faţa tronului divin, rugându-se de iertare pentru toţi păcătoşii din iad, pe care i-a văzut canonindu-se acolo, absolut pentru toţi, fără excepţie. Convorbirea ei cu Dumnezeu e colosal de interesantă! Preacurata se roagă din tot sufletul, stăruind din răsputeri, iar când părintele ceresc îi arătă mâinile şi picioarele străpunse de piroane ale fiului ei, întrebând-o: „Pot eu să-i iert oare pe cei care l-au chinuit?” Maica Precista se adresează sfinţilor, mucenicilor şi tuturor îngerilor şi arhanghelilor, solicitându-i să cadă împreună cu ea la picioarele Domnului şi să ceară îndurare pentru toţi păcătoşii, absolut toţi, fără nicio deosebire. Până la urmă, Cel-de-Sus se lasă înduplecat de rugăminţile ei şi hotărăşte ca, în fiecare an, caznele să înceteze o bucată de timp, începând din vinerea mare şi până în ziua Sfintei treimi. Păcătoşii din iad îi mulţumesc, preamărindu-l: „Drept eşti tu, Doamne, că ai făcut această judecată!” Dac-aş fi scris poemaşul atunci, cred c-ar fi ieşit ceva în acelaşi gen. La mine apare în scenă el; ce-i drept, nu are decât o apariţie mută, tot timpul nu scoate un cuvânt. Au trecut cincisprezece veacuri de când a promis că va coborî din

nou din împărăţia lui, cincisprezece veacuri de când proorocul său a dat de ştire lumii: „Eu vin curând”. „Iar de ziua şi ceasul acela nimeni nu ştie, nici Fiul, ci numai Tatăl”, aşa cum a mărturisit el însuşi când sălăşluia încă pe pământ. Omenirea îl aşteaptă însă cu aceeaşi credinţă şi duioşie. O, îl aşteaptă chiar cu o râvnă şi mai mare, dat fiind că s-au scurs cincisprezece veacuri de când cerul a încetat să mai făgăduiască ceva omului.

Crede doar ce inima ta îţi doreşte,
Căci nimic cerul nu-ţi mai făgăduieşte![62]

Crede numai ceea ce inima ta îţi doreşte! Este adevărat că pe vremea aceea se mai întâmplau încă destule minuni. Erau sfinţi care înfăptuiau o seamă de tămăduiri miraculoase; sau drept-credincioşi cărora – după cum stă scris în povestea vieţii lor – li se arăta aievea însăşi Crăiasa cerurilor. Diavolul stătea însă de veghe, iar lumea începuse să pună la îndoială asemenea minuni. Tocmai atunci, în Nord, în Germania, a ieşit la iveală o nouă şi cumplită erezie[63]. O stea uriaşă „arzând că o faclă” (adică biserica) „a căzut peste izvoarele apelor, şi apele s-au făcut amare ca pelinul”[64]. Ereticii aceştia luau în deşert numele Domnului, tăgăduindu-i minunile. În schimb, cu atât mai arzător, mai vârtos credeau în ele cei care îşi păstraseră neştirbită cucernicia. La fel ca odinioară, omenirea îl aştepta şi-l iubea, punându-şi toată credinţa în el şi dorind să pătimească şi să moară pentru slava Lui... Atâtea veacuri îşi ridicase glasul spre el, rugându-l cu râvnă şi smerenie: „Vino, Doamne!” Atâtea veacuri îl implorase, încât, până la urmă, în nemăsurata lui milă, s-a înduplecat

62 Versuri din poezia lui Schiller, Dorinţa (1801).

63 Dostoievski are în vedere Reforma (sec. XVI e.n.).

64 „...şi a căzut din cer o stea uriaşă, arzând ca o făclie, şi a căzut peste a treia parte din râuri şi peste izvoarele apelor. şi numele stelei se cheamă Absintos. şi a treia parte din ape s-a făcut ca pelinul şi mulţi dintre oameni au murit din pricina apelor, pentru că se făcuseră amare." (Apocalipsa,— VIII, 11 – 12)

să pogoare din nou în mijlocul ei. Şi, întruchipându-se din nou, s-a arătat în fiinţă – precum mărturisesc cărţile sfinte – unor drept-credincioşi, mucenici şi anahoreţi. La noi, Tiutcev[65] – care credea cu nestrămutată convingere în cuvântul său, a vestit:

Purtând din greu povara crucii sale,
Ca rob umil, cerescul împărat,
O, glie, până-n zări te-a colindat,
Blagoslovind meleagurile tale.

Şi aşa a fost, să ştii. Într-o zi, deci, a hotărât să se arate măcar pentru o clipă mulţimii, norodului ce se chinuia, pătimind, cu sufletul încărcat de păcate, dar care-l iubea totuşi cu o dragoste copilărească. Acţiunea imaginată de mine se petrece în Spania, la Sevilla, în cele mai crâncene timpuri ale Inchiziţiei, când în tot cuprinsul ţării, întru preamărirea Celui-de-Sus, zilnic se aprindeau ruguri şi:

În autodafeuri, ereticii
Cu fast ardeau pe rug,
În crude sacrificii...[66]

Fireşte, nu e vorba de cea de-a doua venire din veacul de apoi, când urmează să se înfăţişeze – după cum el însuşi a făgăduit – în toată slava sa cerească, ivindu-se fără veste, „precum fulgerul ce porneşte de la Răsărit şi se arată până la Apus”. Nu, dorea numai să coboare o clipă în mijlocul odraslelor sale, şi anume chiar în locul unde se înălţa vâlvătaia rugurilor pe care erau daţi pradă focului ereticii. În nemărginita lui îndurare, voia să umble din nou printre oameni cu chipul pe care-l purtase cu cincisprezece veacuri în urmă. A descins, deci, într-una dintre pieţele

65 Poetul Fiodor Tiutcev (1803-l873) s-a bucurat de înalta apreciere a lui Dostoievski. Versurile citate sunt din ultima strofă a poeziei Satele astea sărace... (1855).

66 Proveniența acestor versuri n-a fost stabilită; se crede ca aparţin romancierului.

„toride” ale oraşului meridional, în care nu mai departe decât în ajun, în prezenţa regelui, a curţii, a cavalerilor, a cardinalilor şi a fermecătoarelor doamne de la palat, sub ochii poporului din Sevilla, ce venise în număr mare la faţa locului, marele inchizitor arsese pe rug „cu fast”, *ad majorem gloriam Dei*[67], aproape o sută de eretici. Apare acolo din senin, pe tăcute, fără să prindă nimeni de veste, şi totuşi, oricât ar părea de ciudat, toată lumea îşi dă seama că este el. Pasajul acesta ar putea să fie cel mai frumos din tot poemul, căci arată cum se face că toţi l-au recunoscut.

Mânat de o forţă irezistibilă, poporul se strânge în preajma lui, înconjurându-l; clipă de clipă, mulţimea sporeşte ţinându-se pas cu pas după dânsul. Şi-n vremea asta, el trece tăcut mai departe, cu acelaşi surâs plin de îndurare nemărginită. Soarele dragostei arde în inima lui şi razele Luminii, Cunoştinţei şi Puterii, ce se revarsă din privirile sale, răspândindu-se asupra gloatei, trezesc în sufletul fiecăruia o iubire plină de osârdie pentru dânsul. Cu braţele întinse, el îi binecuvântează pe toţi, şi simpla atingere a mâinilor lui, sau chiar numai a veşmintelor sale, are virtutea de a lecui orice beteşug. „Tămăduieşte-mă, Doamne, ca să te pot vedea la faţă!” strigă spre el un bătrân orb din născare, şi-n aceeaşi clipă solzii ce-i acopereau ochii cad, şi orbul îşi recapătă vederea şi poate să-l privească. Poporul plânge şi sărută pământul pe care calcă el. Copiii îi aruncă flori în cale, cântând şi preamărindu-l: „Osana! El, este!” zboară din gură în gură zvonul prin mulţime. „Nu poate fi decât el!” Continuându-şi drumul, el nu-şi încetineşte paşii decât în pridvorul Catedralei din Sevilla, unde tocmai fusese adus cu plânsete şi jale un sicriaş alb în care se află o fetiţă de şapte ani, singura fiică a unui cetăţean de frunte din partea locului. Sumedenie de flori sunt presărate peste trupşorul neînsufleţit. „Lasă, că el o să-ţi învie copila”, îi strigă norodul mamei înlăcrimate. Parohul catedralei, care ieşise în pridvor să întâmpine sicriul, priveşte în jur mirat şi se

67 Deviza iezuiţilor: întru cea mai mare slavă a lui Dumnezeu (lat.).

încruntă. Deodată, mama pruncului mort scoate un geamăt şi se aruncă la picioarele lui: „Dacă eşti într-adevăr tu, trezeşte-mi la viaţă copila!” îl imploră femeia cu braţele întinse spre dânsul. Procesiunea de înmormântare se opreşte în loc, şi racla este lăsată jos în pridvor, în dreptul lui. El îşi coboară ochii cu milă, şi buzele lui şoptesc din nou, abia auzit: „Talita, kumi!”[68] şi „fata s-a sculat”. Copila se trezeşte, se ridică în capul oaselor din coşciug şi se uită cu ochi mari, nedumerită, în jur. Un zâmbet i-a înflorit pe chip, şi încă mai ţine în mână buchetul de trandafiri albi cu care fusese aşezată în sicriu. Poporul freamătă şi plânge cutremurat. Tocmai atunci se întâmplă să treacă prin faţa catedralei cardinalul, marele inchizitor. Este un bătrân de aproape nouăzeci de ani, înalt şi drept, cu faţa suptă şi ochii adânciţi în orbite, nişte ochi în care încă mai tremură o licărire uşoară, ca o scânteie.

O, de astă dată cardinalul nu mai poartă odăjdiile fastuoase cu care l-au împodobit în ajun, în văzul mulţimii, în momentul când duşmanii credinţei romane piereau mistuiţi de flăcările rugului! Nu, acum nu are pe el decât vechea lui rasă călugărească, făcută din pânză groasă. În urma lui, la oarecare depărtare, păşesc ajutoarele şi servii lui, cu chipuri sumbre, straja lui „sfântă”. Oprindu-se în faţa mulţimii, prelatul o cercetează din ochi de la distanţă. Vede tot: coşciugul depus la picioarele lui şi copila înviată din morţi, şi deodată se întunecă la faţă. Sprâncenele-i cărunte şi dese se încruntă, şi-n privirea lui scapără o lumină sinistră. Ridicând braţul, cardinalul face semn străjerilor să-l ia. Şi atât de mare este autoritatea lui, atât de strunit şi de plecat este poporul, deprins să i se supună fără a crâcni, încât gloata se dă în lături din calea lor şi, în mijlocul unei tăceri mormântale, gărzile pun mâna pe el şi-l duc. Ca la o poruncă, mulţimea se pleacă până la pământ în faţa bătrânului inchizitor, care o binecuvântează şi pleacă mai departe. Străjile coboară cu prizonierul în temniţa boltită, sumbră şi strâmtă din clădirea străveche, unde se ţin şedinţele tribunalului sfânt. Ziua se stinge şi

68 Copila, scoală-te (în lb. greacă) – Luca, VIII.54.

întunecimile nopţii toride şi „neînsufleţite” învăluie Sevilla. Aerul e înmiresmat „de lauri şi lămâi”[69]. În bezna groasă ce domneşte în închisoare, uşa de fier se deschide, şi marele inchizitor, purtând o lampă în mână, pătrunde încet înăuntru. Este singur; uşa se închide la loc în urma lui. Bătrânul se opreşte în dreptul uşii, privindu-l lung, un minut sau două, drept în faţă. Apoi se apropie de el pe îndelete, pune lampa pe masă şi rosteşte: „Tu eşti? Tu? Neprimind însă niciun răspuns, se grăbeşte să adauge: Taci, nu spune nimic. Ce ai putea să mai spui? Ştiu prea bine ce! Numai că tu n-ai dreptul să mai adaugi nimic la cele mărturisite odinioară. De ce ai venit atunci să ne tulburi? Căci venirea ta nu face decât să ne tulbure, cred că-ţi dai seama. Ştii tu însă ce o să se întâmple mâine? Eu nu te cunosc, şi nici nu vreau să ştiu dacă eşti tu acela sau semeni numai cu el; oricum ar fi, mâine am să te osândesc şi am să te ard pe rug, ca pe cel mai nelegiuit dintre eretici, şi ai să vezi atunci cum norodul, care azi ţi-a sărutat picioarele, la un singur semn al meu, se va repezi să adune tăciunii împrăştiaţi în jurul rugului tău spre a înteţi focul, ştii tu asta? Da, poate că ştii”, răspunde tot el tulburat, dus pe gânduri, cu ochii pironiţi asupra deţinutului.

— Zău, nu pricep, Ivan, ce înseamnă asta... spuse zâmbind Alioşa, care-l ascultase tăcut până atunci. E numai o simplă fantezie sau e vorba de o eroare din partea bătrânului, de un absurd quiproquo[70].

— N-ai decât să alegi cea de-a doua alternativă, dacă-ţi place, râse Ivan, şi dacă realismul nostru contemporan a reuşit să te acapareze în asemenea măsură, încât să nu mai poţi accepta nimic ce ţine de domeniul fanteziei, fie chiar un quiproquo, dacă vrei. Ce-i drept, continuă el râzând, bătrânul meu are nouăzeci de ani, şi, cu ideea lui fixă, se prea poate să-şi fi pierdut minţile. Cât îl priveşte pe deţinut, înfăţişarea lui avea într-adevăr prin ce să-l uimească. Dar tot aşa de bine, în definitiv, ar putea să fie

69 Vers din piesa lui Puşkin, Oaspetele de piatra (Scena II).

70 Neînţelegere, confuzie (lat.)

numai o halucinaţie, vedenia unui moşneag de nouăzeci de ani în pragul morţii, cu imaginaţia înfierbântată de autodafeul din ajun, căruia îi căzuseră jertfă o sută de eretici. La urma urmei însă, ce ne interesează pe noi dacă-i un quiproquo sau dacă-i vorba de o fantezie gratuită? Bătrânul trebuie să spună, în sfârşit, tot ce are de spus, tot ce a gândit în sinea lui timp de nouăzeci de ani, să dea în vileag tot ce a ţinut închis în el, în aceşti nouăzeci de ani.

— Şi deţinutul? Nu spune nimic? Se mulţumeşte doar să se uite la bătrân şi să tacă?

— E obligat în orice caz să tacă, răspunse Ivan, din nou cu zâmbetul pe buze. N-ai auzit ce i-a spus mai înainte bătrânul? Că n-are dreptul să mai adauge niciun cuvânt la cele mărturisite odinioară. Dacă vrei, într-asta rezidă însăşi esenţa catolicismului roman, aşa cel puţin cred eu: „Tu i-ai încredinţat totul papei, şi deci, în momentul de faţă, totul se află în mâna lui; tu nu mai ai deocamdată ce căuta printre noi, nu ne mai tulbura, măcar până ce va să vină vremea de apoi". Asta o spun chiar ei, şi nu numai c-o spun, dar o aştern pe hârtie, cel puţin iezuiţii. Am citit cu ochii mei, scris negru pe alb, de teologii lor. „Mai ai tu dreptul oare să ne dezvălui fie şi o singură taină a lumii din care vii?" îl cercetează mai departe bătrânul, ca tot el să-şi răspundă până la urmă: „Nu, nu mai ai dreptul acesta, fiindcă nu trebuie să mai adaugi nimic la cele mărturisite cândva, nici să le răpeşti oamenilor libertatea pentru care te-ai luptat din răsputeri cât ai fost aici pe pământ. Orice lucru nou pe care l-ai vesti oamenilor ar atinge cumva libertatea lor de credinţă, căci ar lua înfăţişarea unui miracol, şi, după câte ştiu, în urmă cu o mie cinci sute de ani pentru tine nu era nimic mai scump pe lume decât libertatea credinţei. Nu spuneai chiar pe vremea aceea: «Vreau să fiţi liberi cu adevărat»? Ai avut acum prilejul să-i vezi pe oamenii aceştia «liberi», rosteşte deodată bătrânul, zâmbind dus pe gânduri. Ca să continue apoi, măsurându-l cu o privire încruntată pe captivul său: Da, să ştii că ne-a costat scump treaba asta, dar acum, am ajuns, în fine, să ducem, în numele tău, la bun sfârşit misiunea noastră.

Cincisprezece veacuri ne-am canonit cu libertatea asta, dar acum am isprăvit, da, da, am isprăvit odată pentru totdeauna. Ce, nu crezi c-am isprăvit pentru totdeauna? Te uiţi la mine blând şi nu vrei măcar să mă învredniceşti cu un cuvânt de indignare? Cu toate astea, tocmai acum, poţi să mă crezi, acum, în momentul de faţă, oamenii poartă în ei mai adânc ca oricând înrădăcinată convingerea că sunt liberi, cu desăvârşire liberi, deşi chiar ei ne-au oferit libertatea lor, depunând-o smeriţi la picioarele noastre. Asta e ceea ce am izbutit noi să facem, dar, te întreb, asta e oare cu adevărat libertatea dorită de tine, libertatea pe care ai visat-o?”

— Tot nu pricep, îl întrerupse din nou Alioşa, e o ironie, vrea cumva să glumească pe socoteala lui?

— Câtuşi de puţin. Bătrânul e convins, dimpotrivă, că faptul de a fi sugrumat, în sfârşit, libertatea ca să-i fericească pe oameni este un merit al său şi al ciracilor lui. „Fiindcă numai acum, i se destăinuie el (bineînţeles e vorba de Inchiziţie), suntem în măsură pentru prima oară să ne gândim la fericirea oamenilor. Aşa cum a fost el plămădit, omul e un răzvrătit din fire, dar crezi tu oare că răzvrătiţii pot avea parte de fericire? Ţi s-a spus răspicat, stăruie bătrânul, ţi s-a atras doar atenţia asupra acestui lucru, ţi s-au dat destule avertismente, pe care însă tu le-ai nesocotit deopotrivă, respingând singurul mijloc care putea să-i facă pe oameni fericiţi. Noroc că, plecând dintre noi, ai avut grijă să laşi totul în seama noastră. Ne-ai hărăzit, ai întărit prin cuvântul tău dreptul pe care ni l-ai încredinţat de a lega şi dezlega totul, şi cred că n-ai de gând acum – sigur că da, nici nu poate măcar să-ţi treacă prin gând cumva să ne privezi de el! Atunci de ce ai venit să ne tulburi?”

— Cum adică, „ţi s-au dat destule avertismente şi îndrumări”? întrebă Alioşa.

— Ei uite, tocmai ăsta e punctul principal asupra căruia caută să insiste cardinalul. „Înfricoşatul şi preaiscusitul duh, duhul nimicniciei şi al nefiinţei – îl mustră mai departe bătrânul – strălucitul duh a grăit către tine în

pustiu[71], şi, după cum mărturiseşte Sfânta Scriptură, el a încercat să te «ispitească». E drept, ori nu? Există oare un adevăr mai deplin decât acela pe care el ţi l-a dezvăluit, punându-ţi cele trei întrebări, sau, precum spun Scripturile, cele trei «ispitiri» ale tale, adevăr pe care tu l-ai respins? Şi totuşi, dacă va fi avut loc vreodată pe lume o minune fără de seamăn, ea s-a întâmplat numai şi numai atunci, în ziua celor trei ispitiri. Căci în asta constă toată minunea, în faptul că cele trei întrebări au fost rostite. Dacă ne-am închipui bunăoară, să zicem, că întrebările puse de înfricoşatul duh ar fi pierit fără urmă în cărţi şi c-ar trebui deci reconstituite cumva, plăsmuite din nou, alcătuite vorba cu vorbă, pentru a putea fi puse la locul lor în Scripturi, şi că în acest scop ar fi fost adunate laolaltă toate capetele luminate de pe faţa pământului – toţi dregătorii, cei mai de seamă păstori ai bisericii, învăţaţii, filosofii, poeţii – reîncredinţându-li-se misiunea de a născoci, de a formula trei întrebări, care nu numai să fie pe măsura unui eveniment de o însemnătate atât de mare, dar şi să exprime în acelaşi timp în trei cuvinte, sau, mai bine zis, în trei poziţii pe înţelesul minţii omeneşti, întreaga istorie de mai târziu a umanităţii şi a universului – crezi tu, oare, că tot acest areopag format din înţelepţii pământului ar fi în stare să dea în vileag ceva care să se asemuiască măcar pe departe prin forţă şi prin adâncime cu cele trei întrebări pe care într-adevăr ţi le-a pus atunci în pustiu puternicul şi iscusitul duh? Aceste întrebări, miracolul prin care ele au ieşit la lumină dovedesc îndeajuns că aici avem de-a face nu cu inteligenţa omenească, a cărei soartă e pieritoare, ci cu o inteligenţă nepieritoare şi desăvârşită. Fiindcă aceste trei întrebări, atât de strâns legate între ele, preconizează întreaga desfăşurare de mai târziu a istoriei lumii, constituind totodată cele trei formule în care se îmbină toate contradicţiile istorice nerezolvate ale firii omeneşti. Pe

71 Marele inchizitor se refera la cele trei încercări ale diavolului de a-l duce pe Hristos în ispita. (Matei, cap. IV; Marcu, cap. I; Luca, cap. IV).

vremea aceea era un lucru de care nimeni nu-şi putea da seama chiar atât de precis, viitorul fiind încă învăluit în neguri; acum însă, după ce au trecut cincisprezece veacuri, vedem că în aceste trei întrebări era cuprins totul, şi că tot ce preconizaseră ele s-au adeverit în aşa măsură, încât nu se mai poate adăuga sau înlătura nicio iotă.

Hotărăşte deci singur cine avea dreptate: tu sau acela care ţi le-a pus? Aminteşte-ţi prima întrebare, dacă nu cuvânt cu cuvânt, cel puţin sensul ei: «Vrei să te duci în lume aşa, cu mâinile goale, făgăduind oamenilor o libertate pe care ei, în ignoranţa şi becisnicia lor înnăscută, nu pot s-o înţeleagă, de care chiar se feresc, îngroziţi, fiindcă nu există şi nici n-a existat vreodată nimic mai insuportabil pentru om şi pentru societate decât libertatea! Vezi pietrele astea din acest pustiu dogorit de arşiţă? Porunceşte ca ele să se facă pâini, şi omenirea întreagă, plină de recunoştinţă, va alerga pe urmele tale ca o turmă ascultătoare, deşi tot timpul va fi cu frica-n sân ca nu cumva, la un moment dat, să-ţi retragi braţul întins şi, odată cu asta, să se isprăvească şi pâinea dăruită de tine». Tu însă n-ai vrut să-l lipseşti pe om de libertate şi ai respins o asemenea propunere, socotind că nu mai poate fi vorba de libertate, de vreme ce supunerea a fost cumpărată cu pâine. Drept care ai răspuns că omul nu trăieşte numai cu pâine; ştii tu însă că în numele acestei hrane pământeşti duhul pământului se va ridica împotrivă-ţi şi, dând piept cu tine, te va birui şi că atunci toată lumea îl va urma, strigând în gura mare: «Cine este asemenea fiarei, care a făcut să se pogoare focul din cer?» Ştii tu oare că peste veacuri, omenirea va da glas prin gura înţelepţilor şi a învăţaţilor săi că nu există pe lume crimă şi, prin urmare, nu există nici păcat, ci numai flămânzi? «Dă-le mai întâi de mâncare, şi abia după aceea le poţi cere să respecte virtutea!» – va sta scris pe steagul celor care se vor scula împotriva ta, nimicind templul durat de tine. Pe ruinele templului tău se va zidi o altă clădire, un nou şi înfricoşător Turn Babel; se va înălţa piatră cu piatră, cu toate că şi el va împărtăşi soarta celui dintâi, rămânând,

ca şi acela, neterminat; puteai totuşi să-i scuteşti pe oameni de toată această trudă de prisos, să le cruţi o mie de ani de suferinţe, fiindcă, până la urmă, tot spre noi se vor îndrepta, după ce se vor fi canonit în zadar zece veacuri în şir să-şi isprăvească turnul! Şi atunci, ne vor căuta iarăşi pe sub pământ, prin catacombele în care vom sta ascunşi (fiindcă ne va fi dat să fim din nou persecutaţi şi schingiuiţi), şi găsindu-ne în cele din urmă, vor ridica glasul spre noi: «Daţi-ne pâine, căci cei care ne-au făgăduit să pogoare focul din ceruri pentru noi nu ni l-au dat!» şi noi vom izbuti să ridicăm până la capăt turnul început de ei, căci cine va da de mâncare mulţimii va apuca să-l ducă la bun sfârşit, şi noi vom fi aceia care o vom hrăni în numele tău, amăgind-o în numele tău. O, în vecii vecilor, fără noi, oamenii nu vor ajunge să-şi astâmpere foamea! Toată înţelepciunea lumii nu va putea să le dea pâine atâta timp cât vor rămâne liberi; dar ai să vezi că, până la urmă, ne vor aduce singuri plocon libertatea şi, depunând-o la picioarele noastre, ne vor spune: «înrobiţi-ne, dar astâmpăraţi-ne foamea!»

Abia atunci vor înţelege în fine că libertatea şi faptul de a avea pâine în realitate şi cu prisosinţă, aşa ca să ajungă pentru toată lumea, sunt două lucruri incompatibile, fiindcă în vecii vecilor oamenii nu vor fi în stare să împartă pâinea între ei! şi în acelaşi timp se vor convinge că niciodată nu vor putea fi liberi, fiindcă sunt slabi de înger, dedaţi la rele, becisnici şi îndărătnici. Tu le-ai făgăduit pâinea cerească, dar, iarăşi te întreb, crezi într-adevăr că poate avea acelaşi preţ în ochii stirpei omeneşti, nevolnice, desfrânate şi pururea nerecunoscătoare ca pâinea reală, pământească? Dacă, în numele pâinii cereşti, se vor găsi câteva mii sau zeci de mii de suflete care să te urmeze, cum rămâne cu milioanele şi zecile de mii de milioane de făpturi omeneşti incapabile să renunţe la hrana pământească pentru cea făgăduită în ceruri? Sau ţie nu-ţi sunt dragi decât cele câteva zeci de mii de suflete mari şi puternice, celelalte milioane – nenumărate, ca nisipul mării – de oameni slabi de înger, dar care te iubesc cu adevărat,

fiind menite să slujească doar ca un suport material celor puternici şi oţeliţi? Nu, nouă ne sunt deopotrivă de dragi şi cei slabi din fire. Deşi nărăviţi şi îndărătnici, până la urmă tot ei vor fi cei mai supuşi. Cuprinşi de admiraţie, aceştia ne vor socoti nişte zei, ca unii ce vom domni asupra lor – atât de înfricoşătoare li se va părea până la urmă libertatea! Dar noi vom căuta să-i convingem că nu facem decât să ascultăm de porunca ta şi că domnim în numele tău. Îi vom înşela astfel din nou, de astă dată însă n-o să-ţi îngăduim să vii printre noi. Şi în acelaşi timp, înşelătoria aceasta va fi un nesecat izvor de suferinţă pentru noi, fiindcă vom fi mereu nevoiţi să minţim. Iată care este sensul primei întrebări ce ţi s-a pus atunci, în pustiu, şi iată ce ai respins în numele libertăţii pe care o preţuiai mai presus de orice. În ea sălăşluia ferecată taina cea mare a lumii acesteia. învrednicindu-te să primeşti miracolul «păinii», ai fi reuşit să împlineşti acea năzuinţă eternă a omului – şi nu numai a fiecărui individ în parte, ci a întregii umanităţi – pururea dornic să ştie în faţa cui trebuie să-şi îndoaie genunchii! Fiindcă nu există pentru omul liber o grijă mai statornică şi mai chinuitoare decât aceea de a afla mai degrabă în faţa cui se cuvine să se plece până la pământ. Numai că el vrea să se plece înaintea unei forţe indiscutabile, atât de indiscutabile, încât toată lumea s-o respecte, îndoindu-şi genunchii în faţa ei. Căci, în primul rând, aceste fiinţe vrednice de plâns vor să găsească pe cineva în faţa căruia să se plece până la pământ, un om care să se ridice deasupra celorlalţi, în care să creadă lumea întreagă şi căruia să i se închine toţi, absolut toţi. De la începutul începutului necesitatea de a generaliza supunerea a constituit preocuparea cea mai arzătoare a fiecărui om în parte, precum şi a întregii umanităţi. Din pricina acestei necesităţi, oamenii s-au tăiat adesea cu săbiile. Şi făurindu-şi singuri zei, s-au ameninţat unii pe alţii: «Lepădaţi-vă de zeii voştri, strigau ei, şi veniţi de vă închinaţi celor care se află în mare cinste la noi, altfel, va fi vai şi amar de voi şi de zeităţile voastre!» Şi aşa o să fie până la sfârşitul veacurilor. Chiar atunci când vor pieri toţii

zeii de pe faţa lumii, vor continua totuşi să îngenuncheze în faţa idolilor. Şi tu ai ştiut asta, nu se poate să nu fi cunoscut această fundamentală taină a firii omeneşti, şi totuşi, cunoscând-o, ai refuzat unica emblemă infailibilă ce ţi s-a oferit, şi în virtutea căreia omenirea ţi s-ar fi supus fără să crâcnească, emblema pâinii reale, pământeşti. Tu însă ai refuzat-o în numele libertăţii şi al pâinii cereşti. Am să-ţi arăt acum ce ai făcut mai departe, iarăşi şi iarăşi în numele libertăţii! Adevăr zic ţie că sufletul omenesc nu cunoaşte altă grijă mai chinuitoare decât aceea de a găsi cui să-i încredinţeze mai degrabă harul libertăţii cu care această nefericită făptură se naşte pe lume. Numai aceluia însă care va izbuti să-i împace conştiinţa îi va fi dat să pună stăpânire şi pe libertatea lui.

Emblema ce ţi s-a oferit odată cu pâinea avea toţi sorţii de izbândă; dă-i pâine, şi omul ţi se va supune fără greş, e cea mai sigură chezăşie; dar dacă în acelaşi timp cineva – nu tu, altcineva – s-ar întâmpla să-i prindă în mreajă conştiinţa, o, atunci, să ştii, e-n stare să se lipsească până şi de pâinea cu care îl îmbii şi să-l urmeze pe acela care va fi izbutit să-i subjuge cugetul. Aici, recunosc, dreptatea era de partea ta. Taina existenţei umane nu constă în a trăi, ci în a şti pentru ce trăieşti. Fără o noţiune precisa a rostului său pe lume, în vecii vecilor omul n-ar accepta să trăiască; mai curând şi-ar face singur seama decât să-şi ducă mai departe existenţa pe pământ, chiar dacă în jurul lui ar fi maldăre de pâine. Asta este realitatea; dar ce s-a ales până la urmă? În loc să cauţi a pune stăpânire asupra oamenilor, îngrădindu-le libertatea, tu te-ai străduit să-i desfăşori cât mai larg fruntariile! Ai uitat, se vede, că omul preferă liniştea şi chiar moartea libertăţii de a alege singur între bine şi rău! Fiindcă nu există ceva mai ademenitor pentru el decât libertatea conştiinţei, dar în acelaşi timp nu există ceva mai cumplit! Iar tu în locul unor principii temeinice, care ar fi statornicit odată pentru totdeauna liniştea în conştiinţa umană, ai ales tot ce poate fi mai ciudat, mai nedesluşit şi mai vag, tot ce depăşeşte puterile oamenilor, procedând aşa ca şi cum nu i-ai fi iubit câtuşi de puţin.

Cine? Tocmai tu, care ai pogorât pe pământ ca să-ţi jertfeşti viaţa pentru ei! În loc de a căuta să le zălogeşti libertatea, tu le-ai sporit-o şi mai mult, aruncând pe veci chinuitoarea ei povară asupra împărăţiei sufletului omenesc. Ai vrut să ai parte de dragostea liber consimţită a omului, ai dorit ca el să te urmeze de bunăvoie, ademenit şi subjugat de tine, de ideea ta. În locul legii străbune, pe care se putea bizui din momentul acela, omul trebuia să aleagă cu inima slobodă ce este rău şi ce este bine, având înaintea ochilor doar chipul tău drept călăuză menită să-i îndrume paşii, dar cum de nu te-ai gândit că, aşezând pe umerii lui o povară atât de grea ca libertatea de a alege, până la urmă el va ajunge să pună la îndoială până şi chipul tău şi să tăgăduiască adevărul propovăduit de tine? Într-o bună zi oamenii vor mărturisi în gura mare că adevărul nu poate sălăşlui în tine, fiindcă era cu neputinţă să-i urgisească cineva atât de cumplit ca tine, lăsându-i să se zbată într-o incertitudine atât de chinuitoare, cu atâtea griji pe cap şi atâtea probleme fără dezlegare! În felul acesta, tu însuţi ai pus la cale surparea împărăţiei tale şi n-ai deci niciun drept să arunci vina pe alţii. Asta să fie oare, spune, ceea ce ţi s-a oferit? În lume nu există decât trei forţe, unicele pe pământ, în măsură să înfrângă şi să subjuge definitiv, în numele propriei lor fericiri, conştiinţa acestor becisnici răzvrătiţi. Şi aceste forţe sunt miracolul, taina şi autoritatea. Tu însă le-ai respins pe câteşitrele, rând pe rând, prin exemplul pe care tu însuţi l-ai dat. Urcându-te pe streaşină templului, preaiscusitul şi înfricoşatul duh ţi-a spus: «De eşti tu fiul lui Dumnezeu, aruncă-te jos, căci scris este: El va porunci îngerilor săi să vegheze asupra ta şi ei te vor ridica pe mâini, ca nu cumva să izbeşti de piatră piciorul tău; numai aşa vei ajunge să afli de eşti cu adevărat fiul lui Dumnezeu şi cât de puternică este credinţa ta în tatăl ceresc». Tu însă l-ai ascultat până la capăt, dar ai refuzat să faci ceea ce-ţi propunea el; n-ai vrut să te laşi dus în ispită şi nu te-ai aruncat jos. O, fireşte, ai fost într-adevăr plin de măreţie, superb ca un Dumnezeu! Dar crezi tu oare că oamenii,

seminţia aceasta slabă şi răzvrătită, sunt zei? O, bineînţeles, în momentul acela ţi-ai dat seama că dacă ai fi făcut un singur pas, o singură mişcare ca să te arunci în gol, ar fi însemnat să-l ispiteşti pe Dumnezeu şi să-ţi pierzi totodată credinţa în el, aşa încât, ajungând jos, te-ai fi zdrobit de pământul pe care veniseşi să-l izbăveşti, spre bucuria preaiscusitului duh care încercase să te ispitească. Dar încă odată îţi spun: sunt oare mulţi pe lume ca tine? Ai fost tu în stare să crezi cu tot dinadinsul – fie chiar numai o clipă – că oamenii au atâta putere în ei ca să înfrunte asemenea ispită? Sau îţi închipui cumva că firea omenească a fost în aşa fel plămădită, încât prin însăşi alcătuirea ei să respingă miracolul şi că în momentele de cumplită răscruce, când sufletul lui este bântuit de cele mai grele şi mai chinuitoare probleme, omul se poate mulţumi cu ceea ce inima sa are toată libertatea să aleagă? O, tu ai ştiut că eroismul faptei tale va fi pomenit în Scripturi şi că va răzbate astfel prin veacuri până în vremea de apoi, şi în sinea ta ai nădăjduit că, mergând pe urmele tale, omul va rămâne alături de Dumnezeu, fără a mai avea nevoie de minuni. Cum de nu te-ai gândit însă că, lepădându-se de minuni, el se va lepăda în acelaşi timp şi de Dumnezeu, fiindcă, de fapt, nu-l caută pe Dumnezeu, cât mai ales minunile sale? şi cum nu poate să trăiască fără minuni, omul va încerca să şi le făurească singur, dând crezare miracolelor plăsmuite de el, închinându-se în faţa minunăţiilor săvârşite de vraci, în faţa farmecelor urzite de vrăjitoare, chiar dacă ar fi de o sută de ori un răzvrătit, un eretic sau un ateu. Tu nu te-ai învrednicit să cobori de pe cruce când cei din jur îşi băteau joc de tine şi te aţâţau, strigându-ţi: «Pogoară-te acum de pe cruce, vom vedea şi vom crede!» Tu nu te-ai învrednicit să cobori, fiindcă nu voiai să-l câştigi pe om printr-o minune, aşteptând o credinţă liber consimţită din partea lui, nicidecum prilejuită de un miracol. Ceea ce doreai tu cu ardoare era o dragoste liberă, iar nu extazul unui rob fascinat de puterea ce i-a vârât pe veci frica în oase.

Dar şi de astă dată ai greşit, socotindu-i pe oameni mai

presus de ceea ce se arată a fi în realitate, când ei nu sunt decât nişte robi, cu toate că, aşa cum au fost plăsmuiţi, în sufletul lor mocneşte răzvrătirea. Priveşte în jurul tău şi judecă singur: au trecut cincisprezece veacuri, du-te acum şi vezi: cine sunt cei pe care i-ai înălţat până la tine? Îţi jur că omul este mult mai nevolnic şi mai ticălos decât l-ai crezut tu! Te poţi cumva bizui să facă ceea ce ai făcut tu? Preţuindu-l peste măsură, ai procedat ca şi când n-ai fi avut nici cea mai mică îngăduinţă, fiindcă însemna să ceri de la el mai mult decât putea să dea – şi cine? Tocmai tu, care l-ai iubit mai presus decât pe tine însuţi! Dacă însă l-ai fi preţuit mai puţin şi nu i-ai fi cerut decât ceea ce putea să-ţi dea, ar fi simţit mai mult dragostea ta, fiindcă nu l-ai fi îndatorat să poarte o povară chiar atât de grea. Omul este slab de înger şi ticălos. Ce-are a face că în momentul de faţă încearcă în tot locul să se răzvrătească împotriva puterii noastre, împăunându-se cu fapta lui? Mândria lui de răzvrătit este copilărească, mândrie de şcolari ce-au pus la cale o revoltă în clasă, izgonindu-l pe învăţător. Bucuria lor va fi însă de scurtă durată, şi o vor plăti cu vârf şi îndesat. Vor dărâma templele şi vor îneca pământul în valuri de sânge. Dar până la urmă nu se poate să nu-şi dea seama, în nerozia lor puerilă, că, deşi s-au răsculat, sunt prea nevolnici ca să fie în stare a duce mai departe pe umeri povara propriei lor răzvrătiri. Şi cu obrajii scăldaţi în lacrimi nătânge, vor recunoaşte în sfârşit că cel care i-a plămădit, sădind în ei sămânţa răzvrătirii, a făcut-o, fără doar şi poate, numai în bătaie de joc. Vor mărturisi lucrul acesta cu deznădejdea în suflet şi fiece cuvânt al lor va fi un cuvânt de hulă; hulind însă se vor simţi şi mai nefericiţi, fiindcă prin firea lui omul nu se poate împăca totuşi cu blasfemia şi până la urmă va căuta să se răzbune pentru ea. Aşadar, nelinişte, tulburare şi nefericire – cu asta s-au ales oamenii după toate suferinţele pe care le-ai îndurat în numele libertăţii lor! Marele tău prooroc[72], în viziunea lui alegorică, spune că i s-au arătat în faţa ochilor toţi cei care au luat parte la prima înviere şi că erau câte douăsprezece

72 Sfântul Ioan Teologul, autorul Apocalipsei.

mii cu totul din fiecare seminţie. Ca să fie atât de puţini, înseamnă că nici ei n-au fost oameni ca toţi ceilalţi, ci zei. Căci au aflat în ei destulă putere ca să poarte crucea şi să vieţuiască zeci de ani în pustiu, flămânzi şi goi, hrănindu-se cu ierburi crude şi rădăcini; te poţi mândri, fireşte, cu aceşti copii ai libertăţii, ai dragostei liber dăruite, cu sublima lor jertfă adusă de bunăvoie în numele tău! Aminteşte-ţi însă că aceştia erau doar câteva mii, şi toţi plămădiţi ca nişte zei, pe când ceilalţi? Cu ce sunt vinovaţi oare ceilalţi, adică toţi cei nevolnici, care n-au fost în stare să facă ceea ce au izbutit a îndeplini cei căliţi din fire? Cu ce este vinovat un suflet plăpând dacă nu poate cuprinde asemenea haruri înfricoşătoare? Nu cumva tu ai pogorât din ceruri numai în mijlocul celor aleşi şi numai pentru ei? Dacă-i aşa, atunci la mijloc este o taină pe care mintea noastră n-o poate pricepe. Şi dacă există într-adevăr o taină, atunci avem tot dreptul să vorbim în numele ei, mărturisind în faţa lumii că libertatea inimii de a alege între bine şi rău nu înseamnă mare lucru, că totul e taina căreia oamenii sunt datori să i se supună orbeşte, chiar împotriva conştiinţei lor. Şi chiar aşa am şi procedat. Am căutat să îndreptăm ceea ce ai făcut tu, punând la temelia faptei tale eroice miracolul, taina şi autoritatea. Şi oamenii s-au bucurat că sunt din nou mânaţi ca o turmă şi că, în sfârşit, inima lor a fost uşurată de povara unui dar funest care le adusese numai necazuri. Am avut ori nu dreptate să procedăm aşa, propovăduind învăţătura aceasta oamenilor, spune! Crezi oare că noi n-am iubit omenirea, de vreme ce am înţeles cu atâta umilinţă slăbiciunile ei şi am căutat din toată inima să-i uşurăm povara, îngăduind firii sale nevolnice chiar şi păcatul, cu condiţia ca să fie săvârşit cu ştirea noastră? De ce atunci vii acum să ne tulburi? De ce mă priveşti în tăcere cu ochii tăi blânzi, convins că dreptatea e de partea ta? Mai curând aş vrea să te văd mânios, nu-mi trebuie dragostea ta, pentru că nici eu nu te iubesc. De ce aş încerca să mă prefac? Nu-mi dau seama oare cu cine vorbesc? ştii dinainte tot ce aş avea să-ţi spun, o citesc în ochii tăi. Cum aş putea oare să ascund

de tine taina noastră? Poate că vrei totuşi s-o auzi din gura mea. Atunci ascultă: noi nu suntem cu tine, ci cu el, asta este toată taina noastră! De mult nu mai suntem cu tine, ci cu el, au trecut opt veacuri între timp. S-au împlinit opt veacuri de când am primit din mâinile lui ceea ce tu ai lepădat cu indignare, darul din urmă, pe care el însuşi ţi l-a oferit atunci, când ţi-a înfăţişat împărăţiile pământeşti. Noi am primit de la el Roma şi spada cezarului, decretându-ne stăpânitorii pământului, singurii lui împăraţi, deşi nici până în ziua de azi n-am apucat să ne desăvârşim lucrarea începută. Dar cine-i de vină? O, într-adevăr, lucrarea e abia înfiripată, dar totuşi s-a înfiripat. Va trece încă multă vreme până să fie dusă la bun sfârşit, şi până atunci lumea va mai avea încă multe de îndurat, dar în cele din urmă ne vom ajunge ţelul şi vom fi cezari. Atunci ne vom gândi la fericirea omenirii. Şi cu toate acestea, tu ai fi putut să primeşti pe loc spada cezarului. Pentru ce ai respins acest ultim dar? Primindu-l, ai fi împlinit toate năzuinţele oamenilor pe pământ: le-ai fi dat un stăpân căruia să i se închine, încredinţându-le propriile lor conştiinţe, şi le-ai fi pus la îndemână mijlocul de a se uni cu toţii laolaltă într-un furnicar în care nu încap divergenţe, fiindcă necesitatea alăturării mondiale este cea de-a treia şi ultima pricină de frământare pentru oameni. Umanitatea a dorit dintotdeauna să se organizeze într-o asociaţie unitară. Multe popoare au avut o istorie glorioasă, dar cu cât acele popoare se aflau la un nivel de civilizaţie mai înalt, cu atât erau mai nefericite, fiindcă simţeau mai adânc decât altele necesitatea asocierii tuturor oamenilor. Marii cuceritori, de talia unui Tamerlan sau Ginghis-Han, au străbătut ca o vijelie pământul în dorinţa de a-şi întinde stăpânirea asupra întregului univers, dar şi ei, fie chiar inconştienţi, au exprimat aceeaşi nestăvilită aspiraţie a omenirii spre o asociere generală. Primind dominaţia lumii şi purpura cezarului, tu ai fi întemeiat o împărăţie universală, statornicind în acelaşi timp pacea pe toată faţa pământului. Fiindcă cine altul ar putea fi în măsură să stăpânească oamenii decât

acela care le stăpâneşte cugetul şi în mâinile căruia se află pâinea lor? Noi am primit, aşadar, spada cezarului şi, odată cu asta, fireşte, ne-am lepădat de tine pentru a-l urma pe el.

O, vor mai trece încă veacuri de becisnică domnie a gândirii libere, a ştiinţei şi a antropofagiei, fiindcă, de vreme ce au început să ridice Turnul Babei fără noi, vor ajunge, în cele din urmă, la antropofagie. Abia atunci, fiara se va târî la picioarele noastre şi le va linge supusă, stropindu-le cu lacrimi de sânge. Şi noi o vom încăleca şi vom înălţa cupa, iar pe cupă va fi săpat cuvântul «Taină». Atunci, numai atunci se va statornici împărăţia păcii şi a fericirii omeneşti. Eşti mândru de aleşii tăi, dar tu nu ai în jurul tău decât puţini aleşi, în timp ce noi vom ajunge să-i mulţumim pe toţi. Şi pe urmă, gândeşte-te: câţi dintre cei aleşi sau dintre cei puternici, care ar putea să fie cândva aleşii tăi, nu vor fi obosit aşteptându-te, câţi dintre ei nu-şi îndreaptă şi nu-şi vor mai îndrepta încă forţele şi ardoarea inimii spre un alt ogor, sfârşind prin a ridica steagul libertăţii lor împotriva ta însuţi? Dar cine altul decât tine a înălţat acest steag? Pe când noi vom dărui tuturor fericirea, şi nimeni atunci nu se va mai răzvrăti, oamenii nu se vor mai căsăpi unii pe alţii, aşa cum se căsăpesc în fiece clipă şi în tot locul, acum, în numele libertăţii propovăduite de tine. O, noi vom izbuti să-i convingem că nu vor putea ajunge cu adevărat liberi decât atunci când vor renunţa de bunăvoie la libertatea lor în favoarea noastră şi când ni se vor supune cu desăvârşire nouă! Vom avea oare dreptate sau vom rămâne de minciună? Se vor convinge însă că dreptatea e de partea noastră când îşi vor aminti în ce cumplită sclavie şi în ce frământare îi împinsese libertatea ta. Deplina independenţă, gândirea liberă şi ştiinţa îi vor afunda într-o junglă atât de încâlcită şi le vor pune în faţă asemenea miracole şi taine atât de bine ferecate, încât unii dintre ei – cei răzvrătiţi şi aprigi – îşi vor face singuri seama; alţii – şi ei răzvrătiţi, dar nevolnici – se vor nimici unii pe alţii; iar restul – cei becisnici şi nefericiţi – se vor târî la picioarele noastre

mărturisind în gura mare; «Da, aţi avut dreptate, voi singuri stăpâniţi taina, de aceea ne-am întors la voi, izbăviţi-ne de noi înşine!» Primind pâinea din mâna noastră, îşi vor da seama, fireşte, că nu facem decât să le luăm pâinea, pe care au dobândit-o ei înşişi prin munca braţelor, şi s-o împărţim între ei; şi-şi vor da seama deopotrivă că nu-i vorba de nicio minune la mijloc, că noi nu prefacem pietrele în pâine, dar nu se vor bucura atât de pâine, cât mai ales pentru că o primesc din mâna noastră! Fiindcă îşi vor aduce aminte, desigur, că odinioară, înainte de venirea noastră, pâinea pe care o câştigau prin puterea braţelor se preschimba în piatră din clipa când o luau în mână şi că, de când s-au întors la noi, pietrele din mâna lor s-au prefăcut iarăşi în pâine. Şi atunci se vor dumiri pe deplin ce mult înseamnă să te supui pe veci! Atâta timp însă cât oamenii nu vor înţelege lucrul acesta, vor fi nefericiţi. Spune-mi, cui i se datoreşte în primul rând incapacitatea lor de a înţelege? Cine a fărâmiţat turma şi a împrăştiat-o pe căi necunoscute? Turma se va aduna însă la loc şi se va supune iarăşi, de astă dată pentru totdeauna. Şi atunci noi vom hărăzi oamenilor o fericire tihnită şi umilă, o fericire pe măsura unor făpturi nevolnice, aşa cum au fost plămădiţi. O, ai să vezi că până la urmă vom izbuti să-i convingem să nu se mai ţină mândri, fiindcă numai tu le-ai băgat asemenea fumuri în cap când ai căutat să-i ridici atât de sus! Noi le vom dovedi că sunt slabi, că nu sunt decât nişte bieţi prunci, dar că fericirea hărăzită copiilor este mai dulce ca oricare alta. Şi atunci, cuprinşi de sfială, cu ochii aţintiţi spre noi, se vor strânge în jurul nostru înfricoşaţi, ca nişte pui sub aripile cloştii. Privindu-ne cu admiraţie şi în acelaşi timp cu un fior de spaimă, se vor simţi mândri cu noi, văzând cât suntem de puternici şi de inteligenţi şi cât de lesne am izbutit să domesticim o turmă năbădăioasă de milioane şi milioane de capete. Vor tremura zgribuliţi în faţa mâniei noastre, gândurile lor vor fi din ce în ce mai timide, ochii – veşnic înrouraţi de lacrimi, ca la copii sau la femei, pentru ca, la un singur gest din partea noastră, să treacă tot atât de uşor la

veselie şi râs, cu chipurile luminate de o bucurie copilăroasă şi cu cântece fericite pe buze. Nici vorbă c-o să-i punem să muncească, dar în orele libere vom căuta să le înjghebăm o viaţă plăcută, ca un joc de copii, cu cântece naive, cu coruri şi dansuri nevinovate. O, le vom da voie chiar să şi păcătuiască, ştiindu-i slabi de înger şi becisnici, şi ei, la rândul lor, ne vor iubi ca nişte copii pentru că vom fi fost atât de toleranţi! Le vom spune că oricare dintre păcatele lor va fi de bună seamă răscumpărat, de vreme ce a fost săvârşit cu învoirea noastră, şi că numai şi numai din dragoste le îngăduim să păcătuiască, luând asupra noastră pedeapsa ce li se cuvine. Şi, luând-o asupra noastră, cu atât mai vârtos ei ne vor iubi ca pe nişte binefăcători care-i vor fi izbăvit de povara păcatelor înaintea lui Dumnezeu. în schimb, nu vor păstra nicio taină faţă de noi, nu vor căuta să ne ascundă nimic. Şi după cum vor fi sau nu ascultători, le vom permite sau îi vom opri să trăiască cu soţiile şi ibovnicele lor, să facă sau nu copii cu ele, şi ei se vor supune cu dragă inimă, fericiţi. Cele mai chinuitoare secrete ce le apasă conştiinţa vor veni să ni le mărturisească nouă, dezvăluindu-ne tot, absolut tot ce au pe suflet, şi noi îi vom dezlega; iar ei vor fi bucuroşi să se încreadă în cuvântul nostru, pentru că, bizuindu-se pe noi, vor scăpa de o grijă împovărătoare şi de înfricoşătorul chin la care îi supune în momentul de faţă necesitatea de a alege singuri şi în deplină libertate. Şi astfel vor fi toţi fericiţi, milioane de făpturi omeneşti, toţi în afară de cei o sută de mii, în mâinile cărora se află destinele lor. Fiindcă numai noi, deţinătorii secretului, noi singuri vom fi nefericiţi. Vor fi mii de milioane de prunci fericiţi şi o sută de mii de martiri care-şi vor lua asupra lor povara blestemată a cunoaşterii binelui şi râului. Ei vor muri în pace, se vor săvârşi din viaţă în numele tău şi dincolo de mormânt nu vor găsi decât moarte. Iar noi vom păstra cu grijă secretul şi, pentru fericirea lor, îi vom amăgi, făgăduindu-le o răsplată veşnică în ceruri. Fiindcă, de bună seamă, chiar dacă lumea de apoi ar exista cu adevărat, ea nu va fi fost făcută pentru făpturile de seama

lor. Se zice că, aşa cum s-a proorocit, vei veni din nou printre noi, şi biruinţa va fi a ta; vei veni însoţit de ceata celor aleşi, a celor mândri şi puternici; însă noi vom spune atunci că aceştia nu s-au izbăvit decât pe ei, în timp ce noi am izbăvit toată lumea.

Se zice de asemenea că la vremea aceea desfrânată ce şade pe fiară[73], ţinând în mâinile ei cupa tainei, va fi dezonorată şi că din nou se vor răzvrăti cei nevolnici şi, sfâşiind purpura de pe ea, îi vor despuia trupul «nemernic». Eu însă mă voi ridica atunci şi-ţi voi arăta mii de milioane de prunci fericiţi, care n-au ştiut ce este păcatul. Şi noi, cei care am luat asupra noastră greşelile lor, pentru ca să poată avea parte de fericire, vom veni în faţa ta şi-ţi vom spune: «Judecă-ne, dacă poţi şi dacă te încumeţi s-o faci». Află că nu mă tem de tine. Să ştii că şi eu am stat în pustie, că şi eu m-am hrănit cu aguride şi rădăcini, că şi eu am binecuvântat libertatea pe care tu le-ai hărăzit-o oamenilor, că şi eu mă pregăteam să ajung în rândul aleşilor tăi, în rândul celor căliţi şi puternici cu dorinţa «de a împlini numărul». M-am dezmeticit însă, şi n-am vrut să mai slujesc asemenea nebunie. Înapoindu-mă, aşadar, m-am alăturat mulţimii celor care s-au străduit să îndrepte lucrarea ta. I-am părăsit pe cei mândri şi m-am întors către cei umili, pentru a zămisli fericirea lor. Aşa va fi, cum ţi-am spus, şi împărăţia noastră va lua fiinţă. Îţi repet: mâine chiar ai să vezi cum, la un singur gest din partea mea, turma asta atât de supusă se va repezi să îngrămădească jăraticul la poalele rugului, pe care îţi vei ispăşi osânda, fiindcă ai venit să ne tulburi. Căci nimeni pe lume nu cred să fi meritat cândva mai mult decât pedeapsa prin foc! Mâine deci am să te ard pe rug. Dixi.[74]”

Ivan se opri. Vorbise cu atâta însufleţire, încât se înfierbântase; isprăvind, un zâmbet îi lumină toată faţa.

Alioşa, care-l ascultase până atunci în tăcere, cu toate că, spre sfârşit, din ce în ce mai tulburat de cuvintele lui, voise de câteva ori să-l întrerupă, făcând vădite sforţări să

73 Imagine din Apocalipsa, cap. 17.

74 Am spus (lat.).

se stăpânească, se porni ca rupt din lanţ:

— Bine, dar... dar e absurd! izbucni el deodată, cu obrajii înflăcăraţi. Poemul tău este spre lauda lui Iisus, nicidecum o ponegrire... aşa cum ai vrut. Cine poate să creadă ce spui tu despre libertate? Oare aşa se cade s-o înţelegem? Asta să fie oare concepţia religiei ortodoxe?... Ceea ce arăţi tu acolo e Roma, şi nici măcar întreaga Romă... Este o erezie, e tot ce poate fi mai rău în sânul catolicismului, Inchiziţia, iezuiţii!... Inchizitorul tău e numai o ficţiune, aşa ceva nu-i cu putinţă să existe! Care sunt păcatele oamenilor pe care zice că le ia asupra lui? Cine sunt aceşti deţinători de taine care acceptă să poarte povara nu mai ştiu cărui blestem pentru a ferici omenirea? Când s-a văzut aşa ceva? Îi cunoaştem noi pe iezuiţi şi ştim câte lucruri urâte se spun pe socoteala lor! Cum îi înfăţişează însă poemul tău? Sunt altfel, crede-mă, cu totul altfel decât îi prezinţi tu... De fapt, menirea lor e să alcătuiască armata Romei în slujba viitorului imperiu mondial, în fruntea căruia urmează să fie suveranul pontif... ăsta e idealul lor. Un ideal care nu ascunde nicio taină şi niciun fel de sublimă melancolie... în fond, nu este decât cea mai vulgară râvnire de putere, o lăcomie după josnicele plăceri lumeşti, dorinţa de a subjuga... de a întrona o nouă stare de sclavie, în care ei să joace rolul unor latifundiari... asta-i tot. Se prea poate ca până la urmă nici să nu creadă în Dumnezeu. Inchizitorul tău cu inima îndurerată nu este decât o fantezie...

Ivan râse.

— Stai, stai! Cum te-ai aprins! Fantezie, zici tu? Fie şi aşa! Se înţelege de la sine că nu poate fi decât o fantezie! Aş vrea totuşi să te întreb ceva: eşti convins într-adevăr că mişcarea catolică din ultimele secole nu se rezumă decât la setea de putere, la dorinţa de a dobândi unele satisfacţii josnice? Nu cumva părintele Paisie ţi-a băgat în cap ideile astea?

— Da' de unde, dimpotrivă! Părintele Paisie spunea într-o zi cam aceleaşi lucruri ca şi tine... bineînţeles, nu chiar aceleaşi, se grăbi să-şi ia vorba înapoi Alioşa.

— E o indicaţie cât se poate de preţioasă, oricât ai

protesta că n-ar fi „chiar aceleaşi lucruri”. Eu te întreb de ce crezi tu că iezuiţii şi inchizitorii s-au unit numai şi numai ca să-şi asigure o meschină fericire pământeană? De ce dintre ei n-ar putea să răsară un martir, unul singur, mistuit de o covârşitoare suferinţă, însufleţit de dragoste faţă de oameni? Presupune că printre cei care aleargă după meschinele bunuri materiale s-ar ivi un singur om, unul singur, leit bătrânul inchizitor, un om care s-a hrănit cu rădăcini în pustie şi s-a canonit din răsputeri să-şi biruie trupul, ca să poată fi cu desăvârşire liber şi să atingă astfel perfecţiunea, şi care, în acelaşi timp, toată viaţa lui a iubit omenirea; unul singur care şi-a dat seama, la un moment dat, că disciplina perfectă a voinţei nu constituie o satisfacţie morală chiar atât de mare când vezi că milioane de alte fiinţe, plăsmuite după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, sunt sortite să rămână într-o stare de plâns, că niciodată făpturile acestea nu vor fi in stare să-şi cucerească libertatea, că, aşa cum sunt, nişte bieţi răzvrătiţi fără vlagă, niciodată nu vor ajunge coşcogea uriaşii în măsură să ducă la bun sfârşit construcţia Turnului, că armonia la care visa marele idealist nu avea nici în clin, nici în mânecă cu asemenea gânsaci. Şi când şi-a dat seama de toate acestea, a făcut cale întoarsă şi s-a alăturat... oamenilor inteligenţi. Tu crezi că n-ar fi posibil aşa ceva?

— Cui să se alăture? Cine sunt oamenii aceştia inteligenţi? izbucni pătimaş Alioşa. Niciunul dintre ei nu are un grăunte de inteligenţă, niciunul nu deţine vreo taină sau vreun secret... Ateismul, iată singura lor taină! Inchizitorul tău nu crede în Dumnezeu, ăsta-i tot secretul lui!

— Şi dacă-ar fi aşa? În sfârşit, acum văd c-ai înţeles şi tu despre ce-i vorba. Aşa este, într-adevăr ăsta-i tot secretul lui, dar nu-ţi închipui ce suferinţă cumplită trebuie să fie asta pentru un om care şi-a irosit viaţa în pustiu, fără a înceta o singură clipă să iubească oamenii? Spre asfinţitul zilelor lui, ajunge să se lămurească însă pe deplin că numai îndrumările înfricoşătorului duh erau în măsură să

organizeze cât de cât existenţa unor răzvrătiţi atât de neputincioşi, unor „fiinţe neisprăvite, făcute numai de probă, plăsmuite în bătaie de joc”. Convins de aceasta, el îşi dă limpede seama că trebuie să meargă pe calea arătată de înţelepciunea înfricoşătorului duh al morţii şi al distrugerii, şi, fără a pregeta în faţa minciunii şi a înşelătoriei, îi conduce cu bună ştiinţă pe oameni la moarte şi la distrugere, amăgindu-i tot timpul, ca nu cumva să observe încotro sunt purtaţi, ca măcar pe parcurs sărmanii orbeţi să aibă iluzia fericirii. Bagă de seamă: este vorba de o înşelăciune săvârşită în numele celui în care bătrânul îşi pusese toată credinţa, ţinând o viaţă întreagă ochii aţintiţi spre idealul propovăduit de el! Oare asta nu înseamnă o nenorocire destul de mare? şi dacă s-ar găsi unul singur ca el, care să se aşeze în fruntea acelei armate „lacome de putere, râvnind doar la josnice plăceri”, nu crezi că-i suficient pentru a urzi o tragedie? Ba pot să-ţi spun chiar mai mult: unul singur ca el ajunge pentru a se descoperi, în sfârşit, adevărata idee călăuzitoare a întregului catolicism roman, cu toate armiile şi iezuiţii lui, ideea supremă a acestei mişcări. Îţi mărturisesc cinstit: sunt convins că acest om unic n-a fost niciun moment absent din rândurile celor aflaţi în fruntea mişcării. Cine ştie dacă asemenea excepţii nu se vor fi găsit şi printre înalţii pontifi romani! Poate bătrânul ăsta afurisit, care, în felul lui, iubeşte cu o nemăsurată dragoste omenirea, mai există încă şi azi, şi chiar în mai multe exemplare, sub înfăţişarea unor moşnegi singuratici ca şi dânsul şi unici în felul lor. Şi nu printr-o simplă coincidenţă, ci ca o organizaţie, o uniune secretă, de mult înjghebată pentru a păstra cât mai bine taina, despre care ţi-am vorbit, ferind-o cu grijă de lumea celor mărunţi şi neputincioşi, pentru ca să-i poată face fericiţi. Trebuie să existe asemenea asociaţie, nu se poate să nu existe. Mi se pare că şi masonii au la origine tot ceva similar, de aceea cred că şi sunt priviţi cu atâta ură de catolici, care văd în ei nişte concurenţi, o sciziune a mişcării lor, când, de fapt, ar trebuie să fie o singură turmă şi un singur păstor... Apărându-mi însă excepţia, mi-e

teamă să nu fac impresia unui scriitor care nu admite niciun fel de critică. Ajunge cât am vorbit.

— Poate că şi tu eşti mason! exclamă Alioşa. Nici tu nu crezi în Dumnezeu, adăugă el cu amărăciune, şi în momentul acela i se păru că zăreşte un licăr de ironie în privirea lui Ivan. Cum se termină poemul tău? întrebă el cu ochii în pământ. Sau poate că s-a şi terminat?

— Mă gândeam la următorul epilog: inchizitorul a spus tot ce avea de spus şi aşteaptă acum răspunsul prizonierului său. Tăcerea lui îl apasă. L-a ascultat tot timpul cu luare-aminte, liniştit, privindu-l pătrunzător, drept în ochi, fără să-i obiecteze nimic. Bătrânul ar vrea totuşi să-i audă glasul, să-i spună ceva, orice, măcar un cuvânt, fie el cât de amar, cât de cutremurător. Acesta însă se apropie de el şi sărută blând buzele ofilite ale bătrânului de nouăzeci de ani. E singurul lui răspuns. Inchizitorul tresare. Ceva îi tremură în colţul gurii; se îndreaptă apoi spre uşă, o deschide şi spune: „Du-te şi să nu mai vii... să nu mai vii... niciodată, niciodată!” şi-l lasă să iasă „în noaptea ce învăluie piaţa oraşului”. Iar prizonierul pleacă.

— Şi bătrânul?

— Sărutul îi rămâne ca un balsam pe inimă, şi totuşi, stăruie mai departe, neclintit, în hotărârea lui.

— Ca şi tine, nu-i aşa? răbufni Alioşa îndurerat.

Ivan începu să râdă.

— Toate astea sunt cai verzi pe pereţi, Alioşa! o simplă fantezie, fără niciun sens, a unui student cu o imaginaţie deşucheată, care în viaţa lui n-a scris nici măcar două versuri. De ce vrei să iei totul în serios? Nu cumva îţi închipui că voi fi având de gând acum să mă duc la ei, acolo, la iezuiţi, să mă înrolez printre cei care se căznesc să îndrepte lucrările sale? O, Doamne, mult crezi că-mi pasă mie de toate astea?! ţi-am spus doar: să ajung numai la treizeci de ani, şi pe urmă gata, trântesc cupa de pământ!

— Şi mugurii cleioşi, şi mormintele dragi, şi cerul albastru, şi aleasa inimii tale? Cum ai să trăieşti, de unde ai să iei dragostea pe care zici că le-o porţi? continuă cu

lacrimi în glas Alioşa. Poţi oare să-ţi duci mai departe viaţa cu iadul asta în inimă şi în cuget, spune-mi, poţi? Nu, sunt sigur că de aceea pleci, ca să te înrolezi la ei... iar dacă nu, ai să te omori, fiindcă n-ai să poţi rezista până la urmă!

— Există totuşi o putere în stare să reziste la orice! rosti Ivan cu un zâmbet de gheaţă.

— Care?

— Puterea Karamazovilor... puterea ce-o trag din ticăloşia lor.

— Puterea de a te cufunda până peste cap în desfrâu, de a-ţi pângări şi sugruma sufletul, da?

— Poate şi asta... dacă până la treizeci de ani n-am să izbutesc, cine ştie, să scap cu faţa curată, căci... după aceea...

— Cum ai să izbuteşti? Cu ajutorul cui? Cu ideile pe care le ai e imposibil.

— Tot cu mijloacele Karamazovilor.

— Adică „totul este permis” ? Asta vrei să spui?

Ivan se încruntă, galben ca ceara la faţă.

— Aha! rosti el cu un rânjet forţat. Văd c-ai prins cuvintele care l-au scos din sărite deunăzi pe Miusov... Şi pe care Dmitri le-a parafrazat cu atâta candoare! Da, poate şi aşa, dacă-i vorba că „totul este permis”! Nu retractez. De altfel, formula găsită de Mitenka nu-i chiar aşa rea.

Alioşa se uita la el fără să scoată un cuvânt.

— Trebuie să plec, frăţioare. Credeam că în toată lumea asta te am măcar pe tine, continuă Ivan dintr-o dată înduioşat. Văd însă că în inima ta nu există niciun locşor pentru mine, dragul meu sihastru. Nu înţeleg să renunţ la formula „totul este permis”, de aceea sunt sigur c-ai să te lepezi de mine, nu-i aşa?

Alioşa se ridică, se apropie de el şi-l sărută blând pe gură.

— E un plagiat! exclamă Ivan cuprins de o subită exaltare. Ai copiat gestul descris în poemul meu! Totuşi, îţi mulţumesc. Şi acum, să mergem, Alioşa; nici tu, nici eu nu mai avem vreme de pierdut.

Fraţii părăsiră localul, oprindu-se totuşi încă o clipă în

prag.

— Ascultă, Alioşa, rosti Ivan cu fermitate, dacă o să mai am încă putere să trăiesc pentru mugurii cleioşi, crede-mă c-am să-i iubesc numai de dragul tău. E destul să ştiu că exişti undeva pe lume ca să nu-mi fie lehamite de viaţă. Eşti mulţumit? Dacă vrei, ia-o drept o declaraţie de dragoste. Şi acum, drumurile noastre se despart. Ajunge, auzi tu? Ajunge cât am vorbit! Chiar dac-ar fi să nu plec totuşi mâine (deşi sunt aproape sigur) şi s-ar întâmpla să ne mai vedem, să nu-mi pomeneşti nimic despre toate astea. Te rog din tot sufletul. Cât despre Dmitri, de asemenea te rog stăruitor să nu-mi mai aduci niciodată vorba de el, încheie Ivan iritat. Şi cu asta, am spus tot ce aveam de spus, nu-i aşa? În schimb, îţi promit că la treizeci de ani, când o să „trântesc cupa de pământ", oriunde te-ai afla, voi veni să mai stau de vorbă cu tine... chiar de s-ar întâmpla să fiu în momentul acela în America, auzi tu? Am să vin special pentru asta. Sunt tare curios să ştiu cum ai să arăţi atunci. Ia seama, ţi-am promis solemn. S-ar putea, totuşi, ca de astă dată să ne luăm rămas-bun pentru mai multă vreme, poate pentru şapte sau chiar zece ani. Haide, du-te la pater Seraphicus al tău, care e gata să-şi dea obştescul sfârşit; mi-e teamă să nu-mi porţi pică fiindcă te-am reţinut, dacă s-ar întâmpla să moară în lipsa ta. La revedere, sărută-mă încă odată, aşa, şi acum du-te...

Ivan se răsuci pe călcâie şi-şi văzu de drum, fără să mai întoarcă o singură dată capul. La fel cum plecase cu o seară înainte Dmitri, deşi în cu totul alte împrejurări decât cele de faţă. Gândul acesta străbătu ca o săgeată cugetul adumbrit de tristeţe şi amărăciune al lui Alioşa, care mai rămase o clipă locului să se uite după fratele său. Abia în momentul acela observă că Ivan se leagănă în mers şi că, privit din spate, părea să aibă umărul drept mai căzut. Niciodată până atunci nu băgase de seamă lucrul acesta. Apoi Alioşa se rupse tot atât de brusc din loc şi o porni întins, mai mult alergând, spre mănăstire. Începuse să se întunece şi simţea o uşoară strângere de inimă; ceva nedefinit i se strecura în suflet, o presimţire pe care nu

putea s-o lămurească. Ca şi în ajun, se stârnise vântul, şi pinii seculari fremătau cu un vuiet lugubru când intră în pădurea de lângă schit. Mergea cu paşi iuţi aproape în goană. „Pater Seraphicus, cine ştie de unde o fi luat Ivan numele ăsta! cugeta în sinea lui Alioşa. Ivan, bietul de tine, când mi-o fi dat, oare, să te mai văd?... Ah, în sfârşit, uite şi schitul! Doamne! Da, da, numai el, numai pater Seraphicus poate să mă izbăvească... da, numai la el mi-e scăparea!”

Adeseori după aceea Alioşa avea să se întrebe nedumerit cum de fusese în stare în momentul când se despărţise de Ivan, să uite cu totul de Dmitri. Când nu mai departe decât în dimineaţa aceleiaşi zile îşi pusese în gând cu tot dinadinsul să se facă luntre şi punte şi să dea de urma lui, şi-n orice caz să nu plece până nu va fi apucat să stea de vorbă cu el, chiar de ar fi fost să nu se mai întoarcă în noaptea aceea la mănăstire.

Capitolul VI

UN CAPITOL CARE DEOCAMDATĂ NU E PREA LIMPEDE

Luându-şi rămas-bun de la Alioşa, Ivan Fiodorovici îşi îndreptă paşii spre casa părintească. Dar ce curios: cu cât se apropia de casă, o senzaţie apăsătoare de urât punea din ce mai adânc stăpânire pe sufletul lui. Şi nu atât posomoreala aceea i se părea curioasă, cât mai ales faptul că nu putea să-şi dea seama de unde venea. I se mai întâmplase doar şi altă dată să nu se simtă în apele lui, cu atât mai mult deci n-avea de ce să se mire că era abătut în ajunul zilei când trebuia să rupă toate firele ce-l ţineau prins de oraşul acela şi să purceadă pe un drum nou, în necunoscut; la fel de singur ca şi mai înainte, cu atâtea şi atâtea speranţe înflorite în inimă fără niciun temei, aşteptând o mulţime de lucruri de la viaţă, poate chiar mai multe, incapabil totuşi să definească nici nădejdile, nici aşteptările şi nici dorinţele de care era bântuit. Poate că sufletul lui începuse a tânji după tot ceea ce îi oferea nou şi necunoscut viaţa spre care pornea, dar nu din cauza asta era atât de tulburat. „Nu cumva mi s-a făcut lehamite de casa părintească?” se întrebă el. Într-adevăr, sunt atât de scârbit, încât, deşi sunt convins că-i pentru ultima oară că-i mai trec pragul blestemat, mă cutremur numai când mă gândesc”… Dar nu, nu era asta. „Poate din pricina despărţirii de Alioşa, şi a discuţiei dintre noi? Ani de zile am tăcut chitic, fără să fi deschis o singură data vorba faţă de cineva despre asta, şi acum i-am împuiat urechile cu tot felul de nerozii!” Îi era necaz, lipsa lui de experienţă şi vanitatea sa juvenilă sufereau pentru că nu se pricepuse să dea în vileag tot ceea ce simţea că trebuie să-i spună, mai

ales lui Alioşa, singurul om de la care, cu siguranţă, sufletul lui mai avea ceva de aşteptat. Fireşte că şi ăsta putea fi un motiv destul de puternic, îi era ciuda pe sine, îi venea să-şi muşte mâinile de necaz şi totuşi… totuşi era altceva. „Sunt plictisit de moarte şi nici eu nu ştiu ce vreau. Mai bine să nu mă mai gândesc.”

Încercă, deci, „să nu se mai gândească”, ceea ce însă nu-l făcu să se simtă câtuşi de puţin uşurat. Senzaţia devenea din ce în ce mai supărătoare, mai enervantă, cu atât mai mult cu cât îşi dădea seama că era prilejuită de o cauză exterioară, accidentală. Aşa cum uneori îţi stăruie în faţa ochilor o persoană sau un obiect oarecare, căruia, fiind ocupat sau prins într-o discuţie, nu-i acorzi niciun fel de atenţie. Cu cât trece timpul însă, persoana sau obiectul respectiv ajunge să te scoată din fire şi te perpeleşti aşa o bucată de vreme, până ce reuşeşti, în sfârşit, să-ţi dai seama de pricina care te indispune şi s-o înlături. De cele mai multe ori e ceva derizoriu, o bagatelă, un lucruşor răzleţ, o batistă căzută pe jos, o carte pe care n-ai pus-o la loc în raft etc, etc. Iritat şi posomorât Ivan Fiodorovici coti spre casă şi dintr-o dată, când mai avea doar cincisprezece paşi până la poartă, se dumiri ce anume îl făcuse să se simtă prost dispus şi-l sâcâise tot timpul până atunci.

Pe banca din faţa porţii şedea Smerdiakov, lacheul lui Fiodor Pavlovici, care ieşise pe înserat afară să se răcorească. Cum îl zări de departe, Ivan Fiodorovici înţelese că Smerdiakov fusese acela care-i stricase liniştea toată ziua şi că nu putea să-l vadă în ochi. Senzaţia apăsătoare de mai înainte se limpezi în fine, căpătând un contur. Adineauri, când Alioşa îi relatase întâlnirea lui cu Smerdiakov, simţise un fior de dezgust ce-i întunecase sufletul, trezindu-i aversiunea. În focul discuţiei, în care se antrenase cu fratele său, uitase de Smerdiakov, deşi senzaţia aceea penibilă şi nedefinită stăruia mai departe în el, ca, după ce se despărţise de Alioşa, rămânând singur, să iasă din nou la iveală. „Cum e posibil ca un nemernic sadea ca ăsta, fir-ar el să fie, să mă neliniştească în aşa hal?!” se gândi el cu o răbufnire de ură.

Într-adevăr, de o bucată de vreme, mai ales în ultimele zile, nu ştiu ce-i căşunase pe omul acesta că nu putea să-l mai înghită deloc; totodată, Ivan Fiodorovici începuse să-şi dea seama că, din zi în zi, aversiunea lui creştea tot mai mult. Poate că sentimentul acesta căpătase un relief atât de izbitor în ultima vreme, tocmai pentru că în primele zile după sosirea sa în localitate avusese cu totul altă atitudine faţă de Smerdiakov; îl privise cu simpatie, socotindu-l, în felul lui, un original. Obişnuia chiar să stea de vorbă cu el, deşi unele dintre ideile sale i se păreau destul de absurde, şi mai cu seamă era uimit de haosul ce domnea în mintea lui, după cum, de asemenea, nu putea să înţeleagă de ce-i atât de agitat un ins „contemplativ” ca el. Ajunseseră să discute până şi unele probleme filosofice, întrebându-se, bunăoară, de unde izvorâse lumina în ziua întâi a creaţiei, când soarele, luna şi stelele aveau să fie făurite abia în cea de-a patra zi. Foarte curând, însă, Ivan Fiodorovici putuse să-şi dea seama că pe Smerdiakov nu-l interesau nici soarele, nici luna, nici stelele; oricâtă atenţie ar fi meritat acest subiect, el nu ocupa decât locul al treilea în cadrul preocupărilor lui şi că, de fapt, cu totul altele erau lucrurile ce-l frământau. În schimb, cu prilejul acestor discuţii, constatase că acesta era excesiv de orgolios, iar pe deasupra şi foarte susceptibil. Orgoliul lui nemăsurat avea darul să-l irite pe Ivan Fiodorovici. Aşa se născuse în el antipatia. Mai târziu intrase zâzania în casă, apăruse Gruşenka, fusese apoi scandalul cu Dmitri, necazurile curgeau unul după altul. Cei doi tineri comentau de obicei toate întâmplările petrecute sub ochii lor, Smerdiakov, îndeobşte, cu multă înfrigurare, deşi niciodată nu spunea deschis ce gânduri avea. Iar atunci când scăpa fără să vrea câte un cuvânt, intenţiile pe care le dădea în vileag erau atât de lipsite de logică, de incoerente, încât Ivan Fiodorovici nu ştia ce să creadă. Şi mai ales erau totdeauna extrem de vagi. Smerdiakov avea mania să-l descoasă, să-i pună tot felul de întrebări ocolite, cu o tactică pregătită din vreme, curmând brusc discuta sau grăbindu-se să schimbe vorba când îi cerea să-i explice

pentru ce-l întreba. Ceea ce-l scotea îndeosebi din sărite pe Ivan Fiodorovici şi-i sporea şi mai mult antipatia era familiaritatea inexplicabilă şi supărătoare pe care Smerdiakov începuse cu timpul s-o manifeste faţă de el. Nu se putea plânge, totuşi, că el şi-ar fi îngăduit cumva să fie nepoliticos cu el, dimpotrivă: Smerdiakov îi vorbea întotdeauna cu cel mai mare respect, dar în aşa fel, încât s-ar fi zis că erau amândoi de conivenţă, că există între ei nu ştiu ce complicitate secretă, sau ca şi cum ar fi rostit o cuvenită formulă al cărei tâlc îl cunoşteau numai ei doi şi care trebuia să rămână cu desăvârşire enigmatică pentru muritorii de rând ce forfoteau în jurul lor. Totuşi, o bună bucată de vreme, Ivan Fiodorovici nu izbutise să desluşească adevărata cauză ce determinase aversiunea lui tot mai accentuată şi pe care abia în ultimele zile începuse s-o întrezărească. De aceea, enervat cum era şi scârbit, ar fi vrut de astă dată să treacă pe lângă el fără o vorbă, fără să-i arunce măcar o privire. Smerdiakov însă se ridică în picioare, şi acest simplu gest îl făcu să bănuiască imediat că individul avea să-i spună ceva. Se uită la el şi se opri din mers; la gândul însă că se oprise, totuşi, în loc să-şi vadă de drum, aşa cum avusese intenţia la început, se burzului în sinea lui de ciudă. Furios şi plictisit, cercetă din ochi chipul supt, de scapet, al lui Smerdiakov, cu părul lins pe tâmple şi moţ în frunte. Acesta îl privea ironic, mijindu-şi uşor ochiul stâng, ca şi cum ar fi vrut să zică: „Încotro? Se poate să treci aşa pe lângă mine fără să te opreşti o clipă? Vezi bine doar că noi, ca doi oameni inteligenţi ce suntem, avem atâtea de discutat!” Ivan Fiodorovici se cutremură tot de scârbă.

„Dă-te la o parte, secătură, doar n-oi fi crezând c-am să stau la taclale cu tine, dobitocule!” îi veni să răcnească, dar, spre marea lui mirare, se pomeni rostind cu totul alte cuvinte.

— Tata doarme sau s-a sculat? întrebă el încet şi umil, ca şi cum ar fi vorbit altcineva în locul lui, şi tot aşa, fără să ştie cum, se aşeză pe bancă.

El însuşi fusese aproape înspăimântat de propria-i

umilinţă în momentul acela, aşa cum avea să-şi amintească mai târziu, reconstituind scena. Smerdiakov se proţăpise în faţa lui, cu mâinile la spate, uitându-se la el sigur de sine, aproape cu severitate.

— Încă doarme, îi răspunse el tacticos (cum s-ar zice: „Tu ai căutat să intri în vorbă, nu eu”), plecându-şi făţarnic privirile. Mă mir de dumneavoastră, domnule! – adăugă el, întinzând piciorul drept înainte şi jucându-se cu vârful ghetei de lac.

— De ce te miri? îl întrebă răstit Ivan Fiodorovici, căutând să pară calm, deşi îşi dădea seama cu repulsie că era foarte nerăbdător să afle despre ce voia să-i vorbească feciorul şi că n-are să se clintească de acolo până nu-şi va fi astâmpărat curiozitatea.

— De ce nu plecaţi-la Cermaşnea? îl întrebă Smerdiakov, zâmbind cu familiaritate. Şi, cum se uita la el, mijind ochiul stâng, parcă voia să-i spună: „Dacă eşti ager la minte, nu se poate să nu pricepi de ce zâmbesc!”

— Ce să caut la Cermaşnea? se miră Ivan Fiodorovici.

Smerdiakov nu-i răspunse numaidecât.

— Fiodor Pavlovici atât a stăruit să vă duceţi, rosti el agale, ca şi cum n-ar fi acordat niciun fel de importanţă cuvintelor lui: „De, ţi-am dat şi eu o explicaţie la întâmplare, numai aşa, ca să zic ceva”.

— Ei, fir-ar să fie! se burzului Ivan Fiodorovici, bruscându-l deodată, de unde până atunci fusese atât de umil. Vorbeşte odată lămurit, ce vrei?

Smerdiakov îşi trase piciorul drept, alăturându-l de celălalt, şi se îndreptă din spate, continuând să-l privească liniştit, cu acelaşi surâs ironic pe buze.

— Nimic, ce să vreau... am spus şi eu aşa, fiindcă veni vorba...

Preţ de un minut, aproape, niciunul dintre ei nu mai scoase un cuvânt. Ivan Fiodorovici îşi dădea prea bine seama c-ar fi trebuit să se scoale furios şi să plece. Dar Smerdiakov stătea mai departe proţăpit în faţa lui, în aşteptare: „Ia să văd, ai să-ţi ieşi ori nu din sărite?” Cel puţin aşa făcea impresia. În cele din urmă, Ivan

Fiodorovici dădu să se ridice. Smerdiakov prinse mişcarea.

— Sunt într-o situaţie îngrozitoare, Ivan Fiodorovici, nu ştiu cum să fac să ies la liman... începu el cu un glas dârz, răspicat, deşi, rostind aceste cuvinte, scăpase un oftat.

Ivan Fiodorovici se aşează la loc pe bancă.

— Parcă au înnebunit amândoi ori au dat în mintea copiilor, urmă celălalt. Vreau să zic, tatăl şi frăţiorul dumneavoastră, Dmitri Fiodorovici. Gândiţi-vă că Fiodor Pavlovici o să se scoale acuşica din somn şi, cum o deschide ochii, o să înceapă iar să mă piseze în tot momentul: „N-a venit? De ce n-o fi venit?" şi tot aşa o s-o ţină până la miezul nopţii, ba chiar şi mai târziu încă. Dacă Agrafena Aleksandrovna nu vine nici azi (şi tare mă tem că nici prin gând nu-i trece măcar!), mâine dimineaţă dumnealui iar o să tabere pe mine: „De ce n-o fi venit? Ce-o fi având de nu vine? Când o să vină?" Ca şi cum eu aş fi cu ceva vinovat în toată istoria asta... Pe de altă parte, nu apucă bine să se însereze, şi numai ce-l vezi pe frăţiorul dumneavoastră că apare nitam-nisam prin vecini, uneori chiar ziua-n amiaza mare, cu pistolul în mână şi că începe să urle la mine: „Bagă de seamă, ticălosule, bagă de seamă, ciorbă lungă! Dacă o scapi cumva din ochi şi nu-mi dai numaidecât de ştire c-a venit, îţi zbor creierii pe loc!" Mai trece o noapte, şi Fiodor Pavlovici iarăşi o ia de la capăt să-mi scoată sufletul: „De ce n-o fi venit? Când o să vină?" Ca şi cum în ochii amândurora numai eu sunt de vină că cucoana dumnealor nu vrea să poftească! şi parcă din zi în zi, ceas de ceas, sunt din ce în ce mai oţărâţi amândoi. Uneori, mi-e aşa teamă, că-mi vine să-mi pun capăt zilelor. Nu ştiu la ce mă pot aştepta de la dumnealor, domnule?!

— De ce te-ai băgat? Cine te-a pus să-i spui toate cele lui Dmitri Fiodorovici? îl luă la rost, iritat, Ivan Fiodorovici.

— Păi ce puteam să fac? Şi apoi, dacă vreţi să ştiţi, nu m-am băgat singur, de capul meu. La început am tăcut chitic, nu mă încumetam să-l înfrunt, şi cu timpul a ajuns să facă din mine sluga dumnealui, cum s-ar zice, un fel de Liciardă, la dispoziţia lui. De atunci nu ştie decât una şi

bună: „Te omor, bestie, dacă o scapi din ochi!” Să vedeţi, domnule, dacă mâine n-o să m-apuce iarăşi boala copiilor, şi, când m-apucă, mă ţine mult de tot.

— Te ţine mult? Cum adică?

— Mult, mult de tot. Câteva ceasuri, poate şi o zi întreagă sau două, dacă nu chiar şi trei zile. Odată, când am căzut din pod, m-a ţinut aşa trei zile în şir. Mă lăsa puţin, şi iar mă apuca – trei zile, cum vă spun, n-am ştiut pe ce lume sunt. Fiodor Pavlovici a trimis atunci după doctorul nostru, ştiţi, după Herzenstube, care mi-a pus gheaţă pe frunte şi mi-a mai dat să mai fac încă ceva... Puteam să mă curăţ atunci.

— Bine, dar, după câte am auzit, crizele de epilepsie nu pot fi prevăzute dinainte, nimeni nu poate să-şi dea seama când vin. De unde ştii c-o să ai mâine o criză?! îl luă în primire Ivan Fiodorovici, scos din fire şi în acelaşi timp curios.

— Asta cam aşa e, nu se poate şti dinainte.

— Şi pe urmă, data trecută, după cum zici, ai căzut din pod.

— Păi în fiecare zi mă urc în pod, aşa că n-ar fi de mirare să cad şi mâine. Dacă nu din pod, atunci poate în beci, că şi în beci mă duc în fiecare zi după una sau alta.

Ivan Fiodorovici îl privi lung.

— Cum văd eu, îmi îndrugi moşi-pe-groşi, nu pricep unde vrei s-ajungi... rosti el cu glas scăzut, deşi parcă ameninţător. Nu cumva vrei să te prefaci? Să simulezi o criză de epilepsie care să te ţină trei zile?

Smerdiakov stătea cu ochii în pământ şi-şi tot făcea de lucru cu vârful botinei drepte. Apoi îşi mută greutatea trupului de pe un picior pe altul, ridică fruntea şi-i răspunse rânjind:

— Chiar dacă, să zicem, aş face-o, adică dacă aş putea să mă prefac, ceea ce-i floare la ureche pentru un om priceput, aş avea tot dreptul să mă folosesc de mijlocul ăsta ca să scap cu viaţă, fiindcă, vedeţi, dacă s-ar întâmpla să zac la pat, şi tocmai atunci să vină Agrafena Aleksandrovna la tăticul domniei voastre, cum ar avea

obraz dumnealui să-i ceară socoteală unui biet bolnav că de ce nu l-a înştiinţat? I-ar fi ruşine.

Ivan Fiodorovici sări în sus, cu faţa crispată de indignare.

— Ei, fir-ai tu să fii! Ce tremuri atâta pentru viaţa ta? Ameninţările lui Dmitri sunt vorbe spuse la mânie, atâta tot. Nu-ţi fie teamă c-o să te omoare. De omorât poate c-o să omoare pe cineva, dar nu pe tine!

— Ba dumnealui poate să omoare un om cum ar strivi o muscă. Şi în primul rând pe mine. Dar, ca să vă spun drept, mai mult mi-e teama de altceva: mă tot gândesc să nu fiu luat drept complicele dumnealui daca l-o împinge păcatul să ridice mâna asupra tatălui dumneavoastră.

— De ce să te ia drept complice?

— Iac-aşa. Au să creadă c-am fost înţeles cu dumnealui, fiindcă i-am destăinuit nişte semnale pe care le aveam între noi.

— Ce semnale? Şi cui zici că le-ai destăinuit? Vorbeşte mai lămurit, lua-te-ar dracu' să te ia!

— Trebuie să vă mărturisesc, urmă tărăgănat, flegmatic şi doctoral Smerdiakov, că noi doi, adică Fiodor Pavlovici şi cu mine, avem un secret. După cum ştiţi (dacă aţi băgat de seamă!), de câteva zile, când se înnoptează, sau chiar cum începe să se întunece afară, dumnealui se încuie în casă. Dumneavoastră de obicei vă urcaţi devreme în odaie, barem ieri n-aţi coborât toată ziua, de aceea poate că nu ştiţi cum se ferecă dumnealui peste noapte cu câte şapte zăvoare de la un timp încoace. Poate să vină oricine, că nu deschide la nimeni. Nici chiar lui Grigori Vasilievici nu i-ar descuia, doar dacă l-ar recunoaşte după glas că-i dânsul. Numai că Grigori Vasilievici n-are ce să caute, pentru că în casă acum nu servesc decât eu. Aşa a hotărât dumnealui de când a început toată dandanaua asta cu Agrafena Aleksandrovna. Acum câteva zile însă, mi-a poruncit să nu mai stau cu dânsul peste noapte, să mă duc să dorm cu bătrânii, numai să am grijă să nu aţipesc până după miezul nopţii. Să stau de veghe şi, din când în când, să mă scol şi să mai dau câte o raită prin curte. S-o pândesc pe

Agrafena Aleksandrovna, fiindcă, în ultimele zile, parcă şi-ar fi ieşit din minţi, aşa o aşteaptă. Probabil şi-a făcut următoarea socoteală: dacă vine, nu poate să vină decât noaptea târziu, prin ulicioară, fiindcă i-e frică de Dmitri Fiodorovici (Mitka, aşa cum îi zice dumnealui). „Tu, zice, rămâi de pază până la miezul nopţii sau chiar şi mai târziu. Cum vei zări-o venind, aleargă să-mi dai de ştire, bate-mi în uşă sau la geamul dinspre grădină. Baţi aşa de doua ori rar: un, doi, p-ormă de trei ori repede: cioc-cioc-cioc. Atunci am să ştiu că-i ea şi am să descui binişor uşa.” Mi-a mai arătat încă un semn, asta în cazul când s-ar întâmpla ceva extraordinar. Să bat adică mai întâi de două ori repede: cioc-cioc, apoi să stau o clipă şi să ciocănesc iar, dar numai o singură dată şi tare de tot. Atunci dumnealui o să înţeleagă că s-a petrecut ceva neprevăzut şi că trebuie să stau de vorbă cu dânsul şi o să-mi deschidă, iar eu mă strecor înăuntru şi să-i dau raportul. Asta în cazul când Agrafena Aleksandrovna, în loc să vină dânsa, ar trimite răspuns prin cineva. Ş-apoi s-ar putea să ne pomenim cu Dmitri Fiodorovici, şi atunci iar trebuie să-l înştiinţez că-i pe aproape. Nici nu ştiţi cum tremură de frica lui Dmitri Fiodorovici! Dacă s-ar întâmpla, bunăoară, să-l zăresc pe Dmitri Fiodorovici dând târcoale casei, mi-a poruncit să viu neapărat să-i bat de trei ori în uşă, orişice ar fi, chiar dacă s-ar întâmpla ca între timp să fi sosit Agrafena Aleksandrovna, şi ar fi încuiat cu dânsa înăuntru. Aşa că primul semnal – cinci bătăi în uşă – vrea să zică: „A venit Agrafena Aleksandrovna”, iar al doilea, trei ciocănituri: „Trebuie să vă spun ceva”. Mi-a arătat chiar dumnealui de câteva ori şi m-a dăscălit, ca să-mi intre bine în cap. Şi cum nimeni pe lume decât noi, adică dânsul şi cu mine, habar n-are de semnalele astea, cum o să audă ciocănind, dumnealui o să vină să-mi deschide fără grija şi fără să mai întrebe nimic (mai ales se teme să ridice glasul!). Din păcate însă, acum Dmitri Fiodorovici le cunoaşte şi dânsul.

— Cum de-a aflat? Cine i le-a destăinuit? Tu? De ce te-ai apucat să-i spui?

— De frică. Puteam oare să nu-i spun nimic? Dmitri

Fiodorovici mă tot strângea mereu cu uşa; „Minţi, văd eu că-mi ascunzi ceva! Am să-ţi rup picioarele, auzi tu?” şi atunci i-am mărturisit secretul, ca să vadă că-i sunt într-adevăr credincios şi să fie convins că nici prin gând nu-mi trece să-l mint, dimpotrivă, îi spun tot ce ştiu.

— Dacă bănuieşti cumva că s-ar putea folosi de semnalele astea ca să intre în casă, fă tot ce poţi ca să-l împiedici.

— Dar dacă s-o întâmpla să zac bolnav în pat, cum aş putea să-l împiedic, vă întreb, dacă, să zicem, m-aş încumeta s-o fac, aşa cum îl ştiu furios?

— Ei, fir-ar al naibii! Eşti chiar atât de convins că mâine o să te apuce o criză de epilepsie, lua-te-ar naiba să te ia? Nu cumva îţi râzi de mine?

— Cum aş îndrăzni să fac glume pe socoteala domniei voastre? De asta credeţi că-mi arde mie acum, când tremur tot de frică? Parcă văd că mâine o să mă pălească iar boala copiilor, simt eu c-o să mă pălească de frică!

— Drăcia dracului! Dacă s-o întâmpla să cazi la pat, n-are decât să stea de pază Grigori. Atrage-i atenţia să nu-i dea voie să intre în casă.

— Pot eu să-i destăinui semnalele fără ştirea boierului? Şi pe urmă, Grigori Vasilievici n-are cum să-l audă când vine şi nici cum să-l împiedice să intre, fiindcă şi dânsul boleşte de ieri, şi tocmai că Marfa Ignatievna zicea că vrea să-l doftoricească mâine. Aşa e vorba, cel puţin. Să vedeţi cum vine treaba asta, fiindcă-i foarte interesant: Marfa Ignatievna cunoaşte un leac care nu se întâmpla niciodată să-i lipsească din casă. Este o băutură foarte tare, dreasă cu buruieni, ce fel de buruieni n-aş şti să vă spun, asta-i secretul dumneaei. Şi uite aşa, de vreo trei ori pe an mi ţi-l ia pe Grigori Vasilievici şi-l doftoriceşte cu băutura aceea secretă de câte ori îl apucă durerile de şale şi ologeşte de picioare. Şi asta se întâmpla cam de trei ori într-un an. Atunci, dumneaei ia un ştergar, îl moaie în zeamă şi mi ţi-l freacă zdravăn o jumătate de oră, până i se roşeşte toată pielea, ba chiar parcă se şi umflă oleacă, iar ce mai rămâne în sticlă îi dă dumnealui să bea, spunând în acelaşi timp o

rugăciune, adică nu i-o dă chiar pe toată, fiindcă mai lasă şi pentru dânsa un strop. După aceea trage şi dumneaei o duşcă. Dar cum niciunul dintre ei n-are darul beţiei, cad amândoi morţi şi dorm duşi ceasuri în şir. A doua zi, dimineaţa, Grigori Vasilievici mai totdeauna se ridică din pat sănătos tun, numai biata Marfa Ignatievna se scoală cu durere de cap. Dacă, aşa cum v-am spus, Marfa Ignatievna se ţine într-adevăr de cuvânt, mi-e teamă că niciunul dintre ei n-o să audă nimic, aşa că nu văd cine o să-l poată împiedica pe Dmitri Fiodorovici să intre în casă. Au să doarmă buştean amândoi.

— Moşi-pe-groşi! Prea ar fi să se potrivească toate la ţanc: pe tine să te apuce o criză, ei să zacă aşa, ca duşii de pe lume! răbufni Ivan Fiodorovici, încruntându-se ameninţător. Sau poate că, adăugă el fără să vrea, aşa vei fi având tu de gând să potriveşti lucrurile?...

— Cum aş putea să le potrivesc... Şi la ce bun. Totul depinde numai de Dmitri Fiodorovici, de ce o fi pus dânsul la cale... Dacă i s-a năzărit să facă ceva – o să facă; dacă nu, doar n-am să umblu acum după dânsul ca să-i dau ghes să intre buzna peste tatăl dumneavoastră!

— De ce să vină la tata? Nu înţeleg ce-ar putea să caute la dânsul, şi încă aşa, pe furiş, din moment ce, aşa cum pretinzi tu, Agrafenei Aleksandrovna nici măcar nu-i trece prin gând să poftească, continuă Ivan Fiodorovici, palid de mânie. Chiar tu ai spus aşa mai adineauri. De altfel, de când am intrat aici în casă am fost sigur că târâtura aia n-o să vină în casă, el îşi face iluzii. Şi atunci, te întreb, pentru ce Dmitri ar putea să tabere peste dânsul? Dacă ea tot n-are de gând să calce pragul acestei case? Spune! Vreau să ştiu ce crezi tu.

— Ce vă interesează ce cred eu? Ştiţi foarte bine de ce o să vină! Căci de venit o să vină negreşit, fie mânat de furie, fie că, neîncrezător cum e de felul lui, când o să prindă de veste că sunt bolnav, o să intre la bănuială, şi atunci n-o să-şi mai găsească astâmpăr până n-o să pătrundă în casă valvârtej, s-o răscolească de la un capăt la altul, răsturnând totul cu josul în sus, aşa cum a făcut rândul

trecut. Să vadă cu ochii lui dacă n-a intrat cumva pe furiş înăuntru. Şi apoi, dumnealui ştie prea bine că Fiodor Pavlovici a pregătit pentru dânsa un plic, uite, cam aşa, pe care a pus trei peceţi şi l-a legat cu panglicuţă, scriind cu mâna dumnealui: „Îngeraşului meu Gruşenka, pentru când o vrea să vină la mine”, ca după trei zile să adauge: „Puişorului meu drag”. Tocmai asta mă pune pe gânduri.

— Mofturi! protestă Ivan Fiodorovici scos din fire. Dmitri în ruptul capului n-ar fi în stare să-l jefuiască, şi cu atât mai puţin să-l ucidă pentru asta pe tata. Mai curând ar fi putut să-l omoare ieri din pricina Gruşenkăi, să-l ucidă prosteşte într-un moment când, orbit de mânie, nu şi-ar fi dat seama ce face, dar de jefuit – nu! Aşa ceva în niciun caz n-o să facă!

— Numai că, vedeţi, e foarte strâmtorat acum, Ivan Fiodorovici, şi are nevoie urgentă de bani. Nici nu ştiţi cum îi crapă buza după bani în momentul ăsta! îl lămuri Smerdiakov, răspicat şi în acelaşi timp perfect liniştit. Pe deasupra, dumnealui e convins că, de fapt, banii ăştia, trei mii de ruble, sunt ai dumisale. Chiar dânsul mi-a spus: „Tata, zice, mi-a rămas dator trei mii de ruble în cap”. Şi apoi, nu ştiu dacă vă daţi seama, Ivan Fiodorovici, dar mai e încă un clenci la mijloc. Mai mult ca sigur ca Agrafena Aleksandrovna, dacă ar vrea, l-ar putea sili pe boier să se însoare cu dânsa. Numai să vrea dumneaei, şi n-ar fi de mirare să-i căşuneze şi treaba asta. Ziceam adineauri că n-o să-i facă cheful boierului bătrân să vină la dânsul, dar cine ştie dacă dumneaei n-o fi poftind ceva mai mult, poate că i s-o fi năzărit să fie cucoană!... Mi-aduc aminte că, odată, ibovnicul dumneaei, negustorul Samsonov, i-a spus că asta n-ar fi o afacere proastă şi a râs. Şi pe urmă, ea nu-i chiar aşa seacă la minte. Ce interes ar avea să se mărite cu un golan ca Dmitri Fiodorovici? În cazul ăsta, vă daţi seama, Ivan Fiodorovici, că, aşa cum stau lucrurile, nici dumneavoastră, nici Dmitri Fiodorovici, şi nici frăţiorul dumneavoastră, Aleksei Fiodorovici, n-o să vă mai alegeţi cu nimic când o fi să moară boierul cel bătrân, n-o să vă rămână nicio para chioară. Căci dacă Agrafena

Aleksandrovna s-o mărita totuşi cu dânsul, fiţi sigur c-o să facă asta numai şi numai ca să poată trece pe numele ei toată averea, tot bănetul care l-o avea dumnealui. Pe când dacă babacul dumneavoastră s-ar întâmpla să închidă ochii acum, până nu apucă să se însoare, aţi avea de primit cel puţin câte patruzeci de mii de ruble fiecare, chiar şi Dmitri Fiodorovici, care i-e drag boierului ca sarea-n ochi, fiindcă dumnealui, poate că v-a venit cumva la ureche treaba asta, n-a făcut niciun fel de testament... Şi dumnealui, Dmitri Fiodorovici, e la curent cu toate astea...

Obrazul lui Ivan Fiodorovici se înăspri. Tânărul se scutura ca de un fior şi se înroşi la faţă.

— Şi atunci, îl întrerupse el brusc pe Smerdiakov, de ce mă sfătuieşti să plec imediat la Cermaşnea? La ce te-ai gândit când m-ai îndemnat să plec? Cine ştie ce se mai poate întâmpla aici după plecarea mea...

Ivan Fiodorovici începu să gâfâie.

— Chiar aşa... rosti Smerdiakov, agale, ca omul care ştie bine ce spune, privindu-l ţintă pe Ivan Fiodorovici.

— Cum, chiar aşa? îl îngână, fulgerându-l cu o privire scăpărătoare, încărcată de ameninţări, Ivan Fiodorovici, care abia îşi mai ţinea cumpătul.

— V-am spus toate astea fiindcă mi-e milă de dumneavoastră. Zău dacă n-aş lăsa totul baltă în locul dumneavoastră! La ce să mai stau aici cu balamucul ăsta? adăugă Smerdiakov, uitându-se fără sfială în ochii scânteietori ai lui Ivan Fiodorovici.

Câteva clipe niciunul dintre ei nu mai rosti un cuvânt.

— Mare dobitoc trebuie să fii, dar... Şi un ticălos fără pereche! izbucni deodată Ivan Feodorovici, sculându-se de pe bancă.

Dădu iar să intre pe poartă, dar se şi întoarse din nou către fecior.

În momentul acela se petrecu ceva curios: muşcându-şi buzele, cuprins de mânie, Ivan Fiodorovici încleşta pumnii, gata să tabere asupra lui Smerdiakov. Prinzând de veste, acesta se trase imediat la o parte. Ivan Fiodorovici însă renunţa şi, tăcut şi parcă dezorientat, se îndreptă spre

poartă.

— Dacă vrei să ştii, mâine, dis-de-dimineaţă, plec la Moscova! îi aruncă el furios, apăsând pe cuvinte. El însuşi avea să se mire mai apoi, întrebându-se ce i-o fi venit să-i spună lui Smerdiakov că pleacă la Moscova.

— E cel mai bun lucru, se grăbi să-i răspundă celălalt, ca şi cum n-ar fi aşteptat decât asta. Numai că, în cazul când s-ar întâmpla ceva, s-ar putea să vă cheme de la Moscova printr-o telegramă.

Ivan Fiodorovici se opri din nou locului şi se întoarsei spre el, dar între timp şi cu Smerdiakov se petrecu parcă o schimbare. Familiaritatea şi sângele rece cu care-i vorbise până atunci dispăruseră ca prin farmec. Încordat, atent, chipul, său avea de astă dată o expresie timidă, slugarnică, în timp ce privirea lui iscoditoare, pironită în ochii lui Ivan Fiodorovici, părea să-l întrebe: „Nu mai ai nimic de spus, nimic de adăugat?”

— Dar... în cazul când s-ar întâmpla ceva, ar putea tot aşa de bine să mă cheme şi de la Cermaşnea! zbieră în gura mare Ivan Fiodorovici, fără să ştie nici el de ce ridicase glasul.

— Da, sigur, s-ar putea să vă cheme şi de acolo... Şopti Smerdiakov, pierzându-şi parcă dintr-o dată curajul, fără a înceta totuşi să-l privească drept în ochi.

— Numai că Moscova e mai departe, şi Cermaşnea – colea. De ce ţii neapărat să plec la Cermaşnea, îţi pare rău de banii cheltuiţi cu călătoria, sau ţi-e milă cumva de mine că trebuie să umblu atâta pe drumuri?

— Chiar aşa... îngăimă Smerdiakov cu o voce şovăielnică şi un zâmbet mârşav pe buze, gata parcă să sară înapoi la cel mai mic gest.

Dar, spre marea lui mirare, Ivan Fiodorovici izbucni într-un hohot de râs, şi aşa, râzând, intră pe poartă. Cine l-ar fi văzut în momentul acela n-ar fi câtuşi de puţin convins că râsul lui putea fi o explozie de veselie. De altfel, nici el, pentru nimic în lume, n-ar fi fost în stare să explice lămurit ce se petrecea în sufletul său. Mergea ca şi cum ar fi fost pus în mişcare de un resort.

Capitolul VII

„E O PLĂCERE SĂ STAI DE VORBĂ CU UN OM DEŞTEPT”

Ivan Fiodorovici vorbea la fel cum se şi mişca, tot ca un automat. Intrând pe uşă, se întâlni cu Fiodor Pavlovici în sală, şi cum îl văzu începu să dea din mâini şi să strige: „Nu mai trec pe la dumneata, urc la mine, la revedere”. Şi se strecură pe lângă taică-său, evitând să-l privească. Poate că în momentul acela era prea înverşunat împotriva lui, totuşi, chiar şi Fiodor Pavlovici rămase mirat de ostilitatea pe care i-o arătase atât de făţiş. Bătrânul avea probabil să-i spună ceva şi, dornic să i se destăinuie mai curând, se grăbise să-i iasă în întâmpinare pe sală; surprins însă de o privire ironică, până ce acesta urcă treptele ce duceau la etaj, dispărând din câmpul vederii sale.

— Ce l-o fi apucat? îl întrebă el pe Smerdiakov, care intrase în casă imediat după Ivan Fiodorovici.

— Cine ştie de ce s-o fi supărat?! îi răspunse în doi peri lacheul.

— Dracu' să-l ia! N-are decât să se supere dacă-i place! Adu samovarul şi şterge-o! Fuga! Marş! Nimic nou?

Şi începu să-l descoasă din fir-a-păr, exact aşa cum spusese mai adineauri Smerdiakov, plângându-i-se lui Ivan Fiodorovici, adică numai şi numai în legătură cu musafira mult aşteptată. Putem, deci, trece cu uşurinţă peste discuţia lor. O jumătate de ceas mai pe urmă, casa avea toate uşile zăvorâte, şi bătrânul maniac se plimba de unul singur prin încăperi, tremurând de nerăbdare, aşteptând din clipă în clipă să audă cele cinci ciocănituri, precum convenise. Din când în când îşi arunca ochii pe fereastră, deşi afară era întuneric beznă şi nu se zărea nimic.

Se făcuse foarte târziu, dar Ivan Fiodorovici încă mai stătea de veghe, cugetând la tot felul de lucruri. în noaptea aceea se culcă după orele două. Nu vom împărtăşi, totuşi, cititorilor mersul gândurilor lui şi nici nu credem c-ar fi momentul acum să pătrundem în tainiţele acestui suflet; odată şi odată îi va veni şi lui rândul. De altminteri, chiar dacă am încerca s-o facem, ar fi prea complicat, cu atât mai mult cu cât nici nu poate fi vorba de o înlănţuire de gânduri, ci mai curând de ceva destul de haotic, şi în primul rând de o stare acută de surescitare. El însuşi îşi dădea seama că pierduse orice control. Îi căşuna ba una, ba alta, tot felul de toane ciudate, uneori chiar cu totul năstruşnice. Aşa, de pildă, la un moment dat, târziu după miezul nopţii, simţi o dorinţă irezistibilă, chinuitoare să coboare, să descuie uşa, să dea apoi buzna în încăperile slugilor şi să-l snopească în bătaie pe Smerdiakov. Dacă însă l-ar fi întrebat cineva pentru ce, cu siguranţă că n-ar fi fost în stare să găsească nicio explicaţie, decât doar aceea că-l ura din răsputeri pe lacheu, ca şi când n-ar fi avut un duşman mai înverşunat decât el pe lume. Pe de altă parte, de câteva ori în noaptea aceea îl cotropi din senin o teamă inexplicabilă, umilitoare, o teamă care – simţea lămurit – îi sleia cu desăvârşire trupul de vlagă, îl durea capul şi se-nvârtea pământul cu el. O ură năprasnică îi strângea inima ca într-un cleşte şi parcă simţea nevoia să se răzbune pe cineva. Îl ura până şi pe Alioşa când îşi amintea de discuţia pe care o avusese cu dânsul, ceva mai înainte; în unele clipe se ura chiar şi pe sine. Cât despre Katerina Ivanovna, o uitase cu desăvârşire, aşa cum avu prilejul să constate mai apoi, şi cu atât mai mult fu surprins de faptul acesta cu cât ţinea minte precis că în clipa când se lăudase în salonul doamnei Hohlakova c-o să plece chiar a doua zi la Moscova, îşi spusese singur în gând: „Fugi încolo! Cine te crede c-o să pleci, nu e decât o fanfaronadă... nu te poţi smulge de aici chiar aşa de lesne cum vrei tu să arăţi!” Mult mai târziu, încercând să reconstituie întâmplările din noaptea aceea, Ivan Fiodorovici îşi aminti, scârbit până în adâncul sufletului, cum din când în când se scula brusc de

pe divan şi, tiptil-tiptil, ca şi cum s-ar fi temut să nu-l spioneze cineva, se ducea să deschidă uşa şi ieşea pe scară, să tragă cu urechea la zgomotele ce se auzeau de la parter, ascultând cum se plimbă de colo până colo, agitat, Fiodor Pavlovici; stătea aşa mult la pândă, câte cinci minute în şir, cuprins de o curiozitate bizară, cu răsuflarea oprită, simţind cum îi zvâcneşte inima în piept; nici el însuşi însă n-ar fi putut să spună cu ce scop făcea toate acestea şi pentru ce trăgea cu urechea. Tot restul vieţii lui avea să se gândească la fapta aceasta ca la o „ticăloşie”, socotind-o în adâncul sufletului drept cea mai urâtă dintre toate câte le săvârşise în zilele sale. Şi totuşi, în momentul acela, s-ar fi putut spune că în sufletul, lui nu era nici măcar un grăunte de ură împotriva lui Fiodor Pavlovici. Era împins numai de o aprigă curiozitate, şi-n timp ce-i auzea astfel paşii, căuta să-şi imagineze cam ce-ar putea să facă bunăoară acolo la dânsul, în apartament: îl simţea sau şi-l închipuia uitându-se când şi când pe fereastră în bezna de afară, îl vedea apoi oprindu-se brusc în mijlocul camerei, cu urechile ciulite, în continuă aşteptare, doar-doar va ciocăni cineva; pentru asta şi ieşise de două ori de la el, din odaie. Când, pe la orele două din noapte, totul se linişti şi Fiodor Pavlovici se înduplecă, în sfârşit, să se ducă la culcare, se întinse şi el în aşternut, ferm hotărât să adoarmă cât mai degrabă, simţindu-se răpus de oboseală.

Şi într-adevăr se cufundă într-un somn greu, fără vise; în schimb, se trezi destul de devreme, pe la şapte, după ce se luminase de ziuă. Deschizând ochii, constată, spre surprinderea lui, că se simţea ca niciodată plin de energie. Sări jos din pat, se îmbrăcă în pripă, scoase apoi geamantanul şi, repede-repede, se apucă să-şi facă bagajele. Cu o zi mai înainte, spălătoreasă venise să-i aducă rufăria, şi la gândul că toate se potriviseră la tanc şi nimic nu-l oprea să plece aşa, brusc, un zâmbet îi miji pe buze. Fiindcă plecarea lui trebuia neapărat să fie bruscă. Deşi în ajun declarase de câteva ori (faţă de Katerina Ivanovna, iar mai pe urmă faţă de Alioşa şi de Smerdiakov) c-o să plece a doua zi, în momentul când se culcase – ţinea

minte precis – nici habar nu mai avea de călătorie, sau în orice caz nici nu-i trecuse prin minte că, sculându-se din pat, în ziua următoare, prima lui grijă va fi să-şi împacheteze lucrurile. În sfârşit, aşează tot ce avea de pus în geamantan şi în sacul de voiaj. Pe la nouă, când Marfa Ignatievna veni să-l întrebe, ca de obicei, unde vrea să ia ceaiul, la dânsul în odaie sau jos, Ivan Fiodorovici coborî aproape bine dispus, deşi vorbele, ca şi gesturile lui erau cam pripite şi dezordonate. Îşi salută destul de afectuos tatăl şi ţinu cu tot dinadinsul să afle cum o duce cu sănătatea, apoi, fără să mai aştepte răspunsul, îl înştiinţa că peste o oră pleacă definitiv la Moscova şi că-l roagă să-i facă rost de cai. Bătrânul îl ascultă fără să manifeste niciun fel de surpriză, uitând chiar să se arate mâhnit, cel puţin aşa, din politeţe, că-i pleacă băiatul; în schimb, începu să dea semne de nerăbdare, amintindu-şi în acelaşi moment de o afacere foarte importantă pentru el:

— Ei, vezi, vezi cum eşti! Nu mi-ai spus nimic aseară... n-are a face, nici acum nu e încă timpul pierdut. Fă-mi şi tu un hatâr, sufletele, şi treci înainte prin Cermaşnea. Din gară de la Volovoe nu-s decât vreo douăsprezece verste până acolo, un mic ocol; o iei la stânga şi ajungi îndată la Cermaşnea.

— Mi-e peste putinţă, zău, nu pot... sunt optzeci de verste până la staţia de cale ferată, şi trenul spre Moscova pleacă la şapte seara, abia dacă am timp să-l prind.

— Lasă, că-l prinzi tu mâine sau poimâine; azi însă, te rog, du-te la Cermaşnea! Măcar atâta să faci şi tu ca taicătău să fie cu inima împăcată! Să nu fi fost ocupat, m-aş fi dus chiar eu mai de mult; e vorba de ceva extrem de urgent, o ocazie excepţională, numai că, din păcate, nu pot să lipsesc pentru moment din oraş... Vezi tu, am o pădurice acolo, de fapt sunt două loturi – unul la Beghicevo şi altul la Diacikino, amândouă încă neexploatate. Negustorii Maslovî, ştii care, tatăl şi feciorul, nu vor să-mi dea mai mult de opt mii de ruble, şi abia anul trecut s-a prezentat un cumpărător care-mi oferea douăsprezece mii, acela însă nu era din partea locului, asta-i socoteala. Aici, la noi, nu

există, cum s-ar zice, o piaţă de desfacere; Maslovî ăştia, tatăl şi fecioru-său, au o avere de sute de mii de ruble, ei taie şi spânzură, ce-ţi dau, aia iei, fiindcă nimeni n-ar îndrăzni să le facă vreo concurenţă. Părintele din Ilinskoe mi-a scris însă joia trecută c-ar fi venit un negustor pe care-l cunosc destul de bine, unul Gorstkin, din Pogrebovo, adică tot cineva care nu-i de prin partea locului şi deci n-are de ce să-i ştie de frică lui Maslov, aici e clenciul. Zice că ar da pentru pădurice unsprezece mii în cap, auzi? Şi nu rămâne decât o săptămână, aşa scrie părintele. Dacă te-ai duce tu să te înţelegi cu el...

— De ce nu-i scrii părintelui să se ocupe dânsul de treaba asta?

— Ce se pricepe părintele? N-are ochi pentru aşa ceva. Altminteri, un giuvaier de om, ce să-ţi spun, uite, oricând i-aş încredinţa douăzeci de mii de ruble, aşa fără nicio chitanţă... numai că n-are ochi pentru aşa ceva, parcă n-ar fi bărbat în toată firea, îl înşeală şi o cioară. Şi când te gândeşti că-i om cu carte!... Iar Gorstkin, aşa cum îl vezi, îmbrăcat ca un mujic, cu scurteica lui albastră, e un pehlivan fără pereche, aici e buba: minte de îngheaţă apele! Uneori stai şi te întrebi ce l-o fi apucat. Acum doi ani, de pildă, ne-a spus că i-ar fi murit nevasta şi c-ar fi însurat cu alta, şi când colo era o minciună gogonată: nevastă-sa nici gând n-avea să moară, trăieşte şi acum, şi la trei zile odată, îi trage câte un pui de bătaie! Vreau să ştiu dacă nu cumva şi acum ne duce cu preşul, dacă are într-adevăr intenţia să cumpere şi e dispus să dea unsprezece mii.

— Păi nici eu n-am să fac vreo scofală, dacă-i vorba, fiindcă tot atât de puţin mă pricep şi eu în treburile astea.

— Stai, aşteaptă puţin, nu te pripi, o să-şi dau eu unele indicaţii. Pe Gorstkin îl cunosc ce-i poate pielea de ani de zile, doar facem afaceri împreună. Vezi tu, trebuie să te uiţi cu atenţie la barba lui; are o amărâtă de bărbuţă roşcată şi rară. Dacă observi că-i tremură cumva şi, că, în timpul discuţiei, omul se înfurie la un moment dat, atunci să ştii că vorbeşte serios şi vrea să ajungă la o înţelegere; iar

dacă-şi mângâie aşa barbişonul, cu mâna stângă, zâmbind, înseamnă că vrea să te tragă pe sfoară, face pe şmecherul. Să nu te uiţi niciodată în ochii lui, că după ochi nu poţi să-l cunoşti, e dat dracului! Să fii atent numai la barbişonul lui. Am să-ţi dau un răvaş pentru el, să i-l arăţi. Îl cheamă Gorstkin, dar nimeni nu-i spune pe numele lui adevărat, fiindcă gura lumii l-a poreclit Copoiul, aşa l-am apucat; ai grijă, totuşi, să nu-i spui aşa, fiindcă se supără. Dacă te învoieşti cu el şi-ţi dai seama că treaba se face, scrie-mi două cuvinte. Numai atât: „E serios”. Să ţii morţiş la preţ, unsprezece mii în cap; hai, o mie, să zicem, poţi să-i mai laşi. Gândeşte-te şi tu, de la opt la unsprezece e o diferenţa de trei mii de ruble. E ca şi cum aş fi găsit banii ăştia pe drum! Să ştii că nu-i chiar aşa uşor să pui mâna pe un muşteriu şi, zău, îmi crapă buza după bani! Numai să-mi dai de ştire că-i lucru serios, şi-mi fac eu timp să mă reped pân-acolo ca să închei târgul. Altminteri, n-are rost să umblu pe drumuri: cine poate să ştie dacă popa nu visează cai verzi pe pereţi? Zi, te duci sau nu te duci?

— Ei, scuteşte-mă odată, n-am timp!

— Atâta hatâr să-i faci şi tu lui taică-tău! Ce-ţi fi având aşa inimi de piatră cu toţii? Ce contează pentru tine o zi sau două? Unde-ţi arde aşa să zbori acum, la Veneţia? Doar n-o să se dărâme Veneţia în aste două zile. L-aş trimite pe Alioşa, dar ce se pricepe el în socoteli dintr-astea? De aceea stărui să pleci tu, fiindcă te ştiu om cu scaun la cap. Ce, parca eu nu văd? N-oi fi făcând negoţ de cherestea, dar de priceput te pricepi. Trebuie să-ţi dai seama numai dacă vorbeşte serios ori nu. ţine minte ce ţi-am spus, dacă-i tremură bărbuţa înseamnă că are intenţii serioase.

— Cum văd eu, chiar dumneata mă îndemni să plec la Cermaşnea! Ei, drăcia dracului! exclamă Ivan Fiodorovici cu un zâmbet răutăcios.

Fiodor Pavlovici nu luă în seamă răutatea, sau poate că nu voi s-o bage în seamă, mulţumindu-se numai cu zâmbetul.

— Vasăzică, te duci, da? Un moment, să-ţi dau scrisorica!

— Nu ştiu dacă mă duc, am să văd pe drum.

— Ce să mai vezi pe drum, acu' trebuie să te hotărăşti. Zău aşa, dragul tatii, te rog eu! Daca se face afacerea, scrie-mi două rânduri, pe care i le dai părintelui, şi o să aibă el grijă să-mi trimită cât mai degrabă răvăşelul. Pe urmă poţi să pleci sănătos la Veneţia, nu te opresc. O să-ţi dea părintele cai să te întorci în gară, la Volovoe.

Bătrânul era într-al nouălea cer; ticlui la iuţeală biletul, trimise apoi după cai, porunci o gustare, coniac. De obicei, când avea un prilej de bucurie, era grozav de expansiv; de astă dată însă căuta să se stăpânească. Nu suflă niciun cuvânt, bunăoară, despre Dmitri Fiodorovici. Şi nu părea câtuşi de puţin emoţionat de faptul că se despărţea de fecioru-său. S-ar fi zis că nici nu găsea măcar ce să-i spună. „Probabil că-i sătul până-n gât de mine”, se gândea Ivan Fiodorovici, băgând de seamă lucrul acesta. Numai atunci când îl petrecu până în prag, bătrânul începu să se agite şi dădu să-l îmbrăţişeze. Ivan Fiodorovici însă se grăbi să-i întindă mâna, căutând să scape de pupături. Bătrânul prinse numaidecât mişcarea şi se opri.

— Domnul cu tine! îl mai binecuvântă odată din prag. Ai să mai vii pe aici cândva, nu? Hai, vino, să ştii că-mi faci o bucurie. Hristos să te aibă în paza lui!

Ivan Fiodorovici se urcă în trăsură.

— La revedere, Ivan, şi să nu fii chiar aşa supărat pe mine! îi strigă pentru ultima oară taică-său.

Toţi ai casei – Smerdiakov, Marfa şi Grigori – ieşiseră să-l conducă. Ivan Fiodorovici îi cinsti pe fiecare cu câte zece ruble. După ce se sui în trăsură, Smerdiakov se repezi să aşeze mai bine velinţa.

— Vezi... mă duc la Cermaşnea... spuse fără să vrea Ivan Fiodorovici, rostind aceleaşi cuvinte ce-i scăpaseră din gură în ajun, de astă dată însoţite de un râs nervos. Şi multă vreme râsul acesta avea să-i răsune în urechi.

— Are dreptate lumea când zice că-i o plăcere să stai de vorbă cu un om deştept! răspunse apăsat Smerdiakov, uitându-se drept în ochii lui.

Trăsura o porni din loc. Călătorul nostru rămase pe gânduri, privind în acelaşi timp cu nesaţ ogoarele,

dealurile, copacii, stolul de gâşte în tăria cerului înalt şi senin. Răsuflă uşurat. Încercă apoi să intre în vorbă cu surugiul, ba chiar păru grozav de interesat de răspunsul acestuia, ca după o clipă să-şi dea seama că, de fapt, cuvintele mujicului îi trecuseră pe la ureche şi că habar n-avea ce-i spusese el. Tăcu, învăluit de voluptatea clipei: aerul era proaspăt, rece, şi cerul – albastru. În momentul acela îi trecură prin minte chipurile lui Alioşa şi al Katerinei Ivanovna, dar se mulţumi să zâmbească şi, suflând uşor peste acele năluciri dragi, le făcu să se destrame. „Odată şi odată o să le vină şi lor timpul”, chibzui în sinea lui. Ajungând la poştă, schimbă telegarii şi zbură mai departe spre Volovoe. „De ce mi-o fi spus că-i mai mare dragul să stai de vorbă cu un om deştept? se gândi el la un moment dat, simţind cum i se taie răsuflarea. Şi ce m-o fi apucat să-l înştiinţez că plec la Cermaşnea?” Sosi, în sfârşit, la staţia Volovoe. Nici n-apucă bine să coboare din trăsură, că se şi pomeni înconjurat de surugii. Pentru cele douăsprezece verste pe care le avea de făcut până la Cermaşnea, trebuia să tocmească singur o droşcă. Porunci să înhame caii şi intră în han. Privi în jurul lui, se uită şi la nevasta căpitanului de poştă, şi ce-i veni că deodată ieşi din nou în cerdac.

— Nu-i nevoie, nu mai plec la Cermaşnea. Ce ziceţi, băieţi, am timp să apuc trenul de şapte?

— Ajungeţi taman la tanc, boierule. Înhămăm caii?

— Hai, daţi-i zor! Mâine n-are nimeni drum spre oraş?

— Ba da, Mitri.

— N-ai vrea să-mi faci un serviciu? Treci pe la taică-meu pe acasă – ştii unde? la Fiodor Pavlovici Karamazov – şi spune-i că n-am mai plecat la Cermaşnea. Poţi să te duci?

— Cum să nu pot, mă duc neapărat, că doar îl cunosc pe Fiodor Pavlovici, ehe, încă de când!

— Uite şi bacşişul, nu ştiu dacă el o să-ţi dea ceva... adăugă Ivan, râzând bine dispus.

— Cam aşa, îi ţinu isonul Mitri. Mulţămim frumos, boierule; fiţi pe pace, că mă duc.

La ora şapte seara, Ivan Fiodorovici se urcă în tren şi

porni ca vântul spre Moscova. „În lături cu tot ce a fost până acum! Am rupt definitiv cu trecutul, şi orice veste m-ar ajunge din urmă, orice ar fi, nu mai răspund, nu vreau să mai întorc nicio clipă capul înapoi. Să plec, da, să plec într-o lume nouă, pe alte meleaguri, fără să mai privesc îndărăt!”

În loc să simtă însă vreo bucurie, sufletul i se întunecase, înecat în beznă, iar inima i se strângea, biruită de o tristeţe cumplită, cum nu mai încercase până atunci. Toată noaptea se zbuciumă aşa, în timp ce trenul gonea mai departe. Abia în zori, când ajunse la Moscova, parcă se mai dezmetici.

— Sunt un ticălos! îşi şopti el.

Cât despre Fiodor Pavlovici, după plecarea băiatului, parcă-i crescuseră aripi. Preţ de vreo două ceasuri se simţi aproape fericit, închinând de unul singur păhăruţul cu coniac, dar tocmai atunci se întâmplă un lucru pe cât de neplăcut, pe atât de important şi care-i făcu destul sânge rău: ducându-se să aducă ceva din pivniţă, Smerdiakov căzu cum puse piciorul pe scară. Norocul lui că Marfa Ignatievna, care tocmai era prin curte, prinse de veste numaidecât. Nu-l văzuse căzând, în schimb, auzise ţipătul acela ciudat, caracteristic, pe care îl cunoştea mult prea bine – ţipătul epilepticului lovit de o criză. N-ar fi putut, aşadar, să spună dacă atacul se produsese în clipa când feciorul cobora scara, din care pricină se prăbuşise în nesimţire, sau dacă, dimpotrivă, căzuse mai întâi, şi prin urmare comoţia suferită fusese aceea care provocase criza. Nimeni nu putea să ştie mai mult, dat fiind că îl găsiseră jos în pivniţă, zbătându-se cuprins de convulsii, cu spume la gură. La început se temuseră să nu-şi fi rupt o mână sau un picior, dar „îl păzise Dumnezeu”, cum spunea Marfa Ignatievna, şi nu i se întâmplase nimic, în schimb, se canoniseră mult cu el până să-l scoată afară din pivniţă. Şi nici n-ar fi reuşit de n-ar fi fost vecinii să-i ajute. Până şi Fiodor Pavlovici, care asistase speriat şi parcă rătăcit la toată ceremonia, le dăduse o mână de ajutor. Bolnavul nu-şi venea deloc în fire; crizele îl lăsau pentru o bucată de

vreme, ca să izbucnească apoi cu şi mai multă putere, şi toţi presupuseră că lucrurile aveau să se petreacă exact aşa cum fusese cu un an înainte, când din nebăgare de seamă căzuse din pod. ţineau minte că atunci îi puseseră gheaţă la cap, şi, cum în pivniţă rămăsese un pic de gheaţă, Marfa Ignatievna se apucă să-l oblojească pe bolnav. Pe înserat, Fiodor Pavlovici trimise după Herzenstube, care sosi numaidecât. Medicul îl examina cu toată atenţia pe Smerdiakov (era un doctor bătrân, respectabil, cu multă experienţă şi care-şi consulta foarte meticulos pacienţii, mult mai conştiincios decât alţi confraţi ai săi de la noi din gubernie), şi declară în cele din urmă că era vorba de o criză excepţională, dacă nu chiar „primejdioasă", că deocamdată el, Herzenstube, n-a reuşit încă să se lămurească, dar că a doua zi dimineaţa, dacă mijloacele folosite până atunci nu vor fi dat rezultate, va recurge la alte remedii. Bolnavul rămase să zacă în căscioara din curte, într-o cămăruţă alăturată de odaia în care locuiau Grigori şi Marfa Ignatievna. Din momentul acela necazurile începură să curgă cu duiumul pe capul bietului Fiodor Pavlovici; pentru prânz veni să-i gătească Marfa Ignatievna, care-i făcu o supă „lături sadea", în comparaţie cu supa pe care i-o servea de obicei Smerdiakov, în timp ce friptura era atât de uscată, că nici nu puteai să-ţi înfigi dinţii în ea. La reproşurile pline de amărăciune, deşi pe deplin îndreptăţite, ale stăpânului, Marfa Ignatievna îi riposta că găina fusese bătrână şi că dumneaei nu fusese la şcoală să înveţe bucătăria. Către seară, alt ghinion: i se aduse la cunoştinţă că Grigori, care se cam plângea de dureri de vreo două zile, căzuse la pat, nici nu se mai putea mişca. Fiodor Pavlovici îşi bău la repezeală ceaiul şi se încuie în casă, pradă celei mai răscolitoare, mai cumplite aşteptări. Gruşenka trebuia să vină în aceeaşi seară, de astă dată nu mai încăpea nicio îndoială dacă era să se bizuie pe vorbele lui Smerdiakov, care, dimineaţa, înainte de criză, îl asigurase că dânsa îi făgăduise c-o să vină neapărat. Bătrânului berbant îi bătea inima să se spargă, în vreme ce se plimba de colo până

colo prin odăile pustii, trăgând cu urechea la cel mai mic zgomot. Trebuia să ia bine seama; cine ştie dacă Dmitri Fiodorovici nu stătea la pândă undeva!? Prin urmare, în momentul când dânsa avea să-i ciocănească în geam (Smerdiakov îi spusese cu două zile mai înainte că-i explicase unde să bată), trebuia să se ducă repede să-i deschidă, să n-o ţină nicio clipă în antreu, ca nu cumva – Doamne fereşte! – să se sperie şi s-o şteargă pe aci încolo. De aceea era foarte neliniştit, dar, în acelaşi timp, niciodată până atunci inima lui nu fusese legănata de o speranţă atât de dulce: nu se putea să nu vină, era convins că de astă data avea să vină în sfârşit...

Cartea a şasea

CĂLUGĂRUL RUS

Capitolul I

PĂRINTELE ZOSIMA ŞI OASPEŢII LUI

Intrând cu inima neliniştită, sfâşiată de durere, în chilia stareţului, Alioşa se opri în prag uluit; de unde se temea c-o să-l găsească pe moarte, gata să-şi dea sfârşitul, poate chiar fără cunoştinţă, îl văzu stând în jilţ, slab ca o umbră, dar vesel şi luminat la faţă, în mijlocul oaspeţilor, cu care vorbea tihnit şi senin. Nu se ridicase decât de vreun sfert de oră din pat, dar oaspeţii veniseră mai de mult la el în chilie şi-l aşteptaseră să se trezească, bizuindu-se pe spusele părintelui Paisie, care-i asigurase cu toată convingerea că „învăţătorul se va mai scula odată ca să stea de vorbă cu cei dragi, aşa după cum făgăduise dimineaţa”. Părintele Paisie avea o încredere oarbă în făgăduiala bătrânului muribund, ca în tot cuvântul ce-i ieşea din gură, şi chiar dacă l-ar fi văzut zăcând fără cunoştinţă şi fără suflare, ştiind că-i promisese să se mai scoale odată spre a-şi lua rămas-bun de la ei, s-ar fi îndoit probabil de moartea lui şi ar fi aşteptat să se trezească din clipă în clipă ca să se ţină de cuvânt. Spre dimineaţă, ducându-se să se întindă pe pat, părintele Zosima îl înştiinţase: „N-am să închid ochii până nu-mi voi mai desfăta inima, stând de vorbă cu voi, iubiţii mei, până nu voi apuca să mai privesc chipurile voastre dragi şi să-mi deschid pentru ultima oară sufletul destăinuindu-mă vouă”. Pentru această ultimă întâlnire se întruniseră la el în chilie cei mai credincioşi prieteni ai săi. Erau patru la număr: ieromonahii Iosif şi Paisie, apoi părintele ieromonah Mihail, egumenul schitului, un om între două vârste, din popor şi fără prea multă învăţătură, dar cu o mare tărie lăuntrică şi însufleţit de o credinţă pe cât de naivă, pe atât

de nestrămutată; după înfăţişare, părea aspru din fire, când, de fapt, avea o inimă simţitoare, deşi căuta să-şi ascundă cu un fel de sfială gingăşia simţirii. Al patrulea musafir era fratele Anfim, un călugăr bătrân, om simplu, neam de ţărani săraci lipiţi pământului, abia ştiind să desluşească buchile, tăcut şi smerit, cel mai umil printre umili; monahul avea aerul unui ins care trăia sub impresia covârşitoare a unui lucru înfricoşător şi plin de măreţie, un lucru pe care mintea lui neştiutoare nu era în stare să-l înţeleagă. Părintele Zosima ţinea nespus de mult la omul acesta atât de smerit, pentru care toată viaţa avusese o stimă deosebită, deşi rareori poate i se întâmplase să schimbe câteva vorbe cu el. Ani de zile, pe vremuri, colindaseră împreună sfânta Rusie. Trecuseră între timp patruzeci de ani; pe atunci, părintele Zosima abia intrase în cinul monahicesc, făcându-şi ucenicia într-o mănăstire săracă şi prea puţin cunoscută din Kostroma, pentru care pornise să strângă danii însoţit de părintele Anfim. Atât gazda, cât şi oaspeţii stăteau în cea de-a doua odaie a stareţului, acolo unde – aşa cum am arătat mai înainte – se afla patul acestuia, o încăpere atât de strâmtă, încât musafirii (în afară de novicele Porfiri, care rămăsese în picioare) abia dacă aveau loc să şadă, înghesuiţi în jurul jilţului, pe scaunele aduse de alături, începuse să se întunece, şi chilioara era luminată de candele şi luminările de ceară aprinse în faţa icoanelor. Dând cu ochii de Alioşa, care se oprise cuprins de sfială în prag, bătrânul zâmbi fericit şi întinse mâna spre el.

— Bună ziua, fătul meu drag şi cuminte, bine că te văd, în sfârşit! Ştiam c-o să vii.

Alioşa se apropie de duhovnicul său şi, căzându-i la picioare, izbucni în lacrimi. Inima i se frângea de durere şi, înfiorat de teamă în adâncul sufletului, puţin mai lipsea ca să plângă în hohote.

— Lasă, nu mă jeli, că n-am murit încă, zâmbi stareţul, punându-i mâna dreaptă pe creştet. Mă vezi doar că stau liniştit de vorbă, cine ştie, poate c-o să mai trăiesc încă douăzeci de ani de aci înainte, aşa cum mi-a urat aseară

femeia aceea de ispravă din Vîşegorie, care a venit la mine cu fetiţa ei, Lizaveta. Binecuvântează, Doamne, mama şi copila Lizaveta (şi făcu semnul crucii). Porfiri, ai dus pomana unde ţi-am spus eu?

Îşi amintise pesemne de cele şaizeci de copeici pe care inimoasa vizitatoare i le dăruise pentru a milui „pe una mai nevoiaşă decât ea”. Rostul acestor pomeni este de a dobândi iertarea păcatelor printr-un act de ispăşire liber consimţită, şi ele trebuie făcute numai din banii câştigaţi prin sudoarea frunţii. Încă de cu seară, stareţul îl trimisese pe Porfiri la o târgoveaţă, o văduvă împovărată de copii, căreia îi arsese casa din temelii, aşa încât ajunsese acum să cerşească din uşă în uşă. Novicele se grăbi să-l liniştească spunându-i că îndeplinise întocmai porunca lui, ducându-se să dea obolul acesta „din partea unei binefăcătoare necunoscute”.

— Ridică-te, fiule, grăi apoi bătrânul către Alioşa, ca să-ţi pot vedea faţa. Ai fost pe acasă, da? Te-ai întâlnit cu fratele tău?

Cu atât mai curioasă i se păru lui Alioşa întrebarea atât de precisă pe care i-o pusese stareţul cu cât acesta se referise la unul singur dintre fraţii lui, dar la care anume dintre ei? Pentru asta, vasăzică, îl îndepărtase de lângă dânsul şi în ziua trecută, şi în cea de azi!

— Numai cu unul dintre ei, răspunse tânărul.

— Eu te întreb de fratele tău mai mare, acela de ieri, în faţa căruia am făcut o plecăciune până la pământ.

— Cu dânsul nu m-am văzut azi, n-a fost chip să-l găsesc.

— Grăbeşte-te să dai cât mai curând de el, du-te iarăşi mâine şi caută-l, nu mai zăbovi, fiule, lasă tot şi du-te. Poate c-o să ajungi la vreme, până nu se întâmplă o nenorocire. Ieri m-am închinat până la pământ în faţa pătimirilor ce-l aşteaptă.

Stareţul tăcu, furat de gânduri. Cuvintele lui aveau ceva straniu. Părintele Iosif, care-l văzuse cu ochii lui pe stareţ cum se prosternase în ajun cu fruntea la pământ, schimbă o privire cu părintele Paisie. Alioşa îşi pierdu cumpătul.

— Părinte, învăţătorule, strigă el tulburat până în

adâncul sufletului, vorbele Sfinţiei tale sunt prea nelămurite... Ce pătimiri îl aşteaptă?

— Prea vrei să ştii multe, fiule. Vezi tu, ieri am avut aşa, ca o presimţire cumplită... cum să-ţi spun, ieri mi s-a părut că-i citesc în ochi toată ursita. A avut o privire... o privire care m-a cutremurat până în adâncul inimii, pentru că am apucat să desluşesc în ea soarta pe care omul ăsta şi-o pregătea singur, cu mâna lui. Numai odată sau de două ori în viaţă mi-a fost dat să citesc asemenea lucruri în ochii oamenilor... ca şi când tot ce le-a fost scris s-ar fi oglindit într-o clipă în privirea lor, şi vai, din păcate, ursita li s-a împlinit întocmai! Te-am trimis la el, Aleksei, în nădejdea că, poate, chipul fratelui său îi va uşura inima. Dar totul vine de la Domnul-Dumnezeu, şi toate în mâna lui se află. „Amin, amin, grăiesc vouă, grăuntele de grâu când cade pe pământ, dacă nu va muri, rămâne stingher; dar dacă va muri, aduce multă roadă”. Să-ţi fie spre luare-aminte. Află acum de la mine, Aleksei, că adeseori, în petrecerea mea pe acest pământ, te-am binecuvântat pentru chipul tău, urmă bătrânul cu un zâmbet blajin. Şi iată, stau şi mă gândesc: chiar dacă ţi-a fost dat să părăseşti aceste ziduri, sălăşluind printre mireni, vei rămâne tot monah. Vei avea parte de mulţi duşmani în lume, dar şi duşmanii vor ajunge să te îndrăgească. Viaţa îţi vă semăna în cale destule necazuri, dar tocmai în ele tu vei afla fericirea şi, binecuvântând viaţa, îi vei face şi pe alţii s-o binecuvânteze, şi asta înseamnă mai mult decât toate. Aşa eşti tu făcut. Sfinţiile voastre, grăi mai departe, înduioşat, către oaspeţii săi, niciodată până acum n-am mărturisit – nici chiar acestui tânăr – de ce-mi este el atât de drag. Ascultaţi: pentru mine chipul lui a fost pururea legat de o amintire şi în acelaşi timp mi s-a părut că prevesteşte ceva. În zorii vieţii mele, am avut un frate mai mare, care s-a săvârşit sub ochii mei, în floarea tinereţii, la numai şaptesprezece ani, pe când eu eram abia o fărâmă de copil. Cu trecerea vremii, am putut să mă încredinţez că acest frate al meu a fost pentru mine ca un semn de sus, o proorocire, că de nu mi-era dat să-l întâlnesc în calea vieţii

mele, de n-ar fi fost el lăsat să treacă pe acest pământ, nici eu poate nu aş fi ajuns a îmbrăca straie monahiceşti, nici n-aş fi apucat drumul cel plin de har! Şi acea arătare mi s-a înfăţişat întâi şi-ntâi în copilărie, pentru ca acum, când firul zilelor mele se apropie de sfârşit, s-o văd iarăşi aievea în faţa ochilor. Veţi fi ascultând poate cu uimire vorbele ce vi le spun, Sfinţiile voastre, cu atât mai mult cu cât Aleksei nu seamănă ca două picături de apă cu el, ci doar aduce cumva la chip cu fratele meu; totdeauna însă mi s-a părut că sufletele lor sunt făcute din aceeaşi plămadă, aidoma unul cu altul, încât parcă îl aveam în toată ziua şi-n tot ceasul înaintea ochilor pe celălalt, pe fratele meu, care din nou mi se arătase în taină, la asfinţitul petrecerii mele pământeşti, ca o amintire de demult şi în acelaşi timp ca o proorocire. Adesea, eu însumi eram uluit de această nălucire. Ascultă, Porfiri, urmă stareţul, adresându-se novicelui. De multe ori ţi-am văzut faţa întunecată de mâhnirea ce-ţi căşuna dragostea mea pentru Aleksei. Ai aflat acum de ce sufletul meu s-a îndreptat cu mai mare iubire către el, dar mai află încă, fiule, că tu însuţi îmi eşti tare drag şi adesea m-am căit de întristarea ta. Vouă, dragii mei, aş vrea să-mi deschid inima şi să vă vorbesc despre acel frate al meu, săvârşit în floarea tinereţii, căci el e mărturia cea mai de preţ, cea mai mişcătoare şi mai plină de tâlc din câte am cules în zilele mele. Cu duioşie sufletul meu se întoarce către ea, şi parcă văd în clipa asta desfăşurându-se toată calea ce-am străbătut-o, şi mai trăiesc odată tot ce-am trăit, de-a rândul, din zorii vieţii până-n asfinţit...

E locul să arătăm aici că aceste ultime cuvinte, pe care stareţul le-a schimbat cu oaspeţii săi în ziua sorocită a fi cea din urmă din viaţa sa, sunt păstrate în scris, în parte cel puţin. Aleksei Fiodorovici Karamazov a avut grijă să le aştearnă pe hârtie, aşa cum i se întipăriseră în minte, la câtva timp după moartea bătrânului. Ar fi greu de spus dacă se va fi mulţumit să noteze numai cuvintele rostite atunci, sau dacă nu va fi adăugat cumva şi câte ceva din cele auzite cu alte prilejuri din gura învăţătorului său. În

afară de aceasta, judecând după felul cum sunt redactate însemnările acestea, s-ar zice că părintele Zosima vorbise fără întrerupere, ca şi când le-ar fi povestit prietenilor din fir-a-păr viaţa sa. Cu siguranţă însă că, aşa cum reiese chiar din mărturisirile lui Aleksei Fiodorovici, întrevederea se desfăşurase cu totul altfel; toată lumea luase parte la discuţie, deşi musafirii se feriseră să rupă şirul vorbelor bătrânului, silindu-se a grăi cât mai puţin. Totuşi, din când în când, interveniseră şi ei în cursul povestirii, fiecare având câte ceva de adăugat sau de istorisit unele lucruri. Pe de altă parte, nici bătrânul nu putea să vorbească aşa, întruna, fiindcă uneori simţea că se înăbuşă şi i se tăia glasul; câteodată, chiar, se ducea să se întindă un pic pe pat, ca să se întremeze, fără să aţipească, în timp ce oaspeţii stăteau mai departe la locurile lor, aşteptându-l. În vreo două rânduri, discuţia încetase, pentru ca toată lumea să dea ascultare Evangheliei citite de părintele Paisie. Pare totuşi ciudat că nici unuia dintre cei de faţă nu i-ar fi trecut prin minte că stareţul avea să închidă ochii pe veci în aceeaşi noapte; în seara aceea, ultima ce-i era dat s-o petreacă printre cei vii, după ce adormise adânc peste zi, s-ar fi zis că prinsese puteri noi, care-l ajutaseră să stea vreme îndelungată de vorbă cu cei apropiaţi. Însufleţirea aceea extraordinară se datora, desigur, emoţiei pe care i-o prilejuiseră aceste ultime clipe, din păcate însă numai pentru scurt timp, căci în aceeaşi noapte viaţa i se curmase brusc... Despre asta însă vom vorbi mai târziu. Acum aş vrea numai să atrag atenţia cititorului că am socotit de cuviinţă să nu-i împărtăşesc aici toată discuţia cuvânt cu cuvânt, mulţumindu-mă să redau numai povestirea stareţului după însemnările făcute de Aleksei Fiodorovici Karamazov. Mai concis, adică, şi mai puţin obositor, deşi – repet – multe lucruri sunt reminiscenţe din alte convorbiri înmănuncheate laolaltă.

Capitolul II

ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢA IEROMONAHULUI STAREŢ ZOSIMA RĂPOSAT ÎNTRU DOMNUL, POVESTITE DE EL ÎNSUŞI ŞI SCRISE DE ALEKSEI FIODOROVICI KARAMAZOV

Date biografice

a) Despre fratele stareţului Zosima, săvârşit în floarea tinereţii,

Iubiţii mei, aflaţi Cuvioşiile voastre că am văzut lumina zilei într-o gubernie din îndepărtatele ţinuturi de la miazănoapte, în târgul V. Taică-meu era boier de viţă nobilă, dar fără a fi totuşi om cu vază şi fără a avea cin mare. La drept vorbind, nu-mi amintesc deloc de dânsul, fiindcă s-a stins din viaţă când eu eram un copil de numai doi anişori. După moartea lui, mama a rămas cu o căsuţă de bârne şi ceva cheag, nu cine ştie ce, doar atâta cât să poată vieţui cu copii fără să ştie ce-i sărăcia. Eram doi copii: eu, Zinovie, şi fratele meu, Markel, mai mare decât mine cu vreo opt arii. Markel era iute din fire, din te miri ce îi sărea ţandăra, altminteri, bun la suflet, niciodată nu l-am auzit să-şi bată joc de cineva. Acasă, cu mine, cu măicuţa noastră, cu slugile, era atât de tăcut, că te prindea mirarea. Silitor la învăţătură, nu-i plăcea să lege prieteşug cu ceilalţi şcolari, dar nici să se ia la harţă cu ei, cel puţin aşa avea să-mi povestească mai târziu mama. Cu vreo şase luni înainte de a muri – avea pe atunci şaptesprezece ani împliniţi – începuse să-şi facă mereu drum pe la un suflet stingher de la noi din târg, pare-mi-se un deportat politic, trimis din Moscova în surghiun pentru că era liber

cugetător. Mare cărturar altminteri, înţelept între înţelepţii Universităţii din Moscova. Omul acesta îl îndrăgise pe Markel şi-l primea cu inima deschisă. Seară de seară aproape, fratele meu se ducea la dânsul, şi aşa a petrecut toată iarna, până când l-au chemat înapoi din surghiun, ca să ia în primire o slujbă de stat la Petersburg, ca urmare a cererii lui, fiindcă avea sprijinul unor obraze de soi. Intrasem în postul cel mare, dar Markel nu voia defel să postească, se certa cu toată lumea din casă şi ne lua pe toţi în răspăr: „Ce parascovenii mai sunt şi astea? zicea el. Nu există Dumnezeu”. Mi-aduc aminte că vorbele lui ne băgau pe toţi în răcori, şi pe mama, şi pe slugi, ba chiar şi mie – deşi eram încă un copil, abia împlinisem nouă ani – îmi stătea inima în piept de spaimă când auzeam. Aveam patru slugi la noi în casă, câteşipatru iobagi cumpăraţi pe numele unui moşier, o cunoştinţă de-a noastră. ţin minte că din aceşti patru oameni mama a vândut-o cu şaizeci de ruble pe bucătăreasa Afimia, care era bătrână şi şchioapă, tocmind în locul ei o slujnică cu simbrie. În cea de-a şasea săptămână din post, fratele meu s-a simţit rău de tot; de felul lui totdeauna fusese plăpând şi lingav, şi de mult îl păştea o boală de piept. Era un băiat năltuţ, dar firav, şi avea un chip pe care ţi-era drag să-l priveşti. Nu ştiu ce s-o fi întâmplat, se vede că răcise, dar doctorul, pe care mama îl chemase degrabă, i-a spus în taină că are ftizie galopantă şi că atâta i-a fost sorocul, până în primăvară. Mama a început, biata, să plângă şi să se roage de el, luându-l cu binişorul (ca să nu-l sperie), să meargă la biserică, să postească şi să se împărtăşească primind sfintele taine. La vremea aceea încă mai umbla pe picioare. Fratele meu s-a mâniat însă şi a prins a huli locaşul Domnului, dar după aceea a căzut pe gânduri: şi-a dat seama pesemne că boala lui e rea şi necruţătoare şi că din pricină asta mama se ţinea de el să ia calea bisericii (atâta timp cât mai putea umbla), să postească şi să se împărtăşească. Ştia de mult, de altminteri, că-l roade un morb ascuns; cu un an înainte, ne spusese odată la masă, liniştit de parcă n-ar fi fost nimic: „Cine ştie cât o să mai

trăiesc, poate că nu apuc nici anul”. Parcă şi-a proorocit singur sfârşitul. Au mai trecut trei zile, şi am intrat în Săptămână patimilor. De marţi dimineaţa, fratele meu a început să postească, s-a dus chiar şi la biserică.

„O fac numai de hatârul dumitale, mamă, că să te luminezi şi să fii cu inima împăcată”, a zis el. Pe mama a podidit-o plânsul, plângea săraca şi de bucurie, dar şi de mare foc: „Se vede că i-or fi zilele numărate, prea s-a schimbat aşa deodată”, se gândea ea. Markel însă n-a apucat să bată prea mult pragul bisericii, a căzut îndată la pat, aşa încât s-a spovedit şi a primit împărtăşania acasă. Erau nişte zile senine, însorite şi înmiresmate, de primăvară: în anul acela Paştele cădea târziu. Toată noaptea fratele meu tuşea să-şi spargă pieptul şi dormea ca vai de el, dar dimineaţă numai ce-l vedeai că se îmbrăcă şi se aşeza în jilţ. Aşa îl am şi acum în faţa ochilor: liniştit şi blând, cu zâmbetul pe buze, mistuit de boală, dar vesel şi fericit. Părea alt om, atât de neaşteptată era schimbarea ce se petrecuse în sufletul lui. Bunăoară, dădaca noastră luase obiceiul că intra câteodată la el în cameră: „Hai, puişorule, îl îmbia bătrânica, să aprind şi aici la tine o candelă la icoană!” Altădată n-ar fi îngăduit cu niciun preţ să ardă candela în odaie la el, şi nu s-ar fi sfiit chiar s-o stingă; acum însă o poftea el singur: „Aprinde-o, bunicuţo, aprinde-o. Înainte nu vă lăsam s-o aprindeţi, ca un nemernic ce am fost. Când aprinzi candela, îi ridici slavă lui Dumnezeu, şi cum stau aşa şi mă uit la dumneata, sufletul mi se bucură şi mă închin şi eu. Înseamnă că amândoi ne rugăm aceluiaşi Dumnezeu!” Vorbele lui ne păreau ciudate; mama se ascundea în iatac şi plângea, dar când intra la el, îşi zvântă lacrimile şi căută să i se arate cu o faţă senină. „Nu plânge, măicuţă dragă, o îmbuna el, scris e să mai petrec încă mult printre voi şi să ne veselim împreună, prea e frumoasă viaţa şi plină de bucurie!” „Vai, dragul mamei, unde-i bucuria, când toată noaptea arzi ca para focului şi tusea îţi seacă pieptul!” „Măicuţă, zicea el, nu plânge, viaţa e un rai în care toţi ne desfătăm, numai că noi nu vrem să ne dăm seama de asta, căci dacă am vrea,

chiar mâine tot pământul ar fi un rai.” Vorbele lui sunau atât de ciudat şi cu atâta hotărâre, încât toată lumea se minuna şi lăcrima înduioşată. Adeseori veneau prietenii să ne vadă. „Dragii mei, îi întâmpina el, zău, nu ştiu prin ce m-am făcut vrednic de dragostea voastră... Cum am putut să n-o văd până acum şi să n-o preţuiesc cum se cuvine?” De câte ori slugile intrau la el în cameră, nu înceta să le spună: „Dragii mei, de ce mă slujiţi? Sunt eu oare vrednic să mă slujiţi? Dacă s-o milostivi Dumnezeu şi mi-o îngădui să mai trăiesc, am să vă slujesc şi eu pe voi, fiindcă toţi trebuie să ne slujim unii pe alţii”. Mama îl asculta şi dădea din cap: „Băiatul mamei, nu tu, ci suferinţa ta vorbeşte prin tine”. „Măicuţă dragă, lumina vieţii mele, o dezmierda el, aşa e dat pe lume, se vede, să fie stăpâni şi slugi, dar eu, uite, aş vrea să fiu sluga slugilor mele şi să le slujesc, aşa cum mă slujesc ele pe mine. Trebuie să ştii, măicuţă, că fiecare dintre noi e vinovat de toate şi faţă de toţi, iar eu mai mult decât oricine!” Mama zâmbea printre lacrimi: „Cum poţi tu să fii vinovat faţă de toţi, şi încă mai mult ca oricine? Sunt doar atâţia tâlhari şi ucigaşi pe faţa pământului; tu însă ce păcate ai săvârşit să te împovărezi mai mult decât toţi?” Măicuţă dragă, sângele tău sunt, zicea el (rostea uneori nişte cuvinte atât de duioase, că te şi mirai ascultându-l), şi carne din carnea ta, lumina vieţii mele, să ştii că într-adevăr e aşa cum îţi spun: fiecare dintre noi este vinovat pentru toţi şi pentru toate, faţă de toţi şi faţă de toate. Nu ştiu cum să-ţi lămuresc mai bine lucrul acesta, dar simt că aşa este, şi asta mă doare. Cum putem să trăim oare şi să ne înveninăm singuri fără să vedem nimic, nimic?” în fiecare dimineaţă se trezea tot mai duios şi mai fericit, fremătând de iubire. Când intra doctorul – venea acum să-l vadă un medic bătrân, un neamţ, Eisenschmidt – îl întreba în glumă: „Ce zici, doctore, mai trăiesc o zi, două?” „Nu o zi, două, ci luni şi ani de zile o să mai trăieşti!” îi răspundea bătrânul. „Luni şi ani de zile! se minuna el. La ce bun să mai numărăm zilele, când e de ajuns una singură pentru ca omul să cunoască pe deplin fericirea! Dragii mei, de ce să ne

învrăjbim, de ce să ne îngâmfăm şi de ce să purtăm necaz unul altuia, haidem mai bine în grădină, să ne plimbăm şi să ne zbenguim, să ne iubim între noi şi să ne lăudăm, să ne îmbrăţişăm şi să binecuvântăm bunătăţile vieţii!” „Fiul dumitale nu mai are mult de trăit, i-a mărturisit doctorul mamei mele, care ieşise cu el în cerdac să-l petreacă. Boala i-a rătăcit minţile.” Ferestrele odăii lui dădeau în grădină; aveam o grădiniţă umbrită de copaci bătrâni, ramurile înmuguriseră şi păsărelele călătoare se întorseseră pe la cuiburi şi-i ciripeau la geam, desfătându-l cu cântecul lor. Fratele meu se uita la ele cu drag, fericit că veniseră înapoi, şi le cerea iertare: „Păsărelele Domnului, fericite păsărele, iertaţi-mă, căci şi faţă de voi am greşit!” Nimeni nu pricepea ce vrea să spună, în timp ce el plângea de bucurie: „Câtă slăvită frumuseţe a răspândit Dumnezeu în jurul nostru: păsărele, copaci, păşuni, semnul cerului, numai eu am trăit în ticăloşie, numai eu am pângărit totul şi n-am ştiut să văd frumuseţea şi slava!” „Prea multe păcate iei asupra ta”, lăcrima biata mamă. „Măicuţă dragă, lumina vieţii mele, nu plâng de obidă, ci de bucurie; vreau să mă simt vinovat în faţa tuturor, fiindcă nu sunt destoinic să-i iubesc mai mult şi nici nu ştiu să-ţi lămuresc ce simt. Dacă am greşit cumva faţă de ei, au să mă ierte, şi atunci va fi raiul pentru mine. Oare nu sunt cu adevărat în rai acum?”

Câte şi mai câte nu ne-a mai spus el atunci, că nici nu-mi amintesc. Într-o zi am intrat fără veste la dânsul în odaie, când era singur. Se înnsera, cerul era senin, şi soarele, în asfinţit, poleia încăperea, prefirându-şi razele pieziş. M-a chemat lângă el, şi, când m-am apropiat, m-a cuprins de umeri şi m-a privit în ochi drăgăstos şi înduioşat; nu mi-a spus nimic, s-a uitat doar aşa, la mine, o clipă. „Du-te, mi-a zis apoi, du-te de te joacă, trăieşte în locul meu!” Am zbughit-o afară şi mi-am văzut dejoacă. Mereu însă de atunci mi-am adus aminte cum m-a legat cu limbă de moarte să trăiesc viaţa pe care n-a apucat s-o trăiască. Atâtea lucruri frumoase şi minunate ne-a tot spus, lucruri pentru care noi, din păcate, n-am avut înţelegerea

potrivită. La două săptămâni după Paşti, fratele meu a murit; şi a murit cu mintea întreagă şi limpede. De vorbit, nu mai putea să vorbească, dar a rămas aşa cum îl ştiam până în ultima clipă; se uita vesel la noi, îi râdeau ochii, ne căută cu privirile prin casă, ne zâmbea, ne făcea semn să venim lângă el. În târg trecerea lui dintru cele pământeşti a făcut multă vâlvă. Fireşte că toate astea pe mine m-au zguduit, dar nu peste măsură, deşi la înmormântare am plâns amarnic. Nu eram decât un copilandru, încă destul de crud, şi totuşi, simţământul pe care l-am încercat atunci a lăsat o urmă neştearsă în inima mea. Cândva trebuia să se trezească şi să pună din nou stăpânire asupra mea. Aşa cum s-a şi întâmplat.

b) Despre rostul Sfintei Scripturi în viaţa părintelui Zosima,

După ce fratele meu a închis ochii, am rămas singur cu mama. Şi cum nu mă avea decât pe mine şi nu eram chiar atât de săraci – dimpotrivă, ne puteam socoti chiar destul de înstăriţi – cei din preajma noastră o sfătuiră pe maică-mea să mă trimită la Petersburg, aşa cum făceau şi alţi părinţi cu odraslele lor. ţinându-mă acasă, ziceau ei, s-ar putea, cine ştie, să-mi strice norocul. Drept care o povăţuiră să mă ducă la Petersburg, să mă dea la şcoala militară, ca mai apoi să intru în garda împărătească. Mama a stat în cumpănă; nu se îndura, sărmana, să se despartă de mine, că doar atâta fecior mai avea, dar până la urmă a plâns ce-a plâns şi s-a înduplecat, zicând că în felul acesta voi fi poate mai fericit. M-a dus la Petersburg şi m-a dat la şcoală, şi de atunci nici c-am mai avut parte s-o văd, căci după trei ani s-a stins din viaţă şi ea; trei ani, atâta doar a mai apucat să ne jelească şi să se frământe pentru noi. Din timpul cât am huzurit acasă nu mi-au rămas decât amintiri frumoase, căci nimic nu-i mai de preţ pe lume pentru om decât amintirea copilăriei petrecute în căminul părintesc, dacă dragostea şi buna înţelegere sălăşluiesc cât de cât în casă. Cât de păcătoasă ar fi o familie, aducerile-aminte pe care ţi le lasă petrecerea în sânul ei au încă duioşia lor dacă sufletul tău este destoinic să se înduioşeze, în rândul

amintirilor păstrate din casa părintească se află şi Sfânta Scriptură, către care am simţit multă curiozitate încă de când eram un prichindel. Aveam pe atunci o carte – istoria sfântă – împodobită cu poze de toată frumuseţea, căreia îi spunea: O sută patru cucernice povestiri din „Vechiul” şi „Noul Testament”[75]. Pe ea am deprins să citesc. Şi am ţinut-o cu grijă până-n ziua de azi, uite-o colo, pe policioară, ca pe un scump giuvaier. Nici nu împlinisem opt ani însă, când am simţit pentru întâiaşi dată că se aprinde ca o lumină în sufletul meu; pe vremea aceea nu apucasem încă să învăţ buchile, într-o zi, ducându-se să asculte liturghia, mama a mers numai cu mine la biserică (fratele meu nu ştiu pe unde era). Asta se întâmpla într-o luni, în Săptămâna patimilor. Era o zi însorită, şi parcă văd şi acum ca aievea cum se ridica egal din cădelniţă fumul de tămâie, urcând spre bolta înaltă, în timp ce de acolo, de sus, printr-o ferestruică îngustă, se revărsau peste capetele noastre razele luminii cereşti în care fumul îmbălsămat părea să se mistuie. Priveam pătruns de tot ce vedeam, şi pentru întâia oară în viaţă am înţeles şi am primit în adâncul inimii cuvântul lui Dumnezeu. Un tinerel a ieşit mai apoi în mijlocul bisericii cu o carte în braţe, o carte atât de mare, încât mi s-a părut că abia putea s-o ducă; ţâncul a aşezat-o pe analoghion, a deschis-o şi a început să citească. Atunci am desluşit pentru întâia oară tâlcul scripturilor slomnite în locaşul Domnului. „Era în ţinutul Uz[76] un om drept şi cucernic, şi omul acesta avea atâtea şi atâtea cămile, atâtea şi atâtea oi, şi măgari, şi copiii lui ce-i odrăslise se desfătau, iar el îi iubea ca pe ochii din cap şi mult se ruga pentru ei Celui-de-Sus, gândind că poate vor fi greşit cumva desfătându-se. Şi iată că satana a venit dimpreună cu îngerii lui Dumnezeu şi, înfăţişându-se stăpânului ceresc, i-a spus că a cutreierat lumea în lung şi-n lat, umblând pe pământ şi pe sub pământ. «Văzutu-l-ai pe robul meu Iov?» l-a întrebat

75 Cartea se păstrează la Muzeul F.M. Dostoievski; se pare că după ea scriitorul a învăţat să citească.

76 Partea septentrională a Arabiei unde, conform legendei, a trăit Iov.

Domnul. Şi lăudatu-s-a în faţa lui cu robul său cel plin de har Iov. Iară diavolul a zâmbit la cuvintele sale, grăind: «Lasă-l pe mâna mea şi vedea-vei atunci că robul tău va cârti împotriva ta şi glăsuind te va blestema în gura mare». Şi Dumnezeu l-a lăsat pe robul său drept şi iubit pe mâna satanei şi diavolul dosăditu-l-a, lovind în copiii şi vitele lui, şi i-a spulberat toată avuţia, ca şi când trăsnetul din ceruri s-ar fi abătut mistuind-o. Iar Iov, rupând veşmintele de pe el, s-a aruncat cu faţa la pământ şi a dat glas: «Gol am ieşit din pântecele mumei şi gol mă voi întoarce în ţărână. Domnul a dat, Domnul a luat – fie numele Domnului binecuvântat!»” Sfinţiile voastre, iertaţi-mi, rogu-vă, lacrimile, dar toată pruncia mi se înfiripă acum ca aievea în faţa ochilor şi parcă din nou în pieptu-mi freamătă suflarea copilului de opt anişori, şi inima mi-e pătrunsă de acelaşi fior, de aceeaşi uimire şi bucurie ca şi atunci. În ziua aceea toate erau făcute să mă uluiască: şi cămilele, şi satana, care se încumeta a grăi către Dumnezeu, şi Dumnezeu, care se îndurase a da pieirii pe robul său, şi robul însuşi, care strigase: „Lăudat fie numele Tău, cu toate că mă pedepseşti!” şi tot aşa m-a mişcat zvonirea domoală şi dulce de cântec ce împânzea biserica: „împlinească-se ruga mea!”, şi fumul de tămâie pe care-l cădelniţa preotul, şi rugăciunea murmurată în genunchi. Şi până în ziua de azi, ori de câte ori mi-a fost dat să citesc această istorisire din Sfânta Scriptură, mi-au curs lacrimile. Nu mai departe decât ieri, bunăoară. Câtă măreţie şi ce nepătrunse taine pentru mintea noastră! Am aflat mai târziu în gura celor care iau în deşert numele lui Dumnezeu şi-şi bat joc de credinţă cuvinte pline de trufie: „Cum de s-a înduplecat Dumnezeu, zic ei, să lase pe cel mai iubit dintre aleşii lui în ghearele diavolului, cum de a încuviinţat necuratului să-i prăpădească vlăstarele şi să-l năpăstuiască, lovindu-l cu o boală atât de ticăloasă, încât îşi curăţa cu un ciob rănile de puroi? Şi pentru ce? Ca să se poată mai apoi lăuda faţă de satană: «Vezi dară cât se învredniceşte a răbda pentru mine alesul meu!»” Măreţia şi taina sălăşluiesc tocmai în faptul că aici adevărul

pieritor al lumii acesteia şi adevărul cel veşnic stau faţă în faţă. Şi adevărul veşnic se dovedeşte a fi mai presus decât adevărul lumii acesteia. Ca-n vremea de început a facerii, când Dumnezeu îşi încheia truda fieştecărei zile zicând: „Făcut-am, şi ce am făcut e bine”, ziditorul s-a uitat la Iov şi s-a lăudat cu zidirea sa. Iar Iov, aducându-i slavă, nu l-a slujit numai pe dânsul, ci scris a fost a sluji în veci de veci fieştecăreia dintre zidirile sale, din seminţie în seminţie, căci pentru ăsta a fost plămădit. Doamne, ce izvod şi ce învăţătură! Ce minunat izvod e Sfânta Scriptură, ce har şi ce putere fost-au dăruite odată cu ea omului! Parcă lumea întreagă, şi omul, şi firea lui cea lăuntrică sunt săpate în piatră, totul e arătat, totul capătă un nume, şi asta pentru vecie! Câte taine dezghiocate şi mărturisite: Dumnezeu îl ridică din nou pe Iov din mişelie şi-i dă înapoi bogăţia părăduită; anii trec, şi Iov e binecuvântat cu alte vlăstare, pe care aşijderea le iubeşte... Doamne! Cum poate el oare să-i mai iubească pe nou-născuţi, când ceilalţi copii nu mai sunt, când ceilalţi i-au fost luaţi? Oare când îşi aduce aminte de ei mai poate el să fie fericit cu aceştia din urmă, aşa cum era odinioară între ai săi, să fie cu adevărat fericit, oricât de dragi i-ar fi cei odrăsliţi acum? Da, poate, fireşte că poate; e însăşi marea taină a vieţii ce preschimbă cu timpul durerea de demult în blândă şi înduioşată bucurie; în locul clocotitoarei tinereţi se aşterne bătrâneţea, cu blajina ei seninătate; nu e zi de la Dumnezeu în care să nu binecuvântez răsăritul soarelui, slăvindu-l ca şi altădată în sufletul meu, dar şi mai drag îmi este asfinţitul, ce-şi prefiră pieziş razele-i lungi de lumină, amintirile duioase şi învăluitoare, chipurile scumpe ce înfloresc lunga şi blagoslovita cale a vieţii mele.

Şi peste tot pogoară adevărul divin, ce mângâie, împacă şi apleacă inima spre iertare! Zilele mele sunt numărate, ştiu, simt asta, dar mai ştiu, de asemenea, că atât cât mi-o fi dat să trăiesc, viaţa mea pământească se îndreaptă cu fiece revărsat de zori către o altă viaţă, o viaţă fără de sfârşit, şi pe care nimeni n-o cunoaşte, dar care se apropie pas cu pas. Presimţind-o, sufletul meu se umple de slavă şi

tresaltă înfiorat, mintea mi se luminează şi inima lăcrimează de bucurie... Prietenii şi învăţătorii mei, mi-a fost dat de multe ori să aud, iar în vremea din urmă tot mai mult umblă vorba că slujitorii Domnului, şi îndeosebi cei de la ţară, s-ar plânge cu amar că simbria lor e neîndestulătoare şi că viaţa ce-o trăiesc e prea umilită. Şi ei mărturisesc făţiş, cu orice prilej şi-n tot locul, chiar şi în ziare – am citit cu ochii mei – că nu mai sunt în stare a tălmăci norodului cuvântul Evangheliei deoarece cu aşa simbrie nu ajung să-şi acopere nevoile şi, deci, de vor veni luteranii şi ereticii şi vor căuta să le răpească turma, dinspre partea lor, n-au decât, de vreme ce sunt plătiţi ca vai de lume. Doamne! mă gândesc în sinea mea, fă să le prisosească simbria pe care pun atâta preţ (căci plângerea lor e îndreptăţită), dar adevăr grăiesc vouă: de este cineva vinovat, apoi să ştiţi ca noi înşine suntem întâi şi-ntâi barem pe jumătate! Să zicem că slujitorul Domnului n-ar avea răgaz cât i-ar trebui, să zicem că într-adevăr ar fi legat pe de o parte de munca câmpului, pe de alta de slujba bisericească; chiar aşa de ar fi, doar nu se osteneşte zi de zi întruna, tot îi mai rămâne vreme măcar un ceas pe săptămână să-şi amintească şi de Dumnezeu. De altminteri, ogorul nu trebuie îngrijit chiar tot anul. Şi-aşa, de s-ar strădui să adune norodul odată pe săptămână, la ceas de seară, fie şi copiii pentru început, că pe urmă, auzind părinţii, bineînţeles c-au să vină şi ei. N-are nevoie pentru asta să ridice cine ştie ce palate; poate prea bine să-i primească pe toţi la el în casă; să nu-i fie teamă cumva c-o să-i facă murdărie, că doar nu-i cheamă la dânsul decât pentru un ceas! Şi deschizând în faţa lor această carte, să citească din ea fără vorbe umflate, fără fandoseli şi fără împăunare, să citească simplu, bucuros că le împărtăşeşte învăţătura Evangheliei şi că ei îl ascultă; cu drag să le citească Sfânta Scriptură şi doar să se oprească din când în când spre a le lămuri câte un cuvânt al cărui tâlc nu-l poate cunoaşte un om fără carte. Să fie fără grijă c-au să înţeleagă tot, nu se poate să nu afle drum spre inima unui credincios pravoslavnic! Să le citească despre Avraam şi

despre Sarra, despre Isaac şi Rebecca, să le citească apoi cum s-a dus Iacov la Laban şi cum s-a luptat în vis cu stăpânul ceresc, zicând: „Înfricoşat este locul acesta”, şi sufletul smerit al norodului de rând se va minuna. Să le citească mai ales copilaşilor cum l-au vândut rob fraţii lui pe Iosif, mai mic decât ei, şi cel mai iubit, iscusit tălmăcitor de vise şi prooroc plin de har, şi cum i-au spus pe urmă tatălui lor că fusese sfâşiat de o fiară, înfăţişându-i veşmintele lui mânjite cu sânge. Să le arate cum au venit mai apoi fraţii lui după hrană în Egipt şi cum nu l-au recunoscut pe Iosif, acum mare dregător, şi cum el, iubindu-i, totuşi i-a urgisit cu pârâ, i-a învinuit şi l-a oprit lângă sine pe Beniamin. „Dragi îmi sunteţi şi vă urgisesc, pentru că-mi sunteţi dragi.” Căci niciodată în viaţa lui nu i-a ieşit din minte cum l-au vândut în deşertul bântuit de arşiţă, la fântână, unor neguţători, şi cum el şi-a frânt mâinile şi s-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-l vândă rob în ţară străină, dar când i-a văzut iarăşi, după ani şi ani, inima lui din nou s-a umplut de o neţărmurită dragoste şi, iubindu-i, i-a obijduit şi i-a canonit. Prea cumplită fiindu-i însă suferinţa, s-a ascuns în alta odaie şi, căzând pe pat, a plâns cu amar; şi-a şters apoi ochii, a ieşit cu chipul luminat de bucurie şi a grăit către ei înseninat: „Dragilor, sunt eu, Iosif, fratele vostru!” Să le spună cât s-a bucurat bătrânul Iacov aflând că scumpul său fecior e teafăr, şi cum s-a îndurat de şi-a părăsit ţara şi a plecat în Egipt, şi cum s-a săvârşit pe pământul acela străin, după ce a rostit cu limbă de moarte o proorocire, măreaţă între toate, pe care a ţinut-o zăvorâtă în taină toată viaţa în inima sa blândă şi temătoare de Dumnezeu, arătând că din seminţia lui, din mlădiţa lui Iuda, va ieşi cea mai temeinică nădejde a lumii, acela care-i va aduce împăcarea şi o va izbăvi! Sfinţiile voastre şi dascăli iubiţi, iertaţi-mă şi nu vă fie cu supărare dacă vă tălmăcesc din nou ca un prunc ceea ce voi prea bine cunoaşteţi şi mi-aţi putea tălmăci de o sută de ori mai iscusit şi mai cu strălucire. Osârdia îmi îmbulzeşte cuvintele pe buze, căci tare mi-e dragă luminata Scriptură. Fie-mi iertate lacrimile. Aşijderea de-

ar lăcrima şi slujitorul Domnului, citind aceste cuvinte, va vedea că inimile celor care-l ascultă se vor zgudui. Ajunge pentru ăsta o sămânţă, un grăuncior mic, mic de tot: aruncaţi-o în sufletul norodului de rând, şi puteţi fi încredinţaţi că nu se va irosi în zadar, dimpotrivă, va dăinui până la sfârşit în inima lui, sălăşluind acolo tăinuită în beznă, în miasmele păcatelor, ca o scânteiere de lumină şi ca o slăvită aducere-aminte. Vă îndoiţi cumva că norodul va putea să înţeleagă? încercaţi atunci să-i citiţi mai departe mişcătoarea poveste, atât de duioasă, a preafrumoasei Estera şi a trufaşei Vasti[77]; sau minunata păţanie a proorocului Iona[78] în pântecele chitului. De asemenea, nu uitaţi parabolele Domnului nostru, şi mai cu osebire cele înfăţişate în Evanghelia lui Luca (eu aşa am făcut totdeauna), şi nici întoarcerea lui Saul[79] pe calea credinţei, precum e arătată în Faptele apostolilor (asta negreşit, da, negreşit!). Citiţi-le, în sfârşit, din Minei măcar viaţa lui Aleksei, omul lui Dumnezeu, bunăoară, şi a celei mai mari mucenite, Maria Egipteanca, căreia fostu-i-a hărăzit să-l vadă pe Dumnezeu şi să-l poarte pe Mântuitorul în sufletul ei, şi veţi câştiga neapărat inima norodului cu aceste meşteşugite istorisiri. Pentru asta slujitorul Domnului n-ar trebui să jertfească decât un ceas pe săptămână, un singur ceas, oricât de neîndestulătoare i-ar fi simbria! şi ar putea atunci să se încredinţeze cât e de milostiv şi de recunoscător poporul nostru şi cum ştie să-l răsplătească însutit pentru osteneala lui! Văzându-i strădania şi auzindu-i cuvintele duioase, norodul îl va ajuta cu dragă inimă să-şi muncească ogorul, şi cu aceeaşi

77 Vasti, soţia lui Artaxerxe cel Mare; Estera, nepoata lui Mardoheu, pe care Artaxerxe o ia de soţie şi o încoronează regină după alungarea trufaşei Vasti, este acea care obţine de la rege iertarea Iudeilor.

78 Unul dintre cei doisprezece profeţi minori. Legenda biblica arata ca a fost în mod miraculos redat vieţii după ce a petrecut trei zile în pântecele unei balene

79 Persecutor al creştinilor, despre care legenda spune ca, mergând pe drumul Damascului, a avut o revelaţie divină, în urma căreia s-a convertit la creştinism, luând numele de Pavel; martirizat la Roma în anul 67 şi ulterior canonizat.

îndatorinţă îl va ajuta la roboteala casei, şi mai vârtos îl va cinsti ca până atunci, sporindu-i astfel micşoara lui simbrie. Sunt lucruri simple, atât de simple, că ne şi sfiim uneori a le da în vileag de teamă să nu râdă lumea de noi, şi totuşi, mijlocul acesta e fără greş! Cine n-are credinţă în Dumnezeu, acela nu crede nici în poporul lui. Iar cine crede în poporul lui Dumnezeu se va învrednici să-i vadă cucernicia, chiar dacă până atunci n-a avut ochi s-o cunoască. Numai norodul, cu puterea ce va să vină a duhului său, va izbuti să-i întoarcă la dreapta credinţă pe ateii noştri ce s-au rupt de pământul strămoşesc. Şi apoi, ce preţ mai are învăţătura lui Hristos când nu vine să se adauge pilda? Fără cuvântul sfânt, norodul e ursit pieirii, căci sufletul său este însetat de acest cuvânt şi de orice pildă grăitoare. În tinereţea mea, să tot fie vreo patruzeci de ani de atunci, am colindat cu părintele Anfim întreaga Rusie, strângând oboluri pentru mănăstire, şi într-o noapte am mas în mijlocul pescarilor pe malul unui râu mare, navigabil. Alături de noi a poposit un flăcăiaş de vreo optsprezece ani, plăcut la înfăţişare, care se grăbea să ajungă la locul unde, a doua zi, împreună cu alţi luntraşi, trebuia să tragă la edec şlepul unui neguţător. Băiatul privea cu ochii lui limpezi şi duioşi cuprinsurile. Era o noapte senină, blândă şi caldă, o noapte de iulie. Aburi se ridicau de pe faţa râului, ce curgea în matca-i largă, făcând să adie spre ţărm o suflare răcoroasă; peştişorii se zbăteau când şi când în apă, păsărelele amuţiseră, întreaga fire, molcomită, se închina cucernic lui Dumnezeu. Numai eu şi cu băietanul acela privegheam, stând împreună de vorbă despre frumuseţea lumii acesteia şi despre nepătrunsa ei taină. Fiecare firicel de iarbă, fiecare gâză, furnică sau albină aurie, deşi lipsită de judecată, îşi cunoaşte ca prin minune drumul, dovedind astfel cereasca taină pe care o împlineşte necontenit. Vedeam cum la auzul cuvintelor mele inima chipeşului flăcăiandru începea să se înfierbânte. Mi-a mărturisit atunci cât de dragi îi sunt pădurea şi „păsărelele codrului”. Se pricepea să le prindă, învăţase a desluşi graiul lor şi ştia cum să le ademenească:

„Pentru mine nu poate fi ceva mai frumos pe lume decât pădurea, zicea el; deşi lumea cu toate ale ei este frumoasă”. „Drept ai vorbit, am adăugat eu, totul pe lume-i frumos, neasemuit de frumos, pentru că-i adevărat. Priveşte calul, prietenul de nădejde al omului, ce mândru animal! Sau boul, sortit să-l hrănească pe om şi să muncească pentru el, vezi-l cum stă pururea trist, cu capul plecat. Te uiţi la ei şi te miri de atâta blândeţe, atâta bunătate şi atâta încredere câte se vădesc în toată făptura lor! Ce frumoşi sunt şi cât de legaţi de stăpânul lor, care adesea îi bate fără niciun pic de milă!... Ţi se înmoaie inima numai când te gândeşti că sunt fără de prihană, căci toată făptura, da, tot ce-a fost zămislit pe lumea asta, în afară de om, este fără prihană, şi deci Hristos, înainte de a fi lângă noi, e alături de fiinţele necuvântătoare.” „Cum, s-a mirat flăcăul, şi dobitoacele îl poartă în sufletul lor pe Hristos?” „Fireşte, i-am răspuns, Dumnezeu este unul şi acelaşi pentru toţi, orice făptură, orice lighioană, orice frunzuliţă năzuieşte către el, cântă slava lui, şi aleanul şi-l mărturiseşte lui Hristos, i-l mărturiseşte în neştire, ceea ce este însăşi taina vieţii sale fără de prihană. Uite, bunăoară ursul care rătăceşte colo, prin pădure, ce fioros e şi ce crunt, şi totuşi, când te gândeşti, nu are niciun păcat.” I-am povestit atunci cum, odată, la un mare sfânt, care-şi căuta mântuirea sufletului într-o chilioară ascunsă în desişul pădurii, a venit un urs, şi cum sfântul, înduioşat, nu s-a temut să înfrunte fiara şi, ieşindu-i în întâmpinare, i-a dat pâine şi i-a zis: „Du-te cu Dumnezeu, Hristos să te aibă în pază!” şi cum sălbăticiunea a plecat îmblânzită şi ascultătoare, fără să-i pricinuiască vreun rău. Tânărul s-a tulburat aurind că ursul plecase din calea lui fără să-i căşuneze sihastrului vreo stricăciune, şi că Hristos o are şi pe fiară în paza sa. „Ce frumos, a zis el, ce frumuseţe şi minunăţie e-n tot ce a lăsat pe lume bunul Dumnezeu!” şi-a stat aşa lângă mine, adâncit într-o molcomă şi dulce visare. Atunci mi-am dat seama c-a înţeles. A adormit apoi alături de mine, uşor şi nevinovat ca un prunc. Blagoslovită fie, Doamne, tinereţea! Înainte de culcare, m-am rugat pentru

el. Pogoară, Doamne, pacea şi lumina în sufletul făpturilor tale!

c) Amintiri din anii petrecerii în lume a stareţului Zosima în primăvara vieţii. Duelul.

La Petersburg am avut de stat vreme îndelungată la şcoala militară, aproape opt ani, şi viaţa pe care o începusem a şters multe dintre amintirile copilăriei, fără să mă facă a le da cu desăvârşire uitării. În schimb, căpătasem atâtea deprinderi şi chiar păreri noi, încât devenisem o fiinţă aproape sălbatică, crudă şi absurdă. În primul rând, o data cu limba franceză, îmi însuşisem o spoială de bună-cuviinţă şi de aleasă purtare în lume; în acelaşi timp însă pentru ostaşii care ne slujeau la şcoală nu aveam decât dispreţ, socotindu-i nişte vite încălţate, iar eu poate mai cu osebire, fiindcă de felul meu primeam mai lesne decât alţi colegi orice înrâurire. odată ajunşi ofiţeri, eram gata oricând să ne vărsăm sângele când ar fi fost în joc onoarea regimentului nostru, cu toate că, de fapt, nimeni dintre noi nici habar n-avea ce înseamnă onoare, căci, dacă ar fi aflat, ar fi râs cu hohote. Înfumurarea deşartă, chefurile şi zurbalâcurile erau pentru noi prilej de mândrie. N-aş putea spune c-am fi fost nărăvaşi din fire, dimpotrivă, eram nişte băieţi de treabă, atâta numai că ne purtam ca nişte bezmetici, şi eu poate mai abitir decât toţi, mai cu seamă că aveam şi ceva parale, aşa încât o pornisem abraş înainte, cu toate pânzele sus, mânat de neastâmpărul năprasnic al tinereţii. Ceea ce mă miră mai ales acum este că, deşi pe vremea aceea mi-era drag să citesc, niciodată, din câte ţin minte, nu mi s-a întâmplat să deschid Biblia, de care totuşi nu m-aş fi despărţit cu niciun chip, purtând-o mereu cu mine; pesemne că, fără să-mi dau seama, aveam grijă s-o ţin pentru „ziua şi ceasul acela” când mi-era dat s-o deschid iarăşi. După patru ani de slujbă în armată, am ajuns, în cele din urmă, în oraşul K., unde pe vremea aceea regimentul nostru se afla în garnizoană. În oraş era lume multă şi de tot felul, oameni veseli, primitori şi înstăriţi; găseam pretutindeni uşa larg deschisă, fiind prin firea mea băiat de viaţă, şi mai cu

seamă pentru că aveam ceva parale; şi banii, cum se ştie, au multă căutare. Acolo s-a ivit împrejurarea ce m-a făcut să apuc drumul mănăstirii. Am prins drag de o tânără domnişoară drăgălaşă, inteligentă şi cuminte. O fiinţă pururea zâmbitoare şi senină, cu o fire aleasă, fata unor oameni respectabili, bogaţi şi cu vază, persoane simandicoase şi cu trecere în lume. Eram primit cu braţele deschise, ca un prieten al casei. Mi s-a părut că tânăra fată mă privea cu ochi dulci, şi, amăgită de o nălucire, inima mea a luat numaidecât foc. Abia mai încolo am apucat să-mi dau seama că de fapt n-o iubeam cu râvna unui suflet înflăcărat, ci preţuiam doar mintea-i ageră şi simţirea-i aleasă, însuşiri care nu se putea să nu-mi trezească respectul. Şi dacă totuşi am pregetat să-i cer mâna, am făcut-o numai din egoism: îmi venea greu, mă înfricoşam chiar la gândul c-ar trebui să mă despart în floarea tinereţii de ispitele vieţii slobode şi fluşturatice de holtei, mai ales că aveam bani destui pe mână. Am adus totuşi vorba pe departe despre asta, dar, până una-alta, amânam mereu un pas care mi-ar fi putut lega soarta. Tocmai atunci s-a întâmplat să fiu trimis pentru două luni în misiune în alt judeţ. La întoarcere am aflat că între timp domnişoara se măritase cu un bogat moşier din împrejurimi, care, deşi ceva mai în vârstă decât mine, era încă tânăr, avea legături în capitală, în lumea cea mai de soi – lucruri de care duceam lipsă cu desăvârşire – un om subţire, politicos, tobă de carte, pe când ce ştiam eu era mai nimic. Am rămas ca trăsnit şi-am simţit că-mi pierd capul. Culmea era că abia atunci mi-a fost dat să aud pentru întâia oară că tânărul moşier era mai de mult logodit cu fata pe care o îndrăgisem şi-l întâlnisem chiar adeseori la ea în casă; niciodată însă nu-l luasem în seamă, orbit cum eram de fumurile mele. Cu atât mai vârtos, deci, m-am simţit jignit: cum se poate ca toată lumea să ştie că-i logodită, şi eu nici habar să n-am? O mânie turbată m-a cotropit din senin. Roşu de furie, mi-am amintit că de câteva ori îi mărturisisem aproape deschis dragostea mea şi ea nu mă oprise niciodată şi nu suflase o singură vorbă, prin urmare

– am hotărât eu – îşi bătuse joc de mine. Mai târziu mi-am dat seama, aşa cum era şi firesc, că nici prin gând nu-i trecuse să-şi râdă de mine, dimpotrivă, mi-am adus aminte că de câte ori am încercat să-i împărtăşesc simţămintele mele, m-a întrerupt sprinţară, grăbindu-se să schimbe vorba, dar în prima clipă n-am fost în stare să văd lucrurile aşa cum erau, lăsându-mă copleşit de o aprigă dorinţă de răzbunare. Ce curios mi se pare acum, când mă gândesc, că mânia şi înverşunarea de care eram stăpânit îmi stăteau ca o povară pe suflet şi mă scârbeau din cale-afară. Nu eram hain din fire şi nu puteam să ţin multă vreme o supărare, dar căutam din răsputeri să-mi înveninez inima. Era infam ceea ce făceam şi fără nicio noimă. Am tot pândit un prilej şi, într-o bună zi, când se afla mai multă lume de faţă, am făcut tot ce-am putut ca să-l jignesc pe „rivalul” meu. Se înţelege că pricina era cu totul străină de cea adevărată: l-am luat în răspăr în legătură cu părerea pe care şi-o mărturisise cu privire la o împrejurare de mare însemnătate la vremea aceea – trebuie să ştiţi că asta se întâmpla prin 1821 – şi după câte am auzit spunându-se mai apoi, mi-am bătut joc de el cu mult haz şi cu iscusinţă.

Am potrivit apoi lucrurile în aşa fel ca să-mi ceară socoteală, şi atunci i-am răspuns atât de obraznic, încât n-a mai avut încotro, a trebuit să ridice mănuşa, cu toate că eră o deosebire ca de la cer la pământ între noi: nu numai că eram mult mai tânăr decât el, dar nici nu prezentam vreo importanţă, nu aveam cine ştie ce rang! Mai târziu, am aflat sigur că primise provocarea mea mai mult din gelozie: încă de pe când era logodit îi căşunase pe mine şi intrase la bănuieli, şi de aceea acum chibzuise în sinea lui că de n-ar fi avut curaj a se duela cu mine, după ce-l înfruntasem, auzind de cele întâmplate, fără să vrea, soţia sa o să-l dispreţuiască şi dragostea ei putea să fie ştirbită. Am găsit fără nicio bătaie de cap un martor, camarad de arme, locotenent la noi în regiment. Pe atunci, deşi pedepsite cu asprime, duelurile erau la mare cinste printre militari, ca să vedeţi ce lesne se înfiripă şi prind rădăcini în lume cele mai nesăbuite prejudecăţi! Era spre sfârşitul lui

iunie; a doua zi, la şapte dimineaţa, trebuia să ne întâlnim undeva la marginea oraşului, dar, ca un făcut, tocmai atunci s-a întâmplat ceva menit să schimbe sorţii. Seara, întorcându-mă din oraş, oţărât şi înveninat cum eram, m-am înfuriat pe ordonanţa mea Afanasi şi i-am ars două palme peste obraji. Cu atâta îndârjire l-am lovit, încât l-am umplut de sânge. Afanasi era doar de câtăva vreme la mine şi mi se întâmplase să-l bat şi altă dată, niciodată însă atât de crunt, de sălbatic. Au trecut de atunci patruzeci de ani, dar, nu ştiu dacă mă credeţi, până şi azi mă cuprinde ruşinea şi-mi sângerează inima de câte ori mi-aduc aminte de asta. în seara aceea însă m-am culcat şi am dormit dus vreo trei ceasuri, ca să mă trezesc tocmai când se crăpa de ziuă. Şi, cum îmi pierise somnul, m-am sculat din pat şi m-am dus să deschid geamul; aveam o fereastră care dădea în grădină, afară răsărea soarele, era cald şi frumos şi păsărelele ciripeau: „Dar ce să fie asta, de ce oare mă simt covârşit de ruşine şi atât de mişel? mă întrebam în sinea mea. Nu cumva pentru că mă duc la o vărsare de sânge? Nu, parcă n-ar fi asta. Atunci poate că mi-e frică de moarte?... Mă tem să nu mă ucidă? Nu, nici gând, e vorbă de altceva...” Şi dintr-o dată s-a făcut lumină în cugetul meu: da, asta era. Aseară l-am snopit în bătaie pe Afanasi! Vedeam ca aievea cele întâmplate, ca şi când m-aş fi apucat iar să-l bat; Afanasi stând smirnă în faţa mea, în timp ce-l cârpesc peste obraji, stând aşa, înţepenit, cu braţele lipite de trup, cu fruntea sus şi ochii holbaţi, aţintiţi spre mine, ca şi când s-ar fi aflat în front, şi tresărind la fiece lovitură, fără a îndrăzni măcar să ridice braţul ca să se apere! Ce înjosire: un om în stare să-l bată pe semenul lui! Ce ticăloşie! Amintirea asta mi-a rămas înfiptă ca un ac ascuţit în inimă. Stăteam ca năuc, în timp ce afară soarele scălda totul în lumină, frunzuliţele se bucurau scânteind în bătaia razelor lui, iar păsărelele cântau slavă Celui-de-Sus... Mi-am cuprins faţa în mâini şi, prăbuşindu-mă pe pat, am plâns cu lacrimi amare. Mi-am adus aminte atunci de fratele meu Markel şi de vorbele cu care le întâmpina pe slugi cu puţin înainte de a-şi da obştescul sfârşit:

„Dragii mei dragi, de ce mă slujiţi, de ce-mi arătaţi atâta iubire, sunt eu vrednic oare să mă slujiţi? „Sunt eu vrednic oare?” m-am întrebat ca din senin. Aşa şi era: prin ce mă învrednicisem oare să fiu slujit de un om făcut ca şi mine după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu? Pentru întâia oară în viaţă îmi puneam această întrebare. „Măicuţă dragă, sângişorul meu, fiecare dintre noi e vinovat pentru toţi ceilalţi, numai că nimeni nu-şi dă seama de asta, căci, de-ar ajunge să afle, ar fi raiul pe pământ!” „Doamne, s-ar putea oare să nu fie aşa? mă gândeam cu lacrimile pe obraz. Ba nu, aşa este, sunt mai vinovat şi mai ticălos decât oricare alt om de pe faţa pământului!” Atunci abia mi s-a arătat în adevărata-i lumină fapta pe care o pusesem la cale. Mă duceam să omor un om de treabă, inteligent, un suflet ales, care nu-mi greşise cu nimic; să întunec poate pe veci fericirea soţiei sale, s-o fac să se mistuie de suferinţă, ba poate chiar să-i sap mormântul... Zăceam aşa, cu obrazul afundat în pernă, fără să-mi dau seama cum trece timpul, când m-am pomenit la mine în odaie cu camaradul meu de regiment, locotenentul care venise înarmat cu pistoale. „A, s-a mirat el, te-ai şi sculat? Atunci să mergem.” Am simţit deodată că-mi pierd capul şi n-am mai ştiut ce-i cu mine; am ieşit totuşi afară şi am dat să ne suim în trăsură. „Aşteaptă-mă puţin, i-am spus deodată camaradului meu, mă întorc numaidecât, mi-am uitat punga pe masă.” şi am şi zbughit-o în casă, ducându-mă glonţ spre odăiţa lui Afanasi. „Afanasi, i-am vorbit eu, ţi-am tras două palme aseară, te rog să mă ierţi.” Ostaşul a tresărit, ca şi când s-ar fi speriat, dar în aceeaşi clipă i-am întâlnit privirea şi am citit în ochii lui că nu era de ajuns... Atunci, aşa cum eram cu epoleţii pe umăr, i-am căzut la picioare, atingând pământul cu fruntea: „Iartă-mă, te rog!” Bietul om a încremenit de spaimă. „Înălţimea voastră, conaşule, boierule, nu se cade... sunt oare vrednic eu...” şi a început să plângă, tot aşa ca şi mine puţin mai înainte, şi, cuprinzându-şi faţa în palme, s-a întors spre fereastră, cutremurat de plâns. Am alergat afară şi, sărind în trăsură, am strigat: „Mână!” Apoi, întorcându-mă către colegul

meu: „Ţi s-a întâmplat vreodată să vezi cu ochii tăi un învingător? Îl ai acum în faţa ta!” Tot drumul am râs şi nu mi-a tăcut o clipă gura. Ce-oi fi pălăvrăgit habar n-am. Camaradul meu se tot uita la mine. „Ei, bravo, aşa-mi place, băiete, văd eu c-o să faci cinste uniformei!” Când am ajuns la locul statornicit, i-am găsit pe ceilalţi aşteptându-ne. Ne-am aşezat – potrivit cu rânduielile duelului – la o depărtare de doisprezece paşi unul de altul. El era sorocit să tragă cel dintâi. Mă simţeam cu inima uşoară şi-l priveam drept în faţă, fără să clipesc, şi, cum mă uitam aşa la el, mi-era nespus de drag, fiindcă ştiam dinainte ce o să urmeze. L-am văzut slobozind arma; glonţul mi-a zgâriat obrazul şi mi-a sângerat puţin urechea. „Slavă Domnului, am suspinat eu, bine că n-aţi făcut moarte de om!” Şi, luând în mână pistolul, m-am răsucit pe călcâie şi l-am azvârlit hăt-departe, în pădure. „Acolo ţi-e locul!” am strigat. După care, întorcându-mă cu faţa spre adversarul meu: „Stimate domn, am rostit, iertaţi, vă rog, supărarea pe care v-a pricinuit-o un tânăr zevzec, silindu-vă să trageţi cu arma în el. Zece ca mine nu fac cât domnia voastră, ba poate nici atâta nu preţuiesc. Spuneţi-i din partea mea aceste cuvinte fiinţei pe care o cinstiţi mai presus de orice pe lume.” Nici n-am apucat bine să isprăvesc, şi câteşitrei au tăbărât cu gura pe mine. Adversarul meu era furios de-a binelea. „Se poate una ca asta, m-a dojenit el, dacă n-aveaţi de gând să vă bateţi, pentru ce ne-aţi mai pus pe drumuri?”

„Ieri am fost un zevzec, i-am răspuns eu, vesel. Azi însă mi-a venit mintea la cap.” „În privinţa zilei de ieri, nu zic nu, aveţi dreptate, azi însă nu prea pare să fie aşa, judecând după purtarea domniei voastre.” „Bravo, minunat! am spus eu bătând din palme. Aşa-mi trebuie, recunosc, dreptatea e întru totul de partea domniei voastre.” „Stimate domn, aveţi de gând să trageţi sau nu?” „Nu, i-am întors eu vorba, dumneavoastră puteţi trage, dacă vreţi, dar cred c-ar fi mai bine să ne lăsăm amândoi păgubaşi.” Martorii urlau ca din gură de şarpe, şi mai cu seamă locotenentul nu-şi găsea astâmpăr deloc: „Se poate

să faci de râs regimentul!? Auzi, să-ţi ceri iertare în toiul duelului, aşa ceva nu s-a mai pomenit! Zău, dacă ştiam...!” M-am uitat la câteşitrei şi am urmat de astă dată fără a mai zâmbi: „Domnii mei, e chiar atât de necrezut oare să vezi în ziua de azi un om care se căieşte de prostia lui şi-şi recunoaşte cinstit greşeala?” „Dar nu în timpul unui duel!” a zbierat martorul meu. „Vasăzică, de asta sunteţi supăraţi? m-am dumerit eu. Fireşte c-ar fi fost mai bine să-mi cer iertare când am ajuns aici, înainte de a fi apucat dumnealui să tragă, ca să nu-l silesc a săvârşi cumva un păcat de moarte. Numai că rânduielile lumii noastre sunt atât de anapoda ticluite, încât n-am putut să fac astfel, căci abia după ce am stat în bătaia pistolului la o depărtare de doisprezece paşi, cuvintele mele au căpătat greutate. Altminteri, adică dacă mi-aş fi mărturisit greşeala înainte de a fi slobozit dânsul arma, aţi fi zis: «Ce suflet de mişel, s-a speriat numai cât a văzut pistolul, n-are rost să-i dăm ascultare!» Domnilor, le-am vorbit eu din adâncul inimii, priviţi în jur şi vedeţi cu ce minunate daruri ne-a binecuvântat Ziditorul: ceru-i senin, aerul proaspăt, iarba abia încolţită, păsărelele cântă, firea întreagă e plină de har şi fără de prihană, numai noi, oamenii, suntem fără minte, nu vrem să recunoaştem izvodirea lui Dumnezeu şi nu ne dăm seama că viaţa noastră e un rai. Căci dacă ne-am îndupleca să recunoaştem lucrul acesta, în aceeaşi clipă raiul în toată măreţia lui s-ar statornici pe faţa pământului, şi cu toţii ne-am îmbrăţişa lăcrimând...” Aş mai fi avut încă multe de spus, dar n-am mai apucat, mi s-a tăiat răsuflarea şi un dulce fior, fiorul tinereţii mele, mi-a umplut inima de o negrăită fericire, aşa cum niciodată nu mai simţisem până atunci. „Toate acestea sunt bune şi adevărate, a încuviinţat adversarul meu. Cum văd eu, sunteţi un om cucernic şi în orice caz foarte original.” „La voia dumneavoastră, dacă vă place să mă luaţi peste picior, am râs eu, mai târziu însă o să-mi daţi dreptate.” „Sunt gata s-o fac de pe acum, s-a grăbit el să adauge, dacă doriţi, poftim, vă întind mâna, cred că vorbiţi într-adevăr cu sinceritate.” „Nu, m-am împotrivit eu, n-a sosit încă

vremea, o să mi-o întindeţi mai încolo, când am să fiu mai bun şi mă voi socoti vrednic de stima domniei voastre, atunci poate îmi veţi da mâna, şi bine veţi face.” şi cu aceste cuvinte am purces spre casă; martorul meu m-a boscorodit tot drumul, iar eu îl îmbrăţişam mereu şi-l sărutam. Întâmplarea a ajuns numaidecât la urechile camarazilor mei de regiment, şi în aceeaşi zi au ţinut sobor să mă judece. „A făcut de ruşine uniforma, trebuie neapărat să-şi dea demisia”, le-a fost osânda. S-au găsit însă şi unii care mi-au luat apărarea: „A stat fără să clipească în bătaia pistolului”. „Da, dar i-a fost frică să nu-l nimerească pe urmă vreun glonţ şi s-a grăbit să-şi ceară iertare înainte de a se fi isprăvit duelul.” „Dacă i-ar fi fost frică, se îndârjeau sprijinitorii mei, ar fi tras mai întâi, şi abia după aceea şi-ar fi cerut iertare, pe când el, aţi văzut, şi-a aruncat arma încărcată în pădure, nu, aici trebuie să fie altceva la mijloc, ceva cu totul aparte.” Mă uitam la ei şi-mi venea să râd. „Dragi prieteni – i-am întrerupt în cele din urmă – şi iubiţii mei camarazi, n-are rost să vă tulburaţi atâta pe seama demisiei mele de vreme ce am şi înaintat-o; azi-dimineaţă chiar am lăsat-o la cancelaria regimentului, şi, îndată ce va fi primită, am de gând să plec la mănăstire, anume pentru asta mi-am şi dat demisia.” La auzul acestor cuvinte, au izbucnit cu toţii în râs. „De ce nu ne-ai spus de la început? strigau care mai de care. Acum s-au lămurit lucrurile, n-avem căderea să judecăm un monah!” şi să te ţii şolticării şi haz! Râdeau însă fără nicio răutate, şi glumeau voioşi şi cu inima uşoară, de parcă m-ar fi îndrăgit cu toţii din senin, chiar şi cei mai înverşunaţi duşmani ai mei. O lună întreagă, până mi s-a primit demisia, m-au purtat ca pe palme. „Părintele!” îmi spuneau toţi în glumă. Fiecare găsea câte o vorbă bună pentru mine, unii căutau să mă înduplece să-mi strămut gândul, alţii mă căinau: „Ce o să te faci?” Sau: „Băiatul are curaj, a stat neclintit sub focul pistolului, putea foarte bine să tragă la rândul lui; pasămite a visat în ajun că menirea lui e să intre la mănăstire, de aceea, vezi, a făcut ce a făcut!” La fel am fost întâmpinat şi de lumea simandicoasă de la

noi din oraş. De unde până atunci nu aveam cine ştie ce căutare, găseam, ce-i drept, pretutindeni uşile deschise, dar atâta tot; acum, că-mi mersese vestea pentru isprava mea, care mai de care ţinea să mă cheme şi să mă aibă oaspete, iar dacă râdeau de mine, râsul lor pornea din dragoste. Trebuie să vă mai spun că, deşi toată lumea vorbea deschis despre duel, răfuiala noastră nu avusese nicio urmare proastă, deoarece adversarul meu era rudă de aproape cu generalul. Cum duelul se încheiase fără să fi curs sânge, aşa ca o hârjoană între oameni mari, şi cum, pe de altă parte, îmi înaintasem demisia pe loc, oamenii stăpânirii socotiseră cu cale să ia totul în glumă. Atunci am început şi eu să vorbesc fără nicio sfială despre această împrejurare, deşi toată lumea râdea de mine, dar, cum v-am mai spus, nimeni nu râdea cu răutate, ci cu inima plină de duioşie. De obicei, vorbeam serile, în mijlocul cuconetului; femeile mai ales mă ascultau atunci cu drag şi-i sileau şi pe bărbaţi să ia aminte. Unii îmi râdeau în faţă: „Cum pot eu să fiu vinovat pentru toată lumea, ce sunt eu de vină bunăoară că dumitale ţi s-a năzărit să faci cutare lucru?” La care răspundeam: „Îmi dau seama că nu puteţi pricepe lucrul acesta, de vreme ce omenirea a apucat de mult o altă cale şi ne-am obişnuit să luăm minciuna drept adevăr, ba le mai cerem şi altora să umble cu minciuna. O singură dată în viaţă am căutat să urmez porunca inimii mele şi vedeţi ce-a ieşit până la urmă: în ochii domniilor voastre trec drept un scrântit, un biet om sărac cu duhul; mă iubiţi şi în acelaşi timp vă bateţi joc de mine.” „Cum să nu fie iubit un om ca dumneata?” a rostit gazda râzând; în seara aceea casa era plină de musafiri. Deodată, din mijlocul oaspeţilor s-a desprins tânăra persoană din pricina căreia se iscase duelul şi pe care până de curând o socoteam sorocită să fie logodnica mea; nici nu băgasem de seamă când sosise la sindrofie. Cum ziceam, aşadar, s-a ridicat de la locul ei, s-a apropiat de mine şi mi-a întins mâna: „Dă-mi voie să-ţi spun, a rostit dânsa, că mie nici prin gând nu-mi trece să râd de dumneata, dimpotrivă, îţi mulţumesc cu lacrimi în ochi şi

ţin să-ţi arăt toată stima mea pentru ceea ce ai făcut”. Îndată s-a alăturat de noi şi soţul, şi într-o clipă s-a strâns toată lumea în jurul meu, şi fiecare parc-ar fi vrut să mă ia în braţe. Eram fericit. odată cu ceilalţi s-a apropiat şi un domn între doua vârste, la care pentru întâia oară m-am uitat atunci mai cu luare-aminte, deşi nu avusesem prilejul să-l întâlnesc în lume, şi ştiam chiar şi cum îl cheamă, numai că niciodată nu-i fusesem prezentat şi nici nu schimbaserăm vreo vorbă împreună.

d) Oaspetele de taină

Omul acesta venise mai de mult la noi în oraş, unde fusese numit într-un post însemnat, şi se bucura de mare trecere în ochii tuturor; bogat fiind, îi mersese vestea pentru milosteniile lui – bunăoară, dăruise pentru înzestrarea azilului de bătrâni şi a orfelinatului din localitate o suma destul de frumoasă şi făcea îndeobşte mult bine într-ascuns, fără nicio vâlvă, lucru care s-a aflat abia după moartea lui. Când l-am cunoscut, să tot fi avut vreo cincizeci de ani. Părea o fire închisă, judecind după înfăţişare, şi era zgârcit la vorbă; se însurase de zece ani cu o femeie tânără şi avea trei copii mici. A doua zi după sindrofia despre care am vorbit, şedeam la mine acasă, când uşa s-a deschis pe neaşteptate, şi domnul acela a intrat în odaie.

Trebuie să vă spun că între timp schimbasem locuinţa; a doua zi chiar, după ce-mi înaintasem demisia, m-am mutat la o vădană de condicar, o femeie bătrână, care avea grijă şi de gospodărie. M-am mutat, fiindcă în ziua aceea cu duelul, întorcându-mă acasă, m-am grăbit să-l trimit pe Afanasi înapoi, la regiment; îmi era ruşine, drept să vă spun, să-l mai privesc în ochi după cele întâmplate. Ca să vedeţi cât de lesne se poate ruşina chiar şi de o faptă bună un mirean ce nu şi-a pregătit încă sufletul!

Păşind pragul odăii, oaspetele meu a început prin a-mi mărturisi: „De câteva zile vă ascult cu luare-aminte prin diferite case unde am fost, şi am ţinut să vă cunosc îndeaproape ca să putem sta de vorbă mai pe îndelete. M-aţi îndatora foarte mult, domnul meu, dacă nu vă e cu

supărare”. „Cu cea mai mare plăcere, ba chiar e o cinste pentru mine”, i-am răspuns, mirat eu însumi, văzând cât de adânc mă tulburase musafirul meu de la cea dintâi privire. Multă lume mă asculta cu râvnă şi mă descosea în fel şi chip, dar nimeni nu se apropiase încă de mine cu o înfăţişare atât de serioasă, de gravă. Mai mult chiar, venise anume acasă la mine ca să putem sta de vorbă. „Mi-am dat seama că sunteţi un om de caracter, a spus el, aşezându-se, căci nu v-aţi temut să vă puneţi în slujba dreptăţii, ştiind că s-ar putea să aveţi de înfruntat dispreţul obştesc.” „Cred că laudele domniei voastre sunt cam necumpătate”, i-am răspuns. „Defel, a stăruit dânsul, sunt convins că-i mult mai greu decât s-ar putea bănui să înfăptuieşti un lucru ca ăsta. La drept vorbind, a adăugat el, asta m-a uimit mai presus de orice şi m-a făcut să vin încoace. Dacă, fie-mi iertat, curiozitatea mea nu vă supără şi nu vi se pare nelalocul ei, v-aş ruga să-mi spuneţi ce anume aţi simţit în clipa când v-aţi hotărât să cereţi iertare în timpul duelului, dacă, fireşte, vă mai aduceţi aminte ce s-a petrecut atunci în sufletul domniei voastre? Să nu vă închipuiţi că-i o întrebare lipsită de orice temei, dimpotrivă, dacă v-am pus-o, am făcut-o cu un scop ascuns, pe care, de bună seamă, am să vi-l destăinuiesc cândva, de va vrea Dumnezeu să ne apropie mai mult.”

În timp ce vorbea îl priveam drept în faţă, şi, cum mă uitam aşa la el, am simţit deodată trezindu-se în mine o încredere nemărginită şi în acelaşi timp o curiozitate pe care n-o mai încercasem până atunci, şi mi-am dat seama că într-adevăr ascundea în sufletul lui o mare taină. „Vreţi să ştiţi ce am simţit atunci când i-am cerut iertare adversarului meu, i-am răspuns. Cred însă că ar trebuie mai întâi să vă spun unele lucruri pe care încă nu le cunoaşte nimeni.” Şi i-am povestit întâmplarea cu Afanasi şi cum am căzut în genunchi la picioarele ordonanţei. Şi am încheiat cu următoarele cuvinte: „Cred că înţelegeţi acum, când aţi aflat cum stau lucrurile, de ce mi-a venit atât de uşor în timpul duelului să-i cer iertare adversarului meu; primul pas l-am făcut încă de acasă şi, odată ce am

purces pe acest drum, nimic nu mi s-a mai părut peste mână, dimpotrivă, a fost o fericire pentru mine, îmi creştea inima de bucurie”.

M-a ascultat până la capăt, privindu-mă cu ochi buni. „Interesant. Da, da, grozav de interesant, am să mai trec pe aici cu voia dumneavoastră.” De atunci venea aproape seară de seară pe la mine. Şi poate că ne-am fi împrietenit, dacă şi-ar fi deschis inima, dar de fiecare dată se ferea să vorbească despre sine, mulţumindu-se să mă descoasă. Cu toate acestea, începusem să-l îndrăgesc şi-i spuneam fără ocolişuri tot ce simţeam; mă gândeam că n-am nevoie să mi se destăinuiască, fiindcă şi aşa îmi dădeam seama îndeajuns că-i un om drept. Pe deasupra, mă simţeam măgulit că un om atât de serios venea să stea de vorbă cu mine, care eram aproape un copil pe lângă el, şi că părerile mele nu erau nesocotite. Şi cum era un om luminat, am învăţat de la el o mulţime de lucruri folositoare.

Într-o zi mi-a spus: „Şi eu cred de mult că viaţa e într-adevăr un rai, adăugind apoi: numai la asta mă gândesc tot timpul”. Mă privea zâmbind: „Cred mai vârtos decât dumneata lucrul acesta, ai să afli într-o zi de ce”. Îl ascultam şi mă gândeam: „Vrea să-mi mărturisească ceva”. „Raiul sălăşluieşte în adâncul sufletului fiecăruia dintre noi, îl port şi eu, desigur, ascuns în sufletul meu, şi dacă aş vrea, chiar mâine mi s-ar dezvălui şi m-aş putea bucura toată viaţa de bunătăţile lui”, vorbea cu un fior în glas şi mă privea tainic, ca şi când ar fi vrut să mă ispitească. Cu bună dreptate ai judecat că fiecare om, în afară de propriile sale păcate, e vinovat pentru toţi şi pentru toate, a adăugat el. Mă miră că ai putut să cuprinzi această idee în toată desfăşurarea ei. Şi tot atât de adevărat este că, atunci când oamenii vor ajunge să-şi dea seama de asta, împărăţia cerurilor se va statornici pe pământ, nu va mai fi un vis, ci o realitate”. „Dar când o să se împlinească asta? Crezi oare c-o să se poată împlini vreodată? am strigat eu cu durere în suflet. Dacă e tot un vis?” „Vasăzică, dumneata propovăduieşti un lucru în care nu crezi? m-a

dojenit el. Să ştii însă că visul acesta, cum îl numeşti dumneata, se va înfăptui fără doar şi poate, să nu te îndoieşti niciodată c-o să se înfăptuiască. Dar nu chiar acum, fiindcă totul se supune anumitor legi. E vorba de o prefacere morală, de alcătuirea sufletului omenesc. Ca să ajungi a preface lumea, trebuie mai întâi ca sufletul omenesc să se schimbe, să se îndrumeze pe un alt făgaş. Oamenii nu se vor putea înfrăţi decât atunci când fiecare dintre ei se va simţi cu adevărat frate cu semenul său. Oamenii nu vor izbuti niciodată nici cu ajutorul ştiinţei şi nici în numele propriilor interese să împartă fără părtinire avutul şi drepturile. Fiecare va socoti că are mai puţin decât i se cuvine şi va cârti. Şi pizmuindu-l pe vecinul său, va încerca să-i vină de hac. Dumneata întrebi când se va împlini acest vis? De împlinit se va împlini fără îndoială, dar numai după ce se va fi încheiat vremea însingurării în care oamenii stăruie să trăiască.” „Vremea însingurării?” am întrebat nedumerit. „Da, a însingurării, a celei mai crâncene izolări de care lumea e stăpânită mai cu seamă în veacul nostru. Şi vremea asta nu s-a încheiat, vezi bine, nu i-a sosit încă sorocul. Astăzi, fiecare om tinde să se înstrăineze cât mai mult de cei din preajmă, căutând în sine tot ce-i poate da viaţă din plin, şi, cu toate strădaniile lui, nu numai că nu izbuteşte să priceapă sensul adevărat al vieţii, dar până la urmă ajunge la un fel de sinucidere, în loc să se cunoască pe sine şi să desluşească rostul său pe lume, rămâne un izolat. În veacul nostru societatea se fărâmiţează, fiecare om se retrage în sine ca într-o vizuină, se însingurează, se fereşte de ceilalţi şi-şi ascunde avutul, ca până la urmă să se înstrăineze cu totul de ei şi să-i îndepărteze din preajma lui. Şi căutând să strângă de unul singur cât mai multe bogăţii se gândeşte: «Ce puternic sunt, am pe ce mă bizui». Nu ştie, zevzecul, că, pe măsură ce strânge, se înnămoleşte tot mai mult într-o sinucigaşă neputinţă. Omul s-a învăţat să nu se mai bizuie decât pe mijloacele lui, şi, răzleţindu-se de obşte, a ajuns cu timpul să nu-şi mai pună nicio nădejde în ajutorul semenilor, să nu mai creadă în oameni, nici în omenire, să tremure numai

de teamă că s-ar putea cumva irosi agoniseala lui şi drepturile pe care le-a câştigat. Pretutindeni, în ziua de azi, mintea sceptică a omului a început să nu-şi mai dea seama că adevărata chezăşie a vieţii nu poate fi dobândită numai prin străduinţele proprii, oricât s-ar osteni de unul singur, că pentru asta trebuie ca toţi oamenii să se străduiască împreună, cu puteri unite. Dar odată şi odată trebuie să se împlinească sorocul, şi atunci această completă însingurare va lua sfârşit şi în aceeaşi clipă toţi se vor dumiri dintr-o dată cât de potrivnică firii era izolarea în care se ferecaseră. Asta va fi năzuinţa vremii, şi se vor minuna oamenii acelui veac cum de-au putut zăcea atâta timp în beznă, fără o zare de lumină. Şi tot atunci se va arăta pe cer semnul ce va înfăţişa pe fiul omului... Dar până va sosi clipa aceea trebuie să nu lăsăm din mână steagul, şi măcar când şi când, fie chiar în împrejurări răzleţe, omul e dator să dea pildă, smulgându-se din izolarea şi înstrăinarea sa, pentru a săvârşi o încercare eroică, împletind o legătură de strânsă şi duioasă frăţietate între semeni, chiar dacă ar fi să treacă în ochii tuturor drept nebun. Trebuie neapărat să facă asta pentru ca măreaţa idee să nu se irosească..."

Şi aşa petreceam seară de seară în discuţii arzătoare ce ridicau sufletul în slavă. Părăsisem sindrofiile, din ce în ce mai rar călcam prin saloane; de altfel, nici nu mai eram, cum se zice, la modă. O spun fără să fac nimănui vreo vină, pentru că mă bucuram de aceeaşi dragoste din partea tuturor şi eram întâmpinat peste tot cu plăcere, dar trebuie să recunoaştem că moda este atotputernica stăpână, căreia toată lumea i se pleacă. Cât despre oaspetele meu de taină, ajunsese până la urmă să-mi câştige admiraţia nu numai pentru strălucitele comori ale minţii sale, ce-mi dădeau mereu prilej de încântare, dar şi pentru că-l simţeam frământat de ceva, îmi spunea parcă inima că pune la cale în sinea lui nu ştiu ce ispravă măreaţă. La rândul lui, de bună seamă, îi plăcea faptul că nu arătam niciun fel de curiozitate, că nu încercam să-l trag de limbă, ferindu-mă, dimpotrivă, să mă dau în vorbă,

măcar pe departe, despre ceea ce ţinea ascuns într-însul. Totuşi, de la o vreme, am băgat de seamă că şi dânsul ardea de dorinţa de a-mi împărtăşi unele lucruri. Cel puţin cam la o lună, după ce-mi intrase pentru întâia oară în casă, era chiar evident. „Ştii, mi-a spus într-o zi, la noi în oraş lumea este din cale-afară de curioasă şi a început să fie intrigată, se miră că vin atât de des pe la dumneata; nu-i nimic, în curând totul o să se lămurească.” Uneori se întuneca din senin, muncit de o nelinişte cumplită, dar, mai totdeauna, se scula atunci numaidecât şi pleca. Alteori se uita la mine lung, pătrunzător. „Uite, acum o să-mi spună ce are pe suflet”, mă gândeam, dar el se răzgândea între timp şi începea să vorbească despre cine ştie ce lucru banal şi din cale-afară de cunoscut. Câteodată mi se plângea de dureri de cap. Într-o zi, după ce a vorbit cu însufleţire multă vreme, l-am văzut pălind deodată. Trăsăturile i s-au încordat şi a rămas cu ochii pironiţi asupra mea.

— Ce aveţi, nu vă simţiţi bine? l-am întrebat eu. Tocmai mi se văitase că-l doare capul.

— Ştii... eu... am ucis un om.

Zâmbea, dar era galben la faţă ca un mort. „De ce o fi zâmbind?” mi-a fulgerat prin gând înainte de a fi apucat să mă dezmeticesc. Am pălit la rândul meu şi am dat un strigăt:

— Ce-aţi spus?

— Vezi, mi-a fost greu pân-am rostit primul cuvânt, a adăugat cu o fluturare de surâs, dar de astă dată cred c-am păşit pe drumul cel bun. Deci, mai departe.

Multă vreme nu mi-a venit să-l cred şi n-am pus niciun temei pe cuvintele sale, decât după ce trei zile în şir a venit la mine şi mi-a povestit totul în amănunţime. Întâi mi s-a părut că-şi pierduse minţile, ca până la urmă să mă conving, îndurerat şi încremenit de uimire, că spunea adevărul. Cu paisprezece ani în urmă, oaspetele meu săvârşise o crimă amarnică şi o cutremurătoare nelegiuire, ridicând zilele unei tinere şi frumoase doamne, văduvă de moşier, care avea la noi în oraş o casă, unde trăgea de câte

ori venea de la moşie. Era îndrăgostit de ea şi-i mărturisise patima ce-l stăpânea, căutând s-o înduplece a se mărita cu dânsul. Doamna avea însă inima zălogită, iubea un alt bărbat, un ofiţer superior, boier de viţă, care se întâmplă tocmai să fie într-o campanie şi pe care abia-l aştepta să se întoarcă. Aşa stând lucrurile, cererea lui în căsătorie întâmpinase o împotrivire nestrămutată şi văduva îl rugase să nu mai vină pe la dânsa. Încetase deci s-o mai vadă; în schimb, cunoscând toată orânduirea locuinţei, într-o noapte, pătrunse tiptil în grădină şi, cu o îndrăzneală neasemuită, se strecurase în casă ei prin acoperiş, fără să ţină seamă că în orice clipă putea să dea cineva peste el. Adesea însă, fărădelegile săvârşite cu asemenea cutezanţă se întâmplă să izbutească mai lesne decât altele. Aşadar, după ce se furişase în casă printr-o ferestruică a podului, coborâse scara ce ducea spre odăile de locuit, ştiind că slugile uită descuiată uşa de jos. Se bizuise deci pe neglijenţa lor şi nu se înşelase. Orbecăind pe întuneric, luase în şir încăperile până ajunsese în dormitor, unde se afla o candelă aprinsă. Ca un făcut, cele două cameriste, care de obicei rămâneau în apropierea stăpânei peste noapte, plecaseră fără ştirea ei în vecini, la cineva care-şi serba onomastica. Celelalte slugi se culcau la parter, fie în bucătărie, fie în odaia lor. În clipa când a intrat în iatac şi a văzut-o pe iubita lui adormită, i s-a învâlvorat din nou patima şi, cu sufletul înveninat de gelozie, s-a simţit cotropit de o dorinţă năprasnică de răzbunare. Aproape fără să-şi dea seama ce face, ca un om beat, s-a apropiat de pat şi i-a împlântat în inimă un pumnal. Biata femeie nici n-a mai apucat să dea un ţipăt. Pe urmă, cu un sânge rece mârşav şi cu o diavolească iscusinţă, a potrivit totul în aşa fel ca bănuiala să cadă asupra oamenilor din casă: i-a şterpelit mai întâi punga cu bani, a descuiat apoi scrinul cu cheile găsite sub pernă şi a mai furat şi de acolo câteva lucruri la întâmplare, ca o slugă nepricepută, lăsând adică hârtiile de valoare şi mulţumindu-se numai cu gologanii şi câteva giuvaieruri de aur, mai arătoase, fără a băga în seamă altele mai mici, dar mult mai de preţ.

N-a plecat însă fără să fi luat cu sine şi o amintire, despre care voi avea prilejul să vorbesc mai încolo. A şters-o afară la fel cum intrase. Nici a doua zi, când toată lumea a fost în picioare, şi nici după aceea nimeni n-a bănuit vreodată cine era adevăratul ucigaş! De altfel, nici nu apucase să afle cineva de dragostea lui, fiindcă era un om tăcut din fire, scump la vorbă şi nu avea prieteni faţă de care să-şi fi deschis inimă. Toţi îl socoteau o cunoştinţa oarecare de-a răposatei, nu chiar atât de apropiată, deoarece în ultimele două săptămâni nici nu-i mai călcase în casă. Din capul locului a căzut bănuiala pe un slujitor iobag, anume Piotr. Cu atât mai mult cu cât împrejurările erau împotriva lui. Răposata, care era îndatorată să dea un flăcău pentru oştire din rândul ţăranilor de pe moşia sa, avea de gând, după cum ea însăşi mărturisise, să-l trimită pe Piotr la cătănie, fiindcă era holtei şi cam nărăvaş din fire. Argatul ştia şi el treaba asta. Lumea îl auzise chiar amenințând la cârciumă, întărâtat de băutură, c-o să-şi omoare stăpâna. Cu două zile înainte de crimă fugise de acasă şi stătuse ascuns undeva în oraş, nu se ştie unde. A doua zi după nenorocire, nişte oameni dăduseră peste el, beat mort, în drum, la marginea târgului. Avea asupra lui un cuţit şi palma dreapta mânjită cu sânge. Ce-i drept, bietul năpăstuit o ţinea una şi bună, zicând că-i cursese sânge din nas, dar cine să-l creadă! Slujnicele, la rândul lor, au mărturisit că fuseseră la o petrecere şi că uşa de la intrare rămăsese deschisă până la înapoierea lor. Mai erau încă şi alte dovezi asemănătoare, în numele cărora argatul a fost arestat, deşi nu se ştia, bietul cu niciun păcat pe suflet. Şi, după ce l-au băgat la închisoare, i s-a făcut proces, ca după o săptămână împricinatul să cadă bolnav la pat şi să-şi sfârşească zilele la spital, fără să-şi fi venit în simţiri. Drept care s-a închis dosarul, şi procesul n-a mai avut nicio urmare, aşa încât judecătorii, autorităţile, toată lumea din oraş a rămas încredinţată că într-adevăr ucigaşul nu putea fi decât argatul decedat. Atunci a început canonul.

Oaspetele de taină, cu care între timp legasem prietenie,

mi-a povestit că în primele zile a avut şi nu prea mustrări de cuget. Multă vreme, ce-i drept, i-a părut rău după femeia iubită; îl durea gândul că nu mai era în viaţă şi că, ucigând-o, odată cu ea ucisese şi dragostea lui, fără să fi stins în acelaşi timp şi focul ce-i mistuia inima. Niciodată însă nu se căise pentru sângele nevinovat pe care-l vărsase, ca şi când n-ar fi omorât cu mâna lui un om. Simţea că-şi pierde minţile numai când îşi închipuia că fiinţa jertfită de el ar fi putut să ajungă în braţele altui bărbat, şi vreme îndelungată a socotit că nu era posibil să facă altfel. În primele zile după săvârşirea omorului s-a frământat din pricina argatului iobag care fusese arestat, dar boala şi apoi moartea acestuia au avut darul să-l liniştească; pe cât se părea, omul nu murise de spaimă sau pentru că fusese arestat (aşa cel puţin judeca el pe atunci), ci fiindcă-l răzbise răceala în noaptea când, după ce fugise de la stăpâna lui, zăcuse beat mort în drum până în zori pe pământul jilav. Banii şi giuvaierurile furate nu-i împovărau câtuşi de puţin cugetul, deoarece nu săvârşise jaful ca să-şi umple buzunarele (privind lucrurile tot din punctul lui de vedere de atunci), ci ca să încurce firele cercetărilor. Nu era vorba de o sumă prea mare şi, de altminteri, s-a şi grăbit să înzestreze cu ea, rotunjind-o cât a putut mai mult, azilul de bătrâni care tocmai luase fiinţă la noi în oraş. Prin această danie nădăjduia să-şi împace cugetul şi curios e că, într-adevăr, a izbutit să-şi uşureze sufletul de povară pentru o bună bucată de timp. Asta am aflat-o chiar din gura lui. După aceea, a căutat să-şi facă necontenit de lucru, îndeplinindu-şi slujba cu o nepregetată sârguinţă, ba chiar a cerut să i se încredinţeze o sarcină pe cât de spinoasă, pe atât de grea, care i-a dat de furcă doi ani încheiaţi, şi, având o voinţă de fier, a izbutit să uite aproape cu totul cele întâmplate, iar dacă i se întâmpla câteodată să-i răsară trecutul în minte, se silea să-şi abată gândurile aiurea. S-a străduit apoi să facă numai bine în jur, a întocmit şi a înzestrat cu sume mari de bani tot felul de aşezăminte folositoare de la noi din oraş, încât ajunsese să fie cunoscut în amândouă capitalele şi chiar să fie ales,

atât la Moscova, cât şi la Petersburg, în rândul eforilor ce chiverniseau o seamă de societăţi filantropice. Încetul cu încetul însă, nelinişti chinuitoare, cărora în zadar căuta să li se împotrivească, au început a-l bântui. Tocmai atunci s-a întâmplat să întâlnească o fată frumoasă şi isteaţă şi, plecându-i, s-a şi însurat cu ea. Spera să poată lua viaţa de la capăt şi, străduindu-se din toată inima să-şi împlinească datoriile ce le avea faţă de nevastă şi de copii, să scape de tristeţea unui trai singuratic şi de umbrele trecutului. Aşteptările lui însă s-au dovedit înşelătoare. Un gând sâcâitor a început a-i sfredeli cugetul încă din prima lună de căsnicie: „Soţia mea mă iubeşte, ce-i drept, dar ce-ar fi să afle adevărul?” Iar mai apoi, când a purces grea şi s-a grăbit să-l bucure împărtăşindu-i vestea, s-a simţit şi mai tulburat: „Cum pot să dau viaţă unei fiinţe noi, când am luat altei fiinţe zilele?” Copiii veneau unul după altul şi, odată cu naşterea lor, îl copleşeau gândurile: „Cum o să am puterea să-i iubesc, să-i cresc, să le luminez mintea, cum aş putea îndrăzni să le vorbesc despre virtute, când mâinile mele sunt pătate cu sânge omenesc?” Avea nişte drăgălaşi de copii, că toată ziua ar fi stat să-i dezmierde, şi totuşi: „Nu mă lăsa inima să privesc chipurile lor senine şi neprihănite, nu mă simţeam vrednic de atâta fericire”. Făptura răpusă cu mâinile lui, viaţa ei secerată în floare, sângele care cerea să fie răzbunat începură să nu-i mai dea pace o clipă, ţinându-se pas cu pas după dânsul, ca nişte vedenii fioroase şi ameninţătoare. Vedenii cumplite îl chinuiau şi-n somn. Fiind însă, aşa cum am spus, un om tare, multă vreme s-a perpelit aşa fără să crâcnească. „Poate că suferinţa îndurată în tăcere îmi va spăla până la urmă păcatul”, chibzuia în sinea lui. Se înşela amarnic şi de astă dată; cu cât trecea timpul, cu atât canonul era mai necruţător. Toată lumea îi purta respectul pentru binefacerile lui, deşi se temea de el, fiindcă umbla tot încruntat şi ursuz, dar pe măsură ce se vedea crescând în ochii tuturor, mai aprig se zbuciuma în adâncul sufletului, încât aproape că nu mai putea să îndure. Mi-a mărturisit că uneori îi venea să-şi curme viaţa. Mai târziu însă i-a

încolţit un alt gând în minte, a prins să urzească în taină un vis care la început i s-a părut atât de nesăbuit, încât nu vedea cum l-ar fi putut aduce la îndeplinire, dar care, pe zi ce trecea, prindea rădăcini tot mai adânci în el. Îi căşunase, adică, să se scoale într-o bună zi, şi, ieşind în faţa mulţimii, să mărturisească în gura mare c-a omorât un om. Trei ani s-a tot frământat, urmărit de gândul acesta, punând la cale în fel şi chip cum să-l înfăptuiască. În cele din urmă, credinţa că mărturisindu-şi nelegiuirea se va uşura de povară şi va redobândi de-a pururi liniştea pierdută a pus cu totul stăpânire pe sufletul lui. În acelaşi timp însă se cutremura de groază numai când se întreba cum să dea în vileag adevărul? Tocmai atunci a avut loc duelul meu. „A fost destul să mă uit la dumneata, ca să-mi calc pe inimă”, mi s-a destăinuit el. îl priveam fără să scot un cuvânt.

— Cum se poate, am strigat deodată, ridicând braţele spre cer, un lucru de nimic ca ăsta să fie în stare să trezească în sufletul dumitale o hotărâre atât de covârşitoare?

— Nu uita că hotărârea asta s-a plămădit în mine timp de trei ani, mi-a răspuns el, nu mai lipsea decât imboldul care s-o pună în mişcare, şi-acest imbold mi l-a dat acest lucru de nimic, cum zici dumneata. Te-am văzut şi, văzându-te, m-am mustrat în sinea mea şi te-am invidiat, a adăugat el cu asprime.

— N-o să te creadă nimeni, am clătinat eu din cap, doar au trecut paisprezece ani de atunci!

— Am dovezi temeinice. E de ajuns să le înfăţişez. M-au podidit lacrimile şi l-am îmbrăţişat.

— Un singur lucru te-aş ruga să-mi spui, a urmat el (ca şi cum de cuvântul meu ar fi atârnat totul!), ce să fac cu soţia, cu copiii? Biata femeie, mi-e teamă să nu se prăpădească de durere, iar copiii – cu toate că n-au să-şi piardă nici rangul şi nici averea – au să rămână toată viaţa odraslele unui ucigaş. Şi ce amintire, o, Doamne, ce amintire am să le las!

Nu găseam nimic să-i spun.

— Cum să mă despart de ei, să nu-i mai văd niciodată? Fiindcă n-am să-i mai văd niciodată!

Am rostit în gând o rugăciune şi m-am ridicat în picioare. Tremura sufletul în mine.

— Şi atunci? m-a întrebat el.

— Du-te şi mărturiseşte-ţi păcatul în faţa oamenilor. Totul pe lume este trecător, singur adevărul e veşnic. Copiii au să se facă mari şi atunci au să-şi dea seama de toată măreţia faptei dumitale.

La plecare, hotărârea lui părea nestrămutată. După aceea însă, timp de două săptămâni, seară de seară a tot venit pe la mine: pregeta mereu, nu găsea destulă tărie în el. Mult m-a mai chinuit în vremea asta! Uneori părea pe deplin hotărât şi-mi vorbea cu lacrimi în glas:

— Ştiu că din clipa când voi da totul pe faţă, raiul îşi va deschide porţile pentru mine, şi le va deschide fără nicio zăbavă. De paisprezece ani viaţa mea e un iad. De astă dată vreau să-mi ispăşesc păcatul. Voi îndura cu supunere suferinţa şi voi începe o viaţă nouă. Poţi cutreiera lumea cu minciuna în suflet, dar de întors nu te mai poţi întoarce îndărăt. Azi nu numai pe aproapele meu, dar nici chiar pe copiii mei nu mă lasă inima să-i iubesc. Doamne, copiii mei! Poate c-au să-şi dea seama cândva cât m-am chinuit şi n-au să mă osândească! Nu în forţă, ci în dreptate sălăşluieşte Dumnezeu.

— Nu se poate să nu înţeleagă cât de vitează-i fapta dumitale, îl mângâiam eu, dar nu acum, neapărat mai târziu îşi vor da seama că ai slujit dreptatea, adevărul ceresc, care-s mai presus de orice...

Pleca mai liniştit, dar a doua zi venea iarăşi, palid la faţă de mânie, şi mă lua în primire ironic:

— De câte ori vin la dumneata, te uiţi atât de curios la mine, ca şi cum m-ai întreba: „Tot n-ai făcut nimic?” Aşteaptă, nu te grăbi să mă dispreţuieşti. Nu-i chiar atât de uşor cum ţi se pare. S-ar putea, totuşi, să nu fac pasul acesta. Sper că n-ai să mă denunţi...

Nu numai că nu mi-aş fi îngăduit să-i arăt o curiozitate ce nu-şi avea locul, dar nici măcar să-mi ridic ochii la

dânsul nu cutezam. Mă simţeam stors de puteri, ca după o boală grea, şi sufletul meu era mereu înlăcrimat. Îmi pierise până şi somnul.

— Adineauri m-am despărţit de soţia mea, îmi mărturisea el. Ştii dumneata ce înseamnă o soţie? La plecare ştrengăruşii mi-au strigat: „La revedere, tăticule, vino repede înapoi, să citim împreună Revista copiilor”. Nu, dumneata nu poţi să înţelegi asta! Nenorocirea altuia nu sădeşte în mintea nimănui înţelepciunea.

Îi scânteiau ochii şi-i tremurau buzele. A izbit cu pumnul de au sărit toate lucrurile de pe masă. De felul lui îl ştiam un om potolit; niciodată până atunci nu-l văzusem ieşindu-şi din fire.

— Trebuie neapărat s-o fac? a strigat el. Crezi într-adevăr că trebuie? Nimeni n-a fost osândit, nimeni nu putrezeşte în ocnă din pricina mea, argatul a murit de moarte bună. Iar sângele, sângele l-am răscumpărat prin atâta canon şi suferinţe! De altfel, nici n-au să mă creadă, n-au să pună niciun temei pe dovezile aduse de mine. Trebuie totuşi să mărturisesc, trebuie într-adevăr? Sunt gata să-mi ispăşesc până la capăt nelegiuirea, numai să nu-mi nenorocesc soţia şi copilaşii! Este oare drept să-i trag în prăpastie după mine? Nu ne înşelăm cumva? Unde este adevărul? şi apoi, oamenii vor şti oare să-l înţeleagă şi să-l preţuiască precum se cuvine, sunt ei în stare să-l recunoască?

„Doamne, m-am gândit eu, tot îi mai pasă încă de părerile lumii!” Mi-era aşa milă de el, că i-aş fi împărtăşit cu dragă inima soarta să fi ştiut că-i pot aduce vreo uşurare. Părea cuprins de o deznădejde fără margini. Îmi dădeam seama că nu minţea, şi sufletul meu viu s-a cutremurat înţelegând ce înseamnă să iei o asemenea hotărâre.

— Spune-mi, ce să fac? Soarta mea e-n mâinile dumitale! a strigat el din nou.

— Du-te şi mărturiseşte... am şoptit eu.

Simţeam că mi se frânge glasul, şi totuşi am rostit toate cuvintele răspicat. Şi luând de pe masă Sfânta Scriptură în

tălmăcirea rusă, am deschis-o la Evanghelia lui Ioan, capitolul XII, versetul 24:

„Amin, amin, grăiesc vouă, grăuntele de grâu, când cade în pământ, dacă nu moare, rămâne stingher; iar dacă moare, aduce multa roadă.” Citisem versetul acesta cu puţin înainte de venirea lui.

L-a citit şi el. „Aşa e”, a recunoscut el cu un zâmbet amar. A tăcut câteva clipe, apoi a adăugat: „Găseşti nişte lucruri în cărţile astea că rămâi uluit. E aşa de simplu să le vâri în ochii altora... Dar cine le-a scris? Oamenii? Nu cred!”

— Sfântul Duh, i-am răspuns eu.

— Nu te costă nimic s-o spui, a zâmbit el din nou, de astă dată însă cu un fel de ură parcă.

Am luat iarăşi cartea, am deschis-o şi i-am arătat Epistola către evrei, capitolul X, versetul 31. Am citit: „Înfricoşat lucru este să cădem în mâinile lui Dumnezeu cel viu!”

Citind, a tresărit înfiorat şi a azvârlit cartea pe masă.

— Cutremurătoare cuvinte! Ai ştiut într-adevăr ce să alegi. S-a sculat apoi în picioare. Rămâi cu bine, a adăugat el, s-ar putea să nu mai vin niciodată... o să ne întâlnim în rai. Sunt paisprezece ani, vasăzică, de când am căzut „în mâinile viului Dumnezeu”, aşa se cheamă aceşti paisprezece ani. Mâine am să mă rog de mâinile acestea să mă dezlege...

Aş fi vrut să-l iau în braţe să-l sărut, dar n-am îndrăznit: era încruntat la faţă şi avea o privire grea. L-am lăsat să plece. „Doamne, a izbucnit un glas înlăuntrul meu, unde s-a dus omul ăsta?” şi, căzând în genunchi în faţa icoanei, am plâns şi m-am rugat pentru el la Sfânta născătoare, ocrotitoarea noastră, şi degrabă ajutătoare tuturora. Am stat aşa în rugăciune, cu lacrimile pe obraz, o jumătate de ceas. Era târziu, aproape de miezul nopţii, când uşa s-a deschis deodată şi m-am pomenit cu el din nou în odaie. Nu ştiam ce să cred.

— Unde-ai fost? l-am întrebat.

— Mi se pare c-am uitat ceva... a murmurat el... o

batistă... Dar chiar dacă n-am uitat nimic, lasă-mă să mă odihnesc puţin pe scaun...

S-a aşezat. Rămăsesem în picioare în faţa lui.

— Şezi şi dumneata, m-a poftit el.

Preţ de vreo două minute, niciunul dintre noi n-a mai spus nimic; stătea aşa şi se uita la mine; într-un târziu, a zâmbit – mi s-a întipărit de-a pururi în minte surâsul lui de atunci – şi, sculându-se de pe scaun, m-a strâns cu putere la pieptul său şi m-a sărutat...

— Adu-ţi aminte cum am venit din nou la tine astă-seară, mi-a spus. Niciodată, auzi, niciodată să nu uiţi asta!

Pentru prima oară de când ne cunoşteam mă tutuise. A deschis apoi uşa şi a plecat. „Mâine, deci”, mi-am zis eu atunci în gând.

Şi aşa a fost. Habar n-aveam că a doua zi îşi sărbătorea ziua de naştere. Cum de la o vreme nu prea ieşeam în lume, n-aveam de unde să ştiu. În fiecare an, cu prilejul acesta, avea zaiafet mare acasă, aproape tot oraşul se strângea la el. La fel s-a întâmplat şi în anul acela. După masă a venit în mijlocul musafirilor cu o hârtie în mână, un raport îndreptat către mai-marii săi. Şi cum şeful lui se afla printre oaspeţi, a dat citire de faţă cu toţi înscrisului prin care arăta din fir-a-păr cum săvârşise omorul. „Dumnezeu mi-a luminat sufletul, spuse el în încheiere, şi, ca un nelegiuit ce sunt, cu vrerea mea mă surghiunesc dintre oameni, căci vreau să-mi ispăşesc păcatul!” A adus apoi şi a aşezat pe masă mărturiile prin care socotea să-şi dovedească vinovăţia şi pe care le păstrase cu grijă timp de paisprezece ani: medalionul şi crucea desprinse de la gâtul victimei şi cele câteva bijuterii de aur pe care le furase ca să abată aiurea bănuielile; medalionul cuprindea chipul logodnicului răposatei. Pe lângă lucrurile acestea mai erau acolo un carnet de însemnări şi două scrisori: una din partea logodnicului, care-i dădea de ştire c-o să se întoarcă în curând, şi răspunsul pe care victima tocmai se apucase să-l scrie şi-l lăsase neisprăvit pe masă, cu gândul c-o să-l trimită a doua zi la poştă. Ce-l făcuse oare să ia cu sine scrisorile? Şi pentru ce păstrase paisprezece ani

încheiaţi aceste mărturii, când mai cuminte ar fi fost să le distrugă? Să vedeţi însă ce s-a întâmplat: oaspeţii au rămas încremeniţi de uimire şi s-au înfiorat de spaimă, dar nimeni nu i-a dat crezare, deşi toată lumea l-a ascultat până la capăt cu luare-aminte. L-au ascultat însă ca pe un bolnav şi, la câteva zile după aceea, tot oraşul îl căina, zicând că bietul om se smintise. Cu toate astea, autorităţile şi justiţia s-au văzut silite să dea curs mărturisirilor lui, trăgându-l la judecată, dar după câteva zile cercetările au fost întrerupte, pentru că, deşi lucrurile şi scrisorile înfăţişate dădeau de gândit, numai pe temeiul lor – chiar dacă într-adevăr erau ale răposatei – nu putea fi osândit. De altfel, n-ar fi fost de mirare să i le fi încredinţat chiar ea cu mâna ei. După câte am aflat mai apoi, prietenii şi familia victimei le recunoscuseră ca fiind ale ei, aşa că dinspre partea asta nu mai încăpea nicio îndoială. Nici de astă dată, aşadar, procesul nu s-a judecat. Cinci zile mai apoi s-a răspândit vestea că nenorocitul era greu bolnav şi că nu se ştia dacă mai scapă cu viaţă. Ce-a avut, n-aş putea să spun, pe câte se pare suferea de inimă, dar, la stăruinţele soţiei şi după o amănunţită cercetare, medicii chemaţi la un consult au descoperit că nici creierul nu era zdravăn. Eu, bineînţeles, n-am suflat un cuvânt, deşi toată lumea, curioasă, căuta să mă tragă de limbă, iar când mi-am mărturisit dorinţa de a-l vedea, am întâmpinat o statornică împotrivire, mai ales din partea soţiei sale. „Dumneata l-ai scos din minţi, m-a luat ea la rost. Şi aşa era ursuz de felul lui, iar în ultima vreme toată lumea a băgat de seamă că nu e în apele lui şi că are tot felul de ciudăţenii. Nu mai lipseai decât dumneata ca să-l faci din om neom! Atâta l-ai descântat, că i-ai zăpăcit minţile; o lună întreagă, zi şi noapte, când îl căutai, era la dumneata acasă.” Şi ce credeţi? Nu numai soţia lui, dar tot oraşul mă trăgea la răspundere: „Numai dumneata eşti vinovat”. Ce puteam să le spun? În sufletul meu mă bucuram, fiindcă pentru mine boala care se abătuse asupra lui era o mărturie vădită a îndurării lui Dumnezeu faţă de cel care singur se înfierase şi tot singur căutase să-şi ia pedeapsa.

Nu puteam să cred că este nebun. În sfârşit, mi-au îngăduit să dau ochii cu dânsul; el însuşi ceruse stăruitor să mă vadă, ca să-şi ia rămas-bun de la mine. Când am intrat în odaie, mi-am dat seama că nu numai zilele, dar până şi ceasurile îi sunt numărate. Era slab, gălbejit, îi tremurau mâinile şi sufla greu; privirea, în schimb, îi era senină şi plină de duioşie.

— S-a făcut! mi-a spus el. Te aştept de atâta timp; de ce n-ai venit până acum?

Nu i-am spus că familia lui mă oprise să-l văd.

— Iată că Dumnezeu s-a milostivit de mine şi mă cheamă la el. Ştiu c-am să mor, dar pentru întâia oară, după atâta amar de ani, sufletul meu e din nou fericit şi împăcat. Raiul mi-a deschis porţile din clipa când am făcut ce trebuia să fac. Acum inima mi-a dat slobozenie să-mi iubesc şi să-mi sărut copiii. Nici ei nu vor să mă creadă, aşa cum nu m-a crezut nimeni, nici nevasta, nici oamenii legii, şi nici n-au să pună vreodată temei pe spusele mele. E cea mai bună dovadă că Domnul s-a milostivit de odraslele mele. Am să mor, şi numele ce-l vor moşteni va rămâne fără de pată. Îl simt acum pe Dumnezeu în mine şi sufletul mi-e slăvit ca în rai... mi-am împlinit datoria...

Abia putea să vorbească, mereu i se tăia răsuflarea, dar în acelaşi timp îmi strângea mâna cu nădejde şi ochii îi ardeau în cap. N-am putut să schimbăm multe cuvinte, căci soţia lui îşi făcea mai tot timpul de lucru la dânsul în odaie. A mai apucat totuşi să-mi şoptească:

— Îţi mai aduci aminte cum am venit din nou la tine, atunci, în toiul nopţii? Îţi mai aminteşti că ţi-am spus să nu uiţi niciodată împrejurarea asta. Ştii de ce mă întorsesem? Ca să te omor!

M-am cutremurat.

— După ce am plecat de la tine, am rătăcit multă vreme pe străzi în miez de noapte, luptându-mă cu mine însumi. Şi deodată m-am simţit cuprins de o ură cumplită împotriva ta. „Sunt în puterea lui, e singurul meu judecător şi nu pot pregeta să-mi fac mâine osânda, fiindcă el ştie tot.” Nu mă temeam că ai putea să mă dai în vileag

(nici prin gând nu mi-ar fi trecut una ca asta), dar îmi ziceam: „Cum o să mai îndrăznesc să mă uit în ochii lui dacă nu mă duc să mă denunţ de bunăvoie?” Chiar dacă te-ai fi aflat în cine ştie care parte a lumii, peste mări şi ţări, numai faptul că eşti în viaţă mi s-ar fi părut din cale afară de chinuitor! Cu niciun chip n-aş fi putut să mă împac cu gândul că trăieşti, cunoscând totul despre mine, şi că mă judeci. Te uram ca şi cum tu ai fi fost singurul vinovat. M-am înapoiat atunci la tine, ştiind că ai pe masă un pumnal... Te-am poftit să te aşezi şi am stat aşa în cumpăna preţ de un minut. Dacă te-aş fi ucis, eram fără îndoială pierdut: mi-aş fi sfârşit zilele la ocnă pentru omor, chiar dacă n-aş fi pomenit nimic despre crima mea din trecut. Prea puţin însă îmi păsa de asta atunci, nici nu voiam să mă gândesc la asta. Te uram şi-mi căşunase cu tot dinadinsul să mă răzbun pe tine pentru toate câte mi-a fost dat să pătimesc. Dar până la urmă satana a fost biruit în sufletul meu de stăpânul ceresc. Totuşi, să ştii că niciodată n-ai fost mai aproape de moarte ca în noaptea aceea...

O săptămână mai târziu şi-a dat obştescul sfârşit. Tot oraşul a mers după sicriul lui, petrecându-l la locul de veci. Protoiereul a rostit o cuvântare înduioşătoare. Lumea vorbea cu întristare despre boala cumplită care-i curmase înainte de vreme firul vieţii. Iar după înmormântare, nu mai avea nimeni ochi să mă vadă, ba mulţi chiar mi-au închis uşa. Totuşi, unii – deocamdată numai câţiva, mai apoi însă din ce în ce mai mulţi – au început să pună oarecare temei pe mărturisirile sale. Ba unul, ba altul venea pe la mine, încercând a mă iscodi, cuprins de curiozitate şi cu o mulţumire ascunsă: mult se mai bucură muritorii când un om drept cade-n păcat! N-a fost chip să scoată însă nimic de la mine; de altfel, după o bucată de vreme, am plecat pentru totdeauna din oraş. Cinci luni mai târziu, Dumnezeu m-a învrednicit să apuc drumul cel drept şi smerit al schimniciei, binecuvântând destinul care m-a luminat şi mi-a călăuzit paşii. Iar pe robul lui Dumnezeu Mihail l-am pomenit până în ziua de azi în toate

rugăciunile mele.

Capitolul III

DIN VORBELE ROSTITE DE STAREŢUL ZOSIMA ŞI DIN ÎNVĂŢĂTURILE SALE

e) Monahul rus şi menirea ce s-ar cădea s-o aibă

Sfinţi părinţi şi învăţători, vă întreb, ce este călugărul? În zilele noastre, oamenii luminaţi rostesc uneori în batjocură numele ăsta, alteori chiar în gura lor pare a fi o vorbă de ocară. Cu cât trece timpul, şi mai vârtos se întâmpla asta. Căci din păcate, vai, sunt destui trântori, destui stăpâniţi de dorul bucatelor şi de poftele trupului, destule haimanale dezmăţate şi printre feţele călugăreşti! Oamenii luminaţi şi de lume îi arată cu degetul: „Sunteţi nişte trândavi, nişte mădulare prisoselnice ale obştii, nişte milogi neobrăzaţi, deprinşi a trăi din osteneala altora!” Şi cu toate acestea câţi călugări smeriţi şi blajini caută cu însetare singurătatea şi nu au altă râvnă în sufletul lor decât să se roage fierbinte în tăcere lui Dumnezeu! Despre aceştia oamenii luminaţi nu suflă un cuvânt, binevoind a-i trece sub tăcere, dar mult s-ar mai minuna cei cu multă ştiinţă de carte să mă audă mărturisind că poate tocmai în mijlocul acestor blajini şi cucernici, care nu doresc altă nevoinţă în sinea lor decât să se roage în sihăstrie, stă izbăvirea pământului rus în tot cuprinsul lui! Despre aceştia cu drept cuvânt se poate spune că sunt pregătiţi pentru „ziua şi ceasul acela”. Până atunci, ei păstrează în sihăstria lor chipul lui Hristos, plin de slavă şi nevătămat, în lumina neprihănită a cerescului adevăr, aşa cum ne-a fost lăsat moştenire de sfinţii părinţi ai bisericii, de apostoli şi mucenici, iar când va fi trebuinţă, ei vor şti să-l pună în faţa adevărului zăticnit al lumii acesteia. Măreaţă

idee! Şi steaua aceasta se va aprinde la răsărit.

Şi acum am să vă împărtăşesc credinţa ce o am despre menirea călugărului în lume. Să fie oare numai o trufaşă amăgire? Uitaţi-vă la mirenii care în deşertăciunea lor ar vrea să se ridice deasupra turmei păstorite de Dumnezeu. Nu vi se pare că ei schimonosesc chipul Domnului şi adevărul său? Aceia au ştiinţa de partea lor, dar ştiinţa se bizuie pe simţuri, iar sufletul – pe jumătatea mai aleasă a fiinţei omeneşti – este pus la popreală şi năpăstuit cu o aprigă mulţumire, aproape cu ură. În vremea din urmă tot mai mult proslăvesc libertatea, dar ce înseamnă, de fapt, această libertate a lor? Robia şi pieirea lor sufletească. „De ai nevoi, zic ei, îndestulează-le, căci deopotrivă eşti în drepturi cu puternicii lumii şi cu cei mai avuţi bogătaşi. Nu te sfii să ţi le îndestulezi, dimpotrivă, caută să le sporeşti”, iată învăţătura vremurilor de azi. Şi în ochii lor ea înseamnă libertatea. Dar unde duce până la urmă dreptul acesta de a-ţi spori nevoile? Cei bogaţi ajung nişte însinguraţi şi-şi lasă sufletul să se părăginească, iar cei săraci sunt cuprinşi de zavistie şi ucid, fiindcă li s-a dat dreptul, dar nu li s-a arătat în acelaşi timp mijlocul de a-şi îndestula nevoile. Se vorbeşte că oamenii se unesc tot mai strâns, între ei s-au împletit legături de frăţietate, căci au biruit depărtările, împărtăşindu-şi unii altora gândurile pe căile văzduhului. Să nu daţi, vai, crezământ acestei uniri! Înţelegând prin libertate sporirea şi grabnica îndestulare a nevoilor, ei îşi strică firea, făcând să se nască în sufletul lor puzderie de pofte zănatice şi fără de rost, însuşindu-şi cele mai deşarte deprinderi şi năravuri. Şi nu mai trăiesc decât pentru a se pizmui, a-şi îndestula pântecele şi a se făli. A petrece în ospeţe, a ieşi în lume, a avea caleşti, ranguri mari şi robi care să te slujească a ajuns în vremea de azi o nevoie covârşitoare, mai presus chiar decât viaţa, cinstea şi iubirea de oameni, care cu dragă inimă îi sunt jertfite. Nu-i de mirare că unii îşi pun capăt zilelor pentru ea. La fel se întâmplă şi cu cei care nu sunt bogaţi, iar cei lipsiţi de mijloace caută deocamdată să-şi înece în beţie neputinţa de a-şi împlini nevoile. N-o să mai treacă mult însă, şi-n loc

de vin se vor îmbăta cu sânge, împinşi fiind pe calea aceasta. Şi atunci vă întreb: poate fi liber un om ca ăsta? Cineva, „un luptător pentru o idee”, mi-a mărturisit cândva că la închisoare, nemaiavând niciun fir de tutun, atâta s-a canonit din pricina acestei oprelişti, încât ar fi fost gata să se lepede chiar şi de „ideea” pe care o slujea în schimbul tutunului. Şi totuşi l-am auzit spunând: „Mă duc să lupt pentru binele omenirii”. Unde să se ducă şi de ce putea fi în stare un om ca ăsta? De o vitejie de o clipă doar, pentru că nu văd cum ar fi putut să îndure multă vreme suferinţa. Să ne mai mirăm atunci dacă, în loc de a cuceri libertatea, oamenii au căzut în robie? şi că, în loc de a se osteni pentru iubirea frăţească şi unirea lor, au ajuns, dimpotrivă, să se rupă unii de alţii şi să se înstrăineze, precum spunea odată oaspetele meu de taină şi învăţătorul meu? Tocmai de aceea râvna de a sluji omenirea, ideea înfrăţirii tuturor şi a desăvârşirii lor se stinge treptat în lume, fiind privită cu un zâmbet zeflemitor. Şi pe drept cuvânt, căci trebuie să ne gândim: cum se poate dezbăra de năravurile sale şi unde poate să meargă cel care-a căzut rob poftelor sale, de vreme ce s-a obişnuit să-şi îndestuleze fără zăbavă atâtea nevoi pe care el însuşi le-a scornit? Ferecat cum este în singurătatea lui, nici nu-i mai pasă de ceilalţi. Aşa că dacă oamenii au ajuns să agonisească o mulţime de bunuri, în schimb li s-au împuţinat bucuriile.

Cu totul osebit este drumul monahicesc. Lumea îşi bate joc când aude de ascultare, de post şi de rugăciune, şi totuşi, ele sunt cărările ce duc spre adevărata libertate: prin ele izgonesc de la mine toate nevoile prisoselnice şi fără de niciun folos, pun zăbală voinţei celei spre deşertăciune şi trufie aplecate şi o biciuiesc prin ascultare, şi aşa, cu ajutorul lui Dumnezeu, voi dobândi libertatea duhului meu şi veselirea sufletului! Cine este, aşadar, mai vrednic să înalţe în lumină marea ta idee şi s-o slujească: bogatul zăvorât în singurătatea lui sau omul eliberat de tirania agoniselilor şi a năravurilor? Sunt unii care-i aduc mustrări monahului pentru că s-a răznit de lume: „Te-ai ferecat între zidurile mănăstirii ca să-ţi mântuieşti sufletul,

lăsând de izbelişte omenirea, căreia, în numele dragostei frăţeşti, s-ar cuveni a-i fi slujitor”. Veni-va însă ziua când vom vedea cine a slujit-o mai cu folos, sădind iubirea frăţească, între oameni! Ei sunt cei care s-au ferecat, nu noi, numai că nu-şi dau seama de asta! În trecut, din sânul nostru au ieşit călăuzitori ai poporului; de ce n-ar mai ieşi încă şi azi? Oamenii aceştia smeriţi şi blânzi, dedaţi cu postul şi cu tăcerea, se vor ridica odată şi odată şi vor porni la luptă pentru ideea cea măreaţă. Izbăvirea Rusiei se află în mâinile poporului său. Iar mănăstirea rusă a stat totdeauna alături de popor. Şi dacă astăzi poporul rus este însingurat, şi noi tot aşa suntem. Norodul împărtăşeşte credinţa noastră, şi un luptător care nu va purta credinţa în sufletul său nu va izbuti nimic la noi, în Rusia, oricât ar fi el de cinstit în inima lui şi de scăpărător ca minte. ţineţi minte ce vă spun. Poporul îl va întâmpina pe ateu şi-l va birui, şi atunci se va statornici o Rusie pravoslavnică pe deplin unită. Fiţi, aşadar, străjile acestui popor şi vegheaţi asupra sufletului său. Creşteţi-l în tăcere. Iată menirea voastră duhovnicească, fiindcă poporul este locaşul lui Dumnezeu.

f) Despre stăpâni şi slugi; dacă e cu putinţă ca stăpânul şi sluga să fie fraţi întru duh

O, Doamne, cine-i acela care spune că poporul e fără prihană? Văpaia ticăloşiei îl încinge ceas cu ceas, numai că scânteia ce-a aprins-o a sărit din tagma celor bogaţi, înstrăinarea s-a pripăşit, aşijderea, şi-n mijlocul poporului: din sânul lui ies la iveală chiaburii şi lipitorile satului; neguţătorul este tot mai ahtiat după onoruri, îşi dă ifose de om luminat, deşi abia dacă slomneşte buchiile, şi de aceea se îndărătniceşte ca un netrebnic a nesocoti datinele din bătrâni şi se ruşinează de credinţa strămoşească. I-a căşunat să stea alături de obrazele alese, cu toate că nu-i decât un mujic ticăloşit! Poporul e măcinat de patima beţiei şi nu se îndură a lepăda de la sine paharul cu vin. Când te gândeşti cât de hain se poartă cu ai săi, cu nevasta, ba chiar şi cu pruncii! Şi asta numai din pricina băuturii. Am văzut trudind prin fabrici copii de zece ani:

plăpânzi, piperniciţi, gârbovi şi dedaţi la rele. O încăpere în care abia puteai să-ţi tragi suflarea, vuietul maşinilor şi câtu-i ziulica de mare numai muncă şi iarăşi muncă, vorbe neruşinate şi peste toate beţia. Asta să-i fie oare hărăzit unui suflet de copil? Când el tocmai ar trebui să se bucure de lumina soarelui, să se joace ca toţi cei de-o seamă cu el, să vadă la tot pasul numai pilde frumoase, să aibă parte măcar de o fărâmă de dragoste. De aceea vă spun, cucernici monahi, asemenea lucruri nu se cade a mai dăinui pe faţa pământului, trebuie curmate în sfârşit suferinţele bieţilor copilaşi! Ridicaţi-vă deci fără zăbavă şi propovăduiţi aceste învăţături lumii. Şi totuşi, adevăr grăiesc vouă, Dumnezeu va mântui Rusia, căci, deşi norodul zace afundat în mlaştina păcatelor şi nu are tăria să-şi părăsească stricatele-i năravuri, el ştie totuşi că păcatul a fost osândit de Dumnezeu şi că, săvârşindu-l, cade-n greşeală; fiindcă norodul crede în Dumnezeu şi în puterea dreptăţii şi e în stare să verse lacrimi de căinţă. În timp ce mai-marii lumii s-au lepădat de aceste lucruri şi, bizuindu-se mai presus de orice pe ştiinţă, vor să înscăuneze dreptatea pe faţa pământului călăuziţi numai de făclia minţii lor şi nu de Hristos, ca odinioară; ba mai mult încă, au răspândit zvonul că nu există nici fărădelege, şi nici păcat. Şi aşa cum judecă el lucrurile, au dreptate: de vreme ce-l tăgăduiesc pe Dumnezeu, nu mai poate fi vorba de păcat. În Europa noroadele au început să se ridice cu arma în mână împotriva celor bogaţi, şi pretutindeni căpeteniile lor le îndeamnă la vărsare de sânge, arătându-le că mânia ce le umple sufletele e pe deplin întemeiată. Dar „blestemată-i mânia lor, căci crudă este”. Rusia însă mântuită va fi de Dumnezeu, aşa cum a mai fost şi-n alte vremuri. Mântuirea ei se află în sânul poporului său, în credinţa şi smerenia lui. Sfinţiile voastre, duhovnici şi dascăli, păstraţi cu grijă credinţa norodului. Căci ce vă spun nu este nălucire: toată viaţa am fost uimit de câtă cinstită şi aleasă demnitate sălăşluieşte în sânul marelui nostru popor! Am văzut-o eu însumi şi mi se cuvine deci s-o mărturisesc; am văzut-o şi m-am minunat, am desluşit-o

prin negura păcatelor în care poporul se zbate, am întrezărit-o sub înfăţişarea lui ticăloasă.

Sunt două veacuri de când zace încătuşat şi, totuşi, nici acum nu se îndeamnă să fie slugarnic; portul şi graiul lui au rămas slobode ca şi mai înainte. Nu este nici răzbunător, nici pizmaş. „Tu eşti de neam mare, bogat, deştept şi înzestrat – pare să-ţi spună – să-ţi dea Dumnezeu sănătate. Înţeleg să te respect, dar ştiu în acelaşi timp că şi eu sunt om. Înţeleg să te respect şi nu jinduiesc după bunurile tale. Şi-n felul acesta îmi dovedesc demnitatea mea omenească.” Chiar dacă nu spune aşa (fiindcă nu ştie încă s-o spună), aşa face de fapt. Am văzut cu ochii mei şi-am avut prilejul să-mi dau seama de asta. Nu ştiu dacă-mi veţi da crezământ, dar cu cât omul nostru din popor e mai sărac şi mai smerit, cu atât firea lui aleasă iese mai bine în vileag, şi ştiţi de ce? Pentru că cei groşi la pungă, chiaburii şi ciocoii din sat, sunt – cei mai mulţi – stricaţi şi putregăiţi până-n măduva oaselor. Mare, mare-i greşeala noastră, a monahilor, şi mult e vinovată nesăbuinţa şi nepăsarea noastră! Dar Dumnezeu va mântui făptura lui, căci Rusia noastră mare este prin smerenia ei. Mi-ar fi drag să văd – şi uneori parcă şi văd ca aievea – ce ne aşteaptă în viitor: veni-va ziua când cel mai netrebnic dintre bogătaşi se va ruşina de avuţiile lui faţă de cei lipsiţi de toate bunurile, şi când săracul, văzându-i ispăşenia, va înţelege şi cu dragă inimă îi va îngădui şi-i va plăti cu dezmierdare ruşinea ce-l cinsteşte. Aşa va fi sfârşitul, credeţi cuvântul meu, căci într-acolo ni se îndreaptă paşii. Egalitatea stă mai înainte de toate în demnitatea morală a oamenilor, şi lucrul ăsta nu va fi înţeles decât aici, la noi în ţară. Să se înfrăţească, şi atunci vor ajunge să trăiască laolaltă în bună frăţietate; dar atâta timp cât nu se vor înfrăţi nu vor şti să-şi împartă bunurile între ei. Să păstrăm deci chipul domnului nostru Hristos, şi el va străluci ca un nepreţuit diamant asupra lumii întregi... Amin, amin zic vouă!

Sfinţiile voastre, duhovnici şi învăţători, mi-a fost dat să trăiesc cândva o împrejurare ce mi-a adus lacrimi în ochi. Pe vremea când pribegeam prin ţară, ajungând în orăşelul

K., m-am întâlnit cu Afanasi, fosta mea ordonanţă; trecuseră opt ani de când mă despărţisem de dânsul. M-a zărit din întâmplare în piaţă şi, recunoscându-mă, n-a ştiut cum să vină mai repede la mine. Doamne, ce bucurie pe el! „Cum, dumneavoastră sunteţi, boierule? Văd bine oare, dumneavoastră să fiţi?” M-a luat la dânsul acasă. Între timp fusese lăsat la vatră, se însurase şi avea doi copii mici. Făcea negoţ pe picior, avea împreună cu nevastă-sa o tarabă în piaţă. Locuiau cu toţii într-o odăiţă sărăcăcioasă, dar curată şi primitoare. M-a poftit să şed, a pus samovarul şi-a trimis îndată după femeia lui, de-ai fi zis că era cine ştie ce zi mare pentru el fiindcă-i intrasem în casă. Mi-a adus copiii să-i văd şi m-a rugat: „Binecuvântaţi, Sfinţia voastră!” „N-am har să-i binecuvântez, căci nu sunt decât un călugăr de rând, i-am zis eu, dar am să mă rog lui Dumnezeu pentru ei; pe tine, Afanasi Pavlovici, şi aşa te pomenesc în toate rugăciunile mele, încă de atunci – ţi-aduci aminte, nu? – căci tot ce-a fost după aceea de la tine mi se trage.” Şi am căutat să-i lămuresc, aşa cum m-am priceput, cele întâmplate. Şi ce să vedeţi? Bietul om se tot uita la mine şi parcă nu-i venea să-şi creadă ochilor că eram într-adevăr eu, fostul lui ofiţer, arătând aşa cum arătam îmbrăcat în straie călugăreşti; în cele din urmă, l-a podidit plânsul. „De ce lăcrimezi, omule, l-am dojenit, să ştii că pururea am să te port în gândul meu; cuvine-se mai curând să te bucuri cu mine, fătul meu, căci luminoasă şi fericită e calea pe care am purces.” Abia dacă scotea câte un cuvânt, ofta întruna şi clătina din cap, uitându-se la mine cu duioşie. „Ce s-a făcut cu averea domniei voastre?” m-a întrebat el. „Am dăruit-o mănăstirii, i-am răspuns, căci acolo trăim cu toţi în obşte.” Am băut ceaiul şi m-am ridicat să-mi iau rămas-bun, şi numai ce-l văd că-mi aduce cincizeci de copeici pentru mănăstire, după care îmi îndeasă grăbit în mână încă un gologan de cincizeci: „Astă-i pentru domnia voastră, prinde bine la drum, în pribegie, boierule”. Am primit obolul, am făcut o plecăciune în faţa lui şi a femeii sale şi am plecat gândindu-mă fericit: „în clipa asta pesemne amândoi, unul acasă, iar celălalt

călător, suspinăm, dând din cap împăcaţi şi cu inima înveselită şi ne minunăm cum de-a făcut Dumnezeu să ne încrucişăm paşii”. De atunci nu l-am mai văzut niciodată. I-am fost stăpân, şi el mie slugă, şi iată că ne-am strâns în braţe cu drag, înduioşaţi, şi astfel între noi s-a încheiat minunata înfrăţire ce s-ar cădea să-i lege pe toţi oamenii. Am stat şi-am cugetat îndelung asupra acestei împrejurări, şi azi încă mă întreb: Să fie oare chiar aşa greu de crezut că această măreaţă şi curată înţelegere între oameni s-ar putea statornici pretutindeni pe meleagurile noastre când îi va fi sunat ceasul? Eu cred cu tot dinadinsul că se va statornici şi că se apropie ceasul acela.

Aş mai avea câte ceva să vă spun în legătură cu slugile. Odinioară, în tinereţe, mă oţăram adesea din pricina lor: ba că „bucătăreasa adusese la masă mâncarea prea fierbinte”, ba că „ordonanţa nu-mi periase cum trebuie hainele”. Cuvintele auzite în copilărie în gura dragului meu frăţior mi-au deschis însă ochii: „Sunt eu vrednic oare să mă slujească un om, şi se cuvine oare să-i poruncesc numai pentru că omul ăsta-i sărac şi fără carte?” Încă de pe atunci chibzuiam cu uimire cât de târziu ne vin în minte lucrurile cele mai simple şi mai bătătoare la ochi. Slugile au rostul lor în viaţă şi fără ele nu se poate, dar lasă şi fă în aşa fel ca sluga ta să aibă sufletul mai slobod decât dacă nu ţi-ar fi slujit ţie. De ce n-aş putea oare să-mi slujesc la rândul meu sluga, s-o slujesc aşa ca să-şi dea seama de asta fără nicio îngâmfare din partea mea şi nicio umbră de bănuială din partea ei? De ce nu m-aş apropia de ea şi de ce n-aş primi-o în sânul familiei, bucurându-mă în sinea mea c-am primit-o? E un lucru pe care-l cred cu putinţă chiar şi acum, dar odată şi odată, când omul nu-şi va mai căuta slugi ca în ziua de azi şi nu se va mai îndura să facă din aproapele său o slugă să-i muncească, ci, dimpotrivă, sufletul lui va râvni cu tot focul să-şi slujească semenii, după cuvântul Evangheliei, lucrul acesta va sta la temelia minunatei uniri sortite să-i lege pe oameni în timpul ce va să vină. De ce n-ar putea oare omul să-şi afle mulţumirea numai în fapte de vrednicie, cum ar fi lumânarea minţilor

şi milostenia faţă de alţii, iar nu în plăcerile josnice pe care şi le împlineşte azi: îndestularea stomacului, desfrâul, trufia şi lauda de sine? Când oare nu va mai jindui să se ridice deasupra altora şi când va înceta să-i pizmuiască? Să fie numai un vis? Ba nu, cred, dimpotrivă, cu tot dinadinsul că aşa o să fie şi mai cred aşijderea că ceasul se apropie. Râd unii şi alţii de mine şi mă tot iscodesc, întrebându-mă: când socotesc oare c-o să vină ceasul şi ce mă face să cred c-o să vină cu adevărat? Mă bizui însă că noi, cu ajutorul lui Hristos, vom ajunge să înfăptuim acest minunat vis. Câte idei în istoria lumii n-au părut deşarte năluciri, pentru ca, totuşi, zece ani mai târziu, când a sosit tainicul lor soroc, să se răspândească peste tot pământul. Adevăr grăiesc vouă, aşa va fi şi la noi: poporul nostru va străluci în faţa lumii întregi şi toţi vor spune atunci: „Iată că piatra pe care ziditorii au dat-o deoparte scris a fost să ajungă piatră de temelie”. Iar pe cei care-şi bat jos de visul acesta cuvine-se să-i întrebăm: „Dacă ceea ce spunem noi nu înseamnă pentru voi decât vorbe în vânt, când aveţi de gând dar să înălţaţi capiştea voastră şi să statorniciţi dreptatea pe pământ fără ajutorul lui Hristos, călăuziţi numai de facla minţii voastre?” Şi dacă ei vor glăsui, zicând sus şi tare că drumul pe care merg ei este singurul ce duce spre unirea desăvârşită a oamenilor, asta doar cei mai naivi dintre ei sunt în stare să creadă, atât de naivi chiar, încât stai şi te miri de ei. Se poate spune pe bună dreptate că închipuirea lor e mult mai bogată şi ca-şi fac mai multe năluciri decât noi. Şi-au pus în gând să înscăuneze dreptatea în lume, dar, lepădându-se de Hristos, vor ajunge până la urmă să scalde pământul în sânge, căci sângele cheamă alt sânge după sine, şi cel care ridică sabia de sabie va pieri. Dacă n-ar fi fost făgăduinţa lui Hristos în această privinţă, s-ar nimici de bună seamă între ei până ce n-ar mai rămâne decât doi oameni pe lume. Dar cine ştie dacă şi aceştia doi, în deşertăciunea lor, vor fi în stare să-şi ţină patimile în frâu şi dacă nu cumva unul dintre ei n-o să-l răpună pe celălalt, ca, rămânând apoi stingher, să-şi facă singur seama. Aşa s-ar

întâmpla dacă Hristos n-ar fi făgăduit să curme vremea aceea de dragul celor smeriţi şi blajini. După duel – încă nu lepădasem uniforma pe atunci – am căutat într-o zi să aduc vorba la o sindrofie despre slugi, şi-mi amintesc că toată lumea s-a arătat mirată: „Păi cum adică, m-au întrebat, să poftim slugile pe divan şi să le aducem noi ceaiul la nas?” „De ce nu? le-am, răspuns. Măcar din când în când.” Ceea ce a stârnit un hohot de râs. Întrebarea era uşuratică, iar răspunsul meu vag – nu prea lămurit, dar cred că şi aşa cuprindea totuşi un grăunte de adevăr.

g) Despre rugăciune, dragoste şi despre legăturile cu alte lumi

Fătul meu, ia seama şi nu uita să te rogi. Fiece rugăciune, dacă este pornită din inimă, mărturiseşte un simţământ nou, iar acel simţământ e la rândul său izvorul unei idei noi, ce nu ţi-a trecut niciodată prin minte până atunci şi care te va îmbărbăta; astfel, îţi vei da seama că rugăciunea aduce cu sine un spor de înţelepciune. Nu uita deci să spui în fiecare zi în gând, ori de câte ori îţi stă în putinţă: „Miluieşte, Doamne, pe toţi cei care s-au înfăţişat astăzi înaintea ta”. Căci nu e ceas şi nu e clipă în care mii de oameni să nu părăsească viaţa pământească, iar sufletele lor urcă la ceruri. Şi câţi dintre ei nu se despart de lume însinguraţi şi stingheri, cu amară tristeţe şi adâncă mâhnire la gândul că nu-i nimeni să plângă după ei, că nimeni, poate, n-are habar de mai trăiesc sau nu! Şi cine ştie dacă tocmai atunci, din celălalt capăt al pământului, nu se înalţă spre Domnul ruga ta pentru odihna sufletului lor, deşi nu i-ai cunoscut în viaţă şi nici ei nu te-au cunoscut pe tine. Cât de înduioşat va fi sufletul singuratic ce se înfăţişează cu teamă înaintea Domnului când va simţi că în clipa înfricoşată mai e totuşi cineva pe lume care se roagă pentru el, o fiinţă pământeană care-l iubeşte! Şi Dumnezeu va căta cu drag la voi amândoi, căci dacă tu te-ai îndurat de sufletul acela, cu atât mai vârtos se va îndura el, în nemărginita lui milă şi dragoste. Şi-l va ierta poate tocmai pentru rugăciunile tale.

Fraţilor, nu pregetaţi, cuprinşi de spaimă în faţa

ticăloşiei oamenilor; iubiţi-i aşa ticăloşi cum sunt, căci astfel iubirea voastră va fi după chipul şi asemănarea iubirii lui Dumnezeu, ridicându-se pe culmea cea mai înaltă a dragostei pământeşti. Iubiţi toată zidirea dumnezeiască, în întregimea ei, precum şi fiecare grăunte de nisip în parte. Cătaţi cu drag la fiece frunzuliţă, la fiece rază de soare. Iubiţi dobitoacele necuvântătoare, şi firul de iarbă, iubiţi orişice lucru neînsufleţit. Iubind, veţi înţelege taina divină ce se ascunde în toate şi, desluşind-o odată pentru totdeauna, cu fiecare zi vi se va arăta tot mai lămurit. Numai aşa veţi putea îmbrăţişa întreaga lume cu o dragoste desăvârşită, atotcuprinzătoare. Iubiţi dobitoacele: către ele şi-a îndreptat Dumnezeu mai întâi gândul şi le-a hărăzit o bucurie senină. Nu le-o stricaţi şi nu le chinuiţi, feriţi-vă să le răpiţi bucuria de a trăi, spre a nu sta împotriva celor lăsate de Dumnezeu. Omule, nu te semeţi, socotindu-te mai presus decât dobitocul necuvântător, căci el fără de prihană este, pe când tu, cu toată semeţia ta, pângăreşti pământul oriunde îţi calcă piciorul, şi-n urma ta rămâne o dâră de putregai. Şi, din păcate, aşa se întâmplă aproape cu fiecare dintre noi! Iubiţi mai cu osebire pruncii, căci şi ei sunt fără de prihană, ca îngerii din cer, şi trăiesc pentru a ne umple sufletul de duioşie şi pentru a ne curăţa inimile noastre păcătoase, luminând asupra noastră ca un semn ceresc. Vai de cel care umileşte un prunc! Eu de la părintele Anfim am învăţat să iubesc copiii; aşa cum îl vedeţi, dragul de el, tăcut şi smerit, odinioară, cu banii adunaţi din cerşit, cumpăra turtă dulce şi bomboane pentru ei, bucurându-i deopotrivă pe toţi; nu putea să treacă pe lângă un copilaş fără să i se moaie inima, aşa-i el făcut.

Ţi se întâmplă uneori să stai în cumpănă, nedumerit, în faţa păcatului omenesc, întrebându-te: „Cum să-l iau, cu anasâna sau cu smerită dragoste?” Alege totdeauna dragostea cea smerită. Şi dacă te-ai hotărât aşa, odată pentru totdeauna, nu-ţi va fi greu să cucereşti întreaga lume. Dragostea împletită cu smerenie este o putere înfricoşătoare, mai vajnică decât oricare alta de pe faţa

pământului, căci n-are asemănare. Zi de zi, clipă de clipă, să iei aminte la tot ce faci şi să cauţi să fii cumpătat. Mai deunăzi, bunăoară, ai trecut furios, cu sufletul învrăjbit şi cu vorbe de ocară în inimă, pe lângă un copilaş, fără să te sinchiseşti de el, fără să-l fi văzut măcar, dar chipul tău aprig şi fioros a lăsat poate o urmă în inimioara lui plăpândă, şi, fără să-ţi dai seama, ai aruncat în sufletul lui o sământă rea, ce s-ar putea să încolţească. Şi ştii de ce? Pentru că n-ai căutat să-ţi fereşti obrazul de privirea lui şi n-ai ştiut să sădeşti în tine o iubire sârguincioasă şi grijulie. Fraţilor, iubirea ne învaţă să trăim, dar trebuie să ştii mai întâi cum să dobândeşti puterea aceasta scump plătită, pe care o câştigi numai prin străduinţe îndelungate şi după multă zăbavă. Dragostea întâmplătoare, de o clipă, nu preţuieşte nimic, căci de vrei să iubeşti se cade să iubeşti până la sfârşitul zilelor tale. Întâmplător poate iubi oricine, chiar un nelegiuit. Răposatul meu frate cerea iertăciune chiar şi păsărelelor; pare un lucru năstruşnic, şi totuşi, cât e de înţelept, căci lumea e ca oceanul, unde totul curge, totul se învălmăşeşte; loveşti într-un loc, şi iată că ţi se răspunde tocmai din celălalt capăt al pământului. Chiar dacă a cere iertăciune păsărelelor poate părea o sminteală, nu este mai puţin adevărat că şi pasărea cerului, şi copiii, şi orice vieţuitoare din preajma ta ar trăi mai nestingherită – cât de puţin, dar totuşi mai nestingherită – dacă omul ar fi mai cu frica lui Dumnezeu. Adevăr grăiesc vouă, lumea e ca oceanul cel fără margini. Însufleţit de o neţărmurită dragoste, cu inima răpită ca de un farmec, te-ai închina atunci şi păsărelelor, rugându-le să-ţi ierte păcatele. Cuvine-se, deci, să preţuieşti această răpire chiar dacă oamenii o socotesc o nebunie.

Prieteni dragi, rugaţi-vă Domnului să vă binecuvânteze dăruindu-vă bucuria. Bucuraţi-vă ca nişte copii, ca păsările văzduhului. Să nu vă înspăimânte ticăloşia oamenilor, nici să vă gândiţi că v-ar putea zăticni în ostenelile voastre, zădărnicindu-vă truda. Să nu ziceţi: „Vajnic este păcatul, aprigă ticăloşia, şi plină de vârtoşie răutatea ce ne înconjoară când noi suntem singuri şi slabi. Răutatea lumii

va ridica stavilă în calea străduinţelor noastre, osteneala şi toată fapta bună nu vor fi de niciun folos”. Nu lăsaţi să vă biruie deznădejdea, feţii mei! Nu e decât un mijloc ca să scapi de ea: lasă de-ţi încarcă sufletul cu toate păcatele oamenilor, socotindu-te singurul vinovat. Şi pe bună dreptate, prietene drag, căci, de îndată ce te vei simţi în adâncul inimii răspunzător pentru toţi şi pentru toate, ai să-ţi dai seama că este într-adevăr aşa, că numai tu eşti vinovat de toate şi faţă de toţi. Iar dacă, dimpotrivă, încerci să arunci metehnele tale, trândăvia şi neputinţa ta în seama celorlalţi, vei sfârşi prin a cădea în ispita trufiei satanice şi prin a cârti împotriva lui Dumnezeu. Căci trufia e meşteşug diavolesc şi anevoie ne putem da seama de ea, aici, pe pământ, de aceea ne putem înşela atât de uşor şi cădea atât de lesne în greşeală, ba încă, pe deasupra, suntem încredinţaţi c-am făcut cine ştie ce lucru minunat şi de ispravă. Multe dintre cele mai straşnice simţăminte şi imbolduri ale firii noastre nu le putem pricepe aici, pe pământ; nu te lăsa uluit de ispită, nici nu-ţi închipui cumva că pe temeiul acesta te-ai putea dezvinovăţi; judecătorul ceresc nu-ţi va cere să dai socoteală pentru ceea ce mintea ta nu s-a învrednicit să priceapă, ci pentru ceea ce era pe înţelesul tău. Şi ai să te încredinţezi că aşa este când ai să te înfăţişezi la scaunul judecăţii, pentru că atunci ai să le vezi pe toate aşa cum sunt şi n-ai să mai poţi tăgădui nimic. Este adevărat că trăind pe pământ, orbecăim în întuneric, şi de n-am avea în faţa noastră luminosul chip al lui Hristos, ne-am pierde cu toţii, aşa cum s-a întâmplat cu seminţia de dinainte de potop. Multe lucruri sunt ascunse privirii muritorilor, în schimb, sălăşluieşte în noi tainica simţire a legăturii noastre vii cu lumea cealaltă, o lume mai desăvârşită şi plină de slavă, iar rădăcinile gândurilor şi simţămintelor noastre nu aici se află, ci pe alt tărâm. De aceea spun înţelepţii că aici, pe pământ, nu suntem în stare a pătrundem în miezul lucrurilor. Luând sământă din altă lume, Dumnezeu a semănat-o pe aceste cuprinsuri pământene. Grădina lui a crescut, tot ce a putut să încolţească a răsărit, dar mlădiţele tinere trăiesc numai

datorită legăturii lor tainice cu lumea cealaltă, şi dacă simţământul acesta slăbeşte sau se stinge cu totul, moare şi ceea ce a răsărit în tine din sămânţa sădită de Dumnezeu. Atunci viaţa nu mai are niciun farmec pentru tine, ba chiar începe să te scârbească. Asta-i credinţa mea.

h) Poţi fi oare judecătorul semenilor tăi? Despre păstrarea credinţei până la sfârşit.

Pururea să-ţi aduci aminte că n-ai căderea să-l judeci pe altul. Înainte de a judeca un răufăcător, judecătorul însuşi ar trebui să-şi dea seama că păcatele sale sunt cel puţin tot atât de mari ca şi ale celui care-şi aşteaptă osânda, că şi el e vinovat pentru toţi şi pentru toate, poate chiar şi pentru nelegiuirea săvârşită de omul pe care trebuie să-l judece. Numai când va înţelege pe deplin lucrul acesta, va putea fi judecător. S-ar părea că bat câmpii, şi totuşi, e aşa cum vă spun. Dacă inima mea ar fi fără prihană, poate că n-ar mai fi fost nici răufăcătorul care stă în faţa mea. Iar dacă te simţi într-adevăr vinovat de fărădelegea săvârşită de acela pe care-l judeci în sinea ta, primeşte şi pedeapsa ce i se cuvine, ispăşind-o în locul lui, şi îngăduie-i să plece fără să-l dojeneşti. Chiar dacă legea te sileşte să-l judeci, cearcă să faci aşa pe cât îţi stă în putinţă, căci, plecând de la tine, el însuşi se va osândi mai straşnic chiar decât l-ai putea tu osândi. Iar dacă inima lui rămâne împietrită la sărutul tău şi-şi bate joc de tine, nu te lăsa ispitit: înseamnă că încă nu i-a sosit sorocul să deschidă ochii; dar o să sosească totuşi cândva, şi chiar de nu va fi aşa, nu-i nimic: dacă nu el, altul va înţelege în locul lui şi, cuprins de mustrări, se va învinui, osândindu-se singur, şi astfel dreptatea va fi împlinită. Crede, crede, şi nu te îndoi de cuvintele mele, căci şi sfinţii au nădăjduit şi au crezut în adevărul acesta.

Cată şi te osteneşte, muncind fără preget. Dacă seara, la culcare, îţi vei aduce aminte: „cutare sau cutare lucru am uitat să-l fac”, scoală din pat şi fă ce aveai de făcut. Dacă în preajma ta oamenii sunt răi şi tembeli şi nu vor să-ţi dea ascultare, cazi la picioarele lor şi cere-le iertare, căci nimeni altul decât tine nu e vinovat dacă nu vor să-şi plece urechea la vorbele tale. Dacă se vor afla inimi

încrâncenate ce nu vor îngădui învăţătura ta, slujeşte-le în tăcere şi cu smerenie, fără a pierde nădejdea. Dacă toţi se vor îndepărta de tine şi te vor alunga cu silnicie dintre ei, şi de va fi să rămâi singur, aşterne-te cu faţa la pământ şi, sărutându-l, stropeşte-l cu lacrimile tale; pământul va rodi datorită acestor lacrimi, chiar dacă, în singurătatea ta, nimeni n-a fost să te vadă, nici nu te-a auzit plângând. Neclintit fii în credinţa ta până la capăt, crede chiar dacă toţi oamenii de pe pământ s-ar fi lepădat de credinţă şi numai tu, unul, ai păstrat candela nestinsă, aducând prinos şi laudă lui Dumnezeu, tu unul care-ai umblat până la urmă pe cărările lui. Iar de s-ar întâmpla să fiţi doi, bucură-te, căci voi amândoi veţi fi împreună o lume întreagă, lumea iubirii celei vii; îmbrăţişaţi-vă cu duioşie şi numele Domnului lăudaţi, căci cuvântul său s-a împlinit fie măcar în voi doi.

Iarăşi îţi spun, de s-ar întâmpla să cazi în păcat, şi ticăloşia ta sau răutatea ce ai săvârşit fără de veste te vor întrista de moarte, bucură-te pentru alţii, pentru vrednicia celui drept, bucură-te că, deşi tu ai greşit, el a rămas fără de prihană şi nu şi-a spurcat inima.

Dacă mişelia oamenilor te va umple de mânie şi de cumplită amărăciune, dacă sufletul tău se va îndârji asupra lor, ai grijă mai cu seamă de leapădă de la tine înverşunarea; du-te şi caută truda cea grea pedepsindu-te, ca şi cum tu singur ai fi vinovat de tot păcatul ce l-au înfăptuit. Primeşte şi îndură suferinţa fără să cârteşti, şi inima ta se va îmbuna, şi vei înţelege că numai tu porţi cu adevărat păcatul, de vreme ce, ca unul ce-ai rămas neprihănit, aveai îndatorinţa să luminezi calea celor rătăciţi şi n-ai făcut-o. Luminând în drumul lor, făclia din mâna ta le-ar fi îndreptat paşii, iar făptaşul s-ar fi oprit de la nelegiuirea ce-a săvârşit-o; chiar dacă făclia ar fi să ardă de prisos şi ţi-ai da seama că lumina ei nu-i duce pe calea mântuirii, rămâi neclintit şi nu te îndoi de puterea luminii cereşti: fii încredinţat că, dacă nu s-au învrednicit încă să se izbăvească, se vor izbăvi mai târziu. Şi dacă nu se vor izbăvi ei nici apoi, se vor izbăvi atunci odraslele lor, căci

făclia ta nu se va stinge chiar dacă tu vei închide ochii. Cel fără de prihană moare, dar lumina lui arde mai departe. Iar mântuirea vine totdeauna după săvârşirea mântuitorului. Seminţia omenească îi alungă de la sine pe prooroci şi-i omoară, dar, pe de altă parte, oamenii cinstesc mucenicii, îndrăgindu-i după ce i-au canonit. Tu însă cată şi trudeşte pentru toată lumea, gândind la timpul ce va să vină. Nu căuta răsplată, căci şi aşa mare este răsplata ce ţi-a fost hărăzită pe acest pământ, bucuria duhovnicească de care au parte numai cei drepţi. Nu te înfricoşa de cei puternici, nici de cei mari, fii înţelept şi grijeşte de păstrează un chip cuviincios. Nu nesocoti dreapta măsură, nu uita sorocul, ci învaţă să le cunoşti. Când rămâi singur, roagă-te lui Dumnezeu. Cu dragă inimă să te aşterni la pământ şi să-l săruţi. Sărută-l şi iubeşte-l cu neţărmurită dragoste şi fără istov, iubeşte pe toţi şi pe toate, şi inima ta să fie răpită în slavă prin rugăciune. Scaldă pământul cu lacrimile bucuriei tale, şi scumpe să fie lacrimile acestea pentru tine. Nu te ruşina de răpirea ce te-a cuprins, dimpotrivă, preţuieşte-o ca pe un har ceresc, har fără seamăn, din care numai cei aleşi se împărtăşesc.

i) Despre iad şi despre focul gheenei – cugetări duhovniceşti

Sfinţiile voastre, monahi şi învăţători, stau uneori şi mă întreb: „Ce este iadul?” Şi cuget în sinea mea: „E suferinţa de a nu mai putea să iubeşti”. O singură dată în vecia cea fără de început şi sfârşit, pe care n-o poţi cuprinde cu gândul nici în timp, nici în întindere, i-e dat unui suflet, prin întruparea lui pe pământ, putinţa să spună: „Sunt şi iubesc”. odată, numai o singură dată îi e hărăzită o clipă de iubire sârguincioasă, vie; de aceea tocmai i-a şi fost sorocit să sălăşluiască pe pământ, până va să i se împlinească „ziua şi ceasul”. Şi totuşi, sufletul cel fericit a lepădat de la sine neasemuitul dar pe care n-a ştiut a-l preţui cum se cuvine, luându-l în râs, şi nu s-a învrednicit pe nimeni a iubi, ci a rămas nesimţitor. Părăsind lumea aceasta, sufletul ajunge în sânul lui Avraam şi stă de vorbă

cu Avraam ca în parabola lui Lazăr[80] şi a bogătaşului; se bucură de priveliştea raiului şi poate să urce chiar până la Dumnezeu, dar tocmai aici începe suferinţa lui cea mare, căci, neiubind pe nimeni, i-a fost dat să se înalţe în slava lui Dumnezeu, şi el, care a nesocotit dragostea, are parte să şadă alături de cei care s-au învrednicit a iubi. Şi cunoscând acestea toate cu limpezime, sufletul îşi aduce sieşi mustrări: „Azi ştiu tot, cugetă el, şi aş vrea să iubesc, dar iubirea mea nu mai poate fi o faptă scrisă în cartea vieţii, şi nici jertfă nu mai poate fi, căci petrecerea mea printre muritori şi-a împlinit sorocul, şi Avraam nu va veni să răcorească măcar cu un strop de apă vie (adică să-mi redea fosta viaţă pământească), văpaia setei de dragoste sufletească ce mă mistuie, a dragostei pe care am nesocotit-o cât am fost pe pământ; împlinitu-s-au vremurile, şi ceasul meu a trecut! Oricât aş fi de fericit să-mi jertfesc viaţa pentru alţii, acum nu se mai poate, căci viaţa pe care o puteam aduce prinos dragostei s-a istovit, şi o adâncă genune o desparte de veşnicia în care acum sălăşluiesc!” Se vorbeşte despre focul gheenei ca de un lucru cu o existenţă reală; nu încerc a pătrunde taina aceasta de care mă tem, dar mă gândesc că dacă ar fi cu adevărat aşa, păcătoşii s-ar bucura cu drept cuvânt, căci suferinţa pe care ar încerca-o cu simţurile i-ar face să uite, fie măcar pentru o clipă, suferinţa morală, care este mult mai înfricoşătoare. Şi de această din urmă suferinţă nu pot fi izbăviţi, căci ea se află chiar înăuntrul lor, nicidecum în afară. Să zicem însă că ne-ar sta în putere să-i scăpăm de ea; mă întreb: oare atunci nu s-ar simţi ei şi mai nenorociţi? Chiar dacă drepţii din grădinile raiului i-ar ierta, văzându-i cât de cumplit se canonesc, şi, în dragostea lor nemărginită, i-ar chema lângă ei, suferinţele lor ar spori, căci ar aprinde în ei, încă şi mai puternic, flacăra dorinţei de a le răspunde cu o iubire vie şi recunoscătoare, care însă acum nu mai este posibilă. Mă gândesc însă cu sfială că, cine ştie, poate până la urmă, dându-şi seama de neputinţa lor, vor simţi totuşi o uşurare

80 Luca, XVI, 19-31.

şi că, primind dragostea celor drepţi fără a fi în stare să răspundă la ea, vor afla în însăşi resemnarea lor putinţa de a închipui cumva icoana iubirii sârguincioase pe care au nesocotit-o pe pământ şi de a înfiripa în ei ceva care să-i semene... Îmi pare rău, fraţilor şi prieteni dragi, că nu ştiu să vă împărtăşesc mai lămurit gândurile mele... Dar vai de cei care şi-au pus singuri capăt zilelor, vai de sinucigaşi! Cred că nu pot fi suflete mai nenorocite decât ale lor. Zice-se că-i păcat să te rogi pentru odihna lor şi biserica se leapădă de ei, aşa precum ni se arată, dar în adâncul inimii mele cred totuşi c-am putea să ne rugăm şi pentru ei. Iubirea nu poate fi prilej de supărare pentru Hristos. Toată viaţa m-am rugat în taină pentru ei, vă mărturisesc cinstit, cuvioşilor, şi acum încă nu uit să-i pomenesc în fiecare zi în rugăciunile mele.

O, de bună seamă că în temniţele iadului sunt zăvoriţi aşijderea şi cei care s-au lăsat ispitiţi de păcatul trufiei deşarte şi al cruzimii, deşi au cunoscut, fără doar şi poate, au avut parte chiar să vadă adevărul cel nebiruit; sunt acele fiinţe îngrozitoare care s-au legat cu tot sufletul de satana, însuşindu-şi trufia lui. Cu bună ştiinţă au ales aceştia temniţele iadului, şi chinul lor nu va avea în vecii vecilor sfârşit, căci se cheamă că sunt cu a lor voinţă pătimitori. Blestemându-l pe Dumnezeu şi viaţa ce le-a fost dată, ei s-au blestemat singuri. Şi precum flămândul în pustiu îşi minte foamea, sugând propriul său sânge, la fel şi ei se hrănesc cu trufia lor înverşunată. De săturat însă nu se vor sătura niciodată, pentru că nu se înduplecă să primească iertarea şi-l blestemă pe Dumnezeu, care-i cheamă la el. Ochii lor nu-l pot privi decât cu ură şi ar dori ca viul Dumnezeu să piară, nimicindu-se şi pe sine şi nimicind şi toată zidirea izvodită de el. Aceştia în veci vor arde în viitoarea mâniei lor, râvnind cu nesaţ moartea şi nefiinţa. Dar pururi moartea se va depărta de ei...

Aici se încheie manuscrisul lui Aleksei Fiodorovici Karamazov. Precum v-am mai spus, e vorba doar de nişte însemnări fragmentare, sporadice. Bunăoară, informaţiile biografice pe care le cuprind nu se referă decât la

tinereţea stareţului. Iar învăţăturile şi cugetările lui au fost înmănuncheate laolaltă, deşi n-au fost împărtăşite ascultătorilor cu prilejul ultimei întrevederi, ci în diferite împrejurări şi la date deosebite. Nu putem şti care anume sunt cuvintele rostite de dânsul înainte de moarte, deoarece nicăieri lucrul acesta nu e menţionat cu precizie, şi dacă am sta să socotim în ce măsură au intrat în alcătuirea acestui manuscris poveţele lui din trecut, am constata că, de fapt, Aleksei Fiodorovici a căutat să redea numai caracterul ultimei convorbiri şi spiritul în care s-a desfăşurat. Bătrânul s-a sfârşit fără veste. Oaspeţii săi din ultima seară ştiau că nu mai are mult de trăit, dar nu se aşteptau, oricum, să se stingă chiar atât de repede, dimpotrivă, după cum am arătat mai înainte, văzându-l atât de vioi şi sârguincios la vorbă, prietenii erau convinşi că starea sănătăţii sale se îmbunătăţise simţitor, deşi poate numai în chip trecător. Cu cinci minute înainte de moarte, după cum povesteau mai apoi, nimeni dintre ei nu s-ar fi gândit c-o să se prăpădească. Bătrânul a simţit deodată o săgetătură în piept, s-a făcut alb ca varul şi şi-a apăsat cu putere mâinile pe inimă. Într-o clipă au sărit cu toţii în picioare şi s-au repezit să-l ajute; aşa suferind cum era, stareţul le-a zâmbit şi, lăsându-se să lunece cu încetul din jilţ pe podea, cu faţa la pământ şi braţele desfăcute, luminat de o fericire extatică, a sărutat pământul, precum el însuşi îi învăţase mai înainte, apoi, şoptind o rugăciune, şi-a dat sufletul în tihnă şi bucurie. Ştirea morţii lui s-a răspândit ca fulgerul prin schit, ca să ajungă îndată şi la mănăstire. Prietenii răposatului întru Domnul şi cei care îndeplineau îndeobşte în sânul cinului mănăstiresc acest ceremonial s-au îngrijit de dichiseala rămăşiţelor pământeşti după datina strămoşească, în timp ce fraţii călugări intrau rând pe rând în biserică. După cum s-a aflat mai târziu, înainte de a se fi luminat de ziuă, vestea se întinsese prin târg. Dimineaţa evenimentul era comentat în tot oraşul, şi o droaie de oameni şi luaseră drumul spre mănăstire. Vom avea însă prilejul să vorbim despre toate astea în cartea următoare, şi, anticipând asupra

desfăşurării întâmplărilor, ne vom mulţumi deocamdată să spunem că înainte chiar de asfinţitul soarelui s-a petrecut un lucru atât de neaşteptat şi – judecind după vâlva pe care a stârnit-o în rândurile monahilor, ca şi în oraş, atât de curios şi-n acelaşi timp atât de alarmant, de inexplicabil – încât până în ziua de azi, deşi au trecut atâţia ani de atunci, amintirea acelei zile pline de frământare a rămas încă proaspătă...

PARTEA A TREIA

Cartea a şaptea

ALIOŞA

Capitolul I

DUHUL PUTREZICIUNII

Trupul părintelui ieromonah Zosima, răposat întru Domnul, fu – aşa cum am spus – pregătit pentru îngropăciune după rânduiala mănăstirească. Precum se ştie, nici schimnicii, nici călugării nu sunt spălaţi după moarte. „Când un monah se săvârşeşte întru Domnul – stă scris în evhologhion – monahul care e anume rânduit pentru aceasta îi şterge trupul cu un burete înmuiat în apă încropită, făcând mai întâi cu buretele cruce pe fruntea mortului, pe piept, pe mâinile, picioarele şi pe genunchii lui, atâta tot.” Datina cuvenită o împlini părintele Paisie cu mâna lui. Şi după ce şterse trupul cu apă încropită, îl îmbrăcă în straie monahale şi-l înfăşură în rasa călugărească; drept care – iarăşi după cum spune tipicul – despică puţin rasa, ca trupul să fie învăscut în cruce. Pe cap îi puse apoi camilafca împodobită cu o cruce în opt colţuri. Camilafca lăsând-o descoperită, iar faţa i-o acoperi cu învelitoarea cea neagră a potirului. În sfârşit, îi împreună mâinile peste icoana Mântuitorului. Dimineaţa, astfel dichisit, bătrânul fu aşezat în sicriu (care de mult fusese pregătit), urmând să rămână toată ziua în chilie (adică în odaia cea mare, unde îşi primea de obicei oaspeţii, fie călugări, fie mireni). Deoarece răposatul era ieroshimonah, rânduiala cerea ca la căpătâiul lui să citească pe rând ieromonahii şi ierodiaconii de la mânăstire, şi nu psaltirea, ci stâlpii. Priveghiul fu început îndată după molitvă de părintele Iosif; părintele Paisie, care îşi mărturisise dorinţa de a citi la căpătâiul mortului toată ziua şi peste noapte, era foarte prins deocamdată cu tot felul de treburi şi în acelaşi timp îngrijorat, ca şi părintele stareţ: cu cât trecea timpul, printre călugării de

la schit şi în mulţimea mirenilor ce soseau mereu, cu grămada, dinspre arhondaricul mânăstirii şi de la oraş, se manifesta din ce în ce mai vădit o stare de spirit cât se poate de curioasă, o agitaţie neobişnuită, aşa zice chiar „necuviincioasă”, o aşteptare înfrigurată. Şi egumenul, şi părintele Paisie se străduiau pe cât le stătea în putinţă să potolească lumea care, cu toată osteneala lor, se frământa parcă şi mai avan. Când se luminase de ziuă, şi dinspre oraş – ca şi cum abia ar fi aşteptat să închidă ochii preacuviosul – începuseră să curgă credincioşii veniţi cu fel de fel de bolnavi, mai cu seamă copii, pasămite în nădejdea că trupul neînsufleţit va dobândi fără zăbavă harul de a tămădui beteşugurile, har ce, după credinţa lor, avea să iasă îndată în vileag. Abia atunci ne-am putut da seama cât de adânc se înrădăcinase în mulţime convingerea că răposatul stareţ era încă din timpul vieţii, cu drept cuvânt şi fără tăgadă, un sfânt dintre cei mai luminaţi. Şi nu s-ar fi putut spune că printre vizitatorii care se îmbulzeau în incinta mânăstirii erau numai oameni din popor. În ochii părintelui Paisie această nemăsurată speranţă, mărturisită de drept-credincioşi cu atâta grabă şi atât de făţiş, nu era decât o diavolească ispită; el bănuise de mult că aşa o să se întâmple, în niciun caz însă nu s-ar fi aşteptat ca lucrurile să ia o asemenea amploare. Dând ochii cu unul sau altul dintre călugării mai neliniştiţi, cuviosul căuta să-l lumineze: „Nu-i şade bine, fiule, unui monah să se pripească nădăjduind fără de socoteală într-o arătare peste fire, aşa ceva nu poate fi iertat decât unui mirean”. Cucernicii însă îl ascultau şi nu prea, ceea ce sporea îngrijorarea părintelui Paisie, cu toate că el însuşi (dacă ar fi să ne amintim cum s-au desfăşurat lucrurile), deşi indignat de înfrigurarea mulţimii, osândind-o ca pe o necumpătată deşertăciune, în adâncul sufletului său nutrea într-ascuns aceleaşi speranţe şi era tot atât de nerăbdător, fapt pe care nu se putea să nu-l recunoască în sinea lui. Simţea mai ales o strângere de inimă când îi ieşeau în cale anumite chipuri care, datorită unei tainice presimţiri, îi trezeau supărătoare bănuieli. Aşa, bunăoară,

în mulţimea ce se îmbulzea în chilie îi observă cu o înfiorare de scârbă (fapt pentru care îşi aduse singur mustrări) pe Rakitin şi pe călugărul din îndepărtatul schit din Obdorsk, care tot nu se îndurase să părăsească mânăstirea. Nu ştia nici el de ce, dar prezenţa lor îi bătu numaidecât la ochi, cu toate că şi vederea altora ar fi putut tot atât de bine să-l pună pe gânduri. Călugărul din Obdorsk mai ales nu-şi găsea locul o clipă; ori încotro te-ai fi dus, dădeai peste el: ba descosându-i în fel şi chip pe unii, ba trăgând cu urechea la vorbele schimbate de alţii, ba şuşotind misterios cu câte cineva. Îi citeai pe faţă nerăbdarea, părea chiar supărat că speranţele lui întârziau să se adeverească. Cât despre Rakitin, acesta, cum avea să reiasă mai târziu, sosise dis-de-dimineaţă la mănăstire, trimis anume acolo de doamna Hohlakova. Femeie de treabă altminteri, dar slabă de înger, doamna Hohlakova, neavând îngăduinţa să pătrundă în schit, din clipa când aflase vestea, stătea ca pe ghimpi, mistuită de o curiozitate atât de aprigă, încât nu ştiuse cum să facă să-l expedieze mai curând la faţa locului, dându-i în grijă să nu scape nimic din vedere şi să-i raporteze în scris, cam din jumătate în jumătate de oră, tot ce se va întâmpla. Avea o părere bună despre Rakitin, care în ochii săi era cel mai credincios şi mai cucernic dintre toţi tinerii din cercul ei – atât de bine se pricepea Rakitin să intre pe sub pielea unuia sau altuia, luând înfăţişarea pe care acela ar fi dorit s-o aibă, bineînţeles atunci când era convins c-o să tragă vreun folos. Era o zi senină, scăldată în soare; credincioşii se preumblau grupuri-grupuri printre mormintele ce se înşirau unul lângă altul în preajma bisericii, sau stăteau risipite ici şi colo prin curtea schitului. Dând ocol schitului, părintele Paisie îşi aduse aminte deodată că nu-l mai văzuse pe Alioşa din timpul nopţii. Tocmai în momentul când se gândea la el, îl zări într-un colţ mai ferit al schitului, lângă uluci, stând pe piatra de mormânt a unui călugăr de mult răposat, vestit prin sfinţenia vieţii sale. Tânărul şedea întors cu spatele spre schit şi cu faţa către uluci, ca şi cum s-ar fi ascuns după cruce. Apropiindu-se de

el, monahul băgă de seamă că Alioşa îşi ţinea faţa îngropată în palme şi plângea amarnic, zguduit de suspine înăbuşite. Rămase deci câteva clipe locului, uitându-se la el în tăcere.

— Linişteşte-te, fiule, linişteşte-te, dragă prietene, rosti el în cele din urmă, cu un tremur în glas. Ce faci? Se cade, oare, să plângi când ar trebui să te bucuri? Au nu ştii tu că aceasta este cea mai slăvită zi a lui? Gândeşte-te numai unde se află în clipa asta!

Alioşa îşi descoperi obrazul buhăit de plâns, ca al unui copil mic, şi-i aruncă o privire, apoi, fără să scoată o vorbă, se întoarse şi-şi îngropa iarăşi faţa în palme.

— Poate că ai dreptate, adăugă îngândurat părintele Paisie. Plângi, fiule. Lacrimile astea Hristos ţi le-a trimis. Şi se depărta cugetând cu duioşie: „Lacrimile tale întristate îţi vor aduce pacea sufletească şi-ţi vor însenina inima ta cea bună”. Se grăbise de altfel să plece de acolo, de teamă să nu-l podidească şi pe el plânsul în faţa suspinelor lui Alioşa. Timpul trecea şi molitvele se ţineau lanţ. Părintele Paisie se duse de luă locul părintelui Iosif la căpătâiul mortului, pentru a citi mai departe din Evanghelie. După-amiază însă, cu puţin înainte de ora trei, se petrecu acel lucru ciudat despre care am pomenit la sfârşitul precedentei cărţi, un lucru la care în niciun caz nu ne-am aşteptat şi care contrazicea atât de categoric toate speranţele făurite între timp, încât, precum am mai spus, până în ziua de azi, atât la noi în oraş, cât şi în împrejurimi, acest eveniment este comentat cu aceeaşi însufleţire şi cu o risipă de amănunte. În ce mă priveşte, va mărturisesc că mă simt aproape îngreţoşat de câte ori trebuie să vorbesc despre această întâmplare cu totul nesemnificativă şi care în ochii mei nu este decât un prilej de ispită – în fond, e un lucru foarte firesc şi fără niciun fel de importanţă – şi vă rog să mă credeţi că aş fi căutat s-o trec sub tăcere în cele ce urmează dacă n-ar fi avut o influenţă hotărâtoare şi foarte clară asupra lui Alioşa, principalul – deşi abia de aici înainte – erou al povestirii mele, provocându-i o adevărată criză de conştiinţă şi

aducând o transformare radicală în sufletul lui, o criză care, ce-i drept, i-a zguduit cugetul, dar în acelaşi timp i-a oţelit caracterul, dându-i un ţel precis în viaţă.

Dar să ne întoarcem la istorisirea noastră. În zorii zilei, înainte chiar de a se fi luminat afară, cum am spus, rămăşiţele pământeşti ale stareţului fuseseră aşezate în sicriu şi depuse în prima încăpere, unde îşi primea el de obicei oaspeţii; în momentul acela cineva întrebase dacă trebuie sau nu să deschidă ferestrele. Pusă în treacăt şi mai mult într-o doară, întrebarea trecuse aproape neobservată, fără să primească vreun răspuns. Cel mult dacă vreunii dintre cei de faţă se vor fi gândit cum poate fi cineva atât de absurd (dacă nu chiar ridicol), încât să-i treacă prin minte că trupul părintelui Zosima ar putea să intre în putrefacţie, viciind aerul! Merită într-adevăr să-i plângi de milă că-i atât de zevzec şi lipsit de credinţă când sumedenie de oameni aşteaptă să se întâmple tocmai pe dos. Îndată după miezul zilei însă se petrecu un lucru pe care la început cei care se foiau pe uşa chiliei îl observară pe tăcute, cu vădită teamă de a-şi mărturisi cu glas tare bănuiala ce abia se înfiripase în cugetul lor. Către orele trei după-amiază lucrul acesta deveni atât de evident, încât nu mai putea să încapă nicio îndoială, şi într-o clipă ştirea trecu din gură în gură printre credincioşii care împânzeau schitul, iar de acolo se răspândi în mănăstire, spre consternarea tuturor, ca până la sfârşit, în foarte scurt timp, să ajungă în oraş, făcând mare vâlvă nu numai în rândurile dreptcredincioşilor, dar şi printre necredincioşi. Aceştia din urmă nu-şi ascundeau satisfacţia, dar mai încântaţi decât ei se arătau unii credincioşi, adeverind cuvintele rostite cândva de răposatul stareţ: „Mult se mai bucură muritorii de ruşinea omului neprihănit care-a căzut în păcat!” Încetul cu încetul, dar tot mai insinuant cu cât trecea timpul, o miasmă, ca de stârv, începu să se răspândească din sicriu. Şi duhoarea aceasta se accentua din ce în ce, pentru ca pe la orele trei să strice tot aerul din încăpere. De ani de zile nu se pomenise, ba nici chiar de când luase fiinţă mănăstirea, nu se ştia să se fi iscat

vreodată asemenea zarvă deşănţată – în alte împrejurări nici nu i-ar fi putut trece prin minte cuiva că s-ar putea petrece una ca asta – cum se stârni de astă dată în chip atât de năprasnic în rândurile călugărilor, făcându-i pe cei mai mulţi dintre ei să cadă în ispită. Amintindu-şi mai apoi, după ani şi ani, de atâtea şi atâtea întâmplări din ziua aceea, unii călugări mai cu scaun la cap încă se mai minunau în sinea lor, gândindu-se cu groază cât de departe ajunseseră atunci lucrurile. Atâţia alţii dintre ei, doar, oameni cucernici şi cu frica lui Dumnezeu, monahi smeriţi în sufletul lor, care duseseră o viaţă sfântă şi fără prihană, răposaseră întru Domnul şi trupurile lor neînsufleţite răspândiseră tot aşa, de la o vreme, un miros greu, de putreziciune, ca orice mort. Şi totuşi nimeni nu se tulburase din pricina asta, nici nu se lăsase dus în ispită. Bineînţeles, şi la noi la schit fuseseră unii călugări a căror amintire se păstrase încă vie în mănăstire după ani şi ani, deoarece rămăşiţele lor pământeşti, după câte se spunea, rămăseseră nevătămate, fără a putrezi. Faptul acesta îi zguduise pe fraţii lor întru Domnul, lăsând o urmă neştearsă în sufletul lor, ca o nepătrunsă taină şi o minune în fata căreia trebuie să te închini; mai mult chiar, monahii îl priveau ca pe o făgăduinţă că atunci când prin vrerea lui Dumnezeu le va sosi ceasul, mormintele lor vor fi aşijderea încununate cu slavă. Aşa, bunăoară, era deseori pomenit bătrânul monah Iov, care închisese ochii la vârsta de o sută cinci ani, după ce trăise ca un schimnic adevărat, vestit prin faptul că toată viaţa postise, păzind în acelaşi timp cu străşnicie legământul tăcerii. Pustnicul se prăpădise de mult, în primul deceniu al secolului al optsprezecelea, şi mormântul său era arătat cu multă veneraţie credincioşilor care intrau pentru întâia oară în mânăstire, pomenindu-li-se în cuvinte învăluite despre marile speranţe legate de el. (Acolo îl găsise părintele Paisie în dimineaţa aceea pe Alioşa). În afară de bătrânul călugăr răposat de un car de vreme, se mai vorbea despre încă un mare ieromonah, acesta mort mai de curând, ca să zicem aşa, stareţul Varsonofi, al cărui urmaş întru har fusese părintele

Zosima, şi pe care, cât trăise, toată lumea ce venea pe la mănăstire îl socotea sărac cu duhul. Se zice că amândoi zăceau în raclele lor la fel de întregi pe cât erau în viaţă, că atunci când fuseseră îngropaţi nimic nu arăta că trupurile lor începuseră să se descompună, iar chipurile lor, după moarte, parcă se luminaseră. Ba erau unii care se jurau că aerul din preajmă era îmbălsămat. Oricât de puternice ar fi fost însă aceste amintiri, ele nu izbuteau să explice îndeajuns toată agitaţia aceea deşănţată, stupidă şi duşmănoasă pe care o prilejuise sicriul stareţului Zosima. În ce mă priveşte, cred că e vorba de o serie întreagă de cauze diferite, care au coincis, determinând într-un fel ori altul acest incident atât de penibil. În primul rând trebuie să ţinem seama de ostilitatea profundă de care era înconjurată stăreţia, privită ca o inovaţie primejdioasă, ostilitate nemărturisită ce stăruia în mănăstire, mocnind în sufletele multora dintre călugări. Apoi cu siguranţă că un rol tot atât de important îl juca invidia celor din jur. Răposatul fusese socotit sfânt încă din timpul vieţii, încât aproape ca nu era îngăduit să te îndoieşti de harul lui. Şi nu atât prin minunile pe care le-ar fi săvârşit îşi câştigase atâtea simpatii, cât mai ales prin puterea iubirii sale, datorită căreia un mare număr de credincioşi, din toată inima devotaţi, făcuseră zid în jurul lui. Totuşi – sau, mai bine zis, tocmai de aceea – stareţul stârnise invidia multora, o invidie care cu timpul se preschimbase într-o ură înverşunată, mărturisită pe faţă sau tăinuită cu grijă, şi avea destui duşmani nu numai în mănăstire, dar şi printre mireni. Aşa că, deşi nu făcuse niciodată şi nimănui nici cel mai mic rău, se găsea câte cineva să se întrebe: „De ce, oare, l-o fi crezând lumea sfânt?” Era de ajuns deci să se întrebe aşa tot mereu ba unul, ba altul, ca până la urmă să dospească în jurul lui un noian de ură neîmpăcată. lata de ce, după cum spuneam, simţind duhoarea de putreziciune pe care începuseră să o răspândească rămăşiţele lui pământeşti, şi încă atât de repede – căci nu trecuse nicio zi de când îşi dăduse sufletul – mulţi nu-şi mai încăpeau în piele de bucurie; în timp ce acei care-i rămăseseră

credincioşi şi-l veneraseră toată viaţa se simţeau cât se poate de ofensaţi de acest incident, ca şi când ar fi fost vorba de o insultă personală. Şi acum să arătăm mai pe îndelete cum s-au petrecut lucrurile.

Din momentul în care s-a observat că trupul intrase în descompunere, era destul să priveşti mutra călugărilor care intrau în chilie ca să-ţi dai seama pentru ce veniseră. Dacă intra câte cineva înăuntru, n-avea răbdare să stea mai mult de două-trei clipe, şi făcea numaidecât calea întoarsă, ca să confirme zvonul celor ce aşteptau afară. Unii clătinau trist din cap, alţii nici măcar nu căutau să-şi ascundă bucuria ce scapără în privirile lor duşmănoase. Nimeni însă nu-i dojenea, nimeni nu încerca să ia apărarea răposatului, lucru cu atât mai curios cu cât adepţii acestuia erau în număr precumpănitor în mănăstire. Se vede că însăşi pronia cerească îngăduise de astă dată celor puţini să dobândească o vremelnică biruinţă asupra celor mulţi. În curând, începură să apară tot aşa, ca să iscodească, şi vizitatorii mireni, în majoritate din pătura cultă. Oamenii simpli rar dacă se încumetau să intre în incinta mănăstirii, deşi la poarta schitului aştepta o gloată întreagă. După ora trei, afluenţa curioşilor spori în mod simţitor, pe măsură ce se răspândea printre mireni ştirea senzaţională. Unii, care poate nicidecum n-ar fi venit în ziua aceea sau cărora nici nu le era deloc aminte să vină, făcuseră special drumul până acolo, şi printre ei se aflau destule persoane simandicoase din societatea oraşului. Totuşi, lumea se purta cuviincios încă, iar părintele Paisie, auster ca întotdeauna, citea mai departe, cu glas tare şi răspicat, stâlpii, ca şi cum n-ar fi observat nimic, deşi simţise de mult că se întâmplă ceva neobişnuit. Curând însă i-au ajuns şi lui la ureche unele cuvinte rostite la început în şoapta, apoi cu mai mult curaj şi mai desluşit. „Se vede că judecata lui Dumnezeu nu se potriveşte cu cea omenească”, auzi spunându-se la un moment dat părintele Paisie. Constatarea fusese făcută de un mirean, un funcţionar de la oraş, un bărbat între doua vârste, pe care toată lumea îl ştia drept om bisericos; exprimându-şi

gândul însă, omul nostru se mulţumise doar să repete în gura mare ceea ce îşi şuşoteau la ureche unii călugări. De mult cuvintele acestea amare se desprinseseră de pe buzele lor; şi, ceea ce era şi mai dureros, rostindu-le, pe chipul acestor monahi se citea tot mai lămurit o satisfacţie răutăcioasă. Totuşi, curând lumea începu să piardă buna-cuviinţă, ba chiar s-ar fi zis că se simţea îndreptăţită să-şi schimbe purtarea. „Cum e cu putinţă una ca asta? se minunau unii dintre monahi cu o ipocrită consternare. Firav cum era şi uscăţiv, o mână de om, numai piele şi oase, cum se poate să duhnească aşa?” „E semn de la Dumnezeu”, se grăbeau să adauge alţii, şi părerea acestora găsi credit numaidecât, fiind acceptată fără discuţie. Căci, spuneau ei, deşi e foarte firesc ca trupul omenesc să răspândească la un moment dat un miros greu după moarte – aşa cum se întâmplă cu toţi păcătoşii trecuţi la odihna de veci – niciodată leşul unui om nu se împute atât de curând, ci mult mai încolo, după douăzeci şi patru de ore cel puţin, pe când în cazul de faţă mortul „se pripise peste fire”, şi aici cu siguranţă nu poate fi decât mâna lui Dumnezeu, care-şi arătase astfel vrerea. Dumnezeu voise anume să trimită un semn neîndoielnic muritorilor. Judecata lor te punea pe gânduri, şi nimeni n-avea nimic de zis. Bibliotecarul mănăstirii, blajinul părinte ieromonah Iosif, la care răposatul ţinea foarte mult, încercă să se împotrivească gurilor rele, argumentându-le că „nu toată lumea e de aceeaşi părere” şi că nicio dogmă a bisericii ortodoxe nu pretinde ca rămăşiţele pământeşti ale preacucernicilor să nu putrezească. „Aceasta, zicea el, nu este decât o închipuire deşartă, căci în multe ţări pravoslavnice, bunăoară pe muntele Athos, nimeni nu se sinchiseşte câtuşi de puţin când mortul începe să miroasă urât. Faptul că trupul celui adormit întru Domnul n-a fost atins de putreziciune nu poate fi o dovadă chiar atât de sigură că sufletul lui s-a mântuit şi s-a ridicat în slavă printre drepţi; asta se poate şti numai după felul cum arată oasele atunci când, peste ani de zile, vor fi dezgropate, după ce, fireşte, carnea se va fi prefăcut în ţarină. Dacă

oasele aflate în mormânt sunt galbene ca ceara, e semn că Dumnezeu l-a proslăvit pe adormitul de veci, socotindu-l printre drepţi, iar dacă nu sunt galbene, ci negre, înseamnă că Ziditorul nu l-a învrednicit cu această slavă; aşa-i datina pe muntele Athos, loc sfânt, unde credinţa pravoslavnică s-a păstrat neştirbită, luminând prin curăţia ei fără prihană", a rostit în încheiere părintele Iosif. Din păcate însă cuvintele smeritului monah nu reuşiră să înduplece pe nimeni, fiind, dimpotrivă, luate în răspăr. „Palavre cărturăreşti! Ce vă uitaţi în gura lui, e dintre aceia cu idei noi", se împotriveau unii călugări. „Noi ne ţinem de credinţa veche, ce-ar fi să ne luăm după toate scornirile astea noi câte au ieşit acum pe lume?" adăugau alţii. „Ce, parcă noi n-avem atâţia sfinţi?! De când tot stau acolo sub papucul turcesc, se vede c-au uitat ce spune pravila noastră. Au smintit legile pravoslavnice, nici clopote nu mai au la biserică!" le ţineau isonul limbile ascuţite. Părintele Iosif se depărta mâhnit până în adâncul sufletului, cu atât mai mult cu cât simţea că vorbise fără prea multă convingere, ca şi cum nici el n-ar fi pus temei pe cuvintele sale. Era în mare cumpănă, deoarece îşi dădea seama că se pune la cale ceva foarte urât, că răzvrătirea ce mocnise până atunci în mânăstire scotea acum capul. Treptat-treptat, urmându-i pilda, tăcură şi alte glasuri cumpătate. Nu ştiu cum se făcuse, că toţi cei care-l înconjuraseră cu dragoste pe părintele Zosima – şi care primiseră cu dragă inimă şi cu smerenie autoritatea stăreţiei – se pierduseră deodată cu firea, fără să-şi dea seama cum, aşa încât de se întâmpla să-şi încrucişeze paşii, abia mai cutezau să se uite cu sfială unul la altul. Adversarii acestei aşa-zise inovaţii, în schimb, înălţau cu trufie fruntea. „Răposatul stareţ Varsonofi nu numai că nu mirosea a hoit, dar îmbălsămase aerul cu mireasmă de flori, aminteau ei cu o mulţumire răutăcioasă; şi dacă Cel-de-Sus l-a învrednicit cu atâta slavă, să nu credeţi c-a făcut-o pentru stăreţia lui, ci pentru că a trăit toată viaţa ca un sfânt." Cu timpul, se auziră şi alte cuvinte de hulă şi nimeni nu se mai sfia să-i scoată fel de fel de ponoase

stareţului adormit întru Domnul. „Învăţătura lui era eretică; viaţa, zicea el, bunăoară, e o bucurie fără seamăn, nu o vale a plângerii şi a umilinţei”, îl judecau unii mai mărginiţi. „Se dăduse după moda nouă, nu voia să creadă că focul gheenei e foc adevărat”, întăreau alţii şi mai reduşi la minte. „Nu ţinea post, îi plăceau cofeturile, la ceai nu-i lipsea niciodată dulceaţa de vişine, că-l îndopa cu dulceaţă coconetul de la oraş. Se cade, oare, ca un schimnic să se desfete cu ceai?” îl acuzau invidioşii. „I se urcase la cap, îşi aminteau neînduplecaţi cei aprigi din fire; pasămite, se credea sfânt, toată lumea îi cădea la picioare, şi el socotea că aşa se şi cuvine.” „Prea lua în deşert taina spovedaniei”, şuşoteau duşmanii neîmpăcaţi ai stăreţiei. Şi erau printre ei oameni bătrâni, neclintiţi în credinţa lor, care păzeau cu cea mai mare străşnicie postul şi legământul tăcerii; niciodată până atunci, cât trăise stareţul, nu li se auzise glasul, şi acum iată că prinseseră grai, din păcate, căci vorbele lor lăsau urme adânci în cugetul călugărilor mai tineri, care încă nu ştiau prea bine ce să creadă. Bunăoară, oaspetele din Obdorsk, călugărul de la sfântul Silvestru, era numai urechi, mereu ofta din adânc şi tot dădea din cap. „Avea pesemne dreptate ieri părintele Ferapont”, chibzuia în sinea lui. Şi chiar în momentul acela se arătă la lumina zilei şi părintele Ferapont; ieşise din bârlogul lui parcă anume pentru a tulbura şi mai mult sufletele.

Aşa cum spuneam mai înainte, bătrânul schimnic aproape că nu părăsea defel chilioara lui din prisacă; rareori dacă se ducea la biserică. Era o încălcare a tipicului de care toţi ceilalţi erau obligaţi să se ţină; lui, însă, i se ierta, căci îl socoteau cam într-o ureche. Dar, ca să spunem adevărul adevărat, cârmuitorii mânăstirii se vedeau oarecum siliţi a-i trece cu vederea unele ciudăţenii. Le-ar fi venit greu, de altfel, să supună cu de-a sila canoanelor călugăreşti pe un schimnic preacuvios, care făcuse legământul postului şi tăcerii şi care se ruga zi şi noapte (uneori chiar i se întâmpla să adoarmă stând în genunchi). „Este mai sfânt decât noi toţi, căci ascultările

sale sunt mult mai grele decât cer canoanele, ar fi zis călugării. Şi dacă nu vine la biserică, n-are a face, ştie el când trebuie să vină şi când nu, după rânduiala sa...” Tocmai de aceea, ca să se preîntâmpine asemenea cârteli şi ispite, bătrânul pustnic era lăsat în voia lui.

Precum se ştie, părintele Ferapont îl ura de moarte pe stareţul Zosima; fapt este că până la urmă îi ajunsese şi lui la ureche ceea ce spunea gura lumii, cum că „judecata lui Dumnezeu nu se potrivea cu cea omenească” şi că mortul „se pripise peste fire”. Se pare că primul care se grăbise să-i dea de ştire fusese călugărul din Obdorsk care plecase de la el îngrozit în ajun. Am arătat, de asemenea, în cele de mai sus că părintele Paisie, care citea stâlpii la căpătâiul mortului, fără să se clintească de lângă sicriu, deşi nu putea să audă şi să vadă ce se întâmpla pe afară, ghicise totuşi fără greş în sinea lui întorsătura pe care aveau s-o ia lucrurile, deoarece cunoştea prea bine lumea monahicească. Nu era câtuşi de puţin tulburat, totuşi, dimpotrivă, aştepta liniştit să vadă ce o să mai fie şi urmărea îndeaproape, cu o privire pătrunzătoare, frământările mulţimii, ştiind dinainte lămurit care va fi sfârşitul. Deodată însă îi veni la ureche o larmă neobişnuită, ce se stârnise din senin în tindă, trecând în chip vădit peste marginile îngăduite bunei-cuviinţe. O clipă mai apoi, uşa se dădu de perete şi în prag răsări năprasnic părintele Ferapont. Se vedeau desluşit din chilie oamenii care se ţineau cârd după el, îmbulzindu-se jos, lângă treptele de la intrare, în majoritate călugări, printre care se amestecaseră şi destui mireni. Nimeni însă nu se încumeta să urce în cerdac, nici să pătrundă în chilie; se opriră cu toţii la picioarele scării, în aşteptare, curioşi să audă ce o să spună şi să vadă ce o să facă bătrânul sihastru. Cu toată îndrăzneala lor, simţeau parcă o strângere de inimă, gândindu-se că părintele Ferapont nu venise acolo de pomană. Pustnicul se opri în prag şi ridică mâinile spre cer; în momentul acela în dreapta lui, la subsuoară, se iţiră ochişorii ageri şi mutra iscoditoare a călugărului din Obdorsk, singurul care nu-şi putuse înfrâna

curiozitatea şi urcase treptele după el. Ceilalţi, cuprinşi de spaimă, în momentul când uşa se dădu de perete pocnind, se traseră îndărăt. Cu braţele spre cer, părintele Ferapont răcni:

— Urgisit, urgisit să fii!

Şi, întorcându-se, făcu pe rând semnul crucii spre cele patru colţuri şi spre cei patru pereţi ai încăperii. Însoţitorii lui prinseră numaidecât tâlcul acestui gest, căci oriunde ar fi intrat, schimnicul nu se aşeza, nici nu rostea o vorbă până nu alunga mai întâi duhul necurat.

— Piei, satană, piei, satană! rostea el la fiecare cruce. Urgisit, urgisit să fii! răcni el pentru a doua oară.

Era îmbrăcat cu anteriul lui de şiac, încins cu sfoară. De sub cămaşa groasă de cânepă i se zărea pieptul păros şi cărunt. Umbla desculţ şi, la fiecare mişcare a braţelor, lanţurile grele, pe care le purta sub veşminte, zornăiau.

Părintele Paisie se întrerupse din citanie şi, făcând un pas înainte, se opri în faţa lui în aşteptare.

— Au ce urmare-i asta, preacuvioase? De ce faci lucruri neiertate? De ce vrei să ispiteşti smerita turmă? întrebă el într-un târziu, privind încruntat oaspetele nepoftit.

— Au ce urmare, ha? Ce urmare? Adevăr grăiesc ţie, care ţi-e credinţa? se izmeni, făcând pe prostul, părintele Ferapont. Venit-am să izgonesc fiara cea cumplită şi spurcată, diavolul ce s-a sălăşluit între voi! Să văd câţi încornoraţi s-au pripăşit pe aici în lipsa mea. Să-i mătur pe toţi cu târnul de mesteacăn.

— Vrei să izgoneşti duhul cel necurat şi poate tocmai lui Mamona-i slujeşti! urmă neînfricat părintele Paisie. Au cine poate spune despre sine „sfânt sunt”? Nu cumva tu, părinte?

— Nevrednic sunt eu, nu sfânt. În jilţ n-am să şed şi n-o să îngădui să mi se închine precum unui idol! zbieră părintele Ferapont drept răspuns. Lumea de azi dă de râpă dreapta credinţă! Răposatul, sfântul vostru, adăugă el, întorcându-se către gloată cu degetul aţintit spre sicriu, nu credea în draci. Punea oamenii să ia curăţenii ca sa-i izgonească. De aceea s-au prăsit aici ca păianjenii prin

unghere. Şi uite-l cum i s-a împuţit şi lui hoitul. Ăsta-i semn de la Dumnezeu, luaţi aminte!

Cuvintele pustnicului se refereau la o întâmplare adevărată, petrecută pe vremea când părintele Zosima mai era încă în viaţă. Într-o bună zi, un călugăr începu a fi bântuit de vedenii; mereu i se arăta, fie în vis, fie aievea, necuratul. Înfricoşat, bietul monah venise să se spovedească stareţului, care-i poruncise pentru dezlegare să ţină post şi să facă mereu rugăciuni. Văzând însă că nici aşa nu simţea vreo uşurare, părintele Zosima îl sfătui să stăruie mai departe în postul şi în rugăciunile lui, dar în acelaşi timp să ia şi un leac pe care-l ştia el. Povaţa bătrânului stârni oarecare vâlvă, ducându-i în ispită pe mulţi dintre călugări. Se porniseră deci să-l foarfece pe şoptite, clătinând din cap, mai cu seamă părintele Ferapont, căruia unii clevetitori se grăbiseră să-i aducă la cunoştinţă „năstruşnica” poruncă a stareţului într-o împrejurare atât de neobişnuită ca aceea.

— Mergi, cuvioase, rosti imperativ părintele Paisie, căci nu în mâna oamenilor stă cumpăna judecăţii, ci în mâna lui Dumnezeu. Se poate să fie într-adevăr un „semn”, pe care însă nici tu, nici eu, nici altcineva în toată lumea asta nu e-n stare să-l desluşească. Mergi, părinte, şi nu mai zădărî turma! adăugă el apăsat.

— Nu s-a învrednicit să postească după rânduiala schimniciei, asta vrea s-arate semnul ceresc. E limpede ca lumina zilei şi e păcat să ascunzi! nu-şi mai găsea astâmpăr monahul, înfierbântat de râvna lui fanatică. Căzuse în patima bomboanelor, venea la el coconetul cu buzunările pline, toată ziulica se tot îndulcea cu ceaiuri, nu umbla decât să-şi îndestuleze pântecele, şi-l ghiftuia cu bunătăţi, cum îşi ghiftuia mintea cu gânduri trufaşe... De aceea, vezi, s-a făcut de ocară...

— Cum poţi rosti asemenea vorbe nesocotite, cuvioase! îşi înălţă mustrător glasul părintele Paisie. Mă închin în faţa sihăstriei în care te-ai învrednicit să trăieşti şi a postului pe care-l ţii cu sfinţenie, dar vorbele-ţi sunt necugetate de parcă ai fi un tânăr cu caşul la gură,

uşuratic şi nechibzuit. Pleacă, părinte, îţi poruncesc! încheie monahul cu o voce tunătoare.

— Iacă, mă duc! răspunse părintele Ferapont oarecum descumpănit, fără să-şi domolească totuşi mânia. De, voi sunteţi tobă de carte! Ce să vă puneţi mintea voastră cea înţeleaptă cu un netrebnic ca mine! Că eu am venit ca un biet neştiutor aici şi de atunci am avut vreme să uit şi ce am mai ştiut, m-a ferit Dumnezeu-sfântul de înţelepciunea voastră; mic şi slab cum sunt, a căutat să mă ocrotească...

Părintele Paisie stătea ca împietrit în faţa lui şi aştepta, hotărât să nu se clintească. Pustnicul tăcu în cele din urmă şi, cuprins de o subită tristeţe, îşi duse palma dreaptă la falcă şi rosti cu un glas tărăgănat, privind sicriul:

— Când o fi să-l prohodiţi, spre dimineaţă, o să-i cântaţi Ajutorul şi Sprijinitorul, canonul preafericiţilor, iar mie, când o să-mi dau duhul, o să-mi cântaţi la căpătâi Toată dulceaţa vieţii[81], stihoavnă mică, se tângui el cu lacrimi în ochi. V-aţi umflat în pene, fumurile trufiei vi s-au urcat la cap, pustiu a rămas locul acesta! răcni el deodată ca ieşit din minţi şi, vânturându-şi braţele, se năpusti valvârtej pe trepte.

Mulţimea, care-l aştepta afara, şovăi o clipă: unii se luară după el, alţii însă nu se clintiră din loc, pentru că uşa rămăsese întredeschisă şi părintele Paisie ieşise în cerdac şi se oprise acolo, în picioare, să-i privească. Bătrânul năbădăios însă tot nu se liniştise; se depărtă vreo douăzeci de paşi, apoi, întorcându-se cu faţa spre asfinţit, ridică braţele la cer şi se prăbuşi jos, ca secerat, răcnind:

— Dumnezeul meu a biruit! Hristos a biruit soarele şi iată-l cum scăpată! urlă el dând din mâini, cuprins de frenezie, după care îşi lipi obrazul de pământ şi izbucni într-un hohot de plâns, scuturându-se tot şi scurmând cu degetele ţarina. De astă dată toată lumea se repezi într-acolo, se auziră ţipete, plânsete... Un vânt de nebunie

81 La scoaterea din chilie a trupului neînsufleţit spre a fi dus la biserica și apoi de acolo la cimitir, se cânta Ajutorul și Sprijinitorul când decedatul a fost ieroshimonah și Toată dulceața vieții dacă a fost numai monah sau shimonah.

bântuia mulţimea.

— E un sfânt cu adevărat sfânt! Un om cu drept cuvânt fără prihană! mărturiseau toţi fără nicio sfială. Uite cine s-ar cuveni să fie stareţ! adăugau cu parapon unii.

— N-o să primească... e o cinste de care o să se scuture... Nu l-ar lăsa mima să slujească blestemata ceea de lege nouă... ce, crezi c-o să se ia după smintelile lor?... protestau alte glasuri.

Şi cine ştie cum s-ar fi sfârşit toată povestea dacă în momentul acela n-ar fi început să bată clopotele, chemând credincioşii la vecernie. Toţi îşi făcură cruce. Părintele Ferapont se ridică, închinându-se la rândul său, ca şi când ar fi vrut să înlăture o piază-rea şi, fără să mai privească înapoi, se îndreptă spre sihăstria lui, continuând să strige în gura mare vorbe fără şir. Unii – prea puţini însă – se ţinură după el; alţii – mai numeroşi – începură să se împrăştie, grăbindu-se să meargă la slujbă.

Părintele Paisie îl lasă pe părintele Iosif să citească mai departe Evanghelia şi coborî din cerdac. ţipetele zănatice ale fanaticilor nu izbutiseră să-l clintească şi, totuşi, se simţea trist şi abătut, fără să-şi dea seamă de ce anume. Îşi încetini paşii, întrebându-se nedumerit: „De unde-o fi venit tristeţea asta, de ce să mă pierd aşa cu firea?” Şi, aproape în aceeaşi clipă, descoperi cu mirare că mâhnirea ce-i îndoliase fără veste sufletul fusese prilejuită de un lucru în aparenţă fără nicio importanţă, şi anume: în gloata care se îmbulzea puţin mai înainte la uşa chiliei printre cei ce păreau mai agitaţi, îl zărise şi pe Alioşa şi, gândindu-se acum la toate astea, îşi amintea că în momentul când dăduse cu ochii de el simţise o strângere de inimă. „Atât de mare să fie locul pe care-l cuprinde băiatul ăsta în sufletul meu?” se întreba el mirat. Tocmai atunci îi ieşi în cale Alioşa, care mergea cu pas grăbit, deşi, precum se vedea, nu se ducea la biserică. Privirile li se încrucişară o clipa, dar Alioşa îşi feri numaidecât ochii, plecându-i în pământ. Părintele Paisie îi citi pe faţa răsturnările cumplite ce se petreceau în acel răstimp în adâncul său.

— Şi tu ai căzut în ispită? exclamă monahul. Te-ai dat şi

tu de partea celor cu credinţa îndoită? adăugă el cu amărăciune.

Alioşa se opri, aruncând-i o privire şovăitoare, şi iar îşi coborî ochii în pământ. Stătea în profil, fără să se învrednicească măcar a întoarce capul spre cel care-i adresase cuvântul. Părintele Paisie îl cercetă cu luare-aminte.

— Unde te grăbeşti? Au bătut clopotele de vecernie, rosti el din nou, dar nici de astă dată nu primi vreun răspuns. Pleci din schit? Aşa, fără dezlegare? Şi fără să fi cerut binecuvântarea?

Un zâmbet chinuit miji pe buzele tânărului; şi ce ciudat se uită – atât de ciudat – la călugărul care tot încerca să-l descoasă... El era duhovnicul în seama căruia fusese lăsat cu limbă de moarte de fostul său îndrumător spiritual, de stăpânul inimii şi al minţii lui, stareţul său multiubit! Şi totuşi, fără a rosti un singur cuvânt, nesocotind respectul ce i-l datora, dădu din mână exasperat şi o porni întins spre poarta mânăstirii.

— Ai să te întorci! şopti părintele Paisie, uitându-se după el uimit şi îndurerat.

Capitolul II

O CLIPĂ...

Părintele Paisie nu se înşela presupunând ca „fiul său drag” se va întoarce de buna seama înapoi; ghicise (poate nu chiar pe deplin, dar cu destulă perspicacitate) adevărata explicaţie a stării sufleteşti ce-l stăpânea în momentul acela pe Alioşa. Cu toate acestea, trebuie să vă mărturisesc că-mi vine foarte greu să definesc semnificaţia reala pe care va fi avut-o acel moment – pe cât de ciudat, pe atât de nebulos – în viaţa eroului meu, atât de tânăr încă şi atât de drag mie. La întrebarea îndurerată a părintelui Paisie: „Te-ai dat şi tu de partea celor cu credinţa îndoită?” aş putea, firește, să răspund cu toată convingerea în locul lui: „Nu, nu era printre cei şovăielnici în credinţă!” Dimpotrivă, descumpănirea lui îşi avea obârşia tocmai într-o credinţa prea înfocată. Şi totuşi, cumpăna lui sufletească se stricase, exista într-însul o incertitudine atât de chinuitoare, încât după ani şi ani Alioşa încă mai socotea această zi de tristă amintire ca pe una dintre cele mai nenorocite şi mai apăsătoare din viaţa lui. Dacă însă cineva m-ar întreba răspicat: „Cum se poate ca toată suferinţa şi zbuciumul lui să fi fost provocate numai şi numai de faptul că trupul neînsufleţit al bătrânului stareţ, în loc să fi dobândit virtuţi tămăduitoare, începuse, dimpotrivă, să se descompună atât de grabnic?” aş răspunde fără înconjur: „Da, într-adevăr, chiar aşa s-a întâmplat!” L-aş ruga totuşi pe cititor să nu se pripească şi să nu surâdă ironic de candoarea tânărului meu erou. N-am câtuşi de puţin intenţia să solicit îngăduinţa faţă de sentimentele lui sau să încerc cumva să-i justific convingerile naive invocând vârsta sa prea fragedă,

bunăoară, ori faptul că nu apucase să-şi desăvârşească învăţătura ş.a.m.d.; în pofida tuturor aşteptărilor, voi mărturisi cu hotărâre că nutresc o deosebită stimă pentru inima sa, pentru felul său de a fi. Fără îndoială că un altul de seama lui, care ar fi dat dovadă de mai multă prudenţă, nelăsând impresiile să pătrundă chiar atât de lesne în adâncul sufletului său, care ar fi ştiut de timpuriu să fie mai calm în afecţiunile sale, un tânăr înzestrat cu un spirit poate judicios, dar prea rezonabil pentru vârsta lui (şi tocmai de aceea mai superficial), n-ar fi păţit ceea ce i se întâmplase lui Alioşa. Dar zău dacă nu este mai lăudabil câteodată să te laşi stăpânit de o pasiune fie chiar nechibzuită, dar generata de o puternică iubire, decât să rămâi rece în faţa ei. Cu atât mai mult în primăvara vieţii, căci, după părerea mea, un tânăr care se dovedeşte prea rezonabil în orice împrejurare nu-mi inspiră prea multă încredere şi nici nu pun prea mare preţ pe sufletul lui! „Da, îmi vor obiecta unii oameni cu scaun la cap, nu orice tânăr e-n stare să creadă într-o superstiţie ca asta despre care vorbeşti dumneata, iar eroul dumitale nu poate fi, bineînţeles, un exemplu pentru ceilalţi!” La care mă grăbesc să răspund: „Da, într-adevăr, eroul meu credea, credea cu sfinţenie, cu nestrămutată convingere şi, totuşi, n-am de gând să solicit indulgenţa nimănui faţă de dânsul.”

Vedeţi dumneavoastră, deşi am declarat mai sus (poate cam precipitat) că n-am intenţia să explic, să motivez ori să justific sentimentele eroului meu, mă văd totuşi silit să lămuresc unele lucruri pentru o mai uşoară înţelegere a celor ce vor urma. De aceea vă spun de la început: în împrejurarea de faţă nu poate fi vorba de o minune privită ca atare, după cum nu poate fi vorba nici de o aşteptare ilogică a unei minuni ce-ar fi trebuit să se întâmple. Alioşa nu avea nevoie de aşa ceva pentru triumful unor convingeri ale sale (nu, asta în niciun caz) ori pentru ca nu ştiu ce idee preconceptă, ce se înrădăcinase în cugetul lui, să poată birui mai lesne o alta similară – cu certitudine, nu! În toate şi mai presus de orice, pe primul plan el nu vedea decât chipul venerabil şi atât de iubit, chipul omului

drept şi fără prihană, pentru care avea un adevărat cult. Toată dragostea ce sălăşluia în adâncul inimii lui tinere şi curate, dragostea sa faţă „de toţi şi de toate”, se concentrase poate fără îndreptăţire în vremea din urmă, mai precis în ultimul an – cel puţin în manifestările cele mai vii ale sufletului său – numai şi numai asupra unei singure fiinţe, asupra bătrânului stareţ, acum răposat întru Domnul, de care era atât de ataşat. Fiinţa aceasta întruchipase atâta timp pentru dânsul supremul ideal, încât i-ar fi fost imposibil să-nu aspire cu toată râvna clocotitoare a sufletului său tânăr spre acest ideal, ajungând uneori să uite cu desăvârşire „de toţi şi de toate”. (Mai târziu avea să-şi amintească, bunăoară, că în ziua aceea de grea cumpănă uitase de fratele său, Dmitri, la care se gândise cu duioşie şi grijă în ajun, după cum, tot aşa, uitase să treacă pe la Iliuşecika, să-i ducă tatălui său cele două sute de ruble, pe care de asemenea deunăzi îşi propusese cu tot dinadinsul să i le dea.) Deci, aşa cum am spus mai înainte, Alioşa nu avea nevoie de minuni, ci de împlinirea „dreptăţii supreme” care, după părerea lui, fusese încălcată, rănindu-i cu o nebănuită cruzime inima. Chiar dacă această „dreptate” mult-aşteptată – dreptate cerută de însăşi ordinea firească a lucrurilor – lua înfăţişarea unor minuni pe care ar fi trebuit să le săvârşească neîntârziat rămăşiţele pământeşti ale fostului său îndrumător spiritual, iubit până la adoraţie, faptul acesta prezenta oare vreo importanţă? La fel credea şi acelaşi lucru îl aştepta toată lumea la mânăstire, chiar şi aceia în faţa înţelepciunii cărora se pleca Alioşa, de pildă părintele Paisie. Şi fără a-şi mai trudi sufletul cu fel de fel de îndoieli, Alioşa îşi înveşmântase năzuinţa în aceleaşi straie, împrumutate de la cei din jur. Răstimpul de un an de zile petrecut între zidurile mânăstirii îi plămădise cugetul, aşezându-i-l într-un anumit tipar, şi în sinea lui se obişnuise să aştepte ceva. Dar inima lui era însetată de dreptate, numai şi numai de dreptate, şi nu de minuni! Şi iată că acela care, după credinţa lui, trebuia să fie preamărit ca unul ce era mai presus decât toţi muritorii, în

locul slavei ce i se cuvenea cu prisosinţă, fusese prăvălit de pe soclu şi târât în noroi! De ce? Cine hotărâse să fie aşa? Cine a putut să judece în felul acesta? se frământa, chinuită de întrebări, inima-i tânără şi nevinovată. Era deci o suferinţă prea mare pentru el, se simţea adânc jignit, ba chiar îndârjit, văzând cum omul fără prihană, cel mai drept între toţi drepţii lumii, fusese lăsat pradă batjocurilor răutăcioase ale gloatei nesăbuite ce nu-i ajungea nici măcar la călcâie. Minunea nu se înfăptuise, niciun miracol nu avusese loc, aşteptările mulţimii, care ţinea cu tot dinadinsul să se întâmple ceva numaidecât, se dovediseră zadarnice – fie – dar de ce trebuia să răbufnească toată această infamie? Cum de îngăduise cerul oare o asemenea dezonoare? De ce era nevoie, oare, ca trupul să se descompună atât de repede? De ce „se pripise peste fire”, cum spuneau cu duşmănie călugării? Ce rost avea acest „semn”, aşa cum îl proclamaseră toţi într-un glas cu părintele Ferapont, şi de ce se credeau îndreptăţiţi să tragă asemenea concluzii? Unde este providenţa şi unde sunt hotărârile ei ce cârmuiesc destinele omeneşti? Pentru ce se ascunde „tocmai atunci când e mai multă nevoie de ea”? (se gândea Alioşa); ce-o făcuse, oare, să se supună cu atâta docilitate legilor necruţătoare, oarbe şi mute ale firii?

Iată tot atâtea întrebări din pricina cărora inima lui sângera şi, bineînţeles, după cum am mai pus, pe primul plan se afla chipul omului pe care îl iubea mai presus de orice şi care fusese „înjosit”, „târât în noroi”! Chiar dacă revolta lui era pe cât de absurdă, pe atât de inutilă, repet pentru a treia oară (şi poate că părerea mea, sunt gata să recunosc, este tot atât de absurdă): îmi pare bine că eroul meu s-a arătat atât de puţin chibzuit în momentul acela de mare impas, pentru că un om inteligent va avea tot timpul să judece şi să cumpănească lucrurile; când, dacă nu într-o împrejurare ca asta, iubirea îşi va croi făgaş în sufletul unui tânăr? Da, fiindcă veni vorba, cred c-ar fi cazul să amintesc un fenomen ciudat, deşi de foarte scurtă durată, ce s-a petrecut în conştiinţa lui în momentul critic când se simţise cu totul descumpănit. Acest ceva nou, care nu

făcuse decât să scapere o clipă în mintea lui, pentru a se stinge imediat, era strâns legat de gustul amar pe care i-l lăsase discuţia din ajun cu Ivan, discuţie care îl obseda acum tot timpul. Şi chiar şi în clipa de faţă. O, n-aş putea să spun, fireşte, că în sufletul lui s-ar fi clintit cât de cât credinţele lui fundamentale şi, ca să zicem aşa, spontane! Îl iubea pe Dumnezeu şi credea cu aceeaşi nestrămutată convingere în el, deşi se răzvrătise fără veste împotriva lui. Şi totuşi, impresia aceea vagă, dar penibilă şi înveninată, pe care i-o lăsase discuţia cu Ivan începuse să se agite în adâncul său, cerând tot mai imperios să iasă la iveală. Trecând în amurg prin păduricea de pini din preajma schitului, Rakitin îl zări la un moment dat lungit pe jos, cu faţa la pământ, nemişcat, ca şi când ar fi dormit. Se apropie şi-l strigă.

— Tu eşti, Aleksei? Cum… dădu el să spună uimit, dar se opri, fără să-şi isprăvească vorba. „Cum, până aici ai ajuns?” era gata să-l întrebe.

Alioşa nici nu se uită la dânsul, dar după o mişcare uşoară pe care o făcu în momentul acela, Rakitin se dumiri că-l aude totuşi şi-l înţelege.

— Ce-i cu tine? se miră el, dar în aceeaşi clipă, în locul surprizei, pe faţa lui începu să se întindă un surâs ironic din de în ce mai accentuat. Ascultă, sunt două ore şi mai bine de când te caut. Ai dispărut de parc-ai fi intrat în pământ. Ce faci aici? Ce sunt prostiile astea? Uită-te măcar la mine…

Alioşa se ridică în capul oaselor şi se rezemă cu spatele de copac. Nu plângea, dar i se citea pe chip suferinţa şi avea privirea încruntată. Nici de astă dată însă nu-şi ridică ochii spre Rakitin, ci-i întoarse într-o parte.

— Parcă eşti alt om acum. Unde e faimoasa ta blândeţe? Cine te-a supărat? Te-a jignit cineva?

— Lasă-mă! se burzului Alioşa, continuând să privească lăturalnic şi făcând un gest ostenit cu mâna.

— Oho, de ăştia mi-eşti? Ai început şi tu să te oţărăşti ca muritorii de rând! Tu, îngeraşule! Zău, mă uimeşti! Alioşka, îţi spun cu toată sinceritatea, deşi de mult am

ajuns să nu mă mai mir de nimic. Şi eu, care te credeam un om instruit...

Alioşa se învrednici, în sfârşit, să se uite la el dar cu o privire absentă, ca şi când n-ar fi priceput ce spune.

— Şi toate acestea numai pentru că bătrânul a început să miroasă a hoit? Serios? Credeai într-adevăr c-o să facă cine ştie ce minuni? Cum se poate?! exclamă Rakitin, pe faţa căruia se întipări din nou cea mai adâncă surpriză.

— Am crezut şi cred, fiindcă vreau să cred şi am să cred în vecii vecilor! Mai vrei ceva? răbufni enervat Alioşa.

— Nu, absolut nimic, iubitule. Ei, fir-ar să fie, niciun şcolar de treisprezece ani nu mai poate să creadă aşa ceva în ziua de azi! Ce dracu!... Te-ai supărat pe Domnul-Dumnezeul tău, vasăzică, eşti făcut foc, ai început să te răzvrăteşti împotriva lui! Se poate oare una ca asta: să nu-l avanseze pe bietul om şi să nu-i dea o decoraţie de sărbători?! Ei, bată-te să te bată, de ăştia mi-eşti?!

Alioşa se uită lung la el, mijind ochii, şi în privirea lui scapără deodată ceva... un fulger de mânie ce nu părea deloc să fie iscat de Rakitin.

— Nu mă răzvrătesc împotriva lui Dumnezeu, dar nu vreau să „accept lumea” aşa cum a creat-o el, atâta tot! rosti tânărul cu un surâs crispat, apăsând pe cuvinte.

— Ce vrei să zici? făcu ochii mari Rakitin, încercând să-l priceapă. Ce aiureală mai e şi asta?

Alioşa nu-i mai răspunse nimic.

— Bine, bine, să lăsăm asta. Am trăncănit destul, să trecem la lucruri mai serioase: ia spune, ai mâncat ceva azi?

— Nu mai ştiu... mi se pare că da.

— Aşa cum arăţi, trebuie neapărat să mănânci ceva, ca să mai prinzi puteri. Mi se rupe inima când mă uit la tine. Am auzit că n-ai închis ochii toată noaptea, aţi avut acolo nu ştiu ce sobor. Şi, colac peste pupăza, au mai venit şi emoţiile şi daraverile astea... sunt sigur că n-ai luat nimic în gură decât un pic de anafura. Uite, dacă vrei, am aici în buzunar o bucată de cârnat, l-am luat cu mine, aşa, ca să fie, când am pornit la drum, dar probabil că n-o să...

— Dă-l încoace.

— A! De ăştia mi-eşti! Păi bine, nenişorule, asta-i răscoala în toată legea... baricade! Aşa ceva nu se întâmplă chiar în fiece zi. Vino la mine... Mi-aş stropi şi eu beregata cu un păhărel de vodcă, sunt obosit mort. Dar tu n-ai pune, Doamne fereşte, nici picătură de votcă pe limbă... sau poate că vrei şi tu?

— Fie şi vodcă, dă-mi orice vrei.

— Ei! Mare minune, nenişorule! Rakitin îl măsură din ochi nedumerit. Bine, vodcă sau cârnat, n-are a face, dar, cum văd eu, e treabă serioasă aici, aş zice chiar un act de curaj, aşa că n-are rost să mai pierdem vremea. Haidem!

Alioşa se sculă şi porni după el fără un cuvânt.

— Ce mutră ar face frăţiorul tău Vanecika să te vadă acum! Dar, fiindcă veni vorba, ai aflat că frate-tău, Ivan Fiodorovici, a şters-o azi-dimineaţă la Moscova? ştiai că pleacă?

— Ştiam, răspunse nepăsător Alioşa şi în aceeaşi clipă îi apăru fulgerător înaintea ochilor chipul lui Dmitri.

Dar tot aşa de fulgerător se şi mistui; îşi aminti atunci brusc că avea de făcut ceva urgent, un lucru care nu suferea nicio întârziere, că trebuia neapărat să se achite de o anumită obligaţie, să împlinească o datorie imperioasă; gândul acesta nu trezi în el nimic, zburându-i din minte fără să pătrundă mai adânc în inimă, aşa încât îl uită pe loc. De multe ori însă, mai apoi, impresia aceasta fugitivă avea să revină, înfiripându-se din nou în el.

— Frăţiorul tău Vanecika a spus într-o zi despre mine că nu sunt decât „o tinichea liberală, fără un pic de talent”, iar pe tine altă dată te-a luat gura pe dinainte şi mi-ai dat să înţeleg cum c-aş fi „necinstit”... Fie! Lasă, c-o să vedem noi câte parale fac talentul şi cinstea voastră (ultimele cuvinte Rakitin le rosti printre dinţi, ca pentru sine). Ştii ce, continuă el cu glas tare, ia să ocolim noi frumuşel mănăstirea şi să mergem aşa, drept înainte, spre oraş. Hm! Ar fi trebuit să trec mai înainte pe la Hohlakova. Am ţinut-o la curent cu tot ce s-a întâmplat şi ce crezi că mi-a răspuns printr-un bilet scris cu creionul (teribil îi mai place

cucoanei ăsteia să scrie bileţele!): „Niciodată, zice, nu m-aş fi aşteptat la una ca asta de la o persoană venerabila ca părintele Zosima!” „Una ca asta!” exact aşa cum îţi spun, negru pe alb! Cum vezi, şi dumneaei s-a făcut foc. Ce ţi-e şi cu voi, ăştia!... Ia stai! strigă el deodată, şi-l apucă pe Alioşa de umăr, silindu-l să se oprească. Ştii ce, Alioşka, izbucni Rakitin ca luminat de o idee subită. Şi se uită iscoditor în ochii lui. Se silea să pară jovial, dar se vedea cât de colo că se temea să-i mărturisească gândul ce i se năzărise din senin, neştiind încă lămurit ce să creadă despre starea de spirit atât de ciudată a lui Alioşa, care îl surprinsese chiar şi pe dânsul. Ştii unde ar fi mai bine să mergem? îngăimă el intimidat şi rugător.

— Mi-e totuna... unde vrei tu.

— Ce-ai zice să mergem la Gruşenka, vrei? rosti în sfârşit Rakitin, tremurând tot de sfială şi de nerăbdare.

— Bine, haidem la Gruşenka, răspunse liniştit, fără să stea pe gânduri, Alioşa.

Primise propunerea lui atât de calm şi de prompt, încât, uluit, Rakitin se dădu un pas înapoi.

— Măi, măi! se minună el şi, apucându-l strâns de braţ, îl trase după el pe potecă, de teamă să nu se răzgândească.

Păşeau amândoi în tăcere. Rakitin aproape că nu mai îndrăznea să deschidă vorba.

— Ce bine o să-i pară... dădu el să spună şi se întrerupse. Fireşte că nu de dragul bucuriei pe care se gândea c-o să i-o prilejuiască Gruşenkăi ţinuse să-l ia pe Alioşa cu el; Rakitin era un om cu capul pe umeri şi nu făcea decât ceea ce ştia că poate să-i aducă vreun folos. De astă dată urmărea un îndoit scop: în primul rând, voia să se răzbune cumva, să vadă cu ochii lui „terfelirea unui cuvios”, să asiste la „căderea” neîndoielnică a lui Alioşa „din rândul sfinţilor printre păcătoşi”, şi-i râdea inima numai gândindu-se dinainte la delectarea ce-l aştepta, iar în al doilea rând nădăjduia să obţină şi un oarecare profit material cât se poate de avantajos pentru dânsul, dar despre asta vom avea ocazia să vorbim mai încolo.

„Aşadar, a sosit momentul, se gândea el cu o bucurie

răutăcioasă. Să-l înşfăcăm de guler, fiindc-a picat tocmai la tanc!”

Capitolul III

UN FIR DE CEAPĂ

Gruşenka locuia în centrul oraşului, aproape de Piaţa Soborului, la văduva unui negustor, Morozova, care-i închinase căsuţa de bârne aflată în curtea din spate. Corpul principal de case era mare, de piatră, cu etaj, o construcţie veche şi părăginită; acolo trăia izolată proprietăreasa, femeie în vârstă, împreună cu două nepoate, amândouă fete bătrâne. Morozova, de fapt, nici nu avea nevoie să închirieze odăile din curte, dar toată lumea ştia că acceptase s-o primească pe Gruşenka (asta se întâmplase în urmă cu patru ani) numai de hatârul unei rubedenii ale sale, Samsonov, un negustor care era, oficial, protectorul Gruşenkăi. Gura lumii vorbea că bătrânul gelos îşi instalase „protejata” la Morozova cu o anumită socoteală, gândindu-se că ochiul ager al proprietăresei va fi mereu aţintit asupra tinerei chiriaşe. Foarte curând însă vigilenţa ei se dovedi de prisos, şi în ultimul timp Morozova se vedea destul de rar cu Gruşenka şi nu-i mai făcea zile fripte spionând-o pas cu pas. Ce-i drept, trecuseră patru ani de când bătrânul adusese din capitala guberniei o copilă de optsprezece ani, timidă, ruşinoasă, subţirică, plăpândă, tristă şi gânditoare, şi între timp cursese multă apă pe gârlă. La noi în oraş nu se prea ştia mare lucru despre viaţa fetişcanei, şi nici mai târziu, când unii şi alţii începuseră să se intereseze de „femeia nostimă” în care se preschimbase, în aceşti ani, Agrafena Aleksandrovna; nimeni nu reuşi să afle ceva mai mult. Umbla, bunăoară, zvonul că la şaptesprezece ani ar fi fost sedusă de un ofiţer care o părăsise curând după aceea; seducătorul se mutase din garnizoană şi se însurase cu

alta, lăsând-o năpăstuită să se zbată în mizerie, acoperită de ruşine. Se spunea că, deşi bătrânul o scosese din cea mai cumplită sărăcie, protejata lui era totuşi dintr-o familie onorabilă, de preoţi, fata unui diacon sau cam aşa ceva. În patru ani de zile, dintr-o biată orfană slabă de înger, nefericită şi umilită, răsărise o frumuseţe în toată puterea cuvântului, cu trăsături tipic ruseşti, o femeie rumenă şi înfloritoare, energică şi îndrăzneaţă, mândră, ba chiar arogantă, o femeie care se pricepea de minune să facă bani şi să-i şi chivernisească, strânsă la mână şi calculată. Se ştia de asemenea că, prin mijloace mai mult sau mai puţin cinstite, reuşise să agonisească ceva părăluţe. În schimb, toată lumea putuse să se convingă pe deplin de un singur lucru, şi anume, că era greu de tot să se apropie cineva de dânsa şi că, în afară de bătrânul ocrotitor, niciun alt bărbat nu se putea lăuda c-ar fi obţinut unele favoruri de la ea în toţi aceşti patru ani. În privinţa asta nu mai încăpea nicio îndoială, cu atât mai mult, cu cât în ultimii doi ani se găsiseră destui martori care-şi încercaseră norocul. Dar toate tentativele lor se irosiseră în zadar, ba încă unii dintre cei care suspinau după farmecele sale fuseseră nevoiţi să bată în retragere în chip ruşinos, făcându-se de râs în urma răspunsului sarcastic şi tăios pe care îl primiseră din partea tinerei femei care arăta atâta fermitate. De un an încoace, precum se aflase, începuse să facă aşa-numite „gheşefturi”, îndeletnicire pentru care dovedise aptitudini, aşa încât multă lume spunea că trebuie să fie „ovreică sadea”. Propriu-zis nu dădea bani cu camătă, în schimb se ştia bunăoară că o bucată de vreme fusese asociată cu Fiodor Pavlovici Karamazov, cumpărând împreună cu el pe nimica toată diferite poliţe, pentru care plătea numai o zecime din valoarea lor reală, pentru ca apoi să-şi scoată banii înzecit. Bătrân şi văduv, şi pe deasupra bolnav, Samsonov, care nu mai ieşea de mult din casă, beteag cum era de picioare, terorizându-şi feciorii în puterea vârstei, om cu avere de sute de mii de ruble, zgârcit şi hapsân, sfârşise prin a fi cu totul robit de farmecele ispititoare ale protejatei sale, faţă de care în

primii ani se purtase cu o mână de fier, dându-i doar atât cât îi trebuia ca să trăiască destul de modest, o ţinuse adică „la post”, cum vorbeau unii mucaliţi. Gruşenka izbutise totuşi să se emancipeze, inspirându-i totodată o încredere oarbă în fidelitatea ei faţă de el. Bătrânul (azi decedat), care învârtea afaceri pe picior mare, era şi el un caracter foarte voluntar, dur ca o cremene, şi mai ales un cărpănos fără pereche. Deşi o sorbea din ochi pe Gruşenka şi n-ar fi putut trăi fără ea (mai ales în ultimii doi ani), nu o procopsise cu cine ştie ce avere şi ar fi rămas tot atât de strâns la pungă, chiar dacă l-ar fi ameninţat că-l părăseşte. Se mulţumise să-i dăruiască o sumă oarecare de bani, ceea ce făcuse multă vâlvă în oraş. „Te ştiu o femeie chibzuită, o dăscălise bătrânul, încredinţându-i vreo opt mii de ruble, poţi să lucrezi pe contul tău, dar ţine minte ce-ţi spun, în afară de întreţinere, care rămâne, ca şi până acum, pe cheltuiala mea, nu mai capeţi de la mine, pân-oi închide ochii, nicio leţcaie. Şi nici prin testament să nu te aştepţi c-am să-ţi las ceva.” Bătrânul îşi respectase cuvântul, lăsându-şi toată averea feciorilor, pe care în timpul vieţii îi ţinuse pe lângă sine, cu neveste şi copii, ca pe nişte slugi, fără a pomeni măcar în testament de Gruşenka. Toate acestea se aflaseră mai târziu. În schimb, o sfătuia mereu ce să facă şi cum să-şi fructifice „capitalul”, indicându-i câteva chilipiruri. Când Fiodor Pavlovici – care la început se asociase cu Gruşenka pentru a vâna împreună un „gheşeft” – amorezat lulea, aproape că-şi pierduse capul din pricina ei, bătrânul Samsonov, care era cu un picior în groapă, făcuse mult haz pe socoteala lui. Curios este că tot timpul cât ţinuse legătura cu Samsonov, Gruşenka fusese cu desăvârşire cinstită faţă de el; se pare chiar că era singurul om cu care căutase să fie cinstită. Mai apoi însă când intrase în joc şi Dmitri Fiodorovici, şi el tot atât de îndrăgostit, Samsonov încetase să mai râdă. Dimpotrivă, într-o zi, o sfătuise foarte serios pe Gruşenka, atrăgându-i atenţia cu oarecare severitate: „Dacă-i vorba să alegi între tată şi fiu, rămâi cu bătrânul, dar numai cu condiţia ca ticălosul să te ia de nevastă şi, mai cu seamă, înainte de

nuntă să treacă pe numele tău măcar o parte din avere. Nu-ţi încurca zilele cu căpitanul, fiindcă n-o să faci nicio pricopseala.” Iată, vorbă cu vorbă, povaţa pe care bătrânul desfrânat i-o dăduse cu gura lui, simţind că i se apropie sfârşitul. Şi într-adevăr, la vreo cinci luni după aceea se şi prăpădise. În treacăt fie spus, deşi multă lume în oraş cunoştea pe atunci rivalitatea absurdă şi monstruoasă dintre pasiunea amândurora pentru Gruşenka, prea puţini îşi dădeau seama de natura reală a raporturilor ei cu cei doi bărbaţi – Fiodor şi Dmitri Karamazov. Până şi cele două slujnice ale sale (în urma nenorocirii întâmplate, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo) au arătat la proces că Agrafena Aleksandrovna îl primea pe Dmitri Fiodorovici numai de frică, pentru că ar fi ameninţat-o „c-o omoară”. Gruşenka avea două servitoare, o bucătăreasă bătrână de tot, bolnavă şi aproape surdă, pe care o adusese din casa părintească, şi pe nepoata acesteia, o fetişcană de vreo douăzeci de ani, destul de dezgheţată, care era, chipurile, jupânească. Gruşenka era mână strânsă şi trăia cât se poate de modest. Locuinţa pe care o ţinea cu chirie nu avea decât trei încăperi, mobila fiind tot a proprietăresei, o mobilă veche, de mahon, după moda de la o mie opt sute douăzeci. Deşi se înserase de mult afară, în momentul când Rakitin şi Alioşa ajunseră acolo, nicăieri în odăi nu era lampa aprinsă. Gruşenka se odihnea la ea în salon, culcată pe o canapea largă şi butucănoasă cu speteaza din imitaţie de mahon, tare şi având îmbrăcămintea de piele roasă şi ciuruită peste tot. Îşi pusese sub cap două perne luate de pe pat şi stătea întinsă pe spate, fără să facă nicio mişcare, cu braţele încolăcite sub ceafă. Era dichisită, ca şi cum ar fi aşteptat o vizită, cu o rochie de mătase neagră şi o bonetă spumoasă de dantelă, care-i şedea grozav de bine, şi cu un şal tot de dantelă, aruncat pe umeri şi prins la piept cu o broşa de aur masiv. Aştepta desigur pe cineva dorit cu înfrigurare. Palidă la faţă, cu buzele dogoritoare şi ochii aprinşi, bătea nerăbdătoare cu vârful piciorului drept în braţul canapelei. În clipa când Rakitin şi Alioşa intrară, în casă se produse

un mic incident: auzind un zgomot în antreu, Gruşenka sări în picioare înfricoşată, dând un strigăt: „Cine-i acolo?” Jupâneasa, care ieşise să întâmpine musafirii, o linişti însă imediat:

— Nu-i dumnealui, e altcineva, nu vă speriaţi.

„Ce-o fi păţit?” se gândi Rakitin, trăgându-l de braţ pe Alioşa după dânsul în salon. O găsiră pe Gruşenka stând în picioare lângă canapea, încă nedezmeticită din spaima pe care o trăsese. O şuviţă de păr castaniu scăpată de sub bonetă îi atârna pe umărul drept. Gruşenka însă nici nu băgă de seamă: abia după ce se uită mai bine la oaspeţi şi-i văzu cine sunt se gândi să şi-o aşeze cum trebuie.

— Tu eşti, Rakitka? Mi-a sărit inima din loc. Cu cine eşti? Pe cine mi-ai adus? Doamne, ia te uită cine a venit! exclamă ea, recunoscându-l pe Alioşa.

— Spune să aducă luminările, porunci Rakitin cu aerul degajat al unui obişnuit de-al casei, care îşi poate permite să dea dispoziţii.

— Lumânări... a... sigur că da, lumânări... Fenia, adu-i o lumânare... Tocmai acum ţi-ai găsit să vii cu el! Îl luă ea la rost pe Rakitin, făcând un semn cu capul spre Alioşa. Apoi, ducându-se la oglindă, îşi potrivi cu amândouă mâinile părul scăpat de sub bonetă. Părea contrariata.

— Pai n-ai vrut tu aşa? întreba Rakitin, gata să se supere.

— Nu-i nimic, Rakitka, m-ai speriat, atâta tot, şi Gruşenka se întoarse zâmbind către Alioşa. Nu te teme de mine, dragul meu Alioşa, nici nu ştii ce bine-mi pare c-ai venit aşa, pe neaşteptate. Vai, cum m-ai speriat, Rakitka! Am crezut că-i Mitea şi vrea să intre buzna în casă. L-am păcălit deunăzi, l-am pus să jure pe onoarea lui că nu se îndoieşte de mine, şi uite că l-am minţit. I-am spus că trebuie să stau în seara asta cu moşneagul meu, Kuzma Kuzmici, să număr banii. Mă duc odată pe săptămână la dânsul şi rămân până seara târziu, fiindcă avem de făcut socoteli. Ne încuiem în odaie, dânsul face socoteli pe abac, iar eu trec cifrele în registre; numai în mine are încredere. Mitea e convins că sunt acolo, iar eu stau cu uşile zăvorite

şi aştept o veste. Nu ştiu cum v-a lăsat Fenia să intraţi! Fenia, Fenia! Dă fuga până la poartă, deschide-o şi vezi dacă nu e căpitanul pe afară. Poate c-o fi stând ascuns undeva şi mă pândeşte! Mi-e o frică de el azi!

— Nu-i nimeni, Agrafena Aleksandrovna, m-am uitat bine peste tot. Mereu mă uit pe gaura cheii, că şi eu tremur toată.

— Ai închis obloanele? Ar trebui să tragem şi perdelele, uite-aşa! şi Gruşenka se şi duse să împreune draperiile grele. Să nu-i dea cumva prin gând să intre înăuntru, văzând lumină. Nici nu ştii ce frică mi-e azi de frăţiorul dumitale, Alioşa!

Gruşenka vorbea tare şi, deşi i se citea spaima pe faţă, părea în acelaşi timp stăpânită de un fel de înfrigurare.

— De ce ţi-o fi aşa teamă de Mitenka azi? o iscodi Rakitin. Nu te-am pomenit chiar atât de fricoasă, şi pe urmă cine nu ştie cum îl joci tu pe degete!

— Nu ţi-am spus că aştept o veste, o veste ca-n poveste? Numai Mitenka îmi lipseşte acum! De altfel, nici el nu m-a crezut, îmi dau seama. N-a crezut că mă duc la Kuzma Kuzmici. Acum probabil că sta pitit undeva în grădină, acasă, la Fiodor Pavlovici, să-mi aţină calea. Cu atât mai bine: dacă stă la pânda acolo, înseamnă c-am scăpat de el! Am fost totuşi la Kuzma Kuzmici, dar numai în treacăt, m-a condus chiar Mitea până acolo; i-am spus c-o să zăbovesc până la miezul nopţii şi ne-am înţeles să treacă să mă ia pe la douăsprezece. L-am lăsat să plece, apoi am intrat înăuntru şi am stat cu bătrânul vreo zece minute, după care am şters-o înapoi acasă. Am alergat într-un suflet, de teamă să nu mă întâlnesc cu el!

— Şi de ce te-ai gătit aşa? Măi, măi, ce bonetă nostimă!

— Prea eşti curios, Rakitin! Nu ţi-am spus că aştept o veste? Când o să vină, într-o clipa sunt în picioare şi-mi iau zborul pe loc, şi n-o să mă mai vedeţi niciodată! De aceea m-am îmbrăcat aşa, ca să fiu gata când o sosi.

— Şi unde vrei mătăluţă să zbori?

— Cine ştie prea multe îmbătrâneşte curând.

— Ei, nu mai spune!? Uite la ea, parcă-i într-al nouălea

cer... Nu te-am văzut niciodată aşa. Te-ai dichisit de parc-ai merge la bal! O tot măsura de sus până jos Rakitin.

— Ce ştii tu de baluri?

— Dar tu?

— Ei, află că eu am fost totuşi la un bal. Acum trei ani, Kuzma Kuzmici şi-a însurat feciorul şi am privit toată sindrofia de sus, de la orchestră. Dar ce mă tot ţii de vorbă, când am aici un musafir atât de simandicos? Şi încă ce musafir! Alioşa, drăguţule, mă uit la dumneata şi parcă nu-mi vine să-mi cred ochilor! Doamne, cum se face c-ai venit la mine?! Drept sa-ţi spun, nu m-aş fi aşteptat, nici prin minte nu mi-a trecut c-ai să vii vreodată, pentru nimic în lume n-aş fi crezut una ca asta! Deşi n-ai picat într-un moment potrivit, mă bucur din toată inima că te văd. Şezi colea, pe divan, aşa, micul meu luceafăr. Zău, tot mi se pare că visez... Eh, Rakitka, de ce nu l-ai adus ieri sau acum două zile?... Dar nu-i nimic, sunt mulţumită şi aşa. Poate-i chiar mai bine c-ai venit azi, în clipa asta, şi nu acum două zile...

Gruşenka se aşeză zglobie pe canapea lângă Alioşa şi rămase cu privirile aţintite asupra lui, ca în extaz. Îi părea bine într-adevăr că venise şi nu minţea spunând ca-i mulţumită să-l vadă. Ochii îi străluceau şi un zâmbet fericit, blajin, îi plutea pe buze, cu duioşie. Alioşa n-ar fi crezut niciodată că faţa ei putea exprima atâta bunătate... Până deunăzi nu avusese ocazia s-o vadă mai de aproape şi-şi făcuse despre ea o părere înfiorătoare; perfidia pe care i-o pusese la cale în ajun, cu atâta răutate, Katerinei Ivanovna îl cutremurase, aşa încât acum era peste măsură de mirat să întâlnească o fiinţă cu totul diferită de cea pe care se aşteptase s-o vadă. Cu toată durerea şi amărăciunea ce-i împovărau sufletul, avu răgaz s-o privească mai cu atenţie. De ieri şi până azi, totul la ea se schimbase în bine: nu mai avea glasul acela mieros, gesturile afectate, insinuante, din ajun... Era mult mai naturală, mai spontană acum, mai sprintenă în mişcări şi mai zglobie, avea un aer deschis şi încrezător, şi în acelaşi timp părea extrem de nervoasă.

— Doamne, ce de lucruri s-au întâmplat azi, zău! ciripi ea. Habar n-am de ce m-oi fi bucurând aşa că te văd, Alioşa! Dacă m-ai întreba, crede-mă că n-aş şti ce să-ţi răspund!

— Ba nu, zău, chiar nu ştii de ce te bucuri? o luă în primire ironic Rakitin. Nu m-ai bătut mai înainte la cap să ţi-l aduc: adu-l şi adu-l, prin urmare ştiai foarte bine de ce.

— Mai înainte aveam un scop, acum însă nu mă mai interesează, a trecut momentul. Să vă aduc ceva. M-am făcut mai bună acum, Rakitka. Şezi şi tu, de ce ai rămas în picioare? Ori te-ai şi aşezat? Nicio teamă, Rakitin îşi poartă singur de grijă. ÎI vezi, Alioşa? Uite-l cum s-a îmbufnat. Şi ştii de ce? Pentru că nu l-am poftit pe scaun înainte de a te fi poftit pe dumneata! Of, of, mult e supărăcios Rakitka al nostru! Da, da, îi sare ţandăra din orice fleac! râse Gruşenka. Ei, lasă, Rakitka, nu fi supărat, azi am o inimă de aur. Dar dumneata de ce eşti trist, Alioşecika, ori tot te temi de mine? Şi se uită drept în ochii lui, cu un zâmbet sprinţar şi ironic în privire.

— E necăjit, bietul băiat... n-a căpătat decoraţie, interveni Rakitin, îngroşându-şi vocea.

— Dar ce s-a întâmplat?

— Moşneagul lui s-a împuţit.

— S-a împuţit? Ce bazaconii tot îndrugi acolo? Nu pricep! Cine ştie ce măscări îţi stau pe limbă... Fă bine şi taci, nătărăule! Alioşa, mă laşi să stau pe genunchii dumitale? Uite-aşa! Şi, cu o mişcare sprintenă, Gruşenka se cocoţă râzând pe genunchii lui, ca o pisicuţă zburdalnică, şi-i încolăci umerii cu braţul. Să vezi cum o să-l fac eu să râdă pe băieţaşul meu cel cucernic! Nu zău, chiar mă laşi să stau pe genunchii dumitale? Nu te superi? Dacă vrei, mă dau jos!

Alioşa tăcea mâlc, nici nu îndrăznea măcar să clipească, nu scoase o vorbă nici chiar când o auzi spunându-i: „Dacă vrei, mă dau jos!”, ca şi cum ar fi încremenit locului din senin. Cu toate astea, nu simţea nimic din ceea ce şi-ar fi putut închipui ori s-ar fi putut aştepta cineva, de pildă Rakitin, care-l pândea de pe scaun cu o scânteiere lascivă

în ochi. Durerea ce-l copleşise era prea mistuitoare ca să nu înăbuşe orice fior ce s-ar fi putut trezi în inima lui şi, dacă ar fi fost pe deplin conştient de tot ce se petrecea cu el, şi-ar fi dat seama că în momentul acela purta cea mai puternică armură împotriva tuturor ademenelilor şi ispitelor ce l-ar fi încercat. Cu toată mâhnirea lui covârşitoare şi dezorientarea în care se afla, spre marea sa mirare, un simţământ curios şi nou punea treptat stăpânire pe sufletul său: femeia aceasta „infernală” nu-l mai înspăimânta ca până atunci, nu-l mai făcea să se cutremure în sine îngrozit, aşa cum se întâmpla odinioară de câte ori se gândea la femei; mai mult chiar, deşi se temea de ea atât de cumplit, o ţinea acum pe genunchi – ceea ce nici n-ar fi putut să conceapă mai înainte – cu braţele încolăcite după grumazul lui, fără să mai simtă nicio sfială; dimpotrivă, în sufletul lui încolţise un sentiment nou, care n-avea nimic de-a face cu spaima, o curiozitate puternică, vie, spontana.

— Ia mai lăsaţi fleacurile! protestă Rakitin. Mai bine spune să vină cu şampania, sper că n-ai uitat ce mi-ai făgăduit?

— Adevărat. Ştii, Alioşa, i-am promis că-l cinstesc cu şampanie dacă te aduce la mine. Foarte bine, să vină şampania, vreau şi eu să beau! Fenia, Fenia, dă fuga şi adu sticla aceea pe care a lăsat-o Mitea, hai, repede! Sunt eu zgârcită de felul meu, dar tot am să pun la bătaie o sticlă, şi nu de dragul tău, Rakitka, bineînţeles. Ce eşti tu decât o secătură, pe când Alioşa-i un prinţ! Deşi poate că numai de asta nu-mi arde acum, totuşi am să beau cu voi, vreau să-mi fac de cap!

— Dar ce se întâmplă acum, ce-i cu „vestea” aceea despre care tot vorbeşti, dacă-mi permiţi să te întreb şi nu-i cumva un secret la mijloc? încercă din nou s-o descoasă, curios, Rakitin, silindu-se pe cât putea să nu se sinchisească de bobârnacele ce curgeau cu nemiluita asupra lui.

— Nu-i niciun secret; de altfel, tu ştii despre cine-i vorba, rosti Gruşenka, întunecându-se deodată la faţă, îngrijorată.

Se întoarse apoi către el, dezlipindu-se pentru o clipă de Alioşa, pe care îl ţinea mai departe de gât, cocoţată pe genunchii lui. Se întoarce ofiţerul, Rakitin; auzi tu, vine ofiţerul meu!

— Ştiam. Şi unde-i acum? E chiar aşa aproape?

— La Mokroe. Mi-a scris c-o să-mi trimită o ştafetă; chiar adineauri am primit scrisoarea. Şi acum stau şi aştept ştafeta.

— Ce vorbeşti! Dar de ce s-a oprit la Mokroe?

— Ar fi prea multe de spus, ajunge atât.

— Ce-o fi în sufletul lui Mitenka? Săracul de el! Sau poate că nu ştie încă...

— Asta ar mai lipsi! Habar n-are. Dacă află, mă omoară. Numai că nu mai mi-e frică de el acum, nu mă mai tem de cuţitul lui. Taci, Rakitka, să nu te prind că-mi mai pomeneşti de Dmitri Fiodorovici, că destul sânge rău mi-a făcut! Nici nu vreau să mă mai gândesc la lucrurile astea. Nu-mi place să mă gândesc decât la Alioşa; sunt ocupata cu el acum... Haide, zâmbeşte, drăguţule, uită-te la mine... De ce nu vrei să fii mai vesel, de ce nu râzi de prostia şi de fericirea mea?... Uite c-a zâmbit, a zâmbit, băieţaşul! Cu ce ochi blânzi mă priveşte! Ştii, Alioşa, mi-era teamă să nu te fi supărat pentru figura pe care i-am făcut-o deunăzi domnişoarei aceleia... zău, m-am purtat ca o căţea... şi totuşi, nu-mi pare rău, drept să-ţi spun, că s-a întâmplat aşa... M-am purtat şi bine, şi rău, rosti Gruşenka visătoare şi un zâmbet crud îi flutură pe buze. Mitea mi-a spus că urla ca scoasă din minţi: „Ar trebui bătută cu biciul!” Se vede c-a fript-o rău la inimă. M-a chemat la dânsa, credea c-o să mă prindă-n laţ! Ce-şi închipuia dumneaei, c-o să mă dea gata cu o ceaşcă de ciocolată... Ba nu, zău, e mai bine că s-a întâmplat aşa! Gruşenka zâmbit din nou. Mă temeam numai să nu te fi supărat pe mine...

— Să ştii că nu minte, Alioşa! exclamă deodată Rakitin, neputându-şi ascunde uimirea. I-e frică de tine, ai fi crezut aşa ceva? De un puişor de găină ca tine!

— O fi puişor de găină pentru tine, Rakitka... fiindcă tu n-ai inimă! Dar eu îl iubesc din tot sufletul! Alioşa, mă

crezi că te iubesc din tot sufletul?

— Neruşinata! Ai auzit, Aleksei, ţi-a declarat amor?!

— Şi ce-i dacă-l iubesc?!

— Cum rămâne atunci cu ofiţerul? Cu vestea picată din cer, vreau să zic, de la Mokroe?

— Dragostea mea pentru Alioşa e una, şi ofiţerul e altceva.

— Judecată de muiere!

— Nu mă mai sâcâi, Rakitka! se oţărî deodată Gruşenka. ţi-am spus doar că n-are a face una ca alta. Pe Alioşa îl iubesc altfel. E adevărat, Alioşa, că-ţi pusesem gând rău într-o vreme. Aşa-s eu, ticăloasă şi apucată, ce vrei?! Uneori însă, când te priveam, mi se părea că văd licărind în ochii tăi conştiinţa mea. „Nu se poate, îmi ziceam, prea sunt ticăloasă ca să nu mă dispreţuiască.” Şi tot aşa mi-am spus şi acum doua zile, când am fugit din casă, de la domnişoara aceea. De altfel, e un lucru la care mă gândesc de mult. Ştie şi Mitea asta, i-am mărturisit şi lui. Şi Mitea mă înţelege. Mă crezi, Alioşa, îmi arde obrazul de ruşine câteodată... când mă uit la dumneata, mi-e ruşine de mine, zău... Nu-mi amintesc însă cum s-a întâmplat să-mi cazi cu tronc, şi când anume...

Fenia aduse o tavă pe care se aflau o sticlă destupată şi trei cupe de şampanie pline.

— A sosit şampania! strigă Rakitin. Ai cam luat-o razna, Agrafena Aleksandrovna, nu mai ştii ce vorbeşti, dacă mai bei şi un pahar, parcă te văd c-o să-ţi ridici poalele şi începi să dansezi! Eh, nici măcar atâta lucru nu s-au priceput să facă! bombăni el cercetând sticla. A turnat-o baba în pahare la bucătărie şi probabil s-a şi încălzit! Nu-i nimic, las' că-i bună şi aşa!

Se apropie de masă şi, ducând la gură un pahar, îl deşertă pe nerăsuflate, apoi îl umplu din nou.

— N-ai ocazie să bei şampanie chiar în fiecare zi, spuse el, lingându-se pe buze. Hai, Alioşa, ia-ţi şi tu paharul, să vedem dacă te ţin curelele! Dar pentru ce să închinăm? Pentru porţile raiului, da? Ridică paharul, Gruşa, bea şi tu pentru porţile raiului.

— Ce tot îndrugi acolo?

Gruşa luă cupa în mână. Alioşa bău o înghiţitură şi puse paharul la loc.

— Mai bine renunţ, rosti el cu un zâmbet blajin.

— Parcă te lăudai c-o să bei! îl întărită Rakitin.

— Nu mai beau nici eu dacă dumneata nu bei, îi ţinu isonul Gruşenka. De altfel, nici nu mai am chef. Bea, Rakitka, deşartă tu sticla până la fund. Nu beau decât dacă bea Alioşa.

— Of, of, ce înduioşător! pufni Rakitin. Uite la ea cum i s-a cocoţat pe genunchi! El, barem, are durerea care-l seacă la suflet dar pe tine ce bâzdâc te-a apucat, mă rog? Dumnealui, pasămite, s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, era gata chiar să-şi spurce gura cu cârnat...

— De ce?

— I-a murit unchiaşul, părintele Zosima...

— Cum aşa, a murit părintele Zosima?! se minună Gruşa. N-am ştiut nimic, şi se închină cu smerenie. Doamne, şi eu, care şedeam pe genunchii lui! tresări ea speriată şi se desprinse numaidecât de el, aşezându-se alături pe canapea.

Alioşa o privi lung, mirat şi parcă se mai lumină la faţă.

— Ce-ai cu mine, Rakitin, lasă-mă în pace! rosti el deodată dârz, ridicând glasul. De ce spui că m-am răzvrătit împotriva lui Dumnezeu? N-aş vrea să te urăsc, caută să fii şi tu mai înţelegător. Am pierdut ceva fără de preţ, o comoară cum tu n-ai avut niciodată, şi n-ai dreptul să mă judeci. Mai bine uită-te la dânsa: ai văzut cum a căutat să mă cruţe? Am venit aici cu gândul c-am să găsesc un suflet hain, mă ispitea ticăloşia pentru că şi eu mă simţeam păcătos şi rău, şi am întâlnit o adevărată soră, o inimă de aur, un suflet duios... A căutat să mă cruţe... Agrafena Aleksandrovna, despre dumneata e vorba. Dumneata m-ai salvat, mi-ai aşezat sufletul în vechiul făgaş...

Îi tremurau buzele şi vocea i se curmă brusc, silindu-l să se oprească.

— Te-a salvat, zici? Nu, zău! rânji sarcastic Rakitin. Şi când te gândeşti că mai deunăzi voia să-ţi facă felul, ştii

asta?

— Stai, Rakitka! se repezi Gruşenka. Destul, tăceţi amândoi! Am să vă spun tot: te rog, Alioşa, să nu mai vorbeşti aşa, pentru că-mi vine să intru în pământ de ruşine! Sunt rea, să ştii, nu sunt bună, aşa cum mă crezi dumneata. Iar tu, Rakitka, fă bine şi ţine-ţi gura, pentru că minţi. Recunosc că i-am pus gând rău cândva, ai dreptate, voiam, cum zici tu, să-i fac felul, însă asta a fost mai demult, dar acum nu mai e adevărat, ce-ai spus e o minciună; acum e cu totul altceva... Să nu te mai prind că scoţi un cuvânt, auzi tu, Rakitka! îl luă din scurt Gruşa, care părea surescitată.

— Uite c-au înnebunit amândoi! şuiera printre dinţi Rakitin, măsurându-i din ochi nedumerit. Le lipseşte o doagă, curat balamuc! Amândoi s-au muiat, acu' să te ţii lacrimi şi suspine!

— Da, am să plâng, am să plâng! confirmă Gruşenka. A spus că-i sunt ca o soră, asta n-am s-o uit niciodată, nu, n-am s-o uit niciodată! Să ştii, totuşi, Rakitin, că, aşa rea cum sunt, tot am făcut şi eu în viaţa mea pomană cu un fir de ceapă!

— Ai dat de pomană un fir de ceapă? Cum adică? Ei, fir-ar să fie, zău dacă n-au căpiat!

Exaltarea de care erau cuprinşi amândoi îl mira şi-l scandaliza totodată pe Rakitin, aproape că se simţea vexat, deşi ar fi putut să-şi dea seama că, printr-o coincidenţă cu totul excepţională, şi unul, şi altul se aflau într-un moment de răscruce din viaţa lor, menit să le zguduie sufletele. Dar pe cât era de sensibil când se întâmpla să fie în joc propria-i persoană, pe atât de obtuz se dovedea Rakitin când era vorba de semenii lui, asta poate şi fiindcă era prea tânăr încă şi fără experienţă, dar în bună parte pentru că era de un egoism feroce.

— Vezi, Alioşecika, râse nervos Gruşa, întorcându-se spre el, m-am lăudat faţă de Rakitin c-am dat şi eu de pomană o ceapă; faţă de dumneata însă ce rost ar avea să mă laud, dumitale am să-ţi spun cu altă inimă adevărul curat. Nu e decât o poveste, dar o poveste foarte frumoasă,

pe care o ştiu de când eram fetiţă mică de la Matriona, bucătăreasa noastră. Ascultă: „A fost odată ca niciodată o femeie rea şi hapsână. Şi femeia aceea a făcut cât a făcut umbră pământului şi, împlinindu-i-se sorocul, a murit. Şi murind n-a lăsat după ea nicio faptă bună. Dracii au pus atunci gheara pe ea şi au aruncat-o în iazul de foc. Iar îngerul ei păzitor sta pe mal şi-şi tot frământa mintea: «Oare ce fapta virtuoasa o fi săvârşit în viaţa ei ca să pot pune o vorbă bună pentru ea la Dumnezeu?» Şi, aducându-şi aminte, se duce el şi-i spune lui Dumnezeu: «A smuls din grădină un fir de ceapă şi l-a dat de pomană, a miluit o biată femeie săracă». «Ia firul cela de ceapă, zice Dumnezeu, şi dă-i-l să se agate de el, şi pe urmă caută s-o tragi afară. Dacă izbuteşti s-o scapi, să vină aici, în rai, iar dacă s-o rupe firul de ceapă, să rămână unde se afla acum.» Îngerul a coborât degrabă în iad şi, întinzându-i firul de ceapă, a zis: «Apucă-te vârtos de el, femeie, şi eu am să te scot afară». Şi a început să tragă binişor, binişor de fir, până ce a scos-o aproape de tot din iad. Dar ce să vezi: ceilalţi osândiţi, când au prins de veste că îngerul vrea s-o scape, s-au agăţat care mai de care de ea, să-i tragă şi pe ei afară. Scorpia de femeie însă, haină cum era la suflet, a început să dea din picioare şi să urle: «Pe mine vrea să mă scoată, nu pe voi, ceapa-i a mea, nu a voastră!» Nici n-a apucat să termine şi firul de ceapă s-a rupt. Femeia a căzut înapoi în iad şi arde şi acum în focul gheenei. Îngerul a izbucnit în plâns şi a plecat”. Asta-i toată povestea, Alioşa, n-am uitat-o până în ziua de azi şi nici n-am s-o uit vreodată, pentru că şi eu sunt tot aşa de haină la suflet ca şi zgripţuroaica aceea. M-am lăudat adineauri faţă de Rakitin c-am miluit pe cineva cu un fir de ceapă, ţie însă am să-ţi mărturisesc adevărul: doar un fir de ceapă, unul singur, am dăruit de când mă ştiu pe lume, atâta pomană am şi eu la viaţa mea. Să nu mai zici că sunt bună, Alioşa, nu-s deloc aşa cum mă crezi dumneata, dimpotrivă, sunt rea, rea de tot şi hapsână. Şi-mi vine să mor de ruşine, când te aud ridicându-mă în slavă! Şi, fiindcă am început, am să-ţi spun tot. Ascultă: am ţinut

morţiş să vii la mine şi atâta l-am bătut la cap pe Rakitka să te aducă încoace, încât i-am promis chiar c-o să-i dau douăzeci şi cinci de ruble dacă izbuteşte să pună mâna pe dumneata. Stai, Rakitka, aşteaptă puţin!

Şi, nici una, nici două, se duse la masă, descuie sertarul, îşi luă punga cu bani şi scoase dinăuntru o hârtie de douăzeci şi cinci de ruble.

— Ce mai e şi aiureala asta? Ce ţi-a venit? bâigui Rakitin fâstâcit.

— Ţine, Rakitka! Vreau să mă achit de datorie, cred că n-ai să mă refuzi. Nu mi i-ai cerut chiar tu? Şi fără altă vorbă îi azvârli în faţă.

— Ei, asta e, de ce să refuz!? îşi îngroşă vocea Rakitin, vizibil stingherit, silindu-se să pară cât mai arogant, ca să-şi ascundă încurcătura. Prea ieftin aţi scăpat. Doar de aceea sunt proşti pe lume: ca deştepţii să tragă foloase!

— Şi acum fă bine şi pune-ţi lacăt la gură, Rakitka, să nu mai scoţi un cuvânt. Ce vreau să spun acuma nu-i pentru urechile tale. Şezi colo, în colţ, şi taci; tu nu ne iubeşti, aşa că nu te mai amesteca în vorbă!

— De ce v-aş iubi? se oţărî Rakitin într-o răbufnire de ură. Băgase banii în buzunar, deşi se simţea prost, fiindcă era de faţă Alioşa. Îşi făcuse socoteala c-o să-i primească mai târziu, fără ştirea lui, iar acum îi plesnea fierea de ciuda şi de ruşine. Chibzuise de asemenea, dintr-un calcul diplomatic, că-i mai bine să n-o contrazică de fel pe Gruşa, cu toate că ea nu-l cruţa, luându-l mereu în şfichi. Se vedea cât de colo că-l avea cu ceva la mână, dar de astă dată i se umpluse paharul:

— Iubeşti un om care a făcut ceva pentru tine... Dar voi doi, aş vrea să-mi spuneţi, ce aţi făcut pentru mine?

— Poţi să iubeşti un om chiar dacă nu ţi-a făcut niciun bine, aşa cum iubeşte Alioşa.

— Şi de unde ştii tu că te iubeşte? Ce-mi tot împui capul cu dragostea lui?!

Stând în picioare în mijlocul încăperii, Gruşenka vorbea înfrigurată, cu un tremur isteric în glas:

— Taci, Rakitka, tu nu poţi să pricepi ce se petrece cu

noi! Şi te rog să nu mă mai tutuieşti, nu-ţi permit, ai cam început să-ţi iei nasul la purtare! Stai la locul tău în colţ şi să nu mai scoţi un cuvânt, aşa cum îi sade bine unui lacheu. Şi acum, Alioşa, am să-ţi spun tot, eşti singurul om căruia vreau sa-i mărturisesc adevărul, ca să vezi şi dumneata ce pramatie sunt! Tot ce-ţi spun e însă numai pentru dumneata, cu Rakitka n-am nimic de împărţit. Da, e adevărat, Alioşa, îţi pusesem gând rău, eram hotărâtă să-ţi fac bucata. Atât de ahtiată eram să-ţi vin de hac, încât l-am cumpărat pe Rakitka numai ca să te aducă la mine. De ce ţineam aşa de mult la asta? Când dumneata nici habar n-aveai de mine! Dacă se întâmpla cumva să ne întâlnim faţă-n faţă, întorceai capul şi puneai ochii în pământ; eu însă nu mă sfiam să te privesc şi descoseam pe unul şi pe altul, doar oi mai afla câte ceva. Chipul dumitale îmi stătea ca un ghimpe în inimă: „Mă dispreţuieşte, îmi ziceam eu, nici nu se îndură măcar să se uite la mine”. Şi mi-era aşa o ciudă, încât ajunsesem şi eu să mă mir: „Cum se poate, să mă tem de un copilandru? Lasă, că-i fac eu bucata, uite-aşa am să-l ronţăi şi pe urmă am să-i râd în nas!” Clocoteam în mine. Nu ştiu dacă mă crezi, dar în tot oraşul ăsta nimeni nu şi-ar permite vreo necuviinţă faţă de Agrafena Aleksandrovna sub cuvânt că-i o femeie stricată, nici măcar nu i-ar trece prin gând să spună aşa ceva despre mine; nu-l am decât pe moşneagul meu, sunt legată de el, vândută pe viaţa, diavolul ne-a pus cununiile pe cap, încolo n-am avut de-a face cu niciun alt bărbat! Totuşi, de cum te-am văzut pe dumneata, mi-am zis: „Pe ăsta trebuie să-l prind în gheară. Lasă, că-i vin eu de hac, şi ce-am să mai râd pe urmă, ehe, ce-am să mai râd!” Ca să vezi ce căţea e femeia care ziceai ca ţi-e ca o soră! Între timp, uite, s-a întors bărbatul care m-a scos din minţi cândva, şi stau acum şi aştept să-mi dea un semn de viaţă. Ştii ce a fost pentru mine omul ăsta care m-a părăsit? Acum cinci ani, când m-a adus aici Kuzma, nu îndrăzneam să scot capul în lume, mă feream tot timpul să nu mă vadă şi să nu mă audă cineva, eram o fetişcană plăpândă şi tare proasta. Stăteam singură cuc şi mă istoveam plângând; nopţi

întregi nu dormeam, gândindu-mă mereu la acelaşi lucru: „Unde eşti, câine? Cine ştie în braţele cui oi fi acum şi-ţi râzi de mine! Ah, să mai dau ochii cu tine odată, o singură dată numai să-mi ieşi în cale şi ai să vezi ce te aşteaptă, ştiu eu cum să mă răzbun!” Noaptea udam perna cu lacrimi şi mă zbuciumam toată, răsuceam cuţitul în rană şi-mi aţâţam mai vârtos ura: „Lasă, c-am să-ţi plătesc eu cu vârf şi îndesat!” mă pomeneam ţipând uneori pe întuneric. Iar când îmi dădeam seama că n-am nicio putere asupra lui, când mă gândeam că poate în momentul acela îşi bate joc de mine, dacă nu cumva m-a şi uitat, mă trânteam pe podele, plângeam cu lacrimi amare, văzând cât de nevolnică sunt, şi tremuram ca scuturată de friguri până se lumina de ziuă. Dimineaţă mă sculam ca un câine întărâtat, bucuroasă aş fi sfâşiat pe toată lumea. Cu timpul însă am început să adun ban cu ban, mi s-a împietrit inima, am pus ceva carne pe mine. Crezi poate că m-am mai deşteptat la minte? Aş, de unde! Nimeni nu vede şi nimeni pe lume nu ştie, dar cum se înnoptează, încep iarăşi să mă perpelesc ca acum cinci ani, când eram o fetişcană proastă, şi plâng toată noaptea scrâşnind din dinţi. „Vai de pielea lui ce o să păţească, am să-i plătesc cu vârf şi îndesat!” mă gândesc. Ai fost atent pân-acum? Bine. Ce părere o să-ţi faci însă despre mine când am să-ţi spun că de curând, poate să fie o lună de atunci, am primit o scrisoare de la el: a rămas văduv şi vrea să vină aici, să mă vadă. Mi s-a tăiat deodată răsuflarea! Ah, Doamne! Şi într-o clipă am şi văzut ce-o să se întâmple: o să vină şi o să mă cheme iarăşi la el, e destul numai să fluiere odată, ca să mă târăsc la picioarele lui ca o căţeluşă bătută, ca şi când tot eu aş fi fost vinovată! Am simţit lămurit c-aşa o să se întâmple şi parcă nu-mi venea să cred: „Chiar aşa otreapă să fiu? Ce o să fac? O să mă arunc iarăşi de gâtul lui ori nu?” În luna asta ce-a trecut am strâns în mine mai multă fiere decât în toţi ultimii cinci ani. Mă vezi doar cum fierb aici, ca turbată, şi câtă răutate e-n mine! Acum ţi-am spus tot! Mi-am făcut de lucru cu Mitea ca să nu alerg după celălalt. Taci, Rakitka, n-ai niciun drept să mă judeci, de altfel nici n-am vorbit cu

tine! Când aţi sosit voi, tocmai şedeam aici şi mă gândeam în fel şi chip, silindu-mă să iau o hotărâre. Niciodată n-o să ştiţi ce a fost în sufletul meu! Alioşa, spune-i, te rog, domnişoarei să nu-mi ţină supărare pentru bâlciul de alaltăieri!... Nimeni pe lume nu ştie şi nici n-ar putea să înţeleagă ce simt eu acum... Poate c-o să iau şi un cuţit cu mine când o fi să plec, încă nu-mi dau seama ce-am să fac...

Rostind aceste cuvinte disperate, Gruşenka se opri sugrumată de lacrimi, îşi cuprinse faţa în palme şi se aruncă pe canapea, cu capul în perne, plângând cu sughiţuri, ca un copil mic. Alioşa se ridică în picioare şi se apropie de Rakitin.

— Misa, zise el, să nu fii supărat pe dânsa chiar dacă te-a jignit, nu trebuie să i-o iei în nume de rău. Ai văzut ce a spus adineauri? Nu poţi cere prea mult de la un biet suflet de om, trebuie să fim mai înţelegători...

Vorbea mânat de o pornire nestăvilită. Simţea nevoia să-şi deschidă inima, şi singurul om pe care-l avea la îndemână era Rakitin. Dacă n-ar fi fost el acolo, şi-ar fi destăinuit simţămintele cu glas tare în faţa pereţilor. Prietenul lui însă îl măsură din ochi ironic şi Alioşa nu mai spuse niciun cuvânt.

— Stareţul ţi-a împuiat capul cu tot felul de bazaconii, şi acum m-ai luat pe mine drept cal de bătaie, Alioşenka, omul lui Dumnezeu! spuse el zâmbind maliţios.

— Nu râde, Rakitin, degeaba zâmbeşti sarcastic... Cum poţi să vorbeşti aşa despre răposatul? Nu există om pe faţa pământului care să se poată asemui cu el! strigă Alioşa cu lacrimi în glas. Crede-mă că n-am dreptul să judec pe nimeni, fiindcă eu mă simt vinovat, poate mai vinovat decât oricine! Ce sunt eu pe lângă dânsa? Gândeşte-te că am venit aici ca să mă afund în mocirlă. Îmi spuneam: „Ei şi, nu-mi pasă!” Şi ştii de ce? Pentru ca sunt un laş. Iar dânsa, vezi, s-a chinuit cinci ani de zile fără să aibă pe nimeni aproape să-i spună o vorba caldă, pornită din inima, şi până la urmă a iertat totul, a uitat tot şi plânge! Omul care şi-a bătut joc de ea cu atâta cruzime s-a întors şi o cheamă,

şi ea e gata să-l ierte şi să alerge în braţele lui fericită. Nu, poţi să fii sigur, n-o să ia niciun cuţit, nu, fără doar şi poate! Vezi, eu nu sunt aşa. Nu ştiu dacă tu eşti, Misa, eu însă în niciun caz nu! Azi am primit o lecţie straşnică, uite, chiar aici, în locul ăsta... Dragostea ei e mai presus decât ceea ce putem simţi noi... Spune-mi, cunoşteai cumva lucrurile pe care le-a povestit adineauri? Ai mai auzit-o cândva vorbind despre ele? Nu, aşa-i că nu? Dacă le-ai mai fi auzit, ai fi înţeles încă de atunci totul... şi cealaltă, pe care a jignit-o acum două zile... trebuie s-o ierte şi ea! Nu se poate să nu treacă peste asta când o să afle... şi o să afle cu siguranţă... E un biet suflet ce nu şi-a găsit încă pacea, trebuie să fim înţelegători... cine ştie ce comoară ascunde...

Se opri cu răsuflarea tăiată. Cât era de furios, Rakitin rămase cu ochii boldiţi de mirare. Niciodată nu s-ar fi aşteptat la o asemenea tiradă din partea unui om atât de potolit şi de cuminte ca Alioşa.

— Halal avocat! Nu cumva ţi-a căzut cu tronc? Agrafena Aleksandrovna, călugăraşul nostru e mort după tine, l-ai făcut praf! strigă el, râzând cu neruşinare.

Gruşenka înălţă capul adâncit în pernă şi se uită la Alioşa, cu un surâs duios, care-i lumină toată faţa buhăită de lacrimi.

— Nu-ţi mai pierde vremea cu el, Alioşa, heruvimul meu! Nu vezi cu cine ai de-a face, parc-ai vorbi la pereţi! Apoi întorcându-se către Rakitin: Mihail Osipovici, mă gândeam tocmai să te rog să mă ierţi dacă te-am jignit cumva adineauri, dar acum pentru nimic în lume n-aş mai face-o! Alioşa, vino de şezi lângă mine, îl îmbie ea cu un zâmbet fericit, uite-aşa, aici, şi spune-mi (îl luă de mâini şi se uită înseninată drept în ochii lui), spune-mi, te rog, ce crezi dumneata: îl iubesc sau nu? Mai pot eu, oare, să iubesc un om care mi-a făcut atâta rău sau nici nu-mi pasă de el? Până să veniţi voi, am stat aşa pe întuneric şi m-am tot întrebat: da sau ba? Dă-mi dumneata dezlegarea, hotărăşte dumneata, şi voi face cum ai să-mi spui. Să-l iert ori să nu-l iert?

— Bine, dar l-ai şi iertat, nu-i aşa? zâmbit Alioşa.

— Ba da, mărturisi Gruşenka gânditoare. Păcătoasa asta de inimă! Să bem pentru inima mea păcătoasă! strigă ea şi, luând în mână paharul, îl goli pe nerăsuflate, apoi îl trânti de pământ. Cupa se sparse cu zgomot. Şi pe buzele ei zâmbitoare flutura din nou o umbră de cruzime.

— Şi totuşi, poate nu l-am iertat încă, adăugă ea cu o expresie ameninţătoare, privind în jos, ca şi cum ar fi vorbit numai pentru sine. Poate că inima mea e numai gata să-l ierte. Am să caut s-o mai ţin încă în frâu. Vezi dumneata, Alioşa, de fapt mi-s dragi lacrimile pe care le-am vărsat în aceşti cinci ani, mi-e dragă umilirea ce m-a făcut să sufăr atâta, ele mi-s dragi, nu el.

— N-aş vrea să fiu în pielea lui! şuieră Rakitin.

— Şi nici n-ai să fii vreodată, Rakitka, fii pe pace! Tu nu eşti bun decât să-mi faci ghetele, atâta tot; o femeie ca mine nu-i de nasul tău... şi poate că nici de nasul lui...

— Nu-i de nasul lui? Atunci de ce te-ai înzorzonat aşa? o necăji Rakitin, rânjind sarcastic.

— Nu te lega de gătelile mele, Rakitka, fiindcă nu poţi să ştii ce este în sufletul meu! N-am decât să dau jos toate zorzoanele, chiar acum, pe loc! îi răspunse ea ridicând glasul. Tu nu ştii pentru ce m-am gătit aşa! Poate că am de gând să-i ies înainte şi să-i zic: „Mă vezi? Deschide ochii şi uită-te bine!” Când m-a lăsat, eram o fetişcană de şaptesprezece ani, o slăbătură plângăreaţă şi ofticoasă. Am să stau lângă el, am sa-l vrăjesc, am să-i înfierbânt sângele, ca după aceea să-i spun: „Ei, ai văzut cu cine ai de-a face, stimabile? Şi acum, umbla sănătos! Nu tot ce zboară se mănâncă!” Pentru asta, poate, m-am gătit aşa, Rakitka, încheie Gruşa, râzând maliţios. Sunt fiara, Alioşa, o fiară turbată. N-am decât să rup hainele de pe mine, să-mi schilodesc trupul, să-mi sluţesc chipul, să-mi ard faţa şi s-o ciopârţesc cu cuţitul, să umblu pe străzi să cerşesc! parcă vreau, n-am decât să nu mai plec nicăieri, să rămân aici, dacă vreau, n-am decât să-i trimit chiar mâine lui Kuzma tot ce-am căpătat de la el, toţi banii pe care mi i-a dat, şi să mă duc să muncesc cu ziua până la sfârşitul vieţii!... Crezi,

oare, că n-am s-o fac, te îndoieşti c-o să am atâta curaj? Ba, uite, să ştii c-am s-o fac, am s-o fac chiar acum, să nu mă puneţi la ambiţie... iar pe dânsul am să-l iau la goană şi am să-i dau, uite-aşa, cu tifla, ce-o fi crezând că-s de nasul lui?!

Ultimele cuvinte le strigă în gura mare, ca apucată de istericale. Şi, simţind că o podidesc din nou lacrimile, îşi ascunse faţa în palme şi se prăbuşi peste perne, într-un hohot de plâns. Rakitin se ridică.

— Să mergem, zise el, e târziu, n-au să-ţi deschidă la mânăstire.

Gruşenka sări în sus.

— Cum, pleci, Alioşa? întrebă ea consternată. Ce faci? M-ai răscolit şi mi-ai sângerat inima şi acum, când se lasă noaptea, să stau iarăşi singură?

— N-oi fi vrând să rămână la tine peste noapte? N-are decât, dacă pofteşte, dinspre partea mea, pot să plec şi singur! glumi Rakitin caustic.

— Taci, vrăjmaşule, taci din gură! se răsti Gruşenka mânioasă. Niciodată n-am auzit din gura ta vorbele pe care mi le-a spus el.

— Dar ce ţi-a spus, mă rog? mârâi Rakitin întărâtat.

— Nu ştiu, nu-mi dau seama ce, nu mă dumiresc, dar mi-a vorbit de la suflet la suflet, mi-a răscolit inima... Este primul om, singurul din lumea asta mare, care s-a îndurat de mine, el şi numai el? De ce, heruvimul meu, n-ai venit mai înainte? strigă Gruşa şi se prăbuşi exaltată la picioarele lui. Toată viaţa am aşteptat un om ca tine, mereu am aşteptat; ştiam că odată şi odată o să vină cineva care să-mi aducă iertarea. Toată viaţa am crezut că, aşa târâtură cum sunt, mă va iubi şi pe mine cineva cu adevărat, cineva fără niciun gând păcătos!

— Dar ce-am făcut eu pentru dumneata? zâmbit Alioşa înduioşat şi, aplecându-se, o luă cu gingăşie de mână. Te-am miluit cu un fir de ceapă, o nimica toată!... Nu apucă bine să isprăvească, şi-l podidiră şi pe el lacrimile. În momentul acela se auzi trântindu-se uşa de la intrare şi cineva pătrunse în casă. Gruşenka sări deodată în picioare,

înfricoşată de moarte. Fenia dădu buzna înăuntru, strigând în gura mare şi fluturându-şi braţele.

— Coniţă, coniţă scumpă, a sosit ştafeta! trâmbiţă ea veselă, gâfâind. A trimis o troică de la Mokroe să te ia! Timofei, surugiul, e afară, schimbă caii... Scrisoarea, coniţă, iată scrisoarea!

Ţipa cât o ţinea gura, vânturând scrisoarea din mână. Gruşenka îi smulse plicul şi-l apropie de lumânare. Era un bilet de câteva rânduri pe care ea îl desluşi dintr-o ochire.

— Mă cheamă! şopti ea pălind, cu faţă crispată de o amară grimasă. Du-te, căţeluşă! Te-a fluierat!

Rămase locului o clipă, ca şi când ar fi şovăit încă, apoi tot sângele îi năvăli în obraji, învăpăindu-i.

— Plec! strigă ea. Cinci ani din viaţă! Rămâneţi cu bine! Rămâi cu bine, Alioşa, soarta mea s-a hotărât... Duceţi-vă, duceţi-vă, plecaţi cu toţii, să nu vă mai văd în faţa ochilor... Gruşenka îşi ia zborul spre o viaţa nouă... N-aş vrea să-mi porţi duşmănie, Rakitka, cine ştie dacă nu mă duc la moarte! Uf! Parc-aş fi beată! Şi, depărtându-se brusc de ei, alergă în iatac.

— Acum nu-i mai pasă de noi! bodogăni Rakitin. Să mergem, altfel iar au să înceapă să ţipe muierile astea, sunt sătul până-n gât de atâta boceală...

Alioşa se lăsă dus fără să-şi dea seama. În curte aştepta o troică în jurul căreia forfoteau oameni cu felinare în mâna, ocupaţi să deshame caii. Prin poarta deschisa se zăreau cei trei cai de schimb, aşteptând afară. Alioşa şi Rakitin nici nu apucaseră bine să coboare treptele, când fereastra de la iatac se deschise deodată şi Gruşa strigă cu o voce răsunătoare:

— Alioşecika, multe salutări din partea mea frăţiorului tău, Mitenka! Spune-i că n-aş vrea să fie supărat pe mine, cu tot necazul pe care i l-am făcut! Te rog să-i repeţi cuvânt cu cuvânt ceea ce-ţi spun eu acum: „Gruşenka şi-a legat soarta de un ticălos, nu de un suflet cinstit ca al tău!” Să ştie că l-am iubit totuşi un ceas, un singur ceas din viaţa mea, să nu uite niciodată ceasul acela! Să-i spui că aşa i-a poruncit Gruşenka, să nu-l uite până în clipa din urmă!

Glasul i se stinse, înecat în lacrimi, şi fereastra se închise cu zgomot.

— Hm, hm! mormăi Rakitin umflându-se de râs. După ce-i dă la cap bietului Mitenka, îi mai şi pretinde să n-o uite toată viaţa! Ce sadism!

Alioşa nu-i răspunse însă, ca şi când nici n-ar fi auzit, întinsese piciorul la drum, de parcă ar fi avut cine ştie ce zor mare; în realitate nu-şi dădea seama de nimic, mişcându-se aproape ca un automat. Rakitin se simţi deodată săgetat de o durere ascuţită, ca şi cum cineva i-ar fi zgândărit o rană proaspătă. Adineauri, când o pusese pe Gruşenka faţă în faţă cu Alioşa, se aşteptase la cu totul altceva; lucrurile luaseră însă o altă întorsătură decât aceea pe care ar fi dorit-o el.

— Ofiţerul ei e un polonez, zise el silindu-se să-şi păstreze sângele rece. Vorba vine ofiţer; de fapt, e un biet amărât, funcţionar la vamă, undeva în Siberia, la graniţa dinspre China. După câte am auzit, şi-a pierdut postul. I-o fi ajuns probabil la ureche ca Gruşenka are ceva părăluţe şi s-a întors la ea, aşa se explică totul. Alioşa nici de astă dată nu se învrednici să-i răspundă. Rakitin îşi pierdu cumpătul:

— Ei, vasăzică, ai izbăvit un suflet păcătos?! rânji el plin e fiere. Ai întors o târfa pe calea cea bună? Ai izgonit cei şapte draci ce o munceau? Ca să vezi unde trebuia să se întâmple minunea pe care aţi aşteptat-o cu atâta râvnă astăzi!

— Încetează odată, Rakitin! îi răspunse Alioşa cu inima îndurerată.

— Sigur că da, mă „dispreţuieşti”, pentru c-am putut să primesc cele douăzeci şi cinci de ruble de adineauri! Mi-am vândut prietenul, nu-i aşa? Numai că tu nu eşti Hristos, şi nici eu, Iuda!

— Crede-mă, Rakitin, c-am şi uitat de banii aceia, protesta Alioşa. Tu singur ai pomenit de ei...

Rakitin se înfurie şi mai tare.

— Duceţi-vă dracului cu toţii! zbieră el. Pentru ce naiba mi-oi fi pierzând vremea cu tine? De acum înainte nici nu

mai vreau să ştiu cine eşti! Pleacă, du-te unde vrei, călătorie sprâncenată!

Şi, fără altă vorbă, o apucă pe o ulicioara lăturalnica, lăsându-l singur în întunecimea nopţii. Alioşa ieşi din oraş, şi o luă peste câmp spre mânăstire.

Capitolul IV

CANA GALILEII

Ajunse la schit destul de târziu după rânduiala mănăstirii, şi monahul de pază care ieşi să-i deschidă îi îngădui să intre înăuntru pe poarta cea mică. Trecuse de nouă – ora sorocita odihnei şi somnului după o zi plină de frământări. Alioşa deschise cu sfială uşa chiliei bătrânului, în care se afla sicriul, înăuntru nu era decât părintele Paisie care citea Evanghelia împreună cu novicele Porfiri; ucenicul, istovit de vegherea din ajun, când stareţul le vorbise pentru ultima oară, şi de zarva de peste zi, dormea somnul tinereţii, culcat pe podele în odaia alăturată. Părintele Paisie îl auzi intrând, dar nu-şi ridica ochii de pe carte; Alioşa se retrase în colţul din dreapta uşii se aşeză în genunchi şi începu să se roage. Inima îi era plină, gata să se reverse, dar totul colcăia de-a valma în el, niciun sentiment nu reuşea să se contureze mai lămurit şi să precumpănească asupra celorlalte, impresiile se succedau lent, fără încetare, ca într-un caleidoscop. Se simţea înduioşat, dar în acelaşi timp – lucru curios – nimic nu mai avea darul să-l mire. Vedea din nou în faţa ochilor sicriul şi mortul drag, strâns înfăşurat în rasa monahală, şi totuşi jalea şi durerea sfâşietoare ce-i storseseră atâtea lacrimi în dimineaţa aceea se mistuiseră ca prin farmec. Intrând în chilie, îngenunchease în faţa sicriului, aşa cum şi-ar fi plecat genunchii în faţa unei icoane, dar simţământul ce-i stăpânea cugetul şi inima în momentul acela nu era întristarea, ci bucuria. Una dintre ferestre era larg deschisă, lăsând să pătrundă înăuntru aerul proaspăt, răcoros. „Înseamnă că duhoarea s-a înteţit şi mai tare dacă s-au înduplecat să deschidă fereastra”, îşi spuse el. Dar

gândul că rămăşiţele pământeşti ale stareţului începuseră să se descompună – gând care abia cu câteva ceasuri mai înainte i se păruse atât de amarnic, de umilitor – nu-l mai făcu de astă dată să sufere, nici să se răzvrătească. Se ruga aşa, în tăcere, dar îndată îşi dădu seama că înşiră cuvintele mecanic. Frânturi de idei i se perindau prin minte, licăreau o clipă, ca nişte steluţe, ca să se stingă numaidecât, năpădite de alte gânduri răzleţe, dar în acelaşi timp era conştient că sufletul său îşi găsise împăcarea, că se sălăşluise în el ceva temeinic şi deplin. Uneori prindea să se roage cu râvnă, într-o pornire de dragoste şi recunoştinţă... Nu apuca să-şi ducă însă ruga până la capăt, căci după un timp mintea lui o lua iarăşi razna; începea să se gândească la altceva, ca până la urmă să uite şi de rugăciune, şi de ceea ce îi curmase firul... Încercă să fie atent la cuvintele spuse de părintele Paisie, dar, ostenit cum era, mereu îl fura somnul...

„A treia zi, s-a făcut nuntă în Cana Galileii, citea monahul, iar mama lui Iisus era acolo. Şi a fost chemat la nuntă şi Iisus cu ucenicii săi."

„Nuntă? Cum adică nuntă?... se căznea să-şi adune gândurile Alioşa. E fericită... s-a dus la nuntă... Nu, n-a luat niciun cuţit cu dânsa, nu se putea să ia... N-a fost decât aşa, o vorbă rostită «la necaz», nimic mai mult... Noi... noi trebuie să iertăm cuvintele de obidă. E o uşurare... altminteri, prea ar fi cumplită suferinţa... Rakitin a cotit pe ulicioară... cât timp o să-şi aducă aminte de necazurile lui, o să cotească aşa, pe câte o ulicioară... Dar drumul... drumul mare este drept, este larg şi luminos, şi limpede cum e cleştarul... Şi soarele străluceşte la capătul lui... Cum? Ce spune?"

„... nu mai aveau vin, căci s-a fost sfârşit vinul de nuntă. Atunci muma lui Iisus zis-a către el: «Nu mai este vin...»„

„A, mi se pare că mi-a scăpat ceva, tresări el, ce păcat, n-aş fi vrut să pierd niciun cuvânt, îmi place atât de mult partea asta: e vorba de Cana Galileii, cea dintâi minune... Da, o minune atât de frumoasă, neasemuit de frumoasa! Nu la durere, ci la bucurie a venit pentru întâia oară Iisus

în mijlocul oamenilor; prima minune pe care săvârşit-o era hărăzită să le sporească bucuria... «Cine îndrăgeşte oamenii trebuie să îndrăgească şi bucuria lor...», aşa spunea răposatul, era una dintre ideile lui călăuzitoare... Nimeni nu poate trăi fără bucurie, spune Mitea... Da, Mitea... Adevărul înseamnă minune, adevărul înseamnă iertare, asta tot din gura lui aţi auzit-o adeseori...”

„... Zis-a ei Iisus: «Ce este mie şi ţie, femeie? Ceasul meu n-a venit până acum». Muma lui zis-a celor ce slujeau: «Faceţi ce vă va spune...»”

„Faceţi ce vă va spune... Bucurie, da, o bucurie hărăzii unor bieţi oameni săraci lipiţi pământului... Trebuie să fi fost tare sărmani dacă nici vin n-au avut de ajuns la nuntă. Istoricii arata că populaţia statornicita pe vremea aceea în împrejurimile lacului Ghenizaret era în cea mai mare parte alcătuită din oameni nevoiaşi... Şi o altă inimă preamilostivă, sufleul slăvit al unei alte fiinţe pline de har, maică-sa, care se afla de asemenea printre oaspeţi, a ştiut că nu numai pentru a împlini măreaţa şi teribila lui menire a coborât pe pământ, a ştiut că inima lui putea împărtăşi deopotrivă veselia simplă şi nevinovată a unor făpturi cu mintea neluminată, dar lipsite de vicleşug, veselia celor care-l poftiseră la praznicul lor sărac... «Ceasul meu n-a venit până acum», i-a răspuns el, zâmbind blajin; cu siguranţă că, rostind aceste cuvinte, i-a zâmbit cu blândeţe... Dar, dacă stai să te gândeşti, pentru asta, oare, a coborât el pe pământ, ca să îndestuleze cu vin ospăţul de nuntă al unor sărmani? şi totuşi, n-a pregetat să meargă la nuntă şi să împlinească rugămintea ei... A, ia să vedem ce spune mai departe...”

„... Iisus le-a poruncit: «Umpleţi vasele cu apă». Şi le-au umplut până sus. Apoi le-a zis: «Acum scoateţi şi duceţi starostelui mesei». Iar ei i-au dus. Şi când starostele mesei a gustat apa, care se făcuse vin, şi nu ştia de unde este (ci slujitorii care scoseseră apa ştiau), starostele mesei a strigat pe mire. Şi i-a spus: «Orice om pune întâi vinul cel bun, şi când (nuntaşii) au băut bine, pune pe cel mai slab. Dar tu ai ţinut vinul cel bun până acum.»„

„Dar ce-i asta? Ce s-a întâmplat? Cum se face că odaia a devenit dintr-o dată atât de încăpătoare?... Ah, da... e o nuntă... fireşte, o nuntă... Iată oaspeţii, iată şi tinerii căsătoriţi, şi mulţimea care se veseleşte şi... dar unde este Preaînţeleptul staroste? Şi cine şade acolo? Cine? Odaia s-a făcut mai încăpătoare... Cine se ridică de la masa pentru ospăţ? Cine... Cum, şi el e aici?... Dar cum zăcea în sicriu... Nu, e aici... s-a sculat, m-a văzut. Vine spre mine... Doamne!...

Da, într-adevăr, spre el, spre el venea chiar dânsul, unchiaşul cel uscăţiv, cu obrazul brăzdat de o mulţime de cute subţiri; se îndrepta spre el fericit, râzând cu blândeţe... Coşciugul a dispărut ca prin farmec, iar dânsul e îmbrăcat aşa cum l-a văzut în ajun, când fuseseră cu toţii oaspeţii lui... Faţa îi era descoperită şi ochii îi străluceau... Dar ce s-a întâmplat? Ce caută printre nuntaşi, să fi fost şi el poftit la nunta din Cana Galileii?...

— Da, fiule, m-au poftit şi pe mine, se auzi glasu-i domol, zvonind deasupra lui. De ce te-ai ascuns aici, în loc să vii în mijlocul nostru?... Hai, vino!

E glasul lui, glasul stareţului Zosima... Nu încape nicio îndoială, sigur este el, odată ce îl cheamă... Îi întinde mâna şi Alioşa se ridică în picioare.

— Ne veselim, urmează unchiaşul cel uscăţiv, bem din vinul cel nou, vinul bucuriei proaspete, neţărmurite; vezi ce de oaspeţi s-au adunat? Iată colo mirele cu mireasa, iată şi înţeleptul staroste al mesei gustând din vinul neînceput. De ce te miri că sunt aici? Am miluit şi eu pe cineva cu un fir de ceapă, de aceea sunt aici. Şi sunt aici, printre nuntaşi, mulţi alţii ca mine care n-au dat în viaţa lor de pomană decât un fir de ceapă, unul singur, atâta tot... Vezi dar ce înseamnă faptele noastre? Şi tu, blajinule, tu, fiul meu drag, ai ştiut azi să miluieşti cu un fir de ceapă o biată fiinţă flămândă. Purcede, fiule, purcede la lucru, blajinule, de vreme ce ai făcut începutul... Vezi soarele nostru, îl vezi?

— Mă tem... nu îndrăznesc să mă uit la el... şopti Alioşa.

— Să nu-ţi fie teamă. Înfricoşătoare e slava şi puterea

lui. Dar îndurarea sa e fără margini. Din dragoste pentru noi a luat chip de om şi se veseleşte în mijlocul nostru, preschimbând apa în vin, ca să nu sece bucuria nuntaşilor, căci aşteaptă acum alţi nuntaşi, îi cheamă pe toţi să vina la el, să vină pentru vecie... Iată, soseşte vinul cel nou, au adus vasele...”

Sufletul lui Alioşa era mistuit ca de o vâlvătaie, era dureros de plin, şi lacrimi de fericire i se prelingeau pe obraji – întinse braţele, dând un ţipăt, şi se trezi...

Avea în faţă iarăşi sicriul, fereastra era deschisă, şi vorbele solemne ale Evangheliei picurau lin şi răspicat. Alioşa însă nu mai asculta. Ciudat: adormise aşa cum stătea, în genunchi, şi iată că se trezise acum în picioare. Deodată, ca şi când l-ar fi smuls cineva din loc, se apropie grăbit, cu paşi apăsaţi, de sicriu. În treacăt îl atinse cu umărul, fără să bage de seamă, pe părintele Paisie. Cuviosul îşi înălţă ochii din carte şi-i coborî numaidecât, ca şi cum ar fi priceput că se întâmplă ceva curios cu tânărul monah. Alioşa privi câteva clipe sicriul, mortul ce zăcea încremenit sub zăbranicul ce-i acoperea faţa, cu icoana pe piept şi camilafca împodobită cu o cruce în opt colţuri pe cap. Adineauri abia îi auzise glasul care încă îi mai suna în urechi... Ascultă încordat, doar-doar o mai desluşi un zvon, ceva... Apoi se întoarse dintr-o dată pe călcâie şi ieşi afară.

Coborî repede treptele, fără a mai zăbovi în cerdac. Întraripat, sufletul său era setos de libertate, avea nevoie de spaţiu, de tot cuprinsul lumii. Bolta cerească, presărată cu stele scăpărătoare, se desfăşura nemărginită deasupra lui. Din zenit până la orizont, curgea aburoasă Calea Lactee. Răcoarea şi liniştea nopţii învăluiau pământul. Turlele albe şi cupolele aurite ale bisericii străluceau pe cerul de safir. În straturile din jurul casei, fastuoasele flori de toamnă adormiseră până în zori. Pacea statornicită pe pământ se îngemăna cu cea revărsată din înălţimi, taina gliei se împerechea cu taina stelelor... Alioşa rămase locului câteva clipe, neclintit, Privind în jur, şi dintr-o dată căzu jos, ca secerat.

Nu ştia de ce îmbrăţişează pământul, nu înţelegea de ce

simte o dorinţă atât de fierbinte să-şi lipească buzele de el, şi-l săruta întruna plângând, stropindu-l cu lacrimi şi jurându-i iubire, iubire pe veci. „Udă pământul cu roua lacrimilor tale de bucurie şi scumpe fie-ţi lacrimile ce le-ai vărsat…” răsuna un glas în adâncul său. De ce plângea? O, în momentul acela de exaltare simţea nevoia să plângă până şi pentru stelele ce străluceau din tării şi plângea fără să se sfiască de extazul lui. Să ierte totul şi pe toată lumea, să-şi ceară iertare de la toţi şi de la toate, şi nu numai pentru faptele săvârşite de el, ci pentru toţi şi pentru toate câte le-au făcut, căci pentru el „aveau să se roage alţii”, îi şoptea mai departe glasul lăuntric. Şi cu fiece clipă simţea, da, simţea ca aievea, aproape palpabil, coborând în sufletul său o putere nestrămutată, ca bolta spuzită de stele. Un gând se statornicea în el temeinic, pentru vecie. Cel care se aşternuse cu faţa la pământ era un tânăr slab, pentru ca în locul lui să se ridice de jos un om care avea să lupte dârz toată viaţa şi care era pe deplin conştient de schimbarea petrecută cu dânsul, îşi dădea seama de ea cu toată exaltarea de care era cuprins. Niciodată, până la capătul zilelor lui, Alioşa n-avea să uite această clipă. „Cineva a coborât atunci în sufletul meu”, spunea el cu cea mai deplina convingere…

Trei zile mai târziu, Alioşa părăsi mănăstirea, supunându-se dorinţei duhovnicului său care-i poruncise „să plece în lume”.

Cartea a opta

MITEA

Capitolul I

KUZMA SAMSONOV

Dmitri Fiodorovici, căruia Gruşenka, luându-şi zborul spre o nouă viaţă, avusese grijă la plecare să-i trimită cel din urmă salut, „poruncindu-i” să nu uite niciodată ceasul în care îl iubise, deşi nu ştia nimic despre ultimele evenimente din viaţa ei, era, la rândul său, peste măsură de hărţuit şi de zbuciumat. În ultimele două zile se afla într-o stare de tensiune atât de cumplită, încât – după cum avea să povestească el însuşi mai apoi – puţin a lipsit să nu-l lovească apoplexia. În ajun, Alioşa îl căutase peste tot în zadar, după cum nici Ivan nu apucase să se vadă cu el la restaurantul unde rămăsese vorba să se întâlnească. Gazdele primiseră dispoziţii să nu-l dea în vileag. Şi-n vremea asta – tot după mărturisirile lui de mai târziu – Mitea se dădea de ceasul morţii, „luptând din răsputeri împotriva sorţii, ca să iasă la un liman”. Fusese în stare chiar să plece din oraş pentru câteva ore, mânat de nişte interese urgente, deşi se temea s-o scape o singură clipă din ochi pe Gruşenka. Toate aceste împrejurări aveau să fie stabilite ulterior punct cu punct şi cu cea mai mare precizie, deocamdată, mă voi mulţumi să amintesc doar ceea ce este strict necesar din peripeţiile celor două zile de trista amintire premergătoare cumplitei nenorociri ce s-a abătut atât de năprasnic asupra lui.

Gruşenka, deşi îi dăruise o oră de dragoste cinstită şi adevărată, îl chinuia într-adevăr uneori cu o cruzime fanatică. Ceea ce-l tortura mai ales era faptul că nu izbutea cu niciun preţ să afle ce gânduri are; nu era chip să scoată ceva de la ea nici cu binele, nici cu răul. Gruşenka nu se lasă prinsă chiar aşa de lesne şi Dmitri ştia că dacă ar fi insistat prea mult, s-ar fi supărat până la urmă pe el şi l-ar

fi părăsit poate definitiv. Bănuia – şi pe bună dreptate – că şi în sufletul ei se dădea o luptă, că şi ea se afla într-o mare cumpăna, străduindu-se să ia o hotărâre, fără a izbuti să aleagă într-un fel sau altul, după cum presupunea, şi nu fără temei – deşi îi sângera inima la gândul acesta – că în unele clipe pur şi simplu îl ura exasperat de pasiunea pe care o avea pentru dânsa. Şi, într-adevăr, aşa şi era, cu toate că nu putea deloc să-şi dea seama care putea fi de fapt pricina frământărilor sale. În ceea ce-l priveşte pe el, întrebarea chinuitoare care-l făcea să-şi spargă capul se rezuma la următoarea alternativă: „Ori el, Mitea, ori Fiodor Pavlovici”. Un amănunt deosebit de interesant: Mitea era absolut convins că Fiodor Pavlovici avea să-i propună Gruşenkăi, dacă nu cumva o şi făcuse până acum, o căsătorie legală; nicio clipă nu-şi închipuise că bătrânul muieratic spera să scape numai cu trei mii de ruble. Era concluzia la care ajunsese Mitea, cunoscând atât de bine felul de a fi al Gruşenkăi. Iată de ce uneori i se părea că toată frământarea şi toate ezitările ei se datorau numai faptului că nu ştia încă pe care dintre ei să-l aleagă şi de pe urma cui va trage mai multe foloase. Oricât de ciudat ar părea, Mitea nici nu se gândea măcar la întoarcerea „ofiţerului”, adică a omului care jucase un rol atât de nefericit în viaţa Gruşenkăi şi pe care ea îl aştepta înfiorată de emoţie şi de teamă. Ce-i drept, în ultimele zile, Gruşenka nu mai pomenise un cuvânt despre el. Cu toate acestea, aflase chiar de la dânsa despre scrisoarea pe care i-o trimisese cu o lună înainte seducătorul ei, ba chiar cunoştea fragmentar cuprinsul acestei solii. Gruşenka nu se sfiise să i-o arate, din răutate, fireşte, dar care nu-i fusese mirarea văzând că Mitea nu făcuse niciun caz de ea. Era un lucru destul de greu de explicat; se poate să nu-i fi dat prea multă atenţie pentru că, obsedat de zbuciumul şi de monstruozitatea rivalităţii ce se iscase între el şi tatăl său din pricina acestei femei, nu-şi putea imagina, cel puţin în momentul acela, o situaţie mai nenorocită şi mai primejdioasă decât asta. Pur şi simplu nu credea în existenţa acestui logodnic care răsărea din senin după o

absenţă de cinci ani şi, mai ales, nu credea că s-ar putea reîntoarce chiar atât de curând. Şi apoi, în scrisoarea pe care Gruşenka i-o pusese sub ochi, se pomenea în termeni destul de nebuloşi despre eventuala înapoiere a rivalului, de altfel, scrisoarea era foarte confuză, afectată şi plină de declaraţii sentimentale. Trebuie să adăugăm însă că Gruşenka avusese grijă să acopere ultimele rânduri care se refereau mai precis la sosirea lui apropiată. Pe de altă parte, Mitenka îşi amintea, reconstituind mai apoi scena, că în momentul acela zărise pe chipul Gruşenkăi o expresie involuntară de orgolios dispreţ faţă de misiva sosită din Siberia. După aceea însă nu mai adusese niciodată vorba despre legăturile ei cu noul pretendent, aşa încât până la urmă, Mitea ajunsese să nu se mai sinchisească de el. În mintea lui nu stăruia decât un singur gând şi anume că, orice ar fi şi oricum s-ar întoarce lucrurile, răfuiala cu taică-său trebuie să se încheie odată şi odată şi că deznodământul nu mai putea să întârzie mult. Aştepta, deci, cu sufletul la gură ca Gruşenka să se decidă într-un fel, fiind convins că se va hotărî într-o clipă sub influenţa unei inspiraţii de moment. Oricând putea, aşadar, să-i spună: „Ia-mă, sunt a ta pe veci” şi atunci lucrurile aveau să se lămurească definitiv; fără să mai stea pe gânduri, Mitea o s-o ia în braţe şi o să plece cu ea cât mai departe, departe de tot, dacă nu chiar la capătul pământului, în orice caz, undeva pe cele mai îndepărtate meleaguri ale Rusiei, unde se vor căsători, stabilindu-se incognito, ca să nu se mai ştie nimic de ei, nici aici, nici acolo, nicăieri. Atunci, atunci o să înceapă cu adevărat o viaţă nouă! Visa necontenit, cu înfrigurare, această viaţă nouă, „cinstită” (în orice caz cinstită). Inima lui era însetată de o primenire atât de bună, încât să se simtă ca un nou-născut. Mocirla în care se fundase cu bună ştire îl scârbea peste măsură şi, ca atâţia alţii în împrejurări similare, era încredinţat că nu putea fi altă avere pentru el decât să schimbe locul; să trăiască în mijlocul unor oameni necunoscuţi, în alte condiţii decât până acum, să plece cât mai departe de oraşul acesta blestemat, şi atunci cu siguranţă totul va

renaşte, totul va căpăta alta faţa! Era singura lui nădejde, singurul lucru pe care-l râvnea din adâncul sufletului.

Asta bineînţeles în cazul primei ipoteze, cea fericita. Exista însă şi o altă posibilitate, se gândea şi la cealaltă soluţie, pentru el îngrozitoare. Dacă Gruşenka o să-i spună la un moment dat: „Pleacă, eu şi Fiodor Pavlovici am hotărât să ne cunună̆m, n-am ce face cu tine”, atunci… atunci… Mitea nu ştia prea bine ce s-ar fi putut întâmpla în cazul acesta şi – trebuie să recunoaştem – n-a ştiut până în ultima clipă. N-avea nicio intenţie precisă, nu se gândise la crimă. E adevărat c-o urmărea pas cu pas pe Gruşenka, spionând-o neîncetat, şi-şi făcea sânge rău din pricina ei, dar cu toate astea nu se aştepta decât la un deznodământ fericit. Nu voia să admită nicio altă eventualitate. Aici însă începea o nouă tortură, se ridica o nouă problemă, străină de preocupările lui, dar tot atât de inexorabilă şi fără nicio soluţie.

Presupunând că Gruşenka i-ar fi spus: „sunt a ta, ia-mă şi du-mă cu tine” cum avea să se descurce? S-o ducă, prea bine, dar cu ce parale? Veniturile pe care ani de-a rândul Fiodor Pavlovici i le asigurase, lepădându-i când şi când o sumă de bani ca pe o pomană, erau secătuite. Gruşenka avea cu siguranţă ceva pus deoparte, dar în privinţa aceasta Mitea se dovedea de o mândrie feroce: voia cu tot dinadinsul s-o ducă de acolo ca să înceapă alături de ea o viaţă nouă cu resursele lui proprii, nicidecum cu ale ei; nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap să primească bani de la dânsa, era o idee intolerabilă pentru el, un lucru odios. Nu voi stărui mai mult asupra acestui amănunt şi nici nu voi încerca să-l analizez, mulţumindu-mă să-l menţionez numai ca pe un exemplu menit să arate starea lui de spirit în momentul acela. Cauza indirectă şi inconştientă care o determina s-ar fi putut să fie însăşi nemărturisita lui suferinţă prilejuită de faptul că-şi însuşise în mod necinstit suma încredinţată de Katerina Ivanovna. „Destul m-am purtat ca un ticălos cu una dintre ele, se mustra tot timpul, după cum avea să povestească el însuşi mai apoi, ar însemna să fiu şi cu cealaltă tot atât de nemernic; dacă afla

cumva Gruşenka, cu niciun preţ n-ar mai vrea să se mărite cu o secătură ca mine!” Cum să-şi procure atunci mijloacele necesare, de unde să facă rost de blestemaţii aceştia de bani? Dacă nu găsea fonduri nicăieri, totul era sortit să se ducă pe copcă, nu se mai putea întâmpla nimic, şi asta „numai şi numai pentru că n-am avut nicio leţcaie, mai mare ruşinea!”

Mi-aş permite aici să anticipez arătând că, de fapt, ştia de unde să facă rost de bani, ştia poate chiar unde erau ascunşi. Deocamdată mă mulţumesc să spun numai atât, dat fiind că mai încolo lucrurile se vor lămuri de la sine; aş mai avea totuşi ceva de adăugat ca să explic – poate nu chiar atât de clar cât ar trebui – în ce consta principala dificultate pentru el; ca să-şi procure aceste resurse care se aflau puse undeva la păstrare, ca să dobândească dreptul de a le lua, trebuia mai întâi să-i restituie Katerinei Ivanovna cele trei mii de ruble, altfel ar fi însemnat că „sunt un pungaş, o lichea, şi n-aş vrea să încep o viaţă nouă ca un nemernic!” Hotărî deci, în sinea lui, să se dea peste cap şi să găsească cele trei mii de ruble, ca s-o despăgubească pe Katerina Ivanovna cu orice preţ şi înainte de toate. Ideea aceasta se înrădăcinase în el în ceasurile din urmă ale vieţii sale, ca să zicem aşa, adică de două zile, din seara în care se întâlnise cu Alioşa pe drum, după ce Gruşenka o înfruntase atât de crunt pe Katerina Ivanovna; aflând din gura lui Alioşa cele întâmplate, Mitea recunoscuse singur că era un ticălos, cerându-i fratelui său să-i împărtăşească această mărturisire Katerinei Ivanovna, „dacă asta ar putea să-i aducă o cât de mică uşurare”. În noaptea aceea, despărţindu-se de Alioşa, Mitea simţise în disperarea lui că trebuia neapărat să-şi achite datoria faţă de Katia „cu orice preţ, chiar de-ar fi să ucidă şi să prade pe cineva.” „Mai bine să fiu un ucigaş şi un tâlhar în ochii tuturor, ai victimei şi-ai celorlalţi, mai bine să mă duc la muncă silnică în Siberia, decât s-o las pe Katia să spună că i-am înşelat buna-credinţă şi i-am furat banii ca să pot fugi în lume cu Gruşenka, să încep o viaţă nouă şi cinstită! N-aş putea să suport una ca asta!” hotărâse el în cele din urmă,

scrâşnind din dinţi; aşa că într-adevăr avea toate motivele să se teamă uneori c-o să sfârşească lovit de apoplexie. Şi totuşi, nu voia încă să se dea bătut...

Ce ciudaţi sunt oamenii câteodată! S-ar fi spus că, de vreme ce ajunsese la această concluzie, nu-i mai rămânea decât să-şi frângă mâinile de disperare; de unde să ia un coate-goale ca el o sumă de bani atât de mare? Cu toate acestea, până în ultima clipă sperase c-o să facă rost de parale, că poate au să-i pice din cer. Cam asta este îndeobşte mentalitatea celor de teapa lui Dmitri Fiodorovici, care nu ştiu decât să cheltuiască şi să azvârle pe fereastră bănetul primit de-a gata, drept moştenire, şi care nici habar n-au cum se poate câştiga un gologan. După ce se despărţise de Alioşa totul începuse să se învălmăşească în capul lui într-un vârtej fantastic în care îi erau prinse toate gândurile. Aşa se explică de ce prima tentativă pe care o puse la cale era fără doar şi poate un lucru absurd. Atunci când le ajunge cuţitul la os, oamenii ca el au probabil impresia că soluţiile cele mai fanteziste şi mai imposibile sunt în acelaşi timp şi cele mai uşor de realizat. Mitea se decise, aşadar, să se ducă la negustorul Samsonov, protectorul Gruşenkăi, pentru a-i propune un anumit „plan”, în schimbul căruia spera să capete pe loc suma de care avea nevoie, fiind pe deplin convins că, din punct de vedere comercial, „planul” în chestiune prezenta toate garanţiile. Singurul lucru asupra căruia plana un semn de întrebare era felul în care Samsonov avea să primească această propunere, în cazul când punctul său de vedere nu va fi strict comercial. Mitea, deşi-l văzuse adesea pe Samsonov, nu-l cunoştea personal şi nici nu avusese ocazia să stea vreodată de vorbă cu el. Dar cine ştie de ce – şi asta încă de mai de mult – era convins că bătrânul *craidon*, acum cu un picior în groapă, n-o să aibă nimic împotrivă ca Gruşenka să-şi facă un rost cinstit în viaţa măritându-se cu „un om demn de încredere”. I se părea că bătrânul n-avea de ce să se opună, ba din contra, dorea el însuşi lucrul acesta, fiind gata chiar să-l faciliteze dacă s-ar fi ivit un prilej. Din cine ştie ce zvonuri ce-i

ajunseseră la ureche sau poate din spusele Gruşenkăi, dedusese că bătrânul l-ar fi preferat lui Fiodor Pavlovici. Poate că unora dintre cititori ideea de a solicita ajutorul acestui om şi intenţia de a recurge la dânsul ca şi când ar fi vrut să-şi primească mireasa, ca să zicem aşa, chiar din mâinile protectorului ei li se va fi părând cinică, dacă nu chiar grosolană. Tot ce pot să spun este că Mitea considera trecutul Gruşenkăi definitiv înmormântat. Se gândea la el cu o nemărginită milă şi, în focul patimii ce-i dogorea inima, îşi închipuia că în momentul când Gruşenka îi va mărturisi că-l iubeşte şi că vrea să se mărite cu el, va ieşi la iveală o nouă Gruşenka şi odată cu ea un Dmitri Fiodorovici renăscut, un om dezbărat de toate metehnele, înzestrat cu cele mai alese virtuţi, şi că amândoi vor trece atunci cu buretele peste păcatele săvârşite mai înainte de fiecare dintre ei, începând o altă viaţă. În ceea ce-l privea pe Kuzma Samsonov, Mitea nu se îndoia că omul acesta jucase un rol funest în trecutul Gruşenkăi, dar în acelaşi timp era încredinţat că ea nu-l iubise niciodată şi se putea spune deci, pe bună dreptate, că-i „apusese steaua” demult, că era un om sfârşit, căruia nu-i mai rămăseseră decât sapa şi lopata. Pe deasupra, nici nu mai putea fi considerat bărbat decât doar cu numele: tot oraşul ştia că Samsonov ajunsese o biată epavă, măcinată de boli, şi că legăturile pe care le avea acum cu Gruşenka erau, cum s-ar zice, „părinteşti”, că nu mai păstrau nicio urmă din ceea ce fusese între ei altădată, şi asta încă de mult, poate chiar de mai bine de un an. În această privinţă trebuie să recunoaştem ca Mitea, care cu toate viciile lui era un om grozav de credul, dădea dovadă de o mare naivitate. Şi tot din naivitate avea certitudinea că, pregătindu-se să treacă în lumea celor drepţi, bătrânul rămăsese totuşi cel mai devotat prieten şi ocrotitor al ei.

A doua zi după discuţia pe care o avusese pe câmp cu Alioşa şi din pricina căreia toată noaptea nu putuse să închidă ochii, Mitea se înfiinţa, pe la orele zece dimineaţa, acasă la Samsonov şi ceru să fie anunţat. Era o casă cu etaj, veche, mohorâtă, spaţioasă şi cu o mulţime de

acareturi. La parter locuiau cei doi feciori ai lui Samsonov, amândoi însuraţi, sora lui, femeie destul de vârstnică, şi una dintre fiicele sale care rămăsese nemăritată. O altă clădire, mai mică, din curte era ocupată de doi vechili, dintre care unul, tot aşa, avea o familie numeroasă. Atât odraslele lui, cât şi vechilii stăteau înghesuiţi ca vai de lume, claie peste grămadă, în timp ce bătrânul locuia singur la etaj; nu îngăduise nimănui să stea cu dânsul, nici chiar fetei sale, care-l îngrijea şi care trebuia să fie la cheremul lui, urcând în grabă scările – deşi biata femeie suferea de astm – şi asta nu numai la anumite ore dinainte stabilite, ci ori de câte ori taică-său trimitea după ea. Apartamentul de la etaj era compus din mai multe saloane vaste, mobilate după moda veche, ca mai toate casele de negustori, cu interminabile şi anoste şiruri de jilţuri şi scaune de mahon cât se poate de incomode, aşezate de-a lungul pereţilor, cu policandre de cristal acoperite cu huse şi oglinzi posomorâte între ferestre. Toate aceste încăperi erau pustii, fiindcă bolnavul nu locuia decât într-o singură odăiţă izolată, iatacul lui, fiind servit de o slujnică bătrână cu basma pe cap şi de un „fecior” care dormea pe o laviţă în antreu. Samsonov abia dacă se mai putea mişca din cauza picioarelor umflate; când şi când doar se ridica din jilţul îmbrăcat în piele, ca să facă odată sau de două ori ocolul camerei, cu ajutorul slujnicei care-l ţinea de braţ. Era un om aspru de felul lui şi zgârcit la vorbă chiar şi cu bătrânica asta. La început, când i se anunţa vizita „căpitanului”, refuza să-l primească. Mitea însă nu se lăsă, insistând să fie anunţat din nou. Kuzma Kuzmici îl descusu în amănunţime pe fecior; cum arată musafirul, nu cumva venise băut? Făcea scandal? Şi când auzi că „nu era beat dar nu vrea în ruptul capului să plece”, îi trimise şi de data asta vorbă că nu poate să-l primească. Mitea, care se aşteptase să întâmpine rezistenţă şi-şi luase de acasă o bucată de hârtie şi un creion, scrise doar câteva cuvinte:

„Într-o chestiune foarte importantă care o interesează direct pe Agrafena Aleksandrovna”, şi trimise biletul.

După câteva clipe de gândire, bătrânul îi spuse feciorului

să-l primească pe musafir în salon şi-o trimise pe slujnică după băiatul mai mic al lui, cu porunca să vină neîntârziat. Fiu-său, un om voinic cât un munte şi înzestrat cu o forţă extraordinară, care obişnuia să umble bărbierit şi purta straie nemţeşti (în timp ce bătrânul Samsonov nu lepădase nici caftanul, nici barba), se supuse numaidecât, fără să crâcnească. Băieţii tremurau în faţa tatălui lor. Negustorul îl chemase nu pentru că s-ar fi temut cumva de căpitan – nu era chiar aşa de slab de înger de felul lui – ci numai ca să aibă un martor. Şi aşa, escortat de fiu-său care-l ducea de braţ şi de fecior, bătrânul apăru în sfârşit în salon. Putem fi convinşi că şi lui i se strârnise curiozitatea. Salonul în care-l aştepta Mitea era o încăpere imensă şi sumbră, care făcea să ţi se strângă inima de cum păşeai înăuntru, cu două rânduri de ferestre şi o galerie de jur-împrejur, cu pereţii în „imitaţie de marmură” şi trei policandre uriaşe de cristal învelite cu huse. Mitea se aşezase pe un scăunel lângă uşa de la intrare, aşteptându-şi înfrigurat soarta. În momentul când negustorul se arătă în pragul uşii opuse, cam la vreo zece stânjeni de scaunul lui, Mitea sări în sus şi, cu paşi apăsaţi, „arşinici”, ca la armată, veni în întâmpinarea lui. Era îmbrăcat cuviincios, cu un surtuc încheiat până sus, cu o pălărie cu boruri şi mănuşi negre în mână, exact aşa cum se înfăţişase în urmă cu două zile la mânăstire, în chilia părintelui Zosima, unde venise să se întâlnească cu Fiodor Pavlovici şi cu fraţii săi pentru reglarea socotelilor familiei. Kuzma Kuzmici îl aştepta în picioare cu un aer impunător şi sever şi, apropiindu-se de el, Mitea observă că bătrânul îl măsura din cap până în picioare. Dintru început îl izbi obrazul buhăit într-un hal fără de hal în ultima vreme şi buza de jos care, şi aşa destul de groasă, acum atârna ca o bucată de aluat. Kuzma Kuzmici îşi salută grav şi tăcut oaspetele, îi arătă un jilţ, apoi, ţinându-se de braţul fiului său şi icnind de durere, se aşeză cu chiu, cu vai pe divanul din faţă. Văzând la ce canon îl supunea, Mitea fu cuprins de o vie căinţă şi de o delicată sfială, prilejuită de simţământul nimicniciei lui în faţa unei persoane atât de simandicoase pe care se

încumetase totuşi s-o deranjeze.

— Ce doriţi de la mine, domnul meu? întreba negustorul după ce se aşează. Avea ceva răstit în glas şi pronunţa rar şi răspicat fiece cuvânt, păstrând totuşi un ton ceremonios.

Mitea tresari, dând să se ridice de pe scaun, dar se aşează imediat. Se apucă să-i explice precipitat, nervos, vorbind tare şi făcând gesturi dezordonate, cu un fel de efervescenţă nestăpânită. Era evident că-i ajunsese cuţitul la os, că simţea cum se duce de râpă şi căuta o ultimă scăpare, ştiind foarte bine că, în cazul când nu va reuşi, nu-i mai rămânea decât să se înece. Bătrânul Samsonov înţelese desigur situaţia dintr-o aruncătură de ochi, deşi nimic nu se clinti pe faţa lui, împietrită şi rece, ca de statuie.

„Venerabilul Kuzma Kuzmici va fi auzit probabil – şi nu numai o singură data – vorbindu-se despre neînţelegerile dintre mine şi tatăl meu, Fiodor Pavlovici Karamazov, care a găsit de cuviinţă să pună mâna pe moştenirea rămasă de pe urma mamei mele... tot oraşul vuieşte... fiindcă aşa e lumea pe aici, pălăvrăgeşte vrute şi nevrute... de altminteri, putea foarte bine să-i fi spus chiar Gruşenka, pardon Agrafena Aleksandrovna... mult stimata Agrafena Aleksandrovna, pentru care am tot respectul...” începu Mitea, pierzând şirul de la primele vorbe. Dar cum nu credem c-ar fi necesar să reproducem toată poliloghia lui, ne vom mulţumi s-o rezumăm în câteva cuvinte. Situaţia se prezenta cam aşa: încă de acum trei luni, Mitea se consultase special (intenţionat spusese „special”) cu un avocat din capitala guberniei, „un eminent jurist. Pavel Pavlovici Korneplodov, Kuzma Kuzmici, domnia voastră, dacă-mi daţi voie, îl cunoaşteţi cu siguranţă... o capacitate, aproape un om de stat... Dumnealui în orice caz, cunoaşte... mi-a vorbit despre domnia voastră în termenii cei mai aleşi...” şi Mitea pierdu din nou şirul. Nu se simţea însă defel stingherit de întreruperile acestea, sărea foarte simplu peste ele, continuând din ce în ce mai volubil. Numitul Komeplod, după ce îi pusese o serie de întrebări şi cercetase cu atenţie documentele (Mitea pomeni cam cu

jumătate de gură despre documente, grăbindu-se a trece cât mai repede peste acest obstacol), îi declarase că, în chestiunea satului Cermaşnea, care trebuia, chipurile, să-i revină lui Mitea după moartea maică-sii, putea fără doar şi poate să-l dea în judecată pe bătrânul vulpoi, să-l înveţe minte... „fiindcă nu toate uşile sunt încuiate şi justiţia ştie pe ce uşă să intre”. Într-un cuvânt, avea toate şansele să-i mai stoarcă lui Fiodor Pavlovici încă vreo şase mii de ruble, poate chiar şapte, fiindcă satul Cermaşnea face pe puţin douăzeci şi cinci, dacă nu douăzeci şi opt de mii de ruble, adică mai mult ca sigur douăzeci şi opt, „treizeci, treizeci în cap, Kuzma Kuzmici, şi închipuiţi-vă că zgripţuroiul nu mi-a dat nici măcar şaptesprezece mii!”... Pe vremuri, Mitea renunţase să mai deschidă o acţiune judiciară, fiindcă nu se pricepea defel să descurce chichiţele avocăţeşti; mai apoi însă, înapoindu-se aici în oraş, care nu-i fusese mirarea când aflase că taică-său îi intentase proces (Mitea se încurcă din nou şi trecu mai departe fără alte explicaţii). Venise, aşadar, să-l întrebe pe venerabilul Kuzma Kuzmici dacă n-ar binevoi cumva să-şi asume drepturile pe care el, Mitea, le are asupra nemernicului aceluia şi pe care e dispus să i le cedeze pentru trei mii de ruble, numai atât... Kuzma Kuzmici n-ar risca în niciun caz să piardă procesul, poate să-i jure pe cuvânt de onoare, dinpotrivă, ar avea prilejul să câştige şase sau chiar şapte mii în locul celor trei pe care i le-ar da lui... „şi ar fi de dorit ca tranzacţia să fie încheiată chiar azi. Eventual v-aş da o hârtie, ceva, la mână, un act întocmit la notar... Pe scurt, sunt gata să vă dau orice garanţie mi-aţi cere. Să semnez orice chitanţă... Putea face chiar acum actul dacă-i posibil, firește, numai dacă-i posibil, chiar azi-dimineaţă... Iar dumneavoastră în schimb mi-aţi număra trei mii de ruble... fiindcă nu e nimeni mai bogat decât dumneavoastră în oraşul ăsta... şi astfel m-aţi salva de la... într-un cuvânt, m-aţi salva, ajutându-mă să fac o faptă nobilă, aş zice chiar un lucru sublim... pentru că nutresc cele mai curate simţăminte faţă de o anumită persoană pe care dumneavoastră o cunoaşteţi prea bine, şi

căreia îi purtaţi de grijă ca un adevărat părinte. Vă rog să mă credeţi că n-aş fi venit la domnia voastră dacă n-aş fi fost convins că sunteţi ca un părinte pentru dânsa. De fapt, aici s-au ciocnit trei capete, ca să zic aşa, soarta asta, câteodată, Kuzma Kuzmici, e o căţea! Să fim realişti, Kuzma Kuzmici, realişti înainte de toate! Şi cum dumneavoastră, ca să zic aşa, aţi renunţat de mult la orice pretenţii, mai rămân două capete, nu ştiu dacă m-am exprimat prea fericit, dar ce vreţi, nu sunt literat! Unul dintre aceste capete este al meu, iar celălalt – al mişelului care m-a jefuit. Alegeţi dar: eu sau tâlharul acela? Totul e acum în mâinile domniei voastre, trei destine şi două sorţi... Iertaţi-mă, m-am încurcat, dar cred că m-aţi înţeles până la urmă... citesc în ochii dumneavoastră că m-aţi înţeles... Dacă nu, atunci nu-mi mai rămâne decât să mă înec! Asta e!”

Mitea îşi încheie haoticul său discurs şi, spunând „asta e”, se ridică de pe scaun, în aşteptarea unui răspuns la propunerea lui atât de absurdă. În timp ce rostea ultimele cuvinte, îşi dăduse dintr-o dată seama că bătălia era pierdută de la bun început şi, mai ales, că îndrugase la prostii cu toptanul. „Ce curios, venind încoace pe drum, totul mi se părea că stă perfect în picioare şi e cum nu se poate mai convingător, ca până la urmă să iasă o aiureală!” se gândi el disperat. Tot timpul cât îi argumentase, bătrânul nici nu se clintise măcar, măsurându-l cu o privire glaciala. După ce-l lăsă să aştepte un minut. Kuzma Kuzmici rosti, în sfârşit, cât se poate de categoric şi de tăios:

— Să ne fie cu iertăciune, domnule, dar noi nu ne băgăm în daraveri dintr-astea.

Mitea simţi că i se moaie picioarele.

— Şi eu ce mă fac, Kuzma Kuzmici? şopti el cu un zâmbet chinuit. Sunt pierdut, vă daţi seama?

— Să ne fie cu iertăciune, dar...

Mitea tot nu se îndura să plece, neslăbindu-l din ochi. Deodată, pe chipul înmărmurit al bătrânului parcă flutură ceva. Mitea tresări.

— Vedeţi dumneavoastră, domnule, aşa ceva nu-i pentru noi, continuă tacticos bătrânul, asta înseamnă proces, avocaţi, adică numai buclucuri! Dar dacă vreţi, ştiu eu pe cineva cu care aţi putea sta de vorbă...

— Sfinte Dumnezeule, cine?... M-aţi înviat din morţi, Kuzma Kuzmici! îngăimă Mitea.

— Persoana despre care v-am spus nu e de prin partea locului şi deocamdată nu l-aţi putea găsi aici în oraş. Este un ţăran care se ocupă cu negoţul de cherestea şi-i poreclit Copoiu (Liagavîi). De un an de zile se tocmeşte cu Fiodor Pavlovici pentru păduricea voastră din Cermaşnea, dar, după câte am auzit, n-au ajuns încă să rupă preţul. A venit acum de curând iarăşi încoace şi şade la părintele din Ilinskoe, în satul Ilinskoe – ştiţi unde? – la douăsprezece verste de poşta din Volovoe. Mi-a scris zilele trecute în legătură cu asta, vreau să zic cu pădurea pe care vrea s-o cumpere, ca să-mi ceară sfatul. Fiodor Pavlovici are de gând să se ducă personal la el. De-aia, zic, ar fi bine să i-o luaţi înainte, să staţi de vorbă cu Copoiu, şi să-i spuneţi tot ce mi-aţi spuse mie adineauri, cine ştie, poate că...

— Genială idee! îl întrerupse plin de entuziasm Mitea. Nu mai încape vorbă, ar fi un chilipir pentru el! Din moment ce e amator să cumpere şi i se cere un preţ prea mare, vă închipuiţi ce-ar fi să se pomenească proprietar peste noapte, cu acte în regulă, ha-ha-ha! Mitea slobozi un hohot de râs scurt şi sec, atât de curios, încât bătrânul Samsonov avu o tresărire.

— Cum să vă mulţumesc, Kuzma Kuzmici! rosti Mitea înfierbântat.

— N-aveţi pentru ce, clătina din cap Samsonov.

— Dar nici nu ştiţi ce-aţi făcut pentru mine, Kuzmici! M-aţi scăpat de la moarte, o, îmi spunea mie că numai domnia voastră mă puteţi ajuta... Mă duc chiar acum la popa acasă!

— Nu e nevoie să-mi mulţumiţi.

— Alerg, zbor! Am abuzat de sănătatea domniei voastre N-am să vă uit toată viaţa, Kuzma Kuzmici! Asta v-o spune un rus, un r-rus adevărat!

— Aşa-a.

Mitea dădu să-i strângă mâna, dar o licărire răutăcioasa din ochii bătrânului îl făcu să şi-o retragă imediat. Se dojeni însă chiar în aceeaşi clipă că mai păstrează totuşi o umbra de neîncredere. „E obosit, săracul...” se gândi el.

— Pentru dânsa! Pentru dânsa, Kuzma Kuzmici! Dumneavoastră mă înţelegeţi, pentru dânsa o fac! zbieră el cât îl ţinea gura şi, făcând o plecăciune, se răsuci pe călcâie şi se îndreptă precipitat spre uşă cu aceiaşi paşi kilometrici, fără a mai întoarce capul. Tremura tot de bucurie. „Tocmai când era să mă înec, îngerul păzitor mi-a întins mâna, îi fulgeră prin minte. Dacă un om de afaceri cu autoritatea lui (ce bătrân venerabil, câtă demnitate!) mi-a indicat drumul ăsta... totul e ca şi făcut. Trebuie să plec chiar acum. Am tot timpul să mă întorc până nu se înnoptează, da, da, până nu se înnoptează, în orice caz pot fi sigur c-am câştigat. Doar nu şi-o fi râs de mine moşneagul!?” sporovăia de unul singur Mitea, în drum spre casă, şi, cum era şi firesc, nu-şi putea închipui decât una din două: ori că primise într-adevăr un sfat serios, din moment ce venea din partea unui om de afaceri ca Samsonov (de la o persoană care învârtea tot felul de treburi) şi care pe deasupra îl cunoştea pe aşa-numitul Copoiu (ce nume caraghios!) ori-ori hodorogul bătrân îi jucase un renghi! Din păcate, vai, ultima ipoteză era singura adevărată. Mai târziu, după nenorocire, bătrânul Samsonov avea să mărturisească râzând că-i jucase o festă „căpitanului”. Era un om împietrit, răutăcios din fire şi ironic, ale cărui antipatii aveau ceva morbid. Exaltarea căpitanului, convingerea stupidă pe care o nutrea „un beţivan şi o mână spartă ca el” că un om de seama lui Samsonov putea să-şi piardă vremea cu asemenea „planuri” smintite, sentimentul de gelozie din pricina Gruşenkăi, numele căreia acest „fluieră-vânt” venise să-i propună o afacere atât de năzdrăvană, ba încă-i mai şi ceruse bani pe deasupra – nu ştiu ce anume îl făcuse pe bătrân să procedeze aşa – dar în momentul când Mitea simţise că i se taie picioarele, scâncind ca un copil că-i

pierdut, Samsonov îl măsurase din ochi cu o ură neîmpăcată şi se gândise pe loc sa-i facă o farsă. După plecarea lui Mitea, Kuzma Kuzmici se întoarse palid de furie către fiu-său, poruncindu-i ca pe viitor să nu-i mai dea voie „golanului” să intre în curte, altminteri...

Şi cu toate că ameninţarea rămase în suspensie, până şi fiu-său, care îl văzuse adesea burzuluindu-se mânios, simţi un fior de spaimă. O oră întreagă după aceea bătrânul tremură apucat de furie, iar spre seară se simţi rău şi trimise după „doftor”.

Capitolul II

COPOIU

Aşadar, trebuia să „zboare”, şi el nu avea cu ce să plătească poştalionul, adică nu ştia să aibă la sufletul lui decât doua băncuţe de câte douăzeci de copeici, era tot ce-i mai rămăsese din bănetul pe care îl vânturase odinioară! Singurul lucru de preţ pe care-l poseda era un ceas vechi de argint, care nu mai mergea de mult. Îl puse, deci, în buzunar şi se duse cu el la un ceasornicar evreu, care ţinea o dugheană în Piaţă. Negustorul nu-i oferi decât şase ruble. „Mai mult chiar decât m-aş fi aşteptat!” strigă Mitea fericit (tot timpul parcă plutea într-o stare de beatitudine); luă cele şase ruble şi o întinse spre casă. Până la urma reuşi să împlinească suma necesară, împrumutând trei ruble de la gazdele sale, care se temeau atât de mult la el, încât i le dădură cu dragă inimă, deşi erau ultimii lor bani. În exaltarea lui, Mitea le spuse şi lor că în momentul acela soarta lui era în joc şi se apucă să le povestească, bineînţeles pe nerăsuflate, aproape tot „planul” pe care i-l înfăţişase lui Samsonov, sfatul pe care acesta i-l dăduse, speranţele lui pentru viitor ş.a.m.d. Gazdele, cate cunoşteau mai dinainte câte ceva din viaţa lui intima, îi priveau ca pe unul de-al lor, considerând că, deşi boier, nu era câtuşi de puţin scorţos. Reuşind astfel să strângă nouă ruble, Mitea trimise numaidecât după cai, grăbit cum era să ajungă la poşta din Volovoe. Mai apoi s-a stabilit cu precizie şi s-a consemnat că „în ajunul respectivului eveniment, la amiază, nu avea niciun ban şi că pentru a face rost de bani şi-a vândut ceasul şi în plus a mai împrumutat trei ruble de la gazdele sale, cele mai de sus fiind constatate cu martori”.

Ţin să subliniez în mod special lucrul acesta pentru un motiv pe care îl veţi afla mai târziu.

Zburând ca vântul spre poşta din Volovoe, Mitea, deşi se simţea într-al nouălea cer la gândul că, în sfârşit, va reuşi să descurce şi să ducă la bun sfârşit „toate daraverile astea”, era totuşi cu inima pierită, întrebându-se ce o să se întâmple cu Gruşenka în lipsa lui. Dacă i-o căşuna tocmai acum să se ducă la Fiodor Pavlovici? De aceea plecase fără să-i spună nimic, punându-le în vedere gazdelor să nu sufle o vorba, dac-ar veni cineva şi ar căuta să-i tragă de limbă... „Trebuie să mă întorc negreşit, dar negreşit chiar astă-seară, îşi tot spunea mereu în sinea lui, în timp ce droşca îl hurduca de zor. Poate că n-ar strica să-l iau cu mine şi pe Copoiu... să facem actele...” se legăna el în iluzii, cuprins de înfrigurare; numai că, din păcate, „planul” pe care-l urzise nu era nicidecum sortit să se realizeze precum visase el.

În primul rând, pierdu o groază de vreme continuându-şi drumul de la Volovoe pe un şleau de ţară, care se dovedi a fi nu de douăsprezece, ci de optsprezece verste. Pe urmă, nu-l găsi acasă pe părintele din Ilinskoe, care plecase între timp în satul vecin. Până să dea de urma lui acolo, după ce porni să-l caute cu aceiaşi cai osteniţi, se şi înnoptase. Părintele, un omuleţ sfios şi blajin în aparenţă, îi explică imediat că într-adevăr Copoiu trăsese la dânsul acasă, dar că în momentul de faţă Se afla la Suhoi Posiolok şi că, probabil, o să mâie acolo peste noapte, în căsuţa pădurarului, deoarece voia să cumpere o postaţă de pădure şi de prin partea locului. Mitea se ţinu de dânsul să-l pună numaidecât în legătură cu persoana respectivă, asigurându-l că în felul acesta „îl salvează de la moarte”, cum s-ar zice. Părintele, la început, se codi, apoi se înduplecă să-l însoţească, probabil mai mult din curiozitate, numai că, din păcate, îl îndemnă să meargă „uşurel pe jos”, căci, zicea el, „să tot fie o verstă şi ceva până acolo”. Mitea se învoi şi o întinse la drum cu pasul lui „arşinic”, aşa că bietul preot abia se ţinea de dânsul, silindu-se pe cât putea să nu rămână în urmă. Era un om

încă în floarea vârstei şi foarte circumspect. Mitea îl puse numaidecât la curent cu planurile sale, cerându-i stăruitor şi nervos unele informaţii în legătură cu Copoiu. Nu-i tăcu gura tot drumul. Părintele îl asculta cu atenţie, fără să-i dea totuşi vreo lămurire. Orice l-ar fi întrebat se mulţumea să răspundă evaziv: „Nu ştiu, zău, habar n-am, de unde să ştiu eu...” ş.a.m.d. când Mitea îi povesti despre răfuiala pe care o avusese cu Fiodor Pavlovici din pricina moştenirii, preotul parcă avu o tresărire de spaimă; se vedea cât de colo că în anumite privinţe îi era îndatorat bătrânului Karamazov. Totodată se arătă foarte surprins că Mitea vorbea mereu despre jupân Copoiu, când negustorul cu pricina, ţăran get-beget, se numea de fapt Gorstkin, explicându-i că, deşi dumnealui avea chiar apucături de copoi, nu se numea totuşi aşa în realitate, ba chiar se supăra foc dacă îndrăznea cineva sa-i pomenească de porecla asta: „Să-i spuneţi neapărat Gorstkin, altfel n-o scoateţi la capăt cu el, nici n-o să v-asculte”, avertiză preotul. Mitea se arătă mirat, nu prea tare însă, şi-l lămuri că tot aşa îl numise şi Samsonov. La care părintele nu mai răspunse nimic, deşi n-ar fi făcut rău deloc să-i deschidă ochii lui Dmitri Fiodorovici că din moment ce Samsonov îl îndreptase către ţăranul acesta, spunându-i că-l cheamă Copoiu, rămânea de văzut dacă n-o făcuse cumva în bătaie de joc şi dacă recomandaţia lui nu ascundea vreo intenţie răutăcioasă. Mitea însă nu avea vreme de pierdut cu „asemenea fleacuri”. Îşi văzu de drum, grăbit să ajungă mai repede. Abia când sosi la Suhoi Posiolok băgă de seamă că, de fapt, nu făcuse o verstă până acolo, nici chiar o verstă şi jumătate, Ci cel puţin trei. Tăcu totuşi din gură, deşi fierbea de mânie, şi intră în casă. Pădurarul, pe care părintele îl cunoştea bine, locuia într-una dintre încăperi, cealaltă odaie care dădea în tindă – casa mare, cum i se zicea – fiind ocupată de Gorstka. Pătrunseră deci în casa mare şi făcură lumină, aprinzând o lumânare de seu. Înăuntru era zăpuşeală. Pe masa de brad se afla un samovar stins, şi alături, o tavă plină cu ceşti, o sticla goală de rom, un şip de un litru care mai păstra încă un pic

de vodcă pe fund şi nişte resturi de pâine albă. Musafirul stătea trântit pe laviţă, cu hainele făcute sul puse drept căpătâi, şi sforăia de se cutremura odaia. Mitea se opri încurcat. „Trebuie să-l scol, n-am încotro, e un lucru aşa de important pentru mine, am venit într-o goană până aici şi vreau neapărat să mă întorc chiar azi înapoi”, se nelinişti el; dar părintele şi pădurarul se feriră să-şi spună părerea. Mitea se apropie de cel care dormea dus şi încercă să-l trezească scuturându-l destul de energic, dar omul nici nu se clinti măcar. „E beat mort, se gândi Mitea, ce să fac, Doamne, ce să fac?!” Stăpânit cum era de o aprigă nerăbdare, începu atunci să-l tragă de mâini şi de picioare, să-l apuce de ceafă, silindu-se să-l ridice şi să-l aşeze în capul oaselor, dar, după multe şi îndelungate eforturi, nu reuşi să scoată de la el decât nişte mugete stupide şi nişte sudălmi amarnice, bolborosite printre dinţi.

— Ar fi mai bine să aşteptaţi, rosti în cele din urmă preotul. Vedeţi doar că nici să vorbească nu poate ca lumea!

— A băut toată ziua, îi ţinu isonul pădurarul.

— Doamne-Dumnezeule! suspină Mitea, de-aţi şti câtă nevoie am de el şi ce-i pe sufletul meu!

— Totuşi, ar fi mai bine să aşteptaţi până mâine dimineaţa, îl sfătui din nou preotul.

— Până mâine dimineaţă? Fie-vă milă, oameni buni, e peste putinţă! Şi, disperat, fu gata să se repeadă din nou asupra beţivanului, dar se răzgândi numaidecât, dându-şi seama de zădărnicia încercărilor sale. Părintele tăcea, iar pădurarul picotea şi era posac.

— Ce tragedii cutremurătoare întâlneşti uneori în realitate! rosti Mitea, abătut cu desăvârşire. Sudoarea îi curgea şiroaie pe obraz. Folosindu-se de prilej, părintele îi spuse cu multă chibzuială că, beat cum era, chiar dacă ar izbuti să scoale omul din somn, tot n-ar ajunge la nicio socoteală cu el. „Iar dumneavoastră, cum văd, aveţi un lucru serios de discutat, aşa că tot e mai bine să lăsaţi pe mâine dimineaţă...” Mitea dădu din mâini neputincios şi trebui să se resemneze.

— Atunci, părinte, am să stau aşa, cu lumânarea aprinsă, şi am să aştept momentul când s-o trezi, am să încerc să vorbesc cu dânsul... Lasă, că plătesc lumânarea, căută să-l împace pe pădurar. Îţi plătesc şi pentru găzduire, să n-ai nicio grijă, o să-l pomeneşti pe Dmitri Karamazov! Numai cu dumneata, părinte, nu ştiu ce să fac, unde o să te culci?

— Păi eu m-aş cam duce acasă... Am să iau iepşoara lui, zise popa, arătând spre pădurar. Atunci, vă las cu bine şi să fie într-un ceas bun!

Zis şi făcut. Preotul se întoarse călare acasă, fericit că se descotorosise până la urmă de Mitea; dădu totuşi încurcat din cap, cumpănind în sinea lui dacă n-ar fi cazul să-i aducă la cunoştinţă a doua zi dimineaţă binefăcătorului său, Fiodor Pavlovici, această întâmplare curioasă, „că de, mai ştii, ceasul rău, să nu se supere cumva şi să nu mai văd în veac nimic de la dânsul!” Pădurarul se scărpina în cap şi se duse la el în odaie, fără să mai spună nimic, iar Mitea se aşeză pe laviţă, „aşteptând momentul”, vorba lui. O tristeţe fără margini îi învăluia sufletul ca o pâclă deasă. O adâncă şi copleşitoare tristeţe! Şedea aşa, rumegând tot felul de gânduri, şi nu putea să ajungă la niciun căpătâi. Feştila lumânării se micşora treptat, un greiere cânta după cuptor, în odaia încălzită peste măsură se făcuse o zăpuşeală că de abia îţi puteai trage suflarea. La un moment dat, îi năluci înaintea ochilor grădina cu poteca din spatele casei părinteşti, o uşă pare-se că se deschidea misterios şi Gruşenka se furişa înăuntru... Mitea sări în sus.

— Ce tragedie! gemu el.

Se apropie apoi maşinal de omul care zăcea amorţit şi privi scrutător. Era un ţăran uscăţiv, încă în putere, prelung la faţă, cu părul bălai, numai cârlionţi, şi o barbă roşcovană, rară şi lungă, îmbrăcat cu o cămaşă de cit şi o jiletcă neagră, din al cărei buzunar atârna lanţul unui ceas de argint. Mitea se uita cu o nemăsurată ură la mutra acestuia, exasperat mai cu seamă de cârlionţii lui. Toată tărăgăneala asta îl făcea să turbeze; venise doar cu o treabă care nu suferea nicio zăbavă, pentru care lăsase

totul deoparte, călcându-şi pe inimă, părăsind la voia întâmplării o seamă de interese capitale, şi acum, că ajunsese aici, frânt de oboseală, trântorul ăsta, „de care depinde toată viaţa mea, sforăie ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic, de parcă ar fi căzut de pe altă planetă”. „O ironie a sorţii!” oftă el, şi simţind dintr-o dată că-şi pierde minţile, tăbărî din nou asupra beţivanului, zor-nevoie să-l scoale de somn. Începu să-l scuture cu înverşunare, să-l zgâlţâie şi să-l îmbrâncească, ba îi dădu şi câţiva ghionti în coaste ca, după vreo cinci minute, văzând că nu e chip s-o scoată la capăt cu el, să se întoarcă, sleit de neputinţă şi disperare la locul său.

— Ce prostie, ce prostie! bombăni Mitea, aşezându-se pe laviţă. Urâtă treabă! adăugă apoi, fără să ştie nici el precis ce vrea să spună. Îl durea capul groaznic. „Ce-ar fi să las balta totul şi să plec? îi fulgeră prin minte. Nu, rămân aici până mâine dimineaţă. Dinadins am să rămân, uite-aşa! Atunci, de ce am mai venit? Şi apoi, chiar de-aş voi, n-aş avea cum să plec de aici, cu ce să plec, e absurd!”

Îl durea însă capul tot mai rău şi, cum şedea pe laviţa nemişcat, aţipi şi până la urmă îl cuprinse de-a binelea somnul. Dormi aşa poate mai bine de două ore. Se trezi cu aceeaşi insuportabilă durere de cap, atât de cumplita, încât îi venea să urle. Îi zvâcneau tâmplele şi-l junghia în moalele capului; rămase câteva clipe locului, buimac, fără să-şi dea seama ce s-a întâmplat cu el. Într-un târziu abia, se dumiri că află într-o încăpere supraîncălzită, că ieşeau gaze din sobă că putea foarte bine să moară asfixiat. Beţivul zăcea şi horcăia mai departe; topindu-se, lumânarea se scursese între timp toată şi sta gata să se stingă. Mitea dădu un ţipat şi se repezi clătinându-se pe picioare, în tindă, iar de acolo în odaia în care dormea pădurarul. Acesta se trezi imediat din somn şi, auzind că soba din încăperea alăturată scotea fum cu puternic miros de cărbuni, se sculă să ia măsuri, primind totuşi vestea cu o nepăsare destul de curioasă, spre mirarea lui Mitea, care se simţi de-a dreptul jignit.

— Dac-a murit, dac-a murit, atunci... ce mă fac? strigă

Mitea cuprins de disperare.

Uşile fură date de perete, ferestrele deschise, coşul sobei desfundat. Mitea aduse din tindă o găleată cu apă, îşi udă fruntea, apoi, găsind o cârpă, o muie în apă şi o puse ca pe o prişniţă pe creştetul Copoiului. Pădurarul îi aruncă o privire dispreţuitoare şi, după ce se încredinţa că fereastra era deschisă, bombăni posac: „Aşa e bine!" şi se duse la culcare, lăsând în cameră un felinar de tinichea aprins. Timp de o jumătate de oră, Mitea îşi făcu de lucru cu beţivanul, ameţit de duhoarea cărbunilor din sobă, punându-i mereu prişniţe la cap, ferm hotărât să-l vegheze toată noaptea, dar la un moment dat se aşează să-şi tragă suflarea un pic, numai un pic, şi închizând ochii biruit de oboseală, fără să ştie cum, se lungi pe laviţă şi adormi dus.

Se trezi târziu de tot, pe la orele nouă dimineaţa. Soarele bătea din plin înăuntru prin cele două ferestruici ale izbei. Mujicul cârlionţat de ieri şedea pe laviţă, îmbrăcat de-acum cu podiovca[82]**.** Pe masă clocotea samovarul lângă o sticlă proaspătă cu votcă. Cea din ajun fusese golită, iar din cea de acum băuse mai bine de jumătate. Mitea sări ca ars în sus dar în aceeaşi clipa observă că afurisitul de ţăran trăsese iarăşi la măsea, era beat mort, iremediabil de beat.

Rămase aşa un moment, cu ochii zgâiţi la el, îngrozit. Îl privea la rândul său, tăcut şi viclean, cu o indiferenţă jignitoare, ba chiar cu un fel de aroganţă, cel puţin aşa i se păru lui Mitea, care se şi repezi să-i vorbească.

— Îmi daţi voie, ştiţi... eu... probabil că v-a spus pădurarul de dincolo ce-i cu mine: sunt porucicul Dmitri Karamazov, fiul bătrânului Karamazov, de la care dumneata vrei să cumperi păduricea...

— Minţi! îi tăie vorba implacabil şi cu sânge rece mujicul.

— Cum adică mint? Dumneata îl cunoşti pe Fiodor Pavlovici?

— Nu cunosc niciun Fiodor Pavlovici! ripostă mujicul,

82 Haină bărbătească trei sferturi strânsă în talie, specific rusească (un fel de suman).

căruia i se cam împleticea limba în gură.

— Păduricea, vrei să cumperi o postată de pădure de la el; ci trezeşte-te odată, omule, şi dă-ţi seama ce vorbeşti! Părintele Pavel din Ilinskoe a venit cu mine până aici... I-ai scris – nu-i aşa? – lui Samsonov, şi dânsul m-a trimis la dumneata... Încercă să-i explice Mitea cu sufletul la gură.

— Minţi! rosti apăsat din nou Copoiu. Mitea simţi că-i îngheaţă picioarele.

— Îmi pare rău, dar, crede-mă, zău că nu glumesc! Se poate să fii puţin ameţit. Văd, totuşi, că eşti în stare să vorbeşti, să înţelegi... sau... sau eu nu mai pricep nimic!

— Eşti boiangiu!

— Nu te supăra, dar eu sunt Karamazov, Dmitri Karamazov, şi am venit să-ţi propun o afacere... o afacere foarte avantajoasă... un adevărat chilipir, zău... e vorba de păduricea aceea.

Mujicul îşi mângâia grav barba.

— Ba nu, ai venit să iei în arendă ceva, lasă că ştiu eu ce ticălos eşti! Un ticălos şi jumătate!

— Te înşeli, zău, te rog să mă crezi! Mitea îşi frângea disperat mâinile. Mujicul îşi tot netezea barba, apoi, deodată, se uită la el cu o scăpărare de viclenie printre gene.

— Tu să-mi spui mie altceva: spune-mi unde stă scris în că ai voie să umbli cu potlogării? Auzi? Eşti un pungaş, mă-nţelegi?

Mitea făcu un pas înapoi, încruntat, şi deodată – după cum avea să povestească el însuşi mai apoi – parcă îl pocni ceva „drept în frunte”. Într-o clipă, mintea i se lumină, „ca şi cum s-ar fi aprins o făclie, şi abia atunci m-am dezmeticit”. Rămase locului încremenit de uimire, neputând să înţeleagă cum fusese în stare un om ca el, altminteri destul de chibzuit, să cadă într-o capcană atât de stupidă, să se angajeze de bunăvoie într-o aventură ca asta, să stăruie în greşeala lui aproape douăzeci şi patru de ore, să facă slujbă în faţa lui Copoiu, să-i pună prişniţe la cap... „Omul e beat, beat turtă, şi încă o săptămână de aici înainte tot într-o beţie o s-o ţină, ce rost are să mai

aştept? Dar dacă Samsonov m-o fi trimis aici intenţionat? şi dacă în vremea asta ea... O, Doamne, ce-am făcut?”

Mujicul şedea pe laviţă şi se uita la el râzând în barbă. În alte împrejurări, Mitea poate că l-ar fi ucis, într-o izbucnire de mânie, dar acum se simţea plăpând ca un copil. Se duse încet-încet de-şi luă paltonul de pe laviţă, se îmbrăcă fără să scoată o vorbă şi părăsi încăperea. Nu găsi pe nimeni în odaia cealaltă – între timp pădurarul plecase de acasă. Scoase din buzunar cincizeci de copeici şi le puse pe masă pentru găzduire, pentru lumânarea arsă şi tot buclucul pe care i-l făcuse. Ieşind afară, se pomeni dintr-o dată în mijlocul pădurii; ori încotro îşi întorcea ochii, nu se vedeau decât copaci şi iarăşi copaci. O pomi la întâmplare; nu mai ţinea minte nici măcar dacă, trecând pragul casei, trebuia s-o ia la stânga sau la dreapta! În ajun, când părintele venise cu el să-l conducă în toiul nopţii, zorit cum era, nu fusese atent la drum. Nu simţea nimic, nici cea mai slabă dorinţă de răzbunare în adâncul lui, nici chiar împotriva lui Samsonov. Mergea aşa, haihui, pe brâul cărăruii, cu mintea năucă şi „gândurile răvăşite”, fără să se sinchisească unde o s-ajungă. Nu mai avea niciun pic de vlagă în el, era atât de istovit şi sufleteşte, şi trupeşte, încât şi un copil ar fi putut să-l doboare Cu chiu, cu vai, totuşi, izbuti să răzbată afară din pădure-l un moment dat, i se deschiseră în faţă miriştile pustii, ce se întindeau până departe, la infinit. „Ce dezolare, cât vezi cu ochii totul e mort!” repeta în sinea lui, mergând tot înainte.

Avu noroc cu nişte călători: un poştalion care plecase la drum pe un şleau de ţară cu un negustor bătrân. Când ajunseră în dreptul lui, Mitea îl întrebă de cale, şi cum şi ei mergeau spre poşta din Volovoe, se înţeleseră să-l ia şi pe el în butcă. Abia după vreo trei ore sosiră la destinaţie. Mitea porunci nişte cai, să-l ducă până la oraş, şi deodată îl răzbi o foame de lup. În timp ce telegarii erau înhămaţi, i se pregăti un scrob, pe care îl înfulecă aproape pe nemestecate împreună cu un codru zdravăn de pâine şi o bucată de cârnat, şi-şi stropi gâtlejul cu trei păhăruţe de votcă. Întremându-se astfel, se simţi parcă mai înviorat şi

sufletul i se înseninã iar. Se aşternură ca vântul la drum, şi-n timp ce dădea ghes surugiului, Mitea urzea în minte un nou „plan, absolut sigur”, chibzuind cum să facă rost chiar în aceeaşi seară de „afurisiţii ceia de bani”. „Când te gândeşti că pentru trei mii de ruble nenorocite un om poate să se ducă de râpă! îşi spuse el cu dezgust. Trebuie s-o scot la capăt chiar azi!” Şi dacă nu s-ar fi gândit necontenit la Gruşenka şi nu l-ar fi obsedat teama de a nu se fi întâmplat ceva cu ea, ar fi fost vesel cu adevărat. Gândul acesta însă îi stătea înfipt în creier ca un cuţit. În sfârşit, ajunseră în oraş şi Mitea se duse întins acasă la ea.

Capitolul III

MINELE DE AUR

Cunoaştem împrejurările acestei vizite din relatarea pe care Gruşenka, înfiorată de spaima, i-a făcut-o lui Rakitin. Tocmai aştepta „ştafeta”, bucurându-se în sinea ei că Mitea nu venise nici în ajun şi nici în ziua aceea pe la dânsa şi nădăjduind că poate dă Dumnezeu să nu vina până la plecarea ei, când se pomenise cu el dând buzna în casă. Se ştie ce a mai urmat; ca să se descotorosească de el, Gruşenka îl înduplecă să meargă cu ea până la Kuzma Samsonov, trebuia chipurile neapărat să se ducă la protectorul său, fiindcă avea nişte socoteli de făcut; îşi luase apoi rămas-bun de la dânsul în poartă, punându-l să promită că va trece din nou s-o ia pe la miezul nopţii, s-o conducă înapoi acasă. Mitea răsuflase uşurat: „Din moment ce şade la Kuzma până atunci, înseamnă că nu mai poate să meargă la Fiodor Pavlovici... dacă nu minte cumva”, se grăbise tot el să adauge. Impresia lui însă era că Gruşenka nu minţise. Mitea făcea parte din categoria oamenilor geloşi care, atâta timp cât se află departe de femeia iubită, o cred în stare de cine ştie ce grozăvii, închipuindu-şi că în lipsa lor „le pune coarne”, pentru ca după aceea, întorcându-se într-un suflet la ea, sfâşiaţi de îndoieli, pierduţi, convinşi că i-a înşelat, de cum văd înaintea ochilor figura ei veselă, zâmbitoare şi plină de duioşie, să se simtă ca înviaţi din morţi şi, pierzând orice bănuială, să se dojenească singuri, ruşinaţi de gelozia lor. Aşadar, după ce o conduse pe Gruşenka, Mitea o porni întins spre casă. Mai avea încă atâtea şi atâtea de făcut pe ziua de azi! Cel puţin i se luase o piatră de pe inimă. „Numai să-l găsesc pe Smerdiakov, să vedem dacă nu s-a

întâmplat ceva ieri, dacă nu s-o fi dus cumva la Fiodor Pavlovici!” se gândi el. Aşa că nici nu apucă bine s-ajungă acasă şi viermele geloziei începu iarăşi să-i roadă inima pururea neliniştită.

Gelozia! „Othello nu este gelos, dimpotrivă e un om extrem de credul”, spune undeva Puşkin[83], şi prin ea însăşi această constatare vădeşte într-un mod destul de elocvent neobişnuita profunzime de gândire a marelui nostru poet. Othello se simte zdrobit sufleteşte, concepţia lui asupra lumii a fost zdruncinată din temelii în momentul când idealul său s-a spulberat. Othello însă nu este omul care să stea la pândă, sau să tragă cu urechea, fiind încrezător de felul lui. Pe el trebuie să-l mâie cineva de la spate, să-i dea ghes, să-l zgândăre şi să-l întărâte mereu, depunând eforturi într-una, ca să-l facă să se dumirească, în cele din urmă, c-a fost înşelat. Cu totul alta este însă comportarea unui gelos autentic. E imposibil să-şi închipuie cineva infamia şi halul de decădere morală cu care se poate acomoda fără niciun scrupul un om gelos. Şi totuşi, cine ar putea să afirme că toţi geloşii, fără deosebire, sunt suflete josnice şi meschine? Dimpotrivă, un om însufleţit de cele mai nobile sentimente nutrind o dragoste curată şi plină de abnegaţie, este în stare uneori să se ascundă sub masă, să cumpere conştiinţa unor nemernici, să accepte fără ezitare mijloacele cele mai mârşave şi mai murdare ca să spioneze şi să urmărească pas cu pas pe cineva. Othello, bunăoară, pentru nimic în lume n-ar fi putut să se împace cu ideea trădării; nu să ierte trădarea, ci chiar numai să se împace cu ideea aceasta, deşi nu exista niciun grăunte de răutate în sufletul lui nevinovat ca inima unui prunc. Ceea ce nu se întâmplă în cazul unui gelos veritabil; nici nu ne putem da seama la ce se poate preta, ce fel de situaţii e gata să accepte şi peste ce lucruri e capabil să treacă un om gelos! Căci, în general, geloşii sunt mai curând dispuşi să ierte mai mul decât alţii şi femeile ştiu prea bine treaba asta. Un gelos, de pildă, e-n stare să ierte extrem de repede (fireşte,

83 Caracterizare făcută de poet în notele sale din 1834-1836, intitulate Table-talk.

după o scenă foarte dramatică) o trădare mai mult decât evidentă, îmbrăţişările şi sărutările pe care le-a surprins chiar el, în cazul când poate dobândi într-un fel sau altul certitudinea că „s-a întâmplat pentru ultima oară”, că din clipa aceea rivalul său va dispărea fără urmă, va pleca hăt-departe, tocmai la capătul pământului, dacă nu se va decide cumva chiar el să-şi ia iubita şi s-o ducă undeva într-un loc unde temutul său potrivnic să n-o mai poată găsi în vecii vecilor. Bineînţeles, împăcarea nu va dura mai mult de un ceas, deoarece, chiar dacă rivalul ar dispărea în realitate, a doua zi gelosul va născoci un altul împotriva căruia se vot îndrepta bănuielile lui. S-ar părea ca o dragoste asupra căreia trebuie să ai tot timpul ochii aţintiţi nu-ţi poate da nicio satisfacţie, o iubire pe care eşti nevoit s-o păzeşti cu atâta străşnicie nu reprezintă nimic. Dar tocmai asta n-au să înţeleagă niciodată oamenii cu adevărat geloşi, şi printre ei, vă rog să mă credeţi, se întâmplă să întâlneşti suflete pe drept cuvânt alese. Interesant este mai ales faptul că asemenea omeni superiori, stând uneori la pândă în câte o cămăruţă întunecoasă şi trăgând cu urechea, îşi dau seama în adâncul sufletului lor ales cât de ruşinoase sunt mijloacele pe care cu bună ştiinţă le folosesc, şi totuşi, cel puţin atâta timp cât pândesc din ungherul întunecos, nu simt niciun fel de mustrări de conştiinţă. De câte ori o avea pe Gruşenka în faţa ochilor, Mitea înceta să fie gelos, devenind pentru moment încrezător şi nobil, ba chiar ajungea să se dispreţuiască pentru toate gândurile ce-i trecuseră prin minte. Ceea ce înseamnă că dragostea lui pentru această femeie ascundea, de fapt, un sentiment mult mai frumos decât îşi închipuia el, că nu era vorba numai de o pasiune carnală, de „nu ştiu ce vraja a trupului”, aşa cum îi spusese el lui Alioşa. În schimb, cum pleca Gruşenka, Mitea începea din nou s-o suspecteze, socotind-o capabilă de cea mai perfidă şi mai abjectă trădare. Şi asta fără să aibă nicio umbră de remuşcare.

Aşadar, gelozia pusese din nou stăpânire pe sufletul lui.

În orice caz, trebuia să se grăbească. În primul rând,

trebuia să găsească undeva cu împrumut o sumă de bani cât de mică.

Fiindcă cele nouă ruble din ajun se risipiseră cu călătoria, încât aproape că nu mai rămăsese cu nimic, şi se ştie doar că nu poţi să faci niciun pas fără parale. Dar, odată cu planul cel nou pe care şi-l făurise pe drum, în căruţă, Mitea chibzuise şi cum ar putea să încropească până una-alta ceva gologani. Avea acasă două minunate pistoale de duel, împreună cu cartuşele respective, pe care nu apucase încă să le amaneteze, pentru că – din toate lucrurile ce-i mai rămăseseră – erau cele mai dragi. De curând cunoscuse întâmplător la cârciuma „Stolicinîi gorod” un tânăr funcţionar, om căsătorit şi cu oarecare dare de mână; tânărul, după cum aflase tot atunci, avea o adevărata pasiune pentru arme şi era dispus să cumpere tot felul de pistoale, revolvere, pumnale etc, ca să le atârne pe pereţi şi să se fălească apoi cu ele faţă de prieteni, demonstrându-le, cu priceperea unui expert modul de funcţionare al fiecărui sistem de revolver în parte, cum trebuie încărcat, cum se ocheşte cu el şi aşa mai departe. Fără să stea mult pe gânduri, Mitea se duse la dânsul şi-i propuse să-i lase cele două pistoale amanet pentru suma de zece ruble. Încântat, funcţionarul încercă a-l îndupleca să i le vândă. Cum însă Mitea nici nu voia să audă de una ca asta, îi dădu zece ruble cu împrumut, declarându-i ritos că pentru nimic în lume nu s-ar gândi să-i ia vreo dobândă. Şi până Ia urmă se despărţiră ca doi vechi amici. De acolo Mitea se duse întins la taică-său, abia aşteptând să-l cheme pe Smerdiakov în chioşc. Faptul acesta era menit să confirme împrejurarea că înainte cu trei-patru ceasuri de a se fi întâmplat cutare eveniment, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo, Mitea nu avea nicio leţcaie, drept care este nevoit să amaneteze pentru zece ruble un lucru de care se simţea foarte legat... ca după trei ceasuri, cel mult, să-i cadă aşa, din senin, o pleaşcă de câteva mii de ruble... Văd însă că iarăşi am anticipat asupra desfăşurării evenimentelor.

Sosind la Maria Kondratievna, vecina lui Fiodor

Pavlovici, avu parte să afle, spre consternarea sa, că Smerdiakov era bolnav, ceea ce îi strica fără doar şi poate planurile. Ascultă cu luare-aminte toată păţania, cum căzuse bietul om în pivniţă, cum avusese apoi o criză de epilepsie, cum aduseseră medicul şi cât de grijuliu se arătase Fiodor Pavlovici; îl interesă mai ales ştirea că fratele său, Ivan Fiodorovici, plecase la Moscova chiar în dimineaţa în care se întâmplase accidentul. „Probabil c-a trecut înaintea mea prin Volovoe”, se gândi el. Boala lui Smerdiakov îi puse o piatra pe inimă. „Ce să fac? Cine o să mai stea acum la pânda, cine o să-mi raporteze orice mişcare?” Mistuit de curiozitate, se apucă, deci, să le descoasă pe cele două femei dacă nu observaseră ceva cu o seară înainte. Pricepând numaidecât unde vrea să bată şi ce anume ţinea să ştie, amândouă căutară să-l liniştească asigurându-l că nu venise nimeni peste noapte în afară de Ivan Fiodorovici, care dormise acasă, şi că „totul e în regulă”. Mitea căzu pe gânduri. Fără îndoială, trebuia să stea cineva de pază şi azi, dar unde: aici sau în poartă la Samsonov? În concluzie, îşi spuse că era necesar să spioneze şi într-o parte, şi într-alta, după cum va fi cazul, însă, deocamdată, deocamdată... trebuia să se ocupe de „planul” cel nou şi, de data asta, infailibil, pe care-l urzise pe drum şi care nu mai suferea nicio amânare. Se hotărî deci, să-i jertfească o oră: „într-un ceas am isprăvit, am să ştiu care-i situaţia, şi atunci... atunci am să dau mai întâi o raită pe la Samsonov, să mă interesez dacă Gruşenka-i acolo; mă întorc pe urmă aici imediat, stau până la ora unsprezece, iar mai încolo mă duc iarăşi la Samsonov, s-o iau acasă”. Aşa îşi făcuse el socoteala.

În doi timpi şi trei mişcări, ajunse acasă, se spălă, se pieptănă, îşi perie hainele şi, dichisindu-se, o porni spre doamna Hohlakova. Fiindcă, din păcate, acesta era mult lăudatul „plan”; Mitea se gândise să-i ceară cucoanei trei mii de ruble cu împrumut. Nu ştia nici el de ce, dar i se năzărise aşa, deodată, că nu se poate să-l refuze. Probabil că cititorii se vor întreba nedumeriţi pentru ce, dacă era atât de sigur de reuşită, nu se adresase de la bun început

unei persoane din lumea lui, în loc să fi solicitat bunăvoinţa lui Samsonov, un om crescut cu alte concepţii şi căruia nici măcar nu ştia cum să-i vorbească? De o lună încoace însă Mitea aproape că nu mai era în relaţii cu Hohlakova, pe care de altfel n-o cunoştea decât destul de superficial, ştiind pe deasupra foarte bine că nici nu-l putea suferi. Din capul locului îl privise cu vădită apatie din pricină că era logodnicul Katerinei Ivanovna, iar, după părerea ei, tânăra fată ar fi trebuit să se despartă de dânsul cât mai degrabă şi să se mărite cu „Ivan Fiodorovici, dragul de el, un giuvaier de băiat, cult şi manierat, mă rog, un cavaler”. Felul de a fi al lui Mitea, în schimb, o scotea din sărite. La rândul său, Mitea râdea de ea, ba chiar într-o împrejurare oarecare spusese despre dânsa că „pe cât e de fâşneaţă şi bună de gură, pe atât e de incultă”. Dimineaţa însă pe drum, înţeleagă, la un moment dat îi fulgerase prin minte: „Dacă ţine atât de mult să nu mă însor cu Katerina Ivanovna, dacă doreşte lucrul acesta cu tot dinadinsul (ştia că doamna Hohlakova era în stare să facă o criză de isterie numai la gândul că ei doi s-ar putea să se căsătorească), nu văd de ce m-ar refuza când ar fi atât de simplu să-mi dea cele trei mii de ruble ca s-o părăsesc şi să plec definitiv din oraş? Şi când le intră ceva în cap acestor cuconiţe răzgâiate din lumea aleasă, poţi fi sigur că sunt dispuse la orice sacrificiu, numai să iasă totul după bunul lor plac. Unde mai pui că e şi putred de bogată”, chibzuia Mitea. Cât priveşte „planul” propriu-zis, rămânea mai departe în picioare; se gândea să-i propună acelaşi lucru în fond, adică să-i cedeze drepturile sale asupra pădurii Cermaşnea, dar nu ca pe o tranzacţie comercială, aşa cum încercase cu Samsonov, a cărui bunăvoinţă se străduise s-o câştige fluturându-i pe dinainte posibilitatea de a scoate îndoit suma avansată (şase sau chiar şapte mii de ruble în loc de trei), ci ca pe o nobilă garanţie pentru banii împrumutaţi. Şi cu cât rumega mai mult această idee nouă, Mitea se simţea cuprins de un fel de exaltare, aşa cum i se întâmpla uneori de câte ori lua o hotărâre subită. Orice proiect nou era făcut să-l

pasioneze, punând stăpânire deplină pe sufletul lui. Cu toate acestea, în momentul când păşi în pridvor, simţi un fior rece şerpuindu-i de-a lungul spinării: de abia acolo, în pragul casei, înţelese lămurit, cu o precizie matematică aproape, ca era ultima lui speranţă, că altă posibilitate nu mai există, şi, în cazul când nu va ajunge la niciun rezultat, „nu-mi mai rămâne decât să înjunghii pe cineva şi să-l jefuiesc, ca să fac rost de cele trei mii de ruble...” Era ora şapte şi jumătate când sună la uşa doamnei Hohlakova.

La început s-ar fi spus că-i surâde norocul: stăpâna casei primi surprinzător de repede, imediat ce i se anunţă vizita lui. „Parcă m-ar fi aşteptat”, se gândi Mitea şi, într-adevăr, o clipă după ce fu poftit în salon, doamna Hohlakova dădu buzna înăuntru, mărturisindu-i din capul locului că era pregătită să-l primească.

— Închipuie-ţi că te aşteptam, da, da, te aşteptam! De unde putea să-mi treacă prin minte c-o să vii – nu-i aşa? – şi că totuşi te aşteptam, Dmitri Fiodorovici! Ca să vezi ce înseamnă instinctul! De azi-dimineaţă îmi spunea inima c-o să vii neapărat!

— E într-adevăr extraordinar, doamnă, rosti Mitea, aşezându-se cu stângăcie pe un scaun. Dar... ştiţi, am venit cu un motiv, e vorba de ceva foarte grav... da, un lucru extrem, extrem de grav... fireşte, numai pentru mine, şi mă grăbesc să...

— Sunt convinsă că ceea ce te aduce la mine este extrem de grav, Dmitri Fiodorovici, ştiu dinainte asta şi ştiu nu dintr-o încăpăţânare retrogradă de a crede cu orice preţ în minuni (ai auzit probabil despre părintele Zosima). Dimpotrivă, convingerea mea e întemeiată pe un calcul matematic, da, da, matematic, aşa cum îţi spun. Dumneata trebuia să vii la mine după povestea de ieri cu Katerina Ivanovna, nu puteai face altfel, nu, sigur că nu, aşa cum îţi spun, matematic.

— Asta înseamnă să fii realist, doamnă! Dar dacă-mi daţi voie să vă explic...

— Da, da, bine zici, Dmitri Fiodorovici. Acum am devenit şi eu realistă. M-am lecuit de minuni, m-am învăţat minte!

ştii că a murit părintele Zosima?

— Nu, doamnă, aflu abia acum, rămase el mirat. Şi în aceeaşi clipă îi trecu prin faţa ochilor chipul lui Alioşa.

— Da, astă-noapte s-a prăpădit şi închipuie-ţi…

— Doamnă, o întrerupse Mitea, în momentul de faţă eu nu pot să-mi închipui decât un singur lucru: sunt într-o situaţie disperată şi dacă nu-mi veţi întinde o mână de ajutor, totul se duce de râpă, şi în primul rând eu. Iertaţi-mi vulgaritatea expresiei, dar mă simt ca şi cum aş avea febră; tremur tot ca de friguri…

— Ştiu, ştiu. Nici n-ai putea să te simţi altfel. Ştiu dinainte ce o să-mi spui. Îţi urmăresc de mult destinul, Dmitri Fiodorovici, e atâta timp de când sunt atentă la dumneata şi studiez… O, sunt un medic de suflete cu o vasta experienţa rog să mă crezi, un medic încercat…

— Dacă dumneavoastră sunteţi un medic încercat, doamna pot să vă spun că eu sunt un bolnav şi mai încercat, se sili făcând un efort supraomenesc, să glumească Mitea galant, şi presimt că, dacă îmi urmăriţi cu atâta interes destinul, n-o să mă lăsaţi să pier. Dar mai înainte, daţi-mi voie să va împărtăşesc, în sfârşit, proiectul cu care am îndrăznit să mă prezint… şi ce anume aştept din partea domniei voastre… Am venit, doamnă…

— Nu-i nevoie de nicio explicaţie, Dmitri Fiodorovici, e un lucru fără importanţă. Dacă vrei să ştii, nu eşti primul om pe care-l voi fi ajutat. Ai auzit – nu-i aşa? – de verişoara mea Belmesova. Bărbatul ei se afla pe marginea prăpastiei, se ducea de râpă, cum te-ai exprimat chiar dumneata adineauri atât de grăitor, şi atunci l-am sfătuit să ia cai de prăsilă să-i crească. Nici nu poţi să-ţi închipui ce bine o duc în momentul de faţă, au o situaţie înfloritoare. Dumneata, Dimitri Fiodorovici, te pricepi la cai?

— Habar n-am, doamnă, zău, vă rog să mă credeţi, n-am nici cea mai mică idee! exclamă, sculându-se enervat de pe scaun, Mitea, care începuse să-şi piardă răbdarea. Vă rog din suflet, doamnă, ascultaţi-mă, lăsaţi-mă să vorbesc măcar două clipe, să vă pot explica proiectul cu care am venit la dumneavoastră. De altminteri, nici n-am timp, sunt

grozav de grăbit!... izbucni el exasperat, văzând că doamna Hohlakova se pregătea să-l întrerupă din nou şi sperând că va reuşi totuşi să-i acopere glasul daca va striga mai tare decât dânsa. Am venit la dumneavoastră deznădăjduit, da, deznădăjduit la culme... ca să vă rog să-mi împrumutaţi trei mii de ruble-pentru care înţeleg să vă dau un gaj sigur, absolut sigur... doamnă, o garanţie în care puteţi avea perfectă încredere, îngăduiţi-mi numai să va spun...

— Lasă, c-o să-mi explici mai pe urmă, mai pe urmă, începu să se agite la rândul ei doamna Hohlakova. ţi-am spus că ştiu dinainte tot ce ai putea să-mi propui, ştiu tot. M-ai rugat să-ţi împrumut o anumită sumă de bani, ai nevoie de trei mii de ruble, ei bine, eu îţi ofer mai mult, mult mai mult, am să te salvez, Dmitri Fiodorovici, fireşte, numai dacă o să mă asculţi.

Mitea sări în sus.

— Doamnă, sunteţi bunătatea întruchipată! exclamă el cu patos. Doamne-Dumnezeule! Sunt salvat! Aţi salvat un om de la o moarte năprasnică, doamnă, un om care era cu pistolul la tâmplă... Veşnica mea recunoştinţă...

— Am să-ţi dau mai mult decât trei mii de ruble, infinit mai mult! adăugă doamna Hohlakova, privindu-l cu un surâs luminos.

— Infinit mai mult? Dar ce să fac cu atâţia bani? N-am nevoie decât de aceste nenorocite de trei mii de ruble, în schimbul cărora voiam tocmai să vă ofer o garanţie sigură, dacă-mi îngăduiţi să vă înfăţişez cu adâncă, nemărginită recunoştinţă un plan menit să...

— Ajunge, Dmitri Fiodorovici, cuvântul meu e cuvânt! îl întrerupse doamna Hohlakova cu generozitatea pudică a celui care ştie c-a făcut un bine. Am promis c-o să te salvez, şi am să te salvez. Aşa cum l-am salvat şi pe Belmesov. Spune-mi, te rog, ce crezi dumneata despre minele de aur, Dmitri Fiodorovici?

— Despre minele de aur, doamnă? Vă mărturisesc că nu m-am gândit niciodată la aşa ceva!

— Vezi că m-am gândit eu în locul dumitale. E o idee care de mult îmi umblă prin cap. De o lună mă tot uit la

dumneata şi mă frământă ideea asta. De nu ştiu câte ori te-am urmărit cu privirea când treceai pe lângă mine şi de fiecare dată îmi puneam în gând: „Iată într-adevăr un om energic, al cărui loc e fără doar şi poate, la o mină de aur”. Ţi-am studiat mersul. Am ajuns la aceeaşi concluzie: omul ăsta o să descopere cu siguranţă nenumărate mine de aur.

— După mers, doamnă? zâmbi Mitea.

— De ce nu? Ţi se pare curios că te-am judecat după mers? Dumneata nu crezi că poţi cunoaşte caracterul unui om după mers, Dmitri Fiodorovici? Bine, dar e un lucru pe care chiar ştiinţele naturii îl confirmă. O, sunt un om realist acum Dmitri Fiodorovici! Începând de azi, după istoria asta petrecută la mânăstire, şi care, drept să-ţi spun, m-a întors pe dos, am devenit un om realist, da, realist cu toată convingerea am de gând să mă ocup numai de lucruri practice. M-am vindecat! Ajunge! cum bine zicea Turgheniev.

— Dar, doamnă, cele trei mii de ruble pe care mi le-aţi promis cu atâta generozitate...

— Nu-ţi scapă, fii pe pace, Dmitri Fiodorovici! îi taie vorba numaidecât doamna Hohlakova. E ca şi când le-ai avea în buzunar, şi nu numai trei mii cât doreşti dumneata, ci trei milioane, şi asta în cel mai scurt timp! Uite la ce m-am gândit: dumneata trebuie să descoperi o mină, şi atunci o să te umpli de bani, o să fii milionar; mai pe urmă, când o să te întorci iar în mijlocul nostru, o să fii un om de acţiune, un om care să ne stimulezi pe toţi şi să ne îndrumezi, arătându-ne cum e mai bine să facem. De ce să lăsăm totul pe mâna evreilor? Se poate una ca asta? Ai să construieşti diverse aşezăminte, ai să întemeiezi tot felul de întreprinderi. Ai să vii în ajutorul oamenilor nevoiaşi, şi sărăcimea o să te binecuvânteze! Trăim în secolul căilor ferate, Dmitri Fiodorovici. Reputaţia dumitale o să ajungă până la Ministerul de Finanţe, care se află în momentul de faţă într-un mare impas, şi o să facă apel la dumneata. De când cu scăderea asta vertiginoasa a cursului rublei noastre, nu mai pot să dorm, te rog să nu crezi, Dmitri Fiodorovici, să ştii că prea puţină lume mă cunoaşte sub

aspectul acesta...

— Doamnă, doamnă, o întrerupse Dmitri Fiodorovici înfiorat de o vagă presimţire, se prea poate – de ce nu? Să vă urmez sfatul care, într-adevăr, recunosc, e foarte înţelept şi să plec aşa cum spuneţi acolo... la minele acelea... O să mai vin şi o să mai stăm de vorbă despre asta... altă dată, de mai multe ori chiar... Deocamdată însă aceste trei mii de ruble, pe care cu atâta mărinimie... zău, m-ar scoate la liman, şi dacă s-ar putea chiar azi... fiindcă, vedeţi dumneavoastră, eu nu am niciun ceas de pierdut, nici măcar un ceas.

— Stai, stai, Dmitri Fiodorovici! interveni din nou cu stăruinţă doamna Hohlakova. Întrebarea-i asta: vrei să pleci la mine, aşa cum ţi-am spus, ori nu? Te-ai hotărât definitiv? Te rog să-mi răspunzi precis, matematic.

— Plec, doamnă, plec mai târziu... Mă duc unde vreţi dumneavoastră... dar deocamdată...

— Aşteaptă puţin! strigă doamna Hohlakova şi, sărind de pe scaun, se apropie precipitat de biroul ei fastuos, cu nenumărate sertăraşe, pe care începu să le deschidă rând pe rând, căutând ceva cu înfrigurare.

„Trei mii! se gândi Mitea, simţind că i se opreşte inima în piept. Chiar acum, aşa, fără nicio chitanţă, fără nimic la mână... O, asta înseamnă într-adevăr să te porţi ca un gentleman! Minunată femeie! Păcat numai că vorbeşte prea mult...”

— Iată! exclamă ea fericită, întorcându-se spre el, am găsit, în sfârşit.

În mână ţinea o iconiţă de argint, agăţată de un şnur, ca să poată fi purtată la gât, eventual împreună cu o cruciuliţă...

— E de la Kiev, Dmitri Fiodorovici, îi explică ea cu evlavie, din locul unde se află moaştele marii mucenice Varvara. Dă-mi voie să ţi-o atârn chiar eu şi să te binecuvântez în pragul unei vieţi noi pentru faptele ce le vei săvârşi de aici înainte!

Îi petrecu şnurul pe după grumaz şi se căzni să-i strecoare iconiţa sub cămaşă. Mitea, din cale-afară de

jenat, se aplecă s-o ajute. În sfârşit, doamna reuşi să facă loc iconiţei pe sub cravată şi gulerul cămăşii, lăsând-o să atârne pe piele.

— Aşa, acum poţi pleca! rosti doamna Hohlakova, aşezându-se cu solemnitate pe scaun.

— Doamnă, mă simt grozav de mişcat., şi nu ştiu cum să mulţumesc... pentru bunăvoinţa dumneavoastră, dar... zău... dacă aţi şti ce înseamnă fiece clipă acum pentru mine!... Suma care o aştept de la generozitatea domniei voastre... O, doamnă, fiindcă sunteţi atât de buna, atât de mărinimoasa faţă de mine, încât sunt într-adevăr emoţionat, exclamă el într-un moment de inspiraţie, va rog să-mi daţi voie să vă împărtăşesc taina... pe care, de altfel, o ştiţi mai de mult... iubesc pe cineva... Am trădat-o pe Katia... pe Katerina Ivanovna, vreau să zic. Recunosc, m-am purtat ca o bruta cu ea, am fost necinstit, dar ce să fac dacă... dacă m-am îndrăgostit de altcineva... de o femeie pe care poate o dispreţuiţi, pentru ca ştiţi prea multe lucruri despre ea, dar de care n-aş mai putea să mă despart acum pentru nimic în lume, şi de aceea, vedeţi aceste trei mii...

— Lasă asta, Dmitri Fiodorovici! i-o reteza doamna Hohlakova pe un ton cât se poate de categoric. Lasă asta, trebuie să renunţi la femei! Deocamdată nu te interesează decât minele de aur, n-are niciun rost să cari acolo după dumneata şi femei. Mai târziu, când o să te întorci acasă, în plina glorie şi putred de bogat, o să-ţi găseşti o prietenă de inima cu care să împărţi bucuriile vieţii, o persoană din cea mai înalta societate. O fată modernă, cultivată şi fără prejudecăţi. Până atunci, cu siguranţă că se va rezolva problema feminina, care se tot agită în ultima vreme, şi va apărea o femeie nouă...

— Doamnă, asta-i altceva... Încercă s-o înduplece Dmitri Fiodorovici, împreunându-şi mâinile a rugă.

— Ba nu, e tocmai ce-ţi trebuie, ceea ce doreşti cu atâta nerăbdare, deşi nu-ţi dai seama încă. Trebuie să ştii ca problema feminina, aşa cum este pusă în clipa de faţă, nu are nicidecum în mine o adversară, Dmitri Fiodorovici.

Ridicarea femeii, şi chiar rolul ei politic pe care trebuie să-l joace în cel mai apropiat viitor – iată idealul spre care năzuiesc! În fond am şi eu o fiică, Dmitri Fiodorovici, şi pot să-ţi spun ca, tot aşa, sunt foarte puţini aceia care mă cunosc sub acest aspect. La un moment dat, i-am scris şi lui Şcedrin[84] în legătura cu asta. El mi-a deschis ochii asupra menirii femeii şi atunci, acum un an, i-am trimis, cum îţi spuneam, o scrisoare, două rânduri, atâta tot: „Îmi dai voie să te strâng în braţe şi să te sărut, iubite maestre, în numele femeii moderne, dă-i înainte!” Şi am semnat „O mamă”. M-am gândit la început să spun „O mamă contemporană”, dar am avut oarecare îndoieli, şi atunci m-am decis să iscălesc „O mamă”, parcă-i mai frumos, aşa, ca ţinută morala, şi pe urmă mi-era teamă să nu facă vreo legătură între cuvântul „contemporană” şi revista *Contemporanul*[85], ar fi fost oarecum o amintire destul de amară din pricina cenzurii... Vai de mine, dar ce ai, ce s-a întâmplat?

— Doamnă, izbucni Mitea în cele din urmă, sărind de pe scaun, cu mâinile împreunate a disperată implorare, să ştiţi că încep să plâng, zău că plâng dacă mai amânaţi o singură clipă ceea ce cu atâta generozitate...

— Plângi, Dmitri Fiodorovici, plângi! E atât de bine să plângi... când ai un drum atât de lung în faţa dumitale, lacrimile au să-ţi uşureze inima, lasă, c-o să te întorci înapoi şi ai să vezi cum o să te bucuri atunci. O să alergi într-un suflet din Siberia până aici, ca să ne putem bucura împreună...

---

84 Mihail Efgrafovici Saltikov-Șcedrin (1826-1889), scriitor rus; începută în primii ani ai deceniului al 7-lea din secolul trecut, polemica dintre Dostoievski și el se prelungește și în Fraţii Karamazov. Șcedrin a răspuns referirii pe care Dostoievski o face la numele sau în roman printr-un articol apărut în nr 12 pe 1879 al revistei Otecestvennîie zapiski.

85 Sovremennik, revista la care colabora Șcedrin, a avut de suferit adesea de pe urma rigorilor cenzurii țariste, ca și revista Otecestvennhe zapiski condusă de el. Apariția publicației Sovremennik, de altfel a și fost suspendată după atentatul lui Karakozov.

— Dar daţi-mi voie să spun şi eu un cuvânt! răcni deodată Mitea. Pentru ultima oară, vă rog, vă conjur, spuneţi-mi, puteţi să-mi daţi azi suma făgăduită? Dacă nu, când să vin după ea?

— Care sumă, Dmitri Fiodorovici?

— Cele trei mii de ruble pe care mi le-aţi promis... pe care cu atâta mărinimie...

— Trei mii de ruble? De unde să am eu trei mii de ruble? rosti cu o candida mirare doamna Hohlakova.

Mitea simţi ca o sfârşeala...

— Bine, dar... adineauri... ziceaţi... chiar aţi spus că e ca şi când i-aş avea în buzunar...

— A, nu, m-ai înţeles greşit, Dmitri Fiodorovici. Dacă-aşa, m-ai înţeles greşit. Eu vorbeam despre minele de aur... adevărat că ţi-am promis c-o să ai mai mult de trei mii de ruble, infinit mai mult, acum mi-aduc aminte, dar când ţi-am, spus asta mă gândeam la minele de aur, numai şi numai la ele

— Şi banii? Cum rămâne cu cele trei mii de ruble! exclamă prostit Dmitri Fiodorovici.

— O, dacă ţi-ai închipuit cumva c-o să-ţi dau bani, să ştii că n-am de unde. N-am nicio lăscaie deocamdată. Tocmai mă războiesc cu vechilul meu, aşa că zilele astea am fost nevoită să împrumut cinci sute de ruble de la Miusov. N-am bani, zău n-am! De altfel, Dmitri Fiodorovici, chiar să fi avut, tot nu ţi i-aş fi dat. În primul rând, nu obişnuiesc să împrumut pe nimeni. Banii daţi cu împrumut înseamnă prietenie stricată. Şi în special dumitale pentru nimic în lume nu ţi-aş da, pentru că îmi eşti drag şi vreau cu orice chip să te salvez, pentru că singurul lucru de care ai nevoie în momentul de faţă sunt minele de aur, da, da, aşa cum îţi spun, minele de aur!...

— Ei, fir-ar al dracului!... răcni Mirea trântind cu pumnul în masă.

— Aaa! ţipă speriată doamna Hohlakova, zburând în celălalt capăt al salonului. Mitea scuipă şi, răsucindu-se pe călcâie, ieşi cu paşi mari din odaie, apoi afară, în bezna nopţii. Mergea pe stradă ca un nebun, bătându-se cu

pumnii în piept exact în locul unde se lovise deunăzi pe înnoptat, în plin câmp, ultima oară când se întâlnise cu Alioşa. Ce semnificaţie vor fi avut oare aceste lovituri în piept, aplicate exact în acelaşi loc, şi ce voia să arate cu asta – era deocamdată o taină pe care nimeni în lume n-o cunoştea, pe care n-o dezvăluise nici măcar lui Alioşa, o taină care ascundea pentru el un lucru mult mai cumplit decât dezonoarea: moartea, sinuciderea, aşa cum hotărâse în ultimă instanţă, în cazul când nu ar fi putut să facă rost de cele trei mii de ruble pe care voia s i le restituie Katerinei Ivanovna; numai aşa spera să smulgă locul acela, de la piept, infamia pe care o purta cu sine şi-i împovăra greu conştiinţa. Toate acestea însă se vor lămuri pe deplin la vremea lor; deocamdată mă mulţumesc să vă spun că, după ce se spulberă şi ultima-i nădejde, omul ăsta voinic ca un taur, nu apucă să se depărteze nici zece paşi de casa doamnei Hohlakova şi începu a plânge ca un copil. Mergea drept înainte, ştergându-şi în neştire lacrimile cu pumnii. La un moment dat, tocmai când să iasă în piaţă, se izbi din mers de cineva. O băbuţă, pe care era cât pe ce s-o răstoarne, dădu un ţipăt ascuţit.

— Păcatele mele, era să mă omoare! De ce nu te uiţi, derbedeule!

— A, dumneata erai? exclamă Mitea, recunoscând-o pe întuneric.

Era bătrâna slujnică a lui Kuzma Samsonov, pe care avusese răgazul s-o observe în ajun.

— Dar mătăluţă cine eşti, maică? îl întrebă cu alt glas băbuţa. Cu orbecăiala asta ce pot eu să văd?

— Stai la Kuzma Kuzmici, nu? Nu-l îngrijeşti dumneata?

— Chiar aşa, maică; dădui acum o fugă până la Prohorîci... Da' parcă nu te-aş cunoaşte!

— Spune, mătuşica, Agrafena Aleksandrovna mai e încă la dumneavoastră? întrebă Mitea arzând de nerăbdare. Am condus-o chiar eu astă-seară până acolo.

— A fost, măicuţă, a fost; a stat puţin la noi şi a plecat.

— Cum? A plecat? urlă Mitea. Când a plecat?

— Păi, n-a stat decât olecuţă, i-a spus niscai snoave lui

Kuzma Kuzmici, de l-a mai făcut să râdă, şi şi-a luat valea.

— Minţi, talpa-iadului! răcni Mitea.

— Valeu! se sperie băbuţa, dar Mitea se şi făcuse nevăzut.

Alerga cât îl ţineau picioarele spre casa Morozovei. Nu trecuse niciun sfert de ceas de când Gruşenka plecase la Mokroe, şi Fenia şedea în bucătărie cu bunica ei, Matriona, bucătăreasa, când dădu buzna înăuntru „căpitanul”. Dând cu ochii de el, Fenia începu să ţipe ca din gură de şarpe.

— Ţipi, ai? zbieră la ea Mitea. Unde e? şi, fără să-i mai dea răgaz fetei, amuţită de spaimă, să scoată o vorbă, îi căzu la picioare:

— Fenia, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi unde este?

— Nu ştiu, conaşule, zău dacă ştiu, Dmitri Fiodorovici. Habar n-am, să mă omori cu zile şi tot n-aş putea sa-ţi spun, se jura Fenia. Doar aţi plecat împreună astă-seară...

— S-a întors înapoi!...

— Conaşule dragă, zău nu s-a întors, să mă bată Dumnezeu dacă s-a întors acasă!

— Minţi! urlă Mitea. De ce te-ai speriat aşa? Am priceput acum unde e!...

Şi ieşi valvârtej afară. Fenia, care îngheţase de groaza când se pomenise în casă cu el, răsuflă uşurată că scăpase atât de ieftin, deşi îşi dădea foarte bine seama că nu păţise nimic numai pentru că Mitea nu avea niciun moment de pierdut. Când să iasă pe uşă, totuşi, făcu un lucru atât de neaşteptat, încât amândouă – şi Fenia, şi bătrâna Matriona – rămaseră buimăcite: pe masă se afla o piuliţă de aramă cu pisălogul ei, care nu putea să fie mai lung de un sfert de arşin; cu o mâna pe clanţă, Mitea înşfacă cu cealaltă, din zbor, pisălogul şi, vârându-l în buzunar, o şterse pe-aci încolo.

— Dumnezeule, să ştii că vrea să omoare pe cineva! striga Fenia gesticulând.

Capitolul IV

PE ÎNTUNERIC

Încotro alerga aşa Mitea? De astă dată nu mai încăpea nicio îndoială: „Nu putea să se ducă decât la Fiodor Pavlovici! De la Samsonov a întins-o imediat acolo, e limpede ca lumina zilei! Acum a ieşit în vileag toată intriga, toată minciuna...” se frământa el cu mintea învolburată de gânduri. Trecu pe lângă ograda Mariei Kondratievna fără să intre înăuntru: „Nu are niciun rost, nu, nu... să nu prindă de veste... altfel, se duc imediat să-i dea de ştire, să mă vândă. Maria Kondratievna trebuie să fie amestecată şi ea în complot ca şi Smerdiakov, probabil pe toţi i-a cumpărat, cu siguranţă toţi!” Socoti că-i mai bine să schimbe drumul; făcu, un ocol destul de mare, apucând pe o străduţa lăturalnică, străbătu Dmitrovskaia şi, după ce trecu peste podeţ, ieşi pe o ulicioară pustie, pe care nu locuia nimeni, străjuită pe o parte de gardul de nuiele al unei grădini de zarzavat, iar pe ailaltă de zăplazul înalt şi solid ce împrejmuia grădina lui Fodor Pavlovici. Alese un loc pe unde, după cum vorbea lumea, se pare că sărise odinioară Lizaveta Smerdeaşciaia. Dacă ea a putut să-l sară, îi trecu prin gând deodată, de ce n-aş putea şi eu?” Făcându-şi vânt, se prinse cu mâinile de creasta ulucilor, apoi îşi încorda cu nădejde braţele şi, dintr-un salt, se pomeni călare pe gard. Micuţa clădire a băii din grădină se zărea în apropiere, dar, de unde stătea el, putea să vadă şi ferestrele luminate ale casei. „Am avut dreptate, iatacul bătrânului e luminat, e acolo cu el!” Mitea sări în grădină. Deşi ştia că Grigori zăcea în pat şi că Smerdiakov era, probabil, şi el bolnav, aşa cum i se spusese, deci n-avea cine să-l audă, se tupilă totuşi instinctiv, încremenind

locului, cu urechea la pândă. Pretutindeni domnea o tăcere mormântală, nu se auzea niciun freamăt şi, ca un făcut, până şi vântul încetase să mai adie.

„Doar tăcerea foşneşte”, îi trecu prin minte un vers.

„Numai să nu fi prins careva de veste când am sărit, dar cred că n-a auzit nimeni.” Stătu o clipă fără să se clintească, apoi o porni tiptil prin grădină, căutând să calce numai pe iarbă; înconjură cu băgare de seamă copacii şi tufele ce-i ieşeau în cale, înaintând hoţeşte şi trăgând cu urechea la fiece pas.

Trecură vreo cinci minute până să se poată apropia pe furiş de geamul luminat. Ţinea minte că sub fereastră creşteau câteva tufe mari, înalte şi dese, de călini şi de bozii. Uşa spre gradina din latura stângă a casei, era încuiata, după cum se putu încredinţa, cercetând-o cu atenţie în momentul când se strecură pe lângă ea. În sfârşit, ajunse în dreptul tufelor şi se piti după ele. Abia dacă mai îndrăznea să sufle. „Să mai aştept puţin, chibzui el, dacă m-or fi auzit sărind gardul, probabil că stau şi ascultă, să vadă ce-a fost... numai de nu mi-ar veni să tuşesc... sau să strănut...”

Ramase aşa locului vreo două minute; inima îi bătea în piept cu putere, încât simţea uneori că se înăbuşă. „Degeaba, ca tot n-o să se potolească, se gândi el, nu pot să mai aştept!” se dosise după un tufiş peste care cădea lumina ferestrei „Călinul, şopti el fără să vrea, ce boabe roşii are!” Tiptil, păşind cu cea mai mare grijă, ca să nu facă niciun zgomot, se apropie de geam şi se ridică în vârful picioarelor. Dormitorul lui Ivan Fiodorovici i se înfăţişa ca în palmă. Era o încăpere destul de mică, din care un colţ era despărţit de restul camerei prin nişte paravane roşii „chinezeşti”, cum îi plăcea lui Fiodor Pavlovici să spună. „Paravanele chinezeşti! îi fulgera prin gând lui Mitea. Gruşenka trebuie să fie acolo, după ele!” Privirile i se opriră asupra lui Fiodor Pavlovici. Bătrânul se dichisise cu un halat nou de mătase, în dungi, peste care era încins cu un şnur tot de mătase cu ciucuri. Mitea nu ţinea minte să-l fi îmbrăcat vreodată până atunci. Proaspăt

primenit, purta o cămaşă elegantă de olandă, cu butoni de aur. Pe cap avea legătura aceea roşie cu care îl văzuse Alioşa ultima oară. „E gătit foc”, îşi spuse Mitea. Fiodor Pavlovici stătea în dreptul geamului cu o expresie gânditoare pe faţa; deodată, înălţă fruntea şi ascultă câteva clipe cu urechea ciulită, dar, cum nu se auzea niciun zgomot afară, se îndrepta spre masă şi-şi umplu pe jumătate paharul cu coniac, deşertându-l dintr-o sorbitură. Oftă din adânc, zăbovi câteva clipe, apoi se apropie distrat de oglinda dintre cele doua ferestre şi ridică puţin legătura de pe frunte ca să-şi examineze vânătăile şi rănile care tot nu se vindecaseră încă. „E singur, se dumiri Mitea, îmi face impresia că-i singur.” Fiodor Pavlovici se depărta de oglindă şi, întorcându-se pe neaşteptate spre fereastră, aruncă o privire în curte. Mitea se trase repede în umbra tufişului.

O bănuială îi stăruia totuşi înfipta în inimă ca un ac: „Păi dacă n-o fi după paravan, poate c-o fi dormind”. Pavlovici se depărta de fereastră. „Nu, din moment ce s-a uitat pe geam, înseamnă că n-a venit încă; de ce ar mai privi în bezna nopţii?... Îl mistuie nerăbdarea...” Mitea se uită iar spre fereastră şi începu din nou să-l spioneze. Bătrânul şedea pe un scaun şi i se citea pe faţă că-i amărât. Îşi puse apoi coatele pe masă, cu mâna dreaptă sub falca. Mitea îl privea neclintit.

„E singur, singur, repeta el întruna. Dacă ar fi cu ea, n-ar avea mutra asta.” Dar ce curios: în acelaşi timp se simţea cuprins de o iritare stupidă şi fără sens, ca şi când i-ar fi fost ciudă că Gruşenka nu se afla înăuntru. „Nu-mi pare rău că n-a venit, căută el o explicaţie, încredinţându-se de absurditatea acestui sentiment, mă necăjeşte numai faptul că nu pot şti precis dacă e sau nu aici.” Reconstituind mai târziu scena, îşi amintea că în clipele acelea era extraordinar de lucid, că avea judecata limpede şi-şi dădea seama de tot ce se întâmpla până în cele mai mici amănunte. Totodată însă o nemulţumire ciudată, pricinuită probabil de incertitudinea în care se afla şi de nenumăratele-i bănuieli, punea vertiginos stăpânire pe

sufletul său. „În definitiv, vreau să ştiu: e ori nu e aici?” îşi spunea clocotind de mânie. Şi, luându-şi inima în dinţi, întinse mâna şi bătu încetişor în cercevea: de două ori mai rar, apoi de trei ori mai repede, cioc-cioc-cioc, aşa cum era semnalul stabilit între bătrân şi Smerdiakov, prin care acesta din urmă trebuia să-i dea de ştire stăpânului că „a venit Gruşenka”. Străbătut de un fior, bătrânul ridică imediat capul şi sări să deschidă geamul. Mitea se trase brusc înapoi, în umbră. Fiodor Pavlovici scoase capul pe fereastră.

— Gruşenka, tu eşti? Tu? întrebă el mai mult în şoapta, cu voce tremurătoare. Unde eşti, puişor? Unde te-ai ascuns, îngeraşule? De emoţie i se tăiase răsuflarea şi gâfâia.

„E singur!” se convinse, în sfârşit, Mitea.

— Dar unde eşti? spuse iarăşi bătrânul, de astă dată cu glas tare aplecându-se şi mai mult peste pervaz; ieşise cu umerii afară şi se uita în toate părţile. Vino încoace, hai, ca ţi-am pregătit un cadou, vino să vezi!...

„Pachetul cu cele trei mii de ruble”, îi fulgeră prin minte, lui Mitea.

— Dar unde eşti?... La uşă?... Stai, să-ţi deschid...

Tot lungind gâtul spre dreapta, unde se afla uşa ce da în gradină, doar-doar va izbuti să desluşească ceva în întuneric, bătrânul era cât pe ce să cadă pe fereastră. Încă puţin, şi ar fi alergat să descuie uşa, fără să mai zăbovească până primea răspunsul Gruşenkăi. Mitea nu se clintea din loc uitându-se la el, aşa cum stătea întors într-o parte. Cu câta repulsie privise întotdeauna profilul bătrânului, atât de precis conturat în momentul acela în lumina vie a lămpii ce-i cădea pieziş pe obraz dinspre stânga: mărul lui Adam ce atârna pleoştit, în afară, nasul coroiat, gura lăbărţată într-un zâmbet de voluptuoasă aşteptare. Mitea îşi simţi deodată pieptul învâlvorat de o mânie aprigă, înverşunată: „Uite-l, ăsta e rivalul meu, tiranul care-mi otrăveşte zilele, călăul care vrea să-mi distrugă viaţa!” Se dezlănţuise în el cu o furie turbata ura aceea sălbatică, vindicativă, despre care-i vorbise în chioşc

– cu patru zile înainte, ca şi când ar fi avut o presimţire – lui Alioşa, drept răspuns la întrebarea acestuia: „Să-l omor pe tata? Cum poţi să vorbeşti aşa?”

„Nu ştiu, nu ştiu nimic, îi mărturisise el atunci, s-ar putea să-l omor, după cum s-ar putea să-l las în pace. Mă tem însă c-am să-l urăsc în momentul acela numai văzându-i mutra. Totul mi se pare odios, nasul lui, ochii, mărul lui Adam, zâmbetul acela neruşinat. Mi-e scârbă de el. Uite, de asta mi-e frică, mă tem că n-o să mă pot stăpâni...”

Şi cu fiecare clipă simţea cum i se înteţeşte o scârbă tot mai cumplită, aproape insuportabilă. Pierzându-şi orice control, Mitea smulse din buzunar pisălogul de aramă...

„M-a păzit Dumnezeu în momentul acela”, avea să spună el mai târziu. Într-adevăr, tocmai atunci Grigori Vasilievici care zăcea bolnav în pat, se trezi. În seara aceea, se doftoricise folosind tratamentul despre care Smerdiakov îi pomenise lui Ivan Fiodorovici; ajutat de nevastă-sa, îşi fricţionase capul cu vodcă amestecată cu o infuzie misterioasă şi tot concentrată, dând pe gât ce mai rămăsese pe fundul sticlei, după ce mai întâi, Marfa Ignatievna îi descântase, şoptind o rugăciune pe care numai ea o ştia”, şi se culcase. Marfa Ignatievna, care gustase de asemenea din licoare, cum nu era obişnuită să tragă la măsea, adormise buştean. În puterea nopţii însă Grigori se trezi brusc din somn, stătu o clipă să se dezmeticească şi, cu toate că avea nişte junghiuri crâncene în şale se opinti să se ridice în capul oaselor. Mai zăbovi aşa încă puţin, pe gânduri, apoi se sculă din pat şi începu să se îmbrace. Avea, se vede, remuşcări, fiindcă se culcase, lăsând casa în voia sorţii „într-o vreme de cumpănă ca asta”. Istovit de criza de epilepsie, Smerdiakov zăcea în nesimţire în odaia alăturată. Marfa Ignatievna dormea dusă. „A ajuns-o oboseala, săraca”, îşi spuse bătrânul uitându-se la ea şi ieşi gemând în cerdac. Nu voia decât să arunce o privire în grădină, nu se simţea în stare să facă nici câţiva paşi, înţepenit de junghiul din şale şi de fulgerăturile din piciorul drept. Deodată însă îşi aduse

aminte că uitase să încuie de cu seară portiţa dintre curte şi grădină. Grigori era un om ordonat şi grijuliu de felul lui, care înţelegea să păstreze cu sfinţenie rânduiala statornicită şi obiceiurile înrădăcinate din vechime. Strâmbându-se de durere, coborî şontâc-şontâc treptele cerdacului şi o porni spre grădină. Într-adevăr, poarta era vraişte. Intră maşinal în grădină: poate că i se năzărise cumva, cine ştie ce zgomot i-o fi venit la ureche, dar când îşi întoarse privirea spre stânga, observă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă. Nu era nimeni totuşi în dreptul ei, nu se uita nimeni afară. „De ce a lăsat-o deschisă, ca-n toiul verii?” se miră Grigori; în aceeaşi clipă însă simţi că se întâmpla ceva curios în livadă: la vreo patruzeci de paşi de el, o mogâldeaţă se strecură pe dinaintea ochilor lui, un om, probabil, ce alerga furişându-se prin întunecimea nopţii. „Doamne!” şopti el pierzându-şi capul, uită şi de dureri, şi de tot şi se duse să aţină calea fugarului. O apucă însă pe un drum mai scurt cunoscând pesemne locurile mai bine decât celălalt, care se îndrepta în goană spre baie, pentru ca, ocolind-o să poată sări ulucile… Grigori se ţinea după el, alerga în neştire, fără să-l scape din ochi. Îl ajunse din urma tocmai în clipa când încălecase gardul. Urlând ca scos din minţi, Grigori se repezi la el şi-l prinse cu amândouă mâinile de picior.

Presimţirea nu-l înşelase: era într-adevăr el, „tâlharul, ucigaşul!”

— Ucigaşule, l-ai omorât pe taică-tău! zbieră bătrânul cât îl ţinea gura, dar nu apucă să spună mai mult, că se şi prăbuşi, ca trăsnit la pământ.

Mitea sări înapoi în grădină şi se apleca asupra lui. Ţinea în mână pisălogul, pe care, fără să-şi dea seama ce face, îl azvârli în iarbă la întâmplare. Pisălogul căzu la doi paşi de Grigori, dar nu în iarbă, ci pe potecă, la vedere. Mitea se uită cu luare-aminte câteva clipe la cel care zăcea întins la picioarele lui. Avea capul scăldat în sânge. Întinse mâna şi-l pipăi. Reconstituind mai târziu întâmplările, îşi amintea precis că, în momentul acela, ţinuse neapărat să-şi dea seama, „să se încredinţeze pe deplin” dacă-i sfărâmase

cumva ţeasta sau numai îl „zăpăcise”, lovindu-l în creştet cu pisălogul. Sângele însă gâlgâia neîncetat, era îngrozitor cât sânge putea să curgă din rană, revărsându-se cald printre degetele lui tremurătoare. Ţinea minte că smulsese atunci din buzunar batista imaculată, pe care o luase de acasă înainte de a merge la doamna Hohlakova, şi-l oblojise la cap pe bâtrân, căutând în zadar să oprească şiroaiele ce-i curgeau pe frunte şi pe faţă. Într-o clipă, batista era leoarcă de sânge. „Doamne, ce să fac? se dezmetici deodată Mitea. N-am cum să aflu dacă i-am spart capul sau nu... Şi apoi, ce importanţă mai are acum? adăugă el deznădăjduit. Dacă l-am ucis, nu mai e nimic de făcut... Cine te-a pus să-mi ieşi în cale, moşnege, acum odihneşte-te în pace!” rosti el cu glas tare, şi făcându-şi vânt peste gard, îl sări dintr-o dată şi o rupse la fuga pe ulicioară. Batista plină de sânge, pe care o ţinea cocoloşită în mâna, o vârî la repezeală în buzunarul de la spate al surtucului. Alerga mâncând pământul şi cei câţiva trecători cu care i se încrucişa paşii pe întuneric aveau să povestească mai apoi că văzuseră în noaptea aceea un om gonind ca un bezmetic pe străzi. Se ducea puşcă spre casa Morozovei.

După plecarea lui, Fenia ieşise imediat să vorbească cu portarul Nazar Ivanovici, rugându-l stăruitor „pentru numele lui Dumnezeu, să nu-i mai dea drumul înăuntru nici azi, nici mâine «căpitanului»”. Nazar Ivanovici îi făgădui s-o asculte, tocmai atunci, din păcate, proprietăreasa trimisese după el. Întâlnindu-se în curte cu nepotu-său, un flăcău de vreo douăzeci de ani abia venit la oraş, portarul îi spusese să rămână de paza în locul său, uitând să-i transmită consemnul cu privire la căpitan. Puţin mai târziu, fiindcă primise de câteva ori bacşiş de la Mitea, când acesta bătu în poartă, băiatul se grăbi să-i deschidă şi, vesel nevoie-mare şi zâmbitor, îl înştiinţa numaidecât că „Agrafena Aleksandrovna nu-i acasă”. Mitea se opri brusc.

— Dar unde e, Prohor?

— A plecat cu Timofei la Mokroe, să tot fie vreo două ceasuri de atunci.

— De ce? strigă Mitea.

— Ce ştiu eu, cică ar fi chemat-o acolo un ofiţer, a trimis s-o ia cu trăsura...

Mitea îl lăsă în plata Domnului şi intră în casă valvârtej s-o caute pe Fenia.

Capitolul V

O HOTĂRÂRE NEAŞTEPTATĂ

Fenia era tot în bucătărie cu bunică-sa. Bizuindu-se pe cuvântul lui Nazar Ivanovici, femeile, care tocmai se găteau să se culce, nu mai încuiaseră uşa pe dinăuntru. Mitea dădu buzna peste ele şi, năpustindu-se asupra fetei, o apucă de gât.

— Spune-mi unde a plecat! Cu cine e la Mokroe? zbiera el ca un apucat.

Amândouă dădură un ţipăt.

— Spun tot, spun tot, Dmitri Fiodorovici, zău că spun sufleţele, nu-ţi ascund nimic, zău! strigă precipitat Fenia speriată de moarte. S-a dus la Mokroe după ofiţerul dumneaei

— Care ofiţer? răcni Mitea.

— Tot ăla, ofiţerul ăla care a părăsit-o acum cinci ani de s-a pierdut urma, bolborosi Fenia cu sufletul la gură.

Dmitri Fiodorovici îşi desprinse mâinile de pe grumazul ei. Era palid la faţă ca un mort, cu gura încleştată, incapabil să scoată o vorbă, dar îţi puteai da seama numaidecât după privirea lui că se lămurise pe deplin, că înţelesese totul de la primele cuvinte, că ştia cum se desfăşuraseră lucrurile pas cu pas. Fireşte că, în momentul acela, bietei Fenia nu-i era de fel aminte să vadă dacă Mitea pricepuse ceva din spusele ei şedea ca pironită pe ladă, aşa cum o găsise el când dăduse buzna în casă, tremurând toată, cu braţele întinse ca pentru apărare, şi se uita ţintă la el cu ochii holbaţi şi pupilele mărite de spaimă. Era cu atât mai înspăimântată, cu cât Mitea avea mâinile năclăite de sânge. Pe drum, probabil îşi trecuse palma peste frunte, ca să se şteargă de năduşeală, fiindcă

deasupra sprâncenelor şi pe obrazul drept îi rămăseseră nişte dâre şi pete purpurii. Puţin mai lipsea ca Fenia să aibă o criză de nervi. Bătrâna bucătăreasă sărise în picioare şi se zgâia la el cu o privire rătăcită, ca o nebună. Dmitri Fiodorovici stătu o clipă locului încremenit, apoi se aşeză ca un automat pe un scaun, lângă Fenia.

Nu se gândea la nimic, speriat şi năucit de lovitură. Situaţia însă era limpede ca lumina zilei: Sigur că da. Ofiţerul! ştia doar de existenţa lui. Chiar Gruşenka îi adusese la cunoştinţă că primise o scrisoare de la dânsul. Prin urmare o lună de zile, o lună întreagă, uneltise asta în mare taină, şi el habar n-avusese de nimic până în momentul când noul pretendent îşi făcuse iar apariţia; nici măcar o singura dată nu se gândise la el! Cum a putut, totuşi, da, cum a putut, oare să treacă atât de uşor peste el? Cum se face că l-a uitat imediat chiar în clipa când aflase c-o să se întoarcă ofiţerul? Iată întrebarea ce-l chinuia, ridicându-se ca o arătare monstruoasă în faţa lui şi Mitea o contempla halucinat, împietrit de groază.

Rupând în fine tăcerea, molcom şi blajin ca un copil cuminte şi drăgăstos, începu a vorbi cu Fenia ca şi când ar fi uitat că abia cu o clipă înainte o insultase şi o brutalizase, făcând-o să tremure de spaimă. O descusu, punându-i o seamă de întrebări cu o precizie uluitoare, cu totul neaşteptată în starea în care se afla. Iar Fenia, deşi nu-şi putea lua ochii, înfricoşată, de la mâinile lui pătate de sânge, îi răspundea prompt, cât se poate de îndatoritoare, însufleţită parcă numai de dorinţa de a-i mărturisi „adevărul-adevărat”. Simţea chiar o plăcere să-i dea cât mai multe amănunte, nicidecum însă pentru a-i spori suferinţa, ci fiindcă voia din toată inima să-i fie cumva de folos. Îi povesti, aşadar, pe îndelete tot ce se întâmplase peste zi, îi pomeni, fireşte, despre vizita lui Rakitin, care venise însoţit de Alioşa, şi cum în vremea asta ea stătuse de pază, iar înainte de plecare, coniţa îi strigase pe geam lui Alioşa, zicându-i să-i spună dumnealui, lui Mitenka, că-i trimite multe salutări şi-l roagă să nu uite niciodată că Gruşenka îl iubise un ceas, unul singur din viaţa ei. La

auzul acestor cuvinte, pe chipul lui Mitea înflori un zâmbet şi obrajii palizi i se rumeniră. În momentul acela, biruindu-şi teama ce-i înfrânase până atunci curiozitatea, Fenia îşi mărturisi mirarea:

— Ce-i pe mâinile dumneavoastră, Dmitri Fiodorovici? Sunt pline de sânge!

— Da, răspunse Mitea aproape fără să-şi dea seama ce spune, privindu-şi mâinile cu un aer distrat, ca după aceea să nu se mai gândească nici la ele, nici la întrebarea pusă de Fenia.

Rămase aşa, tăcut, o bucată de vreme. Trecuseră mai bine de douăzeci de minute de când intrase în bucătărie. Părea să-şi fi venit însă în fire după spaima pe care o încercase, i se citea pe figura că în sufletul sau se petrecuse un reviriment, că o hotărâre nestrămutata se închegase în el. Se ridică în sfârşit de pe scaun cu un zâmbet visător.

— Ce-ai păţit, boierule, ce s-a întâmplat? stărui ea arătând din nou spre mâinile lui. Îi vorbise cu o unduire milă în glas, ca singura fiinţa mai apropiata de el.

Mitea îşi privi iarăşi mâinile.

— E sânge, Fenia, răspunse el cu o expresie ciudată, sânge de om. Doamne-Dumnezeule, când te gândeşti pentru ce a trebuit să fie vărsat! Dar... vezi tu, Fenia... În faţa mea e un gard (se uită la ea ca şi cum ar fi pus-o să dezlege o enigmă) un gard înalt, atât de înalt, că te înfiori când îl vezi, şi totuşi mâine, în zori, când „soarele va sălta în tării”, Mitenka va sări peste el. Tu nu poţi să înţelegi, Fenia, despre ce gard e vorba... nu-i nimic, mâine ai să afli şi ai să te dumireşti... Şi acum, rămâi cu bine! N-am să stau în calea nimănui, nu, am să mă dau frumos la o parte... am să ştiu când trebuie să mă retrag. Trăieşte, fericirea mea... m-ai iubit un ceas... nici tu să nu-l uiţi în vecii vecilor pe Mitenka Karamazov... Aşa nu spunea ea, Mitenka, ţi-aduci aminte? Şi, fără să mai adauge nimic, ieşi din bucătărie.

Fenia se zgribuli, înspăimântată de felul brusc în care se despărţise de ea, mai speriată poate chiar decât atunci

când dăduse buzna în casă, năpustindu-se asupra ei.

Exact după zece minute, Dmitri Fiodorovici bătea la uşa lui Piotr Ilici Perhotin, tânărul funcţionar la care îşi lăsase amanet pistoalele în după-amiaza aceleiaşi zile. Era trecut de opt şi jumătate şi Piotr Ilici, după ce-şi luase ceaiul, se îmbrăcase să iasă în oraş, la „Stolicinîi gorod”, să facă o partidă de biliard. Mitea îl prinse tocmai când se pregătea de plecare. Văzându-l aşa plin de sânge pe faţă, Piotr Ilici se nelinişti:

— Sfinte Dumnezeule! Ce-i cu dumneata?

— Am venit să-mi iau pistoalele; uite, ţi-am adus banii, îi explică precipitat Mitea. Mii de mulţumiri. sunt foarte grăbit Piotr Ilici. Fii bun, te rog, şi dă-mi-le mai repede.

Piotr Ilici se minuna şi mai tare când observa ce de bani avea în mână Mitea: un teanc întreg de bancnote, pe care îl ţinea la vedere – într-un chip într-adevăr ciudat şi care avea darul să-i sporească mirarea – cu mâna dreaptă întinsă ca şi când ar fi vrut să arate la toată lumea cât era de bogat. La rândul său, băiatul pe care Piotr Ilici îl avea în serviciu şi care ieşise să-i deschidă uşa povesti după aceea că intrase în casă cu banii în mână, ceea ce înseamnă că venise cu ei şi pe stradă. Erau numai hârtii de câte o sută făcute sul între degetele lui năclăite de sânge. Mai târziu, la întrebarea persoanelor curioase să afle cam ce sumă putea să fi avut asupra lui, Piotr Ilici declarase că teancul era destul de voluminos şi de „compact”, aşa că, după părerea sa, puteau să fie acolo vreo două, dacă nu chiar trei mii de ruble. Tot după declaraţiile ulterioare ale acestuia, Dmitri Fiodorovici „nu era în starea lui normală, deşi nu făcea impresia unui om beat; părea mai curând surescitat, neatent şi în acelaşi timp grozav de preocupat, ca şi cum ar fi căutat să-şi adune gândurile, silindu-se să ia o hotărâre definitivă, fără să se poată decide într-un fel. Era şi foarte grăbit, îmi răspundea tăios şi-n doi peri, iar ceea ce m-a surprins mai mult la el este că nu părea defel abătut, dimpotrivă, în unele momente avea chiar un aer cât se poate de voios, ca să zic aşa”.

— Dar ce-i cu dumneata, ce-ai păţit? strigă Piotr Ilici,

privindu-şi buimac musafirul. Eşti plin de sânge, ai căzut cumva, te-ai lovit? Uită-te numai cum arăţi!

Şi, apucându-l de braţ, îl duse în faţa oglinzii. Văzându-se aşa mânjit pe faţă, Mitea tresări şi se încruntă supărat.

— Ei, fir-ar al dracului, asta mai lipsea! bodogăni el furios. Şi mutând iute banii dintr-o mână într-alta, smulse cu un gest brusc batista din buzunar. Dar şi batista era într-un hal fără de hal (tamponase cu ea rana din creştetul lui Grigori şi-l ştersese pe faţă), nu mai avea nici măcar un colţişor curat; se făcuse scoarţă, lipindu-se toată ghemotoc, aşa încât nu se mai putea folosi de ea. Scos din răbdări, Mitea o aruncă jos.

— Dracu' s-o ia! N-ai ceva, o cârpă... să mă şterg... Aşa vasăzică, eşti numai mânjit pe faţă, n-ai păţit nimic? Ar fi bine să te speli, spuse Piotr Ilici. Uite aici apă, stai, să-ţi torn eu.

— Apă? N-ar strica... dar ce să fac cu astea? întreba el cu o nedumerire pur şi simplu bizară, arătându-i teancul de hârtii de o sută din mână şi uitându-se cercetător la Piotr ca şi cum numai el era în măsură să hotărască unde să-şi pună banii.

— Bagă-i în buzunar sau lasă-i aici pe masă, că n-are cine să-i ia.

— În buzunar? Sigur că da, în buzunar. Bravo... Doamne ce aiureală! exclamă el deodată, ca şi cum s-ar fi dezmeticit din fine. Dar mai întâi să isprăvim cu pistoalele, fii bun dă-mi-le, uite şi banii... am mare nevoie de ele... nu pot să mai stau, n-am niciun moment de pierdut... Şi, luând din teanc o hârtie de o sută, i-o întinse funcţionarului.

— Păi n-am să-ţi dau restul, îl înştiinţa acesta. Vezi, poate că ai bani mai mărunţi...

— Nu, răspunse Mitea, cercetând iarăşi din ochi teancul, ca şi cum n-ar fi fost absolut sigur că era într-adevăr aşa, ba chiar frunzări primele bancnote de deasupra. Nu, toate sunt la fel, adăugă el, uitându-se din nou întrebător la Piotr Ilici.

— Cum de te-ai procopsit aşa? se interesă acesta. Stai că-l trimit acum pe băiat la Plotnikov. Ăştia închid mai

târziu prăvălia, poate că-ţi schimbă ei. Misa! strigă el deschizând uşa ce da în antreu.

— Sigur că da, la Plotnikov, bravo! se bucură Mitea, ca luminat de o idee ce abia atunci îi răsărise în minte. Auzi tu, Mişa, adăugă el întorcându-se către băiatul care se înfăţişase la poruncă, dă o fugă până la Plotnikov şi spune-le că Dmitri Fiodorovici le trimite multe salutări şi c-o să sosească şi dumnealui numaidecât... Ascultă: spune-le din partea mea să-mi pregătească nişte şampanie până vin eu, aşa, ca la vreo trei duzini de sticle, şi să le împacheteze bine, la fel ca data trecută, când am fost la Mokroe... Am comandat atunci patru duzini de sticle, îi explica el lui Piotr Ilici, apoi adresându-se iarăşi băiatului: ştiu ei cum să le împacheteze, Mişa, fii pe pace! Să pună şi nişte brânză, nişte pateuri de Strasbourg, somon afumat, şunca, icre, în sfârşit, toate bunătăţile, tot ce au în prăvălie, aşa, cam de o sută sau o sută douăzeci de ruble, ca rândul trecut... Şi încă ceva: atrage-le atenţia să nu uite să pună şi ceva dulciuri: bomboane, pere, vreo doi-trei pepeni chiar patru, adică nu, ajunge unul singur, ciocolată, caramele, candel, fondante, la fel ca rândul trecut, când am plecat la Mokroe; cu şampanie cu tot să fie o socoteală rotundă aşa, ca la vreo trei sute de ruble... Exact ca atunci. Vezi, ţine minte, Mişa! Să ştii că... Mişa îl cheamă, nu-i aşa? întrerupse el iar, ca să-l întrebe pe Piotr Ilici.

— Stai, stai puţin, îl opri funcţionarul, care-l ascultase atent până atunci, uitându-se la el din ce în ce mai neliniştit. Cred că-i mai bine să vorbeşti chiar dumneata cu ei când ai să te duci acolo, mi-e teamă să nu încurce lucrurile.

— Şi mie mi-e teamă c-o să le încurce, parcă văd c-o să spună tocmai pe dos! Ah, Mişa, şi eu, care voiam să te pup pentru osteneală asta... Să ştii că te cinstesc dacă faci aşa cum ţi-am spus, îţi dau zece ruble, hai, şterge-o... şampania în primul rând; să nu uite şampania şi nişte coniac, o sticlă, două de vin roşu şi alb, în sfârşit, să fie de toate, aşa ca atunci... Lasă că ştiu ei ce-au pus atunci!

— Ci ascultă odată, măi omule! se răsti la el Piotr Ilici,

pierzându-şi răbdarea. Eu zic să dea o fugă să schimbe banii şi să le spună să nu închidă încă prăvălia, o să te duci dumneata mai pe urmă şi o să comanzi tot ce vrei... Dă încoace banii. Mişa, fuga marş, în doi timpi şi trei mişcări să fii înapoi, ai auzit? Piotr Ilici, pe cât se pare, abia aştepta să-l expedieze de acasă, fiindcă băiatul se uita curios la musafir, zgâindu-se la petele de sânge de pe faţa şi mâinile lui şi la teancul de bancnote dintre degetele-i tremurătoare. Rămăsese cu gura căscată de mirare şi spaimă şi probabil că nu înţelesese mai nimic din instrucţiunile lui Mitea.

— Şi acum, hai la spălat! îl luă Piotr Ilici la zor. Pune banii aici pe masă sau bagă-i în buzunar... Uite-aşa, să mergem! Scoate-ţi surtucul. În timp ce-l ajuta să-şi scoată gherocul, exclamă deodată surprins: Ia te uită, şi haina e murdară de sânge!

— Nu... haina nu. Doar puţin aici, la mânecă... Acolo a fost batista. A trecut prin buzunar. M-am aşezat pe batistă, probabil în timp ce stăteam de vorbă cu Fenia, şi sângele a ieşit prin stofă, îi explică el cu cea mai mare candoare. Piotr Ilici îl asculta încruntat.

— Nu pot să înţeleg cum ai ajuns în halul ăsta, se vede că te-ai bătut cu cineva... murmură el.

Ţinând cana în mână, îi turnă apă cu încetul ca să se spele. Grăbit să isprăvească, Mitea nu-şi săpuni cum trebuie mâinile (Piotr Ilici îşi amintea că-i tremurau degetele). Gazda, care însă, cu cât trecea timpul, părea să-şi atribuie o autoritate din ce în ce mai puternică asupra lui, îl luă în primire poruncindu-i să-şi dea cu săpun şi să-şi frece mâinile ca lumea. E cazul să spunem că Piotr Ilici nu era omul care să se intimideze chiar aşa, cu una, cu două.

— De ce nu-ţi cureţi unghiile? Aşa, bun, acum dă-ţi şi pe faţă, uite, aici, la tâmplă şi lângă ureche... Nu cumva vrei să pleci cu cămaşa asta? Unde te duci aşa? Nu vezi că manşeta dreaptă e murdară de sânge?

— Da, e murdară, recunoscu Mitea privindu-şi manşeta.

— Schimbă-te.

— N-am timp. Uite ce am să fac... continuă cu aceeaşi

candoare Mitea, punându-şi surtucul, după ce se ştersese pe faţă şi pe mâini, am s-o suflec puţin, aşa, ca să nu se observe sub haină... Ai văzut?

— Acum să-mi spui cum ai reuşit s-ajungi în halul asta! Te-ai încăierat cu cineva? Ai făcut iarăşi vreo boroboaţa la local, aşa cum s-a mai întâmplat? Nu cumva ţi-o fi căşunat iarăşi pe nenorocitul acela de căpitan pe care l-ai snopit in bătaie şi l-ai jumulit de barbă acum câtva timp? Îi aminti pe un ton mustrător Piotr Ilici. Hai, spune, pe cine ai mai bătut sau, mai ştii, poate c-ai omorât pe cineva...

— Fleacuri! răspunse Mitea.

— Cum, fleacuri?

— N-are niciun rost! i-o reteză Mitea, apoi, zâmbind din senin. Adineauri, în piaţă, am strivit o băbuţă.

— Ai strivit o băbuţă?

— Un moşneag! strigă Mitea în gura mare, de parc-ar fi vorbit cu un surd, uitându-se drept în ochii lui, vesel nevoie-mare.

— Dracu' să te ia, ce era, babă sau moşneag?... Ai omorât pe cineva?

— Aş, până la urmă ne-am împăcat! Ne-am răfuit şi după aceea ne-am împăcat. Undeva, nu-ţi spun unde, ne-am despărţit în cei mai buni termeni... Un dobitoc... probabil m-a iertat, acum sunt sigur că m-a iertat... Dacă s-ar fi sculat de jos, nu mi-ar fi iertat-o în veci (adăugă Mitea făcându-i cu ochiul). Ştii ceva? Mai dă-l dracului! Auzi, Piotr Ilici, lasă-l dracului, n-am niciun chef, ce rost are? N-am chef acum, încheie el scurt.

— Te-am întrebat doar aşa, pentru că nu înţeleg, zău, ce plăcere ai să te iei la harţă cu oricine... pentru o prostie, ca atunci, cu căpitanul acela... Te-ai bătut, şi acum o să-i tragi un chefuleţ, uite, aşa eşti dumneata. Trei duzini de sticle! Ce faci cu atâta băutură?

— Bravo! Acum pistoalele. Zău, mă grăbesc! Aş fi vrut să mai stăm de vorbă, dragul meu, dar ce să fac, nu mai am niciun moment de pierdut! Şi apoi, nici n-are rost, e prea târziu acum. A! Unde sunt banii, unde i-am pus? tresări el deodată şi începu să se scotocească prin buzunare.

— Ia-i lăsat pe masă... i-ai pus chiar dumneata... uite-i acolo. Ai uitat? Zău, pentru dumneata banii n-au niciun preţ, umbli cu ei de parc-ar fi nişte gunoaie sau apă chioară! Poftim pistoalele. Ciudat, adineauri pe la şase, mi le-ai lăsat amanet pentru zece ruble, şi acum te dă afară din casa bănetul – câte miare ai acolo, doua, trei?

— Or fi trei, râse Mitea vârând teancul de hârtii în buzunarul de la pantaloni.

— Să nu-i pierzi. Nu cumva ai descoperit o mină de aur?

— Mină? Mină de aur, zici? exclamă Mitea hohote. Te pomeneşti că vrei să pleci la minele de aur, Perhotin? Dacă ţii într-adevăr să pleci, să ştii că există aici oraş, o cucoană care îţi numără imediat pe masă trei mii a ruble numai să te duci acolo. Mie mi-a şi dat, ca să vezi cât de mult o interesează minele! O cunoşti pe Hohlakova?

— Numai aşa din vedere, dar am auzit despre dânsa. Ba nu zău, chiar ţi-a dat trei mii de ruble? Cum, aşa, tam-nisam? se minună Piotr Ilici, privindu-l neîncrezător.

— Mâine, când soarele se va înălţa în tării, când veşnic tânărul Febus se va avânta cu caleaşca în slăvi, lăudând pre Domnul şi preamărindu-l, du-te la dânsa, vreau să zic la Hohlakova, şi întreab-o dacă-i adevărat sau nu că mi-a dat trei mii de ruble... Întreab-o şi ai să vezi!

— Nu ştiu în ce relaţii sunteţi... dar din moment ce nu-o spui cu atâta convingere, înseamnă că-i adevărat... Aşa, vasăzică, ai pus lăbuţa frumuşel pe trei miare şi, în loc să pleci în Siberia, te duci... Apropo, unde ai de gând să te duci?

— La Mokroe.

— La Mokroe? în toiul nopţii?

— A avut Mastriuk de toate şi a rămas mofluz, fârtate! rosti deodată Mitea.

— Mofluz? Cu mii de ruble în buzunar?

— Nu mă gândeam la bani. Dă-i dracului! Vorbeam de năravul femeilor:

Nechibzuit şi-nşelător

E al femeilor nărav...[86]

Aşa spune Ulise, şi-i dau toată dreptatea.

— Zău daca mai înţeleg ceva.

— Dar ce, crezi ca sunt beat?

— Mai rău decât atât!

— Sufletul meu e turmentat, Piotr Ilici, sufletul, dar ajunge, ajunge!

— Ce faci, încarci pistolul?

— Da, încarc pistolul.

Într-adevăr, Mitea deschisese cutia în care se aflau pistoalele şi, scoţând cornetul cu praf de puşcă, se apucase să umple meticulos culata. Luă apoi un glonţ şi, înainte de a-l vâri pe ţeava, îl cercetă, ţinându-l cu două degete în lumină.

Piotr Ilici îi urmarea curios şi puţin alarmat fiecare mişcare.

— De ce te uiţi la el?

— Aşa, o fantezie. Spune-mi, dacă ţi s-ar năzări cumva să-ţi tragi un glonţ în cap, nu te-ai uita la el înainte de a încărca arma?

— Pentru ce să mă uit la el?

— Fiindcă mă gândesc c-o să mi se înfigă în creier, şi atunci e interesant de ştiut cum arată... Dar toate astea-s prostii, năluciri de o clipă! Gata, s-a isprăvit! adăugă el băgând glonţul pe ţeava şi astupându-l cu câlţi. Dragul meu Piotr Ilici, ascultă-mă pe mine, lumea asta e o aiureală întreagă, de-ai şti ce absurd e totul! Vrei să-mi dai un petic de hârtie?

— Poftim.

— Nu, dă-mi o hârtie netedă, curată, să scriu ceva. Aşa, merge. Şi, luând pana de pe masă, Mitea scrise la repezeală două rânduri, aşa cum stătea în picioare, pe urmă împături biletul şi-l puse în buzunarul jiletcii. Aşează la loc pistoalele şi încuie cutia, păstrând-o în mână. Se uită apoi gânditor la Piotr Ilici – cu un zâmbet ce-i stăruia îndelung pe buze.

86 Versurile aparțin poetului rus Tiutcev.

— Să mergem, rosti el într-un târziu.

— Unde să mergem? Stai... Te pomeneşti că vrei să-ţi zbori creierii... se nelinişti Piotr Ilici.

— Mofturi! Fugi încolo! Vreau să trăiesc, iubesc ţine minte! Mi-e drag Febus cu pletele-i de aur, mi-e lumina lui dogoritoare... Scumpul meu Piotr Ilici, spune dumneata ai şti să te dai la o parte?

— Cum adică, să mă dau la o parte?

— Să te dai la o parte din calea cuiva. Să laşi drumul liber celei mai dragi fiinţe de pe lume şi nu numai ei, dar şi omului pe care-l urăşti din tot sufletul. Să ajungi până la urmă să-i iubeşti chiar şi pe cel pe care l-ai urât până atunci – iată ce înseamnă să te dai la o parte! Să laşi drumul liber! Să le spun: „Dumnezeu să vă aibă în pază, calea-i deschisă, puteţi trece fiindcă eu...”

— Fiindcă dumneata...

— Ajunge, să mergem!

Piotr Ilici se uită din nou atent la el.

— Cred c-ar trebui totuşi să anunţ pe cineva. Să nu te lase să pleci. Ce cauţi la Mokroe?

— Femeia este acolo, femeia, mă-nţelegi? Şi cu asta, basta, Piotr Ilici! Ţi-am spus destul.

— Ascultă. Eşti un sălbatic, dar totdeauna am avut o simpatie pentru dumneata... De-aia sunt îngrijorat.

— Îţi mulţumesc, frăţioare. Sunt un sălbatic, zici? Ei, sălbaticii ăştia, sălbaticii! Mereu îmi spun: sunt un sălbatic! A, iată-l şi pe Misa, uitasem de el.

Mişa venise într-un suflet, cu un teanc de bani mărunţi, „la Plotnikov, raportă el, e forfotă mare”, toată lumea cară sticle, şi peşte, şi ceai, aşa încât totul are să fie gata la ţanc. Mitea lua o hârtie de zece ruble şi-şi plăti datoria faţă de Piotr Ilici, şi încă una, tot de zece, pe care i-o aruncă lui Mişa.

— Nu se poate! protestă Piotr Ilici. Nu permit aşa ceva la mine în casă, prost obicei, zău! Pune-ţi bine banii, uite, aici. Ce rost are sa-i risipeşti de pomană? Parcă văd că mâine rămâi lefter şi vii iar să-mi ceri zece ruble... De ce-i îndeşi pe toţi în buzunar? O sa-i pierzi!

— Ascultă, omule, hai cu mine la Mokroe!

— Ce să caut acolo?

— Să destupăm o sticlă şi să închinăm în cinstea vieţii! Am poftă să beau, şi mai ales am poftă să beau cu dumneata. N-am băut niciodată împreună, nu-i aşa?

— Daca vrei să mergem la restaurant, sunt gata, tot mă găteam s-o pornesc într-acolo.

— La restaurant? N-am timp de pierdut. Hai mai bine la Plotnikov, putem sta în odaia din fund. Vrei să-ţi spun o ghicitoare?

— Zi.

Mitea scoase din jiletcă peticul de hârtie, îl despături şi i-l arătă. Biletul cuprindea aceste cuvinte, scrise mare şi desluşit:

„Pedepsindu-mă pentru viaţa pe care am trăit-o, singur mi-am rostit osânda.”

— Zău, trebuie să anunţ pe cineva, se nelinişti din nou Piotr Ilici, după ce-l citi.

— N-o să ai timp, dragul meu. Mai bine hai să bem... Înainte marş!

Prăvălia lui Plotnikov se afla chiar la colţul străzii, la doi paşi de locuinţa lui Piotr Ilici. Era cea mai mare băcănie de la noi din oraş, proprietatea unor negustori bogaţi, şi pot să vă spun că nu era de lepădat. Găseai acolo tot ce vrei, ca în oricare magazin de felul acesta din capitală, toate articolele de băcănie: vinuri „din podgoriile fraţilor Eliseev”, fructe, ţigări de foi, ceai, zahăr, cafea şi câte şi mai câte... Trei vânzători şi doi băieţi de prăvălie erau la dispoziţia muşteriilor. Deşi în ultimii ani în ţinutul nostru începuse să se simtă sărăcia, iar moşierii din partea locului se risipiseră şi negoţul în general lâncezea tot mai mult, băcănia era la fel de înfloritoare ca odinioară, ba chiar numărul amatorilor de delicatese părea să nu fie în descreştere. Mitea era aşteptat cu nerăbdare. Patronul ţinea foarte bine minte că abia cu trei sau patru săptămâni în urmă cumpărase marfă şi vinaţuri de câteva sute de ruble, bani peşin (fireşte că nici nu i-ar fi trecut prin minte să-i dea ceva pe veresie), că şi atunci avusese tot aşa un

teanc de bani, pe care-i risipise fără nicio chibzuială, fără să întrebe o singură dată ce rost avea să cumpere atâta marfă, vinaţuri etc. Făcuse mare vâlvă în tot oraşul faptul că, atunci când plecase să petreacă la Mokroe cu Gruşenka, „păpase trei mii de ruble, chefuind o noapte întreagă şi ziua următoare că, după chiolhan, se înapoiase acasă scuturat de bani, fără o para chioară în buzunar”. Îi căşunase atunci să scoale în puterea nopţii o şatră întreagă de ţigani (pripăşiţi de curând pe la noi), care în două zile îi stoarseră şi ultimul gologan, bând în neştire fel de fel de vinuri scumpe. Oamenii povesteau râzând că se apucase să-i îmbete cu şampanie pe bieţii mujici care umblau desculţi şi că îndopase cu pateuri de Strasbourg şi bomboane fetele şi muierile din Mokroe. Râdea lumea să se prăpădească, mai ales la restaurant (fireşte, numai atunci când nu era el de faţă, fiindcă altminteri ar fi fost cam riscant), de mărturisirea pe care Mitea o făcuse cu atâta candoare în auzul tuturor că singura favoare pe care o obţinuse cu prilejul acelei „trăsnăi” din partea Gruşenkăi fusese „îngăduinţa de a-i săruta picioruşul, atâta tot i-a îngăduit”.

În momentul când Mitea şi Piotr Ilici ajunseră în dreptul prăvăliei, văzură aşteptând la uşă o trăsură trasă de trei cai cu zurgălăi şi acoperită cu o cergă; pe capră şedea Andrei surugiul. Înăuntru, în prăvălie, reuşiseră între timp să „garnisească” aproape o ladă întreaga cu marfă; nu mai aştepta decât sosirea lui Mitea ca să pună capacul, s-o bata în cuie s-o urce în droşcă. Piotr Ilici făcu ochii mari.

— De unde a răsărit troica? îl întreba el pe Mitea.

— Venind încoace, mi-a ieşit în cale Andrei şi-am poruncit să tragă în faţa prăvăliei. Ce să mai pierd timp degeaba! Data trecută am plecat cu Timofei, dar a luat-o înainte; cine ştie pe unde o fi zburând cu vrăjitoarea! Ce crezi, o să zăbovim mult pe drum, Andrei?

— Cel mult dac-or sosi cu un ceas înaintea noastră, poate nici atâta! se grăbi să-l liniştească Andrei. Mai adineauri m-am întâlnit cu Timofei, de l-am ajutat să înhame şi ştiu cum mână el caii. Ce, se potriveşte mersul

lor cu al nostru, Dmitri Fiodorovici? Mă prind că nici un ceas n-o s-avem zăbavă! spuse cu foc surugiul, un om încă în puterea vârstei, roşcovan şi uscăţiv, îmbrăcat ţărăneşte şi ţinând biciul cu mâna stângă.

— Cincizeci de ruble bacşiş, dacă sosim doar cu un ceas mai târziu!

— Pentru un ceas, îmi pun capul jos, Dmitri Fiodorovici, deşi zic că n-o să apuce înainte nici cu o jumătate de oră, darămite cu un ceas!

Mitea n-avea astâmpăr o clipă, dădea porunci în dreapta şi-n stânga şi vorbea alandala, fără şir, într-un chip foarte ciudat. Începea o frază, se oprea şi, uitând ce voise să spună, trecea la altceva. Piotr Ilici găsi de cuviinţă să intervină.

— De patru sute de ruble în cap, nicio copeică mai puţin, exact ca data trecută! comanda Mitea. Patru duzini de sticle de şampanie, să nu vă prind că-mi trageţi chiulul cu vreuna.

— Ce faci cu atâtea sticle? Pentru ce? Stai! tună deodată Piotr Ilici. Ce-i cu lada asta? Ce aţi pus înăuntru? Vrei să spui că aici e marfă de patru sute de ruble?

Vânzătorii, la fel de agitaţi şi ei, îi explicară mieroşi că în ladă nu erau decât şase sticle de şampanie şi „diferite mezelicuri, aşa ca pentru început”, aperitive, acadele, fondante etc. „Grosul” urma să fie împachetat şi trimis separat cât mai grabnic, ca şi rândul trecut, tot cu o telegă specială, ca să ajungă la Mokroe curând după Dmitri Fiodorovici, aşa, un ceas mai târziu.

— Cel mult un ceas, auziţi? Şi să puneţi cât mai multe bomboane şi acadele, fetele sunt moarte după zahăr stărui cu însufleţire Mitea.

— Bomboane, hai, fie! Dar ce vrei să faci cu patru duzini de sticle de şampanie? Nu-ţi ajunge o duzină? îl luă la rost Piotr Ilici care nu-şi mai găsea astâmpăr.

Încercă să se tocmească, ceru socoteala, şi abia de izbuti să salveze o sută de ruble. În cele din urmă, căzu la învoială ca mărfurile cumpărate să nu depăşească suma de trei sute de ruble.

— Mai duceţi-vă dracului! strigă Piotr Ilici, ca şi cum s-ar fi dezmeticit deodată. În definitiv, ce-mi pasă mie? Aruncă banii pe fereastră, dacă tot ţi-au picat pleaşcă!

Mitea îl sili să meargă cu el în odaia din fund.

— Vino încoace, economule, nu te mai prăpădi cu firea! O să ne aducă îndată o sticlă s-o destupăm. Zău, Piotr Ilici, de ce nu vrei să vii cu mine, eşti un băiat de ispravă şi mie mi-s dragi oamenii ca dumneata... Mitea se aşează pe un scaun împletit, la o mescioară minusculă, acoperită cu un şervet murdar. Piotr Ilici luă loc în faţa lui; o clipă mai apoi şampania se afla pe masă. Totodată fură întrebaţi dacă nu doresc cumva să ia nişte stridii, „proaspete, abia au sosit adineauri. marfă de soi, numai una şi una”.

— Duceţi-vă dracului cu stridiile voastre cu tot, să nu le văd în ochi, daţi-mi pace, nu poftesc nimic! se răsti exasperat Piotr Ilici.

— N-avem timp de stridii, de altfel, nici nu mi-e foame ştii, prietene, rosti tandru Mitea, niciodată nu mi-a plăcut dezordinea.

— Dar cui poate să-i placă! Trei duzini de sticle, păcatele mele, pentru nişte mârlani! Oricine ar sări în sus când ar auzi aşa ceva!

— Nu-i vorba de asta. Mă gândeam la ceea ce se cheamă ordinea superioara. E un lucru care mie îmi lipseşte cu desăvârşire. În sufletul meu nu exista acea ordine superioară. Dar... acum totul s-a isprăvit, n-are rost să ne mai văicărim...La naiba, e prea târziu! Toată viaţa mea a fost o aiureală; cred c-a sosit timpul să fie mai reală, să fac puţină ordine! Observi că vorbesc în calambururi?

— Calambururi? Eu aş zice mai curând că baţi câmpii!

— *Slavă Celui-de-Sus! Slavă lui! Că-n suflet, cu cerul, îl port...* Versurile astea au izvorât cândva din mine; de fapt, nici nu sunt versuri, ci o lacrimă picurată din inima mea... eu le-am făcut... dar nu atunci când l-am tras de ţăcălie pe căpitanul acela...

— Cum de ţi-ai adus aminte de el tocmai acum?

— Ştiu eu de ce mi-am adus aminte de el... Mofturi! Totul se sfârşeşte odată şi odată, totul se încheie, tragi o linie, şi

faci bilanţul...

— Zău, pistoalele tale mă pun pe gânduri!

— Mofturi! Şi pistoalele ca toate celelalte! Bea şi lasă fantasmagoriile. Mi-e dragă viaţa, am iubit-o chiar prea mult, atât de mult, încât acum sunt sătul până-n gât. Ajunge! Să-nchinăm pentru ea, dragul meu, să bem în cinstea vieţii, pentru ea ridic paharul! De ce oi fi, oare, atât de mulţumit de mine? Ştiu că sunt un ticălos şi totuşi asta nu mă împiedică să fiu mulţumit de mine. Dar gândul că, aşa ticălos cum sunt, mai pot fi mulţumit de mine mă chinuieşte. Binecuvântez lumea aşa cum a fost făcută, sunt gata să-l binecuvântez pe ziditor şi toată lucrarea mâinilor sale, dar... trebuie totuşi să nimicesc o lighioană scârboasă, ca să nu mai spurce pământul stricând viaţa altora... Să bem în cinstea vieţii, frăţioare! Ce poate fi mai scump decât viaţa? Nimic, într-adevăr, nimic! Să închinăm pentru viaţă şi pentru regina reginelor!

— Pentru viaţă şi, dacă vrei, şi pentru regina ta. Goliră amândoi paharul. Cu toată exaltarea şi vorbăria lui fără şir, Mitea părea trist, ca şi când o povară nemăsurat de grea i-ar fi apăsat umerii.

— Mişa... Mişa e, nu-i aşa? Mişa, dragul meu, vino încoace, băieţaş, şi bea şi tu un pahar pentru Febus cel cu plete de aur, pentru Febus cel de mâine...

— De ce-i dai vin? interveni Piotr Ilici nemulţumit.

— Lasă-l, vreau eu să bea.

— Eeh!

Mişa deşertă paharul, făcu o plecăciune şi o şterse numaidecât.

— Aşa o să mă ţină minte mai bine, argumentă Mitea. Iubesc o femeie, da, o iubesc! Ce este femeia? Regina lumii! Sunt trist, Piotr Ilici, de-ai şti cât sunt de trist. Cum zicea Hamlet: „Mă simt atât de trist, Horaţiu, sunt copleşit de tristeţe... Vai, bietul Yorik! Poate că Yorik sunt eu. Da, sunt Yorik deocamdată, hârcă am să fiu ceva mai încolo...

Piotr Ilici îl asculta fără să spună nimic. Tăcu şi Mitea până la urmă.

— Ce-i cu căţelul cel de colo? întrebă el la un moment

dat, într-o doară, pe un băiat de prăvălie, văzând într-un colţ o căţeluşă nostimă cu ochişori negri.

— E căţeluşa Varvarei Alexeevna, stăpâna noastră, răspunse băiatul. A venit adineauri cu ea şi a uitat-o în prăvălie. Trebuie s-o ducem acasă.

— Am mai văzut una tot aşa... la regiment... zise Mitea visător. Numai că aceea avea un picioruş de dinapoi rupt... Ascultă, Piotr Ilici, aş vrea să te întreb ceva: ai furat vreodată în viaţa dumitale?

— Ce întrebare-i asta?!

— Numai aşa, din simplă curiozitate. Bunăoară, un lucru care nu-ţi aparţine, pe care-l vezi spânzurând în buzunarul cuiva? Nu vorbesc de banii statului, fiindcă toată lumea îşi vâră mâinile-n ei şi bineînţeles că şi dumneata...

— Du-te dracului!

— Mă gândeam la bunul altuia; ai băgat vreodată mâna în buzunarul sau în punga cuiva? Spune drept!

— I-am furat odată mamei o monedă de douăzeci de copeici, aveam pe atunci nouă ani. Am luat-o pe furiş de pe masă şi am ţinut-o strâns în pumn.

— Şi?

— Asta-i tot. Am păstrat-o trei zile, pe urmă mi-a fost ruşine, am mărturisit isprava şi i-am dat-o înapoi.

— Şi pe urmă?

— Pe urmă? Am mâncat, se înţelege, o chelfăneală zdravănă. Dar dumneata ai furat vreodată?

Mitea clipi şiret.

— Am furat.

— Ce anume? se interesă Piotr Ilici.

— O monedă de douăzeci de copeici de la mama, aveam nouă ani şi am dat-o înapoi după trei zile. Mitea se sculă de la masă.

— Dmitri Feodorovici, nu plecăm? strigă din prag Andrei.

Mitea tresări.

— Sunteţi gata? Să mergem! Încă o poveste şi... daţi-i un ciocan de votcă lui Andrei, fiindcă pleacă la drum! Başca unul de coniac! Cutia asta (sunt nişte pistoale înăuntru) puneţi-o sub pernă. Rămâi cu bine, Piotr Ilici, dac-o fi să-ţi

aminteşti vreodată de mine, n-aş vrea să-mi porţi cumva pică.

— Nu te mai întorci mâine?

— Ba da.

— Dacă nu vă supăraţi, socoteala! îi sări înainte băiatul de prăvălie.

— A, da, socoteala! Fireşte!

Scoţând iarăşi din buzunar teancul de bancnote, smulse trei hârtii multicolore, pe care le aruncă pe tejghea, şi o porni grăbit spre uşă. Toată lumea se ţinu după el, petrecându-l cu temenele şi urându-i cale bună. Andrei gemu satisfăcut după ce dădu coniacul peste cap şi sări pe capră. Dar tocmai când Mitea se pregătea să se urce în trăsură, răsări ca din pământ în faţa lui Fenia, care venise într-o fugă până acolo, încât abia mai putea să sufle; împreunându-şi mâinile a rugă, slujnica se aruncă la picioarele lui.

— Conaşule, strigă ea, Dmitri Feodorovici, suflete, să nu-ţi faci păcatul cu coniţa! Şi eu care am dat drumul la gură!... Şi nici cu el să nu-ţi faci vreun păcat, că-i ibovnicul dumneaei, ăla dinainte! Vrea să se însoare cu Agrafena Alexandrovna, de-aia a venit din Siberia... Dmitri Feodorovici, tăicuţule, zău, să nu-i nenoroceşti!

— Te-te-te! Va să zică, asta era! Ehei, te duci acolo ca să faci tămbălău! murmură Piotr Ilici. Acum pricep totul. Ba bine că nu. Dmitri Feodorovici, dă-mi pistoalele, dacă vrei să fii om întreg! îi porunci lui Mitea. Auzi, Dmitri?

— Pistoalele? Lasă, dragul meu, c-o să le arunc pe drum într-o băltoacă, îl asigură Mitea. Fenia, scoală de acolo, nu te mai tăvăli pe jos! De azi înainte Mitea n-o să mai nenorocească pe nimeni, n-o să mai fie o pacoste pentru nimeni, dobitocul! Ascultă, Fenia, strigă mai apoi, după ce se urcă în droşcă, te rog să mă ierţi dacă te-am jignit adineauri, îndură-te de mine, ticălosul... Şi chiar dacă n-o să mă ierţi, pentru mine-i totuna! Mi-e totuna, orice s-ar mai întâmpla de aici înainte! Mână, Andrei, dă-i bătaie!

Andrei urni troica din loc, făcând să sune zurgălăii.

— Rămâi sănătos, Piotr Ilici! Ultima lacrimă-i pentru

dumneata...

„Nu-i beat şi totuşi ce bazaconii e-n stare să spună!” se gândi Piotr Ilici, uitându-se după el. Avusese intenţia să mai rămână puţin să supravegheze încărcatul mărfurilor în căruţa înhămată (tot cu trei cai) ce urma să plece cu restul de vinaţuri şi mezelicuri, bănuind că negustorii nu erau de bună-credinţă şi voiau probabil să-i tragă clapa lui Mitea, dar, pierzându-şi răbdarea, furios pe sine, scuipă cu parapon şi plecă la local să joace biliard.

— Nu e băiat rău, numai că-i dobitoc... murmură el pe drum. Parc-am auzit ceva despre ofiţerul acela „dinainte” al Gruşenkăi. Ehe, dacă-i adevărat c-a venit, atunci... Or, pistoalele astea! Naiba să-l ia, ce sunt eu, dădaca lui? Treaba lor! De altfel nici nu cred c-o să se întâmple ceva. Numai gura-i de ei. Au să se îmbete ca porcii şi au să se ia de piept, şi, după ce au să-şi moaie bine oasele, au să se pupe-n bot. Ce, ăştia sunt oameni în stare să facă vreo isprava? „Am să mă dau la o parte, vreau să mă pedepsească”, vorbe de clacă, n-o să se întâmple nimic! De câte ori n-a urlat aşa când se îmbăta la cârciumă! Numai că, de astă dată, nu mai e beat. „Sufletul mi-e beat”, altminteri nu pot să trăiască fără poezii, păcătoşii! Da ce sunt eu, dădaca lui? Cine l-a pus să se încaiere, tot râtul îi era plin de sânge. Cu cine s-o fi bătut? Lasă, că aflu eu acum la local. Şi batista îi era murdară de sânge... Ptiu, a rămas în odaie la mine pe podea...

Era în cea mai proastă dispoziţie când ajunse la local şi, fără niciun chef, începu o partidă de biliard care îl mai învioră puţin. Mai juca după aceea încă una şi la un moment dat se apucă să-i povestească partenerului său că Dmitri Karamazov pusese iarăşi mâna pe nişte bani, o sumă mai măricică, aşa, ca la vreo trei mii de ruble – îl văzuse chiar el cu ochii lui – şi că plecase iar să tragă un chiolhan la Mokroe cu Gruşenka. Ştirea avu darul să stârnească un interes neaşteptat printre cei de faţă. Şi, ceea ce era şi mai curios, o discutară cu toată seriozitatea, fără să ia nicio clipă lucrurile în glumă; se întrerupse până şi jocul.

— Trei mii? Unde o fi găsit trei mii de ruble?

Îl întrebară cum şi de unde. Nimănui însă nu-i veni să creadă când le spuse că banii îi căpătase de la Hohlakova.

— Nu cumva l-o fi jefuit pe bătrân, ce ziceţi?

— Mda, trei mii! Parcă nu miroase a bine...

— Nu s-a lăudat el în gura mare c-o să-i vină de hac bătrânului? Toată lumea a auzit doar. Ba la un moment dat a pomenit chiar de suma asta, trei mii de ruble...

Piotr Ilici ascultă cât ascultă şi de la o vreme deveni mai zgârcit la vorbă, răspunzând laconic la întrebări. Se feri totodată să amintească ceva despre faptul că Mitea era plin de sânge pe mâini şi pe faţă, deşi pe drum se gândise să spună şi asta. Începură o nouă partidă şi, încetul cu încetul, discuţia prilejuită de Mitea lâncezi. După cea de-a treia partidă însă Piotr Ilici refuză să mai joace şi, lăsând tacul din mână, părăsi localul fără să mai cineze aşa cum avusese de gând la început. În piaţă se opri nedumerit, surprins el însuşi de ceea ce era pe cale să facă, dându-şi seama dintr-o dată că în loc să meargă acasă se îndrepta spre locuinţa lui Feodor Pavlovici, să se intereseze dacă nu se întâmplase ceva. „Era să ridic toată lumea în picioare şi să provoc un scandal pentru un fleac de nimic. Ei, fir-ar el al dracului să fie, da ce sunt eu, dădaca lor?!”

Se îndreptă deci spre casă cum nu se poate mai prost dispus, dar după câţiva paşi îşi aduse aminte de Fenia. „Naiba să mă ia, trebuia s-o trag de limbă adineauri, îşi spuse el înciudat, în momentul ăsta aş fi ştiut tot.” Ardea acum de nerăbdare să stea de vorbă cu ea, dorea atât de stăruitor lucrul acesta, încât pe la mijlocul drumului coti brusc spre locuinţa Morozovei, unde ştia că sade Gruşenka. Ajungând acolo, bătu în poartă şi abia în clipa când loviturile răsunară în tăcerea nopţii se dezmetici, mânios pe sine. Cu atât mai mult cu cât nu i se răspunse, toată lumea probabil dormea. „Şi aici am să provoc un scandal!” se gândi el cu inima strânsă, dar în loc să plece începu iar să bată, de astă dată cu toată puterea. Bubuiturile făceau un tărăboi grozav. „Am să-i scol din somn, nu se poate să nu se trezească!” murmură el din ce

în ce mai furios pe sine, înteţind, totuşi, în acelaşi timp bătăile în poartă.

Capitolul VI

SOSESC EU!

Între timp, Dmitri Feodorovici era în drum spre Mokroe. Avea de făcut mai bine de douăzeci de verste până acolo, dar troica lui Andrei zbura ca vântul, aşa că puteau să străbată distanţa aceasta cam într-un ceas şi un sfert. Iuţeala cu care mergeau parcă îl mai învioră pe Mitea. Aerul era proaspăt şi răcoros, stele mari scânteiau pe cerul senin. În noaptea asta, poate chiar la aceeaşi oră, Alioşa căzuse la pământ, jurându-i frenetic „să-l iubească toată viaţa". În sufletul lui Mitea stăruia un vălmăşag întreg de simţăminte şi, cu toate că erau atâtea lucruri care îl torturau în momentul acela, toate dorinţele lui îl mânau cu o forţă nestăvilită numai către dânsa, către stăpâna destinului său, pe care se ducea s-o vadă pentru ultima oară în viaţă. Încolo, tot ce pot să vă spun este că inima lui nu avu nicio clipă măcar o cât de mică zvâcnire de revoltă. Poate că cititorii n-au să mă creadă, dar cât era el de gelos, Mitea nu simţea totuşi niciun grăunte de gelozie faţă de noul său rival, de „ofiţerul" care răsărise ca din pământ. Ar fi spumegat, desigur, furios, să-i fi ieşit oricare altul în cale şi poate ca şi-ar fi scăldat din nou în sânge mâinile-i nelegiuite, dar în momentul de faţă, în timp ce troica zbura în noapte, în sufletul lui nu exista niciun resentiment, niciun dram de ură sau de gelozie împotriva acelui bărbat, „primul" din viaţa Gruşenkăi, pe care, ce-i drept, nu avusese încă prilejul să-l vadă. „De astă dată nu mai am ce să zic, au tot dreptul; e vorba doar de prima ei iubire pe care n-a putut s-o uite, deşi au trecut cinci ani între timp; prin urmare, numai pe el l-a iubit toţi anii aceştia. Şi eu? Pentru ce i-am mai încurcat viaţa? Ce rost

am aici? Dă-te la o parte, Mitea, dă-le voie să treacă! Şi-apoi ce s-a ales de mine acum? Şi fără el tot un om sfârşit se cheamă că sunt, chiar dacă n-ar fi apărut ofiţerul, povestea tot s-ar fi încheiat…”

Cam astea ar fi fost sentimentele pe care el le-ar fi putut mărturisi, dacă, bineînţeles, ar fi fost în stare să-şi adune gândurile. Numai că Mitea nu mai era capabil să judece. Hotărârea din ultima clipă o luase spontan, fără nicio şovăială, ea încolţise în inima lui şi Mitea o îmbrăţişase cu toate consecinţele, de la primele cuvinte rostite de Fenia. Şi totuşi, deşi era înarmat cu ea, nu se simţea împăcat, dimpotrivă, în sufletul lui stăruia mai departe aceeaşi dureroasă frământare; hotărârea luată nu reuşise să-l liniştească. Se adunaseră prea multe lucruri în urmă, care îl făceau să sufere acum. Uneori el însuşi era mirat: sentinţa se afla doar scrisă negru pe alb: „Mă pedepsesc singur; eu însumi mi-am rostit osânda”; hârtia aştepta la el în buzunar dinainte pregătită, pistolul era încărcat, stabilise irevocabil cum să întâmpine a doua zi razele fierbinţi ale lui „Febus cel cu plete de aur” şi totuşi, nu izbutea încă să încheie definitiv socotelile cu trecutul, cu tot ceea ce rămăsese în urmă, făcându-l să se chinuiască. Gândul la acesta stătea înfipt în el ca un cui, spre marea lui disperare. La un moment dat, voise chiar să-l oprească pe Andrei în drum, să sară jos din troică, să scoată pistolul încărcat şi să isprăvească odată cu toate, fără să mai aştepte până-n zori. Momentul acela trecuse însă, se stinsese ca o scânteie. Troica zbura „mâncând pământul” şi, pe măsură ce se apropia de ţelul călătoriei, Mitea era tot mai mult cu gândul la ea, numai şi numai la ea, izgonind lugubrele fantome ce-l bântuiau. O, dorea atât de mult s-o vadă, măcar în treacăt, fie chiar pe furiş! „Trebuie să fie cu el în clipa de faţă, s-o văd cel puţin cum arată când e împreună cu el, cu iubitul ei de odinioară, atâta tot.” Niciodată nu simţise învolburându-se în pieptul lui o dragoste atât de fierbinte pentru femeia aceea care apăruse ca o fatalitate în viaţa lui, niciodată nu cunoscuse un sentiment atât de nou, încât şi pentru el era un prilej de

uimire şi în acelaşi timp atât de duios, încât se confunda cu o rugă umilă, cu dorinţa de a dispărea cu desăvârşire din calea ei. „Şi am să dispar cu adevărat” se decise el deodată, cuprins de o exaltare isterică.

Trecuse aproape un ceas în care Mitea nu scosese un cuvânt. Andrei, deşi guraliv din fire, tăcea şi el, ca şi cum s-ar fi temut să deschidă gura, mulţumindu-se să-şi îndemne la drum „gloabele”, nişte căluţi murgi, costelivi, dar sprinteni. Deodată, Mitea strigă cuprins de panică.

— Andrei! Dar dac-or fi dormind?

Era un lucru care abia în clipa aceea îi răsărise în minte. Până atunci nici nu se gândise măcar la eventualitatea aceasta.

— Tot ce se poate, Dmitri Feodorovici.

Mitea se încruntă: el se ducea acolo... însufleţit de asemenea sentimente... şi ei dormeau duşi... poate că şi ea s-o fi culcat... O ură năprasnică ţâşni ca o flacără în sufletul lui.

— Mână, Andrei! Hai, mai repede! răcni el, simţind că i se învârteşte capul.

— Da poate că nu s-au culcat încă, îşi dădu cu părerea Andrei, după un răstimp de tăcere. Timofei zicea că-i lume multă...

— Unde, la poştă?

— Nu, nu la poştă, la Plastunov, la han, adicătelea, cum s-ar zice, la poşta pe tocmeală.

— Ştiu. Şi zici că-i lume multă? De unde? Cine poate să fie? izbucni Mitea şi mai alarmat la auzul acestei veşti neaşteptate.

— Timofei zicea că-s numai boieri. Doi de la oraş, cine anume, n-aş putea să vă spun, cic-ar fi de prin partea locului. Pe urmă încă doi, care au venit de la drum. S-ar putea să mai fie şi alţii, că nu l-am întrebat. Zicea că s-au aşezat să joace.

— Cărţi?

— Da. Şi dacă s-or fi apucat să joace, apoi n-aveţi nicio grijă, că nu s-au culcat. Nu-i nici unsprezece.

— Mână, Andrei, mână! strigă din nou Mitea, stând ca pe

ghimpi.

— Aş vrea să te întreb ceva, boierule, rosti Andrei după câteva clipe, să nu-ţi fie cu supărare. Mă cam încearcă îndoiala, boierule...

— Ce este?

— Adineauri, Feodosia Markovna s-a aruncat la picioarele Măriei-tale, şi te-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-ţi faci păcatul cu coniţa, nici cu dânsa, nici cu altcineva... Şi taman eu să fiu acela care să te ducă acolo, boierule... Să-mi fie cu iertăciune, c-am vorbit şi eu aşa, după capul meu prost.

Mitea îşi înfipse mâna în umărul lui şi-l zgâlţâi cu înfrigurare.

— Tu eşti surugiu, nu-i aşa? Zi, eşti surugiu!

— Surugiu, boierule...

— Ştii atunci când trebuie să te dai la o parte! Nu înseamnă că, fiind surugiu, poţi să calci peste oameni, numai să nu laşi pe nimeni să ţi-o ia înainte! Păzea, că dau peste voi! Nu, surugiule, să nu dai peste oameni! Fereşte-te că striveşti lumea, n-ai dreptul să strici viaţa nimănui; iar dacă ţi-ai făcut totuşi păcatul cu cineva, caută să-ţi iei singur pedeapsa... dacă ai stricat viaţa cuiva, dacă s-a întâmplat să nenoroceşti pe cineva – ia-ţi singur pedeapsa şi pleacă! Mitea vorbea în gura mare, cuprins de frenezie. Deşi în sinea lui nu prea ştia ce să creadă, Andrei nu căută totuşi să curme discuţia.

— Aşa o fi, boierule... Ce-i drept, e drept, Dmitri Feodorovici, nu se poate să calci aşa omul în picioare, nici să-l canoneşti... Niciun dobitoc nu trebuie canonit, că şi el e tot făptura lui Dumnezeu; nici calul măcar nu se cade să fie canonit, că vezi pe unii surugii cum îl deşală în bătaie... Parcă n-ar avea teamă de Dumnezeu, aşa scot sufletul din el şi-l tot mână mereu înainte.

— În iad? îi luă vorba din gură, Mitea cu o gâlgâire scurtă şi ciudată de râs – un fel de tic al lui – apoi, apucându-l iarăşi de umăr pe surugiu: Andrei, suflet curat, spune-mi ce crezi tu: Dmitri Feodorovici Karamazov o să ajungă ori nu în iad?

— Păi de unde să ştiu eu, boierule, asta va să fie după sufletul Măriei-tale, cum ţi-o fi năravul... Când fiul lui Dumnezeu a fost răstignit şi şi-a dat sufletul pe cruce, a coborât drept în iad de-a slobozit sufletele păcătoşilor care-şi făceau osânda. Şi unde a început iadul să geamă şi să se vaite, crezând c-o să rămână în veci pustiu şi n-o să mai găzduiască niciun păcătos. Atunci Dumnezeu i-a spus ca să-l împace: „Geaba te vaiţi, iadule, c-o să-ţi vină oaspeţi de soi, boieri şi dregători, şi juzi şi bogătani, şi-o să fii iarăşi plin cum ai fost de când lumea-i lume şi cum o să mai fii pân-oi veni din nou pe pământ!” Aşa se ştie din bătrâni c-a lăsat Dumnezeu.

— Frumoasă legendă, zău, mi-a plăcut! Dă bice rotaşului din stânga, Andrei!

— Iată pentru cine-i menit iadul, boierule, urmă surugiul îndemnând din şfichi murgul din stânga. Da Măria-ta eşti taman ca un prunc, aşa zicem noi... Cam iute, ce-i drept, la mânie, dar bunul Dumnezeu o să te ierte că inima ţi-e milostivă.

— Dar tu, tu ai să mă ierţi, Andrei?

— Pentru ce să te iert, boierule, că doară nu mi-ai făcut nimic?

— Ba nu, să mă ierţi pentru toţi, tu singur în numele tuturor, şi chiar aici, în drum... Mă ierţi pentru toţi? Spune, suflet cinstit!

— Of, boierule! Ciudate lucruri vorbeşti şi tare mi-e teamă să nu păţesc ceva c-a trebuit taman eu să te duc acolo...

Mitea nu-l auzi. Se ruga în şoaptă cu o frenezie sălbatică:

— Doamne, primeşte-mă, aşa nelegiuit cum sunt şi nu mă judeca! Lasă-mă nejudecat... Nu mă judeca, Doamne, pentru că mi-am luat singur osânda! Nu mă judeca pentru că te iubesc, Doamne! Sunt un ticălos, dar te iubesc; chiar de-ar fi să mă trimiţi în iad, tot am să te iubesc şi am să strig din străfundul gheenei că pe Tine te iubesc acum şi pururea şi-n vecii vecilor... Numai nu mă văduvi de dragostea mea pământească, îngăduie-mi să mă bucur de

ea până în clipa din urmă... să iubesc acum, aici, lasă-mi încă cinci ore răgaz până la cea dintâi rază fierbinte din slavă... Căci mi-e dragă regina sufletului meu! Doamne, cât o iubesc! Nici n-aş putea face altfel decât s-o iubesc. Doar Tu mă vezi cum sunt. Am să mă duc şi am să-i cad la picioare: „Ai dreptate să mă dai la o parte din drum... Rămâi cu bine, nu te gândi la victima ta, uit-o, nu trebuie să-ţi faci sânge rău din pricina ei!”

— Mokroe! strigă deodată Andrei, întinzând biciul înainte.

Umbra masivă şi impunătoare a clădirilor înnegrea întunericul palid al nopţii, desfăşurându-se pe o întindere considerabilă. Satul, o aşezare de peste două mii de suflete, zăcea cufundat în somn; ici-colo doar mai licăreau câteva luminiţe răzleţe.

— Mână, Andrei, mână! îndemnă Mitea înfrigurat.

— Nu s-au culcat! răspunse Andrei, arătând cu biciul hanul lui Plastunov din marginea satului. Cele şase ferestre ce dădeau spre uliţă erau din plin luminate.

— Nu s-au culcat! exclamă Mitea fericit. Dă-i băiete, Andrei, ia-o la goană, să sune zurgălăii, fă gălăgie, să se audă că venim! Să ştie toată lumea cine a sosit! Sosesc eu! Eu în persoană! răcni el ca scos din minţi.

Andrei mână în galop troica ostenită şi trase zgomotos droşca în faţa cerdacului înalt, unde opri brusc căluţii istoviţi, care abia mai puteau să răsufle. Mitea sări jos; jupânul, care tocmai se pregătea de culcare, se uită curios din pridvor să vadă cine venise.

— Trifon Borisîci, dumneata eşti?

Jupânul se aplecă, îl privi mai cu luare-aminte şi coborî fuga treptele, să-l întâmpine cu plecăciuni servile.

— Dmitri Feodorovici! Bine ai venit, conaşule!

Trifon Borisîci era un mujic îndesat şi vânjos, de statură mijlocie, puhav la obraz, cu o înfăţişare aspră şi neînduplecată – mai ales când avea de a face cu mujicii din Mokroe – dar care, atunci când adulmeca vreun câştig, se pricepea de minune să-şi ticluiască o mutră slugarnică. Umbla îmbrăcat ruseşte, cu rubaşcă şi suman, avea punga

doldora de bani, dar ambiţia lui era să prindă cât mai mult cheag. Jumătate din sat încăpuse în ghearele lui, mai toată lumea îi era datoare. Arenda şi cumpăra de la moşieri pământ, punându-i pe mujici să i-l lucreze în contul unor datorii de care nu reuşeau să scape niciodată. Rămăsese văduv cu patru fete, dintre care una, văduvă şi ea, se aciuase pe lângă dânsul împreună cu copilaşii, nepoţii bătrânului, muncindu-i ca femeie cu ziua. A doua, ţărancă sadea, era măritată cu un cinovnic, un amărât de copist avansat de curând, pe care îl puteai vedea pozat în uniformă cu epoleţi, într-una din încăperi, pe peretele împodobit cu minuscule fotografii de familie. Celelalte două fete mai mici, la hramul bisericii sau când se duceau în vizită, umblau îmbrăcate cu rochii albastre sau verzi strânse pe trup, după ultima modă, şi cu o trenă de toată frumuseţea, pentru ca în ziua următoare să se scoale ca de obicei cu noaptea în cap, să măture prin odăi cu târnuri de mesteacăn, să scoată lăturile şi să cureţe gunoiul după călători. Cu toată averea lui, Trifon Borisîci căuta cât putea să-i stoarcă de bani pe cheflii şi ţinea bine minte că de curând, să tot fie o lună de atunci, dacă nu şi mai puţin, cu prilejul chefului pe care Dmitri Feodorovici îl făcuse împreună cu Gruşenka, în douăzeci şi patru de ore îl uşurase de vreo două sau trei sute de ruble. Se repezi deci să-i iasă înainte vesel nevoie mare, mirosind, după alaiul cu care sosise Mitea, că-i picase iarăşi o pleaşcă.

— Dmitri Feodorovici, conaşule, ce bucurie!

— Stai, Trifon Borisîci, spune-mi mai întâi, unde-i dânsa?

— Agrafena Alexandrovna? pricepu numaidecât jupânul, cercetându-l din ochi. Este aici... la noi...

— Cu cine?

— Ia, nişte călători... Un cinovnic, poleac pare-mi-se după grai; el a trimis droşca după dânsa; pe urma un prieten de al dumnealui sau, ştiu eu, poate vreun tovarăş de drum, ţivili amândoi...

— Şi ce fac? Chefuiesc? E bogat?

— Aş, ce chef! Nicio pricopseală de capul lui, Dmitri Feodorovici.

— Nicio pricopseală? Şi ceilalţi?

— Doi boieri de la oraş... se întorc de la Cernei şi au mas aici peste noapte. Unul, ăl mai tânăr, e neam cu domnul Miusov, dar am uitat cum îi zice... pe celălalt trebuie să-l cunoşti, e moşierul Maximov, zice c-a fost de curând la mănăstire să se roage şi acu umblă peste tot cu nepotul lui Miusov după dânsul...

— Ăştia-s toţi?

— Toţi!

— Stai, stai puţin, Trifon Borisîci, spune-mi acum încă un lucru, cel mai important: ce face dânsa, cum arată?

— Păi abia a venit; ce să facă, şade cu dumnealor!

— E veselă? Râde?

— Nu, parcă nu prea râde... Ba chiar mi se pare că-i niţel supărată, îl tot mângâie pe cap pe ăl tânăr.

— Pe poleac? Pe ofiţer?

— Aş, ăla nu-i nici tânăr şi nici ofiţer; nu, boierule, nu pe el, ci pe nepotul lui Miusov, tânărul de care vă spuneam... nu ştiu cum îi zice, că i-am uitat numele.

— Kalganov?

— Aşa, aşa, Kalganov.

— Bine, am să văd eu. Sunt la cărţi?

— Au jucat până-acu, dar s-au săturat; au băut ceai şi cinovnicul a cerut vişinată.

— Bine, bine, Trifon Borisîci, am să văd eu ce-i de făcut. Acum spune-mi altceva: e vreun taraf de ţigani?

— Nici pomeneală, Dmitri Feodorovici, i-a alungat stăpânirea. Dacă vrei, sunt aici în sat, la Rojdestvenskoe, nişte ovrei care cântă la ţambal şi din scripcă, aş putea trimite pe cineva să-i cheme. Cât ai bate din palme, au şi sosit.

— Trimite, trimite neapărat! aprobă în gura mare Mitea. Şi scoală şi fetele, pe Maria în primul rând, şi pe Stepanida, şi pe Arina. Două sute de ruble pentru cor!

— Cu banii ăştia scol tot satul, deşi cred că s-au culcat. Numai că nu face să-ţi cheltui paralele cu mujicii şi fetele de aici, Dmitri Feodorovici. Să zvârli pe fereastră o groază de bănet pentru nişte netrebnici ca ăştia şi nişte beţivani!

Neam de neamul lor mârlanii ăştia n-au fumat ţigări din pachet, şi dumneata rândul trecut i-ai *tractarisit*, mă rog, cu ţigări! Nişte puturoşi, nişte tâlhari! Şi fetele nişte păduchioase. Mai bine mă duc să le scol pe fetele mele, şi pe gratis, nu-i nevoie să-ţi goleşti buzunarul; şi ele s-au culcat, dar când le-oi da un picior, să vezi cum fac numaidecât ochi, şi le pun să-ţi cânte cât îi pofti! Când mă gândesc că i-ai cinstit cu şampanie pe mocofani! Eeh!

Mustrările lui erau numai de paradă; chiar el dosise data trecută şase sticle de şampanie şi culesese la un moment dat de sub masă o hârtie de o sută de ruble. O strânsese ghemotoc în pumn şi rămăsese cu ea.

— Cred c-am făcut praf atunci peste o mie de ruble, Trifon Borisîci, îţi aminteşti?

— Ai făcut, boierule, aşa cum zici, praf le-ai făcut, cum să nu-mi amintesc, cred că ai lăsat aici vreo trei miare.

— Şi acum tot pentru asta am venit, ia uite colea! Mitea scoase din buzunar teancul de bancnote, vârându-i-l jupânului sub nas. Acum ascultă ce-ţi spun şi bagă la cap: peste un ceas sosesc tot felul de mezelicuri, vinaţuri, pateuri, bomboane – ai grijă să cari totul sus. Lada asta pe care am adus-o acum – uite-o aici, la Andrei – du-o tot sus; despachetează şi serveşte şampania... Vezi, adu fetele, cheam-o şi pe Maria, pe Maria neapărat...

Se întoarse apoi la droşcă şi scoase cutia cu pistoale de sub perne.

— Stai să-ţi plătesc, Andrei! Uite cincisprezece ruble pentru drum şi încă cincizeci bacşiş... pentru credinţa şi dragostea cu care m-ai servit... Să-ţi aduci aminte de boier Karamazov!

— E prea mult, boierule, mă tem să primesc, şovăi Andrei. Dă-mi numai cinci ruble, mi-ajunge atât. Trifon Borisîci e aici de faţă. Să-mi fie cu iertare c-am vorbit aşa, ca omul prost, da...

Mitea îl măsură cu privirea din creştet până-n tălpi.

— De ce ţi-e frică? Ia mai du-te dracului! se oţărî la el, aruncându-i cinci ruble. Şi acum, Trifon Borisîci, să mergi cu mine, uite-aşa, binişor, şi să-mi dai voie să mă uit la ei

pe furiş, aşa ca să nu mă vadă. Unde sunt, în odaia albastră?

Trifon Borisîci îl privi cu o umbră de teamă, dar îi împlini docil porunca; îl conduse pe tăcute în tindă, intră apoi în camera mare din faţă, vecină cu cea în care se aflau călătorii, şi scoase afară lumânarea. După care îl aduse înăuntru şi-l aşează pe întuneric într-un ungher, de unde putea să vadă oaspeţii fără să bage nimeni de seamă. Dar Mitea nu stătu prea mult să-i spioneze şi nici nu reuşi să observe mare lucru; cum dădu cu ochii de ea, începu să-i bată inima şi i se înceţoşară privirile. Gruşenka şedea la masă într-un jilţ, iar lângă ea, pe canapea, chipeşul şi mult-preatânărul Kalganov; Gruşenka îl ţinea de mână şi părea foarte veselă, în timp ce junele, fără să se uite la dânsa, vorbea tare şi parcă puţin înciudat, peste masă, cu Maximov, care îşi găsise loc în faţa ei. Maximov râdea. Tot pe canapea şedea şi el, iar alături, pe un scaun, la perete, un alt bărbat, pe care Mitea nu-l cunoştea. Cel de pe canapea stătea rezemat de spătar şi trăgea din pipă. Mitea abia dacă apucă să-şi dea seama că era un ins destul de trupeş, rotund la faţă, mic de stat, probabil, şi cam îmbufnat. Al doilea bărbat necunoscut, prietenul lui desigur, părea grozav de înalt; mai mult decât atât nu reuşi să observe, căci i se tăie deodată răsuflarea. Nu avu răbdare să stea la pândă nici un minut; puse cutia cu pistoale pe scrin şi, simţind cum i se zbate inima în piept de emoţie, sloi de gheaţă, Mitea pătrunse în odaia albastră.

— Ai! dădu un ţipăt Gruşenka speriată, zărindu-l prima în prag.

Capitolul VII

DREPTUL PRIMULUI VENIT

Mitea se apropie de masă cu paşi mari, apăsaţi.

— Domnilor, începu el cu glas tare, aproape strigând, dar în acelaşi timp poticnindu-se la fiecare cuvânt. Eu... nu vă speriaţi că nu-i nimic! Nu se întâmplă nimic, zău, nimic! şi se întoarse către Gruşa, care, aşa cum şedea în jilţ, se alăturase de Kalganov, apucându-l strâns de braţ. Eu... sunt în treacăt, rămân aici numai noaptea asta. Mâine dimineaţă plec mai departe. Domnilor, permiteţi unui călător pribeag... să stea cu dumneavoastră până mâine dimineaţă? Numai până mâine în zori, pentru ultima oară... În odaia asta...

Ultimele cuvinte le rosti adresându-se bondocului de pe canapea. Acesta îşi scoase pipa din gură cu un aer foarte grav şi răspunse tăios:

— *Panie*[87], suntem aici într-un separeu. Vedeţi că mai sunt şi alte camere.

— Vai de mine, Dmitri Feodorovici, nici nu mai încape discuţie! interveni Kalganov. Rămâi, te rog, cu noi. Bună seara!

— Bună seara, prieten scump şi... şi nepreţuit! Să ştii că totdeauna am avut o deosebită stimă pentru dumneata... exclamă Mitea fericit, întinzându-i impetuos mâna peste masă.

— Aoleu, ce mână puternică ai! Mi-ai rupt degetele! râse Kalganov.

— Aşa strânge el mâna totdeauna, se amestecă în vorbă Gruşenka, volubilă, păstrând o umbră sfioasă de zâmbet pe buze; îşi dăduse numaidecât seama, după figura lui, că

87 Domnule (Polonă).

Mitea nu era pus pe scandal; continua totuşi să se uite la el cu o nelinişte amestecată cu o vădită curiozitate. Era ceva în înfăţişarea sa care o uluise; în orice caz, nu s-ar fi aşteptat c-o să se pomenească din senin cu el acolo, şi cu atât mai puţin c-o să vorbească aşa cum le vorbise.

Moşierul Maximov, care şedea în stânga mesei, se grăbi să le ţină isonul.

— Bună seara! îl întâmpină el cu un glas mieros.

Mitea tăbărî asupra lui:

— Bună seara, bună seara, şi dumneavoastră sunteţi aici? Ce plăcere! Domnilor, domnilor, eu... Se întoarse iar către poleacul cu pipa, socotindu-l probabil cel mai de seamă dintre comeseni. Am venit într-o goană până aici... Ţineam atât de mult să-mi petrec ultima zi, ultimul ceas în odaia asta... unde am adorat-o... pe regina mea!... Iartă-mă, *panie*, urmă el înfierbântat, continuând să vorbească în gura mare, am zburat ca vântul până aici, şi am făcut legământ faţă de mine însumi... O, să n-aveţi nicio grijă, este ultima mea noapte. Să bem, *panie*, să bem pentru că ne-am împăcat! Îndată au să aducă şi vinul... Uite cu ce-am venit... Şi fără niciun motiv, Mitea scoase iarăşi din buzunar teancul de bani... Dă-mi voie, *panie!* Vreau muzică, gălăgie, trăsnete şi fulgere, la fel ca data trecută... Dar viermele, viermele târâtor, care face degeaba umbră pământului, n-o să mai existe! în această ultimă noapte vreau să-mi amintesc de unica zi din viaţă când am fost fericit!...

Se opri sugrumat; ar mai fi avut încă multe de spus, dar nu izbuti să scoată decât nişte sunete guturale ciudate. Polonezul, care îl privise ţintă până atunci, se uită la teancul de bancnote, apoi la Gruşenka, fără să priceapă nimic.

— Dacă porunceşte *krolewna...* începu el.

— Ce-i aceea *krolewna!* Regină? îl întrerupse Gruşenka. Îmi vine să râd când vă aud spunându-mi aşa. Şezi, Mitea, ce tot baţi câmpii acolo? De ce vrei să mă sperii? Te rog, fii cuminte. O să fii cuminte, nu-i aşa, şi n-o să ne sperii? Dacă da, atunci îmi pare bine c-ai venit...

— Eu, eu să te sperii? protestă Mitea, ridicând braţele către cer. O, puteţi pleca liniştiţi, n-am să vă stau în cale, nu vreau să încurc viaţa nimănui!... Şi spre surprinderea tuturor şi poate chiar a lui, se prăbuşi pe scaun şi izbucni în plâns, cu faţa întoarsă spre perete şi degetele încleştate pe spătar, ca şi când l-ar fi îmbrăţişat.

— Ei vezi, vezi cum eşti! Ce om! îl dojeni Gruşenka. Uite, aşa făcea de câte ori venea pe la mine; vorbea şi vorbea câte-n lună şi-n stele, de nu reuşeam să aleg nimic până la urmă. Într-un rând s-a pornit tot aşa din senin pe plâns, şi acum iar l-a apucat, mai mare ruşinea! De ce plângi? *Măcar de ai avea pentru ce!* adăugă ea enigmatic, apăsând iritată pe fiecare cuvânt.

— Eu... eu nu plâng... Ei, bună seara! Mitea se răsuci pe scaun şi începu deodată să râdă, dar nu aşa ca de obicei, printr-o gâlgâire bruscă de râs, ci pe tăcute, zguduit de un hohot înăbuşit, prelung şi nervos.

— Iar!... Hai, fii şi tu mai vesel! îl îndemnă Gruşenka. Îmi pare bine c-ai venit, zău, nici nu ştii ce bine-mi pare, Mitea, auzi tu? Îmi pare foarte bine! Vreau să rămână cu noi, rosti ea pe un ton autoritar, ca şi cum s-ar fi adresat tuturor celor de faţă, deşi era evident că vorbele ei fuseseră anume adresate bondocului de pe canapea. Aşa vreau eu! Dacă pleacă el, plec şi eu, ne-am înţeles? adăugă ea cu o privire scânteietoare.

— Tot ce doreşte regina mea e sfânt! încuviinţă poleacul, sărutându-i galant mâna. Vă rugăm să poftiţi la masa noastră, *panie*, se întoarse apoi amabil către Mitea.

Acesta sări în picioare, gata să dea iarăşi drumul unei tirade, dar se răzgândi.

— Să bem, *panie*! se mulţumi el să spună în loc de orice cuvântare.

Toată lumea râse.

— Slavă Domnului! Credeam că iar o să se pornească, suspină Gruşenka nervoasă. Auzi, Mitea, îi porunci ea, să stai liniştit! Ce bună idee ai avut să aduci şampanie! Mi-era poftă să beau, şi nu pot să sufăr vişinata. Dar şi mai bună idee ai avut să vii încoace, e o plictiseală aici... Ţi s-a

făcut de un chiolhan? Ci vârâ-ţi odată banii în buzunar! De unde ai luat atâtea parale?

Ruşinat, Mitea se grăbi să vâre în buzunar teancul de bancnote, pe care încă îl mai ţinea strâns în pumn, aşa încât toată lumea îl văzuse şi mai ales cei doi polonezi. Se îmbujoră tot. Tocmai atunci jupânul sosi cu o sticlă de şampanie destupată şi o tavă plină cu pahare. Mitea apucă sticla, dar era atât de fâstâcit, încât nu mai ştiu ce să facă. Kalganov i-o luă din mână şi turnă în pahare.

— Mai adu una! porunci Mitea şi, uitând să mai ciocnească cu polonezul pe care-l poftise cu atâta solemnitate să bea pentru împăcarea lor, dădu pe gât paharul fără să-i mai aştepte pe ceilalţi. Părea cu totul alt om acum. Aerul solemn şi tragic cu care intrase în odaie dispăruse, şi-n locul lui i se aşternuse pe faţă o expresie copilăroasă. Se făcuse mic şi umil. Avea o sfială în privire şi se uita încântat la toată lumea, chicotind mereu, nervos, recunoscător ca un căţeluş pedepsit, căruia stăpânul i-ar fi dat din nou drumul în casă făcându-i hatârul să-l mângâie. S-ar fi zis că uitase tot ce se întâmplase mai înainte şi-i admira pe toţi, zâmbind ca un copil. Era vesel nevoie mare şi n-o mai slăbea din ochi pe Gruşenka, ba chiar se mută cu scaunul lângă dânsa, lipindu-l de jilţul ei. Avu răgaz acum să-i cerceteze mai atent pe cei doi *pani*, deşi nu-şi putea da seama încă ce fel de oameni erau. Cel care şedea pe canapea îl impresiona prin ţinuta lui, prin accentul lui polonez şi mai ales prin pipa din gură. „Ei, şi ce dacă fumează cu pipa, foarte frumos!” se gândea examinându-l. Omul, care părea să tot aibă vreo patruzeci de ani, cu figura lui cam puhavă, cu un năsuc mic de tot, subliniat de o mustăcioară cănită, subţire şi arogantă, nu-i trezea deocamdată niciun fel de nedumerire. Nici chiar peruca grosolană, făcută cine ştie în ce orăşel din Siberia, cu părul lins pe tâmple, ce-i dădea o înfăţişare stupidă, nu-l surprinse prea tare: „Se vede că aşa-i place lui, să poarte perucă!” îşi spuse contemplându-l mai departe, fericit. Celălalt pan, care şedea la perete, mai tânăr decât poleacul de pe canapea, avea o privire insolentă şi

sfidătoare şi asculta în tăcere, cu un aer dispreţuitor, discuţiile comesenilor. Singurul lucru care-l uimea la el era statura lui exagerat de înaltă, într-un contrast izbitor cu cea a polonezului de pe canapea. „În picioare, probabil că atinge unsprezece verşoci[88], dacă nu şi mai mult”, îi trecu prin minte. Se gândi apoi că namila aceea era, de bună seamă, prietenul şi omul de încredere al celuilalt, un fel de „gardă personală”, deprins să-i facă în totul pe plac bondocului. Ceea ce i se păru de asemenea foarte natural, ba chiar lăudabil. În sufletul căţeluşului se stinsese orice pâlpâire de gelozie. Nu înţelegea nimic din purtarea Gruşenkăi, nici din tonul enigmatic cu care rostise câteva fraze; nu-şi dădea seama – cu un freamăt de nestăvilită bucurie – decât că Gruşenka era drăguţă cu el şi că-l „iertase”, îngăduindu-i să şadă lângă dânsa. Se topi tot de fericire când o văzu muindu-şi buzele în paharul cu şampanie. Până la urmă însă îl miră tăcerea ce domnea în odaie şi roti jur împrejur o privire cercetătoare, ca şi când ar fi aşteptat ceva: „De ce stăm aşa tăcuţi, de ce nimeni nu spune nimic, domnilor?” părea că întreabă ochii săi zâmbitori.

— Nu vezi? Ne toarnă nişte minciuni, că ne dor fălcile de cât am râs! spuse Kalgarov, ca şi cum i-ar fi ghicit gândul, arătându-i-l pe Maximov.

Mitea se uită ţintă la Kalganov, apoi îşi mută repede privirile asupra moşierului.

— Toarnă la minciuni, zău? rosti el cu un gâlgâit scurt de râs, de parcă ar fi auzit cine ştie ce nostimadă. Ha-ha!

— Da. Închipuieşte-ţi, pretinde că prin o mie opt sute şi douăzeci toţi cavaleriştii noştri s-au însurat cu poloneze; ei, spune dac-ai mai auzit asemenea bazaconie!

— Cu poloneze? repetă Mitea, cuprins de o nemărginită admiraţie.

---

88 Verșoc, *verșoace,* s. n. (Înv.) măsură mică de lungime, egală cu un palmac(*). – Ucr., rus. veršok.

(*) Palmac, *palmace,* s. n. - veche unitate de măsură pentru lungime, egală cu 3,4 cm și echivalând aproximativ cu a opta parte dintr-o palmă.

Kalganov îşi dădea foarte bine seama de relaţiile ce existau între Mitea şi Gruşenka şi bănuia poate şi rolul pe care-l juca polonezul, dar toate astea erau lucruri care nu-l interesau decât prea puţin, dacă nu chiar de loc; în momentul de faţă nu se ocupa decât de Maximov. Întâmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea să poposească împreună la han, unde dăduseră peste cei doi polonezi, pe care-i vedeau pentru prima oară în viaţă. Pe Gruşenka însă Kalganov o cunoştea mai demult, fusese chiar acasă la dânsa cu cineva, dar nu izbutise să-i inspire niciun fel de simpatie atunci. Acum, în schimb, era drăgăstoasă cu el şi, până la venirea lui Mitea, îl alintase tot timpul, deşi Kalganov rămăsese insensibil la dezmierdările ei. Era tânăr de tot, abia dacă împlinise douăzeci de ani, îmbrăcat elegant, alb la faţă cu un chip drăgălaş şi un păr blond, bogat, de toată frumuseţea. Obrazul alb era luminat de o pereche de ochi minunaţi, azurii, cu o privire inteligentă, uneori adâncă, poate prea serioasă în genere pentru vârsta lui, deşi Kalganov vorbea câteodată într-adevăr ca un copil şi avea un aer teribil de candid, lucru de care nu se simţea de loc stingherit, chiar atunci când era conştient de asta. În totul, părea un ins destul de original şi de capricios deşi tandru din fire. În unele clipe i se întipărea pe figură o expresie concentrată, stăruitoare: se uita la tine ca şi când ar fi fost atent la ceea ce spui, dar îţi dădeai seama că în momentul acela se gândea la cu totul altceva, urzind cine ştie ce visuri în sinea sa. Alteori era moale şi indolent sau, dimpotrivă, se frământa tot pentru un fleac de nimic.

— Imaginează-ţi, de patru zile îl car aşa după mine, continuă Kalganov cu un glas leneş, tărăgănat, care la el însă nu trăda nicio afectare. Ţi-aduci aminte cum i-a dat brânci fratele dumitale din trăsură? M-a intrigat grozav atunci şi l-am luat cu mine la ţară, dar minte de îngheaţă apele, în aşa hal că îmi crapă obrazul de ruşinea lui. M-am hotărât deci să-l duc înapoi de unde l-am luat...

— *Pan* cu siguranţă n-a văzut în viaţa lui o *pani*[89]

89 Doamnă (Polonă.)

polonează şi spune nişte lucruri care nu există, observă polonezul cu pipa.

Polonezul cu pipa vorbea destul de bine ruseşte, mult mai bine decât voia să arate, silindu-se parcă într-adins să stâlcească cuvintele pe care le pronunţa cu un accent polonez.

— Şi eu am fost însurat cu o *pani* polonează, chicoti Maximov.

— Da ce, dumneata ai fost ofiţer de cavalerie? Parcă de ei era vorba adineauri. Eşti cumva cavalerist? îl luă numaidecât în primire Kalganov.

— Chiar aşa, ai dreptate, ce-a fost cavalerist? Ha-ha! râse Mitea, care era numai ochi şi urechi şi se uita curios de cum deschidea cineva gura, de parcă s-ar fi aşteptat să audă cine ştie ce lucru mare.

Maximov se întoarse către el.

— Să vedeţi, voiam să spun că *panienki*[90]... sunt tare nostime... şi cum o invită vreun ulan de al nostru şi dansează cu el o mazurcă – hop! – îi sare numaidecât pe genunchi ca o pisicuţă... o pisicuţă albă... sub ochii *pan*-tatălui şi *pani*-mamei, care se uită şi nu zic nimic... o lasă în pace... iar a doua zi ulanul se înfiinţează acasă la dumnealor să-i ofere mâna... da... aşa cum vă spun, să-i ofere mâna! Hi-hi! chicoti din nou Maximov.

— *Pan lajdak*![91], mârâi *pan*-ul cel înalt, punând picior peste picior.

Mitea apucă să vadă o cizmă uriaşă, grosolană, cu talpa de două degete, murdară de noroi. De altfel, amândoi polonezii erau îmbrăcaţi destul de prost, cu nişte haine ponosite.

— *Pani* Agrippina, *pan* văzut la Polonia asta femei ţopârlan, nu *pani* din lume mare, observă poleacul cu pipa.

— *Moiesz na to rachowac*![92] puse punctul pe i lunganul.

— Ei, poftim! Lăsaţi omul să vorbească! Nu mai poate nimeni să spună un cuvânt, fiindcă nu permit dumnealor!

90 Domnișoarele (Polonă).

91 Domnul e un nemernic! (Polonă).

92 Fără îndoială! (Polonă).

Cel puţin aşa ne mai distrăm şi noi! se răsti Gruşenka.

— N-am nimic împotrivă, rosti apăsat cel cu perucă, uitându-se lung la Gruşenka. Apoi tăcu grav şi începu să tragă din pipă.

— Nu, nu, *pan* are dreptate, sări cu gura Kalganov, înfierbântat de parcă ar fi fost vorba de cine ştie ce lucru de seamă. N-a fost niciodată în Polonia. Cum îşi permite atunci să vorbească aşa? Fiindcă, după câte ştiu, dumneata nu te-ai însurat în Polonia...

— Nu, în gubernia Smolensk. Dar nevasta mea era poloneză, o adusese direct de acolo un ulan împreună cu maică-sa, cu o mătuşă şi încă o rubedenie, o cucoană cu un băiat mare, da, a venit cu ea aici şi pe urmă... mi-a cedat-o mie. Era porucic, un tânăr tare cumsecade. La început voise să se însoare el cu dânsa, dar mai pe urmă s-a răzgândit, pentru că fata era şchioapă...

— Şi dumneata te-ai însurat cu o şchioapă? îl întrebă Kalganov.

— Da. Ce-i drept m-au cam tras pe sfoară, niciunul din ei nu mi-a spus nimic despre treaba asta. Am crezut că aşa-i place ei... să ţopăie într-una... Îmi ziceam că probabil e o fire mai zglobie...

— Credeai că sare într-un picior de bucurie ca se mărită cu dumneata? exclamă Kalganov cu o voce cristalină de copil.

— Chiar aşa, de bucurie. Dar mai apoi s-a dovedit că pricina era cu totul alta. După cununie, seara, când ne-am întors de la biserică, mi-a mărturisit adevărul şi mi-a cerut iertare, din inimă; zicea că în copilărie îşi rupsese un picioruş sărind peste o băltoacă, hi-hi!

Kalganov râse cu poftă, ca un copil, răsturnându-se pe spătarul canapelei. Gruşenka îi ţinu isonul, spre încântarea lui Mitea, care era într-al nouălea cer.

— Să ştii că de astă dată a spus adevărul, n-a mai minţit! lămuri tânărul în gura mare, adresându-se lui Mitea. A fost însurat de două ori, vorbeşte acum de prima lui soţie, fiindcă a doua nu ştiţi cea făcut? A şters-o frumuşel de acasă şi e bine sănătoasă până-n ziua de azi!

— Serios? Mitea se întoarse către Maximov, prefăcându-se grozav de mirat.

— Da, a fugit; am trecut prin această încercare, confirmă cu modestie Maximov. A şters-o cu un *musiu*. Unde mai puneţi că avusese grijă mai înainte să treacă pe numele ei un sătuc din averea mea. „Tu eşti om învăţat, zice, o să găseşti oricând o bucată de pâine.” M-a dus cu zăhărelul. Ce credeţi că mi-a spus odată un arhiereu: „Vezi, zice, una din nevestele dumitale a fost beteagă de un picior, iar cealaltă prea iute de picior? Hi-hi!”

Kalganov era din ce în ce mai agitat.

— Să ştiţi că atunci când minte – şi asta se întâmplă mai tot timpul – minte numai ca să ne facă plăcere. Nu-i aşa că nimeni nu-i poate lua în nume de rău treaba asta? Uneori mi-e chiar foarte simpatic. E o lichea, nu zic ba, dar o lichea autentică. Am dreptate? Ce părere aveţi? Alţii sunt lichele din interes, cu scopuri precise, ştiind că se aleg cu anumite profituri, pe când el e o secătură sadea... Ieri, bunăoară, pretindea (tot drumul ne-am certat din pricina asta) că Gogol ar fi scris despre el în *Suflete moarte*. Dacă vă amintiţi, e acolo un moşier Maximov pe care Nozdriov îl maltratează la un moment dat, bătându-l cu vergile; ca urmare, acesta este chemat în judecată „pentru ofensă personală adusă în stare de ebrietate moşierului Maximov”. Ţineţi minte? Ei bine, dumnealui pretinde, nici mai mult, nici mai puţin, că-i vorba de dânsul în carte şi că lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşa! Spuneţi, vă rog, dacă-i posibil aşa ceva! Cicikov a cutreierat ţara cel mai târziu prin o mie opt sute douăzeci şi ceva, aşa încât nici măcar datele nu concordă. Cum era să-l bată atunci cu vergile?! Nu-i aşa că nu se putea?

Era ciudat că tânărul Kalganov se angajase cu atâta ardoare în această discuţie; însufleţirea lui inexplicabilă era totuşi sinceră. Mitea îi cânta în strună, zelos:

— Şi dacă l-or fi bătut? strigă el, râzând.

— Eu n-am zis că m-au bătut cu vergile, dar de păţit tot am păţit ceva, găsi cu cale să pună lucrurile la punct Maximov.

— Adică ce? Ai mâncat, ori n-ai mâncat bătaie?

— *Ktora godzina, panie?*[93] întrebă plictisit poleacul cu pipa pe lunganul de pe scaun.

Acesta ridică din umeri drept răspuns: niciunul dintre ei nu avea ceas.

— N-oţi fi vrând cumva să stăm ca muţii!? Lăsaţi oamenii să vorbească. Dacă voi vă plictisiţi, înseamnă să nu mai scoată nimeni un cuvânt? sări Gruşa cu gura, ca şi când le-ar fi căutat cu tot dinadinsul pricină. Abia acum îşi dădea seama şi Mitea. De astă dată însă poleacul îi răspunse destul de iritat:

— *Pani, ja nic ne mowiem* împotrivă, *nic nie powiedzja!*[94]

— Bine, bine, spune mai departe, îl îndemnă Gruşenka pe Maximov. De ce aţi amuţit cu toţii?

— Păi ce să vă mai spun, astea-s fleacuri! se grăbi să continue Maximov cu o vădită satisfacţie, alintându-se un pic. De altfel, la Gogol istoria asta, în fond, e simbolică şi numele personajelor sunt toate fictive: Nozdriov, de fapt, nu era Nozdriov, ci Nosov, iar Kuvannikov nici măcar nu seamănă, fiindcă se numea în realitate Şevorniov. Cât despre Fenardi, i se spunea într-adevăr aşa, dar nu era italian, ci rus get-beget, îl chema Petrov; pot să vă spun însă că *mamzel* Fenardi era o femeiuşcă tare nurlie, numai în tricou şi cu o fustă scurta de tot cu paiete, şi avea nişte picioruşe teribil de nostime... E adevărat că s-a învârtit, dar nu chiar aşa, ore în şir, ci numai patru minute... de ne-a zăpăcit pe toţi...

— Atunci pentru ce te-au bătut? Ci zi odată, omule!

— Din pricina lui Piron.

— Care Piron? întrebă Mitea.

— Piron, faimosul scriitor francez. Eram cu mai mulţi într-o crâşmă, la iarmaroc. Mă poftiseră să beau cu ei un pahar şi, cum şedeam aşa cu toţii la masă, m-am apucat să le spun epigrame, de pildă... „Tu eşti Boileau? Ce curios te-ai costumat”[95] la care Boileau răspunde că se duce la bal

93 Cât e ceasul, domnule? (Polonă.)

94 Doamnă, nu zic nimic, n-am zis nimic. (Polona).

95 Primul vers al epigramei lui Ivan Krilov (1769-1844) la adresa

mascat, adică la baie; hi-hi! Au crezut că vreau să-mi bat joc de ei. Atunci le-am turnat pe loc încă una, o epigramă foarte caustică, pe care un om cultivat nu se poate să n-o ştie:

Tu eşti Sapbo, iar eu Phaon, ce încântare!
Dar vai, atât de rău îmi pare
Că nu ştii drumul către mare![96]

Dumnealor, însă, s-au supărat şi mai tare şi au început să mă înjure cum le venea la gură, iar eu, ca s-o dreg, mă pune dracu şi le mai povestesc o anecdotă, tot aşa, foarte răspândită printre iubitorii de carte, în legătură cu Piron, care, drept răzbunare fiindcă n-a fost primit în sânul Academiei Franceze, a cerut să i se scrie pe mormânt următorul epitaf:

Ci-gît Piron, qui était rien,
Même académicien.[97]

Atunci au tăbărât pe mine şi m-au luat la palme.

— Dar pentru ce? Nu înţeleg pentru ce?

— Pentru că eram prea cult, păcatele mele. Oamenii găsesc o mie şi unul de motive când e vorba să-şi snopească semenii, încheie Maximov sentenţios.

— Hai, terminaţi odată cu prostiile astea, mi s-a făcut lehamite, credeam c-o să povestiţi lucruri mai nostime! îl întrerupse deodată Gruşenka.

Speriat, Mitea simţi cum îi îngheaţă râsul pe buze. Poleacul cel înalt se ridică de pe scaun şi, cu aerul superior al unui om cuprins de plictiseală în mijlocul unei societăţi cu care n-are nici în clin, nici în mânecă, începu să

---

versiunii ruse a poemului lui Boileau L-art poetique, realizată de D.I.Hvostov.

96 Autorul reproduce epigrama lui Konstantin Batușikov (1787-1855), Madrigalul noii Sappho, adresat poetesei A.P.Bunina.

97 Aici odihnește Piron, care n-a fost nimic/ Nici măcar academician(fr.)

măsoare în lung şi în lat odaia, cu mâinile la spate.

Gruşenka îl privi cu dispreţ:

— Iar l-a apucat!

Mitea începu să se frământe şi mai tare, cu atât mai mult cu cât observase că poleacul de pe canapea se uita la el cu ochi răi.

— *Panie,* izbucni el deodată, hai să bem, *panie!* Vreau să ciocnesc şi cu dumnealui un pahar, să bem, *panowie!*

Puse apoi trei cupe una lângă alta şi le umplu cu şampanie.

— Pentru Polonia, *panowie!* închin paharul pentru Polonia, pentru ţara domniilor-voastre!

— *Bardzo to milo, panie, wypijemy*[98] răspunse grav, dar amabil, polonezul de pe canapea, întinzând mâna spre pahar.

— Şi dumnealui, cum îi zice, hei, stimabile, poftim de ia un pahar! se agită Mitea.

— *Pan* Wrublewski, îi veni în ajutor cel de pe canapea. Lunganul se apropie de masă, cu pas legănat, şi-şi luă paharul, rămânând în picioare.

— Pentru Polonia, *panowie,* urra! strigă Mitea ridicând cupa.

Ciocniră câteşitrei. Mitea apucă sticla şi umplu iarăşi paharele.

— Acum să bem pentru Rusia, *panowie,* să ne înfrăţim!

— Toarnă-ne şi nouă, zise Gruşenka, vreau şi eu să închin pentru Rusia.

— Şi eu, i se alătură Kalganov.

— Da eu de ce să nu beau... pentru ţărişoara mea, pentru măicuţa noastră scumpă! chicoti Maximov.

— Toţi, toţi, să bea cu toţii! strigă Mitea. Trifon Borisîci, mai adu nişte sticle.

Hangiul aduse şi ultimele trei butelii care mai rămăseseră.

Mitea turnă în pahare.

— Pentru Rusia, urra! proclamă el.

Băură toţi, în afară de cei doi polonezi. Gruşenka goli

98 Cu plăcere, domnule, să bem! (Polonă).

cupa până la fund. *Panii,* în schimb, nici nu se atinseră de paharele lor.

— Cum aşa, *panowie?* întrebă Mitea. Ce fel de treabă-i asta?

Pan Wrublewski luă în mână paharul şi, ridicându-l, rosti cu o voce răsunătoare:

— Pentru Rusia, cu hotarele ei dinainte de 1772!

— O *to bardzo pickno!*[99] întări celălalt, şi amândoi îşi deşertară cupele.

— Tare mai sunteţi proşti, *panowie!* îi scăpă fără să vrea lui Mitea.

— *Panie!* Cei doi polonezi se ridicară ţanţoşi şi gata de harţă ca nişte cocoşi, mai ales *pan* Wrublewski.

— *Ale nie moina nie miec slabosci do swoego kraju?*[100] se răţoi el.

— Tăcere! Lăsaţi răfuielile! Să nu vă prind că vă certaţi! strigă autoritară Gruşenka, bătând din picior. Se îmbujorase toată la faţă şi-i scăpărau ochii. Începuse să se simtă paharul de şampanie băut pe nerăsuflate.

Mitea intră în panică:

— Vă cer iertare, *panowie!* Numai eu sunt de vină, n-am să mai fac. Wrublewski, *pan* Wrublewski, zău, n-o să se mai întâmple a doua oară...

— Ci taci odată! Şezi jos, caraghiosule! se răsti cu ciudă Gruşenka, furioasă.

Toată lumea se aşeză; se uitau unii la alţii, fără să scoată un cuvânt.

— Domnilor, recunosc, vina e numai a mea! căută să rupă tăcerea Mitea, care tot nu înţelegea ce se întâmplase cu Gruşenka de avusese asemenea ieşire. Dar de ce-am rămas aşa cu toţii? Ce să facem... ca să mai înviorăm atmosfera, da, să ne mai distrăm un pic?

— Ai dreptate, o să murim de plictiseală, rosti într-o doară Kalganov.

— Să jucăm iarăşi cărţi ca pân-acum, chicoti Maximov.

— Cărţi? Bună idee! îl sprijini Mitea. Dacă numai

99 Minunat! (Polonă.)

100 Ce, n-are voie omul să-și iubească țara? (Polonă.)

panowie...

— *Pozno,* panie! răspunse parcă fără chef polonezul de pe canapea.

— Aşa e! îi ţinu hangul *pan* Wrublewski.

— *Pozno!* Ce-i aia *pozno?* întrebă Gruşenka.

— Târziu, *pani,* e ceas târziu, o lămuri cel de pe canapea.

— Ba e târziu, ba fac tot felul de fasoane, orice ai spune strâmbă din nas! izbucni enervată Gruşenka. Stau ca nişte cobe amândoi şi ar vrea ca toată lumea să se plictisească. Până ai venit tu, Mitea, au stat aşa tot timpul, cu gurile încleştate, în faţa mea, făcând pe grozavii...

— Zeiţa mea! se repezi polonezul cu pipa. *Co mowisz to sie stanie. Widze nelaske, jestem smutny! Jestem gotaw, panie!*[101] se grăbi el să încheie discuţia, adresându-se lui Mitea.

— Începe dumneata, *panie!* spuse acesta, scoţând din buzunar teancul de bani, din care smulse două hârtii ca să le pună pe masă.

— Am de gând să pierd gros, în profitul dumitale, *panie!* Ia cărţile, banca o ţii dumneata!

— S-aducă jupân cărţile, insistă grav poleacul cel mărunţel.

— *To najlepszy sposob,*[102] întări *pan* Wrublewski.

— Jupânul? A, da, înţeleg, foarte bine, să le aducă el, aveţi dreptate, *panowie!* Jupâne, o pereche de cărţi! comandă Mitea.

Jupânul se întoarse numaidecât cu un pachet nou-nouţ de cărţi de joc şi-i dădu totodată de ştire că fetele începuseră să se adune şi că peste puţin se vor înfăţişa şi ovreii cu ţambalele; nu mai aveau de aşteptat decât mezelicurile şi vinaţurile care trebuiau să vină cu troica. Mitea se ridică de la masă şi se duse repede în odaia alăturată să dea dispoziţii. Deocamdată însă nu sosiseră decât trei dintre fete: Maria lipsea. Şi cum nu prea ştia ce dispoziţii să dea şi nici pentru ce se sculase de la masă,

101 Fac tot ce vrei. Văd că te porți așa rău cu mine, de aceea sunt trist! Sunt gata, domnule! (Polonă.)

102 E cel mai bine așa. (Polonă.)

porunci, până una-alta, să se scoată dulciurile din ladă şi să se împartă acadele şi bomboane fetelor. „Şi nişte votcă pentru Andrei! Daţi-i votcă lui Andrei, se grăbi el să adauge, ca să nu mai fie supărat pe mine.” Maximov, care se luase după el, îl atinse binişor pe umăr.

— Dă-mi şi mie cinci ruble, se rugă el în şoaptă, să am ce pune la bătaie, hi-hi!

— Bravo, foarte bine! Uite zece ruble, poftim! Mitea scoase iarăşi din buzunar toţi banii şi, găsind o hârtie de zece ruble, i-o întinse lui Maximov. Dacă pierzi, vino să-ţi mai dau, auzi....

— S-a făcut! şopti fericit Maximov, şi se strecură înapoi în salon.

Mitea se întoarse şi el şi-şi ceru iertare că-i lăsase să aştepte. Polonezii se aşezaseră la masă şi desfăcuseră pachetul de cărţi. Păreau mult mai amabili decât înainte, aproape prietenoşi. Poleacul de pe canapea îşi aprinse pipa din nou şi se pregăti să împartă cărţile cu o impunătoare solemnitate.

— Ocupaţi-vă locurile, *panowie!* îi pofti *pan* Wrublewski.

— Eu nu mai joc, zise Kalganov, şi aşa am pierdut cincizeci de ruble.

— *Pan* a fost *nieszczqsliwy*[103], *pan* poate acum să fie *szczqsliwy,*[104] stărui cel cu pipa.

— Cât e banca? Pui tot atât la bătaie? întrebă Mitea stârnit.

— Ştiu eu, *panie,* poate o sută, poate două, cât dumneata vrei.

— Un milion! râse Mitea.

— *Pan* căpitan poate auzit despre *pan* Podwisocki?

— Care Podwisocki?

— La Varşava merge banco cine vrea. Vine asta Podwisocki, vede *tysiec* (o mie) zloţi şi zice: *„Va banque!”* Bancher *mowi* (spune): „Panie Podwisocki, pui bani jos sau joci *na honor* (pe cuvânt de onoare)?” *„Na honor, panie”, mowi* Podwisocki. *„Tem lepiej, panie.”* (Cu atât mai bine,

103 Ghinionist. (Polonă.).

104 Norocos (Polonă.)

domnule.) Bancher dă cărţi. Asta Podwisocki câştigi mia. „Aştepţi, panie”, zice bancher; trage el sertar şi ia un milion: „Ia *panie, o to* este *twoj rachunek.*[105] Banca avut un milion!” „N-am ştiut”, zice Podwisocki. „Panie Podwisocki, domnia-ta pus *na honor* şi noi jucat *na honor.”* Şi Podwisocki luat atunci milion.

— Prea e gogonată! exclamă Kalganov.

— *Panie* Kalganov, *w szlabetnej kompanji tak mowir nie przystojnie.*[106]

— Cine, un jucător polonez să-ţi dea un milion? Poţi să aştepţi mult şi bine! exclamă Mitea, dar se opri deodată încurcat. Scuză-mă, te rog, *panie,* mi se pare că iar am spus o prostie. Dă, dă, cum să nu dea, se poate? E vorba doar de *honor,* de onoarea poloneză! Vezi că şi eu o rup niţel pe poloneşte? Ha-ha! zece ruble pe fante.

— Şi eu o rublă pe dama de verde, pe *panienka* asta nostimă şi cu picăţele, hi-hi! chicoti Maximov, punând în dreptul lui dama şi făcându-şi cruce pe sub masă ca să nu observe ceilalţi.

Mitea câştigă şi, odată cu el, şi Maximov.

— De două ori miza! strigă Mitea.

— Şi eu încă o rublă, una singură, singură şi mică... şopti Maximov, fericit că era în câştig.

— S-a dus dracului! exclamă Mitea. Şapte, *coupe!*

— *Coupe* avu aceeaşi soartă.

— Opreşte-te! interveni din senin Kalganov.

— Ba nu: *coupe,* încă odată *coupe!* Mitea dubla potul, dar orice carte pe care miza era bătută. Rublele, în schimb, câştigau mereu.

— Iar *coupe!* izbucni exasperat Mitea.

— Ai pierdut două sute, *panie*. Mai pui două sute? întreba jucătorul cu pipa.

— Cum? am şi făcut praf două sute? Poftim încă două! Două sute, *coupe;* şi, luând brusc banii de pe masă, Mitea îi azvârli pe damă, dar în aceeaşi clipă Kalganov acoperi cartea cu mâna.

---

105 Ia, domnule, ăsta-i câștigul dumitale. (Polonă)

106 Nu se vorbește așa într-o societate distinsă! (Polonă.)

— Destul! se auzi vocea lui sonoră. Mitea făcu ochii mari.

— Ce te-a apucat?

— Gata, nu mai vreau! N-o să mai jucaţi!

— De ce?

— Uite-aşa! Scuipă şi pleacă. Nu te mai las să joci! Mitea se uită la el nedumerit.

— Lasă, Mitea, poate că are dreptate... şi aşa ai pierdut o grămadă de bani, rosti pe un ton ciudat Gruşenka.

Cei doi polonezi se ridicară cu nişte mutre teribil de ofensate.

— *Zartujesz, panie?*[107]Jak moina to robie, panie?! se burzului pan Wrublewski.

— Ce înseamnă asta? De ce ţipaţi aşa? îi luă la rost Gruşenka. Parc-aţi fi nişte cocoşi!

Mitea se uita la ei rând pe rând, surprins mai ales de expresia pe care o avea în momentul acela chipul Gruşenkăi, şi deodată îi fulgeră prin minte o idee cu totul neprevăzută, o idee într-adevăr bizară!

— *Pani* Agrippina! încercă să protesteze cu obrajii dogoriţi de mânie, mărunţelul, dar în aceeaşi clipă Mitea se duse la el şi-l bătu pe umăr.

— Stimabile, aş vrea să-ţi spun două cuvinte, dacă nu ţi-e cu supărare...

— Co chcesz, panie?[108]

— Să trecem dincolo, în odaia alăturată. Numai două cuvinte să-ţi spun, două cuvintele dulci, care-o să-ţi facă plăcere, îţi garantez...

Mărunţelul îl privi mirat şi în acelaşi timp cu o licărire de teamă. Totuşi acceptă, cu condiţia să vină şi *pan* Wrublewski cu ei.

— Garda personală? Mă rog, să poftească, cred c-o s-avem nevoie şi de dânsul. E chiar necesar! întări Mitea în gura mare. Înainte marş, *panowie!*

---

107 Glumești, domnule(Polonă.)

Jak moina to robie, panie?! Cum îți permiți așa ceva, domnule?! (Polonă.)

108 Ce dorești, domnule? (Polonă.)

— Unde vă duceţi? se nelinişti Gruşenka.

— Ne întoarcem într-o clipă, răspunse Mitea.

Un curaj extraordinar, o energie neaşteptată îi luminau chipul, era cu totul alt om acum decât cel care intrase pe uşă cu un ceas mai înainte. Îi conduse pe cei doi jucători în camera din dreapta, nu în cea mare, unde începuse să se adune corul fetelor şi se făceau pregătiri pentru oaspeţi, ci în iatacul ticsit cu fel de fel de cufere şi lăzi de zestre, unde se aflau două paturi cât toate zilele, purtând fiecare o clădărie de perne de cit. Într-un colţ, pe o mescioară de brad ardea o lumânare. *Pan*-ul cel mărunţel şi Mitea se aşezară faţă în faţă la masă, iar uriaşul *pan* Wrublewski rămase în picioare, lângă el, cu mâinile la spate. Cei doi polonezi îl priveau încruntaţi, dar în acelaşi timp extrem de curioşi.

— Cu ce pot fi de folos domniei-tale? îngăimă cel cu pipa.

— Uite ce este, *panie,* scurt şi cuprinzător: poftim banii (scoase din buzunar teancul de bancnote), ţi-ajung trei mii? Ia-i şi cară-te unde vrei!

Pan se uita ţintă la el, căscând ochii mari, ca şi cum ar fi căutat să-i citească gândurile.

— *Trzy tysiecy, panie?*[109] şi schimbă o privire cu Wrublewski.

— Trei mii, *panowie!* Ascultă, *panie*, văd că eşti un om cu capul pe umeri, ia astea trei mii şi cară-te de-aici! Du-te unde şi-a înţărcat dracu copii, cu Wrublewski cu tot, auzi? Întinde-o imediat, chiar în clipa asta, odată pentru totdeauna, mă-nţelegi? Să ieşi frumuşel pe uşa asta, ca să nu te mai întorci niciodată. Ce ai dincolo: palton, şubă? Stai, că ţi-l aduc eu. Pun să-nhame îndată caii la trăsură şi *dowidzenia, panie!*[110] Ei, ce zici?

Mitea aştepta răspunsul, sigur de sine. Nu se îndoia câtuşi de puţin de succesul negocierilor. Figura polonezului căpătă dintr-o dată o expresie cât se poate de hotărâtă.

— Şi banii, *panie*?

---

109 Trei mii, domnule? (Polonă.)

110 La revedere, domnule! (Polonă.)

— Uite cum facem cu banii: îţi dau deocamdată cinci sute de ruble arvună, să plăteşti surugiul, iar restul de două mii cinci sute, mâine, în oraş. Îţi jur pe onoarea mea că-i scot din pământ, din iarbă verde! tună Mitea.

Polonezii schimbară din nou o privire. „Ofiţerul” se întunecă la faţă.

— Şapte, îţi dau şapte sute, nu cinci, acum, în mână! Mitea sporise arvuna simţind că se strică târgul. Ce zici, *panie*? N-ai încredere în mine? În orice caz nu pot să-ţi dau toţi banii odată. Dacă ţi-i dau acum pe toţi, parcă văd că mâine te întorci iarăşi la ea... De altfel, nici n-am la mine suma asta, am lăsat banii acasă, în oraş, bâigui Mitea, simţind că se pierde cu firea şi temându-se de un eşec. Zău, îi am acasă, ascunşi undeva...

În momentul acela un sentiment de demnitate ofensată se întipări pe obrazul celui mărunţel.

— Altceva nu mai vreţi? întrebă el sarcastic. Pe *Apje!* şi scuipă pe jos. *Pan* Wrublewski făcu la fel.

— Scuipi pentru că te bizui să storci mai mult de la Gruşenka! strigă Mitea deznădăjduit, dându-şi seama că nu mai era nimic de făcut. Sunteţi nişte claponi amândoi!

— *Jestem do zywego dotkniety!*[111] şi, roşu ca racul de indignare, *pan*-ul cel scund se ridică de pe scaun şi părăsi odaia, ca ţi cum i-ar fi fost peste putinţă să mai asculte un singur cuvânt.

Legănându-se pe picioarele-i de cocostârc, Wrublewski se grăbi să-l urmeze. Mitea, umilit şi încurcat, încheia procesiunea. Se temea de Gruşenka şi în acelaşi timp era convins că polonezul o să-l dea de gol. Aşa cum se şi întâmplă de altminteri: intrând în salon, acesta se opri cu un aer teatral în faţa Gruşenkăi.

— *Pani Agrippina, jestem do zywego dotkniety!* izbucni el, dar Gruşenka, pierzându-şi răbdarea, de parcă ar fi împuns-o în carne vie, îi tăie apa de la moară.

— Ruseşte, vorbeşte ruseşte, să nu mai aud niciun cuvânt polonez! Altădată parcă ştiai destul de bine ruseşte, n-o să mă faci să cred c-ai uitat tot în aceşti cinci ani! îi

111 Mă simt jignit până în adâncul sufletului! (Polonă.)

venise tot sângele în obraji de mânie.

— *Pani* Agrippina...

— Mă cheamă Agrafena sau Gruşenka, cum pofteşti, vorbeşte ruseşte dacă vrei să te ascult!

Polonezul pufni cu un aer trufaş şi rosti precipitat şi plin de emfază, stâlcind cuvintele:

— *Pani* Agrafena, eu venit să uiţi ce a fost mai înainte, să ierţi la domnia-ta, să uiţi tot, până azi...

— Cum adică, să mă ierţi? Vrei să zici c-ai venit să mă ierţi? Tu pe mine? îl întrerupse Gruşenka, ridicându-se în picioare.

— *Tak Jest, pani,*[112] eu nu eşti laş, eu eşti generos. Dar eu fost-am *zdziwjony*[113] când am văzut asta amant la domnia-ta. Pan Mitea, în odaie acolo, oferit mie trei mii să plec. Eu l-am scuipat în obraz.

— Cum? Ţi-a oferit bani pentru mine? strigă isteric Gruşenka. Este adevărat, Mitea? Cum ai îndrăznit?! Ce, eu sunt de vânzare?

— *Panie, panie!* urlă Mitea, e o femeie cinstită, o sfântă. Jur că n-am fost niciodată amantul ei! Minţi...

— Cum îndrăzneşti să mă aperi faţă de el? îşi ieşi din sărite Gruşenka. Am rămas cinstită nu din virtute şi nici pentru că m-aş fi temut de Kuzma, ci ca să pot sta mândră înaintea ăstuia de aici şi să am dreptul să-i azvârl în obraz că nu-i decât un ticălos! Şi zici că n-a vrut să primească bani de la tine?

— Ba bine că nu, cum să nu vrea?! exclamă Mitea. Numai că avea pretenţia să-i număr în palmă trei mii dintr-o dată, şi eu i-am oferit şapte sute arvună.

— Aşa, da, înţeleg; a auzit că am bani, de aceea a venit întins să se însoare cu mine!

— *Pani* Agrippina! zbieră polonezul, eu cavaler eşti, nobil eşti, nu *lajdak*! Eu venit să iei de nevastă la domnia-ta, şi aici găsit alta *pani*, nu asta care cunoscut, *o pani uparta i bez wstydu!*[114]

---

112 Așa e, doamnă. (Polonă.)

113 Mirat. (Polonă.)

114 O doamnă îndărătnică și nerușinată. (Polona.)

— Cară-te de unde ai venit! Acuşi pun să te arunce afară şi ai să vezi cum ai să zbori cât ai zice peşte! strigă Gruşenka, furioasă la culme. Proasta, proasta de mine, pentru cine m-am canonit cinci ani de zile?! Dar nu, nu pentru el m-am canonit, în mine nu mocnea decât ura! Ce, ăsta e omul pe care l-am iubit? Aşa arăta atunci? Parcă n-ar fi el, ci taică-său! Unde ţi-ai comandat peruca asta? Cel pe care-l ştiu eu era ca un şoim, iar ăsta de aici e un răţoi. Celălalt râdea şi-mi cânta la ureche... Şi eu care cinci ani încheiaţi m-am istovit plângând ca o smintită, păcătoasa şi netrebnica de mine!

Gruşenka se prăbuşi în fotoliu şi-şi ascunse faţa în palme. În momentul acela, în odaia de alături, corul fetelor, care se adunaseră în fine, prinse a cânta un cântec sprinţar de joc.

— Sodoma! răcni *pan* Wrublewski. Jupâne, dă afară muierile astea!

Jupânul, care de mult pândea curios la uşă, bănuind după ţipetele ce se auzeau înăuntru că muşteriii se luaseră la ceartă, apăru ca la comandă.

— Gura! Ce urli aşa? se răsti el la Wrublewski cu o lipsă de respect cu totul bizară.

— Mitocanule! răcni polonezul.

— Mitocan? Dar tu ce eşti, cartoforule? Ţi-am dat adineauri un pachet nou-nouţ, şi cum ţi l-am dat, l-ai şi dosit! Ai jucat cu cărţi măsluite! Ştii c-aş putea să te trimit în Siberia pentru că umbli cu cărţi măsluite? E ca şi când ai umbla cu bani calpi...[115] Şi, apropiindu-se de canapea, Trifon Borisîci vârî degetele între pernele şi spătarul mobilei şi scoase la iveală un pachet intact de cărţi.

— Uite pachetul meu, nici măcar nu l-aţi desfăcut! Şi-l ridică în sus, să privească toată lumea. Am văzut de dincolo cum l-ai ascuns şi l-ai schimbat cu altul. Şi zici că eşti *pan?* Coţcarule!

— Şi eu l-am prins de două ori trişând pe celălalt, interveni şi Kalganov.

— Vai, ce ruşine! Vai, ce ruşine! se lamenta Gruşenka,

115 Calp – fals, falsificat.

dând din mâini, cu obrajii în flăcări. Doamne, în ce hal a ajuns omul ăsta!

— Şi mie mi-a făcut impresia că trişează! exclamă Mitea. Încolţit, *pan* Wrublewski se întoarse furios către Gruşenka şi-i strigă, ameninţând-o cu pumnul:

— Târfă!

Nu apucă însă bine să închidă gura, că Mitea se şi repezi la el, îl luă în braţe, şi, cât ai bate din palme, îl scoase pe sus din salon şi-l duse în odaia de alături, unde puţin mai înainte discutaseră câteşitrei.

— L-am pus jos pe podele! îi încunoştinţă el o clipă mai apoi, când se întoarse în salon, gâfâind surescitat. Face spume la gură, canalia, dar nu mai vine el îndărăt!... Mitea închise unul din canaturile uşii şi, ţinându-l deschis pe celălalt, îl zori pe cel mărunţel: Stimabile, nu pofteşti? Hai!

— Dmitri Feodorovici, stărui Trifon Borisîci, spune-le, conaşule, să-ţi dea înapoi banii pe care i-ai pierdut! Te-au pungăşit, conaşule!

— Şi eu am pierdut cincizeci de ruble, dar mă las păgubaş, declară Kalganov.

— Atunci şi eu mă lipsesc de cele două sute ale mele, nu-mi trebuie! îi ţinu isonul Mitea. Pentru nimic în lume nu le-aş mai primi, lasă, atâta consolare să aibă şi ei!

— Bravo, Mitea, bravo! strigă Gruşenka cu o clocotire de ură înverşunată în glas.

Roşu de ciudă, dar fără să-şi piardă aerul marţial, mărunţelul se îndreptă spre uşă, se opri totuşi în prag şi se adresă Gruşenkăi:

— Pani, jezeli ckcesz isc ze mtîtţ, proszq, jezeli nie bywaj zdrowa![116]

Trecu apoi ţanţoş pragul, pufnind pe nas indignat, rănit în amorul său propriu. Plin de ambiţie, cu toată ruşinea pe care o păţise, nu pierduse încă speranţa că *pani* va fi totuşi gata să-l urmeze, atât de mare era consideraţia pe care o avea pentru propria lui persoană. Mitea trânti uşa după el.

— Întoarce cheia, zise Kalganov. Dar în aceeaşi clipă se

116 Doamnă, dacă vrei să mergi cu mine, vino, dacă nu, rămâi cu bine! (Polonă.)

auzi răsucindu-se cheia în broască. Cei doi polonezi avuseseră singuri grijă să se încuie pe dinăuntru.

— Foarte bine! strigă Gruşenka înverşunată şi neîndurătoare. Nici nu se putea mai bine! Călătorie sprâncenată!

Capitolul VIII

COŞMARUL

Atunci se încinse un chiolhan în toată puterea cuvântului, aproape o orgie. Gruşenka ceru vin, în gura mare: „Vreau să beau, am chef să mă îmbăt la fel ca data trecută. Îţi aduci aminte, Mitea, ca atunci când ne-am cunoscut! Când ne-am văzut pentru prima oară!” Mitea era în delir, presimţea „fericirea”. Gruşenka însă îl alunga într-una de lângă ea: „Du-te, veseleşte-te, spune-le să danseze, vreau să petreacă toată lumea, să joace şi masa şi casa, ca atunci, exact ca atunci!” exclamă ea în tot momentul. Era stăpânită de un neastâmpăr cumplit. Mitea se repezi să dea ordine. Între timp, în odaia de alături corul de fete se înjghebase. Camera în care stătuseră până atunci nu era destul de încăpătoare, fiind împărţită în două printr-o perdea de cit, îndărătul căreia se afla un pat imens, cu o pilotă groasă şi un munte întreg de perne, tot de cit. În toate cele patru odăi „curate” ale casei era câte un pat. Gruşenka se aşează chiar în uşă, în jilţul pe care i-l adusese Mitea, la fel ca „atunci”, când chefuiseră pentru prima oară împreună, ca să poată privi corul şi dansurile. Veniseră aceleaşi fete ca în seara aceea; sosi apoi şi taraful de ovrei cu ţambaluri, şi în sfârşit trase în faţa hanului şi mult aşteptata căruţă cu vinaţuri şi mezelicuri. Mitea umbla încolo şi încoace agitat. Mereu alte chipuri necunoscute apăreau în încăpere, bărbaţi şi femei, veniţi să caşte gura; erau ţăranii din sat care, deşi la sosirea lui Mitea dormeau duşi, se treziseră, presimţind că vor fi cinstiţi ca şi rândul trecut, adică în urmă cu o lună. Mitea îi întâmpina pe toţi cu bună seara, îmbrăţişându-se cu cei pe care-i cunoştea mai bine; îşi amintea de fiecare în parte

după figură, destupa sticle după sticle şi turna de băut oricui se întâmpla să-i iasă în cale. Şampania, de altfel, era numai pe gustul fetelor, pe când mujicii mai degrabă erau amatori de rom şi coniac şi mai cu seamă de punci fierbinte. Mitea porunci să se aducă ceşti cu ciocolată pentru toate fetele şi ceru să i se ţină la dispoziţie toată noaptea trei samovare cu apă clocotită pentru ceai şi punci, oricine o veni şi o avea chef să bea, să fie servit. Într-un cuvânt, domnea cea mai zănatică harababură, dar Mitea se simţea în elementul lui, şi, cu cât petrecerea, înteţindu-se, devenea mai haotica, părea că-i sporeşte pofta de viaţă. Dacă în momentul acela vreunul dintre mujici i-ar fi cerut bani, ar fi fost în stare să scoată pe loc din buzunar teancul de bancnote şi să le împartă în dreapta şi-n stânga, fără nicio socoteală. De aceea şi Trifon Borisîci îi tot dădea mereu târcoale: se lipsise şi de somn şi de tot şi nu băuse decât foarte puţin (un singur păhărel de punci), ca să poată fi cu ochii în patru şi să apere – aşa cum înţelegea el – interesele lui Mitea. De câte ori simţea vreo primejdie, îl ţinea din scurt cu un aer duios şi slugarnic, stăruind să nu mai cinstească, aşa cum făcuse „atunci”, cu vin de Rin şi ţigări „pe mujici şi mai ales, Doamne fereşte, să nu le dea bani”; nu mai putea de necaz văzând că fetele beau lichior şi se îndopau cu bomboane: „Dă-le încolo de păduchioase, Mitri Feodorovici, spunea el, dacă le trag acum un picior şi le poruncesc să-mi mulţumească fiindcă le-am omenit, ai să vezi c-or să-mi mulţumească, aşa-s ele!” Mitea îşi aminti din nou de Andrei şi porunci să i se trimită nişte punci. „Nu l-am răsplătit cum trebuie, bietul om!” repeta el mereu în surdină, înduioşat. Kalganov mai întâi nu voi cu niciun chip să bea şi strâmbă din nas auzind corul de fete, dar, după ce dădu pe gât două pahare de şampanie, se simţi deodată grozav de bine dispus; umbla de colo până colo prin camere, declarându-se nespus de încântat de toţi şi de toate – şi de cântece şi de lăutari. Maximov plutea fericit în aburii beţiei şi se ţinea scai după el. Gruşenka începuse şi ea să se cherchelească şi i-l tot arăta lui Mitea pe

Kalganov: „Ce băiat drăguţ, mânca-l-ar mama!” Încântat, Mitea se repezea să-l sărute şi pe el şi pe Maximov. O, presimţea atâtea şi atâtea! Şi totuşi, Gruşenka nu-i spusese încă nimic, dimpotrivă, părea că anume tărăgănează lucrurile, mulţumindu-se doar să-i arunce din când în când o privire înfocată şi în acelaşi timp plină de dulceaţă. În sfârşit, îl apucă de mână şi-l trase către ea cu putere. Şedea în pragul uşii, în jilţ.

— Ţii minte cum ai intrat adineauri aici? Doamne, cum arătai!... De-ai şti prin ce spaimă am trecut! Serios, ai vrut să mă cedezi lui? Spune! Ai vrut într-adevăr?

— Nu voiam să-ţi distrug fericirea! murmură Mitea în culmea fericirii.

Gruşenka însă nici nu avea nevoie de vreun răspuns.

— Bine, du-te... distrează-te! Lasă, nu plânge, că te chem iar mai încolo...

Mitea plecă plutind în nori, iar ea rămânea mai departe să asculte muzica şi să privească dansurile, fără să-l piardă totuşi o clipă din ochi, ca după un sfert de oră să-l cheme iarăşi lângă dânsa şi el să se apropie docil.

— Stai aici lângă mine şi povesteşte-mi cum ai prins de veste c-am plecat, cine ţi-a spus mai întâi?

Şi Mitea se apucă să-i povestească dezlânat, alandala, dar cu însufleţire; când şi când însă – curios – se întuneca brusc la faţă şi se întrerupea din vorbă.

— De ce te încrunţi? îl întrebă ea.

— Nu-i nimic... am lăsat pe cineva bolnav. De aş şti că s-a făcut bine, măcar de aş şti c-o să-i treacă, zău c-aş da şi zece ani din viaţă!

— Lasă-l în plata Domnului dacă-i bolnav. Şi aşa, va să zică, voiai cu tot dinadinsul să-ţi zbori creierii mâine? Of, Doamne, ce nătărău! Pentru ce, zi, pentru ce? Îmi plac oamenii zănatici ca tine, bâiguia ea cu limba împleticită. Aşadar, eşti în stare să faci orice pentru mine? Da? Şi, zi, voiai să-ţi zbori creierii din pricina mea, prostuţule? Stai, aşteaptă, poate că mâine am să-ţi spun ceva, un cuvinţel... nu azi, mâine. Ce, tu ai vrut chiar azi? Nu, azi nu vreau eu... Hai, du-te, să văd eu că te distrezi!

La un moment dat îl chemă intrigată şi neliniştită.

— De ce eşti trist? Văd că eşti trist... Nu, nu văd eu bine! stărui ea, uitându-i-se pătrunzător în ochi. Deşi eşti tot timpul de gât cu ţăranii şi nu se aude decât gura ta, îmi dau seama că ai totuşi ceva. Vreau să fii vesel, auzi, aşa cum sunt eu, să te distrezi... E cineva aici care mi-e drag, ghici, cine?... Ia te uită, a adormit puiul mamei, s-a îmbătat mititelul!

Vorbea despre Kalganov care într-adevăr se ameţise şi, cum şedea pe canapea, aţipise o clipă. Nu i se închiseseră ochii numai din pricina vinului, ci mai ales fiindcă se simţise deodată trist, i se făcuse „urât", cum spunea el. Cântecele fetelor care, cu cât petrecerea se înteţea, erau tot mai deşucheate şi mai fără frâu, îi stricaseră tot cheful. Ca şi jocurile, de altfel: două fete făceau la un moment dat pe urşii, iar Stepanida – o zvârlugă de fată, înarmată cu un băţ – era ursarul care-i dădea ghes lui „moş Martin" să joace tontoroiul. „Mişcă picioarele, Mario, striga ea, că te altoiesc!" În cele din urmă, urşii se rostogoliră pe jos în nişte poziţii pur şi simplu indecente, în hohotele de râs ale mujicilor şi suratelor, care se strânseseră cu droaia. „Ei şi, de ce să nu petreacă şi ei? spunea mereu, sentenţios, Gruşa, care era într-o stare de beatitudine. De câte zile fericite crezi că au parte bieţii oameni într-un an?" Kalganov însă privea cu un aer dezgustat, de parcă s-ar fi murdărit. „Obiceiurile astea din popor sunt atât de triviale, nişte zbănţuieli de fiare când stau la pândă în nopţile de primăvară", declarase el, renunţând să mai privească. Fusese scandalizat mai ales de un cântec cu un refren sprinţar. Era vorba acolo de un boier care, petrecând pe lângă un grup de fete, le iscodeşte:

Mândruliţe, le-ntreba,
Drag vis vouă, drag ori ba?
Mândrele însă chibzuiesc între ele că n-are rost să-l iubească;
Că boierul crunt ne-o bate,
Drag să ne fie, surate!
Trece şi un ţigan şi le întreabă:

Ţiganul zâmbre făcea…
Drag vis vouă, drag ori ba?
Dar nici ţiganul nu poate fi iubit:
Ba ţiganu-i cu ciorditul,
Noi rămânem cu bocitul.
Mulţi trec aşa şi le îmbie, chiar şi un soldat:
Ostaşul mi le-ntreba,
Drag vă sunt eu, drag ori ba?
Dar şi el este întâmpinat cu dispreţ:
Cu raniţa nu mă-mpac,
Că-n raniţă eu…

Aici urma un vers destul de scabros, cântat pe şleau, pe care publicul îl primi cu o vie satisfacţie. Pomelnicul se încheia cu un negustor:

Precupeţul le-ntreba,
Drag vis, zice, drag ori ba!
Şi fetele răspund într-un glas da, pentru că:
El cu muşteriii-n piaţă
Eu acasă, cocoţneaţă.

Kalganov îşi ieşise din sărite:

— Mereu acelaşi cântec! izbucnise el furios. Cine dracu le-o fi născocind?! Nu mai lipsea decât să vină un şef de gară sau un evreu să le întrebe pe fete: cu siguranţă că i-ar fi făcut marţ pe ceilalţi!

Înfuriat, declarase apoi că se plictiseşte şi se aşezase pe canapea, unde aţipise îndată. Era mai palid ca de obicei la faţă şi căpşorul lui drăgălaş stătea răsturnat pe spătarul canapelei.

— Uite ce drăguţ e!… îl admiră Gruşenka, care se apropiase de el însoţită de Mitea. I-am mângâiat adineauri căpşorul, are un păr ca inul, şi des… Şi aplecându-se asupra lui cu duioşie, îl sărută pe frunte.

Kalganov deschisă ochii, o privi şi, ridicându-se de pe canapea, întrebă îngrijorat de Maximov.

— Ia uite de cine-i arde lui! râse Gruşenka. Mai stai o clipa şi cu mine. Mitea, du-te de-l caută pe Maximov.

Moşierul nu le mai slăbea de loc pe fete; când şi când doar se repezea să mai dea de duşcă un păhăruţ de lichior,

ba mai băuse între timp şi două ceşti cu şocolată. Era roşu ca focul în obraz, nasul i se făcuse stacojiu, îi lăcrămau ochişorii şi avea ceva lasciv în privire. Maximov veni într-un suflet să le spună c-ar vrea să danseze *sabotiera* „da-că-i cântă cineva melodia”.

— M-au învăţat de mic toate dansurile la modă...

— Bine, bine, du-te cu el, Mitea. Am să mă uit de aici.

— Nu, nu, vreau şi eu să-l văd cum dansează, sări în sus Kalganov, respingând cu toată candoarea invitaţia Gruşenkăi de a rămâne o clipă cu ea.

Toată lumea se strânse ca la urs. Maximov începu să joace, dar în afară de Mitea nimeni nu făcu haz de ţopăielile lui. Tot dansul consta din nişte sărituri cu picioarele răsucite în afară, în aşa fel ca dansatorul să se lovească cu palmele peste tălpi. Kalganov nu se arătă de loc încântat; Mitea, în schimb, se repezi să-l sărute pe Maximov.

— Bravo, îţi mulţumesc! Ai obosit, spune ce pofteşti: o bomboană, sau mai bine o ţigară?

— O ţigară.

— Nu vrei să bei ceva?

— Un păhăruţ cu lichior... N-ai cumva nişte bomboane de şocolată?

— Uite colo, pe masă, o grămadă, ia ce-ţi pofteşte inima, drăguţule!

— Nu, aş vrea nişte şocolată cu vanilie... aşa ca pentru moşnegi... Hi-hi!

— Ce să-ţi fac, nenişorule, specialitatea asta ne lipseşte....

Bătrânul îi şopti la ureche:

— Ascultă, drăcuşorul ăla de fată, ştii care, Mariuşka, hi-hi, cum aş face s-o cunosc mai de aproape, dacă ai bunătatea să...

— Ia te uită după ce-i umblă ochii! Mai pune-ţi pofta-n cui, nenişorule!

— Da ce, fac vreun rău cumva cu asta? se întrista Maximov.

— Bine, bine. Aici, bădie, toată lumea a venit numai să

cânte şi să joace, dar dracu ştie! Aşteaptă... Până una-alta, mănâncă, bea şi distrează-te! Ai nevoie de bani?

— Mai încolo poate, zâmbi Maximov.

— Bine, bine...

Mitea îşi simţea fruntea cuprinsă ca de flăcări. Ieşi în tindă şi de-acolo în cerdacul ce înconjura hanul. Aerul proaspăt îl mai învioră puţin. Stătu aşa un timp, singur, pe întuneric, într-un colţ, cu capul în palme. Gândurile-i răzleţe se adunară brusc laolaltă şi toate senzaţiile se contopiră, învăluindu-l într-o lumină orbitoare. Cumplită, cutremurătoare lumină! „Dacă-i vorba să-mi trag un glonte în cap, acum cred c-ar fi momentul! îi fulgeră prin minte. Să iau cu mine pistolul şi să isprăvesc odată pentru totdeauna cu toate, în cotlonul ăsta întunecos.” Stătu în cumpănă o clipă. Venind în goana cailor aici, ştia că lăsase în urmă ruşinea, furtul săvârşit şi sângele, sângele pe care-l vărsase... I-ar fi fost mult mai lesne atunci, o, mult, mult mai lesne! Fiindcă atunci i se părea că totul se sfârşise: n-o mai avea pe Gruşenka, o cedase altuia, era definitiv pierdută pentru el, dispăruse... O, atunci pasul acesta i se părea mai uşor de făcut, sau, în orice caz, necesar, inevitabil, căci ce-ar mai fi avut de aşteptat pe lumea asta? Pe când acum!... Nu s-au schimbat, oare, lucrurile? Acum cel puţin s-a spulberat o fantomă, o gogoriţă înfricoşătoare. Iubitul ei „de odinioară”, bărbatul fatal din viaţa ei, cu drepturi incontestabile, pierise fără urmă. Fantoma ce plutea ca o cumplită ameninţare se transformase ca prin farmec într-o stârpitură ridicolă, pe care o dusese pe sus în iatac şi o încuiase cu cheia. Şi astfel, fantoma n-avea să mai apară niciodată. Gruşenka se simţea ruşinată acum, i se citea în ochi dragostea pe care i-o purta. Să tot trăieşti de aici înainte, da, să trăieşti şi... dar nu poate, nu, nu se poate, ce blestem! „Doamne, învie-l pe cel ce s-a prăvălit la picioarele gardului! Înlătură de la mine paharul ăsta! Tu ai făcut atâtea minuni, Doamne, atâtea minuni, tot pentru nişte păcătoşi ca şi mine! Dar poate că totuşi bătrânul trăieşte... O, dac-ar fi aşa, aş şti eu să-mi spăl cinstea pătată, am să dau numaidecât înapoi

banii pe care i-am furat, de-ar fi să-i scot din piatră seacă... Să nu mai rămână nici urmă de ruşine decât în inima mea! Dar nu, nu, astea nu sunt decât visurile unui suflet laş! O, ce blestem!”

Şi totuşi, o rază de speranţă licărea în beznă. Mitea se smulse din loc şi se repezi înapoi, în salon, grăbit să se ducă la ea, la regina lui! Fiindcă a lui era, a lui pentru vecie! „Un ceas, o clipă de dragoste în braţele ei nu merită, oare, să fie plătită cu viaţa, chiar de-ar fi să-ndur toate chinurile ruşinii?” era întrebarea absurdă ce stăruia în cugetul său. „Ea, şi numai ea, s-o văd, s-o ascult, să-i aud glasul, să nu mă mai gândesc la nimic, să uit totul, totul, măcar în noaptea asta, măcar un ceas, o singură clipă!” În uşă se întâlni nas în nas cu Trifon Borisîci, care tocmai se pregătea să iasă în cerdac, îi făcu impresia că era în toane rele şi parcă puţin îngrijorat şi că îl căuta:

— Pe mine mă căutai, Borisîci?

— Nu, nu pe dumneata, se zăpăci jupânul. De ce să te caut? Da unde ai fost?

— De ce umbli aşa încruntat? Eşti supărat pe mine? încă puţin şi o să te poţi duce şi dumneata la culcare... Cât e ceasul?

— O fi trei, dacă nu chiar patru.

— Bine, bine, isprăvim îndată.

— Vai de mine, nu face nimic. Puteţi sta cât poftiţi...

„Ce-o fi având?” se gândi în treacăt Mitea, intrând în odaia în care dansau fetele. Gruşenka însă dispăruse de acolo. N-o găsi nici în salonul albastru, unde Kalganov, singur, moţăia pe canapea. Mitea aruncă o privire după perdea: era acolo. Şedea pe un cufăr, în colţ, cu capul în palme, aplecată peste pat, şi plângea sfâşietor, silindu-se din răsputeri sa-şi înăbuşe suspinele, ca să nu prindă nimeni de veste. Văzându-l, îi făcu semn să se apropie. Mitea se strecură repede în dosul draperiei. Gruşenka îl apucă de braţ.

— Mitea, Mitea, dac-ai şti cum l-am iubit! începu ea în şoaptă. Doamne, cât l-am iubit în ăştia cinci ani! Oare pe el îl iubeam sau ura ce clocotea în mine? Nu, nu, pe el? Of,

Doamne, pe el! Aş minţi dac-aş spune că nu-i aşa! Mitea, aveam numai şaptesprezece ani, şi el era atât de drăguţ cu mine, mă răsfăţa, era vesel tot timpul, cânta... Sau poate aşa mi s-a părut mie. Ce eram decât o biată fetişcană fără minte?... Şi ce schimbat e acum, parc-ar fi alt om! Nici la faţă parcă nu mai seamănă cu el. Aproape că nu l-am recunoscut. Pe drum, venind cu Timofei încoace, mă tot gândeam: „Cum o să dau ochi cu el, ce-o să-i spun, cum o să ne putem uita unul la altul?...” Stăteam cu inima pierită... Şi el parca mi-ar fi turnat o găleată cu lături în cap! Mi-a vorbit: chiar ca un dascăl, aşa uscat, cu vorbe meşteşugite, era atât de serios, încât m-am fâstâcit. N-am fost în stare să spun un singur cuvânt. La început am crezut că-i e ruşine de lunganul acela. Şi mă frământam, uitându-mă la ei, de ce, oare, nu pot să-i spun nimic... Ştii, cred că nevastă-sa l-a stricat, femeia aceea pentru care m-a părăsit pe mine... Ea l-a făcut să se schimbe aşa. Mitea, ce ruşine! Vai, ce ruşine mi-e, ce ruşine, Mitea! Îmi vine să intru-n pământ când mă gândesc la viaţa mea! Fir-ar ei afurisiţi aceşti cinci ani din viaţă, că nu ştiu cum să-i mai blestem!

Şi se porni iarăşi pe plâns; nu se desprinse totuşi de Mitea, agăţându-se mai vârtos de braţul lui.

— Mitea, dragule, stai, nu pleca, vreau să-ţi spun ceva, numai o vorbă, şopti ea deodată, ridicându-şi faţa spre el. Asculta, poţi tu să-mi spui pe cine iubesc din toată lumea asta, care-i aici? Fiindcă am drag pe cineva. Ştii cine? Zi! Un zâmbet îi lumină obrazul puhav de lacrimi şi ochii îi luceau în întuneric. Adineauri a intrat aici un şoim şi am simţit cum îmi zvâcneşte inima în piept. „Proasto, uite pe cine iubeşti!” mi-a şoptit ea. Când ai intrat pe uşă parcă s-a luminat toată odaia. „De ce i-o fi aşa frică?” mă întrebam. Fiindcă ţi-era frică. O, Doamne, cum tremura sufletul în tine, aproape că nici gura nu puteai s-o deschizi! „Doar nu s-o fi temând de sine, îmi ziceam, ca şi când tu te-ai putea speria de cineva! „Nu, mă gândeam, de mine i-e frică, numai de mine”. Fenia ţi-o fi spus probabil cum i-am strigat pe fereastră lui Alioşa că l-am iubit un ceas pe

Mitenka şi acum mă duc... În braţele altuia. Prostuţule! Mitea, Mitea, cum am putut să fiu atât de proastă să-mi închipui c-aş mai putea iubi pe altul după ce te-am iubit pe tine? Mă ierţi, Mitea? Mă ierţi ori nu, spune! Mă iubeşti? Da? Mă iubeşti?

Sări în picioare şi-şi puse mâinile pe umerii lui. Mut de fericire, Mitea îi privea ochii, surâsul ce-i flutura pe faţă şi deodată o cuprinse în braţe şi începu s-o sărute ca un nebun.

— Mai poţi să mă ierţi după ce te-am chinuit atâta? Pe toţi v-am chinuit din pricina urii ce mocnea în mine. Din ură l-am scos din minţi pe bietul bătrân... Îţi aminteşti cum ai băut odată cu mine şi ai dat cu paharul de pământ? N-am uitat, şi azi am spart şi eu paharul după ce-am închinat „pentru ticăloasa asta de inimă". Mitea, şoimule, de ce nu mă săruţi? M-ai sărutat o singură dată şi acum te-ai oprit, te uiţi la mine şi mă asculţi... La ce bun? Sărută-mă, strânge-mă mai tare în braţe, uite-aşa! Dacă-i vorba să iubeşti, atunci iubeşte-mă! De aci înainte am să-ţi fiu roabă toată viaţa! E aşa de bine să fii roabă!... Sărută-mă! Ba-te-mă, chinuieşte-mă, fă ce vrei cu mine... Of, merit orice suferinţă... Stai! Aşteaptă, mai târziu, ajunge acum... Îl respinse ea brusc. Pleacă, Mitka, am chef să beau acum, vreau să mă îmbăt, să mă fac praf, şi când m-oi îmbăta, să dansez, aşa vreau eu şi aşa-mi place!

Şi, smulgându-se din braţele lui, dădu perdeaua la o parte şi fugi. Mitea o urmă beat de fericire. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, aş da toată lumea pentru o singură clipă!" îi fulgeră prin minte. Gruşenka bău pe nerăsuflate un pahar de şampanie şi se ameţi numaidecât. Zâmbind încântată, se aşeză în jilţ, la locul ei de mai înainte. Îi ardeau obrajii, buzele-i dogoreau învăpăiate, i se împăienjeniseră ochii şi privirea ei pătimaşă te prindea ca într-o vraja. Până şi Kalganov simţi un fior în adâncul inimii şi veni lângă ea.

— Ai simţit când te-am sărutat în somn? murmură ea. Acum m-am îmbătat... Tu nu eşti beat? Dar Mitea de ce nu bea? De ce nu bei, Mitea? Eu am băut, tu ce mai aştepţi?...

— Sunt beat! Beat de fericire... tu m-ai îmbătat aşa, dar

acum vreau să mă îmbăt cu şampanie! Goli încă un pahar şi – curios! – i se păru că tocmai paharul asta îi venise de hac, învăluindu-l în fumul beţiei, şi că până atunci nu băuse decât apă chioară.

Retrăind mai apoi întâmplările, îşi amintea foarte precis de senzaţia asta. Din clipa aceea totul începu să se învârtejească în jurul lui ca într-un delir. Umbla, râdea, intra în vorbă cu unul, cu altul, fără să ştie prea bine nici ce spunea, nici ce făcea. Un singur sentiment arzător stăruia cu aceeaşi intensitate, „ca un tăciune aprins, în inima lui”, după. cum povestea el mai târziu. Se ducea la ea, se aşeza alături, o privea, o asculta... Gruşenka devenise teribil de guralivă, mereu chema pe câte cineva lângă ea sau striga pe câte o fată din cor, îmbiind-o să se apropie şi, după ce o săruta sau făcea semnul crucii asupra ei, o lăsa să plece. Te aşteptai să izbucnească în plâns din moment în moment. În schimb, „moşulică” – aşa îi zicea ea lui Maximov – o amuza grozav. Bătrânul era mai tot timpul în preajma ei şi-i săruta mereu mâinile, „degeţel cu degeţel”; în cele din urmă, îi veni iarăşi pofta să joace şi înjghebă un dans pe melodia unui cântec vechi, acompaniindu-se singur din gură. Refrenul, mai ales, era foarte sprinţar:

Purceluşa, groh-groh-grob,
Viţeluşa, mu-mu-mu,
Şi răţuşca, mac-mac-mac,
Gâsculiţa, ga-ga-ga.
Găinuşa se plimba,
uite-aşa mi se plimba,
Cot-co-dac, zicea, cot-cot,
Cot-co-dac, cot-cot-co-dac!

— Dă-i ceva, Mitea, spunea Gruşenka, dă-i nişte bani, că-i sărac. Oamenii ăştia necăjiţi, vai de sufletul lor... Ştii, Mitea, c-am de gând să mă călugăresc? Vorbesc serios. Într-o bună zi am să intru la mănăstire. Alioşa mi-a spus azi o vorbă pe care n-am s-o uit toată viaţa... Da, da... Acum însă vreau să dansez. Mâine la mănăstire, dar azi să dansăm! Am chef să fac nebunii, oameni buni, ei şi?

Dumnezeu o să mă ierte. Dacă aş fi Dumnezeu, i-aş ierta pe toţi oamenii: „Dragii mei păcătoşi, mergeţi în pace, v-am dezlegat de toate păcatele!” Am să mă duc şi eu în lume să cer iertare: „Ierta-ţi-mă, oameni buni, iertaţi o biată femeie fără minte!” Sunt o fiară sălbatică, da, o fiară, dar vreau să mă rog. Şi eu am dat de pomană un fir de ceapă. Până şi o femeie ca mine, cât ar fi ea de netrebnică, simte nevoia să se roage! Mitea, lasă fetele să joace, nu le mai zăpăci. Toţi oamenii sunt buni, toţi, fără doar şi poate. Şi viaţa-i atât de frumoasă! Noi suntem răi, dar viaţa-i atât de frumoasă. Suntem şi răi şi buni, de-a valma, când buni, când răi... Nu, mie să-mi răspundeţi la ce vă întreb, hai, toată lumea-ncoace, veniţi cu toţii aici, vreau să ştiu: de ce sunt aşa bună? Fiindcă sunt bună, bună ca pâinea caldă... Cum se face că sunt atât de bună? sporovăia întruna Gruşenka, din ce în ce mai guralivă, pe măsură ce aburii beţiei i se urcau la cap, sfârşind prin a declara c-ar vrea şi ea să danseze. Şi chiar se ridică din jilţ, clătinându-se pe picioare. Mitea, să nu-mi mai dai să beau, chiar dacă te rog, să nu-mi mai dai niciun strop, auzi? În loc să te liniştească, băutura te dă peste cap. Parcă se învârteşte casa cu mine, şi soba, şi tot... Vreau să dansez... ce frumos ştiu să dansez... Precum se vedea, avea intenţii foarte serioase; ca dovadă, trase afară din buzunar o batistă albă, extrem de fină, pe care o apucă de un colţ, ca s-o poată flutura în timpul dansului. Mitea bătu din palme şi fetele amuţiră, pregătindu-se să-şi împletească glasurile la primul semnal. Auzind că Gruşenka vrea să joace, Maximov chiui de bucurie şi începu să-i dea târcoale, ţopăind şi cântând:

Picioruţe ca ţepuşe,
Unghioarele scoruşe
Şi codiţa sfredeluş...
Gruşenka însă îl goni cu batista.

— Sst! Mitea, de ce nu vine nimeni? Să vină toată lumea... să privească! Cheamă-i şi pe cei de dincolo, de la arest... De ce i-ai încuiat? Spune-le că vreau să dansez, să vină şi ei să mă vadă...

Cu o spontaneitate de om beat, Mitea se apropie de uşa încuiată şi începu ă bată cu pumnul în ea.

— Hei, voi de colo!... Ieşiţi afară, Gruşenka vă cheamă s-o vedeţi dansând!

— *Lajdak!* îl sudui dinăuntru unul din polonezi.

— Şi tu *podlajdak!* Puşlama ce eşti!

— Nu te mai lega de Polonia, îi făcu observaţie, doctoral, Kalganov, beat turtă şi el.

— Ia mai taci, ţâncule! Pe el l-am făcut puşlama, n-am spus că-n toată Polonia ar fi numai puşlamale. Un singur *lajdak* nu înseamnă o ţară întreagă. Taci cu nenea, gigea băiatu, na o bomboană!

— Ce urâcioşi! Parcă n-ar fi oameni, zău! De ce n-or fi vrând să se împace? bombăni Gruşenka şi începu să danseze.

Corul prinse a cânta *Cerdac, cerdăcel!* Cu căpşorul dat pe spate şi guriţa întredeschisă, zâmbitoare, Gruşenka flutură batista, dar de la primii paşi simţi c-o lasă picioarele şi se opri nedumerită în mijlocul camerei.

— Nu mai am putere... şopti ea sfârşită. Iertaţi-mă, nu mai pot... Vă rog să mă iertaţi... Făcu o închinăciune corului, apoi în dreapta, în stânga, în toate părţile pe rând: Iertaţi-mă vă rog... nu vă supăraţi...

— S-a afumat coniţa! Porumbiţa s-a cam ciupit, se auziră de ici, de colo glasuri.

— E criţă, chicoti Maximov către fete.

— Mitea, du-mă de aici... ia-mă, Mitea, şopti Gruşenka sleită de puteri şi Mitea se şi repezi s-o ia în braţe şi trecu numaidecât cu preţioasa lui povară după draperie.

„Ar fi timpul să plec”, îşi spuse Kalganov şi ieşi din salonul albastru, trăgând uşa după el. Chiolhanul însă se desfăşură mai departe, dezlănţuindu-se din ce în ce mai zgomotos. Mitea o culcă pe Gruşenka pe pat şi o sărută pătimaş pe gură.

— Nu, lasă-mă... se rugă ea. Nu te atinge de mine până nu sunt a ta... Ţi-am spus doar c-o să fiu a ta, dar până atunci nu te atinge de mine... cruţă-mă... Chiar aşa, de faţă cu ei, alături de ei, nu, nu se poate... Gândeşte-te că e şi el

aici. Prea ar fi scârbos...

— Fac tot ce vrei tu! Nici în gând măcar... Ştiu să te respect... bolborosi Mitea. Ai dreptate, prea ar fi scârbos aici, nu se cade... Şi, fără să-i dea drumul din braţe, se aşează în genunchi lângă pat.

— Ştiu, ştiu că eşti pătimaş, dar ai un suflet ales, abia izbuti să îngaime Gruşenka. Totul trebuie să fie curat între noi... de-acum înainte... şi noi să fim cinstiţi... şi buni, oameni de omenie, nu fiare... Ia-mă, du-mă de aici, departe, departe de tot, auzi? Nu-mi place aici, vreau cât mai departe, departe de tot...

Mitea o ţinea înlănţuită cu braţele.

— Da, da, sigur că da! O să te duc cu mine, o să plecăm în lume... O, aş da acum toată viaţa pentru un an, unul singur, numai să ştiu ce s-a întâmplat cu sângele acela!

— Care sânge? întrebă Gruşenka uimită.

— Nimic, nimic! scrâşni din dinţi Mitea. Gruşenka, tu zici că totul trebuie să fie cinstit între noi şi nu ştii că sunt un tâlhar. Am furat bani de la Katia... Ce ticăloşie, Doamne!

— Katia? Cine-i Katia? Domniţa? Nu, n-ai furat nimic. Lasă, c-o să-i duci înapoi, îţi dau eu de la mine... De ce ţipi aşa? Tot ce-i al meu e şi-al tău de-aici înainte. Ce nevoie avem de bani? Şi aşa tot o să-i spânzurăm... Noi doi, şi să nu-i spânzurăm! Ţi-ai găsit! O să trăim şi noi muncind pământul. Uite, aşa am să-l scurm cu mâinile astea. Auzi tu, trebuie să muncim! Aşa a poruncit Alioşa. Nu vreau să-ţi fiu ibovnică, vreau să fiu nevasta ta credincioasă; am să trudesc ca o roabă pentru tine. O să mergem împreună la domniţa, să-i cădem la picioare şi s-o rugăm de iertare. Şi pe urmă o să plecăm în lume, chiar dacă nu s-o îndura să ne ierte, noi tot o să ne luăm lumea în cap. Dă-i înapoi banii şi iubeşte-mă pe mine... Las-o pe ea în pace. Să nu te mai gândeşti la ea de-aci înainte. Dacă te prind că tot o mai iubeşti, să ştii c-o strâng de gât... Îi străpung ochii cu acul...

— Pe tine te iubesc, numai pe tine, şi în Siberia tot numai pe tine am să te iubesc...

— În Siberia? De ce în Siberia? Fie şi acolo, dacă aşa

vrei tu... totuna mi-e... o să muncim... În Siberia e zăpadă multă... Mie îmi place să merg prin nămeţi... Şi zurgălăii să facă cling-cling... Auzi? Sună clopoţelul... Unde-o fi sunând? Vine cineva... acum nu se mai aude nimic...

Frântă de oboseală, Gruşenka închise ochii şi aţipi o clipă. Într-adevăr, undeva, departe, se iscase un clinchet de clopoţel ce amuţise brusc. Mitea îşi puse capul pe pieptul ei. Nici nu băgase de seamă că nu se mai auzea clopoţelul, după cum nu băgase de seamă nici că în salon cântecele şi harababura chefliilor, ce făceau o gălăgie de vuia toată casa, încetaseră ca prin farmec şi-n locul lor se aşternuse o linişte de mormânt. Gruşenka deschise ochii.

— Ce s-a întâmplat? Am adormit? Da... clopoţelul... Se vede că m-a furat somnul; visam că plecasem la drum cu sania... clopoţelul suna şi eu picoteam toropită. Parcă eram cu cineva drag, cu tine... undeva departe, departe de tot... Te ţineam strâns în braţe şi te sărutam; mi-era frig şi mă lipisem de tine... şi zăpada sclipea... ştii cum scânteiază omătul într-o noapte cu lună... şi mi se părea că nu mai sunt pe pământ... M-am trezit şi iată că iubitul meu era aici, lângă mine, ce bine e aşa...

— Da, lângă tine, repetă Mitea, sărutându-i rochia, pieptul, mâinile.

Deodată, rămase cu ochii la ea nedumerit: i se păru că se uită drept înainte, dar nu la el, ci mai sus, peste capul său, cu o privirea stranie, fixă, concentrată... pe faţa ei se citea şi uimire şi parcă şi spaimă.

— Mitea, cine se uită la noi? şopti ea.

Mitea se întoarse şi văzu că într-adevăr era cineva care desfăcuse draperiile şi se oprise apoi să-i observe. Şi nu era singur, mai erau şi alţii cu el. Sări numaidecât în picioare şi făcu un pas spre musafirul nepoftit.

— Poftiţi aici un moment, rosti un glas în surdină, dar răspicat şi stăruitor.

Mitea ieşi de după perdea şi rămase locului pironit. Odaia părea ticsită de lume; nu mai erau însă aceiaşi oameni, ci alţii noi. Un fior i se scurse prin şira spinării, făcându-l să se scuture. Îi recunoscuse pe toţi dintr-o

privire. Bătrânul cel înalt şi trupeş, în palton şi cu chipiu cu cocardă, era ispravnicul Mihail Makarîci. Iar filfizonul de lângă el, „ofticosul” acela cu cizmele lustruite lună, substitutul de procuror. „Are un ceas care l-a costat patru sute de ruble, ni l-a arătat odată.” Iar tânărul scund cu ochelari... uitase cum îl cheamă, dar îl cunoştea din vedere, era judecătorul de instrucţie, proaspăt absolvent al facultăţii de drept. Iar ăsta de aici, Mavriki Mavrikici, zapciul, pe ăsta îl cunoştea foarte bine. Dar ceilalţi cu insigne pe piept ce căutau aici? Şi mai erau doi, doi ţărani... şi mai departe, în uşă, Kalganov cu Trifon Borisîci...

— Domnilor... ce doriţi, domnilor? întrebă Mitea, şi, ca şi când şi-ar fi ieşit deodată din minţi, strigă în gura mare, ca un smintit: Am în-ţe-les!

Tânărul cu ochelari făcu un pas spre el şi spuse plin de importanţă, dar parcă puţin cam precipitat:

— Avem de... În sfârşit, v-am ruga să luaţi loc un moment aici, pe canapea... Trebuie să stăm de vorbă imediat.

— Bătrânul! răcni Mitea înnebunit de groază. Bătrânul... sângele... Am în-ţe-les! şi căzu ca secerat pe scaunul de lângă el.

— Înţelegi? Ai înţeles? Criminalule, paricidule, sângele bătrânului – tatăl tău, ucigaşule – strigă după răzbunare! Începu să urle fără veste căruntul ispravnic, repezindu-se la Mitea. Îşi ieşise din fire şi tremura tot, roşu de furie.

— A, nu, aşa nu se poate! interveni tânărul cel scund. Mihail Makarîci, Mihail Makarîci! E imposibil, nu se procedează aşa!... Vă rog să mă lăsaţi pe mine să-i vorbesc... Nu m-aş fi aşteptat la una ca asta din partea dumneavoastră...

— Dar este monstruos, domnilor, monstruos! exclamă ispravnicul. Uitaţi-vă la el: în toiul nopţii, beat mort, cu o târfă după el şi cu mâinile pline de sângele lui taică-său... E un adevărat coşmar!

— Vă rog din suflet, Mihail Makarîci, cu toată stima ce vă port, să vă înfrânaţi sentimentale! îi suflă repede la ureche substitutul de procuror... Altminteri, mă văd silit să

iau...

Dar nu mai apucă să termine, fiindcă în momentul acela tânărul judecător de instrucţie se întoarse către Mitea şi rosti cu glas tare, solemn:

— Domnule porucic în rezervă Karamazov, trebuie să vă aduc la cunoştinţă că sunteţi acuzat de asasinarea tatălui dumneavoastră, Feodor Pavlovici, care a fost ucis în noaptea asta.

Mai spuse ceva, după care procurorul adăugă şi el câteva cuvinte, dar Mitea, deşi asculta, nu mai înţelegea nimic... Se uita la toţi cu o privire rătăcită...

Cartea a noua

ANCHETA

Capitolul I

CUM ŞI-A ÎNCEPUT CARIERA FUNCŢIONARUL PERHOTIN

Piotr Ilici Perhotin, pe care l-am lăsat bătând din răsputeri în poarta zăvorâtă cu străşnicie a negustoresei Morozova, izbuti până la urmă să atragă atenţia celor din casă. Făcuse atâta zarvă, încât Fenia care, după tot ce păţise cu două ore mai înainte din pricina lui Dmitri Feodorovici, stătea cu frica în sân şi, de emoţie sau de „inimă rea”, nu cutezase încă să se culce, cât pe ce era să aibă o criză de isterie, crezând că Dmitri Feodorovici venise din nou (deşi îl văzuse ceva mai înainte plecând cu trăsura); căci cine altul decât dânsul – îşi zicea ea – ar fi avut curajul să bată cu atâta furie? Ieşi, deci, repede în curte să aţină calea portarului, care se trezise din somn şi tocmai se îndrepta spre poartă, rugându-l din suflet să nu lase pe nimeni înăuntru. Acesta însă după ce-l interogă pe Perhotin, aflând cine este şi că doreşte cu tot dinadinsul să stea de vorbă cu Fedosia Markovna într-o chestiune extrem de importantă, se hotărî să-i deschidă. Piotr Ilici fu condus în bucătărie, dar Fedosia Markovna, „ca să fie mai liniştită”, ţinu neapărat să rămână cu ei şi portarul. De la primele cuvinte, Perhotin află un lucru esenţial şi anume că Dmitri Feodorovici, plecând val-vârtej s-o caute pe Gruşenka, luase de pe masă pisălogul, ca mai târziu să se întoarcă fără el şi cu mâinile pline de sânge: „Uite, aşa picura sângele de pe ele, pic, pic, tot mereu!” exclamă Fenia, care inventase pe loc amănuntul acesta cu imaginaţia ei tulburată, fiind absolut convinsă că aşa fusese într-adevăr. Piotr Ilici îl văzuse şi el plin de sânge, deşi nu ţinea minte să-i fi picurat ceva de pe mâini, ba chiar îi turnase să se spele. De altfel, nici nu interesa prea

mult dacă sângele avusese sau nu timp să se zvânte, important în primul rând, era de ştiut unde plecase, aşa năprasnic, Dmitri Feodorovici înarmat cu pisălogul sau ce dovezi certe existau că s-ar fi dus întins acasă la Feodor Pavlovici, ca să se poată trage concluzii categorice în această privinţă. Piotr Ilici stărui cu deosebire asupra acestui punct şi, cu toate că până la urmă nu reuşi să stabilească nimic precis, rămase aproape convins totuşi că cel în cauză n-avea unde să alerge aşa decât acasă la taică-său şi că, prin urmare, acolo se întâmplase cu siguranţă *ceva.* „Când s-a întors înapoi, adăugă Fenia înfiorată, şi i-am spus tot, ţin minte că l-am întrebat: «Dmitri Feodorovici, conaşule, de ce eşti murdar de sânge pe mâini?»„ la care el i-ar fi răspuns ca era sânge de om, mărturisindu-i că omorâse pe cineva. „Mi-a spus cu gura dumnealui, mi-a mărturisit chiar dânsul, şi se vedea că tare se căieşte; pe urmă a sărit deodată în sus şi s-a năpustit pe uşă afară ca un nebun. Am stat locului şi m-am gândit: unde o fi fugind aşa? Să ştii că se duce la Mokroe s-o răpună pe coniţa. Atunci am alergat după dânsul să-l rog să nu-i facă nimic, mă gândeam să-l caut acasă, dar când să trec prin dreptul băcăniei lui Plotnikov, ce să vezi, dumnealui tocmai se pregătea să se urce în trăsură; era curat pe mâini, pesemne că se spălase.” (Fenia remarcase imediat amănuntul acesta şi-l reţinuse.) Bătrâna, bunica Feniei, întări pe cât se pricepu spusele fetei. Piotr Ilici le mai întrebă una-alta şi plecă, în cele din urmă, mai răscolit sufleteşte şi mai alarmat decât la venire.

Lucrul cel mai simplu pe cât se părea şi mai la îndemână ar fi fost probabil să se ducă imediat acasă la Feodor Pavlovici, să vadă dacă nu se întâmplase ceva, iar în cazul când bănuielile lui ar fi fost întemeiate, să se intereseze cum şi ce fel şi, abia după ce s-ar fi edificat pe deplin, să meargă să-l avertizeze pe ispravnic. Oricum, era hotărât să-i dea de ştire. Afară însă era întuneric beznă, iar poarta caselor lui Feodor Pavlovici solidă de tot, şi ar fi însemnat să bată iarăşi cu toată puterea şi să facă tărăboi. Pe de altă parte, nu era în relaţii cu Feodor Pavlovici pe care îl

cunoştea prea puţin şi, atunci, care ar fi fost urmarea? Să zicem c-ar fi bătut, aşadar, la poartă şi i s-ar fi deschis: dacă nu se întâmplase nimic? A doua zi, Feodor Pavlovici, cum îi plăcea lui să-şi bată joc de toată lumea, ar fi dat zvon în tot oraşul că un oarecare funcţionar, anume Perhotin, îl sculase în toiul nopţii să se intereseze dacă nu cumva fusese ucis! Ce scandal ar fi fost! Iar Piotr Ilici se temea de scandal mai presus de orice pe lume. Totuşi, sentimentul care pusese stăpânire pe el era atât de puternic, încât după ce bătu din picior şi-şi adresă sie-şi cele mai aprige insulte, o porni ca din puşcă, dar nu spre Feodor Pavlovici, cum se gândise la început, ci acasă la doamna Hohlakova, s-o întrebe dacă într-adevăr la cutare oră îi pusese în mână trei mii de ruble lui Dimitri Feodorovici. În cazul când răspunsul ar fi fost negativ, era ferm hotărât să se ducă imediat la ispravnic, fără să mai treacă pe la Feodor Pavlovici; dacă însă primea o confirmare, nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să meargă şi el să se odihnească, lăsând orice fel de investigaţii pentru a doua zi. Fireşte că ideea de a se înfiinţa aşa, tam-nisam, pe la unsprezece noaptea, acasă la o cucoană din lumea mare, pe care nici măcar n-o cunoştea personal, obligând-o poate să se scoale din pat ca să-i pună o întrebare cel puţin bizară, era în măsură să provoace mai degrabă un scandal decât dacă s-ar fi dus la Feodor Pavlovici. Dar aşa se întâmplă de obicei în asemenea cazuri cu oamenii cei mai prudenţi şi mai flegmatici din lume. Iar în împrejurarea de faţă, Piotr Ilici numai flegmatic nu se poate spune că era! Şi până la sfârşitul vieţii n-avea să mai uite ne-astâmpărul ce se încuibase cu asemenea covârşitoare forţă în sufletul lui, pentru a se transforma, în cele din urmă, într-un adevărat supliciu, silindu-l să acţioneze – împotriva voinţei sale. Bineînţeles că pe drum îşi făcu cele mai aspre imputări pentru că se hotărâse să se ducă totuşi la numita doamnă, dar de zece ori în şir poate îşi spusese până atunci, scrâşnind din dinţi, „am să merg până în pânzele albe”, şi se ţinu de cuvânt. Când ajunse la Hohlakova era ora unsprezece punct.

Portarul îi deschise fără să stea prea mult pe gânduri, dar la întrebarea lui, dacă doamna doarme ori nu, singurul lucru pe care putu să-l spună fu acela că de obicei cucoana era culcată la ora asta. „Duceţi-vă, oricum, sus şi spuneţi să vă anunţe, şi dacă o vrea să vă primească – bine, dacă nu – nu.” Piotr Ilici urcă scara, dar de astă dată avu de întâmpinat unele dificultăţi. Lacheul refuză categoric să-l anunţe, acceptând să cheme în schimb camerista. Piotr Ilici o rugă politicos, dar stăruitor s-o înştiinţeze pe coniţa că Perhotin, un funcţionar din localitate, voia neapărat să-i vorbească într-o chestiune extrem de gravă şi că în niciun caz nu şi-ar fi permis s-o deranjeze, cerându-i o întrevedere, dacă n-ar fi fost la mijloc o treabă atât de urgentă. „Dar să-i spui exact aşa cum te-am rugat”, insistă Piotr Ilici. Fata plecă, iar el rămase în vestibul să aştepte. Doamna Hohlakova nu se culcase încă, deşi se retrăsese la dânsa în iatac. Era grozav de enervată în urma convorbirii cu Mitea şi presimţea că şi-n noaptea aceea va avea de pătimit din pricina migrenei care o chinuia cu regularitate în asemenea cazuri. Ascultă surprinsă cererea pe care i-o înfăţişă camerista, poruncindu-i iritată să-i răspundă solicitatorului că nu poate să-l primească, deşi vizita neaşteptată a unui „funcţionar din localitate”, pe care nici măcar nu-l cunoştea, avu darul de a stârni curiozitatea ei femeiască. Piotr Ilici se încăpăţână ca un catâr, stăruind să fie anunţat din nou şi rugând-o pe cameristă să-i comunice doamnei „exact aşa, cuvânt cu cuvânt”, că venise „într-o chestiune extrem de gravă, şi dacă nici de astă dată nu vrea să-l primească, s-ar putea să regrete mai târziu”. „Parcă m-aş fi aruncat din vârful unui munte”, povestea el mai târziu. Fata îl măsură uimită din cap până în picioare şi se duse să-l anunţe pentru a doua oară. Doamna Hohlakova, la fel de uimită şi dânsa, stătu o clipă în cumpănă, apoi întrebă cum arată vizitatorul şi află că era un om „tânăr, bine îmbrăcat şi politicos”. În treacăt fie zis, Piotr Ilici era destul de chipeş ca înfăţişare, lucru pe care, de altfel, îl ştia prea bine. Doamna Hohlakova se hotărî, în sfârşit, să-l primească. Şi aşa cum era, cu rochia de casă

pe ea şi-n papuci, îşi aruncă pe umeri un şal negru. „Funcţionarul” fu rugat să poftească în salonul în care cu câteva ceasuri mai înainte discutase cu Mitea. Stăpâna casei îl întâmpină cu un aer sever şi mirat şi, fără să catadicsească măcar să-i ofere un scaun, îl întrebă din capul locului ce doreşte.

— Doamnă, iertaţi-mă dac-am îndrăznit să vă tulbur, dar e vorba de o cunoştinţă comună: Dmitri Feodorovici Karamazov, începu el.

Dar nici nu apucă bine să-i pronunţe numele şi pe chipul gazdei se zugrăvi o mânie indescriptibilă. Fără să-l mai lase să adauge un singur cuvânt, doamna Hohlakova îl luă la trei păzeşte, furioasă, cu o voce piţigăiată:

— Cât mai aveţi de gând să mă chinuiţi cu individul ăsta odios? strigă ea scoasă din fire. Cum v-aţi permis, stimate domn, să deranjaţi la ora asta, în sânul familiei, pe o doamna pe care nici măcar n-o cunoaşteţi... ca să-i vorbiţi despre o persoană care, nu mai departe decât acum trei ore, a dat aici buzna să mă omoare, a bătut din picior şi pe urmă a ieşit aşa cum nimeni n-ar avea obrazul să iasă dintr-o casă onorabilă... Să ştiţi c-am să mă plâng şefilor dumneavoastră, nu încape nicio scuză aici, vă rog să părăsiţi imediat casa... Chiar acum să plecaţi, în definitiv sunt şi eu mamă... şi...

— Să vă omoare! Cum, şi pe dumneavoastră a vrut să vă omoare?

— Vai de mine! A şi omorât pe cineva? întrebă doamna Hohlakova alarmată.

— Binevoiţi, doamnă, să ascultaţi ceea ce vreau să vă spun şi am să vă lămuresc în două cuvinte, răspunse apăsat Perhotin. Azi, pe la cinci după-amiază, domnul Karamazov a venit la mine să-mi ceară împrumut prieteneşte zece ruble şi ştiu precis că la ora aceea n-avea nicio leţcaie în buzunar. În aceeaşi seară, pe la nouă, a trecut din nou pe la mine, cu un teanc de bani în mână, numai hârtii de câte o sută, cred că avea vreo două sau trei mii de ruble în total. Era plin de sânge pe mâini şi pe faţă şi nu părea în toate minţile. L-am întrebat de unde luase

atâţia bani. Mi-a răspuns ca-i primise cu câteva minute mai înainte de la domnia-voastră, zicea că l-aţi fi împrumutat cu trei mii de ruble ca să se angajeze la minele de aur...

O emoţie extraordinară, aproape anormală, se oglindi pe chipul doamnei Hohlakova.

— Doamne-Dumnezeule! Să ştiţi că l-a asasinat pe taică-său, bietul bătrân! strigă ea, fluturându-şi mâinile. Nu i-am dat nimic, niciun ban! Vai de mine, repede, repede, domnule!... Nu-mi mai spuneţi nimic! Daţi fuga de-l scăpaţi pe bătrân! Duceţi-vă într-un suflet acasă la taică-său!

— Dacă-mi permiteţi, doamnă, prin urmare, n-a luat niciun ban de la dumneavoastră? Ţineţi minte precis că nu i-aţi dat nimic?

— Nimic! Absolut nimic! N-am vrut să-i dau pentru că n-a ştiut să preţuiască aşa cum se cuvine bunătatea mea. A bătut din picior şi a plecat furios. Ba, la un moment dat, s-a şi repezit la mine, norocul meu a fost că m-am ferit la timp!... Nu vă mai spun – n-are niciun rost să mă ascund de dumneavoastră – că m-a scuipat în obraz, dacă vă puteţi închipui una ca asta! Dar de ce stăm în picioare? Vai de mine, luaţi loc, vă rog... Mă scuzaţi că vă... Sau nu, mai bine duceţi-vă repede acolo, poate că reuşiţi să-l scăpaţi pe bietul bătrân de la moarte, prea ar fi îngrozitor!

— Şi dac-o fi apucat să-l omoare?

— Vai, Doamne, aşa este! Ce-i de făcut atunci? Ce credeţi dumneavoastră că am putea să facem?

Îl sili, vrând-nevrând, să ia loc şi se aşeză în faţa lui. Piotr Ilici îi povesti cât mai laconic cu putinţă, dar destul de amănunţit, tot ceea ce se întâmplase, mai bine zis, lucrurile pe care le văzuse cu ochii lui, pomenindu-i, între altele, şi despre vizita pe care o făcuse Feniei, ca şi despre destăinuirile ei în legătură cu pisălogul. Detaliile aflate din gura lui avură un efect zguduitor asupra doamnei care şi aşa era destul de tulburată şi care, tot timpul cât ţinu istorisirea, mai la fiece cuvânt, dădea câte un ţipăt de spaimă şi-şi acoperea ochii cu mâna...

— Închipuiţi-vă, am presimţit c-o să se întâmple aşa! Am eu un dar în privinţa asta: de câte ori îmi spune inima c-o

să se întâmple un lucru, să ştiţi că se întâmplă neapărat! De atâtea ori m-am uitat la individul ăsta fioros şi m-am gândit în sinea mea: „Până la urmă sunt sigură că de mâna lui o să mor!” Şi aşa s-a şi întâmplat... Chiar dacă n-a fost scris să-i cad victimă eu, ci taică-său, sărmanul! Se vede că Dumnezeu a vrut să mă ocrotească! Şi pe urmă mai e încă ceva: cred că i s-a făcut ruşine fiindcă eu, cu mâna mea şi chiar aici în odaia asta, îi atârnasem de gât puţin mai înainte o iconiţă a mucenicei Varvara, o am chiar de acolo unde se află moaştele sfintei... Doamne, când mă gândesc c-am fost la un pas de moarte! Şedeam aşa lângă el şi numai ce-l văd deodată întinzând gâtul spre mine! Ştiţi, Piotr Ilici (ah, ier-taţi-mă, dar parc-aţi spus că vă numiţi aşa...) eu, de fapt, nu cred în minuni, dar povestea asta cu iconiţa şi minunea care s-a întâmplat cu mine, zău, m-au cutremurat pur şi simplu şi acum iarăşi sunt gata să cred în orice! Aţi auzit probabil de părintele Zosima... Vai de mine, nici nu mai ştiu ce vorbesc... Închipuiţi-vă: m-a scuipat în obraz, deşi avea iconiţa aceea la gât!... Atâta tot, a scuipat, cu toate că putea să mă şi omoare şi... Şi uite unde i s-a năzărit să se ducă! Şi acum ce-i de făcut, ce credeţi c-ar trebui să facem?

Piotr Ilici se sculă, declarându-i că o să meargă imediat la ispravnic să-i povestească totul din fir-a-păr, iar dânsul să procedeze cum o socoti de cuviinţă.

— Ah, ce om! Admirabil, într-adevăr, admirabil! Îl cunosc foarte bine pe Mihail Makarovici. Duceţi-vă negreşit la dânsul. Vai, Piotr Ilici, ce bine v-aţi gândit, iată ce înseamnă să ai prezenţă de spirit! Mie niciodată nu mi-ar fi trecut prin minte aşa ceva! Zau dac-aş fi ştiut cum să mă descurc într-o împrejurare ca asta!

— Mai ales că şi eu sunt bun prieten cu ispravnicul, ţinu să adauge Piotr Ilici.

Rămăsese în picioare, abia aşteptând să scape odată de cuconiţa aceasta atât de exuberantă, care nu tăcea din gură o clipa, neîngăduindu-i să-şi ia rămas bun şi să plece.

— Ştiţi, ciripea ea într-una, să treceţi neapărat pe la mine, să-mi spuneţi şi mie ce-aţi mai auzit acolo... daca s-a

descoperit ceva... şi ce au de gând să facă cu el acum, ce pedeapsă vor să-i dea... La noi nu există pedeapsa cu moartea, nu-i aşa? Veniţi negreşit, fie şi la trei noaptea sau la patru, ba chiar şi la patru jumătate... Daţi ordin să mă scoale, să mă zgâlţâie bine dacă s-ar întâmpla să nu mă trezesc... O, Doamne, dar ce, parc-am să pot închide ochii?! Nu vreţi să vă însoţesc?

— Nnnu, cred că nu e nevoie... dar poate că n-ar strica să confirmaţi în scris – două-trei rânduri numai, nu trebuie mai mult – că nu i-aţi dat niciun ban... mai ştii cum se întorc lucrurile...

— Sigur că da, nici vorbă! (Fericită, doamna Hohlakova se şi repezi la birou.) Vă mărturisesc că sunt impresionata de prezenţa dumneavoastră de spirit, sunt pur şi simplu uluită, mai rar mi-a fost dat să văd un om care să se descurce atât de uşor într-un caz atât de complicat!... Serviciul dumneavoastră e chiar aici, în oraş? Ce plăcere!

Vorbind mereu, scrise la repezeală pe o jumătate de coală cu litere de-o şchioapă:

„Declar că în viaţa mea nu i-am împrumutat nefericitului Dmitri Feodorovici (pentru că e într-adevăr nefericit, sărmanul de el!) suma de trei mii de ruble. Nici azi şi nici mai înainte nu i-am dat vreun ban! Jur pe tot ce am mai sfânt pe lume!

Hohlakova”

Apoi se întoarse către Piotr Ilici:

— Poftim declaraţia! Duceţi-vă, poate că izbutiţi să-l salvaţi. Este într-adevăr un act de bravură din partea dumneavoastră! Şi, făcând de trei ori semnul crucii asupra lui, se grăbi să-l conducă până în vestibul. Nici nu ştiu cum să vă mulţumesc! Nu vă puteţi închipui cât de recunoscătoare vă sunt că v-aţi gândit înainte de toate la mine! Cum se face că nu ne-am întâlnit până azi? Casa mea vă e deschisă oricând de aici înainte, mi-ar face o deosebită plăcere să mai poftiţi. Grozav de bine îmi pare că aveţi un post aici în oraş... O persoană atât de corecta, cu atâta prezenţa de spirit... Probabil că sunteţi foarte apreciat la serviciu de şefii dumneavoastră, în sfârşit,

vreau să spun că nu se poate să nu-şi dea seama ce fel de om sunteţi şi, în ce mă priveşte, vă rog să mă credeţi, c-am să fac tot ce-mi stă în putinţă... O, iubesc grozav de mult tineretul! Pur şi simplu sunt îndrăgostită de el!... Tineretul e temelia ţării, în el îşi pune toată speranţa Rusia noastră care-i atât de nenorocită în momentul de faţă... O, duceţi-vă, duceţi-vă!...

Piotr Ilici o luă imediat la picior, altminteri cu siguranţă că nu l-ar mai fi lăsat niciodată să plece. Şi totuşi, doamna Hohlakova îi făcuse o impresie cât se poate de agreabilă, izbutind să atenueze întrucâtva nelinişstea de care era stăpânit la gândul că se vârâse cu bună ştire într-o poveste atât de urâtă. De, fiecare om cu gusturile lui... „Nu pare de loc bătrână, se gândi el plăcut surprins, dimpotrivă, îmi vine să cred mai curând c-am stat de vorbă cu fie-sa.”

La rândul său, doamna Hohlakova fusese pur şi simplu fermecată de tânărul funcţionar. „Atâta iscusinţă la un om de vârsta lui, în ziua de azi! Ce discernământ, ce maniere şi ce figură simpatică! Să mai spună cineva că tineretul nostru nu e bun de nimic, poftim un exemplu!” ş.a.m.d. Uitase cu desăvârşire de „cumplita nenorocire”, şi numai după ce se întinse în pat îşi aduse aminte că fusese doar „la un pas de moarte”. „Vai, e îngrozitor!” suspină ea, ceea ce n-o împiedică să adoarmă de îndată ce închise ochii, cufundându-se în cel mai adânc şi mai dulce somn.

Trebuie să va spun că n-aş fi insistat atât asupra unor amănunte episodice şi de minimă importanţă dacă această întâlnire cu totul extravagantă dintre junele funcţionar şi o văduvioara încă în floarea vârstei n-ar fi avut ulterior o influenţă covârşitoare asupra carierei unui om atât de ordonat şi corect ca tânărul nostru, fapt care mai constituie încă şi astăzi un prilej de uimire în oraşul nostru şi despre care vom mai avea poate câte ceva de spus după ce vom fi încheiat vastul roman al fraţilor Karamazov.

Capitolul II

HĂITAŞII

Ispravnicul nostru Mihail Makarovici Makarov, locotenent-colonel în rezervă, numit ulterior consilier de curte, era văduv şi cunoscut de toată lumea ca o persoană de treabă. Deşi se stabilise numai de trei ani la noi în oraş, reuşise să câştige simpatiile tuturor cu atât mai mult cu cât se dovedise a fi „om de lume”. Casa lui era veşnic plină de oaspeţi, ba s-ar fi spus chiar că nu putea să trăiască fără ei. Nu era zi în care să nu aibă doi-trei musafiri la masă sau dacă nu, măcar unul singur, altminteri nu i-ar fi tihnit mâncarea. Dădea uneori ospeţe cu o mulţime de invitaţi sub cele mai diverse şi mai neaşteptate pretexte. La drept vorbind, ospeţele nu excelau prin cine ştie ce specialităţi culinare, în schimb, masa era îmbelşugată, plăcintele – o bunătate, iar băuturile, fără a fi prea alese, compensau calitatea lor mediocră prin cantitate. Odaia de la intrare fusese amenajată ca sală de biliard cu tot dichisul respectiv, vreau să spun cu o serie de gravuri în rame negre pe pereţi, înfăţişând cai de curse, ornamentul de rigoare, precum se ştie, al sălilor de biliard din oricare casă de holtei. Seară de seară se jucau cărţi, în cel mai rău caz la o singură masă, dacă nu la mai multe. De multe ori însă se aduna la el toată protipendada oraşului şi atunci veneau şi mamele cu fete de măritat, pe care le scoteau la dans. Văduv, Mihail Makarovici locuia împreună cu fiica lui, văduvă şi ea de ani de zile, şi cu cele două nepoate. Fetele – domnişoare mari – terminaseră şcoala şi, acum erau destul de nostime şi pline de viaţă, deşi toată lumea ştia că n-au niciun fel de zestre, reuşiseră totuşi să atragă

în casa bunicului tineretul dornic de petreceri. În ceea ce priveşte serviciul, Mihail Makarovici nu era cine ştie ce capacitate, dar se achita de îndatoririle lui ca oricare altul. Ca să spunem însă adevărul adevărat, în realitate, ispravnicul era un om destul de incult şi cam încurcă-lume, care nu prea ştia bine unde încetează atribuţiile lui. Erau anumite reforme ale stăpânirii care n-aş putea spune că l-ar fi derutat, dar pe care, în orice caz, le înţelegea greşit şi nu pentru că ar fi fost incapabil să le priceapă cum trebuie, ci fiindcă era indolent şi nu-şi dădea osteneala să pătrundă adevăratul lor sens. „Sufletul meu e mai curând de ostaş decât de civil", mărturisea el însuşi. Nici măcar despre elementele de bază ale reformei agrare nu reuşise să-şi facă o idee prea clară, sporindu-şi an de an cunoştinţele, ca să zic aşa, mai mult fără să vrea, prin activitatea sa practică; cu toate astea, era şi el moşier. Piotr Ilici era convins deci c-o să-l găsească pe ispravnic înconjurat ca de obicei de musafiri, deşi nu ştia cine anume ar putea să fie. Întâmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea printre cei veniţi să joace cărţi, să se fi aflat şi procurorul împreună cu tânărul medic al zemstvei[117], Varvinski, proaspăt sosit de la Petersburg, unul din cei mai străluciţi absolvenţi ai Academiei noastre de ştiinţe medicale. Procurorul, sau mai bine zis, substitutul de procuror, Ippolit Kirillovici, căruia totuşi cetăţenii noştri îi spuneau procuror, era un om mai deosebit, încă tânăr – nu avea mai mult de treizeci şi cinci de ani – din păcate însă predispus la ftizie, căsătorit cu o cucoană foarte corpolentă şi fără copii. Ambiţios din fire şi irascibil, deşi, altminteri, cu o inteligenţă destul de ascuţită şi, pe cât se părea, chiar bun la suflet. Din nefericire pentru el însă avea o părere mult prea bună despre sine în comparaţie cu calităţile reale pe care i le hărăzise natura, de aceea părea veşnic nemulţumit. Părea

117 Zemstva - formă de guvernare locală instituită în timpul reformelor liberale din Imperiul Rus de țarul Alexandru al II-lea. Prima zemstvă a fost creată prin lege în 1864, celelalte instituindu-se treptat (de exemplu, în Basarabia se aplică legea abia în 1870). După Revoluția din Octombrie, sistemul zemstvelor a fost abandonat.

să aibă, de altfel, unele aspiraţii mai înalte, şi anumite înclinaţii artistice. Bunăoară, se pretindea un iscusit psiholog şi un profund cunoscător al sufletului omenesc, atribuindu-şi nu ştiu ce dar personal care-l ajuta să recunoască de la prima ochire criminalul şi să descopere crima. De aceea se plângea că şefii lui ierarhici nu ştiu să-i aprecieze cum trebuie meritele, nedreptăţindu-l şi asta numai din pricină că, susţinea el, avea duşmani în sferele înalte. Ba chiar, în clipele de amărăciune, ameninţa c-o să se facă avocat şi o să pledeze în procese penale. Cazul neprevăzut, întâmplat în familia Karamazov, paricidul recent descoperit, îl trezi brusc din amorţeală: „Crima asta cu siguranţă c-o să facă mare vâlvă în toată ţara”, zicea el. Dar fiecare lucru la timpul său.

În odaia vecină mai era cineva care le ţinea de urât domnişoarelor: tânărul nostru judecător de instrucţie, Nikolai Parfenovici Neliudov, sosit numai de două luni de la Petersburg. Faptul că toate persoanele pomenite mai sus se aflau adunate ca la comandă „în seara crimei” acasă la reprezentantul puterii executive, fusese privit mai apoi ca o coincidenţă într-adevăr uluitoare, prilejuind o mulţime de comentarii. Şi totuşi, lucrurile se petrecuseră în modul cel mai simplu şi mai firesc: bunăoară, Ippolit Kirillovici, a cărui soţie avea de două zile o durere cumplită de dinţi, fugise de acasă numai ca să scape de văicărelile ei; medicul, dat fiind temperamentul său, nu putea să-şi petreacă seara decât la o masă de joc, iar Nikolai Parfenici Neliudov îşi pusese în gând cu trei zile înainte să meargă în seara aceea la Mihail Makarovici. Plănuise să vina aşa, ca din întâmplare, pentru a-i juca o festă nepoatei mai mari a ispravnicului, Olga Mihailovna, a cărei aniversare pica tocmai în ziua aceea, dând astfel în vileag cu perfidie că-i cunoştea secretul şi tachinând-o că ţinuse anume ascuns lucrul acesta ca să nu fie obligată să invite la bal tot oraşul. Se gândea chiar cu un fel de voluptate ce bine au să se distreze cu toţii, cum au să se facă tot felul de aluzii la vârsta domnişoarei şi cum, la rândul său, are s-o necăjească, spunându-i că se teme probabil să

mărturisească anii pe care-i are şi ameninţând-o că a doua zi va divulga tuturor taina etc, etc. Băiat drăguţ, Neliudov era un mare „ştrengar”, cum îl poreclise cuconetul de la noi din oraş şi, pe cât se părea, dumnealui nu era de loc supărat că i se spunea aşa. De familie bună, făcând parte din înalta societate, judecătorul de instrucţie era un tânăr bine-crescut, însufleţit de sentimente frumoase şi, cu toate că îi plăcea să chefuiască, rămăsese destul de candid în fond şi de o politeţe ireproşabilă. Mic de stat, firav, delicat de felul lui, purta de obicei nişte inele mari pe degetele fine şi albe. În exerciţiul funcţiunii, devenea dintr-o dată teribil de grav şi ştia să-şi respecte cu sfinţenie îndatoririle pentru care avea un adevărat cult. De altminteri, în cursul interogatoriului, se pricepea ca nimeni altul să-i încuie pe criminalii şi infractorii din rândurile oamenilor simpli, inspirându-le dacă nu respectul faţă de persoana lui, în orice caz un fel de stupoare.

Intrând în casa ispravnicului, Piotr Ilici rămase perplex constatând că onorata societate era la curent cu cele întâmplate. Toată lumea se ridicase de la mesele de joc şi discuta cu aprindere cazul. Până şi Nikolai Parfenovici, care le părăsise pe domnişoare, avea un aer bătăios. Piotr Ilici fu întâmpinat încă din prag de vestea formidabilă că bătrânul Feodor Pavlovici fusese într-adevăr asasinat în seara aceea, acasă la el, asasinat, şi jefuit. Treaba asta o aflaseră puţin mai înainte de sosirea lui şi iată cum.

Marfa Ignatievna, soţia lui Grigori, omul pe care Dmitri Feodorovici îl culcase la pământ la picioarele gardului, dormea dusă la ea în pat şi ar mai fi putut să doarmă până a doua zi dimineaţă dacă la un moment dat nu s-ar fi trezit brusc din somn; o trezise probabil urletul înfiorător al lui Smerdiakov, care zăcea fără cunoştinţă, doborât de o criză de epilepsie, în odaia alăturată. Totdeauna Marfa Ignatievna aştepta cu inima pierită urletul acesta, care anunţa cu regularitate izbucnirea unui nou acces şi care toată viaţa o băgase în sperieţi. Nici acum încă nu reuşise să se obişnuiască cu el. Bătrâna sări buimacă din pat şi intră buzna în camera învecinată. Cum înăuntru era

întuneric beznă, nu putu să-şi dea seama decât că bolnavul horcăia, zbuciumându-se îngrozitor în aşternut. Marfa Ignatievna începu să ţipe speriată şi să-şi strige bărbatul, dar îşi aminti deodată că în momentul când se sculase din somn nu era nimeni în pat lângă ea. Se întoarse repede înapoi şi începu să bâjbâie cu mâna în culcuş, ca să constate că într-adevăr patul era gol. Prin urmare, bătrânul ieşise afară, dar unde putea să zăbovească atât? Marfa Ignatievna alergă în cerdac şi începu să-l cheme cu jumătate de glas. Nu primi, fireşte, niciun răspuns, dar în tăcerea adâncă a nopţii i se păru că aude nişte gemete în grădină. Ciuli urechea: de astă dată gemetele se desluşiră mai bine: nu mai încăpea nicio îndoială că veneau din livadă. „Doamne! se gândi ea năucă, parcă ar fi Lizaveta Smerdeaşciaia, atunci noaptea!” Coborî cu inima strânsă treptele şi descoperi îndată că poarta dinspre grădină era deschisă. „O fi acolo, bietul om”, îşi spuse ea, îndreptându-se spre poartă. Auzi lămurit glasul lui Grigori rostindu-i numele: „Marfa, Marfa!” Era atât de slab, de stins, încât o trecu un fior. „Doamne, apără-ne şi păzeşte-ne!” şopti bătrâna şi se repezi în direcţia de unde venea chemarea. Şi aşa dădu peste Grigori. Nu-l găsi însă în locul unde fusese răzbit de lovitură, ci mai încolo, la vreo douăzeci de paşi de gard. Reconstituindu-se mai apoi faptele, se stabili că, venindu-şi în fire, Grigori încercase să se târască spre casă, dar că pe drum îşi pierduse de câteva ori cunoştinţa. Marfa Ignatievna văzu numaidecât că era scăldat în sânge şi începu să ţipe ca din gură de şarpe. Grigori îngăimă încet, abia auzit: „L-a omorât... l-a omorât pe taică-său... ce ţipi aşa, proasto?... Dă fuga... cheamă...” Dar Marfa Ignatievna nu se putea linişti de loc, urla într-una; observând însă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă şi că înăuntru ardea lumina, alergă într-acolo, strigându-l de zor pe Feodor Pavlovici. Cum însă nu se gândea nimeni să-i răspundă, îşi aruncă ochii pe geam şi în aceeaşi clipă i se înfăţişă o privelişte şi mai cumplită: boierul zăcea nemişcat pe podele, cu faţa în sus. Halatul de culoare deschisă şi cămaşa albă erau năclăite de sânge

la piept. Lumânarea de pe masă lumina din plin pata de sânge şi chipul mortului. Înnebunită de groază, femeia se trase repede îndărăt de la fereastră şi o rupse la fugă, străbătând într-un suflet grădina, ţâşni afară pe poartă şi alergă, cât o ţineau picioarele, alături, la Maria Kondratievna. Cele două vecine, mama şi fiica, dormeau duse, dar urletele înspăimântate şi ploaia de pumni în oblon le treziră din somn şi într-o clipă ieşiră amândouă la fereastră. Ţipând în gura mare şi jelindu-se, Marfa Ignatievna le povesti nenorocirea întâmplată într-o învălmăşeală de cuvinte fără şir, din care totuşi femeile reuşiră să priceapă esenţialul, şi le ceru ajutor. În noaptea aceea, Fonia, vagabondul, rămăsese întâmplător să doarmă la ele acasă. Îl sculară şi pe el şi câteşitrei alergară la locul crimei. Pe drum, Maria Kondratievna îşi aduse aminte că pe la orele nouă seara auzise un răcnet înfiorător care răscolise împrejurimile şi care părea să vină din grădina lui Feodor Pavlovici – probabil că asta se întâmplase în momentul când, agăţându-se de piciorul lui Dmitri Feodorovici care încălecase zăplazul, bătrânul Grigori îi strigase: „Ucigaşule!” „Am auzit aşa, deodată, un ţipăt, şi pe urmă nimic”, povestea din fugă Maria Kendratievna. Ajungând în locul unde zăcea Grigori, cele două vecine împreună cu Foma îl transportară pe rănit în bojdeuca din curte. Aprinzând lumina, văzură că Smerdiakov încă se mai zbătea la el în odaie, cu spume la gură şi cu ochii încrucişaţi. Îl spălară la cap pe Grigori cu apă şi oţet şi când, în sfârşit, îşi veni în fire, prima lui grijă fu să întrebe dacă „l-a răpus cumva pe boier”. Vecinele, însoţite de Foma, se duseră atunci să vadă ce-i cu boierul, dar când intrară în grădină descoperiră că nu numai fereastra, dar şi uşa era larg deschisă, cu toate că în fiecare seară Feodor Pavlovici se fereca în casă cu străşnicie, ba chiar în ultima săptămână nu-i permitea nici măcar lui Grigori să-i bată la uşă. Văzând-o aşa dată de perete, nici femeile şi nici Foma nu îndrăzniră să treacă pragul de teamă „să nu păţească cine ştie ce pe urmă”. Câteşitrei făcură deci calea întoarsă; Grigori îi puse pe loc să dea fuga îndată acasă la ispravnic.

Maria Kondratievna plecă numaidecât şi ridică toată lumea în picioare. Sosise doar cu cinci minute înaintea lui Piotr Ilici, aşa încât acesta nu mai trebui să se ostenească a înfăţişa ipotezele şi deducţiile personale, devenind din capul locului un martor ocular, a cărui depoziţie confirma bănuielile îndreptate împotriva presupusului criminal. (De fapt, până în momentul acela, în adâncul sufletului său Piotr Ilici încă mai şovăise să creadă în veracitatea acestei supoziţii.)

Se deciseră să treacă imediat la acţiune. Ajutorul pristavului fu imediat trimis să aducă patru martori şi autorităţile pătrunseră astfel în locuinţa lui Feodor Pavlovici şi începură instruirea cazului, îndeplinind toate formalităţile cerute de lege şi pe care cred că n-ar avea niciun rost să le mai descriu acum. Se procedă, aşadar, pe loc la o primă anchetă. Medicul zemstvei, de curând venit în oraş, un om inimos din fire, ţinu neapărat, aproape că se rugă să meargă şi el cu ispravnicul, procurorul şi judecătorul de instrucţie, în rezumat: se constată că Feodor Pavlovici, al cărui cadavru îl găsiră la el în iatac, avea capul spart – cu ce? – probabil cu aceeaşi armă de care se slujise mai apoi făptaşul ca să-l doboare pe Grigori. Peste puţin descoperiră şi corpul delict, după ce mai întâi îi dădură primele îngrijiri medicale lui Grigori şi-i ascultară mărturia. Rănitul povesti destul de coerent, deşi cu o voce slabă ce se stingea mai la fiecare cuvânt, toată păţania lui. Înarmaţi cu un felinar, începură să caute în preajma gardului şi aflară numaidecât pisălogul azvârlit pe potecă, la vedere. În camera lui Feodor Pavlovici, unde se înfăptuise crima, nu se observa nicio dezordine, nimic altceva decât un plic mare, format oficial, din hârtie groasă, care zăcea pe jos, lângă pat, după paravan, şi pe care scria: „Un cadou de trei mii de ruble pentru îngeraşul meu Gruşenka, dacă o să vină la mine”, iar dedesubt, adăugat de aceeaşi mână: „şi pentru puişorul meu drag”. Plicul sigilat, cu peceţi mari de ceară, era rupt şi n-avea nimic înăuntru: banii dispăruseră. Tot pe jos găsiră şi o panglicuţă îngustă, roz, cu care probabil fusese legat

plicul. Declaraţiile lui Piotr Ilici cuprindeau un amănunt care atrăsese în mod deosebit atenţia procurorului şi a judecătorului de instrucţie, şi anume faptul că Dmitri Feodorovici ar fi avut intenţia să se sinucidă în zorii zilei. Perhotin declarase că, pe cât se părea, hotărârea lui în această privinţă era nestrămutată, după cum îi spusese el însuşi cu gura lui, mai mult chiar, îşi încărcase şi revolverul şi scrisese şi un bilet, pe care-l băgase în buzunar etc, etc. Mai apoi, când Piotr Ilici, căruia tot nu-i venea să creadă, îl ameninţase c-o să-l dea în vileag, Mitea îi răspunsese rânjind: „Numai că n-o să ai când”. Prin urmare, trebuiau să se grăbească, să plece fără întârziere la Mokroe, ca să poată pune mâna pe ucigaş până nu apuca să-şi zboare creierii. „E clar, e clar!” repeta surescitat procurorul. „Aşa procedează toţi fluieră-vânt de-alde ăştia ca el: «Mâine îmi pun capăt zilelor, dar, până una-alta, vreau să fac o beţie cruntă?»„ Povestea cu băuturile şi mezelicurile cumpărate de Mitea îl aţâţă şi mai mult: „Vă aduceţi aminte de flăcăul acela care l-a omorât pe negustorul Olsufiev? Ştiţi ce-a făcut după ce l-a jefuit de o mie cinci sute de ruble? Tot aşa, cu banii în mână, aproape în văzul tuturor, fără să-i treacă măcar prin minte să-i dosească, a întins-o pe loc la frizer, ca după aceea să se ducă la dame.” Din păcate însă ancheta şi percheziţia pe care o aveau de făcut la domiciliul lui Feodor Pavlovici, precum şi celelalte formalităţi, îi mai ţinură în loc. Toate astea cereau timp, aşa că se gândiră să trimită, cu vreo două ore mai înainte, la Mokroe pe Mavriki Mavrikievici Smerţov, zapciul, care venise în ajun la oraş să-şi încaseze leafa. Îi dădură instrucţiuni precise ca, până la sosirea autorităţilor, să nu facă niciun fel de tămbălău, ci, mulţumindu-se numai să nu-l scape o clipă din ochi pe „criminal” şi, stând necontenit la pândă, să aibă din timp pregătiţi martorii necesari, câţiva poliţişti etc. Mavriki Mavrikievici se conformă întru totul ordinelor primite, păstrând cel mai deplin incognito; numai lui Trifon Borisîci, pe care îl cunoştea de mult, îi suflă la ureche câteva cuvinte. Întâmplător, tocmai atunci Mitea se întâlni

pe întuneric nas în nas cu hangiul, care ieşise după el să-l caute, şi i se păru că jupânul era schimbat la faţă şi-i vorbea mai altfel decât înainte. Totuşi, nici Mitea, nici ceilalţi muşterii nu băgaseră de seamă că erau spionaţi. Trifon Borisîci reuşi chiar să şterpelească şi să pună bine cutia cu pistoale. Oamenii stăpânirii sosiră abia pe la orele cinci dimineaţa, în zori, când, în faţa hanului, se opriră două troici în care se aflau ispravnicul, procurorul şi judecătorul de instrucţie. Doctorul rămăsese acasă la Feodor Pavlovici, ca să poată face, a doua zi de dimineaţă, autopsia cadavrului, mai ales că îl interesa în cel mai înalt grad starea lui Smerdiakov. „Cazurile astea de epilepsie, în care crizele se ţin lanţ timp de patruzeci şi opt de ore, manifestându-se cu o violenţă neobişnuită, sunt extrem de rare şi aparţin ştiinţei”, le declarase el surescitat celor care se pregăteau să plece la Mokroe, iar aceştia îl felicitaseră râzând pentru descoperirea făcută. Atât procurorul, cât şi judecătorul de instrucţie reţinuseră însă aserţiunea medicului care afirmase cu certitudine că Smerdiakov n-o să mai apuce ziua următoare.

Încheind această lungă digresiune, după părerea mea strict necesară, cred c-ar fi timpul să reluăm firul povestirii de acolo de unde ne-am oprit în capitolul precedent.

Capitolul III

TRECEREA UNUI SUFLET OMENESC PRIN VĂMILE VĂZDUHULUI. PRIMUL CALVAR

Mitea şedea pe scaun, uitându-se ca o fiară încolţită la cei de faţă, fără să priceapă nimic. Deodată sări în picioare şi, cu braţele ridicate spre cer, începu să strige:

— Nu sunt vinovat! Sângele ăsta nu-l am pe conştiinţă! Nu, n-am vărsat sângele tatălui meu!... Am vrut să-l omor, dar nu sunt vinovat! Nu l-am ucis eu!

Nici nu apucă bine să isprăvească şi Gruşenka ieşi de după perdea şi se aruncă la picioarele ispravnicului.

— Numai eu sunt de vină, numai eu, c-aşa am fost eu blestemată! ţipă ea sfâşietor, cu lacrimile pe obraji, întinzând spre el mâinile. Din cauza mea l-a omorât!... Eu l-am chinuit, eu l-am împins în păcat! Atâta ce l-am canonit şi pe bietul bătrân, răposatul, din răutate, numai de răul meu a făcut asta! Numai eu sunt vinovată, întâi şi-ntâi eu, pe mine să cadă păcatul!

— Da, tu eşti criminala! Tu eşti capul răutăţilor! Dezmăţato, târâtură, totul e numai din vina ta! răcni ispravnicul, ameninţând-o cu pumnul, dar fu numaidecât pus la respect cu toată străşnicia.

Procurorul îl luă chiar de braţ.

— Mihail Makarovici, asta-i curată harababură! izbucni el, sufocându-se de indignare. Stingheriţi cercetările... vreţi să stricaţi totul?...

Nikolai Parfenovici fierbea şi el de necaz:

— Trebuie să se ia măsuri! Da, să se ia măsuri! Altfel nu se poate!...

— Judecaţi-ne împreună! urla ca scoasă din minţi Gruşenka, stând mai departe în genunchi. Pedepsiţi-ne pe

amândoi, vreau să merg cu el la moarte!

Mitea se aruncă în genunchi lângă ea şi o cuprinse în braţe.

— Gruşa, viaţa mea, sângele meu, lumină sfântă! Nu ascultaţi ce spune, să nu credeţi niciun cuvânt! zbieră el. Nu e cu nimic vinovată, n-a vărsat nicio picătură de sânge, vă jur că-i nevinovată!

În momentul acela, după câte îşi amintea, retrăind mai apoi întâmplările, vreo doi-trei indivizi se repeziră să-i despartă, scoţând-o pe Gruşenka din odaie; când se dezmetici în sfârşit, Mitea se văzu stând la masă. Alături şi în spatele lui străjuiau nişte inşi cu insigne pe piept. În faţa lui, pe canapea, luase loc judecătorul de instrucţie, Nikolai Parfenovici, care-l îmbia mereu să bea o gură de apă din paharul de pe masă. „Bea, ca să te mai înviorezi puţin, să vezi c-o să te liniştească, nu te speria, fii calm”, repeta mereu cu aerul cel mai amabil din lume. Mitea povestea mai târziu că toată atenţia lui în clipele acelea era prinsă de inelele mari de pe degetele judecătorului, dintre care unul cu ametist şi altul cu o piatră galbenă, străvezie şi foarte strălucitoare. Mult timp după interogatoriu, încă se mai gândea cu mirare cum fusese posibil ca inelele acelea să exercite o atracţie atât de irezistibilă asupra lui, în ceasurile chinuitoare pe care le trăise atunci, încât nu fusese în stare să-şi ia ochii de la ele şi să le uite ca pe nişte obiecte cu totul nepotrivite situaţiei în care se afla. La stânga, în locul unde şezuse mai înainte Maximov, se instalase procurorul, iar la dreapta, locul Gruşenkăi era ocupat de un tânăr rumen în obraji, îmbrăcat, chipurile, cu nişte straie vânătoreşti, destul de ponosite, în faţa căruia, Dumnezeu ştie de unde, apăruseră ca prin farmec o călimară şi nişte coli de hârtie. Era grefierul pe care judecătorul de instrucţie îl adusese cu el. Ispravnicul stătea la fereastră, în celălalt capăt al odăii, iar lângă el, tot în dreptul geamului, Kalganov.

— Bea puţina apă! îl îndemnă blajin, pentru a zecea oară, judecătorul de instrucţie.

— Am băut, domnilor, am băut... nu înţeleg... ce mai

aşteptaţi: striviţi-mă, tăiaţi-mi capul, hotărâţi-mi odată soarta! exclamă Mitea, uitându-se ţintă la judecătorul de instrucţie, cu ochii aproape ieşiţi din orbite.

— Aşadar, dumneata afirmi categoric că nu eşti vinovat de moartea tatălui dumitale, Feodor Pavlovici? întrebă blând, dar în acelaşi timp apăsat Nikolai Parfenovici.

— Nu sunt vinovat! E adevărat, am vărsat sânge de om, dar nu era sângele tatălui meu, ci al celuilalt bătrân, sărmanul! Şi-mi pare rău de el, rău îmi pare! Eu l-am ucis, eu i-am luat zilele bietului moşneag, eu, cu mâna mea, l-am culcat la pământ... Dar e îngrozitor totuşi să răspunzi pentru o crimă cu alta pe care n-ai săvârşit-o, o crimă şi mai cumplită, dar de care nu sunt vinovat... Îmi aduceţi o acuzaţie zdrobitoare, domnilor, parcă mi-aţi fi dat cu o măciucă în cap! Dar cine, cine l-a omorât pe tata? Cine a putut să-l omoare, dacă nu eu? E într-adevăr un mister, o absurditate, ceva neverosimil!...

— Da, asta e întrebarea: cine a putut să-l omoare?... Începu judecătorul de instrucţie, dar procurorul Ippolit Kirillovici (de fapt, substitutul de procuror, e mai comod însă pentru noi sa-l numim aşa) îi tăie vorba numaidecât şi, schimbând cu el o privire, zise:

— Nu trebuie să-ţi faci sânge rău din pricina bătrânului Grigori Vasiliev. Sluga dumneavoastră trăieşte, şi-a venit în simţiri, deşi l-ai lovit destul de rău – după cum ne-a declarat el, lucru pe care chiar dumneata l-ai recunoscut adineauri – şi este în afară de orice pericol, cel puţin aşa ne-a asigurat doctorul.

— Grigori trăieşte? Sunteţi sigur, n-a murit va să zică?! exclamă Mitea dând din mâini. Se lumină deodată la faţă. Mulţumescu-ţi ţie, Doamne, că mi-ai ascultat ruga şi ai săvârşit această minune fără seamăn pentru mine, păcătosul şi netrebnicul!... Da, da, mi-ai ascultat ruga fiindcă toată noaptea m-am rugat!... Şi Mitea se închină de trei ori. Simţea ca un nod în gât.

— Mai mult chiar, de la el, adică de la numitul Grigori, deţinem cele mai preţioase declaraţii în legătură cu dumneata... Încercă să continue procurorul, dar Mitea sări

brusc în picioare...

— O clipă, domnilor, numai o clipă, vă rog! Mă duc la dânsa...

— A, nu, dă-mi voie! Acum nu se poate! Imposibil! strigă cu o voce stridentă Nikolai Parfenovici, ridicându-se la rândul său.

Gealaţii cu insigne pe piept îl siliră pe Mitea să se aşeze la loc...

— Îmi pare rău, domnilor! N-aş fi lipsit decât un moment... voiam numai să-i spun că sângele ăsta, care mi-a apăsat toată noaptea conştiinţa, s-a spălat, a dispărut fără urmă şi că, totuşi, nu sunt un criminal! Doar e logodnica mea, domnilor! rosti Mitea avântat şi cu un ton pătruns de respect faţă de Gruşenka, rotindu-şi privirile peste chipurile celor din jur. O, nici nu ştiu cum să vă mulţumesc, domnilor! Mă simt ca înviat din morţi, mi-aţi redat viaţa cu un singur cuvânt!... Bătrânul ăsta... m-a purtat în braţe, domnilor, m-a scăldat în covată când am rămas singur pe lume la trei ani, părăsit de toţi, a fost mai mult decât un tată pentru mine!...

— Aşadar, dumneata, începu judecătorul.

— Daţi-mi voie, domnilor, daţi-mi voie, numai un moment vă rog, îl întrerupse Mitea şi, punând coatele pe masă, îşi îngropa faţa în palme. Lăsaţi-mă să-mi adun gândurile, să răsuflu puţin. E prea mult pentru un biet om ca să nu se simtă zdruncinat până în fundul rărunchilor, inima omului nu este o tobă să îndure atâtea lovituri, domnilor...

— Poate ar fi bine să mai iei o gură de apă... Îngăimă Nikolai Parfenovici.

Mitea îşi descoperi obrazul şi se porni pe râs. Avea o privire mai veselă acum şi părea cu totul transfigurat. Până şi glasul său era altul: anchetatorii aveau acum în faţa lor un om la fel ca şi ei, conştient că poate să stea de vorbă cu dânşii ca de la egal la egal, o veche cunoştinţă care-i întâmpina ca şi cum s-ar fi întors cu o zi înapoi, când nu se întâmplase încă nimic şi s-ar fi întâlnit cu toţii la cine ştie ce reuniune mondenă. E locul să menţionăm aici că de la început, de când venise la noi în oraş, Mitea fusese primit

cu braţele deschise în casa ispravnicului, ca după aceea vizitele lui să se rărească treptat, iar în ultima lună să înceteze cu totul, aşa că ispravnicul de câte ori îl vedea pe stradă se încrunta răspunzându-i la salut numai cu politeţe, lucru pe care Mitea îl observase de mult. Pe procuror îl cunoştea mai puţin; din când în când, obişnuia să facă însă câte o vizită de curtoazie soţiei acestuia, o persoană nervoasă şi cam fantezistă. De ce se ducea pe la dânsa nici el, cred, n-ar fi ştiut să spună; fapt e că soţia procurorului îl primea de fiecare dată cu plăcere, şi se interesa de el tot timpul, fără vreun motiv special. Cu judecătorul de instrucţie nu avusese încă timpul să intre în legături mai strânse, dar se întâlnise cu el în câteva rânduri la nişte cunoştinţe comune şi de vreo două ori chiar stătuse mai mult de vorbă cu dânsul, de preferinţă despre femei.

— Constat că eşti un anchetator foarte abil, Nikolai Parfenovici, râse Mitea înviorat. Acum însă am să caut să-ţi dau şi eu o mână de ajutor. O, nu ştiţi ce bine mi-aţi făcut, domnilor, parc-aş fi înviat din morţi... Vă rog să nu-mi luaţi în nume de rău că vorbesc aşa deschis cu domniile-voastre şi fără niciun fel de fasoane. De altfel, vă mărturisesc cinstit c-am băut cam multişor şi sunt puţin turmentat. Mi se pare c-am avut onoarea, Nikolai Parfenovici... onoarea şi plăcerea să vă întâlnesc în casa unei rude ale mele, Miusov... Domnilor, n-am pretenţia, fireşte, să fiu pe picior de egalitate cu dumneavoastră, îmi dau prea bine seama de situaţia în care mă aflu. Asupra mea planează... da, dacă Grigori a făcut, aşa cum spuneţi, declaraţii în legătură cu mine... probabil că planează asupra mea o bănuială cumplită! E teribil, într-adevăr teribil înţeleg foarte bine! Dar să trecem la fapte, domnilor, vă stau la dispoziţie, sper c-o să terminăm repede, nu-i aşa, domnilor? Ascultaţi Nu-i aşa că n-o să dureze prea mult, din moment ce nu mă ştiu cu nimic vinovat?

Mitea vorbea iute, volubil, nervos, expansiv, ca şi cum ar fi fost într-adevăr convins că avea în faţă pe cei mai buni prieteni ai săi.

— Prin urmare, vom nota deocamdată că dumneata respingi categoric acuzaţia ce ţi se aduce, rosti solemn Nikolai Parfenovici şi, întorcându-se spre grefier, îi dictă în şoaptă ceea ce trebuia să consemneze.

— Să notaţi? Vreţi să notaţi? Bine, scrieţi, sunt de acord, n-am nimic împotrivă, domnilor, sunt perfect de acord... Numai că, să vedeţi... Staţi, staţi, scrieţi aşa cum vă spun: recunosc că m-am făcut vinovat de agresiune, de lovire gravă a unui biet unchiaş. De asta da, sunt vinovat. E adevărat că, în adâncul sufletului meu, mă simt vinovat şi de altceva, dar asta nu mai trebuie să scrieţi! adăugă el, adresându-se grefierului. Face parte din viaţa mea particulară şi nu vă interesează pe dumneavoastră, domnilor, fiindcă nu văd de ce v-ar interesa ce se petrece în tainiţele inimii mele... Şi că nu sunt vinovat de moartea bătrânului meu tată! E ceva fără sens! O idee pur şi simplu absurdă!... Am să vă dovedesc pe loc şi o să vă convingeţi îndată că am dreptate. Veţi vedea c-o să râdeţi pe urmă, o să râdeţi cu hohote, domnilor, că v-a putut trece prin minte cumva o asemenea bănuială!...

— Linişteşte-te, Dmitri Feodorovici, interveni judecătorul ca şi când ar fi căutat să-i transmită calmul său, potolindu-i efervescenţa. Înainte de a continua interogatoriul, aş vrea – dacă bineînţeles accepţi să răspunzi – să confirmi faptul că dumneata – după cum reiese chiar din spusele dumitale de până acum – nu prea îl priveai cu ochi buni pe răposatul Feodor Pavlovici şi că erai tot timpul în ceartă cu dânsul... Cel puţin acum un sfert de oră, dacă nu mă înşel, ai declarat în gura mare că aveai intenţia să-l ucizi, „Nu l-am omorât, ai strigat dumneata, dar am vrut să-l omor”.

— Am strigat eu aşa? De, ştiu eu, tot ce se poate, domnilor! Da, aşa e, din păcate am vrut să-l omor, de multe ori mi-a trecut prin gând... din păcate, da, e adevărat!...

— Prin urmare, ai vrut s-o faci. Bun. N-ai putea acum să ne explici ce anume a determinat ura asta înverşunată împotriva tatălui dumitale?

Mitea se întunecă deodată la faţă.

— Ce să vă mai explic, domnilor! dădu el din umeri,

coborând privirile în pământ. Nu mi-am ascuns niciodată sentimentele, tot oraşul le cunoaşte, sau cel puţin aceia care vin mai des la local. Chiar acum câteva zile mi le-am mărturisit în chilia stareţului Zosima... Şi în aceeaşi seară l-am bătut pe tata atât de crunt că puţin a lipsit să nu moară de mâna mea. Ba chiar am jurat că a doua oară când o să vin am să-l omor neapărat, am jurat asta de faţă cu martori... O, dacă-i vorba de martori, puteţi găsi cu duiumul! O lună întreagă am urlat c-o să-l ucid, toată lumea din oraş a auzit!... Faptele sunt evidente, faptele au elocvenţa lor, sunt grăitoare, dar sentimentele, domnilor, sentimentele sunt cu totul altceva! (Mitea se întunecă şi mai tare). Mi se pare totuşi, domnilor, că nu aveţi niciun drept să-mi scormoniţi sentimentele. Îmi dau perfect de bine seama că sunteţi învestiţi cu o anumită autoritate, dar sentimentele mele mă privesc pe mine exclusiv, sunt lucruri prea intime şi, deci, strict personale... După cum ştiţi însă nu le-am ascuns niciodată... am vorbit în gura mare despre ele la tractir, mărturisindu-le oricui voia să-mi dea ascultare şi... Şi nici acum n-am să fac din ele un secret. Văd că în cazul de faţă există dovezi zdrobitoare împotriva mea: am spus la toată lumea c-am să-l ucid şi uite că omul a fost într-adevăr asasinat! Cine poate să fie ucigaşul dacă nu eu? Ha-ha! Va iert, domnilor, vă iert din toată inima! Sunt şi eu uluit peste măsură, simt că se încreţeşte pielea pe mine, căci dacă nu l-am omorât eu, atunci cine a săvârşit crima? Nu-i aşa?? Dacă nu sunt eu asasinul, atunci cine să fie? Domnilor, întrebă el brusc, vreau să ştiu, vă rog stăruitor să-mi spuneţi: unde a fost ucis? Cum? Cu ce şi cum? Vă rog să-mi spuneţi şi mie!

Vorbise precipitat, uitându-se când la procuror, când la judecătorul de instrucţie.

— L-am găsit la dânsul în birou, pe jos, întins pe spate, cu capul spart, răspunse procurorul.

— E îngrozitor, domnilor! Mitea se cutremură înfiorat şi punând cotul pe masă îşi acoperi ochii cu mâna.

— Mai departe... zise Nikolai Parfenovici. Vreau să ştiu, aşadar, motivul care a determinat ura dumitale. Pare-mi-se

c-ai declarat în public c-ar fi o gelozie la mijloc.

— Da, şi gelozie, dar nu numai atât.

— Răfuieli băneşti?

— Da, băneşti.

— Dacă nu mă înşel, ai pomenit despre o sumă de trei mii de ruble, ce-ţi revenea din moştenirea rămasă de pe urma răposatei dumitale mame şi pe care bătrânul nu ţi-a achitat-o.

— Care trei mii?! Era o sumă mult mai mare! protestă Mitea. Mi-a oprit mai mult de şase mii, poate chiar peste zece mii! Da, aşa e, am spus la toată lumea, am urlat la toate răspântiile. Dar până la urmă m-aş fi mulţumit şi cu trei mii. Restul – ducă-se dracului! Aveam nevoie urgentă de trei mii de ruble... de aceea consideram că pachetul cu trei mii de ruble, pe care-l ţinea sub pernă pentru Gruşenka, mi se cuvenea mie de fapt, era averea mea, domnilor, de care m-a prădat.

Procurorul şi judecătorul schimbară o privire semnificativă; procurorul îşi permise chiar să facă un semn din ochi colegului său.

— O să revenim mai târziu asupra acestui punct, zise judecătorul. Ne dai voie, nu-i aşa, să luăm notă şi să consemnăm în procesul-verbal faptul că dumneata considerai cele trei mii de ruble din plic drept proprietatea dumitale?

— Puteţi scrie, domnilor, îmi dau seama că este o dovadă în plus împotriva mea, dar să ştiţi că nu mă tem de dovezi, ba, mai mult chiar, eu însumi mă acuz. Aţi auzit, mă acuz eu însumi! Am impresia, domnilor, că v-aţi făcut o părere greşită despre mine, mă credeţi altfel de cum sunt, adăugă el trist şi mohorât. Aveţi de-a face cu un om cinstit, onorabil, să nu uitaţi asta. Un om care a făcut multe ticăloşii, dar care în sufletul lui a fost şi a rămas cinstit... În sfârşit, nu ştiu cum să vă explic... toată viaţa n-am dorit decât să fiu un om cinstit, onorabil, cum s-ar zice; am pătimit pentru onoarea mea, am căutat-o cu felinarul, ca Diogene, şi totuşi, o viaţa întreagă m-am purtat ca un ticălos, ca toată lumea, de altfel, domnilor... adică nu, nu!

Nu ca toată lumea! De ce să vorbesc cu păcat, numai eu, eu singur am fost în stare să mă port aşa, nu se poate să fie toată lumea ca mine! Mitea se strâmbă de durere. Simt că-mi plesneşte capul, domnilor, dar nu-i nimic, să continuăm: nu puteam să-l sufăr, e adevărat, nu puteam să-l văd în ochi, avea ceva necinstit în el, i se citea asta pe faţă, detestam fanfaronada lui, plăcerea lui de a călca în picioare tot ce este sfânt, zeflemelile lui, lipsa lui de credinţă, totul, totul la el mi se părea odios! Dar acum, după ce a murit, nu mai gândesc aşa.

— Nu?

— Nu c-aş gândi altfel, propriu-zis, dar îmi pare rău că l-am urât.

— Te căieşti?

— Nu, nu poate fi vorba de căinţă... Asta nu mai trebuie să notaţi. Nici eu nu sunt o comoara de om, domnilor, dacă-i vorba de bunătate, şi nici prea chipeş nu sunt, aşa că n-aveam niciun drept să mă uit cu scârbă la el, nu-i aşa? Asta puteţi s-o scrieţi!

O melancolie ciudată punea treptat stăpânire pe el. Şi, pe măsură ce răspundea la întrebările judecătorului, devenea din ce în ce mai posac. Tocmai atunci însă se întâmplă un lucru cu totul neaşteptat. Deşi fusese scoasă cu forţa din odaie de la începutul interogatoriului, Gruşenka se afla destul de aproape, n-o despărţeau decât două încăperi de odaia albastră, în care se instalaseră anchetatorii, întâi o odăiţă cu o singură fereastră, în care şedea ea, pe urmă salonul unde avusese loc petrecerea şi se dansase. Nu mai era nimeni cu dânsa în afară de Maximov care, înlemnit de spaimă, se agăţase de ea ca de unica lui salvare. Uşa era păzită de un gealat cu insignă în piept. Gruşenka plângea. La un moment dat, simţind că nu mai poate pune stavilă durerii, sări in sus frângându-şi mâinile şi ieşi valvârtej afară, la Mitea al ei, ţipând sfâşietor: „Păcatele mele, păcatele mele!” Atât de năprasnic se petrecu totul, încât gealatul de la uşă nu mai avu răgaz să-i taie drumul.

Auzind răcnetul său, Mitea începu să tremure ca varga,

zvâcni de pe scaun şi se repezi înaintea ei, urlând şi el disperat. Nu-i lăsară totuşi să se apropie unul de altul, atât doar că apucară să se mai vadă odată. Mitea se simţi înşfăcat de o mână care-l opri locului şi începu să se zbată din răsputeri, încercând să scape din strânsoare; abia dacă putură să-l stăpânească trei-patru oameni. Gruşenka avu şi ea aceeaşi soartă; Mitea o văzu întinzând mâinile spre el şi ţipând în timp ce o scoteau afară. Când incidentul se termină în sfârşit, se pomeni din nou pe scaun, la masă, faţă-n faţă cu judecătorul, strigând iarăşi şi iarăşi, fără încetare:

— Ce aveţi cu ea? De ce o chinuiţi aşa? E nevinovată, vă jur că-i nevinovată!...

Procurorul şi judecătorul de instrucţie îşi dădeau toată silinţa să-l potolească. Trecură aşa vreo zece minute, până când Mihail Makarovici, care ieşise odată cu Gruşenka, se întoarse grăbit în odaie şi-i comunică, vădit impresionat, procurorului:

— Am dus-o jos, tocmai la celălalt capăt, dar daca-mi daţi voie, domnilor, aş vrea să-i spun un cuvânt nenorocitului ăstuia. În prezenţa domniilor-voastre, bineînţeles!

— Vai de mine, mai încape vorbă, Mihail Makarovici!? încuviinţă judecătorul de instrucţie. Nu avem nimic împotrivă!

— Dmitri Feodorovici, ascultă-mă, băiatule... Începu bătrânul. Pe chipul lui tulburat se citea o neţărmurită compătimire, o duioşie aproape părintească pentru bietul om. Am coborât cu Agrafena Alexandrovna a dumitale şi am lăsat-o cu fetele jupânului, le-am spus să aibă grijă de ea. E şi moşneagul acela acolo, Maximov, nu se dezlipeşte de dânsa. Am înduplecat-o să fie cuminte, auzi? Am căutat s-o liniştesc şi cred c-am reuşit s-o conving, i-am spus că dumneata eşti obligat să te dezvinovăţeşti şi de aceea trebuie să te lase în pace şi să nu te necăjească, altfel s-ar putea să te încurci şi să dai vreun răspuns greşit, care ţi-ar îngreuna şi mai mult situaţia, pricepi? Într-un cuvânt, aşa cum i-am vorbit m-a înţeles. E femeie deşteaptă, frate dragă, şi tare de treabă, nu zici c-a vrut să mă sărute pe

mine, om bătrân?! Cât s-a mai rugat pentru dumneata! M-a trimis să-ţi spun că poţi fi liniştit în privinţa ei, aşa că, fătul meu, acum, când mă întorc la dânsa, trebuie să-i spun că ţi-ai venit în fire şi că nu-i porţi de grijă. Hai, potoleşte-te, fii om de înţeles! Dinspre partea mea, domnilor, vă mărturisesc că mă simt cu păcat faţă de ea: este un suflet de creştin, o fiinţă blândă ca un mieluşel şi n-o cred în stare să facă vreun rău. Aşadar, pot să-i spun, Dmitri Feodorovici, c-o să stai liniştit, da?

Inimă bună, bătrânul adăugase multe de la el, dar durerea Gruşenkăi, atât de adânc omenească, reuşise să-i zguduie sufletul blajin, încât acum era cu lacrimile în ochi. Mitea se repezi la el.

— Iertaţi-mă, domnilor, nu vă supăraţi, daţi-mi voie, vă rog, numai o clipă! strigă el. Sunteţi un înger, Mihail Makarovici, nu ştiu cum să vă mulţumesc pentru tot ce-aţi făcut pentru dânsa. Am să stau liniştit, da, da, am să fiu chiar bine dispus. Şi fiindcă aveţi un suflet atât de bun, de o nemărginită bunătate, vă rog să-i spuneţi că sunt vesel, da, vesel şi cu râsul pe buze de bucurie, ştiind că dumneavoastră sunteţi lângă ea, ca un înger păzitor. C-o să isprăvesc repede şi, cum o să scap, am să vin s-o văd, să aibă răbdare! Apoi, întorcându-se către anchetatori: Domnilor! Am să-mi deschid inima în faţa domniilor-voastre, am să vă spun tot ca să terminăm mai curând. Ce veselie o să fie pe noi şi cum o să mai râdem împreună după aceea, când o să isprăvim, nu-i aşa? Femeia aceasta, domnilor, este regina sufletului meu! O, lăsaţi-mă să vă vorbesc despre ea, îngăduiţi-mă să vă împărtăşesc taina mea scumpă... Vad că am de-a face cu nişte oameni de omenie: este lumina ochilor mei, e ca o sfântă pentru mine! O, dac-aţi şti! Aţi auzit-o cum a strigat: „Cu tine merg şi la moarte!” Şi ce-a avut de la mine, un amărât de golan, o sărăcie? De ce mă iubeşte? Merit eu, un neisprăvit, un netrebnic ca mine cu mutra asta păcătoasă, să mă iubească într-atât, încât să meargă cu mine la ocnă? Pentru mine s-a târât adineauri la picioarele domniilor-voastre, ea, care-i atât de mândră şi al cărei suflet e atât

de curat! Cum să n-o admir, cum să nu-mi mărturisesc dragostea în gura mare, cum să n-o doresc cu toată fiinţa mea, aşa cum o doresc în clipa asta? O, domnilor, iertaţi-mă! Dar acum, acum mă simt în sfârşit liniştit!

Căzu pe scaun şi, cu faţa îngropată în palme, izbucni în lacrimi. De astă dată însă erau lacrimi de fericire. Îşi reveni însă numaidecât. Bătrânul ispravnic părea încântat, ca şi juriştii de altfel: simţeau că interogatoriul intrase pe un nou făgaş. După ce-l petrecu pe ispravnic până la uşă, Mitea se întoarse aproape voios.

— Ei, şi acum, domnilor, sunt cu totul la dispoziţia domniilor-voastre! Şi... dacă n-ar fi fost toate aceste amănunte care să ne încurce, poate ne-am fi înţeles din capul locului. Uite că iar am pomenit despre ele... Sunt la dispoziţia dumneavoastră, dar pentru asta jur că avem nevoie de încredere reciprocă, eu de încrederea domniilor-voastre, iar dumneavoastră de încrederea mea, altfel n-o s-o scoatem la capăt niciodată. O spun chiar în interesul anchetei. La treabă, domnilor, la treabă... Şi mai ales nu-mi mai scormoniţi sufletul, nu mă mai chinuiţi cu tot felul de mărunţişuri, întrebaţi-mă numai ce este strict necesar, cercetaţi numai faptele, faptele precise, şi sunt gata să vă dezvălui tot. Lăsaţi dracului amănuntele!

Mitea spuse astfel tot ce avea de spus. Interogatoriul se desfăşură mai departe.

Capitolul IV

AL DOILEA CALVAR

— Nici nu-ţi dai seama cât de mult ne reconfortează bunăvoinţa pe care o dovedeşti, arătându-te gata să răspunzi la întrebări, Dmitri Feodorovici... Îl lăudă Nikolai Parfenovici înseninat. Un sentiment de vădită satisfacţie făcea să-i lucească ochii mari, cenuşii, uşor bulbucaţi, a căror miopie ieşea şi mai mult în vileag acum, că-şi scosese ochelarii. Ai spus un lucru foarte înţelept în ce priveşte încrederea reciprocă; ai dreptate, fără încredere nu se poate limpezi o problemă atât de importantă, dacă într-adevăr persoana asupra căreia planează bănuiala doreşte, speră şi e în stare să se dezvinovăţească. Dinspre partea noastră, vom face tot ce ne stă în putere... cred că ţi-ai putut da seama după comportarea noastră de până acum... Eşti de acord, Ippolit Kirillovici? se adresă el procurorului.

— Bineînţeles, încuviinţă acesta, deşi ceva mai rece decât Nikolai Parfenovici.

Trebuie să vă spun că Nikolai Parfenovici, proaspăt venit la noi în oraş, simţise de la început, de când îşi luase slujba în primire, o adâncă stimă pentru Ippolit Kirillovici de care se ataşase sufleteşte. Era poate singurul om care credea orbeşte în excepţionala pătrundere psihologică şi în darul oratoric al sărmanului nostru procuror „nedreptăţit”, considerându-l cu adevărat o victimă a indolenţei celor mari. Îl cunoştea din auzite încă de la Petersburg. La rândul său, tânărul judecător de instrucţie era unicul om din lume la care procurorul „persecutat” părea să ţină cu toată sinceritatea. În drum spre Mokroe, avuseseră destul răgaz să discute şi să cadă de acord în privinţa afacerii pe care trebuiau s-o ancheteze şi acum Nikolai Parfenovici, cu

mintea lui ageră, prindea din zbor sensul celei mai uşoare aluzii, descifra pe loc orice schimbare de fizionomie a colegului său mai vârstnic, îl înţelegea dintr-un cuvânt spus pe jumătate, dintr-o privire, ba chiar numai dintr-o simplă clipire a ochilor.

— Domnilor, lăsaţi-mă să vă istorisesc tot ce s-a întâmplat, dar vă rog insistent să nu mă întrerupeţi cu întrebări inutile, am să vă spun tot, îi preveni Mitea înfrigurat.

— Perfect. Îţi mulţumim. Dar înainte de a asculta destăinuirile dumitale, aşa vrea, dacă-mi dai voie, să mai precizez un lucru care ne interesează în mod deosebit şi anume: este vorba de cele zece ruble pe care le-ai împrumutat ieri, în jurul orei cinci, de la prietenul dumitale Piotr Ilici Perhotin, lăsând amanet pistoalele.

— Aşa e, domnilor, le-am amanetat pentru zece ruble! Ei şi? Asta-i tot, ce pot să vă spun mai mult? Le-am amanetat când m-am întors de da ţară.

— Te-ai întors de la ţară? Dar ce, ai fost plecat din oraş?

— Da. domnilor, am fost la patruzeci de verste de aici, n-aţi ştiut?

Procurorul şi Nikolai Parfenovici se uitară unul la altul.

— În general, cred că ar fi mai bine să începi prin a ne descrie punct cu punct ziua de ieri, de pildă, ce-ai făcut ieri dimineaţă? Aş vrea să te întreb, cu permisiunea dumitale, pentru ce ai plecat din oraş, când anume ai plecat şi la ce ora te-ai întors înapoi... În sfârşit, tot ce ne poţi spune în legătura cu această plecare...

— Păi eu ce zic, tocmai de aici trebuia să porniţi, râse Mitea. Şi dacă vreţi să ştiţi ar fi mai bine să reiau firul întâmplărilor nu de ieri, ci de alaltăieri dimineaţa. Numai aşa o să înţelegeţi de ce, unde şi cu ce scop am plecat. Aşadar, domnilor, alaltăieri am fost la un negustor din oraş, Samsonov, să-i cer împrumut trei mii de ruble contra unei garanţii foarte serioase. Era ceva foarte, foarte urgent...

— Dacă-mi dai voie, îl întrerupse politicos procurorul. Cum se explică nevoia asta urgentă de bani? Şi de ce îţi trebuia neapărat suma asta, trei mii de ruble în cap?

— Ei, domnilor, iarăşi o întrebare de prisos, ne pierdem în amănunte: de ce, pentru ce, de ce atâta şi nu atâta şi aşa mai departe... Dac-o să continuăm aşa, n-o să ne ajungă nici trei volume pentru toată povestea asta, ar trebui chiar şi un epilog.

Mitea vorbea cu o blajină familiaritate, deşi oarecum impacientat, ca un om însufleţit de cele mai bune intenţii şi care nu doreşte altceva decât să mărturisească cinstit adevărul.

— Domnilor, urmă el, făcând la rândul său o paranteză, n-aş vrea să-mi luaţi în nume de rău încăpăţânarea asta a mea. Puteţi fi siguri că vă port tot respectul şi că sunt perfect conştient de situaţie. Să nu credeţi cumva că sunt turmentat. M-am trezit din beţie. Şi chiar dac-aş fi beat n-ar fi nimic. Vorba aceea:

Treaz de-oi fi, sunt dobitoc
Când mă-mbăt sunt isteţ foc.

Ha-ha! îmi dau seama, domnilor, că până se vor lămuri lucrurile, nu mi-e permis să fac asemenea spirite, înseamnă să fiu ireverenţios, dar vă rog să-mi daţi voie să-mi păstrez demnitatea mea omenească. Înţeleg prea bine că în momentul de faţă există o diferenţă între noi: în ochii dumneavoastră trec totuşi drept un criminal şi, deci, în niciun caz nu putem discuta de la egal la egal. Şi pe urmă, dumneavoastră aveţi obligaţia să mă urmăriţi, doar nu mă pot aştepta să mă felicitaţi pentru pocinogul pe care l-am făcut cu Grigori. Nu se poate să loveşti aşa un biet om bătrân şi să-i spargi capul fără să tragi consecinţele. Probabil că pentru treaba asta o să-mi faceţi proces şi o să stau la răcoare vreo şase luni de zile, dacă nu chiar un an, nu ştiu ce pedeapsă prevede codul penal în asemenea cazuri. Dar fără pierderea drepturilor civile... fără pierderea drepturilor, nu-i aşa, domnule procuror? Cum vă spuneam, domnilor, îmi dau perfect de bine seama de diferenţa ce există între noi... Totuşi, trebuie să recunoaşteţi că întrebările de felul acesta – unde ai călcat,

cum ai călcat, când ai călcat şi în ce ai călcat – sunt în stare să încurce şi pe Dumnezeu. Dacă s-o întâmpla să mă zăpăcesc şi o să consemnaţi mai ştiu eu ce trăsnaie în procesul-verbal, negru pe alb, unde o să ajungem? Nicăieri! Şi apoi, dac-am început vorbăria asta lăsaţi-mă s-o duc până la capăt, iar dumneavoastră, ca oameni de omenie şi cu studii înalte, o să fiţi indulgenţi. În concluzie, deci, vă rog din tot sufletul să renunţaţi la tipicul obişnuit al unui interogatoriu! Nu vă gândiţi dinainte: să începem chestionarul cu mărunţişuri, cu tot felul de fleacuri, cerându-i, bunăoară, să ne spună cum s-a sculat, ce a mâncat, cum a scuipat şi după ce vom „adormi atenţia criminalului” să-l pocnim în moalele capului cu o întrebare care sa-l turtească: „Pe cine ai ucis, pe cine ai prădat?” Ha-ha! Asta-i procedura reglementară, chiţibuşurile pe care se bizuie toată strategia dumneavoastră! Dar, domnilor, cu asemenea chiţibuşuri îi puteţi adormi pe mujici, la mine însă nu se prind! Ştiu eu cum merge treaba, că doar am făcut şi eu armata, ha-ha-ha! Nu vă supăraţi, domnilor, vă rog să-mi iertaţi impertinenţa! exclamă el, privindu-i cu o blândeţe neaşteptată, aproape curioasă. Se cade să fiţi ceva mai indulgenţi cu Mitea Karamazov, sunt lucruri care, poate, nu i se iartă unui om deştept, dar lui Mitea, da! Ha, ha!

Nikolai Parfenovici râdea ascultându-l. Procurorul, în schimb, nici nu zâmbea măcar, mulţumindu-se să se uite la el atent, cu o privire pătrunzătoare, ca şi cum ar fi căutat să nu scape nicio vorbă, nicio mişcare, nicio tresărire a celei mai mici cutişoare de pe obrazul lui.

— Dar noi am procedat aşa din capul locului, observă Nikolai Parfenovici, continuând să râdă. Am stabilit să nu te derutăm cu întrebări inutile, nu te-am pus să ne spui nici cum te-ai sculat, nici ce ai mâncat, am început cu esenţialul.

— Înţeleg, înţeleg şi apreciez! Sunt mişcat de bunătatea pe care mi-o arătaţi, bunătate, într-adevăr, a unor suflete nobile. Suntem aici trei persoane onorabile – nu-i aşa? – prin urmare, discuţia noastră trebuie să se bizuie pe

încrederea reciprocă, pe care e firesc s-o nutrească unii faţă de alţii oamenii civilizaţi, oamenii de lume, legaţi între ei prin onoarea şi rangul lor social. În orice caz, daţi-mi voie ca, într-un moment de grea cumpănă cum e cel de faţă, când onoarea mea este târâtă în noroi, să vă consider drept cei mai buni prieteni ai mei! Sper să nu luaţi acest lucru ca pe o ofensă, nu-i aşa, domnilor!

— Câtuşi de puţin, dimpotrivă, ţi-ai exprimat minunat sentimentele, Dmitri Feodorovici! aprobă solemn Nikolai Parfenovici.

— Iar cât priveşte amănuntele, domnilor, jos cu toate chiţibuşurile avocăţeşti! strigă Mitea exuberant. Altfel, cine ştie ce dracu mai iese până la urmă! Am dreptate?

— Am să-ţi urmez întocmai sfaturile judicioase, îi luă vorba din gură procurorul. Totuşi, nu pot să renunţ la întrebarea pe care ţi-am pus-o. Este foarte important să ştim pentru ce ai avut nevoie de această sumă, adică exact de trei mii de ruble.

— Pentru ce? Pentru una, pentru alta... În sfârşit... ca să plătesc o datorie de onoare.

— Cui?

— De astă dată refuz categoric să răspund, domnilor! Nu pentru că n-aş putea sau ar trebui să-mi calc pe inimă, ori m-aş teme s-o fac, Doamne fereşte! Este un fleac, nimica toată, dar nu vreau să răspund din principiu: este vorba de viaţa mea particulară şi nu permit nimănui să se atingă de ea! E un principiu la care ţin. Întrebarea dumitale, domnule procuror, nu are nicio legătură cu împrejurarea de faţă, şi tot ce nu are legătură cu ea face parte din viaţa mea intimă! Trebuia să restitui o datorie, o datorie de onoare. Cui? Nu vreau să vă spun!

— Ne dai voie să consemnăm acest lucru? întrebă procurorul.

— Cu cea mai mare plăcere. Luaţi notă că refuz să spun şi nici n-am să spun vreodată. Ar fi nedemn din punctul meu de vedere. Dacă vreţi, puteţi adăuga şi asta. Cum văd eu, aveţi timp de pierdut ca să notaţi atâtea năzbâtii!

— Dă-mi voie, stimate domn, să te previn şi să-ţi atrag

atenţia asupra unui lucru pe care dumneata poate nu-l cunoşti, rosti autoritar procurorul cu un aer deosebit de grav. Dumneata ai tot dreptul să nu răspunzi la întrebările pe care ţi le punem, iar noi la rândul nostru nu avem niciun drept să te tragem de limbă, dacă dintr-un motiv sau altul refuzi să răspunzi la întrebările noastre. Asta rămâne la alegerea dumitale. Totuşi, suntem datori să-ţi deschidem ochii şi să-ţi arătăm că-ţi periclitezi singur situaţia refuzând să dai anumite explicaţii. Şi acum, continuă, te rog...

— Domnilor, nu mă supăr... eu... Îngăimă Mitea ruşinat de admonestarea procurorului. Cum vă spuneam, Samsonov ăsta, la care m-am dus atunci...

N-are rost, cred, să redau peripeţiile pe care cititorul le cunoaşte din cele arătate mai înainte. Vrând să termine mai repede, Mitea se străduia să prezinte cât mai amănunţit întâmplările, fără să piardă totuşi prea mult timp. Dar cum, pe măsură ce vorbea, declaraţiile lui erau consemnate, trebuia să se întrerupă în tot momentul. Enervat, blestema mereu în sinea lui procedeul, deşi deocamdată nu-şi pierduse încă răbdarea. Din când în când doar răbufnea: „Domnilor, dar asta l-ar scoate din fire şi pe Dumnezeu!” sau: „Domnilor, de ce mă fierbeţi aşa de pomană? Continua să fie totuşi la fel de prietenos şi expansiv ca şi până atunci. Le povesti, de pildă, cum fusese tras pe sfoară de Samsonov (acum nu mai avea nicio îndoială că bătrânul îi jucase un renghi) şi cum îşi vânduse ceasul pentru şase ruble, ca să aibă bani de drum. Spre nemăsurata lui indignare, amănuntul acesta inedit şi pentru procuror, ca şi pentru judecătorul de instrucţie, se bucură de o atenţie deosebită din partea anchetatorilor care găsiră de cuviinţă să-l consemneze în procesul-verbal, întrucât era o nouă confirmare a faptului că nu avusese nicio leţcaie în buzunar cu două zile mai înainte. Cu cât trecea vremea însă Mitea devenea tot mai posac. Le povesti călătoria pe care o făcuse în căutarea lui Copoiu, noaptea petrecută în cocioaba unde fusese cât pe ce să moară asfixiat de emanaţiile din sobă etc, şi ajungând la

întoarcerea lui în oraş, se apucă să descrie în amănunţime, fără să fie rugat, chinurile prin care trecuse din pricina geloziei. Oamenii legii îl ascultau în tăcere, cu luare-aminte; reţinură mai ales faptul că, pentru a o urmări mai uşor pe Gruşenka, el avea mai demult instalat un post de observaţie în grădina Mariei Kondratievna, de unde putea să supravegheze spatele casei lui Feodor Pavlovici şi că Smerdiakov îl ţinea la curent cu tot ce se petrecea; toate acestea fură consemnate minuţios în procesul-verbal. Le vorbi apoi cu pasiune şi pe îndelete despre gelozia lui, cu toate că-i era penibil să-şi dea în vileag nişte sentimente atât de intime, să le expună aşa, la lumina zilei, „de râsul lumii”; de dragul adevărului căuta să-şi calce pe inimă, trecând peste orice reticenţă. Până la urmă însă văzând privirile severe şi impasibile ale procurorului şi judecătorului de instrucţie aţintite asupra lui, în timp ce le făcea aceste destăinuiri, se simţi nespus de intimidat: „Frumos îmi şade, se mustra el, cuprins de amărăciune, merită oare mucosul ăsta, Nikolai Parfenovici, cu care zilele trecute flecăream vrute şi nevrute despre femei, şi procurorul ăsta ofticos să-mi deschid aşa sufletul în faţa lor, ce ruşine!” Ca să-şi spună apoi în gând, drept consolare, un vers: „Taci, inimă, şi rabdă; smereşte-te şi taci!” îşi înfrână însă nerăbdarea şi reluă firul povestirii. Ajungând la incidentul cu doamna Hohlakova, se simţi din nou bine dispus; ba chiar avu chef să le istorisească o anecdotă care circula pe socoteala acestei cuconiţe şi care nu avea nicio legătură cu ancheta, dar judecătorul îi taie numaidecât vorba, rugându-l politicos să se rezume la lucrurile „esenţiale”. Când le descrise apoi disperarea ce-l cuprinsese în momentul în care ieşise din casa Hohlakovei, mărturisindu-le c-ar fi fost în stare atunci „să înjunghie pe cineva, numai să facă rost de cele trei mii de ruble”, anchetatorii îl opriră din nou, ca să consemneze în procesul-verbal că „intenţionase să înjunghie pe cineva”. Mitea nu obiectă nimic. În sfârşit, le povesti cum prinsese de veste că Gruşenka îl trăsese pe sfoară, luându-şi imediat tălpăşiţa de la Samsonov, deşi lui îi spusese c-o să

stea cu bătrânul până la miezul nopţii. „A fost spre norocul Feniei că n-aveam niciun moment de pierdut, altminteri, domnilor, cred c-aş fi ucis-o acolo, pe loc!” îl luă gura pe dinainte. Şi de astă dată, cuvintele lui fură notate cu sfinţenie. Mitea aşteptă posomorât până ce grefierul isprăvi de scris, dar când se pregătea să urmeze, povestindu-le cum alergase într-un suflet acasă la taică-său şi intrase în grădină, procurorul îl opri şi, deschizând o servietă mare, pe care o ţinea lângă el pe canapea, scoase dinăuntru pisălogul de aramă şi i-l arătă.

— Cunoşti obiectul ăsta? îl întrebă el. Mitea zâmbi întunecat.

— Ah, da! Cum să nu-l cunosc?! Vrei să mi-l dai puţin să mă uit la el... Ba nu, dracu să-l ia, ce-mi trebuie!

— Ai uitat să pomeneşti despre el, observă judecătorul de instrucţie.

— Ei, drăcie! Doar nu vă închipuiţi că l-aş fi tăinuit, până la urmă trebuia să vorbesc şi de el! Am uitat, atâta tot!

— Eşti atât de bun să ne spui cât mai amănunţit cum ţi l-ai procurat?

— Poftim, cu cea mai mare plăcere, domnilor.

Mitea le relată cum înşfăcase pisălogul şi fugise din casă.

— Dar în ce scop te-ai înarmat cu acest instrument?

— În ce scop? Ştiu eu, aşa, fără niciun scop! L-am luat şi am fugit afară!

— Dar de ce l-ai luat, dacă nu voiai să faci nimic cu el?

Mitea fierbea de necaz. Se uită ţintă la „mucosul acela” cu un zâmbet strâmb, înciudat. Se simţea din ce în ce mai prost când se gândea că-şi deschisese sufletul faţă de „asemenea indivizi”, vorbindu-le atât de sincer şi cu atâta spontaneitate despre gelozia lui.

— Dar mai dă-l dracului de pisălog! izbucni el fără să vrea.

— Totuşi...

— L-am luat ca să mă apăr de câini. Era întuneric... L-am luat aşa, să am ceva asupra mea pentru orice eventualitate.

— Mai înainte tot aşa aveai obiceiul să ieşi înarmat din casă, noaptea, dacă zici că ţi-e frică să umbli pe întuneric?

— Ei, drăcia dracului! Cu dumneavoastră nu se poate discuta, domnilor! strigă Mitea scos din fire. Şi, roşu la faţă de mânie, se întoarse către grefier şi-i dictă în pripă, cu un tremur isteric în glas: Scrie imediat... zi aşa... „am luat pisălogul şi m-am dus glonţ la tatăl meu... Feodor Pavlovici... să-i dau cu el în cap, să-l omor!” Sunteţi mulţumiţi, domnilor? V-aţi liniştit? apostrofă el pe oamenii legii, privindu-i sfidător.

— Îţi dai seama, cred, că nu putem lua în serios o declaraţie făcută într-un moment de enervare, iritat de întrebările noastre pe care ţii cu tot dinadinsul să le bagatelizezi, deşi sunt de o mare, de o extremă importanţă! îi răspunse procurorul glacial.

— Îmi pare rău, domnilor! Dar ce vreţi să vă spun? Am luat pisălogul... ei şi? Pentru ce se întâmplă să iei ceva în mână în asemenea cazuri? Habar n-am! L-am luat pur şi simplu şi am fugit. Asta-i tot! Mai mare ruşinea, zău, domnilor, *passons*[118]... Altfel, jur că nici nu mai deschid gura!

Îşi luă capul în palme, sprijinindu-şi coatele pe masă. Şedea întors din profil către ei şi privea stăruitor peretele din faţă silindu-se să înăbuşe un sentiment duşmănos ce stătea să-l copleşească. Era gata să se ridice brusc de pe scaun, declarându-le că nu mai scoate un cuvânt „chiar dacă i-ar tăia capul”.

— Vedeţi, domnilor, urmă el în silă, am impresia, cum stau aşa şi vă ascult, că visez cu ochii deschişi... Ştiţi, mi s-a întâmplat de câteva ori să visez acelaşi lucru... e un vis ciudat, ce revine din când în când... parcă mă urmăreşte cineva noaptea, cineva de care mi-e teribil de frică bâjbâie aşa pe întuneric, căutându-mă, şi eu atunci mă ascund după uşă sau după dulap... Şi mi-e ruşine că mă ascund, cu atât mai mult cu cât îmi dau seama că el ştie foarte bine unde mi-e ascunzătoarea, dar se face că nu mă vede înadins, ca să mă chinuie mai tare şi să poată savura pe

118 Să trecem peste asta. (Fr.)

îndelete spaima mea... Aşa cum faceţi şi dumneavoastră acum! Exact aşa!

— De multe ori se întâmplă să ai asemenea visuri? se informă procurorul.

— Da... Mitea se strâmbă. Nu cumva vrei să consemnezi şi asta în procesul-verbal?

— Nu, nu vreau, în orice caz însă visele dumitale sunt destul de curioase.

— Numai că de astă dată nu mai e un vis! E realitate, domnilor, realitatea vieţii! Eu sunt lupul, iar dumneavoastră vânătorii. Ce mai aşteptaţi? De ce nu hăituiţi fiara?

— Comparaţia dumitale e cu totul deplasată... Îi reproşa pe un ton blajin Nikolai Parfenovici. Nu mai apucă să urmeze, căci Mitea luă iarăşi foc, deşi explozia năprasnică de mânie de mai înainte îi răcorise inima şi-l făcuse să se mai îmbuneze.

— Nu, domnilor, nu! exclamă el. Puteţi să nu acordaţi niciun credit unui criminal ori unui infractor pe care-l torturaţi cu întrebările dumneavoastră, dar unui om cinstit, domnilor, unui om însufleţit de cele mai lăudabile sentimente (o spun cu tot curajul!), nu, nu se poate să nu-i daţi crezare!... Nu aveţi niciun drept să nu-l credeţi... Dar...

Capitolul V

AL TREILEA CALVAR

Mitea îşi continuă mărturisirile ceva mai temperat, deşi se vedea clar că îşi da toată silinţa să nu omită cumva vreun amănunt. Povesti cum sărise peste gard în grădina tatălui său, cum se apropiase tiptil de casă şi tot ce se întâmplase apoi sub fereastră. Clar şi răspicat, ca şi când ar fi căutat să cizeleze fiecare cuvânt în parte, zugrăvi sentimentele pe care le încercase în clipele acelea când ardea de nerăbdare să afle dacă Gruşenka era sau nu înăuntru. I se păru curios că atât procurorul, cât şi judecătorul de instrucţie, îl ascultau de astă dată cu un aer cât se poate de rezervat, uitându-se la el cu nişte priviri îngheţate şi învrednicindu-se rareori să-i pună câte o întrebare. Mitea nu izbutea să descifreze nimic pe figurile lor. „S-au supărat, se simt jigniţi probabil, dracu să-i pieptene!” îşi spuse el. Când le destăinui cum îi trecuse prin gând, în cele din urmă, să recurgă la semnalul prin care bătrânul urma să fie anunţat în cazul când ar fi venit Gruşenka, nici procurorul, nici judecătorul nu acordară vreo atenţie cuvântului semnal, ca şi cum nici nu l-ar fi auzit. Lipsa lor de curiozitate avu darul să-l intrige pe Mitea. Ajunse, în sfârşit, la momentul când îl văzuse pe taică-său aplecându-se pe fereastră şi când, învolburat de o ură năprasnică, smucise pisălogul din buzunar. Mitea făcu o pauză şi, cum şedea aşa, privind din profil peretele din faţa lui, îşi dădea seama că-n vremea asta cei doi anchetatori îl sorbeau din ochi.

— Şi atunci, zise judecătorul, ai scos arma şi... şi pe urmă ce s-a mai întâmplat?

— Pe urmă? Pe urmă l-am ucis... i-am dat una cu

pisălogul în tâmplă şi i-am spart capul... asta ar fi versiunea dumneavoastră! izbucni el, scăpărând fulgere de indignare din ochi. Mânia ce se stinsese o clipă în sufletul lui se dezlănţui de astă dată cu o forţă nestăvilită.

— Asta ar fi versiunea noastră, repetă Nikolai Parfenovici, dar versiunea dumitale care e?

Mitea îşi lăsă privirile în pământ şi tăcu o bucată de vreme.

— Versiunea mea, domnilor? rosti el, în sfârşit, încet de tot. Ştiu eu, poate că lacrimile cuiva sau poate că maică-mea s-o fi rugat lui Dumnezeu pentru mine, ori sfântul duh va fi pogorât în clipa aceea în sufletul meu – nu ştiu, în orice caz însă diavolul a fost biruit. M-am tras înapoi de la fereastră şi am rupt-o la fugă spre gard... Tata s-a speriat – nu m-a observat decât atunci – a dat un ţipăt şi a dispărut imediat de la geam, parcă-l văd şi acum. Am străbătut în goana mare grădina, am ajuns la poalele ulucilor şi... acolo m-a prins Grigori, tocmai încălecasem gardul când m-a înhăţat...

Abia atunci ridică ochii spre ascultători. Amândoi continuau să se uite la el, atenţi şi impasibili. Inima îi zvâcni înfiorată de indignare.

— Vă bateţi joc de mine! exclamă el.

— De unde deduci asta? îl întrebă Nikolai Parfenovici.

— Nu credeţi niciun cuvânt din tot ce v-ara spus, iată de unde! Îmi dau seama doar că atinsesem punctul culminant: bătrânul zace acolo cu capul spart, iar eu, după ce v-am descris atât de dramatic cum am simţit deodată imboldul să-l omor şi chiar cum am scos pisălogul din buzunar, să spun c-am fugit aşa, tam-nesam, de la fereastră... Un adevărat poem! Un poem în versuri! Şi chiar mă credeţi pe cuvânt?! Haida-de! Tare sunteţi mucaliţi, domnilor!

Mitea se răsuci atât de brusc, încât scaunul trosni din încheieturi.

— N-ai observat cumva, începu procurorul fără să ia câtuşi de puţin în consideraţie indignarea lui, în momentul când ai plecat de la fereastră, dacă uşa dinspre grădină, din spatele casei, era deschisă sau nu?

— Nu, nu era deschisă.

— Nu era?

— Dimpotrivă, era încuiată, ferecată, cine putea s-o deschidă? Adică staţi! Uşa! exclamă el tresărind, ca şi când s-ar fi dumerit, în fine. Aţi găsit-o cumva descuiată?

— Da.

— Păi cine putea s-o deschidă dacă n-aţi descuiat-o dumneavoastră? întrebă Mitea, peste măsură de mirat.

— Uşa era dată de perete. Ucigaşul tatălui dumitale, fără îndoială, a intrat in casă pe acolo şi tot pe acolo a ieşit afară! rosti răspicat, apăsând pe fiece cuvânt, procurorul. E limpede ca lumina zilei. Asasinatul a fost săvârşit în odaie şi nu prin fereastră. Asta s-a stabilit precis la anchetă după poziţia în care se afla corpul şi după multe alte indicii. În privinţa asta, nu încape nicio îndoială.

Mitea părea consternat.

— Dar nu se poate, domnilor! strigă el, pierzându-şi capul. Eu... eu n-am intrat în casă... categoric vă spun. Tot timpul cât am zăbovit în grădină şi până în momentul când am plecat, uşa a fost încuiată. Am stat aşa la pândă sub fereastră şi m-am uitat la tata pe geam, atâta tot... Ţin minte foarte bine tot ce s-a întâmplat până în ultima clipă. Şi chiar dacă n-aş fi ţinut minte, sunt sigur c-a fost aşa, de vreme ce nimeni altul în afară de mine, de Smerdiakov şi de răposatul, nu cunoştea semnalul şi, fără semnal, pentru nimic în lume n-ar fi deschis cuiva!

— Semnalul? Care semnal? întrebă avid procurorul cu o curiozitate aproape morbidă, pierzându-şi dintr-o dată toată gravitatea.

Ai fi zis că încearcă să se strecoare şerpeşte, să-l învăluie pe furiş. Simţea că se ascunde aici un lucru de o importanţă capitală pe care nu ajunsese încă să-l cunoască şi se gândea cu inima strânsă că Mitea va refuza poate să-l dea în vileag.

Mitea clipi viclean din ochi, zâmbind ironic, maliţios.

— Va să zică, nu ştiai nimic! Şi dacă nu vreau să-ţi spun? Era un semnal pe care nu-l cunoştea decât răposatul, eu şi Smerdiakov, atâta tot, şi bunul Dumnezeu fireşte, dar n-aş

crede c-o să puteţi afla de la el secretul. Şi e un lucru extrem de interesant, pe baza lui s-ar putea eşafoda o construcţie întreagă, ha-ha! Fiţi pe pace, domnilor, temerile dumneavoastră sunt neîntemeiate, fiindcă am să vă spun tot! Nu ştiţi încă cu cine aveţi de-a face! Inculpatul se denunţă singur, depune împotriva lui însuşi! Da, fiindcă eu sunt un om de onoare, aşa cum nu sunteţi dumneavoastră!

Procurorul înghiţi fără să clipească, rând pe rând, toate ofensele, tremurând tot de nerăbdare să afle faptul acela inedit. Mitea le descrise precis şi detailat semnalele pe care Feodor Pavlovici le inventase pentru Smerdiakov, explicându-le semnificaţia fiecărei bătăi în geam, le făcu şi o demonstraţie ciocănind în masă, ca să-şi poată da mai bine seama şi la întrebarea lui Nikolai Parfenovici dacă semnalul folosit de el atunci când ciocănise la fereastră era cel prin care bătrânul trebuia să ia cunoştinţă că „a venit Gruşenka” răspunse că da, într-adevăr îi anunţase venirea Gruşenkăi.

— Acum nu mai rămâne decât să ridicaţi schelăria! spuse el în încheiere pe un ton agresiv, întorcând dispreţuitor capul.

— Şi semnalele astea zici că nu le cunoştea decât răposatul dumitale tată, Smerdiakov şi dumneata? Încolo nimeni nu mai ştia de ele? insistă Nikolai Parfenovoci.

— Numai noi trei, tata, feciorul din casă, Smerdiakov şi cu mine, şi poate bunul Dumnezeu. Notaţi: bunul Dumnezeu – nu strică! Şi dumneavoastră o să aveţi odată nevoie de el!

Toate astea fură, bineînţeles, consemnate în procesul-verbal. În timp ce grefierul aşternea mărturia lui pe hârtie, procurorul se trezi deodată spunând, ca şi când i-ar fi venit în minte o idee la care nu se gândise până atunci:

— În cazul acesta, dacă Smerdiakov cunoştea şi el semnalul, iar dumneata respingi atât de energic învinuirea de a-ţi fi ucis tatăl, nu cumva feciorul o fi fost acela care a bătut în geam aşa cum conveniseră, făcându-l pe bătrân să-i deschidă uşa, ca pe urmă… pe urmă să-l asasineze?

Mitea se uită la el cu o ironie acerbă şi în acelaşi timp cu privirea încărcată de ură. Se uită lung de tot la el, fără să spună un cuvânt, atât de lung, încât procurorul începu să clipească.

— Ai prins vulpea! rosti el într-un târziu. Ai înhăţat-o de coadă, pârdalnica! He-he! Îţi citesc lămurit gândurile, domnule procuror! Credeai c-o să sar în sus, c-o să mă agăţ de o vorbă aruncată în vânt, răcnind în gura mare: „Sigur că da, Smerdiakov trebuie să fie criminalul. Recunoaşte, mărturiseşte cinstit că într-adevăr aşa ţi-ai închipuit! Nu? Altfel, să ştii că nu mai scoţi nimic de la mine!

Procurorul însă nu voi să mărturisească. Tăcea, aşteptând.

— Ei uite, ai greşit, n-am de gând să arunc vina pe Smerdiakov!

— Şi chiar nu-l bănuieşti de loc?

— Dar ce, dumneavoastră îl bănuiţi cumva?

— L-am bănuit şi pe el la un moment dat. Mitea îşi pironi privirea, tăcut, în podea.

— Să lăsăm gluma deoparte, rosti el posac, după un timp. Din capul locului, adică din momentul când am ieşit de după perdea, trebuie să vă spun că m-a fulgerat un gând: „Smerdiakov!” Stăm aici la masă, strigând din fundul rărunchilor că n-am vărsat eu sângele tatii şi nu sunt vinovat şi, între timp, îmi suna mereu în ureche: „Smerdiakov!” Numele ăsta nu-mi ieşea din cap şi pace. Adineauri chiar mi-a trecut din nou prin minte: „Smerdiakov!” Dar numai o clipă, atâta tot, fiindcă mi-am zis imediat: „Nu, n-a fost el!” Nu, domnilor, nu el este făptaşul!

— Atunci poate că bănuieşti pe altcineva. O altă persoană, se interesă cu menajamente Nikolai Parfenovici.

— Nu ştiu cine sau ce persoană anume putea să facă asta, dacă e mâna lui Dumnezeu aici sau a satanei, în orice caz,... nu poate fi vorba de Smerdiakov! i-o reteză scurt Mitea.

— De ce afirmi atât de categoric, de ce îl aperi cu atâta

insistenţă?

— Din convingere. Fiindcă asta-i părerea mea. Smerdiakov este de felul lui un netrebnic şi un laş. Un laş, întruchiparea tuturor laşităţilor din lume într-un singur om, laşitatea în carne şi oase, umblând pe două picioare! Pesemne ca l-a ouat o găină. De câte ori îi vorbeam, tremura varga de frică să nu-l ucid, deşi nici măcar nu mişcăm mâna. E un biet pui de găină bolnav de epilepsie şi cam nătărău; şi un copil de opt ani ar putea să-l culce la pământ. Ca să vedeţi hal de om! Nu, domnilor, nu e Smerdiakov criminalul. De altfel, nici nu era aşa ahtiat după bani. De câte ori voiam să-l cinstesc, se codea să primească... Pentru ce l-ar fi omorât pe bătrân? Şi pe urmă se pare c-ar fi copilul lui din flori!

— Am auzit şi noi legenda asta. Dar şi dumneata eşti fiul tatălui dumitale şi, totuşi, parcă ziceai c-ai vrut să-l omori.

— Încă o piatră în grădina mea! Afurisită piatră, şi tare dureroasă! Dar nu mi-e frică. O, domnilor, nu credeţi, oare, că-i abject să-mi aruncaţi în faţă lucrul ăsta? E cu atât mai abject cu cât eu însumi v-am vorbit despre el! Adevărat, aşa e, am vrut să-l omor, ba mai mult chiar, mi-a stat în putere să-l ucid! Am declarat eu însumi asta de bunăvoie, singur m-am acuzat, am mărturisit chiar c-am fost la un pas de crimă! Şi totuşi, nu l-am ucis, m-a apărat îngerul meu păzitor, n-aţi înţeles nici pân-acum treaba asta... Tocmai de acea e urât din partea dumneavoastră, urât şi abject să-mi vorbiţi aşa! Nu l-am ucis eu, nu! Auzi, domnule procuror? Nu l-am ucis eu!

Se opri, sugrumat de indignare. De când începuse interogatoriul nu fusese atât de agitat.

— Ce a declarat Smerdiakov? se interesă el, după o tăcere de câteva clipe. Am dreptul să întreb?

— Ai dreptul să ne pui orice întrebare, răspunse procurorul cu acelaşi aer sever şi distant. Orice întrebare în legătură cu faptele, iar noi – ţi-o spun încă odată – suntem datori să-ţi răspundem. L-am găsit pe Smerdiakov zăcând fără cunoştinţă în patul lui, în toiul unei crize de epilepsie, o criză de o violenţă neobişnuită, pare-se a zecea

din ajun. Doctorul, care ne însoţea, l-a examinat şi ne-a declarat că s-ar putea să nu mai apuce ziua de mâine.

— Atunci numai dracul mai putea să-l omoare pe tata! răbufni fără să vrea Mitea dându-se astfel de gol că, până în momentul acela, încă se mai întrebase: „Să fie, oare, Smerdiakov?”

— O să mai revenim asupra acestui punct, căută să încheie politicos discuţia Nikolai Parfenovici. Acum, dacă eşti atât de bun, continuă, te rog.

Mitea ceru să i se lase un pic de răgaz, pe care anchetatorii i-l acordară cu multă bunăvoinţă. După ce se odihni puţin, Mitea îşi depănă mai departe spovedania. Se vedea însă clar că trebuia să facă un efort ca să vorbească. Se simţea sleit de puteri, umilit, răscolit până în adâncul sufletului. Pe deasupra, parcă dinadins, procurorul îl sâcâia punându-i o mulţime de întrebări în legătură cu tot felul de „amănunte”. De pildă, începuse tocmai să povestească cum, stând călare pe gard, îl loveşte în cap pe Grigori care-l apucase de picior şi cum sărise, apoi, jos să vadă ce i se întâmplase, când procurorul îi tăie vorba, rugându-l să-i descrie cât mai amănunţit poziţia m care stătea în vârful gardului. Mitea făcu ochii mari.

— Am stat uite-aşa, călare... cu un picior de partea asta şi cu celălalt dincolo, peste ulucă...

— Şi pisălogul?

— Pisălogul îl aveam în mână.

— Nu era în buzunar? Ţii bine minte? A trebuit să ridici mâna ca să loveşti?

— Cred că da, dar ce rost au toate astea?

— N-ai vrea să te aşezi pe scaun în poziţia în care te aflai pe gard ca să ne arăţi exact cum ai ridicat mâna şi în ce parte ai dat lovitura?

— Vă bateţi joc de mine? întrebă Mitea, măsurându-l cu dispreţ, dar procurorul nici nu clipi măcar. Mitea se răsuci enervat pe scaun, aşezându-se călare, şi ridică braţul.

— Uite-aşa l-am miruit! Aşa l-am răpus! Mai vreţi ceva?

— Mulţumesc. Dacă eşti bun acum să ne explici pentru ce ai mai coborât după aceea? În ce scop? Ce te gândeai să

faci?

— Ei, fir-ar să fie... m-am dat jos pentru că l-am văzut căzând... Mai ştiu eu pentru ce oi fi coborât?!

— În halul în care erai? Şi tocmai când te pregăteai să fugi?

— Da, în halul în care eram şi tocmai când mă pregăteam să fug.

— Ai fi vrut să-i dai ajutor?

— Ce ajutor... De, ştiu eu, poate c-am vrut să-i vin într-ajutor... nu-mi amintesc.

— Cum adică, nu mai ştiai ce se întâmplă cu dumneata? Erai inconştient, va să zică?

— Ba nu! Câtuşi de puţin! Mi-aduc aminte precis tot ce s-a întâmplat. Tot, până în cele mai mici amănunte. Am coborât să mă uit ce-a păţit şi l-am şters pe faţă cu batista.

— Ştim, am văzut şi noi batista. Sperai cumva c-o să-l faci sa-şi vină în simţiri?

— Nu ştiu dacă m-am gândit la asta. Am vrut să mă conving dacă mai trăieşte.

— Aha, va să zică, ai vrut să te convingi. Şi?

— Nu sunt medic, aşa că n-am putut să-mi dau seama. Am fugit, încredinţat că-l omorâsem, dar iată că şi-a revenit.

— Perfect, încheie procurorul. Mulţumesc. Atâta am vrut să ştiu. Continuă, te rog.

Din păcate, Mitea nici nu se gândi măcar să spună – deşi îşi aducea foarte bine aminte – că sărise jos de pe gard numai de mila bătrânului şi că, aplecându-se asupra bietului om pe care îl culcase la pământ, rostise chiar câteva cuvinte prin care-şi mărturisea părerea de rău: „Cine te-a pus, moşnege, să-mi ieşi în cale, acuma ce să-ţi fac?!” De aceea procurorul trase concluzia că Mitea coborâse de pe ulucă „într-un moment ca ăsta şi în halul în care era” numai ca să se încredinţeze dacă *unicul* martor al crimei pe care o săvârşise mai era încă în viaţă sau murise! Ce tare de înger trebuie să fie omul ăsta, ce prezenţă de spirit şi ce sânge rece trebuie să aibă şi cât de calculat va fi fost dacă, până şi într-o împrejurare ca asta,

a putut... ş.a.m.d. Procurorul avea deci pentru ce să fie mulţumit: „Am reuşit să-l scot din ţâţâni cu „amănuntele” astea şi, nervos cum e, l-a luat gura pe dinainte”.

Mitea făcu un efort ca să vorbească mai departe. Dar şi de data asta Nikolai Parfenovici îl întrerupse după primele cuvinte:

— Cum ai putut să intri buzna în camera slujnicei, Feodosia Markova, aşa, plin de sânge pe mâini şi pe faţă, după cum s-a constatat după aceea?

— Habar n-aveam că eram plin de sânge, nici n-am băgat de seamă! răspunse Mitea.

— E perfect plauzibil, se întâmplă de multe ori asta, încuviinţă procurorul, schimbând o privire semnificativă cu Nikolai Parfenovici.

— Ai dreptate, domnule procuror, chiar aşa şi este, n-am observat repetă Mitea şi-şi continuă spovedania.

Venise, în sfârşit, momentul să le împărtăşească hotărârea lui subită de a se da „la o parte”, lăsând „calea deschisă celor sortiţi fericirii”. Acum însă nu se mai simţea în stare să-şi deschidă inima, aşa cum făcuse mai adineauri, vorbindu-le din nou despre „regina sufletului său”. Îi era lehamite de oamenii aceştia, insensibili, care căutau „să i se înfigă în carne ca nişte căpuşe”. De aceea, la întrebările lor stăruitoare, se mulţumi să răspundă scurt şi răspicat:

— Eram decis să-mi iau viaţa. Îmi dădeam seama că nu mai aveam niciun rost pe lume. Se înapoiase omul pe care-l iubise cândva şi care, fireşte, avea toate drepturile asupra ei. Ce-i drept, se purtase ca un nemernic cu ea, dar se întorcea acum, după cinci ani, să-i ofere din nou dragostea lui şi să repare greşeala pe care o săvârşise faţă de ea, printr-o căsătorie legală. Am înţeles atunci că pentru mine totul era pierdut... Lăsasem în urmă cinstea pătată şi sângele acela, sângele lui Grigori... La ce bun să mai trăiesc? M-am dus să răscumpăr pistoalele depuse chezăşie şi le-am încărcat cu gândul ca în zorii zilei să-mi zbor creierii...

— Iar peste noapte, mare zaiafet!...

— Ei, da, aşa e, peste noapte mare zaiafet! Dar terminaţi odată, domnilor, ce dracu?! Am vrut să mă împuşc, asta-i sigur. Chiar aici, la marginea satului, în zori, la orele cinci, mi-aş fi ridicat singur viaţa. Pregătisem chiar şi o scrisoare, am scris-o acasă la Perhotin, atunci când am încărcat arma. Poftim, citiţi! Să ştiţi însă că astea nu le spun pentru dumneavoastră! se grăbi el să adauge cu un nemăsurat dispreţ.

Scoase biletul din buzunar şi-l aruncă pe masă; anchetatorii îl citiră cu toată atenţia şi, potrivit uzanţelor, îl adăugară hârtiilor de la dosar.

— Şi nici atunci când te-ai dus la domnul Perhotin nu ţi-a dat prin gând să te speli pe mâini? Nu ţi-era teamă c-o să te suspecteze?

— Să mă suspecteze? N-avea decât, pentru mine totuna era. Aş fi venit încoace şi, dimineaţa, la cinci mi-aş fi zburat creierii, înainte de a fi apucat să faceţi vreun pas. Dacă nu se întâmpla toată dandanaua asta cu taică-meu, n-aţi fi ştiut nimic şi n-aţi mai fi bătut atâta drum. Am spus eu că aici trebuie să-şi fi băgat dracul coada! El l-a răpus şi tot el a avut grijă să vă dea numaidecât de ştire! În doi timpi şi trei mişcări aţi şi ajuns aici! Fantastic, într-adevăr!

— Domnul Perhotin a declarat că, în momentul când ai intrat în casă la el, ţineai în mână... aşa cum erai, plin de sânge... nişte bani... o mulţime de bani... un teanc întreg de bancnote de o sută. Le-a văzut şi băiatul de serviciu.

— Da, domnilor, mi se pare că aşa a şi fost.

— Atunci, se pune o mică problemă, începu nespus de mieros Nikolai Parfenovici, ai putea să ne spui de unde ai luat suma asta de bani, din moment ce, după calculele noastre şi din felul cum au decurs evenimentele, rezultă clar că n-ai mai apucat să treci pe acasă?

Procurorul se încruntă uşor la auzul acestei întrebări cam prea directe, dar se feri totuşi să-l întrerupă.

— Nu, n-am mai apucat să trec pe acasă, recunoscu Mitea, în aparenţă cât se poate de liniştit, dar ţinând ochii în pământ.

— Daţi-mi voie atunci să repet întrebarea, continuă

insinuant Nikolai Parfenovici. De unde ai făcut rost de atâţia bani când singur ai declarat că la ora cinci…

— Aveam mare nevoie de zece ruble şi mi-am amanetat pistoalele la Perhotin, pe urmă m-am dus la Hohlakova să-i cer împrumut trei mii de ruble pe care a refuzat să mi le dea etc. etc. Şi toate celelalte, i-o reteză scurt Mitea. Da, domnilor, îmi scăpară măseaua după bani, ca deodată să-mi pice aşa, din senin, câteva mii de ruble; ce ziceţi de asta? Ei, acum că v-am pus pe jeratic, ştiu cel puţin că staţi amândoi cu inima pierită de teamă că n-am să vă spun de unde am făcut rost de bani! Şi chiar aşa o să fie, de astă dată aţi ghicit bine: n-am de gând să vă spun nimic, n-o să scoateţi nimic de la mine, domnilor! rosti el răspicat şi ferm hotărât.

Anchetatorii tăcură câteva clipe.

— Trebuie să înţelegeţi, domnule Karamazov, că-i absolut necesar să ştim lucrul acesta, rosti domol şi smerit Nikolai Parfenovici.

— Înţeleg foarte bine şi, totuşi, n-am să vă spun nimic.

Procurorul interveni, reamintindu-i că, fireşte, persoana anchetată are tot dreptul să nu răspundă la unele întrebări, în cazul când crede că răspunsurile lui ar putea să-i aducă vreun neajuns şi aşa mai departe; e bine, totuşi, să ia în seamă faptul că, trecând sub tăcere anumite lucruri, mai ales când este vorba de o chestiune atât de importantă, îşi agravează singur situaţia…

— Şi aşa mai departe! Destul, domnilor, am mai auzit toate astea! îl întrerupse ritos Mitea. Îmi dau perfect de bine seama ce importanţă prezintă această întrebare şi ştiu că aici este nodul problemei, dar totuşi nu vreau să vă spun nimic.

— Treaba dumitale, în fond asta nu ne priveşte pe noi, ci pe dumneata, s-ar putea să-ţi tai singur craca de sub picioare, îi atrase atenţia, cam nervos, Nikolai Parfenovici.

— Uitaţi-vă ce este, domnilor, să lăsăm gluma deoparte. Mitea ridică privirea din pământ şi se uită dârz în ochii lor. Din capul locului am presimţit că aici o să avem de întâmpinat un obstacol. Când mi-am început însă

mărturisirile, nu-mi dădeam încă seama prea bine de situaţie, totul plutea ca într-o ceaţă; am fost chiar atât de naiv, încât v-am propus să stabilim o „încredere reciprocă”. De-abia acum văd că aceasta încredere n-a existat niciun moment între noi, altminteri n-am fi ajuns să ne ciocnim de acest obstacol! Şi uite că totuşi ne-am ciocnit! Nu pot să vă spun nimic şi basta! Nu vă fac niciun reproş, dimpotrivă, înţeleg prea bine cum stau lucrurile – fireşte că nu mă puteţi crede pe cuvânt!

Şi se închise în el posomorât.

— N-ai putea, totuşi, fără să-ţi calci în picioare hotărârea şi trecând sub tăcere esenţialul, să ne spui măcar pe departe, să ne sugerezi cel puţin motivele grave care te obligă să păstrezi cea mai deplină discreţie într-un moment atât de critic pentru dumneata?

Mitea zâmbi trist, parcă furat de gânduri.

— Sunt mult mai bun decât credeţi dumneavoastră, domnilor. Uite, am să vă spun de ce trebuie să tac, am să vă sugerez, deşi nu meritaţi. Sunt redus la tăcere, domnilor, pentru că aici se ascunde un lucru care mă dezonorează. Răspunsul la întrebarea de unde am luat banii este atât de degradant pentru mine, încât nici chiar asasinarea şi jefuirea propriului meu tată – dacă, să zicem l-aş fi ucis ca să-i pot fura paralele – n-ar fi fost o infamie mai cumplită. Iată de ce refuz să vorbesc. Nu pot, pentru că mi-e ruşine. Dar ce faceţi? Vreţi să consemnaţi şi asta în procesul-verbal?

— Da, şi asta, se bâlbâi Nikolai Parfenovici.

— N-ar trebui să fie pomenit acolo cuvântul „infamie” V-am făcut această mărturisire din prea multă bunăvoinţă, când puteam foarte frumos să tac din gură. M-am gândit, totuşi, să vă dau informaţia cerută, pe care dumneavoastră aţi căutat imediat s-o folosiţi împotriva mea. Bine, faceţi cum vreţi! încheie Mitea dispreţuitor şi scârbit. Nu mi-e frică de dumneavoastră... sunt prea mândru ca să mă tem.

— N-ai vrea să ne spui de ce natură este sentimentul acesta de ruşine care te împiedică să vorbeşti? încercă din nou să-l iscodească Nikolai Parfenovici.

Procurorul făcu din nou o grimasă.

— Nu-nu! *Cest fini*[119], nu vă mai osteniţi. Nu face să mă murdăresc. Destul m-am înjosit cât m-am întins la vorbă până acum. Nu meritaţi nici dumneavoastră, nici altcineva, să-mi deschid sufletul, oricine ar fi acela... Destul, domnilor, eu am terminat!

Vorbise cât se poate de categoric. Nikolai Parfenovici nu mai insistă, dar, uitându-se la Ippolit Kirillovici, înţelese din privirea lui că acesta nu-şi pierduse încă toate speranţele.

— N-ai putea să ne spui cel puţin cât de mare era suma pe care o aveai la dumneata când ai intrat la domnul Perhotin? Câţi bani ţineai în mână în momentul acela?

— Nu, nu vă pot spune nimic.

— Pare-mi-se că i-ai pomenit domnului Perhotin de trei mii de ruble, pe care ziceai că ţi le-ar fi împrumutat doamna Hohlakova.

— Tot ce se poate. Ajunge, domnilor, nu vreau să vă spun câţi bani aveam asupra mea.

— Atunci ai putea cel puţin să ne povesteşti cum ai ajuns aici şi ce ai făcut de când ai sosit.

— Of, Doamne, n-aveţi decât să întrebaţi oamenii de aici! Dar dacă ţineţi neapărat, vă pot pune şi eu la curent.

Se apucă deci să le relateze cum se desfăşurase seara petrecută la Mokroe, dar cred că n-are rost să mai repetam ceea ce am arătat mai înainte. Se mulţumi cu o expunere seacă, trecând peste amănunte. Nu suflă un cuvânt despre apoteoza miraculoasă a dragostei sale, mulţumindu-se să menţioneze că, având în vedere „unele împrejurări neprevăzute”, renunţase la sinucidere. Fără să dea nicio explicaţie, nicio justificare, niciun detaliu. Şi nici anchetatorii nu insistară: evident, erau lucruri care nu prezentau niciun interes pentru ei.

— Toate acestea vor fi verificate mai târziu. Vom avea prilejul să revenim asupra lor când vom lua declaraţii martorilor, formalitate care, bineînţeles, va avea loc în prezenţa dumitale, încheie Nikolai Parfenovici. Acum, te

119 S-a sfârşit. (Fr.)

rog să pui pe masă tot ce ai prin buzunare şi, în primul rând, banii pe care-i ai asupra dumitale.

— Banii, domnilor? La dispoziţie. Îmi dau seama că-i necesar. Mă miră chiar că nu mi-aţi cerut-o până acum. E adevărat că nici nu puteau să facă picioare, de vreme ce am fost tot timpul sub ochii dumneavoastră. Poftim, uite-i aici, luaţi-i, număraţi-i, mi se pare că asta-i tot.

Scoase din buzunar până la ultimul ban, chiar şi mărunţişul, două monede de câte douăzeci de copeici, pe care le avea în buzunarul jiletcii. Se apucară să-i numere: erau opt sute treizeci şi şase de ruble şi patruzeci de copeici.

— Asta-i tot? întrebă judecătorul de instrucţie.

— Da.

— Din declaraţia dumitale reiese c-ai lăsat trei sute de ruble în băcănie la Plotnikov. I-ai dat lui Perhotin zece ruble, douăzeci surugiului, la cărţi ai mai pierdut încă două sute, apoi...

Nikolai Parfenovici făcu socoteala banilor cheltuiţi. Mitea îl ajută, fără să se arate câtuşi de puţin contrariat. Reconstituiră totul din memorie şi adunară ban cu ban. Judecătorul de instrucţie calculă suma totală.

— Aşadar, cu cele opt sute de ruble care s-au găsit asupra dumitale, ai avut circa o mie cinci sute?

— Aşa se pare, rosti scurt Mitea.

— Atunci de ce toată lumea susţine c-ai fi avut mai mult?

— N-au decât.

— Dar dumneata ai afirmat acelaşi lucru, nu-i aşa?

— Şi eu am afirmat.

— Bine, rămâne să verificăm suma în raport cu declaraţiile martorilor. În privinţa banilor să nu duci nicio grijă: vor fi puşi bine şi vei reintra în posesia lor la sfârşit... când se va termina povestea asta... dacă, bineînţeles, se va constata, vreau să zic, în cazul când se va dovedi că ai drepturi incontestabile asupra lor. Şi acum...

Nikolai Parfenovici se ridică brusc în picioare pentru a-l încunoştiinţa pe Mitea cu solemnitate că „este obligat şi se vede silit” să facă o percheziţie amănunţită „atât

vestimentară, cât şi corporală”.

— Poftim, domnilor, pot să-mi întorc buzunarele daca vreţi şi Mitea se şi apucă să le întoarcă pe dos.

— Trebuie să te dezbraci.

— Cum? Să mă dezbrac? Ei, drăcie! Nu puteţi să mă percheziţionaţi aşa, îmbrăcat?

— Nu se poate, Dmitri Feodorovici, trebuie să-ţi scoţi hainele.

Mitea se supuse îmbufnat.

— Cum doriţi. Dar vă rog nu aici, să trecem dincolo, după perdea. Cine face percheziţia?

— După perdea, fireşte, încuviinţă Nikolai Parfenovici, înclinând capul.

Şi pe faţa-i prelungă se întipări o expresie plină de gravitate.

Capitolul VI

PROCURORUL REUŞEŞTE SĂ-L ÎNCUIE PE MITEA

Atunci se petrecu un lucru fără doar şi poate uluitor, la care Mitea în viaţa lui nu s-ar fi aşteptat. Nici măcar nu i-ar fi putut trece prin cap o clipă mai înainte, că cineva şi-ar permite vreodată să se poarte aşa cu Mitea Karamazov! Era o situaţie atât de umilitoare pentru el şi atâta „aroganţă şi desconsiderare" din partea lor! Dacă ar fi fost obligat să-şi scoată numai surtucul, mai treacă-meargă, dar dumnealor îl poftiră să se dezbrace de tot! Ba nu, ce să-l poftească, îi porunciră pur şi simplu! Da, da, îi porunciră, fără multă vorba! Şi Mitea se supuse fără să crâcnească, se supuse din mândrie şi pentru că-i dispreţuia. Şi nu trecuseră numai el şi cu Nikolai Parfenovici după perdea; venise cu ei şi procurorul împreună cu câţiva gealaţi. „Ca să le dea o mână de ajutor, se gândi Mitea, sau ce ştiu eu ce se mai poate întâmpla?!"

— Să-mi scot şi cămaşa? întrebă el răstit, dar nimeni nu se învrednici să-i răspundă

Nikolai Parfenovici şi procurorul erau ocupaţi cu examinarea hainelor lui; surtucul, jiletca, pantalonii şi şapca; amândoi păreau absorbiţi de această operaţie. „Fără pic de ruşine, se gândi Mitea, să mai fi păstrat măcar o umbră de politeţe."

— Vă întreb încă odată: trebuie să-mi scot şi cămaşa sau nu? repetă el mai apăsat şi mai nervos.

— Ai răbdare, că-ţi spunem noi, îi răspunse Nikolai Parfenovici plin de superioritate, sau cel puţin aşa i se păru lui Mitea.

Judecătorul de instrucţie şi procurorul, amândoi cu un

aer foarte grav, ţineau un Conciliabul cu jumătate de glas.

Surtucul, mai ales în partea stângă, jos, la spate, avea nişte pete mari de sânge proaspăt închegat, aşa încât nu apucase încă să se usuce şi să se scuture. Pantalonii erau şi ei murdari de sânge. Nikolai Parfenovici pipăi sub ochii martorilor gulerul, manşetele şi toate cusăturile vestonului şi pantalonilor, căutând ceva, probabil niscai bani tăinuiţi. După toate celelalte, nici măcar nu se ferea să arate că-l socoteşte în stare să ascundă bani în cusăturile îmbrăcăminţii! „Mă tratează ca pe un borfaş de rând, nu ca pe un ofiţer!” îşi zise Mitea. Cei doi îşi împărtăşeau presupunerile cu o sinceritate de-a dreptul bizară, fără a se sinchisi câtuşi de puţin că se afla şi el de faţă. Bunăoară, la un moment dat, grefierul care nu ştiu cum, se strecurase şi el după draperie, făcându-şi de lucru slugarnic pe lângă anchetatori, atrase atenţia judecătorului asupra şepcii care ajunse să fie luată şi ea în cercetare. „Vă aduceţi aminte de Gridenko? Ştiţi care: conţopistul, interveni el. S-a dus într-o vară să ridice leafa pentru toată cancelaria, ca la întoarcere să spună că s-ar fi îmbătat şi ar fi pierdut banii. Unde credeţi că i-au găsit mai pe urmă? în căptuşeala chipiului: erau numai hârtii de o sută, pe care le făcuse sul şi le cususe în căptuşeală!” Anchetatorii îşi aminteau perfect de cazul lui Gridenko, de aceea puseră deoparte şapca lui Mitea, s-o examineze îndeaproape odată cu hainele.

— Îmi dai voie! exclamă deodată Nikolai Parfenovici, observând manşeta mânecii drepte de la cămaşa lui Mitea, răsucită înăuntru şi pătată de sânge. Ce-i asta? Sânge?

— Da, răspunse laconic Mita.

— Vreau să spun al cui… şi de ce e întoarsă înăuntru?

Mitea îl lămuri că-şi murdărise cămaşa în timp ce-l ştergea de sânge pe Grigori şi că-şi suflecase manşeta mai apoi, când se spălase pe mâini la Perhotin.

— Trebuie să-ţi dezbraci şi cămaşa, este foarte important... pentru constituirea probelor materiale.

Mitea se aprinse la faţă de mânie.

— Cum adică? Să rămân aşa, în pielea goală? protestă el.

— N-ai nicio grijă. O să vedem noi ce-i de făcut. Deocamdată, fii bun şi scoate-ţi ciorapii.

Mitea îl fulgeră cu privirea.

— Nu, zău, nu glumeşti? E absolut necesar?

— Fii sigur că nu ne arde de glumă! riposta Nikolai Parfenovici încruntat.

— Bine, dacă trebuie… eu… murmură Mitea şi se lăsă pe marginea patului să-şi dea jos ciorapii.

Îi venea să intre în pământ de ruşine: toată lumea era îmbrăcată, numai el -— gol puşcă! Ce curios: aşa dezbrăcat, la piele, se simţea într-adevăr vinovat, şi mai ales îi făcea impresia că toată demnitatea lui era la pământ şi că oricine avea acum dreptul să-l dispreţuiască. „Când toţi sunt despuiaţi nu mai încape nicio ruşine, dar când unul singur e în pielea goală şi ceilalţi se uită la el e pur şi simplu scandalos! îi trecu prin minte. Am impresia că trăiesc un coşmar, numai în vis ţi se întâmplă asemenea lucruri!” Ce chin până să-şi scoată ciorapii: nu erau prea curaţi, ca de altfel toată rufăria, şi acum aveau să vadă toţi în ce hal sunt! Şi pe urmă simţea un fel de repulsie pentru picioarele lui; nu se ştie de ce îi intrase în cap că degetele mari erau monstruoase, mai ales unghia de la cel drept, îngroşată, plată şi îndoită în jos, şi acum toată lumea o să fie cu ochii pe ea! Copleşit de ruşine, căută să braveze situaţia prin grosolănie, silindu-se cu tot dinadinsul să fie cât mai vulgar. Îşi smulse cămaşa de pe el.

— Poate doriţi să căutaţi şi în altă parte? Vă rog, nu vă jenaţi!

— Deocamdată, nu.

— Şi eu ce să fac? Să stau aşa despuiat? întrebă el turbând de mânie.

— Pentru moment, da… Fii bun şi aşteaptă aici, poţi să iei pătura de pe pat să te înveleşti, dacă vrei, iar eu… eu mă duc să văd ce facem cu lucrurile.

Hainele fură arătate martorilor şi, după ce se încheie procesul-verbal de rigoare, Nikolai Parfenovici ieşi din odaie, însoţit de un om care ducea îmbrăcămintea. Ippolit Kirillovici se duse şi el. Nu mai rămaseră cu el după

perdea decât paznicii, care tăceau, fără să-l slăbească o clipă din ochi pe arestat. Mitea se înfăşură în pătură, înfrigurat. Şi cum învelitoarea era prea scurtă, tot trăgea de ea în jos, fără a reuşi să-şi acopere picioarele dezgolite. Nikolai Parfenovici zăbovi mult, „exasperant de mult”. „Mă ia drept un mucos! scrâşnea din dinţi Mitea. Şi dobitocul ăla de procuror s-a cărăbănit şi el, îi cădea nasul pesemne să stea cu mine, îi era silă să mă vadă aşa despuiat.” Era convins că după percheziţie au să-i aducă lucrurile înapoi, aşa încât fu peste măsură de revoltat când îl văzu pe Nikolai Parfenovici întorcându-se urmat de un mujic cu nişte haine în braţe, dar care nu erau ale lui!

— Îmbracă-te, îi spuse judecătorul fără nicio sfială, mulţumit de reuşita investigaţiilor sale. Domnul Kalganov ţinând seama de interesul pe care-l prezintă cazul dumitale, a avut amabilitatea să-ţi trimită un rând de haine şi o cămaşă curată. Din fericire, le avea în geamantan. Poţi să păstrezi ciorapii şi rufăria de corp.

Mitea se făcu foc.

— N-am nevoie de hainele altora! strigă el ameninţător. Să faceţi bine să mi le daţi pe ale mele!

— Imposibil.

— Daţi-mi hainele mele! Ce am eu cu Kalganov, dracu să-l ia cu ţoale, cu tot!

După multă bătaie de cap, de bine, de rău, îl convinseră să se îmbrace. În sfârşit, Mitea se linişti. Anchetatorii îi explicară că, fiind murdare de sânge, hainele lui constituiau ceea ce se cheamă „un corp delict” şi trebuiau deci alăturate celorlalte „probe materiale”, că dânşii, „chiar dacă ar vrea, n-au voie să i le lase, având în vedere întorsătura pe care putea s-o ia cazul de faţă” etc, etc. Până la urmă, Mitea se înduplecă să le dea ascultare şi începu să se îmbrace în pripă, ursuz şi tăcut. Se mulţumi doar să spună că hainele erau mai scumpe decât ale lui şi că n-ar vrea să „se înţolească” cu ele. Şi pe urmă erau şi „ridicol de strâmte”. Adică ce, să facă pe caraghiosul fiindcă aşa le-a venit gust dumnealor?

Anchetatorii însă se străduiră să-i arate că exagerează,

că domnul Kalganov era doar un pic mai înalt decât el şi că deci numai pantalonii aveau să fie ceva mai lungi decât ar fi trebuit. Surtucul însă, într-adevăr, îl cam strângea la umeri.

— Pe dracu, nu vedeţi că nici nu pot să mă închei... bodogăni Mitea. Fiţi buni, vă rog, şi spuneţi-i din partea mea domnului Kalganov că eu, personal, nu i-am cerut nimic şi că am fost silit să umblu costumat ca un măscărici.

— Dumnealui înţelege situaţia şi-i pare foarte rău... fireşte nu de haine, ci de tot ce s-a întâmplat... se bâlbâi Nikolai Parfenovici.

— Mă doare în cot de părerile lui de rău! Ei, acum unde mergem? Sau trebuie să rămân mai departe aici?

Îl poftiră să treacă iar dincolo. Ieşi de după perdea cătrănit, ferindu-se de privirile celorlalţi. Cu straiele acelea de căpătat, se simţea îngrozitor de umilit chiar şi în ochii mujicilor ori ai lui Trifon Borisîci, care apăruse o clipă în prag şi se făcuse nevăzut. „A venit să se uite ca la urs”, se gândi Mitea. Se aşează în acelaşi loc ca la început, înainte de percheziţie. „Ce fantasmagorie, îmi vine să cred că visez!” Simţea într-adevăr că-şi pierde minţile.

— Acum nu mai rămâne decât să mă bateţi cu vergile! rosti el printre dinţi, întorcându-se către procuror.

Pe Nikolai Parfenovici îl ignora cu desăvârşire, nici măcar nu voia să se uite la el sau să-i adreseze cuvântul. „Prea a ţinut cu tot dinadinsul să-mi examineze ciorapii, canalia! Mi-a spus chiar să-i întorc pe dos, dinadins m-a pus, ca să vadă toată lumea ce murdari sunt!”

— Ei, să începem audierea martorilor, spuse Nikolai Parfenovici, de parcă i-ar fi ghicit gândurile.

— Mda... Îngână procurorul, ca şi când ar fi fost preocupat de altceva.

— Noi am făcut tot posibilul ca să te ajutăm, Dmitri Feodorovici, urmă Nikolai Parfenovici, dar din moment ce ai refuzat categoric să explici provenienţa sumei pe care o aveai asupra dumitale...

— Ce inel ai dumneata acolo? se pomeni întrebând din senin Mitea, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-o adâncă

meditaţie, şi arătă cu degetul unul din cele trei inele mari ce împodobeau mâna dreaptă, o mână delicată şi fină, a lui Nikolai Parfenovici.

— Care inel? îl privi acesta mirat.

— Inelul acela... de pe degetul mijlociu, cel care are o piatră cu vinişoare. Ce fel de piatră e? stărui Mitea capricios ca un copil alintat.

Nikolai Parfenovici zâmbi uşor.

— Un topaz fumuriu. Dacă vrei să-l vezi mai de aproape, pot să-l scot...

— Nu, nu-i nevoie! protestă Mitea vehement, furios pe sine pentru această întrebare stupidă. Nu-l mai scoate, n-are niciun rost... Ei, fir-ar să fie... M-aţi terfelit cum e mai rău, domnilor! Vă închipuiţi oare că dacă l-aş fi ucis într-adevăr pe tata aş fi încercat cumva să-mi acopăr crima, aş fi dat din colţ în colţ, aş fi umblat cu minciuni şi m-aş fi ascuns? Nu, vă înşelaţi, Dmitri Karamazov nu este omul pe care-l credeţi dumneavoastră, puteţi fi siguri că n-ar fi capabil de aşa ceva. Vă jur că, dacă aş fi fost vinovat, n-aş mai fi zăbovit până veneaţi dumneavoastră, n-aş mai fi aşteptat până în zori, aşa cum v-am spus c-aveam de gând, mi-aş fi curmat zilele cu mult înainte de răsăritul soarelui! Acum îmi dau bine seama. În douăzeci de ani de viaţă n-am învăţat cât am învăţat în noaptea asta blestemată!... Aşa credeţi oare că m-aş fi purtat în acest timp? Şi chiar acum, stând aici cu dumneavoastră, aş fi avut inima să vorbesc aşa cum vorbesc, să mă mişc aşa cum mă mişc, să privesc lumea şi să mă uit în ochii dumneavoastră, dacă eram într-adevăr un paricid?! Când numai la gândul că s-ar fi putut să-l fi ucis din întâmplare pe Grigori m-am perpelit toată noaptea, dar nu de teamă! O, nu, nu numai de teama pedepsei ce m-ar fi aşteptat! Ce infamie! Şi dumneavoastră îmi pretindeţi acum ca, în faţa unor oameni care iau totul în zeflemea, în faţa unor oameni care nu văd şi nu cred nimic, orbi ca nişte cârtiţe, să-mi deschid sufletul şi să dau în vileag o nouă mârşăvie, o încă nebănuită ticăloşie, ca. să scap de acuzaţia pe care mi-o aduceţi? Mai bine să înfund ocna! Nimeni altul nu putea să-l ucidă şi să-l jefuiască pe

taică-meu decât acela care a descuiat astă-noapte uşa casei; omul care a pătruns înăuntru pe uşă e ucigaşul. Cine poate să fie nu ştiu, nu-mi dau seama, degeaba îmi storc creierii să-l dibuiesc; în orice caz, să ştiţi că nu este Dmitri Karamazov, asta-i tot ce pot să vă spun. Şi acum ajunge! Lăsaţi-mă în pace... Trimiteţi-mă la ocnă sau pe eşafod, unde poftiţi, dar nu mă mai canoniţi, vă rog. Am terminat. Chemaţi martorii!

Mitea rosti ultimele cuvinte ale acestui intempestiv monolog ca şi cum ar fi fost ferm hotărât să nu mai deschidă gura pe viitor. Procurorul îl ascultă fără să-l slăbească o singură clipă din ochi şi când tăcu, în sfârşit, spuse cu sânge rece, calm de parcă ar fi vorbit despre un lucru foarte banal:

— În legătură cu uşa asta deschisă, fiindcă tot ai pomenit de ea, aş vrea să-ţi atrag atenţia asupra declaraţiilor extrem de interesante şi de preţioase ale bătrânului Grigori Vasiliev, omul pe care dumneata l-ai lovit. După ce şi-a revenit în simţiri, Grigori, în cursul interogatoriului pe care i l-am luat, a insistat mai ales asupra următorului fapt: la un moment dat, ieşind în cerdac, spune el, i s-a părut că aude un zgomot şi a intrat în grădină pe poarta care rămăsese deschisă. Asta s-a întâmplat înainte de a te fi zărit pe dumneata alergând pe întuneric. Pe de altă parte, dumneata ai declarat că ai rupt-o la fugă din locul unde te aflai, sub fereastră, în clipa când l-ai văzut pe tatăl dumitale ieşind la geam. Intrând în grădină, Grigori s-a uitat în stânga, spre casă, şi a observat fereastra deschisă, dar în acelaşi timp, a observat că şi uşa, care se afla mult mai aproape de el, era dată de perete, în timp ce dumneata susţii că a fost închisă tot timpul cât ai stat în grădină. Nu-ţi ascund faptul că, în declaraţia lui, Vasiliev afirmă categoric că dumneata ai ieşit din casă – menţionez – nu te-a zărit în momentul acela, ci mai târziu, când ajunseseşi în mijlocul grădinii şi alergai spre gard...

Nici nu apucase bine procurorul să-şi încheie tirada, şi Mitea sărise nerăbdător de pe scaun.

— Moşi-pe groşi! protestă el furios. Este o minciună

sfruntată! Cum putea să vadă uşa deschisă din moment ce era încuiată... Minte!

— Mă simt dator să-ţi repet din nou că depoziţia lui Grigori este categorică. Bătrânul n-are nici cel mai mic dubiu. Dimpotrivă, insistă asupra acestui fapt. L-am interogat de câteva ori.

— Exact, şi eu am revenit de câteva ori asupra acestei chestiuni! confirmă cu însufleţire Nikolai Parfenovici.

— Dar nu-i adevărat, vă spun că nu-i adevărat! E o calomnie sau o halucinaţie de nebun! urlă Mitea. Nu vă daţi seama că bătrânul bate câmpii, a fost rănit, a pierdut atâta sânge, cine ştie ce i s-o fi năzărit când şi-a venit în simţiri... Aiurează!

— Numai că bătrânul a observat uşa deschisă nu atunci când s-a trezit din leşin, ci mai înainte, în momentul când a intrat în grădină, venind dinspre locuinţa slugilor.

Mitea simţea că se sufocă.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu poate să fie adevărat! E o calomnie, vrea să se răzbune pe mine... Nu putea să vadă uşa deschisă... V-am spus doar că n-am ieşit pe uşă.

Procurorul se întoarse către Nikolai Parfenovici şi rosti autoritar:

— Arată-i!

— Cunoşti acest obiect? îl întrebă Nikolai Parfenovici, scoţând din servietă şi punând pe masă un plic mat de hârtie groasă, păstrând încă urmele celor trei peceţi cu care fusese sigilat. Plicul era gol şi rupt pe una din margini. Mitea rămase cu ochii holbaţi.

— Ăsta-i... ăsta-i plicul tatii, bolborosi el. Plicul cu trei mii de ruble... trebuie să scrie pe el... Îmi daţi voie: „puişorul meu drag”... da, uite aici: „trei mii”, vedeţi, trei mii! strigă el.

— De văzut, vedem, dar n-am mai găsit niciun ban înăuntru. Zăcea aruncat pe jos, lângă pat, după paravan.

Câteva clipe, Mitea încremeni locului buimăcit.

— Domnilor, aici e mâna lui Smerdiakov! exclamă el într-un târziu din adâncul pieptului. El l-a ucis pe tata ca să-l jefuiască! Numai el ştia unde ţinea ascuns plicul... El este

criminalul, de astă dată nu mai încape nicio îndoială!

— Dar şi dumneata ştiai despre existenţa lui, după cum ştiai, de asemenea, că-l ţinea sub pernă.

— Niciodată. Habar n-am avut, nu ştiam nici măcar cum arăta, e pentru prima oară că-l văd. Am auzit doar că există de la Smerdiakov... Numai el ştia unde-l pusese bătrânul, eu nici idee n-aveam...

Mitea simţi din nou cum i se pune un nod în gât.

— Totuşi, mai adineauri ai declarat chiar că plicul se afla sub perna răposatului dumitale tată. Ai spus cu gura dumitale că-l ţinea sub pernă, prin urmare cunoşteai ascunzătoarea.

— E scris aici negru pe alb! confirmă Nikolai Parfenovici.

— Ce aberaţie, e absurd! De unde să fi ştiut că-l ţinea sub pernă?! Poate că nici nu era acolo... Am spus şi eu aşa, la întâmplare, c-ar fi putut să fie acolo... Ce zice Smerdiakov? L-aţi întrebat unde era plicul? Aici e buba... Am trăncănit verzi şi uscate, fără să mă gândesc că toate astea au să se întoarcă împotriva mea... Am minţit fără să-mi dau seama, am spus numai aşa, într-o doară, c-ar fi fost, chipurile, sub pernă şi dumneavoastră... Nu ştiţi cum e câteodată? Când nici nu te aştepţi, îţi scapă un cuvânt din gură şi-i dai aşa înainte, fără să mai stai să te gândeşti. Smerdiakov e singurul om care ştia exact unde se afla plicul, nimeni în afară de el nu cunoştea secretul... Nici chiar mie nu mi-a spus unde e! Cu siguranţă că-i el, el şi numai el e criminalul, pentru mine în momentul ăsta este evident, e limpede ca lumina zilei! argumenta din ce în ce mai surescitat Mitea, spunând în mod stupid mereu acelaşi lucru, cu un fel de înverşunare şi înfierbântându-se pe măsură ce vorbea. Trebuie să înţelegeţi odată, oameni buni, arestaţi-l imediat, arestaţi-l până nu-i prea târziu... L-a omorât probabil după ce-am sărit gardul, în timp ce Grigori zăcea fără cunoştinţă, e cu ochi şi cu sprâncene... I-a dat de ştire, aşa cum se înţeleseseră între ei, şi tata i-a deschis... Numai el cunoştea semnalul, fără semnal tata pentru nimic în lume n-ar fi descuiat uşa...

— Dumneata uiţi un singur lucru, observă procurorul cu

acelaşi sânge rece, dar cu un fel de bucurie triumfătoare în glas, şi anume, că nu avea nevoie să folosească semnalul din moment ce uşa era deschisă încă de când te aflai în grădină...

— Uşa, uşa... murmură Mitea uitându-se ţintă la procuror şi se lăsă neputincios pe scaun.

Câteva clipe nimeni nu mai spuse nimic.

— Da, uşa!... E un blestem! Până şi Dumnezeu e împotriva mea! exclamă el privind în gol.

— Vezi, rosti grav procurorul, acum judecă şi dumneata, Dmitri Feodorovici: pe de o parte, această declaraţie la fel de covârşitoare şi pentru dumneata, ca şi pentru noi, arătând că uşa pe care ai ieşit era deschisă. Pe de altă parte, tăcerea dumitale inexplicabilă, încăpăţânarea, aş zice chiar înverşunarea dumitale de a nu spune nimic în legătură cu provenienţa banilor care s-au găsit asupra dumitale, când abia cu trei ceasuri mai înainte – după cum reiese din propria dumitale declaraţie – ţi-ai amanetat pistoalele pentru zece ruble! în condiţiile astea, gândeşte-te şi dumneata: ce putem crede noi şi la ce concluzie trebuie să ajungem? Nu mai poţi pretinde acum că suntem „nişte oameni cinici şi fără inimă, care iau totul în zeflemea", incapabili să înţeleagă elanurile nobile ale sufletului dumitale... Dimpotrivă, trebuie să-ţi dai seama că, în situaţia noastră...

Palid la faţă ca un mort, Mitea se frământa tot, biruit de o emoţie copleşitoare.

— Bine! strigă el deodată, am să vă mărturisesc taina, vă spun îndată de unde aveam banii!... Am să vă dezvălui şi această infamie, ca să nu mai pot acuza după aceea pe nimeni, nici pe domniile voastre şi nici pe mine...

— Crede-mă, Dmitri Feodorovici, stărui cu un glas mieros Nikolai Parfenovici jubilând, o mărturisire sinceră şi deplină făcută în clipa asta s-ar putea să-ţi fie mai târziu de un real folos, contribuind simţitor la uşurarea situaţiei dumitale, chiar dacă...

În momentul acela însă procurorul îi făcu un semn pe sub masă şi vorbitorul se opri la timp. De altfel, Mitea nici

nu-l asculta.

Capitolul VII

TAINA CEA MARE A LUI MITEA. PROTAGONISTUL NU ARE NICIUN SUCCES.

— Domnilor, începu el cu o figură răvăşită, banii ăştia... vă mărturisesc cu mâna pe conştiinţă... banii ăştia erau *ai mei.*

Atât procurorul, cât şi judecătorul de instrucţie făcură nişte mutre lungi: numai la asta nu s-ar fi aşteptat.

— Păi cum puteau să fie ai dumitale, bâigui Nikolai Parfenovici, când la orele cinci după amiază, după propriile dumitale declaraţii...

— Dă-le dracului de declaraţii, ce-a fost, ce n-a fost la ora cinci după amiaza, nu asta interesează acum! Banii erau ai mei, îmi aparţineau, adică, mai bine zis, erau de furat... Nu, aşa e, de fapt, nu erau ai mei, ci furaţi, furaţi de mine, o mie cinci sute de ruble în cap, i-am avut asupra mea tot timpul, necontenit...

— Şi de unde i-ai luat?

— De la gât, domnilor, uite, de aici, de la gât i-am luat, de la gâtul meu... I-am avut aici, cusuţi într-un petic de pânză, îi purtam de mult la mine, de o lună de zile. De o lună de zile îmi port aşa la gât ruşinea, dezonoarea.

— Dar de la cine i-ai... sustras?

— Ai vrut să zici .,furat" nu-i aşa? Spune lucrurilor pe nume. Da, recunosc, e ca şi când i-aş fi furat, sau dacă vreţi i-am „sustras". După părerea mea însă asta se numeşte furt. Şi aseară, într-adevăr, i-am furat de tot.

— Aseară? Dar parcă ziceai că-i o lună de zile de când... de când eşti în posesia lor...

— Dar nu i-am luat de la tata, nu vă speriaţi, nu de la

dânsul i-am furat, ci de la ea. Lăsaţi-mă să vă povestesc până la capăt, nu mă mai întrerupeţi mereu! Să ştiţi că nu-i chiar atât de uşor. Să vedeţi, acum o lună de zile m-a chemat Katerina Ivanovna Verhovţeva, fosta mea logodnică... O cunoaşteţi?

— Cum de nu! Mai întrebi?

— Ştiam că o cunoaşteţi. E un suflet cu adevărat nobil, un mărgăritar între mărgăritare; din păcate, însă, mă urăşte, de mult mă urăşte, o, de mult de tot... şi pe bună dreptate, recunosc!

— Katerina Ivanovna? se miră anchetatorul. Procurorul de asemenea, se uita la el consternat.

— Vă rog, nu-i rostiţi numele în deşert! E o ticăloşie din partea mea s-o amestec pe ea în toată dandanaua asta. Da, mi-am dat seama că mă urăşte... că mă urăşte de mult... de la început chiar, din ziua când a venit acasă la mine... Destul însă, destul, asta nu mai e nevoie s-o ştiţi, nu meritaţi şi nici n-are rost... Atâta voiam numai să vă spun, că m-a chemat acum o lună la dânsa şi mi-a încredinţat trei mii de ruble, rugându-mă să trimit banii sorei sale şi încă unei persoane, tot o rubedenie de-a ei de la Moscova (ca şi cum n-ar fi putut să-i trimită şi singură!). Şi eu... s-a întâmplat ca tocmai atunci să fiu la o răspântie a vieţii, în clipa fatală când, în sfârşit, când m-am îndrăgostit de cealaltă, de *dânsa* stăpâna inimii mele, care aşteaptă acum jos, Gruşenka... Am luat-o atunci cu mine şi am venit amândoi aici la Mokroe, unde am tras un chef monstru, încât în două zile am prăpădit jumătate din banii aceia blestemaţi, adică o mie cinci sute de ruble, iar restul i-am pus bine. Astea sunt cele o mie cinci sute pe care le-am oprit atunci, purtându-le ca pe o amuletă la gât, pentru ca ieri să-i scot în sfârşit din ascunzătoare şi să mai fac un chiolhan. Opt sute de ruble sunt la dumneata în mână, Nikolai Parfenovici, e tot ce-a mai rămas din cele o mie cinci sute pe care le aveam ieri.

— Dă-mi voie, dar acum o lună, dacă nu te superi, ai cheltuit trei mii de ruble, nu o mie cinci sute, cum zici – toată lumea ştie!

— Cine ştie? I-a numărat cineva? Am pus eu pe cineva să-i numere!

— Îmi pare rău, dar n-ai spus chiar dumneata c-ai tras un chef care te-a costat trei mii de ruble în cap?

— Aşa e, ai dreptate, am trâmbiţat în tot oraşul, zvonul a mers din gură în gură şi nimeni nu s-a îndoit c-a fost într-adevăr aşa; chiar aici, la Mokroe, toată lumea era convinsă c-am făcut praf trei mii de ruble. În realitate însă n-am cheltuit decât o mie cinci sute, iar restul le-am cusut, cum v-am spus, într-un săculeţ; aşa stau lucrurile, domnilor, acuma ştiţi de unde am luat banii de ieri...

— Este aproape miraculos... ciripi Nikolai Parfenovici.

— Dă-mi voie, îl întrerupse procurorul, nu cumva mai ştie şi altcineva despre asta, poate c-ai povestit cuiva întâmplarea... cum că ai ascuns adică banii ăştia acum o lună.

— N-am vorbit cu nimeni.

— Ciudat. Cu nimeni chiar, cu nimeni?

— Nimeni, absolut nimeni.

— Dar de ce? Nu înţeleg ce te-a făcut să învălui într-un mister atât de adânc lucrul ăsta! Ca să mă exprim mai clar: acum, că te-ai îndurat să dai în vileag în sfârşit taina dumitale „infamantă”, cum o socoteşti dumneata, deşi pot să-ţi spun că, de fapt – bineînţeles, relativ vorbind – nu este cine ştie ce grozăvie. Cel puţin după părerea mea, faptul că ţi-ai însuşit aceste trei mii de ruble, deşi nu-ţi aparţineau, dar pe care cu siguranţă le-ai fi restituit până la urmă, nu reprezintă decât o faptă nesocotită, în orice caz nu o „infamie” atât de mare cum pretinzi dumneata, mai ales ţinând seama de caracterul dumitale... Cel mult poate fi vorba de o extravaganţă, o faptă peste măsură de nesăbuită, dar numai atât, nesăbuită, nu infamantă... Ţi-o spun pentru că e atâta lume care cunoaşte povestea celor trei mii de ruble sustrase doamnei Verhovţeva. În ultima lună, cel puţin, banii ăştia au prilejuit o mulţime de supoziţii şi de comentarii, aşa încât chiar dacă nu ne-ai fi mărturisit nimic, noi eram la curent, în orice caz, am mai auzit zvonul ăsta... şi cred ca şi Mihail Makarovici; de

altfel, nu mai este un simplu zvon, ci un cancan pe care acum îl foarfecă tot oraşul. Şi apoi, există indicii că dumneata însuţi, dacă nu mă înşel, ai încredinţat totuşi cuiva taina asta, adică i-ai mărturisit că deţineai aceşti bani de la doamna Verhovţeva... Tocmai de aceea mă miră foarte mult că le atribui o importanţă exagerată şi că până în ultima clipă ai făcut un mister atât de grozav din cele o mie cinci sute de ruble pe care, după cum afirmi, le-ai pus deoparte. Da, ai urzit în jurul lor un secret care în imaginaţia dumitale a luat proporţii pur şi simplu înspăimântătoare... Este de necrezut c-ai fost în stare să te chinui atâta din pricina lui... adineauri chiar ai declarat că mai degrabă ai înfunda ocna decât să-l destăinuieşti...

Procurorul tăcu în sfârşit. Se înfierbântase vorbind şi spusese tot ce avea pe suflet, fără a mai căuta să-şi ascundă nemulţumirea, mai mult încă, necazul ce-l stăpânea, fără să mai ţină seama chiar de exigenţele retorice, alcătuind un discurs cam dezlânat, aproape incoerent...

— Dar nu pentru că mi-ar fi fost ruşine de cele o mie cinci sute de ruble, nu asta mă chinuia pe mine, infamia cea mare este că am reţinut banii ăştia din suma de trei mii de ruble, rosti răspicat Mitea.

Procurorul râse ironic.

— Dar nu ştiu ce găseşti aici atât de infamant, îi replică el enervat. De ce ţi se pare atât de odios faptul că ai separat o parte din bani de ceilalţi sau, dacă vrei, de ce crezi c-ai făcut un lucru atât de condamnabil împărţind suma în două? E mult mai grav faptul că ţi-ai însuşit cele trei mii de ruble decât modul cum ai înţeles să dispui de bani. Apropo, vrei să ne spui pentru ce ai înjumătăţit aşa suma? În ce scop ai făcut treaba asta? Ce urmăreai? N-ai putea să ne explici şi nouă?

— O, Doamne, tocmai scopul interesează în cazul de faţă, aici e punctul nevralgic! exclamă Mitea. Am păstrat banii ăştia – o mie cinci sute de ruble – de păcătos ce sunt, am făcut adică treaba asta dintr-un calcul odios, un calcul care în cazul de faţă e pur şi simplu o infamie... şi această

infamie a ţinut o lună de zile!

— Nu înţeleg.

— Mă mir. Să vă explic atunci, poate că într-adevăr nu e destul de clar. Vă rog să urmăriţi cu atenţie argumentaţia: să zicem, aşadar, că mi-am însuşit cele trei mii ce mi-au fost încredinţate ca unui om de onoare şi, cu banii în buzunar, fac un chef monstru, cheltuindu-i pe toţi într-o singură noapte şi că, a doua zi dimineaţa, mă prezint la persoana care mi i-a dat în mână şi-i spun: „Iartă-mă, Katia, sunt un netrebnic, ţi-am prăpădit toţi banii la beţie.” Spuneţi-mi, vă rog, e frumos, e bine ce-am făcut? Nu, nu e bine de loc, dimpotrivă, e o treabă murdară, necinstită, m-am purtat ca o bestie, ca un detracat[120] incapabil să-şi ţină pornirile în frâu, nu-i aşa? Totuşi, nu sunt hoţ! Am sau nu dreptate? Nu sunt hoţ sadea! Sunteţi de acord că nu sunt un hoţ? Am păpat banii, ce-i drept, i-am cheltuit pe toţi la petrecere, dar nu i-am furat. Iată acum o nouă variantă şi mai avantajoasă pentru mine. Vă rog să mă urmăriţi, altminteri îmi pierd şirul – mi se învârte capul – deci, a doua variantă: am făcut tot aşa un bairam, care m-a costat însă mai puţin n-am risipit decât o mie cinci sute de ruble, adică numai jumătate din bani. A doua zi mă duc imediat la dânsa cu ce mi-a mai rămas. „Katia, îi spun eu, ţi-am adus o mie cinci sute de ruble, e tot ce mai am, sunt un nemernic, un descreierat. Banii ceilalţi i-am topit, i-am lăsat pe toţi la cârciumă, dacă şi ăştia rămân mai departe la mine, praful se alege de ei! Te rog, scapă-mă de ei, să nu mai cad în păcat!” Ce aş fi în acest caz? Tot ce vreţi: o secătură, un netrebnic, nicidecum însă un pungaş, fără doar şi poate că nu, fiindcă un pungaş n-ar fi făcut ce-am făcut eu, n-ar mai fi venit să-i aducă banii rămaşi, ci i-ar fi băgat pur şi simplu în buzunar; şi dânsa şi-ar fi dat seama atunci că, din moment ce i-am restituit cele o mie cinci sute de ruble, i-aş fi plătit şi restul, adică suma pe care am risipit-o la beţie; aş fi muncit toată viaţa, aş fi făcut tot ce mi-ar fi stat în putere, şi până la urmă din pământ, din

120 *detracat* - smintit, țicnit, dezechilibrat; decăzut din punct de vedere moral

piatră seacă, aş fi scos banii şi i-aş fi înapoiat. În felul acesta, chiar dacă în fond rămâneam un ticălos, nu eram totuşi un pungaş, în niciun caz n-aş fi fost pungaş, orice aţi spune!

— Să zicem că ar fi o mică deosebire la mijloc, rosti cu un surâs glacial procurorul. E curios, totuşi, că această deosebire dumitale ţi se pare atât de monstruoasă.

— Da, mi se pare monstruoasă! Oricine poate să fie ticălos; la drept vorbind, suntem cu toţii mai mult sau mai puţin ticăloşi; dar ca să poţi săvârşi o hoţie trebuie să fii într-adevăr un ticălos fără pereche! Eu, ce să vă spun, nu mă pricep la subtilităţi... Ştiu doar un singur lucru cu preţ; un hoţ e mai abject decât un ticălos. Acum ascultaţi mai departe: banii aceştia i-am purtat o lună întreagă la gât, nu depindea decât de mine ca să mă decid într-una din zile să-i duc înapoi şi să pun astfel capăt odată ticăloşiei. Numai că n-am fost în stare să mă decid. Zi de zi încercam să iau, în sfârşit, o hotărâre şi-mi dădeam ghes: „Ce faci, nemernicule, hotărăşte-te într-un fel, ce aştepţi?” Şi totuşi, o lună întreagă n-am putut să iau această hotărâre! Ei, ce credeţi, e frumos din partea mea? Spuneţi!

— Să zicem că nu-i prea frumos, măcar atâta lucru pot să înţeleg şi eu. Dar nu despre asta e vorba, răspunse procurorul tot atât de reţinut. De altfel, cred c-ar fi mai bine să nu mai despici firu-n patru, renunţând la asemenea subtilităţi, şi să revii la obiect. Adevărul este că, până în momentul de faţă, încă n-ai binevoit să ne explici, deşi te-am întrebat în repetate rânduri, pentru ce ai împărţit din capul locului suma ce ţi s-a încredinţat, adică, mai clar, de ce ai cheltuit numai jumătate din ea la petrecere şi ai păstrat restul? Pentru ce ai ascuns aceşti bani, ce urmăreai să faci cu ei? Insist asupra acestei chestiuni, Dmitri Feodorovici!

— Aşa e, da, ai dreptate! exclamă Mitea, lovindu-se peste frunte. Iertaţi-mă, vă ţin aşa ca pe ghimpi de atâta timp, în loc să vă explic esenţialul; cu siguranţă că atunci aţi fi înţeles de mult, pentru că infamia constă tocmai în scopul pe care-l urmăream! Să vedeţi: răposatul pusese ochii pe

Agrafena Alexandrovna şi se ţinea de capul ei, iar eu mă perpeleam de gelozie, crezând că dânsa stă în cumpănă, ne-ştiind pe care din doi să aleagă, pe mine ori pe el. Şi în acelaşi timp mă frământa un gând: ce mă fac dacă dânsa se va decide, în sfârşit, să nu mă mai poarte într-una cu vorba şi-mi va spune într-o bună zi: „Pe tine, numai pe tine te iubesc, nu pe el, ia-mă şi du-mă la capătul pământului”. Şi eu, care n-aveam la sufletul meu decât două băncuţe de douăzeci de copeici! Cum să plec cu ea, cu ce s-o duc, ce să fac? Simţeam că-mi fuge pământul de sub picioare! Pe vremea aceea n-o cunoşteam încă prea bine şi nu înţelegeam ce se petrecea în sufletul ei; credeam că-i ahtiată după bani şi mi-era teamă ca n-₀ să-mi ierte niciodată sărăcia. Şi atunci, ce vă închipuiţi c-am făcut? Am pus deoparte, ca un şarlatan, o mie cinci sute de ruble, adică jumătate din suma ce-mi fusese dată în primire, şi premeditat, cu sânge rece, am cusut banii într-un petic de pânză, înainte de zaiafet. Iar cu ce mi-a mai rămas am plecat să chefuiesc. Ce ticăloşie! Acum aţi înţeles?

Procurorul şi judecătorul de instrucţie izbucniră în râs.

— Dimpotrivă, eu cred c-ai procedat foarte înţelept, ba chiar ai avut o ţinută morală. Ai ştiut să fii cumpătat, n-ai azvârlit toţi banii pe gârlă! chicoti Nikolai Parfenovici. Ce ţi se pare atât de îngrozitor?

— Dar nu vă daţi seama că erau bani de furat?! Doamne-Dumnezeule... mă înspăimântaţi! Cum puteţi fi atât de neînţelegători?! Tot timpul cât am simţit în sân banii ăştia mi-am repetat într-una: „Eşti un hoţ, eşti un hoţ!” Din pricina lor luna asta din urmă m-am purtat ca un descreierat, din pricina lor am sărit la bătaie în cârciumă şi l-am burduşit atât de rău pe tata, toate le-am făcut numai pentru că mă ştiam vinovat de hoţie! Nici măcar fratelui meu, Alioşa, n-am îndrăznit, n-am fost în stare să-i mărturisesc potlogăria asta cu banii. Prea cumplită mi se părea mişelia mea şi prea murdară! Dar, în acelaşi timp, nu era zi şi nu era ceas în care să nu-mi spun: „Dmitri Feodorovici, poate că nu eşti totuşi un hoţ! încă nu. De ce? Pentru că mâine poţi foarte bine să te duci la Katia şi să-i

dai banii înapoi”. Abia aseară, când am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, m-am hotărât să-mi smulg de la gât amuleta, lucru pe care până în momentul acela nu mă încumetasem să-l fac. Abia atunci, când am smuls-o, am devenit categoric un hoţ, un pungaş veritabil, un om stigmatizat pentru toată viaţa De ce? Pentru că odată cu amuleta mi-am spulberat iluzia că am să mă duc într-o bună zi la Katia şi-am să-i spun: „Sunt un ticălos, recunosc, nicidecum însă un hoţ!” Aţi priceput acum, da, aţi priceput?

— Şi de ce tocmai ieri te-ai hotărât s-o faci? îl întrerupse Nikolai Parfenovici.

— De ce? Ce întrebare ridicolă! Pentru că mă condamnasem singur la moarte, ştiam că-n zorii zilei, la orele cinci dimineaţa, am să mor. Mă gândeam că-i acelaşi lucru să mori ca un om cinstit sau ca un ticălos. Şi abia atunci mi-am dat seama că nu-i totuna! Mă credeţi, domnilor? Toată noaptea am stat ca pe jeratic, m-am chinuit îngrozitor, dar nu pentru că aş fi scurtat zilele bătrânei noastre slugi şi nici pentru că ştiam ce mă paşte după asta, şi c-o să iau, de buna seamă, drumul Siberiei, şi tocmai când? În clipa în care dragostea ce mă mistuia îşi aflase, în sfârşit, răsplata şi cerul îşi deschidea porţile în faţa mea! O, nici vorba că şi asta mă frământa, dar nu peste fire, în orice caz nu atât de cumplit cum mă muncea gândul ăsta blestemat că mi-am smuls de la gât banii şi i-am risipit ca un hoţ sadea, aşa că am ajuns acum într-adevăr un hoţ! O, domnilor, vă spun din nou cu toată suferinţa inimii mele: multe lucruri mi-a fost dat să învăţ în noaptea asta! Am învăţat că e cu neputinţa nu numai să trăieşti ca un ticălos, dar nici chiar să mori nu poţi când ştii cât eşti de ticălos... Nu, domnilor, trebuie să mori cinstit!

Mitea era palid. Avea o expresie chinuită pe figură şi părea sleit de puteri, deşi în acelaşi timp era extrem de agitat.

— Încep să te înţeleg, Dmitri Feodorovici, rosti procurorul cu o voce tărăgănată, în care se simţea o undă

de compasiune şi bunăvoinţă, dar tot ce spui mi se pare mai curând rezultatul tensiunii nervoase în care te afli... ai nervii zdruncinaţi, aici cred că este explicaţia. Dar îmi dai voie să te întreb, pentru ce în decurs de aproape o lună nu te-ai dus să restitui persoanei respective o mie cinci sute de ruble ca să scapi odată de obsesia asta? Pentru ce n-ai căutat să ai o explicaţie cu dânsa, de ce, având în vedere impasul în care te găseai, aşa cum ne-ai spus chiar dumneata, de ce, zic, n-ai încercat o altă soluţie care în mod firesc trebuia să-ţi fi venit în minte, adică să-i fi mărturisit cinstit greşelile şi să-i fi cerut după aceea suma de care aveai nevoie pentru plecare? Cu siguranţă că dânsa, cu neprecupeţita sa generozitate, văzând zbuciumul dumitale, nu te-ar fi refuzat în niciun caz, mai ales dacă i-ai fi dat o creanţă, ceva la mână, sau şi mai bine garanţia pe care zici c-ai oferit-o negustorului Samsonov şi mai apoi doamnei Hohlakova. Fiindcă – nu-i aşa – convingerea dumitale e ca această garanţie rămâne mai departe în picioare?

Mitea se aprinse deodată la faţă.

— Chiar atât de nemernic mă socoteşti? Cred că nu vorbeşti serios! rosti el indignat, privindu-l ţintă pe procuror, ca şi când nu i-ar fi venit să-şi creadă urechilor.

— Te asigur c-am vorbit cât se poate de serios... de ce te îndoieşti?... se miră la rândul său procurorul.

— O, ar fi însemnat să fac cea mai mare blestemăţie! Nu vă daţi seama, domnilor, că mă chinuiţi? Bine, am să vă spun tot, am să dau în vileag toată murdăria ce zace în sufletul meu, ca să vedeţi şi dumneavoastră şi să vă minunaţi, constatând cu ruşine în ce hal ajung să se ticăloşească simţămintele omeneşti! Află, domnule procuror, că şi eu m-am gândit la soluţia asta de care mi-ai pomenit adineauri. Da, domnilor, în blestemata asta de lună mi-a trecut şi mie prin cap la un moment dat acelaşi lucru, eram aproape hotărât să mă duc la Katia! Ca să vedeţi cât de mârşav am putut să fiu! Dar cum puteam să mă duc la ea, să-i spun de la obraz c-am înşelat-o, ba mai mult chiar, să-i cer şi bani? Pentru ca s-o pot înşela până la

capăt, să-i pretind ei să suporte toate cheltuielile prilejuite de infidelitatea mea, să cer bani de la ea, de la Katia, ca după aceea să plec în lume cu cealaltă, cu rivala ei, cu femeia care o urăşte şi care a jignit-o atât de cumplit! Numai un om nebun s-ar putea gândi la una ca asta, domnule procuror!

— Sper că n-am înnebunit încă, dar m-am antrenat în discuţie şi, înfierbântat cum eram, ce-i drept, nu m-am gândit la eventualitatea asta... la gelozia asta feminină... dacă, după cum spui dumneata, poate fi într-adevăr vorba de gelozie... da, fireşte, s-ar putea să fie aşa ceva, încheia procurorul zâmbind.

— Prea era puturoasă combinaţia asta, ar fi mirosit urât de tot, era mârşăvie atât de cumplită, răcni Mitea, încât nici nu mai ştiu ce să spun! Ei, aflaţi, domnilor, c-ar fi fost în stare să-mi dea banii ăştia şi chiar mi i-ar fi dat, cu siguranţă că mi i-ar fi dat din răzbunare, ca să simtă voluptatea răzbunării. Mi-ar fi dat pentru că mă dispreţuieşte, pentru că are totuşi ceva diabolic în ea şi pentru că atunci când o încinge mânia nu mai cunoaşte nicio măsură! Iar eu i-aş fi primit, o, da, i-aş fi luat şi atunci toată viaţa... o, Dumnezeule! Vă rog să mă iertaţi, domnilor, că strig aşa în gura mare, dar trebuie să vă spun că şi eu m-am gândit la soluţia asta şi încă destul de recent, alaltăieri noapte chiar, în timp ce-l dădăceam pe Copoiu, şi până şi ieri, da, până şi ieri, mi-aduc perfect de bine aminte, toată ziua de ieri m-a urmărit această idee şi, poate, dacă n-ar fi survenit povestea aceea...

— Care poveste? întrebă Nikolai Parfenovici curios, dar Mitea nu-l auzi.

— V-am făcut o mărturisire cutremurătoare, rosti el în încheiere, mohorât. Vă rog s-o apreciaţi, domnilor. Ba nu, e încă prea puţin, aş vrea să vă daţi seama de ceea ce valorează ea, altminteri, dacă nici această mărturisire n-a fost în stare să vă zguduie, înseamnă că nu aveţi niciun dram de stimă pentru mine, v-o spun deschis. Mor de ruşine când mă gândesc c-am putut să-mi deschid sufletul pe deplin în faţa unor oameni ca dumneavoastră! O, mai

bine mă împuşc! Dar văd, văd bine că nu mă credeţi! Cum, vreţi să scrieţi şi asta?! strigă el îngrozit.

— Evident, răspunse mirat Nikolai Parfenovici, o să consemnăm tot ce-ai spus acum. Vrem să menţionăm că până în ultima clipă ai avut intenţia să te duci la doamna Verhovţeva să-i ceri suma asta... Te asigur, Dmitri Feodorovici, că este o declaraţie foarte importantă şi că tot ce ne-ai mărturisit în legătură cu banii poate atârna greu în balanţă şi e în interesul dumitale, da, în interesul dumitale...

Mitea dădu din mâini disperat.

— Fie-vă milă, domnilor! Măcar atâta lucru să nu scrieţi, e prea umilitor! Mi-am sfâşiat inima în două şi dumneavoastră aţi profitat de ocazie să scormoniţi în carne vie... biata mea inima sfârtecată... O, Doamne! şi, cuprins de deznădejde, îşi ascunse faţa în palme.

— Nu-ţi mai face sânge rău, Dmitri Feodorovici, îl linişti procurorul. La sfârşit o să-ţi citim tot ce-am scris şi o să modificăm frazele cu care s-ar întâmpla să nu fii de acord. Acum însă aş vrea să-ţi pun o mică întrebare şi te rog să observi că revin pentru a treia oară asupra acestui lucru: este adevărat că nimeni, dar absolut nimeni, n-a aflat din gura dumitale de existenţa banilor pe care zici că-i purtai cusuţi în chip de amuletă? Trebuie să-ţi mărturisesc că mi se pare ceva neverosimil.

— Nimeni, nimeni! Am spus doar că nimeni; înseamnă că n-aţi înţeles nimic din moment ce stăruiţi atâta! Lăsaţi-mă în pace!

— Treaba dumitale, până la urmă o să se lămurească şi asta, mai avem încă vreme, dar judecă şi dumneata: dispunem până acum de zeci de mărturii, după care dumneata însuţi ai fi răspândit zvonul, trâmbiţând în toate colţurile oraşului c-ai făcut praf aici, într-o singură noapte, la chef, trei mii de ruble – trei mii – mă-nţelegi, nu o mie şi cinci sute, cum afirmi dumneata! Chiar şi acum, adică ieri, când ai apărut din nou aici cu alţi bani, te-a auzit atâta lume spunând în gura mare c-ai venit tot cu trei mii de ruble în buzunar...

— Sunt convins că dispuneţi nu de zeci, ci de sute de mărturii, două-trei sute poate de mărturii de felul acesta; doua sute de oameni, ba poate chiar o mie cred c-au auzit! exclamă Mitea.

— Ei, vezi, vezi, toţi confirmă, toată lumea atestă acelaşi lucru. Nu crezi că înseamnă totuşi ceva cuvântul ăsta *toţi?*

— Asta nu dovedeşte nimic. Am minţit pur şi simplu şi, după mine, au început să mintă şi ceilalţi.

— Dar ce nevoie aveai „să minţi”, după cum zici dumneata?

— Dracu ştie! Poate din fanfaronadă... ca să se afle ce multe parale am cheltuit la beţie... Sau poate ca să uit de banii pe care i-am dosit... da, probabil că pentru asta... ei, drăcie... de câte ori m-aţi întrebat acelaşi lucru? Ce vreţi de la mine, am minţit şi basta! Am apucat să mint odată şi după aceea n-am mai vrut să-mi iau vorba înapoi. De ce minte uneori omul?

— E greu de ştiut, Dmitri Feodorovici, de ce minte uneori omul, rosti sentenţios procurorul. Dar vrei să ne spui dacă amuleta aceea pe care o purtai la gât era mare?

— Nu.

— Cam cât de mare, aproximativ?

— Cât o hârtie de o sută îndoită.

— Poate c-ar fi mai bine să ne arăţi resturile. Cred că le ai la dumneata, nu?

— Ei, na-ţi-o... ce prostie... nu ştiu unde sunt.

— Dă-mi voie, unde şi când ai scos-o de la gât? După câte ştiu din declaraţia dumitale, n-ai mai trecut pe acasă.

— După ce-am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, am smuls-o de la gât şi am scos banii.

— Pe întuneric?

— Ce nevoie aveam de lumină? Am tras odată cu degetul şi s-a rupt.

— Fără foarfece, aşa, pe stradă?

— În piaţă mi se pare. Ce-mi trebuiau foarfece? Era o cârpa veche, s-a rupt imediat.

— Şi ce-ai făcut cu ea?

— Am aruncat-o.

— Unde?

— În piaţă, în piaţă, nu ţi-am spus?! Dracu mai ştie unde, undeva în piaţă! Dar ce nevoie ai de ea?

— Este extrem de important, Dmitri Feodorovici: este o probă materială în favoarea dumitale, de ce nu vrei să înţelegi atâta lucru? Cine te-a ajutat să coşi banii acum o lună?

— Nu m-a ajutat nimeni, singur i-am cusut.

— Ştii să coşi?

— Un soldat trebuie să ştie să coasă. Parcă-i mare filozofie?!

— De unde ai luat materialul, adică peticul acela în care ai cusut banii?

— Îţi baţi joc de mine?

— De loc, te rog să crezi că nu-mi arde de glumă, Dmitri Feodorovici.

— Nu mai ţin minte de unde, că de luat, trebuie să-l fi luat de undeva.

— Cum se poate să nu-ţi aminteşti atâta lucru?

— Zău dacă-mi aduc aminte, poate c-am rupt o rufă, ceva.

— Foarte interesant: probabil c-o să găsim acasă la dumneata obiectul acela. O cămaşă sau altceva, din care ai rupt o fâşie. Ce fel de pânză era: de bumbac sau de in?

— Dracu ştie ce-o fi fost! Stai... Mi se pare că n-am rupt nimic. Era percal... Dacă nu mă-nşel, am cusut banii într-o bonetă de a gazdei mele.

— Într-o bonetă de a gazdei dumitale?

— Da, i-am şterpelit o bonetă.

— Cum i-ai şterpelit-o?

— Aşa, parcă ţin minte că într-o zi am găsit o bonetă şi am luat-o, să am pe ce să-mi şterg pana de cerneala. Am luat-o fără să ştie, era o zdreanţă cu care nimeni n-avea ce face. Mai rămăseseră nişte petice la mine în odaie şi mi-au prins bine atunci, c-am avut în ce să cos banii... Aşa mi se pare. Dacă nu mă-nşel, i-am cusut într-o peticuţă dintr-astea. O vechitură de percal, spălată de o mie de ori.

— Îţi aminteşti precis?

— Precis, nu. Aşa mi se pare. Dă-o dracului!

— În cazul acesta poate că gazda dumitale şi-o aduce aminte, măcar dânsa, dacă i-a dispărut vreo boneta.

— Aş, nici n-a băgat în seamă. Dacă-ţi spun că era o vechitură, nu făcea nici doi bani.

— Dar acul, aţa, de unde le-ai luat?

— Gata, nu mai spun nimic, am tăcut! Mi-ajunge! îşi ieşi din răbdări Mitea.

— Pare foarte curios c-ai uitat cu desăvârşire unde anume, în care loc din piaţă, ai aruncat amuleta.

— Puneţi atunci să măture toată piaţa mâine, poate c-aşa o s-o găsiţi, rânji Mitea. Ajunge, domnilor, ajunge! se rugă el chinuit. Îmi dau seama că nu mă credeţi! Nu credeţi niciun cuvânt din tot ce v-am destăinuit! Greşeala e a mea, nu a domniilor-voastre, din capul locului n-ar fi trebuit să spun nimic. Pentru ce, pentru ce, Doamne-Dumnezeule, m-am înjosit mărturisindu-vă taina mea? Râdeţi de mine, citesc în ochii dumneavoastră că vă bateţi joc. Numai dumneata, domnule procuror, m-ai făcut să mă cobor aici! Ai de ce să fii mândru, într-adevăr, n-ai decât să-ţi ridici singur osanale... Să v-ajungă blestemul meu, călăilor!

Îşi lăsă capul în jos şi-şi îngropa faţa-n palme.

Procurorul şi judecătorul tăcură şi unul, şi altul o clipă; mai apoi, Mitea ridică fruntea şi se uită la ei năuc, cu o privire rătăcită. Pe figura lui se întipărise o deznădejde nemărginită, fără leac, dar părea calmat; stătea aşa amorţit, aproape inconştient de ce se întâmpla împrejur. Totuşi, ancheta trebuia să-şi urmeze cursul. Nu mai aveau vreme de pierdut. Venise acum rândul martorilor să fie audiaţi. Era opt dimineaţa. Lumânările fuseseră stinse de mult. Mihail Makarovici şi Kalganov, care mai tot timpul cât ţinuse interogatoriul se foiseră încolo şi încoace pe uşă, ieşiseră amândoi din odaie. Procurorul şi judecătorul de instrucţie păreau şi ei frânţi de oboseală. Vremea era mohorâtă, cerul acoperit de nori şi ploua cu găleata. Mitea privea spre fereastră fără să se gândească la nimic.

— Pot să mă uit pe geam? îl întrebă la un moment dat pe Nikolai Parfenovici.

— Sigur că da, cât pofteşti, răspunse acesta.

Se sculă de pe scaun şi se duse la fereastră. Ploaia biciuia geamurile mici şi verzui. În apropiere se zărea drumul noroios, iar mai încolo se pierdeau în ceaţă şiruri negre de izbe, sărăcăcioase şi urâte, care păreau şi mai întunecate şi mai hâde încă aşa, bătute de ploaie. Mitea îşi aduse aminte de „Febus cel cu plete de aur” şi de faptul că plănuise să-şi zboare creierii odată cu primele-i raze. „Într-o dimineaţă ca asta, ar fi fost poate şi mai nimerit”, se gândi el cu un surâs amar. Apoi, cu un gest resemnat, se întoarse către „călăii” lui.

— Domnilor! li se adresă el din nou. Îmi dau seama că sunt pierdut. Dar ea? Spuneţi-mi ce se-ntâmplă cu dânsa, vă rog din suflet! Trebuie oare să împărtăşească soarta mea? E nevinovată, aseară, când a strigat că „păcatul e numai al ei”, îşi pierduse capul, nu mai ştia ce vorbeşte. Vă jur că n-are nici cea mai mică vină! Toată noaptea asta, cât am stat aici cu dumneavoastră, m-am frământat din pricina ei… Nu-mi puteţi spune ce aveţi de gând cu dânsa?

— În privinţa asta, Dmitri Feodorovici, să n-ai nicio grijă îi răspunse procurorul, grăbindu-se parcă să-l liniştească. Deocamdată nu avem niciun motiv serios să tulburăm cumva persoana care te interesează. Şi sper că nici mai târziu, în cursul cercetărilor… Din acest punct de vedere fii sigur că vom face tot ce ne stă în putinţă. Poţi fi absolut liniştit.

— Vă mulţumesc, domnilor, ştiam că sunteţi totuşi oameni corecţi şi de cuvânt, orice s-ar întâmpla. Mi-aţi luat o piatra de pe inimă… şi acum, ce mai rămâne de făcut? În ce mă priveşte, sunt gata.

— Da, n-ar strica să ne grăbim. Trebuie să trecem imediat la audierea martorilor, lucru pe care suntem obligaţi să-l facem în prezenţa dumitale, aşa că…

— Ce-ar fi să bem mai întâi câte un ceai? îl întrerupse Nikolai Parfenovici. Măcar atât ni se cuvine şi nouă, cred!

Hotărâră aici, în cazul când ceaiul era gata (Mihail Makarovici tocmai plecase să vadă ce-i cu el), să bea câte un pahar şi după aceea „să-i dea bătaie”, rămânând să-şi ia

adevăratul ceai de dimineaţă şi „gustărica” de rigoare, în tihnă, mai târziu, când vor avea un pic de răgaz. Băutura era pregătită şi sosi imediat. Mitea la început refuză paharul pe care Nikolai Parfenovici i-l oferea amabil, ca după aceea, răzgândindu-se, să-l ceară chiar el şi să-l deşerte pe nerăsuflate. Părea peste măsură de obosit, aproape neverosimil de obosit. S-ar fi zis că o noapte întreagă de beţie asociată cu cele mai puternice senzaţii, n-ar fi izbutit să doboare un om cu o constituţie atât de robustă şi, totuşi, era frânt de oboseală, abia dacă se mai putea ţinea pe scaun. În unele clipe i se părea că obiectele din cameră joacă în faţa ochilor săi. „Încă puţin, şi am să încep să aiurez”, se gândi el.

Capitolul VIII

DECLARAŢIILE MARTORILOR. „COPCHILAŞUL”

Începu audierea martorilor. Cred însă că nu mai are rost să facem o expunere atât de amănunţită ca până acum. De pildă, nu mai e nevoie, credem, să citǎm formula prin care Nikolai Parfenovici avea grijă să atragă atenţia fiecăruia dintre ei că e dator să declare adevărul şi numai adevărul cu mâna pe conştiinţă şi că mai târziu va trebui să repete aceleaşi declaraţii sub prestare de jurământ. De asemenea, e inutil să mai arătăm că fiecărui martor în parte i se cerea să semneze procesul-verbal, cuprinzând declaraţia respectivă şi multe altele încă. Vom aminti numai că punctul principal în jurul căruia gravitau întrebările anchetatorilor erau cele trei mii de ruble, mai precis, dacă prima dată, adică în urmă cu o lună, când venise să chefuiască la Mokroe Dmitri Feodorovici cheltuise trei mii în cap sau numai o mie cinci sute şi câţi bani avusese asupra lui în ajun: trei mii sau o mie cinci sute? Din păcate, toate mărturiile erau împotriva lui Mitea. Niciuna nu pleda în favoarea lui. Ba câteva din ele scoaseră chiar la iveală fapte noi şi surprinzătoare, ce infirmau cu totul declaraţiile lui. Primul căruia i se luă interogatorul fu Trifon Borisîci. Hangiul se prezentă în faţa anchetatorilor fără niciun pic de teamă, dimpotrivă, cu o mutră aspră, pe care se citea cea mai aprigă indignare împotriva acuzatului, aşa încât fiecare lucru spus de el părea nespus de veridic şi de un incontestabil prestigiu. Vorbea laconic, rezervat, aşteptând să i se pună întrebările la care răspundea precis şi după o matură chibzuinţă. Dârz şi fără nicio şovăială, jupânul declară că inculpatul cheltuise înainte cu o lună cel puţin trei mii de ruble şi că toţi mujicii care au fost de faţă sunt

martori că, într-adevăr „Mitri Feodorîci” a pomenit el însuşi, cu gura lui, de suma asta. „Numai la ţigănci câte parale a lepădat... Numai ele i-au păpat un miar, dacă nu şi mai bine.”

— Cred că nu le-am dat nici cinci sute, rectifică posomorât Mitea, păcat că eram beat şi n-am mai apucat să-i număr.

De astă dată, Mitea şedea retras, cu spatele spre draperie, şi asculta mohorât declaraţiile, cu o figură tristă şi obosită, ca şi când s-ar fi gândit: „N-aveţi decât să spuneţi ce poftiţi, pentru mine acum e totuna!”

— Ba le-aţi dat peste o mie, Mitri Feodorîci, îl înfruntă hotărât Trifon Borisîci, uite-aşa aruncaţi banii, cu ghiotura, în vânt, şi ele se repezeau să-i culeagă de pe jos! Te pui cu ţiganii? Prăsilă de geambaşi şi de hoţi, umblă numai după ciordeală, dacă nu i-ar fi luat la goană lumea de pe aici, poate c-ar fi venit acum să spună cu cât s-au procopsit în noaptea aceea. Chiar eu cu ochii mei am văzut banii în mâna dumneavoastră, de numărat, ce-i drept, nu i-am numărat, fiindcă nu m-aţi lăsat, dar aşa, după ochi, pun capul jos că erau mai mult de o mie cinci sute... De unde o mie cinci sute! Am mai văzut doar bănet în viaţa mea şi pot să-mi dau seama...

Cât priveşte suma cu care Mitea venise în ajun, Trifon Borisîci declară că Dmitri Feodorovici îi dăduse de ştire, îndată ce coborâse din trăsură, cum c-ar fi venit cu încă trei miare.

— Chiar aşa să fie, Trifon Borisîci? încercă să obiecteze Mitea. Ţi-am spus cu precizie c-am venit cu trei mii?

— Aţi spus, Dmitri Feodorovici, chiar aşa aţi spus. Era şi Andrei de faţă. Uitaţi. Andrei e aici, n-a plecat încă, puteţi sa-l chemaţi. Şi pe urmă, dincolo, în salon, când aţi cinstit fetele din cor, n-aţi strigat dumneavoastră c-o să lăsaţi aici a şasea miişoară, cu celelalte, adică, după câte am înţeles? Au auzit şi Stepan, şi Semeon, chiar şi Piotr Fomici Kalganov, că doar era lângă dumneavoastră, poate-şi mai aduce aminte...

Declaraţia cu privire la cea de-a şasea mie avu un efect

vădit asupra anchetatorilor. Le plăcuse formula: trei şi trei, prin urmare şase, trei mii atunci şi încă trei acum, în total şase, era cât se poate de clar.

Fură apoi interogaţi rând pe rând mujicii la care se referise Trifon Borisîci: Stepan, Semeon, surugiul Andrei şi la urma şi Piotr Fomici Kalganov. Primii doi împreună cu surugiul confirmară fără nicio ezitare declaraţia lui Trifon Borisîci. În plus, înregistrară cu toată atenţia destăinuirile lui Andrei în legătură cu discuţia pe care o avusese cu Mitea pe drum şi, mai ales, întrebarea acestuia „unde crede c-o să ajungă dumnealui, Dmitri Feodorovici, în cer sau în iad şi dacă va avea sau nu parte de iertare pe lumea cealaltă?" „Psihologul", Ippolit Kirillovici, ascultă depoziţia cu un zâmbet subţire, propunând ca şi această declaraţie, privitoare la soarta pe care Dmitri Feodorovici se gândea c-ar putea să-i fie hărăzită după moarte, să fie „ataşată la dosar".

Chemat la rândul său de anchetatori, Kalganov intră în odaie cu o mutră plictisită şi răspunse la întrebări îmbufnat şi năzuros, adresându-se deopotrivă procurorului şi lui Nikolai Parfenovici, ca şi când atunci i-ar fi văzut pentru prima oară în viaţa lui, deşi se cunoşteau destul de bine şi se întâlneau aproape zilnic. Începu prin a spune că el „nu ştie şi nici nu vrea să ştie nimic". Confirmă că auzise şi despre „a şasea mie", şi că în momentul acela se afla într-adevăr lângă Mitea. La întrebarea câţi bani avea după părerea sa inculpatul, răspunse că „habar n-are" stăruind în schimb asupra faptului că polonezii jucaseră cu cărţi măsluite. Adeveri, de asemenea, la insistenţele anchetatorilor, că după ce polonezii fuseseră expediaţi din odaie se produsese un reviriment în relaţiile dintre Mitea şi Agrafena Alexandrovna care-i mărturisise acestuia că-l iubeşte. Vorbi respectuos şi cu mult tact despre Agrafena Alexandrovna, că şi cum ar fi fost o doamnă din lumea mare, fără să-şi permită o singură dată să-i spună pe nume, „Gruşenka". Cu toată aversiunea lui manifestă de a da orice fel de declaraţii, Ippolit Kirillovici îl descusu vreme îndelungată şi datorită lui reuşi să cunoască mai

amănunţit „romanul” pe care-l trăise Mitea în noaptea aceea. Mitea îl lăsă să vorbească, fără să-l întrerupă. Martorul primi, în sfârşit, permisiunea să plece şi ieşi fără să-şi ascundă indignarea.

Venise rândul polonezilor să fie anchetaţi. Aceştia se culcaseră de cu seară în odăiţa în care stătuseră încuiaţi, dar nu reuşiseră să închidă ochii toată noaptea şi, în momentul când autorităţile sosiseră la faţa locului, se îmbrăcaseră numaidecât şi-şi strânseseră lucrurile la iuţeală, bănuind că vor fi interogaţi şi ei. Intrară amândoi foarte ţanţoşi, deşi cu oarecare teamă, în încăpere. Cel mai marcant dintre ei, adică mărunţelul, era funcţionar de categoria a douăsprezecea în disponibilitate, avusese un post de veterinar în Siberia şi se numea *pan* Mussjalowicz. *Pan* Wrublewski era liber-profesionist, în speţă dentist. Răspunzând la întrebările anchetatorilor, şi unul, şi altul se adresau lui Mihail Makarovici, deşi acesta şedea deoparte. În naivitatea lor îl socoteau mai mare decât ceilalţi în grad şi deci personajul cel mai important dintre toţi cei de faţă; tot timpul nu-l mai scoteau din „*pan* colonel”. Numai după ce Mihail Makarovici le atrăsese în câteva rânduri atenţia se dumeriră că declaraţiile trebuiau adresate lui Nikolai Parfenovici. Vorbeau destul de curent ruseşte cu toate că unele cuvinte le rosteau stâlcit. *Pan* Mussjalowicz pomeni cu atâta pasiune şi cu asemenea ifose despre relaţiile lui din trecut şi din prezent cu Gruşenka, încât reuşi să-l scoată din sărite pe Mitea care se burzului la el, răcnind că nu permite unui „ticălos” să se exprime aşa despre dânsa de faţă cu el. *Pan* Mussjalowicz se simţi grozav de ofensat de cuvântul „ticălos”, cerând să fie consemnat în procesul-verbal. Mitea clocotea de mânie.

— Da, ticălos, ticălos! Puteţi să scrieţi ce vreţi în procesul-verbal, puţin îmi pasă, eu tot ticălos am să-i spun! striga el.

Nikolai Parfenovici, deşi nu uită să treacă în procesul-verbal cuvântul incriminat, dădu totuşi dovadă cu prilejul acestui incident, de un tact într-adevăr remarcabil: îl admonesta cu severitate pe Mitea, dar în acelaşi timp

renunţă să mai insiste asupra laturii romantice a cazului anchetat, intrând imediat în miezul problemei. Iar declaraţiile celor doi pani avură darul să suscite în cel mai înalt grad interesul anchetatorilor printr-un fapt deosebit de important şi anume, tentativa lui Mitea de a-l mitui pe *pan* Mussjalowicz, oferindu-i trei mii de ruble ca să-şi ia tălpăşiţa; şapte sute era gata să i le înmâneze pe loc, urmând să-i achite restul, adică două mii trei sute de ruble „mâine dimineaţă, în oraş”. Îşi dăduse cuvântul de onoare că la Mokroe nu venise cu atâţia bani, dar ca avea suma întreagă depozitată undeva, în oraş. Luat prin surprindere, Mitea declară în primul moment că nu-i promisese formal să-i dea banii chiar a doua zi, dar cum Wrublewski confirmă la rândul său declaraţia lui *pan* Mussjalowicz, după ce se gândi puţin, Mitea recunoscu încruntat că probabil aşa se întâmplase, cum spuneau ei, dar că în clipa în care făcuse această promisiune era cu capul în nori. Procurorul primi declaraţia cu braţele deschise; pentru acuzare era limpede acum (de altfel, la concluzia asta se şi ajunse mai târziu) că jumătate sau o parte din bani se aflau probabil ascunşi undeva în oraş, dacă nu chiar la Mokroe; în felul acesta se lămurea şi o împrejurare oarecum derutantă pentru anchetatori şi care, cu toate ca de minimă importanţă, pledase până atunci în favoarea acuzatului, anume faptul că Mitea nu avea asupra lui decât opt sute de ruble. Acum şi acest unic sprijin se prăbuşise. La întrebarea procurorului de unde se bizuia să facă rost de cele două mii trei sute de ruble ca să i le plătească polonezului, din moment ce declarase că nu avusese la el decât o mie cinci sute, cu toate ca-l asigurase formal, „pe cuvânt de onoare”, c-o să-i achite toată suma, Mitea răspunse că voia să-i ofere „poleacului”, în locul banilor făgăduiţi, concesiunea cu acte în regulă a drepturilor lui asupra satului Cermaşnea, tranzacţie pe care o propusese mai înainte lui Samsonov şi doamnei Hohlakova. Procurorul întâmpină cu un zâmbet acest „subterfugiu naiv.

— Şi dumneata crezi că el ar fi acceptat să intre în

posesia acestor „drepturi” în loc să primească în mână două mii trei sute de ruble bani gheaţă?

— Ar fi acceptat, sunt convins c-ar fi acceptat, se însufleţi Mitea. Gândiţi-vă, nu mai era o chestiune de două mii de ruble, ci de patru, dacă nu chiar de şase mii, pe care îi putea scoate foarte uşor! Ar fi pus imediat în mişcare o droaie de avocăţei şi cârciogari poleaci şi ovrei, şi i-ar fi smuls până la urmă bătrânului nu numai trei mii, ci ar fi luat toată Cermaşnea ca din palmă.

Cum era şi de aşteptat, declaraţia lui *pan* Mussjalowicz fu consemnată pe loc, aproape cuvânt cu cuvânt, în procesul-verbal, după care panii avură voie să plece. Nu se pomeni un singur cuvânt, în timpul audierii, despre faptul că trişaseră la cărţi. Nikolai Parfenovici le era prea îndatorat şi nu voia să-i mai plictisească pentru nişte bagatele, cu atât mai mult cu cât probabil nu fusese la mijloc decât o răfuială între jucători în stare de ebrietate. Că doar se băuse din gros şi se făcuse destulă zarvă în noaptea aceea… Aşa încât banii, adică cele două sute de ruble, rămaseră definitiv în buzunarul lor. În continuare, îl chemară pe Maximov. Bătrânul moşier intră timid şi se apropie cu paşi mărunţei de anchetatori, descumpănit şi peste măsură de abătut. Tot timpul interogatoriului rămăsese jos cu Gruşenka; şedea lângă ea tăcut, „doar din când în când începea să bocească şi-şi tot ştergea ochişorii cu batista lui în pătrăţele”, povestea mai târziu Mihail Makarovici. Gruşenka căuta să-l liniştească şi să-l îmbărbăteze. Cu lacrimi în ochi, bătrânelul mărturisi din capul locului păcatul de care se făcuse vinovat, luând cu împrumut de la Dmitri Feodorovici zece ruble, „bat-o vina de sărăcie”, pe care era gata să le restituie… La întrebarea bruscă a lui Nikolai Parfenovici dacă putea să aprecieze cam ce sumă avea asupra lui Dmitri Feodorovici, fiind cel mai în măsură s-o facă, atunci când scosese banii din buzunar ca să-l împrumute cu zece ruble, Maximov răspunse categoric „douăzeci de mii”.

— Ai văzut vreodată în viaţa dumitale douăzeci de mii de ruble? îl întrebă zâmbind Nikolai Parfenovici.

— Am văzut, dar nu douăzeci, ci doar şapte. Le-am văzut când nevastă-mea a ipotecat moşia. Mi le-a arătat numai aşa, de la distanţă, ca să-mi facă în necaz. Erau numai sute, un teanc cam atâta. Şi Dimitri Feodorovici avea tot aşa, numai hârtii de o sută...

Nu-i mai cerură alte lămuriri. Sosise, în sfârşit, rândul Gruşenkăi. Anchetatorii se gândeau, fireşte, cu oarecare teamă, la efectul pe care venirea ei ar putea să-l aibă asupra inculpatului şi Nikolai Parfenovici îi adresă câteva cuvinte, sfătuindu-l să fie cuminte şi să stea liniştit; drept răspuns, Mitea se mulţumi să pună capul în piept, vrând astfel să arate că „nu va provoca nicio scenă". Gruşenka veni însoţită chiar de Mihail Makarovici în persoană. Intră înăuntru, cu o figură sobră, adumbrită de tristeţe, dar aproape calmă, şi se aşeză încet pe un scaun, când Nikolai Parfenovici o pofti cu un gest să ia loc în faţa lui. Era foarte palidă şi probabil ca o luase cu frig, pentru că se zgribulea, înfăşurându-se mereu în şalul ei negru de toată splendoarea. Avea într-adevăr frisoane uşoare, preludiul îndelungatei boli de care avea să zacă după iureşul acelei nopţi. Sobrietatea ei, privirea deschisă şi gravă, gesturile cumpănite, făcură asupra tuturor o impresie favorabilă. Mult nu lipsea ca Nikolai Parfenovici să se „amorezeze" de ea. El însuşi mărturisi mai apoi, nu mai ştiu în ce împrejurare, că abia în momentul acela îşi dăduse seama cât era de „frumoasă" femeia asta pe care, deşi o mai văzuse şi altă dată, o socotise până atunci un fel de „hetairă[121] de provincie". „Ştie într-adevăr să se poarte ca o doamnă din lumea mare", declară el entuziasmat într-un cerc de cucoane. Aprecierea lui fu primită cu indignare şi-i atrase pe loc epitetul de „ştrengar", de care se simţi teribil de măgulit. Intrând în odaie, Gruşenka îşi aruncă ochii în treacăt asupra lui Mitea; acesta se uită la ea îngrijorat, dar văzând-o cum arăta, se linişti. După întrebările introductive şi recomandările de rigoare, Nikolai Parfenovici, bâlbâindu-se uşor, dar în acelaşi timp cu o politeţe desăvârşită, o întrebă: „În ce relaţii sunteţi cu

121 Hetairă - nume dat curtezanelor din Grecia antică. Din fr. *hétaïre.*

porucicul în rezervă Dmitri Feodorovici Karamazov?” Gruşenka răspunse cu glas scăzut, dar ferm:

— E un cunoscut de-al meu şi l-am primit la mine în casă în ultima lună, ca pe un cunoscut.

La întrebările indiscrete ce urmară, nu se sfii să mărturisească deschis că, deşi îi plăcea „câteodată”, nu fusese totuşi îndrăgostită de el, căutase numai să-l prindă în mreajă „de vicleană şi păcătoasă ce sunt”, la fel cum făcuse şi cu „moşneagul acela”; îşi dăduse seama de la început că Mitea era teribil de gelos pe Feodor Pavlovici, ca pe toată lumea, de altfel, dar gelozia lui i se părea amuzantă, atâta tot. Nici prin gând nu-i trecuse vreodată să se ducă la Feodor Pavlovici acasă, îl aţâţase doar aşa, în bătaie de joc. „Numai de ei nu-mi ardea mie luna asta; la altcineva mă gândeam eu şi-l aşteptam să vină, un om care era foarte vinovat faţă da mine... Dar cred, încheie ea, că astea sunt lucruri care mă privesc numai pe mine, nu văd de ce v-ar interesa pe dumneavoastră şi de ce trebuie să vă răspund.”

Nikolai Parfenovici se supuse dorinţelor ei şi nu mai stărui asupra laturii sentimentale, pentru a se ocupa de probleme mai serioase, punându-i adică şi ei întrebarea referitoare la cele trei mii de ruble. Gruşenka confirmă că, într-adevăr, în urmă cu o lună, la Mokroe, Mitea cheltuise exact suma respectivă, cu toate că dânsa, ce-i drept, nu numărase banii, dar auzise din gura lui Dmitri Feodorovici că făcuse praf cu ocazia aceea trei mii de ruble în cap.

— V-a spus-o în particular sau mai era cineva de faţă? Ori poate că l-aţi auzit numai vorbind cu altcineva despre asta în prezenţa dumneavoastră? o luă repede procurorul. Gruşenka declară că-i spusese acelaşi lucru faţă cu alţii, ca şi între patru ochi, şi că-l auzise de asemenea vorbind şi cu altă lume.

— L-aţi auzit o singură dată sau de mai multe ori? insistă procurorul, la care Gruşenka răspunse că da, îl auzise de câteva ori pomenind despre parale.

Ippolit Kirillovici se arătă extrem de mulţumit de această declaraţie. În continuare, se dovedi că Gruşenka ştia de

proveniența banilor şi că într-adevăr Dmitri Feodorovici îi luase de la Katerina Ivanovna.

— Poate aţi auzit cumva întâmplător că totuşi suma pe care a cheltuit-o atunci ar fi fost mai mică de trei mii de ruble şi că ar fi păstrat o parte din bani?

— Nu, aşa ceva n-am auzit niciodată, declară Gruşenka. Dimpotrivă, aşa cum reieşea din lămuririle ei, Mitea i-ar fi mărturisit în repetate rânduri în ultimele luni că rămăsese lefter. „Tot aştepta să-i dea ceva taică-său”, încheia Gruşenka.

— Nu vă aduceţi aminte să fi spus vreodată în prezenţa dumneavoastră... aşa, în treacăt, sau într-un moment de enervare, o întrebă brusc Nikolai Parfenovici, c-ar avea intenţia să atenteze la viaţa tatălui său?

— Din păcate, da, a spus şi asta! oftă Gruşenka.

— O singură dată sau de mai multe ori?

— De câteva ori, când era furios.

— Şi aţi fost convinsă c-o să-şi aducă intenţia la îndeplinire?

— Nu, niciodată! răspunse ea apăsat. Îl ştiam un om cumsecade şi aveam toată încrederea în el.

— Domnilor, daţi-mi voie, interveni deodată Mitea, daţi-mi voie, vă rog, să-i spun Agrafenei Alexandrovna un singur cuvânt, aici, de faţă cu dumneavoastră.

— Poftim, se învoi Nikolai Parfenovici.

Mitea se ridică pe jumătate de pe scaun.

— Agrafena Alexandrovna, ce-ţi spun acum e sfânt, martor mi-e Dumnezeu! Nu sunt vinovat de moartea tatălui meu!

Făcând această invocaţie, se aşeză la loc. La rândul său, Gruşenka se scula în picioare şi se înclină cu evlavie, cu faţa la icoană.

— Slavă ţie, Doamne! rosti ea cu fervoare şi, fără să se mai aşeze, adăugă întorcându-se către Nikolai Parfenovici: Aşa e, nu mai încape nicio îndoială, puteţi să-l credeţi pe cuvânt! Îl cunosc; e-n stare să-nşire mai ştiu eu ce năzbâtii doar aşa, ca să glumească, sau din încăpăţânare, dar pentru nimic în lume nu şi-ar călca pe conştiinţă! Nu, fiţi

siguri că nu este el omul care să mintă! N-a spus decât adevărul, vă puteţi bizui pe cuvântul lui!

— Îţi mulţumesc că mi-ai dat curaj, Agrafena Alexandrovna, şopti cu voce tremurătoare Mitea.

Interogată în legătură cu banii pe care-i avusese asupra lui în ajun, Gruşenka mărturisi că nu ştia câţi vor fi fost, dar că-l auzise repetând de câteva ori în gura mare că venise cu trei mii de ruble. Cât priveşte sursa lor, Mitea îi destăinuise numai ei că i-ar fi „furat” de la Katerina Ivanovna, drept care ea îl asigurase că nici nu poate fi vorba de un furt şi că trebuie să-i restituie neapărat chiar a doua zi. Procurorul ţinu să afle cu tot dinadinsul care bani zicea inculpatul că i-ar fi furat de la Katerina Ivanovna – cei din ajun, sau suma de trei mii de ruble cheltuită în urmă cu o lună – şi martora preciza că Mitea se referise la banii de acum o lună, cel puţin aşa înţelesese ea.

Cu aceasta, interogatoriul luă sfârşit şi Gruşenka ceru voie să se retragă. Nikolai Parfenovici îi aduse la cunoştinţă îndatoritor că poate să plece imediat spre oraş şi întrebă într-o doară dacă i-ar putea fi cu ceva de folos, de pildă, să-i pună la dispoziţie nişte cai, ori dacă doreşte cumva s-o conducă, ei... ar fi dispus...

— Vă mulţumesc cu plecăciune, îi răspunse Gruşenka, înclinându-se, mă întorc cu bătrânul acela, cu moşierul, îl iau cu mine în trăsură, dar până atunci aş vrea să-mi daţi voie, dacă se poate, să aştept jos, vreau să ştiu ce-aţi hotărât cu Dmitri Feodorovici.

Ieşi apoi pe uşă. Mitea era calm, părea chiar mai întremat sufleteşte, dar numai pentru moment. Cu cât trecea timpul o sfârşeală ciudată îl toropea din ce în ce. I se închideau ochii de oboseală. Audierea martorilor se isprăvise. Anchetatori erau acum ocupaţi cu redactarea definitivă a procesului-verbal. Mitea se scula de pe scaun şi se duse să se întindă într-un colţ, lângă perdea, pe un cufăr mare de-al jupânului, acoperit cu o scoarţă şi, cum puse capul jos, şi adormi. Visă ceva curios, un vis ce n-avea niciun fel de legătură nici cu locui unde se afla, nici cu împrejurările. Se făcea că mergea prin stepă, undeva, într-

un ţinut în care îşi făcuse pe vremuri serviciul şi că un mujic mâna căruţa cu doi cai ce-l purta peste câmpul noroios. I-e frig, pare să fie un început de noiembrie şi ninge cu fulgi mari ce se topesc de cum ating pământul. Mujicul îl duce ca vântul, fluturându-şi braţele de zor; are o barbă lungă şi blondă şi nu pare bătrân, mai curând e un om între două vârste, aşa, ca de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat cu un suman cenuşiu. În apropiere se zăreşte un sat cu nişte izbe negre. O parte din case au fost mistuite de foc, n-au mai rămas decât grinzile pe jumătate arse. La marginea satului stau înşiruite în drum o mulţime de femei slabe, cocârjate, cu nişte chipuri pământii. Una din capătul şirului, o nevastă înaltă, osoasă, ca de vreo patruzeci de ani, deşi poate că în realitate nu are mai mult de douăzeci, prelungă la faţă şi scofâlcită, ţine la piept un copilaş care plânge, dar sânii ei probabil sunt atât de secătuiţi, încât nu mai au nici picătură de lapte. Şi pruncul plânge într-una şi-şi întinde braţele goale, cu pumnişorii învineţiţi de frig.

— De ce plânge? De ce? întreabă Mitea, trecând în goană prin faţa năpăstuitelor.

— Copchilaşul, răspunde chirigiul, scânceşte bietul copchilaş!

Şi Mitea e mirat să-l audă spunând pruncului „copchilaşul”, ca la ţară, dar îi place că i-a spus aşa: sună parcă mai duios.

— Dar de ce plânge? stăruie el în neştire. De ce are mânuţele goale, pentru ce nu-l înfofolesc?

— E rebegit, bietul copchil, până şi hăinuţele de pe el au îngheţat, păi cum dară să-i ţină de cald?!

— Dar de ce? De ce? o ţine una şi bună Mitea, de parc-ar fi bătut în cap.

— Vai de zilele lor amărâte, sunt săraci lipiţi, le-au ars casele, n-au o bucată de pâine, focul a pustiit tot, de-au ajuns acu să cerşească!

Mitea tot nu pricepe.

— Nu, nu, răspunde-mi la ce te întreb: de ce stau aşa în mijlocul drumului mamele astea năpăstuite de foc? De ce au rămas săraci lipiţi pământului bieţii oameni? De ce e

copchilul flămând şi cât vezi cu ochii stepa-i pustie? De ce nu se îmbrăţişează cu toţii şi nu se sărută? De ce nu cântă ceva vesel cu toţii? De ce au chipurile negre de mizerie? De ce nu-i dau de mâncare sărmanului copchilaş?

Îşi dă seama că e absurd să pună asemenea întrebări, că n-are niciun rost să le pună, dar nu poate să facă altfel şi ştie totuşi că întrebările lui sunt pe deplin îndreptăţite. O înduioşare, pe care n-a mai încercat-o până atunci, îi biruie inima şi parcă îi vine să plângă şi ar vrea să facă ceva pentru ca micuţul să nu mai scâncească, să zvânte lacrimile mamei, care s-a uscat toată şi s-a înnegrit la faţă de atâta suferinţă, să nu mai existe de aici încolo nicio lacrimă pe lume, şi asta chiar acum pe loc, imediat, fără să mai stea o clipă pe gânduri, cu toată râvna de care poate fi în stare un Karamazov.

— Vin şi eu cu tine. N-am să te mai părăsesc niciodată, toată viaţa am să fiu alături de tine, o aude pe Gruşenka, spunându-i pătimaşă la ureche vorbe dragi.

Inima i se aprinde încinsă de o văpaie şi o lumină vie îl soarbe, chemându-l în depărtare; ar dori acum să trăiască, să trăiască mult de tot. Să meargă pe un drum bun, tot înainte, spre lumina care-l cheamă îmbietoare, să plece cât mai repede într-acolo, chiar acum!

— Ce? Unde? strigă Mitea, deschizând ochii şi ridicându-se în capul oaselor pe cufăr, ca şi când s-ar fi trezit dintr-un leşin. Zâmbea înseninat.

În faţa lui stătea Nikolai Parfenovici care-l invita să asculte citirea procesului-verbal pentru a-l iscăli. Abia atunci Mitea îşi dădu seama ca dormise o oră, dacă nu şi mai mult. Nu era atent la ceea ce-i spunea Nikolai Parfenovici. Nu putea să înţeleagă de unde venise perna pe care o găsise sub căpătâi, când ştia bine că nu fusese acolo atunci când se întinsese, frânt de oboseală, pe cufăr.

— Cine mi-a pus perna sub cap? Ce inimă bună s-a îndurat de mine?! exclamă el într-un elan de recunoştinţă, cu un tremur în glas, ca şi când ar fi fost vorba de cine ştie ce dar nepreţuit.

Inima cea milostivă, care îşi păstră până la urmă

anonimatul, putea fi unul dintre martori, dacă nu cumva chiar grefierul adus de Nikolai Parfenovici rugase pe cineva să-i pună perna sub cap; Mitea însă era atât de impresionat, încât îi dădură lacrimile. Se apropie apoi de masă şi declară că e gata să semneze orice.

— Am visat ceva atât de frumos, domnilor... rosti el cu o voce ciudată, transfigurat, cu faţa luminată parcă de fericire.

Capitolul IX

PLECAREA LUI MITEA

După semnarea procesului-verbal, Nikolai Parfenovici dădu citire cu solemnitate ordonanţei prin care se arăta că: în anul, luna şi ziua cutare, în cutare loc, judecătorul de instrucţie de la cutare judecătorie de pace a procedat la interogarea numitului (urma stabilirea identităţii lui Mitea) învinuit de (aici erau enumerate conştiincios toate capetele de acuzaţie ce i se puneau în sarcină) şi având în vedere că prevenitul, deşi nu recunoaşte acuzaţiile ce i se aduc, n-a putut totuşi să producă nicio dovadă în apărarea sa, în timp ce martorii (cutare şi cutare) precum şi împrejurările, cutare şi cutare, confirmă pe deplin aceste acuzaţii; având în vedere cutare şi cutare articol din codul penal etc, ordonă: pentru a fi împiedicat să se sustragă de la rigorile anchetei şi judecăţii, numitul (adică Mitea) va fi depus preventiv la cutare închisoare, lucru ce va fi adus la cunoştinţa prevenitului, o copie după ordonanţa respectivă urmând a fi comunicată procurorului etc. etc. Pe scurt, i se punea în vedere lui Mitea că, din momentul acela, se afla în stare de arest şi urma să fie transportat la oraş, unde i se fixase un domiciliu nu prea atrăgător. Mitea ascultă cu luare-aminte şi ridică din umeri.

— N-am nimic de zis, domnilor, aici nu încape nicio supărare, sunt gata să mă supun... Îmi dau seama că nu vă rămâne altceva de făcut.

Nikolai Parfenovici îl lămuri blajin că trebuie s-o pornească imediat spre oraş, însoţit de zapciul Mavriki Mavrikievici care se afla de faţă.

— O clipă, îl întrerupse Mitea şi, mânat de un imbold nestăvilit, se adresă tuturor celor prezenţi în odaie:

Domnilor, suntem cu toţii cruzi, cu toţii ne-am purtat adeseori ca nişte călăi cu semenii noştri şi i-am făcut să plângă, am făcut să lăcrimeze mamele şi pruncii, dar dintre toţi – v-o spun lămurit odată pentru totdeauna – eu sunt cel mai ticălos. Aşa este! În fiecare zi m-am bătut cu pumnul în piept şi am jurat să mă îndrept şi, totuşi, în fiecare zi am săvârşit mereu alte mârşăvii. Îmi dau seama că oamenii ca mine au nevoie de o lovitură năprasnică, o lovitură pe care soarta trebuie să le-o dea fără veste, ca să-i prindă în laţ şi să-i trezească la realitate cu forţa. Niciodată, o, da, niciodată nu m-aş fi putut ridica singur din mocirlă, oricât m-aş fi străduit! Iată însă că trăsnetul s-a abătut asupra mea. Accept suferinţa, primesc să fiu pus la stâlp şi înfierat în faţa tuturor! Vreau să pătimesc şi sper că suferinţa mă va curăţi de noroi! Şi mă va curăţi, nu-i aşa, domnilor? Totuşi, ţin să vă mai spun încă odată: nu sunt vinovat de moartea tatălui meu! Primesc pedeapsa nu pentru că l-am ucis, ci pentru, că am vrut să-l ucid şi poate chiar aş fi făcut-o într-o bună zi... Dar am de gând să lupt, să lupt împotriva dumneavoastră, vă mărturisesc cinstit. Am să vă ţin piept până la capăt şi pe urmă... cum o vrea Dumnezeu! Rămâneţi cu bine, domnilor, să nu fiţi supăraţi pe mine pentru că în timpul interogatoriului mi-am permis unele ieşiri faţă de domniile-voastre, încă nu-mi venise mintea la cap... Peste o clipă am să fiu un simplu puşcăriaş, dar până atunci Dmitri Karamazov vă întinde pentru ultima oară mâna ca un om liber. Luându-mi rămas bun de la dumneavoastră, mă despart de toată lumea...

Glasul i se curmă brusc; întinse mâna, dar Nikolai Parfenovici, care se afla chiar lângă el, se feri aproape fără să-şi dea seama, ascunzându-şi mâinile la spate. Mitea observă gestul cu o tresărire şi lăsă braţul în jos.

— Ancheta nu s-a terminat încă, bâigui Nikolai Parfenovici stingherit. Cercetările vor continua la oraş şi, în ce mă priveşte, crede-mă, sunt gata să-ţi urez succes... Îţi doresc să poţi dovedi pe deplin că eşti nevinovat... Voi fi totdeauna înclinat să te consider un om mai curând nenorocit decât vinovat, Dmitri Feodorovici... Noi toţi câţi

suntem aici, dacă mi-e permis să vorbesc în numele tuturora, suntem dispuşi să recunoaştem că fondul dumitale sufletesc e plin de calităţi, dar, din păcate, vai! eşti robul unor patimi excesive...

Sfârşind această cuvântare, judecătorul de instrucţie, mărunţel cum era, îşi ticlui o mutră plină de demnitate. Mitea avu impresia că „mucosul” o să-l ia acum de braţ şi o să se retragă cu el într-un colţ ca să continue discuţia despre „darnicele” în care se antrenaseră de curând. Dar câte gânduri năstruşnice şi fără nicio legătură cu situaţia nu încolţesc chiar în mintea condamnaţilor în drum spre eşafod!

— Domnilor, ştiu cât sunteţi de buni şi de omenoşi, nu s-ar putea, oare, s-o mai văd odată? Pentru ultima oară? întrebă Mitea.

— Fără discuţie, dar având în vedere... vreau să zic, în momentul de faţă, nu se poate decât în prezenţa...

— Puteţi rămâne, bineînţeles.

O aduseră din nou pe Gruşenka. Dar spre decepţia lui Nikolai Parfenovici, despărţirea fu cât se poate de sobră, fără efuziuni şi vorbărie prea multă. Gruşenka se aplecă adânc în faţa lui Mitea.

— Ţi-am spus că sunt a ta şi am să mă ţin de cuvânt. Am să vin după tine oriunde ţi-o fi dat să-ţi faci osânda. Mergi sănătos, omule! Te-ai nenorocit singur, fără să fii vinovat!

Îi tremurau buzele şi lacrimi îi curgeau pe obraji.

— Iartă-mă că te iubesc, Gruşenka! Iartă-mă că dragostea mea a fost o pacoste pentru tine! Mitea ar fi vrut parcă să-i mai spună ceva, dar se răzgândi şi, rupându-se din loc, ieşi din odaie.

În jurul lui se învârteau santinelele, care nu-l slăbeau o clipă din ochi. Jos, în curte, unde cu câteva ceasuri mai înainte trăsese la scară, cu larmă mare, troica lui Andrei, acum aşteptau două căruţe gata de plecare. Mavriki Mavrikievici, un om scund şi îndesat, puhav la faţă, striga furios, iritat de nu ştiu ce încurcătură neprevăzută. Pe un ton răstit, zapciul îl pofti să se suie în căruţă. „Altădată, când îi dădeam de băut, nu-mi făcea asemenea mutre”, se

gândi Mitea, pregătindu-se să se urce. Trifon Borisîci coborî şi el din cerdac. La poartă se îmbulzeau o droaie de oameni, ţărani, neveste, căruţaşi, zgâindu-se cu toţii la arestat.

— Rămâneţi sănătoşi, oameni buni! le strigă Mitea. Iertaţi-mă!

— Păi să ne ierţi şi dumneata, boierule! îi răspunseră două-trei glasuri.

— Te las cu bine, Trifon Borisîci!

Trifon Borisîci însă nici nu-şi întoarse capul, probabil fiind peste măsură de ocupat. Umbla de colo până colo prin curte, zbierând de mama focului. A doua căruţă, care urma să plece cu cei doi jandarmi din escortă, nu era încă gata de drum. Mujicul care trebuia să mâne caii abia îşi trăgea sufletul, urlând cât îl ţinea gura că de fapt nu era rândul lui, ci al lui Akim. Dar Akim nu se zărea nicăieri: cineva se dusese să-l caute şi mujicul stăruia să-l aştepte, că trebuie să vină.

— Ce oameni, Mavriki Mavrikievici, n-au niciun pic de obraz! Fierbea Trifon Borisîci indignat. Aseară Akim i-a dat douăzeci de copeici şi acum, după ce-a băut banii, poftim, uite ce gură face! Mă miră, zău, cum puteţi avea atâta răbdare cu nişte păcătoşi ca ăştia, Mavriki Mavrikievici, nici nu mai ştiu ce să spun!

— Dar pentru ce e nevoie de a doua căruţă, Mavriki Mavrikievici? interveni Mitea. Ajunge una singură, că doar nu-ţi închipui c-o să ai de furcă cu mine pe drum sau c-o să încerc să fug?! Ce rost are să mai ceri şi escortă?

— Dumneata, domnule, învaţă mai întâi cum trebuie să vorbeşti, dacă nu ştii încă. Să nu mă iei pe mine aşa, că doar nu m-am bătut pe burtă cu dumneata!... Şi păstrează-ţi sfaturile pentru altă ocazie... Îl luă la trei păzeşte Mavriki Mavrikievici, bucuros că are pe cine să-şi verse focul.

Mitea se înroşi ca focul şi nu mai scoase un cuvânt. Îl luase cu frig. Ploaia încetase, dar cerul posomorât era acoperit cu nori şi un vânt tăios îl plesnea peste obraz. Îi trecu un fior în lungul spinării. „Te pomeneşti că am

febră!” se gândi el. În sfârşit, zapciul se sui greoi în căruţă şi se aşează comod, fără să ţină seama că-l înghesuie într-un colţ. Era în toane rele, nu părea câtuşi de puţin încântat de misiunea ce i se încredinţase.

— Rămâi sănătos, Trifon Borisîci! strigă din nou Mitea, dar de astă dată n-o mai făcuse cu dragă inimă, ci dintr-o pornire răutăcioasă, deşi involuntară.

Trifon Borisîci însă stătea ţanţoş, cu mâinile la spate, înfruntându-l cu o mutră severă şi scandalizată şi nici nu catadicsi măcar să-i răspundă.

— Adio, Dmitri Feodorovici, adio! se auzi deodată glasul lui Kalganov, care ieşise chiar în momentul acela în cerdac.

Tânărul o rupse la fugă spre căruţă, aşa cum era, cu capul gol. ca să-i întindă mâna pe care Mitea abia mai apucă să i-o strângă.

— Rămâi cu bine, inimă de aur, n-am să uit niciodată ce bun ai fost cu mine! strigă el cu căldură, dar în aceeaşi clipă căruţa se urni din loc şi mâinile li se desfăcură pe negândite. Zurgălăii prinseră a suna şi căruţa ieşi pe poartă.

Kalganov se întoarse ca o furtună în tindă, unde se vârî într-un colţ şi, punând capul în piept, cu faţa îngropată în palme, izbucni într-un plâns cu sughiţuri. Stătu aşa multă vreme acolo, plângând ca un copilaş mic, nu ca un tânăr de douăzeci de ani. O, în sinea lui era atât de convins că Mitea-i vinovat! ,,Ăştia să fie oamenii? S-ajungă chiar în halul ăsta?” se gândea el amărât, aproape cu disperare. I se făcuse lehamite de viaţă şi de tot. „Merită, oare, să trăieşti?” se întreba, copleşit de tristeţe.

PARTEA A PATRA

Cartea a zecea

ŞTRENGARII

Capitolul I

KOLEA KRASOTKIN

Suntem în noiembrie, la începutul lunii. Afară e un ger de minus unsprezece grade şi, de când s-a lăsat gerul, e gheţuş pe jos. Peste noapte a căzut un pic de zăpadă uscată pe pământul îngheţat bocnă şi acum vântul aspru şi tăios o viscoleşte, purtând-o pe străzile mohorâte ale orăşelului şi mai ales prin piaţă. Vremea e tot închisă, dar ninsoarea a încetat. Pe una din străzile ce dau în piaţă, în preajma băcăniei negustorilor Plotnikov, se află o căsuţă îngrijită şi curată ca un pahar, pe afară, ca şi pe dinăuntru, proprietatea văduvei funcţionarului Krasotkin. Bărbatul, fost secretar al administraţiei guberniale, s-a prăpădit de mult, de aproape paisprezece ani, iar soţia, o cuconiţă încă nostimă, ca la vreo treizeci de ani, a rămas să trăiască mai departe singură în căsuţa ei, din „veniturile personale”. Fire duioasă şi veselă, ducea o existenţă tihnită şi onorabilă. Şi-a început văduvia de la optsprezece ani, n-a apucat să stea cu bărbatu-său decât un an de zile, în care timp a avut cu el un copil. De atunci, adică de la moartea soţului, a înţeles să-şi închine fiece clipă din viaţă creşterii scumpului său odor, Kolea, care, deşi maică-sa îl pierdea din ochi de drag, în toţi aceşti paisprezece ani, i-a adus, fără doar şi poate, mai multe necazuri decât bucurii. Biata femeie tremura tot timpul pentru el, nu era zi să nu stea cu inima pierită la gândul că băiatul putea să fie cumva bolnăvior, că s-ar putea să răcească sau să facă cine ştie ce trăsnaie, să se urce bunăoară pe un scaun şi să vină în nas etc.,etc. De când Kolea a intrat în clasele primare şi, mai apoi, la gimnaziu, a învăţat cot la cot cu el, ca să-l ajute la lecţii şi să-l mediteze, a căutat să intre în relaţii cu profesorii şi cu nevestele acestora, până şi pe colegii lui

Kolea nu ştia cum să-i alinte şi să-i linguşească numai să nu se atingă cumva de băieţelul ei, să nu-l dea în tărbacă sau să-l buşească. Până la urmă, copiii au început să-l ia peste picior şi să-l necăjească spunându-i „Puiul mamei”. Kolea însă a reuşit numaidecât să le închidă gura. Puştiul nu ştia de frica nimănui şi era „voinic al dracului”, după cum i-a mers îndată faima printre coşcolari şi, în acelaşi timp, descurcăreţ, voluntar, cu multă iniţiativă şi încăpăţânat nevoie-mare. Învăţa bine şi se spunea că la aritmetică şi la istoria universală era mai tare chiar decât profesorul Dardanelov. Băiatul, deşi umbla cu năsucul în vânt şi-i lua pe toţi cam de sus, avea totuşi darul de a fi un bun coleg şi nu se ţinea mândru. Accepta respectul pe care i-l arătau ceilalţi copii ca pe un lucru de la sine înţeles, în schimb era prietenos cu toţi. Cunoştea măsura şi ştia la nevoie să fie la locul lui, după cum faţă de cei mari nu trecea niciodată peste o anumită limită, care, atunci când e depăşită, face ca orice faptă să devină un act de nedisciplină, de rebeliune şi dezordine. Cu toate acestea, nu se dădea în lături ori de câte ori avea ocazia să pună la cale vreo poznă, ca cel din urmă ştrengar, şi nu o poznă oarecare, ci numai figuri „extra”, cât mai extravagante, mai formidabile, ca să aibă motive temeinice de a se grozăvi. Era teribil de orgolios. Prin felul lui de a fi aproape despotic, reuşise să aibă deplină autoritate chiar şi asupra maică-si. Biata femeie se pleca în faţa voinţei lui – o, de când se plecase! – dar ceea ce o făcea să sufere îndeosebi era gândul că băieţelul ei n-o iubeşte. Tot i se părea că fecioru-său e nesimţitor în felul cum se poartă cu dânsa şi i se întâmpla uneori să-i reproşeze, cu ochii scăldaţi în lacrimi, răceala de care dădea dovadă. Kolea nu putea să sufere însă efuziunile sentimentale şi, cu cât i se cereau mai insistent asemenea mărturii, cu atât devenea mai închis. N-o făcea însă intenţionat, ci pentru că aşa era firea lui. În privinţa asta maică-sa se înşela: băiatul ţinea foarte mult la dânsa, numai că nu-i plăceau „giugiulelile”, cum zicea el în limbajul lui şcolăresc. La ei în casă se afla un dulap cu cărţi ramase de la taică-său şi, cum lui Kolea îi

era drag să citească, o bună parte din volume trecuseră prin mâinile lui, maică-sa, fireşte, n-avea de ce să fie supărată din pricina asta, se mira doar uneori că băiatul, în loc să iasă pe afară să se joace, şedea ceasuri întregi lângă dulap, cu nasul vârât în câte o carte. Şi astfel Kolea ajunsese să citească şi lucruri care nu erau pentru vârsta lui. În ultima vreme, cu toate că în genere se ferea să treacă peste anumite margini atunci când punea la cale câte o trăsnaie, făcuse câteva isprăvi care o îngroziseră pur şi simplu pe maică-sa. E drept că nu era vorba de ceva imoral, ci doar de nişte năzbâtii pe cât de temerare, pe atât de absurde. În vara aceea, prin iulie, în timpul vacanţei şcolare, mama şi feciorul plecaseră pentru o săptămână la o rudă mai îndepărtată, stabilită în altă localitate, la vreo şaptezeci de verste distanţă, unde soţul rudei era slujbaş la gară (cea mai apropiată staţie de cale ferată de oraşul nostru; de acolo avea să ia Ivan Feodorovici Karamazov, o lună mai târziu, trenul spre Moscova). Kolea, întâi şi întâi, se apucase să cerceteze cu toată atenţia calea ferată şi să studieze sistemul de circulaţie a trenurilor, gândindu-se că, la întoarcere, colegii au să rămână cu gura căscată când vor vedea ce de mai lucruri ştie. Întâmplarea făcuse ca tot atunci prin partea locului să se afle şi alţi băieţi cu care Kolea se împrietenise imediat; unii din ei şedeau chiar în clădirea gării, iar restul, prin vecinătate, în totul vreo şase sau şapte băieţi între doisprezece şi cincisprezece ani, dintre care doi erau chiar de la noi din oraş. O gaşcă de ştrengari care se jucau împreună şi se ţineau de năzbâtii. A patra sau a cincea zi după venirea lui Kolea, dracii de copii, necopţi la minte, făcuseră un rămăşag cât se poate de stupid pe două ruble; Kolea, cel mai mic din grup, şi de aceea privit cu oarecare superioritate de ceilalţi, din orgoliu şi dintr-un spirit nefast de bravadă, se oferise ca, în momentul când trebuia să treacă trenul de unsprezece noaptea, să se culce pe terasament între şinele de cale ferată şi să stea aşa nemişcat, cu faţa în jos, până ce şi ultimul vagon v-a fi lunecat în plină viteză pe deasupra lui.

Ce-i drept, avuseseră grijă în prealabil să facă cercetări speciale, în urma cărora ajunseseră la concluzia că un om poate sta foarte bine lungit între şine, fără ca trenul, trecând peste el, să-i pricinuiască vreun rău. Oricum însă nu era fleac să rămâi locului încremenit până se vor fi scurs toate vagoanele! Kolea susţinea sus şi tare că poate înfrunta încercarea. La început, ceilalţi îl luaseră peste picior, făcându-l fanfaron, dar cu asta nu reuşiseră decât să-l întărâte şi mai mult. Kolea nu mai putea de ciudă că nişte băieţandri de cincisprezece ani îşi dădeau asemenea ifose faţă de el, ba în primele zile nici nu catadicsiseră măcar să-l primească la ei în gaşcă, zicând că-i prea „ţânc”, ceea ce întrecea orice măsură! În cele din urmă, stabiliseră să se ducă la oarecare distanţă de gară, aşa, cam la o verstă, pentru ca trenul să aibă răgaz să intre în viteză. Zis şi făcut. Era o noapte fără lună, dar nu ceea ce se cheamă îndeobşte o noapte întunecoasă, ci neagră ca păcura. La ceasul hotărât, Kolea se lungise între şine. Ceilalţi cinci aşteptau jos, în tufişuri, la poalele terasamentului, mai întâi cu inima zvâcnind de emoţie, apoi înfioraţi de groază şi cuprinşi de remuşcări. În sfârşit, se auzise în depărtare uruitul trenului care plecase din staţie. O clipă mai târziu, două lumini roşii se aprinseseră în beznă: monstrul venea spre ei, făcând să duduie pământul. „Fugi, fugi!” începuseră să strige copiii în panică, dar era prea târziu; între timp, trenul se apropiase vertiginos şi trecuse ca o nălucă. Băieţii se repeziseră imediat la Kolea, care zăcea nemişcat între şine. Începuseră să-l zgâlţâie care mai de care, încercaseră să-l ridice. Kolea însă, în cele din urma se sculase singur în picioare şi, fără să spună un cuvânt, coborâse taluzul, pentru ca în momentul când ajunsese jos să le declare că făcuse pe mortul numai aşa, ca să-i sperie; de fapt, îşi pierduse într-adevăr cunoştinţa, aşa cum îi mărturisise mai apoi mamei sale – asta însă mult mai târziu. De atunci îi rămăsese pentru totdeauna faima de „năzdrăvan”. Era alb ca varul la faţă când se întorsese acasă. A doua zi făcuse puţină febră, dar îi venea tot timpul să zburde, vesel şi

încântat de ispravă. Abia mai încolo se aflase toată păţania. După înapoierea lui în oraş, începuse să-i meargă vestea la şcoală şi, la un moment dat, isprava lui ajunsese la urechile direcţiei. Biata mamă alergase într-un suflet să se roage pentru odorul ei, şi, până la urmă, profesorul Dardanelov, care era bine văzut şi se bucura de oarecare trecere printre colegi, luase apărarea băiatului şi reuşise să-l scape cu faţa curată, aşa încât întâmplarea nu avusese consecinţe prea grave. Dardanelov, un om încă în floarea vârstei şi holtei, era de mult îndrăgostit de doamna Krasotkina şi cu un an înainte, luându-şi inima în dinţi şi tremurând tot de teamă şi timiditate, se încumetase chiar să-i ceară mâna, dar ea îl refuzase net, convinsă că, acceptând propunerea lui, ar fi însemnat să-şi trădeze feciorul. Cu toate acestea, după anumite indicii misterioase, Dardanelov se socotea îndreptăţit să creadă că nu-i era chiar atât de indiferent sentimentalei văduvioare, o femeie atât de încântătoare, dar din păcate atât de virtuoasă. Trăsnaia lui Kolea se pare însă că reuşise să spargă gheaţa şi, drept răsplată pentru faptul că nu pregetase să-i ia apărarea, i se dăduse a înţelege lui Dardanelov fireşte, doar aşa, pe departe – că ar putea să nutrească unele nădejdi, şi cum profesorul era şi el un fenomen de candoare şi delicateţe, această uşoară aluzie fusese de ajuns deocamdată pentru ca să se simtă pe deplin fericit. Îi era drag copilul, dar socotea nedemn din partea lui să încerce a-i câştiga bunăvoinţa, de aceea la şcoală se purta aspru cu el şi se arata exigent. De altfel, şi Kolea îl ţinea la distanţă şi-i vorbea totdeauna cu răceală; îşi făcea lecţiile sârguincios, aşa încât era al doilea din clasă, şi toţi colegii lui aveau convingerea nestrămutată că în domeniul istoriei universale Kolea era atât de informat, încât „îl tăia” chiar şi pe Dardanelov. Într-adevăr, într-o zi, Kolea îi pusese tam-nesam întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?” La care Dardanelov începuse să bată câmpii, vorbind despre dislocarea şi migraţiunile popoarelor şi despre legende în general, dar cine anume înfiinţase Troia şi cum se numeau fondatorii ei nu fusese în stare să

răspundă, ba chiar lăsase să se înţeleagă ca, după părerea lui, dintr-un motiv ori altul, întrebarea era neserioasă şi nu prezenta niciun fel de interes. Copiii însă rămăseseră încredinţaţi că Dardanelov habar n-avea cine întemeiase Troia. Kolea avusese grijă să se documenteze mai înainte asupra acestui subiect din Istoria lui Smaragdov pe care o descoperise în dulapul cu cărţi al tatălui său. Până la urmă, toţi băieţii fuseseră curioşi să afle cine întemeiase, de fapt, Troia, dar Krasotkin nu voise cu niciun chip să le dezvăluie secretul, păstrându-şi astfel prestigiul neştirbit.

După boroboaţa cu calea ferată, Kolea îşi schimbase întrucâtva atitudinea faţă de maică-sa. Când Anna Feodorovna (văduva lui Krasotkin) aflase de isprava odraslei sale, se înspăimântase atât de tare, încât puţin lipsise ca să-şi piardă minţile. Câteva zile avusese nişte crize de nervi care, cu mici intermitenţe, se ţinuseră lanţ şi atât de serioase, încât Kolea, speriat cu tot dinadinsul, îi făgăduise pe cuvântul lui de onoare şi de om întreg că n-o să mai facă niciodată asemenea năzbâtii. Doamna Krasotkina îl pusese chiar să jure în faţa icoanei, în genunchi, pe memoria tatălui său, şi băiatul se supusese stăruinţelor ei. „Năzdrăvanul” Kolea plânsese de emoţie ca un copil de şase ani şi în ziua aceea mama şi feciorul se îmbrăţişaseră de nenumărate ori, vărsând potop de lacrimi. A doua zi însă Kolea era acelaşi copil „nesimţitor” ca şi mai înainte, doar ceva mai tăcut, mai modest, mai încruntat şi mai retras. Totuşi, cam la o lună şi jumătate după aceea făcuse iarăşi o poznă şi, cu acest prilej, numele lui ajunsese până la urechea judecătorului de pace; de astă dată era vorba de cu totul altceva, o ispravă pe cât de stupidă, pe atât de ridicolă, în care nu mai jucase el rolul principal, fiind doar amestecat într-un fel oarecare în povestea cu pricina. Dar despre asta vom vorbi mai încolo. Mama continua deci să stea cu frica în sân şi să se frământe şi, pe măsură ce temerile ei sporeau, speranţele lui Dardanelov începeau să prindă aripi. Dar, fiindcă veni vorba, trebuie să spunem că băiatul era pe deplin dumerit în privinţa lui Dardanelov, al cărui alean îl ghicise şi că,

bineînţeles, nutrea cel mai adânc dispreţ pentru, „sentimentalismele” lui; într-o vreme chiar avusese lipsa de tact să-şi manifeste dispreţul de faţă cu maică-sa, dându-i să înţeleagă pe departe că pricepe ce urmăreşte dumnealui. După năzdrăvănia cu trenul însă îşi schimbase atitudinea şi nu-şi mai permitea niciun fel de aluzii faţă de maică-sa în această privinţă, dimpotrivă, vorbea respectuos despre profesorul său, lucru pe care Anna Feodorovna, fire extrem de sensibilă, îl remarcase imediat cu o infinită recunoştinţă, în schimb, de câte ori cineva dintre musafiri ce veneau la ei în casă pomenea din întâmplare numele lui Dardanelov în prezenţa băiatului, mama se îmbujora la faţă ca un trandafir, iar Kolea se uita încruntat pe fereastră sau îşi cerceta preocupat cizmuliţele, să vadă dacă n-au cumva vreo spărtură, ori chema răstit câinele, un dulău miţos, mare şi urât, pe nume Perezvon, pe care nu ştiu unde îl găsise în urmă cu o lună şi-l adusese plocon acasă, ţinându-l închis la el în odaie, în cel mai mare secret, fără să ştie niciunul dintre colegii lui. Vai de el însă cât îl canonise ca să-l înveţe tot felul de giumbuşlucuri şi, până la urmă, bietul dobitoc ajunsese să urle de dorul băiatului ori de câte ori acesta pleca la şcoală, pentru ca la întoarcere să-l întâmpine cu schelălăituri de bucurie, sărind în jurul lui ca scos din minţi, stând sluj, lungindu-se pe jos şi făcând pe mortul etc, etc. Arătând adică tot ce ştia, fără să-l fi pus nimeni, numai din dorinţa de a-şi arata cu orice preţ devotamentul.

Am uitat să vă spun că numele lui Kolea Krasotkin a mai fost pomenit într-unul din capitolele precedente: el este ştrengarul pe care la un moment dat Iliuşa, băiatul căpitanului în rezervă Sneghirev, l-a lovit cu briceagul în şold, luând apărarea tatălui sau pe care şcolarii îl porecliseră în bătaie de joc „Şomoiog de câlţi”.

Capitolul II

PRICHINDEII

Aşadar, în dimineaţa aceea geroasă de noiembrie, bântuită de un vânt năprasnic, Kolea Krasotkin rămăsese acasă. Era duminică şi nu avea şcoală. Trecuse de unsprezece şi el trebuia neapărat să facă un drum, fiind vorba de o chestiune foarte „importantă”, şi uite că era obligat să stea priponit locului, de vreme ce toată casa fusese lăsată în paza sa. Ca niciodată, printr-o împrejurare cu totul excepţională, toţi locatarii adulţi erau plecaţi în oraş. Pe aceeaşi sală cu văduva funcţionarului Krasotkin şedea cu chirie, într-un mic apartament compus din două odăiţe, soţia unui medic împreună cu doi copilaşi. Chiriaşa era de aceeaşi vârstă cu Anna Feodorovna şi bună prietenă cu dânsa; cât priveşte pe soţul ei, doctorul, plecase de un an de zile, mai întâi la Orenburg, iar de acolo la Taşkent şi de şase luni nu mai dăduse niciun semn de viaţă. Dacă n-ar fi avut-o în apropiere pe doamna Krasotkina, a cărei prietenie îi mai îndulcea suferinţa, biata femeie părăsită s-ar fi istovit de atâta plâns. Şi după ce era atât de nenorocită, soarta îi mai adusese încă o belea pe cap: în ajun, Katerina, unica slujnică a doamnei doctor, îi dăduse de ştire că e pe cale să nască, lucru care probabil avea să se întâmple chiar până-n ziuă. Vestea căzuse ca o lovitură de trăsnet; era curios mai ales că nimeni până atunci nu apucase sa-şi dea seama de starea ei. Revenindu-şi din buimăceala care o copleşise în primul moment, soţia doctorului se gândise că nu mai avea nicio clipă de pierdut şi că trebuia s-o ducă de urgenţă pe Katerina la un fel de mic sanatoriu pe care-l ţinea, în vederea unor accidente de felul acesta, o moaşă de la noi din oraş. Şi cum se ataşase

foarte mult de slujnica ei, se grăbise să-şi pună numaidecât planul în aplicare, ba chiar rămăsese peste noapte lângă ea s-o asiste. A doua zi dimineaţa, nu ştiu pentru ce anume, se văzuse nevoită să solicite ajutorul doamnei Krasotkina, cunoscând că dânsa avea posibilitatea să intervină pe lângă nişte persoane sus-puse ca sa-i acorde sprijinul lor. Aşa că amândouă cucoanele lipseau de acasă şi, cum şi slujnica doamnei Krasotkina, baba Agafia, era plecată la piaţă, Kolea se pomenise dintr-o dată unicul paznic şi ocrotitor al celor doi puşti, o fetiţă şi un băieţel, odraslele doamnei doctor, ce rămăseseră singuri-singurei. Nu se putea spune, fireşte, că i-ar fi fost cumva frică să păzească o casă întreagă, mai ales că-l avea şi pe Perezvon care primise ordin să stea „smirnă” sub banca din antreu şi care, de câte ori Kolea, plimbându-se de colo până colo prin odăi, ajungea în vestibul, tresărea şi începea să se gudure, lovind tare cu coada în podea. Din păcate, nu se auzea niciun fluierat! Kolea se uita la el crunt şi bietul dobitoc se prefăcea din nou, docil, în stană de piatră.

Ceea ce-l încurca în momentul de faţă pe Kolea erau copiii. Cu toate că nu simţea decât un dispreţ profund pentru păţania atât de neaşteptată a Katerinei, în schimb, îi erau foarte dragi ţâncii rămaşi fără tată şi avusese chiar grijă să le ducă o carte. Cel mai mare dintre ei, Nastia, o fetiţă de opt ani, ştia să citească, iar Kostea, prâslea, care abia împlinise şapte ani, ar fi stat toată ziua s-o asculte buchisind poveşti. Krasotkin bineînţeles le-ar fi putut găsi distracţii mai plăcute, de pildă, să-i aşeze în front şi să se joace cu ei de-a soldaţii sau de-a v-aţi ascunselea, pitindu-se prin toate încăperile, aşa cum făcuse de atâtea ori. Nu se sfia de loc să se potrivească la mintea lor, ba la un moment dat se răspândise zvonul printre colegi că, în timpul liber, acasă, Krasotkin se joacă de-a caii cu micii lui chiriaşi, săltând şi încordându-şi grumazul ca un rotaş. Kolea însă respinsese cu mândrie această acuzaţie, argumentând c-ar fi fost într-adevăr ruşinos să se joace de-a caii „în secolul nostru” cu nişte băieţi de seama lui, adică de treisprezece ani, dar că el o făcea numai de dragul

puştilor, la care ţinea foarte mult şi, în consecinţă, nimeni n-avea dreptul să-i ceară socoteală pentru sentimentele lui. În schimb, cei doi prichindei nu mai puteau după el. De data asta însă lui Kolea nu-i mai ardea de zburdat. Avea de pus la care un lucru extrem de important, ba poate chiar, ca să zicem aşa, oarecum misterios, de ordin personal, şi uite că vremea trecea, iar Agafia, în seama căreia ar fi putut să lase copiii, tot nu se mai îndura să se întoarcă din piaţă. Kolea ieşise de câteva ori pe sală şi deschisese uşa ce da într-una din încăperile ocupate de chiriaşă, ca să arunce o privire grijulie asupra micuţilor care şedeau cu nasul în carte, aşa cum le poruncise el, zâmbindu-i tăcuţi, cu gura până la urechi, de fiecare dată când băga capul pe uşă, doar-doar s-o îndura să intre înăuntru să le arate cine ştie ce năzdrăvănie de toată nostimada. Kolea însă era preocupat şi nu trecea pragul odăii. Când ceasul bătu de unsprezece ori, băiatul luă hotărârea irevocabilă ca, în cazul când până în zece minute afurisita aceea de Agafia tot nu va fi sosit din piaţă, să plece de acasă fără s-o mai aştepte, bineînţeles după ce-i va fi pus mai întâi pe copii să-i promită solemn că n-au să se sperie când s-or vedea singuri, s-au să miorlăie de frică şi n-au să facă nicio boroboaţă. Şi acum, că se hotărâse în fine, îşi îmbrăcă paltonaşul bine căptuşit şi cu guler de blană, un fel de lutru sau cam aşa ceva, îşi atârna taşca de umăr şi, nesocotind rugăminţile maică-si, care se ţinea mereu de capul lui să-şi pună neapărat galoşii când iese în oraş „pe un ger ca ăsta”, se uită la ei cu dispreţ şi se încăpăţână să plece numai cu cizmuliţele în picioare. Perezvon văzându-l îmbrăcat, începu să bată de zor cu coada în podea, fremătând tot, gata de ducă, ba chiar scoase un scheunat jalnic; socotind însă nerăbdarea înfrigurată a dulăului potrivnică disciplinei, Kolea îl mai lăsă un minut sub bancă. Abia după ce deschise uşa ce da în sală se înduplecă să-l fluiere. Dulăul zvâcni din loc nebun de bucurie şi începu să se gudure fericit pe lângă el. Kolea intră din nou să vadă ce făceau prichindeii, îi găsi stând ca şi mai înainte la masă, dar, în loc să citească, acum erau în

toiul unei discuţii aprinse. Mai toată vremea discutau, comentând diverse împrejurări din viaţă şi de fiecare dată Nastia, fiind cea mai mare, reuşea să impună punctul ei de vedere. Dacă totuşi nu era de acord cu ea, Kostea apela mai totdeauna la înţelepciunea lui Kolea Krasotkin, a cărui sentinţă era definitivă pentru ambele părţi. De astă dată dezbaterile copiilor părură să-l intereseze pe Krasotkin care se opri în prag să asculte. Văzând atenţia cu care-i învrednicea, copiii îşi continuară disputa cu şi mai multă înfocare.

— Poţi să-mi spui ce vrei, că nu te cred, în vecii vecilor n-am să te cred, ciripea Nastia cu însufleţire, că moaşa găseşte copiii în grădină printre căpăţânile de varză! Unde-ai mai pomenit tu iarna varză în grădină?! Aşa că mătuşica n-avea cum să-i aducă o fetiţă Katerinei...

Kolea exclamă a mirare:

— Ţţ-ţţ, ia te uită!

— Eu cred aşa, că de adus, tot ea trebuie să-i aducă, dar numai la femeile care sunt măritate.

Kostea se uită ţintă la Nastia, ascultând-o gânditor, ca şi cum ar fi cumpănit în minte ceva.

— Ce proastă eşti tu, Nastia! rosti el, în sfârşit convins, fără să se piardă cu firea. Păi Katerina nu ştii că nu-i măritată. Cum poate atunci să aibă un copil?

Nastia se aprinse şi mai tare.

— Habar n-ai! i-o reteză ea îndârjită. De unde ştii că nu-i măritată, poate că bărbatu-său e la închisoare şi de aia, vezi, are copil acum.

Kostea, un omuleţ cu capul pe umeri, o întrebă serios:

— Dar ce, bărbatu-său e la închisoare?

— Sau nu, uite cum, îl întrerupse Nastia impetuoasă, părăsind prima ipoteză, ca şi când ar fi uitat pe loc ceea ce spusese mai înainte. Ai dreptate, n-are bărbat, dar a vrut să se mărite şi atâta s-a gândit şi s-a răzgândit cum să facă să se mărite, că-n loc să capete un bărbat, s-a pomenit c-un copil.

— Aşa da, poate, se dădu învins Kostea. De ce n-ai spus aşa de la început, de unde vrei să ştiu eu?

— Aoleu, copii, copii, e bucluc mare cu voi! suspină Kolea intrând în odaie.

— Ai venit şi cu Perezvon? se bucură Kostea, cu faţa luminată de râs, şi începu a trosni din degete, chemând câinele la el.

— Măi puştime, nu ştiu ce să fac, li se destăinui grav Kolea. Trebuie să-mi daţi o mână de ajutor. Pesemne că Agafia şi-a rupt piciorul de n-a venit nici până acum, precis şi indiscutabil, şi eu am de mers undeva. Ce ziceţi, îmi daţi drumul să plec sau nu-mi daţi?

Copiii se uitară îngrijoraţi unul la altul, mutrişoarele lor încântate începură să se lungească. De altfel, nu înţelegeau încă prea bine ce li se cerea.

— N-o să faceţi vreo poznă în lipsa mea? N-o să vă căţăraţi pe dulap, să vă rupeţi, Doamne fereşte, picioarele? N-o să bociţi de frică?

Copiii păreau tare plouaţi.

— În schimb, am să vă arăt ceva, un tunuleţ de bronz care trage cu praf de puşcă de-adevăratelea.

Chipurile micuţe se înseninară ca prin farmec.

— Arată-ne tunuleţul! se rugă Kostea, fericit.

Kolea deschise taşca şi scoase dinăuntru un tun mic de bronz pe care îl puse pe masă.

— Arată-ne, arata-ne! îi îngână el mişcând jucăria din loc. Vedeţi, are şi roţi, şi poţi să tragi cu el. Îl încarci cu alice, şi odată face bum!

— Şi poate să omoare pe cineva?

— Mai e vorbă?! Uite-aşa mi ţi-i culcă pe toţi la pământ, numai să ştii să ocheşti.

Kolea le dădu toate indicaţiile: unde trebuie turnat praful de puşcă, unde se pun alicele, cum se trage şi, în sfârşit, le explica ce înseamnă un recul. Copiii erau numai ochi şi urechi. Mai ales povestea cu reculul îi lăsă cu gura căscată.

— Şi chiar ai praf de puşcă?! se interesă Nastia.

— Am.

— Arată-ne şi praful de puşcă, stărui ea cu un surâs rugător.

Krasotkin deschise din nou taşca şi luă dinăuntru o sticluţă pe fundul căreia, într-adevăr, se aflau un pic de pulbere şi un ghemotoc de hârtie cu câteva alice. Ba chiar destupă sticluţa, lăsând să curgă câteva fire de praf în palmă.

— Numai să nu fie foc pe aproape, altfel face explozie şi ne curăţăm cu toţii! îi avertiză el, pentru ca efectul să fie deplin.

Copiii priviră pulberea cu o teamă respectuoasă ce le sporea şi mai mult admiraţia. Kostea rămăsese cu ochii la alice.

— Alicele nu iau foc? întrebă el.

— Nu.

— Dă-mi şi mie câteva, îl imploră băieţelul.

— Din astea pot să-ţi dau, poftim, dar să nu i le arăţi mămichii până mă întorc, să nu creadă cumva că-i praf de puşcă. O să moară de frică numai când le-o vedea, şi pe urmă să te ţii, o să vă ia la trei-păzeşte cu nuiaua!

— Mama nu ne bate niciodată cu nuiaua, ripostă prompt Nastia.

— Ştiu, am vrut numai să fac o figură de stil. Nu trebuie s-o minţiţi niciodată pe mămica, numai acum – aţi auzit? Să nu-i spuneţi nimic până mă întorc. Ei, atunci cum rămâne, puştilor, pot să plec ori nu? N-o să plângeţi de frică în lipsa mea?

— Ba da, se smiorcăi Kostea, gata să se pornească.

— Ba da, ba da! se grăbi să-i ţină isonul Nastia, speriată.

— Of, copii, copii, mare bucluc cu voi, la vârsta asta! Văd eu că n-am încotro, guguştiucilor, trebuie să stau aici cu voi până cine ştie când. Şi timpul, timpul trece!

— Spune-i lui Perezvon să facă pe mortul, se ruga Kostea.

— Fie, dacă nu se poate altfel, să-l punem şi pe el la treabă! Aici, Perezvon! porunci Kolea dulăului, care se apucă să arate pe loc tot ce ştia.

Era o lighioană miţoasă, de mărimea unui câine obişnuit de curte, cu un fel de blană fumurie. Chior de ochiul drept şi cu urechea stângă tăiată, dobitocul scheuna, sărea,

făcea sluj, mergea în două picioare, se răsturna pe spate, cu labele în sus şi rămânea aşa, ca mort. Tocmai când executa figura din urmă, uşa se deschise, şi Agafia, slujnica doamnei Krasotkina, o femeie de vreo patruzeci de ani, grasă şi ciupită de vărsat, răsări în prag cu tot felul de cumpărături din piaţă. Ţinând taşca cu târguieli în mâna stângă, Agafia se opri locului să privească năzdrăvăniile potăii. Kolea, deşi stătuse până atunci ca pe ghimpi, nu suspendă reprezentaţia, lăsându-l pe Perezvon să stea răsturnat o bucată de timp şi abia după aceea îl fluieră. Dobitocul sări în sus şi începu să zburde, fericit că-şi împlinise datoria.

— Apoi că ăsta-i odată câine! rosti cu convingere Agafia.

— De ce ai întârziat, femeie? o luă de scurt Krasotkin.

— Femeie! I-auzi, mucosul!

— Eu, mucos?!

— Mucos, da. Ce-ţi pasă dac-am întârziat? Am întârziat, fiindcă aşa a trebuit, bodogăni slujnica, făcându-şi de lucru la gura sobei, fără să fie cumva mânioasă sau necăjită; dimpotrivă, părea încântată să se hârjonească cu conaşul cel mucalit.

— Ascultă, bătrână fără minte! începu Kolea, sculându-se de pe divan. Poţi tu să juri pe tot ce ai mai sfânt pe lume, dacă nu chiar pe ceva mai grozav, că în lipsa mea o să fii cu ochii în patru şi o să ai grijă de puşti? Fiindcă eu trebuie să plec.

Agafia râse.

— De ce să jur? Las, că văd eu de ei şi aşa...

— Nu, nu! Numai dacă-mi juri pe mântuirea sufletului tău. Altfel nu plec.

— N-ai decât. Ce-mi pasă mie, tot e ger afară, şezi frumuşel acasă!...

— Puştime, urmă Kolea, adresându-se copiilor, femeia asta o să stea cu voi până mă întorc eu sau până vine mămica voastră, pentru că din moment în moment trebuie să sosească şi dânsa. Pe deasupra, o să vă dea şi ceva să mâncaţi. O să le dai, nu-i aşa, Agafia?

— Le dau, de ce să nu le dau?!

— Atunci la revedere, guguştiucilor, acum pot să plec şi eu liniştit. Ascultă, bunicuţo, rosti el cu importanţă, dar ceva mai încet, trecând pe lângă Agafia. Sper că n-o să le îndrugi verzi şi uscate despre Katerina, c-aşa sunteţi voi, muierile, vă mănâncă limba! Trebuie să ai în vedere vârsta lor fragedă. Aici, Perezvon!

— Ci du-te cu Dumnezeu! se burzului Agafia. Pamblicarule! Ce te-aş mai altoi eu pentru vorbele astea!

Capitolul III

ŞCOLARUL

Kolea însă n-o mai auzi. În sfârşit, era slobod să-şi ia valea. Ieşi pe poartă şi, după ce se uită roată împrejur, şopti, zgribulindu-se de frig: „Oho, e ger!” şi o porni la drum înainte, ca puţin mai încolo s-o apuce la dreapta pe o ulicioară ce răspundea în piaţa. Spre capătul străzii, în dreptul penultimei case, îşi încetini pasul şi, scoţând din buzunar un ţignal, fluieră cu putere într-un fel anumit, ca să-şi anunţe sosirea. Nu avu prea mult de aşteptat; un minut mai târziu, o zbughi pe poartă afară un băieţel rumen, de vreo unsprezece ani, îmbrăcat cu un paltonaş călduros destul de curăţel, ba chiar elegant. Era Smurov, elev într-a-ntâia, un puşti pe lângă Kolea Krasotkin, care era cu două clase mai mare. Băiatul unui funcţionar cu dare de mână, Smurov o şterse de acasă pe furiş, deoarece părinţii pare-se că nu prea vedeau cu ochi buni prietenia lui cu Krasotkin pe care toată lumea îl cunoştea ca pe un cal breaz. Dacă cititorul îşi mai aduce aminte, Smurov făcuse şi el parte din grupul celor şase şcolari care-l bombardaseră cu pietre pe Iliuşa în urmă cu două luni şi care, mai apoi, îi spusese lui Alioşa Karamazov toată povestea acestuia.

— E un ceas de când te aştept, Krasotkin, îi reproşa băiatul care părea destul de dezgheţat, în timp ce amândoi o luau la picior, grăbindu-se să iasă în piaţă.

— Am întârziat răspunse Krasotkin. Am avut treabă. Nu ţi-e teamă c-o să mănânci o papară dacă ne vede cineva împreună?

— Fugi de-aici! Ce, crezi că se atinge cineva de mine?! L-ai luat şi pe Perezvon?

— Da.

— Vrei să mergi cu el acolo?

— Da.

— Ei, dac-ar fi fost Jucika!

— Jucika s-a dus, nu mai exista. A dispărut în neagra veşnicie.

Smurov se opri locului.

— Ce-ar fi dacă... îngăimă el. Iliuşa spune că Jucika era tot aşa, fumurie şi miţoasă, ca Perezvon. Ce-ar fi să-i spui că e Jucika, poate c-o să creadă!?

— Ţine minte, şcolarule, primo: să te fereşti de minciună ca de foc; secundo: să te fereşti de ea chiar dacă-i vorba să faci o faptă bună. Şi încă ceva, sper că nu le-ai spus că vin...

— Doamne fereşte, atâta lucru pricep şi eu! Dar mi-e teamă că tot n-o să-i treacă supărarea chiar când l-o vedea pe Perezvon, oftă băiatul. Ştii, tată-său, căpitanul, Şomoiog de câlţi, zicea că-i aduce azi un căţel, un dog de Milano veritabil, cu totul negru. Speră să-l împace aşa pe Iliuşa, dar mie parcă nu-mi vine să cred.

— Şi Iliuşa ce face?

— Rău, rău de tot! Cred c-are oftică. Încolo îşi dă seama de toate, dar abia poate să respire, zău, nu-mi place de loc cum respiră! Ieri a cerut să-l plimbe puţin prin odaie, l-au încălţat, dar n-a putut să facă nici câţiva paşi. „Vezi, tată, zice, ţi-am spus că cizmuliţele astea sunt păcătoase, s-au lăbărţat, totdeauna mi-a fost greu să umblu cu ele.” Săracul, crede că din pricina lor nu poate să meargă şi el abia se ţine pe picioare de slab. Mi-e teamă că n-o s-o mai ducă nicio săptămână. Herzenstube vine mereu să-l vadă. Acum au parale, s-au îmbogăţit.

— Pungaşii!

— Cine?

— Doctorii, ticăloşii ăştia de doctori! Toţi, în general şi fiecare în particular, bineînţeles, Eu nu cred în medicină. E o ştiinţă inutilă, asta-i tot ce pot să-ţi spun. Chestiunea asta, de altfel, trebuie s-o mai studiez. Dar de unde şi până unde aţi devenit aşa, deodată, sentimentali? Mi se pare că

toată clasa se duce acolo.

— Nu chiar toată clasa, dar vreo zece dintre noi se duc în fiece zi. Asta nu înseamnă nimic.

— Un singur lucru nu pot să înţeleg: ce caută aici Karamazov? Mâine sau poimâine fratele lui o să fie judecat pentru crimă şi dumnealui mai are timp de pierdut cu astfel de sentimentalisme copilăreşti!

— Aici nu mai poate fi vorba de niciun sentimentalism. Tu n-ai venit acum să te împaci cu Iliuşa?

— Să mă împac? Ce expresie ridicolă! De altfel, nu permit nimănui să mă judece.

— Să vezi ce bucurie o să fie pe Iliuşa când are să te vadă! Nici prin gând nu-i trece c-o să vii. De ce, zău, de ce te-ai încăpăţânat atâta timp să nu te duci la el? exclamă Smurov cu ardoare.

— Uite ce e, drăguţă, asta mă priveşte personal. Mă duc din capul meu acolo, fiindcă aşa vreau eu şi aşa am poftă, pe când voi toţi v-aţi dus fiindcă v-a tras după el Alexei Karamazov. Orice s-ar zice, e o mare diferenţă. Şi apoi, de unde este, poate că nici nu vreau să mă împac cu el? Ce prostie!

— Nu-i adevărat, nu ne-a tras după el Karamazov, cine ţi-a spus asta? Băieţii s-au dus singuri acolo; ce-i drept, prima oară au fost cu Karamazov. Şi nu-i vorba de nicio prostie. Au venit rând pe rând, mai întâi unul, pe urmă altul. Taică-său nu ştia ce să mai facă de bucurie. Zău, mi-e teamă c-o să înnebunească, săracul, dacă se prăpădeşte Iliuşa. Şi-şi dă seama că-i moare băiatul. Nu pot să-ţi spun ce fericit a fost că ne-am împăcat cu Iliuşa. De altfel, Iliuşa întreabă mereu de tine, dar numai atât, întreabă ce mai faci şi după aceea tace. Ascultă-mă pe mine, taică-său ori o să înnebunească, ori o să se spânzure. Nici înainte de asta nu prea părea a fi în toate minţile. Să ştii că-i un om tare cumsecade; sunt convins ca atunci a fost o greşeală la mijloc. Numai criminalul acela care şi-a ucis tatăl e de vină că l-a luat la bătaie.

— Şi totuşi, pentru mine Karamazov rămâne o enigmă. Aş fi putut să-l cunosc de mult, dar sunt ocazii în care îmi

place să mă ţin mândru. Şi apoi, mi-am făcut despre el o părere pe care rămâne s-o controlez, să văd dacă stă în picioare.

Kolea tăcu îngândurat; Smurov nu mai spuse nici el nimic. Avea un adevărat cult pentru Kolea Krasotkin şi nici prin gând nu i-ar fi trecut să i se adreseze vreodată ca de la egal la egal. Krasotkin îl făcuse teribil de curios, spunându-i că se duce „de capul lui” la Iliuşa. Cu siguranţă că era un mister la mijloc; ce l-o fi apucat aşa, deodată, pe Kolea să meargă acolo şi de ce neapărat azi? Tocmai treceau prin piaţa înţesată în ziua aceea cu căruţe pline cu orătănii. Precupeţele vindeau la tarabe covrigi, aţă etc. Târgurile astea duminicale, numite în popor iarmaroace, au loc de mai multe ori pe an la noi, în oraş. Perezvon, într-o excelentă dispoziţie, o lua mereu înainte, abătându-se la tot pasul din drum, când la dreapta, când la stânga, să adulmece câte ceva. De câte ori se întâlnea cu vreun câine, se apropia de el, bucuros să-l miroasă, potrivit regulilor de bună purtare ale speţei canine.

— Îmi place să observ realitatea, Smurov, rosti la un moment dat Kolea. Ai văzut cum se miros între ei câinii când se întâlnesc? E şi asta o lege a naturii.

— Caraghioasă lege, ce să-ţi spun!

— Ba nu e caraghioasă de loc, te înşeli. În natură nu este nimic caraghios, numai aşa ni se pare uneori nouă, oamenilor, fiindcă avem atâtea prejudecăţi. Dacă ar fi în stare să-şi dea cu părerea şi să critice, cu siguranţă că şi câinii, la rândul lor, ar găsi o mulţime de lucruri ridicole în felul nostru de a fi, mai ales în relaţiile sociale dintre oameni şi cei care îi guvernează, mai multe chiar decât găsim noi la ei, da, da, mai multe, repet, sunt convins că-i întrecem în privinţa stupidităţilor de acest gen! Asta-i ideea lui Rakitin şi e într-adevăr extraordinară. Eu sunt socialist, Smurov.

— Ce înseamnă să fii socialist? se interesă băiatul.

— Adică toată lumea să fie egală, să aibă toţi aceeaşi avere, să nu mai existe căsătorie, iar cât priveşte religia şi celelalte legi, să rămână la bunul plac al fiecăruia şi aşa

mai departe. Eşti încă prea mic ca să pricepi lucrurile astea. Dar ştii că e frig!

— Da. Minus douăsprezece grade. Adineauri tata s-a uitat la termometru.

— Ai observat, Smurov, că în toiul iernii, când sunt cincisprezece sau chiar optsprezece grade sub zero, nu tremuri chiar atât de tare ca în primele zile când se lasă aşa, deodată, un ger de douăsprezece grade, cum e acum, şi nu e prea multă zăpadă? Asta înseamnă că oamenii încă nu s-au obişnuit cu frigul. La oameni obişnuinţa e totul, şi asta în orice domeniu, chiar în relaţiile dintre state sau în politică. Obişnuinţa este motorul principal. Ia uite ce comic e mujicul acela!

Kolea îi arătă un mujic zdravăn, cu o figură blajină, încotoşmănat într-un cojoc, care făcea de planton lângă căruţa lui, pocnindu-şi de zor palmele înmănuşate ca să se mai încălzească. Omul avea o barbă lungă şi bălaie, plină de promoroacă.

— Vezi că ţi-a îngheţat barba! îi strigă Kolea impertinent, în momentul când ajunse în dreptul lui.

— Că doară n-a îngheţat numai a mea! îi răspunse mujicul sentenţios, fără să se tulbure câtuşi de puţin.

— Ce-ai cu el, lasă-l în pace! se rugă Smurov.

— Nu-i nimic, n-o să se supere, pare un om cumsecade. Rămâi cu bine, Matvei.

— Umblă sănătos.

— Da ce, te cheamă Matvei?

— Matvei. N-oi zice că n-ai ştiut?!

— Zău n-am ştiut, am spus numai aşa, într-o doară.

— Ca să vezi! Eşti şcolar?

— Şcolar.

— Şi te bate des?

— Nu chiar aşa des, dar straşnic.

— Şi te doare?

— Cum se întâmplă.

Ţăranul oftă din rărunchi.

— De, asta-i viaţa!

— S-auzim de bine, Matvei!

— Umblă sănătos, flăcăule! Văd că eşti inimos.

Băieţii plecară mai departe.

— E un ţăran de treabă, îi spuse Kolea lui Smurov. Îmi place să stau de vorbă cu poporul şi-mi pare bine când pot să-i dau dreptate.

— De ce l-ai minţit că ne bate la şcoală? întrebă Smurov.

— Aşa, ca să-i fac plăcere.

— Cum adică?

— Ascultă, Smurov, nu pot să sufăr oamenii care te bat la cap fiindcă n-au fost în stare să priceapă ceva de la început. Sunt lucruri care nu se pot explica. După părerea lui, orice şcolar mănâncă bătaie şi aşa se şi cade, să fie bătut, altminteri ce fel de şcolar mai e acela pe care nu-l altoieşte nimeni? Dacă i-aş fi spus că n-am încasat nicio palmă la şcoală, ar fi însemnat să-l amărăsc. Dar tu nu poţi să pricep încă asta, Smurov. Trebuie să ştii cum să vorbeşti cu poporul,

— Dar, te rog, nu te mai lega de nimeni, să nu iasă cine ştie ce dandana ca atunci, cu Gîsea.

— Ţi-e frică?

— Nu râde, Kolea, zău mi-e frică. Tăticu s-ar face foc. Mi-a spus să nu mă mai prindă că umblu cu tine, că-i bucluc.

— Nu-ţi fie teamă, că de data asta n-o să se mai întâmple nimic. Bună ziua, Nataşa! o salută el pe o precupeaţa.

— Care Nataşa, că pe mine mă cheamă Maria, riposta cu o voce piţigăiată precupeaţa, o femeie în puterea vârstei.

— Îmi pare bine că te cheamă Maria, să ne vedem sănătoşi!

— Mă năpârstocule, nici n-ai răsărit bine, şi te şi legi de oameni?

Kolea dădu din mâini, ca şi când ea s-ar fi legat de el şi nu i-ar fi dat pace.

— N-am timp acum, n-am timp, lasă, c-o să-mi spui duminica viitoare!

— Ce să-ţi spun duminica viitoare? Ce ai cu bieţii creştini de te legi ca strechea de ei, haimana? se oţărî Maria. Aoleo, ce mamă de bătaie ţi-aş mai trage! Toată lumea ştie că te ţii numai de blestemăţii şi batjocoreşti oamenii!

Precupeţele de la tarabele din vecinătatea Mariei se porniră pe râs. Tocmai atunci, de sub bolta ce dădea spre ocolul dughengiilor, ieşi la iveală un om mânios din cine ştie ce pricină, băiat de prăvălie după înfăţişare, dar nu de prin partea locului, ci un venetic pare-se, cu un caftan lung, albastru şi o şapcă cu cozoroc, tânăr, cu părul numai inele, prelung la faţă şi palid şi cu obrazul ciupit de vărsat. Flăcăul mânios veni întins spre Kolea, ameninţându-l cu pumnul.

— Te cunosc eu! strigă el furios. Ce, crezi că nu te cunosc?

Kolea îl privi cu atenţie. Nu-şi amintea de loc să-l fi văzut vreodată sau să fi avut vreo răfuială cu el. Dar câte ciorovăieli nu avusese pe stradă?! Parcă putea să le ţină minte pe toate?!

— Mă cunoşti? întrebă el ironic.

— Te cunosc! Da, da, te cunosc! repeta într-una, ca un zevzec, târgoveţul.

— Să fii sănătos! Acum n-am timp, s-auzim de bine!

— De ce te ţii de drăcii? urlă nevricosul. Te mănâncă pielea? Ce, crezi că nu te cunosc? Iar te-ai apucat de prostii?

— Ascultă, nenişorule, că mă ţin sau că nu mă ţin de drăcii, asta nu-i treaba dumitale! rosti ştrengarul, oprindu-se locului, fără să-l slăbească din ochi.

— Cum nu-i treaba mea?

— Uite-aşa, nu te priveşte!

— Atunci pe cine? Pe cine priveşte, hai? Zi, pe cine?

— În momentul de faţă îl priveşte numai pe Trifon Nikitici, nenişorule, ai înţeles?

— Pe Trifon Nikitici? Care Trifon Nikitici? se miră în prostie, tot atât de burzuluit, flăcăul, cu privirile pironite asupra lui.

Ticluindu-şi o mutră gravă, Kolea îl măsură din cap până în picioare şi-l întrebă tam-nesam, pe un ton răstit şi în acelaşi timp insinuant:

— Ai fost la înălţare?

Flăcăul se fâstâci.

— La înălţare? Care înălţare? Pentru ce? Nu, n-am fost.

— Îl cunoşti pe Sabaneev? continuă şi mai răstit Kolea.

— Care Sabaneev? Nu, nu-l cunosc.

— Atunci ce mai vrei, du-te dracului! i-o trânti în faţa şcolarul şi, cotind pe o stradă la dreapta, îşi văzu de drum, ca şi când şi-ar fi dat seama că nu-i de demnitatea lui să stea de vorbă cu un nătărău care nici habar n-avea cine-i Sabaneev.

Flăcăul se dezmetici, în sfârşit, din buimăceală şi începu să se frământe mai vârtos.

— Stai, n-auzi?! Care Sabaneev? Ce tot bătea câmpii? ceru el lămuriri precupeţelor, zgâindu-se la ele prosteşte.

Femeile nu mai puteau de râs.

— E dracu gol băiatul ăsta! zise una.

— Cine să fie Sabaneev ăla de care vorbea? nu-şi mai găsea astâmpăr flăcăul, dând din mână din ce în ce mai agitat.

— Apoi c-o fi ăl de a fost băgat la Kuzmicevi, că altul cin' să fie?... Îşi dădu cu părerea o femeie.

Flăcăul o privi buimac.

— La Kuzmicev? sări cu gura alta. Păi ăla nu-i Trifon. Îl cheamă Kuzma, nu Trifon, c-aşa îi zicea băiatul, Trifon Nikitici, aşa că nu poate să fie el.

— Nu-i nici Trifon, nici Sabaneev, e Cijov sadea! se amestecă în vorbă a treia precupeaţă care tăcuse până atunci, ascultând serioasă discuţia. Alexei Ivanîci Cijov, aşa-l cheamă, Alexei Ivanîci, dacă vă spun!

— Da, da, aşa e, Cijov! îi ţinu isonul a patra precupeaţă. Flăcăul nu mai ştia ce să creadă şi se uita năucit când la una, când la alta.

— Dar de ce m-o fi întrebat dacă-l cunosc, ce-o fi vrut să zică, oameni buni? izbucni aproape cu disperare. „îl cunoşti pe Sabaneev?" Dracu ştie cine o mai fi şi Sabaneev ăla!

— Măi, tare mai eşti sucit, bre, omule! Ţi-am spus doar că-l cheamă Cijov, nu Sabaneev, Alexei Ivanovici Cijov! se stropşi la el una dintre leliţe.

— Care Cijov? Hai? Zi, dacă ştii!

— Ăla lungu', cu chică, ăla, bre, care a fost astă-vară în piaţă.

— Şi ce am eu cu Cijov al tău, femeie?

— Apoi ce ştiu eu ce-i fi având?!

— Chiar aşa, cine vrei să ştie ce-oi fi având cu el?! adăugă alta. Tu trebuie să ştii, că faci atâta gura! Ţie doar ţi-a spus, neghiobule, nu nouă! Ori poate chiar nu-l cunoşti de-adevăratelea?

— Pe cine?

— Pe Cijov.

— Dar-ar dracii în el de Cijov, duce-te-ai învârtindu-te cu el împreună! Am să-i rup oasele! M-a luat în băşcălie!

— Tu să-i rupi oasele lui Cijov? Vezi să nu ţi le rupă el ţie! Vai de capul tău, tontălăule!

— Nu lui Cijov, nu lui, iazma dracului, cobe! Băiatului am să-i rup oasele! Puneţi mâna pe el, puneţi mâna pe el, că şi-a bătut joc de mine!

Femeile râdeau să se prăpădească. În momentul acela Kolea ajunsese departe şi-şi vedea de drum ţanţoş, cu un aer triumfător. Smurov se ţinea după el, întorcând mereu capul spre grupul ce rămăsese locului vociferând. Îi venea şi lui să râdă, deşi se temea să nu intre iar în cine ştie ce bucluc din pricina lui Krasotkin.

— Cine e Sabaneev ăla despre care l-ai întrebat? se interesă el, deşi cunoştea dinainte răspunsul.

— De unde vrei să ştiu eu?! Acum au să se ciorovăiască aşa până diseară. Grozav îmi place să-i pun pe foc pe zevzeci, oricine ar fi ei şi de orice condiţie. Poftim, uite încă un capsoman! Îl vezi? Mujicul acela de colo. E o vorbă: „Nu există imbecil mai mare decât un francez imbecil", dar şi mutrele noastre ruseşti îşi dau de multe ori arama pe faţă. Spune şi tu dacă nu-i stă scris pe faţă că-i nătărău! Ce zici?

— Lasă-l în pace, Kolea, hai să mergem.

— Pentru nimic în lume, de-abia mi s-a stârnit cheful. Hei, bună ziua, bade!

Tocmai trecea pe lingă ei un ţăran voinic, puţin afumat, cu o figură naivă, rotund la faţă şi cu nenumărate fire

argintii în barbă. Omul îşi ridică ochii şi se uită la băiat.

— Bună să-ţi fie inima, dacă nu cumva îţi arde de glumă! răspunse el tacticos.

— Şi dacă-mi arde? întrebă Kolea râzând.

— Atunci să fii sănătos! E bine să mai şi glumeşti câte-odată. Nu strică.

— Iartă-mă, neică, am glumit.

— Să te ierte Dumnezeu.

— Dar dumneata mă ierţi?

— Cu dragă inimă. Cale bună!

— Ia uite, domnule, mi se pare că nu eşti chiar aşa de prost!…

— Oricum, mai deştept ca tine, răspunse prompt, cu aceeaşi seriozitate, mujicul.

Kolea îşi cam pierdu cumpătul.

— N-aş crede!

— Ţi-o spun eu.

— O fi.

— Păi vezi, frăţioare?!

— Rămâi cu bine!

— Umblă sănătos!

— Sunt fel de fel de mujici, îi spuse Kolea lui Smurov, după câteva clipe de tăcere. De unde puteam să ştiu c-o să dau peste unul isteţ? Totdeauna sunt gata să recunosc când un om din popor e deştept.

În depărtare se auzi bătând ornicul catedralei: era unsprezece şi jumătate. Băieţii iuţiră pasul, iar restul drumului îl făcură aproape fără să mai schimbe o vorbă, deşi avură o bucată bună de mers până la locuinţa căpitanului Sneghirev. La vreo douăzeci de paşi de casă, Kolea se opri şi-l trimise înainte pe Smurov, pentru a-l ruga pe Karamazov să iasă un moment afară.

— Vreau să ştiu cum stau lucrurile, îi explică el.

— Dar de ce-l mai chemi? obiectă Smurov. Intră direct, să vezi ce-o să se bucure când o să te vadă! Ce rost are să faci cunoştinţă cu el afară, în frig?

— Ştiu eu de ce-l chem aici, în frig! i-o reteză autoritar Kolea (îi plăcea grozav să-l intimideze pe puşti) şi Smurov

alergă să execute ordinul.

Capitolul IV

JUCIKA

Kolea se sprijini de gard cu un aer grav şi rămase în aşteptarea lui Alioşa. Da, de mult dorea să dea ochii cu dânsul. Îi auzise adesea pe băieţi vorbind despre el, dar până atunci, de câte ori îi pomeneau numele în prezenţa lui, Kolea lua o mutră indiferentă, ba odată îndrăznise chiar să-l „critice”. În sinea lui însă grozav ar fi vrut să-l cunoască; tot ceea ce aflase despre Alioşa avea ceva simpatic şi atrăgător. Aşadar, era un moment decisiv: trebuia, înainte de toate, să rămână stăpân pe situaţie şi să se arate pe deplin independent. „Altminteri, ar putea să creadă că n-am decât treisprezece ani şi să mă ia drept un copilandru de-o seamă cu ceilalţi. Ce-o fi având el de împărţit cu toată puştimea asta? Am să-l întreb când o să ne cunoaştem mai bine. Păcat că sunt atât de scund. Tuzikov e ceva mai mic ca vârstă decât mine şi e totuşi cu o jumătate de cap mai înalt. În schimb, am o mutră inteligentă; nu sunt frumos, ştiu, ba poate chiar urâţel, dar am o mutră inteligentă. Nu trebuie să-mi dau drumul la gură chiar aşa, de la început, n-are rost să-i sar de gât de la primul cuvânt, ar putea să creadă cine ştie ce... Mai mare ruşinea!”

Deşi părea atât de sigur pe el, în realitate Kolea se simţea neliniştit. Îl necăjea mai ales faptul că era atât de scund; dacă regreta ceva era nu atât „urâţenia” lui, cât statura. Acasă, încă de anul trecut, făcuse un semn într-un colţ pe perete cu creionul, ca să-şi măsoare înălţimea, şi de atunci la fiecare două luni se apropia cu inima strânsă de semnul cu pricina, ca să vadă cu cât se mai înălţase între timp. Dar vai! Din păcate, creştea grozav de încet şi din

pricina asta de multe ori îl cuprindea disperarea. Cât priveşte înfăţişarea, nu era nicidecum „urâţel”, avea chiar un obrăjor drăgălaş, palid şi pistruiat. Ochitorii ageri, cenuşii, nu prea mari, aveau o privire îndrăzneaţă şi adeseori, sub imperiul unei emoţii puternice, începeau să scânteieze. Pomeţii cam proeminenţi, gura mică, buzele nu prea groase şi foarte rumene şi un născior mic, în vânt, voluntar. „Cârn, ce mai încolo-încoace, cârn sadea!” bodogănea Kolea de câte ori se uita în oglindă şi întorcea spatele dezgustat, „Poate că nici mutra mea nu-i chiar atât de inteligentă?” se întreba uneori, gata să se îndoiască până şi de asta. Să nu vă închipuiţi totuşi că era chiar atât de preocupat de chipul şi de statura lui şi că n-ar fi avut altă grijă pe lume. Dimpotrivă, oricât de amare erau clipele petrecute în faţa oglinzii, Kolea uita îndată de ele, avântându-se cu toată râvna, pentru o bună bucată de vreme, „în lumea ideilor şi în viaţa reală”, cum îşi definea el însuşi îndeletnicirile.

Alioşa ieşi îndată din casă şi veni spre el, întinzând pasul. De departe încă, băiatul observă pe chipul său mărturiile evidente ale unei bucurii. „Să fie chiar atât de încântat că mă vede?” se gândi Kolea cu o mulţumire ascunsă.

Trebuie să menţionăm că, între timp, Alioşa se schimbase foarte mult, arăta cu totul altfel decât atunci când ne-am despărţit de el; lepădase rasa monahală în locul căreia purta acum un costum ce-i venea ca turnat, pălărie moale cu boruri rotunde şi-şi tunsese pletele. Toate aceste schimbări îl prindeau de minune, ba chiar se putea spune că era un tânăr chipeş. Obrazul lui drăgălaş era pururea luminat de o voioşie molcomă, senină, lipsită de exuberanţă. Kolea fu mai cu seamă mirat văzându-l că ieşise din odaie, aşa cum era, numai în haină, grăbit probabil să dea mai curând ochii cu el. Alioşa îi întinse mâna fără multă vorbărie.

— În sfârşit, spuse el, de când te aşteptăm!

— Am fost nevoit să întârzii, am să vă explic îndată de ce. În orice caz, sunt încântat să vă cunosc. De mult

aşteptam un prilej, mi s-a vorbit atâta despre dumneavoastră... Îngăima Kolea cu răsuflarea întretăiată de emoţie.

— Oricum, tot ne-am fi cunoscut odată şi odată; şi eu am auzit o mulţime de lucruri despre dumneata, dar cred c-am venit cam târziu aici.

— Spuneţi-mi, ce se mai aude?

— Iliuşa e foarte rău, mi-e teamă c-o să se prăpădească.

— Nu se poate! Trebuie să recunoaşteţi, domnule Karamazov, că medicina asta e curată porcărie! răbufni Kolea plin de parapon.

— Iliuşa îşi aduce mereu aminte de dumneata, ştii, te-a pomenit până şi în delir. Probabil c-a ţinut foarte mult la dumneata înainte... Înainte de... accidentul acela... cu briceagul. Şi cred că mai este încă ceva la mijloc... Dar ce-i cu câinele ăsta, e al dumitale?

— Da. Îl cheamă Perezvon.

— Nu e Jucika? exclamă Alioşa, uitându-se cu mâhnire în ochii lui. Să fi dispărut chiar aşa, fără urmă?

— Ştiu că aţi vrea cu toţii să fie Jucika, am auzit, spuse Kolea cu un zâmbet misterios. Ascultă, Karamazov, am să-ţi spun tot, de aceea te-am chemat afară când am venit, ca să-ţi explic tot ce s-a întâmplat, înainte de a intra în casă, începu el cu însufleţire. Aşadar, astă primăvară l-au înscris pe Iliuşa în clasa întâi la noi la şcoală. Ştii cum sunt guguştiucii ăştia dintr-a întâi nişte plozi fără minte. Din prima zi l-au luat în primire. Eu sunt cu două clase mai mare, aşa că nu prea mă amestec cu ei, îi privesc numai de la distanţă. Am observat ca, aşa firav şi slăbuţ cum e, băiatul avea totuşi mândria lui şi nu voia cu niciun preţ să se dea bătut; îi scăpărau ochişorii şi le ţinea piept cu bărbăţie. Îmi plac copiii ca el. Puştimea se ţinea mai vârtos de capul lui şi-l hărţuia tot timpul. Avea pe el, sărăcuţul, un paltonaş ponosit, pantalonaşii îi rămăseseră scurţi şi cizmuliţele erau sparte. Poţi să-ţi închipui ce-l mai batjocoreau. Nu ştiau ce să mai facă să-l umilească! Ei, uite, asta nu mi-a mai plăcut; am sărit numaidecât să-i iau apărarea şi i-am scărmănat bine pe toţi. Îi bat de-i zvânt,

Karamazov, şi ei mă adoră! se lăudă Kolea, volubil. De altfel, să-ţi spun drept, mie îmi sunt dragi copiii. Am şi eu acasă doi prichindei, din pricina lor am şi întârziat. Din ziua aceea l-au lăsat în pace pe Iliuşa, iar eu l-am luat sub aripa mea protectoare. Mi-am dat seama de la început că puştiul are o fire mândră, dumitale pot să-ţi vorbesc deschis, e mândru, să ştii, grozav de mândru şi, cu toate astea, faţă de mine era supus ca un sclav, totdeauna la ordinele mele, mă asculta cu sfinţenie, ca pe Dumnezeu, căuta chiar să mă imite cu orice chip. În recreaţie venea întins la mine şi ne plimbam împreună, duminica tot aşa. Ştii dumneata cum sunt băieţii la şcoală, cum văd pe câte un elev mai mare că se împrieteneşte cu vreun puşti, încep să râdă de el ca nişte zevzeci; e şi asta o prejudecată. În definitiv, ce, n-am voie? Să zicem că e o fantezie de a mea şi basta, nu-i aşa? N-avea decât de învăţat de la mine, i se ascuţea mintea; spune-mi şi mie, de ce n-aş putea să dezvolt inteligenţa unui copil dacă aşa-mi place? Aşa cum ai făcut şi dumneata, Karamazov, când te-ai apropiat de puştimea asta, ai vrut – nu-i aşa? – să influenţezi tânăra generaţie, s-o ajuţi să se dezvolte, într-un cuvânt, să-i fii de folos. Am dreptate! Trebuie chiar să-ţi mărturisesc că tocmai asta m-a interesat în primul rând la dumneata, trăsătura asta de caracter pe care o cunoaştem din auzite. Dar să revenim a subiect: la un moment dat am observat că în sufletul băiatului a început să iasă la iveală şi să se manifeste din ce în ce mai vădit o sensibilitate exagerată, un fel înclinaţie spre sentimentalism, iar eu, de când mă ştiu pe lume, sunt un duşman neîmpăcat al râzgâielilor de felul ăsta! Şi pe urmă, mai era şi această contradicţie: fiind mândru faţă de mine, era totuşi supus ca un rob, da, chiar aşa, supus ca un rob, eu toate că uneori i se aprindeau ochişorii şi dintr-o dată nu mai voia să asculte ce-i spuneam, începea s-o ia razna. Uneori îi împărtăşeam pe larg unele idei; n-aş putea să spun că se ridica împotriva părerilor mele, nu era vorba de asta, simţeam însă că are un dinte împotriva mea şi că-mi face opoziţie pentru că rămâneam sloi de gheaţă la afecţiunea pe care mi-o arăta.

Ca să-l învăţ minte, cu cât căuta să se alinte mai mult, cu atât mă purtam mai rece cu el; o făceam intenţionat fiind convins că aşa trebuie să mă port. Voiam sa-i oţelesc firea, să-l echilibrez, să fac om din el... şi aşa mai departe... cred că înţelegi ce vreau să spun. Într-o zi, observ că-i schimbat, e abătut şi parcă-l frământă ceva. Trece o zi, două, trei, şi băiatul e din ce în ce mai amărât, dar nu din pricina răcelii de care se lovea dorinţa lui de a fi alintat, ci dintr-un alt motiv, mai puternic, mai serios, un motiv de ordin superior. „Ce tragedie s-o fi întâmplat?” mă gândesc eu. Caut să-l trag de limbă şi ce crezi că-mi spune? Se împrietenise, nu mai ţin minte cum şi în ce împrejurări, cu Smerdiakov, feciorul care era în serviciu la răposatul dumitale tată (pe atunci mai trăia încă), şi Smerdiakov îl învăţase – ce ştia, bietul copil fără minte? – un joc, chipurile, ca să se distreze, ceva pe cât de stupid pe atât de barbar, de o rară cruzime; să ia, adică, nişte miez de pâine în care să înfigă un ac şi să-l arunce unui câine vagabond, o jigodie lihnită de foame, care înfulecă pe ne-mestecate tot ce găseşte de mâncare, şi după aceea să vadă ce o să se întâmple. Au meşterit ei aşa o bucată de pâine şi au azvârlit-o, apoi, Jucikăi, despre care se tot vorbeşte acum. Era o biată potaie pe care stăpânii o ţineau nemâncată şi care lătra toată ziua în vânt. (Dumneata, Karamazov, poţi suporta s-auzi un câine lătrând aşa, în prostie? Pe mine mă scoate din fire!) Javra s-a repezit imediat la pâine şi, după ce a înghiţit-o, a început să chelălăie şi a rupt-o la fuga. Fugea aşa, în neştire, chelălăind într-una, până s-a făcut nevăzuta, îmi povestea Iliuşa. Mi-a mărturisit tot cu lacrimi în ochi, plângea şi mă strângea în braţe, tremurând ca o frunză. „Fugea şi chelălăia, fugea, săraca, şi chelălăia într-una”, repeta el mereu; era teribil de impresionat de întâmplarea asta. Am înţeles că avea remuşcări. Trebuie să-ţi spun că am căutat să iau lucrurile cât mai în serios. Voiam în primul rând să-i dau o lecţie, ca să-şi schimbe purtarea de până atunci, aşa încât, mărturisesc, am recurs la o stratagemă: m-am prefăcut grozav de indignat, aşa cum cred că nu eram, de fapt. „îţi dai seama, zic, ce

barbarie ai săvârşit? Cum ai putut să fii atât de ticălos? Bineînţeles, n-am să scot un cuvânt, nimeni n-o să afle nimic dar deocamdată nu vreau să mai am de-a face cu tine. Am să mă gândesc bine la toate astea şi am să-ţi dau de ştire prin Smurov (băieţaşul cu care am venit şi care, tot aşa, mi-e foarte devotat), dacă e cazul să rămân mai departe prieten cu tine sau dacă am să-ţi întorc spatele pentru totdeauna, ca unui nemernic. Îţi închipui ce-a fost pe el atunci! Chiar în aceeaşi clipă însă, îţi mărturisesc, mi-am dat seama c-am fost poate cam prea sever, dar ce puteam face? Aşa credeam eu că-i bine atunci. Mai trece o zi, şi-l trimit pe Smurov să-i comunice că nu mai vreau „să vorbesc” cu el, aşa cum se spune la noi la şcoală când doi băieţi se ceartă şi strică prietenia. Voiam să-l ţin pe jeratic vreo câteva zile, şi după aceea, când am să văd că-i pare rău într-adevăr, să mă duc la el şi să-i întind mâna. Aşa eram hotărât să fac. Dar ce să vezi?! Puştiul l-a ascultat până la capăt pe Smurov şi deodată au început să-i scapere ochişorii: „Spune-i din partea mea lui Krasotkin, a strigat el, că de-aici încolo am să arunc la toţi câinii cocoloaşe de pâine cu ace, n-o să scape nici unul, aşa să-i spui, nici unul!” „Aha, m-am gândit eu, iar ţi-ai luat nasul la purtare, lasă, că-ţi scot eu gărgăunii din cap, puişorule!” Din ziua aceea n-am pierdut niciodată prilejul să-i arăt că-l dispreţuiam; de câte ori mă întâlneam cu el, întorceam capul sau zâmbeam ironic. Tocmai atunci s-a întâmplat şi scandalul acela cu taică-său, cu Şomoiog de câlţi, ţi-aduci aminte? Îţi dai seama deci că terenul era pregătit pentru ca bietul copil să ajungă la exasperare. Băieţii, văzând că nu mai voiam să ştiu de el, au început iar să-l ia în răspăr şi să strige: „Şomoiog de câlţi, Şomoiog de câlţi!” Şi atunci s-au încins încăierările acelea pe care acum le regret din tot sufletul; am impresia că l-au bătut rău de tot. Într-o zi, la ieşirea din clasă, tot aşa se înverşunase împotriva lor; stăteam la vreo zece paşi de el şi mă uitam. Îţi jur că nu-mi amintesc să fi râs măcar o singură dată, dimpotrivă, îmi părea rău de el, nu pot să-ţi spun ce rău îmi părea! Încă o clipă, şi poate c-aş fi sărit să-i iau apărarea. Tocmai atunci

însă ni s-au încrucişat privirile şi ce i s-o fi năzărit, nu ştiu, că deodată a pus mâna pe briceag şi, până să prind de veste, s-a repezit la mine şi mi l-a înfipt în şoldul drept. Nici n-am clipit măcar, să ştii că nu mă sperii chiar aşa cu una, cu două; m-am mulţumit doar să-i arunc o privire dispreţuitoare, ca şi când i-aş fi spus: „Hai, ce faci, de ce nu mai dai? Aşa merit pentru c-am fost prieteni! Poftim, sunt gata!” N-a mai ridicat mâna însă a doua oară şi s-a pierdut cu firea; speriat, a lepădat briceagul din mână, a izbucnit în plâns şi aşa, plângând, a rupt-o la fugă. Bineînţeles că nu l-am pârât, le-am poruncit tuturor să-şi ţină gura, ca nu cumva să ajungă vreun zvon la cancelarie; nici mamei chiar nu i-am spus decât după ce s-a vindecat rana – de altfel, nici n-a fost mare lucru, ia, acolo o zgârietură! Am auzit pe urmă că tot în ziua aceea s-a bătut cu pietre şi te-a muşcat de deget, dar cred că înţelegi acum în ce hal era săracul! Ce să fac, a fost o prostie din partea mea! Nici după aceea, când s-a îmbolnăvit, n-am venit să-i iert, adică să mă împac cu el, şi acum îmi pare rău. Dar n-am venit pentru că aveam un plan. Cam asta-i tot... da, mi se pare într-adevăr c-am procedat stupid.

— Păcat, zău, păcat! exclamă Alioşa, pe care povestea asta îl impresionase. Ce rău îmi pare! Dacă aş fi ştiut c-aţi fost atât de legaţi, de mult aş fi venit la dumneata şi te-aş fi rugat să mergem împreună la el. Crede-mă, de când zace la pat, de câte ori începe să aiureze, îşi aminteşte de dumneata. N-am ştiut că te iubeşte atât de mult! Şi zici că n-ai putut cu niciun chip să dai de urma câinelui? Şi taică-său, şi băieţii, l-au căutat în tot oraşul. Aşa bolnav, plânge mereu, de trei ori până acum l-am auzit cum îi spunea lui taică-său: „Vezi, de aia m-am îmbolnăvit, pentru că am ucis-o pe Jucika, m-a pedepsit Dumnezeu!” E imposibil să-i scoţi din cap asta! Dacă i-ai fi adus-o acum pe Jucika şi ar fi văzut-o cu ochii lui că trăieşte totuşi, cred că s-ar fi sculat din pat de bucurie. Ne bizuiam cu toţii că dumneata ai s-o găseşti.

— Nu înţeleg de unde şi până unde aţi crezut una ca asta? De ce v-aţi bizuit că am să dau de urma ei?! De ce

tocmai eu trebuie s-o găsesc? întrebă Kolea, nespus de intrigat. De ce aţi fost atât de convinşi că numai eu puteam face treaba asta?

— Aşa, s-a auzit că eşti în căutarea ei şi că atunci când ai s-o găseşti, o să vii cu ea aici. Mi se pare că Smurov ne-a dat să înţelegem aşa ceva. Noi am făcut tot ce ne-a stat în putere ca să-l convingem că Jucika trăieşte, că a văzut-o cutare, pe cutare stradă. Deunăzi i-am adus un iepuraş viu; s-a uitat la el, a zâmbit uşor şi m-a rugat să-i dau drumul pe câmp. Şi i-am împlinit dorinţa. Acum taică-său a venit din oraş cu un căţeluş, un dog de Milano, nu ştiu de unde l-o fi găsit. Credea că o să-l împace aşa, dar mă tem că i-a făcut şi mai rău...

— Încă ceva, Karamazov, cel fel de om e taică-său? Îl cunosc, dar aş vrea să ştiu şi părerea dumitale: e într-adevăr un caraghios, un măscărici, aşa cum pare?

— Ah, nu! Există oameni foarte sensibili, dar pe care viaţa i-a strivit. Maimuţărelile lor nu înseamnă nimic altceva decât o ironie muşcătoare la adresa celor pe care nu îndrăznesc să-i atace direct, spunându-le deschis ce cred despre ei, fiindcă au tremurat şi s-au umilit prea mult în faţa lor. Crede-mă, Krasotkin, caraghioslâcurile acestea ascund uneori o tragedie cumplită! Acum tot ce i-a mai rămas pe lume, tot rostul vieţii lui e Iliuşa, şi dacă se întâmplă să-i moară băiatul, ori o să-şi piardă minţile, ori o să-şi pună capăt zilelor. Sunt aproape convins, e destul numai să mă uit la tine.

— Te înţeleg, Karamazov, văd că dumneata cunoşti oamenii! rosti Kolea patetic.

— Când am zărit câinele, am crezut c-ai venit cu Jucika.

— Ai răbdare, Karamazov, poate că o s-o găsim până la urmă şi pe Jucika; deocamdată însă am venit cu Perezvon. Am să-i dau drumul în casă, poate că totuşi o să-i facă mai mare plăcere lui Iliuşa decât dogul acela de Milano. Stai puţin, aş vrea să-ţi mai spun ceva. Vai, Doamne, te-am ţinut atâta afară! exclamă el deodată. Eşti numai în haină, şi eu te ţin de vorbă aici, pe gerul ăsta, ca să vezi ce egoist sunt? O, suntem cu toţii nişte egoişti, Karamazov!

— Nu face nimic... e cam frig, într-adevăr, dar să ştii că nu răcesc chiar aşa de uşor. Să mergem. Dar spune-mi, te rog, care este numele dumitale, ştiu doar că te cheamă Kolea... dar mai departe?

— Nikolai, Nikolai Ivanov Krasotkin sau, cum se spune oficial: fiul lui Krasotkin, răspunse Kolea, râzând fără rost. Bineînţeles, se grăbi el să adauge, nu mă împac de loc cu numele meu; Nikolai mi-e antipatic.

— Dar de ce?

— E banal, e vulgar...

— Ai treisprezece ani? întrebă Alioşa.

— Aproape paisprezece... Foarte curând, adică, mai precis peste două săptămâni, împlinesc paisprezece ani. Trebuie să-ţi mărturisesc cu ocazia asta o mică slăbiciune pe care o am, şi ţi-o mărturisesc pentru că am ajuns să ne cunoaştem în sfârşit şi ca să-ţi dai seama din capul locului cu cine ai de-a face; să ştii că nu pot suferi să mă întrebe cineva câţi ani am, ba chiar mai mult decât atât, mă scoate din fire... şi încă ceva... gurile rele au scornit pe socoteala mea cum că săptămâna trecută m-aş fi jucat cu cei dintr-a-ntâi de-a hoţii, ceea ce e pur şi simplu o calomnie! E adevărat că m-am jucat cu ei, dar n-am făcut-o în niciun caz pentru plăcerea mea; cine spune aşa minte cu neruşinare! Am toate motivele să cred că zvonul acesta stupid a şi ajuns la urechile dumitale, de aceea vreau să ştii că m-am jucat numai şi numai de dragul lor, pentru că nu sunt în stare să născocească nimic fără mine. Aşa e aici, pe la noi, lumea nu mai ştie ce să inventeze şi cum să mai scornească fel de fel de vorbe. Oraşul nostru este un oraş de clevetitori, zău dacă nu-i aşa!

— Şi chiar dacă te-ai fi jucat pentru plăcerea dumitale, nu înţeleg de ce ţi se pare atât cât ruşinos?!

— Ei, asta e, pentru plăcerea mea... Spune-mi, dumneata ai fi în stare să te joci de-a caii?

Alioşa zâmbi.

— Dar oamenii mari nu se duc la teatru să vadă aventurile cutărui sau cutărui erou sau mai ştiu eu ce peripeţii cu hoţi ori lupte pe câmpul de bătaie (aşa cum se

joacă, bunăoară, copiii de-a hoţii şi vardiştii)? Nu-i acelaşi lucru, în fond, când stai şi judeci mai bine? Jocul de-a războiul sau de-a hoţii în timpul recreaţiilor la şcoală este şi el o artă în faşă, porneşte din aceeaşi năzuinţă artistică abia înmugurită într-un suflet fraged. Jocurile acestea sunt adeseori mai izbutite decât reprezentaţiile teatrale, cu singura deosebire că la teatru te duci să vezi jucând nişte actori, pe când în cazul de faţă actorii sunt copiii înşişi. Şi totul are un aer firesc.

— Adevărat? Asta e convingerea dumitale sinceră? rosti Kolea mirat, privindu-l drept în ochi. Ştii că e o idee grozav de interesantă! Cum ajung acasă, îmi pun creierul în mişcare şi am să meditez în linişte la tot ce mi-ai spus. Drept să-ţi spun, eram sigur c-o să am multe de învăţat de la dumneata. De aceea am venit, ca să învăţ de la dumneata, Karamazov! încheia Kolea cu însufleţire.

— Şi eu de la dumneata, adăugă Alioşa zâmbind, şi-i strânse mâna.

Kolea era încântat, cu atât mai încântat cu cât Alioşa îi vorbea ca de la egal la egal, ca şi cum ar fi fost „un om mare”.

— Ai să ai acum prilejul să vezi o figură clasa-întâi, Karamazov, o adevărată reprezentaţie, exact ca la teatru! spuse el râzând nervos. Pentru asta am şi venit.

— Să intrăm mai întâi alături, la proprietar, toţi băieţii şi-au lăsat paltoanele acolo, pentru că la ei în cameră e zăduf şi e şi înghesuială.

— O, eu nu pot să stau decât foarte puţin, am să intru aşa îmbrăcat. Perezvon o să rămână în antreu să facă pe mortul: „Ici, Perezvon, couche, fă pe mortul!” Ai văzut? Nici nu mai mişcă. Ştii ce? Am să intru înăuntru să văd cum se prezintă situaţia şi la momentul oportun am să-l fluier: „Ici, Perezvon!” şi odată o să dea buzna în casă, ca nebunul. Numai de n-ar uita Smurov să deschidă uşa la timp! Am să-i atrag atenţia şi ai să vezi atunci o figură grozavă.

Capitolul V

LA CĂPĂTÂIUL LUI ILIUŞA

Odaia în care locuia familia căpitanului Sneghirev – o veche cunoştinţă de-a noastră – despre care am mai avut ocazia să vorbim, în momentul acela era atât de ticsită, încât abia se mai putea respira. Se adunase mai multă lume decât putea încăpea înăuntru. Câţiva dintre colegii lui Iliuşa veniseră să-l vadă şi deşi toţi, începând cu Smurov, ar fi fost gata să jure că Alioşa n-avea niciun amestec şi că nu el mijlocise împăcarea, aducându-i aici, în realitate aşa se întâmplase. Dăduse însă dovadă de multă abilitate cu acest prilej, reuşind să-i aducă rând pe rând, fără să recurgă la niciun fel de „sentimentalism” şi fără să lase impresia unui lucru premeditat, ci aşa, ca din întâmplare. Venirea copiilor fusese un adevărat balsam pentru Iliuşa, alinându-i oarecum suferinţele. Prietenia duioasă şi dragostea pe care i-o arătaseră băieţii, până mai deunăzi duşmanii lui neîmpăcaţi, îl mişcaseră până în adâncul sufletului. Nu mai lipsea decât Krasotkin, şi asta îl durea cumplit. Dintre toate amintirile lui pline de amărăciune niciuna nu era atât de chinuitoare ca povestea cu Krasotkin, unicul lui prieten şi apărător, asupra căruia se năpustise cu briceagul. Cel puţin asta era impresia lui Smurov, un băieţaş ager la minte; el făcuse de altfel primul pas, împăcându-se cu Iliuşa. Dar atunci când Smurov îi dăduse a înţelege lui Krasotkin că Alioşa ar avea „ceva de vorbit” cu el şi că ar vrea să treacă pe la dânsul, Kolea îi tăiase numaidecât apa de la moară, poruncindu-i pe un ton răstit să-i spună „lui Karamazov” că ştie el ce trebuie să facă, că n-are nevoie de sfaturile nimănui şi că, dacă se va hotărî să-l viziteze pe bolnav, o să-şi aleagă singur

momentul, pentru că are „socotelile lui”. Asta se întâmplase cu două săptămâni în urmă. Iată de ce Alioşa nu mai trecuse pe la el, aşa cum avusese de gând la început. Cu toate acestea, între timp, îi mai trimisese de câteva ori vorbă prin Smurov. De fiecare dată însă Kolea refuzase categoric să-i dea ascultare, comunicându-i la rândul său lui Alioşa că, dacă va veni cumva la el să-l cheme, n-o să se mai ducă în vecii vecilor la Iliuşa şi că roagă să fie lăsat în pace. Până în ultima zi, Smurov nici habar n-avusese că în cele din urmă Kolea se hotărâse totuşi să-l vadă pe Iliuşa; doar în ajun, la despărţire, în momentul când îi întinsese mâna, Kolea îl anunţase din senin să stea acasă a doua zi dimineaţă, că vine să-l ia, să meargă împreună la Sneghirevi, atrăgându-i atenţia să nu scape vreun cuvânt faţă de cineva în legătură cu asta, pentru că vrea să le facă o surpriză. Smurov se executase întocmai. Gândul c-o să vină şi cu Jucika îi încolţise în minte datorită unor vorbe pe care Kolea le spusese în treacăt odată: „Sunteţi nişte măgari cu toţii. Auzi, să nu puteţi găsi voi un câine, din moment ce trăieşte!” După o bucată de vreme însă, când Smurov făcuse o aluzie în privinţa asta, Kolea îşi ieşise din sărite: „Dar ce sunt dobitoc să umblu după câinii altora, când îl am acasă pe Perezvon? Cum poţi să-ţi închipui că javra putea să mai trăiască după ce-a înghiţit acul? Ce înseamnă sentimentalismele astea idioate?!”

De două săptămâni Iliuşa nu se mai dăduse jos din pătuţul lui aşezat în colţ, sub icoane. Iar la şcoală nu mai fusese încă din ziua în care se întâlnise cu Alioşa şi-i muşcase degetul. În aceeaşi zi boala îl culcase la pat, deşi timp de o lună mai putuse să facă din când în când doi, trei paşi prin odaie sau în antreu; mai apoi îl lăsaseră cu totul puterile şi nu mai putea să umble decât sprijinit de taică-său. Bietul om tremura pentru viaţa băiatului, aproape că nu mai pusese strop de băutura pe limbă şi mai că-şi ieşise din minţi de spaimă că s-ar putea să-şi piardă odorul; de multe ori – mai ales după ce-l plimba de braţ prin odaie, ajutându-l apoi să se întindă iarăşi în pat – se refugia în

antreu, şi acolo, ghemuit într-un ungher întunecos, cu fruntea lipită de zid, plângea cu lacrimi amare, cutremurându-se tot şi silindu-se să-şi înăbuşe suspinele, de teamă să nu observe copilul.

Intrând apoi în odaie, nu ştia cum să-l mai alinte şi să-l înveselească, îi spunea o mulţime de poveşti şi anecdote hazlii, făcea comicării, maimuţărind tot felul de indivizi ridicoli pe care-i întâlnise în cine ştie ce împrejurare sau imitând urletele ori ţipetele lighioanelor. Iliuşa se simţea prost când taică-său se scălâmbăia sau făcea pe bufonul. Deşi se străduia să nu arate cât de mult îi displace treaba asta, îşi dădea seama cu durere în suflet că tatăl său îndurase multe umilinţe în viaţă şi-şi aducea mereu aminte de ziua aceea „de groază”, în timp ce-i stăruia în urechi, obsedantă, porecla „Şomoiog de câlţi” scornită de băieţi. Ninocika, surioara lui cea beteagă, un suflet duios şi blajin, nu putea nici ea să-l vadă pe taică-său schimonosindu-se în halul ăsta. (Varvara Nikolaevna plecase mai demult la Petersburg, la cursuri.) În schimb, mămica, în nebunia ei, se amuza nespus şi râdea din toată inima când bărbatul ei imita câte o persoană caraghioasă sau făcea cine ştie ce giumbuşlucuri. Numai aşa se mai potolea, pentru că era mai tot timpul ţâfnoasă şi se plângea că toată lumea o neglijează, că nimeni nu-i poartă respectul cuvenit, că, dimpotrivă, care mai de care caută s-o jignească etc, etc. În ultimele zile se petrecuse şi cu ea o schimbare. Se uita din ce în ce mai des spre pătucul în care zăcea Iliuşa şi cădea mereu pe gânduri. Se făcuse mult mai tăcută acum Şi se astâmpărase, iar dacă o mai apuca uneori plânsul, plângea pe tăcute, ca să n-o simtă nimeni. Căpitanul observase cu nedumerire şi în acelaşi timp cu o strângere de inimă această schimbare. La început, sărmana de ea îşi făcuse mult sânge rău din pricina băieţilor care veneau toată ziua-bună ziua la ei, dar mai târziu se obişnuise cu veselia gălăgioasă şi cu discuţiile copiilor, ba chiar se distra atât de bine cu ei, încât dacă la un moment dat ar fi încetat să le mai calce în casă, ar fi fost teribil de necăjită. De câte ori ştrengarii povesteau câte ceva sau începeau să

se joace, mămica bătea din palme şi râdea să se prăpădească. Pe unii chiar îi chema lângă ea să-i sărute. Mai ales îl îndrăgise grozav pe Smurov. Cât priveşte pe căpitan, se simţise într-al nouălea cer când băieţii veniseră să-i ţină de urât lui Iliuşa; îi creştea inima de bucurie numai când îi vedea, legănându-se cu speranţa că poate astfel Iliuşa n-o să mai fie atât de abătut şi o să se pună mai repede pe picioare. Până în ultimele clipe nu avu nici cea mai mică îndoiala – deşi tremura pentru viaţa copilului – că Iliuşa al lui o să se facă bine. Îi întâmpina cu multă deferentă pe micii oaspeţi, se învârtea în jurul lor, căutând să le împlinească toate gusturile; ar fi fost în stare să-i poarte şi-n cârcă, ba chiar fusese cât pe ce s-o şi facă, dar, băgând de seamă că jocul ăsta nu era pe placul lui Iliuşa, se lăsase păgubaş. Cumpăra pentru ei tot felul de bunătăţi, turtă dulce, nuci, făcea pentru toţi ceai, îi servea cu tartine. Trebuie să spunem cu această ocazie că, în ultima vreme, nu mai ducea lipsă de bani. Acceptase până la urmă cele două sute de ruble trimise de Katerina Ivanovna, exact aşa cum prevăzuse Alioşa. Apoi, aflând mai în amănunţime condiţiile în care trăiau şi auzind că pe lângă toate celelalte se mai îmbolnăvise şi băiatul, Katerina Ivanovna se dusese personal să-i vadă, cu care prilej făcuse cunoştinţă cu întreaga familie şi izbutise s-o farmece chiar şi pe nevasta cea zănatică a căpitanului. De atunci, darurile ei curgeau neîncetat, iar căpitanul, înnebunit de groază la gândul că odorul lui scump ar putea să se prăpădească, dăduse la o parte orice mândrie, primindu-i smerit ajutoarele. Chemat de Katerina Ivanovna, doctorul Herzenstube venea din două în două zile, dar vizitele lui nu aduceau nicio ameliorare, cu toate că îl îndopa cu tot felul de medicamente pe bolnav. În schimb, chiar în ziua aceea, care era o duminică, aşteptau sosirea unui nou medic de la Moscova, considerat ca o somitate în capitală. Fusese solicitat de Katerina Ivanovna care-l plătise cu bani grei, dar nu special pentru Iliuşecika, ci în cu totul alt scop, aşa cum vom vedea mai încolo, când vom avea ocazia să vorbim şi despre lucrul acesta. Şi cum

ilustrul practician tot se deranjase să vină, îl rugase să-l consulte şi pe copil, având grijă să-l înştiinţeze din vreme pe căpitan. Acesta din urmă însă nu prevăzuse de loc vizita lui Kolea Krasotkin, deşi de mult se tot gândea că poate băiatul, din pricina căruia Iliuşecika se frământa atâta, se va decide, în sfârşit, să le calce în casă. În momentul când se deschise uşa şi Krasotkin răsări în prag, toată lumea, şi gazda şi copiii, se strânsese buluc în jurul pătuţului din colţ, să privească un căţeluş mic de rasă – născut chiar în ajun – veritabil dog de Milano, pe care căpitanul îl arvunise cu o săptămână înainte ca să-i procure o distracţie şi să-l împace pe Iliuşa, văzând că bolnavul încă mai tânjea îndurerat după potaia dispărută fără urmă. Iliuşa aflase de câteva zile c-o să capete un căţeluş, dar nu o potaie de rând, ci un animal de soi, dog autentic de Milano (ceea ce desigur era cu totul altceva). Din delicateţe sufletească, bolnavul se silea să dea impresia că era într-adevăr încântat de cadoul pe care-l primise, dar toţi, şi taică-său şi băieţii, îşi dădură seama imediat că puiul de câine nu făcuse decât să-i amintească şi mai dureros de biata Jucika, moartă din vina lui. Căţeluşul muşina încolo şi încoace prin aşternut, în timp ce Iliuşa, cu un zâmbet trist pe buze, îl mângâia cu mâna lui slabă şi palidă, aproape străvezie; evident, îi plăcea, totuşi... nu era Jucika. Din păcate, Jucika nu mai exista, dar s-o fi avut acum pe Jucika împreună cu căţeluşul cel mic, o, atunci... atunci ar fi fost cu adevărat fericit!

— Krasotkin! strigă deodată unul din băieţi, dând cu ochii de Kolea.

Se stârni oarecare agitaţie, copiii se înşirară de o parte şi de cealaltă a pătuţului, descoperindu-l deodată pe Iliuşa. Căpitanul se grăbi să iasă în întâmpinarea oaspetelui.

— Poftiţi, poftiţi... sunteţi un musafir mult dorit! bâigui el. Iliuşecika, domnul Krasotkin a binevoit să vină la tine...

Kolea însă, după ce-i strânse în treacăt mâna, se strădui să arate că ştie să se poarte ca un om de lume. Întorcându-se numaidecât spre soţia căpitanului (care, supărată foc, bombănea că băieţii se îmbulziseră în jurul lui Iliuşecika şi

n-o lăsau să vadă şi ea căţeluşul), se înclină în faţa ei, pocnind milităreşte din călcâie, apoi se răsuci în loc cu faţa spre Nikolaevna, pe care o salută în acelaşi mod, având în vedere că şi ea era o reprezentantă a sexului frumos. Tot acest ceremonial avu darul s-o încânte pe biata nebună.

— Din primul moment îţi dai seama când un tânăr e manierat! zise ea gesticulând. Că musafirii noştri de obicei vin de-a-n-călarelea, unul peste celălalt...

— Cum aşa, mămico, cum vin de-a-n-călarelea? îngăima căpitanul afectuos, dar în acelaşi timp cu teamă ca „mămica” să nu facă vreo gafă.

— Uite aşa. Unul îl ia în cârcă pe celălalt în antreu şi intră aşa de-a-n-călarelea într-o casă onorabilă. Halal musafiri, ce să zic?

— Dar cine, cine a intrat aşa, mămico?

— Uite, băiatul acela – îl vezi? – l-a luat în cârcă pe cel de colo, şi ăsta a intrat călare pe ăstălalt...

Între timp, Kolea ajunsese în dreptul pătuţului pe care zăcea Iliuşa. Bolnavul devenise dintr-o dată foarte palid. Se ridicase în capul oaselor, cu privirile pironite asupra lui; Kolea, care nu-l mai văzuse de mai bine de două luni pe prietenul lui de odinioară, se opri înmărmurit: nu se aştepta câtuşi de puţin să-l întâmpine un obrăjor atât de supt şi gălbejit, ochii aceia mai arzători ca oricând parcă, mânuţele acelea firave! Şi-n timp ce se uita aşa la el, uimit şi îndurerat, îi atrase atenţia respiraţia lui sacadată şi buzele crăpate de febră. Făcu un pas înainte şi, paralizat de emoţie, spuse:

— Ei bătrâne... cum mai merge?

Glasul însă i se frânse brusc şi simţi că-l părăseşte curajul, faţa i se crispa, iar colţurile gurii îi tremurară şi se lăsară în jos. Iliuşa zâmbi trist, fără să poată rosti un cuvânt. Kolea ridică mâna şi-l mângâie în neştire pe cap.

— Nu-i nimic! îngăimă el încet, vrând parcă să-l îmbărbăteze, dar fără să-şi dea seama prea bine ce spune.

Tăcură amândoi o clipă.

— Ce ai acolo, un căţeluş? Acum l-ai primit? întrebă Kolea, căutând să ia un ton indiferent.

— Daaa! şopti prelung Iliuşa, gâfâind.

— Are botul negru, înseamnă c-o să fie rău, ai să vezi c-o să trebuiască să-l pui în lanţ, observă Kolea, sfătos şi cu toată convingerea, ca şi cum nu exista nimic mai important în momentul acela decât căţeluşul şi botişorul lui negru. Adevărul era că îşi dădea toată silinţa să se stăpânească, ca nu cumva să se facă de ruşine, pufnind în plâns ca „un puşti", şi nu izbutea. Când o să crească mare o să fii nevoit să-l ţii în lanţ, ascultă-mă pe mine.

— O să se facă o namilă cât toate zilele! exclamă un băiat din grup.

— Sigur că da, păi cum, doar e dog de Milano, o să crească mare de tot, cât un viţel! se grăbiră să confirme

Căpitanul sări şi el cu gura.

— Da, da, ca un viţel, chiar ca un viţel! Special am căutat unul rău, rău de tot, de altfel şi părinţii lui sunt colosal de mari, uite, cam pe-atâta, şi fioroşi!... Luaţi loc, vă rog, uite aici, pe pătuţul lui Iliuşa, sau poate mai bine pe bancă. Poftiţi, poftiţi, cu toată dragostea, sunteţi un musafir de zile mari... Aţi venit împreună cu Alexei Feodorovici?

Krasotkin se aşeză pe pătuţ la picioarele lui Iliuşa. Pe drum desigur îşi făcuse un plan, gândindu-se cum să înceapă discuţia cu cât mai multă dezinvoltură şi cu un aer detaşat, şi acum nu mai ştia ce să spună.

— Nu... am venit cu Perezvon... Ştii că am şi eu un câine. Perezvon, aşa-l cheamă. E un nume slavon. L-am lăsat s-aştepte afară, dar numai odată să fluier, şi intră glonţ în casă. Am venit cu el. Apoi, întorcându-se brusc spre Iliuşa, îl luă repede, întrebându-l pe nepusă masă: Bătrâne, îţi mai aduci aminte de Jucika?

Obrăjorul lui Iliuşa se crispă deodată. Copilul îl privi pe Kolea cu nişte ochi de martir. Alioşa, care rămăsese în prag, se încruntă şi-i făcu semn pe furiş să nu-i mai pomenească de Jucika, dar băiatul nu băgă de seamă sau nu voi, poate, să bage de seamă.

— Unde este... Jucika? întrebă Iliuşa cu o voce stinsă.

— Ehe, frăţioare, Jucika a ta s-a topit! Şi-a luat câmpii.

Iliuşa tăcu, uitându-se din nou la el cu o atenţie

concentrată. Alioşa, întâlnind privirea lui Kolea, îi făcu iarăşi semn să curme discuţia, dar băiatul îşi întoarse ochii, ca şi cum n-ar fi observat nimic.

— Cine ştie pe unde i-or fi rămas oasele?! Păi, ce, mai putea să fie zdravănă după ce-a înghiţit hapul?! continuă necruţător Kolea, cu toate că şi el parcă începuse să simtă că nu mai poate respira în voie... Asta cu care am venit e Perezvon, câinele meu... nume neaoş slavon... ţi l-am adus să-l vezi.

— N-am ne...vo...ie, rosti în sfârşit Iliuşa.

— Ba nu, ba nu, trebuie să-l vezi, trebuie... Ai să te distrezi. Pentru asta l-am adus... e tot aşa îmblănit ca şi celălalt... Îmi permiteţi, doamnă, să-l chem înăuntru? se întoarse el către soţia lui Sneghirev, în timp ce pe figura lui se oglindea o emoţie cu totul inexplicabilă.

— Nu, nu-i nevoie, zău nu! protestă amărât, cu inima sfâşiată, Iliuşa. Şi-n ochii lui pâlpâi o mustrare.

— Lăsaţi... mai bine lăsaţii, altă dată... interveni căpitanul, zvâcnind de pe cufărul pe care şedea la perete.

Kolea ţinea însă morţiş la ideea lui şi, apucând-o înainte, strigă deodată: „Smurov, uşa!" Băiatul deschise uşa şi Kolea şuieră din ţignal. Perezvon intră buzna în odaie.

— Sus, Perezvon, fă frumos, hai, frumos! tună Kolea, sărind în picioare, şi câinele se ridică în două labe şi stătu smirna în faţa lui Iliuşa.

În momentul acela avu loc o adevărată lovitură de teatru: Iliuşa tresări brusc şi se aplecă peste marginea patului cât putu mai mult spre Perezvon, sorbindu-l din ochi, aproape fără să mai sufle.

— E... Jucika! exclamă el deodată cu un glăscior istovit de suferinţă şi fericire.

— Dar cine credeai c-o să fie? zbieră Kolea încântat, şi, luând în braţe câinele, îl ridică până în dreptul lui Iliuşa.

— Priveşte, bătrâne, îl vezi: e chior de un ochi şi are urechea stângă crestată, aşa cum mi-ai spus tu. După semnele astea am reuşit să dau de urma Jucikăi, Am găsit-o chiar atunci, la o zi, două după istoria aceea! N-avea stăpân, era a nimănui, un biet câine vagabond! dădea el

explicaţii, întorcându-se precipitat rând spre Sneghirev, când spre soţia acestuia, când spre Alioşa apoi din nou spre Iliuşa. Se pripăşise în curte la Fedotovi, acolo îşi făcea veacul, dar nu-i dădea nimeni nicio coajă de pâine. Trebuie să fi fugit de undeva de la ţară!... Şi aşa am găsit-o... Vezi, bătrâne, că n-a înghiţit totuşi cocoloşul acela de pâine pe care i l-ai aruncat atunci? Dacă l-ar fi înghiţit, se ducea pe copcă, e limpede ca bună ziua. Din moment ce trăieşte, înseamnă c-a reuşit totuşi să-l dea afară. N-ai observat tu când l-a dat afară. De dat, l-a dat însă, nu încape îndoială, numai că s-a înţepat la limba, de aia, vezi chelălăia. A rupt-o la fugă chelălăind şi tu ai crezut atunci că înghiţise cocoloşul. Îmi închipui ce-o fi urlat săraca, pentru că ştii, la câini, pieliţa care le căptuşeşte gura e foarte sensibilă... mult mai sensibilă decât la om, mult, mult mai sensibilă! perora cu însufleţire Kolea, al cărui chip strălucea de fericire.

Iliuşa nu era în stare să scoată o vorbă. Se uita la Kolea cu ochii lui mari, aproape ieşiţi din orbite, cu gura căscată, alb la faţă ca varul. Dacă Krasotkin, care nu bănuia nimic, ar fi ştiut cât de crâncenă, cât de nefastă putea să fie această împrejurare pentru bietul copil, în halul în care era de bolnav, cu siguranţă că nu s-ar fi hotărât niciodată să pună la cale surpriza pe care i-o făcuse acum. Dintre toţi cei ce se aflau în odaie, singurul care-şi dădea seama de asta părea să fie Alioşa. Cât despre căpitan, era ca un copil mic.

— Jucika! Va să zică, asta-i Jucika? strigă el într-o explozie de bucurie. Iliuşecika, e Jucika, Jucika ta! Mămico, ai auzit, e Jucika! şl-l podidi plânsul.

— Şi eu să n-am habar de nimic! exclamă Smurov contrariat. Bravo, Krasotkin! Nu v-am spus eu c-are s-o găsească? Uite c-a găsit-o...

— A găsit-o! îi ţinu isonul unul dintre copii.

— Bravo, Krasotkin! se auzi al treilea glăscior.

— Bravo, bravo! îl aclamară cu toţii, aplaudând.

— Staţi, staţi! interveni Kolea, încercând să domine gălăgia. Să vă spun cum a fost, că aici e toată frumuseţea!

Aşadar, am găsit-o şi am luat-o cu mine acasă; am ascuns-o însă tot timpul, o ţineam încuiată în odaie. Nu am arătat-o nimănui până azi. Doar Smurov ştia ceva de acum două săptămâni, dar eu îi dădeam mereu zor cu Perezvon, aşa că nici el n-a mirosit nimic. În vremea asta am învăţat-o să facă tot felul de giumbuşlucuri. Să vedeţi numai ce năzdrăvănii ştie să facă! Special m-am ocupat de ea, ca să ţi-o aduc dresată, bătrâne, da, da, dresată, cum s-ar zice, un câine savant, să vezi şi tu ce a ieşit din Jucika ta! Nu aveţi cumva o bucăţică de carne? Am să vă arăt o figură să vă prăpădiţi de râs! O bucăţică de carne, cred că se găseşte aşa ceva prin casă...

Ieşind în antreu, căpitanul se duse fuga alături, la proprietari, unde tocmai se pregătea mâncarea. Ca să nu piardă un timp preţios, Kolea, care nu-şi mai găsea astâmpăr, îi porunci lui Perezvon: „Fă pe mortul!” Dulăul se învârti în loc şi se culcă pe spate, încremenind aşa, cu labele în sus. Băieţii râdeau, în timp ce Iliuşa privea cu acelaşi surâs chinuit pe buze. Nimeni însă nu făcea atâta haz de „moartea” lui Perezvon ca „mămica”; râdea cu poftă de năzdrăvanul de câine şi tot plesnea din degete, chemându-l:

— Perezvon, Perezvon!

— Acum nu s-ar mai scula de acolo pentru nimic în lume! rosti Kolea triumfător, mândrindu-se pe bună dreptate cu isprava lui. Puteţi să-l strigaţi cu toţii, că nici nu se clinteşte măcar, doar dacă aude glasul meu, într-o clipă e-n picioare! Ici, Perezvon!

Câinele se ridică imediat şi începu să se gudure, sărind şi scheunând de bucurie. Tocmai atunci se întoarse şi căpitanul cu o bucată de carne fiartă.

— Nu-i prea fierbinte? întrebă Kolea serios şi grijuliu, luându-i carnea din mână. Nu, nu este. Câinii nu prea se împacă de obicei cu mâncarea fierbinte. Fiţi atenţi, vă rog! Iliuşecika, uite-te încoace, bătrâne, de ce nu te uiţi? L-am adus special pentru tine şi văd că nici nu te interesează!

De astă dată demonstraţia consta din următoarea figură: pe botul câinelui, care stătea neclintit, încordat, vibrând ca

o strună întinsă, se punea o bucăţică ispititoare de carne. Bietul animal trebuia să rămână în poziţia asta, fără să se clintească, atâta cât avea chef stăpânu-său să-l ţină, chiar şi o jumătate de ceas. Kolea nu-l supuse la caznă decât un moment.

— Pil! strigă el, şi în aceeaşi clipă bucata de carne de pe botul câinelui zbură ca prin farmec în gura lui.

Publicul îşi manifestă, bineînţeles, entuziasmul.

— Pentru asta n-ai vrut să vii până acum, numai ca să dresezi câinele? se miră Alioşa, în glasul căruia se simţea o involuntară mustrare.

— Da, pentru asta! recunoscu Kolea candid. Voiam să vi-l prezint în toată splendoarea lui!

— Perezvon! Perezvon! îl chemă Iliuşa, plesnind din degetele-i firave ca să-l îmbie să vină.

— Ce vrei? Stai, că ştie să se urce şi singur în pat! Ici, Perezvon! Kolea bătu cu palma aşternutul şi Perezvon ţâşni ca o săgeată din loc.

Iliuşa îi cuprinse capul cu amândouă mânuţele şi Perezvon îl linse recunoscător pe obraz. Băiatul se lipi de el şi se culcă din nou, ascunzându-şi obrăjorul în blana lui miţoasa.

— Doamne! Doamne! repeta căpitanul, care plutea în slăvi.

Kolea se aşează pe marginea patului.

— Iliuşa, vreau să-ţi mai arăt ceva. Ştii, ţi-am adus tunul. Atunci când ţi-am vorbit despre el, dacă-ţi aminteşti, ai spus: „Ah, ce n-aş da să-l văd şi eu!” Şi uite c-am venit cu el.

Şi, fără să mai zăbovească, scoase din taşcă tunuleţul de bronz. Fericit cum era şi surescitat, ar fi vrut să facă totul deodată. Altă dată ar fi aşteptat să se potolească vâlva stârnită de Perezvon; acum însă părea că nu se mai gândeşte să-şi drămuiască efectele: „Vă place, nu-i aşa, şi vă bucuraţi, atunci, poftim, uite încă o bucurie în plus!” Şi el se simţea într-al nouălea cer.

— De când am pus ochii pe jucăria asta pentru tine, bătrâne, pentru tine! Am descoperit-o la Morozov, îl ştii,

nu-i aşa, funcţionarul acela; zăcea de pomană la el, o avea de la frate-său; am făcut schimb cu dânsul, i-am dat o carte din biblioteca tatii: *Ruda lui Mahomed* sau *Şi nebunia e buna la ceva*. E o carte veche de vreo sută de ani, foarte piperată, a apărut la Moscova pe vremea când nu exista încă cenzura şi Morozov e mare amator de asemenea opuri. Unde mai pui că mi-a mai şi mulţumit...

Kolea ţinea tunul în palmă, aşa ca să-l poată vedea şi admira toată lumea. Iliuşa se ridicase într-o rână şi nu se mai sătura privind jucăria, fără să-i dea drumul lui Perezvon, pe care-l ţinea mai departe încolăcit pe după grumaz. Senzaţia pe care o stârnise Kolea atinse punctul culminant atunci când anunţă că are şi praf de puşcă şi că ar putea chiar să facă o demonstraţie, bineînţeles dacă lucrul acesta „nu le deranjează pe doamne”. „Mămica” ţinu neapărat să vadă mai de aproape tunul şi dorinţa îi fu îndeplinită pe loc. Jucăria de bronz avu darul să-i placă nespus de mult şi începu chiar s-o plimbe încolo şi încoace pe genunchi. Răspunse foarte prompt la rugămintea lui Kolea, care-i ceruse permisiunea să tragă cu tunul, arătându-se imediat de acord fără să înţeleagă prea bine ce voia de la ea. Băiatul le arătă praful de puşcă şi alicele. Căpitanul, în calitate de fost ofiţer, luă asupra sa operaţia încărcării şi-şi turnă în palmă câteva fire de pulbere, opinând c-ar fi mai bine să lase alicele pentru alta ocazie. Tunul fu aşezat pe podea cu gura întoarsă, în aşa fel ca să nu fie nimic în bătaia ei, se introduse pulberea şi se dădu foc încărcăturii cu un chibrit. Detunătura fu într-adevăr impresionantă. Mămica tresări în primul moment, ca imediat după aceea să izbucnească în râs, veselă nevoie mare. Băieţii aveau un aer triumfător, dar cel mai încântat dintre toţi era căpitanul când se uita la Iliuşa. Kolea ridică de jos jucăria, oferindu-i-o împreună cu praful de puşcă şi alicele.

— E pentru tine, pentru tine! De când le păstrez! Repeta el fericit.

— Zău, daţi-mi-l mie! Daţi-mi mai bine mie tunuleţul! sări cu gura mămica, rugându-se ca un copil mic.

I se citea pe faţă neliniştea şi teama chinuitoare că s-ar putea să fie refuzată. Kolea se zăpăci. Căpitanul începu să se agite alarmat şi se repezi s-o împace pe nebună.

— Mămico, mămico! Tunuleţul e-al tău, zău, e al tău, dar o să-l ţină deocamdată Iliuşa, pentru ca lui i l-a dat. Nu-i acelaşi lucru? Iliuşecika o să te lase să te joci cu el când doreşti, o să fie şi al tău şi al lui, al amândurora...

— Nu vreau aşa, de ce al amândurora, vreau să fie numai al meu, nu al lui Iliuşa! se încăpăţână mămica, mai-mai să se pornească pe plâns.

— Ia-l, mamă, ia-l dumneata! strigă deodată Iliuşa. Krasotkin, pot să-l dau mămichii? se întoarse el rugător spre Kolea, ca şi când s-ar fi temut să nu-l supere dacă va dărui altcuiva jucăria.

— Sigur că da, bineînţeles! se învoi numaidecât Kolea şi, luând tunuleţul din mâna lui Iliuşa, îl oferi mămichii cu cea mai respectuoasă plecăciune.

Nebuna lacrimă înduioşată.

— Iliuşecika, puiul mamei, uite cine-o iubeşte pe mămica! exclamă ea drăgăstoasă şi începu să plimbe tunul încoace şi încolo pe genunchi.

— Mămico, lasă-mă să-ţi sărut mânuţa! se apropie impetuos de ea căpitanul, punându-şi pe loc intenţia în aplicare.

— Nu există băiat mai drăguţ pe lume decât domnişorul ăsta bun şi dulce! decretă simandicoasa doamnă, arătându-l cu mâna pe Kolea.

— Să ştii că pulbere pot să-ţi aduc câtă vrei, Iliuşa. Singuri o fabricăm. Borovikov a aflat compoziţia; douăzeci şi patru părţi silitră, zece sulf şi şase cărbune de mesteacăn, se amestecă şi se pisează la un loc şi se adaugă câte puţină apă, până se face o pastă pe care o treci apoi printr-o piele de tobă, şi gata praful de puşcă!

— Smurov mi-a vorbit şi el despre pulberea voastră, dar tăticu spune că nu e acelaşi lucru cu praful de puşcă adevărat, obiectă Iliuşa.

— Nu e acelaşi lucru? se miră Kolea roşind. Văd că totuşi ia foc; ce-i drept, eu nu mă pricep, dar...

— Nu, nu, se grăbi să se scuze căpitanul, simţindu-se cu musca pe căciulă. Am spus numai că praful de puşcă veritabil se fabrică după altă reţetă, dar, fireşte, se poate prepara şi aşa...

— Eu n-am de unde să ştiu, dumneavoastră sunteţi mai informat, fireşte... Noi l-am pus într-un borcan de pomadă şi i-am dat foc şi-a ars perfect, până la capăt, n-a rămas decât foarte puţină cenuşă. Dar nu era decât pastă, poate dac-am fi trecut-o printr-o piele de tobă... Bineînţeles, dumneavoastră vă pricepeţi mai bine... Pot să vă spun doar ca Bulkin a mâncat o bătaie numărul unu de la taică-său pe chestia asta. Ai auzit? îl întrebă pe Iliuşa, întorcându-se spre el.

— Am aflat, răspunse copilul, care-l asculta cu cea mai mare plăcere pe Kolea, sorbindu-i fiece cuvânt.

— Pregătisem o sticlă întreagă pe care Bulkin o ţinea ascunsă sub pat. Nu ştiu cum s-a făcut c-a descoperit-o taică-său. „Da ce, vreţi să-mi aruncaţi casa în aer?" s-a speriat el. Şi dă-i, şi trage-i! Se gândea chiar să mă reclame la şcoală. I-a interzis acum să mai vină pe la mine. Şi nu numai el, mai sunt şi alţi băieţi pe care părinţii nu-i mai lasă de loc să umble cu mine. De pildă, Smurov. Mi-a mers faima; cică aş fi un „copil rău", zâmbi Kolea dispreţuitor. Şi toate mi se trag de la figura cu trenul.

— Ah, da, am auzit şi eu de asta! exclamă căpitanul. Ba nu zău, cum aţi avut atâta curaj? Şi nu v-a fost frică de loc, de loc? Trebuie să fie ceva îngrozitor!

Căpitanul nu ştia cum să-l mai linguşească.

— Nu prea! răspunse Kolea indiferent. Apoi, întorcându-se către Iliuşa: Afurisita aia de gâscă mi-a stricat toată reputaţia.

Povestind, Krasotkin se silea să pară cât mai degajat, dar tot nu era încă stăpân pe sine şi nu izbutea să găsească tonul potrivit.

— Ah, da, am auzit, ştiu şi eu povestea cu gâsca! exclamă Iliuşa fericit. Mi-a spus-o cineva, dar n-am înţeles prea bine; chiar ai avut de-a face cu un judecător adevărat?

— O prostie, un fleac de nimic, dar ştii cum e obiceiul pe la noi, din ţânţar se face armăsar! începu cu dezinvoltura Kolea. Treceam într-o zi prin piaţă; tocmai veniseră nişte ţărani cu un cârd de gâşte. M-am oprit să le privesc. Un flăcău de aici din oraş, Vişneakov (acum s-a băgat băiat de prăvălie la Plotnikov), mă vede stând locului şi mă întreabă: „Ce te zgâieşti aşa la gâşte?” Mă uit la el: un vlăjgan aşa ca la vreo douăzeci de ani, rotund la faţă, o mutră de gogoman! Trebuie să ştiţi că eu nu dispreţuiesc poporul. Dimpotrivă, chiar mi-e drag... De fapt, noi suntem în regres faţă de el – asta e o axiomă – mi se pare c-ai zâmbit, dacă nu mă înşel, Karamazov?

— Ferească Dumnezeu, sunt numai urechi, îl asigură Alioşa cu figura cea mai nevinovată din lume şi Kolea, susceptibil din fire, se linişti.

— Teoria mea, Karamazov, e cât se poate de simplă şi clară, continuă el volubil şi încântat. Cred în popor şi mă bucur de câte ori pot să-i dau dreptate, fără să-l corcolesc însă, asta e *sine qua*... Dar începusem să vă spun povestea cu gâsca. Mă întorc, aşadar, spre nătărăul acela şi-i zic: „Uite aşa, mă întrebam la ce s-o fi gândind acum gâsca?” Flăcăul se uită la mine ca picat din lună. „Şi la ce, zice el, se gândeşte?” „Vezi, zic, carul ăla de colo, cu ovăz? Dacă bagi de seamă, ovăzul curge din sac şi gâsca îşi tot lungeşte gâtul pe sub roata căruţii, să ciugulească grăunţele. Vezi?” „Văd, cum să nu văd” îmi răspunde. „Ştii la ce mă gândeam, dacă în momentul ăsta carul s-ar urni puţin din loc, ce se întâmplă cu gâsca? I-ar tăia gâtul roata sau nu i l-ar tăia?” „I l-ar tăia, nici vorbă!” mă asigură el, râzând cu gura până la urechi. „Ia să încercăm”, îi propun eu atunci. „Să încercăm”, zice. N-am avut prea multă bătaie de cap: el s-a apropiat pe nesimţite de cal, iar eu m-am dat într-o parte să mân gâsca sub car. Ţăranul nu ştiu unde căsca gura, mi se pare că vorbea cu cineva; în ce mă priveşte, n-am avut nevoie să mişc niciun deget. Gâsca şi-a întins singură gâtul sub roata carului să ciugulească ovăzul. I-am făcut semn flăcăului, care a smucit puţin de căpăstru, şi hârşti, roata a retezat gâtul orătăniei!

Nenorocul nostru a fost că tocmai atunci ţăranii au prins de veste şi au tăbărât cu gura pe noi: „înadins ai făcut-o!” „Ba nu, zău n-am vrut!” „Ba da”. Şi dă-i ţipete: „Hai la judecată!” M-au luat şi pe mine: „Şi tu ţi-ai vârât coada, nu se poate, că doară te ştie tot târgul cine eşti!” Şi într-adevăr aşa e, nu înţeleg cum, dar toată lumea din piaţă mă cunoaşte ca pe un cal breaz! adăugă Kolea, cu un fel de mândrie. Am mers deci cu toţii la judecător, bineînţeles şi cu gâsca. Flăcăul nostru s-a speriat şi a început să bocească întocmai ca o muiere. Ţăranul cu paguba striga în gura mare: „Păi ce, aşa merge? Atunci n-ar mai rămâne o gâscă în piaţă!” Fireşte, nu lipseau nici martorii. Judecătorul a isprăvit repede cu noi: flăcăul trebuia să-i plătească ţăranului o rublă despăgubire şi gâsca să-i rămână lui. Şi altă dată să nu mai facă pozne dintr-astea. Gogomanul însă se tot văicărea: „Ce sunt eu de vină, el m-a îndemnat!” şi arăta spre mine. Am răspuns cu sânge rece că nici prin gând nu mi-a trecut aşa ceva, că m-am mulţumit doar să-mi exprim o părere, să fac o ipoteză. Judecătorul Nefedov a zâmbit, dar a luat numaidecât un aer grav şi, pentru că-i venea să râdă, s-a răstit la mine: „Să ştii, zice, c-am să raportez totul la direcţia şcolii, pentru ca altă dată să nu mai faci asemenea ipoteze în loc să-ţi vezi de lecţii şi să toceşti cartea”. Gogoşi! N-a raportat nimic la şcoală; totuşi, s-a răspândit zvonul şi toată pătărania a ajuns la urechile direcţiei că mult mai sunt lungi urechile dumnealor! Cel mai înverşunat a fost Kolbasnikov, profesorul de limbi clasice, dar a sărit Dardanelov şi mi-a luat iar apărarea. Kolbasnikov acum e furios, se repede la toată lumea ca un măgar turbat! Ştii, Iliuşa, că s-a însurat; Mihailov, tatăl miresei, i-a dat numai o mie de ruble zestre, iar mireasa e frumoasă ca muma-pădurii! Să dai şi să fugi! Cu ocazia asta cei dintr-a treia i-au făcut o epigramă: *Mare dandanale într-a treia: cică Alde Kolbasnikov ar fi ginerică*. Aşa mai departe, e foarte nostim, am să ţi-o aduc s-o citeşti, bătrâne. Despre Dardanelov n-am ce să zic, ce-i al lui e-al lui, omul ştie carte. Întotdeauna am avut o deosebită stimă pentru

asemenea persoane, şi nu fiindcă mi-a luat apărarea...

— Vorba e că l-ai tăiat atunci când cu Troia; n-a putut să spună cine a întemeiat-o! observă Smurov, mândru de Krasotkin. Păţania cu gâsca îl încântase.

— Chiar aşa, când l-aţi întrebat cine a întemeiat Troia n-a ştiut să răspundă? se amestecă în vorbă căpitanul. Am auzit că l-aţi pus în mare încurcătură. Iliuşecika mi-a povestit totul cum a venit de la şcoală...

— El ştie tot, tăticule, tot, nu-l taie nimeni! exclamă Iliuşecika. Se preface numai că-i aşa şi pe dincolo, dar e cel mai tare din clasă la toate materiile.

Iliuşa îl sorbea din ochi fericit.

— Povestea cu Troia a fost o prostie. În fond, nu era decât un fleac, cel puţin asta-i părerea mea! spuse cu falsă modestie Kolea.

Izbutise, în sfârşit, să găsească tonul firesc, deşi tot mai era ceva care-l neliniştea: îl rodea faptul că, deşi istorisise cu atâta vervă boroboaţa cu gâsca, Alioşa ascultase tot timpul serios şi tăcut, fără un zâmbet pe faţă; şi, ambiţios cum era, băiatul simţea ca un ghimpe în inimă: „De ce o fi tăcând aşa? Nu cumva mă desconsideră? Şi-o fi închipuind probabil că cerşesc laudele? Dacă-şi permite cumva să creadă că eu...”

— Pentru mine nu prezintă nicio importanţă, absolut niciuna, repetă el din nou tranşant şi cu ifos.

— Uite că eu ştiu cine a întemeiat Troia! rosti tam-nesam un băieţel drăgălaş, de vreo unsprezece ani, sfios şi tăcut de felul lui, care până atunci stătuse lângă uşă fără să sufle o vorbă. Îl chema Kartaşov.

Kolea se uită la el grav şi mirat. Întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?” rămăsese pentru toată şcoala o enigmă pe care nu puteai s-o dezlegi decât citindu-l pe Smaragdov. Şi singurul care avea cartea lui Smaragdov era Krasotkin. Într-o zi însă, pe când posesorul ei era ocupat cu altceva, Kartaşov, zărind-o printre celelalte cărţi, o luase în mână pe furiş, deschizând-o din întâmplare chiar la pagina unde se vorbea despre întemeierea Troiei. Isprava asta o făcuse mai demult, dar, până în momentul acela puştiul nu

îndrăznise să mărturisească în auzul tuturor că ştia cine fuseseră întemeietorii cetăţii, temându-se să nu-l zgândărească pe Kolea care cu siguranţă că nu l-ar fi cruţat. Acum însă îl luase gura pe dinainte. De altfel, de mult ardea de nerăbdare să-şi dea în vileag erudiţia.

— Hai, spune, cine a întemeiat-o? îl puse la încercare Kolea, întorcându-se spre el condescendent şi mândru, gata să înfrunte toate consecinţele, deşi ghicise după figura puştiului că acesta era într-adevăr informat.

În momentul acela, în armonia generală se produse ceea ce se cheamă o disonanţă.

— Troia a fost întemeiată de Teucros, Dardanus, Ilus şi Tros, scanda băieţelul, roşindu-se atât de tare, încât ţi-era şi milă să-l vezi.

Copiii însă îl ţinură un timp sub focul privirilor, fără să-l slăbească o clipă. Abia după aceea îşi întoarseră ochii cu toţii spre Kolea care, cu cel mai desăvârşit sânge rece, îl măsură dispreţuitor din cap până în picioare pe ţâncul cel obraznic.

— Ce vrea să zică au întemeiat? binevoi, în sfârşit, să-l întrebe Kolea. Şi, în general vorbind, ce înseamnă să întemeiezi o cetate sau un stat? Cum au procedat adică, au venit fiecare cu câte o cărămidă în mână s-o pună la temelie, ori cum?

Toţi începură să râdă. Vinovatul, din roşu se făcu stacojiu, şi înghiţi în sec; puţin mai lipsea ca să-l podidească lacrimile. Kolea îl lăsă să se perpelească aşa încă un minut.

— Ca să vorbeşti despre un eveniment istoric de asemenea proporţii ca întemeierea unei naţiuni, trebuie mai întâi să-ţi dai seama ce înseamnă asta, rosti el sentenţios şi autoritar. De altfel, pe mine toate palavrele astea muiereşti mă lasă rece şi în general nu am cine ştie ce consideraţie pentru istoria universală, încheie el indiferent, adresându-se tuturor.

— Cum, pentru istoria universală? întrebă speriat căpitanul.

— Da, pentru istoria universală. Ce rost are să-ţi încarci

memoria cu toate prostiile săvârşite de oameni, fiindcă asta-i în fond istoria. Pentru mine nu există decât matematicile şi ştiinţele naturii! decretă emfatic Kolea, pândindu-l cu coada ochiului pe Alioşa, singurul de-a cărui părere se temea.

Alioşa însă tăcea mai departe cu acelaşi aer serios. Să fi rostit un singur cuvânt, discuţia cu siguranţă s-ar fi încheiat pe loc, dar Alioşa se mulţumea să tacă şi ,,tăcerea lui putea foarte bine să însemne desconsiderare”. Kolea fierbea.

— Să ne gândim, de pildă, la studiul limbilor clasice; curată scrânteală, altceva nu pot să spun... Mi se pare că nici de astă dată nu eşti de acord cu mine, Karamazov...

— Nu, nu sunt de acord, mărturisi Alioşa cu o fluturare de zâmbet.

— Limbile moarte, dacă vreţi să ştiţi părerea mea, nu sunt nimic altceva decât o măsură poliţienească, pentru asta au şi fost introduse în şcoală! continuă Kolea să bată câmpii. Special au fost introduse, pentru că sunt anoste şi plicticoase şi, în plus, mai au şi darul să îndobitocească omul. „Şcoala şi aşa e anostă, ia să vedem ce-am putea face ca să fie şi mai anostă? E stupidă, într-adevăr, dar poate că n-ar strica totuşi să fie şi mai stupidă!” Şi atunci au născocit studiul limbilor moarte. Asta-i părerea mea şi sper că n-am să mi-o schimb niciodată! rosti el brusc, în concluzie, cu o umbra de roşeaţă în obraji.

— Aşa e, îi ţinu partea convins, cu glăsciorul lui cristalin, Smurov, care-l ascultase tot timpul cu urechile ciulite.

— Şi e cel mai tare la latină! exclamă un băieţel.

— Da, tata, îl auzi cum vorbeşte, şi totuşi, e cel mai bun din clasă la latină, confirmă Iliuşa.

— Ei şi? găsi de cuviinţă să se apere Kolea, deşi laudele lor îi făceau evident plăcere. Tocesc la latină pentru că trebuie să tocesc, pentru că i-am promis mamei să termin şcoala şi, din moment ce vrei să faci un lucru, cred eu, trebuie să-l faci aşa cum se cuvine, dar în sinea mea dispreţuiesc din tot sufletul clasicismul şi toate celelalte porcării... Nici acum nu eşti de acord, Karamazov?

— De ce „porcării”? zâmbi din nou Alioşa.

— Bine, dar gândeşte-te şi dumneata: clasicii au fost traduşi în toate limbile; ce nevoie mai avem atunci să învăţăm limba latină ca s-o putem studia? Îţi spun eu, a fost introdusă numai ca măsură poliţienească, da, da, ca să îndobitocească lumea! Nu e o porcărie?

— Cine te-a învăţat toate astea? exclamă Alioşa mirat.

— În primul rând, pot să-mi dau şi eu seama de ele fără să mă înveţe nimeni; în al doilea rând, să ştii că în privinţa traducerilor din clasici, profesorul Kolbasnikov a spus exact acelaşi lucru în faţa clasei a treia...

— A venit doctorul! răsări deodată Ninocika, care tăcuse tot timpul până atunci.

Într-adevăr, în dreptul porţii tocmai se oprise careta doamnei Hohlakova. Căpitanul, care de dimineaţă tot aştepta să vină doctorul, se repezi să-i iasă în întâmpinare. „Mămica” se îndreptă din umeri, silindu-se să-şi ia o înfăţişare cât mai demnă. Alioşa se duse lângă bolnav şi-i potrivi perna. Ninocika îl urmărea grijulie din jeţ, să vadă dacă i-o aşează cum trebuie. Băieţii îşi luară în grabă rămas bun; câţiva dintre ei promiseră c-o să mai treacă pe înserat. La chemarea lui Kolea, Perezvon sări jos din pat.

— Nu plec, nu! îi spuse Kolea din fugă lui Iliuşa. Am să aştept în antreu până termină doctorul şi, cum l-oi vedea ieşind, mă întorc iarăşi cu Perezvon.

Doctorul însă şi apăruse în uşă. Încotoşmănat într-o şubă din blană de urs, avea o figură impunătoare, cu favorite stufoase, negre, între care lucea bărbia proaspăt rasă. Trecând pragul, oaspetele se opri locului nedumerit: „Ce-i asta? Unde sunt?” murmură el, rămânând aşa cum era îmbrăcat, fără să-şi scoată măcar şapca de lutru cu cozoroc tot de lutru. Toată lumea aceea adunată acolo, mizeria ce domnea înăuntru, rufăria întinsă la uscat într-un colţ, toate erau făcute să-l contrarieze. Căpitanul se înclină în faţa lui până la pământ.

— Aici e... aici... bolborosi el umil. Aici, la mine... trebuia să veniţi...

— Sne-ghi-rev? întrebă cu glas tare, plin de importanţă,

doctorul. Dumneata eşti domnul Sneghirev?

— Eu, da... eu...

— Aha!

Medicul mai aruncă o privire dezgustată în jur şi se înduplecă, în sfârşit, să-şi scoată blana, lăsând la vedere ditai decoraţia atârnată de gât. Căpitanul prinse şuba din zbor, în timp ce musafirul îşi scotea şapca.

— Unde este bolnavul? întrebă el tare şi răspicat.

Capitolul VI

UN COPIL PRECOCE

— Ce crezi c-o să spună doctorul? întrebă Kolea dintr-o suflare. Ce mutră antipatică, nu-i aşa? Nu pot să sufăr medicina!

— Iliuşa nu mai are mult de trăit. Mi se pare că sfârşitul e inevitabil, răspunse cu tristeţe Alioşa.

— Ce şarlatanie! Medicina este o şarlatanie curată! Îmi pare atât de bine însă că te-am cunoscut, Karamazov! De mult aşteptam momentul ăsta. Păcat numai că s-a întâmplat să ne întâlnim în împrejurări atât de tragice...

Ar fi vrut să mai adauge încă ceva, mai cald, mai simţit, dar se opri încurcat. Înţelegând ce se întâmplă cu el Alioşa zâmbi şi-i strânse mâna.

— Am învăţat de mult să preţuiesc în dumneata un om deosebit, pentru care am toată stima, bolborosi Kolea, fâstâcindu-se din nou şi nemaiştiind ce să spună. Am auzit că eşti mistic şi c-ai trăit un timp la mănăstire. Ştiu că eşti mistic, dar... asta nu m-a împiedicat... Contactul cu realitatea o să te lecuiască... Nici nu se poate altfel cu o fire ca a dumitale.

— Ce înţelegi dumneata prin mistic? Şi de ce să mă lecuiască? întrebă Alioşa oarecum mirat.

— De Dumnezeu şi de toate celelalte.

— Cum, dumneata nu crezi în Dumnezeu?

— Dimpotrivă, n-am nimic cu Dumnezeu. Fireşte, Dumnezeu nu este decât o ipoteză... dar... recunosc că este necesar ca să se menţină ordinea... vreau să zic ordinea universală şi aşa mai departe... Şi dacă n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat, adăugă băiatul, simţind că roşeşte din nou.

Se temea ca nu cumva Alioşa să creadă că vrea cu tot dinadinsul să-şi etaleze erudiţia şi să-i arată că judecă întocmai ea un om în toată firea. „Mie nici prin gând nu-mi trece să fac pe savantul faţă de el”, îşi spuse el supărat. Şi nu mai putea de necaz.

— Mărturisesc că, în general, nu prea îmi plac discuţiile de felul ăsta, spuse el tăios. De altfel, poţi foarte bine să iubeşti omenirea şi fără să crezi în Dumnezeu, nu-i aşa? Voltaire nu credea în Dumnezeu şi totuşi iubea umanitatea, am dreptate? („Iar ai început, iar!” se mustră el.)

— Voltaire credea în Dumnezeu, dar, pe cât se pare, credea şi nu prea, după cum nici omenirea nu ştiu dacă o iubea chiar aşa de mult, rosti molcom Alioşa, cumpănindu-şi cuvintele şi pe un ton cât se poate de firesc, ca şi cum ar fi vorbit cu un om de seama lui, sau chiar mai vârstnic decât el.

Kolea fu impresionat de ezitarea lui Alioşa, de neîncrederea în propria sa părere despre Voltaire şi mai cu seamă de faptul că voia parcă să-l lase pe el, un copil, să rezolve această problemă.

— Dumneata l-ai citit pe Voltaire? îl întrebă în încheiere Alioşa.

— Nu, n-aş putea să spun... Am citit însă Candide în ruseşte, o traducere veche, mizerabilă, ridicolă chiar... („Iar, iar!”)

— Şi ai înţeles?

— Sigur că da, tot... adică... de ce crezi că n-aş fi putut înţelege? E adevărat că sunt şi unele lucruri picante... Pot foarte bine totuşi să-mi dau seama că este un roman filozofic, că a fost scris în sprijinul unei idei... de astă dată Kolea se împotmoli de tot. Eu sunt socialist, Karamazov, un socialist incorigibil! declară el din senin, fără nicio legătură cu ceea ce spusese mai înainte.

Alioşa începu să râdă.

— Socialist? Dar când ai avut timp să ajungi socialist? La treisprezece ani? Mi se pare că atâţia ai, dacă nu mă înşel.

Kolea se simţi ofensat.

— În primul rând, dacă nu te superi, am paisprezece, nu

treisprezece, îi împlinesc peste două săptămâni! ripostă el cu aprindere. În al doilea rând, nu pricep ce legătură are vârsta cu lucrurile astea. Convingerile mele interesează, nu câţi ani am, nu-i aşa?

— Când o să ai câţiva ani în plus, o să vezi singur ce importanţă poate avea vârsta pentru convingerile unui om. Am avut impresia că dumneata nu faci decât să repeţi nişte cuvinte pe care le-ai auzit undeva, răspunse Alioşa tot atât de liniştit şi de modest.

Kolea însă îl întrerupse impetuos.

— Îmi dai voie, pentru dumneata totul se reduce la supunere şi misticism. Cu toate astea, trebuie să recunoşti că, de pildă, credinţa creştină n-a favorizat în definitiv decât oamenii bogaţi şi aristocraţia, ajutându-i să menţină în sclavie pătura de jos, nu-i aşa?

— Ah, asta cu siguranţă c-ai citit-o undeva sau te-a dăscălit cineva, sunt convins! exclamă Alioşa.

— Dă-mi voie, de ce trebuie neapărat s-o fi citit undeva? Şi te rog să mă crezi că nu m-a dăscălit nimeni. Pot să judec lucrurile şi singur... Şi, dacă vrei să ştii, n-am nimic împotriva lui Hristos. A fost o persoană plină de omenie şi, dacă ar fi trăit în zilele noastre, sunt convins că s-ar fi alăturat revoluţionarilor şi poate ar fi jucat chiar un rol de seamă... Mai mult ca sigur.

— Unde, unde ai putut să descoperi toate astea? Cu ce neghiob te-ai împrietenit? exclamă Alioşa.

— Îmi pare rău, dar adevărul nu poate fi ascuns sub oboroc! E drept că am deseori prilejul să discut cu domnul Rakitin, dar... de fapt, se pare că şi bătrânul Bielinski a spus acelaşi lucru[122].

— Bielinski? Nu-mi amintesc. N-a scris nicăieri aşa ceva.

— Chiar dacă n-a scris, în orice caz se pare c-ar fi spus. Am auzit de la un... dar, la dracu...

— Dumneata l-ai citit pe Bielinski?

— Cum să-ţi spun, vezi... nu... l-am citit în întregime,

122 Dostoievski se referă la o discuție pe care a avut-o cu criticul democrat-revoluționar Vissarion Grigorievici Belinski (1811-1848) cu privire la Hristos, relatată pe larg în Jurnalul unui scriitor.

dar... am citit totuşi un fragment, ştii, acolo unde vorbeşte despre Tatiana, de ce n-a plecat cu Oneghin.

— De ce n-a plecat cu Oneghin? Cum, dumneata... poţi să înţelegi asemenea lucru?

— Dar ce, crezi că sunt un puşti ca Smurov?! rânji sarcastic Kolea. Să nu-ţi închipui totuşi că aş fi cine ştie ce revoluţionar înfocat. Se întâmplă de multe ori să nu mă înţeleg cu domnul Rakitin. Dacă am pomenit adineauri despre Tatiana, nu înseamnă că sunt de acord cu emanciparea femeilor. Convingerea mea este că femeia rămâne totuşi o fiinţă inferioară şi ca-i datoare să se supună. *Les femmes tricottent*[123], vorba lui Napoleon, spuse Kolea zâmbind fără rost. În această privinţă cel puţin, împărtăşesc întru totul părerea acestui pseudo mare om. Şi tot aşa cred că-i o măgărie să-ţi părăseşti ţara, plecând, bunăoară, în America; mai rău decât o măgărie, e o nerozie sadea! Ce să cauţi în America când şi la noi poţi fi foarte bine de folos omenirii? Mai ales acum. Avem în faţă un câmp nelimitat pentru a desfăşura o activitate rodnică. Aşa am şi răspuns.

— Ai răspuns? Cui? S-a găsit cineva să-ţi propună să pleci în America?

— Mărturisesc că da, a încercat cineva, dar am refuzat categoric. Asta, bineînţeles, rămâne între noi, Karamazov, auzi? Niciun cuvânt nimănui! Eşti singurul om care ştie treaba asta. N-am niciun chef să încap în ghearele secţiei a III-a şi să-mi îmbogăţesc cunoştinţele în clădirea de la Podul Ţepnoi.

Cât vom trăi nu uităm noi
Căsuţa de la Podul Ţepnoi![124]

---

123 Femeile croșetează. (Fr.)

124 Versuri de Dmitri Mihaev (1835-1889) din Orășelul de sare, în care poetul critică modul în care se țineau diverse lecții populare, într-o casă de lângă Podul Țepnoi. Versurile au căpătat însă și o altă semnificație, deoarece tot lângă Podul Țepnoi, se afla și Cancelaria imperială a Secției a-III-a (Siguranța Statului).

Îţi aminteşti? Formidabil, nu-i aşa? De ce râzi? Nu cumva crezi că-ţi spun gogoşi? („Ce-ar fi dac-ar afla întâmplător că nu există decât un singur număr din *„Kolokol”* în biblioteca tatii, unicul, de altfel, pe care l-am citit?” îşi spuse el cu un fior.

— Vai de mine, nici nu-mi trece prin gând să râd de dumneata şi nu cred că minţi. Tocmai asta e, vezi, sunt convins că nu m-ai minţit, pentru că probabil, din păcate, e adevărul adevărat! Dar pe Puşkin l-ai citit? De pildă, *Oneghin*... fiindcă ai pomenit despre Tatiana.

— Nu, încă nu, dar vreau să-l citesc. Să ştii, Karamazov, ca eu n-am niciun fel de idei preconcepute. Sunt curios să ascult ce spun ambele părţi. Dar de ce m-ai întrebat?

— Aşa.

— Spune-mi, Karamazov, aşa e că mă dispreţuieşti? Mult de tot? îl întrebă Kolea ritos, umflând pieptul, ca şi când s-ar fi pregătit să-l înfrunte. Te rog să-mi vorbeşti deschis, fără menajamente.

— Să te dispreţuiesc, pe dumneata? se miră Alioşa. Pentru ce? Îmi pare rău numai că un suflet încântător ca al dumitale, înainte chiar de a fi apucat să cunoască viaţa, a putut fi denaturat din pricina unor simple absurdităţi.

— Nu-mi purta mie de grijă, te rog! i-o reteză Kolea, sigur pe sine. E adevărat că sunt susceptibil. Susceptibil chiar până la prostie, până la vulgaritate. Adineauri ai zâmbit şi mi s-a părut că...

— Ah, dac-ai şti pentru ce am zâmbit! Să vezi, am citit acum, de curând, părerea unui cetăţean din Germania, care a trăit însă un timp în Rusia, despre tineretul nostru şcolar. Uite ce zice: „Arătaţi-i unui elev rus o hartă a firmamentului despre care până atunci nici habar n-avea şi, a doua zi chiar, o să v-o dea înapoi corectată”. O lipsă totală de cunoştinţe şi-n schimb o încredere în sine exagerată, asta a vrut să spună neamţul despre şcolărimea rusă.

— Şi să ştii că exact aşa e! râse Kolea. *Exactissimo!* Cu semn de exclamare! Bravo, neamţule! Atâta numai că nemţoiul ăsta al dumitale n-a ştiut să vadă şi părţile ei

bune, nu-i aşa? Încredere în sine – fie! – însă e vorba doar de o manifestare a tinereţii, ceva se poate îndrepta cu timpul, dacă într-adevăr e nevoie. În schimb, noi avem altceva, avem încă de mici copii un spirit de independenţă, avem curajul gândirii şi al opiniilor în locul slugărniciei umile de care dau dovadă în faţa autorităţii aceşti cârnăţari... Şi totuşi, neamţul a spus un lucru foarte adevărat! Bravo lui! Chiar aşa fiind însă nemţii trebuie sugrumaţi. Oricât ar fi ei de tari în ştiinţă, trebuie sugrumaţi...

— Dar pentru ce? zâmbi din nou Alioşa.

— Am spus o prostie, recunosc. Uneori sunt chiar ca un copil, când mă simt în largul meu mă ia gura pe dinainte şi încep să bat câmpii. Dar acum bag de seamă, noi stăm aici şi discutăm câte-n lună şi-n stele şi doctorul a intrat cam de multişor înăuntru. Poate că o consultă şi pe „mămica”, şi pe Ninocika, sărăcuţa de ea! Ştii, Ninocika îmi place foarte mult. În momentul când ieşeam din cameră, mi-a şoptit: „De ce n-ai venit până acum?!” Şi cu câtă dojana în glas! Am impresia că trebuie să fie grozav de bună şi tare nefericită, biata fată!...

— Da, da! Ai să vii acum mai des pe aici şi ai să vezi ce suflet are. O să-ţi fie de folos să cunoşti asemenea făpturi, ca să înveţi să preţuieşti oamenii şi, cunoscându-le mai bine, o să mai ai de învăţat încă multe alte lucruri care de asemenea au să-ţi priască, îi argumentă Alioşa cu râvnă. Nimic nu te poate ajuta mai mult decât asta ca să te schimbi.

— O, nu-ţi închipui ce rău îmi pare şi cât mă căiesc în sinea mea că n-am venit mai curând! suspină Kolea cuprins de amărăciune.

— Da, e păcat! Ai văzut ce bucurie i-ai făcut mititelului? Şi cât s-a mai frământat aşteptându-te!

— Nu-mi mai spune nimic! Îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap! Dar aşa îmi trebuie: n-am vrut să vin dintr-o ambiţie meschină, odioasă, de care n-am să mă pot dezbăra toată viaţa, deşi mă străduiesc cât pot s-o birui. Acum de-abia îmi dau seama ce netrebnic sunt din o mie şi

unul de motive, Karamazov!

— Nu, eşti un om cu însuşiri minunate, păcat numai că firea dumitale a fost denaturată. Îmi explic perfect de ce ai avut o influenţă atât de mare asupra acestui copil cu suflet curat şi de o sensibilitate aproape bolnăvicioasă! îi răspunse cu însufleţire Aleoşa.

— Mie îmi spui asta, mie? exclamă Kolea. Şi eu care credeam, da, da, închipuie-ţi, de câteva ori am avut impresia ca dumneata mă desconsideri. O, dac-ai şti cât ţin la părerea dumitale!

— Se poate oare să fii atât de bănuitor? Să n-ai niciun pic de încredere în oameni? La vârsta dumitale! Vezi, adineauri, când eram cu toţii dincolo în cameră, uitându-mă la dumneata în timp ce povesteai, îmi spuneam că trebuie să fii foarte susceptibil.

— Adevărat? Dar ce ochi ai dumneata! Pun rămăşag că asta s-a întâmplat în timp ce povesteam păţania cu gâsca. M-am gândit atunci că probabil te uiţi la mine cu un nemăsurat dispreţ, pentru că mă laud; în momentul acela am simţit că te urăsc şi am început să bat câmpii, îndrugând tot felul de bazaconii. Mai apoi, adică de când stăm aici de vorbă împreună, mi s-a părut că atunci când am spus: „Dacă Dumnezeu n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat”, dumneata ai avut cu siguranţă impresia că vreau să fac pe savantul în faţa dumitale, cu atât mai mult cu cât era o frază pe care am citit-o undeva, într-o carte. Îţi jur însă că n-am făcut-o din vanitate, ci aşa, nu ştiu cum să-ţi explic, poate, de bucurie, zău... de bucurie... deşi nu e frumos de loc, ştiu bine, să împui capul unui om... În schimb, acum m-am convins că nu mă dispreţuieşti şi că n-a fost decât o fantasmagorie de a mea. O, Karamazov, sunt un om profund nenorocit! Uneori mi se năzare, aşa, din senin, Dumnezeu ştie ce, mi se pare că toată lumea râde de mine şi atunci aş fi în stare să distrug tot, tot, să răstorn chiar şi rânduiala lumii!

— Şi-i chinuieşti pe cei din jurul dumitale, zâmbi Alioşa.

— Da, aşa e, îi chinuiesc pe cei din jur şi mai ales pe biata mamă. Spune-mi, Karamazov, nu crezi ca sunt grozav

de ridicol în clipa asta?

— Dar ce-ţi mai trece prin gând, scoate-ţi odată din cap lucrul ăsta! izbucni Alioşa. Ce înseamnă să fii ridicol? De câte ori un om nu este sau nu pare ridicol? Şi apoi, azi, mai toţi oamenii capabili se tem să nu fie ridicoli şi-şi amărăsc astfel singuri zilele. Mă miră numai că ai început să ai obsesia asta atât de curând, cu toate că e un lucru pe care l-am observat nu numai la dumneata. Astăzi până şi copiii suferă de teama ridicolului. Este o adevărată molimă sufletească. Cred că diavolul însuşi bântuie, sub masca amorului propriu, generaţia actuală, adăugă Alioşa fără să zâmbească, deşi lui Kolea, care-l privea ţintă, i se păru că observă o umbră de surâs pe buzele lui. Văd că şi dumneata eşti ca toţi ceilalţi, mai bine zis, ca mulţi dintre ei, şi totuşi, n-ar trebui să fii ca toată lumea, înţelegi? încheie Alioşa.

— Chiar dacă toţi sunt aşa?

— Da, chiar dacă toţi sunt aşa. Dumneata singur să fii altfel. Şi, de fapt, nici nu eşti la fel ca ceilalţi; bunăoară, nu te-ai sfiit să-ţi mărturiseşti cusururile ba chiar şi ceea ce ţi se pare ridicol la dumneata. Cine ar mai face asemenea mărturisiri în ziua de azi? Nimeni, cu atât mai mult cu cât nici nu simt nevoia să se analizeze. Caută să fii altfel decât ceilalţi şi, chiar de-ar fi să rămâi unicul în felul dumitale, rămâi aşa.

— Formidabil! Ştiam eu că nu m-am înşelat asupra dumitale! Dumneata ai darul să mângâi un om. O, nu-ţi dai seama, Karamazov, cât am dorit să te întâlnesc, de când te caut! Zău, într-adevăr şi dumneata te-ai gândit la mine? Aşa spuneai adineauri, că te-ai gândit.

— Da, te cunoşteam din auzite şi m-am gândit într-adevăr la dumneata... chiar dacă m-ai întrebat numai din vanitate, nu-i nimic.

— Observi, Karamazov, că explicaţia noastră seamănă cu o declaraţie de dragoste, spuse Kolea cu jumătate de glas, parcă oarecum ruşinat. Nu ţi se pare ridicol?

— De loc; chiar dac-ar fi ridicol, n-are a face, din moment ce e bine, rosti Alioşa zâmbind senin.

— Ascultă, Karamazov, trebuie să recunoşti că şi dumitale ţi-e ruşine de mine, aşa, un pic... Te văd după ochi... un surâs viclean, dar fericit licări pe chipul lui Kolea.

— De ce să-mi fie ruşine?

— Atunci de ce ai roşit?

— Dumneata m-ai făcut să roşesc! râse Alioşa, îmbujorându-se de-a binelea. Ei da, nu ştiu de ce mă simt puţin ruşinat... bolborosi el uşor stingherit.

— O, nu ştii ce drag îmi eşti şi cât te preţuiesc în momentul ăsta, tocmai pentru că ţi-e ruşine! Pentru că şi dumneata eşti la fel cu mine! exclamă Kolea entuziasmat.

Îi ardeau obrajii şi-n ochi avea o strălucire vie.

— Ascultă, Kolea, dumneata o să fii un om nefericit în viaţă, spuse pe neaşteptate Alioşa.

— Sunt convins de asta, confirmă băiatul. Cum de le ştii dinainte pe toate?

— Şi totuşi ai să binecuvântezi viaţa.

— Aşa e! Ura! Eşti un prooroc! O, să vezi ce bine o să ne înţelegem amândoi, Karamazov! Ştii, ceea ce mă încântă mai ales este faptul că-mi vorbeşti de la egal la egal. Cu toate că nu suntem egali, nu, nici vorbă, dumneata eşti cu mult mai presus decât mine! Dar o să ne înţelegem de minune! În ultimul timp îmi spuneam mereu: „Ori o să fim prieteni din prima clipă, ori o să ne despărţim duşmani până la moarte!”

Alioşa râse înveselit.

— Dacă-ţi spuneai aşa, înseamnă că de atunci începuseşi să ţii la mine.

— Da, ţineam, ţineam mult de tot la dumneata, mi-erai foarte drag şi nu voiam decât să te cunosc! Toate le ştii! Ah, iată şi doctorul! Doamne, ce le-o fi spus, uite numai ce figură are!

Capitolul VII

ILIUŞA

Doctorul tocmai ieşea din odaie, înfofolit în şubă şi cu şapca pe cap. Avea o mutră iritată, aproape scârbită, ca şi cum tot timpul s-ar fi temut să nu se murdărească. Îşi roti în treacăt ochii prin antreu, aruncând o privire încruntată spre Alioşa şi Kolea. Alioşa făcu semn vizitiului să tragă trăsura în faţa uşii. Căpitanul, gheboşat, aproape frânt din mijloc, se repezi să-l oprească pe medic ca să afle ultimul lui cuvânt. Părea distrus, înnebunit de groază.

— Excelenţă, excelenţă... e cu putinţă? dădu el să spună şi se poticni, mulţumindu-se să facă un gest disperat şi uitându-se la el pentru ultima oară rugător, ca şi cum o singură vorbă rostită de buzele lui ar fi putut să schimbe soarta bietului copil.

— Ce pot să fac? Nu sunt Dumnezeu! îi răspunse medicul cu o voce indiferentă, pe un ton din obişnuinţă autoritar.

— Domnule doctor... excelenţă... şi chiar aşa curând, curând de tot?

— Trebuie să fii pregătit pentru orice, declară medicul, apăsând pe fiecare silabă, şi, cu ochii în pământ, se pregăti să treacă pragul şi să se urce în trăsură.

— Excelenţă, pentru Dumnezeu! îl acostă din nou căpitanul în panică. Excelenţă!... Nu-i nimic, nimic de făcut? Nu mai există nicio scăpare?...

— Asta nu mai depinde de mine, rosti doctorul nerăbdător. Totuşi, hm, şi se opri locului, dacă, de pildă, ai putea să trimiţi... bolnavul... cât mal urgent, imediat chiar (cuvintele „cât mai urgent, imediat chiar” i le trânti în faţă răstit, aproape mânios, făcându-l pe căpitan să tresară înfiorat) la Siracuza, atunci... având în vedere condiţiile

climaterice prielnice... s-ar putea să se producă...

— Siracuza!... exclamă căpitanul, ca şi când n-ar fi înţeles încă despre ce e vorba.

— Siracuza, adică în Sicilia! rosti cu glas tare, sarcastic, Kolea, chipurile ca să-l lămurească.

Doctorul se uită la el.

— În Sicilia! Doamne, excelenţă!... Vedeţi şi dumneavoastră! simţind că-i piere pământul de sub picioare, bietul om arătă cu mâinile jur împrejur. Şi mămica, şi familia?

— Nnnu, familia n-are nevoie de Sicilia, ţi-aş recomanda mai curând s-o trimiţi în Caucaz, la primăvară... pe fiica dumitale, în Caucaz, iar soţia... soţia, după ce va face un tratament în Caucaz pentru reumatism... ar trebui să pleci imediat cu dânsa la Paris, la clinica de psihiatrie a doctorului Lepelletier, aş putea să-ţi dau o recomandaţie pentru dânsul, şi atunci... atunci s-ar putea să se producă...

— Domnule doctor! Dar vedeţi şi dumneavoastră! Căpitanul făcu din nou acelaşi gest disperat, arătându-i pereţii de scândură ai magherniţei.

— A, asta nu mă priveşte pe mine, zâmbi ironic doctorul. Eu ţi-am răspuns numai la întrebarea dumitale, indicându-ţi mijloacele moderne de tratament pe care ştiinţa ţi le poate pune la dispoziţie... Încolo... Îmi pare rău, dar...

— Nu-ţi fie frică, don doftor, câinele meu nu muşcă, îl linişti în gura mare Kolea caustic, văzând că medicul se uita puţin alarmat la Perezvon care stătea în prag.

În glasul băiatului se simţea un tremur de mânie. Intenţionat îi spusese „don doftor”, după cum mărturisi el mai apoi, ca să-i facă sânge rău.

— Cuuum? Dând capul pe spate, medicul îl fulgeră cu o privire, apoi se întoarse către Alioşa şi-l întrebă, ca şi cum l-ar fi scos la raport: Ciiine essste?

— Stăpânul lui Perezvon, don doftor, nu merită să te ocupi de persoana mea! rosti din nou apăsat Kolea.

— Zvon? repetă doctorul, care nu înţelesese prea bine.

— Vezi că nu ştii de unde vine zvonul?! La revedere, don doftor, să ne vedem cu bine la Siracuza!

— Ciiiine esste? Ciiine essste? se zbârli medicul furios.

— Un şcolar de la noi din oraş, domnule doctor, un ştrengar, nu-i daţi atenţie, răspunse precipitat Alioşa încruntându-se. Kolea, taci din gură! se răsti el la Krasotkin. Nu trebuie să-i daţi atenţie, domnule doctor, repetă el puţin iritat.

— Bătaie, bătaie şi iar bătaie! izbucni doctorul exasperat, lovind cu piciorul în podea.

— Ştii, don doftor, că Perezvon al meu poate să şi muşte câteodată! îl avertiză cu o voce tremurătoare Kolea, palid la faţă, săgetându-l cu o privire ce scapără scântei. Ici, Perezvon!

— Kolea, dacă mai spui un singur cuvânt, nu mai vreau să te văd niciodată! strigă Alioşa autoritar.

— Nu există decât un singur om pe lume care poate să-i poruncească lui Nikolai Krasotkin – auzi, don doftor? – şi omul acesta e dumnealui, spuse Kolea, arătând spre Alioşa. Mă supun deci, la revedere!

Răsucindu-se brusc pe călcâie, deschise uşa şi intră în odaie. Perezvon o zbughi după el. Medicul rămase câteva secunde locului, ca împietrit, uitându-se cu nişte ochi zgâiţi la Alioşa, apoi scuipă pe jos şi o porni grăbit spre trăsură, bufnind şi trăsnind: „Asssta... asssta, asssta-i nemaipomenit!” Căpitanul se repezi să-l ajute să se urce în caretă. Alioşa intră la rândul său în cameră. Kolea stătea la căpătâiul lui Iliuşa. Copilul îl ţinea de mână şi-l chema mereu pe taică-său. O clipă mai apoi se întoarse şi acesta.

— Tată, tăticule, vino aici... noi... bolborosi bolnavul peste măsură de agitat, dar se opri sleit de puteri; întinse brusc braţuştele slabe, numai piele şi os şi, cuprinzând pe Kolea şi pe taică-său într-o singură îmbrăţişare, îi strânse pe amândoi cât putu de tare lângă el.

Bietul căpitan tresaltă, zguduit de suspine mute, în timp ce lui Kolea îi tremurau buzele şi bărbia.

— Tată, tăticule! îmi pare aşa de rău de dumneata, tăticule! gemu cu obidă Iliuşa.

— Iliuşecika... băiatul tatii., doctorul a spus c-o să te faci bine... o să fim fericiţi... doctorul... Îngăimă căpitanul.

— Vai, tăticule! Crezi că eu nu ştiu ce ţi-a spus doctorul cel nou despre mine... Parcă n-am văzut! exclamă Iliuşa, strângându-i mai cu foc pe amândoi în braţe şi vârându-şi obrăjorul în umărul părintelui său. Tăticule, nu mai plânge... când o să mor, să-ţi iei un alt băiat în locul meu, un băieţaş bun de tot... să-l alegi pe cel mai bun dintre toţi, să-i spui şi lui tot Iliuşa şi să-l iubeşti aşa, ca pe mine...

— Taci, bătrâne, lasă, c-o să te faci bine! strigă Kolea exasperat.

— Dar nici pe mine să nu mă uiţi, să nu mă uiţi niciodată, tăticule, continuă Iliuşa. Să vii la mormântul meu... auzi, tăticule, să mă îngropi lângă piatra noastră, ştii, bolovanul acela la care mergeam amândoi, să ne plimbăm, şi în fiecare seară să vii acolo, la mine, împreună cu Krasotkin... Şi cu Perezvon, să-l iei şi pe el... Eu am să vă aştept... Tată, tăticule!

Glasul i se curmă, istovit; stăteau aşa câteşitrei îmbrăţişaţi, fără să spună nimic. Ninocika plângea încetişor în jeţul ei. Mămica, văzându-i pe toţi plângând, începu şi ea să bocească.

— Iliuşecika! Iliuşecika! îl jelea ea.

Krasotkin se desprinse, în sfârşit, din strânsoare.

— La revedere, bătrâne, mă aşteaptă mama la masă... spuse el repede. Îmi pare rău că n-am anunţat-o! Să nu se neliniştească... Mă întorc însă iar după masă, am să stau cu tine toată ziua, până diseară, şi am să-ţi tot povestesc... am atâtea să-ţi spun... Vin şi cu Perezvon; acum îl iau cu mine, mi-e teamă să nu înceapă să urle când o vedea că plec şi atunci n-o să mai aveţi linişte cu el; la revedere!

Şi ieşi buzna pe uşă. Se ţinuse tot timpul să nu plângă, dar în antreu se pierdu cu firea. Alioşa îl găsi cu obrajii scăldaţi în lacrimi.

— Kolea, trebuie neapărat, auzi tu, neapărat să te ţii de cuvânt şi să vii, altfel o să fie tare amărât sărăcuţul... Îi spuse el stăruitor.

— Neapărat! O, îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap că n-am venit mai curând! murmură Kolea plângând, fără să se mai ruşineze de Alioşa.

În aceeaşi clipă, căpitanul ieşi valvârtej în antreu, trântind repede uşa în urma lui. Avea ceva de halucinat pe figură şi-i tremurau buzele. Se opri în faţa celor doi tineri şi ridică braţele la cer.

— Nu-mi trebuie niciun băiat bun! Nu-mi trebuie alt copil! bolborosi el, scrâşnind sălbatic din dinţi. De te voi uita, Ierusalime, să...

Nu mai apucă să termine însă, ca şi cum i s-ar fi pus un nod în gât, şi, sfârşit de puteri, se lăsă în genunchi lângă laviţă. Îşi strângea capul în pumni şi plângea în neştire cu sughiţuri, silindu-se să-şi stăpânească pe cât putea gemetele, ca să nu se audă cumva înăuntru. Kolea fugi afară.

— La revedere, Karamazov. Dumneata ai să vii? îl întrebă răstit şi supărat pe Alioşa.

— Vin sigur deseară.

— Ce-a spus despre Ierusalim... Ce mai era şi asta?

— E un verset din Biblie! „De te voi uita, Ierusalime”, adică dacă s-ar întâmpla să dau vreodată uitării tot ce am mai scump pe lume, să mă înstrăinez de tot ce-mi este mai drag, să mi se usuce...

— Am înţeles, ajunge! Să vii neapărat! Ici, Perezvon! răcni el, de astă dată furios, şi porni cu paşi mari, grăbit, spre casă.

Cartea a unsprezecea

FRATELE IVAN FEODOROVICI

Capitolul I

ACASĂ LA GRUŞENKA

Alioşa o luă spre Piaţa Catedralei, unde se afla locuinţa Morozovei, negustoreasa la care şedea cu chirie Gruşenka. De dimineaţă îi trimisese vorbă prin Fenia să treacă neapărat pe la dânsa. Descosând-o pe slujnică, Alioşa aflase că Gruşenka nu-şi mai găsea astâmpăr, fiind stăpânită încă din ajun de o inexplicabilă agitaţie. În ultimele două luni, de când cu arestarea lui Mitea, Alioşa fusese mereu pe la ea, fie că-l rugase frate-său să se ducă, fie din proprie iniţiativă. La vreo trei zile după ce Mitea fusese închis, Gruşenka căzuse la pat şi zăcuse greu bolnavă timp de aproape cinci săptămâni, dintre care o săptămână încheiată fără să-şi vină în fire. Se schimbase mult între timp, slăbise şi era palidă la faţă, cu toate că de vreo două săptămâni începuse să iasă din casă. Alioşa o găsea şi mai atrăgătoare decât înainte şi simţea o adevărată plăcere să-i întâlnească privirea în clipa când intra pe uşă. Avea o altă privire acum, mai adâncă şi mai energică. Îţi dădeai seama imediat de transformarea ce se petrecuse în sufletul său, simţeai sălăşluind în el o voinţă fermă, echilibrată, statornică şi salutară. O cută uşoară i se săpase între sprâncene, dând chipului său drăgălaş o expresie meditativă, concentrată, aproape austeră la prima vedere. Nu mai rămăsese nimic din superficialitatea ei de mai înainte. Alioşa era totuşi surprins şi i se părea curios oricum faptul că, în ciuda nenorocirilor ce se abătuseră asupra bietei femei – logodită cu un om care fusese arestat, chiar în seara când îşi unise soarta cu a lui, sub învinuirea de a fi săvârşit o crimă înfiorătoare – în ciuda bolii ce o doborâse la pat îndată după arestarea

logodnicului şi a sentinţei inexorabile ce-l ameninţa, Gruşenka nu-şi pierduse voioşia tinerească de altădată. Privirea ei, atât de mândră odinioară, avea acum o anume seninătate, deşi uneori răbufnirile unei vechi supărări îi aprindeau o văpaie sinistră în ochi. Supărarea asta ce mocnea de mult în inima ei, în loc să se domolească cu timpul, dimpotrivă se învenina din zi în zi mai mult, iar pricina pentru care îşi făcea atâta sânge rău era Katerina Ivanovna. Până şi în delir, când zăcea bolnavă în pat, îi pomenise mereu numele. Alioşa îşi dădea seama că era cumplit de geloasă pe ea din cauza lui Mitea, a deţinutului Mitea pe care, deşi ar fi putut să-l vadă oricând dorea, Katerina Ivanovna nu-l vizitase măcar o singură dată la închisoare. Gelozia şi supărarea ei îi dădeau destulă bătaie de cap lui Alioşa, singurul om căruia Gruşenka îi încredinţa zbuciumul său sufletesc, cerându-i de fiecare dată sfatul; iar el de multe ori nu mai ştia ce să-i spună.

Intrând pe uşă, era puţin îngrijorat. Gruşenka se înapoiase de curând din oraş; nu trecuse nicio jumătate de oră de când venise de la Mitea de la închisoare şi, după graba cu care se ridică de la masă spre a-l întâmpina, Alioşa ghici că-l aşteptase până atunci ca pe ghimpi. Pe masă se aflau nişte cărţi de joc împărţite aşa ca şi când ar fi jucat până atunci „popa-prostul”. Pe canapeaua de piele din faţa ei zăcea, în halat şi cu o scufie de bumbac în cap, Maximov, bolnav şi slăbit, dar cu un zâmbet blajin pe buze. Bătrânul vagabond se oploşise acolo, în casă, de vreo două luni, adică de când sosise cu Gruşenka de la Mokroe. În ziua aceea, când ajunseseră, în sfârşit acasă, după ce înfruntaseră ploaia şi glodurile drumului, ud până la piele şi cu inima îngheţata de frică, Maximov se aşezase pe canapea, îndreptându-şi spre ea privirea rugătoare. În primul moment, copleşită de nenorocirea ce o lovise, Gruşenka, furată de necazurile sale şi având pe deasupra şi un pic de febră, aproape că uitase cu totul de el. Abia într-un târziu se oprise brusc locului şi privirile îi căzuseră asupra lui; bătrânul încercase să râdă, pierdut, nenorocit, uitându-se drept în ochii ei. Gruşenka o strigase atunci pe

Fenia şi poruncise să-i aducă ceva de mâncare. Maximov nu se mişcase toată ziua de pe canapea, iar când se întunecase de tot afară şi obloanele fuseseră închise, Fenia o întrebase pe stăpână-sa:

— Ce facem cu dumnealui, coniţă, rămâne aici peste noapte?

— Da, fă-i patul pe canapea, răspunsese Gruşenka.

Interesându-se mai îndeaproape de soarta lui, aflase că omul n-avea niciun căpătâi. „Domnul Kalganov, protectorul meu, mi-a spus de la obraz că nu mă mai primeşte să stau la dânsul şi mi-a dăruit cinci ruble”, îi mărturisise el. „Bine, dacă-i aşa, să te ţină Dumnezeu sănătos, rămâi aici”, hotărâse Gruşenka în durerea ei şi-i zâmbise milostiv. Bătrânul simţise cum i se topeşte inima văzând-o că-i surâde aşa, şi buzele începuseră să-i tremure într-un plâns mut, ca o mărturie de recunoştinţă. De atunci se aciuase acolo în casă ca un câine de pripas. Nu plecase nici mai apoi, când Gruşenka zăcuse bolnava în pat. Nici Fenia şi nici maică-sa, bucătăreasa Matriona, nu se înduraseră să-l alunge, având mai departe grijă să-i dea de mâncare şi să-i aştearnă în fiecare seară să se culce pe canapea. Cu timpul, Gruşenka ajunsese să se obişnuiască cu el şi, de câte ori se întorcea de la Mitea (nici nu se întremase bine după boală şi, de îndată ce se sculase din pat, se şi dusese să-l vadă la închisoare), ca să-şi omoare timpul, se aşeza la taclale cu „Maximuşka”, pălăvrăgind ore întregi despre fel de fel de nimicuri, numai să nu se mai gândească la necazul ei. Bătrânul avea haz când începea să povestească şi până la urmă ajunsese să nu se mai poată lipsi de el. În afară de Alioşa, care nu venea nici el chiar zi de zi, Gruşenka aproape că nu mai primea pe nimeni în casă. Iar moşneagul ei, negustorul, „era pe ducă”, după cum vorbea lumea în târg şi, într-adevăr, cam la o săptămână după procesul lui Mitea, închise ochii pe veci. Cu trei săptămâni înainte de moarte, simţind că i se apropie sfârşitul, se înduplecase, în sfârşit, să-şi cheme feciorii cu neveste şi copii cu tot, poruncindu-le să nu mai plece de la căpătâiul lui. Şi tot atunci le pusese slugilor în vedere să nu-i mai

dea drumul în casă Gruşenkăi sub niciun cuvânt, iar dacă s-ar întâmpla să vină cumva, să-i spună din partea lui „că-i doreşte să trăiască mult şi bine, să fie fericită şi să nu-şi mai aducă aminte de el niciodată”. „Totuşi, Gruşenka mai în fiecare zi trimitea pe cineva să întrebe ce mai face.

— Bine c-ai venit! exclamă ea bucuroasă, lepădând cărţile din mână şi ridicându-se să-l întâmpine pe Alioşa. Maximuşka mă tot speria că n-o să mai vii! Ah, nu ştii ce nevoie am de tine! Ia loc. Ce să-ţi dau? Vrei o cafea?

— N-ar strica, spuse Alioşa, aşezându-se la masă. Sunt flămând ca un lup.

— Ei, vezi! Fenia, Fenia, adu cafeaua! strigă Gruşenka. De când te aşteaptă pe foc. Fenia, adu şi nişte plăcinte, ai grijă să fie calde, auzi tu? Nu ştii ce bucluc am avut, Alioşa, cu plăcintele astea! I-am dus şi lui la puşcărie, şi ce crezi? uite-aşa mi le-a aruncat înapoi, n-a vrut să pună gura pe ele! Ba chiar a azvârlit o bucată pe jos şi a călcat-o în picioare. „Bine, am spus eu, atunci am să le las gardianului şi, dacă până deseară nu te răzbeşte foamea, înseamnă că te hrăneşti numai cu venin, şarpe!” şi am plecat. Iar ne-am certat. Mă crezi, de fiecare dată când mă duc la el începe iarăşi scandalul.

Gruşenka îi povestise totul pe nerăsuflate, surescitată. Maximov zâmbea timid, cu ochişorii în pământ.

— Dar azi de ce v-aţi mai certat? întrebă Alioşa.

— Nu m-aş fi aşteptat niciodată să se facă zâzanie între noi pentru aşa ceva! Închipuieşte-ţi: l-a apucat gelozia pe „fostul” meu! „De ce-i dai bani? Va să zică, ai început să-l ţii ca pe un peşte?” E gelos, tot timpul îl roade gelozia! E gelos şi când doarme şi când mănâncă. Nu zici că săptămână trecută i-a căşunat până şi pe Kuzma!

— Păi doar ştia despre „fostul” tău!

— Ca să vezi! A ştiut de la început, şi tocmai azi, ce i s-o fi năzărit, c-a sărit cu gura şi a început să mă insulte. Mi-e şi ruşine să repet ce mi-a spus, zevzecul! Când să plec, a venit şi Rakitka. Nu cumva l-o fi asmuţind el? Ce zici? întrebă ea cu gândul aiurea.

— Te iubeşte. Asta e, te iubeşte peste măsură. Şi mai e şi

nervos acum.

— Păi cum să nu fie nervos dacă mâine îl judecă!? Tocmai de aceea m-am şi dus la el, ca să vorbim despre asta. Mi-e groază numai când mă gândesc ce o să se întâmple mâine! Tu zici că el e nervos, dar eu, crezi că eu nu sunt? Şi de ce-i arde! Îi dă zor înainte cu poleacul! Zevzecul! Nu mai rămâne decât să fie gelos şi pe Maximuşka.

— Nevastă-mea era foarte geloasă, se amestecă în vorbă Maximov.

— Hai, fugi încolo! zâmbi fără să vrea Gruşenka. Pe cine putea să fie geloasă?

— Pe slujnice.

— Ia taci, Maximuşka, zău că mă scoţi din sărite, nu-mi arde acum de glume. Şi nu te mai zgâi la plăcinte, pune-ţi pofta în cui, ştii doar că-ţi fac rău! Şi nici vişinată n-ai voie... Poftim, acum trebuie să-mi scot sufletul şi cu el, parcă aş fi deschis un azil de bătrâni... spuse Gruşenka râzând.

— Nu merit atâta bunătate, parcă eu nu ştiu că sunt un bicisnic... Începu cu tremur în glas Maximov. Sunt oameni mai folositori decât mine, care ar trebuie să se bucure de generozitatea dumitale.

— Eh, toţi oamenii sunt folositori, Maximuşka! De unde putem şti care-i mai mult şi care-i mai puţin? Barem de n-ar fi fost poleacul acela... Ce l-o fi apucat să se îmbolnăvească tocmai azi? Am trecut şi pe la el. Şi acum, uite-aşa, de ciudă, am să-i trimit şi lui nişte plăcinte. Nici nu mi-a trecut prin gând, dar fiindcă Mitea tot mi-a făcut scandal că i-am trimis, de ce să nu-i trimit, dacă-i vorba aşa, şi chiar acum, imediat. A, uite şi Fenia cu scrisoarea! Tot de la poleci, fireşte, păi se putea să treacă o zi fără să-mi ceară iarăşi bani?!

Într-adevăr, *pan* Mussjalowicz îi adresase din nou o scrisoare lungă, în stilul lui afectat şi pretenţios, prin care îi cerea trei ruble împrumut. În acelaşi plic se afla şi o chitanţă prin care debitorul îşi lua obligaţia de a restitui banii în termen de trei luni; chitanţa purta de asemenea

girul lui pan Wrublewski. Gruşenka primise o sumedenie de misive în genul ăsta de la „fostul” ei. Asaltul începuse cu două săptămâni înainte, chiar în ziua când se dăduse pentru prima oară jos din pat. Ştia că tot timpul cât zăcuse bolnavă, cei doi pani veniseră zilnic să se intereseze de starea ei. Debutul îl făcuse o lungă epistolă teribil de emfatică şi de încâlcită, scrisă pe coală ministerială şi pecetluită cu sigiliul de familie. Gruşenka n-o citise decât pe jumătate şi o aruncase, fără să fi înţeles mare lucru din ea. De altfel, numai de aşa ceva nu-i ardea în momentul acela. A doua zi însă primise altă scrisoare prin care *pan* Mussjalowicz o ruga să-i împrumute două mii de ruble pe termen scurt. Gruşenka nu se învrednicise nici de astă dată să-i răspundă. Mesajele însă se ţinuseră lanţ, zi de zi toate la fel de solemne şi de pompoase, cu singura deosebire că suma cerută cu împrumut se micşorase treptat, ca să ajungă până la urmă la douăzeci şi cinci de ruble, apoi la zece, până ce, în sfârşit, Gruşenka primise un răvaş prin care i se solicita numai o singură rublă, cererea fiind ca de obicei însoţită de o chitanţă semnată de amândoi polecii. Înduioşată, Gruşenka se dusese pe înserat să vadă ce-i cu ei. Îi găsise într-un hal fără de hal, într-o mizerie aproape sordidă, lihniţi de foame, fără foc în cameră şi fără ţigări, datori vânduţi gazdei. Cele două sute de ruble pe care le câştigaseră de la Mitea se topiseră de mult. Cu atât mai mirată fusese Gruşenka văzând aerul lor ţanţoş şi detaşat, ca şi primirea ceremonioasă, cu fraze bombastice, pe care i-o făcuseră. Amuzată, le dăduse zece ruble, iar a doua zi îi povestise râzând întâmplarea lui Mitea care nu se arătase câtuşi de puţin gelos. De atunci panii se ţinuseră scai de ea, bombardând-o zilnic cu scrisori şi cereri de bani pe care ea le satisfăcea întotdeauna. Şi tocmai în ziua aceea pe Mitea îl apucase din senin gelozia.

— Am trecut pe la el ca o proastă, în drum spre închisoare, dar n-am stat decât o clipă. Ştii că-i bolnav – fostul meu, vreau să zic, începu ea volubilă şi agitată. Nu ştiu ce mi-a venit să-i povestesc lui Mitea: „închipuieşte-ţi,

i-am spus eu râzând, poleacul meu a luat ghitara să-mi cânte romanţele de odinioară, credea pesemne c-o să-mi înmoaie inima şi o să mă înduplece să mă mărit cu el”. Atunci, lui Mitea i-a sărit deodată ţâfna şi a început să mă insulte... Ei, stai tu, dacă-i vorba pe aşa, am să le trimit şi lor nişte plăcinte! Fenia, cine a venit cu scrisoarea, tot fetişcana aceea? Dă-i trei ruble şi pune într-o hârtie vreo zece bucăţi de plăcintă, să le ducă din partea mea. Auzi, Alioşa, să-i spui lui Mitea că le-am trimis plăcinte, neapărat să-i spui!

— Nici nu-mi trece prin gând, răspunse Alioşa zâmbind.

— Da ce, crezi că o să sufere din pricina asta? Habar n-are, se preface numai, puţin îi pasă de mine în fond! rosti cu amărăciune Gruşenka.

— Cum se preface?

— Eşti un prost, Aleoşenka, nu pricepi nimic, păcat de tine că minte ai, slavă Domnului, destulă. Pe mine nu mă doare că e gelos, chiar dacă n-are de ce; m-ar durea dacă n-ar fi gelos. Aşa sunt eu, niciodată n-o să mă supere gelozia cuiva, fiindcă şi eu am o fire aprigă şi sunt gata să devin bănuitoare din te miri ce. Pe mine mă doare faptul că nu mă iubeşte şi că *se preface* numai că-i gelos. Ce, crezi că n-am ochi să văd? Tot îmi vorbeşte mereu de cealaltă: Katka a făcut aşa, Katka pe dincolo! A chemat un medic de la Moscova special pentru proces, să-l scape! Katka a adus pe cel mai mare şi mai iscusit avocat! Înseamnă că nu mai poate după ea dacă o laudă atâta faţă de mine, mizerabilul! Şi fiindcă se simte cu musca pe căciulă, mereu îmi caută pricină, vrând, chipurile, să arunce toată vina asupra mea! „Tu n-ai trăit cu poleacul, zice, până nu m-ai cunoscut pe mine? De ce să nu-mi fac şi eu acum gustul cu Katka” Asta e! Vrea să-mi arunce totul mie în spinare. Dinadins caută mereu ceartă cu lumânarea, ascultă-mă pe mine, dinadins, atâta numai că eu...

Gruşenka nu mai apucă să termine, şi ducând batista la ochi, începu să plângă amarnic.

— N-o iubeşte pe Katerina Ivanovna, spuse convins Alioşa.

— Am să văd eu curând dacă o iubeşte sau nu... rosti Gruşenka ameninţătoare, luând batista de la ochi.

Avea figura crispată. Alioşa simţi o strângere de inimă văzând că din blajin, paşnic şi zâmbitor cum era, chipul i se întunecase de la o clipă la alta, înăsprit de ură.

— Să lăsăm prostiile! se răsti ea deodată. Să nu-ţi închipui că pentru asta te-am chemat, dragă Alioşa! Şi numai eu singură mă frământ aşa! Mă uit la ceilalţi, şi văd că nimeni nu se sinchiseşte, nimeni n-are habar. Cel puţin, tu te gândeşti la el? Mâine e procesul! Spune-mi şi mie cum au să-l judece? Feciorul acela e criminalul, el l-a ucis, numai el! Doamne! Se poate să-l condamne aşa, nevinovat, în locul lui? Feciorul n-a păţit nimic, nici măcar nu s-au legat de el!

— Ba nu, a fost anchetat şi el şi chiar foarte sever, zise Alioşa furat de gânduri. Au ajuns însă la concluzia că nu-i vinovat. Acum e bolnav. De când a avut criza aceea de epilepsie zace la pat. Şi într-adevăr e ceva serios.

— Doamne, de ce nu te duci la avocat să vorbeşti cu el între patru ochi? Se zice că i-ar fi dat trei mii de ruble ca să vină de la Petersburg.

— Am pus mână de la mână, Ivan, Katerina Ivanovna şi cu mine, ca să-i plătim onorariul, în schimb medicul l-a adus ea pe socoteala ei de la Moscova, i-a dat două mii de ruble. Fetiukovici, avocatul, ar fi cerut poate mai mult, dar cum s-a făcut atâta vâlvă în toată Rusia în jurul acestui caz – toate ziarele, toate revistele vorbesc despre el – Fetiukovici a acceptat să pledeze mai mult pentru glorie, gândindu-se să nu scape un proces atât de celebru. L-am văzut chiar aseară.

— Şi? I-ai vorbit? stărui Gruşenka nerăbdătoare.

— M-a ascultat până la capăt, dar nu mi-a răspuns nimic. Zicea că părerea lui e definitiv formată. Dar mi-a promis totuşi c-o să ia în consideraţie ce i-am spus eu.

— Să ia în consideraţie!... Pungaşii! O să-l nenorocească! Da doctorul, doctorul... pentru ce l-o mai fi adus aia?

— Ca expert. Vor să-l scoată nebun pe Mitea, să arate c-a săvârşit crima fără să-şi dea seama ce face, într-un acces

de demenţă, numai că Mitea nici nu vrea să audă de aşa ceva. Alioşa zâmbi uşor.

— Şi să ştii c-aveau dreptate dacă l-ar fi omorât el! exclamă Gruşenka. Fiindcă era nebun, da, da, nebun de legat, păcatele mele, că numai eu sunt de vină! Dar de ucis nu l-a ucis el, nu! Şi când te gândeşti că toţi, toţi, toată lumea din oraş susţine că el este criminalul! Până şi Fenia a dat asemenea declaraţii, încât îţi vine să crezi că într-adevăr l-a omorât. Şi cei de la băcănie tot aşa, şi funcţionarul acela... Şi pe urmă chiar el a spus în gura mare la local! O lume întreagă l-a auzit! Toţi, toţi au declarat împotriva lui, toţi se ridică să-i dea la cap!

— Da, sunt din ce în ce mai multe declaraţii, spuse Alioşa posomorât.

— Şi Grigori, ai văzut? Grigori Vasilievici susţine morţiş că uşa era deschisă, de câteva ori a spus la anchetă c-a văzut-o cu ochii lui aşa, vraişte, nu-i chip să-l scoţi din asta, am fost la el, i-am vorbit – degeaba! Nu zici că m-a şi înjurat!

— Da, e poate cea mai gravă declaraţie din toate câte există împotriva fratelui meu.

— Cât despre nebunie, să ştii că Mitea nici acum nu e în toate minţile, îi destăinui Gruşenka îngrijorată şi cu un aer misterios. De mult voiam să-ţi spun, Alioşa, zilnic mă duc la el, şi de fiecare dată îl ascult şi mă minunez. Despre ce crezi că-mi vorbeşte mereu în ultima vreme? Îi merge gura într-una şi nu pot să aleg nici două vorbe din ce trăncăneşte acolo, mă tot gândesc c-o fi spunând cine ştie ce lucru mare, şi eu, proastă cum sunt, nu înţeleg nimic. Îmi tot pomeneşte despre un „copchilaş”, mereu îi dă zor cu el, dracu ştie al cui o fi plodul acela: „De ce să fie aşa sărac bietul copchilaş?”, sau: „Pentru copchilaşul acela am să mă duc la ocnă, în Siberia. N-am ucis, dar trebuie să mă duc la ocnă!” Ce vrea să spună cu asta, ce-i cu copilul acela, zău dacă am priceput ceva?! Vorbea atât de frumos despre el, încât am început să plâng – nu ştii ce frumos vorbea! – şi atunci a plâns şi el. Când a văzut că-mi dau lacrimile, m-a sărutat şi a făcut cruce asupra mea. Oare ce

să fie asta, Alioşa, ce-i cu „copchilaşul” acela?

Alioşa zâmbi din nou.

— Nu ştiu ce tot caută la el Rakitin, în orice caz însă... asta nu-i de la Rakitin. Ieri n-am fost să-l văd, mă duc azi.

— Nu, nu e Rakitka; frate-său, Ivan Feodorovici, nu ştiu ce-l tot descântă, se duce mereu pe la el... Începu Gruşenka şi se opri brusc.

Alioşa se uită la ea înmărmurit.

— Se duce la el? Cum, Ivan vine la el? Mitea mi-a spus că nici n-a dat ochii cu dânsul.

— Ei vezi! Ăsta-i păcatul meu! M-a luat gura pe dinainte! se zăpăci Gruşenka, îmbujorându-se toată. Stai, Alioşa, taci puţin, acum, dacă tot am început, barem să-ţi spun adevărul întreg: a fost de două ori la închisoare. Prima oară, chiar în ziua când a sosit – ştii, atunci când a venit valvârtej de la Moscova, eram încă pe picioare, nu mă răzbise boala – şi pe urmă, a doua oară, acum o săptămână. I-a atras atenţia lui Mitea ca nu cumva să scape vreo vorbă faţă de tine, şi, îndeobşte, nimeni nu trebuia să afle că se duce la el, ţinea să rămână totul secret.

Alioşa căzu pe gânduri, căznindu-se să înţeleagă ceva.

Ştirea îl uluise peste măsură.

— Ivan nu mi-a pomenit niciodată nimic despre procesul lui Mitea, rosti el agale. De altfel, în astea două luni a fost destul de scump la vorbă cu mine, de câte ori mă duceam la el, părea supărat c-am venit, aşa că de vreo trei săptămâni încoace nici n-am mai trecut pe la dânsul... Hm... Dacă a fost acum o săptămână la Mitea... E adevărat că de atunci Mitea s-a schimbat mult...

— S-a schimbat, să ştii că s-a schimbat! se grăbi să confirme Gruşenka. Trebuie să fie ceva la mijloc, un lucru pe care vor să-l ţină neapărat ascuns! Chiar Mitea mi-a spus că-i vorba de un secret, un mare secret. Îmi face impresia că e ceva atât de grav, încât din pricina asta nu-şi mai poate găsi de loc liniştea. Înainte era vesel, plin de viaţă, de altfel şi acum de obicei e tot aşa, dar tocmai când e mai bine dispus începe să dea din cap, să umble încolo şi

încoace prin celulă şi să-şi răsucească părul de la tâmplă – asta înseamnă că are ceva pe suflet. Ştiu eu ce ştiu! Încolo e vesel, şi azi a fost tot aşa vesel!

— Parcă ziceai adineauri că era furios...

— Păi chiar a şi fost şi vesel, şi furios. Din te miri ce îi sare ţâfna, acum e foc şi pară, acum îl vezi zâmbitor, ca după un moment să tune şi să fulgere iar. Zău, Alioşa, mă uit câteodată la el şi parcă nu-mi vine să cred: când ştie ce grozăvie îl aşteaptă, cum mai poate să râdă aşa ca un copil pentru orice fleac?

— Este adevărat că ţi-a interzis să-mi vorbeşti despre Ivan? Ţi-a atras atenţia să nu-mi spui nimic?

— Chiar aşa: ,,Să nu-i spui nimic". Mai ales de tine se fereşte. Cică ar fi un secret, aşa ştiu de la el... Alioşa, dragul meu, du-te la Mitea şi vezi, poate că reuşeşti să afli ce-i cu secretul acela. Vino pe urmă să-mi spui şi mie, se rugă Gruşenka, cutremurându-se înfiorată. Nu mă cruţa, vreau să ştiu ce zile amărâte mă aşteaptă, că parc-a fost un blestem pe capul meu! De aceea te-am chemat.

— Crezi că e ceva în legătură cu tine? Păi, dac-ar fi fost într-adevăr aşa, nu te gândeşti că n-ar fi pomenit nimic despre asta?

— Ce ştiu eu? Poate că vrea totuşi să mi-l spună şi nu îndrăzneşte. Mi-a dat numai să înţeleg. Zice că-i un secret, dar ce fel de secret nu-mi spune.

— Şi tu ce crezi?

— Ce să cred? Că mi-a ajuns funia la par, asta cred. Vor să se descotorosească de mine pentru că-i dumneaei la mijloc! Nu poate fi vorba decât de Katka, numai de la ea vin toate. Tot îmi dă zor „ba că-i aşa, ba că-i pe dincolo", adică eu nu sunt „aşa" ca dumneaei! Asta ce înseamnă? Mi-a dat să înţeleg. Vrea să mă părăsească, ăsta-i secretul. Ei trei, Mitea, Katka şi Ivan Feodorovici, au pus totul la cale. De mult ţineam să te întreb, Alioşa: acum o săptămână Mitea mi-a spus că Ivan e mort după Katka, de aceea se duce mereu pe la ea. E adevărat sau nu? Spune deschis, nu mă cruţa.

— Nu vreau să te mint, dar nu cred că Ivan o iubeşte pe

Katerina Ivanovna.

— Aşa m-am gândit şi eu! Ca să vezi cum mă minte, ca un neruşinat! Înadins a făcut pe gelosul azi, ca să mă scoată vinovată pe mine mai târziu. E prost, nu ştie să se prefacă, spune şi el ce-l taie capul... Dar lasă, că-i arăt eu lui, îi arăt eu! „Tu, zice, crezi că eu l-am ucis...” Auzi ce a fost în stare să-mi spună, să-mi reproşeze mie aşa ceva! Să-l ierte Dumnezeu! Să vezi însă ce-o să păţească dumneaei, Katka, la proces, are s-o păţească urât de tot! Am să-i spun acolo o vorbuliţă să mă ţină minte... Am să-i trântesc totul în faţă, tot, tot!

Şi Gruşenka izbucni din nou într-un hohot amarnic de plâns.

— Gruşenka, rosti Alioşa, ridicându-se să plece, eu atâta pot să-ţi spun: în primul rând că Mitea te iubeşte, da, te iubeşte mai mult ca orice pe lume şi numai pe tine, te rog să mă crezi. Ştiu ce vorbesc; da, sunt convins ca-i aşa. În al doilea rând că n-am să încerc în niciun fel să-i smulg secretul, iar dacă s-ar întâmpla cumva să deschidă el vorba, am să-i atrag atenţia de la început că ţi-am promis să nu-ţi ascund nimic. Şi atunci am să trec pe la tine să-ţi spun. Dar... am impresia că... totuşi, Katerina Ivanovna nu are niciun amestec aici şi că trebuie să fie vorba de cu totul altceva. Sunt aproape sigur că-i aşa. Nu pare să fie ceva în legătură cu dânsa! Şi acum te las cu bine!

Alioşa îi strânse mâna. Gruşenka tot nu se potolea. Tânărul îşi dădea seama că nu punea niciun temei pe cuvintele lui, dar cel puţin îşi mai uşurase obida, împărtăşindu-i tot ce avea pe inimă. Îi părea rău s-o lase atât de amărâtă, dar nu putea altfel, trebuia să se grăbească. Mai avea încă atâtea de făcut.

Capitolul II

PICIORUŞUL BOLNAV

În primul rând trebuia să treacă neapărat pe la doamna Hohlakova şi voia să se achite cât mai grabnic de aceasta obligaţie, ca să nu ajungă prea târziu la închisoare. De vreo trei săptămâni doamna Hohlakova era cam suferindă: i se umflase piciorul şi, deşi nu era nevoită să zacă în pat, toată ziulica stătea întinsă pe divan la dânsa în budoar, într-un ispititor neglijeu, altminteri destul de decent. Alioşa observase într-o zi, surâzând în sinea lui cu toată nevinovăţia, că, aşa bolnavă cum era, doamna Hohlakova începuse să aibă o grijă deosebită de toaleta ei: era mereu gătită cu fel de fel de bonetele, matineuri şi funduliţe şi Alioşa cam simţea dincotro bate vântul, deşi căuta să alunge din minte asemenea gânduri deşarte. În afară de oaspeţii obişnuiţi ai casei, în ultima lună doamna Hohlakova primea din ce în ce mai des vizitele tânărului Perhotin. Alioşa n-o mai văzuse de patru zile şi acum, intrând în vestibul, se gândi să meargă din capul locului la Liza, de vreme ce venise special pentru dânsa; încă din ajun fata îi trimisese vorbă prin cameristă să treacă neapărat pe la ea, fiindcă avea ceva „foarte important” de discutat cu dânsul, ceea ce, din anumite motive, îl făcuse curios. În timp ce camerista se ducea să-l anunţe, doamna Hohlakova, care nu ştiu cum prinsese de veste că sosise, se grăbi să-i dea de ştire că-l roagă să intre „numai o clipă” în budoarul ei. Alioşa se hotărî să răspundă mai întâi la apelul mamei, altminteri din minut în minut ar fi trimis pe cineva în camera fetei să-l cheme. Stăpâna casei stătea culcată pe sofa, dichisită ca de zile mari, şi părea mai agitată ca niciodată. Alioşa fu întâmpinat de la uşa cu strigăte de bucurie.

— Vai, nu te-am văzut de secole! O săptămână întreagă! Îţi dai seama? Ah, ba nu, mi se pare c-ai mai fost pe la noi acum patru zile, da, da, miercuri. Sunt sigură c-ai venit pentru Lise, voiai să te strecori iarăşi tiptil, ca să nu te aud... Dragul, dragul meu Alexei Feodorovici, de-ai ştii câtă bătaie de cap îmi dă! Dar despre asta lasă c-o să vorbim mai târziu. Deşi e un lucru foarte important, poate cel mai

important în momentul de faţă, dar să rămână pentru mai târziu. Dragul meu Alexei Feodorovici, să ştii că ţi-o încredinţez cu totul dumitale. De când a murit părintele Zosima – fie-i ţărâna uşoară? (şi se închină) – mă uit la dumneata ca la un schimnic adevărat, cel puţin aşa te consider eu, deşi îţi stă foarte bine îmbrăcat civil. Spune-mi, unde ai găsit un croitor atât de bun? Dar asta nu interesează acum, lasă, c-o să te întreb altă dată. Iartă-mă că-ţi spun uneori pe nume, Alioşa, sunt destul de bătrână, cred, ca să mi se permită (şi zâmbi cu cochetărie), dar şi despre asta o să vorbim mai încolo. Să nu pierd din vedere tocmai ce este mai important. Te rog să-mi atragi atenţia dacă observi c-o iau razna; să-mi spui numai atât: „Dar principalul?" Vai, Doamne, măcar de-aş şti ce este important acum şi ce nu? Dar când Lise şi-a luat cuvântul înapoi – fiindcă, într-adevăr, ce putea fi decât o copilărie promisiunea pe care ţi-a făcut-o ca să se mărite cu dumneata, Alexei Feodorovici! – ţi-ai dat seama şi dumneata probabil că n-a fost decât o fantezie capricioasă de fetiţă bolnavă, care a stat prea mult înţepenită în fotoliu, dar, slavă Domnului, acum a început să meargă! Medicul cel nou, adus de Katerina Ivanovna de la Moscova pentru fratele dumitale, bietul om, ce rău îmi pare de el, mâine o să fie... dar ce să mai vorbim! Doamne, ce o să fie mâine! Mor numai când mă gândesc! Şi mai ales mor de curiozitate... Într-un cuvânt, aseară, doctorul acela a fost la noi şi a văzut-o pe Lise... I-am plătit cincizeci de ruble vizita. Dar nu-i vorba de asta, nu... Uite, că iar m-am încurcat, dar acum m-am încurcat de tot. Nu ştiu ce-o fi cu mine de mă pripesc aşa! Poţi să-mi spui de ce? Că eu habar n-am. Of, zău dacă mai ştiu unde mi-e capul! Toate mi s-au încâlcit în minte, uite-aşa, ca un ghemotoc. Mă tem că iar o să te plictisesc şi o să-ţi iei câmpii, şi pe urmă nu te mai văd iarăşi cu săptămânile. Vai, Doamne, dar de ce stăm aşa? Un moment, să-ţi aducă mai întâi o cafea... Iulia, Glafira! Cafeaua!

Alioşa se grăbi să-i mulţumească, spunându-i că tocmai băuse una.

— La cine?

— La Agrafena Alexandrovna.

— La... La monstrul acela cu chip de om? Când te gândeşti că din pricina ei s-au nenorocit toţi! La drept vorbind, nu ştiu nici eu, dar am auzit că e ca o sfântă acum, păcat numai că s-a trezit cam târziu. Mai bine ar fi fost mai înainte, când trebuia. Acum ce rost mai are? Taci, taci, Alexei Feodorovici, sunt atâtea lucruri despre care vreau să-ţi vorbesc, încât mi-e teamă că până la urmă n-o să mai apuc sa-ţi spun nimic. Ce zici de grozăvia asta cu procesul... trebuie să merg neapărat, am şi început să mă pregătesc, au să mă ducă de acasă cu fotoliul, iar acolo pot să stau şi pe scaun, am să vin cu servitorii. Ştii că şi eu figurez printre martori? Cum am să vorbesc, ce am să le spun? Zău dacă ştiu ce să le spun! Trebuie să depun şi jurământ, nu-i aşa?

— Eu cred că nu-i neapărată nevoie să vă duceţi.

— Dar dacă pot să stau pe scaun! Ah, uite cum mă încurci mereu! Când te gândeşti, procesul, crima aceea oribilă şi fără niciun sens, ca până la urmă să plece cu toţii în Siberia! Unii au să se însoare... Şi toate astea repede, repede, totul se schimbă de la o zi la alta, nu mai rămâne nimic din ce a fost, toţi îmbătrânesc şi toţi iau calea cimitirului. Fie şi aşa, sunt obosită. Kati, *cette charmante personne*[125], mi-a spulberat toate speranţele. Acum ce crezi c-o să facă? O să-l urmeze pe unul din fraţii dumitale în Siberia, iar celălalt o să se ducă şi el după dânsa şi o să se stabilească în oraşul vecin şi au să se chinuiască aşa unii pe alţii! Ei, uite, toate astea mă înnebunesc, şi în primul rând publicitatea: ziarele din Moscova şi din Petersburg numai despre asta vorbesc, cred că s-a scris de un milion de ori până acum. Ah, da, închipuieşte-ţi ca au scris şi despre mine c-am fost ca să zic aşa, „prietena” fratelui dumitale – acolo e un alt cuvânt, pe care nu-mi vine să-l repet! Ei, spune dacă-i posibil aşa ceva!

— Nu se poate! Unde şi când s-a scris?

— Stai că-ţi arăt îndată. Ieri am primit gazeta şi am avut

125 Aceasta persoană fermecătoare. (Fr.)

răbdare să citesc tot până la capăt. E vorba de un ziar din Petersburg, *„Ecouri”*[126], aşa se numeşte, care apare de un an încoace şi, cum sunt mare amatoare de ecouri, am ţinut să mă abonez şi eu, şi acum, poftim, mi s-a împlinit dorinţa cu vârf şi îndesat! Citeşte, te rog. Şi-i întinse ziarul pe care-l păstra sub pernă.

Era atât de necăjită, atât de consternată, încât avea dreptate să spună că i se încâlceau toate în cap. Ştirea era într-adevăr abracadabrantă şi avusese probabil un efect zguduitor asupra doamnei Hohlakova, deşi, spre norocul ei, în mod obişnuit nu era în stare să se concentreze asupra unui singur lucru, sărind mereu de la una la alta, aşa încât o clipă mai târziu se prea putea să fi uitat şi de ziar, şi de articolul cu pricina. Alioşa ştia că procesul făcuse mare vâlvă în toată ţara şi, Doamne, câte corespondenţe şi informaţii stupide nu-i fusese dat să citească, în ultimele două luni, în ziare, strecurate printre altele autentice, despre fratele lui, despre Karamazovi în general şi chiar despre el însuşi! Bunăoară, o gazetă venise cu ştirea că îngrozit de fapta criminală a fratelui său, Alioşa ar fi îmbrăcat rasa monahală, intrând pe veci la mănăstire; nu mai ştiu care fiţuică dezminţea această aserţiune, anunţând că, dimpotrivă, în complicitate cu stareţul Zosima, ar fi spart casa de bani a mănăstirii şi „ar fi spălat putina”. Articolul, proaspăt apărut în ziarul *„Ecouri”*, era intitulat *Corespondenţă din Scotoprigonievsk*[127] (din păcate, vai! aşa se cheamă târguşorul nostru, deşi m-am ferit cât am putut până acum să-i dau în vileag numele) în legătură cu procesul Karamazov. Era o informaţie destul de laconică. Doamna Hohlakova nu era pomenită decât prin aluzii mai mult sau mai puţin voalate; de altfel, numele tuturor persoanelor citate în acest articol erau fictive. Se spunea numai că ucigaşul al cărui proces stârnise atâta senzaţie, fost căpitan de infanterie, era un individ insolent şi despotic,

126 Dostoievski se referă, probabil, la ziarul petersburghez Glasul (Golos), de orientare liberală.

127 Textual, oborul de vite.

un retrograd, un pierde-vară preocupat numai de aventurile amoroase, care se bucura, de favorurile „cuconiţelor răsfăţate de soartă”. Una din aceste „văduvioare solitare”, o femeie care mai făcea încă pe tinerica, deşi avea o fată de măritat, fusese atât de pătimaş îndrăgostită de el, încât numai cu două ore înainte de crimă îi oferise trei mii de ruble ca să plece împreună cu ea la o mină de aur. Pe cât se pare, totuşi criminalul preferase să-şi ucidă tatăl şi să-l jefuiască, bizuindu-se că fărădelegea lui nu va fi descoperită, decât să plece în Siberia în compania farmecelor ofilite ale adoratoarei sale trecute de patruzeci de ani. Această picantă corespondenţă se încheia, aşa cum era de aşteptat, printr-o diatribă plină de o nobilă indignare la adresa imoralităţii paricidului şi a moravurilor putrede caracteristice epocii de tristă amintire a iobăgiei. Alioşa o citi din curiozitate până la sfârşit şi restitui ziarul.

— Ei, spune, nu crezi că-i vorba de mine? ciripi fermecătoarea doamnă. Fireşte că de mine, de vreme ce eu i-am propus cu un ceas înainte să plece la minele de aur, şi când colo uite ce-a ieşit, „farmecele ofilite ale unei cucoane trecute de patruzeci de ani”! Parcă eu pentru asta i-am propus!? Nu vezi cu câtă rea-credinţă e scris? Iartă-i, Doamne, pentru „farmecele” astea, aşa cum i-am iertat şi eu! Dar ştii cine-i autorul acestei corespondenţe? E prietenul dumitale Rakitin.

— Tot ce se poate, deşi eu personal n-am auzit aşa ceva.

— Cu siguranţă că-i el, nu mai încape nicio îndoială! Din moment ce l-am dat afară din casă... Cred că ştii ce s-a întâmplat...

— Ştiu numai atât, că l-aţi poftit să nu mai calce aici în casă, dar de ce, n-am auzit... cel puţin de la dumneavoastră.

— Prin urmare, ai aflat de la el! Şi, mă rog, ce zice, mă batjocoreşte rău?

— Da. Dar aşa batjocoreşte el pe toată lumea. Nu mi-a spus însă niciodată de ce i-aţi interzis să mai vină la dumneavoastră. De altfel, ne vedem foarte rar. Nu suntem

prieteni.

— Atunci n-am încotro, trebuie să-ţi spun. Am să mă spovedesc dumitale, pentru că aici cred că am şi eu o parte de vină. De fapt, nu e mare lucru, o nimica toată, o bagatelă, aşa că până la urmă nici nu ştiu dacă a fost ceva. Vezi, dragul meu (doamna Hohlakova îşi luă un aer galeş şi un surâs dulce şi misterios îi flutură pe buze). Vezi, dragul meu, eu bănuiesc... te rog să mă ierţi, Alioşa, dar îţi vorbesc ca o mamă... adică nu, nu, dimpotrivă, îţi spun ca unui tată... ce să caute mama aici... În sfârşit, ca şi cum m-aş fi spovedit părintelui Zosima, ăsta-i cuvântul potrivit, e mai bine aşa, nu spuneam chiar eu adineauri că pentru mine eşti ca un schimnic?... Aşadar, bietul băiat, vreau să zic prietenul dumitale Rakitin (o, Doamne, nici măcar nu pot să fiu supărată pe el! Necăjită, da, ba chiar furioasă, dar nu cine ştie ce), într-un cuvânt, zănaticul ăsta, închipuieşte-ţi, s-a îndrăgostit de mine! Eu n-am băgat de seamă decât mai târziu, mult mai târziu, cu toate că de la o vreme, adică de vreo lună încoace, începuse să vină din ce în ce mai des pe la mine, aproape zilnic, deşi ne cunoşteam de atâta timp. Eu habar n-aveam de nimic... Şi deodată parcă mi s-a luminat mintea şi am început să-l observ mai atent. Nu pot să-ţi spun ce surprinsă am fost! Ştii că de două luni primesc vizitele unui tânăr funcţionar de la noi din oraş, Piotr Ilici Perhotin, un băiat eminent, tare simpatic şi la locul lui. Cred că l-ai întâlnit, de altfel, de câteva ori la mine. Nu-i aşa că-i un tânăr eminent şi serios? Nu vine chiar aşa des, cam la trei zile odată (şi chiar dacar veni în fiecare zi, n-are a face!), totdeauna elegant şi pus la punct. În general, ador tineretul, Alioşa, îmi place societatea unor tineri capabili şi la locul lor, aşa cum eşti dumneata, iar Perhotin are într-adevăr creierul unui om de stat şi vorbeşte atât de frumos! Trebuie neapărat să intervin pentru el, să-i întind o mână de ajutor. Are stofă de diplomat. În ziua aceea nenorocită aş putea spune că m-a scăpat de la moarte venind la mine în toiul nopţii. Iar prietenul dumitale Rakitin umblă totdeauna cu nişte cizmoaie cât toate zilele şi, când îşi întinde picioarele,

acoperă tot covorul... Şi, cum ziceam, la un moment dat a început să-mi facă unele aluzii, ba într-o zi, la plecare, mi-a strâns mâna tare de tot. Ei, ce crezi? Din ziua aceea m-a apucat durerea de picior! Bineînţeles avea mereu ocazia să se întâlnească cu Piotr Ilici la mine în casă şi, închipuieşte-ţi, nu ştiu ce-i căşunase pe el, că mereu îl împungea, ar fi fost în stare să-l înghit de viu. Mă uitam la ei şi abia mă ţineam să nu izbucnesc în râs. Într-o zi, şedeam aşa singură, adică nu, începuse să mă supere piciorul şi şedeam întinsă, rând s-a anunţat Mihail Ivanovici. Nu zici că-mi adusese o poezie – câteva strofe – dedicată piciorului meu bolnav, în care descria toată suferinţa mea! Stai, cum spunea:

Ce-mi făcuşi tu, picioruş,
Mi te-mbolnăvişi acuşi...

sau cam aşa ceva, nu mai ţin minte, niciodată n-am fost în stare să învăţ versuri pe dinafară, dar le am aici, pot să ţi le arăt dacă vrei, sunt delicioase, delicioase! Şi nu e vorba numai de picioruşul meu, dar au şi o morală, o idee extraordinară, îmi pare rău c-am uitat cum era! Într-un cuvânt, meritau să fie scrise într-un album! Eu fireşte că i-am mulţumit frumos, iar dânsul a fost grozav de încântat. Dar tocmai când îl complimentam, cine crezi că intră pe uşă: Piotr Ilici. Cum a dat cu ochii de el, Mihail Ivanovici s-a făcut negru ca noaptea. Mi-am dat seama că Piotr Ilici îi stricase toate socotelile, probabil că Mihail Ivanovici voia să-mi mai spună ceva după ce-mi citise poezia, am observat imediat, dar tocmai atunci a picat Piotr Ilici şi n-a mai apucat să scoată o vorbă. Nu ştiu ce mi-a venit să-i arăt şi lui Piotr Ilici poezia, fără să-i spun însă cine o scrisese. Sunt sigură, sunt absolut sigură că a ghicit din capul locului, deşi nici acum nu vrea să recunoască, pretinde că nici măcar nu i-a trecut prin minte, dar ştiu eu că spune numai aşa. Piotr Ilici a pufnit în râs şi s-a apucat să foarfece versurile: „Sunt proaste, zice, parc-ar fi scrise de un seminarist”, şi dă-i, şi dă-i – se înfierbântase rău de

tot băiatul! Prietenul dumitale însă în loc să ia lucrurile în glumă şi-a ieşit din sărite... Doamne, am crezut c-au să se încaiere! „Sunt ale mele, zice, le-am scris numai aşa, în joacă, fiindcă după mine nu există prostie mai mare decât să faci poezii. Dar din întâmplare versurile mele sunt bune. Lui Puşkin al dumneavoastră vreţi să-i ridicaţi un monument pentru meritul de a fi cântat în versuri picioruşele femeilor, pe când poezia mea are un conţinut serios; dumneata vorbeşti ca un om cu mentalitate învechită, retrogradă; dumneata habar n-ai de ideile umanitariste, nici nu eşti în stare să înţelegi năzuinţele înaintate ale vremii, eşti refractar la progres; în fond, ce poţi să pretinzi de la un conţopist şi un şperţar!” Atunci eu am început să ţip, implorându-i să înceteze. Dumneata îl cunoşti pe Piotr Ilici, nu se poate spune că-i un laş, dar atunci şi-a luat deodată un aer foarte demn, uitându-se ironic la Rakitin şi, după ce l-a ascultat până la sfârşit, a căutat să se scuze: „Eu, zice, n-am ştiut că sunt ale dumitale. Dacă ştiam, zice, bineînţeles că le-aş fi lăudat... În genere, poeţii sunt extrem de irascibili...” Şi aşa mai departe, o avalanşă de ironii servite pe un ton cât se poate de politicos. Chiar el mi-a explicat după aceea că l-a luat peste picior, deşi eu am crezut la început că vorbea serios. Şedeam tot aşa întinsă, ca şi acum, şi mă gândeam: „Se cade sau nu se cade să-l dau afară pe Mihail Ivanovici pentru că-şi permite să zbiere în halul ăsta la un musafir de al meu?” Mă crezi, stăteam aşa, cu ochii închişi, şi cumpăneam în sinea mea: se cade ori nu se cade? Nu mă puteam decide cu niciun chip, mă tot frământam cu firea şi uite-aşa îmi zvâcnea inima în piept! Să ţip sau să nu ţip? Un glas parcă îmi şoptea: „Ţipă! Iar altul: Nu, nu ţipa!” Şi chiar în momentul când am auzit că-mi spune „nu ţipa”, am dat un ţipăt şi am leşinat. Îţi închipui ce zarvă a fost! Atunci m-am ridicat în picioare şi i-am spus ritos lui Mihail Ivanovici: „îmi pare foarte rău, zic, dar mă văd nevoită să te înştiinţez că nu mai ai ce căuta la mine în casă” şi i-am arătat uşa. Vai, Alexei Feodorovici, îmi dau seama că n-am făcut bine, am minţit, fiindcă nu eram câtuşi de puţin

supărată pe el, dar în momentul acela mi s-a părut c-ar putea să iasă o scenă de toată frumuseţea... În orice caz, pot să-ţi spun c-a fost cât se poate de naturală, pentru că am izbucnit imediat în plâns şi am tot plâns după aceea câteva zile în şir; apoi, într-o zi după masă am uitat tot, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic De atunci n-a mai pus piciorul aici în casă, se împlinesc două săptămâni de când n-a mai dat pe la mine. Mereu mă gândeam: „Cum aşa, chiar n-o să mai vină niciodată pe aici?[vous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papa], dar acum aflu că

---

vous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papav ous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papavous comprenez,

între timp a mai fost odată pe aici, acum şase zile, dar nu la mine, ci la Lise. N-a stat decât cinci minute şi a plecat. Mi-a spus Glafira după trei zile şi trebuie să-ţi mărturisesc c-am fost grozav de surprinsă. Am chemat-o numaidecât pe Lise care mi-a râs în nas: „A crezut, zice, că dormi, şi atunci a intrat la mine; voia să se intereseze de sănătatea matale”. Şi probabil aşa a şi fost. Dar Lise, vai, Doamne, nu pot să-ţi spun cât mă necăjeşte fata asta! Închipuieşte-ţi că în aceeaşi noapte, acum patru zile vreau să spun, când ai fost ultima oară pe la noi, a avut un atac de nervi, dar un atac destul de serios; s-o fi auzit cum ţipa! De ce pe mine nu mă apucă niciodată nevricalele? A doua zi altă criză, a treia zi alta şi ieri starea asta morbidă! Aşa, din senin, a început să strige la mine: „Nu pot să-l sufăr pe Ivan Feodorovici, zice, te rog foarte mult să nu-l mai primeşti dacă vine; să-i trimiţi vorbă că nu eşti acasă!” Am rămas încremenită. „Şi pentru ce, mă rog, i-am obiectat eu, să nu mai primesc în casă un băiat atât de civilizat şi de cult, asupra căruia s-a abătut o nenorocire atât de mare?” Pentru că, orice ai zice, toate poveştile astea sunt o adevărată calamitate pe capul unui om, nu-i aşa? Atâta i-a trebuit Lisei ca să pufnească în râs şi încă într-un fel destul de jignitor. Mi-a părut bine totuşi c-am reuşit cel puţin s-o înveselesc. Poate c-au să-i treacă nervii acum, mi-am zis, mai ales că şi eu mă gândeam să nu-l mai primesc pe Ivan Feodorovici, drept pedeapsă pentru vizitele astea ciudate, făcute fără ştirea şi permisiunea mea, ba chiar voiam să-i cer explicaţii. Azi-dimineaţă însă Lise abia s-a sculat din somn şi ce să vezi: nu ştiu ce i-o fi căşunat pe Iulia, că, nici una, nici două, jart îi trage o palmă! Nu e monstruos? Eu, care totdeauna le-am spus jupâneselor mele *dumneata!* Şi după un ceas, cine crezi c-o ia în braţe pe Iulia şi-i sărută picioarele: Lise. Şi tot ea îmi trimite apoi vorbă că nu mai vrea să mă vadă şi că niciodată n-o să mai calce la mine în cameră. Cu chiu, cu vai, aşa cum sunt, cu piciorul ăsta bolnav, mă târăsc până la ea şi cum mă vede îmi sare de gât, mă sărută şi începe să plângă şi, tot aşa, sărutându-

Înțelegi, procesul ăsta și moartea cumplită a tatălui dumitale. (Fr.).

mă, fără nicio vorbă, mă scoate pur şi simplu pe uşă afară, încât până la urmă n-am izbutit să aflu ce-i cu ea. Singura mea speranţă ai rămas acum dumneata, dragul meu Alexei Feodorovici, soarta mea e în mâinile dumitale! Te rog du-te s-o vezi pe Lise şi încearcă s-o descoşi, aşa cum ştii numai dumneata, poate că afli ce s-a întâmplat şi pe urmă vino sa-mi spui şi mie, ca la o mamă, pentru că îţi dai seama că dacă lucrurile au să meargă tot aşa, mă prăpădesc, sau mor, sau fug de acasă. Nu mai pot, crede-mă, nu mai pot! Sunt destul de răbdătoare de felul meu, dar la un moment dat se poate să-mi pierd răbdarea, şi atunci... atunci mi-e groază când mă gândesc ce o să se întâmple atunci! Ah, Doamne, în sfârşit, Piotr Ilici! exclamă ea şi, ca prin farmec, se lumină la faţă, zărindu-l în prag pe Piotr Ilici Perhotin. Ai întârziat, vezi, ai întârziat! Bine, stai jos şi spune, hotărăşte-mi soarta, ce zice avocatul? Unde te duci, Alexei Feodorovici?

— La Lise.

— Ah, da! N-ai să uiţi ce te-am rugat, nu-i aşa? E soarta mea în joc!

— N-am să uit şi dacă am să pot... dar nu ştiu, fiindcă am întârziat prea mult, îngăimă Alioşa, grăbindu-se s-o şteargă.

— Ba nu, ba nu, să vii neapărat, nu „dacă am să pot”, altfel mor! strigă după el doamna Hohlakova, dar Alioşa şi închisese uşa.

Capitolul III

DRĂCUŞORUL

Intrând în odaia fetei, Alioşa o găsi pe Lise tolănită în fotoliul pe care o scoteau s-o plimbe pe vremea când nu putea încă umbla pe picioare. Fata nu se ridică să-l primească, nici măcar nu se clinti din loc, numai ochii ei ageri se aţintiră pătrunzători asupra lui. Avea o privire înfrigurată şi era palidă, aproape lividă la faţă. Alioşa rămase surprins văzând cât se schimbase în aceste trei zile, i se păru chiar ceva mai slabă ca înainte. Lise nu se învrednici să-i dea mâna. El îi atinse uşor degetele fine, lungi, ce zăceau inerte în poala, apoi se aşeză tăcut în faţa ei.

— Ştiu că te grăbeşti să ajungi la închisoare, spuse fata pe un ton răstit. Şi mama care te-a ţinut aproape două ore ca să-ţi povestească ce a fost şi cum a fost cu mine şi cu Iulia.

— De unde ştii?

— Am ascultat la uşă. Ce te uiţi aşa la mine? Aşa-mi place mie, ascult la uşă şi am să ascult mereu, de câte ori o să am chef, nu văd ce poate fi rău într-asta! Şi n-am de gând să-mi cer iertare.

— Eşti supărată?

— Dimpotrivă, mă bucur. Stăteam acum şi mă gândeam pentru a nu ştiu câta oară: ce bine am făcut că mi-am luat cuvântul înapoi şi n-am vrut să mă mărit cu dumneata. Fiindcă dumneata nu eşti bun de bărbat; dacă fiind soţia dumitale m-aş îndrăgosti de altcineva şi te-aş trimite să-i duci un bilet, ai fi în stare cu siguranţă să faci comisionul ăsta, ba chiar să-mi aduci şi răspunsul. La patruzeci de ani încă o să mai umbli cu scrisorile mele.

Şi începu să râdă în gura mare. Alioşa zâmbi.

— Ai în dumneata un grăunte de răutate şi în acelaşi timp o mare candoare.

— Candoare, se poate, de aceea probabil nu mi-e ruşine de dumneata. Şi nu numai că nu-mi este ruşine, dar nici nu vreau să-mi fie ruşine de dumneata, da, tocmai de dumneata. Alioşa, spune-mi de ce nu pot să te respect? Mi-eşti tare drag dar nu am niciun pic de respect pentru dumneata. Dacă te-aş respecta, nu ţi-aş vorbi aşa, fără nicio sfială.

— Probabil.

— Crezi într-adevăr că nu mi-e ruşine de dumneata?

— Nu, nu cred.

Lise râse din nou, nervos; vorbea precipitat.

— I-am trimis nişte bomboane fratelui dumitale, Dmitri Feodorovici, la închisoare. Alioşa, ştii ce drăguţ eşti! Toată viaţa am să te iubesc mult de tot, pentru că mi-ai dat voie cu atâta uşurinţă să nu te mai iubesc.

— Pentru asta m-ai chemat azi?

— Ţineam să-ţi împărtăşesc o dorinţă de a mea. Uite, grozav aş vrea să mă chinuiască cineva, un om care să se însoare cu mine şi apoi să mă chinuiască, să mă înşele, şi-n cele din urmă să mă părăsească, să plece. Nu vreau să fiu fericită!

— Îţi place haosul?

— Ah, da, haosul, asta doresc! Aş avea poftă să dau foc casei. Caut mereu să-mi închipui cum ar fi dacă m-aş duce şi i-aş da foc pe furiş, aşa, tiptil-tiptil. Toată lumea se munceşte să-l stingă, şi focul arde înainte, iar eu, ştiind ce s-a întâmplat, tac chitic. Ştiu şi tac chitic. Vai, ce tâmpenie! Groaznic mă plictisesc!

Şi făcu un gest de om sătul până-n gât.

— Trăieşti în huzur şi bogăţie, rosti cu glas scăzut Alioşa.

— Dar ce, crezi că-i mai bine să fii sărac?

— Mai bine.

— Aşa spunea pesemne monahul acela al dumitale, răposatul. Dar nu-i adevărat. Vreau să fiu bogată şi toţi ceilalţi oameni să fie săraci. Să mă îndop toată ziua cu

bomboane şi frişca şi să nu dau nimănui nicio fărâmiţă. Ah, nu vreau s-aud nimic, nu vreau s-aud nimic! dădu ea din mâini, deşi Alioşa nici măcar nu deschisese gura. Mi-ai mai spus lucrurile astea şi altă dată, le ştiu pe de rost. Sunt plicticoase. Daca aş fi săracă, sunt convinsă că aş omorî pe cineva şi, chiar aşa, bogată fiind, poate c-am să ucid. Ce rost are să stai degeaba? Ştii, mi-ar plăcea grozav să secer, să secer un lan de secară. Am să mă mărit cu dumneata şi o să trăim la ţară, o să te faci ţăran, ţăran sadea, şi o să avem un mânz, vrei? Îl cunoşti pe Kalganov?

— Îl cunosc.

— Umblă cu capul în nori. Zice că n-are niciun sens să trăieşti cu adevărat, că-i mai plăcut să visezi. Viaţa reală e plicticoasă, pe când aşa, poţi să-ţi închipui tot ce doreşti. Vrea să se însoare, mi-a şi făcut o declaraţie de dragoste. Ştii să te joci cu o sfârleză?

— Ştiu.

— Şi el tot aşa e, ca o sfârleză; nu trebuie decât să-l învârteşti, să-i dai drumul şi, după aceea, să-l mâi tot timpul cu biciul. Poate c-am să mă mărit cu el şi am să-l mân toată viaţa cu biciul. Nu te simţi prost că stai cu mine?

— Nu.

— Trebuie să fii tare supărat pe mine că nu-ţi vorbesc despre cele sfinte. Nu ţin de loc să fiu sfântă. Spune-mi, ce-am să păţesc pe lumea cealaltă, dacă s-ar întâmpla să fac un păcat mare de tot, cel mai mare din toate? Dumneata trebuie să ştii precis.

— O să-ţi iei osânda pe care ţi-o va da Dumnezeu, răspunse Alioşa, uitându-se la ea cu atenţie.

— Asta şi vreau. Am să mă prezint, o sa-mi primesc osânda şi pe urmă o să le râd în nas tuturor. Nu ştii ce poftă am să dau foc casei, Alioşa, casei noastre, sau nu mă crezi?

— De ce nu? Există copii de doisprezece ani care sunt tot aşa de dornici să dea foc la ceva şi până la urmă chiar o şi fac. E şi asta o boală.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, se poate foarte bine să

existe copii dintr-ăştia cum spui dumneata, dar eu vorbeam despre altceva.

— Dumneata confunzi răul cu binele, e numai o criză trecătoare. Asta se datorează probabil bolii de care ai suferit mai înainte.

— Văd că mă dispreţuieşti! Eu n-am poftă să fac bine, dimpotrivă, nu vreau să fac decât rău şi asta n-are nici în clin, nici în mânecă cu boala mea.

— De ce să faci rău?

— Ca să distrug tot. Ah, ce minunat ar fi să nu mai rămână nimic! Ştii, Alioşa, uneori îmi trece prin minte să fac cât pot mai mult rău, numai şi numai răutăţi, aşa, cu duiumul; şi să mă îndeletnicesc cu treaba asta pe ascuns o bună bucată de vreme, pentru ca, la un moment dat, să afle toată lumea cine-i făptaşul şi să se strângă ca la urs în jurul meu, arătându-mă cu degetul, iar eu să mă uit aşa la toţi şi să le râd în nas. Mă gândesc ce plăcut o să fie. De ce o fi, oare, atât de plăcut, Alioşa?

— Ştiu eu? Poate pentru că simţi nevoia de a distruge un lucru folositor sau, cum ziceai adineauri, de a da foc. Se întâmpla şi asta uneori.

— Şi să ştii că nu sunt vorbe în vânt. Chiar am de gând să fac treaba asta.

— Te cred.

— Ah, ce mult te iubesc pentru că ai spus: „te cred”! Şi dumneata nu minţi niciodată, niciodată! Dar poate că-ţi spun lucrurile astea numai aşa, ca să te necăjesc…

— N-aş crede… deşi poate că simţi şi nevoia asta! Şi-ţi place să mă necăjeşti.

— Aşa, puţin. Vezi, niciodată nu pot să te mint, rosti ea cu o lumină ciudată în ochi.

Alioşa era mai cu seamă surprins de seriozitatea cu care-i vorbea; nu mai avea nimic ştrengăresc în ea, nici urmă din aerul ei poznaş de mai înainte, deşi, aşa cum o ştia el, zburdălnicia şi hazul n-o părăseau nici chiar în clipele ei „grave”.

— Sunt momente când oamenii sunt atraşi chiar şi de crimă, rosti el îngândurat.

— Da, da! Ai spus exact ceea ce gândesc eu; sunt atraşi de ea, iubesc crima şi o iubesc nu numai în unele „momente”, ci tot timpul. Ştii, în privinţa asta parcă s-ar fi înţeles cu toţii să mintă, şi mint într-una, necontenit. Când îi auzi, toţi urăsc din suflet răul, dar în sinea lor îl iubesc.

— Tot mai citeşti cărţi proaste?

— Tot. Sunt ale mamei, dânsa le citeşte, le ţine ascunse sub perne, iar eu i le şterpelesc.

— Cum de nu-ţi dai seama că te distrugi singură?

— Chiar asta şi vreau, să mă distrug! E aici în oraş un băiat de şcoală care a stat lungit între şine până a trecut trenul pe deasupra lui. Fericitul! Ascultă, fratele dumitale va fi judecat pentru că şi-a ucis tatăl, nu-i aşa? Ei, uite, toată lumea e satisfăcută că l-a ucis.

— Satisfăcută? Că l-a ucis pe tata?

— Da, da, toată lumea! Toţi se arată îngroziţi, dar în sinea lor simt o satisfacţie. Şi în primul rând eu.

— Se poate să fie şi ceva adevărat în ceea ce spui, rosti în surdină Alioşa.

— Ca să vezi ce idei pot să-ţi treacă prin cap! exclamă cu o voce stridentă Lise, într-o explozie de entuziasm. Tocmai dumitale, părintele? Nici nu-ţi închipui cât preţuieşti în ochii mei, Alioşa, pentru că nu eşti în stare să minţi niciodată! Stai să-ţi povestesc ceva, un vis teribil de comic: mi se întâmplă uneori să visez draci. Parcă sunt la mine, în odaie, noaptea, cu lumânarea aprinsă, şi peste tot mişună o sumedenie de încornoraţi, prin toate colţurile, chiar şi sub masă. La un moment dat, se deschide uşa şi în prag se îmbulzesc iarăşi o droaie de diavoli care vor să intre înăuntru, să pună gheara pe mine. Încă puţin şi mă înhaţă. Îmi fac atunci cruce şi dracii se trag înapoi, speriaţi, dar tot nu se îndură să plece, stau mai departe în uşă, stau pitiţi prin colţuri şi aşteaptă. Şi deodată mă apucă o poftă năprasnică să hulesc, luând în deşert numele lui Dumnezeu, şi încep să blestem, şi atunci sar toţi buluc asupra mea, rânjind de bucurie, şi dau să mă înhaţe; dar în aceeaşi clipă îmi fac cruce şi iarăşi o zbughesc toţi înapoi! Ştii ce nostim e, simţi mereu cum ţi se taie răsuflarea!

— Şi eu am uneori asemenea visuri, spuse Alioşa.

— Zău? spuse Lise ca şi când nu i-ar fi venit să creadă. Ascultă, Alioşa, să nu râzi de mine, e vorba de ceva foarte important: e posibil oare ca doi oameni să aibă acelaşi vis?

— Probabil că da.

— Alioşa, îţi spun încă odată: e ceva foarte important, continuă Lise peste măsură de mirată. Visul în sine poate că nu înseamnă nimic, curios e faptul că ai putut visa acelaşi lucru ca şi mine. Ştiu că dumneata nu mă minţi niciodată; te-aş ruga să nu mă minţi nici acum: spune-mi, e adevărat? Nu glumeşti?

— E adevărat.

Lise părea foarte tulburată. Câteva clipe nu mai spuse nimic.

— Alioşa, te rog, vino mai des pe la mine, rosti ea într-un târziu, stăruitor.

— Am să vin mereu să te văd, toată viaţa, îi răspunse convins tânărul.

— Sunt atâtea lucruri pe care numai dumitale ţi le încredinţez, îi mărturisi Lise. Mie şi dumitale, atâta tot. Eşti singurul om de pe lume căruia i le spun. Îmi place să stau de vorbă cu dumneata mai mult chiar decât cu mine însămi. Şi pe urmă, de dumneata nu mi-e ruşine. Alioşa, de ce nu mi-o fi ruşine de dumneata chiar aşa, de loc? E adevărat că ovreii fură copii de Paşti şi-i ciopârţesc?

— Nu ştiu.

— Am aici o carte în care scrie că nu ştiu unde a fost judecat un ovrei care a ciopârţit un băieţel de patru ani. Întâi şi-ntâi i-a tăiat degetele de la mânuţe şi după aceea l-a răstignit pe perete; l-a bătut în cuie cu braţele desfăcute; a declarat apoi la proces că băieţelul a murit după patru ore. Foarte repede, nu? Zicea că a gemut şi s-a văitat tot timpul, iar el stătea în faţa lui şi-l privea. Ce splendid!

— Splendid?

— Superb! Uneori îmi închipui că eu l-am răstignit. Îl văd cum sta atârnat de perete şi geme, în vreme ce eu mănânc compot de ananas, instalată pe un scaun în faţa lui. Îmi place la nebunie compotul de ananas! Dar dumitale?

Alioşa o privea fără să-i răspundă. Chipul fetei, galben ca ceara, se întunecă deodată, crispat, şi-n ochi i se aprinse o lumină ciudată.

— Ştii, când am citit povestea asta cu ovreiul, am tremurat şi am plâns toată noaptea. Mi se pare că aud mereu ţipetele şi gemetele băieţaşului (la patru ani copiii îşi dau seama de toate) şi, în acelaşi timp, nu-mi iese din cap ideea cu compotul de ananas. A doua zi dimineaţă am trimis cuiva un bilet rugându-l să vină neapărat la mine. A venit şi i-am vorbit despre copil şi despre compotul de ananas. I-am povestit tot, tot, i-am spus la urmă chiar că „e splendid”. A început să râdă şi a recunoscut şi el că într-adevăr e splendid. Apoi s-a sculat şi a plecat. N-a stat decât cinci minute. Asta ce înseamnă, decât că mă dispreţuia, nu-i aşa că mă dispreţuia? Răspunde-mi, Alioşa, mă dispreţuia sau nu? Lise se îndreptă, în fotoliu şi ochii începură să-i strălucească şi mai viu.

— Spune-mi, o întrebă Alioşa neliniştit, dumneata l-ai chemat pe omul acela?

— Da.

— I-ai trimis o scrisoare?

— Da.

— Numai pentru asta, ca să-i ceri părerea despre ideea dumitale cu copilul?

— Nu, îl chemasem pentru altceva. A fost însă prima întrebare pe care i-am pus-o cum a intrat pe uşă. Mi-a răspuns râzând, pe urmă s-a sculat foarte frumos şi a plecat.

— Omul acesta a fost cinstit cu dumneata, rosti Alioşa domol.

— Dar m-a dispreţuit? Nu-i aşa c-a râs de mine?

— Nu, pentru că şi el crede probabil în compotul de ananas. Şi el e tare bolnav acum, Lise.

— Chiar crede, într-adevăr! întări Lise, fulgerând-l cu privirea.

— Să ştii însă că nu dispreţuieşte pe nimeni, urmă Alioşa. Dar nici nu crede în nimeni. Şi din moment ce nu crede în oameni, se prea poate să-i dispreţuiască.

— Prin urmare, şi pe mine, da? Şi pe mine?

— Şi pe dumneata.

— Admirabil! scrâşni Lise. Când a ieşit râzând pe uşă mi-am dat seama ce splendid e să dispreţuieşti. Tot atât de splendid ca şi copilul acela cu degetele retezate... Şi-i râse în obraz exasperată, privindu-l cu duşmănie. Alioşa, aş vrea... Scapă-mă, Alioşa! strigă ea deodată şi, smulgându-se dm fotoliu, se repezi la pieptul lui şi-l strânse în braţe. Scapă-mă! gemu ea. Crezi c-aş putea să spun vreunui om de pe lume ceea ce ţi-am mărturisit dumitale acum? Nu ţi-am spus decât adevărul. Să ştii, tot ce ţi-am spus e adevărat! Mi s-a făcut lehamite de viaţă, vreau să mă sinucid. Nu mai am niciun chef să trăiesc, totul mi se pare urât! Urât, da, urât, totul e urât! Alioşa, de ce nu mă iubeşti de loc, de loc? izbucni ea în cele din urmă, furioasă.

— Ba te iubesc! răspunse din toată inima Alioşa.

— Şi ai să plângi după mine, da?

— Da.

— Nu pentru că n-am vrut să fiu soţia dumitale, ci aşa, pentru mine, numai pentru mine?

— Da.

— Îţi mulţumesc. Eu nu am nevoie decât de lacrimile dumitale. Toţi ceilalţi n-au decât să mă condamne, să mă calce în picioare, toţi, toţi, fără nicio excepţie! Pentru că eu nu iubesc pe nimeni. Auzi: pe ni-me-ni! Dimpotrivă, îi urăsc pe toţi! Du-te, Alioşa, trebuie să te duci la fratele dumitale! îşi aminti ea deodată, desprinzându-se de el.

— Cum să te las aşa? întrebă Alioşa aproape speriat.

— Du-te la fratele dumitale. Să nu închidă poarta la închisoare, du-te, uite pălăria! Sărută-l pe Mitea din partea mea, hai, pleacă!

Îl împinse cu sila spre uşă. Alioşa se uita la ea nedumerit, întristat, când simţi deodată în palma dreaptă o hârtie împăturită şi sigilată cu ceară, probabil o scrisoare. O privi: era adresată lui Ivan Feodorovici Karamazov. Îşi ridică ochii spre Lise. Obrăjorul ei avea o expresie aproape ameninţătoare.

— Să i-o dai, auzi, să nu te prind cumva că nu i-ai dat-o!

îi porunci ea într-o izbucnire frenetică, tremurând toată. Chiar astăzi, imediat! Altfel, mă otrăvesc! Pentru asta te-am chemat! şi trânti uşa după el, încuind-o cu zăvorul.

Alioşa puse răvaşul în buzunar şi se îndreptă spre scară, fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova pe care o uitase cu desăvârşire. Când se convinse în sfârşit că nu mai era nimeni în sală, Lise trase zăvorul, întredeschise uşa şi vârî degetul în crăpătură; închise apoi uşa brusc, strivindu-şi degetul. După câteva clipe îşi slobozi mâna din strânsoare, se apropie încet de fotoliu şi, aşezându-se în el, dreaptă ca o strună întinsă, îşi cercetă mânioasă degetul învineţit, sub unghia căruia mustise o picătură de sânge. Îi tremurau buzele şi şoptea într-una, iarăşi şi iarăşi, pe nerăsuflate:

— Ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso!

Capitolul IV

UN IMN DE SLAVĂ ŞI UN SECRET

Era destul de târziu când Alioşa sună la poarta închisorii, începuse să se întunece afară (ziua-i atât de scurtă în noiembrie). Ştia însă c-o să poată intra fără nicio greutate. În această privinţă şi la noi în oraş obiceiul pământului e acelaşi ca peste tot. La început, după arestarea lui Mitea şi perioada de instrucţie preventivă, vizitele familiei şi ale persoanelor străine fuseseră îngrădite de anumite formalităţi cât se poate de stricte, dar cu timpul stricteţea aceasta începuse să mai slăbească, nu pentru că n-ar fi fost necesară, dar se făcuseră unele excepţii. Ba chiar se ajunsese atât de departe cu concesiile, încât uneori întrevederile deţinutului aveau loc într-o încăpere special amenajată şi, ca să zicem aşa, chiar între patru ochi. Altminteri, de această situaţie privilegiată nu se bucurau decât foarte puţine persoane: Gruşenka, Alioşa şi Rakitin. Gruşenka reuşise să câştige bunăvoinţa ispravnicului Mihail Makarovici; bătrânul se simţea vinovat din pricina ieşirii brutale pe care o avusese faţă de ea, în seara de pomină de la Mokroe. Mai apoi însă, când aflase în amănunţime toată povestea vieţii, ei, îşi schimbase cu desăvârşire părerea despre dânsa. Şi ceea ce părea şi mai curios, deşi ferm convins că Mitea era vinovat, după arestarea acestuia devenise tot mai indulgent. „Cine ştie, poate c-o fi fost om de treabă altminteri, numai băutura şi viaţa asta destrăbălată l-au nenorocit. Uite aşa, de pomană”, se gândea el. De unde mai înainte nu avea ochi să-l vadă, acum parcă simţea un fel de milă pentru el. De asemenea, ispravnicul ţinea foarte mult la Alioşa, pe care-l cunoştea destul de bine; cât priveşte pe Rakitin care luase

obiceiul de a-l vizita pe deţinut, era prieten cu „duducile ispravnicului”, cum le spunea el, şi mai toată ziua se învârtea pe la ei prin casă. Pe deasupra, medita şi copiii directorului închisorii, un bătrân blajin, dar tipicar când era vorba de slujbă. Alioşa se cunoştea şi el mai demult cu directorul căruia îi plăcea să discute pe îndelete probleme „superioare”. Iar faţă de Ivan Feodorovici, bătrânelul nu numai că avea o deosebită stimă, dar se simţea chiar intimidat de dânsul, mai ales de argumentaţia lui, deşi el însuşi se considera un filozof de seamă, chiar dacă era un „autodidact”. În schimb, avea o neţărmurită simpatie pentru Alioşa. De un an încoace, directorul se apucase să studieze evangheliile apocrife şi simţea mereu nevoia să-şi împărtăşească părerile tânărului său prieten. Mai înainte se ducea din când în când să-l vadă la mănăstire şi acolo stătea ceasuri întregi de vorba cu el şi cu ieromonahii. Aşa că Alioşa, chiar dacă s-ar fi întâmplat să sosească prea târziu la închisoare, n-avea decât să intervină pe lângă el şi lucrurile s-ar fi aranjat imediat. De altfel, îl cunoştea toată lumea acolo, până la ultimul gardian. Santinela, fireşte, nu-i făcea niciun fel de dificultăţi, cu condiţia ca să aibă încuviinţarea celor în drept. De câte ori venea cineva să-l vadă, Mitea cobora din celula lui la vorbitor. Intrând înăuntru, Alioşa se pomeni faţă în faţă cu Rakitin care tocmai îşi lua rămas bun de la Mitea. Discutau amândoi cu glas tare. Mitea râdea, iar Rakitin pufnea supărat. În ultima vreme, Rakitin evita să-l întâlnească pe Alioşa, cu care nu vorbea aproape de loc; abia dacă se învrednicea să-l salute. Dând cu ochii de el, vizitatorul se încruntă şi-şi plecă repede privirea în jos, făcându-şi de lucru cu nasturii paltonului călduros, din stofă groasă, cu guler de blană. Apoi începu să-şi caute umbrela.

— Să nu uit ceva, murmură el, aşa, numai ca să nu tacă din gură.

— Vezi să nu iei ceva ce nu-ţi aparţine, îi atrase atenţia Mitea, râzând singur de gluma lui. Rakitin se făcu foc.

— Asta să le-o spui Karamazovilor tăi, neam de jecmănitori, nu lui Rakitin! strigă el, tremurând de mânie.

— Ce te-a apucat, omule? Am glumit! protestă Mitea. Ei, drăcia dracului! Apoi către Alioşa, arătând cu mâna spre Rakitin, care ieşea grăbit pe uşă: Îl vezi? Aşa sunt toţi. Cât a stat aici, a râs şi-a fost bine dispus, şi acum deodată i-a sărit muştarul! Nici măcar nu te-a salutat. Chiar aşa rău v-aţi certat? De ce ai venit atât de târziu? Te-am aşteptat ca pe ghimpi toată dimineaţa. Dar nu-i nimic! O să ne scoatem acum paguba!

— Ce tot caută pe aici? De când te-ai împrietenit cu el? întrebă Alioşa, făcând un semn cu capul spre uşa pe care ieşise Rakitin.

— Cu Mihail? Nu, n-aş putea să spun că suntem prieteni. Nici nu merită, e un porc! Mă crede un... ticălos. Şi nici nu ştie de glumă – aşa sunt toţi, ăsta-i cusurul lor. Niciodată nu vor fi în stare să priceapă o glumă. Şi sufletul lor e sterp şi uscat, uscat şi sterp, aşa cum era al meu când am ajuns aici, la închisoare, şi mă uitam la zidurile astea. Dar e deştept, e deştept foc. Ei, Alexei, capul meu, sărmanul, s-a dus dracului! Mitea se aşează pe bancă şi-l puse pe Alioşa să şadă lângă el.

— Da, mâine e procesul. Cum asta, chiar ai pierdut orice speranţă, frăţioare? întrebă timid Alioşa.

— Ce spui? Mitea îi aruncă o privire indiferentă. Ah, da, te gândeai la proces! Dă-l dracului! Până azi am vorbit cu tine numai şi numai despre proces. Toate astea-s fleacuri! Sunt alte lucruri mai importante, despre care n-am discutat niciodată. Aşa e, mâine-i procesul, dar când ţi-am spus că s-a dus dracului scăfârlia mea, nu mi-era aminte de proces. Capul meu, uite, e tot aici, pe umeri, numai că s-a dus dracului ce era înăuntru. De ce mă priveşti atât de scandalizat?

— Ce tot îndrugi acolo, Mitea?

— Ideile, ideile! Etica. Ce este etica?

— Etica? se miră Alioşa.

— Da. Este o ştiinţă, aşa-i?

— Există într-adevăr o ştiinţă care se numeşte aşa... dar... drept să-ţi spun, n-aş putea să-ţi explic prea bine ce este cu ea, să-ţi dau o definiţie.

— Rakitin ştie. Multe mai ştie şi omul ăsta, lua-l-ar dracu! Pot să-ţi spun însă că n-o să se călugărească. Şi-a pus în gând să plece la Petersburg. Zice că vrea să devină critic şi să dea o nouă orientare, mai nobilă, criticii. S-ar putea să facă într-adevăr carieră şi să fie chiar de folos. Of, toţi umblă numai după asta, vor să facă neapărat carieră! Dracu s-o ia de etică! Vorba e, m-am dus de râpă, Alexei, omul lui Dumnezeu! Pe tine te iubesc cel mai mult dintre toţi. Mi se luminează sufletul când mă uit Ia tine. Cine a fost Karl Bernard?

— Karl Bernard? se miră din nou Alioşa.

— Nu, nu Karl, stai, m-am încurcat: Claude Bernard. Ce a fost? Chimist?

— Trebuie să fie un savant, răspunse Alioşa. Dar mărturisesc că nici despre el n-aş putea să-ţi spun mare lucru. Ştiu doar atât, că e un savant, dar în ce ramură, habar n-am.

— Dracu să-l ia, ca nici eu nu ştiu! Un pezevenghi, cu siguranţă, toţi sunt nişte pezevenghi. Să vezi însă că Rakitin o să reuşească; când vrea el ceva se strecoară şi pe gaura cheii, şi el e tot un Bernard. Uf, Bernarzii ăştia! Au ieşit la iveală cu duiumul!

— Dar ce-i cu tine, ce s-a întâmplat? stărui Alioşa.

— Vrea să publice un articol despre mine, să-şi facă astfel intrarea în literatură. De asta vine mereu pe aici, aşa mi-a spus. Are intenţia să scrie ceva cu tendinţă: „Era fatal să ajungă la crimă, mediul l-a nenorocit” şi aşa mai departe. Un articol cu nuanţă socialistă, zice. Dracu să-l ia cu nuanţa lui cu tot, n-are decât, dacă aşa vrea el! Nu poate să-l înghită de loc pe Ivan, îl urăşte, şi nici pe tine nu prea te are la stomac. Dar nu vreau să-l gonesc fiindcă e un tip inteligent. E adevărat că, de la o vreme încoace, şi-a cam luat nasul la purtare. Chiar adineauri îi spuneam: „Karamazovii nu sunt nişte netrebnici, orice ai zice tu, ci nişte filozofi, fiindcă toţi ruşii adevăraţi sunt filozofi, pe când tu, cu toată învăţătura ta, nu eşti filozof, ci mitocan sadea”. A rânjit câineşte. Drept care, am adăugat: *„De ideibus non est disputandum”*. Frumos calambur, nu? Cel

puţin aşa am venit şi eu în contact cu clasicismul! râse Mitea.

— Dar de ce crezi că eşti pierdut? Parcă aşa ziceai adineauri? îl întrerupse Alioşa.

— De ce sunt pierdut? Hm! De fapt... vorbind aşa, în general, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Ce vrei să zici?

— Gândeşte-te: aici, în cap, adică în creier, sunt nervi (dracu să-i ia!)... Şi tot acolo mai sunt şi nişte fibre subţiri, adică nervii au aşa, ca nişte prelungiri, şi când fibrele astea încep să vibreze... Vezi tu, de câte ori mă uit la ceva, un obiect oarecare, fibrele încep să vibreze... Şi, în momentul când ele încep să vibreze, apare şi imaginea, nu chiar imediat, ci după o clipă. În interval de o secundă apare şi clipa – ei, fir-ar al dracului, vreau să zic apare imaginea, adică obiectul respectiv, sau un fapt oarecare, dracu mai ştie, de aceea mă uit mai întâi şi după aceea gândesc... Şi asta numai pentru că există fibrele acelea, nu fiindcă aş avea un suflet şi aş fi plăsmuit după chipul şi asemănarea nu ştiu cui, acum mi-am dat seama că toate astea sunt prostii. Mihail mi-a explicat treaba asta încă de ieri şi parcă mi-a trecut un fier roşu prin inimă. Mare lucru şi ştiinţa, Alioşa! Omul viitorului o să fie un om nou, îmi dau seama... Şi totuşi, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Foarte bine! spuse Alioşa.

— De ce, pentru că-mi pare rău de Dumnezeu? Chimia, frăţioare, chimia! N-ai încotro, preasfinţia-ta, trebuie să te dai la o parte, să-i faci loc chimiei să treacă! Nu pot să-ţi spun cât îl urăşte pe Dumnezeu Rakitin! Ăsta-i punctul slab al tuturor! Dar îl ascund. Mint, se prefac. Îl întreb: „Ideile astea ai de gând să le dezvolţi în foiletoanele tale critice?” „Chiar aşa, deschis, zice, nu cred c-au să-mi dea voie”. Şi a râs. „Şi atunci, zic eu, cum rămâne cu omul? Aşa, fără Dumnezeu şi fără viaţa viitoare? înseamnă că totul e permis, că poţi face orice vrei?” „Ce, nu ştiai? zice, şi iar începe să râdă. Un om inteligent, zice, poate să facă orice, totul îi este îngăduit. Când omul e ager la minte ştie pe unde să scoată cămaşa, pe când tu, zice, ai ucis un om şi

imediat te-au prins ca din oală şi acum, uite, îţi mănânci zilele în puşcărie!” Aşa mi-a spus! Porcul! Altădată, pe de-alde ăştia ca el îi luam de guler şi-i zvârleam pe uşă afară, iar acum stau şi-l ascult. Totuşi, spune şi multe lucruri cu cap. Şi ştie să scrie. Acum o săptămână a venit să-mi citească un articol; am copiat trei rânduri din el, stai puţin, că le am la mine. Mitea scotoci grăbit în buzunarul jiletcii din care scoase o fiţuică: „Ca să putem soluţiona această problemă, este necesar, în primul rând, ca personalitatea noastră să fie pusă în antiteză cu realitatea”. Tu înţelegi ceva?

— Nu, nu înţeleg.

Alioşa se uita curios la Mitea, aşteptând să audă ce-i spune.

— Nici eu. E destul de confuz şi de vag. Şi totuşi, e un lucru deştept! „Toată lumea, zice, scrie acum aşa, astea sunt exigenţele mediului...” Ce-o fi şi cu mediul ăsta de se tem aşa de el? Ştiai că puşlamaua face şi poezii? Ce crezi, a cântat în versuri picioruşul Hohlakovei, ha-ha-ha!

— Am auzit.

— Ai auzit? Dar versurile le-ai citit?

— Nu.

— Le am eu, ţi le citesc îndată. Stai să-ţi spun, că-i o dandana întreagă. Mare pungaş! Acum trei săptămâni a început să mă ia în săgeţi: „Tu, zice, ai căzut în capcană ca un nătărău pentru nişte amărâte de trei mii de ruble; ai să vezi că eu am să pun mâna dintr-un condei pe o sută cincizeci de mii, mă însor cu o văduvioară şi-mi cumpăr o casă de piatră la Petersburg”. Şi mi-a povestit că-i trage clopotele Hohlakovei. Prea deşteaptă n-a fost ea nici în tinereţe, iar acum, la patruzeci de ani, a pierdut şi bruma de minte ce o mai avea. „E teribil de sentimentală dumneaei, zice, ştiu eu cum să-i cânt în strună ca s-o dau gata. Iar după ce mă însor cu ea, o iau cu mine la Petersburg şi acolo scot un ziar.” Şi-i curgeau balele de poftă, libidinosul, dar nu după Hohlakova, ci după cele o sută cincizeci de mii de ruble ale ei! Eram gata să-l cred, reuşise aproape să mă convingă; mă ţinea în fiecare zi la

curent: „Încă puţin, zice, şi cedează”. Nu-şi mai încăpea în piele de bucurie. Şi deodată, hait! îl dă pe uşă afară; Perhotin, Piotr Ilici, i-a luat-o înainte, bravo lui! Aş pupa-o pe toanta aia pentru că l-a trimis la plimbare. Versurile le-a compus pe vremea când venea mereu pe la mine. „Pentru prima oară, zice, îmi murdăresc mâinile scriind poezii, dar n-am încotro, dacă vreau s-o vrăjesc, asta înseamnă că le scriu cu un scop util. Când am să pun mâna pe bănişorii imbecilei, am să pot fi de folos societăţii.” Oamenii ăştia sunt în stare să găsească o justificare socială pentru orice ticăloşie! „Trebuie totuşi să recunoşti, zice, că scriu mai bine decât Puşkin al dumitale, pentru că până şi într-o poezioară umoristică, aşa cum e asta, am ştiut să strecor o aluzie la nedreptatea socială”. În privinţa lui Puşkin sunt de acord cu el. Păcat de talentul lui dacă şi l-a irosit în cinstea unor picioruşe! Nici nu ştii ce mândru era de versurile sale! Ca să vezi cât sunt de ambiţioşi dumnealor! Poezia era intitulată *Cântec de leac pentru picioruşul bolnav al muzei mele*. Auzi ce i-a dat prin cap!

Scump şi dulce picioruş,
Mare poznă îmi făcuşi.
Doctorii-mprejur roiesc,
Îţi descântă, te-oblojesc.
Nu de dragul tău oftez,
Pe Puşkin nu-l concurez.
Oful meu e, vai, căpşorul,
Ce nu-mi înţelege dorul.
Picioruşul, bată-l vina,
Numai el e cu pricina!
Leac de şi-ar afla farsorul,
S-ar lumina şi căpşorul![128]

Porc, ce mai încolo-ncoace, porc sadea, dar uite ce poezie sprinţară a reuşit să facă! Şi a ştiut într-adevăr să strecoare şi o idee „socială”! Dar ce-a fost pe el când l-a

128 Versurile lui Rakitin se aseamănă cu una din parodiile lui D.D. Minaev apărute în volumul său Gânduri și cântece (1864).

dat afară! Parcă turbase!

— De altfel, s-a şi răzbunat, îl înştiinţa Alioşa. A pomenit-o într-o corespondenţă de ziar.

Şi Alioşa îi spuse în câteva cuvinte cam ce cuprindea articolul apărut în ziarul *„Ecouri”*.

— Da, cu siguranţă că-i al lui, confirmă Mitea, încruntându-se. Numai el putea să scrie aşa ceva. Corespondenţele astea... ştiu... câte mârşăvii nu s-au scris bunăoară pe socoteala Gruşenkăi... sau despre Katia... Hm!

Şi începu să se plimbe încolo şi încoace prin odaie cu un aer preocupat.

— Frăţioare, să ştii că nu mai pot să stau mult la tine, spuse Alioşa după câteva clipe de tăcere. Mâine-i o zi de cumpănă, o zi mare în viaţa ta: judecata lui Dumnezeu îţi va hotărî soarta... Şi nu-mi vine să cred că mai poţi fi în stare să umbli aşa, de colo-colo şi să vorbeşti câte-n lună şi-n stele...

— Nu, n-ai de ce să te miri, îl întrerupse Mitea impetuos. Ce-ai vrea să-ţi spun? Să-ţi vorbesc despre javra aia spurcată? Despre ucigaş? Ajunge cât am trăncănit despre el. Nici nu vreau să mai aud de scârnăvia aia, fiul Smerdiaşciei! Lasă, c-o să-l trăsnească Dumnezeu, ai să vezi! Niciun cuvânt mai mult! Se apropie de Alioşa şi-l sărută înduioşat. Îi scânteiau ochii. Rakitin n-ar înţelege, începu el cuprins de o exaltare ciudată. Tu însă sunt sigur c-ai să mă înţelegi. De aceea te-am şi aşteptat cu atâta nerăbdare. Vezi tu, de mult ţineam să stau de vorbă cu tine între zidurile astea dărăpănate, dar am trecut sub tăcere tocmai ce era mai important: pesemne că nu sosise încă sorocul. Am aşteptat până în ultima clipă ca să-mi deschid inima faţă de tine. Frăţioare, în aste două luni de când sunt aici am simţit trezindu-se la viaţă în sufletul meu un om nou, un om nou a înviat în mine! Zăcea zăvorât în adâncul meu şi poate că n-ar fi ieşit niciodată la iveală de n-ar fi fost lovitura asta de trăsnet. Mă cutremur numai când mă gândesc! Ce-mi pasă că voi fi silit să dau cu ciocanul douăzeci de ani în şir?... Îţi spun cinstit că asta nu mă înspăimântă de fel; singurul lucru de care mă tem e ca nu

cumva să dispară noul-născut din mine! Acolo, în ocnă, sub pământ, poţi foarte bine să găseşti în preajma ta, alături de tine, o inimă de om într-un alt ocnaş, un criminal, şi să te apropii de el, pentru că şi acolo sunt oameni care trăiesc, care sunt în stare să iubească şi să sufere! Poţi să reînsufleţeşti inima lui amorţită de ocnaş, să te ocupi de el ani de zile ca să scoţi, în sfârşit, la lumină din negură un suflet mare, o conştiinţa călită prin suferinţe, să faci să renască în el un înger, să redai vieţii un erou? Sunt multe, foarte multe fiinţe ca astea, sute şi sute, şi suntem cu toţii vinovaţi faţă de ele! Pentru ce a trebuit oare să visez chiar atunci, în momentul acela, „copchilaşul”? „De ce să fie aşa sărman acest copchilaş?” Nu crezi c-a fost o prevestire? Pentru el, pentru „copchilaş” am să mă duc la ocnă. Deoarece fiecare din noi este vinovat pentru toţi. Pentru toţi „copchilaşii”, căci există pe lume deopotrivă copii mici şi copii mari. Toţi sunt nişte „copchilaşi”. Pentru ei am să mă duc la ocnă, fiindcă odată şi odată trebuie să plătească cineva pentru toţi. Nu l-am ucis eu pe tata, şi totuşi, trebuie să mă duc la ocnă. Primesc aceasta suferinţă! Acum mi-am dat seama, aici... Între zidurile astea părăginite. Sunt mulţi, sute de făpturi omeneşti acolo, în hrube, sub pământ, cu ciocanele în mână. O, da, o să fim ferecaţi în lanţuri şi văduviţi de libertate, dar din noianul durerii noastre vom reînvia pentru bucurie, căci fără ea omul nu poate să trăiască, nici Dumnezeu să existe, pentru că Dumnezeu i-a dăruit omului bucuria, este privilegiul lui, marele lui privilegiu... Fă, Doamne, ca inima omului să se mistuie în rugăciuni! Cum aş putea şi trăiesc acolo, sub pământ, fără Dumnezeu? Rakitin minte; dacă Dumnezeu va fi izgonit de pe faţa pământului, noi îl vom făuri din nou sub pământ! Un ocnaş poate şi mai puţin să trăiască fără Dumnezeu decât un om liber! Şi atunci noi, vieţuitorii din subterane, vom înălţa din adâncul pământului un imn tragic lui Dumnezeu, în mâna căruia se află bucuria! Slavă lui Dumnezeu şi bucuriei sale! Îl iubesc. Mitea rosti cu sufletul la gură această fantasmagorică tiradă. Era palid la faţă, îi tremurau buzele şi lacrimi i se prelingeau din ochi.

— Nu, viaţa e bogată, viaţa prisoseşte chiar şi în măruntaiele pământului! continuă el. Nici nu poţi să-ţi închipui, Alexei, cât de mult vreau să trăiesc în clipa de faţă... ce neistovită sete de viaţă e-n mine, ce dorinţă de a trăi conştient s-a născut în mine, uite-aici, între zidurile astea dărăpănate! E ceva ce Rakitin nu poate să înţeleagă, el nu râvneşte decât să-şi facă o casă şi să aibă chiriaşi, de aceea te aşteptam pe tine. Şi, la urma urmelor, ce înseamnă suferinţa? Nu mi-e frică de ea, chiar de ar fi fără sfârşit. Altădată m-am temut de ea, acum însă nu mă mai tem. Ştii, s-ar putea să nu scot un cuvânt la proces... Simt că am strâns în mine destulă putere ca să birui orice suferinţă, numai dac-aş putea să-mi spun în fiece moment: exist! Îndur mii de cazne, dar exist, mă zvârcolesc în chinuri, dar exist! Stau ferecat într-un turn, dar cel puţin trăiesc, văd soarele, şi... chiar dacă nu-l văd, ştiu totuşi că există. Şi atâta timp cât ştii că soarele luminează, înseamnă că trăieşti. Alioşa, heruvimule, pe mine filozofia mă omoară, dar-ar dracii-n ea! Fratele nostru Ivan...

— Ce-i cu el? tresări Alioşa, luându-i vorba din gură, dar Mitea nici nu-l auzi.

— Vezi tu, înainte vreme nu eram hărţuit de asemenea îndoieli, deşi mocneau tăinuite în mine. Poate că tocmai din pricină că atâtea şi atâtea gânduri nelămurite clocoteau în sufletul meu, mă îmbătăm mereu, săream la bătaie, umblam ca turbat. Dinadins probabil mă încăieram cu unul şi cu altul, ca să le astâmpăr în mine, să le înăbuş, să le strivesc. Ivan nu este ca Rakitin, el îşi ascunde gândurile. Ivan e ca un sfinx, tace, tace mereu. Ceea ce mă tulbură mai ales şi mă pune pe gânduri e Dumnezeu. Întrebarea asta mă frământă tot timpul. Şi dacă totuşi nu există? Dacă e adevărat ce spune Rakitin, că Dumnezeu nu este decât o ficţiune a omenirii? Şi atunci, dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că omul e stăpânul pământului, al întregului univers. Minunat! Dar mai poate fi virtuos fără Dumnezeu? Asta-i întrebarea! Mereu mă întorc în acelaşi punct. Fiindcă pe cine va mai iubi atunci omul? Cui îi va fi recunoscător, cui îi va înălţa imnuri de slavă? Rakitin râde.

El susţine că poţi iubi omenirea şi fără Dumnezeu. Afirmaţia asta însă o poate face numai un mucos ca el, fiindcă mie nu poate să-mi intre în cap. Ce uşoară este viaţa pentru Rakitin. „Mai bine te-ai ocupa de extinderea drepturilor cetăţeneşti, mă sfătuia el azi, sau ai avea grijă să nu se urce preţurile la carne, şi-n felul ăsta ţi-ai dovedi mai eficient dragostea faţă de oameni decât cu toată filozofia ta”. Atunci i-am trântit-o şi eu de la obraz: „Tu, în schimb, zic, neavând niciun Dumnezeu, ai fi în stare să ridici singur preţul cărnii în momentul când ai avea posibilitatea s-o faci, ca să câştigi o rublă la o para”. S-a înfuriat. Ce înseamnă virtutea, poţi să-mi răspunzi, Alexei? Pentru mine, virtutea înseamnă un lucru, iar pentru chinez, cu totul altceva; prin urmare, nu este o noţiune absolută. Sau nu-i aşa? Ce întrebare perfidă! Să nu râzi de mine dacă am să-ţi spun că două nopţi n-am putut să închid ochii din cauza ei. Mă mir numai cum pot oamenii să trăiască fără să se gândească la asta? Deşertăciune! Ivan nu crede în Dumnezeu. El are o idee a lui. Şi ideea asta e mai presus de înţelegerea mea. Ivan nu vorbeşte niciodată. Îmi face impresia că e francmason. Am încercat să discut cu el, dar n-a catadicsit să-mi răspundă. Am vrut să sorb apă din izvorul său, dar m-am izbit de tăcerea lui. O singură dată am reuşit să scot ceva de la el.

— Ce anume? întrebă cu înfrigurare Alioşa.

— Tocmai apucasem să-i spun: „Prin urmare, atunci totul e permis?” S-a încruntat: „Feodor Pavlovici, zice, tăticul nostru era un porc, dar gândea ca un om cu capul pe umeri”. Scurt şi cuprinzător! Asta a fost tot. L-a tăiat pe Rakitin.

— Adevărat, confirmă cu amărăciune Alioşa. Când a fost la tine?

— Lasă asta mai încolo, acum am altceva să-ţi spun. Până în momentul ăsta nu ţi-am vorbit niciodată despre Ivan. Mereu am tot amânat. Când se va termina toată tevatura şi se va pronunţa sentinţa, atunci am să-ţi fac o mărturisire, am să-ţi destăinuiesc tot. E ceva cutremurător... Tu ai să fii judecătorul meu. Deocamdată

însă nu-mi mai pomeni, te rog, nimic despre el, sunt obligat să tac. Mă întrebai adineauri ce o să fie mâine, adică la proces. Dacă mă crezi, nu ştiu absolut nimic

— Ai stat de vorbă cu avocatul?

— Halal avocat! I-am spus tot. E un pungaş de mâna întâi din capitală, un şmecher fără pereche. Şi el tot un Bernard! N-a crezut însă niciun cuvânt. Închipuieşte-ţi, e convins că eu am săvârşit crima. Mi-am dat seama numaidecât. În cazul ăsta, l-am întrebat eu, de ce aţi acceptat să mă apăraţi?" Că mult îmi pasă mie de ei! Au adus şi un doctor, vor cu tot dinadinsul să mă scoată nebun. Nici să n-aud de aşa ceva! Katerina Ivanovna vrea să-şi facă „datoria" până la capăt. Neapărat şi cu orice preţ (Mitea zâmbi cu amărăciune). Ce fiinţă crudă! E ca o pisică. Ştie ce-am spus despre ea în seara aceea la Mokroe; am spus că atunci când e mânioasă nu mai ţine seama de nimic. Au avut grijă să-i raporteze. Da, mărturiile s-au înmulţit în ultima vreme, sunt puzderie, ca nisipul mării! Grigori îşi menţine declaraţia de la început. Omul e cinstit de felul lui, dar prost. Sunt mulţi ca el, cinstiţi numai din prostie. Asta este tot o idee a lui Rakitin. Grigori mă duşmăneşte. Sunt oameni pe care-i mai bine să-i ai duşmani decât prieteni. Mă gândesc, bunăoară, la Katerina Ivanovna. Tare mă tem c-o să se apuce să povestească mâine la tribunal cum s-a închinat până la pământ în faţa mea când i-am dat cele patru mii cinci sute de ruble! O să-mi plătească tot, tot, până la ultimul ban. N-am nevoie de sacrificiile ei! Ar însemna să-mi crape obrazul de ruşine la proces! Nu ştiu cum am să pot rezista. Du-te şi vorbeşte cu ea, Alioşa, roag-o să nu pomenească despre asta. Sau crezi că e inutil? La naiba, nu-i nimic, o să tac şi-o să înghit! Nu-mi pare rău de ea. Aşa vrea, aşa face. Hoţul o să primească răsplata cuvenită. Să vezi ce discurs am să le ţin, Alioşa (şi avu din nou un zâmbet amar). Dar Gruşa... Gruşa, Doamne! Pentru ce trebuie să primească suferinţa asta? exclamă el cu lacrimi în ochi. Gândul ăsta mă omoară! Mă dau de ceasul morţii când mi-aduc aminte de ea. A fost mai înainte pe aici...

— Mi-a spus. Era tare amărâtă, săraca, din pricina ta…

— Ştiu. Aşa sunt eu, dracu să mă ia, am o fire păcătoasă. Iar am fost gelos! Când să plece însă mi-a părut rău şi am sărutat-o. Dar nu i-am cerut iertare.

— De ce? se mira Alioşa.

Mitea izbucni deodată în râs, înveselit.

— Să te ferească Dumnezeu, băiete dragă, să ceri vreodată iertare femeii pe care o iubeşti, dacă ai greşit cumva faţa de dânsa! Mai ales ei, femeii iubite, oricât de vinovat te-ai simţi în sinea ta! Femeia, frăţioare, e dracul gol, ascultă-mă pe mine; cel puţin în materia asta mă pricep şi eu! încearcă numai să-ţi recunoşti greşeala. „Sunt vinovat, iartă-mă, nu fi supărată”, să vezi atunci ce potop de reproşuri te aşteaptă! Să nu-ţi închipui cumva c-o să te ierte chiar aşa de lesne, de la bun început, asta în niciun caz; o să caute mai întâi să te umilească, o să te facă albie de porci, o să-ţi ceară socoteală şi pentru ce-a fost, şi pentru ce n-a fost, o să-ţi înşire toate păcatele, n-o să uite nimic, nimic, ba încă o să mai adauge şi de la ea, şi abia după aceea o să-ţi acorde, în fine, iertarea. Şi asta când s-ar întâmpla să ai de-a face cu cea mai blândă dintre ele! O să scormonească până şi lucrurile de mult îngropate şi o să-ţi arunce totul în cap. Şi toţi aceşti îngeri, fără de care n-am putea trăi, sunt la fel; în fiecare, fără excepţie, mocneşte dorinţa sălbatică de a jupui omul de viu! Vezi tu, dragul meu, ca să-ţi vorbesc pe şleau şi absolut sincer, asta-i soarta oricărui om cumsecade: să stea sub papucul unei femei. Cel puţin aşa cred eu, şi nu este numai o părere, ci e un lucru pe care-l simt. Bărbatul trebuie să fie mărinimos. Poate s-o facă fără să se înjosească. Nu e ceva care să-l înjosească, oricine ar fi el, un erou sau chiar un Cezar. Şi totuşi, să nu ceri niciodată iertare, niciodată şi pentru nimic în lume. Să nu uiţi niciodată deviza asta; ascultă-l pe fratele tău, Mitea, care şi-a frânt gâtul din pricina unei femei. Nu, decât să-i cer iertare Gruşei, mai bine voi căuta să răscumpăr într-un fel sau altul râul pe care i l-am făcut. O venerez, Alioşa, am un adevărat cult pentru ea. Dar ea nu-şi dă seama, nu, tot i se pare că n-o

iubesc cât ar trebui. Şi mă chinuieşte, nu ştii cât mă chinuieşte cu dragostea ei. Ce a fost mai înainte nu era nimic! Înainte mă răscoleau numai şerpuirile drăceşti ale trupului său, pe când acum sufletul meu s-a îngemănat cu al ei, şi prin ea am devenit alt om! Crezi c-au să ne dea voie să ne căsătorim? Altfel am să mor de gelozie, zi de zi am să mă perpelesc... Ce ţi-a spus despre mine?

Alioşa îi împărtăşi, vorbă cu vorbă, mărturisirile pe care le făcuse Gruşenka. Mitea îl ascultă atent, cerându-i să repete încă odată unele lucruri, şi se arătă satisfăcut.

— Va să zică, nu e supărată că sunt gelos! exclamă el. Ca să vezi ce înseamnă femeia! „Şi eu am o inimă crudă.” Uf, ador femeile crude, deşi gelozia lor mă exasperează! Să vezi cum o să ne scoatem ochii unul altuia! Dar de iubit am s-o iubesc cum n-am iubit încă pe nimeni. Crezi c-au să ne lase să ne cunună? Oare ocnaşii au voie să se căsătorească? E o problemă. Şi fără ea nu pot să trăiesc. Mitea începu din nou să se plimbe încruntat prin odaie. Se făcea din ce în ce mai întuneric. Pe chipul său apăru subit o vădită îngrijorare. Un secret, aşa zicea, c-ar fi un secret la mijloc! Şi c-am fi urzit în trei împotriva sa un complot în care-i amestecată şi „Katka”... Nu, Gruşenka, nu, iubito, e vorba de altceva. Aici ai dat greş, te-ai înşelat ca o muieruşcă prostuţă! Alioşa, dragul meu, acum, fie ce-o fi, am să-ţi destăinuiesc secretul nostru!

Se uită în toate părţile şi, apropiindu-se de Alioşa care stătea în picioare, în faţa lui, începu să-i şoptească misterios la ureche, deşi n-avea cine să-i audă – bătrânul gardian moţăia într-un colţ, iar santinelele erau prea departe.

— Am să-ţi dezvălui secretul, murmură Mitea precipitat, în orice caz, ţi l-aş fi spus mai încolo; cum aş putea, oare, să fac ceva fără tine? Tu eşti toată nădejdea mea. Ivan ne este superior, recunosc, dar pentru mine tu eşti un heruvim. Numai tu poţi să hotărăşti. Cine ştie dacă nu eşti tu cel mai desăvârşit dintre noi, dacă nu eşti mai presus şi decât Ivan! Vezi tu, aici e nevoie de conştiinţă, de o conştiinţă superioară, e vorba de un lucru mult prea grav

ca să pot ajunge singur la o soluţie, de aceea am tot amânat, ca să mă sfătuiesc şi cu tine. Totuşi, e încă prea devreme ca să luăm o hotărâre, trebuie să aşteptăm sentinţa; după pronunţarea sentinţei, te las pe tine să-mi pecetluieşti soarta. Deocamdată, nu e nevoie să-ţi spui părerea; eu am să-ţi arăt despre ce e vorba, tu n-ai altceva de făcut decât să mă asculţi, fără să decizi nimic. Ascultă numai şi taci. N-am să-ţi dezvălui chiar tot. Am să mă rezum numai la ideea esenţială, fără să intru în prea multe detalii, dar încă odată te rog să taci. Nimic, nicio întrebare, niciun gest, eşti de acord? Dar, Doamne, ce facem cu ochii tăi? Mă tem c-am să citesc în ei lămurit ce gândeşti, chiar dac-ai ţine gura încleştată! Nu ştii ce frică mi-e de ei! Ascultă, Alioşa, Ivan îmi propune să fug. Las amănuntele deoparte; totul a fost prevăzut punct cu punct, lucrurile se pot aranja. Taci, nu spune nimic! Să plec în America, împreuna cu Gruşa. Fără ea n-aş putea să trăiesc! Fiindcă dacă n-au s-o lase să vină cu mine? Ştiu eu dacă ocnaşii au voie să se însoare? Ivan zice că nu. Şi atunci ce am să mă fac sub pământ fără Gruşa, toată ziua cu ciocanul în mână? O să-mi fărâm capul cu el şi o să termin! Pe de altă parte, mai e şi conştiinţa; cum rămâne cu ea? Ar însemna să fug de suferinţă, nu-i aşa? Mi s-a arătat un semn şi eu l-am nesocotit, mi s-a deschis în faţă calea ispăşirii, şi eu am dat bir cu fugiţii. Ivan spune că în America, dacă eşti un om capabil, poţi fi mult mai util decât mucezind într-o hrubă. Bine, şi atunci cum rămâne cu imnul nostru subpământean? Şi apoi, ce mă aşteaptă în America? Iarăşi deşertăciunea! De altfel, cred că şi acolo trebuie să fie destulă şarlatanie. Să fug numai ca să scap de suferinţă? Ţi-am spus toate astea, Alexei, pentru că tu eşti singurul om care poate să priceapă, nimeni altul n-ar pune niciun temei pe cuvintele mele; cu oricine aş fi vorbit aşa cum am vorbit cu tine despre imn, ar fi zis ca-mi pierd vremea cu tâmpenii ori că aiurez. Toată lumea ar crede fie că sunt lovit cu leuca, fie c-am căpiat. Nici n-am înnebunit însă şi nici prost nu sunt. Ivan înţelege şi el ce i-am spus despre imn, da, înţelege, dar nu vrea să-mi răspundă nimic, e mut.

Nu crede în imn. Taci, taci; citesc în ochii tăi că ai şi hotărât! Nu încă, te rog, cruţă-mă, nu pot să trăiesc fără Gruşa, aşteaptă până la proces! Mitea rosti ultimele cuvânt ca ieşit din minţi. Îl ţinea pe Alioşa de umeri şi-l sorbea din ochi cu o privire lacomă, înfrigurată. Tu ce crezi, ocnaşii au voie să se căsătorească? întrebă el pentru a treia oară, ca şi cum ar fi aşteptat de la el dezlegarea.

Alioşa îl asculta din ce în ce mai mirat. Era zguduit până în adâncul sufletului.

— Aş vrea să te întreb ceva, zise el. Ivan ţine mult la ideea asta? De la cine a pornit?

— De la el. Ivan a venit cu invenţia asta şi insistă mereu! De când sunt aici n-a fost niciodată la mine; abia acum o săptămână m-am pomenit cu el din senin şi, cum a intrat pe uşă, mi-a şi împărtăşit planul lui. Se ţine de capul meu. Nu c-ar încerca să mă înduplece, ci pur şi simplu îmi ordonă. Nici nu se gândeşte măcar că s-ar putea să nu-i dau ascultare, deşi mi-am deschis sufletul, aşa cum am făcut şi faţă de tine, şi i-am vorbit şi lui despre imn. Mi-a spus cum a pus totul la cale şi c-a avut grijă să culeagă informaţii cât mai precise. Dar asta rămâne pe altă dată. Evadarea mea e singurul lucru care-l interesează în momentul actual, a ajuns un fel de obsesie pentru el. „Chezăşia, zice, în cazul de faţă sunt banii; îţi dau zece mii pentru evadare şi douăzeci de mii ca să trăieşti în America. Cu zece mii, zice, o să pregătim o evadare clasa întâi.”

— Şi ţi-a atras atenţia să nu-mi spui nimic? întrebă din nou Alioşa.

— Să nu suflu o vorbă nimănui, dar mai ales ţie! în niciun caz, tu nu trebuia să afli. Se teme, probabil, să nu-mi stai în drum ca o remuşcare; ştie că tu eşti conştiinţa mea. Să nu mă dai de gol că ţi-am vorbit despre intenţiile lui. Vezi să nu scapi vreun cuvânt.

— Ai dreptate, încuviinţă Alioşa. Nu poţi să iei nicio hotărâre înainte de a cunoaşte sentinţa. După proces ai să vezi ce-i de făcut; omul nou-născut, pe care-l simţi în adâncul tău va ieşi în sfârşit la iveală şi el va avea ultimul cuvânt.

— Omul nou sau poate un Bernard care va decide după tipicul Bernarzilor! Mi se pare uneori că şi eu sunt o sămânţă bicisnică de Bernard! strâmbă din buze cu amărăciune Mitea.

— Dar se poate, frăţioare, să nu mai ai nicio speranţă? Crezi într-adevăr că n-o să-ţi poţi dovedi dreptatea la proces?

Mitea dădu din umeri, parcă puţin iritat, şi clătină din cap.

— Alioşa, trebuie să pleci, băieţaş! spuse el tresărind. I-auzi ce gură face directorul în curte, acuşi ne pomenim cu el aici. E târziu, am încălcat regulamentul. Sărută-mă repede şi fă-mi cruce, dragul meu, fă-mi cruce, ca să pot duce crucea pe care o am de purtat mâine...

Fraţii se îmbrăţişară şi se sărutară.

— Ştii că Ivan, rosti deodată Mitea... mă îndeamnă să evadez, deşi crede că eu am ucis! şi un zâmbet dureros îi pecetlui gura.

— L-ai întrebat tu ce crede?

— Nu, nu l-am întrebat. Mă gândeam s-o fac, dar n-am îndrăznit. N-am avut curaj. Nici nu-i nevoie: am citit în ochii lui. Hai, la revedere!

Se sărutară încă odată în fugă, dar nici nu apucă bine Alioşa să iasă pe uşă, că Mitea îl întoarse din drum.

— Stai, Alioşa, stai aşa în faţa mea!

Îl apucă iarăşi de umeri. Era nespus de palid, atât de palid, încât, cu tot întunericul din încăpere, se vedea că se schimbase la faţă. Buzele îi tremurau şi se uita drept în ochii lui Alioşa.

— Alioşa, să-mi spui cinstit adevărul adevărat, ca în faţa lui Dumnezeu: tu ce crezi, am ucis sau nu? Vreau să ştiu ce crezi tu; da sau nu? Să-mi spui adevărul curat, să nu mă minţi! strigă el pătimaş.

Alioşa se cutremură înfiorat, ca şi când i-ar fi trecut un cuţit prin inimă.

— Dar ce ţi-a venit?... Îngăimă el pierdut.

— Adevărul, spune-mi adevărul, să nu mă minţi! stărui Mitea.

— N-am crezut nicio clipă c-ai putea fi ucigaşul, mărturisi într-o izbucnire Alioşa, cu un tremur în glas, ridicând mâna în sus, ca şi cum l-ar fi luat martor pe Dumnezeu.

O fericire nemărginită lumină faţa lui Mitea.

— Îţi mulţumesc! rosti el tărăgănat, suspinând ca şi când s-ar fi trezit dintr-un leşin. Parcă mi-ai dat viaţă... Nu ştiu dacă ai să mă crezi, dar până acum m-am temut să te întreb, pe tine, tocmai pe tine! Hai, du-te! Mă simt acum înarmat pentru ziua de mâine, să-ţi dea Dumnezeu sănătate! Du-te acum, du-te! Iubeşte-l pe Ivan! strigă Mitea în urma lui.

Plecând, Alioşa avea obrajii scăldaţi în lacrimi. Îndoiala cumplită ce mocnea în sufletul lui Mitea, lipsa de încredere pe care o dovedea chiar faţă de el, îi dezvălui dintr-o dată prăpastia fără fund în care se zvârcolea, mistuit de durere şi cruntă disperare, nefericitul său frate – prăpastie ale cărei adâncuri ameţitoare Alioşa nu le întrezărise până atunci. O milă profundă, neţărmurită îl copleşi, sleindu-l într-o clipă de puteri. Inima îi sângera, sfâşiată. Îşi aminti cuvintele pe care Mitea i le strigase la sfârşit: „Iubeşte-l pe Ivan!” Tocmai la el se ducea. De dimineaţă încă îşi pusese în gând să dea neapărat ochi cu el. Ivan îl neliniştea tot atât de mult ca şi Mitea, şi mai mult ca oricând acum, după ce stătuse de vorbă cu deţinutul.

Capitolul V

NU EŞTI TU... NU EŞTI TU!...

Ca să meargă la Ivan trebuia să treacă prin faţa casei în care locuia Katerina Ivanovna. Ferestrele erau luminate. Alioşa îşi încetini pasul şi se decise să intre. N-o văzuse pe Katerina Ivanovna de mai bine de o săptămână şi se gândea că poate Ivan se afla la dânsa, dat fiind că a doua zi Mitea avea de trecut printr-o atât de grea încercare. Sună şi, în timp ce suia scara abia luminată de un felinar chinezesc, văzu pe cineva coborând treptele. Nu-şi dădu seama decât în momentul când ajunse în dreptul lui că era Ivan. Fusese, prin urmare, la Katerina Ivanovna.

— Ah, tu erai!... spuse Ivan Feodorovici rezervat. La revedere. Te duci la dânsa?

— Da.

— Nu te-aş sfătui. E „nervoasă” şi mi-e teamă c-ai s-o tulburi şi mai tare.

— Nu, nu! se auzi o voce, şi în aceeaşi clipă uşa se dădu de perete. Ai fost pe la el, Alexei Feodorovici?

— Da, am fost la închisoare.

— Ai să-mi spui ceva din partea lui? Intră, Alioşa. Şi dumneata, Ivan Feodorovici, vino înapoi: Neapărat – auzi? – neapărat!

Glasul Katiei era atât de poruncitor, încât Ivan Feodorovici, după ce stătu o clipă în cumpănă, se hotărî să urce din nou treptele împreună cu Alioşa.

— A tras cu urechea! bombăni el iritat, ca pentru sine, dar Alioşa îl auzi. Dacă-mi dai voie, am să rămân cu paltonul pe mine, spuse el intrând în salon. Nu, mulţumesc, nu stau. De altfel, n-am să mai zăbovesc decât un minut.

— Ia loc, Alexei Feodorovici, îl pofti Katerina Ivanovna, care rămase în picioare.

Nu părea să se fi schimbat prea mult în ultimele două luni, doar în ochii ei negri ardea acum o văpaie sinistră. Alioşa avea să-şi amintească mai târziu că-n seara aceea i se păruse extraordinar de frumoasă.

— Ce ţi-a spus să-mi comunici?

— Atâta tot, rosti Alioşa, privind-o drept în ochi. Să cauţi să te menajezi şi să nu pomeneşti nimic la proces de... (Alioşa se poticni) de ceea ce s-a petrecut între voi... atunci când v-aţi cunoscut... În oraşul acela.

— Aha, să nu spun că m-am închinat până la pământ pentru banii aceia! îşi aminti ea, râzând cu amărăciune. Pentru cine i-e teamă, pentru el sau pentru mine? Ce crezi? Îmi cere să menajez – dar pe cine? Pe el sau pe mine? Răspunde, Alexei Feodorovici.

Alioşa o privea încordat, căutând să înţeleagă ce vrea.

— Şi pe dumneata şi pe el, răspunse el încet.

— Asta este! răbufni ea cu ură, înroşindu-se toată. Dumneata încă nu mă cunoşti, Alexei Feodorovici! continuă apoi pe un ton ameninţător. Şi nici eu n-am ajuns încă să mă cunosc prea bine. Cine ştie cu ce ochi ai să mă priveşti după interogatoriul de mâine! O să fii, poate, în stare să mă sfâşii în bucăţi.

— Să spui cinstit adevărul, zise Alioşa, asta-i tot ce ţi se cere.

— Femeia de multe ori e necinstită, rosti ea printre dinţi. Nu e niciun ceas de când credeam c-o să-mi fie groază numai să mă ating de tâlharul acela... ca de o năpârcă... şi totuşi, nu! A rămas încă şi acum tot un om pentru mine! Dar să fie chiar adevărat că el a ucis? El a ucis într-adevăr? strigă ea isteric, întorcându-se brusc spre Ivan Feodorovici.

Alioşa îşi dădu seama că-i mai pusese această întrebare, poate chiar cu puţin înainte de venirea lui, că nici atunci nu era pentru prima, ci pentru a suta oară probabil că i-o punea şi că, până la urmă, ajunseseră să se certe.

— Am fost la Smerdiakov... Tu, numai tu ai căutat să mă

convingi că-i un paricid! Şi am crezut, fiindcă mi-ai spus tu! continuă ea, adresându-se mai departe lui Ivan Feodorovici. Acesta schiţă un zâmbet forţat.

Alioşa tresări surprins când o auzi pe Katerina Ivanovna spunându-i: *tu*. Nici nu bănuise până atunci că relaţiile dintre ei le îngăduiau să se tutuiască.

— Ajunge! i-o reteză Ivan. Mă duc. Am să mai trec mâine şi, întorcându-se pe loc, ieşi din odaie şi se îndreptă spre capul scării.

Katerina Ivanovna îl apucă de ambele mâini pe Alioşa cu un gest autoritar.

— Du-te după el! Caută să-l ajungi! Nu-l lăsa singur nicio clipă, şopti ea precipitat. E nebun. Ce, nu ştiai? Nu e-n toate minţile. Are febră cerebrală, delirează! Mi-a spus doctorul, du-te, du-te repede după ti...

Alioşa sări ca împins de un resort şi fugi după Ivan care nu apucase să facă nici cincizeci de paşi pe uliţă.

— Ce vrei? întrebă el când Alioşa îl ajunse din urmă. Te-a trimis după mine fiindcă sunt nebun? Ştiu totul pe dinafară, adăugă el iritat.

— Exagerează, fireşte, dar totuşi are dreptate să spună că eşti bolnav, răspunse Alioşa. Mă uitam la tine adineauri, când eram sus, şi într-adevăr ai o figură de om bolnav, da, da, bolnav, Ivan!

Ivan îşi văzu mai departe de drum, fără să se oprească. Alioşa se ţinu după el.

— Spune-mi, Alexei Feodorovici, tu ştii cum înnebunesc oamenii? îl întrebă din senin Ivan, cu o voce schimbată, potolită, fără urmă de enervare; dimpotrivă, tonul lui mărturisea cea mai candidă curiozitate.

— Să-ţi spun drept, habar n-am; cred, totuşi, că există diverse forme de nebunie.

— Poţi să-ţi dai seama singur că eşti pe cale să-ţi pierzi minţile?

— Bănuiesc că în asemenea cazuri nu mai eşti chiar atât de lucid ca să poţi observa singur, răspunse mirat Alioşa.

Ivan tăcu câteva clipe.

— Dacă vrei să putem sta de vorbă, schimbă, te rog,

subiectul! spuse el deodată răstit.

— Era să uit, am o scrisoare pentru tine, îl anunţă timid Alioşa, scoţând din buzunar şi înmânându-i răvaşul Lizei.

Tocmai ajunseseră în dreptul unui felinar. Ivan recunoscu numaidecât scrisul.

— A, e de la drăcuşorul acela, rânji el răutăcios şi, fără să mai deschidă plicul, îl rupse în bucăţi pe care le aruncă în vânt. Hârtioarele se risipiră care încotro. Nici măcar n-a împlinit şaisprezece ani şi se şi oferă! spuse el dispreţuitor, mergând mai departe.

— Cum adică? exclamă Alioşa.

— Cum? Foarte simplu. Aşa cum se oferă femeile pierdute.

— Cum poţi să vorbeşti aşa, Ivan?! îi luă apărarea Alioşa. Nu e decât un copil, se poate să insulţi, să înjoseşti un copil! E bolnavă, sărăcuţa, tare bolnavă, mi-e teamă că n-o să rămână zdravănă la minte... N-aveam încotro, trebuia să-ţi înmânez scrisoarea... şi eu, care aşteptam un cuvânt de la tine, ceva... ca s-o pot scăpa.

— N-ai ce aştepta de la mine. O fi ea copil, eu însă, în orice caz, nu sunt dădaca ei. Taci, Alexei, nu insista! Nu mă interesează.

O bucată de vreme, nici unul, nici celălalt nu mai spuse nimic.

— Acum toată noaptea o să se roage la Maica Domnului ca s-o înveţe ce să facă mâine la proces, rosti sarcastic Ivan, cu înverşunare.

— Vorbeşti despre... Katerina Ivanovna?

— Da. În ce postură să apară: în chip de geniu bun, sau ca o cobe pentru Mitenka? Cu lacrimi în ochi are să roage pronia cerească s-o lumineze. Fiindcă, vedeţi dumneavoastră, dânsa nu ştie ce cale să aleagă, n-a avut încă timp să se gândească! Şi asta mă ia drept dădacă, ar vrea s-o leagăn în braţe şi s-o adorm!

— Katerina Ivanovna te iubeşte, observă Alioşa cu o umbră de melancolie.

— Se prea poate. Numai că eu n-am niciun chef.

— Suferă. De ce îi spui... uneori... cuvinte care-i întreţin

speranţele? îl dojeni cu sfială Alioşa. Fiindcă ştiu că i-ai dat speranţe... iartă-mă că-ţi vorbesc aşa, se grăbi el să se scuze.

— Nu pot să fac ceea ce ar trebui, adică să rup definitiv cu dânsa şi să dau cărţile pe faţă! răspunse iritat Ivan. Sunt nevoit să aştept pronunţarea. Dacă rup cu ea în momentul ăsta, ca să se răzbune, ar fi în stare să-i dea la cap banditului, pentru că-l urăşte şi ştie foarte bine că-l urăşte. E numai minciună, minciună şi iar minciună! Atâta timp cât n-am rupt încă legăturile şi mai poate spera, n-o să-i facă niciun rău criminalului, ştiind cât de mult ţin să-l scap din impasul ăsta. Ah, numai de s-ar pronunţa odată şi blestemăţia aceea de sentinţă!

Epitetele „criminal” şi „bandit”, aplicate lui Mitea, avură un ecou dureros în sufletul lui Alioşa.

— Dar cum ar putea să-i dea la cap lui Mitea? întrebă el, cântărind în minte cuvintele lui Ivan. Ce poate, oare, să spună ca să-l nenorocească pe fratele nostru?

— Tu n-ai de unde să ştii. Deţine un act scris de mâna lui Mitea, un document care dovedeşte cu cea mai mare precizie că el l-a omorât pe Feodor Pavlovici.

— Imposibil! strigă Alioşa.

— Cum imposibil? L-am citit cu ochii mei.

— Nu se poate să existe un document ca ăsta, repetă cu înfocare Alioşa. Nu se poate, din moment ce nu este el ucigaşul. Nu l-a ucis el pe tata, nu el!

Ivan Feodorovici se opri brusc.

— Şi atunci, după părerea dumitale, cine este ucigaşul? întrebă el glacial, pe un ton cât se poate de arogant.

— Ştii tu cine, răspunse domol, dar convins, Alioşa.

— Cine? Crezi cumva în fabula cu cretinul acela epileptic Smerdiakov?

Alioşa se simţi străbătut de un fior din creştet până-n tălpi.

— Ştii tu cine... şopti el din nou, istovit de puteri, cu suflarea tăiată.

— Cine, cine? strigă furios Ivan.

Toată stăpânirea de sine pe care o dovedise până atunci

îl părăsise într-o clipă.

— Eu nu ştiu decât atât, continuă tot în şoaptă Alioşa. Pe tata *nu tu* l-ai ucis!

Ivan rămase ca împietrit.

— *Nu tu!* Cum adică *nu tu?*

— Nu tu l-ai ucis pe tata, nu tu! repetă hotărât Alioşa.

Tăcură şi unul, şi altul, câteva clipe.

— Asta ştiu şi eu că nu l-am ucis pe bătrân! Aiurezi? întrebă Ivan cu o umbră de zâmbet crispat.

Se uita la Alioşa cu o privire sfredelitoare. Se opriseră tocmai sub un felinar.

— Şi, cu toate astea, Ivan, de câte ori nu ţi-ai spus că tu eşti ucigaşul...

— Când am spus?... Eu am fost la Moscova... Când am spus? bâigui pierdut Ivan.

— De câte ori, în aceste două luni de restrişte, când rămâneai singur, nu ţi-ai spus că tu eşti vinovatul, continuă Alioşa cu acelaşi glas molcom, dar limpede ca şi mai înainte. Părea că vorbeşte ca în transă, mânat de o voinţă străină, supunându-se unei implacabile porunci. Te-ai acuzat singur şi ai recunoscut în sinea ta ca numai tu eşti ucigaşul. Dar nu l-ai ucis tu, nu, te înşeli, nu eşti tu criminalul, auzi? Nu tu! Dumnezeu mă trimite să-ţi spun.

Tăcură amândoi îndelung; un minut întreg, niciunul din ei nu mai rosti un cuvânt. Se priveau ochi în ochi, amândoi palizi la faţă. Deodată, Ivan începu să tremure şi-şi înfipse degetele în umărul lui Alioşa.

— Ai fost la mine! şuieră el printre dinţi. Ai fost la mine în noaptea când a venit... Mărturiseşte... l-ai văzut, nu-i aşa că l-ai văzut?

— De cine-i vorba... de Mitea? întrebă Alioşa nedumerit.

— Nu de el, dă-l dracului de bandit! urlă Ivan ca scos din minţi. Ştiai că el vine la mine? Cum ai aflat? Spune!

— Care *el?* Nu ştiu despre cine vorbeşti, îngăimă Alioşa speriat.

— Ba ştii... altfel, cum ai fi... Nu se poate să nu ştii... Luându-şi seama deodată, făcu un efort să se stăpânească.

Stătea locului, ca şi când ar fi cumpănit ceva în minte.

Un surâs ciudat îi schimonosea gura.

— Frăţioare, continuă Alioşa cu un tremur în glas, ţi-am spus asta ştiind că ai încredere în mine. Ţi-am spus acum odată pentru totdeauna: *nu eşti tu* ucigaşul, *nu eşti tu*! Auzi? odată pentru totdeauna! Dumnezeu m-a îndemnat să ţi-o spun, chiar dacă din clipa asta ar fi să mă urăşti toată viaţa...

Ivan Feodorovici izbuti, în sfârşit, să-şi redobândească sângele rece.

— Alexei Feodorovici, zise el cu un zâmbet glacial, ştii foarte bine că niciodată n-am putut să sufăr proorocii şi epilepticii, şi cu atât mai puţin pe trimişii lui Dumnezeu. Din momentul ăsta nu mai vreau să am de-a face cu dumneata nici acum, nici în vecii vecilor. Drumurile noastre se despart aici, la răscruce, te rog să pleci imediat. De altfel, mi se pare că asta e chiar ulicioara ce duce acasă la dumneata. Şi mai ales fereşte-te să vii cumva la mine astăzi! Ai auzit?

Ivan se întoarse şi porni mai departe cu paşi apăsaţi, fără să se mai uite îndărăt.

— Frăţioare! strigă după el Alioşa. Dacă ţi se întâmpla ceva azi, gândeşte-te întâi şi întâi la mine!...

Ivan însă nu mai catadicsi să-i răspundă. Alioşa rămase în colţul străzii, lângă felinar, până ce fratele său se mistui în noapte. Abia atunci se urni din loc, îndreptându-se agale spre casă.

Nici el, nici Ivan Feodorovici, nu voiseră să locuiască în casa pustie a lui Feodor Pavlovici şi şedeau acum separat. Alioşa închiriase o cameră mobilată la nişte cetăţeni din oraş, iar Ivan Feodorovici se instalase într-o casă arătoasă, proprietatea unei văduve de funcţionar cu oarecare avere, unde ocupa un apartament spaţios şi destul de confortabil, atâta doar că locuia cam departe de centru. Treburile gospodăreşti le făcea o băbuţă, o femeie tare bătrână, surdă ca o ciubotă şi cam beteagă din pricina reumatismului, care se culca cu găinile şi se scula la şase dimineaţa. În ultimele două luni, Ivan Feodorovici devenise foarte puţin pretenţios şi-i plăcea singurătatea. Până şi

odaia în care dormea şi-o deretica singur, iar în celelalte încăperi nu intra decât foarte rar. Sosind acasă, apucă şnurul clopoţelului de la poartă, dar în aceeaşi clipă se răzgândi. Se simţea încă fremătând de indignare şi tremura scuturat de fiori din creştet până-n tălpi. Lăsă din mână şnurul, scuipă şi se întoarse în loc, întinzând din nou pasul la drum, spre celălalt capăt al oraşului, unde, la o depărtare de două verste de casa lui, se afla o coşmelie de bârne, povârnită într-o rână; acolo şedea acum Maria Kondratievna, fosta vecină a lui Feodor Pavlovici, aceea care venea mereu la el, la bucătărie, după câte un castron de supă, şi căreia Smerdiakov îi cânta din ghitară. Îşi vânduse căscioara şi se mutase cu maică-sa într-un fel de bojdeucă ţărănească, unde după moartea lui Feodor Pavlovici se aciuase şi Smerdiakov, grav bolnav. La el se ducea acum Ivan Feodorovici, mânat de un imbold ce se trezise în el brusc, dar irezistibil.

Capitolul VI

PRIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDIAKOV

Era pentru a treia oară că se ducea la Smerdiakov de când se întorsese de la Moscova. După nenorocire, dăduse pentru prima oară ochi cu feciorul şi stătuse de vorbă cu el chiar în ziua când sosise în oraş; mai fusese apoi odată pe la Smerdiakov, două săptămâni mai târziu. Pe urmă, adică după cea de-a doua întrevedere, nu-şi mai făcuse drum pe acolo, aşa că trecuse o lună şi mai bine de când nu-l mai văzuse şi nici nu mai auzise nimic despre dânsul. Ivan Feodorovici se înapoiase de la Moscova la cinci zile după moartea tatălui sau, aşa încât nu mai apucase să-l vadă nici măcar în coşciug, deoarece bătrânul fusese înmormântat chiar în ajun. Întârzierea se datora faptului că Alioşa, neştiind unde să-l anunţe printr-o depeşă, se gândise să apeleze la Katerina Ivanovna, care nu-i cunoştea nici ea adresa şi telegrafiase la rândul său surorii şi mătuşii sale, fiind sigură că Ivan Feodorovici se va duce pe la ele imediat ce va sosi în localitate. Acesta însă nu se învrednicise să le viziteze decât după patru zile, şi cum citise telegrama, fără să mai piardă o clipă, pornise la drum, grăbindu-se să se înapoieze acasă. Primul om cu care se văzuse la noi, în oraş, fusese Alioşa. În cursul discuţiei pe care o avuseseră împreună, Ivan Feodorovici constatase, spre marea sa mirare, că mezinul nu avea nici cea mai mică suspiciune în privinţa lui Mitea, fiind absolut convins că ucigaşul nu putea fi decât Smerdiakov – ceea ce era în deplină contradicţie cu opinia publică din oraşul nostru. Ivan stătuse apoi de vorbă cu ispravnicul şi cu procurorul şi aflase în amănunţime împrejurările arestării

şi acuzaţiile aduse lui Mitea. Cu atât mai mult fusese surprins de convingerea lui Alioşa, deşi era încredinţat fără îndoială că se datora dragostei frăţeşti ce se revărsase acum în toată plenitudinea ei şi compătimirii pentru soarta lui Mitea, la care – după cum ştia el – Alioşa ţinea foarte mult. Şi fiindcă veni vorba de sentimente, trebuie să spunem odată pentru totdeauna că Ivan nu avea nici cea mai mică afecţiune pentru Dmitri, pe care nu putea să-l sufere; cel mult dacă simţea uneori un fel de milă pentru el, o milă însă amestecată cu un dispreţ adânc ce se îngemăna cu dezgustul. Totul la Mitea, începând cu înfăţişarea, îi trezea antipatia, iar dragostea Katerinei Ivanovna pentru el i se părea pur şi simplu revoltătoare. Se dusese totuşi să-l vadă pe Mitea la închisoare chiar în ziua când sosise în oraş şi această întrevedere, departe de a-i zdruncina certitudinea că era într-adevăr vinovat, nu făcuse decât să i-o consolideze. Îl găsise pe fratele său agitat, într-o stare de surescitare maladivă. Mitea era foarte volubil, deşi părea distrat, cu gândurile împrăştiate; îl acuza mereu pe Smerdiakov şi se încurca la tot pasul. Insista mai ales asupra celor trei mii de ruble de care îl „jecmănise” răposatul. „Erau banii mei, banii mei, repeta el într-una. Şi chiar dacă i-aş fi furat, eram în dreptul meu”. Nu combătea niciuna din probele acumulate împotriva lui şi dacă încerca să explice faptele în avantajul său, pierdea şirul la un moment dat şi începea să bată câmpii; în totul însă făcea impresia că nu simte nevoia să se dezvinovăţească nici în faţa lui Ivan, nici în faţa oricui ar fi fost. Dimpotrivă, îşi ieşea din sărite, respingea cu mândrie toate acuzaţiile şi, furios şi înfierbântat, dădea drumul la o ploaie de înjurături. Îşi bătea joc de mărturia lui Grigori care susţinea că uşa fusese deschisă; „probabil a deschis-o Sarsailă”, zicea el, fără să poată totuşi da faptului o explicaţie cât de cât plauzibilă. Ba până la urmă, cu prilejul acelei vizite, izbutise chiar să-l jignească pe Ivan Feodorovici, spunându-i de la obraz că n-are de dat socoteală celor care susţin că „totul este permis” şi că aceştia n-au dreptul nici să-l bănuiască, nici să-l ancheteze.

În general nu se arătase câtuşi de puţin amabil cu dânsul. În ziua respectiva, ieşind de la închisoare, Ivan Feodorovici se dusese întins la Smerdiakov.

În tren, în timp ce se întorcea de la Moscova, se gândise necontenit la el şi la discuţia pe care o avuseseră împreună în ajunul plecării. Erau atâtea lucruri care îl puneau pe gânduri, atâtea altele care-i trezeau suspiciuni... Totuşi, în depoziţia pe care o făcuse în faţa judecătorului de instrucţie, Ivan Feodorovici socotise de cuviinţa să treacă sub tăcere – deocamdată, cel puţin – această discuţie. Voia să dea ochi mai întâi cu Smerdiakov care se afla internat în spital. La insistenţele lui, atât Herzenstube, cât şi medicul Varvinski, cu care stătuse de vorbă acolo, răspunseseră categoric că nu putea să încapă niciun dubiu în privinţa diagnosticului şi că pacientul suferea într-adevăr de epilepsie şi se arătaseră chiar foarte surprinşi atunci când îi întrebase dacă nu cumva Smerdiakov simulase o criză în ziua când se întâmplase nenorocirea. Căutaseră atunci să-i explice că era vorba de un acces de o violenţă excepţională, care ţinuse cu intermitenţe câteva zile în şir, că bolnavul fusese chiar la un pas de moarte şi că de-abia acum, după o îngrijire foarte serioasă, se putea afirma că pacientul va scăpa cu viaţă. „Totuşi (adăugase doctorul Herzenstube), o să rămână probabil cu oarecare deficienţe mentale, dacă nu pentru toată viaţa, cel puţin pentru o bună bucată de vreme”. Şi cum Ivan Feodorovici se grăbise să întrebe nerăbdător: „Prin urmare, acum este nebun?”, i se răspunsese că „deocamdată nu chiar complet, dar prezintă unele anomalii”. Ivan Feodorovici hotărâse să verifice personal ce era cu aşa-zisele anomalii. I se îngăduise fără nicio greutate să vadă imediat bolnavul. Îl găsise pe Smerdiakov culcat în pat, într-o rezervă, în cel de al doilea pat zăcea un cetăţean bolnav de dropică, un biet om căruia medicii nu-i mai dădeau de trăit decât cel mult o zi, două, şi care, deci, nu putea să le stingherească discuţia. Văzându-l pe Ivan Feodorovici, Smerdiakov rânjise cam neîncrezător, şi la început se arătase chiar intimidat. Cel puţin aşa i se păruse vizitatorului. Asta însă

numai în primul moment, pentru că după aceea, până la plecare, Smerdiakov îl uluise pur şi simplu prin calmul de care dăduse dovadă. Dintr-o ochire, Ivan Feodorovici putuse să-şi dea seama de starea gravă în care se afla bolnavul; Smerdiakov era slab prăpădit, galben ca ceara la faţă, cu obrajii scofâlciţi, şi vorbea tărăgănat, ca şi cum abia şi-ar fi mişcat limba în gură. Timp de douăzeci de minute, cât stătuse la el, se plânsese de dureri de cap şi de junghiuri în oase. Chipul lui stafidit, de castrat, se micşorase cât pumnul, avea părul zbârlit la tâmple, iar din moţul de pe frunte nu mai rămăsese decât o şuviţă subţirică. Doar ochiul stâng, pe jumătate închis, ce clipea mereu ca şi când i-ar fi făcut semn, era singurul indiciu care îl amintea pe Smerdiakov cel de odinioară. „E o plăcere să stai de vorbă cu un om deştept!”, îşi amintise Ivan Feodorovici în momentul acela. Vizitatorul se aşezase pe un taburet la picioarele patului. Smerdiakov se foise gemând în pat, fără să-i adreseze însă niciun cuvânt; se mulţumise să tacă, ca şi cum n-ar fi avut nici cea mai uşoară curiozitate.

— Poţi să vorbeşti? îl întrebase Ivan Feodorovici. N-am să te obosesc prea mult.

— Pot, cum de nu! îngăimase Smerdiakov cu o voce slabă. De mult v-aţi întors? adăugase el cu un fel de condescendenţă, ca şi când ar fi vrut să dea curaj musafirului stingherit.

— N-am sosit decât azi... Am venit să descurc încurcătura asta de maţe!

Smerdiakov oftase.

— De ce oftezi, doar ai ştiut dinainte!? îl luase la sigur Ivan Feodorovici.

Feciorul tăcuse o clipă, cu o mutră gravă.

— Cum să nu fi ştiut?! Se vedea lămurit din capul locului. Dar cine ar fi bănuit c-o să iasă aşa?

— Cum să iasă, adică? Nu mai umbla cu fofârlica! N-ai prevăzut singur că vei avea o criză de epilepsie în momentul când ai să intri în pivniţă? Ai indicat precis locul, în pivniţă.

— Aţi spus asta la interogatoriu? întrebase flegmatic Smerdiakov.

Ivan Feodorovici îşi ieşise din sărite.

— Nu, n-am spus nimic, dar am să spun negreşit. Sunt o mulţime de lucruri pe care trebuie să mi le explici, dragul meu, şi să-ţi intre bine în cap că nimeni nu poate să se joace cu mine! Nu permit!

— Cum să mă joc, păcatele mele, când toată speranţa mea este la dumneavoastră? Cred în domnia-voastră ca în Dumnezeu! rostise tot atât de imperturbabil feciorul, închizând o clipă ochii.

— În primul rând, îl încolţise Ivan Feodorovici, după câte ştiu eu, un atac de epilepsie nu poate fi prevăzut niciodată cu atâta precizie. M-am interesat, nu mai face pe prostul! Nimeni nu poate spune dinainte ziua şi ceasul când o să se producă. Prin ce minune ai ajuns tu, atunci, să cunoşti atât de exact ziua şi ceasul, ba chiar să-mi indici şi locul, adică în pivniţa? Cum puteai să ştii din vreme c-o să te apuce criza tocmai în pivniţă şi c-o să-ţi pierzi cunoştinţa în momentul când o să intri înăuntru, dacă e adevărat că n-ai simulat?

— În pivniţă oricum trebuia să cobor, mă duceam doar de câteva ori pe zi acolo, răspunsese liniştit Smerdiakov. Anul trecut am căzut, tot aşa, din pod. Este adevărat că nu poţi să ştii când îţi vine criza, nici cu o zi, nici chiar cu un ceas înainte, totuşi, se poate să ai o presimţire şi cam aşa se întâmplă mai întotdeauna.

— Dar tu mi-ai spus precis ziua şi ceasul!

— În legătură cu boala mea, puteţi să vă interesaţi la doctorii din spital. Întrebaţi-i, vă rog, pe dânşii dacă m-am prefăcut sau nu, eu nu pot să vă spun mai mult despre ea.

— Şi cum rămâne cu pivniţa? De unde ştiai c-o să ţi se întâmple în pivniţă?

— Ce v-o fi căşunat cu pivniţa asta?! Mi-era o frică grozavă când am intrat înăuntru; stăteam cu inima împietrită tocmai fiindcă mă ştiam părăsit; dumneavoastră eraţi plecat şi în toată lumea asta nu mai aveam de la cine să aştept vreun ajutor. Mă gândeam chiar, în timp ce

coboram în pivniţă: „Dacă o să mă apuce acum, am să cad jos sau n-am să cad?” şi, fiindcă şedeam aşa, cu frica în sân, am simţit deodată cum mi se pune un nod în gât... Şi m-am prăbuşit. Toate astea le-am povestit domnului doctor Herzenstube şi judecătorului de instrucţie Nikolai Parfenovici şi tot atunci am pomenit şi despre discuţia pe care am avut-o cu dumneavoastră seara, în ajun, la poartă, când v-am împărtăşit teama mea şi v-am vorbit şi despre pivniţă. (Toate s-au trecut în procesul-verbal.) Domnul doctor Varvinski, care m-a îngrijit, a arătat de faţă cu toată lumea că aşa se întâmplă de obicei şi că totul a pornit de la teama aceea, adică m-a apucat criza numai fiindcă m-am gândit tot timpul dacă „am să cad jos sau n-am să cad”. Şi, într-adevăr, chiar acolo m-a şi apucat. Aşa au scris şi dumnealor, că trebuia neapărat să păţesc asta numai şi numai fiindcă mi-a fost frică.

Isprăvind de vorbit, Smerdiakov începuse să răsufle din greu, ca şi când oboseala i-ar fi sleit toate puterile.

— Cum, ai declarat aşa ceva? întrebase Ivan Feodorovici oarecum derutat.

Crezuse c-o să-l sperie amenințându-l că va da în vileag discuţia lor din ajunul nenorocirii şi, când colo, ci i-o luase înainte.

— De ce să-mi fie teamă? N-au decât să scrie tot ce vor din moment ce ăsta e adevărul, răspunsese, fără nicio şovăială, Smerdiakov.

— Şi ai spus tot, tot? Ai raportat cuvânt cu cuvânt discuţia noastră din poartă?

— Ei, nu chiar aşa, cuvânt cu cuvânt...

— Ai spus că ştii să simulezi o criză, aşa cum te-ai lăudat faţa de mine atunci?

— Nu, asta n-am spus.

— Atunci, să te întreb altceva: de ce ai ţinut morţiş să mă duc la Cermaşnea?

— Mă temeam să nu plecaţi la Moscova; fiindcă Cermaşnea oricum e mai aproape.

— Minţi! Tu singur m-ai îndemnat să plec: „Du-te, ziceai, fugi de păcat.”

— V-am spus asta numai din prietenie faţă de dumneavoastră şi pentru că vă sunt din toată inima credincios; simţeam eu, aşa, că are să se întâmple o nenorocire acasă, şi-mi părea rău de dumneavoastră. Dar, la drept vorbind, mai milă poate că-mi era de mine decât de dumneavoastră. D-aia v-am şi spus atunci: plecaţi, fugiţi de păcat. Credeam c-o să mă înţelegeţi unde băteam, o să vă dea prin gând că s-ar putea întâmplă vreun bucluc aici, acasă, şi o să rămâneţi să-l apăraţi pe tatăl domniei-voastre.

— Atunci de ce n-ai spus pe şleau, dobitocule? se răstise la el Ivan Feodorovici.

— Păi, gândiţi-vă, puteam eu să vă spun pe şleau? De fapt, în mine vorbea numai frica şi, pe urmă, cine ştie dacă nu v-aţi fi supărat? Aveam toată dreptatea, fireşte, să mă tem că Dmitri Feodorovici o să facă iarăşi scandal şi o să pună mâna pe banii ăia care zicea că-s ai dumnealui, dar cine putea să-şi închipuie că încurcătura asta o să se sfârşească printr-un omor? Credeam doar c-o să şterpelească alea trei mii de ruble pe care boierul le ţinea într-un plic, sub saltea. Niciodată nu m-aş fi gândit c-o să-i ridice zilele! Nici dumneavoastră nu puteaţi să bănuiţi ce-o să se întâmple, domnule.

— Din moment ce tu singur spui că nimeni nu putea să bănuiască, cum puteam eu atunci să-mi dau seama şi să rămân acasă? Ce o tot scalzi aşa? răspunsese Ivan Feodorovici după o clipă de chibzuinţă.

— Puteaţi să vă daţi seama atunci pentru că v-am îndemnat să plecaţi nu la Moscova, ci la Cermaşnea!

— Cum adică, nu înţeleg!

Smerdiakov părea sleit de oboseală şi se oprise câteva clipe să răsufle.

— Puteaţi să vă gândiţi; de vreme ce stăruiam atâta să nu mai plecaţi la Moscova şi să vă duceţi mai bine la Cermaşnea, însemna că ţineam să fiţi cât mai aproape de noi, iar până la Moscova era cale lungă. Poate că, ştiindu-vă pe undeva, pe-aici, prin împrejurimi, Dmitri Feodorovici n-ar mai fi avut atâta curaj. Şi în tot cazul, dac-ar fi fost

ceva, puteaţi să vă întoarceţi mai repede să-mi luaţi apărarea, fiindcă v-am spus doar că Grigori Vasilievici e bolnav şi că mi-e teamă să nu mă apuce vreo criză. Când v-am mărturisit apoi că nimeni nu putea pătrunde în casă decât dacă bătea într-un anumit fel în geam şi că Dmitri Feodorovici cunoştea de la mine semnalul, am crezut c-o să vă treacă prin gând că dumnealui o să facă negreşit vreo boroboaţă, şi atunci n-o să mai plecaţi nicăieri, nici chiar la Cermaşnea.

„Tot ce spune stă în picioare, socotise în sinea lui Ivan, deşi nu prea are şir în vorbă. Dar de ce zicea, oare, doctorul Herzenstube că nu e totuşi normal?”

— I-ascultă, să nu faci pe şmecherul cu mine, că te ia dracu! se burzuluise el furios.

— Pe cinstea mea dacă n-am fost sigur atunci c-aţi înţeles ce vreau să spun! ripostase, nevinovat ca un prunc, Smerdiakov.

— Dacă aş fi înţeles, fără îndoială c-aş fi rămas! izbucnise Ivan din ce în ce mai întărâtat.

— Şi eu care mă gândeam c-aţi înţeles şi de-aia aţi şi plecat aşa de repede, ca să scăpaţi de bucluc, c-aţi fugit, fiindcă vi-era frică!

— Dar ce-ţi închipui, că toată lumea e fricoasă ca tine?

— Iertaţi-mă, dar credeam că şi dumneavoastră sunteţi ca mine.

Ivan Feodorovici rămăsese descumpănit.

— Fireşte, trebuia să-mi dau seama. De altfel, simţeam că unelteşti tu ceva necurat… Dar nu, minţi, iarăşi minţi! se dezmeticise el brusc, fulgerat de un gând. Ţii minte cum ai venit atunci lângă trăsură şi mi-ai spus: „E o plăcere să stai de vorbă cu un om inteligent!” Îţi părea bine, deci, că plecam, altfel de ce m-ai fi linguşit?

Smerdiakov suspinase odată şi încă odată. O umbră de roşeaţă îi apăruse în obraji.

— Îmi părea bine, fireşte, rostise el gâfâind, fiindcă plecaţi la Cermaşnea, nu la Moscova, cum aţi avut de gând la început. Era mai aproape; iar vorbele alea nu vi le-am spus ca să vă linguşesc, ci erau mai curând o mustrare.

Nici asta n-aţi înţeles!

— O mustrare? Cum asta?

— Uite-aşa, fiindcă, deşi aţi simţit că ne pândeşte nenorocirea, v-aţi îndurat totuşi să-l părăsiţi pe tatăl dumneavoastră, în loc să fi stat aici, să ne apăraţi; că doar şi eu puteam să intru în bucluc pentru alea trei mii de ruble, să cadă pe mine păcatul că le-aş fi furat.

— Du-te dracului! îl bruftuluise Ivan. Când te-au anchetat, ai spus ceva judecătorului sau procurorului despre povestea asta cu bătaia în geam?

— Cum de nu! Am spus tot, Ivan se mirase din nou în sinea lui.

— Dacă m-am gândit atunci la ceva, e că s-ar putea să cloceşti cine ştie ce ticăloşie, începuse el. Dmitri este într-adevăr capabil să omoare un om, dar în ruptul capului nu l-aş fi crezut în stare să pună mâna să fure... Pe când cerea partea ta mă puteam aştepta la orice murdărie. Tu singur mi-ai mărturisit că ştii să te prefaci bolnav; pentru ce mi-ai spus asta?

— Am vorbit şi eu aşa, din prostie. Fiindcă în viaţa mea nu m-am prefăcut, m-am lăudat numai faţă de dumneavoastră că ştiu să mă prefac. Era o copilărie. Ţineam foarte mult la dumneavoastră şi vă spuneam tot ce-mi trecea prin cap.

— Fratele meu aruncă vina pe tine, zice că tu l-ai ucis pe tata şi l-ai prădat.

— Păi ce i-a mai rămas de făcut? rânjise cu amărăciune Smerdiakov. Mai poate cineva să-l creadă când sunt atâtea dovezi? Grigori Vasilievici zice c-a văzut uşa deschisă după plecarea dumnealui. Dar ce să mai vorbim, Dumnezeu să-l ierte! I-e frică şi nu ştie cum să scape... Şi după o clipă de tăcere, ca şi când i-ar fi venit o idee nouă în minte, adăugase: Să zicem c-ar fi aşa; dumnealui vrea cu tot dinadinsul să mă scoată pe mine vinovat, sub cuvânt că eu aş fi săvârşit omorul – am mai auzit treaba asta; să zicem chiar c-aş fi ştiut să mă prefac; gândiţi-vă numai, cum aş fi putut eu să spun aşa ceva dacă într-adevăr îi pusesem gând rău tatălui dumneavoastră. Dac-aş fi chitit cumva să-l

omor, trebuia să fiu un dobitoc fără pereche ca să mă dau de gol faţă de cineva, şi încă faţă de cine? De feciorul victimei! Păcatele mele! Cine poate să creadă una ca asta? Nu, în vecii vecilor nu s-ar fi întâmplat aşa ceva şi nici nu-i de crezut! Nimeni în afară de Dumnezeu nu poate să audă ce vorbim acum, dar dacă i-aţi explica procurorului sau lui Nikolai Parfenovici şi le-aţi spune: „Cum poate fi atât de zevzec un criminal ca să se dea de gol înainte chiar de a fi săvârşit crima?” aţi risipi orice bănuială. Fiindcă dumnealor şi-ar da seama numaidecât.

Impresionat de acest ultim argument, Ivan Feodorovici se ridicase în picioare, hotărât să încheie discuţia.

— Ascultă, îi spusese el, n-am de ce să te suspectez şi, după părerea mea, acuzaţia ce ţi se aduce e ridicolă... Mai mult chiar, îţi sunt recunoscător pentru că m-ai liniştit. Trebuie să plec, dar să ştii c-am să mai vin să te văd. Rămâi cu bine şi fă-te mai curând sănătos. N-ai nevoie de nimic?

— Vă mulţumesc frumos. Marfa Ignatievna are toată grija şi, milostivă cum e, mă ajută de câte ori am nevoie de ceva; de altfel, zilnic vine câte cineva pe la mine – oameni de omenie.

— La revedere. Cred că nu e cazul să spun că ştii să te prefaci... şi te-aş sfătui şi pe tine să nu vorbeşti despre asta! adăugase pe neaşteptate Ivan Feodorovici.

— Prea bine, am înţeles. Dacă dumneavoastră n-o să pomeniţi despre asta, nici eu n-am să spun nimic din ce am vorbit atunci la poartă...

Plecând, Ivan Feodorovici abia apucase să facă vreo zece paşi pe coridor şi i se păruse deodată că ultimele cuvinte ale lui Smerdiakov aveau un subînţeles jignitor. Se gândise să se întoarcă din drum, dar nu fusese decât o impresie trecătoare ce se mistuise într-o clipă. „Prostii!” murmurase el şi ieşise grăbit din spital. Realitatea era că se simţea cu sufletul împăcat de când se convinsese că vinovatul nu era Smerdiakov, ci fratele său, Mitea; ceea ce, pe drept cuvânt, pare destul de paradoxal. Nu se mai ostenea să caute însă explicaţia acestui fapt, dimpotrivă, avea o adevărată

repulsie pentru orice încercare de a-şi analiza sentimentele. Voia să uite cât mai repede, în următoarele zile, cunoscând mai îndeaproape şi mai pe larg probele ce se constituiseră împotriva lui Mitea, dobândise certitudinea deplină a vinovăţiei lui. Existau în primul rând o serie de declaraţii categorice, făcute de nişte oameni neînsemnaţi, cum ar fi, bunăoară, Fenia sau mama acesteia, ale căror mărturii erau pur şi simplu zdrobitoare. Ca să nu mai vorbim de depoziţiile lui Perhotin, ale băieţilor de băcănie de la Plotnikov, ori ale martorilor din Mokroe. Amănuntele mai cu seamă erau covârşitoare. „Bătăile” misterioase în uşă reţinuseră atenţia judecătorului de instrucţie şi a procurorului aproape în aceeaşi măsură ca şi depoziţia lui Grigori, care susţinea că văzuse uşa deschisă. Soţia lui Grigori, Marfa Ignatievna, pe care Ivan o descususe, îi răspunsese lămurit că Smerdiakov zăcuse toată noaptea în odăiţa vecină „la trei paşi de patul nostru” şi că, deşi ea dormise adânc, se trezise de câteva ori din pricina gemetelor lui: „Tot timpul s-a văitat şi a gemut, săracul!” Stătuse apoi de vorbă cu Herzenstube, căruia îi împărtăşise îndoielile sale cu privire la nebunia lui Smerdiakov, mărturisindu-i că pacientul lui nu i se părea câtuşi de puţin anormal, ci numai extrem de slăbit; opinia lui fusese întâmpinată însă cu un zâmbet fin de bătrân medic. „Ştii cu ce se îndeletniceşte acum? îl întrebase el pe Ivan Feodorovici. Învaţă pe de rost cuvinte franţuzeşti; are sub pernă un caiet în care nu ştiu cine i-a scris cu litere chirilice un mic vocabular franţuzesc, he-he-he!” Aşa că, până la urmă, toate îndoielile lui Ivan Feodorovici se risipiseră. Nu se mai putea gândi la Dmitri decât cu aversiune.

Un singur lucru îl intriga: perseverenţa cu care Alioşa susţinea că ucigaşul nu putea fi în nici în caz Dmitri, ci, „după toate probabilităţile”, Smerdiakov. Ivan era cu atât mai surprins cu cât părerile lui Alioşa avuseseră întotdeauna mare trecere în ochii lui. De asemenea, i se părea foarte curios faptul că Alioşa nu-i pomenea niciodată nimic despre Mitea, că totdeauna evitase să deschidă

vorba despre fratele lor, mărginindu-se doar să răspundă la întrebările lui. Ceea ce iarăşi îi dăduse de gândit. De altfel, în perioada respectivă, Ivan era stăpânit de o preocupare cu totul străină de aceste lucruri; de când se înapoiase de la Moscova, chiar din primele zile se lăsase acaparat cu desăvârşire de pasiunea lui dezlănţuită, mistuitoare, pentru Katerina Ivanovna. Cred, însă, că nu e locul aici să vorbim despre această nouă pasiune a lui Ivan Feodorovici, care avea să influenţeze mai apoi întreaga sa viaţă; cel mult ar putea constitui subiectul unei alte povestiri, al unui nou roman, pe care nu ştiu dacă am să-l scriu vreodată. Trebuie, totuşi, să menţionez că în seara când Ivan Feodorovici, aşa cum am arătat mai sus, după ce fusese cu Alioşa la Katerina Ivanovna, îi mărturisise fratelui său pe drum: „Nu sunt amator”, minţise pur şi simplu; în realitate, o iubea ca un descreierat, deşi erau momente în care îl cuprindea o ură atât de cumplită, încât ar fi fost în stare s-o ucidă. Avea suficiente motive s-o urască; zguduită de tot ceea ce se întâmplase cu Mitea, fata se aruncase în braţele lui Ivan Feodorovici, care tocmai se înapoiase de la Moscova, privindu-l ca pe salvatorul ei. Fusese jignită, umilita, toate sentimentele ei fuseseră batjocorite şi călcate în picioare. Şi iată că apăruse din nou omul care o iubise cu pasiune cândva – o, ştia prea bine cât o iubise! – şi pe care-l preţuia atât de mult pentru inima şi inteligenţa lui. Fire integră însă fata nu se lăsa chiar aşa uşor cucerită de dragostea lui Ivan, cu toată seducţia pe care o exercita asupra ei şi cu toată impetuozitatea karamazoviană a dorinţelor sale. Era mereu chinuita de remuşcarea că-l trădează pe Mitea şi, de câte ori avea vreun conflict mai violent cu Ivan (şi avusese multe), i-o spunea fără înconjur. La asta se referise Ivan atunci când îi declarase lui Alioşa că totul e „minciună şi iarăşi minciuna”. Fireşte, era o bună doză de ipocrizie la mijloc, de aceea avea tot dreptul să fie exasperat... despre toate astea însă vom vorbi mai încolo. Într-un cuvânt, o bucată de vreme, Ivan nici nu se mai sinchisise de Smerdiakov. Totuşi, cam la vreo două săptămâni după ce

fusese la el să-l vadă, gândurile ciudate de care fusese cândva frământat începuseră din nou să-l bântuie. E de ajuns să spunem că se întreba mereu: pentru ce atunci, în ultima noapte petrecută în casa părintească, înainte de plecare, ieşise de câteva ori pe scară, tiptil, ca un hoţ, ca să asculte ce făcea jos taică-său? De ce mai apoi îşi amintea cu dezgust de împrejurarea asta? De ce a doua zi se simţise atât de abătut tot drumul şi de ce în clipa când sosise la Moscova îşi spusese în sinea lui: „Sunt un ticălos!” La un moment dat, ajunsese chiar să-şi pună întrebarea dacă, din pricina acestor obsesii chinuitoare ce nu-i dădeau pace o clipă, dragostea lui pentru Katerina Ivanovna n-o să fie cu timpul adumbrită de ele. În ziua aceea se întâlnise întâmplător pe stradă cu Alioşa. Îl oprise numaidecât ca să-l întrebe pe nepusă masă:

— Ţi-aduci aminte de seara în care Dmitri a intrat buzna în casă după cină şi l-a lovit crunt pe tata? Mai ştii ce ţi-am declarat atunci, că-mi rezerv „dreptul de a dori”? Spune-mi, în momentul acela nu ţi-a trecut prin gând cumva că s-ar putea să doresc moartea tatii?

— Da, mi-a trecut, îi răspunsese domol Alioşa.

— De altfel, aşa a şi fost, nici nu era greu de ghicit. Dar nu ţi-a dat cumva prin gând atunci că mi-ar fi plăcut ca „o lighioană să înghită pe alta”, adică, mai precis, că aşteptam ca Dmitri să-l omoare pe tata şi cât de curând... c-aş fi fost gata chiar să-i dau o mână de ajutor?

Alioşa pălise uşor şi se uitase drept în ochii lui.

— Vorbeşte! izbucnise Ivan. Vreau să ştiu neapărat la ce te-ai gândit atunci! Trebuie să ştiu adevărul, mă-nţelegi, tot adevărul! Răsufla sacadat, privindu-şi fratele cu o scăpărare de ură, înainte ca Alioşa să fi apucat să rostească un singur cuvânt.

— Iartă-mă, dar m-am gândit şi la asta în momentul acela! îi mărturisise în şoaptă mezinul, şi tăcuse, fără să mai adauge măcar o cât de uşoară „circumstanţă atenuantă”.

— Mulţumesc! rostise tăios Ivan şi, părăsindu-l brusc, îşi văzuse mai departe de drum.

Din ziua aceea, Alioşa observase că Ivan îl ocolea, ca şi când n-ar mai fi putut să-l vadă în ochi, aşa că încetase să se mai ducă pe la el. În aceeaşi zi însă, îndată chiar după ce se despărţise de Alioşa, Ivan Feodorovici se dusese întins la Smerdiakov, fără să mai treacă pe acasă.

Capitolul VII

CEA DE-A DOUA ÎNTREVEDERE CU SMERDIAKOV

Între timp, Smerdiakov ieşise din spital şi Ivan Feodorovici cunoştea noua lui locuinţă; feciorul se mutase într-o cocioabă dărăpănată, cu două odăi despărţite printr-o tindă, una din încăperi fiind ocupată de Maria Kondratievna, care şedea împreună cu maică-sa, iar în cea de a doua locuind Smerdiakov. Dumnezeu ştie în ce condiţii se aciuase acolo: dacă le plătea ceva pentru găzduire sau dacă-l ţineau de pomană? Mai apoi se aflase că fusese primit în casă în chip de logodnic al Mariei Kondratievna şi că nu le plătea niciun ban. Atât mama cât şi fiica aveau un respect deosebit pentru el, privindu-l ca pe un om superior. Ivan Feodorovici bătuse în uşă şi intrase în tindă, de unde, poftit de Maria Kondratievna, trecuse în camera din stânga, aşa-numita „odaie de oaspeţi” în care stătea Smerdiakov. Înăuntru, soba de teracotă era încinsă. Tapetul albastru de pe pereţi era jupuit şi prin crăpături mişunau sumedenie de gândaci galbeni, atât de mulţi, încât se auzeau tot timpul foşnind. Mobila, destul de sărăcăcioasă, două laviţe de-a lungul pereţilor şi două scaune lângă o masă simplă de brad, dar acoperită cu o învelitoare cu desene trandafirii. În cele două ferestruici, câte un ghiveci cu muşcate, iar într-unul din colţuri, un iconostas. Pe masă, un samovar mic şi scofâlcit, de aramă, şi o tavă cu două ceşti. Smerdiakov tocmai îşi băuse ceaiul şi samovarul era stins... Şedea la masă pe una din laviţe şi scria ceva aplecat asupra unui caiet. Avea la îndemână lângă el o sticluţă cu cerneală şi un sfeşnic scund de fontă, în care, cu toată sărăcia ce domnea împrejur, se afla o lumânare de spermanţet, nu de

seu. Ivan putuse să-şi dea seama imediat, de la prima ochire, că Smerdiakov era pe deplin restabilit după boală. Avea un obraz mai proaspăt parcă şi mai împlinit, moţul din frunte ticluit cu grijă şi părul lins la tâmple. Era îmbrăcat într-un halat pestriţ, vătuit, o vechitură destul de ruptă şi de ponosită. Purta, ca niciodată, ochelari; cel puţin Ivan Feodorovici îl vedea pentru prima oară cu ei pe nas. Insignifiant în sine, amănuntul acesta avusese darul să-l întărite şi mai tare. „Ia uite, jigodia, numai ochelari îi lipseau!” Smerdiakov ridicase încet capul şi se uitase la el prin lentile, îşi scoase apoi tacticos ochelarii şi se ridicase pe jumătate de pe laviţă, dar nu cu respect, ci mai mult aşa, într-o doară, atâta cât era strict necesar ca să păstreze o elementară bună-cuviinţă. Ivan Feodorovici observase toate detaliile dintr-o aruncătură de ochi, dar ceea ce îl izbise îndeosebi fusese privirea lui Smerdiakov – o privire duşmănoasă, încărcată de ură, aproape sfidătoare. Ca şi când ar fi zis în sinea lui: „Ce te tot ţii de capul meu, credeam că ne-am înţeles doar data trecută! Ce mai cauţi la mine?” Cu greu Ivan Feodorovici reuşi să se stăpânească.

— Ce cald e aici! spuse el, descheindu-şi paltonul.

— De ce nu vă dezbrăcaţi? îl îndemnase feciorul.

Ivan Feodorovici îşi lepădase paltonul pe laviţă, trăsese cu o mână tremurătoare un scaun lângă masă şi se aşezase. Smerdiakov i-o luase însă înainte, ocupându-şi locul lui.

— În primul rând, aş vrea să ştiu: suntem singuri? întrebase nerăbdător, pe un ton răstit, Ivan Feodorovici. Nu se aude dincolo?

— N-are cine să ne audă. Aţi văzut doar că-i o săliţă la mijloc.

— I-ascultă, scumpule, ce sunt vorbele acelea pe care le-ai rostit la plecare, atunci când am fost la tine, la spital: că dacă n-am să te dau de gol că ştii să simulezi un acces, nici tu n-ai să-i spui judecătorului de instrucţie nimic din ce-am discutat în seara aceea, la poartă? Cum adică, n-ai să spui nimic? Ce-ai vrut să insinuezi? Nu cumva e o ameninţare?

Ce am făcut vreo convenţie amândoi sau poate crezi că mi-e frică de tine?

Ivan Feodorovici îi vorbise iritat, vrând parcă să-i arate că dispreţuia orice fel de ocolişuri şi subterfugii şi că înţelegea să joace cu cărţile pe faţă. O licărire răutăcioasă fulgerase în privirea lui Smerdiakov, ochiul lui stâng începuse să clipească mărunt şi feciorul ripostase prompt, dar în acelaşi timp reţinut, ca de obicei, ca şi când i-ar fi declarat: „Poftim, dacă vrei aşa, să dăm cărţile pe faţă!”

— E adevărat, v-am făgăduit atunci că n-o să spun nimic ălor mari; mă gândeam că deşi aţi ştiut dinainte ce-l aşteaptă pe tatăl dumneavoastră, c-o să fie, adică, omorât, l-aţi lăsat totuşi în voia soartei şi aţi plecat. Mă temeam să nu-şi facă lumea o părere proastă despre sentimentele domniei-voastre sau – de, mai ştii? – să-şi închipuie altceva, de-aia zic, v-am făgăduit să-mi ţin gura.

Smerdiakov rostise aceste cuvinte cu cel mai desăvârşit sânge rece, dar totodată cu un fel de îndârjire în glas şi pe un ton provocator şi insolent. Sub privirea lui arogantă, Ivan Feodorovici simţise cum toate lucrurile din odaie încep să-i joace în faţa ochilor.

— Cum? Ce-ai spus? Eşti zdravăn la cap?

— Cât se poate de zdravăn.

— Dar ce, *eu am ştiut* atunci c-o să fie omorât? strigase în sfârşit Ivan Feodorovici, trântind năprasnic cu pumnul în masă. Cum adică să-şi închipuie „altceva”? Spune, ticălosule!

Smerdiakov tăcea, măsurându-l cu aceeaşi privire arogantă.

— Vorbeşte odată, scârnăvie, tâlharule! La ce „altceva” te-ai gândit? zbierase Ivan.

— Am vrut să spun că poate şi dumneavoastră aţi fi fost bucuros ca tatăl domniei-voastre să moară.

Ivan Feodorovici sărise ca ars de pe scaun şi-l izbise atât de crâncen cu pumnul în umăr, încât Smerdiakov se lipise de perete. Într-o clipă, un potop de lacrimi i se revărsase pe obraji, şi murmurând: „Nu-i frumos, domnule, să loveşti un biet om neputincios!”, feciorul îşi acoperise faţa cu o

batistă murdară de stambă, albastră cu pătrăţele, şi începuse să plângă sfâşietor, înăbuşindu-şi suspinele. Trecuse aşa un minut.

— Gata! Ai terminat? se răstise la el Ivan Feodorovici, aşezându-se din nou pe scaun. Să nu mă mai scoţi din sărite!

Smerdiakov îşi luase cârpa de la ochi. Toate trăsăturile mutrişoarei lui schimonosite mărturiseau cât de adânc fusese jignit.

— Aşa, va să zică, secătură, credeai că mi-am pus în gând să-l omor pe tata împreună cu Dmitri?

— Nu ştiam ce gânduri aveţi, răspunse înţepat celălalt. De aia v-am oprit atunci în poartă, ca să vă încerc în privinţa asta.

— Cum să mă încerci? Pentru ce?

— Să vă încerc aşa, ca să-mi dau seama care-i situaţia: dacă vreţi sau nu vreţi ca tatăl dumneavoastră să se cureţe mai repede!

Ivan Feodorovici era mai ales revoltat de tonul insinuant şi plin de aroganţă la care Smerdiakov nu voia să renunţe cu niciun preţ.

— Tu l-ai ucis! izbucnise el deodată.

Smerdiakov se mulţumise să zâmbească dispreţuitor.

— Dumneavoastră ştiţi foarte bine că nu l-am ucis eu! Îmi închipuiam că nu-i nevoie să mai repet lucrul ăsta unui om inteligent.

— Dar de ce, cum de ţi-a venit să mă suspectezi de aşa ceva?

— Şi asta o ştiţi tot atât de bine: de frică. Eram într-un hal fără hal, stăteam tot timpul cu frica în sân şi mă uitam bănuitor la toată lumea. De aia m-am gândit să vă pun la încercare, fiindcă, îmi ziceam dacă într-adevăr doriţi acelaşi lucru ca şi fratele dumneavoastră, atunci praful se alege de mine, am să mor şi eu ca o muscă, fără să fiu cu nimic vinovat!

— Ia ascultă, acum două săptămâni parcă spuneai altceva!

— Tot la asta mă gândeam şi atunci la spital, dar

credeam c-o să mă înţelegeţi din două cuvinte şi, ca om inteligent ce sunteţi, că nu v-ar fi făcut nicio plăcere să vorbim chiar aşa, pe şleau.

— Ia te uită! Dar stai, stai, răspunde-mi la ce te-am întrebat, ţin neapărat să-mi spui cum, prin ce anume am putut să trezesc în sufletul tău mârşav o bănuială atât de murdară?

— De omorât, ştiam că n-aţi fi putut pentru nimic în lume să-l omorâţi, şi nici n-aţi vrut, în schimb, aţi fi fost bucuros să facă altcineva treaba asta în locul dumneavoastră.

— Ia te uită la el cu ce sânge rece îmi vorbeşte! Dar de ce, de ce crezi că m-aş fi bucurat?

— Cum de ce? Dar moştenirea? răbufnise Smerdiakov plin de fiere, ca şi când abia ar fi aşteptat clipa răfuielilor. După moartea tatălui dumneavoastră câteşitrei frăţiorii aţi fi băgat în buzunar patruzeci de mii de ruble – atâta v-ar fi venit la fiecare, dacă nu şi mai mult. În cazul când însă Feodor Pavlovici s-ar fi însurat cu doamna Agrafena Alexandrovna, dânsa, după cununie, ar fi trecut frumuşel toată averea pe numele dumisale, fiindcă nu-i de fel proastă, aşa că dumneavoastră, câteşitrei frăţiorii, aţi fi bătut din buze. Şi ce mai lipsea ca să-şi pună pirostriile în cap? Totul atârna de un fir de păr: să-i fi făcut numai un semn cu degetul cel mic coniţa, şi ar fi alergat cu limba scoasă după dânsa la biserică.

Cu chiu, cu vai, Ivan Feodorovici izbutise să-şi ţină mânia în frâu.

— Bine, rostise el într-un târziu. Vezi, am stat liniştit, nu te-am snopit în bătaie, nici nu team răpus. Spune mai departe: prin urmare, după tine, îmi pusesem toată nădejdea în Dmitri, mă bizuiam să facă el treaba asta?

— Mai încape vorbă?! Dacă-l omora dumnealui, îşi pierdea toate drepturile – tot, tot, şi rangul, şi gradul în armată, şi averea, ca să înfunde ocna. Aşa că partea dumnealui de moştenire v-ar fi rămas dumneavoastră şi lui Alexei Feodorovici, jumate-jumate. Şi atunci v-ar fi revenit, în loc de patruzeci, şaizeci de mii de căciulă. Cu siguranţă că v-aţi bizuit pe Dmitri Feodorovici!

— Mă mir cu câtă răbdare am să înghit atâtea de la tine! Ascultă, ticălosule, dacă aş fi aşteptat să facă altcineva treaba asta, mai curând m-aş fi bizuit pe tine decât pe Dmitri şi-ţi jur pe orice vrei că şi atunci chiar am presimţit că pui la cale o mârşăvie... Ţin foarte bine minte c-am avut la un moment dat impresia asta!

— Şi eu tot aşa m-am gândit un moment, că aşteptaţi ceva de la mine, rânjise ironic Smerdiakov. Aşa că v-aţi dat de gol şi mai mult faţă de mine, fiindcă deşi aţi presimţit ce o să se întâmple şi aţi avut bănuieli în privinţa mea, până la urmă tot aţi plecat; era ca şi când mi-aţi fi spus ritos: „N-ai decât să-l omori, treaba ta, eu n-am să-ţi stau în cale!”

— Ticălosule! Aşa ai înţeles tu?

— Păi ce puteam să înţeleg din povestea cu Cermaşnea? Îmi pare rău! Judecaţi şi dumneavoastră: eraţi tocmai pe punctul să plecaţi la Moscova. Cât s-a ţinut boierul de dumneavoastră să vă repeziţi până la Cermaşnea, n-aţi vrut în ruptul capului să vă abateţi din drum. A fost însă destul să arunc în nerozia mea o vorbă în vânt şi deodată v-aţi înduplecat să vă duceţi! Cum se face că v-aţi hotărât până la urmă, de ce aţi primit să mergeţi la Cermaşnea? Şi atunci, din moment ce n-aţi mai plecat la Moscova, ca să vă hotărâţi în schimb aşa, din senin, luându-vă numai după cuvântul meu, să vă duceţi la Cermaşnea, înseamnă că aţi aşteptat ceva de la mine.

— Nu, îţi jur ca nu! răcnise Ivan, scrâşnind din dinţi.

— Cum nu? Când, dimpotrivă, pentru vorbele pe care vi le-am spus, dumneavoastră, ca un fiu bun şi iubitor, ar fi trebuit să mă înşfăcaţi imediat şi să mă duceţi la secţie, să mă snopească în bătaie... Sau măcar să-mi fi tras câteva palme. Iar dumneavoastră, în loc să vă supăraţi, v-aţi plecat urechea cu dragă inimă la vorba mea proastă şi aţi pornit numaidecât la drum, exact aşa cum v-am spus, deşi călătoria asta n-avea niciun Dumnezeu; mult mai firesc ar fi fost să rămâneţi acasă şi să apăraţi viaţa tatălui dumneavoastră... Şi atunci, spuneţi-mi, ce puteam să cred?

Ivan şedea încruntat, cu mâinile încleştate pe genunchi.

— Da, păcat că nu ţi-am tras câteva palme, zâmbise el cu amărăciune. La secţie n-avea rost să te duc; cine m-ar fi crezut şi pe ce temei te-aş fi cărat acolo? Cât despre palme... Îmi pare rău că nu mi-a dat prin gând. Deşi bătaia e interzisă, nu ştii cu câtă plăcere ţi-aş fi făcut mutra zob!

Smerdiakov îl privea încântat.

— E interzisă în cazurile obişnuite ale vieţi, începu el pe acelaşi ton sentenţios şi superior cu care discutase cândva cu Grigori Vasilievici despre Dumnezeu, în timp ce-i servea masa lui Feodor Pavlovici. Da, în cazurile obişnuite ale vieţii, bătaia e într-adevăr interzisă prin lege şi în general nu mai e folosită, dar sunt şi cazuri excepţionale, şi nu numai la noi, ci în toată lumea, chiar şi în republica franceză, oricât ar fi ea de grozavă, când oamenii ajung tot la bătaie, la fel cum era pe vremea lui Adam şi a Evei, fiindcă bătaia n-o să dispară niciodată de pe faţa pământului. Dumneavoastră însă n-aţi îndrăznit, deşi era un caz excepţional.

— Ce, te-ai apucat să înveţi franţuzeşte? îl întrebase tamnesam Ivan, făcând un semn din cap spre caietul ce rămăsese pe masă.

— De ce să nu învăţ? Vreau să-mi îmbogăţesc cunoştinţele şi să-mi desăvârşesc educaţia; mă gândesc că s-ar putea s-ajung şi eu odată şi odată pe acele fericite meleaguri ale Europei.

— Ia ascultă, tâlharule, se oţărâse deodată Ivan, tremurând tot şi fulgerându-l mânios cu privirea. Află că nu mi-e teamă de acuzaţiile tale, n-ai decât să declari orice pofteşti împotriva mea! Dacă nu ţi-am zdrobit oasele până acum, e numai pentru că am toate motivele să bănuiesc că tu eşti criminalul şi vreau să te dau pe mâna justiţiei. Am să te denunţ.

— Dacă vreţi să mă ascultaţi, aţi face mai bine să vă ţineţi gura. Ce puteţi declara împotriva mea? Cine o să vă creadă? Sunt cu totul şi cu totul nevinovat. Dar, dacă-i vorba pe-aşa, am să spun şi eu tot. O să-mi daţi şi mie voie să mă apăr, nu?

— Nu cumva îţi închipui că mi-e frică de tine?

— Chiar dacă judecătorii n-au să creadă nimic din ce v-am spus acum, în schimb publicul o să asculte cu toate urechile şi nu ştiu dacă o să vă vină la socoteală.

— Cum s-ar zice, „e o plăcere să vorbeşti cu un om inteligent”, aici voiai s-ajungi, nu-i aşa? scrâşnise Ivan.

— Întocmai. Şi sper că sunteţi un om inteligent.

Clocotind de indignare, Ivan se sculase de pe scaun, îşi îmbrăcase paltonul şi, fără să-i mai răspundă nimic lui Smerdiakov, fără să-i arunce măcar o privire, părăsise grăbit odaia.

Aerul proaspăt de afară îl înviorase. Luna plină albea strălucitoare pe cerul senin. Gânduri haotice şi senzaţii penibile se învălmăşeau în el. „Să mă duc să-l denunţ pe Smerdiakov? Dar ce să spun? Totuşi, e nevinovat. O să arunce toată vina pe mine. Adevărat, pentru ce am plecat atunci la Cermaşnea? Pentru ce? Pentru ce? se frământa el. Aşa e, mă aşteptam să se întâmple ceva, are dreptate...” Şi pentru a suta oară, poate, îi apăruse din nou în minte ultima noapte petrecută în casa părintească, atunci când îl spionase de sus, de pe scară, pe taică-său. De astă dată însă amintirea aceasta făcuse să i se încrânceneze inima atât de dureros, încât se oprise brusc locului, ca săgetat: „Da, într-adevăr, asta aşteptam atunci! Am dorit, da, am dorit să fie asasinat! Am dorit cu adevărat sau nu?... Trebuie să-l omor pe Smerdiakov!... Dacă nu am curajul să-l ucid imediat, atunci chiar că nu mai are rost să trăiesc!...” Şi, în loc să-şi continue drumul spre casă, se dusese direct la Katerina Ivanovna, care se speriase când îl văzuse intrând pe uşă cu aerul acela rătăcit, ca de nebun. Ivan Feodorovici îi împărtăşise apoi, cuvânt cu cuvânt, discuţia pe care o avusese cu Smerdiakov. Degeaba încerca ea să-l liniştească, fiindcă Ivan nu-şi putea găsi de loc astâmpăr. Umbla de colo până colo prin cameră şi vorbea într-una, precipitat, spunând tot felul de lucruri bizare. Într-un târziu, se hotărâse, în sfârşit, să se aşeze şi, cu coatele pe masă şi rezemat în palme, îşi mărturisise gândurile cu glas tare, rostind aceste cuvinte ciudate:

— Dacă n-ar fi ucis Dmitri, ci Smerdiakov, ar fi însemnat

că sunt complicele lui, fiindcă eu l-am îndemnat. Dar nu-mi dau seama încă prea bine dacă într-adevăr am avut vreun amestec sau nu. În cazul când l-a omorât el şi nu Dmitri, atunci se cheamă că şi eu sunt un ucigaş.

Drept răspuns, Katerina Ivanovna se sculase de la locul ei, se apropiase de birou, deschisese o besactea care se afla deasupra, la vedere, şi scosese dinăuntru o hârtie pe care i-o pusese sub ochi.

Acesta era documentul despre care Ivan Feodorovici îi vorbise lui Alioşa, spunându-i c-ar fi dovada cea mai sigură, „de o precizie matematică”, a faptului că tatăl lor fusese într-adevăr asasinat de Dmitri. Era un răvaş scris de Mitea, la beţie, logodnicei sale, în seara când se întâlnise pe câmp cu Alioşa; mezinul tocmai se întorcea la mănăstire, după ce asistase la scena provocată de Gruşenka în casă la Katerina Ivanovna, pe care o jignise atât de cumplit. Ce i s-o fi năzărit atunci lui Mitea nu se ştie, fiindcă alergase într-un suflet acasă la Gruşenka; n-aş putea să vă spun dacă va fi reuşit sau nu să dea ochi cu dânsa, dar în noaptea aceea nimerise până la urmă în local, la „Metropol” şi, bineînţeles, se îmbătase criţă. În fumul beţiei, ceruse o pană şi hârtie şi scrisese acel document important, ce avea să se întoarcă la un moment dat împotriva lui. Erau mărturisirile unui om exasperat la culme, o scrisoare prolixa[129] şi incoerentă, ce arăta din plin că atunci când îşi aşternuse gândurile pe hârtie autorul ei fusese în stare de ebrietate. Prin stilul ei încâlcit şi întortocheat, te făcea să te gândeşti la un beţiv care, întorcându-se de la cârciumă, povesteşte cu lux de amănunte soţiei sau altcuiva din casă cum a fost insultat, ce ticălos fără pereche este cel care a îndrăznit să terfelească un om de ispravă ca dânsul, cum o să-i dea el peste bot ticălosului şi aşa mai departe, fără şir în vorbă, pierzându-se în nenumărate detalii, spumegând de furie,

129 *prolix, -ă, prolicși, -xe,* adj. (Despre vorbire, stil) Lipsit de concizie, prea complicat; (despre oameni) care se exprimă cu prea multe cuvinte (adesea inutile), confuz sau complicat. – Din fr. prolixe, lat. prolixus.

cu lovituri de pumn în masă şi lacrimi de beţivan. Hârtia pe care o căpătase la local era de cea mai proastă calitate, o fiţuică murdară, pe dosul căreia cineva făcuse o notă de plată. Neavând suficient loc pentru tot ce avea de spus, Mitea scrisese şi pe margini, ba mai adăugase încă doua rânduri de-a curmezişul, peste cele aşternute mai înainte. Iată care era cuprinsul misivei:

„Katia, trista mea ursită! Mâine am să fac rost de bani ca să-ţi restitui cele trei mii de ruble. Adio, femeie aprigă şi neînduplecată, adio, iubirea mea! Să sfârşim odată! Mâine am să fac rost neapărat de parale, am să cer la toată lumea, şi dacă totuşi n-am să izbutesc, îţi dau cuvântul meu de onoare c-am să mă duc întins la tata, am să-i sparg capul şi am să pun mâna pe banii ascunşi sub pernă, numai să plece Ivan. Chiar dacă o să-mi putrezească oasele în ocnă, cel puţin am să ştiu că ţi-am dat înapoi banii. Şi acum, adio! Mă închin până la pământ în faţa ta, căci ce pot fi decât un ticălos pentru tine? Iartă-mă. Sau nu, nu mă ierta, e mai cuminte: aşa o să ne fie mai la îndemână amândurora! Mai bine ocna decât dragostea ta, fiindcă iubesc altă femeie, o femeie pe care ai cunoscut-o prea de aproape astăzi ca s-o poţi ierta vreodată! Am să ucid tâlharul care m-a jefuit! Am să fug departe de voi toţi, în Orient, să nu mai ştiu de nimeni. Nici de ea, fiindcă şi ea mă face să sufăr tot atât de cumplit ca şi tine. Adio!

P.-S. Te blestem şi totuşi te ador! Aşa îmi spune inima. A mai rămas acolo o strună pe care o simt fremătând. De-aş putea să-mi frâng inima în două! Am să mă omor, dar numai după ce am să-l ucid întâi pe el, câinele! Am să-i smulg cele trei mii şi am să ţi le azvârl în faţă. M-am purtat ca un ticălos cu tine, în orice caz nu sunt hoţ. Aşteaptă banii. Câinele-i ţine sub saltea, legaţi cu panglicuţă roz. Hoţ nu sunt, în schimb am să-l ucid pe cel care m-a prădat. Katia, nu trebuie să mă dispreţuieşti: Dmitri poate fi ucigaş, în orice caz nu un hoţ! L-a omorât pe taică-său şi şi-a distrus singur viaţa ca să poată sta dârz în faţa ta să nu fie silit să-ţi suporte trufia. Şi ca să nu te mai iubească. ...

P.P.-S. Îţi sărut picioruşele, adio!

P.P.-S.S. Katia, roagă-te lui Dumnezeu să fac rost de bani! Atunci n-am să-mi mânjesc mâinile cu sânge, căci dacă nimeni n-o să mi-i dea, am să mă umplu de sânge! Ucide-mă!

Robul şi duşmanul tău, D. Karamazov”

După ce citise „documentul”, Ivan se ridicase să plece, având în sfârşit o certitudine. Prin urmare, ucigaşul era Dmitri, nu Smerdiakov. Şi din moment ce Smerdiakov nu săvârşise crima, însemna că nici el, Ivan, nu avea nicio vină. Scrisoarea aceasta constituia pentru el proba cea mai evidentă, care dovedea cu o precizie matematica vinovăţia lui Mitea. Nu mai încăpea nici cea mai mică îndoială în privinţa asta. Nici măcar o singură dată nu-i trecuse prin gând că Mitea ar fi putut să înfăptuiască omorul în complicitate cu Smerdiakov, ceea ce, de altfel, nici nu corespundea cu faptele cunoscute. Se simţea, în sfârşit, cu sufletul împăcat.

A doua zi dimineaţa îşi amintise cu dispreţ de Smerdiakov şi de ironiile lui. După câteva zile chiar se mira el însuşi cum de putuse să-şi facă atâta sânge rău din pricina insinuărilor acestuia. Hotărâse deci să nu se mai gândească la el, desconsiderându-l cu desăvârşire. Trecuse astfel o lună. În tot acest timp nu se mai interesase de loc de soarta lui Smerdiakov; auzise însă întâmplător c-ar fi fost grav bolnav, ba chiar că era pe cale să-şi piardă minţile. „Mi-e teamă c-o să ajungă la ospiciul de nebuni”, îi spusese într-o zi tânărul medic Varvinski şi Ivan reţinuse cuvintele lui. În ultima săptămână începuse să se simtă şi el destul de prost. Se dusese chiar să consulte medicul chemat de Katerina Ivanovna de la Moscova în vederea procesului. Asta se întâmpla tocmai în perioada în care raporturile lui cu Katerina Ivanovna ajunseseră la un punct cât se poate de critic. Erau ca doi duşmani îndrăgostiţi unul de altul. Oscilaţiile pe care le manifesta Katerina Ivanovna ori de câte ori în sufletul ei se trezea o nou dragostea pentru Mitea, oscilaţii trecătoare, dar destul de puternice totuşi, îl aduceau adeseori pe Ivan la exasperare.

Oricât ar părea de ciudat, cu toate aceste „oscilaţii” care-i înveninau inima, până în ultima clipă, adică până în ziua când avusese loc între ei scena la care, aşa cum am arătat mai înainte, asistase şi Alioşa, niciodată Katia nu-i mărturisise că s-ar îndoi cumva de vinovăţia lui Mitea. Trebuie să semnalăm, de asemenea, faptul că deşi pe zi ce trecea simţea înverşunându-se ura lui împotriva lui Mitea, Ivan era totuşi conştient că fratele său îi devenise odios nu din pricina „oscilaţiilor” Katiei, ci pentru că *îl ucisese pe bătrân!* Îşi dădea perfect de bine seama de asta. Totuşi, cu vreo zece zile înainte de proces, se dusese la Mitea ca să-i propună să evadeze, împărtăşindu-i un plan pe care, pe cât se părea, îl întocmise mai demult. În afară de faptul că avea un motiv temeinic să facă pasul acesta, Ivan fusese determinat într-o măsură oarecare şi de o insinuare pe care o strecurase la un moment dat Smerdiakov şi care-i rămăsese ca un ghimpe în inimă, şi anume: feciorul lăsase să se înţeleagă c-ar fi avut tot interesul ca fratele său să fie condamnat, deoarece, în cazul acesta, partea sa de moştenire şi respectiv a lui Alioşa s-ar ridica de la patruzeci la şaizeci de mii de ruble. Se hotărâse deci să renunţe la treizeci de mii – din suma ce-i revenea lui – pentru a pregăti evadarea. Întorcându-se de la închisoare, se simţea însă apăsat de o tristeţe împovărătoare şi în acelaşi timp dezorientat: avea impresia că ţinea atât de mult la evadarea asta şi se hotărâse să pună la bătaie cele treizeci de mii de ruble nu numai ca să scoată din inimă ghimpele lăsat de cuvintele lui Smerdiakov, dar şi pentru alt motiv. „Nu cumva pentru că în adâncul sufletului meu mă simt şi eu părtaş la crimă?” se întreba el. Un sentiment nelămurit, dar chinuitor îi învenina inima. În toată luna din urmă mândria lui avusese mult de suferit, dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo…

Atunci când, după discuţia cu Alioşa, se hotărâse brusc să se întoarcă din nou la Smerdiakov, deşi ajunsese între timp acasă, Ivan Feodorovici acţionase sub impulsul indignării ce-l învolburase subit tocmai în momentul în care se pregătea să sune la poartă. În clipa aceea îşi

adusese aminte deodată de ieşirea pe care Katerina Ivanovna o avusese de faţă cu Alioşa: „Numai tu, îi strigase ea din senin, numai tu m-ai convins că el (adică Mitea) e vinovat!” Rămăsese locului, ca fulgerat de ecoul acestor cuvinte; niciodată, după câte ştia, nu încercase să-i argumenteze că Mitea ar fi într-adevăr ucigaşul tatălui său, dimpotrivă, se acuzase chiar pe sine însuşi după întrevederea pe care o avusese cu Smerdiakov. Cine altul decât ea îi pusese atunci „documentul” sub ochi? Cine căutase să-i dovedească vinovăţia fratelui său? Ca să-i strige acum în faţă: „Şi eu am fost la Smerdiakov!” Când se dusese oare? Şi el care habar n-avea! Prin urmare, nu era chiar atât de convinsă de vinovăţia lui Mitea! Oare ce fusese în stare să-i spună Smerdiakov? Ce, ce anume i-o fi spus? O furie oarbă îi cotropise sufletul. Nu putea să înţeleagă cum de lăsase să-i treacă pe la ureche cuvintele astea fără să reacţioneze vehement pe loc. Renunţând să mai sune la poartă, făcuse cale întoarsă, îndreptându-se grăbit spre locuinţa lui Smerdiakov. „Cred că de astă dată am să-l ucid!” se gândea el mergând.

Capitolul VIII

A TREIA ŞI ULTIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDIAKOV

Pe la jumătatea drumului se stârni din nou un vânt uscat şi tăios, la fel ca în dimineaţa acelei zile, apoi începu să ningă mărunt şi des. Pulberea de zăpadă cădea pe pământul îngheţat unde vântul o răscolea, purtând-o încolo şi încoace; curând începu să viscolească în toată puterea cuvântului. În mahalaua în care locuia Smerdiakov aproape că nu existau felinare pe uliţe. Ivan Feodorovici mergea înainte, fără să ia în seama viscolul, orientându-se instinctiv prin întunecimea de păcură. Simţea că-i plesneşte capul, tâmplele îi zvâcneau dureros şi avea cârcei în palme. La câţiva paşi de coşmelia Mariei Kondratievna, dădu peste un mujic beat, îmbrăcat cu un suman peticit, un omuleţ scund care umbla pe două cărări, bodogănind şi suduind; când şi când, omul se oprea din suduit şi se pornea să cânte cu o voce răguşită de băutură:

I-ieh, la Piter Vanka a plecat,
Sa-l aştept m-am săturat!

După prima strofă însă se întrerupea de fiecare dată şi începea a se răfui cu un interlocutor imaginar, ocărându-l de zor, ca mai apoi să-i vină iar chef de cântat. Un val de ură împotriva beţivanului răbufni inconştient în sufletul lui Ivan Feodorovici. O clipă mai târziu, când sentimentul acesta se contura mai desluşit, simţi o dorinţă irezistibilă să-l snopească în bătaie şi să dea cu el de pământ. În momentul acela mujicul, care tocmai ajunsese în dreptul lui, se împletici, gata-gata să cadă peste el. Furios, Ivan îl

îmbrânci cât colo. Omul se prăbuşi ca un ciot pe pământul îngheţat, icni odată de durere şi amuţi. Ivan se apropie. Mujicul zăcea pe spate, nemişcat; îşi pierduse cunoştinţa. „O să îngheţe” se gândi Ivan şi plecă mai departe.

În tinda, Maria Kondratievna, care ieşise repede să-i deschidă, cu o lumânare aprinsă în mână, îi spuse în şoaptă că Pavel Feodorovici (adică Smerdiakov) părea să fie tare bolnav, deşi nu zăcea la pat, dar oricum nu era în toate minţile: mai adineauri chiar îi poruncise să ia samovarul fără să fi băut măcar o ceaşcă de ceai!

— Şi ce, face scandal? întrebă brusc Ivan Feodorovici.

— Aş, de unde, dimpotrivă, e liniştit, sărăcuţul, numai vă rog să nu-l ţineţi prea mult de vorbă… stărui femeia.

Ivan Feodorovici deschise uşa şi intră în odaie.

Înăuntru era tot aşa zăduf ca şi rândul trecut; în schimb, se puteau observa unele modificări: una din laviţele de la perete fusese scoasă din odaie şi în locul ei apăruse o canapea mare, veche, imitaţie de mahon, capitonată cu piele, pe care fusese aşternut patul cu perne albe, destul de curate.

Smerdiakov şedea pe marginea patului, îmbrăcat cu acelaşi halat vătuit. Masa fusese trasă lângă canapea, aşa încât abia mai aveai loc să te mişti. Pe masă se afla o carte groasă cu scoarţe galbene. Smerdiakov însă nu citea; părea că şade aşa, fără să facă nimic. Îl privi lung pe Ivan Feodorovici în tăcere, fără să manifeste nici cea mai mică surpriză. Se schimbase mult între timp: era supt la faţă şi gălbejit şi avea ochii duşi în fundul capului şi încercănaţi.

— Eşti într-adevăr bolnav? se miră Ivan Feodorovici, oprindu-se în prag. Nu stau mult, să ştii; uite, nu-mi scot paltonul. Unde aş putea să şed? Se apropie apoi de masă, trase un scaun lângă el şi se aşeză, Ce te uiţi aşa? De ce nu spui nimic? Am venit să te întreb ceva şi-ţi jur că nu plec până nu-mi răspunzi! Coniţa Katerina Ivanovna a fost cumva pe aici?

Smerdiakov tăcu o bucată de vreme, continuând să se uite la el, apoi făcu un gest ostenit cu mâna şi-şi întoarse privirea în altă parte.

— Ce-i cu tine? îl iscodi Ivan.

— Nimic.

— Cum nimic?

— Ei, şi dacă a fost, ce vă pasă dumneavoastră? Lăsaţi-mă în pace!

— Ba nu te las! Spune: când a fost?

— Am şi uitat, zâmbi dispreţuitor Smerdiakov şi, întorcându-se brusc spre Ivan, îl ţintui cu o privire aprigă, încărcată de ură, aceeaşi privire pe care o avusese cu o lună mai înainte, la ultima lor întrevedere.

— Mi se pare că şi dumneavoastră sunteţi bolnav, v-aţi tras la faţă, spuse el.

— Nu te îngriji de sănătatea mea, răspunde mai bine la ce te-am întrebat.

— De ce vi s-au îngălbenit ochii? Ia uite ce galbeni sunt! Multă inimă rea vă mai faceţi, nu-i aşa?

Rânji batjocoritor apoi, pe negândite, izbucni în râs.

— Ascultă, ţi-am spus că nu mă mişc de aici până nu-mi răspunzi! strigă Ivan scos din răbdări.

— Ce aveţi cu mine de vă ţineţi aşa de capul meu? De ce nu-mi daţi pace? se tângui Smerdiakov cu o figură chinuită.

— La naiba! Crezi că numai de tine îmi arde acum?! Răspunde la ce te-am întrebat şi plec.

— N-am ce să vă răspund! i-o reteză Smerdiakov, şi puse iar ochii în pământ.

— Te fac eu să-mi răspunzi, ai să vezi!

— De ce vă frământaţi aşa? îl întrebă Smerdiakov, fixându-l din nou, de astă dată însă nu atât cu dispreţ, cât mai curând cu un fel de scârbă, Pentru că începe mâine procesul? Lasă, că n-o să păţiţi nimic, fiţi pe pace! Duceţi-vă acasă şi dormiţi liniştit, nu vă mai zbuciumaţi degeaba.

— Nu înţeleg... De ce să-mi fie teamă de ziua de mâine? se miră Ivan, săgetat deodată de un fior până în fundul rărunchilor.

Smerdiakov îl măsură cu privirea.

— Nu în-ţe-le-ge-ţi? spuse el cu o mustrare în glas. Nu ştiu, zău, ce plăcere poate să simtă un om inteligent să

joace atâta teatru!

Ivan se uita la el, fără să scoată o vorbă. Cuvintele şi mai ales tonul extrem de arogant şi atât de neaşteptat pe care-l luase fostul lui valet şi pe care nici chiar data trecută nu-l avusese în niciun moment era făcut să-l uluiască.

— Vă spun doar că n-aveţi niciun motiv să vă temeţi. N-am de gând să dau nicio declaraţie împotriva dumneavoastră, iar dovezi nu există. Ia uite cum vă tremură mâinile. De ce tremură aşa? Duceţi-vă acasă, *nu l-aţi omorât dumneavoastră.*

Ivan avu o tresărire: îşi adusese aminte de Alioşa.

— Ştiu că nu eu... Îngăimă al.

— Şti-i-ţi? insinua pe acelaşi ton Smerdiakov.

Ivan se repezi şi-l apucă de umăr.

— Spune tot, viperă! Vorbeşte!

Smerdiakov nu se arătă câtuşi de puţin speriat. Se mulţumi doar să-l privească în ochi cu o ură aproape dementă.

— Dacă-i aşa, atunci am să vă spun: chiar dumneavoastră l-aţi ucis! scrâşni el furios.

Ivan se lăsă pe scaun, ca şi cum ar fi cumpănit în minte ceva. Zâmbi sarcastic.

— Iar o iei de la început? Iarăşi aceeaşi poveste ca rândul trecut?

— Da, şi rândul trecut, ca şi acum, am stat tot aşa faţă-n faţă şi aţi înţeles perfect tot. Ca şi acum.

— Eu nu înţeleg decât că eşti nebun.

— Tot nu v-aţi plictisit? Suntem între patru ochi, de ce ne-am mai minţi unul pe altul? De ce am mai juca teatru? Ori vreţi să aruncaţi iarăşi vina numai pe mine şi mi-o spuneţi în faţa? Dumneavoastră l-aţi ucis, da, dumneavoastră sunteţi vinovatul principal, eu n-am fost decât unealta, mâna dreaptă a dumneavoastră! Sluga cea credincioasă! Eu am săvârşit numai ceea ce domnia-voastră mi-aţi poruncit să fac.

— Ai săvârşit? Cum, tu ai ucis? se cutremură Ivan.

Simţi că i se zdruncină ceva în creier, îl luă deodată cu frig şi începu să tremure din toate mădularele, scuturat de

fiori. Smerdiakov îl privea înmărmurit; nici el nu se aştepta probabil la o spaimă atât de sincer manifestată.

— Cum se poate, chiar n-aţi ştiut nimic? îngăimă el neîncrezător, zâmbind strâmb.

Ivan rămăsese cu ochii la el, fără să spună un cuvânt, ca şi când i-ar fi pierit graiul.

l-ieh, la Piter Vanka a plecat,

Să-l aştept m-am săturat!

Îi zvoni deodată la ureche.

— Ştii, bâigui el, în sfârşit, mi se pare că visez, că nu eşti decât o fantomă!

— Nu-i nicio fantomă aici. Nu suntem decât noi doi şi încă cineva, al treilea. Cred că-i aici, lângă noi.

— Cine? Care-i al treilea? Unde e? întrebă înfricoşat Ivan Feodorovici, uitându-se repede în jur şi cercetând toate colţurile.

— Dumnezeu, pronia cerească; e aici, lângă noi, el e al treilea, dar nu-l mai căutaţi degeaba, că n-o să-l găsiţi.

— Minţi, n-ai ucis tu! zbieră furios Ivan. Eşti nebun sau vrei să mă scoţi din răbdări ca data trecută!

Smerdiakov continua să-l observe cu aceeaşi atenţie şi, tot aşa, fără nicio umbră de teamă. Parcă tot nu-i venea să creadă, avea impresia că Ivan „ştie tot” şi se preface numai, ca „să arunce toată vina asupra lui.

— Staţi puţin, spuse al într-un târziu cu glas slab şi, scoţând de sub masă piciorul stâng, se aplecă să-şi suflece pantalonii.

Era în papuci şi cu ciorapi albi în picioare. Tacticos, Smerdiakov îşi desfăcu jartiera şi-şi vârî degetele adânc pe sub ciorap. Ivan Feodorovici, care nu-şi lua ochii de la el, începu deodată să tremure îngrozit.

— Ai căpiat? urlă el, sărind de pe scaun, şi făcu un pas înapoi, izbindu-se de perete.

Rămase apoi locului lipit de zid, încordat tot ca o strună întinsă până la limită, holbându-se la Smerdiakov ca scos din minţi de spaimă. Fără a se sinchisi însă câtuşi de puţin de groaza zugrăvită pe figura lui, feciorul tot scotocea de zor în ciorap, ca şi când s-ar fi căznit să apuce cu degetele

şi să tragă afară ceva. În cele din urmă, reuşi să ducă la bun sfârşit toată operaţia. Ivan Feodorovici văzu ieşind la iveală nişte hârtii, un teanc de hârtii pe care Smerdiakov îl scoase afară şi-l puse pe masă.

— Poftim! rosti el cu glas scăzut.

— Ce-i asta? întrebă Ivan dârdâind.

— Poftim, uitaţi-vă! răspunse cu acelaşi glas Smerdiakov.

Ivan se apropie de masă, întinse mâna spre teanc şi dădu să-l despacheteze, dar în aceeaşi clipă îşi trase braţul înapoi, ca şi cum s-ar fi atins de un şarpe fioros, respingător.

— Ia uite cum vă tremură degetele, parcă aţi fi bolnav, observă Smerdiakov şi se apucă liniştit să desfacă pachetul.

Înăuntru se aflau trei teancuri de bancnote de câte o suta de ruble.

— Toţi banii sunt aici, trei mii de ruble, nici nu mai e nevoie să-i număraţi. Poftim, luaţi-i, îl îndemnă el pe Ivan, arătându-i teancurile cu o mişcare din cap.

Ivan căzu pe scaun. Era palid ca un mort.

— M-ai speriat... cu ciorapul acela... spuse el cu un zâmbet ciudat.

— Cum se poate?... Într-adevăr, chiar n-aţi ştiut nimic până acum? mai întrebă odată Smerdiakov.

— Nu, n-am ştiut. Eram sigur că este Dmitri. Ah! Frate! Frăţioare! şi-şi cuprinse capul în palme. Spune-mi, singur l-ai ucis? Sau împreuna cu fratele meu?

— Cu domnia-voastră. Noi doi, împreună, eu şi cu dumneavoastră. Dmitri Feodorovici e nevinovat.

— Bine, bine... O să vorbim după aceea despre mine. De ce-oi fi tremurând aşa?... Nu sunt în stare să scot un cuvânt.

— Parcă eraţi mai curajos altădată. Nu ziceaţi dumneavoastră că „totul e permis”? Şi acum ia uite cum v-aţi speriat, murmură Smerdiakov. Nu vreţi o limonada? Să spun să vă facă, da? Ca să vă mai înviorați. Numai să ascundem mai întâi asta.

Şi arătă iarăşi cu o mişcare din cap teancuI de hârtii de

o sută. Dădu apoi să se scoale, s-o strige pe Mana Kondratievna ca să prepare o limonada şi s-o aducă în casă. Căutând ceva ca să acopere banii, să nu-i vadă gazda, scoase întâi batista din buzunar; fiind prea murdară însă luă singurul obiect de pe masă – cartea cu scoarţe galbene pe care o remarcase Ivan Feodorovici în momentul când intrase pe uşa – şi o puse peste bancnote. Ivan citit maşinal titlul: *Învăţăturile sfântului părinte Isaac Sirianul.*

— Nu vreau limonada, refuză el. O să vorbim mai încolo despre mine. Stai jos şi spune-mi cum ai făcut. Spune-mi tot...

— Ar trebui să vă scoateţi paltonul, o să fiţi lac de apă.

Ca şi cum abia atunci şi-ar fi dat seama ce zăduf era în odaie, Ivan Feodorovici lepădă paltonul de pe el şi, fără să se mai ridice, îl trânti pe laviţă.

— Spune, te rog, hai, vorbeşte!

Părea liniştit. De astă dată era sigur că Smerdiakov are să mărturisească *tot.*

— Vreţi să ştiţi cum s-a întâmplat? oftă feciorul. Foarte natural, cum ziceaţi chiar dumneavoastră...

— Lasă acum ce am spus eu, îl întrerupse Ivan, fără să mai strige însă, rostind răspicat fiecare cuvânt, ca şi cum şi-ar fi recăpătat pe deplin stăpânirea de sine. Povesteşte-mi pas cu pas ce-ai făcut. Ia-o de la început, sistematic. Să nu uiţi nimic. Amănuntele, mai ales, amănuntele, te rog.

— După plecarea dumneavoastră am căzut în pivniţă...

— Adică te-ai prefăcut că ai o criză de epilepsie?

— Bineînţeles că m-am prefăcut. M-am prefăcut de la început şi până la sfârşit. Am coborât liniştit scara şi, tot aşa, liniştit, m-am lungit pe jos, după care am început să urlu. Şi m-am zbătut într-una până m-au scos de acolo.

— Stai! Zici că te-ai prefăcut până la sfârşit. Chiar şi când erai la spital?

— Nu. A doua zi dimineaţa, înainte de a mă duce la spital, mi-au venit într-adevăr năbădăile, m-a pălit o criză atât de grozavă, cum n-am mai avut de ani de zile. Două zile n-am ştiut ce-i cu mine.

— Bine, bine. Spune mai departe,

— Pe urmă m-au întins pe pat. Ştiam c-or să mă culce în odăiţă, fiindcă de câte ori eram bolnav, Maria Ignatievna îmi făcea patul acolo, ca să fiu lângă ei. Totdeauna, săraca, a fost bună cu mine, de când mă ştiu pe lume. Toată noaptea am gemut, dar aşa, încet. Aşteptam să vină Dmitri Feodorovici.

— Îl aşteptai, zici? Credeai c-o să treacă pe la tine?

— Aş, ce să caute la mine?! Aşteptam să vină acasă; eram sigur c-o să pice în noaptea aceea, căci eu fiind bolnav nu mai avea cine să-i dea de ştire, aşa că nu-i rămânea altceva de făcut decât să sară ulucile şi să pătrundă în casă – se pricepea dumnealui la de-alde astea.

— Şi dacă n-ar fi venit?

— Atunci nu s-ar mai fi întâmplat nimic. Fără dumnealui nu m-aş fi încumetat.

— Bine, bine... vorbeşte mai desluşit, nu te pripi şi mai ales ia seama să nu scapi din vedere ceva!

— Eram sigur că dumnealui o să-l omoare pe Feodor Pavlovici. Mă aşteptam la asta, fiindcă-l pregătisem... În ultimele zile... Şi mai ales ştia în ce fel trebuie să bată în geam. Prea multe bănuieli adunase într-însul în zilele acelea şi era prea întărâtat ca să nu încerce cu orice preţ să pătrundă în casa, ciocănind la geam, aşa cum îi arătasem. Dinspre partea asta, nu mai încăpea nicio îndoială pentru mine. De aia, zic, îl aşteptam să vină.

— Stai puţin, îl opri din nou Ivan. Dacă l-ar fi omorât pe tata, i-ar fi luat şi banii; probabil că te-ai gândit şi la asta, nu? Şi atunci ce ţi-ar mai fi rămas ţie? Nu pricep.

— Putea să-i caute mult şi bine, că n-ar fi dat de ei niciodată, îi spusesem că-i avea ascunşi sub saltea. Dar nu era adevărat. La început îi ţinea în *casentă*, mai pe urmă însă cum, din toată lumea, Feodor Pavlovici n-avea încredere decât în mine, l-am învăţat să le schimbe locul şi să dosească pachetul cu bani în colţ, după icoane. Acolo nu i-ar fi trecut nimănui prin gând să scotocească, mai ales dacă ar fi căutat la repezeală. Aşa că pachetul era vârât după icoane. Ar fi fost şi caraghios să-i ţină sub saltea, mai bine încuiaţi în *casentă*. Toată lumea era convinsă însă că

banii sunt sub saltea! Ce tâmpenie! Şi aşa, zic, dacă Dmitri Feodorovici l-ar fi omorât, negăsind banii, sau ar fi întins-o la fugă imediat – ştiţi cum sunt criminalii, se sperie de orice zgomot – sau ar fi fost arestat pe loc. Şi atunci aş fi putut să intru oricând în odaie – fie chiar în noaptea aceea, fie a doua zi – şi să pun mâna pe bani, fiindcă şi furtul tot în spinarea dumnealui ar fi căzut. Puteam foarte bine să cred c-o să se întâmple aşa.

— Dar daca nu l-ar fi ucis şi s-ar fi mulţumit numai să-i tragă o bătaie zdravănă?

— Atunci vă daţi seama că n-aş mai fi îndrăznit să m-ating de bani şi lucrurile ar fi rămas baltă. Numai că mă gândisem şi la asta; dacă, îmi ziceam, o să-l smintească în bătaie până o să-l lungească jos, în nesimţire, eu tot am s-apuc să fac la stânga banii, şi pe urmă am să-i raportez lui Feodor Pavlovici că dumnealui, adică Dmitri Feodorovici, i-a luat, după ce l-a bătut să-l omoare.

— Stai... nu mai înţeleg nimic. Va să zică, tot Dmitri l-a omorât şi tu ai luat numai banii?

— Nu, nu l-a omorât dânsul. Fireşte, aş putea să vă spun şi de astă dată că dumnealui e criminalul... dar nu vreau să vă mint, pentru că... pentru că, vedeţi, chiar dacă dumneavoastră, după cum mi-am putut da seama, într-adevăr n-aţi înţeles nimic până acum şi nici nu v-aţi prefăcut, ca să aruncaţi toată vina asupra mea, de fapt numai dumneavoastră sunteţi vinovat, fiindcă aţi ştiut dinainte de crimă, ba chiar m-aţi îndemnat s-o săvârşesc şi, pe urmă, ştiind adică ce o să se întâmple în lipsa dumneavoastră, aţi plecat de acasă. De aia, zic, vreau să vă arăt lămurit astă seară că vinovatul cel mare, adevăratul ucigaş dumneavoastră sunteţi, nu eu, chiar dacă eu cu mâna mea l-am ucis. De fapt, în faţa legii dumneavoastră sunteţi criminalul!

— Dar de ce, de ce aş fi eu criminalul? O, Doamne! îl întrerupse nerăbdător Ivan, uitând că amânase pe mai târziu orice discuţie în legătură cu el. Iarăşi începi cu Cermaşnea? Stai, spune-mi mai bine ce nevoie aveai să-ţi dau eu dezlegarea, de vreme ce, aşa cum spui, plecarea

mea la Cermaşnea însemna pentru tine un consimţământ. Să vedem cum ai s-o întorci acum?

— Din moment ce aveam dezlegare de la dumneavoastră, puteam fi sigur că la întoarcere n-o să mai faceţi gălăgie pentru cele trei mii de ruble pierdute, dacă oamenii stăpânirii m-ar fi bănuit pe mine nu pe Dmitri Feodorovici sau ar fi crezut că m-aş fi înţeles cu dumnealui; dimpotrivă, mi-aţi fi luat apărarea... Şi mai ştiam că, după ce aţi fi primit partea de moştenire, m-aţi fi răsplătit şi pe mine cândva, aşa ca să nu mai am nicio grijă toată viaţa, fiindcă de n-aş fi fost eu, rămâneaţi fără moştenire. Dacă boierul se însura cu Agrafena Alexandrovna, n-aţi mai fi văzut nicio leţcaie.

— Aha! Va să zică aveai de gând să mă chinuieşti toată viaţa! scrâşni Ivan. Şi dacă, în loc să plec, te-aş fi denunţat?

— Cum să mă denunţaţi? Ce puteaţi să spuneţi? Că v-am îndemnat să plecaţi la Cermaşnea? Păi am vorbit şi eu aşa, ca să nu tac, din prostie. Şi apoi, după ce am discutat atunci în poartă, dumneavoastră eraţi slobod să plecaţi sau să rămâneţi. Dacă rămâneaţi, nu s-ar mai fi întâmplat nimic, mi-aş fi dat seama că nu doriţi aşa ceva şi n-aş mai fi făcut un pas. Din moment ce aţi plecat însă, ştiam că n-o să îndrăzniţi la proces să mă băgaţi la apă şi c-o să-mi treceţi cu vederea şi cele trei mii de ruble. Şi nici nu m-aţi fi putut urmări după aceea, fiindcă atunci le-aş fi spus tot judecătorilor. Nu c-am ucis sau c-am furat – despre asta n-aş fi suflat o vorbă – dar că m-aţi îndemnat să fac şi una, şi alta, şi că eu nu m-am lăsat înduplecat. De aceea, zic, aveam nevoie să-mi daţi dezlegare, ca mai apoi să nu mă puteţi strânge cu uşa; ce dovezi aţi mai fi adus atunci? În schimb, eu puteam foarte bine să vă joc festa şi să arăt la proces cât de mult doreaţi moartea tatălui dumneavoastră şi pe cinstea mea vă spun că publicul m-ar fi crezut pe cuvânt şi aţi fi rămas cu ponosul ăsta toată viaţa.

— Aşadar, eu, eu i-am dorit moartea? rosti printre dinţi Ivan, spumegând.

— Nu mai încape nicio îndoială. I-aţi dorit moartea, mai

mult chiar, aţi îngăduit-o şi mi-aţi dat dezlegare! răspunse Smerdiakov, privindu-l dârz.

Îl lăsaseră puterile şi abia mai vorbea de oboseală; era totuşi ceva în el, un imbold ascuns, care-l susţinea; avea probabil un gând nemărturisit. Şi Ivan intuise lucrul acesta.

— Spune mai departe, îl îndemnă. Povesteşte cum a fost în noaptea aceea.

— Ce să vă mai spun! Zăceam aşa în pat, când mi s-a părut deodată că-l aud pe boier ţipând. Grigori Vasilievici se sculase ceva mai înainte şi ieşise din odaie; n-a mai trecut mult şi numai ce-a început să urle ca din gură de şarpe. Pe urmă s-a făcut linişte; stăteam aşa culcat şi aşteptam să văd ce o să mai fie: îmi bătea inima să se spargă, de ziceam că dă din mine. În sfârşit, m-am sculat şi eu şi am ieşit afară; văd în stânga geamul dinspre grădină deschis, mai fac câţiva paşi într-acolo şi trag cu urechea să-mi dau seama dacă mai mişcă sau nu şi-l văd pe boier dând din colţ în colţ şi văitându-se; „Aha, îmi zic, trăieşte deci!” Mă apropii de fereastră şi strig: „Eu sunt”. Iar dumnealui dinăuntru: „A fost aici, acum a fost, şi a fugit! Pasămite Dmitri Feodorovici fusese pe acolo. „L-a omorât pe Grigori!” „Unde?” întreb eu în şoaptă. „Colo, în colţ”, îmi răspunde dânsul tot în şoaptă. „Staţi puţin”, zic. Mă duc în grădină după Grigori Vasilievici şi-l găsesc întins pe jos, plin de sânge, în nesimţire. Va să zică, Dmitri Feodorovici a fost chiar de-adevăratelea pe aici, îmi dau eu cu socoteala, şi pe loc mă hotărăsc să mântui treaba, fiindcă Grigori Vasilievici, chiar dacă nu murise, aşa cum era amorţit, nu putea să mă vadă. Doar dacă nu se întâmpla cumva să se trezească Marfa Ignatievna. Mi-a trecut prin minte şi asta atunci, numai că-mi intrase gândul ăsta în cap şi atâta îmi dădea ghes şi mă mâna, că abia mai puteam să-mi trag răsuflarea. Mă întorc şi-i spun boierului pe fereastră: „Agrafena Alexandrovna e aici, a venit, şi vă roagă să-i daţi drumul”. S-a bucurat ca un copil. „Unde? Unde zici că e? Unde?” Şi tot suspina şi nu-i venea să creadă. „E acolo, zic, deschideţi uşa!” Dumnealui

se uita pe geam, parcă ar fi crezut şi parcă nu – se temea să deschidă. „Văd eu că ţi-e frică de mine”, mă gândesc. Şi ce-mi trăsneşte prin cap, zău dacă nu-i de râs, m-apuc şi ciocănesc în geam, aşa cum ne înţelesesem amândoi să bat în cazul când ar fi venit Gruşenka. Nu m-a crezut pe cuvânt, dar a fost de ajuns să audă semnalul, şi s-a şi repezit la uşă s-o deschidă. Cum a deschis-o, am dat să intru înăuntru, dumnealui însă s-a pus deodată în prag, nu voia de loc să mă lase în casă. „Unde e? Unde e?” mă întreba mereu şi tremura ca varga. „Ei, îmi zic eu, am băgat-o pe mânecă dacă ţi-e aşa frică de mine!” De teamă, mi s-au tăiat picioarele. Ce mă fac dacă nu mă lasă să intru sau ţipă, ori dacă dă peste noi Marfa Ignatievna sau mai ştiu eu ce se poate întâmpla? Nu mai ţin minte ce-o fi fost atunci în capul meu, dar cred că eram alb ca varul. „E acolo, sub geam, îi şoptesc eu, cum de n-aţi văzut-o?” „Ad-o aici, ad-o aici!” îmi porunceşte dânsul. „I-e teamă, zic, s-a speriat când a auzit ţipetele şi s-a ascuns în tufiş, duceţi-vă de o chemaţi din birou.” A dat fuga înapoi la fereastra, a luat şi lumânarea şi a pus-o lângă dânsul pe pervaz. „Gruşenka, a început s-o strige, Gruşenka, eşti aici?” De strigat, striga, dar i-era frică să se aplece pe geam, nu îndrăznea să se depărteze de mine; atât de straşnic îl înfricoşasem, că nu se îndura să facă niciun pas. Uitaţi-vă, e acolo, zic (mă dusesem lângă dânsul şi scosesem capul pe fereastră), e acolo în tufiş, se uită la dumneavoastră şi râde, nu vedeţi?” M-a crezut, l-a apucat deodată tremuriciul – mort cum era după dânsa – şi, în sfârşit, s-a înduplecat să scoată capul pe geam. Am înşfăcat atunci de pe masă ghiuleaua aia de fier, ştiţi, aia pe care o ţinea pe masă, aia de pus peste hârtii, cred c-o fi cântărind vreo trei funţi, am ridicat-o, aşa, pe la spatele dumnealui, şi l-am pocnit în creştet. N-a spus nici cârc. I s-au muiat genunchii şi s-a lăsat jos; l-am mai lovit odată şi încă o data. Abia a treia oară mi-am dat seama că-i fărâmasem ţeasta. Dumnealui s-a răsturnat pe spate, a căzut cu burta-n sus, într-un lac de sânge.

M-am uitat bine dacă nu cumva mă stropisem şi eu, am

şters ghiuleaua, am pus-o la loc pe masă şi am mers de-am scos din colţ, dindărătul icoanelor, pachetul cu bani; am rupt plicul, am luat toată suma, iar plicul l-am aruncat la picioarele patului împreună cu panglicuţa. Am coborât după aceea în grădină, tremurând tot. M-am dus glonţ la mărul cel găunos, ştiţi care, nu-i aşa? Pusesem de mult ochii pe el şi-mi pregătisem din vreme o cârpă şi un petic de hârtie înăuntru; am înfăşurat banii în hârtie, apoi în cârpă şi i-am vârât în fundul scorburii. Şi acolo au rămas două săptămâni, până am ieşit din spital; abia atunci i-am ridicat. Pe urmă am intrat în casă şi m-am culcat la loc; stăteam aşa, cu frica-n sân, şi mă tot gândeam: „Dacă i-a făcut de petrecanie lui Grigori Vasilievici, se-ncurcă rău treaba, dar dacă nu l-a răpus o să fie cu atât mai bine când o să-şi vină în fire, fiindcă bătrânul e martor că Dmitri Feodorovici a venit aici peste noapte şi că, prin urmare, dumnealui l-a ucis şi l-a prădat pe boier.” Stăteam ca pe ghimpi şi atât de mult ardeam să ştiu dacă trăieşte sau nu, c-am început să gem, ca s-o trezesc mai curând pe Marfa Ignatievna. În sfârşit, s-a sculat, a dat fuga la mine în odaie, pe urmă, văzând că Grigori Vasilievici nu era în casă, a ieşit repede afară şi mai apoi am auzit-o urlând în grădină. După aceea s-a făcut zarvă mare, şi toată noaptea a fost o harababură nemaipomenită; eu însă apucasem să mă liniştesc.

Povestitorul se opri. Ivan îl ascultase tăcut ca un mort, fără să se clintească şi fără să-l slăbească o clipă din ochi. Smerdiakov, în schimb, abia dacă-i arunca din când în când o privire. Către sfârşit însă se simţise şi el tulburat şi începuse să gâfâie. Faţa-i era îmbrobonită de sudoare. Totuşi, nimeni n-ar fi putut desluşi dacă avea sau nu remuşcări.

— Stai! rosti deodată Ivan, cumpănind în minte ceva. Şi uşa? Dacă zici că el ţi-a deschis, cum a putut atunci s-o vadă Grigori deschisă înainte de a fi intrat tu în grădină? Fiindcă din ce spune Grigori reiese c-a fost dinainte deschisă. Curios este că de astă dată Ivan îl întrebase pe un ton cât se poate de liniştit, pe care nu-l avusese până

atunci, fără mânie, aşa încât dacă ar fi intrat cineva în momentul acela în odaie, ar fi avut impresia că discută paşnic amândoi despre cine ştie ce lucruri banale, deşi poate interesante.

— Cât priveşte uşa pe care Grigori Vasilievici zice c-ar fi văzut-o deschisă, cred c-a avut o nălucire, rânji strâmb Smerdiakov. Păi ce, ăsta-i om? Catâr sadea! Vă spun eu că n-a văzut nimic, i s-a năzărit numai că vede, dar când îi intră lui ceva în cap, nu-l mai urneşti nici cu carul cu boi! A fost spre norocul nostru însă că i-a căşunat lui aşa, fiindcă în felul ăsta tot păcatul a căzut pe Dmitri Feodorovici.

— Ascultă, vorbi molcom Ivan Feodorovici, care părea din nou descumpănit şi căuta cu tot dinadinsul să priceapă ceva. Ascultă... Am ţinut să te întreb mai multe lucruri, dar acum am uitat... Uit mereu, şi până la urmă iar mă încurc... A, da! Aş vrea să ştiu măcar atât: de ce ai mai desfăcut pachetul şi ai aruncat plicul jos, pe podea? De ce n-ai luat banii aşa, cu plic cu tot?... După cum povesteai adineauri, s-ar fi zis că ţi se părea firesc să procedezi aşa... dar de ce – nu înţeleg...

— Era un clenci la mijloc. Dacă ucigaşul ar fi fost un om care ştia despre ce-i vorba, ca mine bunăoară, care văzuse, adică, banii cu ochii lui şi poate chiar îi pusese cu mâna lui în plic ce nevoie mai avea să-i scoată afară după ce a săvârşit crima? Mai ales când trebuia să facă totul în cea mai mare grabă şi era sigur că banii sunt acolo, în plic. Prin urmare, dacă hoţul era cineva care văzuse cu ochii lui plicul, cum l-am văzut eu, de pildă, l-ar fi vârât imediat în buzunar, fără să-l mai deschidă, şi ar fi spălat putina. Ceea ce nu era cazul cu Dmitri Feodorovici; dumnealui ştia că există numai din auzite, dar de văzut, nu-l văzuse niciodată, şi cu siguranţă că atunci când, să zicem, l-ar fi scos de sub saltea, l-ar fi deschis la iuţeală, să vadă dacă într-adevăr banii sunt sau nu înăuntru. Iar plicul l-ar fi lepădat, fără să se mai gândească bunăoară că poate fi o mărturie împotriva dumnealui, ca un hoţ ageamiu, cum s-ar zice, care n-a pus niciodată mâna să fure, fiindcă de, e viţă de boier! Şi chiar dacă s-a hotărât să facă pasul ăsta, l-

a făcut numai pentru că in sinea dumnealui era încredinţat că nici nu poate fi vorba de hoţie, de vreme ce se mulţumea doar să ia înapoi ce era al lui. Aşa a spus la toată lumea din oraş, s-a lăudat chiar c-o să se ducă la Feodor Pavlovici să se răfuiască cu dânsul. Cam aşa ceva i-am dat să înţeleagă şi procurorului atunci, la interogatoriu. Adică nu i-am spus nimic lămurit, ci doar aşa, pe departe, ca şi cum eu nu mi-aş fi dat seama de nimic şi dumnealui singur ar fi ajuns la părerea asta. Mă credeţi: mai că nu-i curgeau balele de fericire domnului procuror când i-am deschis capul...

— Şi toate astea ţi-au venit în minte atunci, pe loc? exclamă Ivan Feodorovici încremenit de uimire.

Şi se uită din nou la Smerdiakov, cuprins de spaimă.

— Păcatele mele, cine-i ăla care să poată ticlui o poveste întreagă aşa, la iuţeală? M-am gândit dinainte la toate...

— Atunci... atunci, înseamnă că dracu ţi-a suflat la ureche! exclamă Ivan Feodorovici. Nu zău, nu eşti prost de loc, dimpotrivă, eşti mult mai deştept chiar decât mi-aş fi putut închipui...

Se sculă, vrând să facă câţiva paşi prin odaie. În sufletul lui era un zbucium cumplit. Dar cum masa îi închidea drumul, iar între masă şi perete abia dacă se putea strecura pieziş, se răzgândi şi se aşeză la loc. Faptul că se vedea obligat să şadă pironit pe scaun îl nemulţumi atât de tare, încât, pierzându-şi răbdarea, începu să zbiere aproape tot atât de furios ca la început:

— Ascultă, nemernicule, ascultă, derbedeule, secătură ce eşti! Să-ţi intre în cap odată pentru totdeauna că dacă nu te-am trimis încă până acum pe lumea cealaltă, n-am făcut-o fiindcă vreau să te păstrez pentru ziua de mâine, să dai socoteală în faţa tribunalului! Dumnezeu vede (adăuga el, ridicând braţul spre cer), se prea poate să am şi eu o parte din vină, poate că şi eu i-am dorit în ascuns... moartea tatălui meu, dar jur că nu sunt atât de vinovat cum mă socoteşti tu! Şi nici nu ţin minte să te fi îndemnat cumva. Nu, nu, eu nu te-am îndemnat! Dar n-are a face, mâine am de gând să mă denunţ, da, fie ce-o fi, mâine la proces am

să dau vina asupra mea! Sunt hotărât să spun tot, absolut tot. Dar o să mergem acolo împreună! Şi orice ai declara împotriva mea, orice ai mărturisi, n-am să protestez, ca să ştii că nu mi-e frică de tine; am să confirm tot! Dar şi tu va trebui să recunoşti tot în faţa tribunalului! Neapărat, auzi, neapărat o să mergem împreună! Aşa o să facem!

Ivan rosti ultimele cuvinte solemn şi cu toată energia; şi, mai mult chiar decât cuvintele, privirea lui scânteietoare arăta îndeajuns că era într-adevăr hotărât să se ţină de cuvânt.

— Sunteţi bolnav, acum văd bine, foarte bolnav. Ce galbeni vi-s ochii, rosti Smerdiakov, de astă dată parcă fără nicio intenţie ironică, ci mai curând cu milă.

— Împreună o să mergem! repetă Ivan. Şi chiar dacă n-o să vii, nu-i nimic, eu tot am să mă duc să mărturisesc.

Smerdiakov tăcu o clipă, ca şi cum ar fi cumpănit ceva.

— N-o să se întâmple nimic. N-o să vă duceţi! spuse el în concluzie, ca omul care ştie el ce ştie.

— Văd că nu vrei să mă înţelegi! exclamă Ivan cu un fel de imputare în glas.

— N-o să vă lase inima să mărturisiţi tot, v-ar crăpa obrazul de ruşine. Şi pe urmă n-ar folosi la nimic, fiindcă eu am să tăgăduiesc până în pânzele albe c-aş fi avut vreo vorbă cu dumneavoastră, zicând că sunteţi bolnav (se vede doar că sunteţi bolnav) sau că, pesemne, de dragul frăţiorului dumneavoastră, fiindcă vi se rupe inima de mila lui, v-aţi pus în gând să vă jertfiţi pentru dânsul şi să aruncaţi tot păcatul în spinarea mea, că-n ochii dumneavoastră n-am însemnat niciodată mai nimic, mai puţin chiar decât o muscă, nici măcar nu m-aţi socotit om. Cine o să vă creadă? Aveţi vreo dovadă la mână?

— Ascultă, banii aceştia mi i-ai arătat ca să mă convingi, nu-i aşa?

Smerdiakov luă cartea lui Isaac Sirianul, cu care acoperise teancul de bani, şi o puse deoparte.

— Banii o să-i luaţi dumneavoastră, oftă el.

— Nici vorbă c-o să-i iau! Dar nu înţeleg de ce vrei să mi-i dai, din moment ce ai ucis numai din pricina lor? se miră

Ivan.

— N-am nevoie de ei, răspunse cu un tremur în glas Smerdiakov, arătându-i printr-un gest că nu mai are ce face cu banii. Aveam un plan mai înainte, credeam c-o să pot să mă chivernisesc cumva cu paralele astea, să încep o viaţă nouă la Moscova sau chiar în străinătate. Era visul meu pe care-l îndrăgisem crezând că „totul e permis”, cum bine ziceaţi dumneavoastră; fiindcă de la dumneavoastră am învăţat asta, ca atâtea alte lucruri pe care mi le-aţi desluşit: „Dacă Dumnezeu cel atotputernic nu există, nici virtutea nu există atunci, şi nici nu mai e nevoie de ea”. Şi aveaţi dreptate. Tot aşa am socotit şi eu.

— Singur, cu mintea ta? întrebă Ivan cu un zâmbet forţat.

— Prin bunătatea dumneavoastră, care m-aţi îndrumat.

— Atunci înseamnă că ţi-ai recăpătat credinţa în Dumnezeu, din moment ce mi-i dai înapoi?

— Nu, nu mi-am recăpătat-o, şopti Smerdiakov.

— Atunci de ce mi-i dai?

— Lăsaţi... nu-i nimic! spuse Smerdiakov cu un gest resemnat. Nu spuneaţi chiar dumneavoastră că totul e permis? De ce trebuie acum să vă frământaţi atâta? Vreţi chiar să vă duceţi să mărturisiţi tot... Dar n-o să se întâmple nimici N-o să vă duceţi! repetă el apăsând pe cuvinte şi cu acelaşi ton convins.

— Ai să vezi! îl înfruntă Ivan.

— N-aş crede. Sunteţi prea inteligent. În primul rând, aţi prins gustul banilor, după câte ştiu; pe urmă, sunteţi foarte mândru şi vă place ca toată lumea să vă poarte respectul; vă plac şi femeile, şi încă foarte mult, şi mai ales vă place să duceţi un trai liniştit şi îndestulat, să nu fiţi la cheremul nimănui – asta înainte de toate! De aceea, zic, nu văd cum v-aţi putea îndura să vă nenorociţi de bunăvoie la proces, ştiind că toată viaţa n-o să mai puteţi scoate capul în lume, ca un nelegiuit. Sunteţi leit Feodor Pavlovici; dintre toţi feciorii, dumneavoastră semănaţi cel mai mult cu dumnealui, aveţi acelaşi suflet.

— Într-adevăr, nu eşti de loc prost, rosti Ivan ca şi când

nu i-ar fi venit să creadă, şi se rumeni deodată la faţă. Te-am socotit pân-acum un neghiob. Dar văd că vorbeşti serios! adăugă el, uitându-se cu alţi ochi la Smerdiakov.

— Din mândrie m-aţi crezut prost. Luaţi banii.

Ivan luă cele trei pachete de bancnote de pe masă şi le vârî în buzunar, fără să le mai înfăşoare în hârtie.

— Am să le arăt mâine la proces, îl avertiză el.

— Cine o să vă creadă? Toată lumea ştie că sunteţi plin de bani, s-ar putea foarte bine să-i fi luat din *casentă* şi sa-i fi adus cu dumneavoastră.

Ivan se ridică să plece.

— Ai auzit ce ţi-am spus adineauri: dacă nu te-am omorât pân-acum, n-am făcut-o pentru că am nevoie de tine mâine, la proces. Ţine minte!

— Cine vă opreşte să mă omorâţi? Poftim, omorâţi-mă! răspunse Smerdiakov cu un ton ciudat şi cu o privire şi mai ciudată. N-aveţi curaj însă, adăugă el zâmbind cu amărăciune. Asta e. N-aveţi curaj să faceţi nimic, nu mai sunteţi ce-aţi fost până acum, v-a pierit îndrăzneala!

— Pe mâine! îi strigă Ivan, îndreptându-se spre uşă.

— Staţi puţin... lăsaţi-mă să-i mai văd odată!

Ivan scoase banii din buzunar şi-i arătă. Smerdiakov se uită ia ei vreo zece secunde.

— Bine, duceţi-vă acum, spuse el, făcând un gest cu mâna. Ivan Feodorovici! îl chemă din nou pe neaşteptate.

— Ce vrei? Ivan întoarse capul din mers.

— Rămâneţi cu bine!

— Pe mâine, răspunse Ivan şi ieşi din odaie.

Afară viscolul tot nu se potolise. Ivan porni sprinten prin viforniţă, dar după câţiva paşi începu să se împleticească. „E ceva fizic”, se gândi el zâmbind. Un simţământ de bucurie îi întraripa sufletul. Se simţea stăpân pe voinţa lui: reuşise să spulbere şovăielile din pricina cărora se zbuciumase atâta în ultima vreme! Ajunsese să ia o hotărâre, în sfârşit, o hotărâre „nestrămutată”, îşi spunea în sinea lui fericit. În momentul acela se poticni de ceva, gata-gata să cadă. Oprindu-se locului, descoperi un mujic prăbuşit în drum la picioarele lui, acelaşi mujic pe care-l

îmbrâncise la venire. Zăcea inert, fără cunoştinţă, tot acolo unde-l lăsase. Zăpada îl troienise, acoperindu-i aproape cu totul faţa. Ivan îl ridică de jos şi-l luă în cârcă. Zărind în dreapta o cocioabă a cărei fereastră era luminată, se îndreptă într-acolo, ciocăni în oblon şi-l rugă pe cetăţeanul care ieşise afară să vadă cine bate să-i dea o mână de ajutor ca să-l poată căra pe beţiv până la secţie, făgăduindu-i în schimb trei ruble. Omul se îmbrăcă şi plecară împreună.

N-are rost, cred, să mai povestesc în amănunţime cum a izbutit Ivan Feodorovici să ducă la capăt această acţiune milostivă, lăsându-l pe beţiv la secţie, ca să alerge pe urmă după un doctor să-l examineze şi cu ce mână largă a plătit cheltuielile. Mă voi mulţumi să spun doar că toată tevatura asta i-a răpit aproape un ceas. În sinea lui însă Ivan Feodorovici simţea o imensă satisfacţie. Mintea sa era într-o continuă activitate. „Dacă n-aş fi fost atât de hotărât să fac tot ce am pus la cale pentru ziua de mâine, chibzuia el încântat, n-aş fi pierdut o oră întreagă cu mujicul acela, mi-aş fi văzut mai departe de drum, fără să-mi fi păsat câtuşi de puţin că s-ar putea să îngheţe de frig... E de mirare totuşi că mai sunt în stare să-mi controlez faptele!” observă el şi mai încântat. „Şi ei, care mă socoteau pe jumătate nebun!” Ajungând în apropiere de casă, se trezi subit în faţa unei probleme neaşteptate: „N-ar trebui oare să mă duc chiar acum la procuror şi să-i mărturisesc totul?” Ieşi însă numaidecât din încurcătură, spunându-şi în timp ce cotea spre casă: „Lasă, mâine, mai bine toate odată!” Dar ce curios: în aceeaşi clipă toată bucuria, toată mulţumirea ce-i umpleau sufletul se risipiră ca prin farmec. Intrând la el în odaie, un suflu de gheaţă îi învălui brusc inima, ceva ca o amintire sau mai bine zis ca o rememorare a unui lucru nesuferit şi respingător, care fusese acolo, în odaia lui, cândva şi care îi apăruse din nou în faţa ochilor în momentul când trecuse pragul camerei. Se lăsă obosit pe divan. Bătrâna care vedea de gospodărie îi aduse samovarul; îşi făcu un ceai, dar nici nu se atinse de el, iar pe bătrână o trimise la culcare. Şedea aşa, pe

divan, şi i se părea că totul se învârteşte în jurul lui. Se simţea prost, fără niciun pic de vlagă într-însul. La un moment dat, era cât pe ce să aţipească; se sculă însă nervos de pe sofa şi făcu câţiva paşi prin cameră, ca să alunge somnul. Uneori avea impresia că aiurează. Dar ceea ce îl ţinea încordat în clipa de faţă nu era teama de a cădea bolnav la pat; în cele din urmă, se aşează din nou şi începu să se uite jur împrejur, ca şi când ar fi căutat ceva. odată, şi încă odată, şi tot aşa de câteva ori în şir. În sfârşit, îşi aţinti privirea într-un anumit punct. Un rânjet îi răsfrânse buzele, dar în acelaşi timp mânia îi aduse tot sângele în obraji. Stătu aşa o bucată de vreme, cu capul sprijinit în palme, trăgând mereu cu coada ochiului spre acelaşi punct de pe divanul din faţa lui. Era acolo ceva care-l sâcâia, ceva neliniştitor şi enervant totodată.

Capitolul IX

VEDENIA LUI IVAN FEODOROVICI. DIAVOLUL

Nu sunt medic. Îmi dau seama, totuşi, c-a sosit timpul să spun măcar câteva cuvinte despre maladia de care suferea Ivan Feodorovici. Anticipând asupra evenimentelor, ţin să atrag atenţia cititorului că, în seara respectivă, Ivan începuse a fi hărţuit de primele manifestări ale unei febre cerebrale ce avea să izbucnească abia în ziua următoare, punând deplină stăpânire pe organismul lui şubrezit, cu toată rezistenţa îndârjită pe care boala o avusese de întâmpinat. Deşi n-am pretenţia de a fi chiar atât de priceput în medicină, îmi voi permite totuşi să presupun că tânărul izbutise printr-un efort extraordinar de voinţă să întârzie întrucâtva momentul capitulării, în speranţa că va învinge definitiv boala. Ştia că nu este perfect sănătos, dar refuza să admită că s-ar putea să cadă la pat, simţea o repulsie numai gândindu-se la eventualitatea asta, tocmai acum, într-un moment de mare cumpănă din viaţa lui, când trebuia să-şi spună răspicat şi curajos cuvântul, ca să se „reabiliteze în ochii lui înşuşi”. Aşa că se hotărâse până la urmă să consulte medicul chemat special de la Moscova de Katerina Ivanovna dintr-o fantezie despre care am avut ocazia să vorbim mai sus. După ce-l examinase cu toată atenţia, doctorul îi declarase că suferă de un dezechilibru nervos şi nu se arătase de fel mirat de mărturisirile pe care Ivan i le făcuse în silă. „În starea în care te afli dumneata, se poate foarte bine să ai halucinaţii, îi explicase medicul. Numai că aceste halucinaţii ar trebui controlate... În general, e necesar să începi imediat un tratament serios. Nu ţi-e permis să pierzi niciun minut

altfel mi-e teamă că n-ai să sfârşeşti bine.” După ce plecase de la el, Ivan Feodorovici se sinchisise prea puţin de sfatul sau înţelept şi nici nu se gândise măcar să stea culcat în pat. „Mă ţin doar încă pe picioare, îşi zicea el. Când o să cad la pat, om vedea atunci ce o să mai fie. S-o găsi cineva să mă îngrijească.” Şi-n felul acesta îşi liniştise cugetul. Aşadar, cum spuneam, şedea acum la el în odaie, aproape conştient că aiurează, şi privea fix spre peretele din faţa lui ca şi cum s-ar fi aflat ceva pe divan. În locul acela răsărise deodată un ins care, Dumnezeu ştie cum, pătrunsese în cameră înainte ca Ivan Feodorovici să se fi înapoiat de la Smerdiakov. Era un domn sau, mai bine zis, un fel de *gentleman* rus, *qui frisait la cinquantaine*[130], cum spune francezul, cu câteva fire argintii presărate în părul negru des şi pletos, şi cu un barbişon ascuţit. Vizitatorul era îmbrăcat cu un surtuc cafeniu, probabil comandat la un croitor de prima mână, destul de ponosit altminteri şi complet demodat; părea confecţionat cu câţiva ani în urmă, fiindcă de doi ani încoace niciun om de lume cu dare de mână nu mai purta asemenea croială. Rufăria, ca şi legătura de la gât, lungă ca o eşarfă, puteau fi foarte bine pe gustul unui *gentleman* elegant, dar, dacă te uitai mai atent, cămaşa nu era chiar atât de curată, iar cravata părea cam jerpelită. Pantalonii în carouri erau impecabili, deşi prea deschişi la culoare şi prea strâmţi, aşa cum nu se mai poartă în ziua de azi; acelaşi cusur îl avea şi pălăria moale, albă, de fetru cu care venise, o pălărie cu totul nepotrivită cu anotimpul. Într-un cuvânt, musafirul avea din cap până în picioare înfăţişarea unui om de lume, dar cu mijloace materiale foarte restrânse. Făcea desigur parte din tagma acelor moşieri obişnuiţi să huzurească în trândăvie, care avuseseră o epocă înfloritoare pe vremea iobăgiei. Om umblat altminteri, deprins să frecventeze înalta societate, cu numeroase relaţii pe care poate le mai păstrase încă; după o viaţă întreagă petrecută în chiolhanuri şi după abrogarea iobăgiei, pierzându-şi întreaga avere, moşierul scăpătat ajunsese cu timpul un fel

130 Care se apropie de cincizeci de ani. (Fr.)

de parazit distins şi manierat, obişnuit să umble din uşă în uşă şi să se aciueze când la unul, când la altul dintre bunii şi vechii lui prieteni, găsind peste tot aceeaşi ospitalitate, fiindcă totuşi, în felul lui, era om de treabă şi destul de agreabil în societate; oricând putea fi pus la masă, chiar împreună cu alţi invitaţi, bineînţeles nu chiar în frunte, ci undeva mai pe la coadă, într-un loc mai modest. Meşter la vorbă ca orice linge-blide, ştiind să povestească cu farmec lucruri interesante, putea oricând să completeze numărul jucătorilor la o partidă de cărţi, detestând în acelaşi timp din toată inima obligaţiile pe care este silit să le accepte; *gentlemen*-ii din speţa aceasta sunt de obicei singuri pe lume, văduvi sau holtei. Au şi copii uneori, dar în general odraslele lor sunt crescute undeva, în cine ştie ce colţ îndepărtat de provincie, de câte o mătuşă despre care *gentlemen*-ii noştri se feresc să pomenească vreodată, ca şi când s-ar ruşina de rubedeniile lor. Cu timpul, ajung nici să nu-şi mai aducă aminte că au copii, decât poate doar atunci când primesc din partea lor, de ziua onomastică sau de Crăciun, felicitări la care uneori se învrednicesc să răspundă. Oaspetele nepoftit al lui Ivan Feodorovici avea o figură destul de simpatică, fără să fie blajină, una din acele figuri extrem de mobile, gata să-şi schimbe în orice moment expresia, din politeţe, potrivit cu împrejurările. Nu purta ceas, în schimb avea o lornietă cu ramă de baga, atârnată de o panglică neagră. Degetul mijlociu de la mâna dreaptă era împodobit cu un inel masiv de aur, cu o piatră ieftină, un opal. Furios, Ivan Feodorovici ţinea gura încleştată; nu părea câtuşi de puţin dispus să înceapă o discuţie. Musafirul aştepta tăcut, întocmai ca un linge-blide care ar fi coborât cu puţin mai înainte din odaia lui de la etaj, unde se afla găzduit, ca să ţină de urât amfitrionului la ora când se serveşte ceaiul şi care, văzând că stăpânul casei a căzut pe gânduri încruntat şi nu-i dă nicio atenţie, tace smerit, pregătindu-se totuşi să întreţină amabil conversaţia în cazul când acesta i-ar adresa cuvântul. La un moment dat însă se uită la Ivan Feodorovici cu o expresie îngrijorată.

— Ascultă, se hotărî el, în sfârşit, să rupă tăcerea. Iartă-mă, dar aş vrea să-ţi amintesc un lucru: după câte ştiu, te-ai dus anume la Smerdiakov ca să-l întrebi ceva despre Katerina Ivanovna şi ai plecat fără să fi aflat nimic, ai uitat probabil...

— Ah, da! recunoscu fără să vrea Ivan şi se întunecă deodată la faţă. Aşa e, am uitat... De altfel, acum nu mai are nicio importanţă, rămâne şi asta tot pentru mâine, murmura el ca pentru sine. Apoi, întorcându-se iritat spre musafir: Mi-aş fi adus aminte şi singur – tocmai mă frământam să ştiu ce-mi lipseşte! De ce te-ai grăbit să mi-o iei înainte, ţii neapărat să mă faci să cred că tu mi-ai suflat vorba asta la ureche şi că eu n-am fost în stare să-mi amintesc?

Gentleman-ul surâse îngăduitor:

— N-ai decât să nu crezi. Când cineva este silit să creadă ce valoare mai pot avea convingerile lui? În cazul acesta niciun fel de dovezi, nici chiar cele materiale nu folosesc la nimic. Toma a ajuns să creadă nu pentru că l-ar fi văzut cu ochii lui pe Hristos înviat din morţi, ci pentru că era înclinat să creadă înainte de a fi avut prilejul să-l vadă. Să luăm bunăoară duhurile... nu ştii ce mult îmi plac mie duhurile... Închipuieşte-ţi: oamenii sunt convinşi că duhurile nu pot decât să sprijine credinţa. De ce? Pentru că dracii îşi arată din când în când corniţele de pe celălalt tărâm. „Asta, pretind ei, este o dovadă, ca să zicem aşa, materială că există într-adevăr lumea cealaltă”. Auzi colo, dovezi materiale despre existenţa lumii celeilalte, ha-ha! În definitiv, chiar dacă argumentul acesta ar fi suficient pentru a dovedi că diavolul există de fapt, nu înseamnă că s-a dovedit implicit şi existenţa lui Dumnezeu. Aş vrea să fac parte dintr-o asociaţie idealistă, ca să pot discuta în contradictoriu cu ei, demonstrându-le că realismul nu înseamnă materialism! He-he!

Ivan Feodorovici se ridică de la masă.

— Ascultă, am impresia că aiurez... da, cu siguranţă că aiurez... poţi să baţi câmpii cât vrei, nu mă interesează! N-o să reuşeşti să mă scoţi din sărite ca data trecută... Simt

totuşi că mi-e ruşine şi nu-mi dau seama de ce... Aş vrea să fac câţiva paşi prin odaie... Sunt momente când, spre deosebire de data trecută, nu te văd şi nici măcar nu-ţi aud glasul, dar ghicesc întotdeauna ce vrei să spui, pentru că în realitate *eu vorbesc, eu însumi, nu tu!* Nu mai ştiu însă dacă ultima oară am dormit sau te-am văzut aievea. Am să înmoi un prosop în apă rece şi am să-mi înfăşor capul, poate că aşa o să dispari!

Ivan Feodorovici se duse de luă prosopul atârnat în colţ şi-şi puse intenţia în aplicare, apoi, legat aşa la cap cu ştergarul ud, se apucă să măsoare odaia din perete-n perete.

— Îmi place c-am început să ne tutuim, constată musafirul.

— Auzi, dobitocul! râse Ivan. N-oi fi vrând cumva să-ţi spun *dumneavoastră!?* Mă simt mai înviorat acum, numai dacă n-ar fi durerea asta din tâmple... şi din creştetul capului... Dar te rog să nu mai faci atâta filozofie ca rândul trecut. Dacă nu-i chip să mă descotorosesc de tine, cel puţin spune-mi ceva amuzant. Bârfeşte, că eşti doar un linge-blide, hai, dă drumul la gură! Ce pacoste, să nu poţi scăpa de un coşmar ca ăsta! Dar să ştii că nu mi-e frică de tine! Până la urmă tot am să-ţi vin de hac. Oricât ar vrea ei, n-au să mă ducă la ospiciu!

— Linge-blide, *c-est charmant.*[131] Da, într-adevăr, cam aşa ceva sunt, Care-i rostul meu pe lume dacă nu să trăiesc ca un parazit? Dar stau acum şi te ascult şi parcă nu-mi vine să-mi cred urechilor! Zău, am impresia c-ai început să mă iei drept o fiinţă reală, nu numai o plăsmuire a fanteziei tale, aşa cum pretindeai data trecută...

— Niciun moment nu te-am luat drept o realitate, ripostă furios Ivan. Tu nu eşti decât o iluzie, o fantasmagorie, o nălucire de om bolnav. Nu ştiu cum aş putea să te desfiinţez şi văd că n-am încotro: vrând-nevrând, va trebui să te suport o bucata de vreme. Îmi dau seama că eşti o halucinaţie. Eşti propria mea întruchipare, mai bine zis, o întruchipare fragmentară a mea... a gândurilor şi

131 E drăguț! (Fr.)

sentimentelor mele, dar a celor mai josnice şi mai meschine sentimente. Din acest punct de vedere ai fi putut oarecum să mă interesezi, dacă aş fi avut timp de pierdut...

— Dă-mi voie, dă-mi voie, stai, că te-am prins cu mâţa în sac; adineauri, sub felinar, te-ai repezit la Alioşa urlând: *El* ţi-a spus, nu-i aşa? De unde ştii că *el* vine la mine?" Era vorba de persoana mea. Prin urmare, ai fost convins, fie chiar numai o clipă, că exist cu adevărat, şi *gentleman*-ul râse cu îngăduinţa.

— Da, am avut un moment de slăbiciune... dar nu puteam oricum să cred în existenţa ta. Nu-mi dau seama daca dormeam sau dacă mă plimbam într-adevăr prin odaie data trecută. Poate că mi-ai apărut numai în vis, nu te-am văzut aievea...

— Alunei de ce te-ai zburlit aşa adineauri la Alioşa? Ce băiat drăguţ! Zău, mă simt vinovat faţă de el din pricina părintelui Zosima.

— Taci din gură, să nu te prind că-mi vorbeşti despre Alioşa! Cum îndrăzneşti, lacheu nenorocit?! se răsti la el Ivan râzând.

— Mă ocărăşti şi totuşi eşti cu râsul pe buze – semn bun. De altfel, în general azi eşti mult mai amabil decât ultima dată, şi înţeleg de ce: hotărârea asta măreaţă...

— N-auzi să taci?! Niciun cuvânt despre hotărârea mea! strigă ameninţător Ivan.

— Pricep, pricep, *cest noble, cest charmant!*[132] Te duci mâine – nu-i aşa? – să iei apărarea fratelui tău, să te jertfeşti pentru el... *cest chevaleresque.*[133]

— Taci odată, altfel te iau la palme!

— Într-o oarecare măsură, trebuie să-ţi mărturisesc că mi-ar face plăcere palmele; ar însemna că eşti convins de realitatea mea, fiindcă nimănui, cred, nu i-ar trăsni prin gând să ia la palme o fantomă. Dar să lăsăm gluma deoparte, să ştii că nu-mi pasă, n-ai decât să mă înjuri cât pofteşti! Părerea mea e totuşi c-ar fi mai bine să te porţi ceva mai politicos. Că, de când am venit, din prost şi din

132 E nobil, e încântător! (Fr.)

133 E un act de cavalerism. (Ft.)

lacheu nu mă mai scoţi! Ce vorbe sunt astea?!

— Înjurându-te pe tine, nu fac decât să mă înjur pe mine însumi! râse Ivan. Tu eşti eul meu, numai că ai altă mutră. Tu spui exact ceea ce gândesc eu... şi deci nu poţi să-mi oferi nimic nou!

— Dacă într-adevăr gândurile noastre coincid, nu pot decât să mă simt măgulit, rosti curtenitor şi cu demnitate musafirul.

— Atâta doar că tu împrumuţi de la mine gândurile cele mai păcătoase şi mai ales cele mai stupide. Eşti prost şi vulgar. Prost de dai în gropi. Nu, zău, nu mai pot să te suport! Ce să fac? scrâşni Ivan.

— Dragul meu, vreau să rămân un *gentleman* şi înţeleg să fiu în orice caz tratat ca atare! ripostă musafirul cu o blajină şi conciliantă demnitate, în măsura în care un parazit poate fi demn. Sunt sărac... n-aş putea să spun că sunt perfect cinstit, dar... În general, faptul c-aş fi un înger decăzut pentru opinia publică are valoarea unei axiome. Zău, nici nu-mi vine să cred c-am putut să fiu vreodată un înger. Şi chiar dacă am fost cândva, e atâta vreme de atunci, încât nu văd de ce ar fi un păcat chiar atât de mare să fi uitat. În momentul de faţă nu ţin decât la reputaţia mea de om cumsecade şi trăiesc de pe o zi pe alta, la întâmplare, străduindu-mă să fiu pe plac oamenilor. Credemă că-i iubesc într-adevăr şi cu toată sinceritatea – o, de ai şti câte calomnii s-au spus pe socoteala mea! Aici, pe pământ, de fiecare dată când îmi schimb reşedinţa şi mă amestec printre voi, viaţa mea devine, ca să zic aşa, aproape reală, ceea ce pentru mine este o voluptate extraordinara. Fiindcă şi eu, ca şi tine, am o adevărată aversiune pentru fantastic, tocmai de aceea mă împac atât de bine cu realismul vostru pământesc. La voi totul este precis conturat, turnat în formule, totul se prezintă sub aspecte geometrice, pe când la noi nu există decât nişte ecuaţii nerezolvate! De câte ori descind pe pământ, îmi place să călătoresc şi să visez, mai ales să visez. Şi apoi, aici îmi pot permite să devin superstiţios; te rog să nu râzi; tocmai asta mă încântă, să pot fi superstiţios. Trăind

printre voi, îmi însuşesc toate obiceiurile voastre: îmi place, de pildă, să mă duc la baia populară. Nu ştiu dacă ai să mă crezi, dar mi se pare teribil de amuzant să fac baie de aburi împreună cu negustorii şi popii. Visul meu este să iau înfăţişarea unei precupeţe durdulii, aşa, ca de vreo sută de kilograme şi mai bine, să împărtăşesc toate credinţele ei şi să rămân de-a pururea, definitiv şi irevocabil, cu întruchiparea aceasta. Îţi mărturisesc că n-am alt ideal decât să intru într-o biserică şi să aprind o lumânare – zău c-aş face-o cu toată inima! Atunci suferinţele mele vor lua sfârşit. Încă un lucru care mă atrage la voi este medicina: în primăvară, când bântuia epidemia de vărsat, m-am dus şi eu la spital să mă vaccinez – nu pot să-ţi spun ce fericit am fost în ziua aceea, am dat chiar zece ruble pentru ajutorarea fraţilor noştri slavi!... Dar mi se pare că nu eşti atent! Îmi face impresia că azi nu prea te simţi în apele tale, continuă *gentleman*-ul după o tăcere de o clipă. Ştiu că ieri ai fost să te vadă doctorul acela... cum stai cu sănătatea? Ce ţi-a spus?

— Dobitocule! îl apostrofă Ivan.

— În schimb, tu eşti de o inteligenţă scăpărătoare. Iar mă insulţi? Te rog să mă crezi că te-am întrebat numai aşa, fiindc-a venit vorba; nici prin gând nu mi-a trecut să te compătimesc. N-ai decât să nu-mi răspunzi dacă nu vrei. În zilele noastre mai toată lumea suferă de reumatism...

— Dobitocule! se burzului din nou Ivan.

— Ai tu ce ai cu vorba asta! De-ai şti ce-am tras anul trecut din pricina unui reumatism! Şi acum îmi aduc aminte.

— Drac reumatic, cine a mai pomenit?

— De ce nu, dacă sunt aidoma cu voi? Din moment ce iau înfăţişare omenească, trebuie să suport toate consecinţele. Satana *sum et nihil humani a me alienum puto.*[134]

— Cum, cum? Satană *sum et nihil humani*... Ştii că nu e rău pentru un diavol!

— Mă bucur c-am reuşit până la urmă să-ţi fiu pe plac.

134 Parafrază după un vers de Terenţiu (194-159 î/H.) – Om sunt și nimic omenesc nu-mi este străin.

Dar stai puţin, ideea asta nu-i a mea, îl întrerupse Ivan uluit. Niciodată nu mi-a trecut aşa ceva prin minte...

— *Cest du nouveau, nest-ce pas?*[135] De astă dată, am să fiu onest şi am să-ţi explic. Ascultă: uneori în vis, mai ales într-un coşmar, omul, bunăoară când se culcă cu stomacul încărcat sau cine ştie din ce altă cauză, vede nişte scene atât de extraordinare, atât de veridice, atât de complicate, participă la nişte evenimente sau chiar la un şir întreg de peripeţii, legate între ele printr-o intrigă cu o mulţime de detalii atât de neprevăzute – începând cu cele mai înalte manifestări ale spiritului şi sfârşind cu cel mai neînsemnat nasture de la plastron – încât, pe legea mea, nici chiar Lev Tolstoi nu cred c-ar putea să le imagineze! Interesant e ca de obicei visele astea nu le au scriitorii, ci omul de pe stradă, funcţionari, foiletonişti, popi... E chiar o problemă demnă de studiat; un ministru mi-a mărturisit odată că ideile cele mai fericite îi veneau în timpul somnului. Acelaşi lucru probabil s-a întâmplat şi acum. Cu toate că, de fapt, nu sunt decât o nălucire a minţii tale, o halucinaţie, la fel ca într-un coşmar, se întâmplă să spun lucruri originale, care nici prin gând nu ţi-ar fi trecut; aşa încât, fără să împrumut de loc gândurile tale... nu sunt nimic mai mult decât un vis urzit de închipuirea ta.

— Minţi! Scopul tău este să mă convingi că ai o existenţă cu totul independentă, şi nu c-ai fi o fantasmagorie plăsmuită de mintea mea, aşa cum tu însuţi ai declarat adineauri.

— Dragul meu, azi m-am hotărât să folosesc o metodă nouă, pe care am să ţi-o explic mai târziu. Stai, unde am rămas? Da, şi cum îţi spuneam, am răcit, dar nu aici, la voi, ci încă de când mă aflam dincolo...

— Unde dincolo? Spune, cât mai ai de gând să stai la mine? Nu mai vrei să pleci odată! exclamă Ivan aproape disperat.

Sătul de atâta plimbare între patru pereţi, se aşeză pe divan şi, punând din nou coatele pe masă, îşi strânse fruntea în palme. Smulse apoi prosopul ud cu care se

135 E ceva nou, nu-i aşa? (Fr.)

legase la cap şi-l azvârli cât colo înciudat: vedea că nu-i folosea la nimic.

— Ai nervii zdruncinaţi, observă *gentleman*-ul cu un aer degajat şi familiar şi, în acelaşi timp, cu o evidentă bunăvoinţă. Acum te-ai supărat pe mine pentru c-am avut ghinionul să răcesc. Şi totuşi, să ştii că răceala asta nu avea nimic supranatural. Eram grăbit să ajung la o serată diplomatică dată de o doamnă din elita Petersburgului, căreia îi intrase în cap să ajungă ministru. Eram, bineînţeles, în frac, cu cravată albă şi mănuşi, dar mă aflam Dumnezeu ştie unde şi, ca să ajung pe pământ, trebuia să străbat un spaţiu imens... Natural, pentru mine nu era vorba decât de o clipă, dar şi lumina pe care o răspândeşte soarele are nevoie, totuşi, de opt minute ca să atingă faţa pământului, şi gândeşte-te că eu nu eram decât cu fracul pe mine şi o jiletcă subţire! De obicei, duhurile nu suferă de frig, dar atunci când se întrupează luând chip omenesc... Într-un cuvânt, am fost destul de uşuratic ca să plec la drum, aşa îmbrăcat, prin spaţiu, prin eter, prin „fluidul ce se întinde ca o pânză deasupra pământului învârtoşat”, şi era un ger... dar ce vorbesc eu: o sută cincizeci de grade sub zero, asta nu se mai cheamă ger! Ştii, poate, cum obişnuiesc fetele de la ţară să-şi bată joc de câte un băiat mai nătâng) punându-l în toiul iernii să lingă toporul când afară-i prăpăd, treizeci de grade sub zero; limba i se lipeşte pe loc de fierul securii şi, căznindu-se s-o dezlipească, nătărăul, şi-o jupoaie până la sânge. Asta la treizeci de grade! Închipuieşte-ţi însă, ce poate să fie la o sută cincizeci! Cred că la o temperatură atât de scăzută e destul să atingi securea cu un deget ca să rămâi fără el... Numai... numai să ai o secure...

— Dar ce să caute o secure acolo? îi tăie brusc vorba Ivan Feodorovici, plictisit şi cu gândul aiurea, silindu-se din răsputeri să se împotrivească delirului şi să nu se lase cu totul furat de iureşul nebuniei.

— O secure? se miră musafirul.

— Ei da, ce s-ar întâmpla acolo cu ea? stărui cu o aprigă încăpăţânare Ivan Feodorovici aproape strigând,

exasperat.

— Ce s-ar întâmpla cu o secure în spaţiu? *Quelle idee.*[136] Dacă ar ajunge cumva acolo, presupun că, la o asemenea depărtare, ar începe să se rotească în jurul pământului în chip de satelit. Astronomii ar calcula cu precizie ora când apune şi când răsare iar Gatţuk[137] l-ar înscrie în calendar, atâta tot.

— Tare mai eşti prost, zău! Prost ca noaptea! îl repezi Ivan indignat. Cel puţin încearcă să minţi mai cu haz, altfel să ştii că nu te. mai ascult. Ce-ţi închipui, c-o să mă dai gata cu realismul tău, c-o să mă faci să cred că exişti într-adevăr? Ei, uite că nu vreau să cred. Şi n-am să cred!

— Zau dacă mint, tot ce ţi-am spus este adevărat, numai că, din păcate, adevărul aproape niciodată n-are haz. Cum văd eu, te-ai fi aşteptat de la mine la cine ştie ce lucruri grandioase, dacă nu chiar sublime. Îmi pare foarte rău, dar nu pot să-ţi ofer decât ceea ce am...

— Lasă-te de filozofie, măgarule!

— Crezi că de filozofie îmi arde mie?! Când îţi spun că-mi înţepenise toată partea dreaptă, de-mi venea să urlu de durere!... M-am gândit atunci să apelez la ajutorul ştiinţei medicale; doctorii însă se pricep de minune să pună un diagnostic, să-ţi analizeze boala exact cum scrie la carte, atâta numai că nu pricep s-o şi lecuiască. Am dat peste un student, un exaltat. Ce crezi că mi-a spus: „Dacă n-o să mai aveţi zile de trăit, cel puţin o să ştiţi precis de ce boală aţi avut parte să muriţi!” Ce să mai vorbim de mania asta pe care o au toţi să te trimită pe loc la specialişti! „Eu, zice, nu am decât calitatea de a pune diagnosticul, dar dacă te duci la cutare sau cutare specialist, acela cu siguranţă c-o să te facă bine.” Nu ştiu dacă ai remarcat că medicul de modă veche care practica medicina generală a dispărut cu desăvârşire. Acum nu mai există decât specialişti, după cum se poate vedea din reclamele publicate în toate ziarele. Dacă ai ceva la nas, ţi se recomandă să mergi la

136 Ce idee! (Fr.)

137 A.A. Gatțuk, editorul unui calendar ce apărea la Moscova (1876-1890).

Paris, unde, zice-se, s-ar afla un specialist cu renume european care cunoaşte toate metehnele nasurilor. Te duci, aşadar, la Paris, şi faimosul specialist îţi examinează nasul, ca să-ţi declare în cele din urmă: „Eu, zice, pot să-ţi dau un tratament, dar numai pentru nara dreaptă, fiindcă asta e specialitatea mea. Rămâne ca după aceea să faci un drum până la Viena; acolo există un specialist în nara stângă, şi el o să-ţi trateze şi nara cealaltă.” Ce puteam să fac? N-ar strica, mi-am zis eu, să încerc şi nişte leacuri băbeşti; un doctor neamţ m-a sfătuit să mă duc la baia de aburi şi să mă ung cu miere şi sare. M-am grăbit să-i urmez povaţa, fiindcă aveam astfel prilejul să mai merg odată la baie; m-am spoit deci cu miere din cap până-n picioare, dar tot fără niciun folos. Disperat, am scris atunci la Milano contelui Mattei, care mi-a trimis o carte şi nişte picături; m-am lipsit şi le-am lăsat în plata Domnului! Şi ştii cu ce m-am vindecat? Cu extractul de malţ al lui Hoff! L-am cumpărat aşa, într-o doară, am consumat un flacon şi jumătate, şi parcă mi-a luat durerea cu mâna! Eram numai bun să merg la bal! Mă gândisem chiar, pentru a-mi arăta recunoştinţa, să public o scrisoare de mulţumire în ziare, dar şi de astă dată am avut ghinion: nicio redacţie n-a vrut să mi-o publice! „E ceva retrograd, mi s-a explicat la toate gazetele, nimeni n-o să creadă, fiindcă *le diable n’existe pas!*[138] Doar dacă vreţi s-o publicaţi fără semnătură.” Dar ce valoare mai poate să aibă o scrisoare de mulţumire anonimă? „În secolul nostru, le-am răspuns râzând, e retrograd într-adevăr să crezi în Dumnezeu, numai că eu, vedeţi dumneavoastră, sunt drac, şi, după câte ştiu, în dracu oricine poate să creadă.” „Aveţi dreptate, au recunoscut ei, cine nu crede în diavol? Totuşi, ne pare rău, dar nu vă putem publica scrisoarea. Ni-e teamă să nu ne compromitem. Doar aşa, dacă vreţi, sub o formă umoristică.” Mi-am dat seama însă că o mulţumire scrisă pe un ton hazliu n-ar mai avea niciun efect. Aşa că m-am lăsat păgubaş. Mă crezi, ingratitudinea asta mi-a rămas ca o piatră pe inima până în ziua de azi! Cele mai frumoase

138 Dracul nu există. (Fr.)

simţăminte, cum ar ti, bunăoară, recunoştinţa, mie îmi sunt interzise, şi asta numai din pricina situaţiei mele sociale.

— Iar ai dat în doaga filozofiei! scrâşni plin de venin Ivan.

— Ferească Sfântul! Dar cum să nu te plângi de atâta nedreptate? Sunt nedreptăţit. Tu, bunăoară, nu mă mai scoţi din prost. Ca să vezi ce înseamnă să judeci ca un om tânăr şi necopt la minte! Dragul meu, află că inteligenţa nu-i totul pe lume! Am inimă din născare şi sunt vesel din fire, cum s-ar zice „şi eu mă îndeletnicesc cu vodeviluri...[139] „Am impresia că tu mă iei drept un Hlestakov încărunţit. Totuşi, destinul meu este mult mai tragic. În virtutea nu ştiu cărui decret, dat înainte de începutul începutului, şi a cărui raţiune n-am putut niciodată s-o pricep, a rămas definitiv stabilit ca menirea mea pe lume să fie aceea de a „nega" totul. Deşi, în realitate, sunt atât de blajin şi nu-mi place de loc să fiu negativist. „Nu, mi s-a spus, asta ţi-e menirea, du-te şi tăgăduieşte totul; fără negaţie n-ar mai exista critica şi ce haz ar mai avea atunci o revistă fără un „foileton critic"? Gândeşte-te numai ce s-ar face omenirea dacă n-ar mai avea posibilitatea să critice? Ar însemna ca toată lumea să cânte necontenit „osanale". Dar e posibil, oare, să urzeşti viaţa numai din „osanale", decât doar dacă le-ai trecut mai înainte prin flacăra îndoielilor, şi aşa mai departe, mereu pe aceeaşi strună. De altfel, sunt lucruri care nu mă privesc pe mine, nu sunt eu acela care a plăsmuit lumea şi deci n-am niciun fel de răspundere în privinţa asta. Nu ştiu însă de ce m-au ales tocmai pe mine ţap ispăşitor, punându-mă să scriu zi de zi foiletonul critic! Şi aşa a apărut viaţa pe lume. Îmi dădeam prea bine seama cum era înjghebată toată comedia şi atunci, fără să stau mult pe gânduri, am cerut ritos să fiu suprimat. „Nu, mi s-a spus, trebuie neapărat să trăieşti, fiindcă fără tine n-ar mai fi nimic. Dacă totul ar decurge în chipul cel mai paşnic pe pământ, nu s-ar mai întâmpla nimic într-adevăr. Fără tine

139 Replică a lui Hlestakov din Revizorul de Gogol (Actul III, Scena 6).

nu s-ar produce niciun fapt divers şi viaţa are nevoie absolută de fapte diverse.” Aşa că, neavând încotro, îmi împlinesc obligaţiile împotriva voinţei mele, scornesc tot felul de „fapte diverse” şi, din ordin superior, mă ţin numai de ticăloşii. Iar oamenii iau toată comedia asta în serios, chiar dacă sunt înzestraţi cu o incontestabilă inteligenţă. Tocmai în asta constă tragedia lor. Şi bineînţeles suferă, dar... trăiesc, trăiesc cu adevărat, nu numai în imaginaţie, fiindcă suferinţa înseamnă viaţă. De altfel, cum ar mai putea să simtă plăcerile vieţii dacă n-ar suferi? întreaga lor existenţă s-ar desfăşura ca o interminabilă liturghie care, oricât ar fi ea de sfântă, ar deveni totuşi plicticoasă. Dar eu? Sufăr şi eu, din păcate, chiar dacă nu trăiesc. Eu sunt x-ul dintr-o ecuaţie cu o necunoscută. Un fel de fantomă a vieţii, care nu ştie nici de unde vine, nici unde se duce, care am uitat chiar şi cum o cheamă. Râzi?... Ba nu, nu râzi, văd eu că eşti iarăşi furios. Mereu te înfurii pe mine, ai vrea să-ţi spun numai lucruri raţionale, şi eu care îţi repet într-una c-aş da toată existenţa mea astrală, toate gradele şi toate onorurile ca să iau înfăţişarea unei precupeţe de o sută zece kilograme, să pot aprinde şi eu o lumânare la biserică!

— Nici tu nu mai crezi în Dumnezeu? întrebă cu un rânjet veninos Ivan.

— Cum să-ţi spun... dacă vorbeşti serios...

— Există Dumnezeu sau nu există? îl soma să răspundă Ivan cu o implacabilă stăruinţă.

— A, va să zică, vorbeşti serios? Dragul meu, zău nu ştiu şi te rog să mă crezi că ţi-am făcut o mărturisire gravă.

— Cum nu ştii, când îl vezi pe Dumnezeu?! Nu, acum îmi dau seama, tu nu ai o existenţă de sine stătătoare, tu nu eşti decât *eul* meu, nimic mai mult! O fantasmagorie, o născocire a propriei mele închipuiri!

— Dacă vrei, amândoi avem aceeaşi filozofie, ăsta e adevărul. *Je pense, donc je suis*[140], e tot ce pot să-ţi spun cu certitudine; restul – adică ceea ce se află în jur, toate lumile astea, Dumnezeu şi chiar satana însăşi – n-au o

140 Gândesc, deci exist (Rene Descartes).

existenţă dovedită, nu se ştie dacă există în sine sau nu este decât o creaţie a spiritului meu, o dezvoltare consecventă a *eului* meu, care dăinuieşte prin propriile-i forţe dinainte de începutul vremurilor... Gata, am terminat, nu mai scot un cuvânt, am impresia că iarăşi te mănâncă palmele!

— Mai bine mi-ai spune o anecdotă! gemu exasperat Ivan.

— Ştiu o anecdotă care se potriveşte de minune cu discuţia noastră. La drept vorbind, nu este chiar o anecdotă, ci o legendă. De câteva ori până acum mi-ai reproşat lipsa mea de credinţă: „Vezi, şi totuşi nu crezi!” spuneai mai adineauri. Dar, dragul meu, nu sunt singurul în cazul ăsta; la noi e o harababură întreagă de când cu ştiinţa asta a voastră. Atâta timp cât au existat numai atomi, cele cinci simţuri şi cele patru stihii, a mai mers cum a mers. Atomii erau cunoscuţi şi în antichitate. Dar de când s-a aflat c-aţi descoperit „molecula chimică”, „protoplasma” şi dracu mai ştie ce încă, toată lumea la noi a început să umble cu coada între picioare. E un haos întreg, superstiţiile au răsărit ca ciupercile, aşijderea şi bârfelile, fiindcă să ştii că şi la noi bârfeala e în floare, la fel ca şi pe meleagurile voastre, dacă nu chiar mai mult. Şi, în sfârşit, denunţurile, că doar şi noi avem o secţie unde se primesc anumite „informaţii”. Îţi spuneam aşadar, de o veche legendă medievală – e vorba de evul nostru mediu, nu de al vostru – o legendă atât de absurdă, încât nu mai găseşte crezământ nici la noi, decât doar la precupeţele dolofane; mă gândesc iarăşi la precupeţele noastre, nu la cele de pe faţa pământului. Fiindcă tot ce există la voi există şi la noi deopotrivă; e un secret pe care ţi-l dezvălui din prietenie, deşi n-avem voie să suflăm un cuvânt. În legenda pe care am să ţi-o povestesc se vorbeşte despre rai. Cică ar fi trăit cândva pe lume un mare filozof, un gânditor, care nega totul, legile, conştiinţa, credinţa, şi mai cu seamă viaţa de apoi[141]. Murind, filozoful nostru era

141 Replică a lui Repetilov din piesa lui Repetilov, Prea multă minte strică, Actul IV, scena 4.

convins c-o să se mistuie cu totul în beznă, în nefiinţă, şi, când colo, s-a trezit pe lumea cealaltă. S-a minunat, dar în acelaşi timp nu şi-a putut stăpâni indignarea: „Imposibil! a exclamat el. Asta contrazice toate convingerile mele!” Fapt pentru care a fost osândit... Te rog să mă ierţi, dar nu fac decât să reproduc întocmai ceea ce am auzit şi, în fond, trebuie să te gândeşti că nu este decât o legendă... Cum îţi spuneam, deci, a fost osândit să străbată prin beznă un cvadrilion de kilometri (şi la noi s-a introdus în ultima vreme sistemul vostru metric) şi, abia după ce va fi parcurs în întregime această distanţă, porţile raiului să se deschidă în faţa lui şi să i se ierte toate păcatele...

— Şi ce alte cazne mai există pe lumea cealaltă, în afară de cvadrilionul acela? îl întrerupse Ivan cu o însufleţire neaşteptată.

— Ce cazne? Ah, nu mă mai întreba! Odinioară a mai fost cum a fost, dar acum se folosesc tot mai mult torturile morale, cum ar fi, bunăoară, „mustrările de conştiinţă” şi alte asemenea bazaconii. E şi asta o modă pe care tot de la voi am împrumutat-o, de când cu „îmblânzirea moravurilor” voastre! Şi cine crezi că profită de pe urma lor? Numai cei lipsiţi de conştiinţă, pentru că, din moment ce nu există conştiinţă, nu mai poate fi vorba nici de remuşcări. Şi cine suferă în schimb? Oamenii de treabă, care au mai păstrat un pic de conştiinţă şi de onestitate... Ca să vezi care sunt rezultatele reformelor când sunt înfăptuite pe un teren nepregătit şi când, pe deasupra, sunt copiate aidoma după diferite instituţii străine! Consecinţele sunt pur şi simplu dezastruoase! Focul gheenei de pe vremuri cred că-i de preferat. Dar să ne întoarcem la filozoful osândit să meargă pe jos un cvadrilion de kilometri. A stat el un timp locului aşa, uitându-se jur împrejur, şi în cele din urmă s-a culcat de-a curmezişul drumului. „De ce să-mi bat picioarele, zice, nu vreau uite-aşa, din principiu!” Ia sufletul unui ateu cultivat, rus, şi amestecă-l cu sufletul prooroculuiIona, care a boscorodit trei zile şi trei nopţi încheiate în pântecele chitului, şi ai să-ţi dai seama ce fel de om era gânditorul

care s-a întins de-a curmezişul drumului.

— Dar pe ce s-a întins acolo?

— Probabil c-o fi avut pe ce. Nu râzi?

— Bravo lui! exclamă cu aceeaşi ciudată însufleţire Ivan, manifestând un interes cu totul surprinzător. Şi acum ce face, tot acolo a rămas?

— Nu, tocmai asta-i nostimada. După ce-a zăcut aşa întins aproape o mie de ani, s-a sculat frumos şi şi-a luat picioarele la spinare.

— Auzi, dobitocul! exclamă Ivan, râzând nervos şi totodată cumpănind parcă ceva în sinea lui. Nu era acelaşi lucru să zacă o veşnicie sau să meargă un cvadrilion de verste? Asta înseamnă un bilion de ani, nu?

— Poate chiar mai mult, păcat că nu am un creion şi o hârtie la îndemână să-ţi fac un calcul exact. Între timp însă a ajuns de mult la ţintă; de aici încolo începe anecdota.

— Cum, a şi ajuns? De unde a scos aşa deodată un bilion de ani?

— Tu te gândeşti mereu la lumea voastră! Dar poate că şi pământul pe care te afli acum şi-a repetat existenţa de un bilion de ori până acum. La un moment dat, viaţa se stinge cu desăvârşire, planeta îngheaţă, crapă, începe să se fărâmiţeze, descompunându-se în elementele din care a fost plămădită, apa acoperă din nou uscatul; apoi răsare o nouă cometă, un soare nou, din care se desprinde o altă planetă. Asta înseamnă, în fond, evoluţia, viaţa se repetă mereu, iarăşi şi iarăşi, identic, până în cele mai mici amănunte. Ce plictiseală, zău, e scandalos ...

— Bine, bine. Şi ce s-a întâmplat când a ajuns la capătul drumului?

— Să vezi, în momentul acela porţile raiului s-au deschis, lăsându-l să intre înăuntru; n-au trecut însă nici două secunde – pe ceas (deşi, între timp ceasul lui ar fi trebuit să se descompună în buzunar, desfăcându-se în elementele-i componente, până a făcut tot drumul ăsta) – aşadar, zic, n-au trecut nici două secunde, şi omul nostru a prins a striga sus şi tare că face într-adevăr să umbli nu un cvadrilion, ci un cvadrilion de cvadrilioane şi de un

cvadrilion de ori încă pe atâta ca să intri în rai! Într-un cuvânt, a început să cânte „osana”, făcând exces de zel. Ba chiar a exagerat în asemenea hal, încât unii locatori ai raiului, cu mai multă demnitate, în primele zile nici n-au catadicsit să-i dea mâna: prea repede trecuse de partea conservatorilor! Temperament rusesc, ce să-i faci! Îţi repet însă din nou, nu-i decât o legendă în fond. Ţi-o vând aşa cum am cumpărat-o. Ca să-ţi dai seama de ideile care se mai bucură încă de oarecare credit la noi în privinţa asta.

— Te-am prins! strigă încântat Ivan cu o vioiciune aproape copilărească, ca şi când şi-ar fi reamintit brusc de un lucru precis. Anecdota asta cu cvadrilionul de ani eu am inventat-o! Aveam şaptesprezece ani pe atunci, eram încă în liceu... Da, eu am inventat-o, şi am şi povestit-o chiar unui coleg, Korovkin. Asta se întâmpla la Moscova... E un lucru atât de original, încât nu se poate s-o fi citit undeva, în vreo carte. Uitasem de ea... probabil însă că în momentul ăsta mi-a răsărit inconştient în minte; n-aveai de unde s-o ştii ca să mi-o istoriseşti! Aşa cum în drum spre eşafod ţi se îmbulzesc fără să vrei în minte mii şi mii de gânduri... Mi-am amintit de ea ca prin vis. Înseamnă că vorbesc cu tine în somn! Şi deci nu eşti decât un vis, nu exişti!

— Ardoarea cu care mă renegi, râse *gentleman*-ul e o dovadă că totuşi crezi în existenţa mea!

— Câtuşi de puţin! Nu cred nici măcar o sutime!

— Oricum însă o miime tot crezi. Dozele homeopatice sunt poate cele mai puternice. De ce nu vrei să mărturiseşti cinstit? Crezi totuşi în existenţa mea cât de cât, fie chiar numai a zecea parte dintr-o miime.

— Nici atât! protestă Ivan furios, dar numaidecât adăugă cu un aer misterios: deşi aş vrea să cred că exişti!

— Ce declaraţie! Dacă-i aşa, am să fiu atât de bun şi am să-ţi dau o mână de ajutor. Ascultă, nu tu, ci eu te-am prins pe tine acum! Înadins ţi-am povestit anecdota inventată de tine, dar pe care o uitaseşi, ca să-ţi spulber şi ultimul strop de credinţă în realitatea existenţei mele!

— Minţi! De ce mi-ai apărut acum dacă nu ca să mă

convingi că exişti?

— Aşa e. Dar şovăielile, neliniştea, lupta dintre credinţă şi îndoială pentru un om conştient înseamnă uneori o suferinţă atât de cumplită, încât e de o mie de ori mai bine pentru el să-şi pună ştreangul de gât! Ştiind că tu crezi totuşi cât de cât în existenţa mea, intenţionat ţi-am povestit acea anecdotă, ca să-ţi sporesc îndoielile cu încă puţin, o doză infimă, dar decisivă. Te fac mereu să oscilezi între certitudine şi îndoială, purtându-te alternativ de la una la alta, dar cu un scop foarte precis. Este o nouă metodă. Aşa cum te cunosc eu – şi te cunosc destul de bine – îţi garantez că în momentul când n-o să mai ai nici cea mai mică certitudine ca exist, ai să cauţi tu însuţi să mă convingi că nu sunt de loc o fantasmagorie, ci exist în realitate, şi atunci să ştii că mi-am atins scopul. Trebuie să-ţi spun că e vorba de un scop nobil. Vreau să arunc astfel în sufletul tău sămânţa credinţei, o sămânţă minusculă, din care însă va creşte un stejar, şi încă ce stejar! Şi când ai să te vezi cocoţat sus, în vârful lui, o să-ţi vină pofta să ajungi şi tu în rândul „cuvioşilor schimnici şi fecioarelor neprihănite”[142], fiindcă în sufletul tău doreşti din răsputeri să fii deopotrivă cu ei; ai să te hrăneşti cu aguridă, ai să-ţi cauţi în pustietate mântuirea sufletului!

— Nu cumva vrei să spui, ticălosule, că te străduieşti pentru mântuirea sufletului meu!?

— Trebuie să fac şi eu măcar o singură faptă bună. Păzea! Cum văd eu, iar ţi-a sărit ţandăra!

— Mascara! Ai încercat vreodată să ispiteşti pe cei care se hrănesc cu aguridă şi stau de se roagă câte şaptesprezece ani în cine ştie ce pustietate până prind mucegai?

— Dragul meu, nici n-am făcut altceva de când mă ştiu. Sufletul unui pustnic e câteodată mai preţios pentru noi decât o constelaţie întreagă, fiindcă avem şi noi aritmetica noastră şi atunci, fireşte, faci tot ce poţi ca să pui mâna pe un briliant atât de scump; pentru el eşti în stare să uiţi nu

142 Cuvioșii schimnici și femeile neprihănite – titlul unei poezii de Pușkin (1831).

numai lumea asta, dar toate lumile câte există în univers. Îţi dai seama ce poate să însemneze asemenea victorie? Aş putea chiar să-ţi spun că unii dintre schimnicii ăştia au tot atâta cultură ca şi tine, dar sunt sigur că n-ai să mă crezi. De-ai şti ce haos există în sufletul lor, ce amestecătură de credinţă şi de îndoieli! Zău, uneori îţi face impresia c-ar fi destul să intervină ceva, un fleac de nimic, pentru ca toată credinţa lor „să se dea peste cap”, cum zice actorul Garbunov.[143]

— Spune-mi, de câte ori ţi s-a întâmplat în asemenea ocazii să-ţi scurteze cineva lungul nasului?

— Dragul meu, replică sentenţios musafirul, câteodată-i mai bine să umbli cu nasul ceva mai scurt decât să rămâi de tot fără el, după cum mărturisea mai zilele trecute un conte bolnav (s-o fi tratat şi el cu vreun specialist) duhovnicului său, un preot iezuit. Eram şi eu de faţă la spovedanie, a fost într-adevăr o nostimadă întreagă. „Daţi-mi înapoi nasul!” se jelea contele, bătându-se cu pumnul în piept. Părintele dădea din colţ în colţ: „Fiule, căuta el să-l liniştească, necunoscute sunt pentru noi tainicele căi ale puterii cereşti care rânduieşte totul după dreapta ei cumpănă! De multe ori o nenorocire bătătoare la ochi aduce cu sine cine ştie ce neasemuite foloase, chiar dacă acestea nu se văd pentru moment. Dacă o soartă nemiloasă a vrut să rămâi fără nas, oricât de nenorocită ar fi împrejurarea asta, totuşi, are şi părţile ei bune; aşa, de pildă, cât vei trăi, nimeni n-o să mai poată spune că ai nasul prea lung şi ar trebui să ţi-l mai scurteze cineva.” „Cucernice părinte, asta nu poate fi o consolare! a strigat tânărul disperat. Aş fi fericit să fie cât de scurt, numai să-l ştiu acolo, la locul lui!” „Fiule, i-a răspuns duhovnicul suspinând, nu poţi cere toate deodată; vorbind aşa cum ai făcut dumneata, înseamnă să cârteşti împotriva Celui-de-Sus, care totuşi e atât de îndurător faţă de noi, muritorii, şi nu ne da nicio clipă uitării; chiar în cazul de faţă, dorinţa dumitale a fost împlinită. Ziceai c-ai fi fericit să ai nasul cât

143 Ivan Fiodorovici Gorbunov (1831-1895), actor la Mali Teatrî și la teatrul Aleksandriski. Dostoievski l-a cunoscut personal.

de scurt; de ce l-ai mai purta atunci de prisos dacă te încurcă într-atât, încât ai vrea să-l scurtezi?...”

— Ptiu, ce tâmpenie! exclamă Ivan.

— Dragul meu, am vrut numai să te fac să râzi, dar îţi jur că într-adevăr ăsta este tipicul cazuisticii iezuite şi că tot ce ţi-am povestit s-a întâmplat exact aşa, punct cu punct, cum ţi-am povestit eu! Întâmplarea e destul de recentă şi să ştii că mi-a dat multă bătaie de cap. În cele din urmă, bietul tânăr s-a întors acasă şi în aceeaşi noapte şi-a zburat creierii; am stat lângă el până în ultima clipă... Cât priveşte confesionalele iezuite, pot să-ţi spun că nu există distracţie mai plăcută pentru mine în momentele când mă cuprinde urâtul. Poftim un alt caz şi mai recent. Acum câteva zile, o tânără normandă, o blondină de vreo douăzeci de ani, vine să se spovedească unui duhovnic. O minune de fată, un corp, o graţie de-ţi lăsa gura apă! A îngenuncheat şi şi-a mărturisit în şoaptă păcatele prin ferestruică. „Vai de mine, fata mea, iar ai căzut în ispită?... se minunează părintele. O, *Sancta Maria,* ce-mi auziră urechile: ai păcătuit iarăşi cu un bărbat! Dar cât mai ai de gând să duci viaţa asta? Ar trebui să-ţi fie ruşine. „Ah, *mon pere,* i-a răspuns păcătoasa, cu obrajii scăldaţi în lacrimi de pocăinţă, *ca lui fait tant de plaisir et a moi şi peu de peine!”*[144] Ei, spune-mi, ai mai auzit aşa ceva? Până şi pe mine m-a făcut marţ! Era însuşi glasul naturii ce-şi cerea drepturile. Dacă vrei, asta înseamnă mai mult chiar decât nevinovăţia! Am dezlegat-o de păcat şi tocmai mă pregăteam să plec, când ce crezi c-am observat? Duhovnicul îi dădea întâlnire pentru aceeaşi seară! Deşi mai tare chiar decât cremenea, bătrânul a căzut în ispită cât ai bate din palme! Ce vrei, natura a fost mai puternică decât el! De ce strâmbi iar din nas? Nu cumva iar te-ai supărat? Nu poate omul să-ţi intre în voie, şi pace!...

— Lasă-mă, te ţii de capul meu ca un coşmar de care mă zbat zadarnic să scap! gemu dureros Ivan, mărturisindu-şi neputinţa în faţa vedeniei ce-l obseda. Mă plictiseşti de

144 Ah, părinte, pentru el e o plăcere atât de mare și pentru mine o osteneală atât de mică! (Fr.)

moarte, mă exasperezi, nu mai pot să te suport! Aş da orice numai să mă descotorosesc de tine!

— Repet, nu trebuie să ai pretenţii prea mari de la mine, nu te aştepta la nimic „măreţ” sau „sublim” din partea mea şi ai să vezi ce bine o să ne împăcăm atunci amândoi, rosti autoritar *gentleman*-ul. Eşti furios pe mine pentru că n-am apărut înaintea ta într-o văpaie de foc, „tunând şi fulgerând”, cu aripile arse, ci sub această înfăţişare modestă. Simţul tău estetic şi amorul tău propriu sunt jignite: cum de şi-a permis un drac de duzina să se prezinte aşa unei persoane atât de simandicoase ca domnia ta? În tine mai vibrează încă struna aceea romantică despre care Bielinski vorbea atât de ironic! Ce să facem, tinere! În momentul când mă pregăteam să vin la tine, m-am gândit – în glumă – să împrumut chipul unui consilier de stat în retragere, decorat cu Steaua Leului şi a Soarelui pentru meritele dovedite în timpul serviciului în Caucaz, şi să apar aşa în faţa ta cu decoraţia la butonieră, dar m-am temut c-o să mă iei la palme, fiindcă-am îndrăznit să prind de frac Steaua Leului şi a Soarelui în loc să vin cu Steaua Polară pe piept sau poate cu Sirius. Îmi tot reproşezi mereu că sunt prost. Dar, sfinte Dumnezeule, n-am câtuşi de puţin pretenţia să fiu la fel de inteligent ca tine! Mefisto, arătându-i-se lui Faust, îi mărturiseşte că, dorind să facă numai rău, în pofida voinţei lui face numai bine. N-are decât, treaba lui, cu mine se întâmplă tocmai pe dos. Sunt poate singura fiinţă de pe lume care iubeşte adevărul şi năzuieşte sincer să facă binele. Am fost de faţă atunci când Cuvântul răstignit pe cruce s-a ridicat le ceruri, ducând cu sine sufletul tâlharului crucificat alături; am auzit strigătele fericite ale heruvimilor care-l proslăveau cântând „osana”; am auzit înălţându-se în extaz glasurile serafimilor, al căror tumult a zguduit tăriile cereşti şi întreaga fire. Şi-ţi jur pe tot ce poate fi mai sfânt pe lume că în clipa aceea aş fi vrut să mă. alătur corului lor şi să cânt osanale într-un glas cu ei. Cuvântul „osana” îmi stătea pe buze, era gata-gata să mi se smulgă din piept... Ştii, sunt foarte sentimental din fire şi sensibil ca un artist.

Dar bunul-simţ – ăsta-i cusurul meu, din păcate cel mai nefericit dintre toate câte le am! – m-a silit să păstrez măsura chiar şi atunci, şi am lăsat să-mi scape momentul prielnic! „Ce s-ar întâmplă dacă m-aş apuca să cânt osanale?” m-am gândit imediat. Orice scânteie de viaţă s-ar stinge în lume şi n-ar mai avea loc niciun fapt divers. Numai din respect pentru îndatoririle mele profesionale şi pentru situaţia mea socială am căutat să înăbuş îndemnul generos ce-mi încolţise în suflet şi să-mi văd mai departe de ticăloşiile mele. Cinstea de a face bine şi-a rezervat-o altcineva, iar mie mi-au rămas numai ticăloşiile. Îţi mărturisesc însă că nu râvnesc de fel onoarea de a trăi pe veresie şi că nu sunt câtuşi de puţin ambiţios. De ce, oare, dintre toate fiinţele care există pe lume, numai mie mi-e dat să înghit blestemele oamenilor de treabă, ba chiar şi palmele lor, căci, luând chip omenesc, sunt obligat de cele mai multe ori să suport toate consecinţele. Ştiu că la mijloc e un secret, pe care nimeni încă nu vrea cu niciun preţ să mi-l dezvăluie, pentru că în clipa în care l-aş afla poate c-aş începe şi eu să cânt în gura mare osanale, şi atunci ar dispărea de pe lume acel minus indispensabil fără de care prudenţa şi-ar întinde stăpânirea peste tot pământul. Îţi dai seama, cred, că înscăunarea ei ar însemna sfârşitul tuturor lucrurilor; chiar şi ziarele şi revistele şi-ar înceta apariţia, fiindcă nu văd cine s-ar mai abona la ele! Sunt convins însă că până la urmă am să mă împac totuşi cu dumnezeirea şi am să străbat şi eu cvadrilionul de kilometri ce-mi va fi fost hărăzit. Atunci am să aflu, în sfârşit, secretul. Deocamdată însă nu-mi rămâne altceva de făcut decât să cârtesc, împlinindu-mi fără nicio tragere de inimă menirea. Rostul meu pe lume este să duc la pierzare mii de fiinţe omeneşti, pentru ca una singură să se poată izbăvi. Gândeşte-te numai câte suflete am fost silit să irosesc şi câte reputaţii neprihănite să stropesc cu noroi ca să iasă la iveală cucernicul Iov, din pricina căruia am înghiţit cândva un hap atât de mare! Atâta timp cât secretul nu va fi dezvăluit, pentru mine există două adevăruri: unul – cel de dincolo, al lor, pe care n-am ajuns

încă să-l cunosc, şi al doilea – adevărul meu. Şi nu ştiu, zău, care din două e mai preţios... Ai adormit?

— Ba bine că nu! ripostă Ivan mânios. Tot ce poate fi mai stupid în mine, tot ce am trăit şi am rumegat în minte, atâtea lucruri pe care de mult le-am lepădat ca pe nişte mortăciuni, tu mi le serveşti acum drept noutăţi senzaţionale!

— Nici de astă dată n-am izbutit să-ţi fiu pe plac! Şi eu, care credeam c-o să te cucerească talentul meu oratoric; recunoaşte totuşi că osanalele cântate în cer erau de efect, nu-i aşa? Şi tonul sarcastic *a la* Heine, ce zici?

— Nu, în viaţa mea nu mi-a plăcut să fiu linguşitor! Cum a fost posibil oare să se nască în sufletul meu o arătare atât de slugarnică?

— Dragul meu, cunosc un adorabil domnişor rus; un tânăr căruia îi place să filozofeze, mare amator de literatură şi opere de artă, autorul unui poem de promiţătoare perspective, întitulat *Marele inchizitor!...* Tot timpul numai la el m-am gândit!

— Îţi interzic să vorbeşti despre *Marele inchizitor!* strigă Ivan, îmbujorându-se de ruşine.

— Bine. Dar de *Cataclismul geologic* îţi mai aminteşti? Ce poem!

— Taci, dacă nu vrei să te ucid!

— Pe mine? Ba să-mi dai voie mai întâi să-ţi spun tot ce am de spus. E o plăcere pe care am ţinut să mi-o ofer mic însumi, pentru asta am şi venit. O, nu poţi să ştii ce dragi îmi sunt visurile tinerilor şi entuziaştilor mei prieteni în care simt clocotind pofta de viaţă! Încă de astă-primăvară, când te pregăteai să vii încoace, îţi spuneai: „Acolo sunt oameni noi, care şi-au pus în gând să distrugă tot şi să se întoarcă la antropofagie. Proştii, de ce nu m-au întrebat pe mine! Le-aş fi explicat că nu e nevoie să distrugă nimic; singurul lucru care ar trebui stârpit este ideea că există Dumnezeu, ăsta se cade să fie punctul de plecare! Cu asta trebuie să începeţi, orbeţilor! Vă spun eu, fiindcă nu sunteţi în stare să pricepeţi nimic! Din momentul în care întreaga omenire va părăsi credinţa în Dumnezeire (şi cred

că această perioadă va veni şi ea odată şi odată, aidoma erelor geologice), concepţia despre lume care mai stă încă în picioare azi se va prăbuşi de la sine, fără să fie nevoie să ne întoarcem la antropofagie, şi tot aşa şi noţiunile etice actuale vor dispărea la rândul lor şi va începe o epocă nouă. Oamenii se vor strădui cu puteri unite să smulgă vieţii tot ce le poate ea oferi, luptând în numele fericirii şi al plăcerilor hărăzite exclusiv lumii acesteia. O mândrie titanică, divinată, va înălţa spiritul omenesc, şi pe faţa pământului va apărea omul-zeu. Atotputernic prin voinţa şi ştiinţa cu care este înarmat, el va învinge clipă de clipă natura, de astă dată însă definitiv. Bucuria de care va avea parte atunci va fi atât de copleşitoare, încât va înlocui cu prisosinţă speranţele de odinioară în viaţa de apoi şi în fericirea viitoare. Ştiind că este pieritor în toate privinţele şi că orice nădejde într-o nouă înviere e zadarnică, omul va întâmpina moartea senin şi mândru ca un zeu. Mândria îl va face să-şi dea seama că n-are rost să cârtească împotriva duratei de o clipă a vieţii sale şi omul îşi va iubi astfel semenii, fără să aştepte vreo răsplată în ceruri. Dragostea lui se va mulţumi cu limitele unei vieţi trecătoare, dar în acelaşi timp conştiinţa faptului că viaţa e scurtă va înteţi flacăra ei tot atât de mult pe cât o făcea să tânjească mai înainte speranţa deşartă într-o dragoste infinită, dincolo de mormânt…” etc, etc. Formidabil!

Ivan îşi astupase urechile şi pusese ochii în pământ. Tremura tot.

Glasul continuă: „Dar, se gândea tânărul meu filozof, întrebarea este dacă această perioadă va veni sau nu cândva. Dacă da, lucrurile aveau să se lămurească şi omenirea avea să se organizeze odată pentru totdeauna. Cum însă omul este din păcate un nătărău patentat, s-ar putea să nu se întâmple nimic nici peste o mie de ani. De aceea cine îşi dă seama care-i adevărul ar putea de pe acum să se chivernisească după pofta inimii sale, statornicindu-şi viaţa pe temelii noi. În cazul acesta, «totul este permis». Mai mult, chiar dac-ar fi să nu sosească niciodată sorocul acelei epoci mult-aşteptate, din moment

ce nu există Dumnezeu, nici viaţă fără de moarte, omul nou poate totuşi deveni omul-zeu, chiar dacă n-ar mai fi nimeni ca el pe toată faţa pământului. Fireşte că din momentul ce se va fi ridicat la rangul acesta, omul va putea, în cazul când ar fi necesar, să treacă fără nicio strângere de inimă peste opreliştile morale ce stăteau mai înainte în calea omului-rob. Cu atât mai mult cu cât pentru divinitate nu există legi! Acolo unde se află Dumnezeu orice lucru e sfânt! Oriunde m-aş duce eu, va fi loc de cinste... «Totul este permis, şi basta!» Toate astea sunt bune şi frumoase, numai că nu înţeleg pentru ce, dacă te-ai hotărât să umbli cu potlogării, ai mai avea nevoie de aprobarea formală a adevărului. Dar aşa este omul nostru de azi: fără aprobare specială, nu s-ar încumeta să facă nici chiar o potlogărie. Ca să vezi ce preţ pune pe adevăr...”

Musafirul vorbea cu însufleţire, furat de propria sa elocinţă, ridicând din ce în ce glasul şi măsurându-l ironic din ochi pe amfitrion, dar nu mai apucă să sfârşească: Ivan luă paharul de pe masă şi-l zvârli în orator.

— *Ah, mais cest bete enfin!*[145] exclamă acesta, sărind de pe divan şi ştergându-şi hainele împroşcate cu ceai. Ţi-am adus aminte pesemne de călimara lui Luther! Parcă ziceai că nu sunt decât un coşmar! Cum se poate să zvârli cu pahare într-o nălucă? Te porţi ca o femeie. Am bănuit eu că te prefăceai adineauri când ţi-ai astupat urechile şi ca de fapt erai foarte atent la ceea ce spuneam...

În momentul acela cineva ciocăni energic şi stăruitor la fereastra ce dădea în curte. Ivan Feodorovici încercă să se scoale de pe divan.

— Auzi? Du-te repede şi deschide, strigă musafirul. E fratele tău, Alioşa; are să-ţi spună ceva, zău, crede-mă, o veste importantă la care nici nu te-ai fi aşteptat!

— Taci din gură, pehlivanule! Ştiam că este Alioşa şi fără să-mi spui tu; am presimţit c-o să vină şi, bineînţeles, n-a venit numai aşa, de florile mărului, probabil că are să-mi dea o veste! răcni exasperat Ivan.

145 Bine, dar e stupid! (Fr.)

— Dar du-te odată, omule, şi deschide-i, nu înţelegi? Gândeşte-te numai ce viscol e afară, doar e fratele tău! *Monsieur sait-il le temps quil fait? Cest a ne pas mettre un chien dehors...*[146]

Se auzi din nou ciocănind. Ivan dădu iar să se repeadă la fereastră, dar se simţi deodată ca legat de mâini şi de picioare. Se luptă din răsputeri să rupă ştreangurile ce-l ţineau înţepenit, dar toate încercările lui se dovediră inutile. Bătăile în geam răsunau din ce în ce mai puternice. În cele din urmă, legăturile pocniră, şi Ivan Feodorovici sări imediat în picioare. Se uită în jur cu o privire sălbatică. Cele două luminări arseseră aproape până la capăt, paharul pe care tocmai îl aruncase asupra musafirului se afla pe masă în dreptul lui, iar pe divan nu era nimeni. Într-adevăr, cineva bătea stăruitor la fereastră, nu chiar atât de tare însă cum i se păruse lui puţin mai înainte, ci, dimpotrivă, destul de discret.

— Nu, totuşi n-a fost un vis! Pot să jur că n-am visat! Tot ce s-a întâmplat adineauri era aievea! strigă Ivan Feodorovici şi, repezindu-se la fereastră, se grăbi să deschidă oberlihtul.

— Alioşa, ce-am vorbit noi? Ţi-am pus în vedere doar să nu mai vii pe la mine! se răsti el supărat. Spune în două cuvinte: ce vrei? Dar în două cuvinte, auzi?

— Smerdiakov s-a spânzurat acum un ceas, răspunse de afară Alioşa.

— Treci în cerdac, aşteaptă, că-ţi deschid numaidecât, zise Ivan şi se duse să descuie uşa din faţă.

---

146 Domnul știe ce vreme e? Să nu lași nici un câine afară... (Fr.).

Capitolul X

„AŞA A SPUS EL!”

Intrând în cameră, Alioşa îi povesti fratelui său cum se pomenise cu o oră înainte cu Maria Kondratievna care venise într-un suflet să-l înştiinţeze că Smerdiakov îşi pusese capăt zilelor. „M-am dus să iau samovarul de la dumnealui din odaie şi, numai ce-am apucat să deschid uşa, şi l-am văzut spânzurat de un cui din perete!” La întrebarea lui Alioşa dacă avusese grijă să anunţe pe cine trebuia, femeia răspunsese că nu apucase încă să înştiinţeze pe nimeni, „am alergat numaidecât la dumneavoastră. Atâta ce-am fugit, că mă mir cum de nu mi-a ieşit sufletul, zău aşa!” Părea înnebunită de groază şi tremura varga. Alioşa o însoţise până acasă, unde fi găsise pe Smerdiakov cu ştreangul de gât, la perete. Pe masă se afla o însemnare: „îmi pun capăt zilelor, fiindcă aşa am vrut; nimeni nu e vinovat de moartea mea”. Alioşa lăsase însemnarea pe masă şi se duse să-i aducă la cunoştinţă ispravnicului nenorocirea întâmplată „şi de acolo am venit direct la tine”, încheie tânărul, uitându-se atent la Ivan. În timp ce-i povestea, nu-l slăbise o clipă din ochi, ca şi când expresia lui i-ar fi dat de gândit.

— Frăţioare, exclamă el deodată, trebuie să fii tare bolnav! Te uiţi la mine ca şi când n-ai înţelege ce-ţi spun!

— Ai făcut bine c-ai venit, rosti preocupat Ivan, fără să ţină seama de cuvintele lui Alioşa. Ştiam că s-a spânzurat.

— De unde ştiai?

— Nu-mi dau seama de unde, dar ştiam. Într-adevăr, ştiam? Da, el mi-a spus. Da, adineauri mi-a spus…

Ivan rămăsese în mijlocul camerei şi vorbea dus pe gânduri, cu ochii în pământ.

— Care *el*? întrebă Alioşa, rotindu-şi involuntar privirile prin încăpere.

— A şters-o între timp. Ivan ridică fruntea; pe buzele lui flutură un zâmbet uşor: S-a speriat de tine, hulubaşule. Tu eşti „un heruvim neprihănit”. Aşa spune Dmitri, că eşti un heruvim. Heruvim... Vacarmul clocotitor de bucurie al serafimilor! Ce este un serafim? Poate o constelaţie. Dar se poate ca întreaga constelaţie să nu fie la rândul ei decât o simplă moleculă chimică... Ştiai că există constelaţia Leului şi a Soarelui?

— Stai jos, frăţioare! îl îmbie Alioşa speriat. Aşează-te, pentru Dumnezeu, uite aici, pe divan. Aiurezi, întinde-te puţin, aici pe perne, aşa. Vrei să-ţi pun un prosop ud pe frunte? Poate c-o să-ţi facă bine...

— Dă-mi prosopul de pe scaun, trebuie să fie acolo, l-am aruncat adineauri.

— Nu văd nimic pe scaun. Stai liniştit, lasă, că-l găsesc eu, uite-l. Şi Alioşa se duse să ia din capătul celălalt al odăii, de lângă lavoar, un prosop împăturit, neîntrebuinţat încă.

Ivan privi ştergarul mirat – abia acum părea că începe să se dezmeticească.

— Stai puţin, zise el dând să se scoale, acum un ceas ştiu foarte bine c-am luat prosopul de pe lavoar, l-am udat cu apă şi m-am legat cu el la cap şi pe urmă l-am aruncat pe scaun... cum se face atunci că-i uscat? N-am avut altul aici, în odaie.

— Te-ai legat cu el la cap? se miră Alioşa.

— Da, şi m-am plimbat o oră întreagă prin cameră... Dar de ce-or fi ars atâta lumânările? Cât e ceasul?

— Acuşi e douăsprezece.

— Nu, nu, nu! strigă deodată Ivan. Nu, n-am visat! A fost aici, şedea acolo, pe divan. În momentul când ai bătut la fereastră, tocmai aruncasem în el cu paharul... paharul ăsta de pe masă... Stai, rândul trecut cred că dormeam, dar acum n-a mai fost vis. Nu-i pentru prima oară. De câtva timp încoace, Alioşa, am tot felul de vise... adică nu chiar vise, sunt lucruri care se întâmplă aievea; umblu,

vorbesc, văd... şi totuşi dorm. El însă a fost aici adineauri, stătea aici, pe divan... Tare mai e prost, Alioşa, prost ca o cizmă! spuse râzând Ivan şi începu să măsoare odaia de la un capăt la altul.

— Cine-i prost? Despre cine vorbeşti, frăţioare? întrebă Alioşa cu o strângere de inimă.

— Cine să fie? Dracu! S-a obişnuit să vină mereu pe la mine. A fost de vreo două sau chiar de trei ori pe aici. Mă ia peste picior, zice că sunt furios pe el, pentru că nu e decât un drac de duzină, nu satana cu aripile arse de văpaie, înconjurat de fulgere strălucitoare şi trăsnete. Minte însă când spune că-i satana. Nu-i adevărat, e un impostor. Un drac împieliţat. Nu dai doi bani pe el. Se duce la baie. Numai să-l dezbraci şi ai să vezi că are o coadă roşcovană lungă de un să spun *chien dehors...*

Alioşa se repezi la lavoar, udă prosopul şi, înduplecându-l în sfârşit pe frate-său să şadă, îi înfăşură capul, apoi se aşează lângă el pe divan.

— Parcă mi-ai spus ceva mai înainte despre *Liza...* începu Ivan (care devenise dintr-o dată guraliv). Să ştii că-mi place Liza. Ţi-am vorbit urât despre ea. Am minţit: îmi place... Mi-e tare grijă pentru Katia, mă întreb ce o să se întâmple mâine cu ea, mi-e teamă mai mult pentru ea decât pentru toţi ceilalţi. Mai ales mi-e teamă pentru viitor. Ai să vezi cum o să se lepede de mine şi o să mă calce în picioare. Crede că din gelozie vreau să-i dau la cap lui Mitea! Da, e convinsă că asta vreau! Dar nu-i aşa! Mâine o să fie crucea, nu ştreangul. Nu, n-am să mă spânzur. Ştii, Alioşa, că eu n-am să fiu în stare niciodată să-mi iau viaţa? Poate numai din ticăloşie... Dar nu sunt laş. Nu, pentru că sunt prea însetat de viaţă! De unde ştiam că Smerdiakov s-a spânzurat? Ah, da, *el* mi-a spus...

— Eşti absolut sigur c-a fost cineva aici? îl întrebă Alioşa.

— Şedea, uite, acolo, în colţ, pe divan. Probabil că tu l-ai gonit. Da, tu l-ai făcut să-şi ia tălpăşiţa; a dispărut chiar în momentul când ai venit tu. Mi-e drag să te privesc, Alioşa. Ştiai că-mi place chipul tău? Să-ţi spun ceva, Alioşa: *el* sunt eu, da, chiar eu! Tot ce-i mai josnic, mai ticălos, mai

degradant în mine! Da, sunt „un romantic”, după cum a observat foarte bine... cu toate că în fond e o calomnie. E prost ca noaptea, de aceea şi reuşeşte în toate. Prost şi viclean, viclean ca o fiară, a ştiut cum să mă scoată din sărite. Tot timpul m-a zădărit, zicând că totuşi cred în el, aşa că, vrând-nevrând, am fost silit să-l ascult. M-a dus de nas ca pe un copil. Mi-a spus însă şi multe lucruri adevărate pe care eu niciodată nu mi le-aş fi mărturisit. Ştii, Alioşa, adăugă Ivan toarte serios şi cu aerul că-i împărtăşeşte un secret, aş dori din toată inima să fi fost într-adevăr *el*, şi nu eu!

— Te-a obosit, spuse Alioşa, uitându-se compătimitor la frate-său.

— Mereu m-a tot sucit şi m-a învârtit? Dar ştii, cu abilitate, cu multă abilitate: „Conştiinţa! Ce este conştiinţa? E o născocire de-a mea. Şi atunci de ce îmi fac atâta sânge rău? Din obişnuinţă. Acea obişnuinţă atotstăpânitoare pe care omenirea a dobândit-o în decurs de şapte mii de ani. Să ne lepădăm de obişnuinţă şi vom ajunge zei.” Aşa a spus el, da, el a spus!

— Ei, vezi că n-ai spus-o tu?! izbucni Alioşa spontan, uitându-se înseninat la fratele său. Bine, lasă-l în pace, nu te mai gândi la el, caută să-l uiţi! Să ia cu el tot ce blestemi tu acum şi să nu mai vină niciodată!

— Da, dar nu ştii ce veninos e! Şi-a bătut joc de mine. A fost impertinent. Alioşa! rosti Ivan, cutremurându-se indignat. M-a calomniat, nu pot să-ţi spun câte a mai scornit pe socoteala mea... Mă minţea aşa, de la obraz. „Sigur că da, vrei să faci o faptă virtuoasă, te duci să te declari vinovat de moartea tatălui tău, să arăţi că l-a ucis valetul instigat de tine...”

— Fii cuminte, frăţioare, îl întrerupse Alioşa, linişteşte-te, nu l-ai ucis tu. E o minciună!

— Aşa spunea el, şi el ştie ce spune. „Te duci acolo ca să faci o faptă virtuoasă, cu toate că tu nu crezi în virtute, de aceea eşti furios şi te frământi aşa, de aceea spumegi acum şi-ţi vine să te răzbuni pe toată lumea”. Aşa mi-a spus, şi el ştie ce spune...

— Asta o spui tu, nu el! exclamă Alioşa cu mâhnire. Aiurezi, vorbeşte boala din tine, suferinţa ta!

— Nu, nu, crede-mă, ştie ce spune. „Tu, zice, vrei să te duci acolo din trufie, să te ridici în faţa lor şi să le spui: «Eu am ucis, de ce vă cutremuraţi de groază? Minţiţi! Puţin îmi pasă de părerea voastră şi spaima voastră mă îngreţoşează.»„ Aşa a spus despre mine şi după aceea a mai adăugat: „Şi cu toate astea, ştii, grozav ţi-ar plăcea să te laude; să spună: «Poftim, un ucigaş, un criminal, şi câtă nobleţe sufletească, a venit să se denunţe singur, ca să-şi scape fratele de năpastă.»„ Dar nu-i adevărat, Alioşa, crede-mă, e o minciună sfruntată! Alioşa! strigă Ivan cu privirea scânteietoare. N-am nevoie de laudele unor neisprăviţi! A minţit, Alioşa, zău, a minţit, jur pe ce vrei! De aia am aruncat în el cu paharul; l-a lovit peste rât şi s-a spart...

— Hai, fii cuminte, nu te mai gândi la asta! se rugă el.

— Nu, nu, habar n-ai cu câta cruzime se pricepe să te chinuiască, e foarte rafinat, să ştii, continuă Ivan fără să-l asculte. Am mirosit eu mai demult pentru ce vine pe la mine. „Deşi vrei să te duci acolo din orgoliu, zice el, în sinea ta speri totuşi că Smerdiakov o să fie demascat până la urmă şi trimis la ocnă, iar Mitea achitat, şi că tu n-o să ai de suferit decât o condamnare morală (ca să vezi în ce hal a putut să-şi bată joc de mine), ba chiar au să se găsească unii care să te laude. Dar din moment ce Smerdiakov şi-a făcut seama, şi se cheamă deci că e decedat, cine crezi tu c-o să mai pună temei pe declaraţia ta când o să te prezinţi aşa, de unul singur, la proces? Şi totuşi, ai să te duci, nu-i aşa, eşti hotărât să te duci. Dar pentru ce, nu înţeleg, pentru ce?” E îngrozitor, Alioşa, zău că nu mai pot să suport întrebările astea. Cine îndrăzneşte să mă scormonească aşa?!

— Frăţioare, îl întrerupse Alioşa, tremurând de teamă, dar nădăjduind că va izbuti să-l facă totuşi să-şi vină în fire. Cum putea să-ţi vorbească despre sinuciderea lui Smerdiakov înainte de venirea mea, de vreme ce nimeni nu ştie nimic şi nici n-ar fi avut când să afle?

— Dacă-ţi spun că mi-a vorbit! i-o tăie scurt Ivan pentru care nu mai putea să încapă nicio îndoială în această privinţă. Numai despre asta mi-a vorbit tot timpul, ca să ştii. „Cel puţin, zice, dacă virtutea ar însemna ceva în ochii tăi, aş mai înţelege... «Chiar dacă n-au să mă creadă, te-ai fi gândit atunci, eu tot vreau să mă duc, din principiu!» Dar tu ce eşti decât un porc, aşa cum era şi Feodor Pavlovici, mult îţi pasă ţie de virtute? Şi atunci, te întreb, pentru ce te duci acolo, din moment ce jertfa ta e cu totul şi cu totul de prisos? Nici tu singur nu ştii pentru ce vrei să faci pasul ăsta! O, şi ce n-ai da ca să ştii! Măcar, spune-mi, eşti într-adevăr hotărât să te duci? Nu, nici atât, n-ai ajuns încă să iei o decizie. Ai să stai toată noaptea să cumpăneşti dacă trebuie sau nu să te duci. Şi totuşi, până la urmă ai să te duci, eşti încredinţat c-o să te duci, ştii foarte bine că orice cale să alegi, hotărârea pe care o vei lua de aci încolo nu mai depinde de tine. Ai să te duci, pentru că nu cutezi să faci altfel. Şi de ce? Te las pe tine să ghiceşti, e o şaradă pe care trebuie s-o dezlegi singur. După care s-a sculat şi a plecat. A plecat chiar în clipa când ai sosit tu. Mi-a spus că sunt laş, Alioşa! *Le mot de lenigme*[147] e că sunt un laş. „Nu eşti tu şoimul care să zboare în tării!” mi-a spus el. Da, da, sunt exact cuvintele lui! Şi Smerdiakov mi-a spus tot aşa. Am să-i vin eu de hac. Trebuie! Katia mă dispreţuieşte, de o lună încoace văd că se uită cam de sus la mine, şi Lise până la urmă o să mă dispreţuiască şi ea. „Te duci acolo, crezând c-o să te laude”, auzi ce minciună sfruntată! Şi tu mă dispreţuieşti, Alioşa! Simt c-o să te urăsc iar de aici înainte. Cum îl urăsc şi pe banditul acela, da, îl urăsc! Nu vreau să-l scap. Lasă-l să-i putrezească oasele în ocnă! Să cânte imnul! Mâine mă duc, neapărat mă duc să mă înfig aşa în faţa dumnealor şi să-i scuip în ochi!

Sărind ca turbat de la locul lui, Ivan îşi smulse prosopul cu care era înfăşurat peste frunte şi porni din nou să măsoare odaia în lung şi în lat. Privindu-l, Alioşa îşi aminti de ceea ce-i spusese mai înainte: „Parcă aş dormi cu ochii deschişi... Umblu, vorbesc, văd şi totuşi dorm!” Era exact

147 Cheia misterului (Fr.)

impresia pe care i-o făcea în momentul acela. Alioşa nu-l scăpa o clipa din vedere. Se gândea să se ducă repede după doctor, dar se temea să lase bolnavul singur, fiindcă n-avea cine să-i poarte de grijă. Încetul cu încetul, Ivan începu să-şi piardă luciditatea. Vorbea necontenit, nu-i tăcea gura o clipă, dar din tot ce spunea nu era chip să înţelegi nimic. De altfel, nici nu mai putea să articuleze cum trebuie cuvintele. La un moment dat, se clătină pe picioare. Alioşa sări să-l sprijine şi, susţinut aşa de fratele său, Ivan ajunse până în dreptul patului. Cu chiu, cu vai, Alioşa reuşi să-l dezbrace şi să-l culce pe divan. Se aşeză apoi lângă el şi rămase vreo două ceasuri la căpătâiul lui să-l vegheze. Bolnavul dormea dus, somn greu ca plumbul, respirând liniştit şi egal. Alioşa luă o pernă şi se întinse pe divanul celălalt, fără să se mai dezbrace. Înainte de a adormi se rugă lui Dumnezeu pentru fraţii săi Ivan şi Dmitri. Găsise acum o explicaţie lămurită pentru boala lui Ivan: „E zbuciumul unui om înarmat cu o voinţă mândră; sunt frământările unei conştiinţe puternice şi adânci! Dumnezeu, în care nu crede, şi adevărul lui au început să-i câştige inima ce se îndărătniceşte să nu se supună. Da, se gândea Alioşa stând culcat pe divan, acum că Smerdiakov nu mai există, o să mai creadă cineva o iotă din declaraţiile lui Ivan? Şi totuşi, sunt sigur c-o să se ducă să depună la proces! Alioşa zâmbi. Dumnezeu o să învingă! Iar Ivan... Ivan ori se va scula din morţi la lumina adevărului... ori se va prăbuşi mistuit de ură, căutând să se răzbune pe sine însuşi şi pe toată lumea pentru că s-a pus în slujba unei idei în care nu crede”, se gândi cu amărăciune tânărul şi se mai rugă odată pentru Ivan.

Cartea a douăsprezecea

O EROARE JUDICIARĂ

Capitolul I

ZIUA FATALĂ

A doua zi după evenimentele înfăţişate în capitolul precedent, la ora zece dimineaţa, tribunalul declară şedinţa deschisă şi începu procesul lui Dmitri Karamazov.

Mă simt dator să spun din capul locului un lucru asupra căruia ţin să insist şi anume, că nu sunt în măsură să redau chiar toate incidentele petrecute în cursul procesului şi nici să respect ordinea în care s-au desfăşurat dezbaterile. Ca să reconstitui totul punct cu punct şi să dau toate explicaţiile necesare, ar însemna, cred, să mă apuc să scriu o carte întreagă – şi încă una destul de voluminoasă. De aceea rog cititorii să nu se supere dacă în cele ce urmează nu voi menţiona decât faptele care m-au impresionat în mod deosebit şi mi-au rămas întipărite în minte. Se prea poate, bineînţeles, ca în felul acesta să atribui o importanţă nemeritată unor amănunte ce ar fi trebuit să treacă pe planul al doilea şi să omit tocmai ceea ce este esenţial, semnificativ şi necesar... De altfel, nici nu ştiu dacă are vreun rost să-mi cer atâtea scuze. Am să fac aşa cum mă pricep mai bine şi cititorii vor putea să constate singuri că mi-am dat toată osteneala.

În primul rând, înainte de a pătrunde în incinta tribunalului, vreau să atrag atenţia asupra unui fapt care m-a surprins peste măsură în ziua respectivă, şi nu numai pe mine, dar şi pe numeroşi alţi concetăţeni ai mei – cum s-a dovedit ulterior. Se ştie că procesul era aşteptat cu mult interes de atâta lume care ardea de nerăbdare să asiste la dezbateri, că de două luni încoace înalta societate a oraşului era exclusiv preocupată de proces, toate discuţiile se învârteau în jurul lui, numai despre asta se vorbea, formulându-se tot felul de ipoteze, după cum se cunoaşte,

de asemenea, vâlva ce stârnise în toată ţara. Nimeni totuşi nu-şi poate închipui cât de puternic, cât de furtunos a fost zguduită opinia publică de această crimă, şi nu numai în partea locului, ci pe tot cuprinsul Rusiei, aşa cum a ieşit la iveală cu toată claritatea în ziua procesului. Cu acest prilej, sosiseră în localitate o seamă de vizitatori, şi nu numai din capitala guberniei, dar şi din alte oraşe, chiar şi de la Moscova şi Petersburg, jurişti, în primul rând, la urmă o serie de persoane marcante, ba chiar şi câteva cuconiţe. Fusese bătaie pentru invitaţii. Oaspeţilor simandicoşi – oameni cu vază, respectabili – li se rezervaseră, în mod cu totul excepţional, locuri în spatele mesei la care şedea tribunalul: ca niciodată până atunci, spaţiul respectiv era ocupat de un şir întreg de fotolii în care se instalaseră notabilităţile, ceea ce sub niciun motiv nu s-ar fi admis mai înainte. În sală, cuconetul, fie de la noi din oraş, fie de aiurea, părea să fie în număr precumpănitor; cred că cel puţin jumătate din asistenţă era alcătuită numai din femei. Pe de altă parte, veniseră atâţia jurişti din toate colţurile ţării, încât nu se ştia cum şi unde puteau fi plasaţi, mai cu seamă că locurile fuseseră din timp reţinute, distribuite, solicitate, în cele din urmă, se înjghebase la repezeală în fundul sălii, dincolo de estrada pe care stătea completul de judecată, un fel de ţarc, unde încăpură toţi oamenii de lege, fericiţi să asiste chiar şi aşa, stând în picioare (fiindcă, din economie de spaţiu, nu exista niciun scaun în ţarc), înghesuiţi ca vai de lume, umăr lângă umăr, la dezbateri. Unele cucoane, mai ales cele proaspăt sosite în oraş, îşi făcuseră apariţia în galeriile sălii gătite foc; majoritatea însă nu fuseseră chiar aşa preocupate de toaletă. Pe chipurile lor se citea aceeaşi avidă curiozitate, o curiozitate isterică, morbidă. Una din particularităţile publicului ce împânzise incinta tribunalului (şi cred că merită să fie menţionată aici, mai ales că, aşa cum s-a dovedit mai târziu, lucrul acesta a fost remarcat de mai multă lume) o constituia simpatia vădită pe care o manifestau mai toate cucoanele, sau cel puţin marea lor majoritate, pentru Mitea şi râvna cu care doreau

să fie achitat – poate tocmai din pricină că avea reputaţia unui donjuan. Se ştia, de asemenea, că urmau să apară în faţa tribunalului două femei, două rivale. Una dintre ele, Katerina Ivanovna, era aşteptată cu un interes palpitant – atâtea lucruri extraordinare, unele aproape de domeniul legendei se auziseră despre dânsa şi despre dragostea pătimaşă pe care continua s-o poarte lui Mitea chiar după ce săvârşise crima. Se vorbea despre mândria ei (nu era în vizită aproape cu nimeni de la noi din oraş) şi despre „legăturile ei în lumea mare”. Se spunea c-ar avea de gând să ceară guvernului autorizaţia de a-l urma pe criminal la locul de ispăşire a pedepsei, pentru a se cununa cu el undeva în fundul pământului, în cine ştie ce galerie de mină. Aceeaşi vâlvă se făcuse şi în jurul Gruşenkăi, rivala Katerinei Ivanovna, care de asemenea trebuia să apară la proces. Întâlnirea celor două femei în instanţă – a trufaşei fete din înalta societate şi a „hetairei” – era aşteptată cu o curiozitate morbidă; de altfel, pe Gruşenka, „piaza-rea care-l dusese de râpă pe Feodor Pavlovici şi-l nenorocise şi pe feciorul său, bietul băiat”, doamnele din localitate o cunoşteau mai bine decât pe Katerina Ivanovna, fiindcă mai avuseseră prilejul s-o vadă, şi toate, aproape fără excepţie, se mirau peste măsură cum de putuseră amândoi, şi tatăl şi fiul, să-şi piardă minţile pentru o femeie de rând, o simplă târgoveaţa, care nu era nici măcar frumoasă. Într-un cuvânt, clevetirile nu mai conteneau. Ştiu chiar cu certitudine că din cauza lui Mitea se iscaseră conflicte în câteva case. Mai multe cucoane avuseseră un schimb de păreri asupra acestei crime fioroase cu soţii dumnealor, cu care se certaseră furcă; bineînţeles că în urma acestor dispute soţii respectivi care asistau la proces nutreau o vădită antipatie faţă de inculpat, ba chiar îl detestau din toată inima. În general, putem afirma că, spre deosebire de sexul slab, publicul masculin era în unanimitate ostil acuzatului. Pretutindeni vedeai mutre posace, încruntate, unele chiar duşmănoase; şi mutrele astea erau cu prisosinţă răspândite în toată sala. Este adevărat însă că, de când se statornicise la noi

în oraş, Mitea izbutise să jignească personal pe mulţi dintre concetăţenii noştri. Bineînţeles, o parte din asistenţă era cu totul indiferentă faţă de soarta delincventului, avea o înfăţişare senină, părea chiar bine dispusă; în schimb, toată lumea era nerăbdătoare să asiste la proces şi să audă sentinţa. Majoritatea bărbaţilor ar fi vrut ca ucigaşul să fie condamnat, în afară poate de oamenii de lege, pe care îi interesa nu latura morală a procesului, ci aspectul juridic de strictă actualitate al lucrurilor. Sosirea renumitului avocat Fetiukovici făcuse mare vâlvă. Se vorbea despre el ca de un talent consacrat, a cărui faimă se răspândise în toată ţara, şi nu era prima oară că venea în provincie solicitat ca apărător în procesele penale răsunătoare. Datorită pledoariilor lui, procesele respective deveneau subiectul la ordinea zilei în tot cuprinsul ţării, şi multă vreme după aceea lumea încă mai pomenea despre ele. În oraş circulau o mulţime de anecdote pe socoteala procurorului şi a preşedintelui de tribunal. Se vorbea, de pildă, că procurorul tremura în faţa lui Fetiukovici, că erau vechi adversari, încă din primele timpuri ale carierei lor, pe care amândoi şi-o începuseră la Petersburg, că ambiţiosul Ippolit Kirillovici, pentru care faptul că talentele lui nu fuseseră apreciate la justa lor valoare era o rană veşnic deschisă, se simţise puternic stimulat de procesul Karamazov şi visa să redreseze în sfârşit o carieră ratată, dar că stătea cu inima pierită din pricina lui Fetiukovici în ceea ce priveşte teama lui de Fetiukovici, vă pot încredinţa că părerea concetăţenilor nu corespundea întru totul adevărului. Procurorul nostru nu se lăsa chiar aşa lesne intimidat de un pericol, dimpotrivă, făcea parte dintre oamenii a căror ambiţie creşte şi prinde aripi cu cât primejdia e mai mare. Trebuie să spunem că, în general, procurorul nostru era mult prea inimos din fire şi de o sensibilitate aproape maladivă. Punea atâta suflet în unele procese şi cheltuia atâta energie, încât ai fi zis că tot viitorul şi toată averea lui depindeau de sentinţa finală. De aceea în lumea juriştilor se vorbea despre el cu un zâmbet uşor ironic, deşi tocmai prin zelul de care dădea

dovadă îşi făcuse oarecum o reputaţie. Chiar dacă această reputaţie nu era atât de largă, numele lui era totuşi mult mai cunoscut decât şi-ar fi putut închipui cineva, judecând după situaţia modestă pe care o avea în urbea noastră. Se făcea haz mai ales de pasiunea lui pentru psihologie, ceea ce după mine era o greşeală; impresia mea e că procurorul nostru avea un fond mult mai serios decât îl aprecia lumea. Numai că, din păcate, omul acesta bolnăvicios n-a ştiut să se impună de la început, şi din cauza asta a fost nevoit să suporte toată viaţa consecinţele.

În ceea ce-l priveşte pe preşedintele tribunalului, n-aş putea spune altceva decât ca era un ins cultivat, omenos, care, practic vorbind, îşi cunoştea perfect meseria, fiind în acelaşi timp însufleţit de ideile cele mai avansate. Era destul de ambiţios, fără a fi totuşi preocupat chiar atât de mult de cariera lui. Idealul vieţii sale era să treacă drept un om cu năzuinţe progresiste. De altminteri, avea relaţii şi era destul de înstărit. Procesul Karamazov, aşa cum am aflat mai târziu, îl interesa în mod deosebit, propriu-zis mai mult teoretic. Îl preocupa numai fenomenul în sine, considerat ca un produs al orânduirii noastre sociale, ca o expresie a specificului local, categoria din care făcea parte, concluziile pe care le-ar putea trage etc, etc. Faţă de latura particulară a cazului, de tragedia ce se desfăşura în instanţă, ca şi faţă de principalii ei actori, începând cu inculpatul, avea o atitudine destul de indiferentă, aş zice chiar abstractă, probabil aşa cum şi trebuia, de altfel.

Cu mult înainte de intrarea completului de judecată, sala gemea de lume. Tribunalul nostru este înzestrat cu cea mai frumoasă sală din oraş: înaltă, încăpătoare, cu o acustică admirabilă. În dreapta curţii, care îşi avea locul ei pe estradă, fusese instalată o masă cu două rânduri de fotolii pentru juraţi, în stânga se aflau boxa acuzatului şi a apărătorului. Pe o altă masă, la mijloc, în faţa judecătorilor, stăteau înşirate „corpurile delicte”. Printre ele se putea vedea halatul de mătase albă al lui Feodor Pavlovici, plin de sânge, funestul pisălog de aramă cu care se presupunea că fusese ucis bătrânul, cămaşa lui Mitea cu mâneca

mânjită de sânge, ca şi haina pătată la spate, în dreptul buzunarului în care-şi vârâse batista îmbibată de sânge, în sfârşit, batista scorţoasă din pricina sângelui ce se închegase, căpătând o culoare cafenie, pe urmă pistolul, pe care Mitea îl încărcase sub ochii lui Perhotin, zicând că vrea să-şi zboare creierii, şi pe care Trifon Borisovici i-l şterpelise pe nesimţite la Mokroe, plicul legat cu panglicuţă roză, în care fuseseră cele trei mii de ruble destinate, după cum arăta inscripţia, Gruşenkăi, precum şi alte multe obiecte de care nu-mi mai amintesc acum. Ceva mai încolo, spre fundul sălii, se aflau băncile pentru public, iar în faţa balustradei fuseseră aşezate mai multe scaune pentru martorii care trebuiau să rămână mai departe în sală, după ce îşi vor fi făcut depoziţiile. La orele zece, intră curtea alcătuită din preşedinte, un membru supleant şi un judecător de pace care se bucura de multă consideraţie printre concetăţeni. Bineînţeles, procurorul îi însoţea. Scund de stat, cu o figură de om suferind de hemoroizi, preşedintele era o persoană robustă, în vârstă de vreo cincizeci de ani, cu părul pe jumătate cărunt, tuns scurt, şi purta la butonieră panglica roşie a nu mai ştiu cărui ordin. Procurorul mi se păru – şi nu numai eu, ci toată lumea avu aceeaşi impresie – foarte palid, aproape livid, cu obrajii supţi, ca şi când s-ar fi tras la faţă peste noapte; îl văzusem cu două zile înainte de proces şi arăta cu totul altfel. Preşedintele începu cu întrebarea de rigoare adresată grefierului: „Toţi juraţii sunt prezenţi?...” Îmi dau seama însă că mi-ar fi imposibil să continui în ritmul acesta; în primul rând, pentru că sunt o mulţime de lucruri ce mi-au scăpat, fie că nu le-am auzit, fie că nu le-am înţeles prea bine, după cum sunt atâtea amănunte pe care le-am uitat, pe urmă, fiindcă, aşa cum am mai arătat, n-aş avea nici timpul, nici spaţiul necesar pentru a raporta tot ce s-a spus şi ce s-a întâmplat la proces. Ştiu numai că atât acuzarea, cât şi apărarea, adică atât procurorul, cât şi avocatul pledant n-au recuzat decât foarte puţini juraţi. Ţin minte însă precis că juriul era compus din doisprezece membri, dintre care: patru funcţionari de la noi din oraş, doi

negustori şi şase ţărani şi târgoveţi din localitate. Îmi amintesc de asemenea că înainte de proces o mare parte din asistenţă, şi în primul rând cuconetul, s-au întrebat cu mirare; „Cum e posibil ca un caz atât de complicat, cu atâtea întortocheate subtilităţi şi ascunzişuri psihologice, să fie supus judecăţii unor conţopişti sau unor opincari? Ce poate să priceapă din toată istoria asta un biet arhivar, darmite un ţăran?” Într-adevăr, câteşipatru funcţionarii pe care sorţii îi desemnaseră în ziua aceea să facă parte din juriu erau nişte inşi foarte modeşti, cu posturi insignifiante, cărunţi – în afară de unul singur ceva mai tânăr – pe care elita oraşului abia dacă-i cunoştea. Toţi, oameni simpli, trăind ca vai de lume cu o leafă de mizerie, probabil însuraţi cu nişte femei balcâze, cu care se sfiau să iasă în lume, şi cu o liota de copii, care poate umblau chiar desculţi; oameni pentru care singurul mijloc de a-şi omorî urâtul era să joace din când în când câte o partidă de cărţi şi care, desigur, nu citiseră nimic toată viaţa. Cei doi negustori aveau o mutră gravă, erau nefiresc de tăcuţi şi şedeau ca înşurubaţi în jilţuri; unul dintre ei era bărbierit la faţă şi venise îmbrăcat în straie nemţeşti. Celălalt avea o bărbuţă căruntă şi purta la gât o medalie atârnată cu o panglică roşie. Despre târgoveţii şi ţăranii din juriu n-aş putea spune mare lucru. Târgoveţii din Scotoprigonievsk, de fapt, nu se deosebesc prea mult de pătura rurală, unii chiar îşi câştigă pâinea lucrând pământul. Doi dintre ei purtau haine nemţeşti, şi de aceea poate apăreau mai jerpeliţi şi erau mai puţin prezentabili decât ceilalţi. Aşa încât, pe bună dreptate, văzându-i, mi-am pus întrebarea: „Ce au să înţeleagă ei din toată încurcătura asta de iţe?” Cu toate acestea, figurile lor severe, încruntate, produceau o impresie destul de ciudată, aveau ceva impunător în ele, ba chiar o înfăţişare aproape fioroasă.

În sfârşit, preşedintele deschise şedinţa, primul proces de pe rol fiind asasinarea consilierului titular Feodor Pavlovici Karamazov, sau cam aşa ceva, nu mai mi-aduc aminte exact termenii. Aprodul primi dispoziţia să-l introducă pe acuzat şi, o clipă mai apoi, uşa se deschise şi

Mitea intră în sală. Se lăsă o tăcere atât de adâncă, încât se putea auzi musca bâzâind. Nu ştiu care va fi fost părerea celorlalţi, mie personal însă Mitea îmi făcu o impresie mai mult decât penibilă. Era extrem de elegant, ca scos din cutie. Mai târziu am aflat că-şi comandase special pentru această ocazie un rând de haine la fostul său croitor de la Moscova, care-i păstrase măsurile. Purta mănuşi negre de piele, noi-nouţe, şi rufărie de cea mai fină calitate. Acuzatul străbătu cu paşi mari incinta, privind ţintă drept înainte, şi se aşeză la locul lui fără să se arate câtuşi de puţin intimidat. odată cu el îşi făcu apariţia şi vestitul Fetiukovici, apărătorul său; un murmur înăbuşit tălăzui de la un capăt la celălalt al sălii. Avocatul era un om înalt şi slab, cu nişte picioare deşirate şi uscăţive, cu degete lungi, fine şi foarte albe, bărbierit la faţă, cu părul scurt şi lins, cu buze subţiri, pe care mijea când şi când un zâmbet uşor, ce se preschimba uneori într-o grimasă ironică. Să tot fi avut patruzeci de ani. Altminteri, o figură destul de simpatică dacă n-ar fi fost ochii mici, inexpresivi şi atât de apropiaţi, încât ai fi zis că-i desparte numai osciorul fragil al nasului prelung şi ascuţit. Într-un cuvânt, semăna în chip surprinzător cu o pasăre, şi asemănarea aceasta îţi sărea în ochi din primul moment. Fetiukovici era în frac şi cu cravată albă la gât. Mi-aduc aminte că la primele întrebări pe care preşedintele le adresă inculpatului în legătură cu numele, ocupaţia etc, Mitea răspunse răstit şi pe un ton atât de ridicat, încât preşedintele tresări şi se uită la el uimit. Se citi apoi lista persoanelor chemate pentru îndeplinirea procedurii, adică a martorilor şi experţilor din proces. Era un pomelnic întreg; patru dintre martori lipseau; Miusov, care între timp plecase din nou la Paris, dar a cărui declaraţie, luată în cursul instrucţiei preventive, se afla la dosar, doamna Hohlakova şi moşierul Maximov – pe motiv de boală – şi în fine Smerdiakov, a cărui moarte subită fusese constatată de poliţie printr-un proces-verbal. Vestea morţii lui Smerdiakov stârni rumoare în rândurile asistenţei. Episodul acesta neprevăzut era o surpriză pentru multă

lume, care nu aflase încă nimic despre sinucidere. Dar ceea ce îi ului pe toţi fu reacţia intempestivă a lui Mitea când auzi că Smerdiakov îşi pusese capăt vieţii. Fără să se scoale de pe scaun, inculpatul strigă în gura mare de răsună toată sala:

— Câinele! Nu putea să moară decât ca un câine!

În momentul acela apărătorul se întoarse brusc spre el, iar preşedintele îl ameninţă că dacă va mai avea încă o ieşire ca asta va fi nevoit să ia măsuri drastice. Mitea dădu din cap precipitat, dar fără să arate câtuşi de puţin c-ar regreta cumva vorbele lui, şi-i spuse de câteva ori avocatului cu glas. scăzut:

— Nu zău, nu mai fac! Mi-a scăpat fără să vreau! N-o să se mai întâmple a doua oară.

Acest mic incident, firește, nu avu darul să câştige cât de cât bunăvoinţa juraţilor şi a publicului faţă de el. Acuzatul îşi dăduse arama pe faţă, recomandându-se singur. În atmosfera creată de gestul său, grefierul citi actul de acuzare.

Destul de concis, actul cuprindea toate detaliile necesare.. Deşi se rezuma doar la expunerea principalelor motive pentru care inculpatul fusese pus sub urmărire, deferit justiţiei etc, etc, ascultându-l, simţii totuşi că mă trec fiorii. Grefierul citea cu glas tare, clar şi răspicat. Întreaga tragedie se desfăşura parcă din nou, puternic reliefată, în faţa auditoriului, redusă la esenţă şi scăldată într-o lumină sinistră, necruţătoare. Ţin minte că îndată ce se termină lectura, preşedintele, ridicând glasul, îl întrebă autoritar pe Mitea:

— Acuzat, recunoşti că eşti vinovat?

Mitea se sculă cu o mişcare bruscă în picioare.

— Recunosc că m-am făcut vinovat de beţie şi desfrâu! strigă el cu o voce care-i surprinse pe toţi, cuprins parcă de exaltare. Da, recunosc c-am trăit ca un trântor şi c-am fost un zurbagiu, şi pentru asta sunt vinovat. Mă hotărâsem tocmai să devin un om cinstit până la sfârşitul vieţii, când destinul, cu o lovitură de măciucă, m-a dat peste cap! Nu sunt vinovat însă de moartea bătrânului, a

tatălui şi a duşmanului meu neîmpăcat! Şi nici de tâlhărie nu sunt vinovat, nu l-am prădat eu şi nici n-aş fi fost în stare s-o fac; Dmitri Karamazov este un ticălos, dar nu şi un tâlhar!

Rostind aceste cuvinte, Mitea se aşează la locul lui tremurând tot. Preşedintele îl mustră din nou laconic, dar autoritar, rugându-l să răspundă numai la întrebări şi să-şi stăpânească orice izbucniri pătimaşe şi fără rost. După care dispuse să se înceapă audierea martorilor. Aceştia fură introduşi pentru a presta jurământul. Pentru prima oară îi vedeam pe toţi laolaltă. Fraţii acuzatului fură scutiţi de această formalitate. După ce preotul şi preşedintele le adresară cuvintele de rigoare, martorii fură poftiţi să iasă din sală şi plasaţi, pe cât era posibil, la oarecare distanţă unul de altul, pentru a fi apoi chemaţi rând pe rând înăuntru.

Capitolul II

MARTORI PRIMEJDIOŞI

Nu ştiu dacă preşedintele împărţise martorii apărării şi ai acuzării în două grupe distincte şi dacă ordinea în care urma să fie chemaţi fusese stabilită în prealabil. Presupun că da. Ştiu doar atât, că martorii acuzării au fost audiaţi cei dintâi. Repet: nu am de loc intenţia de a reproduce cuvânt cu cuvânt fiecare interogatoriu în parte. De altfel, ar fi o operaţie inutilă, deoarece atunci când au început dezbaterile atât rechizitoriul, cât şi pledoaria apărătorului au rezumat în mod concludent şi pregnant mărturiile în ordinea în care fuseseră depuse, interpretând toate datele culese până atunci în aşa fel, încât să scoată la lumină o anumită teză. Am avut grijă să notez cât mai exact aceste două remarcabile cuvântări şi mai cu seamă unele pasaje pe care le voi menţiona la momentul potrivit, împreună cu un incident extraordinar şi cu totul neprevăzut, care s-a produs cu puţin înainte de a începe dezbaterile şi care, fără doar şi poate, a avut o influenţă nefastă asupra cumplitei sentinţe. Trebuie să spun că, de când s-a deschis şedinţa, a ieşit în evidenţă în chip izbitor o anumită particularitate a „cazului” respectiv, adică gravitatea neobişnuită a elementelor acuzării în comparaţie cu mijloacele de care dispunea apărarea. Lucrul acesta s-a văzut încă din primul moment, când în austera incintă a tribunalului faptele au prins să se grupeze şi să se acumuleze, făcând să iasă treptat la iveală toată monstruozitatea crimei. Cred că toată lumea a fost din capul locului încredinţată că procesul nu prezintă nicio enigmă, niciun dubiu, că dezbaterile sunt, de fapt, inutile, şi dacă totuşi vor avea loc, e vorba numai de o simplă

formalitate, pentru că inculpatul era într-adevăr vinovat, iar crima săvârşită de el categoric şi cu prisosinţă dovedită. Cred chiar că toate doamnele, dar toate, fără nicio excepţie, care doreau cu atâta ardoare achitarea chipeşului inculpat, erau în acelaşi timp pe deplin convinse de vinovăţia lui Mitea. Mai mult încă, am impresia c-ar fi încercat o mare decepţie dacă nu s-ar fi dovedit sută la sută culpabilitatea lui, fiindcă atunci epilogul – adică sentinţa de achitare – n-ar mai fi făcut niciun efect. E într-adevăr curios: cuconetul nu avea nici cea mai mică îndoială că până la urmă acuzatul va fi achitat, în virtutea următorului raţionament: „Este vinovat, dar nu se poate să nu-l achite, trebuie să-l achite din umanitarism, pentru triumful ideilor noi, în numele sentimentelor de care se face atâta caz în ziua de azi etc, etc.” Tocmai de aceea dăduseră năvală cu atâta înfrigurare în sala de şedinţe a tribunalului. Pe bărbaţi, în schimb, îi interesa mai cu seamă duelul dintre procuror şi faimosul Fetiukovici. Toată lumea se întreba nedumerită ce putea să facă într-un caz atât de disperat, cu tot talentul său oratoric, chiar o somitate a baroului, cum era considerat apărătorul lui Mitea? De aceea erau toţi numai ochi, urmărindu-i fiece mişcare cu o atenţie încordată. Totuşi, până la începutul pledoariei, Fetiukovici rămase o enigmă pentru toată lumea. Persoanele mai experimentate bănuiau că avocatul proceda potrivit unei metode personale, că-şi făcuse un plan de acţiune, avea un ţel pe care voia să-l atingă, dar care putea fi ţelul acesta nimeni nu era în sure să ghicească. Oricum, încrederea în sine şi siguranţa pe care le arăta săreau în ochi. În afară de asta, de la început toată lumea avu plăcuta surpriză de a constata că într-un răstimp destul de scurt – două-trei zile – de când venise la noi în oraş, Fetiukovici reuşise să aprofundeze cazul cu o seriozitate într-adevăr remarcabila, până în cele mai mici amănunte. Se povestea mai apoi cu satisfacţie cum izbutise, bunăoară, să-i „înfunde” pe toţi martorii acuzării, făcându-i să se încurce în depoziţiile lor şi mai ales să-i discrediteze în aşa fel încât mărturiile lor rămâneau sub

semnul întrebării. De altfel, mulţi presupuneau că nu putea fi la mijloc decât o simplă jonglerie, o demonstraţie de virtuozitate juridică, pentru a da mai multă strălucire pledoariei, etalând toate faimoasele chichiţe avocăţeşti. Se înţelege de la sine că prin „compromiterea” martorilor procesul nu obţinea vreun avantaj real, decisiv, că avocatul, fireşte, îşi dădea seama de asta mai bine decât toată lumea şi că, devreme ce se hotărâse să recurgă la acest procedeu, înseamnă că avea un scop bine determinat, o armă secretă pe care deocamdată o ţinea în rezervă ca s-o scoată în vileag în momentul oportun. Până atunci însă conştient de puterea lui, Fetiukovici părea că se joacă, făcând pe grozavul. Aşa, de pildă, când se procedă la interogarea lui Grigori Vasilievici, fostul camerier al lui Feodor Pavlovici, cel care, după cum se ştie, declarase un lucru de o importanţă capitală în proces, afirmând că „uşa dinspre grădină fusese deschisă, apărătorul abia aşteptă să-i pună la rândul său întrebări, ca să-l sucească în fel şi chip pe bietul martor, fără să-l slăbească o clipă. Trebuie să spunem că Grigori Vasilievici intrase în sală cu foarte mult sânge rece, fără să se arate câtuşi de puţin intimidat de solemnitatea tribunalului sau de publicul care-l asculta; avea un aer calm, aş zice chiar marţial. Bătrânul îşi făcu depoziţia atât de sigur de sine, de parcă ar fi stat de vorbă între patru ochi cu nevastă-sa, Marfa Ignatievna, dar pe un ton ceva mai deferent. Era cu neputinţă să-l facă cineva să-si piardă cumpătul. Procurorul începu prin a-l descoase pe îndelete, cerându-i o serie de amănunte în legătură cu viaţa de familie a Karamazovilor. Tabloul, aşa cum îl zugrăvi el, era scăldat într-o lumină foarte vie. Se vedea, se simţea clar că martorul este sincer şi nepărtinitor. Bunăoară, la un moment dat, cu tot respectul adânc pe care îl vădea faţă de memoria fostului său stăpân, Grigori Vasilievici mărturisi totuşi că boierul fusese nedrept cu Mitea şi că nu-şi crescuse băiatul „aşa cum ar fi trebuit”. Să nu fi fost eu, când era mititel, l-ar fi mâncat de viu păduchii, declară el, vorbind despre copilăria lui Mitea. Şi apoi nu şade

frumos ca tatăl să-şi oropsească feciorul aşa cum a făcut dânsul când a trebuit să răfuiască socotelile pentru averea rămasă de la răposata maică-sa.” La întrebarea procurorului, pe ce se bizuie când afirmă că Feodor Pavlovici îşi oropsise feciorul la împărţirea averii. spre surprinderea tuturor, Grigori nu putu să dea un răspuns mai precis, mulţumindu-se să repete că lui Mitea „nu i se făcuse parte dreaptă” la împărţeală, că băiatul, fără doar şi poate, „mai avea de primit de la taica-său câteva mii de ruble”. Trebuie să menţionez că procurorul insista asupra acestei întrebări – dacă e adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Mitea – pe care o punea tuturor martorilor, bineînţeles dacă socotea că sunt în măsură să ştie ceva, chiar şi lui Alioşa, şi mai apoi şi lui Ivan Feodorovici, dar niciunul dintre ei nu fu în stare să aducă vreo lămurire în plus; toţi, deopotrivă, confirmau faptul ca atare, fără să poată înfăţişa vreo dovadă care să merite cât de cât a fi luată în seamă. În momentul când Grigori povesti scena petrecută la masă, în seara în care Dmitri Feodorovici intrase buzna în casă peste ei şi-l bătuse crunt pe taică-său, amenințându-l cu moartea, o atmosferă sinistră învălui întreaga sală, cu atât mai impresionantă cu cât bătrâna slugă vorbea liniştit, fără cuvinte de prisos, folosind un limbaj colorat, şi tocmai de aceea extrem de sugestiv. Mărturisi că nu-i ţinea supărare lui Mitea pentru că îl bruftuluise atunci, lovindu-l peste obraz şi buşindu-l de podele, şi că de mult îl iertase pentru ocara asta. Despre răposatul Smerdiakov spuse – făcându-şi semnul crucii – că era un flăcău de ispravă, dar neghiob din născare, secătuit de boală şi mai ales fără credinţă în Dumnezeu, şi că de aceea ajunsese păgân, fiindcă aşa-i băgaseră in cap Feodor Pavlovici şi cu băiatul mai mare al boierului, Ivan Feodorovici. Încolo, îl lăudă din toată inima pentru cinstea lui, pomenind despre întâmplarea cu banii pe care boierul îi pierduse cândva prin curte, iar Smerdiakov îi adusese numaidecât înapoi, în loc să fi căutat să-i dosească, „fapt pentru care, spuse el, boierul îi dăruise atunci un galben”, pentru încrederea lui deplină.

Cât despre uşa pe care declarase c-ar fi văzut-o deschisă, susţinu sus şi tare ca într-adevăr aşa fusese. De altfel, interogatoriul lui se lungi atât de mult, încât mi-ar fi peste putinţa să-l reconstitui în amănunţime, în sfârşit, veni şi rândul apărătorului să-i pună întrebări şi Fetiukovici se interesă înainte de toate de plicul în care, zice-se, Feodor Pavlovici ar fi pus trei mii de ruble pentru „o anumită persoană”. „L-ai văzut cumva cu ochii dumitale, de vreme ce ani de zile, după câte ştiu, dumneata ai stat în preajma boierului?” Grigori recunoscu că nu-i văzuse şi nici nu auzise nimic despre bani, decât doar atunci când „toată lumea a început să vorbească”. La rândul său, Fetiukovici repetă întrebarea tuturor martorilor care ar fi putut să aducă o lumină în privinţa asta, cu aceeaşi insistenţa cu care procurorul se interesa de împărţeala moştenirii. De fiecare dată răspunsul fu acelaşi: niciunul dintre martori nu avusese prilejul să vadă pachetul, deşi mai toţi ştiau de existenţa lui din auzite. Perseverenţa de care dădea dovadă apărătorul în această privinţă era prea evidentă ca să nu bată la ochi.

— Acum, dacă îmi dai voie, aş vrea să te mai întreb ceva, rosti pe neaşteptate Fetiukovici. Din ce era făcut balsamul, sau, mai bine zis, licoarea aceea cu care – aşa cum reiese din declaraţia de la dosar – ţi-ai frecat atunci seara, la culcare, şalele ca să-ţi treacă junghiul?

Grigori se uită la el câteva clipe ca năuc, fără să spună nimic, şi în sfârşit murmură:

— Din salvie.

— Numai din salvie? Altceva nu mai avea?

— Foi de pătlagină.

— Poate şi piper? îl trase de limbă Fetiukovici.

— Şi piper.

— Şi aşa mai departe. Toate astea macerate în votcă?

— În spirt curat.

Prin sală trecu un zvon de râsete.

— Ca să vezi, chiar în spirt curat! Şi după ce ţi-ai frecat spatele, pare-mi-se c-ai deşertat sticla, dând pe gât ce mai rămăsese înăuntru; mai înainte însă nevasta dumitale a

descântat-o, şoptind o cucernică rugăciune, cunoscută numai de dânsa, nu-i aşa?

— Da.

— Şi ai băut mult? Cât? Un păhărel, două?

— Un pahar de apă.

— Chiar un pahar? Poate un pahar şi jumătate?

Grigori nu răspunse. Începuse parcă să se dumerească unde băteau întrebările avocatului.

— Un pahar şi jumătate de spirt curat, nu-i rău, nu-i aşa? Ajunge ca să vezi deschise chiar şi „porţile raiului”, darmite uşa dinspre grădină?

Grigori amuţise. În sală se auziră din nou râsete. Preşedintele se foi pe scaun. Fetiukovici îşi încolţi mai strâns victima.

— Ai putea dumneata să-mi spui precis dacă, în momentul când ai văzut uşa dinspre grădină deschisă, dormeai sau erai treaz?

— Eram în picioare.

— Asta-i nu-i o dovadă că nu dormeai (râsetele din sală se înteţiră). În momentul acela, bunăoară, ai fi putut să răspunzi dacă te-ar fi întrebat cineva în ce an suntem acum?

— Nu ştiu.

— Dar dumneata ştii în ce an al erei noastre, adică de la naşterea lui Hristos, suntem?

Descumpănit, Grigori se uita în ochii călăului său. Oricum, nu era de crezut că nu ştie nici măcar în ce an suntem.

— Poate că ai putea să ne spui totuşi câte degete ai la mână.

— Sunt un biet om de rând, rosti deodată cu glas tare şi răspicat Grigori. Dacă cei mari binevoiesc să-şi bată joc de mine, eu trebuie să tac şi să înghit.

Fetiukovici nu mai găsi nimic de spus. Atunci interveni şi preşedintele, ca să-i reamintească sentenţios că întrebările trebuie să se refere numai la obiectul dezbaterilor. Fetiukovici îl ascultă până la capăt, apoi, înclinându-se cu demnitate, declară că nu mai are nimic de întrebat. Fireşte

că până la urmă atât publicul, cât şi juraţii rămaseră cu un grăunte de îndoială în sinea lor cu privire la depoziţia unui om care, aflându-se încă sub efectul „tratamentului”, era în stare să vadă aievea chiar şi „porţile raiului”, şi care, în schimb, nu ştia să spună în ce an de la naşterea lui Hristos suntem; aşa încât apărătorul îşi atinsese scopul. Tocmai atunci însă se produse un mic incident. Înainte de a-i îngădui lui Grigori să se retragă, preşedintele se adresă acuzatului, întrebându-l dacă are ceva de spus cu privire la depoziţia martorului.

— În afară de povestea cu uşa, totul este exact! declară Mitea. Îi mulţumesc martorului pentru că m-a curăţat pe vremuri de păduchi şi pentru că mi-a iertat loviturile; toată viaţa lui a fost un om cinstit şi devotat tatii, ca un dulău credincios.

— Acuzat, alege-ţi te rog expresiile! îl apostrofă sever preşedintele.

— Da ce, eu sunt câine?! bombăni Grigori.

— Atunci sunt eu! exclamă Mitea. Dacă te supără vorba asta, o iau asupra mea şi-ţi cer iertare c-am fost hain, m-am purtat ca o brută cu bietul bătrân! Şi cu Esop am fost hain.

— Cu care Esop? îl întrebă încruntat preşedintele.

— Cu Pierrot... cu tatăl meu, Feodor Pavlovici.

Preşedintele îl mustră din nou cu asprime, recomandându-i pe un ton autoritar să-şi aleagă mai bine expresiile şi-i atrase atenţia:

— În felul acesta nu faci decât să-ţi agravezi situaţia în ochii judecătorilor.

Apărătorul folosi o manevră tot atât de abilă şi în cazul lui Rakitin. Trebuie să spun că Rakitin era o figură importantă printre martorii la proces, în care procurorul îşi pusese mari speranţe. Se constatase că era la curent cu multe lucruri, uluitor de multe, că fusese la unul şi la altul, văzuse tot, discutase cu toată lumea şi cunoştea în cele mai mici amănunte biografia lui Feodor Pavlovici, ca şi a celorlalţi Karamazovi. Ce-i drept, nici el nu ştia despre plicul cu cele trei mii de ruble decât ceea ce auzise din

gura lui Mitea. În schimb, descrise în amănunţime năzbâtiile pe care inculpatul le făcuse în local la „Metropol”, toate cuvintele şi gesturile lui menite să-l compromită; povesti chiar şi întâmplarea cu „Şomoiogul de câlţi”. vreau să zic cu căpitanul Sneghirev. Nici el însă nu fu în stare să dea informaţii mai precise în legătură cu punctul capital pe care trebuia să-l lămurească şi anume, dacă era adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Mitea. Şi căută să scape cu câteva platitudini dispreţuitoare: „Cine mai poate să ştie care din ei e vinovat şi să-şi dea seama cum, cine şi cui a rămas dator, când în familia Karamazov domneşte o asemenea harababură, că nici ei înşişi nu mai înţeleg nimic şi nu sunt capabili să descurce lucrurile?” După părerea lui, această sângeroasă tragedie era o consecinţă firească a moravurilor învechite de pe vremea iobăgiei şi a haosului în care zace Rusia, lipsită de instituţiile cele mai necesare, într-un cuvânt, se folosi de posibilitatea ce i se oferise ca să-şi expună opiniile. În cursul acestui proces, domnul Rakitin pentru prima oară avea prilejul să dea întreaga măsură a capacităţii domniei-sale şi să iasă în evidenţă; procurorul, care ştia că începuse tocmai să scrie pentru nu ştiu ce revistă un articol despre izvoarele adevărate ale crimei, cită chiar în rechizitoriul lui (aşa cum vom avea ocazia să vedem ceva mai încolo) unele idei formulate în articolul respectiv, al cărui cuprins probabil că-l cunoştea. Scenele zugrăvite de martor erau atât de sumbre, de sinistre, încât „acuzarea” căpătă şi mai multă greutate. În general, expunerea lui avu darul să cucerească auditoriul prin independenţa gândirii şi concepţiile ei generoase. Mai mult chiar, câteva aplauze neaşteptate subliniară perioadele referitoare la iobăgie şi la haosul ce bântuia Rusia. Fiind încă foarte tânăr, Rakitin săvârşi totuşi o mică greşeală, de care apărătorul se grăbi să profite pe loc. Întrebat dacă o cunoaşte pe Gruşenka, Rakitin, conştient de succesul obţinut şi încântat că izbutise să se ridice la o atât de sublimă altitudine spirituală, îşi permise să vorbească oarecum dispreţuitor despre Agrafena

Alexandrovna, „fosta ţiitoare a negustorului Samsonov”. Puţin mai apoi ar fi dat nu ştiu ce ca să nu fi rostit aceste cuvinte pe care se pare că abia le aştepta Fetiukovici ca să-l strângă cu uşa. De unde putea să-i treacă prin cap lui Rakitin că, într-un răstimp atât de scurt, avocatul reuşise să afle nişte detalii atât de intime?

— Permiteţi-mi să vă întreb, începu apărătorul cu un surâs amabil, aproape prietenos, când îi veni rândul să-l chestioneze. Dumneavoastră sunteţi desigur domnul Rakitin, autorul unei broşuri editate de eparhie şi intitulate *Viaţa părintelui Zosima, răposat întru Domnul,* pe care am citit-o recent cu o deosebită plăcere, o lucrare ce mărturiseşte un spirit profund religios, însoţită de o minunată şi cucernică închinare către preasfinţia-sa?

— N-am scris-o ca să fie tipărită... A fost publicată mai târziu, murmură puţin derutat şi cam stingherit Rakitin.

— O, admirabil! Un gânditor ca dumneavoastră trebuie să aibă o perspectivă cât mai largă care să îmbrăţişeze toate fenomenele sociale! Cu sprijinul preasfinţiei-sale, această broşură atât de utilă, scrisă de dumneavoastră, a fost răspândită, aducând, fireşte, un real folos... Pe mine, de fapt, mă interesează cu totul altceva: aţi declarat adineauri că o cunoaşteţi destul de bine pe doamna Svetlova? (*Nota bene:* Gruşenka se numea Svetlova, lucru pe care l-am aflat abia cu prilejul procesului.)

— Nu sunt obligat să dau cont de toate cunoştinţele mele... Sunt un om tânăr... cine poate fi tras la răspundere pentru toată lumea cu care se întâmplă să aibă de-a face? se aprinse Rakitin.

— Înţeleg, înţeleg, natural! se grăbi să se scuze Fetiukovici, prefăcându-se la rândul său încurcat. Ca pe orice om la vârsta dumneavoastră, era explicabil să vă intereseze o femeie tânără şi frumoasă, care avea casă deschisă şi primea cu atâta amabilitate floarea tineretului monden din acest oraş. Dar... voiam numai să ştiu dacă vă mai aduceţi aminte că, în urma cu două luni, doamna Svetlova a ţinut foarte mult să-l cunoască pe cel mai mic dintre fraţii Karamazov, Alexei Feodorovici, şi că v-a

promis douăzeci şi cinci de ruble ca să-l aduceţi la dânsa, aşa cum era îmbrăcat – cu rasa călugărească, vreau să zic. După cum s-a aflat, dorinţa i-a fost împlinită chiar în seara zilei când s-a întâmplat cumplita tragedie care constituie obiectul procesului actual. În seara aceea dumneavoastră aţi fost împreuna cu Alexei Karamazov acasă la doamna Svetlova. Aş vrea să ne spuneţi dacă aţi primit într-adevăr de la dânsa cele douăzeci şi cinci de ruble promise drept recompensă.

— A fost numai o glumă... Nu văd în ce măsură v-ar putea interesa... Am primit banii doar aşa, în glumă... cu gândul să-i restitui mai pe urmă...

— Prin urmare, i-aţi primit. Dar nu i-aţi restituit până în momentul de faţă... sau i-aţi restituit?

— Astea-s fleacuri... murmură Rakitin. Nu pot răspunde la asemenea întrebări... Bineînţeles c-am să-i restitui...

Preşedintele găsi cu cale să intervină, dar apărătorul declară că nu mai avea nicio întrebare de pus domnului Rakitin. Aşa că domnul Rakitin se retrase din scenă cam plouat. Impresia înălţătoare pe care o lăsase discursul său fusese spulberată şi, petrecându-l cu privirea până la uşa, Fetiukovici părea că spune publicului: „Poftim, ca să vedeţi câte parale fac aceşti nobili acuzatori!” În momentul acela, după câte îmi amintesc, avu loc un nou incident provocat de Mitea: revoltat de tonul cu care Rakitin vorbise despre Gruşenka, inculpatul răcni din boxă: „Bernard!” Iar când mai apoi preşedintele, după audierea lui Rakitin, îl întrebă dacă are ceva de spus în legătură cu depoziţia martorului, Mitea strigă în gura mare:

— Mi-a cerut bani cu împrumut când eram la închisoare! Un Bernard, nu merită decât să-l scuipi în ochi, un arivist, un ateu care a înşelat buna-credinţă a preasfinţiei-sale!

Acuzatul fu bineînţeles admonestat din nou pentru ieşirea lui violentă. În orice caz însă domnul Rakitin primise lovitura de graţie. Cu acelaşi mediocru rezultat se încheie şi depoziţia căpitanului Sneghirev, dar dintr-un motiv cu totul diferit. Martorul se prezentă în faţa instanţei într-un hal fără de hal, murdar, cu hainele rupte şi cizmele

pline de noroi şi, cu toate că se luaseră toate precauţiile, fiind chiar supus unei „expertize” preliminare, se dovedi beat mort. Din capul locului refuză categoric să arate împrejurările în care fusese insultat de Mitea.

— Să-l ierte Dumnezeu! Iliuşecika m-a oprit să scot măcar un cuvânt despre asta. S-o îndura Dumnezeu şi m-o răsplăti pe lumea cealaltă…

— Cine te-a oprit să vorbeşti? La cine te referi?

— Cine? Iliuşecika, puiul tatii. „Tăticule, zicea, ce urât s-a purtat cu dumneata, tăticule!” Aşa mi-a spus; şedeam amândoi acolo, lângă piatra noastră… Acum e pe moarte, sărăcuţul!

Căpitanul izbucni în lacrimi şi căzu în genunchi la picioarele preşedintelui. Fu scos degrabă, în râsetele publicului. Efectul pe care-l sconta procurorul, deşi pregătit dinainte, se dusese pe copcă.

Apărătorul continuă să utilizeze toate mijloacele pe care le avea la îndemână, dovedind, spre mirarea crescândă a publicului din sală, că într-adevăr cunoştea ca pe apă fiece hârtie din dosar. Aşa, de pildă, la început depoziţia lui Trifon Borisovici păru să aibă oarecare greutate, fiind, cum era şi de aşteptat, cu totul defavorabilă acuzatului. Hangiul făcu socoteala pe degete că prima oară când fusese la Mokroe, cu o lună înainte de crimă, Mitea cheltuise trei mii de ruble ca nimica, „poate doar ceva-ceva mai puţin. Numai câţi gologani a lepădat la ţigănci! Nu mai vorbesc că pe păduchioşii ceia de mocofani nu i-a cinstit să zici cu o băncuţă de cincizeci de căciulă, ci cu hârtii de douăzeci şi cinci de ruble! D-apoi cât i s-a mai furat! Pas de mai prinde hoţul! Dacă n-a lăsat nicio urmă, cum să-l afli, când dumnealui arunca banii cu nemiluita?! Aşa-i lumea pe la noi, tare păcătoasă, n-are frică de Dumnezeu. Barem pe fetele noastre ştiu că le-a înzestrat. De unde erau săraci lipiţi, de atunci s-au procopsit cu toţii.” Într-un cuvânt, nu scăpă din vedere nicio băncuţă risipită, adunând para cu para, de parcă ar fi socotit pe abac. Aşa că declaraţia lui Mitea, care susţinea că nu cheltuise decât o mie cinci sute de ruble, păstrând restul în chip de amuletă la sân, fu

răsturnata dintr-o lovitură. „Am văzut cu ochii mei trei mii de ruble în mâinile dumnealui, trei mii în cap. Am văzut foarte bine, că doar m-oi fi pricepând şi eu să număr banii!” rosti sus şi tare Trifon Borisovici, care îşi dădea toată osteneala să intre pe sub pielea „mărimilor”. Când veni apoi rândul apărării să pună întrebări, avocatul, în loc să caute cumva să infirme depoziţia martorului, se mulţumi să aducă vorba despre o întâmplare petrecută cu o lună înainte de arestare, cu prilejul primului chef pe care Mitea îl făcuse la Mokroe. Doi mujici, dintre care unul era Timofei surugiul, iar celălalt Akim, găsiseră în tindă o sută de ruble pierdute de Mitea la beţie. Oamenii ridicaseră banii de jos şi-i încredinţaseră lui Trifon Borisovici, iar hangiul îi cinstise cu câte o rublă pe fiecare. „Aş vrea să ştiu, întrebă avocatul, dac-ai avut grijă ori nu să-i restitui între timp domnului Karamazov.” Trifon Borisovici încercă s-o scalde, ca să scape cu faţa curată; dar, după confruntarea cu cei doi mujici, fu nevoit a recunoaşte că istoria cu suta era adevărată, adăugind însă ca înapoiase banii lui Dmitri Feodorovici chiar atunci pe loc, „ca un om cinstit, numai că dumnealui era beat criţă şi nu cred că-şi mai aduce aminte.” Cum însă până la confruntare, tăgăduise cu tot dinadinsul că s-ar fi găsit ceva, declaraţia ulterioară cu privire la restituirea banilor lui Mitea care, zicea el, ar fi fost în stare de ebrietate, fu înregistrată sub semnul întrebării. În felul acesta, unul din martorii cei mai primejdioşi propuşi de Procuratură plecă de la bară discreditat şi cu reputaţia hărtănită. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu cei doi polonezi, care se prezentară ţanţoşi şi siguri pe ei în faţa instanţei. Înainte de toate, şi unul, şi altul ţinură să mărturisească în gura mare că „au servit coroana”, ca după aceea să declare amândoi că *pan* Mitea încercase să le cumpere onoarea, oferindu-le trei mii de ruble, şi că văzuseră un teanc de bani în mâna lui. *Pan* Mussjalowicz îşi împestriţa frazele cu o mulţime de cuvinte poloneze, şi, observând că lucrul acesta îi dădea oarecare prestanţă în ochii preşedintelui şi ai procurorului, căpătă curaj şi îşi continuă depoziţia în limba polonă. Dar

Fetiukovici îl prinse numaidecât în laţ; oricât căută s-o sucească, Trifon Borisovici, care fusese rechemat în sală, se văzu silit să recunoască, în cele din urmă, că *pan* Wrublewski înlocuise perechea de cărţi pe care hangiul o adusese în salonul albastru şi că *pan* Mussjalowicz trişase de două ori în timp ce împărţea cărţile. Lucrul acesta îl confirmă şi Kalganov în depoziţia lui, aşa încât cei doi *pani* plecară cu coada între picioare, în hazul asistenţei.

La fel păţiră şi ceilalţi martori care puteau primejdui cumva situaţia acuzatului. Fetiukovici reuşi să-i desfiinţeze pe fiecare în parte, punându-i într-o lumină atât de puţin priincioasă, încât se retraseră cu toţii definitiv compromişi. Publicul, fie că era vorba de jurişti, fie numai de simpli curioşi, îl privea cu admiraţie, fără să înţeleagă totuşi ce importanţă poate avea lucrul acesta şi în ce măsură ar putea fi decisiv, deoarece toată lumea îşi dădea seama că acuzarea era situată pe o poziţie invincibilă, profilându-se din ce în ce mai ameninţătoare. Siguranţa însă şi liniştea pe care o dovedea „marele maestru” erau atât de convingătoare, încât aşteptau cu toţii să vadă ce o să se mai întâmple: doar nu venise de florile mărului o asemenea „personalitate”, şi nici nu era el omul care să se înapoieze acasă cu mâinile goale.

Capitolul III

EXPERTIZA MEDICALĂ ŞI UN FUNT DE ALUNE

Expertiza medicală nu reuşi nici ea să atenueze cât de cât vina ce i se aducea inculpatului. De altfel, se pare că nici Fetiukovici, după cum se constată mai târziu, nu era prea convins c-o să dea vreun rezultat. Această formalitate fusese admisă, de fapt, numai datorită insistenţelor Katerinei Ivanovna, care adusese special de la Moscova o somitate a lumii medicale. Fireşte, apărarea n-avea nimic de pierdut, putea cel mult să câştige teren. Cu toate astea, din pricina divergenţei intervenite între medicii consultanţi, lucrurile luară până la urmă o întorsătură comică. Medicii propuşi pentru expertiza erau: faimosul practician adus de la Moscova, doctorul Herzenstube şi tânărul ucenic al lui Esculap, Varvinski. Ultimii doi figurau, de altminteri, ca martori în proces la propunerea procurorului. Dintre experţi, doctorul Herzenstube fu audiat cel dintâi. Era un bătrânel de vreo şaptezeci de ani, scund şi îndesat, cu părul cărunt şi o chelie destul de pronunţată, care se bucura de o bună reputaţie în localitate, unde era preţuit şi respectat de toată lumea. Extrem de conştiincios din punct de vedere profesional, Herzenstube era în acelaşi timp un om de ispravă şi foarte evlavios, un fel de *herrnhutter* sau „frate morav”. Stabilit de mult la noi în oraş, medicul ştiuse totdeauna să-şi păstreze demnitatea. Bun la suflet, îngrijea fără plată bolnavii lipsiţi de mijloace, intrând în orice cocioabă, ba uneori lăsând pacientului chiar şi bani pentru medicamente. În schimb, era încăpăţânat ca un catâr; dacă-i intra ceva în cap, nu era chip să-l clinteşti nici cu o iotă. Pe de altă parte, tot oraşul aflase că, deşi venit numai

de câteva zile în mijlocul nostru, ilustrul medic moscovit îşi permisese să facă unele aprecieri extrem de jignitoare pe seama lui Herzenstube. Şi nu numai o singură dată; cu toate că somitatea moscovită lua douăzeci şi cinci de ruble pentru vizită, nici mai mult, nici mai puţin, se găsiseră destui bolnavi care să-i solicite consultaţii. Toţi aceştia, fireşte, erau pacienţii doctorului Herzenstube, iar faimosul practician nu se sfia să critice foarte caustic tratamentele prescrise de dânsul; ba până la urmă, de câte ori era chemat la vreun bolnav, nici nu apuca bine să intre pe uşă, şi întreba: „Cine te-a doftoricit? Herzenstube? He-he!”. Lucru care nu se putea să nu ajungă la urechile celui în cauză. Aşadar, cum spuneam, experţii se prezentară rând pe rând în faţa instanţei. Doctorul Herzenstube declară ritos că „facultăţile psihice ale inculpatului prezentau o evidentă anomalie.” După ce făcu apoi o serie de consideraţii pe care cred că nu e cazul să le reproduc, adăugă în încheiere că această anomalie rezulta nu numai din antecedentele acuzatului, ci chiar din comportarea lui în instanţă. Rugat să precizeze ce anume i se păruse atât de curios în atitudinea lui Mitea, bătrânul medic mărturisi cu toată sinceritatea şi cu o incomparabila candoare că, atunci când intrase în sală, acuzatul avusese „un aer foarte ciudat, cu totul nepotrivit cu împrejurările; mergea ţeapăn ca un soldat, uitându-se drept înainte, când logic ar fi fost să privească în sală, spre stânga, în partea unde se aflau doamnele, fiind un binecunoscut admirator al sexului frumos şi, deci, în momentul acela, ar fi trebuit să fie preocupat exclusiv de părerea cucoanelor”, afirmă în concluzie bătrânelul în limbajul lui caracteristic. Trebuie să spunem că doctorul Herzenstube vorbea cu multă plăcere ruseşte, dar nu ştiu cum se făcea că toate frazele lui sunau ca şi cum ar fi fost traduse din germană, ceea ce însă pe dânsul nu părea să-l incomodeze câtuşi de puţin. Toată viaţa lui medicul fusese convins că vorbeşte impecabil limba ţării, „mai corect chiar decât autohtonii”. Şi mai cu seamă avea obiceiul să citeze la tot pasul câte un proverb, adăugind de fiecare dată că dictoanele ruseşti

sunt cele mai frumoase şi mai expresive din lume. În plus, distrat cum era, în focul discuţiei adesea i se întâmpla să uite cuvintele cele mai uzuale, pe care le cunoştea foarte bine, dar care Dumnezeu ştie de ce îi zburau pe negândite din minte. La fel păţea, de altfel, şi când vorbea graiul său matern: la un moment dat începea să-şi fluture mâna prin faţa ochilor, ca şi cum ar fi vrut să prindă din zbor o expresie ce-i scăpa, şi cu niciun preţ nu s-ar fi înduplecat să continue până nu şi-o reamintea. Observaţia lui că inculpatul ar fi trebuit să arunce ocheade doamnelor atunci când intrase pe uşă stârni o rumoare veselă în sală. Herzenstube se bucura de toată, simpatia cuconetului nostru, cu atât mai mult cu cât se ştia că, evlavios şi pudic din fire, bătrânul holtei avea un adevărat cult pentru femei, pe care le socotea nişte fiinţe ideale, superioare. Cu atât mai mare fu, aşadar, surpriza pe care o produse constatarea lui neaşteptată.

La rândul său, ilustrul reprezentant moscovit al medicinei confirmă tranşant şi autoritar că într-adevăr starea psihică a inculpatului era anormală „în cel mai înalt grad”. După care vorbi pe larg şi într-o formă savantă despre diverse „stări morbide” şi „manii”, pentru a declara în concluzie că, după toate informaţiile culese de el, acuzatul avusese cu certitudine chiar cu câteva zile înainte de a fi arestat manifestări maladive şi ca săvârşise crima aproape involuntar, deşi era perfect lucid în momentul acela, fiind incapabil să se împotrivească impulsului morbid ce-l stăpânea. Pe lângă alte manifestări maladive, medicul constatase că inculpatul mai era şi maniac, ceea ce, după opinia domniei-sale, putea fi un prim simptom de alienaţie mintală. *(Nota bene.* Am căutat să rezum prelegerea ilustrului medic, care s-a exprimat în termeni foarte savanţi, ca un adevărat specialist în materie.) „Toate acţiunile lui sunt într-o flagrantă contradicţie cu bunul-simţ şi logica, continua el. Lăsând deoparte lucrurile pe care nu le-am văzut cu ochii mei, crima şi toate celelalte împrejurări ale acestei catastrofe, pot să vă spun că, stând de vorbă cu el acum două zile, tot timpul cât a durat

discuţia a avut o privire fixă, stranie. Din când în când, începea să râdă din senin, fără niciun motiv. Pare să sufere în permanenţă de o irascibilitate cu totul inexplicabilă. Uneori se trezeşte rostind nişte cuvinte bizare, de pildă „Bernard, etică” şi aşa mai departe, fără nicio legătura cu discuţia.” Dovada cea mai sigură a existenţei unei manii o constituia, după părerea medicului moscovit, faptul că inculpatul nu putea să vorbească fără să-şi iasă din fire despre cele trei mii de ruble de care se socotea frustrat, în timp ce de orice alte insuccese şi necazuri pe care le suferise îşi amintea cu inima uşoară. În fine, din datele pe care izbutise să le culeagă, reieşea că şi mai înainte avusese adevărate accese de furie de câte ori venea vorba despre cele trei mii de ruble, deşi toată lumea spunea că, altminteri Mitea era un om dezinteresat, care nu ţinea de loc la bani. „Cât priveşte părerea savantului meu confrate care susţinea adineauri că, intrând în sală, acuzatul ar fi trebuit să-şi întoarcă privirea spre cucoane, iar nu să se uite drept înainte – adăugă cu ironie eminentul medic moscovit încheindu-şi depoziţia – nu pot spune altceva decât că aserţiunea domniei-sale este pe cât de frivolă, pe atât de eronată, deşi sunt întru totul de acord cu dânsul că în momentul când a trecut pragul acestei încăperi, în care ştia că urmează să i se decidă soarta, inculpatul n-ar fi trebuit să aibă privirea aţintită drept înainte, şi că lucrul acesta poate fi într-adevăr un indiciu asupra stării anormale în care se găseşte în clipa de faţă. Nu înţeleg însă de ce privirea lui trebuia neapărat să fie îndreptată spre stânga, adică în partea unde stau doamnele, când mult mai firesc ar fi fost să se uite spre dreapta, căutându-şi din ochi apărătorul, unica lui speranţă, omul de care depinde acum destinul său.” Rostită apăsat, pe un ton ce nu admitea niciun fel de contradicţie, părerea eruditului medic suna ca o sentinţă. Comicul situaţiei pe care o crease divergenţa dintre cei doi experţi ieşi cu atât mai mult în relief în urma concluziei formulate de Varvinski audiat după ceilalţi doi. Acesta opina că inculpatul era perfect normal şi tot aşa fusese şi în trecut. E adevărat că

înainte de arestare avusese nervii zdruncinaţi şi fusese extrem de surescitat, dar nervozitatea pe care o manifestase atunci era suficient motivată de atâtea cauze reale, cum ar fi gelozia, mânia, excesul de băutură din ultima vreme etc. Ca atare, nu putea fi câtuşi de puţin vorba de nu ştiu ce „şoc nervos”, aşa cum susţinuseră predecesorii săi. Cât priveşte întrebarea dacă, atunci când intrase în sală, acuzatul ar fi trebuit să privească spre stânga sau spre dreapta, „după modesta lui părere”, mult mai firesc ar fi fost să se uite, aşa cum şi făcuse de altfel, drept înainte, acolo unde se aflau preşedintele şi juraţii, de care ştia că depinde soarta lui; în concluzie, deci, „privirea pe care a avut-o inculpatul în momentul acela constituie cea mai bună dovadă că starea lui psihică este absolut normală, cel puţin în prezent”, îşi încheie cu însufleţire tânărul medic „modesta” lui depoziţie.

— Bravo, doctoraşule! exclamă Mitea. Aşa e!

Acuzatul fu readus la tăcere, iar opinia tânărului ucenic al lui Esculap rămase acreditată, exercitând o influenţă hotărâtoare atât asupra juraţilor, cât şi asupra publicului, aşa cum se putu constata mai târziu. Îndată după aceea, doctorul Herzenstube, chemat din nou la bară, de astă dată în calitate de martor, interveni într-un mod cu totul neaşteptat, întinzându-i o mână de ajutor lui Mitea. Ca vechi locuitor al oraşului, cunoscând mai demult familia Karamazov, bătrânelul se dovedi în măsură să furnizeze o serie de informaţii deosebit de interesante pentru „acuzare”, apoi, ca şi când şi-ar fi luat seama brusc, se grăbi să adauge:

— Şi totuşi, bietul băiat merita, zău, o soartă mai norocoasă, fiindcă-l cunosc de mic şi ştiu c-a avut totdeauna inimă bună, şi când era numai atâtica, şi mai târziu. „E foarte bine să fie omul înţelept, spune un proverb rusesc, dar dacă se întâmplă sa-i vină în casă încă un om înţelept e şi mai bine, fiindcă atunci vor fi două minţi în loc de una singură...”

— O minte sănătoasă judecă bine, două minţi sănătoase şi mai bine, îi sări într-ajutor, impacientat, procurorul, care

cunoştea de mult năravul bătrânului de a se întinde la vorbă, tacticos, fără să se simtă câtuşi de puţin stingherit că punea răbdarea ascultătorilor la grea încercare; dimpotrivă, făcea mare haz de propriile lui spirite, destul de greoaie şi de plate, o probă de umor nemţesc de care însă el era pe deplin satisfăcut, ba chiar încântat.

— A, da, asta voiam să spun şi eu, confirmă el, repetând cu tenacitate: O minte sănătoasă judecă bine, două minţi sănătoase, şi mai bine. Numai că la tânărul nostru n-a venit niciun om înţelept, şi până la urmă şi-a trimis şi el mintea... ah, cum se spune la asta unde a trimis-o? Îmi scapă cuvântul. A trimis-o la... continuă bătrânul, fluturându-şi mâna prin faţa ochilor. A, da, *spazieren!*

— La plimbare.

— Da, da, la plimbare, asta voiam să spun şi eu. Mintea lui a plecat la plimbare şi a ajuns prin nişte locuri atât de îndepărtate, încât s-a rătăcit. Şi totuşi, e un băiat cinstit şi cu suflet. O, mi-aduc foarte bine aminte de el când era numai atâtica şi tatăl lui îl trimisese să şadă cu slugile în curtea din dos; parcă-l văd cum alerga cu picioruşele goale şi cu pantalonaşii prinşi numai într-un năsturel...

O undă de duioşie făcu să tremure glasul blajinului bătrân ce devenise dintr-o dată sentimental. Fetiukovici ciuli imediat urechea, presimţind că şi declaraţiile medicului i-ar putea fi de folos.

— O, da, pe atunci eram şi eu mai tânăr... Aveam... da, aveam patruzeci şi cinci de ani, abia venisem aici, în oraş. Mi s-a făcut milă de bietul băiat şi ce mi-am zis: „Ce-ar fi să-i cumpăr un funt de... Da, un funt de ce? Am uitat cum se cheamă... Ştiţi, de alea după care se prăpădesc ăştia micii, cum le zice... (doctorul începu să-şi fluture mâna) cresc în pom, le culegi şi pe urmă le împărţi la copii...

— Mere?

— O, nuuu! Un funt, adică patru sute de grame! Merele se vând cu duzina, nu la cântar... Nu, sunt aşa multe, şi mici, le pui în gură şi fac odată crrrac!

— Alune?

— Da, da, alune, asta voiam să spun şi eu, confirmă

doctorul cât se poate de liniştit, ca şi când cuvântul i-ar fi venit de la sine pe buze. Şi i-am adus un funt de alune, fiindcă nimeni până atunci nu s-a gândit să-i aducă ceva. Am ridicat degetul şi i-am spus: „Puişor, *Gott der Vater”*[148]*;* el a râs şi a rostit după mine: *„Gott der Vater”. „Gott der Sohn”*[149] am spus eu pe urmă. El a râs iarăşi şi a ciripit: *„Gott der Sohn”. „Gott der heilige Geist!*[150], am continuat eu, şi el iarăşi a râs şi s-a căznit să spună ca mine: *„Gott der heilige Geist”*. Apoi am plecat. După două zile am trecut prin dreptul curţii lor şi băieţaşul m-a strigat: „Nene, nene, *Gott der Vater, Gott der Sohn”,* dar a uitat *Gott der heilige Geist*. I-am adus aminte şi iarăşi mi s-a făcut milă de el. Apoi l-au trimis de acasă în altă localitate şi l-am pierdut din vedere. Au trecut aşa douăzeci şi trei de ani. Într-o zi şedeam la mine în cabinet, eram cu părul alb acum, când deodată mă pomenesc că intră pe uşă un tânăr chipeş, pe care nu ştiam de unde să-l iau, şi unde-l văd că ridică un deget şi-mi spune râzând: *„Gott der Vater, Gott der Sohn und Gott der heilige Geist!* Am sosit chiar acum în oraş şi am venit să vă mulţumesc pentru funtul acela de alune, fiindcă nimeni în afară de dumneavoastră nu s-a gândit să-mi cumpere măcar un pumn de alune.” Mi-am amintit atunci de anii fericiţi ai tinereţii şi de bietul copilaş care alerga prin curte cu picioruşele goale. Mi s-a răsucit inima în piept şi i-am spus: „Asta înseamnă să fii recunoscător dacă n-ai uitat nici acum, când ai crescut mare, funtul de alune pe care ţi l-am adus când erai doar atâtica”. L-am strâns în braţe şi l-am binecuvântat. Şi am început să plâng. El a râs, dar i-au dat şi lui lacrimile... fiindcă aşa-i rusul, de multe ori râde când ar trebui să plângă. Şi el a plâns, am văzut că avea lacrimi în ochi. Şi acum, vai!...

— Şi acum plâng, neamţule, şi acum plâng, omul lui Dumnezeu! izbucni deodată Mitea.

În orice caz, anecdota bătrânului făcu o impresie

148 Dumnezeu-tatăl. (Germ.)

149 Dumnezeu-fiul. (Germ.)

150 Dumnezeu-sfântul duh (Germ.)

favorabilă asupra celor de faţă. Dar dintre toate mărturiile menite să uşureze situaţia lui Mitea, efectul cel mai puternic îl produse depoziţia Katerinei Ivanovna despre care voi avea prilejul să vorbesc ceva mai încolo. În general, în clipa când începură să se perinde la bară martorii *a decharge*, adică propuşi de apărare, norocul păru că-i surâde lui Mitea şi – ceea ce este într-adevăr remarcabil – aşa cum nici chiar avocatul nu s-ar fi aşteptat. Înaintea Katerinei Ivanovna însă tribunalul ţinu să asculte mărturia lui Alioşa. În depoziţia sa mezinul menţionă la un moment dat un lucru care părea sortit să dărâme unul din principalele capete de acuzare.

Capitolul IV

NOROCUL ÎI SURÂDE LUI MITEA

Nimeni nu s-ar fi aşteptat la întorsătura asta şi mai puţin decât toţi poate chiar Alioşa. Fusese chemat să depună ca martor în proces fără să presteze jurământ şi, după câte îmi amintesc, de la început, atât avocatul, cât şi procurorul îi adresară cuvântul cu simpatie şi bunăvoinţă. Evident, se bucura de o bună reputaţie. Alioşa răspunse la întrebări cu modestie, cumpătat, dar, în acelaşi timp, toate explicaţiile sale erau însufleţite de o dragoste fierbinte pentru fratele lui aflat într-o atât de grea cumpănă. Cerându-i-se unele amănunte în legătură cu el, îl înfăţişă ca pe un om pătimaş, incapabil să-şi frâneze dorinţele, dar totodată înzestrat cu un suflet nobil, mândru şi mărinimos, gata să se jertfească pe sine dacă i-ar fi cerut cineva. Recunoscu că în ultimul timp, din pricina pasiunii pe cart i-o trezise Gruşenka şi a rivalităţii dintre tata şi fiu, era atât de surescitat, încât nu mai era chip să te înţelegi cu el. Respinse însă indignat ipoteza că fratele său ar fi fost în stare să ucidă un om ca să-l jefuiască, deşi mărturisi că pentru Mitea cele trei mii de ruble ajunseseră aproape o idee fixă, socotindu-le un drept al lui, o ultimă rămăşiţă din averea răposatei sale mame, de care Feodor Pavlovici căutase să-l jupoaie prin vicleşug şi că, deşi nu se arătase niciodată lacom de parale, ori de câte ori vorbea despre aceşti bani era ca turbat. În schimb, tot ce avu de spus în legătură cu rivalitatea dintre cele două „persoane”, cum se exprimase procurorul, adică dintre Gruşenka şi Katia, era destul de evaziv, ba chiar refuză să răspundă în vreo două-trei rânduri.

— Fratele dumneavoastră v-a mărturisit vreodată c-ar

avea intenţia să-şi ucidă tatăl? îl întrebă la un moment dat procurorul, care se grăbi să adauge numaidecât: Puteţi să nu răspundeţi dacă nu vreţi.

— Direct, niciodată! declară Alioşa.

— Dar cum? Indirect?

— Într-o zi mi-a vorbit despre sentimentele lui faţă de tata, mi-a mărturisit că-l urăşte şi chiar se teme ca... Într-un moment de exasperare... prididit de scârbă... să nu-l împingă păcatul să-l omoare.

— Şi ce-aţi spus când l-aţi auzit vorbind aşa? L-aţi crezut pe cuvânt?

— N-aş îndrăzni să spun că da. Întotdeauna însă am avut convingerea că există în el sentimente mai bune, care au să-l salveze în pragul nenorocirii, oprindu-l să facă asemenea păcat, şi chiar aşa a şi fost, pentru că *nu el* l-a omorât pe tata! încheie Alioşa răspicat, cu un glas atât de puternic, încât răsună sala.

Procurorul tresări ca un cal de luptă la auzul trompetei.

— Nu mă îndoiesc de sinceritatea deplină a convingerii dumneavoastră, vă rog să mă credeţi. Presupun că nu este determinată şi că nu are niciun raport cu dragostea pe care i-o purtaţi nefericitului dumneavoastră frate. Cunoaştem de la anchetă părerea atât de personală pe care o aveţi despre tragedia întâmplată în familia dumneavoastră. Nu vă pot însă ascunde faptul că această părere este cu desăvârşire izolată şi într-o flagrantă contradicţie cu celelalte declaraţii culese de anchetatori. De aceea mă văd nevoit să insist, rugându-vă să-mi spuneţi care sunt datele pe care se bazează convingerea nestrămutată că fratele dumneavoastră este nevinovat şi că răspunderea crimei o poartă altcineva, o persoană la care v-aţi referit în cursul instrucţiei?

— În timpul instrucţiei n-am făcut decât să răspund la întrebările ce mi s-au pus. Nu ţin minte să-l fi acuzat pe Smerdiakov, rosti liniştit şi pe îndelete Alioşa.

— Totuşi, l-aţi bănuit c-ar fi ucigaşul?

— L-am bănuit, aşa e, bizuindu-mă pe spusele lui Dmitri. Înainte de a mi se lua declaraţia, mi-a relatat cineva

împrejurările în care a fost arestat şi ştiam c-a pomenit numele lui Smerdiakov. Sunt absolut convins că fratele meu n-are niciun amestec. Şi din moment ce n-a săvârşit el crima, atunci...

— Criminalul nu poate fi decât Smerdiakov? Dar de ce tocmai el? De ce sunteţi chiar atât de convins că fratele dumneavoastră e nevinovat?

— Nu pot să pun la îndoială cuvântul lui. Ştiu că pe mine nu mă poate minţi. Mi-am dat seama după chipul lui că nu minte.

— Numai după chipul lui? Alte dovezi nu aveţi?

— Nu, altele n-am.

— Şi acuzaţia pe care i-o aduceţi lui Smerdiakov se sprijină pe aceleaşi dovezi, adică pe spusele fratelui dumneavoastră şi pe expresia feţei sale?

— N-am altele.

Procurorul socoti de cuviinţă să se oprească aici. Toată sala încercase o cumplită dezamăgire ascultând răspunsurile lui Alioşa. Înainte de proces, Smerdiakov fusese obiectul unor discuţii însufleţite; unul auzise cutare lucru, altul ţinea să demonstreze nu ştiu ce; se zvonise că Alioşa ar fi adunat o serie de probe senzaţionale menite să-l scoată din cauză pe fratele său şi care totodată dovedeau categoric vinovăţia valetului, şi acum, poftim, singurul argument pe care putea să-l aducă era convingerea lui intimă, atât de firească din partea unui om care era fratele acuzatului!

Veni, în sfârşit, şi rândul lui Fetiukovici să pună întrebări. Avocatul ţinu să ştie, în primul rând, când anume vorbise inculpatul despre ura pe care o nutrea faţă de tatăl lor. mărturisindu-i că s-ar putea la un moment dat să ajungă la crimă şi dacă nu cumva lucrurile acestea i le împărtăşise ultima oară când se întâlniseră înainte de catastrofă. Alioşa tresări, ca şi cum descoperise deodată ceva ce abia în momentul acela i se arătase desluşit.

— Mi-am amintit acum de un lucru pe care aproape că-l şi uitasem. În momentul când s-a petrecut mi s-a părut ce-i drept curios, dar numai acum...

Însufleţit de gândul ce-i fulgerase brusc prin minte, Alioşa povesti cum ultima oară, când, în drum spre mănăstire, se întâlnise pe înserat cu Mitea, în dreptul copacului de la răscruce, fratele lui se lovise cu pumnul în piept – „aici, sus – repetându-i de câteva ori că există totuşi un mijloc de a-şi redobândi onoarea pierdută şi că mijlocul acesta se află la îndemână, în sân, asupra sa... „După gestul pe care l-a făcu: atunci, lovindu-se în piept, am crezut că vorbea despre inima lui, continuă Alioşa, că nădăjduia, adică, să găsească în sine destulă putere ca să scape de mârşăvia cumplită pe care era pe cale s-o facă şi care i se părea atât de dezonorantă, încât nici chiar mie nu avea curajul să mi-o mărturisească. Îmi închipuiam că trebuia să fie ceva în legătură cu tata, că se cutremura numai la gândul c-ar putea săvârşi o nelegiuire ridicând mâna asupra lui să-l lovească. Şi totuşi, îmi făcea impresia ca-mi arată ceva, un lucru pe care-l poartă în sân, ba chiar ţin foarte bine minte, mi-am făcut socoteala că inima nu se află în punctul acela, ci mult mai jos şi mai într-o parte, în timp ce el îmi arăta aici sus, spre furca gâtului, mereu în acelaşi loc. Pentru moment mi s-a părut absurd, dar acum mă gândesc că-mi arăta probabil amuleta în care cususe cele o mie cinci sute de ruble...”

— Exact! strigă Mitea din boxă. Aşa a fost, Alioşa, ai ghicit, în dreptul ei băteam aşa cu mâna.

Fetiukovici se întoarse imediat spre el, implorându-l să stea liniştit, apoi începu să-l descoasă pe Alioşa de-a fir-a-păr. Însufleţit de amintirea celor petrecute atunci, mezinul îşi susţinu stăruitor părerea că atunci când îi vorbise despre nu ştiu ce mârşăvie pe care se temea c-o s-o săvârşească, fratele lui se referise cu siguranţă la faptul că, având asupra lui cele o mie cinci sute de ruble pe care ar fi putut foarte bine să le restituie Katerinei Ivanovna, achitând jumătate din datorie, se gândea totuşi să nu-i mai dea banii înapoi, folosindu-se de ei ca să poată pleca împreună cu Gruşenka, bineînţeles în cazul când ar fi convins-o să-l urmeze...

— Da, aşa a fost, cu siguranţă că aşa s-a întâmplat! rosti

înfierbântat Alioşa, ridicând brusc glasul. Mi-a spus atunci, ba nu, a strigat c-ar putea să şteargă numaidecât cel puţin pe jumătate, da, *pe jumătate* (a insistat asupra acestui cuvânt), ruşinea de care se simte copleşit, dar că, din păcate, e prea slab de înger şi n-are s-o facă... Ştia dinainte că nu poate, că-i incapabil s-o facă!

— Şi vă aduceţi aminte precis, sunteţi absolut sigur că s-a bătut în piept acolo unde spuneţi dumneavoastră? stărui Fetiukovici.

— Ţin minte precis şi sunt absolut sigur de asta, pentru că în acelaşi moment m-am gândit: „De ce o fi arătând acolo când inima se află mai jos?" Pe loc însă mi-am spus că e ceva absurd... da, mi-aduc foarte bine aminte că mi s-a părut o idee absurdă... am avut într-adevăr impresia asta... Tocmai de aceea, cred, mi-a apărut acum în faţa ochilor toată scena. Cum am putut să uit! Gestul pe care l-a făcut atunci era ca să-mi arate amuleta; să mă convingă probabil că, deşi poate oricând să restituie banii, până la urmă totuşi n-o să-şi achite datoria! Şi după aceea, în momentul când a fost arestat la Mokroe a strigat – aşa mi s-a povestit şi cred că cine mi-a spus nu minte – că lucrul cel mai ruşinos din viaţa lui, ticăloşia cea mai mare pe care a săvârşit-o vreodată a fost atunci când a avut posibilitatea să-i plătească jumătate (exact jumătate!) din datorie Katerinei Ivanovna, ca să nu mai treacă drept o lichea în ochii ei, şi totuşi nu s-a putut decide s-o facă; a preferat să rămână mai departe un pungaş, numai să nu se despartă de bani! Şi cât l-a chinuit datoria asta, cât sânge rău şi-a făcut din pricina ei! exclamă Alioşa, încheindu-şi depoziţia.

Procurorul bineînţeles interveni la rândul său, rugându-l pe Alioşa să mai arate odată cum s-au petrecut lucrurile, şi repetă de câteva ori aceeaşi întrebare, ce părea să-l preocupe în mod deosebit: dacă într-adevăr avusese impresia că atunci când se lovise în piept acuzatul voia să-i arate ceva. Poate că se bătuse cu pumnul în piept numai aşa, fără nicio intenţie?

— Dar nu s-a bătut cu pumnul! protestă Alioşa. Mi-a arătat ceva cu degetele împreunate uite aici, sus... Cum de

nu m-am gândit până acum? Nu pot să înţeleg cum am uitat!

Adresându-se inculpatului, preşedintele îl întrebă ce are de spus în legătură cu depoziţia martorului. Mitea confirmă că lucrurile relatate de fratele său sunt întru totul exacte, că într-adevăr îi arătase atunci cele o mie cinci sute de ruble pe care le ţinea în sân, atârnate de gât, mărturia ticăloşiei lui:

„Da, o ticăloşie, nu tăgăduiesc! Cea mai mare infamie pe care am săvârşit-o în viaţa mea! declară el. Puteam foarte uşor să-i înapoiez banii şi totuşi nu m-am îndurat, deşi îmi dădeam seama că dânsa o să rămână mai departe cu o părere proastă despre mine, căci ce putea să creadă decât că sunt un hoţ? Lucrul cel mai grav însă e că ştiam dinainte că n-am să-i restitui banii! Alioşa are dreptate! îţi mulţumesc, frăţioare!”

Cu aceasta audierea lui Alioşa se termină. Important şi semnificativ în acelaşi timp în depoziţia lui era faptul că aducea în sfârşit măcar un element nou, o probă cât de măruntă, mai bine zis un rudiment de probă, care atesta într-o măsură oarecare existenţa celor o mie cinci sute de ruble cusute în amuletă, dovedind totodată că inculpatul nu minţise atunci când declarase anchetatorilor la Mokroe că banii ar fi fost „ai lui”. Fericit, cu faţa îmbujorată de emoţie, Alioşa se aşează la locul ce i se indicase şi multă vreme nu reuşi să se dezmeticească, repetându-şi mereu în gând: „Cum de am uitat? Cum de am putut să uit? De ce nu m-am gândit până acum?”

După el se prezentă în faţa tribunalului Katerina Ivanovna. Apariţia ei stârni un neastâmpăr în sală; doamnele începură să mânuiască lornietele şi binoclurile, în timp ce domnii se foiau în bănci ca s-o vadă mai bine; unii chiar se ridicară în picioare. Toată lumea vorbea mai apoi că în momentul când intrase pe uşă, Mitea se făcuse alb ca varul la faţă. Îmbrăcată toată în negru, martora se apropie cu un aer modest, aproape cu timiditate, de bară, aşa cum i se spusese. Cu greu ţi-ai fi putut da seama după figura ei dacă era sau nu emoţionată, în schimb, în privirea

ei sumbră, mocnită, scânteia o dârză hotărâre. Era extraordinar de frumoasă în clipa aceea, aşa cel puţin susţineau mai apoi mulţi din cei ce asistaseră la proces. Katerina Ivanovna vorbi cu glas molcom, dar desluşit, aşa încât fiece cuvânt se auzea până în fundul sălii, păstrându-şi stăpânirea de sine sau, în orice caz, silindu-se să dea impresia asta. Preşedintele îi puse o serie întreagă de întrebări, adresându-i-se cu menajamente şi cu foarte multă solicitudine, ca şi cum s-ar fi temut să atingă „unele coarde prea sensibile”, plin de respect pentru durerea ce o mistuia. Dând lămuririle ce i se cereau, printre altele martora declară din capul locului fără nicio ezitare că fusese oficial logodită cu inculpatul „până în momentul când m-a părăsit...” adăugase ea ceva mai încet. În privinţa celor trei mii de ruble pe care i le încredinţase lui Mitea ca să le expedieze prin poştă rudelor ei, răspunse ritos: „Când i-am dat banii, nu i-am spus să-i trimită imediat; simţisem că e într-o situaţie destul de dificilă... În momentul acela... I-am încredinţat cele trei mii de ruble cu condiţia ca să le expedieze când va putea în decurs de o lună. Era inutil să-şi facă atâta sânge rău din pricina acestei datorii...” Dar cum n-are rost, cred, să reproduc textual fiece întrebare ce i s-a pus împreună cu răspunsul respectiv, mă voi mulţumi să redau numai esenţialul mărturiilor ei.

— Eram ferm convinsă c-o să aibă toată grija să trimită, banii când o să-i primească de la tatăl lui, explică dânsa, răspunzând la o nouă întrebare. Totdeauna am fost încredinţată că banii nu înseamnă nimic pentru el şi că este cinstit până în adâncul sufletului... Mi-am dat seama că este de o corectitudine perfectă... în chestiunile băneşti. De altfel, era sigur c-o să capete cele trei mii de ruble cu care îi rămăsese dator tatăl lui – mi-a vorbit de câteva ori despre asta. Ştiam că e în conflict cu dânsul şi am avut tot timpul convingerea că bătrânul l-a nedreptăţit. Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit ameninţându-l vreodată. Cel puţin în prezenţa mea nu i-a scăpat niciun cuvânt care să poată fi luat drept o ameninţare. Dacă s-ar fi gândit să vină la mine, l-aş fi liniştit numaidecât, i-aş fi spus că n-are niciun

rost să se frământe atâta din pricina unei biete datorii de trei mii de ruble, dar n-am mai dat ochii cu el de atunci... iar eu... fusesem pusă într-o asemenea situaţie că... mi-ar fi fost imposibil să-l chem... De altfel, nu puteam să am niciun fel de pretenţii în privinţa acestei datorii, adăugă ea apăsat. Şi el mi-a întins cândva o mână de ajutor, oferindu-mi o sumă mult mai mare decât asta, pe care am acceptat-o fără şovăire, cu toate că n-aveam de unde să ştiu pe atunci c-am să fiu în măsură vreodată să-i restitui datoria...

Glasul ei suna ca o sfidare. O clipă mai târziu i se dădu cuvântul lui Fetiukovici care putu să-i pună la rândul său întrebări.

— Asta s-a întâmplat mai demult – nu-i aşa? – curând după ce v-aţi cunoscut, şi nu aici în localitate? începu precaut avocatul, simţind numaidecât că balanţa s-ar putea înclina în favoarea clientului său. (În paranteză fie spus, deşi fusese special chemat de la Petersburg datorită în parte insistenţelor Katerinei Ivanovna, Fetiukovici habar n-avea de cele cinci mii de ruble pe care i le dăduse Mitea odinioară în oraşul ei natal, când, impresionată de gestul acestuia, se plecase „până la pământ” în faţa lui. Şi Katerina Ivanovna nu-i spusese nimic! În orice caz, era destul de curios că-i ascunsese lucrul acesta. De unde se putea presupune, şi pe bună dreptate, că până în ultima clipă nici ea nu ştiuse dacă o să povestească sau nu în instanţă episodul respectiv şi că lăsase totul la voia întâmplării, aşteptând o inspiraţie de moment.) Nu, niciodată n-am să pot uita scena asta! Martora începu să povestească cu de-amănuntul, de la un capăt la altul, toată, dar toată pătărania despre care Mitea îi vorbise lui Alioşa, şi cum se plecase „până la pământ” în faţa lui, şi pricina pentru care fusese nevoită să-i primească ajutorul, şi ce se întâmplase cu tatăl ei, şi cum ajunsese să se ducă la Mitea acasă, ferindu-se totuşi să pomenească un singur cuvânt, să facă o cât de mică aluzie la faptul că Mitea îi propusese surorii sale „s-o trimită pe Katerina Ivanovna la el după bani”. Trecu sub tăcere cu mărinimie acest amănunt şi nu se sfii să mărturisească deschis că singură, da, singură se

gândise atunci să alerge la tânărul ofiţer, ascultând numai imboldul inimii, în speranţa că... va izbuti să-l înduplece să-i dea suma trebuincioasă. Era într-adevăr o scenă zguduitoare! Tremuram tot, înfiorat, ascultând-o. Toată sala era numai ochi şi urechi, silindu-se să nu piardă nicio vorbă. Aşa ceva încă nu se mai văzuse, nici nu se auzise la noi în oraş; oricât de indiferentă faţă de opinia publică ar fi fost Katerina Ivanovna, nimeni nu s-ar fi aşteptat din partea unei fete atât de orgolioase ca dânsa la o mărturisire atât de sinceră, la un asemenea sacrificiu neprecupeţit, la o autoflagelare atât de cumplită! Şi pentru ce? Ca să scape dintr-o grea încercare pe omul care o trădase şi o jignise profund! Şi ca să-i uşureze cât de cât situaţia, câştigând bunăvoinţa juraţilor! Într-adevăr, imaginea ofiţerului care fusese în stare să-şi dea ultimii bani – cinci mii de ruble, adică tot ce-i mai rămăsese din averea lui, înclinându-se plin de respect în faţa unei copile neprihănite – era arătată într-o lumină simpatică, atrăgătoare, dar... În momentul acela, nu ştiu de ce, am avut o strângere de inimă. Presimţeam, poate, puhoiul de clevetiri pe care aveau să-l dezlănţuie (aşa cum, de altfel, s-a şi întâmplat) declaraţiile astea! Îndată după proces, gura lumii începu să foarfece, vorbind cu fel de fel de subînţelesuri ironice despre depoziţia Katerinei Ivanovna, fiindcă, ziceau unii şi alţii, povestea cu ofiţerul nu părea chiar atât de verosimilă: în orice caz, era greu de crezut c-o lăsase pe tânăra fată să plece aşa cum venise, „mulţumindu-se numai cu o plecăciune respectuoasă”. Se făcea chiar aluzii la nu ştiu ce „omisiune” din partea martorei, care trecuse prea repede peste anumite detalii. „Şi chiar dac-ar fi spus numai adevărul, fără să ascundă nimic, comentau cele mai respectabile doamne din societate, rămâne totuşi întrebarea daca se cuvine ca o fată cumsecade să facă asemenea pas, chiar dacă era în joc soarta tatălui său”. Se poate oare ca o persoană atât de inteligentă şi de rezonabilă cum era Katerina Ivanovna să nu-şi fi dat seama din capul locului de toate comentariile răutăcioase pe care în mod inevitabil avea să le

prilejuiască purtarea ei? Fireşte că da, şi totuşi se hotărâse să meargă până în pânzele albe! E adevărat însă că aceste calomnii veninoase începură a fi vânturate mult mai târziu, pentru că în primul moment toată lumea din sală, fără doar şi poate, fu copleşită de emoţie. Până şi juraţii ascultau mărturisirile Katerinei Ivanovna cu sfinţenie, într-o tăcere smerită, respectuoasă. Procurorul nu-şi permise să-i pună nicio întrebare, iar Fetiukovici se înclină adânc în faţa ei. O, nici vorbă, se simţea aproape stăpân pe situaţie! Câştigase un avantaj incalculabil, fiindcă era imposibil de crezut că un ora atât de bine intenţionat, care dăruise cu atâta generozitate cinci mii de ruble, adică tot ce avea la sufletul lui, putea fi în stare să-şi ucidă tatăl în puterea nopţii ca să-l jefuiască de trei mii de ruble! Fetiukovici avea acum la îndemână un temeinic argument pentru a respinge cel puţin acuzaţia de tâlhărie. „Cazul” se înfăţişa dintr-o dată într-o lumină nouă. O adiere de simpatie faţă de Mitea înviorase atmosfera din sală. Cât despre el... Am auzit spunându-se mai apoi că, în timp ce Katerina Ivanovna făcea declaraţiile arătate mai sus, încercase de vreo două ori să se ridice în picioare, apoi se prăbuşise pe bancă, îngropându-şi faţa în palme. În momentul când însă martora sfârşi de vorbit, acuzatul întinse braţele spre ea şi exclamă cu lacrimi în glas:

— Katia, de ce m-ai nenorocit? şi izbucni în plâns, ca după o clipă, venindu-şi în fire, să strige din nou: Acum soarta mea e pecetluită!

Pe urmă încremeni ca o stană de piatră, cu dinţii încleştaţi şi braţele încrucişate pe piept. Katerina Ivanovna rămase mai departe în sală, luând loc pe scaunul ce-i fusese rezervat. Era palidă la faţă şi stătea cu ochii pironiţi în podele. Persoanele care se aflau în preajmă povesteau că o bună bucată de vreme după aceea tremurase ca scuturată de friguri. În sfârşit, aprodul strigă numele Gruşenkăi.

Ne apropiem acum de momentul culminant al procesului, când s-a dezlănţuit catastrofa neaşteptată care avea să-i dea lovitura de graţie lui Mitea. Dacă nu s-ar fi

produs acest incident, sunt convins – şi toată lumea susţinea acelaşi lucru, pe care, de altfel, l-au confirmat în unanimitate juriştii – că în orice caz acuzatul ar fi beneficiat cel puţin de circumstanţe atenuante. Despre asta însă vom avea prilejul să vorbim mai încolo. Deocamdată ne vom ocupa de Gruşenka.

Martora apăru îmbrăcată şi ea tot în negru, cu splendidul său şal pe umeri. Lunecând fără zgomot pe podele, cu pasul ei lin, vătuit şi cu o uşoară legănare din şolduri, aşa cum merg uneori femeile ceva mai trupeşe, Gruşenka se apropie de bară cu privirea aţintită asupra preşedintelui, fără să se uite nici în dreapta, nici în stânga. Mi se păru nespus de frumoasă în momentul acela; n-aveam de loc impresia c-ar fi fost mai palidă ca de obicei, aşa cum pretindeau mai apoi câteva cucoane, care susţineau că intrase în sală cu o figură încordată şi că i se citea răutatea pe faţă. Cred că era numai extrem de nervoasă şi în acelaşi timp stingherită peste măsură de privirile dispreţuitoare şi curioase ale publicului ahtiat de scandaluri. Gruşenka era una din acele firi trufaşe, incapabile să suporte dispreţul, care iau foc imediat ce li se pare că cineva le desconsideră cât de cât şi, încinse de mânie, abia aşteaptă un prilej ca să răbufnească. Probabil că se simţea şi puţin intimidată, şi în acelaşi timp îi era ruşine de timiditatea ei, aşa încât nu poate fi niciun motiv de mirare că depoziţia sa nu reuşi să păstreze un ton ceva mai echilibrat, fiind, dimpotrivă, când învolburată de izbucniri mânioase, când arogantă, când de o grosolănie supărătoare, pentru ca, mai apoi, aducându-şi sieşi tot felul de acuzaţii, în glasul ei să se simtă o convingere pornită din inimă şi o sinceră dorinţă de autoflagelare. Vorbea uneori ca şi când s-ar fi azvârlit într-o prăpastie. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, trebuie să spun şi asta…” întrebată despre relaţiile ei cu Feodor Pavlovici, răspunse scurt şi cuprinzător: „Fleacuri, ce sunt eu de vină dacă i-am căzut cu tronc?”, ca după o clipă să declare: „Ba nu, eu sunt păcătoasa, fiindcă mi-am bătut joc şi de unul, şi de celălalt – de ăl bătrân şi de ăsta de aici. Din pricina mea amândoi

şi-au frânt gâtul. Toate s-au întâmplat numai din vina mea!” Nu ştiu cum veni vorba la un moment dat de Samsonov: „Asta-i treaba mea, n-am de dat nimănui socoteală! ripostă ea agresivă. Omul ăsta mi-a făcut un mare bine la vremea lui, m-a scos, desculţă, din noroi, atunci când părinţii mei m-au aruncat pe drumuri.”

Preşedintele îi atrase atenţie pe un ton destul de politicos că trebuie să răspundă exclusiv la întrebări, fără să intre în amănunte inutile. Gruşenka se îmbujora toată şi ochii începură să-i scapere.

Nu văzuse niciodată plicul cu bani, auzise numai despre el de la „banditul acela”, care-i dăduse de ştire că Feodor Pavlovici pusese deoparte trei mii de ruble într-un plic. „Moşi pe groşi, îl purtam numai cu vorba ca să-mi bat joc de el, putea să m-aştepte mult şi bine, că tot nu m-aş fi dus...”

— Cine-i „banditul” despre care aţi pomenit adineauri? se interesă procurorul.

— Cine? Smerdiakov, feciorul care l-a omorât pe stăpân-su şi s-a spânzurat şi el aseară!

Fireşte i se cerură numaidecât explicaţii asupra motivelor pe care se baza o acuzaţie atât de categorică, dar nici ea nu putu să aducă o dovadă precisă.

— Aşa mi-a spus Dmitri Feodorovici şi aşa trebuie să fie, dacă spune el. Toată nenorocirea i se trage de la femeia aceea de care s-a despărţit, numai ea e de vină. Ba nu, zău! adăugă Gruşenka, tremurând toată, cu o voce înveninată de ură.

Fu rugată din nou să arate cine era persoana la care făcea aluzie.

— Cine? Domnişoara aia, Katerina Ivanovna. M-a chemat acasă la dânsa şi m-a *tratarisit* cu ciocolată, credea c-o să mă încânte aşa, cu una, cu două. N-are niciun pic de obraz, ba nu zău...

Preşedintele o întrerupse cu asprime, punându-i în vedere să-şi aleagă mai bine cuvintele. Dar inima ei de femeie geloasă se învolburase, hotărâtă să meargă până în pânzele albe.

— Atunci când inculpatul a fost arestat la Mokroe, spuse procurorul, ca şi când şi-ar fi reamintit deodată de ceva, toată lumea care era de faţă v-a văzut cum aţi dat buzna din odaia vecină strigând: „Numai eu sunt vinovată, împreună trebuie să mergem la ocnă!” Prin urmare, în momentul acela şi dumneavoastră aţi fost convinsă că-şi omorâse tatăl.

— Nu mai ţin minte ce-am simţit atunci, răspunse Gruşenka. Auzeam pe toată lumea strigând că l-a omorât pe taică-său, şi în momentul acela mi-am dat seama că totul s-a întâmplat numai din vina mea, că numai din pricina mea l-a ucis. Dar când mi-a mărturisit cu gura lui că e nevinovat, l-am crezut pe cuvânt, aşa cum îl cred şi acum şi am să-l cred totdeauna: omul ăsta nu e în stare să mintă!

Când Fetiukovici îi puse la rândul său întrebări, printre altele mi-aduc aminte că-i ceru unele lămuriri în legătură cu Rakitin, interesându-se dacă într-adevăr primise cele douăzeci şi cinci de ruble pe care i le făgăduise „ca să i-l aducă pe Alexei Feodorovici Karamazov”.

— Păi nu-i nicio mirare c-a primit! confirmă cu un zâmbet ironic Gruşenka. Mereu venea după cerşit; cred că-mi ciupea, aşa, vreo treizeci de ruble pe lună, bani de buzunar, fiindcă avea ce să mănânce şi să bea, aşa că nu-i plâng de milă!

— Dar ce vă determina să fiţi atât de generoasă cu domnul Rakitin? insistă Fetiukovici, cu toate că preşedintele stătea ca pe ace în jilţul lui.

— Păi dacă mi-e văr! Mamele noastre erau surori. Însă m-a rugat să nu-l dau de gol aici, i-e ruşine cu mine.

Toată lumea rămase grozav de mirată aflând acest amănunt necunoscut până atunci; nimeni din tot oraşul nu ştia nimic, şi tot aşa şi la mănăstire, ba chiar şi Mitea habar n-avea. Am auzit mai apoi că Rakitin se făcuse roşu ca un rac. Cu puţin înainte de a fi chemată în sală, Gruşenka aflase de la cineva că depoziţia lui fusese defavorabilă acuzatului şi era supărată foc pe el. Discursul plin de o nobilă însufleţire al domnului Rakitin, tiradele

sale împotriva iobăgiei şi a haosului social zăceau doborâte la pământ, definitiv şi iremediabil. Fetiukovici părea satisfăcut: primise pe neaşteptate un ajutor providenţial. Depoziţia Gruşenkăi fu relativ scurtă, deoarece martora n-avea de unde să cunoască alte date decât cele ştiute de toţi. În schimb, asupra publicului făcu o impresie cât se poate de proastă. Sute de priviri; dispreţuitoare se aţintiră asupra ei în momentul când, terminând tot ce avea de spus, luă loc în sală, la o distanţă respectabilă de Katerina Ivanovna. În timp ce răspundea la întrebări, Mitea stătuse neclintit ca o stană de piatră în boxă, cu ochii pironiţi în pământ, fără să scoată o vorbă.

În sfârşit, venise şi rândul lui Ivan Fiodorovici să fie audiat.

Capitolul V

CATASTROFA

Trebuie să menţionez că Ivan fusese chemat înaintea lui Alioşa. Grefierul însă îi adusese la cunoştinţă preşedintelui că, din cauza unei indispoziţii subite sau a unei crize neaşteptate, martorul nu putea să se prezinte, dar că de îndată ce se va simţi mai bine va fi în măsură să-şi facă depoziţia. Lucrul acesta nu se află decât mai târziu; la început nimeni nu-i dăduse vreo atenţie. Astfel încât apariţia lui, în primul moment, trecu aproape neobservată. Martorii principali, printre care se numărau şi cele două rivale, fuseseră audiaţi, iar curiozitatea publicului, satisfăcută. Lumea începea să dea semne de oboseală. Mai erau câteva persoane care aşteptau să fie chemate în faţa instanţei şi ale căror declaraţii, după tot ceea ce se spusese mai înainte, nu putea să prezinte vreo importanţă deosebită, nici să aducă vreun element nou.

Timpul trecea.

Ivan Feodorovici se apropie de bară cu o încetineală exasperantă, fără să privească pe nimeni, cu capul în pământ, ca ţi când ar fi cumpănit ceva în minte. Era corect îmbrăcat, dar avea un aer bolnăvicios, aşa cel puţin îmi făcea impresia, se citea o suferinţă ascunsă pe obrazul lui pământiu, ca de muribund. Într-un târziu abia, ridică agale ochii şi roti o privire tulbure prin sală. În momentul acela Alioşa sări brusc în picioare, scăpând un geamăt care îmi stăruie şi acum in urechi, deşi nimeni aproape sau prea puţini l-au auzit.

Preşedintele atrase atenţia martorului că, nefiind obligat să facă o depoziţie sub prestare de jurământ, are dreptul să nu răspundă la întrebări dacă nu vrea, dar că,

bineînţeles, este dator să spună ce-i dictează conştiinţa etc, etc. Ivan Feodorovici îl asculta, privindu-l cu ochii împăienjeniţi. Deodată, pe chipul lui prinse a flutura un zâmbet şi, în clipa când preşedintele, care se uita la el cu mirare, termină de vorbit, Ivan Feodorovici izbucni într-un hohot de râs.

— Altceva? întrebă el incisiv.

Publicul încremeni, bănuind o întorsătură neaşteptată. Preşedintele părea îngrijorat.

— Poate că... nu vă simţiţi încă restabilit?... Întrebă el, căutându-l din ochi pe grefier.

— Puteţi fi liniştit, excelenţă, mă simt destul de bine, şi sunt chiar în măsură să vă împărtăşesc unele lucruri interesante, răspunse calm şi cât se poate de ceremonios Ivan Feodorovici.

— Aveţi ceva deosebit să ne comunicaţi? întrebă în continuare preşedintele, păstrând încă o umbră de îndoială.

Martorul puse din nou ochii în pământ şi stătu aşa câteva clipe, apoi ridică fruntea şi răspunse şovăitor:

— Nuuuu... nimic deosebit.

I se puseră câteva întrebări la care răspunse cu jumătate de gură şi foarte laconic. Tot ce spunea era logic şi natural, dar se vedea că i-e silă să vorbească şi parcă din ce în ce i se făcea mai lehamite. De cele mai multe ori se mulţumi să răspundă: „Nu ştiu”. Bunăoară, nu ştia nimic despre răfuielile băneşti dintre Dmitri Feodorovici şi taică-său. „Şi nici nu m-au interesat vreodată”, adăugă el. Îl auzise într-adevăr pe acuzat proferând ameninţări la adresa bătrânului, iar despre plicul cu bani aflase de la Smerdiakov.

— Mereu acelaşi lucru, rosti el la un moment dat cu o figură obosită, întrerupându-se la mijlocul unei fraze. Nu am nimic nou să vă spun.

— Văd că sunteţi slăbit şi înţeleg foarte bine sentimentele dumneavoastră... Încuviinţă preşedintele.

Adresându-se apoi procurorului şi apărării, se interesă dacă mai au de pus vreo întrebare martorului, când

deodată Ivan Feodorovici se rugă cu o voce istovită:

— Daţi-mi voie să mă retrag, excelenţă, mă simt foarte rău.

Şi fără să mai aştepte asentimentul preşedintelui, se îndreptă spre ieşire. După câţiva paşi însă se opri locului, ca şi când ar fi chibzuit ceva în sinea lui, zâmbi uşor şi se întoarse din drum.

— Îmi cer iertare, execelenţă, dar am făcut şi eu ca mireasa aceea de la ţară... Ştiţi... care zicea: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!” Toată lumea umbla după ea cu sarafanul şi să-i prindă vălul pe cap să meargă la cununie şi ea o ţinea una şi bună: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!” E o ilustrare a umorului nostru popular...

— Ce vreţi să spuneţi? întrebă preşedintele încruntat.

— Veţi vedea imediat, zise Ivan Feodorovici, scoţând cu o mişcare bruscă din buzunar un teanc de bancnote. Poftim banii... banii care erau în plicul acela (şi arătă cu capul spre masa pe care se aflau corpurile delicte). Suma pentru care a fost ucis tatăl meu. Unde să-i pun? Domnule grefier, fii bun te rog şi dă-i dumneata mai departe.

Grefierul se apropie să ia teancul pe care-l întinse apoi preşedintelui.

— Dar cum se face c-au ajuns în mâinile dumneavoastră... dacă sunt într-adevăr banii cu pricina? se miră preşedintele.

— Mi i-a încredinţat chiar ucigaşul, adică Smerdiakov. Am fost pe la el aseară, înainte de a se fi spânzurat. El l-a omorât pe tata, nu fratele meu. El a săvârşit crima, îndemnat de mine... Cine nu doreşte moartea tatălui său?...

— Sunteţi în toate minţile? rosti fără să vrea preşedintele.

— Ba bine că nu! Am mintea întreagă, vă garantez... Întreagă şi ticăloasă, la fel de întreagă şi de ticăloasă ca şi a dumneavoastră, ca şi minţile acestor... rrrâturi! scrâşni el dispreţuitor şi cu ură, întorcându-se subit cu faţa spre public. Toţi şi-au ucis părinţii şi acum uite ce mutre înspăimântate fac! Toţi joacă teatru şi aruncă praf în ochii

celorlalţi. Ipocriţilor! Nu e unul care să nu dorească moartea lui taică-său! O lighioană înghite pe alta... Dacă s-ar adeveri că nu e vorba de niciun paricid, ar sări în sus toţi scandalizaţi şi ar pleca pe aci încolo furioşi... Vor spectacole!... „Pâine şi jocuri de circ!” Asta vor. Dar nici eu nu sunt mai breaz! N-aveţi cumva puţină apă? Daţi-mi să beau puţină apă, pentru numele lui Dumnezeu! gemu deodată Ivan, apucându-se cu mâinile de cap.

Grefierul se repezi spre el. Alioşa sări de la locul său strigând: „E bolnav, nu luaţi în serios vorbele lui, are febra, aiurează” Katerina Ivanovna se ridică brusc de pe scaun, uitându-se la Ivan Feodorovici înmărmurită de spaimă. Mitea se sculă şi el în picioare; un zâmbet dureros îi schimonosea gura şi se uita fix la fratele său, sorbindu-i lacom fiece cuvânt.

— Fiţi pe pace, nu sunt nebun, sunt un criminal, atâta tot! Nu şi nebun! continuă Ivan. Nu puteţi avea pretenţia de la un criminal să fie un bun orator! adăugă el fără nicio noimă, râzând forţat.

Descumpănit de acest incident, procurorul se aplecă să-i spună ceva preşedintelui. Juraţii şopteau între ei. Fetiukovici era numai ochi şi urechi. Toată lumea încremenise în bănci, aşteptând să vadă ce o să se mai întâmple. Preşedintele se dezmetici în sfârşit.

— Ţin să atrag atenţia martorului că se exprimă într-un mod cam confuz, folosind un limbaj nepermis! V-am ruga, deci, dacă se poate, să vă liniştiţi şi după aceea să continuaţi depoziţia... evident, dacă aveţi într-adevăr ceva de spus. Cu ce puteţi dovedi destăinuirea pe care ne-aţi făcut-o adineauri... dacă nu cumva sunt simple halucinaţii?

— Tocmai aici e toată dificultatea: n-am niciun martor. Decât doar dacă jigodia de Smerdiakov v-ar trimite de pe lumea cealaltă – ceea ce nu cred – depoziţia... Într-un plic. Fiindcă dumneavoastră, cum văd, aveţi nevoie de plicuri, sau poate că v-ajunge ăsta de aici. N-am martori... În afara poate de unul singur... continuă el misterios.

— Ce martor? Nu ne puteţi spune numele lui?

— E un martor cu coadă, excelenţă, a cărui prezenţa s-ar

putea să pară cam deplasata aici. *Le diable nexiste point!* Nu merită să-i daţi nicio atenţie, e un drac de duzină, destul de obscur! adăugă el confidenţial, devenind serios dintr-o dată. Trebuie să fie ascuns pe undeva, pe aici, dacă nu chiar sub masa cu corpurile delicte. Unde ar putea să fie decât acolo! Vedeţi dumneavoastră, eu îi spuneam că nu vreau cu niciun chip să tac, şi el îmi vorbea de nu ştiu ce transformări geologice... ce nerozie! Puneţi-l în libertate pe acuzat... cred şi eu că-i convine să cânte imnuri, se simte cu inima împăcată! Şi ce dacă un nemernic beat urlă de-ţi sparge urechile: *„La Piter Vanka a plecat!”* Eu, pentru două secunde de fericire, aş da şi un cvadrilion de cvadrilioane! Dumneavoastră nu mă cunoaşteţi! O, dac-aţi şti ce stupid e tot ce faceţi! Hai, arestaţi-mă pe mine în locul lui! Pentru asta doar sunt aici!... De ce, de ce oare totul pe lume trebuie să fie atât de stupid?...

Cercetă din nou încet şi cu o privire îngândurată sala. Lumea începuse să se neliniştească. Alioşa se precipită spre el, dar între timp aprodul îl şi înşfăcase.

— Dar asta ce mai e?! strigă Ivan Feodorovici, uitându-se fix la aprod, şi fără altă vorbă îl apucă de umeri, făcându-i vânt pe podele.

Într-o clipă, gardienii tăbărâră asupra lui. Văzându-se dintr-o dată încolţit, Ivan începu să urle ca turbat, şi aşa, răcnind cât îl ţinea gura cuvinte fără şir, fu scos pe sus afară. În sală era o fierbere şi o zarvă nemaipomenită. Nu mai ţin bine minte ce a mai fost după aceea: eram prea emoţionat ca să fi putut înregistra tot ce se întâmpla. Ştiu doar atât, că puţin mai târziu, când vâlva se mai potoli şi lucrurile se mai limpeziră, grefierul fu mustrat cu asprime, deşi bietul om căuta să se dezvinovăţească, argumentând că până atunci martorul fusese normal şi că nu era niciun ceas de când îl consultase un medic, fiindcă la un moment dat nu se simţise bine; tot timpul însă, până intrase în sală, vorbise ca şi când ar fi fost teafăr la minte şi ţinuse neapărat să se prezinte în faţa instanţei.

Dar nici nu apucase bine lumea să se dezmeticească şi surveni un nou incident, tot atât de senzaţional ca şi scena

precedentă: Katerina Ivanovna avu o criză de nervi cu lacrimi şi ţipete sfâşietoare. Plângea cu hohote. Plângea şi se zbuciuma în braţele celor ce încercau s-o scoată afară, refuzând să părăsească sala şi cerând stăruitor să fie ascultată.

— Trebuie să vă spun ceva! îi strigă preşedintelui. Trebuie să vă spun imediat... imediat!... Am aici o hârtie... o scrisoare... poftim, luaţi-o şi citiţi-o, vă rog, citiţi-o chiar acum, urgent! E de la bestia asta, el mi-a scris-o, el! El este criminalul, el cu mâna lui şi-a ucis tatăl! O să vedeţi îndată, scrie acolo cum o să-l omoare! Celălalt e bolnav, da, bolnav, are febră, delirează! De acum trei zile mi-am dat seama că are ceva!

Era într-un hal fără hal. Grefierul îi luă din mână hârtia pe care o întindea preşedintelui. Katerina Ivanovna se prăbuşi pe scaun, cu faţa îngropată în palme, continuând să plângă spasmodic, pe înfundate, zguduită de suspine pe care se silea din răsputeri să şi le înăbuşe de teamă să nu fie poftită afară. Documentul înfăţişat tribunalului era nici mai mult, nici mai puţin decât biletul pe care Mitea i-l scrisese la „Metropol” şi care, aşa cum spusese Ivan Feodorovici, constituia o dovadă de o precizie „matematică”. Din păcate, chiar aşa a şi fost considerat: ca o probă decisivă. Dacă biletul acesta n-ar fi ieşit la iveală, până la urmă poate că Mitea ar fi scăpat fără nicio condamnare sau, cel puţin, n-ar fi primit o pedeapsă atât de grea! Dar, încă odată repet, mi-a fost imposibil să reţin toate amănuntele. Şi acum totul mi se învălmăşeşte în cap. Presupun că preşedintele la rândul său va fi transmis mai departe documentul proaspăt comunicat completului de judecată, procurorului, juraţilor, precum şi avocatului apărării. Ţin minte doar că se procedă la o nouă audiere a martorei. Şi cum preşedintele se interesa blajin dacă îşi revenise, Katerina Ivanovna se grăbi să-l asigure cu înfocare:

— Sunt gata! Mă simt destul de bine ca să răspund la întrebări, insistă ea, ca şi când tot s-ar fi temut că n-o să i se dea ascultare.

I se ceru să explice mai detaliat ce era cu scrisoarea aceea şi în ce împrejurări o primise.

— Am primit-o chiar în ajunul crimei şi a fost scrisă cu o zi mai înainte, la local. Uitaţi-vă, pe dos e o notă de plată! strigă ea, gâfâind. Cu două zile deci înainte de crimă, dumnealui îmi scria biletul acesta. Mă ura, fiindcă se ştia vinovat faţă de mine, de când se încurcase cu neruşinata aceea, şi pe urmă mai era şi datoria de trei mii de ruble care-l apăsa, un motiv în plus ca să mă urască... O, fireşte, se simţea înjosit faţă de mine din pricina banilor, îi era ruşine de ticăloşia lui. Şi acum să vă spun ce a fost cu banii aceştia, vă rog, vă implor să mă ascultaţi! Într-o dimineaţă, cu trei săptămâni înainte de a-l omorî pe tatăl lui, m-am pomenit cu el. Ştiam că are mare nevoie de bani şi ştiam şi pentru ce – da, da – îi trebuiau ca s-o încânte pe dezmăţata aceea să plece cu el! Eram la curent cu totul, aflasem că mă înşelase şi că avea de gând să mă părăsească şi totuşi eu însămi i-am oferit banii ăştia, eu cu mâna mea i-am dat, rugându-l, chipurile, să-i trimită la Moscova surorii mele! În momentul când i-am încredinţat suma însă m-am uitat drept în ochii lui şi i-am spus ca poate să-i expedieze şi mai încolo, când o vrea el, „chiar peste o lună”. E posibil, oare, să nu fi înţeles imediat ce înseamnă asta, când gestul vorbea de la sine: „Ai nevoie de bani ca să mă înşeli cu o femeie pierdută. Poftim, ia-i, ţi-i dau cu mâna mea, să vedem dacă eşti chiar atât de mişel ca să-i primeşti!” Voiam să-l prind cu mâţa în sac. Şi ce credeţi c-a făcut dumnealui? I-a luat foarte frumos şi i-a risipit într-o singură noapte cu dezmăţata aceea... Şi-a dat seama însă că ştiam totul, vă garantez, şi-a dat seama chiar atunci, pe loc, că vreau numai să-l pun la încercare, să văd ce face, îi ia ori nu-i ia, şi până unde poate să meargă ticăloşia lui! Ne-am uitat aşa unul la altul, ochi în ochi, şi a înţeles, nu se putea să nu înţeleagă! Şi totuşi, mi-a luat banii, da, i-a luat ca să-i risipească într-o noapte!

— Aşa e, Katia! izbucni Mitea din boxă. M-am uitat în ochii tăi şi am înţeles imediat că-mi întinzi o cursă ca să mă murdăresc şi totuşi am luat banii! Merit să mă

dispreţuiască toată lumea, sunt un nemernic, da, dispreţuiţi-mă, cu toţii fiindcă nu merit altceva!

— Acuzat, interveni preşedintele, încă o vorbă, şi te scot din sală!

— Banii ăştia îi stăteau pe suflet, continuă Katia cu înfrigurare. Ar fi vrut să mi-i dea înapoi, dar îi trebuiau pentru femeia aceea. Iată de ce şi-a ucis tatăl, dar în loc să-mi plătească datoria, a plecat iarăşi cu ea în satul acela unde a şi fost arestat. Şi tot aşa, ca şi prima oară, a făcut praf într-o singură noapte toţi banii pe care-i furase după ce-l asasinase pe bătrân. Biletul mi-l scrisese cu o zi înainte. Era beat când l-a scris, mi-am dat seama numaidecât, şi înverşunat împotriva mea, ştiind foarte bine, fiind absolut convins că n-am să-l arăt nimănui chiar dacă ar fi săvârşit crima. Altminteri, nu s-ar fi încumetat să aştearnă asemenea lucruri pe hârtie. Era sigur că n-am să caut niciodată să mă răzbun şi că nu m-ar lăsa inima să-l nenorocesc! Citiţi-l, citiţi-l vă rog, citiţi-l cu luare-a-minte şi o să vedeţi că scrie negru pe alb tot ce îşi pusese în gând să facă, şi cum o să-l omoare pe tatăl său, şi unde-şi ţine bătrânul banii ascunşi. Mai ales e acolo o frază asupra căreia ţin să vă atrag atenţia: „Am să-l omor, numai să plece Ivan.” Prin urmare, totul era premeditat, pusese totul la punct înainte de a săvârşi crima! insinua veninos Katerina Ivanovna, învolburată de ură, căutând să sugereze cu perfidie tribunalului ipoteza aceasta. Era evident că studiase cuvânt cu cuvânt scrisoarea sortită să joace un rol atât de nefast şi cunoştea perfect fiece trăsătură de condei. Dacă nu era beat, n-ar fi scris-o, fiindcă aţi văzut şi dumneavoastră ce minuţios e descris totul pas cu pas, exact aşa cum a procedat după aceea, când l-a asasinat! Ca şi când şi-ar fi întocmit dinainte un program!

Acuzaţiile curgeau potop şi, dezlănţuită, Katerina Ivanovna nu-şi mai găsea astâmpăr, ca şi când şi-ar fi pierdut de tot capul, nesocotind repercusiunile pe care dezvăluirile făcute în instanţă le-ar fi putut avea asupra ei personal, deşi prevăzuse din vreme toate consecinţele; cu

o lună înainte chiar, cutremurată de ură, se gândea uneori aproape cu jind: „Ce-ar fi s-o citesc la proces?” Şi acum se năpustise orbeşte, ca şi când s-ar fi aruncat într-o prăpastie. Ţin minte că puţin mai apoi grefierul a citit cu glas tare scrisoarea pe care asistenţa o asculta înfiorată până în adâncul sufletului. Mitea fu întrebat la rândul său dacă recunoaşte că era într-adevăr scrisă de el.

— Da, de mine, cu mâna mea! mărturisi nefericitul. Probabil c-am fost beat, altminteri n-aş fi scris-o!... Au fost atâtea şi atâtea pricini care ne-au făcut să ne urâm unul pe altul, Katia, dar îţi jur pe ce am mai sfânt că te-am iubit, cu toată ura ce mocnea în mine, pe când tu nu m-ai iubit niciodată!

Se prăbuşi apoi pe bancă, frângându-şi mâinile disperat. Prinsă între două focuri, martora se văzu nevoită să răspundă când procurorului, când avocatului, care o asaltau cu întrebările, cerându-i să spună în primul rând ce o determinase să tăinuiască până atunci documentul respectiv şi pentru ce depoziţia ei anterioară fusese făcută într-un spirit cu totul diferit şi pe un alt ton.

— Da, e adevărat, am minţit adineauri, am minţit! Tot ce-am declarat a fost împotriva conştiinţei şi onoarei mele, dar voiam cu orice preţ să-l salvez, tocmai pentru că ştiam că mă urăşte şi că nu simte pentru mine decât dispreţ! izbucni Katia cu frenezie. O, ştiu, ştiu foarte bine că mă dispreţuieşte cumplit, totdeauna m-a dispreţuit, încă din ziua aceea când mi-a dat banii şi m-am plecat în faţa lui până la pământ! Mi-am dat seama numaidecât... am simţit chiar în momentul acela, dar parcă tot nu-mi venea să cred, şi multă vreme nici n-am crezut, cu toate că de atâtea ori am citit în ochii lui: „Ce vrei? Tu singură, de bunăvoie, ai venit doar la mine. O, n-a înţeles nimic, niciodată n-a înţeles pentru ce am fost atunci la dânsul, în mintea lui nu pot să încolţească decât cele mai odioase bănuieli. Nu are decât o singura măsură pentru toată lumea, îşi închipuie că toţi sunt ca el! strigă furioasă Katia, a cărei exasperare ajunsese la paroxism. A ţinut să se însoare cu mine numai din pricina moştenirii pe care o

primisem, numai şi numai pentru averea mea! Totdeauna l-am suspectat, am simţit eu că ăsta trebuie să fie adevăratul motiv! O, nu ştiţi ce fiară e! Credea că toată viaţa am să tremur de ruşine în faţa lui, pentru că m-am dus atunci la el acasă, şi că în felul acesta va fi pururea îndreptăţit să mă dispreţuiască şi va putea să mă domine până la sfârşit. Numai de aceea a vrut să se însoare cu mine! Sunt convinsă că-i aşa! Am nădăjduit c-am să-i înmoi inima prin dragostea mea, o dragoste pe care o simţeam nemărginită! Am trecut peste toate, am ştiut că mă înşeală, şi totuşi, am închis ochii, dar el n-a înţeles nimic, nimic! Parcă e în stare să înţeleagă ceva? E o brută! Scrisoarea asta am primit-o abia a doua zi, pe înserat, mi-a adus-o cineva de la local. Şi când mă gândesc că dimineaţa, da, chiar în dimineaţa aceea eram hotărâtă să-i iert iarăşi totul, chiar şi faptul că mă înşelase!

Atât preşedintele cât şi procurorul îşi dădură toate silinţele s-o liniştească. Sunt convins că şi pentru ei era destul de penibil să profite fără nicio discreţie de starea de exaltare în care se afla martora, ascultând destăinuirile sale. Parcă-i aud cum încercau s-o consoleze: „Înţelegem cât de trist e pentru dumneavoastră! Credeţi-ne, doar suntem şi noi oameni şi putem să ne dăm seama” etc, etc, şi cu toate astea nu pregetau să smulgă treptat-treptat o serie de declaraţii unei femei înnebunite, în plină criză de isterie. În cele din urmă, martora povesti cu o luciditate extraordinară, acea luciditate pe care omul o dovedeşte uneori, tocmai în momentele când sufletul lui e mai zbuciumat, cum în ultimele două luni Ivan Feodorovici îşi frământase atât creierul căutând un mijloc de scăpare pentru fratele său, care nu era decât „o brută, un criminal de rând”, încât mintea lui se zdruncinase.

— S-a chinuit îngrozitor, îl căina ea, nu ştia cum să facă să-i uşureze vina; la un moment dat, mi-a mărturisit că nici el nu putea să-l sufere pe tatăl său şi că şi el, poate, în sinea lui îi dorea moartea! O, este un om cinstit, integru, aşa cum rar întâlneşti! Asta a fost nenorocirea lui! Mie îmi spunea tot, tot! Venea în fiecare zi la mine să mi se

destăinuie, pentru că nu avea alt prieten. Da, eram singurul lui prieten şi sunt mândră de asta! declară ea cu o scânteiere în ochi, sfidând parcă pe toată lumea. A fost de două ori la Smerdiakov. Într-o zi, mă pomenesc cu el că vine la mine să-mi spună: „Dacă nu l-a omorât fratele meu, înseamnă că asasinul nu poate fi decât Smerdiakov (nu ştiu cine o fi scornit povestea asta absurdă cu Smerdiakov care s-a răspândit în tot oraşul), şi în cazul acesta mă tem că şi eu s-ar putea să am o parte din vină; Smerdiakov şi-a dat seama că nu pot să-l sufăr pe tata şi şi-o fi închipuit că abia aştept să-l văd în mormânt”. Am căutat atunci scrisoarea asta şi i-am arătat-o, şi aşa s-a convins în sfârşit că fratele lui este ucigaşul. A fost o lovitură cumplită pentru el! Nu putea de loc să se împace cu gândul că fratele lui poate fi un paricid! Încă de acum o săptămână am observat că-i bolnav. În ultimele zile, de câte ori venea pe la mine, spunea tot felul de lucruri fără sens, ca un om care delirează, îmi dădeam seama că e cu mintea zdruncinată, în pragul nebuniei. Mergea pe stradă şi vorbea singur. În halul ăsta a fost văzut umblând prin oraş. La rugămintea mea, medicul sosit de la Moscova l-a consultat acum două zile şi mi-a spus că e ameninţat de o febră cerebrală ce se poate declara din moment în moment. Şi toate astea din pricina unei brute . Aseară, când a auzit că Smerdiakov s-a spânzurat, a avut un şoc atât de puternic, încât a înnebunit... Numai din cauza ticălosului ăstuia, fiindcă ţinea atât de mult să-l scape, de la el i se trage toată nenorocirea...

Numai o singură dată în existenţa lui, cred, şi numai în momentul suprem, cu câteva clipe înainte de a-şi încheia viaţa, bunăoară urcând treptele eşafodului, un om e în stare să vorbească în felul acesta şi să facă asemenea mărturisiri. Katia însă se dovedise consecventă cu sine însăşi, iar împrejurarea de faţă era cum nu se poate mai potrivită să-i dea în vileag odată mai mult firea impulsivă. O recunoşteai perfect pe tânăra fată care nu pregetase cândva să intre în casa unui june chefliu şi afemeiat ca să-şi scape tatăl din impas; aceeaşi fată mândră şi castă, care

cu puţin înainte se jertfise în faţa unei săli ticsite de lume şi, lepădând pudoarea ei feciorelnică, dezvăluise în auzul tuturor „gestul de o rară nobleţe al lui Mitea” ca să-i uşureze cât de cât situaţia. Şi iat-o din nou hotărâtă să se sacrifice, de rândul acesta însă pentru altul. Poate că abia acum începea să-şi dea seama şi simţea pentru prima oară cât de mult ţinea la omul acesta! Şi sacrificiul pe care voia să-l facă era pornit din grija pe care i-o purta, fiindcă îi era frică să nu aibă de tras consecinţele mărturisirilor sale, de vreme ce declarase în instanţă că el este ucigaşul bătrânului şi nu fratele său, luând crima asupra lui. Voia să se jertfească pentru a-l salva pe Ivan, pentru a cruţa prestigiul şi reputaţia lui. Totuşi, sacrificiul ei aducea după sine o întrebare cumplită: nu cumva îl calomniase pe Mitea atunci când vorbise despre legăturile lor din trecut? Nu, cu siguranţă că nu minţise – sau în orice caz nu minţise intenţionat – strigând în gura mare c-o dispreţuia de când se plecase până la pământ în faţa lui! Credea cu tărie, era absolut convinsă, poate chiar din momentul când se plecase la picioarele lui, că Mitea, naivul Mitea, care pe vremea aceea o adora, avea cel mai adânc dispreţ pentru dânsa şi-şi bătea joc de ea. Numai orgoliul ei rănit o făcuse să se îndrăgostească nebuneşte de el, dezlănţuise în sufletul său o pasiune clocotitoare, aproape isterică, ce semăna mai curând a răzbunare decât a dragoste adevărată. Şi cine ştie dacă odată şi odată pasiunea aceasta morbidă nu s-ar fi transformat într-o iubire curată, şi poate că ea însăşi nici nu dorea altceva! Trădarea lui Mitea însă o jignise până în adâncul inimii şi inima ei nu era în stare să ierte chiar atât de uşor. Clipa răzbunării sosise când nici nu se aştepta, şi toată amărăciunea, tot veninul pe care femeia jignită îl strânsese în sine, picătură cu picătură, se revărsase brusc, fără voia ei! Îl trădase pe Mitea, dar se trădase şi pe ea însăşi! Şi acum, că dăduse totul pe faţa, încordarea care o stăpânise până atunci o părăsi dintr-o dată şi-i veni să intre în pământ de ruşine. Cuprinsă de o nouă criză de nervi, martora se prăbuşi plângând şi ţipând. O ridicară numaidecât şi o scoaseră pe

sus din sală. În momentul acela, răcnind ca ieşită din minţi, Gruşenka se repezi spre Mitea atăt de furtunos, încât cei din jur nu mai apucară s-o oprească.

— Mitea! strigă ea. Vipera asta te-a mâncat fript! Ei, acum aţi văzut-o şi dumneavoastră de ce e-n stare!.. adăugă ea cu o clocotire de ură, adresându-se tribunalului.

La un gest al preşedintelui, gardienii se apropiară de Gruşenka, încercând s-o scoată cu forţa din sală. Femeia însă se împotrivea din răsputeri şi se zbătea în braţele lor, căutând cu orice preţ să ajungă la Mitea. La rândul său, acuzatul sări în picioare cu un răcnet sălbatic şi, dacă nu erau paznicii să-l înşface, într-o clipă ar fi fost lângă ea.

Da, cred că doamnele din asistenţă au avut toate motivele să fie mulţumite, fiindcă era într-adevăr un spectacol extraordinar! Mi-aduc aminte că după aceea se prezentă din nou la bară medicul venit de la Moscova, probabil că preşedintele trimisese aprodul să-l cheme ca să se ocupe de Ivan Feodorovici. Doctorul declară că bolnavul avea o criză foarte puternică şi că starea lui fiind extrem de gravă ar trebui transportat fără întârziere acasă. Răspunzând apoi întrebărilor puse de procuror şi de avocat, confirmă că în urmă cu două zile Ivan Feodorovici venise la dânsul să-l consulte şi că de atunci chiar diagnosticase o febră cerebrală, dar că pacientul refuzase să se îngrijească. „Nu mai era în deplina posesie a facultăţilor lui mintale, mi-a destăinuit că are deseori halucinaţii, că i se întâmplă să se întâlnească pe stradă cu diverse persoane decedate şi că în fiecare seară primeşte vizita satanei”, spuse în concluzie doctorul. Încheindu-şi depoziţia, eminentul medic moscovit se retrase. Scrisoarea divulgată de Katerina Ivanovna rămase să figureze printre corpurile delicte. După o scurtă deliberare, curtea decise să continue dezbaterile, dispunând totodată ca declaraţiile neprevăzute făcute în ultimă instanţă de Katerina Ivanovna şi de Ivan Feodorovici să fie consemnate în procesul-verbal.

N-am însă intenţia să înfăţişez punct cu punct toată procedura. De altfel, depoziţiile celorlalţi martori n-au

făcut decât să repete şi să confirme ceea ce se spusese până atunci, deşi, ce-i drept, fiecare din ele a adus noi detalii semnificative. Dar, aşa cum am avut ocazia să arăt mai înainte, toate aceste lucruri vor fi semnalate în rechizitoriul procurorului, pe care îi voi reproduce mai încolo. În sală domnea o stare de extremă nervozitate, toată lumea era ca electrizată de lovitura de trăsnet de la urmă şi aştepta cu înfrigurare sfârşitul iminent, rechizitoriul, pledoaria şi sentinţa finală. Se vedea foarte bine că Fetiukovici era consternat din pricina mărturisirilor Katerinei Ivanovna; procurorul, în schimb, se simţea într-al nouălea cer. După ce se termină audierea tuturor martorilor, dezbaterile fură suspendate timp de aproape un ceas. În sfârşit, preşedintele deschise din nou şedinţa. Cred ca era opt seara când Ippolit Kirillovici, procurorul, îşi începu rechizitoriul.

Capitolul VI

RECHIZITORIUL. CARACTERIZĂRI.

În momentul când se ridică să ia cuvântul, Ippolit Kirillovici era stăpânit de un tremur nervos; fruntea şi tâmplele îi erau înrourate de broboane reci de sudoare şi mereu parcă-l lua când cu cald, când cu frig, după, cum povestea el însuşi după aceea. Din punctul lui de vedere, discursul acesta trebuia să fie *un chef doeuvre,* capodopera unei întregi existenţe, cântecul său de lebădă. Şi într-adevăr, dacă ar fi avut posibilitatea să-şi presimtă sfârşitul, comparaţia cu lebăda cântând pentru ultima oară înainte de moarte ar fi fost pe deplin îndreptăţit, deoarece nouă luni mai târziu procurorul se stingea răpus de o tuberculoză galopantă. Pusese tot focul inimii lui şi toată inteligenţa în această cuvântare. Mai cu seamă, dovedi – lucru la care nimeni nu s-ar fi aşteptat – serioase preocupări sociale şi un interes deosebit pentru o serie de probleme „arzătoare”, bineînţeles în măsura în care bietul Ippolit Kirillovici era în stare să le sesizeze. Rechizitoriul reuşi să impresioneze în primul rând prin sinceritatea lui: procurorul credea cu tot dinadinsul că inculpatul este vinovat; nu-l acuza din ordin sau din obligaţie profesională şi nici nu cerea ca omorul să fie „răzbunat” pentru a respecta litera legii, ci fiindcă era sincer animat de dorinţa de a „salva societatea”. Chiar şi publicul feminin, care în genere nu avea prea mare simpatie pentru Ippolit Kirillovici, trebui să recunoască până la urmă că rechizitoriul făcuse o impresie extraordinară asupra asistenţei. Acuzatorul public rosti primele cuvinte cu o voce dogită, tremurătoare, dar, pe măsură ce vorbea,

glasul său căpăta tot mai multă amploare, făcând să răsune toată sala la sfârşitul peroraţiei. În schimb însă când termină îl cuprinse o slăbiciune atât de mare, încât puţin lipsi ca să leşine.

„Domnilor juraţi, începu procurorul, procesul care se judecă azi a făcut multă vâlvă în toată ţara. Dar de ce să ne mirăm şi pentru ce să fim atât de alarmaţi? Tocmai noi, care suntem obişnuiţi cu lucrurile de felul acesta! Ceea ce ar trebui să ne pună pe gânduri, la drept vorbind, este tocmai constatarea că asemenea crime fioroase au încetat să ni se mai pară chiar atât de îngrozitoare. Asta ar trebui să ne înspăimânte în primul rând, faptul că am ajuns să ne familiarizăm cu monstruozităţile, nu crima săvârşita de cutare sau cutare individ, care rămâne totuşi un fenomen izolat! Care să fie pricinile ascunse ale apatiei noastre, cum se explică indiferenţa noastră faţă de asemenea cazuri, faţă de aceste semne ale vremii ce nu par să prevestească un viitor prea trandafiriu? Să fie de vină oare cinismul nostru, epuizarea prematură a gândirii şi a imaginaţiei ce se observă în sânul societăţii noastre atât de tinere şi totuşi atât de timpuriu îmbătrânite? Noţiunile noastre morale complet răsturnate sau faptul că aceste noţiuni sunt pur şi simplu inexistente? Iată o serie întreagă de probleme chinuitoare, de care nu mă voi ocupa acum, deşi fiecare cetăţean trebuie să-şi dea osteneala – e chiar dator – să le rezolve. Presa noastră, ale cărei începuturi sunt încă timide, a şi adus totuşi unele servicii societăţii, căci numai datorită ei am ajuns să cunoaştem în toată amploarea lor consecinţele nefaste ale unei deşănţări neîngrădite de nimic şi ale destrămării morale! Ziarele ni le înfăţişează cu regularitate, aşa încât acum toată lumea e pusă la curent cu lucrurile acestea, chiar dacă nu frecventează sălile tribunalelor, ale căror şedinţe au devenit publice sub actuala domnie. Şi ce ne mai este dat să citim zi de zi în paginile lor? Tot felul de monstruozităţi ce fac să ţi se încrânceneze carnea şi faţă de care asasinatul judecat aici rămâne în umbră, pare chiar un caz cu totul banal. Şi mai important este însă faptul că marele

număr de procese penale înregistrat la noi în ţară, constituind, ca să zic aşa, un fenomen naţional, a ajuns să fie un motiv de îngrijorare generală, o adevărată calamitate, ce ameninţă să ne lovească şi împotriva căreia, ca împotriva oricărui flagel social, este greu de luptat. Undeva, un tânăr şi strălucit ofiţer din înalta societate, un debutant în viaţă şi în carieră, înjunghie pe furiş, în chipul cel mai abject şi fără niciun dram de remuşcare, un biet funcţionar, un om care-l ajutorase şi faţă de care era îndatorat, şi pe servitoarea acestuia, ca să pună mâna pe o poliţă şi să-l jefuiască de bani. «O să-mi pot face toate gusturile acum, îşi zice el. O să pot trăi ca un om de lume şi o să-mi prindă bine mai târziu în carieră.» Şi după ce-i spintecă pe amândoi, îşi ia liniştit tălpăşiţa, având grijă mai înainte să le pună amândurora câte o pernă sub cap. Într-altă parte, un tânăr erou, decorat cu Crucea pentru bărbăţie şi credinţă, asasinează ca un tâlhar de drumul mare pe mama comandantului şi protectorului său, asigurându-şi complicii, ca să-i determine să-l asiste, că victima îl iubeşte «ca pe băiatul ei şi are o încredere oarbă în el, aşa că n-o să ia nici un fel de precauţii». Omul acesta, fireşte, este o bestie, dar, aşa cum se prezintă lucrurile în vremea de azi, n-aş îndrăzni să afirm că e vorba numai de un caz izolat. Sunt alţii care, fără să comită niciun asasinat, gândesc şi simt ca nişte criminali şi sunt tot aşa de mârşavi în adâncul sufletului lor. Singuri, faţă-n faţă cu propria lor conştiinţă, poate că se întreabă în taină: «Ce înseamnă, în definitiv, să fii cinstit? Nu cumva vărsarea de sânge este şi ea o prejudecată?» Poate că se vor găsi unii să protesteze, scandalizaţi de vorbele mele, susţinând că sunt un om bolnav, un neurastenic care vede totul în negru şi bate câmpii, şi ale cărui aserţiuni nu sunt decât nişte calomnii monstruoase. O, Doamne, vă mărturisesc c-aş fi primul care s-ar bucura să ştie că într-adevăr aşa stau lucrurile! Vă rog, să-mi daţi crezare, consideraţi-mă un om bolnav, dar luaţi aminte la ceea ce vă spun: chiar dacă n-aş avea întru totul dreptate, chiar dacă numai a zecea sau a douăzecea parte din cuvintele mele ar

fi adevărată, situaţia este totuşi îngrozitoare! Priviţi, domnilor, cu câtă uşurinţa se sinucide tineretul nostru, fără să se mai întrebe ca Hamlet: «Ce va fi dincolo?», fără nici cea mai mică umbră de nelinişte, ca şi când problema existenţei sufletului nostru, şi a ceea ce ne aşteptă după moarte ar fi dispărut de mult, ar fi fost definitiv îngropată şi acoperită de uitare. Priviţi, în sfârşit, desfrâul ce bântuie pretutindeni, uitaţi-vă în jur la cei ce nu trăiesc decât pentru plăcerile simţurilor. În comparaţie cu mulţi dintre ei, Feodor Pavlovici, nefericita victimă din procesul de azi, pare un prunc nevinovat. Şi doar l-am cunoscut cu toţii, «a trăit în mijlocul nostru»... Da, poate că odată şi odată psihologia crimei va ajunge să fie studiată cu toată seriozitatea, atât la noi cât şi în Europa, de oamenii cei mai competenţi, pentru că merită cu adevărat să fie aprofundată. Dar studiul acesta nu va putea fi efectuat decât atunci când vom avea răgazul necesar şi când confuzia tragică ce domneşte în ziua de azi va fi destul de îndepărtată în timp pentru a suporta o analiză mai subtilă, mai imparţială decât aceea pe care aş putea-o face eu, de pildă. Deocamdată însă, ne cutremurăm de groază sau ne prefacem numai înspăimântaţi, când în realitate starea aceasta de lucruri constituie pentru noi un spectacol pe care-l savurăm din plin, ca nişte amatori de senzaţii tari şi extravagante, menite să scuture cinica noastră indolenţă sau, dacă nu, încercăm să alungăm cu mâna, ca nişte copii înfricoşaţi, cumplitele vedenii ce ne îngheaţă, ori ne vârâm capul sub pernă, sperând că se vor risipi singure, ca după aceea, furaţi de plăcerile noastre, să nu ne mai gândim de loc la ele. Odată şi odată însă trebuie să deschidem ochii, să ne gândim bine ce facem, să privim cu atenţia cuvenită societatea în care trăim, să ne dăm seama cât mai lămurit de problemele noastre sociale sau cel puţin să ne străduim să le înţelegem. Un mare scriitor, unul din precursorii literaturii noastre actuale, în finalul celei mai impunătoare opere ale sale, asemuieşte Rusia cu o troică purtată în zbor de nişte focoşi telegari spre un ţel necunoscut: «Oh, troică,

pasăre troică, cine oare te-a născocit?»[151] exclamă el plin de entuziasm, ca să adauge apoi cu mândrie că în faţa acestei troici, ce se avântă cutezătoare tot înainte, popoarele se dau în lături cu respect. E adevărat, domnilor, popoarele se dau la o parte – cu respect sau nu, asta nu mai ştiu – dar, după umila mea părere, genialul scriitor şi-a imaginat un asemenea final dintr-o dorinţă naivă, aş zice chiar copilăroasă, de idealizare dacă nu cumva pur şi simplu de teama cenzurii. Fiindcă să presupunem c-am înhămat la această troică proprii lui eroi, bunăoară pe Sobakevici, pe Nozdriov, pe Cicikov; oricine ar fi vizitiul, cu asemenea telegari nu ştiu, zău, dacă ar putea să ajungă prea departe! Şi gândiţi-vă că sunt telegari de modă veche şi că nici nu se pot compara cu bidiviii noştri de azi, care sunt şi mai năzdrăvani...”

În momentul acela procurorul fu întrerupt de aplauzele ce subliniau ultimele sale cuvinte. Liberalismul acestei comparaţii avu darul să fie pe placul asistenţei. Ce-i drept, nu se auziră decât vreo două-trei aclamaţii răzleţe, aşa încât preşedintele nici nu găsi de cuviinţă să ameninţe pe turbulenţi cu „evacuarea” sălii, mulţumindu-se să arunce o privire încruntată „galeriei”. Ippolit Kirillovici însă prinsese curaj: în viaţa lui nu avusese niciodată parte de aplauze! Ani de zile nimeni nu voise să-i dea ascultare şi iată că pe neaşteptate se oferea posibilitatea să-şi exprime nestingherit părerile, Ştiind că vor avea ecou în tot cuprinsul ţării!

„Şi acum, continuă el, să vedem ce este această familie Karamazov care de la o zi la alta a dobândit o atât de tristă celebritate în întreaga Rusie. Poate că exagerez, dar am impresia că în imaginea pe care ne-o înfăţişează acest mic nucleu familial se desluşesc destul de lămurit trăsăturile fundamentale ale intelectualităţii noastre de azi – o, bineînţeles, nu chiar toate şi în proporţii microscopice, aşa cum «soarele se oglindeşte într-o picătură de apă». O picătură în care totuşi se reflectă ceva, care ne ajută să sesizăm anumite lucruri. Să ne gândim bunăoară la acel

151 Replică din Suflete moarte de Gogol.

nefericit «tată de familie», la acel bătrân bicisnic, libidinos şi depravat, care şi-a încheiat atât de lamentabil existenţa lui pământească! Boier de viţă, şi-a început cariera trăind pe spinarea altora ca un amărât, pentru ca la un moment dat, printr-un joc al întâmplării, să se căsătorească pe negândite cu o fată cu zestre şi să pună astfel mâna pe un mic capital. Şarlatan de rând şi bufon slugarnic deocamdată, omul nu este totuşi lipsit de inteligenţă, ba chiar are o minte destul de ascuţită şi, mai presus de orice, este un cămătar fără pereche. Cu trecerea anilor, adică pe măsură ce începe să prindă cheag, sporindu-şi capitalul, capătă tot mai multă încredere în sine. Umilinţa şi slugărnicia de mai înainte dispar fără urmă şi în locul lor apare un cinic plin de sarcasm şi veninos şi un desfrânat. Orice pâlpâire de spiritualitate se stinge, în schimb pofta de viaţă se dezlănţuie peste măsură, în cele din urmă, tot rostul existenţei ajunge să se rezume pentru el la plăcerile simţurilor. Cu aceeaşi concepţie îşi creşte şi copiii. Nu-şi recunoaşte niciun fel de îndatoriri morale părinteşti, îşi bate joc pur şi simplu de orice obligaţii, lăsându-şi odraslele de capul lor, să-şi facă veacul în odăile slugilor, şi e fericit când poate să se descotorosească de ele. Nici măcar nu-şi mai aduce aminte că are feciori. Toate principiile lui morale se reduc la această unică deviză: *«Après moi, le déluge»*[152]. Feodor Pavlovici reprezintă perfect opusul noţiunii de cetăţean, izolarea totală, ostilă, de societate: «Piară toată lumea mistuită de flăcări, numai mie să-mi fie bine!» Şi într-adevăr, bătrânul se simte cum nu se poate mai bine, huzureşte, totul îi merge din plin şi ar dori s-o mai ducă aşa încă vreo douăzeci-treizeci de ani. Nu se dă în lături să-l tragă pe sfoară chiar pe propriul său fiu, atunci când e obligat să lichideze moştenirea rămasă de pe urma mamei acestuia şi, cu banii pe care şi i-a însuşit şi pe care nu vrea cu niciun chip să i-i restituie, încearcă să-i sufle iubita. Nu, nu înţeleg să las exclusiv în seama eminentului avocat venit de la Petersburg sarcina apărării inculpatului! Vreau să arăt eu însumi lucrurile în

152 După mine, potopul!

adevărata lor lumină, fiindcă şi eu sunt în măsură să înţeleg revolta nestăvilită ce s-a strâns cu timpul în sufletul său faţă de faptele acestui părinte. Dar să ne oprim aici, cred că ajunge cât am vorbit despre bătrân: nefericitul şi-a primit pedeapsa! Să nu uităm totuşi că Feodor Pavlovici era tată, şi încă un tată modern. Înseamnă, oare, să jignesc societatea numindu-l aşa? Din păcate, vai, cunosc atâţia părinţi din zilele noastre care au aceleaşi concepţii de viaţă, numai că, spre deosebire de el, nu şi le exprimă cu atâta cinism, fiindcă sunt mai binecrescuţi şi mai cultivaţi! Sunt prea pesimist? Se poate! Ne-am înţeles însă de la început că-mi veţi trece multe cu vederea. Şi mai e încă un lucru asupra căruia aş vrea să fim înţeleşi: să presupunem că vorbele mele nu vă inspiră niciun fel de încredere, chiar de-ar fi să vorbesc în zadar, vă dau voie să nu mă credeţi dacă nu vreţi. Îngăduiţi-mi să spun însă tot ce am de spus, fiindcă sunt convins totuşi că unele din cuvintele mele vă vor rămâne întipărite în minte. Şi acum să ne îndreptăm privirea spre vlăstarele acestui tată de familie, feciorii bătrânului Karamazov. Unul dintre ei se află aici de faţă, pe banca acuzaţilor; de el însă ne vom ocupa mai târziu, iar despre ceilalţi voi pomeni numai în treacăt. Cel mai mare dintre ei este un tânăr modern, remarcabil prin vasta lui cultură şi cu o inteligenţă destul de vie, dar care, din păcate, nu mai crede în nimic, care, la fel ca şi tatăl său, a ajuns să tăgăduiască multe, prea multe lucruri în viaţă, considerându-le pe veci înmormântate. Am avut cu toţii de-atâtea ori prilejul să-l ascultăm, fiind primit cu braţele deschise în societatea noastră. Nu era el omul care să-şi ascundă gândurile, dimpotrivă, o, da, dimpotrivă! Tocmai de aceea am curajul acum să vorbesc cu toată sinceritatea despre dânsul, bineînţeles în măsura în care ne interesează nu ca individ în sine, ci ca membru al familiei Karamazov. Aseară, aici, undeva, la marginea oraşului, s-a sinucis un biet nenorocit, un arierat, care a fost în mare măsură amestecat în procesul ce se judecă azi, un anume Smerdiakov, fostul fecior de casa al lui Feodor Pavlovici şi poate chiar fiul lui nelegitim. Acest Smerdiakov mi-a

povestit la anchetă, plângând isteric, că tânărul Karamazov, Ivan Feodorovici, îl îngrozise prin extravaganţa părerilor lui: «Totul pe lume este permis! Şi de acum încolo nu trebuie să mai fie niciun lucru oprit, aşa zicea dumnealui.» Cred că ideea aceasta, în cele din urmă, a reuşit să-i zăpăcească de tot minţile; bineînţeles, dezechilibrul său mintal era în mare măsură efectul epilepsiei de care suferea şi în acelaşi timp o consecinţă a sângeroasei nenorociri întâmplate la ei în casă. La un moment dat însă, arieratul acesta a avut o remarcă deosebit de interesantă, care ar fi făcut cinste chiar unui om cu o inteligenţă mai dezvoltată decât a lui, şi aici tocmai intenţionam să ajung: „Niciunul din feciori nu seamănă atât de bine cu Feodor Pavlovici, mi-a spus el, ca Ivan Feodorovici. Este leit taică-său!” Mă voi rezuma la aceste câteva trăsături, pe care le consider suficient de semnificative pentru caracterizarea personajului. De altfel, ar fi poate o nedelicateţe din partea mea să continui. O, nu vreau să trag niciun fel de concluzii şi nici să fiu pesimist, prevestindu-i tânărului nostru un destin nefericit! Am avut prilejul astăzi, în această incintă, să constatăm, că sufletul său juvenil reacţionează spontan şi riguros în faţa adevărului şi că sentimentele familiale n-au fost încă înăbuşite de ateismul său şi de cinismul opiniilor sale, pe care am convingerea că le-a moştenit şi că nu sunt nicidecum rezultatul unei reale experienţe de viaţă. Cel mai mic dintre fraţi este încă foarte tânăr, aproape un adolescent, cucernic şi cu frica lui Dumnezeu, spre deosebire de Ivan Karamazov, a cărui sumbră şi pernicioasă concepţie despre lume am văzut-o mai înainte; mezinul încearcă să se apropie de «energiile vitale ale poporului» – cum au fost ele denumite pompos de unele cercuri ale intelectualităţii noastre, gata să adopte în orice clipă cele mai diverse teorii. Aşadar, mezinul a luat calea mănăstirii, ba chiar, la un moment dat, s-a gândit să îmbrace pentru toată viaţa rasa monahală. Impresia mea este că în sufletul lui s-a încuibat pretimpuriu şi inconştient acea disperare neputincioasă pe care o resimt

atâţia oameni înspăimântaţi de cinismul şi destrăbălarea ce domnesc în sânul nefericitei noastre societăţi contemporane şi în acelaşi timp convinşi, în mod greşit, că toate aceste racile se datoresc culturii occidentale. Cei ca dânsul îşi pun toată nădejdea în „glia strămoşească” – ca să citäm propriile lor cuvinte – aruncându-se în braţele materne ale pământului natal, ca nişte copii înfricoşaţi care se lipesc de sânul vlăguit al măicuţei lor, ştiind că aşa cel puţin vor putea adormi liniştiţi. Şi ar fi în stare să doarmă o viaţă întreagă, numai să nu dea iarăşi cu ochii de toate acele vedenii îngrozitoare. Din partea mea îi doresc numai bine acestui tânăr de ispravă şi atât de dotat, şi sper ca juvenila sa năzuinţă idealistă de a se apropia de popor să nu se transforme mai târziu – fenomenul este destul de frecvent – pe plan moral, într-un misticism pâclos, iar pe plan politic, într-un obtuz şovinism – cele două flageluri de care naţiunea noastră este mult mai grav ameninţată decât de pervertirea timpurie a spiritului, produsă de cultura occidentală greşit înţeleasă şi superficial asimilată, aşa cum e cazul cu fratele său mai mare.”

Consideraţiile în legătură cu misticismul şi şovinismul fură întâmpinate cu câteva aplauze răzleţe. Ceea ce, bineînţeles, avu darul să însufleţească şi mai mult verva lui Ippolit Kirillovici. Toată această disertaţie însă nu părea să aibă o legătură prea strânsă cu obiectul procesului, pe lângă faptul că nu era nici prea clară, dar ftizicul şi înăcritul procuror ţinea cu orice preţ ca, măcar o singură dată în viaţă, să spună până la capăt tot ce gândea. Mai apoi unii pretindeau că, schiţând portretul lui Ivan Feodorovici, procurorul fusese inspirat de un sentiment care nu-i făcea prea multă cinste şi că se folosise de ocazia ca să-şi ia revanşa asupra lui, deoarece de vreo două ori se angajase cu el în nişte discuţii din care Ippolit Kirillovici ieşise învins. Nu ştiu dacă părerea aceasta era adevărată sau nu. În orice caz, publicul nu ascultase deocamdată decât introducerea; abia de aici înainte oratorul se pregătea să atace fondul procesului.

„Şi acum să ne ocupăm şi de cel de al treilea fecior al

acestui părinte de modă nouă, continuă Ippolit Kirillovici. Iată-l aici, pe banca acuzaţilor. Viaţa şi isprăvile lui stau înaintea ochilor noştri, aşa cum ni s-au înfăţişat; cunoaştem fiecare lucru pe care l-a făcut: a sosit, în fine, momentul ca totul să fie dat în vileag, să iasă la lumina zilei! Spre deosebire de «occidentalismul» şi «poporanismul» fraţilor săi, în el îşi află expresia spontaneitatea originară a Rusiei – o, nu, nu a întregii Rusii, ferească Dumnezeu! Şi totuşi, o regăsim aici şi pe ea, pe măicuţa noastră bună, o vedem, o simţim! Fiindcă domnia-sa este o fire spontană, un amestec ciudat de bine şi de rău, e însetat de cultură, îl divinizează pe Schiller şi în acelaşi timp umblă ca turbat prin localuri şi jumuleşte bărbile beţivanilor cu care chefuieşte. Da, şi domnia-sa poate să fie bun, admirabil chiar câteodată, dar numai atunci când toate îi merg din plin şi când viaţa i se pare admirabilă! Sufletul domniei-sale clocoteşte – da, într-adevăr clocoteşte! învăpăiat de cele mai nobile idealuri, pe care înţelege să le cultive cu .condiţia ca totul să-i pice mură în gură, fără niciun efort din partea dumisale şi în orice caz pe gratis, să fie sigur că nu-l costă nimic! Deoarece domnia-sa nu poate suferi să plătească, în schimb de primit ar tot primi mereu cu amândouă mâinile – aici este toată dificultatea. O, daţi-i cât de mult, daţi-i cu prisosinţă din toate bunurile vieţii (dar din toate, fără excepţie, altfel ar fi în stare să vă refuze!) şi lăsaţi-l să-şi facă mendrele fără să-i puneţi nicio stavilă în cale, şi atunci şi domnia sa o să vă arate ce bun, ce sublim chiar poate să fie! Nu este un om lacom din fire, hotărât că nu; totuşi, daţi-i bani cu grămada, umpleţi-i buzunarele cu bani, şi o să vedeţi cu ce mână largă, cu câtă indiferenţă dispreţuitoare va risipi infamii arginţi sunători într-o singură noapte, făcând un chef monstru! Iar dacă n-o să-i daţi nicio lăscaie, o să vă arate că ştie şi singur să facă rost de parale dacă vrea. Dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo; să procedăm metodic. La început, avem în faţa noastră un biet copil oropsit, care «aleargă cu picioarele goale prin curtea din spatele casei», cum spunea

adineauri mult-stimatul şi distinsul nostru concetăţean, din păcate, de origine străină! Încă odată repet: nu înţeleg să las în seama altcuiva sarcina apărării acuzatului. Sunt acuzator public, dar pot fi în acelaşi timp şi apărător. Da, suntem oameni cu toţii şi ne dăm seama în ce măsură poate fi influenţat caracterul de primele impresii din copilărie şi din casa părintească! Între timp însă copilul a crescut mare. Îl regăsim sub înfăţişarea unui tânăr ofiţer mutat disciplinar pentru năzbâtiile lui, printre care şi o provocare la duel, undeva, departe, într-un târguşor, la graniţa minunatei noastre Rusii. Acolo îşi are garnizoana şi, ca şi mai înainte, o duce numai în chefuri şi petreceri, trăind pe picior mare, căci de, obrazul subţire cu cheltuială se ţine! Mereu are nevoie de bani, bani şi iar bani, înainte de toate, de aceea, după nesfârşite pertractări, cade la învoială cu tatăl dumisale, înţelegându-se cu dânsul să-i trimită pentru ultima oară şase mii de ruble, pe care le primeşte imediat. Băgaţi de seamă: e vorba de un act autentic, purtând semnătura lui – există o scrisoare inedită prin care domnia-sa renunţă la toate drepturile pe care le-ar mai avea asupra moştenirii în schimbul celor şase mii de ruble, punând astfel capăt răfuielilor cu tatăl domniei-sale. Tocmai atunci însă întâmplarea face să cunoască o tânără fată, cultivată, un suflet ales. N-aş vrea să mai repet odată amănunte pe care le-aţi auzit adineauri: e vorba de onoare, de abnegaţie, şi de aceea prefer să nu mai revin asupra lor. Chipul tânărului fluşturatic şi dezmăţat, care înţelege totuşi să-şi plece capul în faţa veritabilei nobleţi sufleteşti, în faţa unei idei superioare, a devenit dintr-o dată extrem de simpatic. Pentru ca puţin mai apoi, tot aici, în incinta tribunalului, când nimeni nu se aştepta la o asemenea surpriză, să apară brusc şi reversul medaliei. Din nou ţin să vă spun că nu-mi permit să fac niciun fel de supoziţii şi nici nu voi încerca să analizez cauzele ce au determinat această schimbare. Din moment ce schimbarea s-a petrecut, înseamnă că există şi motive care au provocat-o. Aceeaşi persoană, cu vocea înecata de lacrimi, dând frâu slobod indignării care de mult mocnea înăbuşită în inima

sa, ne declară că dumnealui a fost primul care a găsit de cuviinţă s-o dispreţuiască pentru gestul său poate necontrolat şi impulsiv, totuşi sublim prin generozitate. El, logodnicul său, este primul om pe al cărui chip i-a fost dat să surprindă o umbră de zâmbet ironic şi în acelaşi timp singurul din partea căruia nu putea suporta o asemenea înfruntare. Ştiind, mai apoi, c-o înşelase (şi într-adevăr o înşelase cu convingerea că din momentul acela era obligată să suporte orice din partea dumnealui, chiar şi trădarea), dânsa îi oferă în mod deliberat trei mii de ruble, dându-i să înţeleagă lămurit, poate chiar prea lămurit, că-i pune la dispoziţie suma respectivă ca s-o poată înşela mai departe. «— Să vedem, ai să-i primeşti sau nu? E posibil, oare, să fii chiar atât de cinic?» îi spune fără cuvinte privirea ei mustrătoare, căutând să-l încerce. El se uită la dânsa şi-i citeşte gândurile în ochi, îşi dă seama perfect ce intenţii are (adineauri chiar a recunoscut în faţa dumneavoastră c-a înţeles clar de la început), şi totuşi, nu pregetă să-şi însuşească banii, pe care în două zile îi face praf, petrecând cu noua sa iubita. Şi atunci, care din două e mai demnă de crezare? Prima versiune, ce ni-l arată jertfindu-şi cu atâta nobleţe şi mărinimie ultimii bani şi îngenunchind smerit în faţa virtuţii sau reversul atât de odios al aceleiaşi medalii? De obicei, în viaţă adevărul trebuie căutat la mijloc, între cele două extreme diametral opuse. În împrejurarea de faţă ar însemna fără doar şi poate să greşim procedând în felul acesta. Este foarte probabil ca, în prima ipostază, acuzatul să fi ascultat într-adevăr de un imbold pe cât de nobil pe atât de sincer, iar în cea de-a doua de o pornire tot atât de sinceră, dar josnică. De ce? Pentru că domnia-sa are o fire largă, karamazoviană – aici am vrut să ajung – capabilă să cuprindă cele mai bizare contradicţii şi să contemple în egală măsură cele două abisuri: abisul de deasupra noastră, imensitatea spre care îşi iau zborul cele mai luminoase idealuri, şi abisul de sub noi, prăpastia fără fund, bântuită de pestilenţialele miasme ale celei mai abjecte descompuneri morale! Amintiţi-vă ideea formulată

adineauri în chip atât de strălucit de tânărul observator – mă refer la domnul Rakitin – care a studiat îndeaproape şi cu cea mai mare seriozitate întreaga familie Karamazov: «Oamenii cu un temperament neînfrânat ca al lor, impulsivi şi depravaţi, au tot atâta nevoie de conştiinţa propriei lor abjecţii morale, ca şi de sentimentul celei mai nobile, mai sublime elevaţii spirituale». Şi are perfectă dreptate: amestecul acesta atât de bizar constituie o necesitate permanentă, constantă pentru ei. Două abisuri, domnilor, două abisuri care trebuie neapărat să existe simultan, altminteri omul nostru ar fi nefericit şi pururea nesatisfăcut, nu s-ar mai putea bucura de viaţă, ca şi când ar simţi că-i lipseşte ceva. Deoarece dumnealui are un suflet nespus de larg, un suflet vast ca nemărginitele plaiuri ale Rusiei noastre, capabil să cuprindă totul în egală măsură şi să se adapteze la orice situaţie! Şi acum, domnilor juraţi, fiindcă am pomenit în treacăt adineauri de cele trei mii de ruble, să-mi daţi voie să anticipez puţin asupra faptelor. Gândiţi-vă că e posibil ca domnia-sa, cu caracterul pe care i-l cunoaştem, după ce a primit aceşti bani, şi încă în condiţiile ştiute, silit să îndure o umilinţă atât de cumplită, să-şi terfelească onoarea într-un hal fără hal, să se înjosească în ultimul grad, gândiţi-vă dacă se poate ca omul acesta să fie în stare să pună deoparte jumătate din bani şi să-i coasă într-o amuletă, ca o lună întreagă după aceea să aibă tăria de a-i purta zi de zi la gât, fără să se atingă de ei oricât de mare ar fi fost ispita şi oricât era de strâmtorat! În tot acest timp, deşi bătea mereu localurile, nici în toiul unui chef, nici la beţie, nici chiar atunci când a trebuit să alerge într-un suflet undeva în împrejurimile oraşului ca să facă rost, Dumnezeu ştie de unde şi de la cine, de banii după care umbla cu disperare ca să plece cu iubita lui din localitate – ferind-o de ademenirile rivalului său, adică ale propriului său tată – niciodată n-a îndrăznit să se atingă de această amuletă! Deşi firesc ar fi fost s-o smulgă de la gât, numai să nu-şi lase iubita singură gata să cadă în mrejele bătrânului, pe care era cumplit de gelos, şi să rămână mai departe de

pază lângă ea, în aşteptarea clipei, când s-ar fi decis, în fine, să-i spună: «sunt a ta», ca s-o ia şi să zboare ca vântul cu dânsa cât mai departe de mediul nefast de aici. Dar nu, dumnealui s-a străduit să-şi păstreze talismanul intact. Şi pentru care pricină? După cum am văzut, primul motiv invocat a fost că voia să aibă bani de drum în cazul când dânsa avea să-i declare: «Sunt a ta, du-mă cu tine unde vrei!». Dar acest prim motiv, după propriile mărturisiri ale inculpatului, cade în faţa celui de al doilea: «Atâta timp cât port asupra mea aceşti bani, îşi zicea el, sunt un ticălos, nu însă şi un pungaş», fiindcă oricând se putea duce la logodnica sa, deşi o jignise şi, înmânându-i jumătate din suma pe care şi-o însuşise, să-i spună: «Vezi, am irosit la chef jumătate din bani, dovadă că sunt un om slab de înger şi dacă vrei chiar un ticălos (citez cuvintele inculpatului), dar, oricât aş fi de ticălos, nu sunt totuşi un hoţ. Şi nu sunt fiindcă, dacă aş fi fost, nu ţi-aş fi adus restul acesta de bani, ci i-aş fi vânturat ca şi pe ceilalţi.» Explicaţia e oricum destul de ciudată! Acelaşi om cu sânge iute, dar slab din fire, care n-a putut să reziste tentaţiei de a primi cele trei mii de ruble, cu toată ruşinea ce ştia că-l aşteaptă, să fie dintr-o dată capabil de atâta stoicism, de o asemenea tărie sufletească, încât să poarte la gât o bună bucată de vreme mii de ruble, fără a îndrăzni să se atingă de ele? Se potriveşte, oare, cât de cât împrejurarea aceasta cu caracterul pe care l-am analizat mai adineauri? Bineînţeles că nu, şi, dacă-mi daţi voie, am să vă arăt cum ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov dacă s-ar fi gândit într-adevăr să-şi coasă banii într-o amuletă. La prima tentaţie, bunăoară dacă ar fi avut chef să-şi distreze noua sa iubită, cu care cheltuise până atunci jumătate din sumă, ar fi descusut imediat amuleta şi ar fi scos dinăuntru, să zicem, deocamdată, numai o sută de ruble, fiindcă, ar fi chibzuit el: «De ce trebuie neapărat să-i duc jumătate din bani, adică o mie cinci sute de ruble în cap? O sută de ruble mai mult sau mai puţin nu-i cam acelaşi lucru, în fond? Oricum aş avea dreptul să-i spun: sunt un ticălos, recunosc, nu însă şi un hoţ, pentru că, vezi bine, am venit

totuşi să-ţi restitui măcar o parte din bani. Un hoţ n-ar fi pregetat să-i oprească pe toţi, nu ţi-ar mai fi adus nimic îndărăt.» După câteva zile ar fi descusut iar amuleta, ca să mai scoată o sută, apoi încă una, ca la sfârşitul lunii să scoată şi penultima hârtie, fiindcă şi aşa, numai cu o singură sută, tot ar fi ieşit basma curată: «Sunt un ticălos, e adevărat, dar nu şi un hoţ. Am cheltuit cu petrecerile douăzeci şi nouă de sute, dar ultima am avut grijă să ţi-o aduc înapoi. Un hoţ nu s-ar fi gândit la aşa ceva». În sfârşit, după ce ar fi prăpădit şi penultima sută, uitându-se la ultima bancnotă, şi-ar fi zis: «Desigur, nu face să-i duc o singură sută, mai bine s-o beau şi pe asta!» În felul acesta ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov, aşa cum îl cunoaştem noi. Legenda cu amuleta contrazice atât de flagrant realitatea, încât pare cu totul neverosimilă. Putem presupune orice, numai asta nu. Asupra acestui punct însă vom mai reveni.”

După ce făcu o sinteză a celor constatate la anchetă cu privire la litigiile băneşti şi raporturile dintre tată şi fiu, procurorul declară din nou că din elementele cunoscute nu se poate trage nicio concluzie în chestiunea moştenirii, dat fiind că nu se poate stabili precis cine pe cine a înşelat, sau cine şi cui a rămas dator. Tot în legătură cu cele trei mii de ruble, care deveniseră pentru Mitea o idee fixă, o obsesie chinuitoare, Ippolit Kirillovici pomeni şi despre expertiza medicală.

Capitolul VII

O RECAPITULARE CRONOLOGICĂ

„Expertiza medicală a căutat să ne demonstreze că inculpatul este un maniac şi nu se bucură de integritatea facultăţilor lui mintale. Îmi permit să afirm că, dimpotrivă, e un om întreg la minte, din nefericire pentru dânsul, căci dacă n-ar fi fost în posesia tuturor facultăţilor lui mintale poate c-ar fi procedat mai inteligent. Că e maniac, sunt gata să recunosc şi eu, da, într-adevăr e maniac, dar numai într-o singură privinţă – aşa cum a constatat de altfel şi expertiza – şi anume: în problema celor trei mii de ruble, cu care pretinde că i-ar fi rămas dator tatăl său. Cu toate acestea, sunt convins că s-ar putea găsi o explicaţie mult mai plauzibilă decât un început de nebunie pentru a motiva furia turbată de care era stăpânit în permanenţă acuzatul din pricina acestor bani. În ce mă priveşte, sunt întru totul de acord cu tânărul medic, care consideră că inculpatul a fost şi este în deplinătatea facultăţilor lui mintale, adică un om perfect normal, dar că se afla într-o stare de surescitare şi era întărâtat. Aici este hiba: motivul exasperării (permanente pe care o manifesta inculpatul nu îl constituiau în realitate cele trei mii de ruble – banii propriu-zis nu erau decât un pretext menit să ascundă adevărata cauză care-i aţâţa necontenit mânia. Şi această cauză era gelozia!”

Ippolit Kirillovici vorbi apoi pe larg despre pasiunea nefastă a inculpatului pentru Gruşenka, începând cu momentul când – potrivit cu mărturisirile lui – se dusese la această tânără persoană ca „s-o snopească în bătaie”; în loc s-o bată, însă s-a pomenit la picioarele sale, şi aşa s-a născut dragostea lui pătimaşă. „Din păcate bătrânul, tatăl

acuzatului, a pus şi el ochii tot atunci pe aceeaşi persoană; fatală coincidenţă – şi pe drept cuvânt uluitoare – ce face ca două inimi să se aprindă în acelaşi moment pentru aceeaşi femeie, deşi o văzuseră şi se întâlniseră cu dânsa şi mai înainte şi, aprinzându-se, să ardă amândouă, mistuite de o patimă nestăvilită, cu adevărat karamazoviană. Cred că vă amintiţi ce a declarat aici mai adineauri respectiva persoană: «Mi-am bătut joc şi de unul, şi de celălalt», mărturiseşte dânsa. Da, îi venise aşa deodată o toană să-i joace pe degete pe amândoi, lucru la care nici nu se gândise până atunci, dar din moment ce i-a căşunat dumneaei aşa, nu s-a lăsat până nu i-a văzut pe ambii îngenuncheaţi în faţa ei. Bătrânul, de unde toată viaţa fusese robul banului, din care îşi făcuse un idol, i-a pus imediat la dispoziţie un plic cu trei mii de ruble numai ca să vină acasă la dânsul, iar după câtva timp a ajuns să se socotească fericit dacă i-ar fi îngăduit să depună la picioarele sale toată averea împreună cu numele lui, consimţind să devină soţia sa legitimă. Şi în privinţa aceasta avem dovezi indiscutabile. Cunoaştem de asemenea tragedia inculpatului, avem aici în faţa noastră mărturia ei vizibilă. Dar aşa cerea «jocul» tinerei persoane. Vrăjitoarea nu s-a îndurat să-i dea nici cea mai mică speranţă bietului om decât în ultima clipă, când, îngenuncheat în faţa celei ce jucase rolul unui călău, întindea spre ea mâinile scăldate în sângele tatălui şi rivalului său; în această poziţie se afla când au sosit autorităţile. «Să mă trimiteţi la ocnă împreună cu el, din pricina mea l-a omorât, numai eu sunt vinovată!» a strigat ea, cuprinsă de o sinceră căinţă în momentul când l-au arestat. Eminentul tânăr care şi-a propus să analizeze prezentul caz, domnul Rakitin, despre care am vorbit mai înainte, defineşte caracterul eroinei acestui proces în câteva fraze lapidare, dar cât se poate de concludente: «Decepţia pe care o încearcă la o vârstă fragedă, faptul că s-a văzut înşelată şi silită să apuce de timpuriu pe căi greşite, trădarea logodnicului, care, după ce a sedus-o, o părăseşte, apoi mizeria, blestemul unei familii onorabile şi,

în sfârşit, protecţia unui bătrân bogat, pe care, de altfel, îl mai socoteşte şi astăzi binefăcătorul ei, au făcut să se nască o ură precoce, tăinuită în adâncul sufletului său tânăr, înzestrat poate cu multe calităţi. Astfel, cu trecerea timpului, ajunge o femeie calculată, ahtiată după bani, care nu are alt scop în viaţă decât să se îmbogăţească. Şi totodată se dezvoltă în ea un spirit ironic şi dorinţa de a-şi lua revanşa asupra întregii societăţi.» Cunoscând această caracterizare, ne putem da seama că era într-adevăr capabilă să-şi bată joc şi de unul, şi de celălalt numai ca să se amuze pe socoteala lor cu un fel de plăcere răutăcioasă. În cursul acestei luni de dragoste deznădăjduită şi de cumplită degradare morală, în care ajunge să-şi înşele logodnica şi să-şi însuşească banii ce-i fuseseră încredinţaţi ca unui om de onoare, în inima inculpatului se încuibează treptat o gelozie aprigă, turbată. Şi pe cine credeţi că e gelos? Pe propriul său tată! Culmea este că bătrânul zevzec încearcă să ademenească şi să cumpere obiectul pasiunii lui cu cele trei mii de ruble pe care fiul lui le pretinde ca pe un drept al său incontestabil, partea sa din moştenirea rămasă de pe urma mamei, şi de care îşi acuză tatăl că l-a deposedat. Sunt absolut de acord cu dumneavoastră că e într-adevăr o situaţie intolerabilă! Acuzatul avea toate motivele să devină maniac. În fond, nu era vorba numai de bani, cât mai ales de faptul că rivalul său înţelegea să se folosească de ei cu un cinism pur şi simplu revoltător ca să-i distrugă fericirea!”

Ippolit Kirillovici arătă apoi cum se născuse şi se închegase treptat în sufletul inculpatului ideea paricidului, urmărind evoluţia ei pas cu pas, aşa cum o înfăţişau faptele.

„La început, dumnealui s-a mulţumit numai să trăncănească în gura mare prin localuri – o lună întreagă n-a făcut decât să trăncănească. O, îi plăcea grozav să-şi etaleze viaţa personală în văzul tuturor, să-şi deschidă inima faţă de oricine, încredinţându-i chiar şi cele mai diabolice, mai periculoase idei ale sale! O, da, era oricând dispus să-şi destăinuiască unuia sau altuia gândurile,

pretinzând, în schimb, celor ce-l ascultau să-i răspundă prompt, Dumnezeu ştie de ce, cu cea mai deplină simpatie, să-i împărtăşească grijile şi îndoielile, să-l îmbărbăteze şi să-l lase în apele lui, fără să-l stingherească în niciun fel! Altminteri, din te miri ce îşi ieşea din sărite şi era în stare să facă praf tot localul!" (Urma povestea cu căpitanul Sneghirev.) „Cei care au avut ocazia să-l audă şi să-l vadă pe inculpat în această ultimă lună, au simţit până la urmă că invectivele şi ameninţările proferate la adresa tatălui său nu erau numai vorbe rostite la mânie şi că, la un moment dat, când exasperarea lui va fi ajuns la paroxism, ameninţările puteau să devină fapte." (Aici procurorul aminti reuniunea de familie ce avusese loc la mănăstire, discuţiile cu Alioşa şi zugrăvi scena revoltătoare petrecută în casa părintească, în ziua când inculpatul intrase buzna în sufragerie spre sfârşitul mesei.) „N-aş putea să afirm cu toată certitudinea, continuă Ippolit Kirillovici, că hotărârea de a răfui definitiv socotelile cu tatăl său, asasinându-l, va fi fost premeditată înainte de acest incident. Presupun, totuşi, că ideea asta îi venise de câteva ori în minte, stăruise în mod conştient asupra ei, aşa cum ne-o dovedesc faptele, depoziţiile martorilor şi chiar propriile declaraţii ale acuzatului. Domnilor juraţi, adăugă procurorul, mărturisesc că până astăzi am şovăit să arunc pe umerii inculpatului acuzaţia de crimă cu premeditare, ce se impunea de la sine. Eram ferm convins că în adâncul său întrezărise de mult clipa fatală, dar o întrezărise numai, imaginându-şi-o ca pe o eventualitate, fără să stabilească precis împrejurările şi fără să fixeze un termen. Am şovăit, dar şovăielile mele s-au spulberat astăzi, în momentul când s-a dat citire zdrobitorului document prezentat în instanţă de doamna Verhovţeva. Domnilor, aţi auzit cu toţii cuvintele sale: «Aici e tot planul asasinatului, punct cu punct, e un adevărat program!» Aşa a definit domnia-sa această blestemată misivă, scrisă «la beţie» de nefericitul care se află acum pe banca acuzaţilor. Şi, pe bună dreptate, scrisoarea aceasta are o importanţă deosebită, constituind un program, o dovadă certă a premeditării.

Fiind scrisă cu două zile înainte de crimă, ştim că, exact cu două zile înainte de a-şi pune în aplicare planul său monstruos, inculpatul a declarat, legându-se chiar cu jurământ că, dacă în ziua următoare nu va reuşi să facă rost de bani, are intenţia să-şi omoare tatăl, ca să poată sustrage «plicul cu bani legat cu panglicuţă roz de sub pernă, numai să plece Ivan!» Auziţi: «numai să plece Ivan!» Va să zică, totul fusese dinainte calculat, fiece amănunt în parte cântărit cu atenţie; şi ce s-a întâmplat până la urmă? Acuzatul şi-a adus cu cea mai mare meticulozitate planul la îndeplinire. Nu mai încape nicio îndoială că e vorba de un act premeditat şi că mobilul crimei a fost jaful, sunt lucruri mărturisite negru pe alb şi semnate cu mâna lui de inculpat, care îşi recunoaşte iscălitura. S-ar putea obiecta: biletul a fost scris de un om în stare de ebrietate. Asta însă nu-i micşorează cu nimic gravitatea, dimpotrivă, înseamnă că, fiind beat, inculpatul a aşternut pe hârtie un plan pe care-l concepuse mai înainte cu mintea limpede. Dacă nu s-ar fi gândit la el din vreme, când era treaz, nu l-ar fi dat în vileag mai apoi, când i s-a urcat băutura la cap. Bine, ar putea să spună unii dintre dumneavoastră, dar ce rost avea să strige în gura mare ceea ce pusese la cale? Cine premeditează o faptă ca asta caută pe cât poate să păstreze secretul. E adevărat, dar acuzatul şi-a trâmbiţat intenţiile atunci când erau încă în germene, când abia mijeau în sufletul lui ca o vagă dorinţă; în momentul acela nu-şi făcuse încă niciun plan, nu premeditase nimic. Mai târziu însă e mai puţin guraliv. În seara când a scris respectiva masivă la «Metropol», în local, era beat criţă, a stat tot timpul tăcut şi retras, n-a jucat biliard şi n-a schimbat cu nimeni niciun cuvânt, mulţumindu-se doar să bruftuiască pe un vânzător de magazin, care se aşezase la masa lui; asta însă aproape inconştient, în virtutea obişnuinţei, fiindcă de câte ori intra într-un local trebuia să se ia la harţă cu cineva. Presupun de asemenea că în clipa când s-a hotărât cu tot dinadinsul să acţioneze, şi-a adus aminte probabil cât de zgomotos îşi dezvăluise intenţiile în auzul tuturor şi s-a gândit că din

pricina asta ar putea fi descoperit după săvârşirea crimei. Dar nu mai avea încotro. Publicitatea fusese făcută şi nu-şi mai putea lua vorba înapoi, şi pe urmă de atâtea ori în viaţă avusese noroc, de ce deci n-ar fi avut şi de astă dată? Credea în steaua dumisale, domnilor! Trebuie să recunosc însă că s-a zbătut mult ca să ocolească un deznodământ atât de crâncen, că a luptat din răsputeri ca să evite o vărsare de sânge. «Am să mă duc mâine să cer de la toţi bani, până o să încropesc trei mii de ruble, spune dânsul în limbajul său original, şi dacă nimeni n-o vrea să-mi dea, atunci o să curgă sânge.» Şi iarăşi putem constata că tot ceea ce aşternuse pe hârtie în stare de ebrietate a fost adus la îndeplinire punct cu punct mai târziu, când era cu mintea limpede!”

Ippolit Kirillovici descrise cu lux de amănunte eforturile depuse de Mitea pentru a face rost de bani, ca să nu ajungă la crimă. Povesti scena cu Samsonov, apoi goana pe urmele lui Copoiu, căutând să prezinte faptele aşa cum se petrecuseră. „Istovit, batjocorit, flămând, ros de gelozie la gândul că-şi lăsase iubita fără supraveghere, temându-se că-n lipsa lui o să se ducă la Feodor Pavlovici, se înapoiază, în sfârşit, în oraş, după ce îşi vânduse până şi ceasul ca să poată pleca la drum (şi asta având – zice-se, o, numai zice-se! – o mie şi cinci sute de ruble asupra lui). Slavă Domnului, iubita lui nu fusese la Feodor Pavlovici! Iese apoi cu dânsa s-o conducă la protectorul ei Samsonov. (Curios: nu simte niciun grăunte de gelozie faţă de Samsonov, ceea ce constituie iarăşi o particularitate deosebit de interesantă în cazul de faţă!) După care aleargă într-un suflet la postul lui de observaţie din spatele casei părinteşti; ajungând acolo, află că Smerdiakov are o criză de epilepsie şi că cealaltă slugă, Grigori, zace şi el bolnav în pat, deci are câmp liber de acţiune; «semnalele» sunt la discreţia lui – ce tentaţie! Încearcă totuşi să se împotrivească ispitei şi, fără să mai stea pe gânduri, se hotărăşte să apeleze la o persoană stabilită temporar la noi în oraş, mult stimata doamnă Hohlakova, care urmărea de mult cu toată compasiunea frământările lui. Doamna

Hohlakova îi dă un sfat cât se poate de înţelept şi anume: să părăsească odată pentru totdeauna viaţa de petreceri, să renunţe la o iubire nefastă, să nu mai bată zi şi noapte localurile, irosindu-şi zadarnic toată puterea tinereţii, şi să plece în Siberia, să lucreze într-o mină de aur. «Acolo energia dumitale clocotitoare, firea dumitale romantică, aventuroasă au să-şi găsească un rost.»” După ce relată sfârşitul întrevederii cu doamna Hohlakova şi descrise scena când inculpatul descoperă pe neaşteptate că Gruşenka n-a fost la Samsonov şi furia năprasnică de care bietul om, chinuit de gelozie şi cu nervii măcinaţi, e cuprins la gândul că în momentul acela dânsa se află la Feodor Pavlovici, Ippolit Kirillovici atrase atenţia juraţilor asupra rolului fatal pe care hazardul l-a jucat în această împrejurare: „Dacă servitoarea ar fi apucat să-i spună că iubita lui e plecată la Mokroe împreună cu «fostul» dumneaei, care avea drepturi «netăgăduite» asupra sa, probabil că nu s-ar fi întâmplat nimic. Năucită de frică însă fata s-a jurat că habar n-are unde poate să fie, şi dacă inculpatul n-a ucis-o pe loc, e numai pentru că a rupt-o numaidecât la fugă, ca un nebun, pe urmele trădătoarei. Reţineţi un amănunt: deşi părea că-şi ieşise din minţi, n-a uitat totuşi să ia cu sine pisălogul de aramă! De ce tocmai pisălogul, şi nu alt obiect, de care se putea servi ca de o armă? Atunci însă când o lună întreagă te gândeşti zi de zi la o anumită eventualitate şi te pregăteşti în vederea ei, e de ajuns să-ţi cadă privirile pe un obiect care să ia în ochii tăi aparenţa unei arme ca să şi pui mâna pe el, folosindu-l ca atare. Trebuie să ţinem seama că domnia-sa o lună de zile s-a gândit la un lucru pe care să-l aibă la îndemână în momentul critic! De aceea, chiar în clipa când i-au picat ochii pe el, şi-a dat seama că pisălogul este exact ceea ce-i trebuia. Şi, deci, nu inconştient şi nici involuntar a înşfăcat de pe masa blestematul de pisălog! Iată-l, în sfârşit, în grădina caselor părinteşti, terenul este liber, martori nu există, e o noapte fără lună, peste tot numai beznă şi în sufletul său gelozia! Bănuiala că dânsa ar putea fi în casă, cu rivalul lui, poate în braţele acestuia, ba poate chiar

râzând de dânsul, îi taie răsuflarea. Şi nu este vorba numai de o simplă bănuială, nicidecum, ci de o certitudine, nu mai încape niciun dubiu că-l înşeală: este acolo, în odaia cu fereastra luminată, trebuie să fie după paravan! Nefericitul se apropie tiptil de fereastră, se uită intimidat pe geam şi, potolindu-se ca prin minune, ca un copil cuminte, st grăbeşte să plece prudent, cât mai e vreme, ca să nu săvârşească un păcat, să nu facă vreun gest nesăbuit, o nelegiuire – aşa vor cel puţin să ne demonstreze unele persoane. Noi însă, cunoscându-i atât de bine caracterul, avem destule elemente la îndemână să ne putem da seama de starea lui de spirit din momentul acela, şi mai ales ştim că dumnealui deţinea semnalele care i-ar fi deschis numaidecât uşa casei, dându-i posibilitatea să pătrundă înăuntru!” Ippolit Kirillovici părăsi deocamdată principalul obiectiv al rechizitoriului pentru a se ocupa de „semnale” şi de Smerdiakov, ca să lichideze definitiv acest incident, spulberând odată pentru totdeauna suspiciunea ce plana asupra lui Smerdiakov, bănuit că ar putea fi autorul crimei. Treabă pe care o îndeplini cât se poate de conştiincios, în aşa fel încât toată lumea îşi dădu seama că, în ciuda dispreţului pe care-l afişa faţă de această ipoteză, procurorul îi acorda totuşi o importanţă deosebită.

Capitolul VIII

DISERTAŢIE ASUPRA LUI SMERDIAKOV

„În primul rând, începu Ippolit Kirillovici, să vedem care este originea acestei suspiciuni? Primul care a declarat că ucigaşul nu poate fi decât Smerdiakov a fost chiar inculpatul, în momentul arestării sale; totuşi, de când a făcut aceasta declaraţie şi până în ziua de azi, n-a fost în stare să înfăţişeze nicio dovadă în sprijinul acuzaţiei sale, şi poate că dovadă ar fi prea mult spus, dar nici măcar n-a putut să invoce un fapt concret, cât de cât verosimil. Aceeaşi învinuire o ridică alte trei persoane: cei doi fraţi ai inculpatului şi doamna Svetlova. Cel mai mare dintre fraţi însă şi-a formulat acuzaţia, după cum am auzit astăzi, într-un acces de febră cerebrală, prezentând simptome neîndoielnice de alienaţie mintală, iar noi ştim precis că în ultimele două luni Ivan Feodorovici a împărtăşit întru totul părerea unanimă în legătură cu vinovăţia fratelui său, părere pe care nici măcar n-a încercat s-o combată. Asupra acestui lucru vom reveni însă mai încolo. La rândul său, mezinul ne-a mărturisit adineauri că nu posedă nicio probă care să certifice aserţiunea sa că Smerdiakov ar fi criminalul şi că nu face decât să repete spusele inculpatului, bizuindu-se pe «expresia figurii lui» – argument destul de bizar, pe care fratele acuzatului l-a repetat de două ori. Şi mai bizar mi se pare modul în care se exprimă doamna Svetlova: «Trebuie să-l credeţi pe cuvânt, spune dânsa despre inculpat, omul ăsta nu e în stare să mintă». Acestea sunt efectiv elementele pe care se bazează acuzaţia ridicată împotriva lui Smerdiakov de cele trei persoane care, ne dăm seama, sunt mult prea

interesate de soarta inculpatului. Cu toate acestea, ipoteza emisă în legătură cu vinovăţia lui Smerdiakov a circulat intens, a câştigat tot mai mult teren şi mai circulă încă în ziua de azi. Putem, oare, să-i acordăm vreun credit, putem admite că el ar fi vinovatul?”

Aici Ippolit Kirillovici găsi de cuviinţă să schiţeze în linii generale caracterul răposatului, „care şi-a pus capăt zilelor într-un acces de nebunie”, înfăţişându-l ca pe un om sărac cu duhul, un semidoct, zăpăcit de diferite idei filozofice care depăşeau putinţa lui de înţelegere, îngrozit de unele teorii moderne despre datorie şi despre obligaţii morale, pe care i le-au servit din abundenţă – în practică – viaţa destrăbălată a lui Feodor Pavlovici, fostul său stăpân şi totodată poate propriul lui tată, iar teoretic o serie de discuţii filozofice destui de ciudate pe care le-a avut cu cel mai mare dintre feciorii boierului. Era un mic divertisment, pe care Ivan Feodorovici şi-l permitea cu un fel de voluptate, din plictiseală probabil sau poate din plăcerea de a râde pe socoteala cuiva, negăsind la îndemână un obiectiv mai potrivit. „Smerdiakov mi-a descris singur starea lui de spirit din ultimele zile petrecute în casa stăpânului său, explică Ippolit Kirillovici. Mărturisirile lui sunt confirmate însă şi de alte persoane: inculpatul, fratele acestuia şi chiar bătrânul servitor Grigori, adică toţi cei care l-au cunoscut îndeaproape spun acelaşi lucru. În afară de aceasta, Smerdiakov, care suferea de o depresiune nervoasă din pricina epilepsiei, era «fricos ca o găină». «Se arunca la picioarele mele şi-mi săruta cizmele», ne-a destăinuit inculpatul într-un moment când nu-şi dădea seama încă de prejudiciul pe care i l-ar putea pricinui această declaraţie – «o găină epileptică», cum îl caracterizează el pe Smerdiakov în limbajul lui atât de colorat. Acesta este omul pe care, aşa cum aţi văzut, inculpatul (lucru pe care îl confirmă şi domnia-sa) şi-l face confident, terorizându-l în aşa hal, încât nefericitul acceptă, în cele din urmă, să devină iscoada lui şi să-l informeze de tot ce se întâmpla acasă. Ca atare, Smerdiakov nu pregetă să-şi trădeze boierul şi-i dezvăluie

inculpatului existenţa plicului cu bani, comunicându-i totodată şi semnalele cu ajutorul cărora se poate pătrunde în casă. Spuneţi şi dumneavoastră, ce putea să facă bietul om? «M-ar fi ucis, vedeam bine că m-ar fi ucis», ne-a declarat la anchetă, înfiorându-se de groază şi tremurând ca vai de el, deşi călăul său era arestat şi nu avea cum să-l muştruluiască. «Tot timpul mă bănuia că-l mint, şi atunci, ca să-l potolesc, dârdâind de frică, nu mai aşteptam să mă întrebe, şi-i spuneam singur tot ce ştiam, ca să se încredinţeze că nu-i ascund nimic şi să-mi cruţe viaţa.» Reproduc textual destăinuirile lui Smerdiakov, pe care le-am reţinut şi le-am notat cuvânt cu cuvânt. «Numai ce se răstea odată la mine, şi-i cădeam în genunchi!» Fiind extrem de cinstit din fire şi bucurându-se de toată încrederea boierului (care ţinuse să-l răsplătească pentru onestitatea lui odată, când îi înapoiase nişte bani pierduţi), îmi închipui cât se va fi chinuit bietul Smerdiakov la gândul că-şi vânduse stăpânul de care era grozav de ataşat, considerându-l binefăcătorul său. Bolnavii de epilepsie, după mărturia celor mai renumiţi psihiatri, sunt îndeobşte înclinaţi să-şi facă procese de conştiinţă; bineînţeles, este vorba de o înclinaţie morbidă. Tot timpul sunt obsedaţi de pretinsa lor «vinovăţie», au remuşcări cumplite şi se macină sufleteşte, de cele mai multe ori fără niciun temei, exagerându-şi greşelile sau chiar născocindu-şi singuri tot felul de păcate şi crime. Vă daţi seama ce poate să fie când un individ de genul acesta devine realmente vinovat, poate chiar criminal, de frică, silit prin ameninţări. În afară de aceasta, el, Smerdiakov, presimţea că, aşa cum se desfăşurau evenimentele, din moment în moment putea surveni un dezastru. În ajunul tragicei zile, când Ivan Feodorovici, cel mai mare dintre băieţii lui Feodor Pavlovici, a plecat la Moscova, Smerdiakov l-a rugat stăruitor să rămână, fără a îndrăzni totuşi, ca de obicei, din laşitate, să-şi dea pe faţă lămurit şi fără ocolişuri temerile, mulţumindu-se să facă unele aluzii, care din păcate n-au fost înţelese. Trebuie să menţionez că Smerdiakov îl socotea pe Ivan Feodorovici ocrotitorul său

şi era convins că nu se va întâmpla nicio nenorocire atâta timp cât va sta acasă. Amintiţi-vă ce spunea în biletul lui, scris «la beţie», Dmitri Karamazov: «Am să-l ucid pe bătrân, numai să plece Ivan». Prin urmare, prezenţa lui Ivan Feodorovici însemna pentru toţi o garanţie de linişte şi pace în casă. Până la urmă, totuşi, a plecat, şi un ceas mai târziu Smerdiakov a şi avut o criză de epilepsie. Nici nu e de mirare. Trebuie să ştiţi că, demoralizat din pricina temerilor şi disperării de care era stăpânit, feciorul presimţise în ultimele zile posibilitatea unei crize apropiate, aşa cum mai avusese şi altă dată în urma unei încordări nervoase sau a unei emoţii zguduitoare. Fireşte, nimeni nu e în măsură să prezică ziua şi ora exactă, dar fiecare epileptic poate presimţi dinainte, după anumite simptome, o criză. Cel puţin aşa declară medicina, îndată după plecarea lui Ivan Feodorovici, Smerdiakov, cu inima strânsă, fiindcă a rămas singur şi lipsit de apărare în faţa primejdiei, se duce să ia ceva din pivniţă. Şi, coborând treptele, se gândeşte: «O să-mi vină sau n-o să-mi vină criza? Ce-ar fi să mă apuce chiar acum?» Şi tocmai îndoiala asta, teama de care e cuprins, întrebările neliniştitoare îi provoacă spasmul acela al beregatei, care precede totdeauna accesul; o clipă mai târziu, se prăbuşeşte în nesimţire pe scări, rostogolindu-se până în fundul beciului. Şi mai sunt oameni care vor neapărat să vadă ceva suspect în acest accident atât de firesc, să descopere un indiciu că Smerdiakov ar fi simulat *intenţionat* criza! Dar dacă a simulat-o intenţionat, se ridică atunci altă problemă: pentru ce a făcut-o? Cu ce plan? În ce scop? Las deoparte faptul că aici mai are şi medicina un cuvânt; să zicem că ştiinţa se înşeală, că medicii mint, ori nu s-au priceput să deosebească un acces real de unul simulat – fie, dar în cazul acesta spuneţi-mi, vă rog, ce rost avea să se prefacă? Nu cumva ca, în timp ce punea la cale asasinatul, să atragă de la bun început şi cât mai grabnic asupra lui atenţia celor din casă? Domnilor juraţi, ţin să vă amintesc că, în noaptea în care a fost înfăptuită crima, în casă la Feodor Pavlovici se aflau cinci

persoane; întâi şi-ntâi, Feodor Pavlovici, dar este clar că nu şi-a luat viaţa singur; apoi servitorul Grigori, dar şi el a fost la un pas de moarte; pe urmă soţia lui Grigori, Marfa Ignatievna, bucătăreasa, dar cred c-ar fi nedemn din partea noastră s-o bănuim cumva c-ar fi fost în stare să-şi ucidă stăpânul. Nu mai rămân, aşadar, decât doi suspecţi: inculpatul şi Smerdiakov, e singura alternativă, fiindcă altcineva n-a mai fost acolo şi nici nu avem vreun indiciu care să ne îndrepte bănuielile într-altă parte. Iată, deci, explicaţia magistralei, «ingenioasei» acuzaţii aruncate în spinarea nefericitului care şi-a pus capăt zilelor aseară! Imposibilitatea de a găsi un alt vinovat! Dacă ar putea să planeze măcar o umbra de îndoială asupra altcuiva, dacă o a şasea persoană ar fi putut da de bănuit, sunt convins că până şi inculpatul s-ar fi sfiit să-l implice pe Smerdiakov şi ar fi acuzat din capul locului cea de-a şasea persoană, fiindcă e pur şi simplu absurd să crezi că Smerdiakov ar fi putut săvârşi crima!

Domnilor, vă propun să nu ne mai ocupăm deocamdată de psihologie, nici de medicină, nici chiar de logică şi să lăsăm faptele să vorbească, faptele nude, să vedem ce putem afla de la ele. Să zicem că Smerdiakov a ucis, dar cum? Singur sau în complicitate cu inculpatul? Să examinăm mai întâi prima ipoteză, adică să presupunem că Smerdiakov ar fi săvârşit singur asasinatul. Fireşte, ca să facă o faptă ca asta trebuia să aibă un motiv, să urmărească un folos. Dar cum în sufletul lui nu exista niciunul din motivele care-l împingeau la crimă pe inculpat, adică ura, gelozia etc, etc, Smerdiakov desigur nu putea să-şi ucidă stăpânul decât pentru bani, ca să-şi însuşească cele trei mii de ruble, pe care acesta le vârâse în plic sub ochii lui. Şi atunci, în timp ce punea la cale în taină asasinatul, n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să comunice din vreme unei alte persoane, o persoană care era interesată în cel mai înalt grad să cunoască lucrurile acestea, adică inculpatul, tot ce se petrecea în casă, povestea cu banii şi cu semnalele, să-i spună chiar unde-i ascuns plicul şi ce este scris pe el şi, mai ales, da, mai ales,

să-i dezvăluie «semnalele» cu ajutorul cărora se putea intra la boier în casă. Pentru ce a făcut-o, nu cumva ca să se dea singur de gol? Sau pentru că ţinea cu tot dinadinsul să aibă un concurent căruia îi punea singur la dispoziţie mijloacele ca să poată pătrunde în odaia bătrânului şi şterpeli plicul? «Bine, ar putea obiecta cineva, dar Smerdiakov i-a comunicat lucrurile astea numai de frică!» Cum vine asta? Un om care concepe fără să şovăie o crimă atât de temerară, de sălbatică, pe care o aduce apoi la îndeplinire fără să clipească, mai poate oare destăinui altcuiva nişte secrete pe care le cunoaşte numai el, aşa, încât dacă şi-ar fi ţinut gura nimeni pe lume nu l-ar fi bănuit? Nu, oricât de laş ar fi un om, din moment ce ar fi pus la cale o faptă ca asta, s-ar fi păzit ca de foc să scape c vorbă faţă de cineva, pomenindu-i despre plic şi despre semnale, fiindcă ar fi însemnat să se demaşte de la început. Ar fi născocit câte-n lună şi-n stele, ar fi minţit în fel şi chip dacă i s-ar fi cerut cu tot dinadinsul informaţii, numai despre asta n-ar fi spus nimic! Dimpotrivă, repet, dacă el ar fi păstrat cea mai deplină tăcere în privinţa banilor, pe care i-ar fi sustras după ce şi-ar fi asasinat stăpânul, nimeni nu l-ar fi putut acuza vreodată de crimă cu tâlhărie, fiindcă nimeni pe lume în afară de el nu văzuse plicul, nici nu ştia de existenţa lui în casă. Chiar dacă ar fi fost acuzat de omor, cu siguranţă că s-ar fi atribuit un alt mobil asasinatului. Dar cum nimeni nu băgase de seamă c-ar fi putut avea vreun motiv să comită crima, ba, dimpotrivă chiar, toată lumea remarcase ce mult ţinea la el şi câtă încredere îi arăta boierul, fireşte că nimeni nu s-ar fi gândit să-l suspecteze, şi bănuielile ar fi căzut şi de astă dată asupra inculpatului, care avea toate motivele să dorească moartea bătrânului; ba mai mult încă, nu făcuse niciun secret din ele, proclamându-le în auzul tuturor; într-un cuvânt, toate suspiciunile s-ar fi îndreptat împotriva lui Dmitri Feodorovici, fiul victimei. Smerdiakov şi-ar fi ucis stăpânul şi l-ar fi prădat, iar fiul răposatului ar fi suportat consecinţele; nici nu se putea găsi ceva care să-i convină mai bine ucigaşului, nu-i aşa? Şi cu toate astea, din capul

locului chiar, de când a încolţit în el gândul crimei, Smerdiakov s-a grăbit să dezvăluie existenţa plicului cu bani şi secretul semnalelor – şi tocmai cui? Feciorului victimei! E foarte logic – nu? – şi limpede ca lumina zilei. Iată, însă, că soseşte şi ziua pe care Smerdiakov o aştepta ca să poată înfăptui crima, şi ce credeţi că face dumnealui? Se prăbuşeşte în beci, simulând un acces de epilepsie. Pentru ce? Fireşte, pentru ca în primul rând Grigori, care avea de gând în seara aceea să încerce iarăşi leacul cel miraculos, văzând că nu are cine să păzească locuinţa, să lase totul deoparte, renunţând să se mai doftoricească, şi să stea de veghe. În al doilea rând, probabil, pentru ca boierul, văzând c-a rămas fără paznic şi tremurând tot să nu vină cumva peste el fecioru-său – lucru pe care, de altfel, nici nu căuta să-l ascundă – să-şi întărească vigilenţa şi să devină şi mai bănuitor. Şi, în sfârşit, pentru ca el însuşi – vreau să zic, Smerdiakov – după declararea crizei, să fie mutat din bucătărie, unde dormea de obicei singur, deosebit de celelalte slugi şi având intrare separată, tocmai în celălalt capăt al acareturilor, în odăiţa lui Grigori, la trei paşi doar de patul celor doi bătrâni, despărţit de ei numai printr-un perete de scânduri – odăiţă în care era transportat din porunca boierului şi după dorinţa inimoasei Marfa Ignatievna, de câte ori avea un acces de epilepsie – şi, zăcând acolo, după peretele de scânduri, să geamă toată noaptea (aşa cum au arătat la anchetă Grigori şi Marfa Ignatievna) ca să dea impresia că e într-adevăr bolnav, împiedicându-i să doarmă pe moşnegi. Şi toate astea pentru ce? Ca să se poată scula mai lesne din pat şi să-i fie mai la îndemână să-şi omoare stăpânul!

Dar, vor spune unii, se prea poate să se fi prefăcut bolnav anume ca să nu fie suspectat şi să-i fi vorbit inculpatului despre bani şi despre semnale, gândindu-se că probabil acesta va fi tentat să înfăptuiască singur crima, pentru ca după ce îşi va fi răpus victima şi va fi plecat, luând cu el banii şi, eventual chiar, iscând întâmplător zgomot, tulburând liniştea şi trezind martorii din somn, să

se scoale şi el, adică Smerdiakov, din pat şi să se ducă, da, să se ducă, dar unde, întreb, şi pentru ce? Poate ca să-l omoare a doua oară pe boier şi să fure încă odată banii pe care avusese grijă să pună mâna altul mai înainte. Râdeţi, domnilor? Eu însumi, vă rog să mă credeţi, mă simt jenat că-mi permit să fac asemenea supoziţii, şi, cu toate acestea, închipuiţi-vă, am reprodus exact versiunea pe care o susţine inculpatul: «Apucasem să plec, spune el, după ce-l doborâsem pe Grigori şi pusesem lumea în mişcare, când Smerdiakov s-a sculat din pat şi s-a dus să-l ucidă pe bătrân ca să-l jefuiască». Nu mai vorbesc că Smerdiakov n-avea de unde să ghicească dinainte cu atâta precizie că fiul năbădăios şi turbat de mânie o să vină numai ca să arunce o privire intimidată pe geam şi – cu toate că ştia pe de rost semnalele – să se retragă domolit, lăsând în mâinile lui toată prada! Domnilor, eu vă întreb foarte serios: în care moment anume credeţi dumneavoastră că Smerdiakov a săvârşit crima? Arătaţi-mi şi mie când, altminteri nu-l putem scoate vinovat.

Dar dacă, totuşi, criza de epilepsie n-a fost simulată? Poate că bolnavul s-a trezit la un moment dat, a auzit ţipete şi a ieşit afară – ei, şi pe urmă? Pe urmă s-a uitat în jur şi şi-a spus: «Ce-ar fi să mă duc să-l omor pe boier?» Dar de unde putea el să ştie care-i situaţia şi ce se întâmplase între timp, când până atunci zăcuse tot timpul în nesimţire? Dar, domnilor, chiar şi fantezia are o limita.

«Aşa o fi, vor zice poate unele persoane mai subtile, dar dacă există o complicitate între ei? Dacă au săvârşit împreună asasinatul şi au împărţit după aceea prada, atunci cum rămâne?»

Într-adevăr, este o ipoteză demnă de luat în consideraţie şi, mai cu seamă, întemeiată pe premise foarte serioase; unul operează luând asupra lui toate riscurile, în timp ce complicele său zace liniştit în pat, simulând un atac de epilepsie. Dar de ce? Ca să trezească de la început bănuielile tuturor, să aţâţe teama de care era stăpânit boierul, să-l neliniştească pe Grigori? Ar fi curios de ştiut ce i-a determinat pe cei doi complici să conceapă un plan

lipsit de orice raţiune! Dar poate că în realitate n-a fost vorba de o participare activă în cazul lui Smerdiakov, ci numai de o complicitate pasivă, ca să zicem aşa? Poate că şi el este o victimă. Înfricoşat până în măduva oaselor, feciorul va fi acceptat, în cele din urmă, să nu se opună fărădelegii, lăsându-l pe criminal să opereze nestingherit, dar presimţind că, totuşi, s-ar putea să fie tras la răspundere pentru că a stat cu braţele încrucişate, în timp ce boierul era asasinat, fără să dea alarma, fără să se împotrivească în niciun fel, se va fi înţeles din capul locului cu Dmitri Karamazov pe care l-a rugat să-i dea voie să stea în pat, prefăcându-se bolnav: «Treaba ta ce faci în vremea asta. N-ai decât să-l omori dacă vrei, pe mine nu mă interesează!» Chiar dacă i-ar fi propus lucrul acesta, accesul lui Smerdiakov trebuia neapărat să producă unele perturbări în casă şi, prevăzându-le, Dmitri Karamazov nu putea cu niciun chip să fie de acord. Admiţând ipoteza că ar fi căzut amândoi de acord, până la urmă tot Dmitri Karamazov rămâne ucigaşul propriu-zis, cel care a săvârşit, cu mâna lui crima, instigatorul ei direct, în timp ce Smerdiakov nu este decât un complice pasiv, ba poate chiar nici atât, rolul său limitându-se la faptul de a fi tolerat asasinatul de frică şi împotriva voinţei sale; e o deosebire pe care judecata ar fi ştiut s-o facă; cu toate astea, ce s-a întâmplat până la urmă? Imediat ce s-a văzut arestat, inculpatul s-a grăbit să arunce toată vina asupra lui Smerdiakov, exclusiv asupra lui. Şi nu-l acuză de complicitate, ci declară că el ar fi autorul direct al asasinatului, numai el! Smerdiakov a săvârşit singur crima, el l-a ucis şi l-a jefuit pe bătrân, peste tot e numai mâna lui! Ce fel de complici sunt aceştia, care aruncă din primul moment vina unul asupra altuia, aşa ceva nu s-a mai pomenit! Ca să nu mai vorbesc de riscurile pe care şi le asumă Karamazov; el, principalul criminal, să arunce toată răspunderea asupra complicelui său, care, de fapt, n-a jucat niciun rol, s-a mulţumit să rămână tot timpul pasiv, să zacă în pat după peretele de scânduri. Păi bine, în cazul acesta complicele care nu se mişcase din pat putea foarte

bine să-şi iasă din sărite şi, mânat de instinctul de conservare, să dea imediat în vileag adevărul: «Amândoi am fost părtaşi la omor, numai că eu n-am mişcat niciun deget, n-am făcut decât să tolerez crima de frică!» Smerdiakov putea doar să-şi dea seama că la judecată s-ar fi constatat fără nicio greutate în ce măsură era el vinovat şi că, prin urmare, chiar dacă va fi condamnat, pedeapsa lui va fi mult mai uşoară decât aceea sorocită adevăratului ucigaş, care încerca să-l scoată pe dânsul ţap ispăşitor. Şi atunci, prin forţa lucrurilor, ar fi făcut mărturisiri complete. Adică tocmai ceea ce nu s-a întâmplat. Smerdiakov n-a suflat o vorbă în legătură cu pretinsa complicitate, cu toate că ucigaşul l-a acuzat direct, susţinând tot timpul că el şi numai el l-ar fi omorât pe bătrân. Mai mult chiar, Smerdiakov a declarat la anchetă că *el însuşi* i-a vorbit inculpatului despre plicul cu bani şi i-a divulgat semnalele şi că, de n-ar fi deschis el gura, Dmitri Feodorovici n-ar fi aflat nimic. Şi atunci, vă întreb, dacă ar fi fost într-adevăr complicele ucigaşului şi s-ar fi ştiut vinovat, ar mai fi declarat oare cu atâta uşurinţă anchetatorilor că inculpatul deţinea toate informaţiile de la el? Dimpotrivă, ar fi negat totul, ar fi încercat să denatureze faptele, să le minimalizeze. Dar n-a făcut nici una, nici alta. Numai un om care se ştie fără nicio vină, care nu se teme că ar putea fi acuzat de complicitate e în stare să procedeze aşa. Aseară, într-un acces de depresiune nervoasă, Smerdiakov, pe care boala lui şi nenorocirea întâmplată în casă îl demoralizaseră, s-a spânzurat, lăsând un bilet scris în maniera lui personală: «Îmi pun capăt zilelor singur şi cu propria mea voinţă. Nimeni nu e vinovat de moartea mea!» Ce ar fi însemnat pentru el să mai adauge: «ucigaşul sunt eu, nu Karamazov»? Şi totuşi, n-a adăugat niciun cuvânt; din moment ce a avut atâta conştiinţă ca să scrie biletul acesta de ce s-ar fi oprit aici?

Iată însă că mai adineauri, aici, în incinta tribunalului, au fost aduşi nişte bani, trei mii de ruble, şi ni s-a spus: «Sunt banii din plicul care se află acolo pe masă, împreună

cu celelalte corpuri delicte, şi mi i-a dat ieri Smerdiakov». Dar, domnilor juraţi, cred că mai aveţi încă şi acum în faţa ochilor zguduitoarea scenă ce s-a desfăşurat aici şi, deci, n-are rost s-o mai descriu în amănunţime. Îmi voi permite doar câteva consideraţii şi voi căuta să aleg lucrurile cele mai puţin evidente, deoarece, nefiind atât de pregnante, presupun că nu toată lumea se va fi gândit la ele. În primul rând, mă voi opri asupra tezei arătate mai înainte. Ieri, cuprins de remuşcări, Smerdiakov s-a spânzurat, după ce mai întâi a restituit banii (pe care, bineînţeles, nu i-ar fi înapoiat dacă n-ar fi avut remuşcări). Şi probabil abia aseară i-a mărturisit lui Ivan Karamazov că el este criminalul, aşa cel puţin declară acesta, altfel de ce ar fi tăcut atâta timp? Aşadar, Smerdiakov a mărturisit, dar de ce atunci – repet întrebarea – n-a spus tot adevărul în biletul pe care l-a scris înainte de moarte, ştiind că a doua zi o judecată necruţătoare va pecetlui soarta unui om nevinovat? Banii în sine nu dovedesc nimic. Aşa, de pildă, eu şi alte câteva persoane am aflat cu totul întâmplător că, încă de acum o săptămână, Ivan Feodorovici Karamazov a trimis pe cineva în capitala guberniei să-i schimbe două obligaţii de cinci la sută în valoare de cinci mii de ruble fiecare, adică în total zece mii. Am ţinut să menţionez lucrul acesta ca un argument că oricine poate să-şi procure la un moment dat o anumită sumă de bani şi că aducând trei mii de ruble mai trebuie să şi dovedeşti că e într-adevăr vorba de banii care se aflau în plicul de acolo sau în cutare sertar. Şi pe urmă cum se face că, după ce adevăratul ucigaş i-a destăinuit un lucru atât de extraordinar, Ivan Karamazov a putut să rămână acasă liniştit, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic? De ce nu ne-a înştiinţat numaidecât? De ce a amânat pe a doua zi? Cred că nu e greu de ghicit pentru ce a procedat aşa: cu sănătatea şubrezită de mai bine de o săptămână, ameninţat de o febră cerebrală ce s-a declarat în sfârşit azi, sus-numitul, care a mărturisit singur doctorului şi persoanelor mai apropiate că are halucinaţii, că i se întâmplă să se întâlnească pe stradă cu diferiţi indivizi de

mult decedaţi, aflând pe neaşteptate despre moartea lui Smerdiakov, şi-a făcut următoarea socoteală: «Acum, fiindcă tot a murit, ce-ar fi să arunc vina pe el ca să-mi salvez fratele? Bani am, pot foarte bine să iau un pachet de bancnote şi să spun că Smerdiakov mi l-a încredinţat înainte de a se sinucide.» Veţi spune poate că nu e un procedeu prea onest, că, deşi omul într-adevăr a murit, nu este cinstit să minţi, împovărându-l cu o crimă pe care n-a săvârşit-o, chiar dacă faci lucrul acesta ca să-ţi salvezi fratele! Dar dacă a minţit inconştient, dacă în urma şocului pe care l-a avut, cum era şi complet dezaxat, auzind vestea morţii subite a feciorului, şi-a închipuit, în rătăcirea lui, că aşa s-au petrecut lucrurile în realitate? Aţi fost de faţă la scena de adineauri şi aţi văzut şi dumneavoastră în ce hal era. Stătea în picioare şi vorbea, dar exista oare un grăunte de judecată în vorbele lui? După depoziţia aceasta, făcută de un bolnav în delir, ni s-a înfăţişat un document, o scrisoare din partea inculpatului către doamna Verhovţeva, cuprinzând planul amănunţit al crimei, trimisă cu două zile înainte de înfăptuirea ei. Ce rost mai are atunci să căutăm cu atâta stăruinţă planul şi pe făptaşi? Iată planul exact după care a fost comis asasinatul, iar autorul lui trebuie să fie fără îndoială şi autorul crimei. Dar, domnilor juraţi, crima a fost înfăptuită punct cu punct, aşa cum scrie aici! Inculpatul nu s-a depărtat intimidat de fereastra tatălui său, cu atât mai mult cu cât avea certitudinea că iubita lui se afla în momentul acela înăuntru. E prea absurd, prea neverosimil, ca să ne putem închipui una ca asta! Dimpotrivă, a pătruns în casă şi a făcut ceea ce ştim că s-a întâmplat. A ucis probabil într-un moment de surescitare nervoasă, într-o răbufnire de ură, a ucis în clipa când a dat cu ochii de rivalul şi duşmanul pe care poate l-a răpus cu o singură lovitură de pisălog; totuşi, după aceea, când s-a convins, în sfârşit, în urma unei inspecţii amănunţite, că iubita lui nu se află în casă, n-a uitat la plecare să vâre mâna sub pernă şi să scoată de-acolo plicul cu bani, pe care-l vedem, rupt, aici, pe masă, printre alte corpuri delicte. V-am spus toate astea numai ca să vă atrag atenţia

asupra unui amănunt, după părerea mea cât se poate de semnificativ. Un criminal cu experienţă, un bandit care ar fi săvârşit omorul numai ca să poată jefui, în locul lui, vă întreb, ar fi aruncat oare plicul rupt pe podea, aşa cum a fost găsit, în preajma cadavrului? Bunăoară, dacă Smerdiakov ar fi fost ucigaşul, cum în cazul lui crima nu putea să aibă alt motiv decât jaful, cu siguranţă c-ar fi luat plicul aşa cum se găsea, fără să mai stea să-l deschidă lângă trupul neînsufleţit al victimei sale, deoarece ştia precis că înăuntru erau bani – plicul fusese doar lipit şi sigilat sub ochii lui – şi, de vreme ce l-ar fi luat cu el, nimeni n-ar mai fi putut să-şi dea seama dacă se furase ori nu ceva din casă. Vă întreb, deci, încă odată, domnilor juraţi, aşa ar fi procedat oare Smerdiakov? Ar fi lăsat adică plicul rupt pe podea? Nu, în felul acesta nu putea să procedeze decât un ucigaş cuprins de o furie oarbă, care nu mai are mintea destul de limpede ca să poată judeca, un ucigaş, zic, nu un hoţ, un om care n-a furat în viaţa lui şi care chiar atunci când a sustras banii ascunşi sub pernă a făcut-o nu ca un hoţ care operează, ci ca un om care a fost prădat şi înţelege să-şi ia înapoi banii sustraşi! Dmitri Karamazov era convins că banii aceştia sunt ai lui, că fusese deposedat de ei, şi această convingere devenise pentru el aproape o idee fixă, o manie. Luând plicul, pe care nu-l văzuse niciodată până atunci, l-a rupt ca să se încredinţeze că banii erau înăuntru, a băgat apoi conţinutul în buzunar şi a fugit fără să-i treacă măcar prin gând că plicul pe care-l lăsase jos, desfăcut, constituia o probă de o importanţă covârşitoare împotriva lui. Şi astea toate pentru că asasinul este Karamazov, nu Smerdiakov, şi pentru că Dmitri Karamazov nu s-a gândit, nu era capabil să judece şi nici nu-i stătea capul să chibzuiască! O rupe la fugă, aude apoi strigătul slugii, ce se luase după el; sluga îl apucă de picior, încercând să-l oprească, şi cade lovită cu acelaşi pisălog de aramă. Cuprins de milă, inculpatul sare jos de pe gard. Închipuiţi-vă, vrea cu tot dinadinsul să ne facă să credem că s-a întors înapoi din compasiune, ca să vadă dacă nu poate să-i fie de ajutor! Îi mai ardea lui oare

în clipa aceea de aşa ceva? Nici vorbă, a sărit jos numai şi numai ca să se convingă dacă unicul martor al fărădelegii lui mai trăieşte sau nu! Orice alt sentiment, orice altă reacţie psihică era imposibilă într-o împrejurare ca asta! Şi băgaţi de seamă: îşi mai şi face de lucru cu Grigori, se apucă să-i tamponeze capul cu batista, şi numai după ce i se pare că.-i mort se pierde cu firea deodată şi aşa, plin de sânge cum e, se întoarce într-un suflet la iubita lui. Cum de nu şi-a dat seama că în halul în care era avea să fie luat la ochi imediat? Inculpatul însă ne asigură că nici habar n-a avut că era murdar de sânge; şi se poate într-adevăr să fie aşa, e admisibil, cazul e destul de frecvent printre criminali. Într-o direcţie dau dovadă de un calcul diabolic, iar într-alta n-au niciun dram de judecată. Iar în momentul acela inculpatul nu se gândea decât unde putea să fie *ea.* Vrând să afle cât mai degrabă unde se află, se duce într-o goană acasă la dânsa, dar acolo îl aşteaptă o ştire uluitoare, o adevărată lovitură de trăsnet: iubita lui e plecată la Mokroe cu fostul ei amant, omul cu drepturi «netăgăduite» asupra ei!”

Capitolul IX

PSIHOLOGIE ÎN DOI TIMPI ŞI TREI MIŞCĂRI. TROICA ÎN ZBOR. CONCLUZIILE.

Ajungând la acest punct al rechizitoriului, Ippolit Kirillovici, care alesese probabil înadins o metodă de expunere strict cronologică, aşa cum procedează de obicei oratorii prea nervoşi, pentru a se menţine într-un cadru cât mai riguros menit să le stăvilească impetuozitatea, vorbi pe larg despre „fostul” iubit al Gruşenkăi, omul cu drepturi „netăgăduite”, ceea ce-i oferi prilejul să facă o serie de reflecţii deosebit de interesante. „Karamazov, care era extrem de gelos pe orice bărbat, în faţa «fostului» amant, abdică subit, renunţând la orice pretenţii. Este cu atât mai ciudat cu cât până atunci nu se sinchisise câtuşi de puţin de noua primejdie ce părea să-l ameninţe prin revenirea inopinată a rivalului său. În închipuirea lui însă momentul acesta părea destul de îndepărtat: obişnuit să trăiască exclusiv în prezent, Karamazov era convins că până atunci o să mai treacă încă ani şi ani. Nu este exclus chiar ca fostul amant al Gruşenkăi să fi devenit cu timpul pentru el o simplă ficţiune; aşa încât, descoperind în ultimul moment că femeia iubită îi ascunsese sosirea rivalului său, îl înşelase, tocmai fiindcă pentru dânsa omul acela venit de departe nu era nici fantezie, nici ficţiune, ci întruchipa totul în viaţă, era unica ei speranţă, şi-a dat seama dintr-o dată de realitate şi s-a hotărât să renunţe. Domnilor juraţi, nu pot să trec sub tăcere această imprevizibilă şi surprinzătoare trăsătură de caracter a inculpatului care, totuşi, a simţit brusc la un moment dat nevoia implacabilă să privească adevărul în faţă, înclinându-se cuprins de respect înaintea femeii, înaintea drepturilor legitime ale

inimii sale, şi asta când? Chiar în seara în care din pricina ei îşi mânjise mâinile cu sângele părintesc! E drept că în clipa aceea sângele vărsat începuse să strige după răzbunare în cugetul său fiindcă, fără să vrea, omul acesta, care-şi pierduse sufletul şi-şi ruinase viaţa pământească, trebuia până la urmă să se dezmeticească şi să se întrebe: Ce sunt şi ce mai pot fi *acum* pentru dânsa, pentru femeia pe care o iubesc mai presus ca orice pe lume, mai presus chiar decât sufletul meu? Ce sunt şi ce pot fi în comparaţie cu fostul ei iubit, când ştiu foarte bine că are drepturi «netăgăduite» asupra ei şi s-a întors pocăit la dânsa – la femeia pe care a nenorocit-o pe vremuri – cu o iubire proaspătă, cu propuneri cinstite, făgăduindu-i o viaţă nouă, fericită. «Iar eu, păcatele mele, ce pot să-i mai dau *acum?* Ce pot să-i ofer?» Karamazov a înţeles toate lucrurile astea, şi-a dat seama că toate drumurile îi sunt închise, acum, când are mâinile pline de sânge, că nu mai este decât un criminal pe care-l aşteaptă o condamnare pe viaţă, un om fără viitor! Gândul acesta îl striveşte, îl anihilează. Şi atunci, într-o clipă, mintea lui urzeşte un plan disperat, care, cu firea lui, aşa cum îl cunoaştem, trebuie să-i apară drept unica ieşire dintr-o situaţie îngrozitoare, poate deznodământul fatal! Şi acest deznodământ nu poate fi decât sinuciderea. Aleargă deci, să răscumpere pistoalele amanetate la funcţionarul Perhotin, şi, pe drum, scoate în fugă banii din buzunar, banii pentru care îşi mânjise mâinile cu sângele părintesc. O, mai mult ca oricând are nevoie acum de bani: Karamazov o să moară, Karamazov o să-şi tragă un glonte în cap, dar moartea lui trebuie să rămână bine întipărită în amintirea tuturor! Nu degeaba are suflet de poet, nu degeaba îşi iroseşte viaţa ca pe o lumânare aprinsă la ambele capete! «Mă duc la ea, da, la ea! Acolo am să fac un zaiafet de toată frumuseţea, o petrecere de pomină, un chiolhan despre care să se vorbească peste ani! În mijlocul ţipetelor sălbatice şi al cântecelor pătimaşe, în mijlocul dansurilor învăpăiate ale ţiganilor, am să închin paharul, urând fericire femeii adorate în viaţa nouă spre care se

îndreaptă, şi pe urmă, acolo, la picioarele ei, am să-mi zbor creierii, împlinindu-mi singur osânda! Şi-n veci n-o să-l uite pe Mitea Karamazov, o să-şi dea seama cât a iubit-o bietul Mitea, şi inima îi va lăcrima, înduioşată de soarta lui!» E ceva teatral, romantic, fireşte, o exaltare, o fantezie sălbatică, dezlănţuită fără măsură – karamazoviană – şi o mare doză de sentimentalism, dar în acelaşi timp mai e încă, ceva, domnilor juraţi, ceva care strigă în sufletul lui, îi frământă creierii, îi otrăveşte viaţa! Şi acest *ceva* este *conştiinţa*, domnilor juraţi, sunt mustrările ei necruţătoare, osânda ei! Pistolul însă le va împăca pe toate, e singura ieşire din impas, alta nu există, şi apoi… apoi, ştiu eu dacă în momentul acela Karamazov s-a gândit *ce va fi dincolo* şi dacă în general un Karamazov poate să-şi pună întrebarea hamletiană «a fi sau a nu fi?» Nu, domnilor juraţi, Europa îl are pe Hamlet, noi nu avem deocamdată decât Karamazovi!”

Ippolit Kirillovici descrise apoi în amănunţime pregătirile lui Mitea în vederea plecării la Mokroe, scena petrecută acasă la Perhotin, tot ce-a făcut şi a vorbit în băcănia fraţilor Plotnikov, în fine, întâmplarea cu surugiii. Menţiona o mulţime de cuvinte, expresii şi gesturi de-ale lui, bazându-se pe declaraţiile martorilor, şi reuşi să închege un tablou de un efect covârşitor asupra auditoriului. Impresia era cu atât mai puternică cu cât faptele erau privite în ansamblu şi conjugate. Nu mai putea să încapă nicio îndoială, omul acesta care se agita cu atâta frenezie şi care nici nu se mai gândea măcar să se ferească, era incontestabil vinovat. „Nu mai avea de ce să se ferească, spuse procurorul. De două sau de trei ori era cât pe ce să se dea de gol, făcea nişte aluzii atât de transparente, încât puţin mai lipsea ca să mărturisească totul (aici se referi din nou la declaraţiile celor anchetaţi). Până şi surugiului îi strigase pe drum: «Ştii tu pe cine duci? Un criminal!» Totuşi, nu putea încă să dea totul pe faţă; trebuia mai întâi să ajungă la Mokroe, ca să-şi încheie poemul. Dar ce-l aştepta acolo, nefericitul? Trebuia să vină la Mokroe pentru ca, din prima clipă aproape, să vadă şi să

înţeleagă, în sfârşit, că rivalul căruia îi acorda drepturi «netăgăduite» nu era poate chiar atât de sigur pe situaţie cum credea el, că urările lui de fericire pentru o viaţă nouă, închinarea pe care se gândea s-o facă iubitei, nu erau nici aşteptate, nici dorite. Dar, domnilor juraţi, sunt lucruri pe care dumneavoastră le cunoaşteţi din dosarul instrucţiei prealabile. Triumful lui Karamazov asupra rivalului este deplin, şi atunci, o, atunci începe o nouă criză, poate cea mai teribilă din câte i-a fost dat să trăiască şi va mai trăi vreodată sufletul acesta! Trebuie să recunoaştem deschis, domnilor, exclamă Ippolit Kirillovici, că răzbunarea naturii călcate în picioare şi a unei conştiinţe împovărate de crimă e mai cumplită decât orice pedeapsă pe care ar putea-o da justiţia pământească! Mai mult chiar, justiţia pământească şi pedeapsa statornicită de ea uşurează într-un fel osânda la care-l supune natura. Osândirea unui criminal e o necesitate pentru un condamnat, salvarea lui din ghearele deznădejdii, fiindcă nu-mi pot închipui groaza şi suferinţele morale pe care le va fi încercat Karamazov în clipa când şi-a dat seama că ea îl iubeşte într-adevăr, că de dragul lui îl respinge pe «fostul» ei amant cu drepturi «netăgăduite», că pe el îl cheamă şi numai cu el doreşte să înceapă o viaţă nouă, făgăduindu-i fericirea, şi asta tocmai când pentru el totul s-a terminat, când nu mai există nicio posibilitate de scăpare! Trebuie să menţionez în treacăt un lucru ce mi se pare esenţial pentru a înţelege pe deplin situaţia reală a inculpatului în momentul acela: femeia aceasta, căreia îi închinase toată dragostea lui, a rămas pentru el până la sfârşit, adică până când a fost arestat, o fiinţă inaccesibilă, dorită cu pasiune, dar inaccesibilă. Dar de ce, de ce nu şi-a zburat creierii atunci, ce l-a făcut să renunţe la planul lui iniţial, să uite chiar şi unde a pus pistolul? Tocmai setea aceea pătimaşă de iubire, speranţa de a o satisface acolo, pe loc, l-au oprit. In fumul beţiei, îşi înlănţuie strâns iubita care chefuieşte cot la cot cu el, e fermecat, o vede mai ispititoare ca niciodată, nu se mai dezlipeşte de dânsa, o admiră, se topeşte tot în faţa ei. Văpaia ce-l mistuie a

izbutit să înăbuşe pentru o clipă nu numai teama de a fi arestat, dar şi mustrările de conştiinţă! Pentru c clipă, o, numai pentru o clipă! Încerc să-mi închipui starea în care se afla sufletul acestui criminal, subjugat concomitent de trei elemente diferite, care puseseră cu totul stăpânire pe el: în primul rând, beţia, fumul şi zarva petrecerii, tropotele dansatorilor, cântecele şi *ea,* îmbujorată de băutură, cântând şi dansând, beată, râzând cu ochii în ochii lui! În al doilea rând, speranţa înviorătoare, ascunsă undeva în adâncul inimii, că deznodământul fatal e încă departe, sau cel puţin n-a sosit încă, va fi amânat poate pe a doua zi, dimineaţa, când vor veni oamenii stăpânirii sa-l ridice. Prin urmare, mai sunt câteva ceasuri, şi asta înseamnă mult, nemăsurat de mult! În câteva ceasuri cine ştie câte nu se pot întâmpla! Bănuiesc că starea lui sufletească era foarte apropiată de a unui condamnat la moarte în drum spre eşafod ori spre spânzurătoare: în faţa lui se deschide o stradă lungă, nesfârşit de lungă, pe care convoiul trebuie s-o străbată la pas printre mii de oameni, ca după aceea să cotească pe o altă stradă, şi abia atunci, departe, la capăt, se va zări şi piaţa blestemată! La început, în clipa când purcede la drum, condamnatul, stând în căruţa infamiei, se simte probabil ca şi când ar avea înainte o viaţă întreagă fără de sfârşit. Mereu alte case trec prin faţa ochilor, căruţa merge mai departe – nu-i nimic, mai e mult până la cotitură – şi osânditul se uită cu bărbăţie în dreapta şi-n stânga, la miile de spectatori indiferenţi sau curioşi, care-l sorb cu privirea, şi i se pare că tot mai este şi el un om ca toţi oamenii. Căruţa coteşte; nu-i nimic, nu-i nimic, mai are de străbătut o uliţă întreagă. Una câte una, casele rămân îndărăt şi el tot se mai gândeşte: «Au mai rămas încă destule». Şi aşa până când ajunge în piaţă. Cred că în aceeaşi stare de spirit era şi Karamazov atunci. «N-au avut când să prindă de veste, se gândeşte el, mai am încă răgaz să caut, sigur că da am tot timpul să ticluiesc un plan de apărare, să văd cum aş putea să le ţin piept, deocamdată însă, deocamdată, e prea puternică ispita!» Dar, oricât de tulbure şi întunecat e

sufletul lui, reuşeşte totuşi să pună deoparte jumătate din banii cu care a venit şi să-i ascundă într-un cotlon, undeva, altfel nu-mi explic unde au putut să dispară o mie cinci sute de ruble din cele trei mii pe care abia le luase de sub perna tatălui său. Nu e prima oară că se află la han, la Mokroe, a mai fost o data acolo şi a chefuit două zile în şir. Nu e chiar atât de străin de casa aceea bătrânească, mare, de bârne, îi cunoaşte toate surele, toate pridvoarele... Presupun că o parte din bani au fost ascunşi în aceeaşi noapte acolo, în casă, cu puţin înainte de arestare, în vreo crăpătură sau în vreun ungher, poate chiar sub duşumea sau în pod, sub acoperiş. Pentru ce? Cum, pentru ce? Catastrofa putea să se producă din moment în moment, şi dumnealui nu apucase încă să se gândească serios cum s-o întâmpine, şi nici nu avea timp de aşa ceva, şi apoi era şi ameţit, i se învârtea capul, *dânsa* îl ţinea prins în mreje, iar banii, da, banii sunt de folos în orice împrejurare! Când ai bani, eşti cineva oriunde ai fi. Poate vi se pare ciudat că un om mai e în stare să facă asemenea calcule practice într-o clipă ca asta! Chiar el însă ne-a asigurat că, în urmă cu o lună, tot aşa, într-un moment critic de adâncă frământare sufletească, i-a trecut prin minte să pună deoparte jumătate din banii încredinţaţi de doamna Verhovţeva şi să-i coasă în chip de amuletă; chiar dacă n-ar fi decât o minciună, aşa cum vom dovedi îndată, înseamnă că ideea asta nu era ceva nou pentru Karamazov, că s-a mai gândit la ea. Mai mult, presupune că atunci când a declarat anchetatorilor că separase jumătate din cele trei mii de ruble şi le cususe într-o pungă (care în realitate n-a existat niciodată), a născocit toată povestea pe loc, tocmai fiindcă avea experienţa lucrului acestuia: nu trecuseră nici două ore de când, într-un moment de inspiraţie, dosise undeva, într-un cotlon din hanul de la Mokroe, pentru orice eventualitate, până a doua zi dimineaţa, jumătate din banii furaţi, ca să nu se găsească nimic asupra lui. Două abisuri, domnilor juraţi, aduceţi-vă aminte că în sufletul unui Karamazov, aşa cum spuneam mai înainte, pot să existe în acelaşi timp două abisuri! Am scotocit toată casa şi n-a fost

chip să descoperim nimic. Poate că banii mai sunt şi acum acolo, dacă nu cumva vor fi dispărut chiar a doua zi şi se află în clipa de faţă în posesia inculpatului. În orice caz, când a fost arestat, se afla împreună cu iubita lui; ea stătea culcată pe pat, iar el, în genunchi lângă dânsa, cu braţele întinse ca în extaz – părea că uitase de toate în momentul acela, nici măcar nu-i auzise intrând pe cei ce veniseră să-l aresteze. A fost luat prin surprindere, înainte de a fi apucat să pregătească un răspuns.

Şi acum iată-l aici, în faţa judecătorilor lui, în faţa celor care urmează să-i hotărască soarta. Domnilor juraţi, sunt împrejurări în cariera noastră când sufletul tresare înfiorat de teamă în faţa omului, când se nelinişteşte pentru el! Când ne imaginăm frica animalică pe care o simte criminalul văzând că totul este pierdut, deşi continuă să lupte, ferm hotărât să se împotrivească până la sfârşit. Când instinctul de conservare, de autoapărare, se trezeşte brusc în el şi, încercând să se salveze cu orice preţ, acuzatul se uită întrebător în ochii tăi, aţintind asupra ta o privire pătrunzătoare, chinuită, nu te mai slăbeşte o clipă, te studiază, îţi cercetează chipul, caută să-ţi citească gândurile, aşteaptă să vadă din ce parte va fi atacat, făurind într-o secundă în mintea lui răvăşită mii de planuri şi în acelaşi timp fiindu-i teamă să nu scape o vorbă fără rost! Atât de înjositoare sunt momentele acestea pentru sufletul omenesc, atât de spinoasă şi crâncenă trecerea prin vămile văzduhului, atât de groaznică e râvna aceasta sălbatică de animal hăituit, care vrea să-şi scape pielea cu orice preţ, încât uneori chiar anchetatorul are o strângere de inimă şi se simte cuprins de milă faţă de criminal! Cunoaştem aceste împrejurări fiindcă le-am văzut cu ochii noştri. La început, năuc şi speriat, a lăsat să-i scape câteva cuvinte compromiţătoare: «Am vărsat sânge... Trebuie să-mi primesc pedeapsa!» a exclamat el. Şi-a venit însă numaidecât în fire. Nu şi-a pregătit încă răspunsul, nu ştie prea bine ce trebuie să spună, dar e gata să nege cu încăpăţânare, fără să aducă nicio dovadă: «Nu sunt vinovat de moartea tatălui meu!» Iată deocamdată pavăza la

adăpostul căreia mai nădăjduieşte încă să poată ridica o baricadă. Şi, fără să mai aştepte întrebările anchetatorilor, încearcă să explice vorbele nesocotite ce i-au scăpat în primul moment, declarând că se consideră totuşi vinovat, dar numai de moartea slugii Grigori. «De mâna mea a murit, recunosc, sunt vinovat, dar cine l-a ucis atunci pe tata, domnilor, cine, *dacă nu eu*?» închipuiţi-vă, el ne întreabă pe noi, tocmai pe noi, care veniserăm anume ca să-l interogăm! Reţineţi, vă rog, aceste cuvinte care vor să preîntâmpine orice întrebări: «Cine, *dacă nu eu*?» Viclenia lui instinctivă, naivitatea şi nerăbdarea atât de caracteristice Karamazovilor! «Nu eu l-am ucis, susţine el, nici să nu vă gândiţi c-aş fi putut face o faptă ca asta! Am vrut să-l ucid, domnilor, ce-i drept, am avut intenţia asta, mărturiseşte el în pripă (o, mereu se grăbeşte să anticipeze dumnealui!), dar sunt nevinovat, nu l-am ucis eu!» Vrea să ne facă o concesie destăinuindu-ne c-ar fi avut intenţia să-l ucidă, ca să vedem cât este de sincer şi să ne convingem că într-adevăr nu este el ucigaşul. O, în asemenea situaţii, criminalul este de multe ori teribil de imprudent şi de credul! Şi atunci, în aparenţă cu totul întâmplător, anchetatorii îi pun cea mai naivă întrebare: «Nu cumva Smerdiakov e asasinul?» S-a întâmplat exact ceea ce era de prevăzut: a fost grozav de contrariat că l-am luat prin surprindere şi i-am jucat festa tocmai când se pregătea să-l acuze pe Smerdiakov şi nu aştepta decât un prilej potrivit pentru ca ipoteza aceasta să pară cât mai verosimilă. Cu firea lui excesivă, cade imediat în extrema cealaltă şi caută din răsputeri să ne demonstreze că Smerdiakov nu putea, nu era în stare să-l ucidă pe bătrân. Nu trebuie să-i daţi însă crezare, nu este decât un vicleşug, nici nu se gândeşte măcar să renunţe la acuzaţia pe care voia s-o pună în sarcina lui Smerdiakov; dimpotrivă, va recurge din nou la ea mai târziu, pentru că nu există altcineva asupra căruia ar putea să arunce vina, dar va aştepta o altă ocazie, fiindcă deocamdată i s-au stricat socotelile. Va reveni totuşi asupra ei – poate mâine sau chiar peste câteva zile – când se va ivi un moment

prielnic, momentul când va putea exclama în sfârşit: «Vedeţi, eu însumi am combătut ipoteza cu Smerdiakov mai stăruitor chiar decât dumneavoastră, vă aduceţi aminte – nu-i aşa? – dar acum m-am convins, el l-a omorât pe bătrân, cine altul putea s-o facă dacă nu el?» Până una alta însă se mulţumeşte să nege totul cu înverşunare; nerăbdarea şi mânia de care e stăpânit îi inspiră însă cea mai neverosimilă şi mai copilăroasă explicaţie: acuzatul caută să ne încredinţeze că într-adevăr s-a uitat pe fereastră, dar că s-a întors intimidat şi a plecat. Lucrul cel mai grav pentru el este că nu cunoaşte toate circumstanţele, habar n-are ce a declarat Grigori despre care nu ştie că a înviat din morţi. Se procedează la percheziţia corporală. Formalitatea aceasta îl scoate din fire, dar în acelaşi timp îl face să prindă curaj; asupra lui nu se găsesc decât jumătate din bani, restul a dispărut ca prin farmec. Abia atunci, probabil, enervat peste măsură şi continuând să nege totul cu încăpăţânare, îi vine în minte prima oară ideea cu amuleta. Cu siguranţă însă că el îşi dă seama cât e de absurdă, şi asta îl munceşte, îl roade cumplit, nu ştie cum să facă să pară cât mai plauzibilă, cum să combine lucrurile ca să iasă un roman cât mai veridic. În asemenea cazuri, înainte de toate, instrucţia nu trebuie să-i lase niciun răgaz criminalului să se pregătească, ci să intervină brusc, luându-l prin surprindere, în aşa fel, încât să-şi dea pe faţă gândurile cele mai ascunse, cu toată naivitatea contradicţiilor şi inconsistenţa lor trădătoare. Singurul mijloc de a-l face pe criminal să vorbească este să-i comunici pe neaşteptate, la un moment dat – în aparenţă ca din întâmplare – un fapt nou, o circumstanţă extrem de importantă, dar pe care nu putea nici s-o prevadă, nici măcar s-o bănuiască. Şi noi ţineam de mult, da, de mult în suspensie surpriza aceasta – în speţă, declaraţia lui Grigori cu privire la uşa pe care inculpatul o lăsase deschisă la plecare. Uitase cu totul de uşă, nici prin gând nu-i trecea că Grigori ar fi putut s-o vadă. Efectul a fost într-adevăr formidabil. Inculpatul a sărit ca ars şi a început să zbiere: «Smerdiakov,

Smerdiakov l-a ucis!» dând astfel în vileag, fără să vrea, gândul ascuns, ideea în care îşi punea toate speranţele, şi cea mai neverosimilă în acelaşi timp, fiindcă Smerdiakov n-ar fi putut să-l omoare pe bătrân decât după ce inculpatul îl doborâse pe Grigori şi o luase la fugă. În clipa când i-am adus la cunoştinţă că Grigori văzuse uşa deschisă înainte de a se fi prăbuşit la pământ şi că, ieşind de la el din odaie, îl auzise pe Smerdiakov cum gemea după peretele de scânduri, Karamazov, ca şi când i-aş fi dat lovitura de graţie, a rămas năucit. Stimatul meu coleg, spiritualul Nikolai Parfenovici, mi-a mărturisit mai apoi că în momentul acela i-a fost milă de el, încât i-au venit lacrimile în ochi; atunci, ca să dreagă lucrurile, inculpatul s-a grăbit să ne servească imediat povestea cu faimoasa amuletă: «Fie, s-a hotărât el, în sfârşit, dacă-i aşa, să vă spun cum a fost!» Domnilor juraţi, v-am arătat adineauri de ce mi se pare atât de absurdă legenda cu banii cusuţi în amuletă cu o lună înainte, şi absurdă încă e puţin zis; cred că nu se putea scorni ceva mai dubios decât această explicaţie în cazul de faţă. Chiar dacă ar fi să punem un rămăşag, mă îndoiesc că s-ar găsi cineva care să născocească o poveste mai neverosimilă. Nu e mai puţin adevărat însă că în asemenea ocazii poţi foarte bine să înfunzi şi să reduci la tăcere pe «romancier», tocmai în clipa când se socoate triumfător, cu ajutorul unor mici amănunte, acele amănunte în care este atât de bogată realitatea şi pe care aceşti nefericiţi creatori involuntari de romane le neglijează de obicei, sau poate chiar nici nu se gândesc la ele, considerându-le complet insignifiante şi perfect inutile. Au altă treabă dumnealor, în momentul acela, decât să-şi piardă vremea cu mărunţişuri! Când mintea lor făureşte o construcţie atât de măreaţă, cum îşi permite cineva să se ocupe de bagatele! Tocmai din pricina asta cad în capcană! Bunăoară, inculpatul e întrebat: «Bine, dar de unde ai luat materialul din care ţi-ai confecţionat amuleta, cine ţi-a cusut-o?» «Am cusut-o singur, cu mâna mea.» «Şi de unde ai luat materialul?» Inculpatul începe să se enerveze, i se pare pur şi simplu jignitor, e chiar sincer

indignat, da, da, indignat, vă rog să mă credeţi, că i se pot pune asemenea întrebări! Aşa sunt toţi. «Am rupt un petic dintr-o cămaşă.» Perfect. Prin urmare, mâine dimineaţă o să găsim printre rufele dumitale o cămaşă ruptă din care lipseşte o fâşie. Şi gândiţi-vă, domnilor juraţi, că în cazul când am fi găsit într-adevăr (şi era imposibil să nu dăm peste ea în vreo valiză sau în scrin dacă ar fi existat în realitate), cămaşa asta ar fi constituit o probă, da, o probă palpabilă în favoarea declaraţiilor lui! E un lucru pe care acuzatul nu l-a înţeles. «Nu-mi amintesc în ce am cusut banii, poate nu era o cămaşă, ci o bonetă de-a gazdei.» «Ce bonetă?» «Am luat-o de la dânsa din casă, era o vechitură, un petic de percal.» «Ţii minte precis » «Nu, nu-mi aduc prea bine aminte...» Şi îşi iese din sărite, e furios, deşi, gândiţi-vă şi dumneavoastră, cum se putea să nu-şi amintească? În momentele cele mai cumplite din viaţă, bunăoară când un condamnat e dus la eşafod, tocmai asemenea detalii se imprimă mai adânc în memorie. Nenumărate lucruri s-ar putea să i se şteargă din minte, în schimb, un acoperiş verde, zărit în treacăt pe drum, sau cioara de pe crucea bisericii sunt amănunte pe care nu le mai poate uita. Aşa şi în cazul prezent; ca să-si coasă amuleta, inculpatul s-a ascuns probabil de cei din casă; e imposibil deci să nu ţină minte teama umilitoare pe care a simţit-o atunci când stătea pierit să nu intre cineva în odaie şi să-l surprindă cu acul în mână, cum sărea în sus la orice zgomot şi fugea repede după paravan (fiindcă există un paravan la el în cameră)... Dar, domnilor juraţi, ce sens are să intru în atâtea amănunte, să vă plictisesc cu tot felul de mărunţişuri? exclamă deodată Ippolit Kirillovici. Lucrurile astea au totuşi un sens, tocmai pentru că inculpatul, până în clipa de faţă, se încăpăţânează să stăruie asupra unei prezumţii absurde! în ultimele două luni, adică din noaptea fatală şi până astăzi, n-a fost în stare să explice nimic, să aducă niciun fapt probatoriu pentru a susţine declaraţiile lui fanteziste de la început; «astea sunt fleacuri, pretinde el, nimicuri fără nicio importanţă, trebuie să mă credeţi pe cuvânt!» O, am fi

bucuroşi să-l credem, din toată inima am vrea să-l credem, chiar fără altă dovadă decât cuvântul lui! Doar nu suntem nişte şacali însetaţi de sânge omenesc! Daţi-ne, vă rog, indicaţi-ne un singur fapt care să pledeze în favoarea inculpatului, şi vom fi cei mai fericiţi, dar un fapt palpabil, real, şi nu nişte simple deducţii bazate pe expresia feţei acuzatului, aşa cum a făcut fratele lui, sau presupunerea că atunci când s-a bătut cu pumnul în piept a vrut cu siguranţă să-i arate amuleta, deşi afară era întuneric beznă. Vom înregistra cu bucurie acest fapt nou şi vom fi primii care să renunţăm la toate capetele de acuzare, ba chiar vom fi gata să le combatem. Deocamdată însă justiţia îşi cere drepturile, şi suntem obligaţi să stăruim în acuzaţiile pe care i le aducem, fără să renunţăm la nimic.”

Ippolit Kirillovici puse apoi concluziile, încheindu-şi astfel rechizitoriul. Era febril, vocifera, cerând răzbunare pentru sângele vărsat, sângele unui părinte ucis de propriul său fiu cu „scopul mârşav de a-l jefui”. Insistă cu toată energia asupra tragicei înlănţuiri strigătoare la cer a faptelor. „Orice v-ar spune în pledoaria sa apărătorul, al cărui talent oratoric se bucură de atâta faimă, adăugă el, divulgându-şi simţămintele fără să vrea. Oricâtă zguduitoare elocinţă ar desfăşura, mizând pe sensibilitatea dumneavoastră, nu trebuie să uitaţi nicio clipă că vă aflaţi aici în templul justiţiei noastre. Nu uitaţi că sunteţi apărătorii dreptăţii noastre, apărătorii sfintei noastre Rusii, a temeliilor sale, a familiei sale, a tot ce are ea mai de preţ! Da, dumneavoastră reprezentaţi aici întreaga Rusie şi sentinţa rostită de domniile-voastre va răsuna nu numai în această incintă, ecoul ei se va răspândi până în cele mai îndepărtate colţuri ale ţării, şi toată ţara va asculta cuvântul apărătorului şi pe cel al judecătorilor ei, va primi cu bucurie sau va fi adânc întristată de sentinţa pe care domniile-voastre veţi găsi cu cale s-o daţi. Cruţaţi-i o nouă suferinţă, nu înşelaţi aşteptările Rusiei, troica fatală zboară mai departe, ducându-ne poate la pieire! E mult de când Rusia stă cu braţele întinse, strigându-ne să stăvilim goana ei, iureşul acesta năprasnic, turbat! Şi dacă

celelalte popoare se dau deocamdată la o parte din calea vijelioasei troici care aleargă înainte dezlănţuită, nu se ştie dacă ele se feresc din respect, cum ar fi dorit poetul, sau cu groază – e un lucru la care vă cer să vă gândiţi. Cu groază şi poate şi cu dezgust, şi încă este spre binele nostru că se feresc din drumul ei, dar vă întreb ce-o să fie când nu vor mai vrea să se dea la o parte şi se vor ridica în calea fantasmei zburătoare ca un zid inexpugnabil şi vor curma zănatica dezlănţuire a desfrâului nostru, vrând să se salveze şi, odată cu ele, să salveze cultura, civilizaţia! De mult au început să se audă în Europa glasuri alarmate. Şi zvonul lor e din ce în ce mai puternic. Nu le puneţi la încercare, nu sporiţi ura lor crescândă printr-o sentinţă care ar putea să justifice paricidul!”...

Într-un cuvânt, deşi se înfierbântase peste măsură, Ippolit Kirillovici deveni totuşi foarte patetic spre sfârşit şi finalul fu într-adevăr de un efect colosal. Terminând, procurorul se grăbi să părăsească sala de şedinţe şi puţin mai lipsi ca să-şi piardă cunoştinţa după ce trecu în camera de alături. Şi, cu toate că nimeni în sală nu se gândi să-l aplaude, discursul lui avu darul să-i mulţumească pe oamenii serioşi. Nu tot atât de mulţumite se arătară doamnele; la drept vorbind însă şi dumnealor apreciaseră elocinţa procurorului, cu atât mai mult cu cât nu li se părea chiar atât de primejdioasă şi se aşteptau ca Fetiukovici să facă minuni. „În sfârşit, acum trebuie să ia şi el cuvântul şi o să le închidă gura la toţi!” Toate privirile erau aţintite asupra lui Mitea; tot timpul cât vorbise procurorul, rămăsese tăcut, strângând din măsele, cu braţele la piept şi ochii în pământ. Doar câteodată ridica fruntea şi asculta cu luare-aminte, mai cu seamă atunci când era pomenit numele Gruşenkăi. Şi cum vorbitorul găsise cu cale să citeze la un moment dat părerea lui Rakitin despre dânsa, un zâmbet înveninat şi dispreţuitor îi strâmbase buzele şi murmurase destul de desluşit: „Bernarzii!” Iar mai apoi, când Ippolit Kirillovici povestise cum îl interogase la Mokroe, hărţuindu-l cu tot felul de întrebări, Mitea înălţase capul şi-l ascultase până la capăt

cu o nemăsurată curiozitate. Într-un timp chiar fusese cât pe ce să sară de la locul lui şi să intervină, dar se răzgândise, mulţumindu-se să ridice dispreţuitor din umeri. Finalul rechizitoriului şi în special capacităţile pe care le dovedise procurorul la Mokroe cu prilejul anchetei fură comentate cu prisosinţă de elita oraşului, care făcea tot felul de glume şi ironii pe socoteala lor: „Nu l-a răbdat inima sa nu-şi scoată meritele în vileag”, vorbea lumea. Şedinţa fu suspendată, dar pauza nu ţinu mai mult de un sfert de oră sau douăzeci de minute. Discuţiile se înfiripară pe loc, întrerupte ici-colo de exclamaţii. Am reţinut câteva din părerile ce mi-au ajuns la ureche:

— Un rechizitoriu foarte serios! constată într-un grup un domn cu o figură încruntată.

— Prea multă psihologie, opina altcineva.

— Dar tot ce-a spus este adevărat, are perfectă dreptate!

— În orice caz, a fost la înălţime.

— Aţi văzut cum a pus concluziile?!

— Dar şi nouă aţi văzut ce ştampilă ne-a pus! se amestecă în discuţie un al treilea. Vă aduceţi aminte ce spunea la început, că toţi suntem la fel cu Feodor Pavlovici?

— Şi în încheiere a afirmat acelaşi lucru. Ei, uite, aici, s-avem iertare, dar minte.

— Da, şi apoi au fost câteva lucruri cam neclare.

— S-a cam înfierbântat!

— E nedrept, zău e nedrept!

— Totuşi, e foarte abil şi a ştiut cum s-o întoarcă. A aşteptat el cât a aşteptat, dar acum şi-a dat drumul! He-he!

— Să-l auzim şi pe apărător! în alt grup, alte păreri:

— Ce rost avea să-l atace pe avocatul de la Petersburg, ştiţi, când cu „elocinţa care mizează pe sensibilitate”?

— Da, şi-a cam dat în petic!

— L-a luat gura pe dinainte.

— Aşa e el, nervos!

— Râdem noi, dar cum s-o fi simţind acuzatul?!

— Adevărat, ce o fi în sufletul lui Mitenka?

— Să auzim ce va spune apărarea.

În al treilea grup:

— Cine-i cucoana aceea cu lornion – o vezi? – aceea grasă, de la capătul rândului?

— Este nevastă de general, adică fostă, fiindc-a divorţat de bărbatu-său, o cunosc bine!

— De-aia, pesemne, poartă lornion.

— O paţachină!

— Ba mie mi se pare destul de picantă!

— Dar blonda aceea de alături, ce zici! Parcă-i mai nostimă!

— Frumos l-au mai încuiat la Mokroe!

— Aşa e, dar nu l-a răbdat inima şi ne-a mai spus încă odată povestea. În ultima vreme ne-a împuiat urechile, numai despre asta vorbeşte în societate!

— De, ambiţia îl mănâncă!

— Ce să-i faci, se crede nedreptăţit omul, he-he!

— Şi pe deasupra mai e şi foarte susceptibil! în orice caz însă a fost prea retoric! Şi ce fraze kilometrice!

— Mereu caută să producă panică, aţi observat! Vede totul în negru. Vă amintiţi figura cu troica? „Ei îl au pe Hamlet, noi, deocamdată, n-avem decât Karamazovi!” A adus-o bine din condei!

— Aţi văzut cum a mai tămâiat liberalismul? Se teme de liberali!

— Şi de avocat.

— Da, e interesant de ştiut ce o să spună maestrul Fetiukovici...

— Orice ar spune, pe mujicii noştri nu-i bagă în buzunar chiar aşa cu una, cu două...

— Credeţi?

În alt grup:

— Mi-a plăcut alegoria cu troica şi cu popoarele.

— Şi are dreptate să spună că popoarele n-au să mai aştepte.

— Cum adică?

— Săptămâna trecută, în Parlamentul englez un deputat a făcut o interpelare în legătură cu nihiliştii, întrebând

guvernul dacă n-ar fi timpul să intervină în treburile acestei naţiuni barbare, s-o mai pună un pic la respect. Cred că la asta a vrut să facă aluzie Ippolit, sunt convins. L-am auzit şi săptămâna trecută vorbind despre acelaşi subiect.

— Să vedem numai dac-o să le convină.

— Şi de ce nu!?

— Fiindcă noi închidem imediat Kronstadtul şi nu le mai dăm grâne. Şi atunci, ce-au să facă?

— Şi America? Acum totul e importat.

— Aiurea!

Se auzi sunând clopoţelul şi toată lumea se grăbi să-şi ocupe locurile. Fetiukovici se urcă la tribună.

Capitolul X

PLEDOARIA.
O BÂTĂ CU DOUĂ CAPETE

În momentul când renumitul orator luă cuvântul, se lăsă o tăcere desăvârşită în sală. Toată lumea era cu ochii la el. Avocatul îşi începu pledoaria simplu, deschis, convingător, fără niciun pic de emfază. Fără niciun efect retoric, fără intonaţii patetice, fără cuvinte menite să înduioşeze. Ca şi cum ar fi vorbit într-un cerc de prieteni intimi care-l înconjurau cu simpatie. Avea o voce cu un timbru extrem de plăcut, sonoră şi învăluitoare, cu accente severe şi naive. Publicul îşi dădea seama însă că oratorul se putea ridica dintr-o dată la un patos autentic, făcând să vibreze coardele inimii cu o forţă nemaiîntâlnită[153]. Discursul lui nu era turnat în tipare atât de impecabile ca rechizitoriul lui Ippolit Kirillovici, în schimb avocatul nu era chiar atât de prolix şi se exprima cu mai multă precizie. Un singur lucru însă impresiona în chip neplăcut – şi chiar din capul locului – publicul feminin: felul în care oratorul se frângea mereu din spate, mai ales la început, aplecându-şi jumătatea superioară a trupului său deşirat, dar nu ca să facă o închinăciune, ci ca şi când ar fi vrut să se repeadă asupra auditoriului; văzându-l, ai fi zis că avea un resort ascuns la mijlocul spinării, aşa ca s-o poată îndoi aproape în unghi drept. După primele fraze, cuvântarea lui păru cam dezlânată, cu fapte citate la întâmplare, fără niciun sistem, pentru a deveni până la urmă pe deplin închegată şi armonioasă. Pledoaria ar fi putut să fie împărţită în două: prima jumătate constituia o critică maliţioasă pe alocuri şi destul de caustică adusă rechizitoriului pe care căuta să-l

153 Aluzie la poezia lui Pușkin, Răspuns unui anonim (1830).

răstoarne, în a doua jumătate a pledoariei îşi schimbă însă brusc şi tonul şi maniera, dând o turnura patetică discursului, şi publicul, care aştepta cu nerăbdare acest moment, se înfioră de plăcere. Fără să facă niciun fel de introducere, apărătorul începu prin a spune că, deşi activitatea lui în genere se desfăşura la Petersburg, nu era prima oară că susţinea un proces în provincie; deseori fusese chemat în diverse oraşe de pe teritoriul Rusiei să pledeze cauzele unor inculpaţi pe care accepta să-i apere numai dacă era convins sau avea iniţial sentimentul că nu sunt vinovaţi. „Aşa cum s-a întâmplat şi în cazul de faţă, adăugă el. Încă de când au apărut primele corespondenţe în ziare, m-a surprins în mod deosebit un lucru care pleda categoric în favoarea acuzatului. Într-un cuvânt, vreau să spun că m-a interesat în special un anumit fapt, altminteri destul de frecvent în practica judiciară, dar care nicăieri, cred, nu se conturează atât de precis ca în procesul de faţă. Deşi poate c-ar fi trebuit să-l menţionez de-abia în încheierea pledoariei, după ce voi fi epuizat subiectul, îmi voi permite totuşi să vă împărtăşesc punctul meu de vedere de la bun început, fiindcă de obicei prefer să atac direct fondul unei probleme, fără să-mi menajez efectele şi fără să speculez asupra impresiilor auditoriului. E poate o lipsă de prevedere din partea mea, în schimb vă pot asigura c-o fac cu toată sinceritatea. Punctul meu de vedere, concluzia la care am ajuns este următoarea: înlănţuirea flagrantă a faptelor agravează în chip zdrobitor situaţia inculpatului, dar în acelaşi timp nu există probă care, considerată independent de celelalte, să poată rezista la critică! Urmărind cazul de la distanţă, din zvonuri şi din articolele publicate în ziare, părerea mea începuse să se consolideze, când, pe negândite, familia inculpatului mi-a adresat invitaţia de a susţine acest proces. M-am grăbit să vin încoace şi, sosind aici, am putut să mă conving pe deplin. Am acceptat să pledez în acest proces tocmai pentru a distruge nefasta conjugare a faptelor şi a dovedi cât de puţin întemeiate, cât de imaginare, sunt capetele de acuzare privite separat.”

După această introducere, apărătorul făcu următoarea declaraţie:

„Domnilor juraţi, sunt străin de oraş, proaspăt venit printre dumneavoastră. Impresiile mele deci nu pornesc de la o idee preconceptă. Inculpatul, un om impulsiv şi pătimaş din fire, n-a avut prilejul să mă jignească niciodată, aşa cum probabil s-a întâmplat cu sute de persoane din localitate, ceea ce explică faptul că atâta lume şi-a făcut o proastă părere despre dânsul. Recunosc, firește, că morala publică are tot dreptul să fie scandalizată, inculpatul este într-adevăr un om turbulent, incapabil să-şi tempereze pornirile. Cu toate astea, după cum am constatat, găsea peste tot uşile deschise, era primit cu plăcere chiar în familia eminentului reprezentant al Procuraturii.” *(Nota bene.* În momentul acela se auziră in sală câteva râsete răzleţe, repede înăbuşite, dar care nu trecură totuşi nebăgate în seamă. Toată lumea la noi în oraş ştia că Mitea era primit în casă la procuror împotriva voinţei acestuia, numai şi numai fiindcă doamna procuror – o persoană respectabilă şi a cărei virtute nu putea fi pusă de nimeni la îndoială, dar foarte voluntară şi cu idei fanteziste, care simţea o adevărată plăcere să-şi contrazică soţul, mai ales când era vorba de mărunţişuri – îl găsea interesant. De altfel, Mitea se ducea destul de rar pe la ei.) „Îmi voi permite totuşi să presupun, continuă apărătorul, că până şi un om cu un spirit atât de independent şi de echitabil ca preopinentul meu şi-a putut forma o idee greşită, o părere preconceptă despre nefericitul meu client. Era şi normal: nimeni altul decât inculpatul nu e vinovat dacă oamenii au asemenea păreri despre el. Simţul moral şi mai cu seamă cel estetic sunt câteodată necruţătoare faţă de acela care le nesocoteşte. Incontestabil, magistralul rechizitoriu al domnului procuror ne-a înfăţişat o analiză riguroasă a caracterului şi faptelor acuzatului, ne-a dat ocazia să constatăm o atitudine critică, în sensul strict al cuvântului, în cazul respectiv, şi mai ales ne-a relevat o atât de profundă penetraţie psihologică, menită să lămurească lucrurile în

esenţa lor, încât mă îndoiesc că o persoană rău intenţionată faţă de inculpat ar fi depus atâta străduinţă. În asemenea situaţii însă sunt lucruri şi mai dăunătoare, şi mai primejdioase decât o atitudine oricât de ostilă sau cea mai tenace părere preconcepută. Bunăoară, atunci când o anumită înclinaţie artistică se manifestă în mod irezistibil în noi, când simţim deodată imboldul creaţiei artistice, necesitatea fabulaţiei epice, mai ales dacă suntem înzestraţi cu harul divin de a pătrunde în adâncurile sufletului omenesc. Înainte chiar de a veni încoace, în preajma plecării mele din Petersburg – am fost prevenit – de altfel, ştiam asta şi fără să-mi fi atras atenţia cineva în mod special – că voi avea de înfruntat un adversar bine cunoscut ca un adânc şi fin psiholog şi care tocmai datorită acestei însuşiri se bucură de o reputaţie pe deplin meritată în lumea juriştilor noştri, atât de tânără încă. Din păcate, domnilor, psihologia, deşi, recunosc, este un lucru foarte subtil, seamănă totuşi cu o bâtă cu două capete (râsete în sală). O, vă rog să-mi iertaţi această comparaţie atât de vulgară – nu sunt un orator prea iscusit! Să vă dau însă un exemplu desprins la întâmplare din rechizitoriu. Inculpatul, grăbindu-se să părăsească în toiul nopţii grădina, sare zăplazul şi doboară cu o lovitură de pisălog pe bătrânul Grigori, care-l apucase de picior. O clipă după aceea, coboară de pe gard şi cinci minute în şir îşi face de lucru cu victima, căutând să-şi dea seama dacă l-a omorât sau nu. Domnul procuror nu vrea însă cu niciun preţ să creadă în sinceritatea declaraţiilor inculpatului care susţine că ar fi sărit de pe gard fiindu-i milă de bietul unchiaş. «Nu, spune domnia-sa, asemenea sensibilitate nu-şi putea avea locul într-un moment ca ăsta, ar fi ceva absurd. Acuzatul a coborât numai ca să se încredinţeze dacă unicul martor al fărădelegii lui murise cu adevărat, ceea ce constituie o dovadă în plus că el a săvârşit crima; în orice caz inculpatul nu putea să sară înapoi în grădină determinat de un alt motiv, mânat de un alt îndemn sau de un alt sentiment.» Iată deci ceea ce se cheamă o demonstraţie de psihologie; să luăm aceeaşi psihologie şi

s-o aplicăm la rândul nostru în cazul amintit, pornind însă de la celălalt capăt, şi argumentaţia nu ni se va mai părea chiar atât de concludentă. Ucigaşul sare jos din precauţie, ca să-şi dea seama dacă martorul mai trăieşte sau a murit, deşi – după cum atestă chiar acuzatorul public – cu o clipă mai înainte lăsase în biroul tatălui său, pe care-l asasinase, o probă zdrobitoare pentru el, plicul rupt, pe care sta scris că înăuntru se aflau trei mii de ruble. «Daca l-ar fi luat cu el, nimeni pe lume n-ar fi ştiut de existenţa banilor şi, deci, nimeni nu l-ar fi bănuit că-i furase.» Citez din rechizitoriul domnului procuror. Aşadar, iniţial, omul s-a dovedit lipsit de orice simţ de prevedere, şi-a pierdut capul şi a luat-o la fugă înspăimântat, lăsând pe duşumea un corp delict de o asemenea gravitate, pentru ca două minute mai târziu, după ce a ucis cu o lovitură de pisălog cea de-a doua victimă, să apară din senin în sufletul lui un sentiment necruţător de prudenţă şi să devină foarte calculat. Să zicem că aşa a fost; în asta constă toată subtilitatea psihologiei, să arate că în unele împrejurări omul poate să fie crud şi vigilent ca un şoim, iar în altele orb şi fricos ca o biată cârtiţă". Dar dacă el este atât de hain, atât de calculat şi de crud ca, după ce a ucis pe unicul martor al nelegiuirii lui, să se întoarcă din drum numai ca să se convingă dacă mai trăieşte, ce rost avea să zăbovească la căpătâiul noii sale victime mai bine de cinci minute, când puteau să survină alţi martori între timp? De ce şi-ar fi năclăit batista încercând să-i oprească sângele când batista putea deveni la rândul ei un corp delict? Chiar dacă inculpatul ar fi fost într-adevăr atât de precaut şi de crud, nu era mai bine pentru el, în momentul când a sărit jos de pe gard, să-şi lichideze victima, lovind-o din nou cu pisălogul în cap şi, suprimând astfel definitiv unicul martor al crimei, să-şi ia o piatră de pe inimă? În sfârşit, omul nostru coboară de pe gard ca să se convingă dacă martorul respectiv trăieşte sau nu şi lasă în loc, pe cărare, un alt martor, pisălogul de aramă pe care-l luase de acasă, de la cele două femei, şi pe care acestea îl puteau recunoaşte oricând, arătând cum se petrecuseră lucrurile. Şi nu se

poate spune că l-ar fi uitat pe cărare, nici că l-ar fi pierdut din nebăgare de seamă, asta în niciun caz nu, deoarece el însuşi a aruncat arma – aşa cum a fost găsită ulterior – la vreo cincisprezece paşi de locul unde căzuse Grigori. Se pune atunci întrebarea, de ce a procedat aşa? A procedat aşa tocmai pentru că avea remuşcări, era amărât că ridicase viaţa unui om, că omorâse o biată slugă bătrână, şi de aceea, cuprins de mânie, a aruncat pisălogul, blestemându-l cu năduf, ca pe o unealtă a crimei; e singura explicaţie posibilă, altminteri, de ce l-ar fi azvârlit cu atâta violenţă? Şi dacă inculpatul a fost în stare să se căiască şi să se aplece cu milă asupra victimei sale, înseamnă că el nu este vinovat de moartea tatălui său; dacă ar fi comis un paricid, nu s-ar mai fi întors din drum cuprins de milă să vadă ce se întâmplă cu cea de-a două victimă, numai de aşa ceva nu i-ar mai fi ars în momentul acela, când toate reacţiile trebuiau să-i fie dictate de instinctul de conservare; în privinţa asta nu mai încape nicio îndoială. Dimpotrivă, repet, în cazul acesta, în loc să-şi fi pierdut vremea cu Grigori cu siguranţă că i-ar fi dat lovitura de graţie. Mila şi bunele sentimente au găsit calea sufletului său tocmai fiindcă până atunci conştiinţa lui fusese curată. Şi aici e vorba tot de psihologie, numai că rezultatele sunt altele. V-am făcut această demonstraţie, domnilor juraţi, ca să vă dovedesc efectiv că psihologia te ajută să ajungi la orice concluzie doreşti. Depinde numai de cel care o mânuieşte. Psihologia determină uneori pe oamenii cei mai serioşi să născocească adevărate romane, chiar fără să vrea. Spunând aceasta, mă gândesc, fireşte, la un anumit exces de psihologie, domnilor juraţi, la ceea ce se poate numi un abuz de psihologie.”

În sală se auziră din nou râsete pe socoteala acuzatorului public, semn că publicul era de acord cu vorbitorul. În cele ce urmează voi căuta să rezum pledoaria, citind doar pasajele şi punctele mai importante.

Capitolul XI

BANII N-AU FOST FURAŢI, FIINDCĂ N-AU EXISTAT

Lucrul cel mai senzaţional din pledoarie şi pe care publicul îl primi cu o vădită surpriză se dovedi a fi declaraţia avocatului cu privire la cele trei mii de ruble fatale a căror existenţă o contesta cu toată convingerea şi, ca atare, şi posibilitatea unui jaf.

„Domnilor juraţi, începu avocatul, în procesul de faţă orice om străin de împrejurările respective şi fără idei preconcepute este izbit din primul moment de o particularitate ce mi se pare deosebit de semnificativă, şi anume: cu toate că inculpatul este acuzat de jaf, cu niciun chip nu se poate stabili care a fost de fapt obiectul jafului. Se zice c-ar fi dispărut nişte bani, suma de trei mii de ruble, dar nimeni nu ştie precis dacă banii aceştia au existat în realitate. Judecaţi şi dumneavoastră: în primul rând, cum am aflat de existenţa lor şi cine i-a văzut? Nimeni în afară de feciorul Smerdiakov care a pomenit despre ei în declaraţiile sale, menţionând că erau puşi într-un plic purtând cutare inscripţie. Tot de la el au aflat despre bani înainte de crimă atât inculpatul, cât şi fratele acestuia, Ivan Feodorovici. Doamna Svetlova era de asemenea la curent. Niciuna din aceste trei persoane însă n-a văzut cu ochii săi banii, singurul care i-a văzut rămânând până la urmă tot Smerdiakov. Se pune atunci întrebarea: dacă banii aceştia au existat şi Smerdiakov ia văzut cu adevărat, când i-a văzut pentru ultima oară? Dar dacă stăpânul său i-a luat între timp de sub pernă şi i-a pus la loc, în casetă, fără să-i fi spus nimic? Luaţi aminte: după informaţiile date de Smerdiakov, banii se aflau în pat, sub saltea; ca să şi-i însuşească, inculpatul trebuia deci să-i

scoată de acolo, şi totuşi patul n-a fost câtuşi de puţin răvăşit, aşa cum se constată din procesul-verbal. Cum a putut, aşadar, acuzatul să umble la bani fără să răscolească de loc aşternutul şi fără să murdărească cu mâinile lui pătate de sânge cearşafurile fine proaspăt călcate, fiindcă patul fusese special primenit în seara aceea? Dar plicul, vor obiecta poate unii, plicul de pe duşumea? Tocmai aici voiam să ajung. Trebuie să vă mărturisesc că adineauri am încercat o uşoară surpriză când l-am auzit pe eminentul reprezentant al Procuraturii declarând singur – da, domnilor, singur – în momentul precis în care căuta să ne convingă cât de absurdă este supoziţia că ucigaşul ar putea fi Smerdiakov: «Dacă n-ar fi fost plicul, spune domnia-sa, dacă plicul acesta n-ar fi rămas pe jos ca un corp delict şi criminalul ar fi avut grijă să-l ia cu el, nimeni pe lume n-ar fi ştiut de existenţa lui, nici că înăuntru se găseau bani şi, prin urmare, nu l-ar fi putut bănui pe inculpat c-ar fi furat ceva din casă». Aşadar, acest petic rupt de hârtie, pe care se află o inscripţie oarecare, după propria declaraţie a procurorului, este singurul element pe care se bazează acuzaţia de jaf pusă în sarcina inculpatului; «Fără el, arată acuzatorul public, nimeni n-ar fi avut nicio bănuială c-ar fi vorba de un furt şi poate că nu s-ar fi ştiut nimic nici despre existenţa banilor». Totuşi simplul fapt că peticul acesta de hârtie zăcea aruncat pe jos poate, oare, să constituie o dovadă că plicul conţinea bani şi că banii aceştia au fost furaţi? «Dar, mi se va răspunde, Smerdiakov ştia că erau bani înăuntru, fiindcă i-a văzut eu ochii lui.» Foarte bine» dar când i-a văzut ultima oară? Am stat de vorbă cu Smerdiakov care mi-a mărturisit că asta se întâmplase cu două zile înainte de crimă! De ce însă atunci n-aş putea să presupun, de pildă, că bătrânul, Feodor Pavlovici, în timp ce stătea încuiat în casă şi-şi aştepta nerăbdător şi nervos iubita, neavând ce face, nu s-a gândit la un moment dat să scoată plicul şi să-l rupă? «Ce rost are să-i mai ţin acolo, va fi chibzuit el, dacă-i arăt numai plicul, s-ar putea să nu creadă că banii sunt înăuntru, pe când aşa, când o să vadă

un teanc de treizeci de bancnote, tentaţia o să fie mult mai mare şi efectul mai sigur.» Drept care a rupt plicul, a scos banii dinăuntru şi a aruncat hârtia pe jos cu nepăsarea omului care se ştie stăpân la el în casă, fără să se teamă, bineînţeles, c-o să lase în urmă un corp delict. Domnilor juraţi, nu credeţi oare că faptul acesta, ipoteza pe care am formulat-o acum este tot atât de plauzibilă ca oricare alta? De ce ar fi imposibil? Dar dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşa, sau într-un fel asemănător, atunci acuzaţia de jaf cade de la sine: banii n-au fost furaţi, fiindcă nici n-au existat! Dacă socotiţi că plicul găsit pe jos poate constitui o dovadă că banii se aflau înăuntru, de ce n-aş putea susţine contrariul, şi anume, că plicul zăcea pe jos tocmai pentru că era gol, pentru că banii fuseseră scoşi dinainte chiar de posesorul lor? «Dar, mi se va obiecta, unde sunt atunci banii, dacă, aşa după cum zici dumneata, Feodor Pavlovici i-a scos de acolo cu mâna lui, deoarece în casă nu s-a descoperit nimic!» În primul rând, o parte din ei au fost găsiţi în casetă, pe urmă se putea foarte bine ca proprietarul lor să-i fi scos din plic în dimineaţa zilei respective, dacă nu chiar în ajun, şi să-i fi cheltuit, să le fi dat o altă întrebuinţare, bunăoară să fi plătit ceva cu ei sau să-i fi trimis undeva, după cum tot atât de bine putea să-şi fi schimbat între timp gândul, să-şi fi modificat strategia, fără a fi socotit de cuviinţă să-l pună la curent pe Smerdiakov. Iar dacă această ipoteză este cât de cât verosimilă, cum e posibil să arunci în spinarea cuiva o acuzaţie atât de categorică, susţinând cu tot dinadinsul că inculpatul ar fi săvârşit asasinatul ca să-şi jefuiască victima şi ca jaful într-adevăr ar fi avut loc? Stăruind în direcţia aceasta, intrăm în domeniul ficţiunii. Ca să afirmi că un obiect oarecare a fost furat, trebuie să arăţi mai întâi despre ce obiect este vorba sau, cel puţin, să dovedeşti precis că obiectul respectiv a existat. Iar în cazul de faţă nici măcar nu l-a văzut cineva! De curând, la Petersburg, un băietan de optsprezece ani, aproape un copil, negustor ambulant, a pătruns ziua-n amiaza mare cu toporul în mână în prăvălia unui zaraf şi, cu o cutezanţă

nemaipomenită, l-a ucis, jefuindu-l de o mie cinci sute de ruble. După cinci ore, când a fost arestat, s-a găsit asupra lui aproape întreaga sumă din care nu apucase să cheltuiască decât cincisprezece ruble. În afară de aceasta, băiatul de prăvălie al zarafului, care era plecat în momentul când fusese săvârşită crima, în declaraţiile pe care le-a făcut la poliţie, a indicat nu numai suma globală furată, dar şi numărul biletelor de bancă şi monezilor sustrase, specificând chiar câte hârtii albastre fuseseră şi câte roşii şi ce valoare aveau monezile de aur. Toţi aceşti bani s-au găsit, exact aşa cum arătase el, asupra ucigaşului, care până la urmă a mărturisit tot, recunoscând şi crima, şi furtul. Iată, domnilor juraţi, ce înseamnă, după părerea mea, o adevărată probă! În cazul pe care vi l-am povestit e vorba de ceva concret, banii sunt vizibili, pot să-i ating cu mâna, nu mi-e îngăduit să spun că n-au existat sau că victima nu i-ar fi avut. Oare tot aşa stau lucrurile în cazul de faţă? Şi totuşi, aici este în joc viaţa unui om, soarta lui! «Bine, dar, vor zice poate unii, inculpatul a petrecut toată noaptea, a irosit o mulţime de bani, la percheziţie s-au găsit asupra lui o mie cinci sute de ruble – de unde avea atâtea parale?» Dar tocmai faptul că nu s-a găsit decât jumătate din sumă, adică o mie cinci sute de ruble, iar cealaltă jumătate a dispărut fără urmă, ne dă de gândit că banii puteau să aibă cu totul altă provenienţă şi că probabil nu fuseseră păstraţi niciodată în plicul cu pricina. Calculând timpul (minut cu minut), instrucţia a constatat – şi lucrurile au fost verificate după aceea – că, despărţindu-se de cele două slujnice ca să se ducă la funcţionarul Perhotin, inculpatul n-a mai avut când să treacă pe acasă, nici să intre nicăieri, şi că după aceea a fost tot timpul cineva lângă el, iar ca atare n-a putut să împartă în două banii furaţi şi să ascundă jumătate din ei undeva în oraş. Tocmai asta l-a făcut pe domnul procuror să presupună că banii au fost probabil ascunşi în cine ştie ce cotlon din hanul de la Mokroe. De ce nu atunci în tainiţele castelului din Udolfo? Domnilor juraţi, spuneţi şi dumneavoastră dacă această ipoteză nu vi se pare

fantasmagorică, romanţioasă! Şi, băgaţi de seamă, în cazul când ipoteza domniei-sale ar fi anulată, acuzaţia de jaf se năruie de la sine, fiindcă unde puteau să dispară cele o mie cinci sute de ruble, din moment ce n-au putut fi ascunse la Mokroe? Prin ce miracol puteau să se facă nevăzute dacă s-a dovedit că inculpatul n-a intrat în nicio altă casă? Şi cu astfel de plăsmuiri romanţioase suntem gata să distrugem viaţa unui om! «Totuşi, ne vor răspunde unii, inculpatul n-a fost în stare să explice de unde a luat banii care s-au găsit asupra lui, când toată lumea ştia că până în noaptea aceea nu avusese nicio lăscaie.» Dar cine ştia acest lucru? Inculpatul a mărturisit răspicat de unde proveneau banii şi, dacă-mi permiteţi să spun, domnilor juraţi, cred că nu există o explicaţie mai verosimilă şi totodată mai conformă cu firea şi temperamentul lui decât aceea cuprinsă în declaraţia sa. Acuzarea însă pare ataşată de romanul pe care l-a făurit: un om slab de înger, care a fost capabil să primească banii oferiţi într-un chip atât de umilitor de la logodnica lui, nu putea – zice-se – să pună deoparte jumătate din ei şi să-i coasă în amuletă şi, chiar dacă ar fi făcut-o, ar fi găsit mereu un pretext să descoasă din două în două zile amuleta şi să scoată dinăuntru o sută şi încă o sută şi aşa mai departe, încât într-o lună de zile ar fi cheltuit toată suma. Şi ipoteza aceasta, domnul procuror, dacă vă amintiţi, ne-a prezentat-o ca un lucru incontestabil. Dar dacă, totuşi, evenimentele s-au desfăşurat altfel? Dacă domnul procuror a urzit un adevărat roman şi personajul înfăţişat de domnia-sa diferă cu totul de cel din realitate? Şi chiar aşa s-a şi întâmplat, a creat un personaj nou! Ni se va argumenta, poate: «Există totuşi martori care au arătat că inculpatul a cheltuit cele trei mii de ruble încredinţate de doamna Verhovţeva cu o lună înainte de crimă şi că n-a mai rămas cu nicio para în buzunar. Cum mai putea atunci să dosească jumătate din bani?» Dar cine sunt aceşti martori? Instanţa s-a convins în ce măsura ne putem bizui pe ei. Şi pe urmă, codrul de pâine din mâna altuia pare totdeauna mai mare. În sfârşit, niciunul din aceşti martori n-a numărat banii, i-a apreciat

numai din ochi. Martorul Maximov, de pildă, declară că inculpatul ar fi avut asupra lui douăzeci de mii de ruble. Vedeţi deci, domnilor juraţi, că psihologia este, aşa cum am spus, o bâtă cu două capete şi, dacă aşa stau lucrurile, permiteţi-mi s-o apuc la rândul meu, pornind de la celălalt capăt, să vedem dacă ajungem la acelaşi rezultat.

Cu o lună înainte de crimă, doamna Verhovţeva i-a încredinţat inculpatului trei mii de ruble ca să le expedieze prin poştă la Moscova. Rămâne totuşi de ştiut dacă într-adevăr condiţiile în care i-a oferit aceşti bani au fost chiar atât de degradante, de înjositoare, cum s-a arătat adineauri. Fiindcă din prima depoziţie a doamnei Verhovţeva, în legătură cu această împrejurare, reieşea altceva, cu totul altceva; iar cea de-a doua n-a fost decât o explozie de mânie, un clocot de răzbunare, răbufnirea unei uri îndelung mocnite! Faptul că martora în prima sa depoziţie a prezentat lucrurile într-o lumină falsă ne dă dreptul să conchidem că şi cea de-a doua versiune s-ar putea să fie tot atât de neîntemeiată. Acuzatorul public «nu vrea, nu îndrăzneşte» (citez propriile sale cuvinte) să răscolească acest roman. Bine, dacă-i aşa, am să mă abţin şi eu; îmi iau, totuşi, îngăduinţa să spun că, din moment ce o persoană atât de ireproşabilă, de virtuoasă, cum este indiscutabil doamna Verhovţeva, din moment ce o asemenea persoană, zic, îşi permite să revină subit în instanţă asupra primelor sale declaraţii cu intenţia vădită de a-l distruge pe inculpat, nu mai încape nicio îndoială că depoziţia domniei-sale n-a fost făcută cu sânge rece şi nu poate fi deci imparţială. Să n-avem oare dreptul atunci să tragem concluzia că o femeie dornică de răzbunare e capabilă să exagereze multe lucruri, dar, mai ales, să exagereze condiţiile ruşinoase, infamante, în care i-a oferit banii? Dimpotrivă, noi credem că modul în care i-a pus suma respectivă la dispoziţie putea foarte bine să tenteze un om nesocotit cum este inculpatul, determinându-l să accepte. Cu atât mai mult cu cât pe atunci încă mai trăgea nădejde c-o să primească foarte curând cele trei mii pe care i le datora tatăl său. Este o dovadă de uşurătate,

desigur, din partea lui, dar tocmai de aceea inculpatul era atât de convins că tatăl lui îi va restitui banii şi deci va putea oricând să expedieze prin poştă suma încredinţată de doamna Verhovţeva, achitându-şi în întregime datoria pe care o avea faţă de dânsa. Acuzaţia însă nu vrea cu niciun preţ să admită că ar fi fost în stare să pună deoparte chiar în aceeaşi zi, adică în ziua din care i se trag ponoasele, jumătate din bani şi să-i coasă în amuletă. «Nu e posibil, nu e un om capabil de asemenea sentimente», ni se spune. Dar chiar dumneata, domnule procuror, ai declarat că Dmitri Karamazov este un om cu suflet larg, chiar dumneata ai vorbit aici despre cele două abisuri ce pot sălăşlui concomitent în sufletul unui Karamazov! Într-adevăr, firea lui poate să treacă foarte lesne de la o extremă la alta, să cuprindă în sine două abisuri; Karamazov bunăoară poate să se oprească în toiul celei mai dezmăţate petreceri dacă intervine ceva care să-l influenţeze în alt sens. Şi acest element nou intervenit în viaţa lui este dragostea, da, dragostea proaspătă ce-a explodat ca pulberea în sufletul lui! Pentru ea, pentru dragostea lui are atâta nevoie de bani, o nevoie mult mai urgentă chiar decât cheful pe care vrea să-l facă împreună cu noua iubită! Nu aşteaptă decât să-i spună: «Sunt a ta, n-am nevoie de Feodor Pavlovici», ca s-o ia în braţe şi să plece cu ea departe, numai să aibă cu ce. E vorba de ceva mult mai important decât o petrecere. Se poate oare să nu-şi fi dat seama Karamazov de lucrul acesta? Fireşte că da, ba, mai mult chiar, grija asta nouă îl îmbolnăveşte, şi atunci, vă întreb, de ce să pară atât de curios faptul c-a fost în stare să pună deoparte nişte bani şi să-i ascundă pentru orice eventualitate? Dar timpul trece, Feodor Pavlovici nici gând n-are să-i restituie banii, dimpotrivă, se aude că-i păstrează ca momeală, vrând să-i răpească iubita, ademenind-o cu ajutorul lor! «Dacă tata nu-mi da nimic, îşi spune inculpatul, Katerina Ivanovna o să fie convinsă că sunt un hoţ!» Şi atunci în mintea lui încolţeşte ideea de a lua într-o bună zi cele o mie cinci sute de ruble pe care le poartă atârnate de gât şi de a se duce să le

depună în faţa doamnei Verhovţeva, spunându-i: «Sunt un ticălos, e adevărat, dar hoţ nu sunt!» Iată deci încă un motiv ca să ţină cu dinţii banii aceia, păzindu-i ca ochii din cap, în loc să descoasă amuleta ca să scoată rând pe rând toate bancnotele de o sută. De ce nu i-am da voie inculpatului să aibă ca orice om sentimentul onoarei? Nu, domnilor juraţi, acest sentiment există fără îndoială în sufletul lui, poate greşit înţeles, ce-i drept, ba chiar de multe ori cu totul denaturat, dar intens, aş spune chiar pătimaş, după cum a dovedit cu prisosinţă. Lucrurile însă se complică din ce în ce, chinurile geloziei ajung la paroxism, şi mereu aceeaşi insolubilă alternativă. aceleaşi apăsătoare întrebări sfredelesc tot mai neînduplecat conştiinţa bolnavă a inculpatului: «Din moment ce îi restitui datoria Katerinei Ivanovna, cu ce bani am să mai pot pleca atunci cu Gruşenka?» Dacă umbla ca turbat, dacă-şi făcea de cap şi provoca scandal prin localuri în ultima lună dinainte de crimă, pricina era poate tocmai amărăciunea ce se strânsese în sufletul lui, situaţia intolerabilă în care se afla. Până la urmă această alternativă din care nu ştie cum să iasă devine o tortură atât de cumplită încât îl aduce la disperare, îl trimite atunci pe mezin la tatăl lor să-i ceară pentru ultima oară banii, dar, cuprins de nerăbdare, nu mai aşteaptă răspunsul şi intră buzna în casă, sfârşind prin a-l snopi în bătăi pe bătrân sub ochii celor de faţă. Asta înseamnă că pe viitor trebuie să-şi ia gândul de la bani; după isprava asta cu siguranţă că tatăl n-o să-i mai dea nicio para. În aceeaşi zi, pe înserat, bătându-se cu pumnul în piept, în partea de sus, spre furca gâtului, acolo unde-i atârnată amuleta, inculpatul se jură faţă de fratele său că are la îndemână un mijloc ca să scape cu faţa curată, dar că va rămâne totuşi un ticălos, deoarece îşi dă seama că nu va recurge la acel mijloc, n-are destulă tărie de caracter ca s-o facă, e lipsit de voinţă. De ce nu vrea acuzarea să pună niciun temei pe această declaraţie atât de candidă şi de sinceră, atât de spontană şi veridică, a lui Alexei Karamazov? De ce, dimpotrivă, caută cu tot dinadinsul să

mă facă să cred că banii sunt ascunşi undeva într-o crăpătură, în tainiţele castelului din Udolfo? Tot în seara aceea, după întrevederea cu fratele său, inculpatul aşterne pe hârtie scrisoarea fatală, sortită să devină dovada cea mai importantă, cea mai zdrobitoare, că mobilul crimei a fost jaful. «Am să cer bani de la toată lumea şi, dacă nimeni n-o să vrea să-mi dea, am să-l omor pe tata şi am să iau plicul legat cu panglică roză pe care-l ţine ascuns sub saltea, numai să plece Ivan», declară el, şi acuzarea vrea cu orice preţ să vadă aici programul după care s-a condus criminalul. Se mai poate îndoi cineva de vinovăţia lui? «Crima a fost comisă punct cu punct după acest program!» exclamă acuzatorul public. În primul rând însă biletul cu pricina a fost scris la beţie, de un om ajuns la exasperare; în al doilea rând, şi de astă dată pomeneşte despre plic, dar bizuindu-se numai pe informaţiile lui Smerdiakov, fiindcă nu l-a văzut niciodată cu ochii lui, iar în al treilea rând, chiar dacă şi-a făcut un plan, aşa cum arată scrisoarea, de unde putem şti că s-a ţinut întocmai de el? Cine poate să dovedească asta? Putem fi siguri că inculpatul a luat într-adevăr banii ascunşi sub pernă, că i-a găsit sau că banii aceştia au existat într-adevăr? Oare după bani alerga cu atâta disperare, aduceţi-vă bine aminte! E adevărat c-a fugit ca un nebun acasă, dar nu ca să-şi jefuiască tatăl, ci orbeşte, în neştire, turbat de gelozie, ca s-o caute pe femeia care i-a distrus viaţa, deci nu mai poate fi vorba nici de jaf premeditat, nici de un program dinainte întocmit! «Şi totuşi, mi se va obiecta poate, ajungând acasă, l-a ucis pe tatăl său şi i-a furat banii!» Dar el să-l fi ucis într-adevăr? Acuzaţia de jaf o respinge cu indignare: nu e posibil să învinuieşti pe cineva de jaf dacă nu poţi arăta precis obiectul jafului, asta este o axiomă! Dar de ucis, el să fi ucis oare, din moment ce cade prima acuzaţie? S-a dovedit într-adevăr că el a ucis? Nu cumva şi de astă dată este la mijloc o ficţiune, un roman?”

Capitolul XII

ŞI DECI NU POATE FI VORBA DE UN ASASINAT

„Îngăduiţi-mi, domnilor juraţi, să vă amintesc că este în joc viaţa unui om şi că trebuie să procedăm cu toată atenţia. Reprezentantul Procuraturii, după propriile sale declaraţii, pe care le-am auzit cu toţii adineauri, a şovăit până în ultima clipă, adică până în ziua procesului, să-l acuze cu toată convingerea pe inculpat de crimă cu premeditare, a şovăit până în momentul când a avut în faţa ochilor scrisoarea fatală scrisă «la beţie», care ne-a fost prezentată în instanţă. «Crima a fost săvârşită punct cu punct după acest plan!» exclamă procurorul. Repet însă: inculpatul a alergat într-un suflet la tatăl său să-şi caute iubita, numai şi numai pentru ea, ca să vadă dacă nu cumva se află acolo. Este un fapt incontestabil. Dacă ar fi găsit-o acasă la ea, cu siguranţă c-ar fi rămas lângă dânsa, nu s-ar mai fi gândit să se ducă nicăieri şi deci nu şi-ar fi respectat legământul făcut în scrisoare. A alergat la întâmplare, mânat de un imbold spontan, şi cine ştie dacă în momentul acela se mai gândea la răvaşul pe care-l scrisese «la beţie». «Bine, dar a luat cu el pisălogul de aramă?» spune acuzarea, şi poate că vă aduceţi aminte la ce argumentaţie psihologică a dat naştere acest unic fapt, de ce inculpatul trebuia neapărat să se înarmeze cu pisălogul cu un scop precis, să-l ia cu el ca pe o armă etc, etc. Totuşi, mă gândesc la un lucru foarte simplu: ce s-ar fi întâmplat dacă pisălogul n-ar fi stat la vedere, pe policioara de unde l-a luat inculpatul, ci ar fi fost închis în dulap? Acuzatul n-ar mai fi dat cu ochii de el şi ar fi fugit cu mâinile goale, neînarmat, şi poate că n-ar mai fi omorât

pe nimeni. Cum mai pot deduce atunci că omul nostru s-ar fi înarmat intenţionat cu pisălogul şi că deci crima ar fi fost premeditată? Da, e adevărat că s-a lăudat în gura mare prin toate localurile c-o să-şi ucidă tatăl, iar cu două zile înainte de crimă, în seara când a scris in stare de ebrietate biletul, era liniştit, nu s-a certat decât cu un băiat de prăvălie, fiindcă, zice acuzarea, «Karamazov trebuia neapărat să se certe cu cineva»; la care s-ar putea foarte bine răspunde că atunci când un om pune la cale asemenea crimă, şi încă săvârşită după un plan meditat pe îndelete, înfăptuită punct cu punct după acest plan, cu siguranţă că n-ar mai fi căutat ceartă cu lumânarea, nu s-ar fi luat la harţă nici cu băiatul acela de prăvălie, ba poate chiar nici n-ar fi intrat în local, fiindcă sufletul celui care rumegă o faptă ca asta e dornic de linişte, caută să se estompeze, să dispară, să treacă neobservat, să nu-l vadă şi să nu-l ştie nimeni. «Uitaţi de existenţa mea, dacă se poate», parc-ar vrea să zică. Şi asta nu din calcul, fără doar şi poate, ci din instinct. Domnilor juraţi, psihologia, aşa cum am spus, este ca o bâtă cu două capete, pe care şi noi ştim s-o mânuim şi ale cărei subtilităţi le putem şi noi înţelege! Cât priveşte ameninţările vehemente proferate prin localuri timp de o lună înainte de nenorocire, gândiţi-vă numai câte nu strigă copiii când se ceartă sau beţivii când ies din cârciumă afumaţi şi cu ţâfna în nas? «Te tai în bucăţi!» ameninţă ei, şi totuşi nu se întâmplă nimic. Oare scrisoarea fatală nu este şi ea expresia unei stări de surescitare nervoasă provocată de băutură? Nu seamănă oare leit cu răcnetele beţivilor la ieşirea din cârciumă: «Vă omor, pe toţi vă omor!» De ce n-ar fi aşa, de ce oare n-ar putea să fie aşa? De ce scrisoarea aceasta trebuie neapărat să fie fatală, şi nu ridicolă? Biletul a devenit un corp delict numai şi numai pentru că tatăl inculpatului a fost găsit la el în odaie asasinat, pentru că un martor l-a văzut pe inculpat fugind prin grădină, înarmat, pentru că martorul respectiv a fost la rândul său doborât de acesta; de aceea crima a fost înfăptuită punct cu punct după program, de aceea scrisoarea, din ridicolă, a devenit fatală. Slavă

Domnului, am atins, în sfârşit, nodul problemei: «Dacă a fost în grădină, înseamnă că el a ucis!» Toată acuzarea se sprijină pe aceste cuvinte: *dacă a fost, înseamnă* negreşit că el este făptaşul. Dar dacă *nu înseamnă* nimic, deşi a fost în grădină? O, sunt perfect de acord, înlănţuirea faptelor, coincidenţele sunt elocvente! Dar luaţi fiecare fapt în parte şi analizaţi-l fără să ţineţi seama de rest: de ce, de pildă, acuzarea nu vrea cu niciun preţ să admită veridicitatea declaraţiei inculpatului, care afirmă că s-a grăbit să se îndepărteze de fereastra tatălui său? Aduce-ţi-vă aminte de sarcasmele pe care şi le-a permis la un moment dat acuzarea pe socoteala «timidităţii» şi «sentimentelor filiale» ce s-au trezit subit în sufletul ucigaşului. Dar dacă, totuşi, aşa s-a întâmplat în realitate sau cu oarecare aproximaţie? Poate că inculpatul a avut, totuşi, un sentiment de respect dacă nu de timiditate? De ce n-am putea admite c-a fost aşa? «Cred că mama s-a rugat atunci pentru mine», declară la interogatoriu inculpatul, explicându-şi astfel faptul c-a fugit de la fereastră, de îndată ce s-a convins că Svetlova nu se afla în odaia tatălui său. «Dar cum putea să-şi dea seama, aruncând o privire pe fereastră?» obiectează acuzarea. Şi de ce nu? Fereastra s-a deschis după ce inculpatul bătuse în geam, potrivit semnalului ştiut. Feodor Pavlovici putea foarte bine să fi rostit un cuvânt, să fi scăpat un strigăt care să-i dovedească feciorului său că Svetlova nu era înăuntru. De ce să presupunem că lucrurile s-au petrecut neapărat aşa cum ne imaginăm noi, cum ne place nouă să ne imaginăm? În realitate, pot să intervină o mie şi unu de elemente care să scape spiritului de observaţie al celui mai subtil psiholog. «Bine, dar Grigori a văzut uşa deschisă, veţi spune dumneavoastră, prin urmare, inculpatul a intrat cu siguranţă în casă, şi deci el este ucigaşul.» În ce priveşte uşa, domnilor juraţi... Vedeţi dumneavoastră, nu există decât un singur martor care a văzut-o deschisă, şi martorul respectiv în momentul acela era într-o stare care... Dar să zicem c-a fost aşa, să admitem că uşa era într-adevăr deschisă, că inculpatul a minţit, da, a minţit dintr-un

instinct de conservare, lucru foarte explicabil în situaţia lui, să presupunem c-a pătruns totuşi în casă, c-a intrat în odaie. Ei şi? De ce trebuia în mod necesar să şi ucidă, dacă a intrat în casă? Putea foarte bine să dea buzna înăuntru, să treacă dintr-o cameră într-alta, cercetându-le în fugă, să-l îmbrâncească, sau chiar să-l molesteze pe tatăl său şi, după ce se va fi încredinţat că Svetlova nu se afla înăuntru, să fugă, fericit că n-a găsit-o acolo şi că a plecat fără să fi săvârşit o vărsare de sânge. Tocmai de aceea, poate, puţin mai apoi a sărit de pe gard, să vadă ce face Grigori, pe care-l lovise fără să-şi dea seama într-o clipă de enervare; de aceea, poate, în sufletul lui a putut să încolţească un sentiment curat de milă, de compasiune: pentru că reuşise să scape de tentaţie, pentru că se simţea cu inima uşoară şi era fericit că nu-şi omorâse tatăl. Acuzatorul public zugrăveşte cu o elocinţă emoţionantă teribila încercare prin care a trecut inculpatul în hanul din Mokroe, starea lui sufletească în momentul când dragostea şi-a deschis din nou porţile în faţa lui, chemându-l la o viaţă nouă, şi când şi-a dat seama că el nu mai avea dreptul să iubească, fiindcă lăsase în urma lui cadavrul însângerat al tatălui său şi deci trebuia să-şi primească pedeapsa! Va să zică, domnul procuror admite că inculpatul poate fi capabil de dragoste, folosind din nou o explicaţie psihologică în maniera domniei-sale: «O stare de beţie, zice el, răgazul de care se mai bucură criminalul în drum spre eşafod» etc, etc. Dar, domnule procuror, vă întreb pentru a doua oară, nu cumva aţi creat un personaj nou? Chiar atât de abrutizat, atât de împietrit la inimă să fie inculpatul, încât să se mai gândească în momentele acelea la dragoste şi să mai poată chibzui în sinea lui cum să inducă în eroare justiţia, dacă sângele tatălui său i-ar fi împovărat cu adevărat conştiinţa? Nu, nu şi iarăşi nu! În clipa când ar fi descoperit, în fine, că este iubit, că dragostea îl cheamă la ea, făgăduindu-i o fericire nouă, pot să jur pe ce vreţi c-ar fi simţit un îndemn nestăvilit, o nevoie năprasnică de a dispărea de pe faţa pământului, de a se sinucide, şi cu siguranţă c-ar fi făcut-o dacă ar fi lăsat într-adevăr în urmă

cadavrul tatălui său! O, nu, firește că atunci n-ar mai fi uitat unde-şi pusese pistolul! Îl cunosc pe inculpat: insensibilitatea asta bestială, ferocitatea asta este incompatibilă cu firea lui! Sunt convins că s-ar fi omorât, în privinţa asta n-am nici cea mai mică îndoială! Şi dacă nu şi-a luat viaţa a fost tocmai fiindcă «mama s-a rugat» în momentul acela pentru el şi fiindcă nu se ştia vinovat de moartea tatălui său; atunci, la Mokroe, s-a frământat, şi-a frânt mâinile numai din pricina bătrânului Grigori, rugându-se lui Dumnezeu să-l trezească la viaţă pe unchiaş, să-l scoale de jos, să facă aşa ca lovitura pe care i-o dăduse să nu fi fost mortală şi deci să nu fie pedepsit pentru ea. De ce n-am putea oare să interpretăm în felul acesta evenimentele? Ce dovadă neîndoielnică avem că inculpatul minte? «Dar cadavrul tatălui? se vor grăbi să ne riposteze unii. Dacă a fugit, într-adevăr, fără să-l omoare, cine l-a ucis atunci pe bătrân?»

Repet, în asta constă toată logica acuzării: cine a ucis, dacă nu el? În afară de el nu există nimeni altul pe care l-am putea bănui. Aşa să fie, oare, domnilor juraţi? Să fie, oare, adevărat că nu există nimeni altcineva? Am auzit acuzarea numărând pe degete persoanele care se aflau în noaptea aceea în casă. Erau cinci oameni. Sunt de acord că trei dintre aceştia nu pot fi acuzaţi: în primul rând victima, apoi bătrânul Grigori şi, în sfârşit, soţia acestuia. Prin urmare, nu mai rămân decât două persoane, inculpatul şi Smerdiakov, şi domnul procuror declară cu patos că inculpatul caută să-l scoată vinovat pe Smerdiakov numai şi numai pentru că nu are pe nimeni altul la îndemână şi că, în cazul când ar fi existat o a şasea persoană, sau măcar bănuiala că ar putea să mai existe această persoană, s-ar fi grăbit să retracteze ruşinat acuzaţia adusă lui Smerdiakov, aruncând vina asupra celui de-al şaselea ins. Dar, domnilor juraţi, de ce n-aş putea oare adopta, la rândul meu, punctul de vedere opus? În faţa noastră stau doi oameni: inculpatul şi Smerdiakov. De ce, atunci, n-aş putea să afirm că dumneavoastră îl acuzaţi pe clientul meu numai pentru că nu aveţi pe cine arunca

vina? Şi nu aveţi, fiindcă dumneavoastră, dintr-o idee preconcepută, l-aţi eliminat de la început pe Smerdiakov din rândul celor suspecţi. Da, este adevărat, singurii oameni care îl acuză pe Smerdiakov, în afară de inculpat, sunt cei doi fraţi ai acestuia şi Svetlova, încolo nimeni. Mai există totuşi o mărturie, un fel de nelinişte, ce-i drept destul de confuza, prilejuită de o întrebare, de o bănuială ce pluteşte în aer, se aude o vagă rumoare, se simte că lumea aşteaptă ceva. Şi, în sfârşit, în favoarea aceleiaşi ipoteze pledează şi o anumită potrivire de fapte, anumite coincidenţe destul de semnificative, deşi, recunosc, nu chiar atât de precise; în primul rând este criza de epilepsie survenită exact în ziua când s-a întâmplat nenorocirea, criza pe care nu ştiu de ce s-a socotit obligat s-o apere şi s-o analizeze atât de amănunţit domnul procuror. Apoi sinuciderea inopinată a lui Smerdiakov în ajunul procesului. Apoi nu mai puţin inopinata depoziţie făcută azi în instanţă de cel mai mare dintre fraţii inculpatului, care până acum fusese încredinţat de vinovăţia acestuia şi care deodată vine cu un teanc de bani şi-l denunţă pe Smerdiakov ca fiind adevăratul ucigaş! O, nici vorbă că sunt tot atât de convins ca şi acuzatorul public că Ivan Karamazov este bolnav, că are febra cerebrală şi că depoziţia lui putea într-adevăr să nu fie decât o tentativă disperată, concepută în delir, de a-şi salva fratele, aruncând vina pe un mort! Şi totuşi, numele lui Smerdiakov a fost pronunţat, şi numele acesta are ceva enigmatic în el. S-ar părea c-a mai rămas încă ceva de spus, că povestea nu s-a sfârşit încă. Şi că poate odată şi odată totul se va lămuri. Dar asta o să se vadă mai târziu. Instanţa a hotărât să continue dezbaterile. Deocamdată, aş putea să vă spun totuşi câteva cuvinte în legătura cu caracterizarea pe care domnul procuror i-a făcut-o cu atâta subtilitate şi talent răposatului Smerdiakov. Dar, cu toată admiraţia ce o am pentru măiestria dumisale, nu pot să mă declar întru totul de acord cu portretul creionat de domnia-sa. Am fost acasă la Smerdiakov, l-am văzut şi am stat de vorbă cu el, şi impresia cu care am plecat diferă cu

totul de constatările domniei-sale. Smerdiakov avea într-adevăr o sănătate şubredă, dar omul în sine, caracterul lui – nu! – nu erau de loc atât de slabe cum ni le prezintă acuzarea. Şi mai ales n-am reuşit să descopăr la el nici urmă din timiditatea, din faimoasa timiditate pe care a descris-o atât de sugestiv domnul procuror. Nu părea câtuşi de puţin naiv, dimpotrivă, era un om teribil de bănuitor, lipsit complet de încredere în semenii lui şi căutând să-şi ascundă această carenţă sub masca naivităţii, şi o minte destul de pătrunzătoare. O, nu era câtuşi de puţin sărac cu duhul, aşa cum afirmă cu candoare acuzarea! În ceea ce mă priveşte, Smerdiakov mi-a lăsat o impresie bine definită: am plecat de la el convins că aveam de-a face cu o fiinţă extrem de rea, roasă de ambiţie, răzbunătoare şi peste măsură de invidioasă. Am reuşit de asemenea să culeg unele informaţii: feciorul se simţea împovărat de originea lui, pe care o detesta, îi era ruşine de maică-sa şi scrâşnea din dinţi furios de câte ori îşi amintea că «se trage din Smerdeaşciaia». Se purta necuviincios cu Grigori şi cu nevasta acestuia, bătrânele slugi care îl crescuseră de mic. Îşi blestema ţara şi-şi bătea joc de ea. Visul lui era să plece în Franţa şi să devină francez. Şi de multe ori s-a plâns că nu poate s-o facă din lipsă de mijloace. Impresia mea este că nu ţinea la nimeni pe lume în afară de sine, de altfel, avea o idee extraordinară despre propria sa persoană. În ochii lui cultura însemna să umbli bine îmbrăcat, cu plastroane impecabil scrobite şi cu cizmele lustruite lună. Considerându-se (ceea ce nu era exclus) fiul nelegitim al lui Feodor Pavlovici, avea toate motivele să-şi facă inimă rea din pricina situaţiei lui, comparând-o cu situaţia feciorilor legitimi ai boierului: «Ei au totul şi eu nimic, se va fi gândit adeseori. Ei se bucură de toate drepturile, lor o să le rămână moştenirea, iar eu nu sunt decât un biet bucătar!» Smerdiakov mi-a mărturisit c-a fost de faţă când Feodor Pavlovici a pus banii în plic, ba chiar l-a şi ajutat. Şi cu siguranţă că turba de necaz când se gândea în mâinile cui aveau să încapă paralele acelea cu care el ar fi putut

să-şi facă viitorul. Pe deasupra, era pentru prima oară că vedea cu ochii lui trei mii de ruble deodată, trei mii de ruble în bancnote, noi-nouţe (intenţionat l-am întrebat ce aspect aveau). Să nu faceţi niciodată, domnilor, greşeala să arătaţi unui om invidios şi mâncat de ambiţie prea mulţi bani dintr-o dată, iar Smerdiakov în viaţa lui nu văzuse atâta bănet în mâna unui singur om! Efectul produs de teancul de bancnote putea să aibă o influenţă nefastă asupra imaginaţiei lui, fără alte consecinţe pentru moment. Eminentul reprezentant al Procuraturii ne-a înfăţişat cu o subtilitate puţin obişnuită toate motivele *pro* şi *contra* ipotezei că Smerdiakov ar putea fi criminalul, insistând mai ales asupra întrebării: ce interes avea atunci să simuleze accesul? Putem însă foarte bine să presupunem că n-a simulat, că, de fapt, accesul a survenit de la sine, dar că tot aşa putea să treacă de la sine, iar bolnavul să-şi vină în fire. Nu să se restabilească, dar cel puţin să-şi vină în simţiri, să-şi recapete cunoştinţa, aşa cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri. Acuzarea vrea să ştie în care moment anume a săvârşit Smerdiakov crima. Dar este foarte uşor să precizăm acest moment. Bolnavul putea să se dezmeticească, să se trezească din somnul lui adânc (fiindcă nu era decât adormit; accesele de epilepsie sunt urmate totdeauna de un somn greu) chiar în clipa când bătrânul Grigori îl apucase de picior pe inculpat urlând cât îl ţinea gura: «L-ai omorât pe taică-tău!» Nu e de mirare că strigătul acela neobişnuit, ce izbucnise fără veste în toiul beznei şi al liniştii nocturne, să fi tulburat somnul lui Smerdiakov, care poate în momentul acela nu mai dormea atât de adânc, ba poate chiar era pe cale să se trezească. Sculându-se din pat, feciorul porneşte aproape în neştire, fără să-şi dea seama ce face, în direcţia de unde venise ţipătul, să vadă despre ce e vorba. E încă năuc, amorţit de boală, raţiunea lui e somnolentă, dar, de bine, de rău, iese în grădină, se apropie de ferestrele luminate şi află de nenorocirea întâmplată din gura boierului care, bineînţeles, se bucură văzându-l. Într-o clipă se dezmeticeşte, înspăimântat, boierul începe să-i

povestească totul de-a fir-a-păr. Şi în mintea lui detracată, bolnavă, încolţeşte şi se înfiripă treptat un gând cumplit, dar ispititor, de o logică implacabilă: să-şi ucidă stăpânul, să pună mâna pe cele trei mii de ruble şi pe urmă să arunce vina pe tânărul conaş. Cine ar putea fi suspectat dacă nu el, pe cine altul ar putea să cadă păcatul dacă nu pe băiatul cel mare al boierului, din moment ce există atâtea dovezi c-a pătruns în grădină? Lăcomia năprasnică de bani, rapacitatea brusc aţâţată şi în acelaşi timp conştiinţa că va scăpa nepedepsit îi taie răsuflarea. O, e un fenomen destul de frecvent, sunt foarte dese cazurile când asemenea imbolduri irezistibile se nasc spontan, din senin, punând deplină stăpânire pe sufletul unor ucigaşi care cu un moment înainte nici nu se gândeau măcar să ucidă! Smerdiakov putea foarte uşor să intre în casă la boier şi să-şi ducă planul la îndeplinire. Cu ce? Avea vreo armă la îndemână? Foarte simplu: cu prima piatră pe care ar fi luat-o de pe jos, din grădină. Dar pentru ce, în ce scop? Şi cele trei mii de ruble? Pentru el însemnau viitorul! O, să nu credeţi că mă contrazic, banii puteau să se afle totuşi în casă! Şi se prea poate ca Smerdiakov să fi fost singurul care ştia cum să dea de ei, unde-i ascunsese boierul. «Bine, dar plicul? Plicul rupt care zăcea pe duşumea?» veţi întreba dumneavoastră. Adineauri, când domnul procuror, abordând acest subiect, ne-a demonstrat cu o serie de argumente extrem de subtile că plicul nu putea să fie aruncat pe duşumea decât de un hoţ fără experienţă, aşa cum era Karamazov, şi nicidecum de Smerdiakov, care pentru nimic în lume n-ar fi lăsat în urma lui un corp delict de o asemenea gravitate! Da, domnilor juraţi, ascultând adineauri demonstraţia domniei-sale, mi s-a părut la un moment dat că lucrurile astea le-am mai auzit undeva. Şi, închipuiţi-vă, nu mai departe decât acum două zile Smerdiakov mi-a ţinut aceeaşi teorie, sprijinită pe aceleaşi argumente, asupra modului în care ar fi procedat Karamazov. E un lucru care m-a frapat în chip deosebit atunci; mi s-a părut că naivitatea lui este mimată, că omul caută să anticipeze asupra evenimentelor, să-mi strecoare

această idee, să mi-o sugereze, ca să ajung la aceeaşi concluzie. Nu cumva el i-a sugerat-o şi domnului procuror? Nu cumva el a impus-o mult eminentului nostru acuzator public? «Bine, mă veţi întreba dumneavoastră, dar soţia lui Grigori? Femeia declară că l-a auzit pe bolnav gemând toată noaptea în odăiţa de alături.» Da, l-a auzit într-adevăr, dar nici această mărturie nu prezintă suficiente garanţii. Să vă dau un exemplu. O doamnă mi se plângea odată că n-a putut să închidă ochii toată noaptea din pricina unui căţel care lătra în curte. Şi totuşi bietul căţel, după cum am aflat mai târziu, nu lătrase decât de vreo două-trei ori peste noapte. Totuşi, e un lucru firesc: omul aude la un moment dat prin somn un geamăt, se trezeşte înciudat că nu e lăsat în pace, pentru ca după o clipă să adoarmă din nou. Peste două ore aude iarăşi un geamăt, se trezeşte din nou şi adoarme la loc şi în sfârşit, după alte două ore, tresare iar auzind un suspin, deci în totul somnul lui a fost tulburat numai de trei ori în cursul unei nopţi. A doua zi dimineaţa, respectivul se plânge că cineva a gemut toată noaptea şi n-a putut să închidă ochii o clipă. Şi e normal să i se pară aşa; de fiecare dată, în răgazul de două ore pe care i-l lăsau gemetele inoportune, omul a dormit şi nu-şi aduce aminte de nimic; în schimb, momentele în care a fost trezit din somn i-au rămas întipărite în minte şi de aceea are impresia că n-a avut linişte toată noaptea. «Dar de ce, de ce Smerdiakov n-a mărturisit nimic în biletul scris înainte de moarte? întreabă acuzarea. A avut atâta conştiinţă ca să facă primul lucru, iar pe celălalt nu?» Dar, daţi-mi voie, conştiinţa înseamnă căinţă, iar sinucigaşul putea foarte bine să nu fi simţit nicio mustrare de cuget şi să fi făcut pasul acesta într-un moment de disperare. Disperarea şi căinţa sunt două sentimente cu totul diferite. Disperarea nu exclude ura şi înverşunarea şi, în clipa când se pregăteşte să-şi pună capăt zilelor, sinucigaşul e în stare să duşmănească de două ori mai mult pe aceia pe care i-a invidiat toată viaţa! Domnilor juraţi, feriţi-vă să comiteţi o eroare judiciară! Spuneţi-mi, întrucât vi se pare neverosimilă ipoteza pe care v-am înfăţişat-o acum? Găsiţi

că expunerea mea păcătuieşte prin ceva, că ar cuprinde măcar un singur lucru imposibil sau absurd? Dacă există însă o cât de mică posibilitate, dacă vi se pare că descoperiţi măcar o umbră de adevăr în tot ce v-am spus, feriţi-vă să daţi o sentinţă de condamnare! Şi oare numai o umbră de adevăr să fie în cuvintele mele? Vă jur pe tot ce am mai sfânt că sunt ferm convins şi cred din răsputeri în veridicitatea interpretării date de mine! Şi mai ales, o, mai ales, mă chinuieşte şi mă scoate din fire gândul că din toate probele acumulate de acuzare în sarcina inculpatului nu există niciuna cât de cât sigură, infailibilă, şi că bietul om e pierdut numai din pricina concordanţei ce există între aceste probe. Într-adevăr, sunt o serie de coincidenţe zdrobitoare în cazul de faţă: sângele care-i picură de pe mâini, rufăria plină de sânge, răcnetul ce străpunge noaptea întunecoasă: «Tu l-ai ucis pe taică-tău!»; omul care după ce a dat alarma se prăbuşeşte la pământ cu capul spart, în fine, nenumărate referinţe, mărturii, gesturi care, toate, converg spre acelaşi punct. Fireşte, lucrurile astea dau de gândit şi ar putea foarte bine să influenţeze hotărârea dumneavoastră, domnilor juraţi! Dar oare hotărârea domniilor-voastre poate fi atât de uşor influenţată? Aduceţi-vă aminte că aţi fost investiţi cu o putere nelimitată, puterea de a lega şi a dezlega. Dar cu cât o putere este mai mare cu atât mai teribile pot fi urmările ei! Nu vreau să retractez nici o iotă din ceea ce am afirmat până acum, dar să zicem totuşi că n-ar fi aşa, să zicem că accept eventual motivele invocate de acuzare, admit că nefericitul meu client şi-a mânjit mâinile cu sângele părintesc. Repet însă că nu este decât o supoziţie, pentru că nicio clipă n-aş putea să mă îndoiesc de nevinovăţia lui! Să presupunem deci că inculpatul ar fi vinovat de paricid. Chiar aşa fiind, chiar daca aş admite lucrul acesta, vă rog, totuşi, să-mi acordaţi atenţie în continuare, fiindcă mai am de adăugat câteva cuvinte. Trebuie să vă mai spun ceva, deoarece simt că în inimile şi în cugetele domniilor-voastre se dă o crâncenă luptă... Iertaţi-mă pentru această indiscretă aluzie la sentimentele

dumneavoastră, domnilor juraţi, dar înţeleg să spun adevărul şi să fiu sincer până la capăt. Să fim deci sinceri cu toţii!”…

În momentul acela avocatul fu întrerupt de un ropot puternic de aplauze. Într-adevăr, rostise cu atâta convingere ultimele cuvinte, încât toată lumea simţise că omul avea de bună seamă ceva de spus şi că ceea ce urma să arate acum putea fi decisiv. Preşedintele însă ameninţă pe un ton ridicat că „va evacua sala” în cazul când „asemenea manifestări” se vor mai repeta. Liniştea se restabili numaidecât şi Fetiukovici îşi continuă pledoaria cu o voce schimbată, patetică, cu totul diferită de aceea care răsunase până atunci în incintă.

Capitolul XIII

CAZUISTICĂ

„Ceea ce agravează situaţia clientului meu, domnilor juraţi, nu este numai existenţa unei serii întregi de coincidenţe, proclamă el. Nu, cu adevărat covârşitor pentru el în realitate rămâne un singur fapt: victima este propriul său tată! Dacă ar fi fost vorba de un simplu asasinat, dumneavoastră, ţinând seama de lipsa sau mai bine zis de nulitatea dovezilor, de caracterul iluzoriu al probelor, analizate una câte una şi nu privite în ansamblu, aţi fi respins acuzaţia sau cel puţin aţi fi şovăit să distrugeţi viaţa unui om numai din pricina unei idei preconcepute, a părerii pe care v-aţi făcut-o mai demult despre el şi care, din păcate, trebuie să recunosc, e pe deplin justificată! Aici însă nu este vorba de o crimă oarecare, ci de un paricid! Asta impresionează de la bun început, şi încă atât de puternic, încât, fie oricât de şubrede, dovezile par mai puţin fragile, mai puţin inconsistente decât sunt în realitate chiar unui om fără păreri preconcepute. Cum poate fi achitat un asemenea inculpat? Dar daca totuşi el a ucis şi scapă nepedepsit? Iată ce-şi spune fiecare în sinea lui involuntar aproape, instinctiv. Da, într-adevăr, e o atrocitate fără seamăn să verşi sângele propriului tău tată, al părintelui tău, sângele omului care ţi-a dat fiinţă, care te-a iubit, care nicio clipă nu şi-a precupeţit viaţa pentru tine, care a suferit ori de câte ori ai fost bolnav în copilărie, care a înfruntat necazurile numai ca tu să poţi fi fericit, care a trăit numai din bucuriile şi succesele tale! O, să ucizi o asemenea fiinţă, mărturisesc, este de neconceput! Domnilor juraţi, ce este un tată, un părinte adevărat, ce noţiune sublimă, ce

idee măreaţă se ascunde în acest cuvânt? Am arătat în linii generale ce înseamnă lucrul acesta. Dar în cazul de faţă, în cazul de care ne ocupăm acum, răposatul Feodor Pavlovici Karamazov nu avea niciuna din calităţile pe care le presupune noţiunea aceasta, aşa cum s-a conturat adineauri în sufletul nostru. Ca tată, Feodor Pavlovici era o adevărată calamitate. Fiindcă există părinţi care seamănă cu o calamitate. Să analizăm mai îndeaproape situaţia, fără să ne temem a spune lucrurilor pe nume, domnilor juraţi, având în vedere gravitatea hotărârii pe care trebuie s-o luăm. Dimpotrivă, acum mai mult ca oricând suntem datori să nu respingem nicio idee, să privim adevărul în faţă, să nu fim timoraţi ca nişte copii sau ca nişte femei sperioase, după fericita expresie a eminentului acuzator public. În rechizitoriul desfăşurat cu atâta înflăcărată elocinţă, adversarul meu (şi mi-a fost adversar înainte chiar de a fi luat cuvântul) a exclamat în câteva rânduri: «Nu înţeleg să cedez nimănui dreptul exclusiv de a-l apăra pe inculpat, nu înţeleg să-l cedez nici chiar avocatului venit de la Petersburg; sunt acuzatorul lui, dar în acelaşi timp îi pot fi şi apărător!» Şi a accentuat de câteva ori acest lucru, uitând totuşi să menţioneze următorul fapt: dacă fiorosul criminal inculpat în acest proces a putut timp de douăzeci şi trei de ani să păstreze în sufletul lui recunoştinţă pentru un funt de alune singurului om care-l alintase în copilărie, când stătea în casa părintească, cu atât mai vârtos nu putea să uite în aceşti douăzeci şi trei de ani cum alerga acasă la taică-său «prin curtea din dos, cu picioruşele goale şi cu pantalonaşii prinşi într-un singur năsturaş», după mărturia doctorului Herzenstube, un om inimos şi plin de generozitate. Dar, domnilor juraţi, la ce bun să cercetăm mai îndeaproape această «calamitate», la ce bun să repetăm inutil lucruri pe care toată lumea le cunoaşte? Ce i-a fost dat clientului meu să vadă întorcându-se în oraşul natal, în casa părintească? Şi de ce, de ce trebuie neapărat să-l considerăm o fiinţă nesimţitoare şi egoistă, un monstru? Într-adevăr, e irascibil, e sălbatic, e turbulent, tocmai de aceea a şi ajuns acum în faţa tribunalului, dar

cine trebuie tras la răspundere pentru destinul lui, a cui este vina dacă, înzestrat cu atâta însuşiri remarcabile, cu un suflet nobil şi cu multă sensibilitate, a primit totuşi o educaţie atât de absurdă? L-a învăţat oare cineva cum trebuie să se poarte, a avut grijă cineva să-i lumineze mintea, i-a arătat cineva măcar un pic de dragoste în copilărie? Clientul meu a crescut cum a dat Dumnezeu, întocmai ca o sălbăticiune. Poate că abia aştepta să se întâlnească cu tatăl lui după ani şi ani în care trăiseră departe unul de altul, poate că de mii de ori până atunci căutase să scuture amintirile vagi, întrezărite ca prin vis, ale copilăriei, să alunge fantomele hâde ce i-au întunecat pruncia, dorind din tot sufletul să-şi ierte şi să-şi îmbrăţişeze părintele! Dar ce se întâmplă? Tânărul este întâmpinat cu ironii pline de cinism, cu suspiciuni şi sâcâieli pe socoteala banilor rămaşi în litigiu; discuţiile şi preceptele pe care le aude îl scârbesc şi zilnic e nevoit să asculte aceleaşi poveşti «la un păhăruţ de coniac»; în sfârşit, descoperă că tatăl încearcă să-i răpească iubita cu proprii lui bani, banii cu care-i rămăsese dator – o, domnilor juraţi, trebuie să recunoaşteţi că lucrurile astea sunt pe drept cuvânt revoltătoare, monstruoase! Şi bătrânul mai îndrăzneşte încă să se plângă la toată lumea că fiu-său nu-i poartă respect şi este brutal cu dânsul, mai mult chiar, îl vorbeşte de rău peste tot, îi pune fel de fel de piedici, îl calomniază, ajunge până acolo, încât îi răscumpără poliţele ca să-l poată băga la închisoare! Domnilor juraţi, asemenea fiinţe, crude în aparenţă, nestăpânite şi violente, cum este clientul meu, de cele mai multe ori ascund o inimă nespus de duioasă, pe care însă nu ştiu să şi-o arate. Nu râdeţi, vă rog, nu râdeţi de această aserţiune! Adineauri, eminentul acuzator public a amintit cu o necruţătoare ironie de admiraţia pe care clientul meu i-o poartă lui Schiller şi de dragostea lui pentru tot ce este «frumos» şi «sublim». În locul dumisale aş fi ezitat să-mi bat joc de aceste lucruri! Da, inimi ca a lui – o, îngăduiţi-mi să iau apărarea acestor inimi rareori înţelese şi de cele mai multe ori nedreptăţite – inimile

acestea sunt adesea însetate de afecţiune, de sublim, de dreptate, poate tocmai prin contrast cu propriul lor temperament, vijelios şi brutal, sunt însetate, deşi nu-şi dau seama» dar râvna asta există totuşi în adâncul lor! Pătimaşe şi crude în aparenţă, sunt totuşi capabile să iubească, de pildă, o femeie, să fie mistuite de dragoste, o dragoste eterată, ideală. O, nu, nu zâmbiţi, vă rog! Vă asigur că aşa se întâmplă în majoritatea cazurilor cu asemenea temperamente! Atâta doar că nu pot să-şi ascundă patima, de multe ori manifestată cu brutalitate – este tocmai ceea ce te izbeşte la ele, lucrul pe care toată lumea îl observă, fără să pătrundă mai adânc în sufletul omului, să caute a vedea ce se petrece în realitate acolo! Dar patimile lor se sting tot atât de repede cum s-au şi aprins, toate fără excepţie; doar dacă se întâmplă să întâlnească o fiinţă superioară şi să stea în preajma ei, oamenii aceştia, în aparenţă brutali şi cruzi, caută să se primenească, să se îndrepte, se străduiesc să fie mai buni, să devină la rândul lor superiori şi sublimi, da, «superiori şi sublimi», oricât ar fi fost de ridiculizate aceste calificative! Spuneam adineauri că ar fi o nedelicateţe din partea mea să insist asupra romanului de dragoste al clientului meu cu doamna Verhovţeva. Totuşi, pot să-mi îngădui unele observaţii: bunăoară, ceea ce am avut prilejul să auzim mai înainte n-a fost o depoziţie, ci strigătul exaltat al unei femei dornice de răzbunare, cu toate că dânsa nu avea în niciun caz dreptul să-i reproşeze c-a înşelat-o, deoarece la rândul său i-a trădat dragostea! Dacă ar fi avut cât de cât răgazul să chibzuiască, n-ar fi făcut această depoziţie! O, nu puneţi niciun temei pe cuvintele sale, nu, clientul meu nu este «un bandit», cum l-a numit dânsa! Cel ce-i iubea pe oameni mai presus decât pe sine însuşi şi a fost răstignit, pregătindu-se să-şi ia crucea, a spus: «Eu sunt păstorul cel bun. Păstorul cel bun viaţa şi-o pune pentru oile sale, ca niciuna să nu se prăpădească...» Să nu prăpădim şi noi fără rost un suflet omenesc! Am întrebat adineauri ce este un tată şi am declarat cu toată convingerea că este un cuvânt preţios, o

noţiune măreaţă. Dar, domnilor juraţi, noi trebuie să folosim cinstit acest cuvânt şi, pentru ca totul să fie mai lămurit, îmi voi permite să spun lucrurilor pe nume: un tată cum a fost răposatul Karamazov nu poate fi şi nici nu merită a fi considerat aşa. Dragostea filială este imposibilă, mai mult chiar, absurdă atunci când tatăl căruia îi e acordată nu justifică acest sentiment. Nu-i cu putinţă să creezi dragoste din nimic, din nimic nu poate făuri decât Dumnezeu. «Şi voi, părinţilor, nu întărâtaţi la mânie pe copiii voştri», scrie apostolul cu inima înflăcărată de iubire. N-am pomenit cuvintele *Sfintei Scripturi* de dragul clientului meu, ci am ţinut să le reamintesc tuturor părinţilor, în ce calitate îmi îngădui să dau învăţăminte părinţilor, cine m-a împuternicit s-o fac? Nimeni. Dar mă adresez lor ca om şi cetăţean: *vivos voco!*[154] Petrecerea noastră printre cele pământeşti este de scurtă durată, dar, cât ar fi ea de scurtă, avem totuşi timpul să săvârşim atâtea lucruri rele şi să rostim multe vorbe nesocotite! Să căutăm deci să folosim orice moment în care ne aflăm împreună pentru a ne spune unii altora măcar un cuvânt bun. Aşa şi eu am căutat să mă folosesc de faptul că mă aflu aici. De aceea doar ne-a fost dăruită din voinţa suveranului această tribună, pentru ca de la înălţimea ei toată Rusia să ne poată auzi. Aşadar, nu pentru părinţii care se află aici, în sală, am vorbit, ci mă adresez tuturor celor ce au copii şi le spun: «Şi voi, părinţilor, nu întărâtaţi la mânie pe copiii voştri!» Da, să împlinim noi înşine mai întâi învăţătura lui Hristos şi abia după aceea să cerem acelaşi lucru copiilor noştri. Altfel, nu ne putem numi părinţii, ci duşmanii lor, iar ei nu sunt copiii noştri, ci duşmanii noştri, pe care noi înşine ni i-am făcut vrăjmaşi! «Cu ce măsură măsuraţi vi se va măsura!» – asta iarăşi nu v-o spun eu, ci cuvântul Evangheliei, care ne învaţă să măsurăm cu aceeaşi măsură de care am avut parte noi. Putem noi, oare, să-i acuzăm pe copii când ne întorc, măsură pentru măsură, ceea ce le-am oferit noi? Recent, în Finlanda, o fată băgată la stăpân a dat de bănuit c-ar fi

154 Grăiesc către cei vii! (Lat.)

adus pe lume clandestin un prunc. A fost pusă sub urmărire şi, în cele din urmă, în podul casei, dosită într-un cotlon, după nişte cărămizi, s-a descoperit o ladă de a cărei existenţă nu ştia nimeni. Lada a fost deschisă şi înăuntru s-a găsit cadavrul unui nou-născut pe care fata îl omorâse cu mâinile ei. În aceeaşi ladă se mai aflau scheletele altor doi prunci ucişi, aşa cum ea însăşi a mărturisit, îndată după naştere. Domnilor juraţi, vă întreb, era oare fata aceea mama copiilor ei? Da, e adevărat, ea îi adusese pe lume, dar era oare mama lor în înţelesul deplin al cuvântului? S-ar încumeta cineva dintre noi să rostească numele sfânt de mamă vorbind despre ea? Trebuie să privim adevărul în faţă cu tot curajul, domnilor juraţi, să lăsăm deoparte orice reticenţă, suntem datori să procedăm aşa în clipa asta, nu trebuie să ne temem de anumite expresii sau noţiuni, ca precupeţele moscovite, care pretutindeni văd numai «duhuri rele» şi «stafii». Dimpotrivă, să dovedim că progresul realizat de omenire în ultimii ani a influenţat şi evoluţia noastră şi să spunem deschis: nu ajunge să dai viaţă unui copil pentru a fi tatăl lui, mai e necesar să şi arăţi că eşti demn de acest nume. O, fireşte, există şi o altă concepţie, o altă interpretare dată acestui cuvânt, potrivit căreia tatăl, chiar dacă este o fiară, chiar dacă este duşmanul propriilor săi copii, rămâne totuşi tatăl lor numai şi numai pentru că el le-a dăruit viaţa. Dar asta este o concepţie pe care aş numi-o mai curând mistică, pe care n-o pot accepta cu raţiunea, ci numai cu credinţa sau, mai clar, trebuie să *cred pe cuvânt* că aşa este, după cum cred atâtea lucruri pe care nu le înţeleg, dar în care totuşi religia îmi porunceşte să cred. O asemenea concepţie însă nu poate avea nicio contingenţă cu domeniul vieţii reale. Domeniul acesta, domnilor, nu beneficiază numai de drepturi, ci, în acelaşi timp, ne impune şi mari datorii şi, dacă vrem să fim umani, să fim adevăraţi creştini în sfârşit, suntem datori, suntem obligaţi să promovăm numai convingerile justificate de raţiunea şi experienţa noastră, convingeri ce au fost trecute prin focul analizei; într-un cuvânt, să procedăm cu o matură judecată şi nu în mod

iraţional, ca în vis sau în delir, ca să nu pricinuim vreun neajuns semenilor noştri, să nu-i facem să sufere şi să nu-i nenorocim. Iată ce înseamnă a face o faptă cu adevărat creştinească, şi nu săvârşită sub egida misticismului, ci a raţiunii, o faptă menită a dovedi iubirea noastră de oameni...”

În momentul acela, în sală izbucniră aplauze furtunoase, dar Fetiukovici dădu din mâini, ca şi cum ar fi implorat galeria să nu-l întrerupă, lăsându-l să isprăvească ceea ce avea de spus. Publicul se linişti numaidecât şi oratorul putu să continue:

„Credeţi oare, domnilor juraţi, că odraslele noastre, care au atins vârsta adolescenţei şi au început să judece lucrurile, nu-şi pun la rândul lor aceste întrebări? Fără îndoială, şi nu le putem pretinde, fireşte, să le ocolească, fiindcă ar însemna să le cerem un lucru imposibil! Priveliştea pe care i-o oferă un tată nevrednic în comparaţie cu părinţii, taţii altor copii, de o seamă cu el, toţi oameni de ispravă, trezeşte în mintea adolescentului, fără voia lui, unele întrebări dureroase, întrebări la care primeşte răspunsuri stereotipe: «El ţi-a dat viaţa, eşti sânge din sângele lui şi, deci, dator să-l iubeşti». Fără să vrea, adolescentul cade pe gânduri: «Dar oare el m-a iubit atunci când mi-a dat viaţă? se întreabă el din ce în ce mai nedumerit. Oare m-a zămislit de dragul meu? În clipa când, cuprins de patimă şi poate înfierbântat de băutură, m-a conceput, nici nu mă cunoştea, nu ştia macat dacă am să fiu băiat sau fată, cel mult mi-a transmis darul beţiei, singurul dar pe care l-am primit de la el... De ce atunci trebuie să-l iubesc? Numai pentru că m-a adus pe lume, ca după aceea nici să nu se mai uite la mine?» O, poate că aceste întrebări vi se par prea brutale sau crude, dar să nu pretindem de la o minte tânără o cumpătare ce nu-i stă în fire. «Nu te pune cu firea: o dai afară pe uşă şi-ţi intra pe fereastră!»[155] zice proverbul, şi apoi – şi asta în primul rând – să nu ne fie teamă să spunem lucrurilor pe nume şi

155 Citat din studiul scriitorului Nikolai Karmazin (1766-1826), intitulat Simțitorul și nepăsătorul; două caractere.

să rezolvăm problema aşa cum ne dictează raţiunea şi dragostea de oameni, nu ideile mistice. Dar cum s-o rezolvăm? Iată cum: băiatul să vină în faţa tatălui său şi să-l întrebe cu toată seriozitatea: «Tată, spune-mi, de ce trebuie să te iubesc? Dovedeşte-mi, tată, că se cuvine într-adevăr să te iubesc!» Şi dacă tatăl va avea puterea, se va simţi în stare să-i răspundă, să-i dovedească lucrul acesta, atunci vom putea spune că avem de-a face cu o adevărată familie, o familie normală, care se bizuie nu numai pe o simplă superstiţie, o idee mistică, preconceptă, ci pe temelii raţionale, sigure şi adânc umaniste. În caz contrar, dacă tatăl nu va fi în măsură să dovedească nimic, familia nu mai există ca atare; tatăl nu se mai poate numi aşa, iar fiul capătă dreptul şi libertatea să-l socotească pe viitor un străin, dacă nu chiar un duşman. Tribuna noastră, domnilor juraţi, trebuie să fie o şcoală a adevărului şi a ideilor sănătoase!” Un ropot nestăvilit de aplauze frenetice întrerupseră elocinţa cuvântătorului. Fireşte, nu toată lumea aplauda, în orice caz însă o jumătate din sală îşi manifesta entuziasmul. Şi printre cei ce-l ovaţionau erau destui părinţi, mame şi taţi. De sus, unde şedeau doamnele, se auzeau ţipete stridente, aclamaţii. Cuconetul flutura batiste. Preşedintele agita din răsputeri clopoţelul. Era pur şi simplu indignat de comportarea publicului, totuşi, nu îndrăzni să evacueze sala, aşa cum amenințase cu puţin înainte, fiindcă oratorul era aplaudat şi încurajat cu fluturături de batiste chiar şi de persoanele simandicoase, care ocupau locuri în spatele tribunei completului de judecată, pe scaunele special instalate acolo cu ocazia procesului; majoritatea oameni în vârstă, decoraţi cu ordine înalte, aşa încât, atunci când larma se mai potoli, preşedintele se mulţumi să avertizeze din nou cu severitate asistenţa cu evacuarea sălii, iar Fetiukovici, emoţionat şi triumfător, îşi continuă pledoaria.

„Domnilor juraţi, vă amintiţi, desigur, de noaptea fatală, care a revenit mereu în discuţie în cursul acestui proces, când fiul a escaladat gardul casei părinteşti şi, pătrunzând în odaia tatălui său, s-a trezit la un moment dat faţă în faţă

cu cel ce i-a dăruit viaţa, cu duşmanul lui, cu omul care îi făcuse numai rău de când venise pe lume. Insist din nou: nu după bani venise acolo în noaptea aceea; acuzaţia de tâlhărie este cu desăvârşire absurdă, aşa cum am arătat mai înainte! Şi nici cu gândul de a ucide n-a dat buzna în casă; dacă ar fi premeditat crima, ar fi căutat cel puţin să se înarmeze din timp, pe când el n-a avut în mână decât pisălogul pe care-l apucase instinctiv, fără să ştie ce face. Să zicem că şi-a înşelat tatăl, folosind ilicit semnalul, să zicem că până la urmă a pătruns totuşi în casă – am spus şi repet că nu acord niciun credit acestei versiuni – dar să presupunem c-ar fi fost aşa! Domnilor juraţi, vă jur pe tot ce am mai sfânt că dacă rivalul său ar fi fost un străin şi nu propriul lui tată, inculpatul ar fi străbătut în goană odăile şi, convingându-se că nu exista nicio femeie în casă, ar fi plecat valvârtej, fără să-i facă niciun rău. Poate că l-ar fi lovit cel mult sau l-ar fi îmbrâncit, atâta tot, fiindcă numai de el nu-i ardea atunci, fiindcă nu avea nicio clipă de pierdut, trebuia neapărat să afle unde este dânsa. Dar rivalul acesta era tatăl, era părintele lui! O, totul a pornit de aici, din momentul când a văzut înaintea ochilor chipul tatălui său, al omului care l-a urât din copilărie, care l-a duşmănit şi a căutat să-l jignească la tot pasul, ca până la urmă să i se aşeze de-a curmezişul drumului, devenind rivalul său odios! Fără să vrea, s-a simţit dintr-o dată cotropit de o ură nestăvilită care nu i-a mai lăsat răgaz să judece: într-o clipă, totul a fost răscolit din adâncuri în sufletul său! O nebunie subită a pus stăpânire pe el, dar în acelaşi timp s-a produs şi o puternică reacţie psihică, fiindcă natura se răzbună cu o nestăvilită forţă şi inconştient, ca orice fenomen natural, ori de câte ori legile ei eterne sunt nesocotite. Dar ucigaşul n-a săvârşit nici de astă dată o crimă – declar sus şi tare, afirm cu toată convingerea lucrul acesta – nu, şi-a agitat doar mâna în care ţinea pisălogul, într-un gest de revoltă şi scârbă, fără nicio intenţie criminală, neştiind că va ucide. Să nu fi avut în mână blestematul acela de pisălog, poate că l-ar fi snopit în bătaie pe bătrân, fără să-l ucidă totuşi. Luând-o

apoi la goană, nici măcar nu şi-a dat seama că bătrânul ce zăcea doborât pe podele era mort. Nu, o crimă săvârşită în condiţiile astea nu mai are caracterul unei crime. Şi în niciun caz nu se poate numi un paricid. Nu, când victima e un tată de genul acesta, crima nu mai poate fi socotită un paricid decât dintr-o prejudecată. Dar în cazul de faţă poate fi vorba de o crimă? Vă întreb iarăşi din adâncul conştiinţei mele! Domnilor juraţi, noi îl vom condamna, şi atunci cu siguranţă osânditul îşi va spune: «Oamenii aceştia n-au căutat în niciun fel să-mi schimbe destinul, n-au avut grijă de educaţia, de învăţătura mea, nu şi-au dat osteneala să devin mai bun, să facă un om din mine. Nu m-au hrănit, nici nu mi-au dat să beau, am zăcut gol în temniţă şi n-au venit la mine, iar acum tot ei mă trimit la ocnă. Suntem chit, aşadar, nu le mai datorez nimic şi n-am să mai fiu dator nimănui cu nimic în vecii vecilor. Sunt răi, am să fiu şi eu tot aşa. Sunt cruzi, am să fiu la rândul meu crud.» Iată ce-şi va spune în sinea lui, domnilor juraţi! Şi, vă jur, osândindu-l nu veţi face decât să-l scăpaţi de o povară, să-i uşuraţi conştiinţa, şi-n loc să se căiască, va blestema sângele pe care l-a vărsat. Şi totodată veţi pierde un suflet care încă mai putea să renască la o viaţă nouă, fiindcă omul va rămâne surd şi orb toată viaţa. Vreţi, în schimb, să-i daţi o pedeapsa mult mai grea, o osândă cumplită, cea mai cumplită din câte există, în aşa fel ca să-l salvaţi de la pieire şi să-i regeneraţi definitiv sufletul? Dacă da, atunci copleşiţi-l cu mărinimia dumneavoastră! Veţi vedea cum se va înfiora, cum se va cutremura toată fiinţa lui: «Voi fi în stare să suport atâta dragoste, atâta bunătate? Merit eu oare toate astea?» se va întreba. O, îi cunosc inima şi ştiu cât e de nobilă, pe cât e de sălbatică, domnilor juraţi! Însetată de un act măreţ de iubire, se va prosterna în faţa supremei dumneavoastră generozităţi şi, cuprinsă de înflăcărare, se va reîntoarce la viaţă pe veci! Există suflete mici care, în meschinăria lor, acuză o lume întreagă. Faceţi însă ca sufletul acesta să fie uluit de îndurarea dumneavoastră, dovediţi-i dragostea dumneavoastră, şi îşi va blestema fapta, fiindcă în el există

în germene atâtea însuşiri bune! Orizontul se va deschide vast în faţa sa, şi sufletul lui îşi va da seama dintr-o dată cât de milostiv este Dumnezeu şi cât de buni şi drepţi pot fi oamenii. Căinţa şi datoria nemăsurată pe care o va avea de răscumpărat îl vor face să se cutremure în sine, covârşit. Şi nu va mai spune atunci: «Suntem chit», ci: «Sunt vinovat în faţa tuturor oamenilor şi nevrednic sunt, cel mai nevrednic dintre toţi». Şi va striga cu obrajii scăldaţi în lacrimi de pocăinţă şi cu inima mistuită de o sfântă înduioşare: «Oamenii sunt mai buni decât mine, fiindcă nu m-au osândit, ci au căutat să mă izbăvească!» O, pentru dumneavoastră este atât de uşor să faceţi acest act de clemenţă, fiindcă, în lipsa unor probe care să aibă măcar o aparenţă de veridicitate, veţi ezita desigur să declaraţi: «Da, este vinovat». Mai bine să scape zece vinovaţi nepedepsiţi decât să fie pedepsit un singur nevinovat! Auziţi, auziţi oare măreţul glas al secolului trecut, glasul ce răsună prin vremuri din cuprinsurile glorioasei noastre istorii? Trebuie, oare, ca eu, un biet om neînsemnat, să vă aduc aminte că justiţia rusă nu înseamnă numai osândirea, dar şi izbăvirea unui om rătăcit? Lăsaţi popoarele celelalte să se ţină cu stricteţe de litera legii, noi urmărim în primul rând spiritul şi sensul ei, mântuirea şi regenerarea morală a celor ce au pornit pe calea pierzării. Şi dacă este aşa, dacă într-adevăr ţara noastră şi justiţia au asemenea năzuinţe, fie ca Rusia să meargă tot înainte, n-o mai speriaţi, o, vă rog, n-o mai alarmaţi cu troicile dumneavoastră năprasnice, de care se feresc cu spaimă şi cu repulsie toate popoarele! Nu o troica vijelioasă, ci un măreţ car triumfal rus, care se îndreaptă maiestuos şi liniştit spre ţelul său. Soarta clientului meu este în mâinile dumneavoastră şi tot în mâinile domniilor-voastre se află şi soarta adevărului nostru rus! Şi dumneavoastră îl veţi salva, veţi lupta pentru el, dovedind că are cine să-l apere şi că se află în mâini bune!”

Capitolul XIV

MUJICII S-AU ŢINUT TARI

Cu aceste cuvinte, domnul Fetiukovici îşi încheie pledoaria şi de astă dată entuziasmul publicului se dezlănţui vijelios, cu o putere nestăvilită. Orice încercare de a-l stăpâni ar fi fost inutilă; femeile plângeau, plângeau chiar şi bărbaţii, ba am văzut şi doi demnitari cu ochii umezi de lacrimi. Resemnat, preşedintele nu se mai grăbi să-şi agite clopoţelul. „Ar fi fost un adevărat sacrilegiu să înfrânezi un entuziasm ca ăsta”, argumentau mai apoi cu înfocare doamnele noastre. Oratorul însuşi era sincer mişcat. În momentul acela Ippolit Kirillovici se ridică de la locul lui, intenţionând să „vorbească în replică”. Intervenţia lui fu primită cu ostilitate: „Cum? Ce înseamnă asta? Mai îndrăzneşte să spună ceva?” ciripiră doamnele. Dar chiar dacă ar fi ciripit tot cuconetul de pe faţa pământului, începând cu onorata doamnă procuror, soţia lui Ippolit Kirillovici, nimic nu l-ar fi putut opri să ia cuvântul. Era palid şi înfrigurat de emoţie; primele fraze pe care le rosti aproape că nu se desluşiră; gâfâia, nu reuşea să articuleze corect cuvintele, se încurca. Îşi reveni însă repede. Din cel de-al doilea discurs al său voi spicui doar câteva fraze.

„...Am fost acuzaţi adineauri c-am fi născocit romane peste romane. Dar ce a făcut, la rândul său, apărarea decât să fabuleze tot timpul, oferindu-ne un ciclu întreg de romane? Mai lipseau doar versurile. În aşteptarea iubitei, Feodor Pavlovici rupe plicul şi-l aruncă pe jos. Sunt citate chiar şi cuvintele pe care le-ar fi rostit în această palpitantă ocazie. Puteţi să spuneţi, oare, că nu este un poem? În ce fel ni se poate dovedi c-a scos banii din plic,

cine l-a auzit vorbind? Feciorul Smerdiakov, un biet neisprăvit, devine ca prin miracol un erou de tip byronian, care vrea să se răzbune pe întreaga societate pentru faptul că este copil din flori – oare asta cum se cheamă dacă nu tot un poem? Cât priveşte povestea cu fiul care dă buzna în casa părintească şi care îşi omoară tatăl, fără ca să-l omoare totuşi, aici nu mai este vorba nici de un roman, nici de un poem, ci de un sfinx care ne propune o serie de enigme atât de dificile, încât nu le poate rezolva cu siguranţă nici el. Din moment ce a ucis, înseamnă că e vorba de o crimă. Cum poate să ucidă cineva fără să fie un criminal, aşa ceva depăşeşte înţelegerea noastră! Ni se spune apoi că tribuna noastră este o tribună a «noţiunilor sănătoase» şi a adevărului, şi iată că de la înălţimea acestei tribune închinate «noţiunilor sănătoase» ni-e dat să auzim pronunţându-se sub pecetea jurământului axioma că a numi paricid fapta unui fiu care-şi asasinează tatăl nu este decât o prejudecată! Dar dacă paricidul este o prejudecată şi dacă fiecare copil îşi va supune tatăl la un interogatoriu, somându-l să-i răspundă: «Tată, de ce trebuie să te iubesc?», gândiţi-vă unde o să ajungem, ce o să se întâmple cu temeliile societăţii noastre, ce soartă o să aibă familia noastră? Paricidul, pasămite, e unul şi acelaşi lucru cu «stafiile» precupeţei moscovite! Cele mai preţioase, cele mai sfinte precepte pe care se sprijină menirea justiţiei ruse şi de care depinde viitorul ei sunt denaturate, interpretate alandala, numai şi numai pentru ca oratorul să-şi atingă scopul, să obţină absolvirea pentru o faptă ce nu poate fi absolvită. «O, copleşiţi-l cu mărinimia dumneavoastră!» exclama apărătorul, e tocmai ceea ce aşteaptă şi criminalul, şi mâine chiar toată lumea o să vadă ce copleşit va fi! Nu crede, oare, apărătorul ca exigenţele dumisale sunt prea modeste atunci când cere numai achitarea inculpatului? De ce n-ar pretinde instanţei instituirea unei burse care să poarte numele paricidului, pentru ca fapta lui să rămână de-a pururi săpată în memoria posterităţii şi a tinerei generaţii? Apărarea îşi permite chiar să aducă unele corective Evangheliei şi

religiei: «Toate astea, declară ea, sunt concepţii mistice, pe când noi propovăduim adevăratul creştinism, verificat de raţiune, trecut prin focul analizei şi al noţiunilor sănătoase». Şi iată, în faţa noastră începe să se contureze o falsă imagine a lui Hristos! *«Cu măsura cu care măsuraţi, vi se va măsura»?* proclamă apărarea, pentru a conchide apoi că Mântuitorul ne-ar fi poruncit să întoarcem tuturor măsura pe care am primit-o de la el – şi toate astea proclamate sus şi tare, de la tribuna noţiunilor sănătoase! Apărarea nu deschide Evanghelia decât în ajunul proceselor, ca să arate apoi cât de profund cunoaşte o operă, orice s-ar zice, atât de originală, care poate să prindă bine la nevoie, să fie de efect în anumite împrejurări, după necesitaţi, fireşte, totul după necesităţi! Iar Hristos ne-a poruncit să procedăm tocmai invers, să ne ferim a ne lua după oamenii răi, să iertăm celor ce ne-au greşit şi să le întindem obrazul, iar nu să le plătim măsură pentru măsură. Iată ce ne învaţă Dumnezeul nostru, şi nicidecum c-ar fi o prejudecată să-i împiedicăm pe copii de a săvârşi o nelegiuire, omorându-şi părinţii. Noi nu ne încumetăm să corectăm de la înălţimea tribunei adevărului şi a noţiunilor sănătoase Evanghelia, aşa cum ne-a lăsat-o Dumnezeul nostru, pe care apărarea nu binevoieşte să-l numească decât «cel ce a iubit omenirea mai presus decât pe sine însuşi şi a fost răstignit», când toată Rusia pravoslavnică îl preamăreşte spunându-i: «Tu eşti Domnul-Dumnezeul nostru!»„ Preşedintele interveni, curmând elanul oratorului pe care-l rugă să nu exagereze, să păstreze limitele cuvenite etc, etc, făcându-i, adică, recomandaţiile pe care le fac în asemenea ocazii toţi preşedinţii de tribunal. De altfel, se simţea oarecare agitaţie şi în sală. Publicul se sucea pe scaune, se auzeau exclamaţii indignate. Fetiukovici nu se arătă de loc dispus să-i dea replica; se urcă la tribună numai ca să rostească cu mâna pe inimă şi cu o voce profund jignită câteva cuvinte pline de demnitate. Strecură din nou unele aluzii ironice la „romanele” şi „psihologia” procurorului şi găsi prilejul chiar să-l ia în şfichi: „Jupiter, de ce eşti supărat?

înseamnă că n-ai dreptate”, ceea ce provocă o vie ilaritate în rândurile publicului care-şi manifestă astfel simpatia, cu atât mai mult cu cât Ippolit Kirillovici nu semăna nici pe departe cu Jupiter. Apoi, cu toată demnitatea cuvenită, Fetiukovici declară că nici nu va încerca măcar să răspundă la acuzaţia că ar permite tinerei generaţii să-şi omoare părinţii. Cât despre „falsa imagine a lui Hristos” şi faptul că n-a binevoit să-l numească Dumnezeu, ci doar „cel ce a iubit omenirea mai presus decât pe sine însuşi şi a fost răstignit”, ceea ce ar fi – zice-se – „în contradicţie cu religia ortodoxa, şi în orice caz nu se cădea să fie rostit de la înălţimea unei tribune a adevărului şi a noţiunilor sănătoase”, Fetiukovici dădu să se înţeleagă c-ar fi vorba de o „insinuare”, adăugând că, atunci când acceptase să vină aici, fusese convins că tribuna noastră era cel puţin ferită de asemenea acuzaţii „primejdioase pentru persoana mea, ca supus şi devotat cetăţean...” Preşedintele interveni din nou, întrerupându-l. Fetiukovici se înclină în faţa publicului şi-şi încheie astfel pledoaria, în rumoarea sălii ce-şi manifesta aprobarea. Cât despre Ippolit Kirillovici – asta era cel puţin părerea doamnelor – fusese „distrus definitiv”.

Să dădu apoi ultimul cuvânt acuzatului. Mitea se sculă, dar nu avu prea multe de spus. Era răpus de oboseală trupeşte şi sufleteşte. Aerul degajat şi sfidător cu care intrare dimineaţă în sală dispăruse aproape cu desăvârşire. Ai fi zis că încercarea prin care trecuse în ziua aceea îl zguduise pentru toată viaţa, că întâmplările pe care le trăise îi deschiseseră ochii, îl făcuseră să-şi dea seama de o mulţime de lucruri esenţiale, lucruri pe care mai înainte nu le înţelegea, îi slăbise şi glasul, nu mai vocifera ca până atunci. În cuvintele lui se simţea o umilinţă pe care n-o avusese mai înainte, vorbea ca un om înfrânt, doborât la pământ.

„Ce aş putea să vă mai spun, domnilor juraţi? A venit ziua când trebuie să dau socoteală de faptele mele, simt mâna Celui-de-Sus deasupra capului meu. Omul păcătos şi desfrânat de până acum nu mai există. Dar, spovedindu-mă

în clipa asta în faţa dumneavoastră ca în faţa lui Dumnezeu, vă mărturisesc: N-am vărsat sângele tatălui meu şi nu sunt vinovat! Repet pentru ultima oară: Nu l-am omorât eu! Am fost un descreierat, dar am preţuit totdeauna binele. Am dorit mereu să mă îndrept şi totuşi am trăit ca o fiară sălbatică. Îi mulţumesc domnului procuror, am avut multe de învăţat azi de la dânsul, a spus o mulţime de lucruri despre mine pe care nici nu le bănuiam, dar nu este adevărat că l-am ucis pe tata, aici a greşit! Îi mulţumesc şi apărătorului-meu; am plâns ascultându-l, dar nu-i adevărat că l-am ucis pe tata, nu trebuia nici măcar să presupună aşa ceva! Nu credeţi ce spun medicii, sunt în toate minţile, numai sufletul mi-e ca plumbul de greu. Dacă mă veţi ierta, dacă îmi veţi da drumul, am să mă rog lui Dumnezeu pentru domniile-voastre. Voi căuta să fiu mai bun, vă jur pe ce am mai sfânt, martor mi-e Dumnezeu! Iar dacă mă veţi osândi, voi frânge cu mâinile mele sabia deasupra capului şi voi săruta apoi frânturile! Dar fie-vă milă de mine, nu mă lăsaţi fără Dumnezeu: mă cunosc prea bine şi ştiu c-am să mă răzvrătesc! Mi-e sufletul greu, domnilor, din cale-afară de greu... fie-vă milă de mine!”

Se prăbuşi pe bancă, glasul i se stinse brusc, aşa încât ultima frază abia dacă putu s-o îngaime.

Completul de judecată stabili întrebările şi ceru părţilor să depună concluziile. Dar voi trece peste celelalte detalii, în sfârşit, juraţii se ridicară şi părăsiră sala de şedinţe pentru a delibera. Preşedintele era extrem de obosit, aşa că se mulţumi să le adreseze doar câteva cuvinte fără prea mare convingere: „Căutaţi să judecaţi lucrurile fără părtinire, nu vă lăsaţi influenţaţi de vorbele meşteşugite ale apărării, cântăriţi bine totul, nu trebuie să uitaţi că aveţi o misiune grea de îndeplinit” etc, etc.

Juraţii ieşiră din sală şi şedinţa fu suspendată. Publicul putea acum să-şi părăsească locurile, să facă câţiva paşi, să-şi împărtăşească impresiile acumulate între timp, să ia o gustare la bufet. Era foarte târziu, aproape unu noaptea, dar nimeni nu se îndura să plece acasă. Toată lumea era cu

nervii încordaţi, surescitată, nimeni nu se mai gândea la odihnă. Fiecare aştepta cu palpitaţii verdictul, deşi nu toţi aveau îndoieli. Doamnele, de pildă, stăteau ca pe ghimpi, cuprinse de o nerăbdare înfrigurată, dar în sinea lor se simţeau liniştite: „Nu se poate, îşi ziceau ele, e imposibil să nu-l achite”. Toate se pregăteau pentru clipa emoţionantă când entuziasmul avea să câştige întreaga sală. Mărturisesc că şi printre bărbaţi foarte mulţi aveau certitudinea că inculpatul va fi achitat. Unii se bucurau, alţii stăteau încruntaţi, iar alţii umblau cu capul în pământ. Ce n-ar fi dat ei ca Mitea să nu scape cu o sentinţă de achitare! Fetiukovici era ferm convins de succes. Lumea se înghesuia în jurul lui, primea felicitări, era măgulit.

După cum am auzit mai târziu, se pare că la un moment dat ar fi spus în mijlocul unui grup de spectatori:

— Există nişte fire invizibile care-l leagă pe apărător de juraţi şi care se urzesc, se presimt încă din timpul pledoariei. Le-am simţit în timp ce vorbeam şi ştiu că există într-adevăr. Procesul este ca şi câştigat, vă garantez.

— O să vedem ce au să răspundă mujicii noştri! spuse un domn încruntat, corpolent şi ciupit de vărsat, care avea o moşie în apropierea oraşului, alăturându-se unui grup şi amestecându-se în discuţie.

— Nu sunt numai mujici. Sunt şi patru funcţionari printre ei.

— Îl cunoaşteţi pe Nazariev, pe Prohor Ivanovici, negustorul? E în juriu, ştiţi, cel cu medalia pe piept!

— Ce-i cu el?

— E deştept foc.

— Păi aproape că n-a scos o vorbă tot timpul.

— Aşa-i el, tăcut, dar poate că face mai bine. Cine să-i dea lecţii, ăsta de la Petersburg? Ştie el mai mult decât tot Petersburgul! Gândiţi-vă, are doisprezece copii!

— Cum, credeţi că s-ar putea să nu-l achite? se miră cu glas tare, într-un alt grup, un funcţionar tinerel.

— Au să-l achite, cu siguranţă! rosti categoric cineva.

— Ar fi o ruşine, o infamie să nu-l achite! dădea din mâini funcţionarul. Chiar dacă ar fi ucis, există totuşi

părinţi şi părinţi! Şi pe urmă era exasperat, ajunsese la capătul puterilor... probabil că aşa s-a întâmplat, cum spunea avocatul, a agitat mâna în care ţinea pisălogul şi l-a lovit din întâmplare. Au făcut totuşi o greşeală c-au încercat să dea vina pe fecior. A fost o scenă ridicolă, atâta tot. În locul apărătorului aş fi spus pe şleau: da, el a ucis, dar nu este vinovat, dracu să vă ia!

— Păi cam aşa a şi spus, numai că nu ne-a dat dracului.

— Ba nu, Mihail Semeonîci, e ca şi când ne-ar fi dat! interveni un glas piţigăiat.

— Vă aduceţi aminte, domnilor, că în postul mare a fost achitată o actriţă care a tăiat beregata soţiei amantului ei...

— Dar n-a apucat s-o ucidă!

— Da, dar totuşi a încercat!

— Ţi-a plăcut cum a vorbit despre copii? Admirabil!

— Admirabil!

— Dar povestea cu misticismul, ce zici?

— Lăsaţi încolo misticismul! exclamă cineva. Gândiţi-vă mai bine ce-o să păţească bietul Ippolit, vai de capul lui! Doamna procuror o să-i scoată ochii mâine pentru Mitenka!

— E aici în sală?

— Nu e. Să fi fost, i-i scotea de mult. A rămas acasă, o dor dinţii. He-he-he!

Într-un alt grup:

— S-ar putea totuşi ca Mitenka să fie achitat.

— Te pomeneşti că mâine, de bucurie, o să dărâme totul la „Metropol”, zece zile în şir o să umble beat!

— Aşa e el, dat dracului!

— Păi sigur, trebuia să-şi vâre dracu şi aici codiţa, că de n-ar fi fost el amestecat, nu s-ar fi întâmplat nimic.

— Bine, domnilor, să zicem: elocinţa-i elocinţă, totuşi, gândiţi-vă, ce-ar fi dacă toată lumea ar lua câte o greutate de cântar şi s-ar apuca să spargă capetele părinţilor? Unde ajungem?

— Dar carul, carul triumfal, vă aduceţi aminte?

— Da, dintr-o biată căruţă a făcut un car de triumf.

— Şi mâine din carul de triumf o să facă iar o droagă, „după necesităţi, mă rog, după necesităţi”…

— Tare mai sunt şmecheri oamenii de azi! Oare mai există dreptate la noi în Rusia sau nu mai există deloc?

Se auzi sunând clopoţelul. Juraţii deliberaseră exact o oră, nici mai mult, nici mai puţin. O tăcere adâncă se lăsă în incintă după ce fiecare se aşeză la locul lui. Îmi amintesc perfect momentul când juriul intră din nou în sală. În sfârşit! Nu voi reproduce toate întrebările, punct cu punct, le-am şi uitat, de altfel. Ţin minte doar răspunsul la prima întrebare, care era şi cea mai importantă, a preşedintelui: dacă inculpatul a ucis cu premeditare ca să-şi jefuiască victima – nu-mi amintesc exact termenii. Publicul aştepta cu răsuflarea oprită. Purtătorul de cuvânt al juriului, un funcţionar, cel mai tânăr dintre toţi, rosti tare şi răspicat în liniştea mormântală a sălii:

— Da, e vinovat!

Şi la fiecare întrebare, pe rând, acelaşi răspuns: vinovat, vinovat, vinovat, fără niciun fel de circumstanţă atenuantă! Nimeni nu se aştepta la o asemenea lovitură, toată lumea era convinsă că, în cel mai rău caz, inculpatului i se vor acorda circumstanţe atenuante! În incintă domnea aceeaşi tăcere de moarte, toţi rămăseseră ca împietriţi în bănci – şi cei care doreau condamnarea acuzatului, şi cei care ar fi vrut să fie achitat. Asta însă numai în primele minute, pentru că după aceea fu o zăpăceală şi o fierbere nemaipomenite. Publicul masculin, în marea lui majoritate, părea satisfăcut. Unii chiar îşi frecau mâinile, fără a se gândi măcar să-şi ascundă bucuria. Nemulţumiţii erau plouaţi, dădeau din umeri, şuşoteau între ei şi parcă nu-şi puteau veni în fire. Dar, Doamne-Dumnezeule, nu vă mai spun ce a fost pe cucoanele noastre! Am crezut c-au să facă o răscoală. La început nu le veni să-şi creadă urechilor. Apoi, când peste tot se auziră exclamaţii: „Ce-o mai fi şi asta? Ce înseamnă asta?” săriră toate în picioare şi începură să se agite. Aveau probabil impresia că lucrurile mai puteau fi încă schimbate şi chiar imediat, că ar mai putea interveni ceva. În momentul acela Mitea se

ridică de pe bancă şi, cu braţele întinse înainte, strigă cu un glas sfâşietor:

— Jur înaintea lui Dumnezeu acum şi la judecata de apoi că n-am vărsat sângele tatălui meu! Katia, te iert! Fraţilor, prietenilor, fie-vă milă de cealaltă!

Nu apucă să termine, că-l podidi plânsul, un plâns amarnic, zguduitor, neaşteptat, până şi glasul îi era altul, un glas străin, venit Dumnezeu ştie de unde. De sus, de la balcon, dintr-un colţ îndepărtat, îi răspunse un ţipăt strident de femeie: era Gruşenka. Izbutise să-l înduplece cu rugăminţile ei pe aprod să-i dea voie înăuntru înainte de a fi apucat juriul să se retragă pentru deliberare. Gardienii îl scoaseră pe acuzat din sala. Pronunţarea fu amânata pentru a doua zi. În incintă domnea un haos indescriptibil, dar eu nu mai eram atent şi nu mai aşteptam nimic. Am reţinut doar câteva exclamaţii la ieşirea din coridor.

— O să încaseze vreo douăzeci de anişori de ocnă!

— Cel puţin.

— Da, mujicii noştri s-au ţinut tari.

— I-au venit de hac lui Mitenka al nostru!

Epilog

Capitolul I

PLANURI PENTRU EVADAREA LUI MITEA

Patru zile după proces, dimineaţa, pe la orele nouă, Alioşa se duse la Katerina Ivanovna pentru a lămuri definitiv unele lucruri într-o problemă de cea mai mare importanţă; în afară de asta, mai avea şi un mesaj, pe care trebuia neapărat să i-l transmită. Katerina Ivanovna îl pofti în acelaşi salon în care o primise cândva pe Gruşenka; în odaia vecină zăcea în pat cu febră mare, delirând, Ivan Feodorovici. După scena petrecută în instanţă, Katerina Ivanovna luase măsuri ca bolnavul, care-şi pierduse cunoştinţa, să fie transportat acasă la dânsa, fără a se sinchisi câtuşi de puţin de cancanurile pe care purtarea ei avea să le prilejuiască în societatea oraşului, deşi ştia precis că toată lumea o va condamna. Una din cele două rubedenii care locuiau împreună cu dânsa plecase la Moscova imediat după proces, aşa încât Katerina Ivanovna rămăsese doar în tovărăşia celeilalte acasă. Dar chiar dacă ar fi fost amândouă plecate, Katerina Ivanovna tot nu şi-ar fi schimbat hotărârea şi nu s-ar fi dezlipit de lângă bolnav, veghind la căpătâiul lui zi şi noapte. Ivan Feodorovici se afla sub observaţia doctorilor Yarvinski şi Herzenstube; înalta somitate moscovită plecase, refuzând să facă vreun pronostic în legătură cu evoluţia bolii. Deşi căutau să-i încurajeze pe Katerina Ivanovna şi pe Alioşa, medicii din localitate nu erau în măsură, pe cât se părea, să afirme cu certitudine ca pacientul va scăpa cu viaţă. Alioşa trecea de câte două ori pe zi să-şi vadă fratele, în dimineaţa aceea însă venise să discute cu dânsa o chestiune destul de delicată şi presimţea ce greu o să-i fie să înceapă vorba. Totuşi, nu avea niciun moment de pierdut, mai trebuia să

se ducă undeva în cursul dimineţii, ca să rezolve un lucru care tot aşa nu suferea amânare, şi de aceea stătea ca pe ghimpi. Discutau de un sfert de oră. Katerina Ivanovna era palidă şi extenuată şi în acelaşi timp părea stăpânită de o nervozitate bolnăvicioasă ca şi când ar fi presimţit pentru ce venise Alioşa.

— Nu trebuie să fii îngrijorat, fiindcă până la urmă are să se hotărască, îi spuse ea stăruitor şi ferm lui Alioşa. Oricum, tot aici o să ajungă: n-are încotro, trebuie să fugă! Nefericitul acela care s-a jertfit eroic în numele cinstei şi al onoarei, nu e vorba de Dmitri Feodorovici, ci de celălalt, care zace acum în odaia de alături, după ce a sacrificat totul pentru fratele său (adăugă Katia cu o privire scăpărătoare), mi-a împărtăşit mai demult, punct cu punct, planul evadării. Ştii că luase chiar legătura cu... de altfel, ţi-am mai spus câte ceva zilele trecute... Vezi dumneata, din câte am înţeles, asta se va întâmpla, probabil, în momentul când vor sosi la cea de-a treia etapă; de acolo deportaţii urmează să fie trimişi mai departe în Siberia. Dar până atunci mai e încă destulă vreme. Ivan Feodorovici s-a şi dus să vorbească cu şeful etapei a treia. Atâta doar că, deocamdată, nu se ştie încă cine o să fie şeful convoiului, asta nu se poate afla dinainte. Dacă treci mâine pe aici, am să-ţi arăt planul amănunţit pe care Ivan Feodorovici mi l-a lăsat în ajunul procesului pentru orice eventualitate... Asta s-a întâmplat atunci când – îţi aminteşti – ai picat aici în urma unui scandal: tocmai cobora scara, şi eu, văzând c-ai venit, l-am obligat să se întoarcă înapoi – îţi mai aduci aminte? Ştii de ce ne-am certat atunci?

— Nu, nu ştiu, răspunse Alioşa.

— Fireşte, nu ţi-a spus nimic; planul acesta a iscat toată zâzania, de la el a pornit totul! Cu trei zile mai înainte, îmi explicase în linii generale despre ce este vorba; de atunci a început scandalul, şi trei zile în şir am dus-o tot într-o ceartă. Uite cum s-a întâmplat: dintr-una într-alta, la un moment dat mi-a destăinuit că, probabil, în cazul când va fi condamnat, Dmitri Feodorovici o să încerce să fugă peste

graniţă împreună cu ticăloasa aceea; când am auzit asta, mi s-a făcut deodată negru înaintea ochilor! N-aş putea să-ţi spun de ce, de altfel nici eu nu ştiu prea bine... Probabil din cauza stricatei aceleia, cu siguranţă că din cauza ei! Îmi venea să turbez când mă gândeam c-o să fugă şi ea cu Dmitri Feodorovici în străinătate! izbucni deodată Katerina Ivanovna căreia îi tremurau buzele de mânie. Văzând că mi-am ieşit din fire din pricina ei, Ivan Feodorovici şi-a închipuit numaidecât că sunt geloasă pe Dmitri şi că deci mă mai simţeam încă legată de el. Pentru prima oară am avut atunci o discuţie. N-am vrut să-i dau nicio explicaţie şi nici nu puteam să-mi calc pe inimă cerându-i iertare. Asta depăşea orice măsură, un om ca dânsul să mă poată suspecta că mai am măcar o umbră de dragoste pentru acest... Şi asta după ce eu însumi – cu mult înainte – îi mărturisisem cu toată sinceritatea că nu-l iubesc decât pe el, numai şi numai pe el şi că nu mai simt nimic pentru Dmitri! Atâta sânge rău mi-a făcut lepădătura aceea, încât toată ura, tot veninul pe care-l strânsesem în mine s-au revărsat asupra lui! Trei zile mai târziu, în seara când ai trecut pe la mine, mi-a adus un plic sigilat, pe care mi-a spus să-l deschid în cazul când i s-ar întâmpla ceva. Ca şi când ar fi presimţit c-o să se îmbolnăvească! Mi-a destăinuit ca în plic se află planul amănunţit al evadării şi m-a rugat, dacă s-ar întâmpla cumva să moară sau să fie grav bolnav, să fac tot ce-mi stă în putinţă ca să-l salvez pe Mitea. Tot atunci mi-a lăsat şi banii, ţii minte banii aceia – aproape zece mii de ruble – despre care a pomenit procurorul la proces; nu ştiu de la cine o fi aflat că trimisese să-i schimbe obligaţiile. Nu pot să-ţi spun cât de impresionată am fost când am văzut că, deşi era convins că tot îl mai iubesc pe Mitea, cu toată gelozia lui, nu renunţase la ideea de a-şi salva fratele, ba mai mult chiar, se gândise să-mi încredinţeze mie înfăptuirea acestui proiect! O, era într-adevăr cel mai mare sacrificiu pe care putea sa-l facă un om ca el! Nu, dumneata, Alexei Feodorovici, n-ai să poţi înţelege niciodată de câtă abnegaţie a fost capabil fratele dumitale! în momentul

acela am simţit un respect atât de profund pentru el, încât eram gata să-i cad la picioare, dar m-am stăpânit, de teamă să nu creadă cumva c-o fac de bucurie, pentru că voia să-l salveze pe Mitea (asta şi-ar fi închipuit, cu siguranţă!), şi numai gândul c-ar putea să fie atât de nedrept cu mine mi-a ridicat tot sângele în cap şi, în loc să-i sărut picioarele, i-am făcut iarăşi o scenă! O, nu ştiu de ce-oi fi fost eu aşa blestemată! Am o fire păcătoasă, nenorocită! Ai să vezi că până la urmă am să-l fac să mă părăsească pentru altă femeie, cu care să se poată împăca mai bine. aşa cum s-a întâmplat cu Dmitri; dar de data asta... nu, de data asta n-am să mai pot suporta, am să mă omor! Când ai fost atunci la mine şi i-am poruncit să se întoarcă înapoi de pe scară, în momentul când a intrat în casă cu dumneata, mi-a aruncat o privire atât de mânioasă şi dispreţuitoare, încât – îţi aminteşti? – mi-am ieşit din sărite şi ţi-am strigat că *el, numai el* m-a convins că Dmitri este criminalul! Era o calomnie. Am minţit cu bună-ştiinţă, ca să-l rănesc mai adânc, fiindcă niciodată, crede-mă, niciodată nu mi-a spus că fratele lui ar fi săvârşit crima, dimpotrivă, eu am căutat tot timpul să-i demonstrez că el este ucigaşul! O, numai din pricină că sunt atât de impulsivă s-au întâmplat toate astea! Numai eu, numai eu am provocat declaraţia aceea de la proces! A vrut să-mi arate că înţelege să fie mărinimos şi, chiar dacă-l iubesc pe fratele lui, n-o să caute să se răzbune pe el din gelozie. De aceea s-a comportat aşa cum ai văzut la proces... Eu, numai eu sunt de vină!

Niciodată până atunci Katia nu-i făcuse asemenea destăinuiri lui Alioşa şi tânărul îşi dădea seama că suferinţa ei atinsese momentul culminant când inima cea mai orgolioasă îşi calcă în picioare, dezolată, trufia şi se prăbuşeşte învinsă de propria ei nenorocire. O, Alioşa ştia că mai este încă ceva, un motiv deosebit de grav, care o făcea să se chinuiască atât de cumplit în ultimele zile, de când Mitea fusese condamnat, oricât încerca ea să-şi ascundă suferinţa; ar fi fost însă din cale-afară de penibil pentru el dacă s-ar fi hotărât să se umilească atât de mult,

încât să-i destăinuie motivul acela. Katia suferea din pricina „trădării” pe care o săvârşise la proces şi Alioşa simţea că, probabil, conştiinţa o îndeamnă să se căiască numai şi numai în faţa lui, şi în faţa lui să-şi recunoască greşeala, zbătându-se cu ţipete şi lacrimi isterice la picioarele sale. Se temea totuşi de această clipă şi ar fi vrut s-o cruţe, ştiind cât e de nenorocită. Cu cât mai dificilă era deci misiunea cu care venise. În cele din urmă, aduse iarăşi vorba despre Mitea.

— Nu trebuie să-ţi faci inimă rea din pricina lui! rosti Katia tăios, stăruind cu încăpăţânare în părerea ei. Aşa are el toane, o să-i treacă repede, îl cunosc prea bine şi ştiu ce spun; îi cunosc sufletul până în cele mai adânci cute. Fii sigur că până la urmă o să primească să evadeze. Mai ales că nu e vorba de ceva care trebuie să se întâmple azi, mâine; până atunci, are tot timpul să se răzgândească. Ivan Feodorovici o să se facă bine şi o să se ocupe el de toate, aşa încât dumnealui nu trebuie să mişte nici măcar un deget. Nu te nelinişti, sunt convinsă c-o să se lase înduplecat şi o să se învoiască până la urmă. Dacă nu cumva, s-a şi hotărât între timp; cum s-ar putea îndura să se despartă de netrebnica aceea? În orice caz, n-au s-o lase să se ducă la ocnă după el, atunci cum să nu se gândească să fugă? I-e frică însă, de dumneata, se teme că n-o să fii de acord cu evadarea lui, că ai anumite reticenţe de ordin moral, dar cred c-o să fii atât de mărinimos şi *o să-i dai voie,* dacă ţine atât de mult să aibă consimţământul dumitale, adăugă ea sarcastică. Tăcu câteva clipe, apoi continuă cu un zâmbet uşor pe buze: Bate câmpii, pomeneşte mereu despre nu ştiu ce imn, zice că trebuie să-şi poarte crucea, că are o datorie de împlinit; toate astea le-am aflat de la Ivan Feodorovici care mi-a vorbit deseori despre el şi dacă ai şti cum! exclama ea impetuos. Nici nu-ţi închipui cu câtă dragoste îmi vorbea despre nenorocitul ăsta şi cât îl ura poate în aceeaşi clipă! Iar eu îl ascultam şi mă uitam cu un zâmbet de superioritate cum îi curgeau lacrimile pe obraz! Ca să vezi ce păcătoasă şi netrebnică sunt! Numai din cauza mea se canoneşte acum! Şi celălalt,

condamnatul, crezi dumneata că e pregătit pentru suferinţă? încheie Katia iritată. Îl crezi într-adevăr capabil s-o înfrunte? Oamenii ca el nu ştiu ce înseamnă suferinţa! În vorbele ei era şi înverşunare, şi silă, şi dispreţ. Şi totuşi, ea fusese aceea care îl trădase. „Poate tocmai fiindcă se simte vinovată faţă de el îl urăşte atât de cumplit uneori”, se gândi Alioşa. Ce mult ar fi dorit ca într-adevăr să nu-l urască decât „uneori”. Şi cu toate că simţea o provocare în ultimele ei cuvinte, se făcu că nu observă nimic...

— De aceea ţi-am spus să treci azi pe la mine; vreau să-mi promiţi c-o să cauţi să-l convingi chiar dumneata. Sau poate că eşti de altă părere, consideri c-ar fi un lucru necinstit să evadeze, o laşitate sau... Ştiu eu, o faptă necreştinească, poate? adăugă ea pe un ton şi mai sfidător.

— Nu, nimic din toate astea... Îţi promit c-am să-i vorbesc... murmură Alioşa, şi deodată, fără nicio tranziţie, rosti uitându-se drept în ochii ei: Te rog să te duci azi pe la el...

Katia tresări şi, cum şedea pe divan, se trase brusc înapoi.

— Pe mine... e posibil? îngăimă ea pălind.

— Da, e posibil, şi trebuie să te duci! stărui Alioşa însufleţindu-se. Acum mai mult ca oricând are nevoie de dumneata. Nu ţi-aş fi pomenit nimic ca să nu te mai chinuiesc şi eu de prisos, considerând c-ar fi prematur să-ţi vorbesc despre asta dacă n-ar fi absolut necesar. E bolnav, pare înnebunit şi se roagă mereu să vii. Nu ca să te împaci cu el, numai să vii, să te vadă măcar o clipă în prag. În ultimele zile s-au petrecut multe schimbări în sufletul lui. Şi-a dat seama cât este de vinovat faţă de dumneata. Dar nu te cheamă ca să-ţi ceară iertare. „Ştiu foarte bine că nu mă poate ierta”, mi-a mărturisit el; vrea numai să te vadă în prag...

— Da... Îngăimă Katia. Simţeam eu că pentru asta ai venit... Am ştiut c-o să mă cheme!... E imposibil, zău!

— E imposibil, fie, dar trebuie totuşi să te duci. Adu-ţi aminte că pentru prima oară în viaţa lui el a înţeles cât de cumplit te-a jignit, că niciodată până acum nu şi-a dat

seama prea bine de asta! „Dacă n-o să vrea cu niciun preţ să dea ochii cu mine, mi-a spus el, până la sfârşitul zilelor am să fiu nenorocit!” Auzi: un condamnat la muncă silnică pe douăzeci de ani, care mai vrea încă să fie fericit – nu-ţi vine să-i plângi de milă? Gândeşte-te că te duci să vezi un om nevinovat care îşi ia rămas bun de la viaţă! rosti ca un fel de sfidare Alioşa. Mâinile lui sunt curate, crede-mă, nu sunt pătate de sânge! Du-te să-l vezi, te rog, du-te, gândeşte-te ce noian de suferinţe îl aşteaptă de aici încolo! Du-te la el, călăuzeşte-i paşii în beznă... vino şi arată-i-te o clipă în prag, numai o clipă, atâta tot... Trebuie, *trebuie* să faci asta! încheie Alioşa, apăsând din răsputeri pe cuvântul „trebuie”.

— Trebuie, dar... nu pot... gemu Katia. O să se uite la mine... şi nu pot.

— Privirile voastre odată şi odată tot trebuie să se întâlnească! Cum ai să poţi trăi de aici înainte dacă nu te hotărăşti să faci pasul acesta acum?

— Prefer să mă chinuiesc toată viaţa.

— Trebuie să te duci, *trebuie!* stărui din nou neînduplecat Alioşa.

— Dar de ce astăzi, de ce tocmai acum?... Nu pot să las bolnavul singur...

— Ba poţi, totuşi, să-l laşi o clipă, e vorba numai de o clipă. Dacă nu vii, la noapte s-ar putea să aibă un atac. Nu te mint, crede-mă, fie-ţi milă de el!

— Fie-ţi milă de mine! îi reproşa cu amărăciune Katia, izbucnind în plâns.

— Prin urmare, vii! spuse Alioşa convins, văzându-i lacrimale. Mă duc să-i spun că vii neapărat.

— Nu, nu, nu-i spune nimic! exclamă Katia speriată. Am să vin, dar, te rog, nu-i spune încă nimic; chiar dac-am să vin, s-ar putea totuşi să nu intru înăuntru... Încă nu ştiu ce am să fac...

Glasul i se frânse. Respira greu. Alioşa se ridică să plece.

— Dar dacă mă întâlnesc cu cineva acolo? întrebă ea deodată în şoaptă, pălind din nou.

— Tocmai de aceea trebuie să vii chiar acum, ca să nu te

întâlneşti cu nimeni. N-o să fie nimeni, poţi să vii fără nicio grija. Va să zică, te aşteptăm, încheie el hotărât şi ieşi din odaie.

Capitolul II

PENTRU O CLIPA MINCIUNA DEVINE ADEVĂR

Se grăbea să ajungă la fratele său care era internat în spital. A doua zi după proces, condamnatul căzuse la pat istovit de o febră nervoasă şi fusese transportat la spitalul oraşului, unde exista o secţie specială pentru deţinuţi. Datorită însă intervenţiilor insistente ale lui Alioşa şi ale altor persoane (printre care şi doamna Hohlakova, Lise etc), doctorul Varvinski nu-l pusese pe Mitea într-un salon cu ceilalţi arestaţi, îngăduindu-i să stea singur într-o rezervă, aceeaşi rezervă pe care o ocupase mai întâi Smerdiakov. Ce-i drept, fereastra avea gratii, iar la capătul coridorului stătea de pază o santinelă, aşa încât Varvinski, care era băiat de treabă altminteri şi un om inimos, putea să doarmă liniştit ştiind că favoarea oarecum ilicită pe care i-o făcuse n-o să-i aducă niciun fel de neplăceri. Îşi dădea seama cu câtă greutate va putea să se aclimatizeze Mitea într-un mediu format exclusiv din criminali şi pungaşi, în mijlocul căruia fusese atât de brusc aruncat şi că trebuie în prealabil să se obişnuiască treptat cu gândul acesta. Vizitele familiei şi ale prietenilor erau tolerate nu numai de medic, dar şi de directorul închisorii, ba chiar şi de ispravnic, bineînţeles pe sub mână. În zilele acelea de după proces însă singurii oameni care veniseră să-l vadă pe condamnat fuseseră Alioşa şi Gruşenka. Rakitin încercase de vreo două ori să dea ochii cu el, dar Mitea îl rugase stăruitor pe Varvinski să nu-l lase înăuntru.

Alioşa îl găsi stând pe marginea patului, îmbrăcat cu halatul de spital; avea puţină febră şi se legase la cap cu un prosop muiat în apă cu oţet. Deţinutul îl întâmpină cu o

privire pustie, deşi în momentul acela în adâncul ochilor lui trecu parcă o licărire de spaimă.

Din ziua procesului era tot timpul îngândurat. Uneori i se întâmpla să tacă aşa câte o jumătate de oră, ca şi cum s-ar fi căznit să descurce iţele unor gânduri teribil de încâlcite, uitând că mai era cineva de faţă. Iar atunci când se trezea din profunda lui meditaţie, se pomenea vorbind din senin despre cine ştie ce lucruri fără nicio legătură cu discuţia de mai înainte. Uneori se uita la fratele lui cu nişte ochi plini de suferinţă. S-ar fi spus că suportă mai uşor prezenţa Gruşenkăi decât pe a lui Alioşa. Ce-i drept, cu dânsa aproape că nu schimba nici două cuvinte, dar când o vedea intrând pe uşă se lumina la faţă de bucurie.

Alioşa se aşează tăcut pe pat. De astă dată Mitea îl aştepta cu inima strânsă; nu îndrăzni totuşi să-i pună nicio întrebare. Era convins că, orice s-ar întâmpla, cu niciun preţ Katia n-o să se înduplece să vină la el şi în acelaşi timp simţea ca dacă n-are să vină o să fie o lovitură cumplită pentru el. Şi Alioşa îl înţelegea perfect.

— Se zice că Trifon Borisovici şi-ar fi devastat hanul cu mâinile lui, începu Mitea surescitat. A scos duşumelele, a spart scândurile, a făcut praf cerdacul, doar-doar va descoperi comoara! Ştii, banii aceia, o mie cinci sute de ruble, pe care procurorul pretindea că i-aş fi ascuns acolo. Cum s-a întors acasă, s-a apucat de lucru, după câte am auzit. Aşa-i trebuie, pungaşul! Mi-a povestit aseară sentinela care-i de fel din Mokroe.

— Ascultă, îl înştiinţa Alioşa, mi-a promis c-o să vină, dar n-aş putea să-ţi spun când, poate azi, poate în zilele următoare, nu ştiu, dar de venit o să vină cu siguranţă.

Mitea tresări înfiorat şi dădu să spună ceva; totuşi nu suflă un cuvânt. Părea nespus de tulburat de vestea pe care o primise. Se vedea clar că ardea de nerăbdare să afle în amănunţime tot ce-i spusese ea, dar se temea să întrebe imediat!

Un singur gest ori o vorbă crudă sau dispreţuitoare rostită de Katia i-ar fi străpuns în momentul acela inima ca un pumnal.

— Între altele, m-a rugat să caut să-ţi liniştesc conştiinţa. Sa-ţi spun că n-are rost sa-ţi faci atâtea probleme în legătură cu evadarea. Chiar dacă Ivan nu se va însănătoşi până atunci, o să se ocupe dânsa de tot ce trebuie.

— Mi-ai mai spus asta, răspunse Mitea dus pe gânduri.

— Şi tu te-ai şi grăbit s-o pui la curent pe Gruşenka, îl dojeni Alioşa.

— Da, mărturisi Mitea. Să ştii că-n dimineaţa asta nu vine la mine, adăugă el, şi se uită cu un aer vinovat la fratele său. N-o să treacă decât pe înserat. Ieri, când i-am spus că cealaltă face şi drege, a tăcut din gură; a strâmbat doar din buze şi într-un târziu a şoptit: „N-are decât!” A înţeles că este vorba de un lucru foarte important. N-am îndrăznit totuşi s-o descos. Cred că şi-a dat seama în sfârşit – aşa cel puţin am impresia – că cealaltă nu mă iubeşte pe mine, ci pe Ivan...

— Aşa să fie oare? rosti fără să vrea Alioşa.

— Ştiu eu, poate că nu... În orice caz, în dimineaţa asta n-o să vină, se grăbi din nou să-i atragă atenţia Mitea. I-am dat ceva de făcut... Ascultă, eu cred că Ivan o să ajungă departe. A lui e viaţa, nu a noastră. Să vezi c-o să se însănătoşească.

— Închipuie-ţi, Katia, deşi tremură toată pentru el, e aproape sigură c-o să se facă bine, spuse Alioşa.

— Asta înseamnă că în sinea ei e încredinţată c-o să moară. De teamă, încearcă să se convingă singură c-o să-şi revină.

— Ivan e destul de robust şi sper c-o să învingă boala, rosti Alioşa îngrijorat.

— Da, sigur c-o să se facă bine. Dar Katia este convinsă totuşi c-o să moară. Până acum n-a avut parte decât de necazuri...

Un timp, niciunul dintre ei nu mai zise nimic. Mitea părea preocupat de un lucru deosebit de grav.

— Alioşa, să ştii c-o iubesc pe Gruşenka mai mult ca orice pe lume! îi mărturisi el deodată cu o voce tremurătoare, încărcată parcă de lacrimi.

— Nu cred c-au s-o lase să vină cu tine acolo, răspunse

prompt Alioşa.

— Aş vrea să-ţi mai spun ceva, continuă cu un glas ciudat, aproape dogit, Mitea. Dacă s-ar întâmpla să dea cineva în mine pe drum, sau acolo, n-am să mă las, sunt în stare să fac moarte de om şi atunci, bineînţeles, au să mă împuşte pe loc. Şi când mă gândesc că va trebui să îndur canonul ăsta douăzeci de ani! Gardienii au şi început să mă tutuiască. Toată lumea îmi spune acum pe nume! Am stat astă-noapte şi m-am judecat singur: nu, hotărât, nu sunt pregătit! Nu mă simt în stare să suport! Am vrut să cânt, „imnul" şi scrâşnesc din dinţi de pe acum numai când îi aud pe gardieni tutuindu-mă! Pentru Gruşa aş fi îndurat orice, orice... În afară de bătaie... Dar ştiu că n-au s-o lase să vină acolo. Alioşa zâmbi cu blândeţe.

— Ascultă, frăţioare, fiindcă veni vorba, am să-ţi spun odată pentru totdeauna care-i părerea mea. Ştii doar că eu nu mint. Ascultă deci; ai dreptate, nu eşti pregătit pentru o încercare ca asta, e o cruce prea grea pentru puterile tale. Mai mult încă, aşa nepregătit cum eşti, nu văd ce rost ar avea să înduri o suferinţă atât de chinuitoare, pe care numai un mare mucenic ar putea-o înfrunta. Dacă tu l-ai fi ucis într-adevăr pe tata, mi-ar fi părut rău să ştiu c-ai refuzat să-ţi porţi crucea. Dar tu eşti nevinovat şi crucea asta, aşa cum ţi-am spus, este mult prea grea pentru tine. Nădăjduiai să-ţi primeneşti sufletul prin suferinţă, să devii alt om; după mine însă singurul lucru pe care-l ai de făcut este să nu uiţi niciodată c-ai vrut să renaşti, să devii un om nou, oriunde ai fugi, şi asta e de ajuns. Faptul că n-ai primit să porţi greaua povară a suferinţei te va face totuşi să-ţi dai seama că ai o datorie şi mai mare de împlinit, şi sentimentul acesta, păstrat cu sfinţenie toată viaţa în inima ta, te va ajuta să devii un om nou mai mult poate chiar decât dacă te-ai duce acolo. Fiindcă sunt sigur că n-ai să rezişti, ai să te revolţi la un moment dat şi cine ştie dacă până la urmă n-ai să spui: „Suntem chit!" În privinţa asta cred că avocatul avea dreptate. Nu toată lumea e-n stare să ducă pe umeri o greutate ce depăşeşte puterile unora dintre noi... Iată care-i părerea mea, daca ţii cu tot

dinadinsul să ştii ce gândesc. În cazul când ar fi cineva tras la răspundere, ofiţerii sau soldaţii, probabil că nu ţi-aş fi „dat voie” să evadezi, continuă Alioşa zâmbind. Dar se spune (chiar şeful etapei l-a asigurat pe Ivan) că, dacă treburile sunt făcute cu destulă iscusinţă, nu-i vorba de cine ştie ce pedeapsă grozavă şi vinovatul poate să scape cu nimica toată. Fireşte, este necinstit să mituieşti pe cineva, chiar într-o împrejurare ca asta, dar eu nu-mi pot lua răspunderea să judec pe nimeni; ştiu foarte bine că dacă Ivan şi Katia mi-ar fi încredinţat mie sarcina asta, m-aş duce fără nicio şovăială şi aş mitui pe unul şi pe altul; ne-am înţeles doar să-ţi spun tot ce gândesc. Şi, ca atare, n-am niciun drept să te judec orice cale ai alege. Să ştii însă că niciodată n-am să te condamn. Mi se pare chiar ciudat c-aş putea să-ţi fiu judecător în treaba asta. Ei, acum cred c-am lămurit toate lucrurile!

— În schimb, am să mă condamn eu însumi! strigă Mitea. Am să evadez, eram hotărât s-o fac chiar dacă n-ai fi încercat să mă convingi; putea oare Mitea Karamazov să facă altfel? Dar în sinea mea am să mă simt vinovat şi toată viaţa am să caut să-mi răscumpăr păcatul! Aşa vorbesc iezuiţii, nu? Exact cum vorbim noi acum, am dreptate, Alioşa?

— Într-adevăr, recunoscu mezinul, zâmbind.

— Vezi, de aceea te iubesc eu atât de mult: tu totdeauna spui adevărul, niciodată nu eşti în stare să te ascunzi după deget! râse Mitea încântat. Prin urmare, l-am prins pe scumpul meu Alioşa în flagrant delict de iezuitism! Ar trebui să te sărut din creştet până în tălpi pentru asta! Ascultă-mă deci până la capăt, vreau să-ţi spun tot ce mai am pe suflet. Uite la ce m-am gândit, ce-am hotărât până la urmă: chiar dacă am să reuşesc s-o şterg peste graniţă cu o sumă oarecare de bani şi cu paşaport în regulă, şi am să ajung în America, singurul lucru care-mi dă curaj e gândul că nu alerg nici după fericire, nici după pricopseală şi că şi acolo mă aşteaptă alta ocnă, poate tot atât de înfricoşătoare ca şi una de aici! Crede-mă că nu e cu nimic mai prejos, ţi-o jur, Alioşa! Eu, ce să-ţi spun, numai când

mă gândesc la America asta, lua-o-ar toţi dracii s-o ia, simt că mi se zbârleşte părul. Chiar dacă Gruşa o să vină cu mine, uită-te la ea: o vezi cumva făcând pe americana? E rusoaică, rusoaica get-beget, trup şi suflet, o să-i fie dor de ţară, şi o să-mi dau seama, clipă de clipă, că numai pentru mine s-a hotărât să facă pasul ăsta, dar ce vină are ea, sărăcuţa? Şi eu crezi c-am să mă pot împăca vreodată cu bădăranii de acolo, chiar dacă toţi până la ultimul om ar fi mai de ispravă decât mine? Urăsc America de pe acum! Şi chiar de ar fi cei mai grozavi tehnicieni de pe faţa pământului sau mai ştiu eu ce – dracu să-i ia! – nu sunt din lumea mea, niciodată n-o să mi se lipească de suflet! Iubesc Rusia, Alioşa, îl iubesc pe Dumnezeul rus, deşi nu sunt decât un ticălos! Tare mi-e teamă c-o să-mi rămână oasele acolo! strigă el deodată cu o scăpărare în ochi. Glasul îi tremura încărcat de lacrimi. Şi acum ascultă, Alexei, ce am hotărât, continuă el stăpânindu-şi emoţia. Cum ajungem acolo, Gruşa şi cu mine o să punem mâna pe coarnele plugului şi o să muncim cot la cot undeva, cât mai departe, prin cine ştie ce pustietăţi bântuite de urşi. Nu se poate să nu găsim acolo o văgăună! Se zice că mai există încă piei roşii undeva, n-aş putea să-ţi spun unde precis, la capătul pământului lor; ei, uite, acolo vreau să mă duc, în fundul lumii, printre ultimii mohicani. Şi am să mă pun numaidecât cu burta pe carte, o să ne apucăm amândoi să învăţăm, şi eu şi Gruşa, gramatica pe de rost, trei ani în şir, o să muncim pe brânci şi o să tocim gramatica. În aceşti trei ani o să vorbim englezeşte ca şi când am fi fost născuţi prin partea locului. Şi când o să deprindem bine limba, nu mai avem ce căuta în America! Ne întoarcem înapoi, în Rusia, se cheamă doar că suntem cetăţeni americani! Fii pe pace, n-o să venim chiar aici, în oraş. O să ne ascundem undeva departe, în nordul sau în sudul ţării. Până atunci o să ne schimbăm şi eu şi ea chipul şi înfăţişarea acolo, în America; o să pun doctorul să-mi facă un neg, doar nu degeaba sunt tehnicieni. Sau, dacă nu, am să-mi scot un ochi, îmi las barba să crească, o să am o barbă pe atâta, căruntă şi deasă (dorul de ţară o să mă încărunţească), şi

poate că aşa n-o să mă mai recunoască nimeni. Şi chiar dacă m-ar recunoaşte, n-au decât să mă deporteze, mi-e totuna, înseamnă că aşa mi-a fost scris! Şi aici, tot aşa, o să ne ascundem într-o văgăună undeva şi o să muncim la câmp, şi toată viaţa am să fac pe americanul, dar cel puţin o să murim pe pământul nostru. Iată planul meu şi nu mă gândesc să-l schimb nici cu o iotă. Eşti de acord?

— De acord, încuviinţă Alioşa ca să nu-l contrazică.

Mitea tăcu o clipă apoi spuse:

— Ai văzut cum au întors lucrurile la proces? Toate le-au întors cu susul în jos!

— Oricum le-ar fi întors, tot te-ar fi condamnat! oftă Alioşa.

— Da, se vede că s-au săturat ăştia de aici de mutra mea! Dumnezeu să-i ierte, dar tare mi-e greu! gemu el cu obidă.

Tăcură iarăşi câteva clipe.

— Alioşa, dă-mi lovitura de graţie! strigă deodată Mitea. Spune drept: vine sau nu vine? Ce ţi-a spus? Cum ţi-a vorbit?

— A promis c-o să vină, dar nu ştiu dacă azi sau în altă zi. E destul de greu şi pentru ea! rosti Alioşa, uitându-se cu sfială la fratele lui.

— Cum să nu-i fie greu, o înţeleg foarte bine! Alioşa, simt c-o să înnebunesc din pricina asta. Gruşa e tot timpul cu ochii pe mine. Pricepe tot. Doamne-Dumnezeule, ajută-mă să mă smeresc! Ce vreau, în fond? Nimic altceva decât să vină Katia. Îmi dau seama oare ce doresc? O, firea asta păgână, nesăţioasă, a Karamazovilor! Nu, într-adevăr, nu sunt capabil să sufăr! Sunt un nemernic, atâta tot!

— Iat-o! exclamă Alioşa.

În clipa aceea uşa se deschise pe neaşteptate şi Katia se opri în prag, uitându-se pierdută la Mitea. Bolnavul sări brusc în picioare, palid la faţă şi înspăimântat, apoi un surâs timid, rugător, îi apăru pe buze şi, deodată, într-un imbold nestăvilit, îi întinse braţele. Încurajată de gestul acesta, Katia se repezi spre el. Îl apucă de mâini, silindu-l să şadă pe pat, şi se aşeză apoi lângă el, fără să-i dea

drumul, strângându-i mâinile cu putere, convulsiv. Amândoi încercau să spună ceva, dar nu se simţeau în stare să scoată un singur cuvânt; stăteau aşa şi se uitau unul la altul, ochi în ochi, cu un zâmbet ciudat pe buze. Trecură astfel două minute,

— M-ai iertat ori nu? îngăimă într-un târziu Mitea şi în aceeaşi clipă îşi întoarse, spre Alioşa obrazul luminat de bucurie, strigându-i-i: Ai auzit ce-am întrebat-o, ai auzit?

— Te-am iubit totdeauna, pentru că ai un suflet mare! rosti în sfârşit Katia. N-ai nevoie de iertarea mea, eu sunt aceea care te rog să mă ierţi; orice ai face însă, fie ca mă ierţi sau nu, amintirea ta o să rămână ca o rană toată viaţa în inima mea, la fel cum o să rămână şi amintirea mea pentru tine. Aşa şi trebuie... Katia se opri să răsufle. Pentru ce am venit? continuă ea înfrigurată, învălmăşind cuvintele. Să-ţi îmbrăţişez picioarele, să-ţi strâng mâinile, uite-aşa, tare de tot, să te doară, ca atunci la Moscova, ţi-aduci aminte? Şi să-ţi spun din nou că tu eşti Dumnezeul meu şi fericirea mea, să-ţi spun că te iubesc ca o nebună! gemu ea chinuită şi, aplecându-se brusc, îşi lipi lacom buzele de mâinile lui. Lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji.

Alioşa stătea deoparte stingherit şi tăcut; nu se aşteptase la o asemenea întorsătură.

— Dragostea noastră s-a stins, Mitea, continuă Katia. Şi totuşi, trecutul mi-e scump, dureros de scump! Ţineam să ţi-o spun odată pentru totdeauna. Şi acum, să ne închipuim măcar o singură clipă că totul e aşa cum ar fi putut să fie, îngăimă ea cu un surâs crispat, privindu-l fericită drept în ochi. Fiecare din noi iubim acum pe altcineva şi, totuşi, am să ţin la tine toată viaţa, şi tu tot aşa ai să ţii la mine până la sfârşit, ţi-ai dat seama vreodată de asta? Auzi, să mă iubeşti toată viaţa, să mă iubeşti până în ultima clipă! exclamă ea cu un tremur aproape ameninţător în glas.

— Am să te iubesc şi... Ştii, Katia, spunea Mitea, răsuflând greu după fiecare cuvânt. Ştii... mi-ai fost atât de draga acum cinci zile... În seara aceea... când ai căzut şi te-au scos afară pe braţe... Am să te iubesc toată viaţa! Da,

toată viaţa, mereu...

Amândoi îngăimau cuvinte fără şir, exaltate, poate chiar mincinoase, dar în clipa aceea totul li se părea adevărat şi amândoi erau pe deplin convinşi de ceea ce spuneau.

— Katia, exclamă Mitea, crezi într-adevăr că eu l-am ucis? Ştiu că acum nu mai crezi, dar atunci... când ai făcut depoziţia... Ai crezut cu adevărat? Ai putut să crezi una ca asta?

— N-am crezut nimic! N-am crezut nici atunci după cum nu cred nici acum! Te uram în momentul acela şi am căutat să mă conving singură... Eram convinsă când am depus... eram convinsă şi credeam cu tot dinadinsul că-i aşa... dar când am sfârşit, am încetat dintr-o dată să mai cred. Ţineam să ştii toate astea. Uitasem c-am venit să mă pocăiesc! spuse ea pe un alt ton, cu totul diferit de gunguritul drăgăstos de până atunci.

— Ce trebuie să fie în sufletul tău, femeie! rosti fără să vrea Mitea.

— Lasă-mă să plec, şopti ea. Mai trec eu altă dată pe aici, acum nu mai pot...

Şi se ridică să plece; dar în aceeaşi clipă scoase un ţipăt şi se dădu înapoi. În odaie intrase pe negândite, încet de tot, Gruşenka. Nimeni nu se aşteptase să vină. Katia făcu un pas hotărât spre uşă, dar în momentul când ajunse în dreptul Gruşenkăi se opri şi, albă ca varul, încet, aproape în şoaptă, gemu:

— Iartă-mă!

Cealaltă o privi ţintă şi, după o clipă de tăcere, răspunse cu o voce plină de venin şi ură:

— Ce scorpii suntem amândouă, măiculiţă! Una mai rea ca alta! Mai poate fi vorba de iertare între noi? Scapă-l, şi am să mă închin la tine toată viaţa!

— Nu vrei s-o ierţi? îi strigă Mitea cu o dureroasă imputare în glas.

— Fii pe pace, am să ţi-l scap! şopti Katia cu sufletul la gură şi fugi din odaie.

— Cum ai putut să n-o ierţi când şi-a călcat pe inimă şi ţi-a cerut iertare?! o dojeni din nou cu amărăciune Mite.

— Mitea, n-ai dreptul să-i reproşezi nimic! interveni Alioşa impetuos.

— Numai buzele ei mândre au vorbit, inima a rămas mută, răspunse Gruşenka scârbită. Dacă te scapă, am s-o iert...

Tăcu apoi, ca şi când ar fi ascuns ceva în sufletul ei. Nu se dezmeticise încă. După cum am aflat mai târziu, intrase întâmplător în odaie, fără să bănuiască nimic; în orice caz, nu se aşteptase la asemenea surpriză.

— Alioşa, fugi după ea! zise Mitea, întorcându-se brusc spre fratele lui. Spune-i... Ştii... orice, numai n-o lăsa să plece aşa!

— Mai trec eu diseară pe aici! îi strigă Alioşa şi alergă după Katia.

O ajunse din urmă tocmai afară, în stradă. Mergea repede, iuţind pasul şi, în momentul când Alioşa se apropie de ea, îi spuse precipitat:

— Nu, mi-e imposibil să mă umilesc în faţa ei! I-am cerut iertare, pentru c-am vrut să beau paharul până la fund. Şi totuşi, n-a vrut să mă ierte... Să ştii că asta mi-a plăcut! adăugă ea cu o voce schimbată. Şi-n ochii ei strălucea o mânie sălbatică.

— Nu se aştepta c-o să vină, murmură Alioşa. Era sigur că nu vine azi...

— Nici nu mă îndoiesc. Să lăsăm asta, i-o reteză ea scurt. Ascultă, nu mai pot să merg cu dumneata la înmormântarea lui Iliuşecika. Am trimis flori să i le pună în sicriu. Mi se pare ca le-au mai rămas ceva bani. Dacă mai au nevoii să-mi spui, o să am grijă de ei şi de aici înainte... Şi acum du-te, lasă-mă, te rog. Ai întârziat, mi se pare că bat clopotele pentru liturghie... Lasă-mă, te rog, lasă-mă!

Capitolul III

ÎNMORMÂNTAREA LUI ILIUŞECIKA. CUVINTELE ROSTITE LÂNGĂ PIATRA DIN MARGINEA DRUMULUI.

Într-adevăr, întârziase. Îl aşteptau de mult şi chiar se gândeau să pornească fără el la biserică sicriul împodobit cu flori. În sicriu dormea somnul de veci Iliuşecika. Bietul copil murise la două zile după procesul lui Mitea. Când îl văzură pe Alioşa intrând pe poartă, colegii lui Iliuşa, care de atâta timp îl pândeau pe afară să sosească, îi săriră înainte, gălăgioşi, bucurându-se că venise în sfârşit. Erau doisprezece la număr, toţi cu ghiozdanele în spinare sau cu trăistuţele aruncate peste umăr. „Să aveţi grijă de tata, fiindc-o să fie tare amărât”, îi rugase Iliuşa pe patul de moarte şi copiii înţelegeau să-i respecte dorinţa. În fruntea lor se afla, ca întotdeauna, Kolea Krasotkin.

— Ce bine-mi pare c-ai venit, Karamazov! îl întâmpină el, întinzându-i mâna. E ceva groaznic aici. Ţi se rupe inima numai când îi vezi. Sneghirev parc-ar fi beat, deşi ştim precis că n-a băut nimic azi... Eu, drept să-ţi spun, de obicei, am foarte mult sânge rece, dar toate astea mă depăşesc! Karamazov, iartă-mă că te reţin, dar aş vrea să-ţi pun o întrebare, una singură, până nu intrăm înăuntru.

— Ce este, Kolea? întrebă Alioşa, oprindu-se.

— Fratele dumitale este vinovat sau nu? Cine l-a ucis pe tatăl vostru, el sau feciorul? Orice mi-ai spune, te cred pe cuvânt. De patru nopţi gândul ăsta nu mă lasă să dorm.

— Feciorul l-a omorât, fratele meu este nevinovat.

— Şi eu tot aşa ziceam! strigă Smurov, prichindelul.

— Înseamnă deci că nu este decât o victimă nevinovată, sortită să piară pentru dreptate! exclamă Kolea. Totuşi, e

fericit, chiar dacă viaţa lui e distrusă! Zău dacă nu-l invidiez!

— Ce tot vorbeşti, de ce să-l invidiezi şi pentru ce? întrebă mirat Alioşa.

— O, de-aş putea vreodată să mă jertfesc şi eu pentru dreptate! rosti cu înflăcărare Kolea.

— Dar nu în condiţiile astea, acoperit de atâta ruşine, nu într-un chip atât de groaznic! exclamă Alioşa.

— Bineînţeles... eu aş vrea să-mi dau viaţa pentru omenire, iar cât priveşte ruşinea, nu-mi pasă; numele nostru poate să piară. Am tot respectul pentru fratele dumitale.

— Şi eu! se auzi pe neaşteptate din mijlocul grupului de copii glăsciorul puştiului care declarase cândva că ştia cine a întemeiat Troia şi, ca şi atunci, se roşi până în vârful urechilor.

Alioşa intră în casă. Iliuşa zăcea culcat, cu mâinile pe piept şi ochişorii închişi, într-un sicriu vopsit în albastru şi împodobit cu dantelă albă. Obrăjorul slăbit de boală aproape că nu-şi schimbase de loc trăsăturile şi, ciudat, nu se simţea niciun miros greu în casă. Expresia feţei era gravă şi parcă un pic visătoare. Mai ales mânuţele încrucişate pe piept erau atât de frumoase, încât păreau sculptate în marmură. Cineva îi pusese nişte flori între degete şi jur împrejur, în raclă şi pe dinafară, erau alte flori trimise de dimineaţă de Lise Hohlakova. Între timp însă sosise o jerbă din partea Katerinei Ivanovna şi, în momentul când Alioşa deschise uşa, căpitanul tocmai o presăra fir cu fir, cu mâini tremurătoare, peste sicriul scumpului său odor. Nici nu ridică măcar ochii spre Alioşa; nu se uita la nimeni, nici chiar la biata dementă, „mămica” lui, care se tot căznea, plângând, să se ridice pe picioarele-i betege ca să vadă mai bine copilaşul mort. Pe Ninocika băieţii o ridicaseră cu jilţ cu tot şi o aduseseră lângă sicriu. Fata îşi lipise capul de el şi plângea încetişor. Sneghirev era destul de vioi, dar avea ceva buimac şi în acelaşi timp crunt pe figură. Gesturile, cuvintele ce-i scăpau din gură, erau ca de nebun. „Băiatul tatii, băiat!” ofta el mereu,

uitându-se la Iliuşa. Aşa îşi alinta feciorul când trăia: „Băiatul tatii, băiat!”

— Tăticule, dă-mi şi mie nişte floricele, uite, ia floricica aia albă din mânuţa lui şi dă-mi-o mie! se rugă „mămica” hohotind.

Se vede că-i plăcuse din cale-afară trandafirul abia îmbobocit pe care-l ţinea în mână Iliuşa sau voia să-l păstreze ca amintire de la el, fiindcă nu mai avea de loc astâmpăr, se frământa toată în jilţ, întinzând braţele după floare.

— Nu dau nimic la nimeni! se răsti neînduplecat Sneghirev. Sunt floricelele lui, nu ale tale. Toate sunt numai ale lui, nimic nu-i al tău!

— Tată, dă-i mamei o floare! spuse Ninocika, ridicându-şi faţa scăldată în lacrimi.

— Nu dau nimic şi-n niciun caz ei! Niciodată nu l-a iubit. I-a luat tunuleţul, şi el, sărăcuţul, i l-a daaat... Începu a boci căpitanul, amintindu-şi cât de uşor renunţase Iliuşa la darul proaspăt primit, lăsându-i-l maică-si.

Biata dementă îşi acoperi faţa cu palmele, plângând înăbuşit. Băieţii, văzând că tatăl nu se îndura să se desprindă de sicriu, deşi era timpul să-l pornească, se strânseră în jurul coşciugului şi se opintiră să-l ridice de jos.

— Nu vreau să-l înmormânteze în curtea bisericii! urlă deodată Sneghirev. Am să-l îngrop lângă piatra noastră. A fost dorinţa lui Iliuşa. Nu vi-l dau, nu!

De trei zile stăruia să fie înmormântat acolo, lângă piatra lor, deşi toată lumea se împotrivea – Alioşa, Krasotkin, Ninocika, gazda, sora acesteia, băieţii.

— Auzi vorbă, să-l îngroape lângă o piatră spurcată ca pe un spânzurat! rosti indignată bătrâna gazdă. În loc să-l pună în pământ sfinţit. Aşa au să-l pomenească mereu şi au să se roage pentru odihna bietului său sufleţel! Se aude cum cântă în biserică, diaconul citeşte aşa frumos şi desluşit că, de câte ori o fi să slujească înăuntru, o să se audă fiecare cuvinţel, ca şi când i-ar citi la mormânt.

În cele din urmă, căpitanul făcu un gest resemnat, vrând

parcă să spună: „Duceţi-l unde vreţi!” Copiii ridicară sicriul, dar în clipa când trecură prin faţa mămichii se opriră o clipă şi-l lăsară jos, ca să-şi poată lua rămas bun de la Iliuşa. Văzând însă deodată atât de aproape obrăjorul scump pe care de trei zile îl privea numai din jilţ, dementa începu să tremure şi să-şi agite nervos capul cărunt deasupra sicriului.

— Fă-i cruce, mamă, blagosloveşte-l şi sărută-l! o îndemnă Ninocika.

Dar biata nebună dădea mereu din cap ca un automat, fără să scoată o vorbă, cu faţa crispată de o durere mistuitoare; şi, cum stătea aşa, deodată începu să se bată cu pumnii în piept. Copiii ridicară din nou coşciugul pe umeri. Ninocika îşi lipi pentru ultima oară buzele de gura răposatului frăţior, în timp ce copiii treceau cu sicriul prin faţa ei. La plecare, Alioşa o rugă pe gazdă să aibă grijă de femeile rămase acasă, dar bătrâna i-o luă înainte:

— Lasă, că ştiu ce am de făcut, n-avea grijă, că stau eu cu ele doar suntem creştini, ce Dumnezeu! spuse ea plângând.

Până la biserică nu era decât o bucată de drum, cel mult trei sute de paşi. Era o zi senină, liniştită şi nu prea geroasă. Se mai auzea încă dangătul clopotului. Sneghirev alerga agitat şi buimac după sicriu, îmbrăcat cu pardesiul lui vechi, prea scurt şi prea subţire pentru vremea de afară, cu capul gol, ţinând în mână pălăria veche de fetru cu boruri mari. Părea tot timpul îngrijorat, ba întindea mâna să sprijine sicriul, stingherindu-i pe cei care-l purtau, ba o lua înaintea procesiunii, căutându-şi un loc. La un moment dat, o floare căzu în zăpadă; căpitanul se aplecă imediat s-o ridice, ca şi când cine ştie ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi lăsat-o în drum.

— Pâinea, am uitat pâinea acasă! strigă el deodată înspăimântat.

Băieţii însă îi aduseră aminte c-o pusese din vreme în buzunar. Nu se linişti totuşi până n-o scoase afară, ca să ie sigur că într-adevăr o luase cu el.

— Aşa a vrut Iliuşecika, asta a fost dorinţa lui, socoti de

cuviinţă să-l lămurească pe Alioşa. Într-o noapte şedeam la căpătâiul său, când numai ce-l aud că-mi spune: „Tăticule, după ce au să astupe groapa, să presari deasupra puţină pâine, ca să vină vrăbiuţele să ciugulească. Am să le aud când vin şi o să mă bucur, fiindcă cel puţin aşa am să ştiu că nu sunt singur.”

— Foarte bine, trebuie să presari mereu firimituri, spuse Alioşa.

— În fiecare zi, în fiecare zi! murmura căpitanul, înviorându-se deodată.

În sfârşit, intrară în biserică şi aşezară sicriul în mijloc, pe catafalc. Copii se strânseră jur împrejur şi statură cuminţi lângă el tot timpul cât ţinu slujba. Era o biserică veche şi destul de săracă, cu multe icoane de lemn, neferecate, unul din acele lăcaşuri în care parcă îţi tihneşte rugăciunea. În timpul liturghiei, Sneghirev se mai potoli un pic, deşi tot se mai agita când şi când în neştire, buimac şi fără niciun rost; ba se apropia de sicriu să îndrepte vălul sau cununa, ba se repezea să ridice o lumânare căzută din sfeşnic, făcându-şi de lucru cu ea până reuşea s-o înţepenească la loc. În cele din urmă, se astâmpără şi rămase la căpătâiul mortului cu o figură năucă, îngrijorată şi parcă nedumerită în acelaşi timp. După Apostoli, îi şopti lui Alioşa care stătea lângă el, că preotul nu citise *cum trebuie*, fără să-i explice de ce. La Heruvimi încercă să ţină isonul, dar după o clipă se lăsă păgubaş şi, îngenunchind, îşi lipi fruntea de lespezile de piatră. Zăcu aşa multă vreme pe jos. În sfârşit, începu prohodul şi se împărţiră luminările. Înnebunit de durere, tatăl dădu din nou semne de neastâmpăr, dar cântarea duioasă, zguduitoare a panahidei îi trezi sufletul toropit, răscolindu-i-l. Se chirci deodată şi începu să plângă, cutremurat de sughiţuri scurte, mai întâi înăbuşit, încercând să se stăpânească, apoi din ce în ce mai tare. Iar atunci când oamenii se pregătiră să pună capacul pe sicriu, Sneghirev se repezi şi-l cuprinse în braţe, ca şi cum ar fi vrut să-i împiedice cu orice preţ să-l acopere pe Iliuşecika al lui, şi sărută lacom de nenumărate ori

căpşorul neînsufleţit al copilului, neîndurându-se să se mai dezlipească de el. Cu chiu, cu vai, băieţii izbutiră să-l împace, dar în clipa când se pregătea să coboare de pe treapta catafalcului tatăl se întoarse brusc şi, întinzând mâna, luă câteva flori din raclă. Rămase apoi cu ele în mână, privindu-le gânditor, ca şi când o idee neaşteptată i-ar fi încolţit deodată în minte, făcându-l să uite pentru moment unde se află. Treptat, o reverie adâncă puse stăpânire pe el şi nu mai încercă să se împotrivească atunci când sicriul fu ridicat şi dus la groapă. Locul de veci pe care Katerina Ivanovna îl plătise destul de scump se afla în curtea bisericii, la câţiva paşi. După ritualul obişnuit, groparii coborâră coşciugul în pământ. Cu mănunchiul de flori în mână, Sneghirev se aplecă atât de tare deasupra mormântului deschis, încât băieţii, speriaţi, îl apucară de pardesiu şi-l traseră înapoi. Omul însă părea că nu-şi mai dă seama de nimic. Când bulgării de pământ se rostogoliră peste sicriu, începu să facă nişte semne neînţelese, arătându-le ţărâna ce curgea în groapă şi încercând să le spună ceva, dar nimeni nu reuşi să desluşească un cuvânt din bolboroseala lui. În sfârşit, se linişti. Abia când băieţii îi aduseră aminte că trebuie să presare fărâmituri pe mormânt, bietul om, cuprins din nou de neastâmpăr, scoase din buzunar codrul de pâine şi se apucă să-l fărâmiţeze între degete peste ţărâna proaspăt răscolită, murmurând: „Hai, vrăbiuţelor, hai, puicuţele tatii, veniţi, veniţi încoace!” Unul din băieţi se gândi că florile îl încurcau şi-i spuse să le dea cuiva să i le ţină. Sneghirev însă nu voi cu niciun preţ să se despartă de ele, ca şi când s-ar fi temut să nu i Ie ia de tot. Cercetă apoi atent mormântul şi, după ce se convinse că treaba era bine făcută şi fărâmiturile fuseseră presărate peste tot, se întoarse brusc şi, cu inima împăcată, porni spre casă. Treptat însă îşi iuţi pasul, din ce în ce mai zorit, aproape alergând, aşa încât ceilalţi abia se mai ţineau după el.

— Floricele pentru mămica, să-i ducem mămichii floricele! Am necăjit-o, sărăcuţa! o căina el în gura mare.

Cineva îi strigă să-şi acopere capul, să nu răcească.

Furios, Sneghirev azvârli cât colo pălăria în zăpada ţipând: „N-am nevoie de pălărie, nu-mi trebuie!” Smurov o ridică şi se luă după el. Toţi copiii plângeau, iar Kolea şi băieţaşul care descoperise Troia mai tare decât toţi. Smurov, cu pălăria căpitanului în mână, deşi plângea şi el amarnic, apucă totuşi să culeagă din fugă de pe jos un ciob de cărămidă ce răsărea roşu din albul omătului, şi să-l azvârle într-un stol de vrăbii care trecea în zbor. Nu nimeri însă nici una şi plecă mai departe, alergând cu lacrimile pe obraz. La jumătatea drumului, Sneghirev se opri ca ţintuit de un gând, se întoarse în loc şi o rupse la fugă înapoi, spre mormântul părăsit. Băieţii îl ajunseră din urmă şi se agăţară de el care mai de care, împresurându-l. Atunci, neputincios, omul se prăbuşi hohotind în zăpadă, ca doborât de o lovitură, şi începu să se tăvălească pe jos şi să urle: „Iliuşecika, băiatul tatii, băieţaş!” Alioşa şi Kolea încercară să-l ridice din zăpadă şi să-l liniştească.

— Fii bărbat, căpitane, ţine-ţi firea! murmură Kolea.

— Ai să strici floricelele, îi atrase atenţia Alioşa. Gândeşte-te că mămica le aşteaptă, şade acasă şi plânge pentru că n-ai vrut să-i dai nicio floare de la Iliuşecika. E şi pătuţul lui acolo...

— Da, da, să mergem la mămica! îşi aminti deodată căpitanul. Să nu-i ia pătuţul, să nu-i ia pătuţul! adăugă el îngrozit, ca şi cum într-adevăr cineva ar fi putut să scoată din cameră pătuţul copilului.

Şi sărind în picioare o zbughi spre casă. Nu mai era decât o palmă de loc, aşa că ajunseră toţi odată. Sneghirev intră buzna în odaie şi-i striga soţiei sale, pe care o bruftuise fără nicio milă mai înainte:

— Mămico dragă, Iliuşecika îţi trimite florile! Picioruşele tale bolnave! strigă el, întinzându-i bucheţelul de flori îngheţate pe care-l strivise în timp ce se zvârcolea în zăpadă.

În aceeaşi clipă însă zări în colţ, la picioarele patului, cizmuliţele lui Iliuşa, aşezate una lângă alta de gazdă, bietele lui cizmuliţe purtate şi răspurtate, scorojite şi peticite. Ridică braţele în sus şi, căzând în genunchi, luă în

mână una din ele şi începu s-o sărute pătimaş: „Băiatul tatii, Iliuşecika! se tânguia el. Băieţaşul tatii drag, unde sunt picioruşele tale?”

— Unde l-ai dus? Unde l-ai dus? răcni sfâşietor biata nebună.

Ninocika izbucni şi ea în lacrimi. Kolea se strecură grăbit pe uşă, urmat de ceilalţi băieţi. Alioşa ieşi după ei.

— Să-i lăsăm să plângă în voie, îi spuse el lui Kolea. Aici nu mai încape mângâiere. Să facem câţiva paşi şi după aceea ne întorceam iar.

— Da, nu mai încape mângâiere, asta-i cel mai îngrozitor, încuviinţă Kolea. Ştii, Karamazov, adăugă el mai încet, ca să nu-l audă ceilalţi. Îmi pare rău de nu mai pot şi aş da orice pe lume dac-ar fi posibil să învie!

— Şi eu la fel! mărturisi Alioşa.

— Ascultă, Karamazov, crezi că e bine să ne mai întoarcem astă-seară? Mi-e teamă c-o să se îmbete iarăşi.

— Se prea poate. Dar o să venim numai noi doi să stăm o oră cu Ninocika şi cu mămica. Ar însemna să le răscolim iarăşi durerea când au să ne vadă intrând pe uşa cu toţii, chibzui Alioşa.

— Gazda a început să pună masa, mi se pare că vor să facă praznic, o să vină şi popa; crezi într-adevăr că trebuie să ne întoarcem, Karamazov?

— Neapărat.

— Ce curios, Karamazov, după atâta jale să te ghiftuieşti cu plăcinte... Când te gândeşti ce absurde sunt datinile astea religioase!

— Au şi somon la masă, sări cu gura puştiul care descoperise Troia.

— Ascultă, Kartaşov, te rog foarte mult să nu mai intervii în discuţie cu tot felul de prostii, mai ales când ştii foarte bine că nimeni nu vorbeşte cu dumneata şi nici nu se sinchiseşte de persoana dumitale! îl repezi enervat Kolea.

Copilul se făcu roşu ca focul, dar nu cuteză să răspundă. Toţi mergeau încet pe cărare, când se auzi deodată glasul lui Smurov:

— Iată şi piatra unde zicea să-l înmormântăm pe Iliuşa!

strigă el.

Se opriră tăcuţi în dreptul ei. Alioşa se uită în jur şi în momentul acela îi răsări în minte o scenă zugrăvită de Sneghirev, care-i povestise cândva cum se atârnase Iliuşecika de gâtul lui, cu obrajii scăldaţi în lacrimi, strigând: „Tăticule, tăticule, cum şi-a bătut joc de dumneata!” Şi inima i se strânse înfiorată. Cu un aer grav şi solemn, îşi petrecu privirea asupra chipurilor dragi, luminoase, ale colegilor lui Iliuşa, şi deodată prinse a vorbi:

— Domnilor, acum, că ne aflăm aici, aş vrea să vă spun câteva cuvinte.

Copiii se strânseră în jurul lui şi-şi aţintiră ochii spre el, curioşi, aşteptând.

— Domnilor, în curând ne vom lua rămas bun. Trebuie să mai stau câtva timp aici, lângă cei doi fraţi ai mei, dintre care unul pleacă să-şi ispăşească pedeapsa, iar celălalt este pe patul de moarte. Dar foarte curând am să părăsesc oraşul acesta, şi poate pentru ani şi ani de zile. Şi atunci va trebui să ne despărţim, domnilor. De aceea să facem legământ aici, lângă piatra lui Iliuşa, în primul rând că n-o să-l uităm niciodată pe Iliuşa şi apoi că ne vom gândi mereu unii la alţii. Şi, orice s-ar întâmpla cu noi în viitor, chiar dac-ar fi să nu ne mai întâlnim douăzeci de ani de acum încolo, să ne amintim cum l-am înmormântat azi pe bietul copil năpăstuit de toţi la început – mai ţineţi minte bătaia de lângă podeţ? – pentru ca mai apoi să ne devină atât de drag tuturor! Era un băieţel bun şi curajos, pentru care onoarea tatălui său s-a dovedit a fi ceva sfânt şi care a suferit din cale-afară când a văzut cât de crunt fusese înjosit părintele lui, de aceea s-a şi revoltat atunci. Aşadar, ne-am înţeles: nu-l vom uita niciodată, niciodată, chiar dacă ar fi să trăim până la adânci bătrâneţe! Oricât de prinşi am fi de îndeletnicirile noastre şi oricât de importante ar fi lucrurile pe care le-am avea de făcut, chiar dac-ar fi să ajungem la cele mai înalte demnităţi sau dacă dimpotrivă ne-ar lovi o mare nenorocire – să ne aducem pururea aminte ce bine ne-am simţit cândva aici,

împreună, uniţi cu toţii printr-un sentiment frumos şi bun, mulţumită căruia, tot timpul cât l-am înconjurat cu dragoste pe micuţul nostru prieten, am reuşit să fim mai buni decât suntem de fapt. Porumbeii mei, îngăduiţi-mi să vă spun aşa, pentru că de câte ori mă uit la chipurile voastre cuminţi şi dragi mi-aduc aminte de aceste blânde păsărele cenuşii! Copiii mei scumpi, poate că nu veţi înţelege, tot ce vă spun, pentru că de multe ori nu ştiu să-mi exprim gândurile lămurit, dar să nu uitaţi ce v-am spus acum şi poate că mai târziu, când veţi cugeta la cuvintele mele, o să-mi daţi dreptate. Să ştiţi că nu există pe lume ceva mai de preţ şi mai trainic, ceva mai sănătos şi mai folositor în viaţă decât o amintire frumoasă şi, mai ales, o amintire plină de farmec din anii copilăriei, petrecuţi în casa părintească. Vi se vorbeşte adeseori despre educaţia voastră, dar o minunată, o sfântă amintire din copilărie are poate mai mult ca orice darul de a desăvârşi educaţia. Acela care adună cât mai multe amintiri de felul acesta pentru toată viaţa poate fi sigur că, la un moment dat, va găsi scăparea în ele. Chiar dacă n-am păstra decât o singură amintire frumoasă în inima noastră, această unică amintire ne poate da chezăşia că ne va salva cândva dintr-un greu impas. Poate că mai târziu, cine ştie, ne vom înrăi, poate că nu vom fi în stare să ne ferim de a săvârşi vreo faptă rea, poate c-o să ne batem joc de lacrimile semenilor noştri şi de aceia care spun aşa cum spunea Kolea adineauri: „Vreau să sufăr pentru omenire!”, poate că vom face din ei ţinta ironiilor noastre usturătoare. Şi totuşi, oricât de răi am deveni, ferească Dumnezeu, când ne vom aduce aminte de înmormântarea lui Iliuşa şi de dragostea cu care l-am înconjurat în puţinele zile ce le-a mai avut de trăit, iar mai apoi cum am stat de vorbă prieteneşte cu toţii aici, lângă piatra lui, nici cel mai hain, cel mai veninos sau cel mai ironic dintre noi – dacă s-ar întâmpla să ajungem vreodată aşa – nu va îndrăzni să-şi bată joc de tot ce a fost bun şi cinstit în inima lui în clipa de faţă! Mai mult, poate că în momentul acela îşi va lua seama şi-şi va spune în sinea lui: „Da, ce băiat bun eram pe vremea aceea, şi

curajos, şi cinstit”. Chiar dacă va zâmbi în sinea lui, nu-i nimic, adesea omul ia în răspăr tot ce-i bun şi frumos, dar o face numai din nesocotinţă. Eu însă vă încredinţez, domnilor, că o clipă mai târziu inima sa îi va şopti: „Nu, rău ai făcut c-ai zâmbit, sunt lucruri care nu trebuie luate în râs!”

— Aşa e, Karamazov, am înţeles ce vrei să spui: exclamă Kolea cu o privire scânteietoare.

Copiii fremătară, vrând parcă să adauge şi ei ceva, dar se stăpâniră, aşteptând, emoţionaţi şi atenţi, cu ochii pironiţi asupra vorbitorului.

— Asta, fireşte, numai în cazul când s-ar întâmpla să ne înrăim, continuă Alioşa. Dar de ce am fi răi, nu-i aşa? Să ne străduim, deci, în primul rând şi mai presus de orice, să fim buni la suflet, apoi cinstiţi şi, în sfârşit, să nu lăsăm niciodată să se aştearnă uitarea între noi. Ţin să vă repet lucrul acesta. La rândul meu, vă dau cuvântul că n-am să uit pe niciunul dintre voi; sunt convins că şi peste treizeci de ani am să-mi amintesc de fiecare obrăjor pe care-l am acum în faţă. Kolea i-a spus adineauri lui Kartaşov că noi „nici nu ne sinchisim de persoana lui!” Dar cum aş putea, oare, să uit că există pe lume un băieţel cu numele de Kartaşov care mă priveşte în clipa asta cu ochişorii lui buni, blânzi şi voioşi, şi care a şi început să roşească, cum a roşit atunci când a descoperit Troia. Domnilor, prietenii mei scumpi şi dragi, fie ca toţi să avem sufletul mare şi viteaz al lui Iliuşa, să fim inteligenţi, îndrăzneţi şi generoşi cum este Kolea (a cărui minte desigur se va ascuţi şi mai mult pe măsură ce va creşte) şi tot atât de sfioşi, dar ageri la minte şi drăgălaşi, cum e Kartaşov. Dar nu e vorba numai de ei doi! Toţi îmi sunteţi dragi, domnilor, fiecare din voi îşi are locul lui în inima mea, aşa cum mi-aş dori, şi chiar vă rog să-mi faceţi şi voi un locuşor în inima voastră! Şi cui datorăm sentimentul acesta bun şi frumos, care ne leagă, cine oare ne-a unit laolaltă? Iliuşa, blândul şi dragul nostru prieten, pe care-l vom iubi pururea şi a cărui memorie am hotărât s-o păstrăm cu statornicie. Să nu-l uităm niciodată; fie ca duioasa lui amintire să rămână

mereu proaspătă în inimile noastre acum şi-n vecii vecilor!

— Da, da, veşnică să-i fie amintirea! Strigară, cuprinşi de emoţie, toţi copiii cu glăscioarele lor argintii.

— Să ţinem minte obrăjorul lui, hăinuţele sale, bietele lui cizmuliţele amărâte, sicriul lui şi pe nefericitul şi păcătosul de taică-său şi să ne aducem cu ce curaj s-a ridicat copilul ăsta să ia apărarea părintelui său, înfruntând toată clasa!

— O să ne-aducem aminte, da, da, o să ne-aducem aminte! făgădui din nou copii. Era bun şi curajos!

— Mi-era atât de drag! exclamă Kolea.

— Copiii mei, dragii mei prieteni, să nu vă temeţi de viaţă! Fiindcă viaţa poate fi nespus de frumoasă când faptele tale sunt bune şi drepte.

— Da, da, repetară în cor băieţii.

— Nici nu ştii cât te iubim, Karamazov! mărturisi spontan un glas ce părea a lui Kartuşov.

— Da, te iubim, te iubim! Îi ţinură cu toţii isonul şi mulţi dintre ei aveau lacrimi în ochi.

— Urra, trăiască Alioşa Karamazov! striga din toată inima Kolea.

— Şi veşnică amintire bietului copilaş! Adaugă cu duioşie Alioşa.

— Veşnică amintire! Rostiră băieţii, repetând cuvintele lui.

— Karamazov! Răsări deodată Kolea. E adevărat ce spune religia că vom învia din morţi şi ne vom scula cu toţii din morminte? Înseamnă că atunci o să fim iarăşi împreună şi o să-l vedem pe Iliuşencica?

— Sigur că da, ne vom scula, şi atunci ne vom povesti veseli şi fericiţi tot ce am făcut în viaţă, răspunse Alioşa cu însufleţire, deşi zâmbind.

— Vai, ce frumos o să fie! Se bucură Kolea.

— Şi acum, dragii mei, ajunge, să lăsam deoparte discursurile şi să mergem cu toţii la praznic. Nu trebuie să va simţiţi prost fiindc-o să mâncăm plăcinte. Este o veche datină pe care am apucat-o din moşi-strămoşi şi care, să ştiţi, are şi partea ei bună, spuse râzând Alioşa. Hai să mergem! Mână în mână!

— Mereu vom merge aşa, toată viaţa, mână în mână. Urra, trăiască Alioşa Karamazov! strigă din nou Kolea, şi glasurile tuturor copiilor se îngemănară într-o izbucnire de entuziasm.

Sfârşit